dc_1613_18

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

CSERNUS SÁNDOR

A FEUDÁLIS VILÁG ÉS A KÖZÉPKORI MODERNSÉG HATÁRÁN: JOINVILLE ÉS KÖNYVE

(Elemzés és magyar kiadás)

I-II.

Szeged

2018

dc_1613_18

dc_1613_18

A FEUDÁLIS VILÁG ÉS A KÖZÉPKORI MODERNSÉG HATÁRÁN: JOINVILLE ÉS KÖNYVE

ELSŐ KÖTET

(ELEMZÉS)

dc_1613_18

dc_1613_18

Tartalomjegyzék

ELSŐ KÖTET

A FEUDÁLIS VILÁG ÉS A KÖZÉPKORI MODERNSÉG HATÁRÁN: JOINVILLE ÉS KÖNYVE

(elemzés)

Bevezetés: A disszertáció és Joinville magyar kiadása
(koncepció, kontextus és szerkezet) 9

A báró. Joinville élete és kora 35

I. Tipikus és kivételes. A Joinville-ek: egy champagne-i bárói család kiemelkedése 35
I.1. A vár, az uradalom és a méltóság 36
I.2. Champagne: „ország" a Királyság és a Birodalom határán 40
I.2.a. *Champagne grófságának helyzete Joinville korában: Blois, Chartres, Chateudun, Champagne* 43
I.2.b. *A két Burgundia: territoriális hatalmak a határ két oldalán* 54
I.3. Joinville urai a 11-13. században 59
***I.4. Simon de Joinville,* 'advocatus' *és* 'sénéchal'** 65

II. A *'sénéchal'*: Jean, Sire de Joinville 74
II.1. A sénéchal méltóság és a Joinville-ek 74
II.2. A sénéchal és a király 80
II.3. Jean de Joinville Szent Lajos utódainak korában 93
II.4. „a most uralkodó király" –Joinville és Szép Fülöp 97
II.5. Joinville, a hit, a vallás és az egyház 106
II.6. Joinville ábrázolásai 119
II.7. Joinville családja és utódai 128

Az alkotó. Joinville és a francia történetírás 134

I. A középkori francia történetírás főbb jellemzői a 13. században 134

***I.1. Általános tendenciák* – „ahogy a történetet írják a 13. században”** 134
I.2. Váltás a gondolkodásmódban: a történetírás felértékelődése 139
I.3. A történeti tudás útja a világiakhoz 155
I.4. A történetírás, népnyelv és hatalom 174
I.5. A 13. századi központok és főbb témák 181
I.6. A királyság és a történetírás Kelet vonzásában 184
I.7. A keresztes háború, a monarchia és történetírás összefonódása 202

II. Jean de Joinville művei: a *Credo*, a *Könyv*, a *Sírfelirat* és a *Levél* 219

II.1. A clairvaux-i kőtábla és a sénéchal levele 220
II.1.a. Egy „lieu de mémoire:” *A Joinville-ek clairvaux-i sírfelirata* 221
II.2.b. A X. Lajosnak írott levél, és ami mögötte van 234

II.2. A* Credo – *„mert szilárdan kell hinni” 240
*II.2.a. ”*Li romant as ymaiges*”: Joinville* Credo*ja* 241
II.2.b. A Credo. *Kulcs Joinville művének megismeréséhez?* 244
II.2.c. A Credo *és Joinville történetírási koncepciója* 248

III. Szent Lajos élete és bölcs mondásai – a *„Könyv”* 255

III.1. Joinville-mű kéziratai és az első kiadások 256
III.1.a. Az elveszett és megtalált kéziratok 257
III.1.b. A kéziratok és az első kiadások 262
III.1.c. Mikor és hogyan készült Joinville könyve? 266

III.2. A könyv felépítése és főbb részei 278
III.3.* „Isten segedelmével elkészült a könyv*” – mi a műfaja? 286

III.4. Hagyomány és modernség 301

III.5. Hitelesség* versus *fikció 307

III.5.a. A damiettai partraszállás esete 312

III.5.b. A saumur-i ünnepségek leírása 319

III.5.c. A kereszt másodszori fölvétele – egy Pieta *színrevitele*? 337

III.6. Joinville Szent Lajosa és Szent Lajos Joinville-je? „Kettős mítosz" és „önkiterjesztéses életrajz" 351

III.6.1. Milyen Joinville Szent Lajosa? 352

III.6.2. És Szent Lajos Joinville-je? 362

III.6.3. A „kettős mítosz" kialakulásának kezdetei 370

IV. Joinville és Szent Lajos világa. Utóélet és konklúzió 378

IV.1. Az utóélet: Joinville és a Szent Lajos kultusz kibontakozásának fázisai 382

IV.2. A mítosz és és a „fordított" mítosz 384

IV.3.Konklúzió gyanánt: hitelesség ÉS fikció? 404

(*A disszertáció első kötetének a terjedelme:* 1.191.083. *N*)

*****

MÁSODIK KÖTET

A FEUDÁLIS VILÁG ÉS A KÖZÉPKORI MODERNSÉG HATÁRÁN: JOINVILLE ÉS KÖNYVE

(szövegkiadás)

Jean de Joinville: Szent Lajos élete és bölcs mondásai

(a szöveg fordítása és magyar kiadása)

Társfordító: Cs. Tóth Annamária

Fordítás:……1-182

Mellékletek:……183-237

1. Kronológia Joinville művének tanulmányozásához

2. Országok, dinasztiák és uralkodók a 13. században

3. A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek

4. Válogatott bibliográfia

5. Illusztrációk jegyzéke

6. Képmellékletek

*****

A disszertáció **második kötetét** a Balassi Kiadónál megjelent magyar kiadás megfelelő részei alkotják, a benne lévő *Válogatott bibliográfia* azonban a publikált változatnál jóval bővebb anyagot tartalmaz.*

JEAN DE JOINVILLE, *Szent Lajos élete és bölcs mondásai,* közreadja CSERNUS Sándor, ford.: UŐ. és CS. TÓTH Annamária. A Középkori Francia Történeti Irodalom Remekei II., (sorozatszerkesztő: CS. S.) Budapest: Balassi Kiadó, 2015. 448. o. Ebből a fordítás szövege: 9-263. o.

*(*A disszertáció második kötetében a fordítás terjedelme*: 423.976 *N. A mellékleteké:* 151.749 *N.*).

*****

Bevezetés

A disszertáció és Joinville magyar kiadása (koncepció, kontextus és szerkezet)

A bevezetőben az akadémiai értekezés koncepciójáról, szerkezetéről, a választott téma fontosságáról, kutatásának eddigi külföldi és hazai előzményeiről és kapcsolódásairól szeretnék szólni.[1] Célja a témaválasztás indoklása, a Joinville-művel kapcsolatos főbb témacsoportok és fejezetek kiemelése, a disszertácó szerkezetének felvázolása, az e téren (gyakran e téren *is*) a legjelentősebb kutatómunkát végző szakemberek munkásságának kiemelése, s azokra a hazai kutatókra és kutatásaikra vonatkozó utalás, akiknek munkássága közvetlenül vagy közvetve segítette és segíti a disszertációban felvetődő problémák értelmezését és a kérdések megválaszolását.[2]

A tudományos irodalomban fölvetődő problémák részletes tárgyalására, a Joinville-életmű megértéséhez szükséges és a francia történetírás, illetve történeti irodalom *corpus*ában elfoglalt helyére vonatkozó vizsgálatokra a disszertáció megfelelő fejezeteiben kerül sor. Arra a kérdésre is szeretnék itt előzetesen kitérni, hogy egy ilyen alaposan kutatott téma esetében, mint amilyen a Joinville-életmű, vajon megértek-e a feltételek, vajon kínálkozik-e lehetőség arra, hogy új megközelítéseket is alkalmazva, új eredmények reményében, új szakmai-bibliográfiai-technikai feltételek között, netán új szemlélettel folytatódhassanak a kutatások. És ha igen, akkor ennek mi a módszere, melyek a már meglévő pillérei, és a kutatás során *grosso modo* milyen nemzetközi és hazai háttérbázisra lehet támaszkodni egy adott „történetírói feladvány" (Le Goff)[3] megoldása érdekében. Mindenesetre úgy tűnik, a Szent

[1] Ebben elkerülhetetlenül lesznek némi átfedések a disszertáció *Téziseiben* adott összefoglalással, melynek egyes megállapításait a jelen Bevezetőben szereplő *jegyzetek* pontosítják.

[2] A konkrét hivatkozásokat – a szövegközi jegyzetek mellett – a disszertáció második kötetéhez kapcsolt *Bibliográfia* tartalmazza.

[3] Le Goff koncepciójában a fő kérdés az, hogy a hagyományos történetírás életrajzírási hagyományain, a narratív leíráson túlmenően megközelíthető-e („életre kelthető-e") az egyén; vagyis lehet-e individuum-központú, új típusú történelmi életrajzot alkotni? Le Goff Szent Lajos-monográfiája ebben az összefüggésben a kérdésre adott frappáns válasz. Jacques LE GOFF, *Saint Louis*, (Folio histoire) Paris: Gallimard, 1996. (új kiadás 2013.) Lásd Alain SAINT-DENIS, *Jacques Le Goff: Saint Louis,* Bibliothèques des Histoires, Gallimard, 1996., in Revue Belge de Philologie et d'Histoire, (1997) 75-74, 1079-1123.

Lajos kora – és akkor szükségképpen Joinville műve – az elmúlt évtizedekben (minden valószínűséggel a hozzájuk kapcsolódó évfordulók miatt is, de korántsem csak azoknak köszönhetően) ismét magára vonta a szakemberek és a szélesebb közönség érdeklődését.

A Joinville-ről készült jelen disszertáció is kapcsolódik ehhez az érdeklődési hullámhoz. Szeretném előrebocsájtani, hogy a disszertáció monografikus formában való megszületése szempontjából alapvető fontosságúak voltak azok a kutatások, melyeket Joinville műve magyar változatának elkészítése érdekében el kellett végezni, továbbá hogy ennek eredményeképp jelenhetett meg a közelmúltban Jean de Joinville *Szent Lajos élete és bölcs mondásai* c. könyvének az első teljes, alapos jegyzetapparátussal rendelkező, és az életmű kontextusát részletesen bemutatni kívánó magyar kiadása.[4] A disszertáció anyagának ugyanis ez, és a megvalósítása érdekében befektetett, majd az azt követő további kutatómunka adja meg a szakmai alapjait.[5] A fordítással és a kiadással együtt járó „mélyolvasás" ugyanis kivételesen kedvező feltételeket teremt egy személyes vonásokat is megjeleníteni törekvő Joinville-portré megrajzolásához.[6]

A kiadáshoz alapos jegyzetanyag és három átfogó tanulmány készült, s ezen túlmenően a kötet tartalmazza Jacques Le Goff *Saint Louis* c. monográfiájának[7] az egyik rövidebb fejezetét is, mely a Le Goff által készített életrajz összefoglaló megállapításait közli. Mivel ez a rész (*'Conclusions'*) igen jól összegzi a szerző Szent Lajossal kapcsolatos kutatásainak legfontosabb eredményeit, tökéletesen illeszkedik a Joinville szöveg magyar kiadásához. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy így a magyar kiadásban Szent Lajos legjelentősebb, 13-14. századi életrajzírójának és a francia királyról szóló legimpozánsabb 20. századi modern életrajz szerzőjének az alkotásai egy kötetben találkozhattak.[8]

A korszak, melynek Joinville műve is kivételes dokumentuma, a „virágzó középkor" egyik legizgalmasabb és leginkább az érdeklődés homlokterében álló időszaka, ami természetesen megnöveli a történetére vonatkozó források elmélyült kutatása iránti érdeklődést is. Az elmúlt másfél évszázad során egyértelművé vált, hogy Joinville

---

[4] JEAN DE JOINVILLE, *Szent Lajos élete és bölcs mondásai,* közreadja CSERNUS Sándor, ford.: UŐ. és CS. TÓTH Annamária*,* A Középkori Francia Történeti Irodalom Remekei II., sorozatszerk.: Uő., Budapest: Balassi Kiadó, 2015. 448. o. Ebből a fordítás szövege: 9-263. oldal. (A továbbiakban JOINVILLE, 2015.)

[5] A magyar kiadás ugyanakkor a disszertáció szerves része, annak második kötete.

[6] Ehhez igen jó kiindulópontot jelentenek a 19. századi és ma is megkerülhetetlen Joinville monográfiák és tanulmányok, amelyek a rendelkezésre álló levéltári anyag, Joinville művének és korának, döntően a *sénéchal* írásaiból kiinduló összehasonlító kutatásoknak az eredményeit foglalták össze. Itt elsősorban a család történetét alaposan feldolgozó DELABORDE, 1984., WAILLY, 1868 / 1874., LANGLOIS, 1897., PARIS, 1898., BÉDIER, 1923 / 1948., LANGLOIS, 1897., BOSSUAT, 1964., MONFRIN, 1995., LUSSE, 1998.

[7] LE GOFF, 1996., 1013-1026. (*Conclusions*).; JOINVILLE, 2015., 265-274. (*Következtetések*).

[8] A két munka között Jacques Le Goff is érzékelte a párhuzamot: a „*homályban magam is egy új Robert de Sorbon, egy másik Joinville lettem.*" – írja összefoglalójában. LE GOFF, *Következtetések*, 265-266.

elválaszthatatlan Szent Lajos korának és történetének tanulmányozásától. A Szent Lajosról készült monográfiák, a 19. század végétől kezdve különösen, sokat merítenek Joinville művéből, használják föl, idézték és idézik gyakran szövegszerűen ma is egyes részleteit. Szent Lajos történetének első tudományos feldolgozásaitól kezdődően Joinville a legfontosabb források közé számított. A legelső átfogó, tudományos igényű Szent Lajos-életrajzhoz szükséges, igen alapos szakmai anyagot L-S. Le Nain de Tillemont (1637-98) gyűjtötte egybe, az általa megalkotott 6 kötet publikálására azonban csak 1847-51-ben került sor (S.H.F., J. de Gaulle); ő maga még csak a két első Joinville-kiadás (A. Pierre de Rieux és C. Ménard) szövegét ismerhette. A legfontosabb tudományos igényű további Szent Lajos-életrajzok sora a 19. században (H-A. Vallon, 1875., A. Lecoy de la Marche, 1889.) kezdődik, és a Lavisse-féle nagy Franciaország-történeti összefoglalásával folytatódik (a korra vonatkozó rész szerzője Ch-V. Langlois, 1901), mely Joinville művét, mint kiemelkedő fontosságú, eredeti és megkérdőjelezhetetlen hitelű történeti forrást emeli be a francia historiográfiába.

Az ezt követő évszázadban több tucat átfogó monográfia és tanulmány született Szent Lajos életéről és koráról főleg francia, angol és német nyelven, a középkor olyan kiemelkedő szakértőinek tollából (a teljesség igénye nélkül), mint J-R. Boulenger (1929), J. Evans, (1938), Mgr. Cristiani (1959), F. Olivier-Martin (1937)., R. Pernoud (1960, 1970), F. Faure (1966)., J-P. Levron (1969), duc de Levis-Mirpoix (1970), G. Sivéry, (1983, 2002), J. Richard (1986), A. Saint-Denis (1994), J. Le Goff (1996), M. C. Gaposchkin (2008), W. Ch. Jordan (2012).[9]

Általános vonásuk, hogy Joinville művére valamennyien igen fontos forrásként tekintenek, míg *kivételes tanúságtételének* értékelése mindenekelőtt Jacques Le Goffnál jelenik meg hangsúlyosan. Ezek alapján elmondható, hogy az elmúlt másfél évszázadban valamennyi jelentős történetírói iskola (nem egyszer komoly szakmai, sőt időnként ideológiai viták közepette) megtalálta a „maga Szent Lajosát", megírta, bemutatta és újra hasznosította a „szent király" történetét. Abban pedig, hogy a Szent Lajossal szemben megnyilvánuló érdeklődés, a személye és uralkodói teljesítménye iránti elismerés az elmúlt évszázadok társadalmi és politikai megrázkódtatásai ellenére is töretlen maradt, a szakemberek Joinville-nek fontos szerepet tulajdonítanak.[10]

A disszertáció is – miután *nem* egyszerűen Szent Lajosról, hanem *Joinville* Szent Lajosáról, sőt, még inkább Joinville-ről és koráról szól – szükségképpen valamelyest Joinville „szemüvegén" át nézve közelíti meg ezt a korszakot. Ugyanakkor, noha Joinville

[9] LE GOFF, 1996., *Bibliographie*, 1049-1070.; *Saint Louis*, 2014.*Bibliographie*, 274-297.
[10] LE GOFF, 1996., 270-271.

megismerésének a legfontosabb forrása nyilvánvalóan a saját könyve, a disszertáció igyekszik bevonni és értelmezni valamennyi olyan külső dokumentumot, közvetlen, vagy közvetett forrást, melyeknek segítségével megkísérelheti – egy kissé az „*igazi Szent Lajos*" mintájára – az „i*gazi Joinville*" bemutatását is.[11]

Az ehhez szükséges anyag áttekintéséhez a legteljesebb Joinville-bibliográfiák a középkori francia irodalomtörténeti kézikönyvekben találhatók, és R. Bossuat (1951-53), majd az ő munkáját folytató J. Monfrin és F. Vielliard (1955, 1960-80, 1980-91) munkásságának köszönhetően állnak rendelkezésünkre. (Lásd: II. *Bibliográfia*). A nyomtatott bibliográfiai anyaghoz kapcsolódnak az olyan elektronikus adatbázisok, mint pl. az ARLIMA, melynek segítségével naprakészen lehet követi a nemzetközi szakirodalom mozgását.[12]

Noha hangsúlyozni szokás, hogy Joinville műve egyedi, kivételes alkotás, az is egyértelmű, hogy nem választható el korának közvetlen társadalmi, politikai, műveltségi, irodalmi és historiográfiai környezetétől. A választott témának vannak (elsősorban közvetett) magyarországi előzményei is, melyek közé természetesen nem kizárólag a konkrétan Joinville-életművel kapcsolatos (meglehetősen szerény) kutatásokat soroljuk, hanem a középkori francia irodalom és történetírás más alkotásai magyarországi tanulmányozásában eddig elért jelentősebb eredményeit is.

Joinville művének magyar kiadása egy régóta fölvetődött terv megvalósulásának az újabb lépése: valójában egy középkori francia nyelvű történetírás remekeiből készült válogatás publikálása immár jó egy évszázados elképzelés, mely először az 1900-as évek elején vetődött föl, és Gombos F. Albin nevéhez fűződik. Az Sz. Jónás Ilona kezdeményezésére csaknem három évtizeddel ezelőtt felújított gondolat (mely Robert de Clari, Geoffroy de Villehardouin, Jean de Joinville, Jean Froissart, Philippe de Commynes alkotásaiból készítendő bő válogatásnak a magyar kiadását vette tervbe) a Balassi Kiadó és a Szegedi Tudományegyetem Középkori Egyetemes Történeti Tanszékének az együttműködésével indított sorozat programjában (A Középkori Francia Történeti Irodalom Remekei) a közelműltban öltött ismét testet. Ennek első kötete 2013 decemberében jelent meg, és Robert de Clari Konstantinápoly elfoglalásáról írott krónikáját tartalmazza.[13]

---

[11] Ebben különösen nagy segítséget jelentenek Henri-François Delaborde és a rá nagyban támaszkodó, de eredeti és átfogó képet rajzoló Gaston Paris művei. DELABORDE, 1984., PARIS, 1898., 291-147.

[12] ARLIMA - Archives de la Littérature du Moyen-Age: https://www.arlima.net/il/jean_de_joinville_.html

[13] Clari krónikájának a magyar kiadása a Joinville-éhez hasonló logikát követi: igen alapos jegyzetanyaga van, és három nagyobb kísérő tanulmány egészíti ki. ROBERT DE CLARI, *Konstantinápoly hódoltatása*, CSERNUS Sándor, (magyar kiadás, jegyzetek): UŐ. és CS. TÓTH Annamária (ford.) A Középkori Francia Történeti Irodalom Remekei I., (sorozatszerk.: CS. S.), Budapest: Balassi Kiadó, 2013. Clari, 226-230.

Az eredeti elképzelés némileg már korábban is módosult, amennyiben Szabics Imre elkészítette a teljes Villehardouin-fordítását,[14] Froissart esetében pedig már a hetvenes évek eleje óta létezik egy bővebb válogatás, melyet Kulcsár Zsuzsa publikált.[15] (A rendkívül termékeny, kiváló flandriai történetíró 18 kötetben kiadott monumentális remekművéből persze lehetne még egy, vagy akár több színvonalas, tematikus válogatást is készíteni). Ezeknek a módosításoknak köszönhetően tulajdonképpen a program az eredeti koncepciónál jóval ambiciózusabb lett, hiszen a kiadóik ekkor már nem válogatásokban gondolkodtak, hanem a jelentősebb művek teljes magyar kiadását vették tervbe, ami szakmai szempontból nyilvánvalóan sokkal értékesebb, és mind az oktatás, mind a kutatás, mind pedig a szélesebb olvasóközönség számára hasznosabb megoldás.[16] A fentiek mellett azonban más történetírókra is ráirányult a figyelem, kezdetben ugyan elsősorban a bennük lévő magyar vonatkozások miatt: közülük azóta többeknek a munkáit felhasználtuk, és egyes esetekben (Jacques du Clercq, Jean Juvénel des Ursins, Philippe de Commynes)[17] konkrét szövegrészletek publikálására is sor került (itt elsősorban Zsigmondra és a Hunyadiak korára vonatkozó anyagra kell utalni.).[18] A közelmúltban pedig Györkös Attila magyar és francia változatokban is kiadta Pierre Choque Candale-i (Foix-i) Anna 1502-es magyarországi utazásáról készült leírását.[19] A fenti francia történetírók közül Magyarországon a 16-18. században csak Froissart és különösen pedig Commynes műve volt ismert, ezek Sleidanus latin fordításában és kiadásában (*Frossardus* és *Commineaus*) megtalálhatók az újkori hazai

[14] GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN, *Bizánc megvétele*, SZABICS Imre (ford.), KOZMA Béla (utószó), Budapest: Európa, 1985.

[15] KULCSÁR Zsuzsa (vál., ford., jegyz.), *Froissart krónikája*, Budapest: Gondolat, 1972.

[16] Commynes Emlékiratok XI. Lajosról c. művének kiadásra való előkészítése is folyamatban van, amivel teljesülhet az eredeti célkitűzés, mely a „nagy történetírói ötös" (Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commynes) alkotásainak megismertetését tűzte ki célul. A középkori francia nyelvű történeti irodalom azonban bővelkedik további jelentős alkotásokban. Közülük a sorozat további tervei között Henri de Valenciennes krónikája, Morea krónikája, Jean de Wavrin krónikájának magyar vonatkozású része és Georges Chastellain krónikájából összeállítandó válogatás szerepel. Commynes szövegének fordítása a befejezés előtt áll. Néhány megjelent részlet az egyetemi oktatás céljait is szolgálja: SZ. JÓNÁS ILONA (Szerk.), *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Európa és a Közel-Kelet, IV-XV. század*, Osiris, Budapest, 1999., 570-571, 571-572.

[17] *Uo*., Zsigmond császár párizsi bevonulása (Jean Juvénel des Ursins), 555-556, László magyar király követsége Franciaországban (Jacques du Clercq), 568-570., Két uralkodóportré Commynes Emlékirataiban, 570-572. V. László követségére még CSERNUS Sándor, *V. László követségének francia forrásaihoz, Tours, 1457. december*, in *Vita Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben*, Szerk.: TÓTH Ferenc - ZÁGORHIDI-CZIGÁNY Balázs, MTA BTK, Budapest: 2016., 186-189.

[18] Ezen belül Zsigmond párizsi látogatására CSERNUS Sándor, *Francia források Zsigmond párizsi látogatásáról, 1416. március*, in *Kelet és Nyugat között. Történeti Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*, Szerk.: KOSZTA László, Szeged: 115. 103-140. (Több francia forrás vonatkozó részének publikálása).

[19] GYÖRKÖS Attila, *Reneszánsz utazás. Anna királyné 1502-es fogadtatásának ünnepségei Észak-Itáliában és Magyarországon*, Scriptores Rerum Hungaricarum 9., Attraktor, Máriabesnyő: 2016. Az első magyar kiadást Marczali Henrik készítette MARCZALI Henrik, *Közlemények a Párisi Nemzeti Könyvtárból.* Magyar Történeti Tár, XXIII., v. 2. folyam XI. köt. No. III. 97-113.; CSERNUS, 1999., 281.

könyvtárak Monok István által szerkesztett repertórium-sorozatának tételei között. (Arra nincs adatunk, hogy Joinville első kiadásai közül valamelyik eljutott-e hazai könyvtárba.)[20] A fentiek alapján elmondható, hogy az elmúlt évtizedekben a középkori francia történetírás hazai megismertetése területén jelentős előrelépés történt.

A teljes magyar kiadást megelőzően magáról Joinville-ről mindössze egy rövid lexikon-ismertető (*KMTL*),[21] művéből pedig mindössze néhány kisebb szemelvény állt rendelkezésre. Ezek többnyire rövid részletek, melyek az alábbi kiadványokban érhetők el: *A francia irodalom kincsesháza* c. kötet Illyés Gyula szerkesztésében jelent meg, a *Krónikások – Krónikák II. Az új évezredben… (XI-XIII. század), Szemelvények középkori krónikákból*, c. kötetet Mezey László, *A középkori élet,* c. antológiát pedig Kulcsár Zsuzsanna szerkesztette.[22]

Szerepel továbbá Joinville a magyar nyelvű francia irodalomtörténetek középkori francia történetírásról szóló alfejezeteiben, ahol viszont – logikusan követve a Franciaországban megjelent monográfiák koncepcióját – a historiográfiának meglehetősen szerény szerep jut: itt Birkás Géza (1927) [23], Dobossy László (1963)[24] és újabban Palágyi Tivadar (szerk.: Maár J., 2011)[25] munkáira gondolunk. Dobossynál Joinville-nek mindössze néhány általános mondat jut; – amivel alapvetően egyet lehet érteni, bár Joinville saját magával és Szent Lajossal kapcsolatos attitűdjének bemutatására talán nem az „őszinte alázat" a legjobb kifejezés. Dobossy azt emeli ki, hogy Joinville műve nélközhetetlen *a „nagy század" belső életének és politikai, vallási, műveltségi viszonyainak megértéséhez*", továbbá, hogy „*őszinte alázattal tud beszélni önmagáról és pártfogójáról*" (…) „*könyve nélkülözhetetlen adalék a „nagy század" belső életének és politikai, vallási, műveltségi*

[20] MONOK István, *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI-XVII. században*, Kulturális örökség, Kossuth, Budapest: 2012. 51, 105. CSERNUS Sándor, *A reneszánsz fejedelemtükrök forrásvidékén: Philippe de Commynes, a „francia Machiavelli"*, in Századok (1999) 133. 125-144.

[21] CSERNUS Sándor, *Jean de Joinville* (szócikk) in *Középkori Magyar Történeti Lexikon (9-14. század)*, főszerk.: KRISTÓ Gyula, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. 307.

[22] A Joinville-krónikából más, korábbi válogatásokban magyar nyelven is hozzáférhető részek pontos referenciái a következők: ILLYÉS Gyula (szerk.) *A francia irodalom kincsesháza*, Budapest, Athenaeum, 1942. p.15-18. MEZEY László (szerk.) *Krónikások – Krónikák II. Az új évezredben (XI-XIII. század). Szemelvények középkori krónikákból*, Európai Antológia. Középkor, Ford.: LAKNER Béla, LÉCZES Károly, PATAKI János, lektorálta: SZ. JÓNÁS Ilona, Gondolat, Bp., 1960, Bp. p. 227-228, 236-237, 241-242, 252-254, 272-273, 284-285. illetve KULCSÁR Zsuzsa (Szerk. jegyz.): *A középkori élet,* (lekt. MEZEY László) *Európai Antológia. Középkor*, Gondolat, Bp., 1964. p. 228-230, 335-336, 343, 338-339.

[23] „Lajos király kedves embere és életrajzírója"-ként említi BIRKÁS Géza, *A francia irodalom története a legrégibb időktől napjainkig*, Szent István Társulat, Bp-: 1927. , 49-55. 50.

[24] DOBOSSY László, *A francia irodalom története* I.-II., Bp.: 1963., a fejezetcím: Történetírás a költészet és a tudomány határán, 73-76.

[25] PALÁGYI Tivadar, *Középkori történetírás*, in CSEPPENTŐ István - DÉVÉNYI Levente - HORVÁTH Krisztina - KALMÁR Anikó - MAÁR Judit - PALÁGYI Tivadar, *A francia irodalom története,* (szerk.: MAÁR Judit), ELTE Eötvös Kiadó, Bp.: 2011., 87-90. Ebből *Joinville*: 89-90.

viszonyainak megértéséhez".[26] A legrészletesebb és leginkább árnyalt bemutatást Palágyi adja, aki megállapítja, hogy „*Joinville könyve szeszélyesen elrendezett rövid jelenetek, tablók sorozatában alkotja meg Szent Lajos 'arany legendáját' a középkori szentéletek stílusában, de azoknál nagyobb valósághűséggel és pontossággal.*" Megjegyzi, hogy „*Joinville nem történész a szó mai értelmében*", és kiemeli, hogy Joinville Szent Lajos portréjában „*hús-vér embert*" és egy „*valódi szentet*" mutat be.[27]

A hazai irodalomtörténeti elemzéseknél csak érintőlegesen jelenik meg az a francia kutatók körében mindinkább elfogadott nézet (Palágyi Tivadarnál találunk rá utalást), mely szerint a Joinville-műnek a hagyományos, és bizonyosnak tekintett historiográfiai jelentősége mellett (elsősorban mint memoárnak, életrajznak, szentéletrajznak, sőt, önéletrajznak), kivételes irodalmi értékei is vannak. (Michel Zink Joinville művének értékét igen magasra helyezve, a középkori francia memoár-irodalom első alkotásának tekinti, s egyenesen az „irodalmi szubjektivitás" megjelenésnek kiindulópontjaként határozza meg.)

A fentiek mellett elmondható az is, hogy a középkori francia irodalom magyarországi kutatásának és a szövegek publikálásának is igen komoly hagyományai vannak. (Ebben ma is a nagy egyetemi tudományos központok, az ELTE, az Eötvös Collegium, a DE, az SZTE és az MTA Kutatóintézetek oktatói és kutatói játsszák a legfontosabb szerepet.) Eredményeik ismerete, még ha esetleg a szövegek és a vonatkozó kutatások nem konkrétan kapcsolódnak is Joinville-hez, a *sénéchal* művének tanulmányozásához fontos adalékokkal szolgál.

A francia anyag megismerésének folyamatában is fontos szerepet játszik, hogy a 19. század második felétől kezdődően, de különösen a 20. század elejétől, alaposan fellendült a magyar vonatkozású külföldi forrásanyag kutatása, melyet megkönnyített és fellendített a pozitivista történetírás 19. században megindult általános, nagy volumenű nemzetközi forrásfeltáró és publikáló tevékenysége.[28] Azok a magyar történészek és irodalomtörténészek, akik a korai századaiban igencsak forráshiányos középkori magyar történelem jobb megismerése érdekében új források után kutattak, éltek a konjunktúra kínálta lehetőségekkel, és fontos szerepet játszottak a magyar vonatkozású franciaországi kútfők (elbeszélő források, levéltári anyag) felkutatásában és feldolgozásában is. A hazai szakmai és a szélesebb közönség tehát részint ebben a kontextusban, és az ő munkásságuknak a segítségével

[26] DOBOSSY, *A francia irodalom,* 74.
[27] *Uo.*, PALÁGYI, 89-90.
[28] Csak emlékeztetőként jegyezzük meg, hogy az ekkor alapított nagy tudós társaságok (Monumenta Germaniae Historica – 1819, a Rerum Britannicarum MAS – 1858, a Société de l'Histoire de France – 1833), melyek a forráspublikációkat is szervezték, főleg a 19. század második felében, több száz kötetet adtak ki, köztük a Guizot alapította SHF több mint ötszázat.

ismerhette meg a középkori francia irodalom és történetírás számos nagy alkotásának valódi – és természetesen nem csak a magyar kutatók szempontjából fontos – értékeit is.

A magyar vonatkozású középkori francia történeti és irodalomtörténeti anyagot először célzottan Kont Ignác szerepeltette a Bibliográfiájában (*Bibliographie française de la Hongrie*, 1913), melyet később, különösen a saját kutatási területeikre vonatkozóan többen is folytattak és kiegészítettek (Baranyai Zoltán, André Leval, Bányai Elemér, Marczali Henrik, Zolnay Béla).[29] Az ő munkájukra és saját kutatásokra is támaszkodó, új francia-magyar bibliográfia elkészítése Henri Toulouze nevéhez fűződik.[30] Kont Ignác ugyan nem elsősorban a középkorra vonatkozó források és feldolgozások adatait gyűjtötte össze, de azokat is összefoglalóan bemutatta. Henri Toulouze *Bibliográfiája* vállaltan is az ő munkájának a folytatása.[31]

Francia források azonosítása és feldolgozása tekintetében kiemelkedik a műveit Franciaországban is rendszeresen publikáló Eckhardt Sándor tevékenysége, melyet jól mutat a „*De Sicambria à Saint-Souci*" c. kötetben megjelent tanulmánygyűjteménye.[32] Különösen sokat köszönhet a magyar tudomány az e téren is úttörő munkát végző Eckhardt Sándoron kívül Áldásy Antalnak, Győry Jánosnak, Marczali Henriknek, Wenzel Gusztávnak, Fraknói Vilmosnak, Karl Lajosnak, Gábriel Asztriknak, Kropf Lajosnak, Kosáry Domokosnak, Király Ilonának, Mezey Lászlónak, Kulcsár Zsuzsának, Sz. Jónás Ilonának. Közülük többen nem csak a kapcsolattörténeti kérdések szakértői, hanem szélesebb tudományterületük nemzetközi szinten is elismert kutatói.[33] Kontaktológiai kutatásaim kezdetén – mint sokan mások – én is az ő munkáikból (és a nagy nemzeti bibliográfiák anyagából, valamint a fentebb említett tudós társaságok publikációiból) tudtam kiindulni.

Később, a magyar vonatkozású francia nyelvű művekről készült egy több mint száz tételből álló összefoglaló anyag,[34] melynek kiindulópontja a PhD disszertációm egyik

---

[29] Ignace KONT, *Bibliographie française de la Hongrie (1521-1910)*, Paris: 1913.

[30] Henri TOULOUZE - Erzsébet HANUS, *Bibliographie de la Hongrie en langue française,* in Documenta Hungarorum in Gallia I. Publications de l'Institut Hongrois de Paris, avec la collaboration de la Bibliothèque Széchényi (ed. par István MONOK et Sándor CSERNUS), Paris – Budapest – Szeged: 2002. Henri Toulouze *Bibliográfiája* nagyon sok információt tartalmaz, a válogatás alapelve, hogy a szöveg francia nyelvű legyen (akár forrásról, akár feldolgozásról van szó) és legyenek magyar vonatkozásai. A munka Kont Ignác 20. század elején lefektetett logikáját követi, és módszerében is annak egyenes folytatása. A bibliográfia nem könyvtári-könyvtárosi szakmunka. Adatfeldolgozásában és koncepciójában időnként egyenetlen, de értékes, érdekes és mindenképpen *hiánypótló* munka.

[31] *Uo*., 23-35, a források listája és rövid bemutatása; a középkorra vonatkozó feldolgozások: 93-100, 101-114

[32] Alexandre ECKHARDT, *De Sicambria à Saint Souci. Histoires et légendes franco-hongroises*, „Bibliothèque de la Revue d'Histoire comparée", II. Paris: 1943. A benne fölvetett (és más) témák új adatokkal és megközelítésben történt feldolgozására lásd CSERNUS, 1999.,129-265.

[33] Lásd CSERNUS, 1999. (*I. sz. Melléklet – Bibliográfia*).

[34] *Magyar vonatkozásokat tartalmazó francia nyelvű források Kislexikona és Bibliográfiája (11-15. század)*. összeállította CSERNUS Sándor, PhD disszertácó, *Melléklet* N° 2., in *A középkori francia történetírás és*

melléklete volt, s melyet Seláf Levente közreműködésével azóta sikerült megduplázni. (Az elektronikus adatbázisok elérhetősége manapság természetesen e téren is radikális, minőségi változást – valódi információ-robbanást – eredményezett.)

A fenti források között azonban – az összeállítások preferenciáiból következően – természetesen ritkábban szerepeltek a középkori francia irodalom és történetírás azon alkotásai, melyek *latin* nyelven íródtak (kivéve, ha készült francia változatuk), sem pedig azok az olykor igen jelentős művek, melyeknek nem volt direkt vagy indirekt magyar vonatkozásuk. Az Árpád-kor időszakára vonatkozó adatokat újabban alaposan kibővítette Csákó Judit doktori disszertációja, mely alapvetően a latin nyelvű, és hangsúlyozottan a történeti anyagot közli (melyek közül egyébként többnek francia változata is született), és megemlíti a korabeli, eleve francia nyelvű történeti műveket is.[35] Ugyanakkor úgy vélem, hogy egy olyan korszakban, amikor az irodalom és a történelem közötti határok még elmosódottak, a kettő együttes és párhuzamos vizsgálata a célszerű megoldás. Különösen olyan körülmények között, amikor az adott kor (a 12-13. század) az írás világának az egyik lehetséges felosztásaként éppen a *nyelvi* alapú megkülönböztetést alkalmazza, ami ez esetben azt eredményezi, hogy vannak számára francia (nép-) nyelvű művek (*'roman'*) és vannak „nem olyanok" (vagyis döntően latin nyelvűek.)[36]

A középkori magyarságkép kutatása az elmúlt években újabb lendületet kapott, és ez jobb feltételeket biztosít a francia források további feltárásához is. A francia forrásanyagot is felhasználó, átfogó feldolgozások, fontos disszertációk és tanulmányok születtek a történetírás, az irodalomtörténet, a nyelvtörténet, a hadtörténet, a művelődéstörténet különböző területein, melyek hozzájárultak a francia középkor világának és hatásának jobb hazai megismeréséhez és magyarországi jelenlétéhez. Ebben olyan szakemberek működtek közre, mint Marosi Ernő, Lovag Zsuzsa, Prokop Mária, Takács Imre, Szakács Béla Zsolt, Kiss Etele, Papp Szilárd, Gyulai Éva (művészettörténet), Klaniczay Gábor, Madas Edit, Sághy Marianne (a szentkultuszok, a lovagi kultúra, a középkori mentalitástörténet), Veszprémy László, Laszlovszky József, Hunyadi Zsolt, Major Balázs, Zsengellér József, Solymosi László, Zsoldos Attila (hadtörténet, keresztes háborúk története, keresztes ideológia, magyar

---

Magyarország (13-15. sz.), Szeged, 1997. (Ennek egy része került bele Henri Toulouze 2001-ben publikált fentebb idézett *Bibliográfiájának* a középkort bemutató részébe.) Lásd továbbá CSERNUS, 1999., 269-281.

[35] CSÁKÓ Judit, *Az árpád-kori Magyarország a francia területeken keletkezett elbeszélő kútfők tükrében*, Doktori értekezés (kézirat), ELTE BTK Történelemtudományi DI, Budapest: 2015. A disszertáció VI. fejezete csaknem kétszáz (185), döntően latin nyelvű tétel leírását tartalmazza. 162-407.
http://doktori.btk.elte.hu/hist/csakojudit/diss.pdf (letöltve 2018.05.24.)

[36] Joinville, mint majd látni fogjuk, saját művéről „Könyvként" (*'Livre'*) beszél, a Saint-Denisben írott *Francia Nagy Krónikák* megjelölésére a „*roman*" (itt értsd 'francia nyelvű könyv') kifejezést használja, mint ahogy az teszi az általa francia nyelven írott *Credo* esetében is.

összefüggések)[37], Korompay Klára, Slíz Mariann (nyelv- és irodalomtörténet), a magyarságkép, továbbá a komplex kontaktológiai és összehasonlító kutatások tekintetében pedig mindenekelőtt Csukovits Enikő,[38] Havas László, Bárány Attila,[39] Nagy Balázs, Körmendi Tamás, Csákó Judit, Novák Veronika, Györkös Attila, Gálffy László, Molnár Péter, E. Kovács Péter, Kiss Gergely, Kordé Zoltán, újabban Halmágyi Miklós, Maléth Ágnes, Fábián Laura, Bácsatyai Dániel munkáit említhetjük.[40]

Fontos eredményeket hoztak a kutatások felfuttatásában és a koordinációban a Bárány Attila vezette MTA Lendület programhoz kapcsolódó konferenciák és publikációk.[41] Ugyancsak kiemelendők azok a bizánci-francia és gyakran magyar vonatkozású kutatások, konferenciák és kiadványok, melyeknek Egedy-Kovács Emese szervezésében az Eötvös Collegium ad otthont.[42] Külön fejezetet jelentenek e téren az olyan, rendkívül népszerű és széleskörűen ismert, Magyarországhoz kötődő személyiségekkel kapcsolatos kutatások és publikációk, mint a francia-magyar kapcsolatokban is különleges szerepet játszó Szent Erzsébet (aki – igaz áttételesen – Joinville-nél is megjelenik),[43] vagy éppen Szent Márton ismét fellendülőben lévő kultusza.[44]

---

[37] *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, Szerk.: LASZLOVSZKY József - MAJOROSSY Judit – ZSENGELLÉR József, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő: 2006. (A továbbiakban M.K.H.)

[38] Átfogóan lásd CSUKOVITS Enikő, *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*, Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések, Szerk.: Pál FODOR, MTA BTK TI, Budapest: 2015.

[39] A „Lendület „Magyarország a Középkori Európában" MTA – DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014 sz. programja hozzájárult Joinville művének magyar kiadása végleges változatának kialakításához és a disszertáció elkészítéséhez is.

[40] Itt szeretném megjegyezni, hogy a disszertáció nagyfejezetei és különböző főbb témái között nehéz olyat találni, melyeknek tanulmányozásában ne lehetne még mélyebbre ásni, és ne lehetne bővíteni a hazai és külföldi szakirodalmi ismereteket és a referenciákat. A bevezetőben szereplő hivatkozások nem törekedhetnek teljességre és mindenekelőtt a lehetőségek és irányok gazdag tárházára és a hazai kutatások változatosságára utalnak, melyek az egyes témák részletesebb kifejtése során egészülnek ki további pontosításokkal és referenciákkal.

[41] *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*, Szerk.: GYÖRKÖS Attila –KISS Gergely, SHD 13. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen: 2013., *„M'en anei en Ongria" Relations franco-hongroises au Moyen Age II.*, dir. Attila GYÖRKÖS – Gergely KISS, Memoria Hungariae (dir. Attila Bárány), Debrecen: 2017.; a francia-magyar kapcsolatokat is érintően „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et in membris'. Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfrodulója alkalmából*, Szerk.: Bárány Attila-Pósán László, Print-Art, Debrecen, 2014.

[42] A *Byzanz und das Abendland / Byzance et l'Occident* témakörben szervezett konferenciasorozat és a hozzá kapcsolódó publikációk a magyar-francia művelődéstörténeti kapcsolatoknak is fontos szakmai fórumait jelentik. (Egedi-Kovács Emese)

[43] Szent Erzsébet (1211-1228) a nyugati kereszténység egyik legnépszerűbb és leginkább szeretett szentje. A születésének 800-ik évfordulójához kapcsolódó kiállítások, konferenciák, tanulmánykötetek ismét jelentős pezsgést hoztak kultuszának tanulmányozásában. A Szent Erzsébettel kapcsolatos, magyar vonatkozású anyag összefoglalására lásd Seláf Levente habilitációs értekezését, SELÁF Levente, *Túl-Távol-Nyugat vagy Túl-Közel-Kelet? Magyarország és Közép-Európa a középkori francia irodalomban.* Habilitációs dolgozat (kézirat), ELTE BTK 2015., 120-148.

[44] Szent Márton (316/17 - 397) kultuszát és kultuszának aktualitását jól mutatta a születésének 1700. évfrodulója alkalmából szervezett Szent Márton emlékév, mely az általa képviselt egyetemes emberi és keresztény európai értékek hangsúlyozására is alkalmat adott. „*Úgy vélem, napjainkban minden európai értelmiséginek kötelessége Szent Márton személyiségét és életét újra és újra átgondolnia.*" írja Fodor Pál az emlékév Szombathelyen rendezett konferencia-kötetének előszavában. *Via Sancti Martini. Szent Márton útjai térben és időben*, Szerk.:

A historiográfiával összevetve, a gyakran igen értékes történeti elemeket is tartalmazó középkori francia irodalom magyarországi művelése, fordítása és publikálása tekintetében általában véve még jobb – sőt, mondhatnánk – egyre javul a helyzet. A forrásfeltáró és fordítói tevékenység az elmúlt évtizedekben e téren is új lendületet kapott, ami különösen jól érzékelhető a már említett színvonalas középkori francia szövegek magyar fordításai felfutásának a területén. A fordítómunkát is vállaló irodalomtörténészek jelentős szerepet játszottak és játszanak ezeknek a műveknek a hazai megismertetésében. A teljesség igénye nélkül megemlítjük azokat a fordításokat és magyar kiadásokat,[45] amelyek az elmúlt évtizedek alkotómunkája következtében tették hazánkban a középkori francia irodalmat szélesebb körben ismertté: ide tartozik a *Roland Ének*, Guillaume de Lorris és Jean de Meun *Rózsaregénye*, Marie de France *regéi*, Erec és Enide (Rajnavölgyi Géza),[46] Chrétien de Troyes *Oroszlános lovagja* (Vajda András) és Lancelot-ja (Vaskó Péter)[47], Antoine de la Sale (az ő műve 15. századi, ezúttal a lovagi eszme túlélése szempontjából érdekes), Adenet Le Roi, Philippe de Rémi (Szabics Imre), A Római Florence és a magyar királyfiak (Szabics Imre et al.)[48] fordításai. Magyar kutató készítette el a legrégibb francia nyelvű Szent Erzsébet életrajz kéziratának első kiadását is (Seláf Levente).[49] Joinville első részletesebb, a francia történetírás fejlődésének kontextusába illeszkedő hazai bemutatására *A francia nyelvű történetírás és Magyarország (13-15. század)* c. kötetben került sor.[50]

Joinville történetének ugyanakkor igen kevés közvetlen magyar vonatkozása van. A hazai tudományos irodalom számára – mint ahogy a nemzetközi tudományosság számára is – a Szent Lajos-*Vie* az általánosan elismert, kivételes történeti és irodalmi értékei miatt fontos,

---

TÓTH Ferenc – ZÁGORHIDY CZIGÁNY Balázs, MTA BTK, Budapest: 2016. „Szent Márton Útját" (mely Savariából indul és Tours-ba érkezik) az Európa Tanács 2005-ben vette föl az európai eszmeiséget szimbolizáló Európai Kulturális Útvonalak közé.)

[45] Külön említést érdemel itt az ELTE Eötvös József Kiadó „Eötvös Klasszikusok" sorozata, mely ezeknek a fordításoknak (is) helyt ad.

[46] RAJNAVÖLGYI Géza fordításaira: *Roland-ének. Ófrancia históriás ének egy oxfordi kéziratból*, „Eötvös Klasszikusok 6. kötet", Eötvös József Kiadó, Budapest: 1996.; MARIE DE FRANCE, *Tizenkét szerelmes rege*, „EK" 44. sz., EJK, Budapest: 2001.; GUILLAUME DE LORRIS – JEAN LE MEUN, *Rózsaregény*, „EK" 88. sz., EJK, Budapest: 2008.; *Erec és Enide*, „EK" 93. sz., EJK, Budapest, 2011.

[47] CHRÉTIEN DE TROYES, *Az Oroszlános Lovag (Yvain),* ford. VAJDA András, „EK" 25. sz. Budapest: 1998.; *Lancelot, a Kordé Lovagja*, ford. VASKÓ Péter, Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Budapest: 1999.

[48] SZABICS Imre fordításaira: *Trubadúrok és trouvèrek. Az udvari szerelem költészete*, „EK" 15. sz., EJK, Budapest: 1995.; ADENET LE ROI, *Nagylábú Berta, „magyar királylány"* & *Parise hercegnő története. XIII. századi kalandénekek*, ELTE Eötvös Collegium, Budapest, 2016.; PHILIPPE DE RÉMI, *A csonkakezű királylány (Manekine)* Ford.: FÖRKÖLI Gábor, GYURIS Kata, POLGÁR Tibor, VARGYAS Brigitta) & *Jehan et Blonde*, ford.: Sz.I., ELTE EJC, Budapest: 2013.; *Római Florence és a magyar királyfiak. XIII. századi francia históriás ének*, ELTE EJC, Budapest: 2015.

[49] Lásd SELÁF, *Túl-Távol-Nyugat…,* 176-213.

[50] CSERNUS, 1999., 43-49.

így például a dinasztikus szentkultuszra vonatkozó összehasonlító kutatások szempontjából különösen érdekes és értékes forrás (Klaniczay Gábor).[51]

Joinville magyar kiadása elkészítésének alapjául a három legalaposabb, legfrissebb és leggyakrabban használt francia kiadás szolgált. *Joinville: Histoire de Saint Louis,* in *Historiens et Chroniqueurs au Moyen Age. Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart et Commynes,* éd. par Albert PAUPHILET, Gallimard, 201-368. és *Joinville: La vie de saint Louis,* „Classiques Garnier" ed. par Jacques MONFRIN, Paris, Dunod, 1996. Emellett természetesen munkánkhoz fölhasználtuk Nathalis de WAILLY, *Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et de la Lettre à Louis X,*, Paris: Firmin Didot, 1868 / 1874. első átfogó, nagy apparátussal rendelkező, s a tudományos igényeknek teljes mértékben megfelelő kiadását is, mely a 19. századi pozitivista történetírás forráskiadó tevékenységének a legjobb hagyományait képviseli.

Mint említettük, a már megjelent teljes Joinville-fordításhoz három tanulmány készült, melyek a szöveg történeti kontextusának és magának a műnek a jobb megértését célozták. Mivel magyar nyelven eleddig nem született és fordításban sem hozzáférhető olyan szaktanulmány, mely Jean de Joinville és a Joinville család történetét bemutatná, fontosnak éreztük, hogy a mű és történeti kontextusa jobb érthetősége érdekében ezt a hiányt pótoljuk. Tettük ezt azért is, mert a Joinville család kiemelkedésének tanulmányozása – a történetíró személyétől függetlenül is – érdekes, tanulságos, több szempontból tipikus és egyben különleges történet.[52] Ez lehetőséget teremt arra is, hogy áttekintsük a Francia Királyság észak-keleti határvidékén lévő tartományok történetét és egymáshoz való viszonyát. A folyamat leírása bemutatja a feudális *seniori* hatalom kibontakozásának feltételeit, eszközeit és fejlődésének tipikus elemeit, de láthatóvá válik az a kivételes és sajátos helyzet is, mely ennek a bárói dinasztiának a történetét valamelyest mégiscsak különlegessé teszi, mert nyomon követhető benne a talán minden idők legnépszerűbb francia királyához[53] személyesen is kötődő történetíró-barát családjának a kiemelkedése és későbbi sorsa is.

A magyar kiadásban publikált másik tanulmánynak (*A „super homo" és Joinville Szent Lajosa*) a célja Joinville művének első, magyar nyelvű, összefoglaló ismertetése volt,

[51] Lásd KLANICZAY Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek,* Balassi Kiadó, Budapest: 2000.

[52] Minden ilyen tanulmánynak a kiindulópontja Delaborde fentebb már említett, átfogó elemző és forráskiadó munkássága. Ehhez kapcsolódik Natalis de Wailly, Gaston Paris, Jacques Monfrin és Jackie Lusse szintetizáló elemző munkája, WAILLY, 1874., i-xxviij (*Préface*), 454-547. (*Éclaircissements*), PARIS, 1898., 291-341., MONFRIN, 1996., VII-XXVIII. (*Introduction*), LUSSE, 1998., 7-47.

[53] „*Franciaország történetének legtiszteltebb alakja*" – ezt a mondatot választotta Jean Richard, az egyik legismertebb Szent Lajos életrajz szerzője, művének ismertető alcímeként. Jean RICHARD, *Saint Louis. Roi d'une France féodale, soutien de la Terre sainte*, Collection Marabout université, Fayard, Paris:1983.

míg a harmadik elemzés Zimonyi István munkája, és a keresztesek legnagyobb korabeli ellenfelének, Egyiptomnak közel-keleti nagyhatalommá emelkedését tárgyalja.[54]

A doktori értekezés anyagának a kiindulópontja tehát, mint fentebb említettük, Joinville művének a magyar kiadása. Tekintettel azonban arra, hogy a disszertáció műfaja és funkciója az előbbitől eltérő, annál nyilvánvalóan több és más, ezért a témát – fölhasználva korábbi eredményeket is – az értekezésben eltérő koncepcióval, más szerkezetben, más terjedelemben és más súlypontokkal dolgoztam föl. Ennek alapjául szolgált, hogy a magyar kiadás megjelenése óta további kutatásokat folytattam, elvégeztem a szükséges módosításokat és kiegészítéseket, melyeknek eredményeképp ugyan az akadémiai doktori értekezés anyaga fölhasználja a már megjelent kiadvány tanulmányainak elemzéseit és következtetéseit, de annak mind tematikájában, mind pedig terjedelmében is jóval bővebb és számos új elemet tartalmazó, továbbfejlesztett változatát adja. Ezek a disszertáció első kötetében találhatók meg, mely Joinville művét és a „Joinville-jelenséget" a *feudális világ és a középkori modernség* határvidékére helyezi, annak kifejeződéseként értelmezi, általa megmagyarázhatónak tekinti, és jobban megérthetővé teszi.

Eszerint a disszertáció része (annak második köteteként szerepel) a szöveg 2015-ös magyar kiadása, mely így magába foglalja a fordítás, a jegyzetek és a segédletek egészét, miközben (a fentiek értelmében) annak a két tanulmánynak az anyaga, melyet a disszertáció szerzője készített, alaposan továbbfejlesztve, átkerült az első, elemző kötetbe.[55] (Jacques Le Goff könyvrészletére és Zimonyi István tanulmányára, melyek nem részei a disszertációnak, az első kötet szövege szükség szerint, a többi idézett műhöz hasonlóan a jegyzetapparátusban hivatkozik.)

Az elemző rész fentiekre vonatkozó anyaga azonban nem csak abban tér el a már publikált változatétól, hogy tartalmában gazdagabb, terjedelmében bővebb, hanem abban is, hogy fontos új fejezeteket iktat be, új eredményeket is bemutató részeket közöl, és mondanivalójában a disszertáció címében megfogalmazott koncepció köré szerveződik. Ezen túlmenően, a disszertáció első része a Szent Lajos-történeten túlmenően, részletesen bemutatja és elemzi azokat a Joinville-hez köthető, napjainkban ismert további szövegeket is, melyek a Balassi Kiadónál megjelent kiadványban még legföljebb csak utalás-szerűen, vagy a jegyzetekben említve szerepelnek, de amelyeknek a Joinville életmű megismerésében – erről újabb kutatásaink győztek meg – igen fontos szerepük van.

---

[54] ZIMONYI István, *Egyiptom a 13. század közepén,* in JOINVILLE, 2015., 332-351.

[55] CSERNUS Sándor, *Tipikus és kivételes, a Joinville-ek: egy champagne-i bárói család kiemelkedése*, in. JOINVILLE, 2015., 275-303.; és UŐ., *A „super homo" és Joinville Szent Lajosa*, in.*Uo*. 304-331.

Az eredeti tematika kibővítésének további fontos komponense, hogy a disszertációnak van egy olyan átfogó historiográfiai fejezete, mely korábbi és újabb kutatásokra támaszkodva elemzi a középkori francia történetírás fejlődését, és összefoglalja a legfontosabb jellemzőit, annak érdekében, hogy elhelyezze benne Joinville művét, és meghatározza a helyét ebben a folyamatban. Itt kerül bemutatásra a szerző egy másik, már említett, de jóval kevésbé ismert, és kordokumentumként is rendkívül érdekes, a gondolkodásmódja tekintetében pedig egészen különleges fontosságú műve, a *Credo*, mely a történeti elemzéseknél eddig nem kapott olyan figyelmet, melyet – nézetem szerint – több szempontból is megérdemelt volna.[56] Ugyanebben a részben esik szó Joinville két további, ritkán és csak említés szintjén idézett szövegéről, a *clairvaux*-i sírfeliratról és a *X. Lajosnak* írott *levélről* is.

Az elkészült fordítás, illetve a szövegkiadás, valamint a teljes jegyzetapparátus, a kapcsolódó kronológiák, uralkodótáblák, térképek és illusztrációk az első, elemző kötet szövegére is vonatkoznak, céljuk az, hogy annak megértéséhez is támaszt nyújtsanak.[57] A magyar fordítás szövegét – főleg néhány ismert és fontosabb részletét – a különböző szempontú elemzések okán idéznünk kell a disszertáció főszövegében is, ezért előfordul, hogy ugyanarra a szövegrészre, különböző kontextusban többször is vissza kellett térnünk.[58]

A szöveg magyar kiadásánál az eddigi kiadások kettős tradícióját egységesítettük, s ezzel visszatértünk Natalis de Wailly kiadási koncepciójához. Így egyszerre tudtuk megőrizni a fejezetcímekkel ellátott változat (Pauphilet és Wailly) és a paragrafusok (számozott bekezdések, Wailly és Monfrin) szerinti felosztás előnyeit, ami lehetővé teszi, hogy a kívánt szövegrész bármelyik úton visszakereshetővé váljon; sőt, biztosítja azt is, hogy egy-egy adott részlet Joinville bármely nyelven megjelent szövegében lokalizálható, könnyen visszakereshető, tnulmányozható és hivatkozható legyen.[59] A tanulmányokban és a fordítás szövegére vonatkozó citációknál már ezt a megoldást követtük, ezért a forrásszövegek idézésekor nem oldalszámot adunk meg, hanem az idézni kívánt bekezdés (paragrafus) számát (a könnyebb azonosíthatóság kedvéért ez utóbbit „félkövér" változatban). Ez egyben

[56] A *Credo* szövegére lásd JEAN SIRE DE JOINVILLE, *Histoire de saint Louis, Credo et lettre à Louis X. Texte original accompagné d'une traduction,* par Natalis DE WAILLY, Paris: Firmin Didot, 1874, 414-447.

[57] CSERNUS, Sándor, *Kronológia Joinville művének tanulmányozásához,* in JOINVILLE, 2015., 353-360.; UŐ., *Országok, dinasztiák és uralkodók, Uo.*, 361-386.; UŐ., *A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek (1096-1291), Uo.,* 386-395.; UŐ., *Válogatott bibliográfia*, *Uo*., 391-411.

[58] Ebben is Jacques Le Goff könyvének a módszerét követjük, aki Szent Lajosról írott művében hasonlóan járt el. Ha többször szükséges az idézetek megjelenítése, akkor csak első alkalommal kerül a főszövegbe, a többi esetben a lábjegyzetekben lesznek megtalálhatók.

[59] Amikor a magyar kiadásban Joinville szövegére hivatkozom, akkor a rövidítésben a JOINVILLE, + **paragrafus** számot adom meg, ha pedig a kötetben szereplő egyéb részekre (tanulmányok, kronológia, dinasztikus listák, térképek, illusztrációk), akkor pedig a rövidített hivatkozásaimban a JOINVILLE, + oldalszám szerepel

azt is jelenti, hogy ha a Monfrin-féle kiadás francia kiadói jegyzeteire kívánunk utalni, akkor is csak az általa megadott paragrafus-számokat jelöljük meg referenciaként, melyek azonban automatikusan elvezetnek a jegyzethez is.

A fordításnak voltak nehézségei, az eddigi szövegkiadások azonban jelentősen megkönnyítették a fordítók dolgát: több esetben a kontextus jobb megértése, a fordítás pontosításához szükséges történeti háttér ismerete, a 13. századi előbeszéd fordulatainak az átadása jelentett szakmai kihívásokat.

A tanulmányok és a jegyzetek esetében, ahol csak lehetett, egységesítettük a nevek helyesírását (a görög nevek esetében a görög átírás szerinti változatot alkalmaztuk). Az arab nevek írásának még egy adott nyelvben (pl. éppen a magyarban) is többféle gyakorlata létezik (Itt a legelfogadottabb átírási szabályokat alkalmaztuk.). Kifejezőbbnek és színesebbnek tartottuk, ha az alternatív és egyébként helyes írásmódok különbözősége is tükrözi a szövegek mögötti olvasmányanyag hangulatát és kultúráját. A személynevek esetében úgy véljük, hogy a mechanikus és a magyar kiejtés szerinti átírásnál pontosabb és hangulatosabb az eredeti nyelvű változat megtartása. (A királyok és a királynők, valamint a szentek nevét azonban magyar változatban szerepeltetjük.)

Szent Lajos és kora a középkori Franciaország, illetve Nyugat-Európa történetének legkutatottabb fejezetei közé tartozik, s könyvtárnyi irodalma van, mely ezen belül is kiemelten foglalkozik a 13. századi francia történetírással, és nagy teret szentel a Joinville-mű sokoldalú elemzésének is.[60] Joinville könyve ennek ellenére – vagy éppen ezért – rejtélyes alkotás marad, melynek újraolvasása és új szempontokból való megközelítése továbbra is vonzó kihívás a kutatók számára. Joinville műveinek ránk maradt szövegei közül csak a legrövidebbről, a X. Lajosnak írott levélről valószínűsíthető, hogy eredeti kézirat. A többinek a tartalma gyakran kalandos úton, másolatokban és ma már elveszett kéziratokra alapuló, korai nyomtatott kiadásokban jutott el korunkig.

A könyv magyar kiadása, ahogy jelen disszertáció is, sokat köszönhet a Joinville és a Szent Lajos életművét kutató kiváló történészek és irodalomtörténészek generációinak, különösen pedig az olyan jeles kutatóknak, mint Natalis de Wailly, Henri-François Delaborde, Gaston Paris, Joseph Bédier, Robert Bossuat, Albert Pauphilet, vagy a 20. század második felétől alkotó Jacques Monfrin, Danièlle Quéruel, Louis Carolus-Barré, Bernard Guenée, Michel Zink, továbbá a Szent Lajosról kiváló monográfiát kiadó dijoni történész professzor

[60] A szakirodalom gazdagságát igyekeztem illusztrálni a magyar kiadáshoz összeállított válogatott bibliográfiával is. JOINVILLE, 2015., 396-413. Lásd továbbá az ARLIMA vonatkozó adatbázisát: https://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html (Letöltve: 2015.04.04.)

Jean Richard, valamint a magyar kutatókkal is évtizedeken át tartalmas szakmai kapcsolatokat ápoló, és magyar történész-generációk munkáját segítő Jacques Le Goff, akinek éppen a már idézett Szent Lajos-életrajza újította meg a történeti biográfia műfaját.

Le Goff Szent Lajos életrajzával bizonyította, hogy az elmélyült történészi kutatómunka és erudíció lehetőségeinek maximális kihasználásával és együttes alkalmazásával közelebb lehet hozni a mai világhoz, a mai olvasóhoz egy nyolcszáz évvel ezelőtt élt történelmi személyiséget. Az ilyen kísérletnek persze – mint mondja Le Goff – kétségtelenül megvannak a maga veszélyei.[61] Mindenesetre a fenti szemlélet és módszer szerint haladva, és tanulságaikat hasznosítani igyekezvén, a disszertációban én is arra törekedtem, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján közvetlen és életszerű képet próbáljak adni a *sénéchal*ról és művéről. A feladat egyszerre nehezebb és könnyebb is: nehezebb, amennyiben természetesen Joinville uráról jóval kevesebb forrás áll rendelkezésre, mint Szent Lajosról, ugyanakkor könnyebb, hiszen Joinville könyve egy olyan különleges, komplex forrás, mely legalább annyit árul el szerzőjéről, mint amennyit címszereplőjéről, a királyról.

A Joinville-kutatók számára tehát maga a könyv nyújtja ehhez a vállalkozáshoz a legnagyobb segítséget, azzal a különbséggel, hogy Joinville életének és portréjának megrajzolásakor nagyon kevés kontroll-forrásra lehet támaszkodni. Az alkotó *sénéchal* „életre keltéséhez" is nagy szükség van „a tudomány és a képzelőerő" együttműködésére, melyhez János úr szövege sok támpontot – köztük esetenként valóban szilárd kapaszkodókat is – ad, miközben (mint majd látni fogjuk) időnként szokatlan és ingoványos terepre viheti a kutatóit és olvasóit.

A fenti koncepció jegyében igyekeztem tehát bemutatni én is Jean de Joinville és a Joinville-ek működési területét, kapcsolatrendszerüket, az őket körülvevő társadalmi-kulturális környezetet, valamint azokat a főbb politikai törekvéseket és tendenciákat, melyek meghatározták gondolkodásukat és befolyásolták a mű keletkezését is; – egyszóval segítenek megeleveníteni Joinville világát. Ezért készült már a *Szent Lajos élete* magyar kiadáshoz olyan bőséges jegyzetanyag, melynek a célja korántsem egyszerűen csak a bibliográfiai hivatkozások megadása volt. Ezek a jegyzetek gyakran kislexikon-szerűek, címszavak, melyeknek magyarázó és kommentáló funkciójuk van, s további információkat tartalmaznak, annak érdekében, hogy az eseményeket, a személyeket, a helyszíneket, a lehető legjobban be lehessen azonosítani, és a lehetséges mértékig egymáshoz, a kor egyéb történéseihez és akár a

[61] LE GOFF, *Következtetések,* 2015., 265. „*az ember nem élhet együtt valakivel tíz éven át büntetlenül még akkor sem, ha az illető már nyolcszáz esztendeje halott, különösen nem, ha hiszünk abban, hogy a történészi munkához nélkülözhetetlen a felvilágosult és a tudomány ellenőrzése alá vont képzelet.*"

jelenhez is közelíteni. Sőt, ennek a koncepciónak a szolgálatában állt a kommentár-jegyzetekhez választott előadásmód is, amennyiben a szövegkiadás jegyzetei következetesen jelen időben íródtak – utalva egy kicsit arra is, hogy a zarándoklatok időfelfogása az átélés folyamatát hangsúlyozni kívánó „örök jelen”.[62]

Talán megbocsájtható, ha – mint a nemzetközi kapcsolatok történetének oktatója és kutatója – utalok itt arra is, hogy Joinville műve két világ (a keresztény és nem keresztény) és több vallás és civilizáció (nyugati keresztény, arab, bizánci, kínai, mongol, örmény keresztény, török, zsidó…) komplex hatású találkozásáról is szól. Ezeknek csak az egyik – igaz domináns – komponensét adják azok a keresztes hadjáratokban manifesztálódó fegyveres konfliktusok, melyeknek emléke és története mélyen belevésődött a keresztény és a muszlim világ gondolkodásába.[63] Joinville műve az iszlám országok, Kisázsia, Kelet-Európa és a Kelet felé dinamikusan terjeszkedő steppei hatalmak történetének is fontos forrása. A feudális kor keresztes háborúi mindkét oldalon súlyos veszteségeket okoztak; a nyugati keresztesek embervesztéségét is milliókban mérik, miközben ezek a vállalkozások nemes családok és egyszerű zarándokok generációit tizedelték meg, váltak életük részévé, miközben óriási költségekkel és azokhoz képest eltörpülő haszonnal jártak.

Való igaz, Joinville könyvének (különösen a keresztes hadjárat történetét elbeszélő „krónika-rész” esetében) az egyik vezérfonala az iszlám és a keresztény civilizációk egymásnak feszülése. Mögötte azonban fölfedezhető a kölcsönös tudásvágy, az egymás iránti érdeklődés, és a más „szokások”, „egzotikus erkölcsök,” emberek, jelenségek, vidékek kölcsönös megismerésének igénye, melyek végső soron – különösen a 12. századi reneszánsz felszabadító hatása alatt ügyködő 13. századi ember részére – fokozatosan a civilizációk találkozásának természetes velejáróiként is értelmezhetők. A szemben álló felek között tehát nem csak az egymással szemben könyörtelen „szent háborút” folytató harcosok és konfliktusaik vannak jelen, hanem Al-Kámil szultán és II. Frigyes egymás – és a másik vallása – iránti (szinte már baráti) érdeklődése, a megértést kereső és az értelmes párbeszéd lehetőségét valló Assisi Szent Ferenc, Szent Tamás vagy éppen Ramón Llull nyitottsága, Szent Lajos missziós tudata, tiszta lelkesedése és evangelizációs hite is. De mellettük ott van, és a véres összecsapások drámai képei mögül rendre előlép Joinville (és a hozzá hasonló, magukat a hitükben fenyegetve érző, de érdeklődésüket leküzdeni nem tudó s talán nem is

[62] Vagyis a magyar kiadásban a jegyzetek szándékoltan arra is szolgálnak, hogy az a történelmi időutazás, melyre Joinville szövegének mai olvasóját hívtuk, egyfajta történelmi „útikalauzként” is használható legyen.
[63] Erről kiváló összefoglalást ad ZSENGELLÉR József, *A keresztes háborúk teológiai, spirituális és egyházpolitikai háttere*, c. tanulmánya, in *Magyarország és a keresztes háborúk,* 31-58.

akaró 13. századi emberek) szellemi nyitottsága, széleskörű érdeklődése és őszinte tudásvágya.

Úgy vélem, hogy ma, amikor a nemzetközi kapcsolatok elméletével és gyakorlatával foglalkozó kutatók (és az érdeklődő szélesebb közönség) újraolvassák Samuel Huntingtonnak, a Harvard professzorának a *Civilizációk összecsapása* c. művét,[64] mely e téren is a „hosszú időtartam" történeti vonulatainak tanulmányozása felé viszi el a gondolatainkat, Jean de Joinville könyve egy kissé ismét új megvilágításba kerül, és hozzájárulhat a későbbi – akár a mai – történések, és általában véve a kelet-nyugati kapcsolatok jobb megértéséhez.

A mai Nyugat a feudális kor keresztes hadjárataihoz alapvetően már csak történetiségükben viszonyul, és immár – úgy tűnik – egyáltalában nem jelent számára átfogó inspirációt; – más azonban a helyzet az arab világ (vagy bizonyos tekintetben Európa keleti része) – esetében.[65] Ebben a kontextusban Joinville könyve nem csak a romanisztika, a medievisztika, a történetírás, az irodalomtörténet vagy éppen a nyelvtörténet kivételes értékű forrása, hanem a politikai gondolkodásnak, a nemzetközi kapcsolatok elméletének is becses és elgondolkodtató történeti dokumentuma.

Maga a disszertáció tehát – a fentebb elmondottak értelmében – két nagy részre oszlik. Az első kötet, az elemző rész önálló egész, egy monografikus igényű feldolgozás, mely a címben jelzett téma komplex megközelítését célozza, míg a második kötetbe Joinville könyvének a Balassi Kiadónál publikált magyar kiadása került.

Az első kötet további két nagyobb részt tartalmaz: egy átfogó tanulmányt, mely képet ad a Joinville család eredetéről, kiemelkedéséről, környezetéről, történetéről, geopolitikai helyzetéről, főbb erőviszonyairól, fejlődésének mozgatórugóiról (I. rész). Ezen belül – súlyának megfelelően – külön fejezet foglalkozik a Joinville-ek pozícióinak megszilárdulásával, Champagne *sénéchal*jának korszakával, és röviden kitér a család sorsának későbbi alakulására is (II. rész). Ez a rész a mű keletkezésének, tartalmi elemeinek és írója

---

[64] Samuel P. HUNTINGTON, *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*, Európa, Budapest: 2014.

[65] „*Az arabok nem képesek a keresztes hadjáratokat a múlt ködébe vesző eseménysorozatnak tekinteni.* (…) *nem lehet kétséges, hogy a két világ közötti szakadás az arab világ tudatában még ma is elevenen élő, durva erőszaknak tekintett keresztes háborúk idejére vezethető vissza.*" – írja Amin Maalouf, majd idézi Ali Agcsa 1981. május 13.-i merénylet utáni szavait: "*Elhatároztam, hogy megölöm II. János Pált, a keresztesek legfőbb parancsnokát.*" Amin MAALOUF, *A keresztes háborúk arab szemmel,* ford.: V. TÓTH László, Európa Kiadó, Budapest: 2012. 435-437. Valójában a keresztes háborúkhoz kapcsolódó történelmi sebek begyógyítására és a megbékélésre a Katolikus Egyház is csak a 20. század második felében tett határozottabb lépéseket. A teljes történelmi és ideológiai megbékélés igényének egyértelmű kinyilvánítására (sőt *bocsánatkérésre*) pedig csak II. János-Pál pápasága idején, előbb a Szentév keretében tett szentföldi látogatása alkalmával (2000) a zsidókra és a muzulmánokra is érvényesen, majd a keleti egyház vonatkozásában 800 évvel Bizánc elfoglalása és kirablása után, és arra emlékezve került sor. Lásd ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, in *Magyarország és a keresztes háborúk*, 53-55.

gondolkodásának alaposabb bemutatását is szolgálja. A második nagy rész a középkori francia történetírás fejlődésének legfontosabb vonásait mutatja be a 14. század elejéig, elhelyezve ebben a folyamatban Joinville művét.

Már a magyar kiadásban, a fordításhoz csatolt jegyzetekben igyekeztem bővebb leírást adni a korabeli Franciaországnak arról a részéről, ahol Joinville szereplői mozogtak, és azokról a keretekről, melyek között a Joinville család története lejátszódott. Mivel a Francia Királyság észak-keleti részének legfontosabb tartományai – Champagne, a két Burgundia, Bar, Lotaringia – sajátos viszonyrendszerben álltak egymással, a Francia Királysággal és a Német-Római Birodalommal, a Joinville-ek históriájának és Jean de Joinville művének jobb megértése érdekében szükségesnek tartottam történetük rövid, a főbb tendenciákat és jellemzőket tartalmazó összefoglalását. Ennek a szűkebb és kissé bővebb „pátriának" Joinville számára különleges értéke van, és hozzájuk való kötődése fontos motiváló tényező, és – mint látni fogjuk – ez a cselekedeteiben s könyvének szövegében is jól megfigyelhető.

A franciaországi territoriális fejedelemségeknek elsősorban azt a korszakát mutatom itt be, melynek során a még II. Fülöp és Szent Lajos időszakában létrejött, és nem kis mértékben az általuk kialakított monarchikus keretek fokozatosan fölébe kerekednek a korábbi, feudális vazallusi struktúráknak (s az abban meglévő „szabadságoknak" és „autonómiáknak"), és amikor a „középkori modernség" irányába tendáló mély szerkezeti átalakulás megindul. Joinville ennek a változásnak volt a kivételes tanúja – s amennyiben ez a bárói réteg hatalmának és privilégiumainak visszaszorításáról és elvesztéséről is szól –, egyben a szenvedő kárvallottja is. Joinville könyvének figyelmes olvasása közelebb visz minket ezeknek a folyamatoknak a megértéséhez.

A Joinville-ek karrierjének bemutatását követő, négy részből álló második nagy egység első blokkja egyáltalában nem szerepel a Balassi Kiadónál megjelent kötetben. Egy olyan historiográfiai fejezetről van szó, mely a korábbi és újabb kutatási eredmények segítségével összefoglalóan mutatja be a középkori francia történetírás jellemzőit, elemzi fejlődésének főbb vonásait, kitér legújabb eredményeire, azzal a céllal, hogy elhelyezze és értelmezze benne Joinville művét. Ugyanebbe a nagy fejezetbe került a Joinville-től ránk maradt másik három szövegről (a *Credo*, a *clairvaux-i sírfelirat* és a *X. Lajosnak írott levél*) készült elemzés is.

Itt mutatom be részletesen Joinville *Szent Lajos élete és bölcs mondásai* című könyvét, a Joinville-kéziratokkal és a szöveg első nyomtatott kiadásaival kapcsolatos tudományos problémákat és eredményeket. (Joinville művének az eredeti kézirata nem maradt ránk, a legrégibb – 14. század közepéről való – másolatát csak a 18. század közepétől ismerhetik a

tudomány emberei, az első nyomtatott változatok viszont olyan kéziratok alapján készültek, melyeknek eredeti szövege ma már nem áll rendelkezésünkre.)[66] Ebben a részben foglalkozom a műfaji problémákon valójában messze túlmutató kérdésekkel és a hitelesség ezzel is összefüggő problémáival, és itt foglalom össze Joinville sajátos és eredeti történetírói koncepciójáról kialakult véleményemet is. A negyedik, záró fejezet a Joinville-könyvből kirajzolódó Szent Lajos képet, annak utóéletét és a konklúziót tartalmazza.

A disszertáció második kötetében a szöveg fordítása kap helyet; a fordításhoz tartozó szakmai apparátus és a benne található válogatott bibliográfia az egész doktori műre, tehát az első kötetre is vonatkozik. Ugyanakkor az értekezés első kötetében lévő, alaposan megnövekedett, új anyag további bibliográfiája jellemzően az első kötet, az elemző rész lábjegyzeteiben követhető nyomon.[67]

Mint ahogy a francia források kutatása és kiadása terén eddig minden alkalommal, így Joinville esetében is külön figyelmet fordítottam a közvetlen és áttételes magyar vonatkozások megjelenésére. Ezúttal nem sok ilyen konkrét esetről számolhatok be. Ami azonban van, az új információ és – mint majd látni fogjuk – az egyikük az elemzés során komoly fontosságot nyer. A két információ egyike Szent Erzsébet fiára vonatkozik (az ún. „saumuri jelenet", ahol egyébként nem *Magyarországi* hanem *Thüringiai* Szent Erzsébetre történik hivatkozás)[68], a másik a magyar királyra (II. András) tett különös utalás, amikor arról számol be, hogy az 'asszasszínok' Lajos királyhoz küldött követségének vezetője csodálkozik azon, hogy a francia király még nem fizet – mint ahogy teszi ezt „*Németország császára, Magyarország királya és Kairó szultánja*" – az ő vezérüknek azért, hogy életüket biztonságban tudják.[69] Joinville szövegének magyar összefüggései ezzel ki is merülnek.

Szeretnék itt egy megjegyzést tenni az eddigi Joinville-kiadások képanyagával kapcsolatban is, amennyiben az eddigi gyakorlattól némileg eltérő válogatást állítottam össze. Logikusnak és megmagyarázhatónak tartom, hogy Joinville szövegkiadói (mint pl. de Wailly) illusztrációként jellemző, de máshonnan származó, a meglévő Joinville-kéziraténál gazdagabb korabeli képanyaghoz nyúlnak (mint amilyet például Saint Pathus bőségesen díszített kéziratának fennmaradt változata tartalmaz). Ugyanakkor úgy vélem, hogy ez az eljárás némileg félrevezető: a legrégibb ismert Joinville-kéziratban ugyanis mindössze két miniatúra

[66] Joinville művének a 16. század közepétől a 18. század közepéig 13 franciaországi és svájci nyomtatott kiadása van. (lásd: ARLIMA.)
[67] A disszertáció második részeként szereplő kiadáshoz készült szakmai apparátus, az ahhoz csatolt tájékoztató és összefoglaló anyag teljes egészében, a fordítás pedig döntő részben az értekezés szerzőjének a munkája. A fordításban Cs. Tóth Annamária működött közre. A térképmellékleteket Szántó Richárd készítette.
[68] JOINVILLE, 2015., **96**.
[69] *Uo*., **452**.

van (melyet a magyar kiadásban – a másodikat a címoldalon – egyébként reprodukáltunk is). Úgy vélem torzít a könyvben foglaltakról alkotott képen, ha a benne foglalt eseményeket máshonnan vett illusztrációkkal gazdagítjuk. Ezek az illusztrációk csalókák: hiszen valójában Szent Lajos életének és nem Joinville művének az illusztrációi. (Másrészt, a maguk eszközeivel, azt a látszatot keltik, hogy Joinville szövegét már a kortársak, a közvetlen utókor is messzemenően elismerte, kiemelkedően értékesnek tartotta és ezért gazdagon díszítette is – holott nem föltétlenül ez volt a helyzet.) A publikált szöveg képanyagának összeválogatásánál tehát más volt a cél: az igen gazdag és csábító 13. századi (illetve az eseményekre utaló későbbi középkori), gyakran használt, ismert képanyag mellett (illetve, részben helyett), olyanok is szerepelnek a mellékletek között, melyek ritkábbak, de kifejezőek és közvetlenebb módon vonatkoznak Joinville-re, a műre, Szent Lajos életére és utóéletére, és amelyek eddig a hasonló válogatásokból többnyire kimaradtak.[70]

Ez utóbbiak közé tartoznak például a blécourt-i üvegablakok, melyeket a szakirodalom egy része bizonytalan létezésűként (vagy éppen sérültként) említ,[71] de amelyek a helyszínen teljes szépségükben ma is megcsodálhatóak: egyediségüket az adja, hogy valójában úgy tekinthetünk rájuk, mint Joinville művének a szerző által készíttetett, szövegen kívüli korabeli illusztrációira.[72] Mivel a disszertáció első része igyekszik bemutatni Joinville-t, a bárót, az írórót és az embert, ennek illusztrálása érdekében gyűjtöttem össze és mutatom be Joinville feltételezett korabéli és a későbbi ábrázolásait is.

*****

Szent Lajos csodálatos és rendkívüli gazdagságú saint-denis-i síremléke nem élte túl a százéves háborút (a pusztítást ki-ki pártállása szerint az armagnac-ok, a burgundiak vagy az angolok számlájára írja), de a rablókat – bárkik voltak is – minden bizonnyal elsősorban az emlékmű gazdag nemesfém tartalma vonzotta. Bizonyos értelemben azonban már a síremlék első „fosztogatói" közé sorolható maga a dinasztia is, amennyiben a sír díszítéséhez fölhasznált nemesfémek egy része már korábban, az ország háborús szükségleteinek fedezésére a királyi kincstárba került. Lajos király sírjának maradványait pedig (mint ahogy a

[70]Az illusztrációk egy részét mi magunk gyűjtöttük, és Joinville, valamint Blécourt önkormányzata jóvoltából és együttműködésével közölhettük.

[71] „Az üvegablakok *töredékei* még láthatóak voltak a 19. század elején." – írja tévesen MONFRIN, 1995., **651**. (434).

[72] JOINVILLE, 2015., **651**. Louis GORECKI – Françoise PERROT – Jean TARALON, *Corpus Vitrearum, France: Série complémentaire. Recensements des vitraux anciens IV. Les vitraux de Champagne-Ardenne*, CNMHS, Paris: Éd. du CNRS, 1992. A 13. századi blécourt-i templom teljesen ép ablakairól készült képek helyet kaptak a kézirat illetve a könyv mellékletei között is. JOINVILLE, 2015., *Képmellékletek*. 8-9.

Joinville-ek clairvaux-i síremlékét) nem kímélte a 18. századi francia forradalom szélsőségesei által gerjesztett vandalizmus sem.[73]

Joinville életműve, a Szent Lajos életéről és bölcs mondásairól ránk maradt könyv viszont alighanem a legnagyobb emlékművek közé tartozik, melyet egy uralkodónak állítani lehet: olyan kiemelkedő alkotás, mely amellett, hogy a kutatóknak igazi kincsesbánya, figyelmes és új szempontokat követő olvasása és kutatása egyre újabb oldalait tárja napvilágra, miközben a szélesebb olvasóközönség számára is szórakoztató és tanulságos olvasmány.

A szent király ereklyéi a szentté avatást követően a kultusz terjesztésének dinasztikus politikáját szolgálva fokozatosan több országba, sőt, több kontinensre jutottak el: ma már gyakorlatilag mindenhol megtalálhatóak, ahol az elmúlt századokban a francia civilizáció megvetette a lábát. Szent Lajos valójában a dinasztia, a királyság, a francia állam, s egyben a külső francia *expanzió*, a francia szellem, a francia „*grandeur*" patrónusa, akinek alakja még az általa meghódítani kívánt területeken (pl. Tunisz) is szimpatikus kontextusban jelenik meg. Szent Lajos elsősorban francia szent. Találunk védelme alá helyezett egyházakat Franciaországon kívül Európa különböző országaiban, s azon túl is, Kanadától Észak-Afrikáig; – vagyis mindenhol, ahová a francia expanzió, a francia gyarmatbirodalom, illetve a francia civilizáció eljutott. Lajos király legfontosabb megmaradt ereklyéje[74] 1270-től 1999-ig hosszú utat járt be, Tunisztól, a palermói Monreale-tól, Karthagón és ismét Tuniszon keresztül, Saint Denis érintésével került a versailles-i Szent Lajos katedrálisba. (Ereklyéit – a szent király utódainak különleges ajándékaiként – Európa több országában őrzik. Joinville várkápolnájába és az ott fölállított oltárhoz azonban – bármennyire is szerette volna a király barátja és életrajzírója – nem jutott belőlük.) A *sénéchal* joinville-i és a Joinville-ek clairvaux-i sírja a szent királyéhoz hasonló sorsra jutott: várkastélyát és az ott lévő értékeket (beleértve Joinville későbbi urainak ott elhelyezett síremlékeit is), ugyanúgy, mint ahogy a Nyugat egyik legnagyobb tekintélyű ciszterci apátságát ugyancsak az 1789-es forradalmi düh, bosszú és számítás tette a földdel csaknem egyenlővé, illetve később alakította át börtönné.

Az elmúlt évek során az érdeklődés ismét ráirányult Szent Lajos korára. Különösen az utóbbi négy esztendő volt gazdag jubileumi eseményekben. Franciaország 2014-ben emlékezett Szent Lajos születésének nyolcszázadik évfordulójára. Mivel Szent Lajos bejárta királyságának különböző területeit Mont-Saint-Micheltől Aigues-Mortes-ig, Poissy-tól

[73] *Uo*. 9-13.

[74] A belső szerveket tartalmazó ereklyetartó. Szent Lajos szívét azonban még IV. Fülöp Lajos születési helyére, Poissy-ba küldette.

Saintonge-ig és Beaucaire-ig, a vele kapcsolatos megemlékezésekre az ország szinte valamennyi részében sor kerülhetett. Több nagy párhuzamos kiállítás jött létre, a legnagyobb a Louvre közreműködésével, a volt királyi palotában (*Conciègerie*, *Sainte-Chapelle*),[75] melyet a Saint-Denis Apátság bazilikájában egy speciális látvány-program[76] egészített ki.

Saint-Germain-en-Laye-ben volt egy portré-kiállítás,[77] a Szent Lajos által alapított (1240) Aigues-Mortes-ban, a Francia Királyság első Mediterraneumban megépített tengeri katonai és kereskedelmi bázisán egy „Kelet felé forduló"[78] kiállítást szerveztek, míg egy másik helyszínen, Lajos király szülőhelyén, Poissy-ban helytörténeti vonatkozású, valamint a király uralkodásának fontos etapjait idéző dokumentumokat[79] mutattak be. De kiállítások, megemlékezések, konferenciák voltak szerte az országban, gyakorlatilag minden olyan CMN (Centre des Monuments Nationaux – Nemzeti Műemléki Központ) kezelésébe tartozó műemléknél, melynek kapcsolata volt a szent királlyal, így – a teljesség igénye nélkül – Angers-ban, Châteaudun-ben, Royaumont-ban, Vincennes-ben, Azay-le-Rideaux-ban és Mont-Saint-Michel apátságában. A programsorozathoz köthető utolsó jelentős, Szent Lajos jubileumához illeszkedő kiállításra Moszkvában, a Kremlben került sor.[80]

Külön kiállítás és egy nemzetközi konferencia is foglalkozott Lajos királynak a zsidókkal kapcsolatos politikájával: „*Les juifs au temps de Saint-Louis*" (Musée d'Art et d'histoire du judaisme)[81], és volt egy jubileumi előadássorozat „*Saint Louis et les arts en Europe*" (Louvre) címen. A kiadványok jól reprezentálják a Szent Lajossal és korával kapcsolatos kutatások állását, és készítőik továbbra is bőven merítettek Joinville könyvének inspiráló fejezeteiből. A Szent Lajos-kiállításokon – ma is mutatván a két személy elszakíthatatlanságát – gyakran konkrétan is megjelentek a Joinville-re és a könyvére való hivatkozások. A fentiek mellett az évfordulók kapcsán számos új kiadvány és korábbi alapművek új kiadása látott napvilágot, s ebben fontos szerep jutott a mind szélesebb körű disszeminációnak (film, képregény, hangoskönyv, 3D rekonstrukciók) is.

---

[75] *Saint Louis*, *Catalogue*, dir. Pierre-Yves LE POGAM, préface de Jacques LE GOFF, Éditions du Patrimoine, Paris: 2014.

[76] *Saint Louis, le roi de Saint-Denis*, installation lumineuse par Nathalie JUNOT-PONSARD (04.10.2014-05.01.2015.)

[77] A kápolna Szent Lajos családjáról szóló ábrázolásait mutatja be *Saint Louis et Saint-Germain-en-Laye. Portraits de Famille*, ed. Salomon REINACH, Alain VILLES, Saint-Germain-en-Laye: 2014.

[78] *Saint Louis, de l'Occident à l'Orient*, A kiállítást a város erődítéseiben szervezték és erősen támaszkodtak Joinville úti élményeire.

[79] *Sous le sceau de Saint Louis, de Poissy à Tunis (1214-1270)*, Catalogue par Jean-François MUFFLET, Mare&Martin, Poissy: 2014.

[80] *Saint Louis et les reliques de la Sainte Chapelle*, Kremlin, Moscou (3 mai-28. juillet 2017.)

[81] *Saint Louis et les Juifs. Politique et idéologie sous le règne de Louis IX.*, Collection „Idées et Débats", dir. Paul SALMONA, Juliette SIBON, Éditions du Patrimoine, Paris: 2015.

A megemlékezések letéteményese és legfőbb szervezője azonban ezúttal nem az állam (mint Szent Lajos halálának hétszázadik évfordulója esetében történt), hanem az alapításának századik évfordulóját ünneplő Centre des Monuments Nationaux, főmegbízottja pedig annak elnöke volt. Philippe Bélaval az emlékév céljait úgy határozta meg, hogy nem „*hagiográfiai hangulatú"* és állami megemlékezést kíván szervezni; – tehát mindenképpen másfélét, „*mint amilyen az 1970. évi évforduló volt.*"[82] Ezúttal valóban egy olyan programsorozatra készült koncepció, mely „Szent Lajos kora" jelentős alkotásainak és művészetének bemutatása során következetesen Jacques Le Goff Szent Lajos monográfiája szellemében szerveződött[83] – tehát Szent Lajos alakjának, személyének a mai világhoz közelítő sokoldalú, Joinville műve által inspirált ábrázolását kívánta megvalósítani.

Magyarázatként ehhez hozzá kell fűznünk, hogy az említett, a Szent Lajos halálának hétszázadik évfordulója alkalmából 1970-ben szervezett megemlékezés-sorozat a francia társadalomban és tudományos életben komoly belső polémiát váltott ki önmagában azzal, hogy maga a Köztársaság vállalta föl hivatalosan a megemlékezés kezdeményezését és szervezését, amit úgy ítéltek meg, hogy ezzel a mai Franciaország azonosul Szent Lajos korabeli „agresszív", sőt egyesek szerint „prekolonialista" politikájával.[84] A mai franciák egy részéből azonban (mint a francia Dél lakói, vagy éppen a franciaországi zsidók), akik erre a korszakra történetük drámai periódusaként gondolnak vissza, ez a megközelítés és különösen a mögötte álló hivatalos állami szerepvállalás fölháborodást váltott ki.[85]

A király születése nyolcszázadik évfordulójának megemlékezései során tehát a szervezők – részben az 1970-es tapasztalatokra is reagálva – olyan témák fölvetését és olyan kérdések megtárgyalását is bátorították, melyek az eddigi programok kissé sematikus konzervatív szellemétől eltérnek, hiánypótlóak, a korábbi megemlékezésekből vagy az előző korszakok történetírásából valamilyen okból kimaradtak, vagy addig kevéssé mély és árnyalt elemzést kaptak. (Ezek közé a témák közé tartozott Szent Lajos zsidókkal kapcsolatos politikájának fentebb már említett átfogó tanulmányozása is.)[86]

A másik emlékév azonban még ennél is közvetlenebbül kapcsolódik tárgyunkhoz, amennyiben Szent Lajos „megalkotójának", Jean de Joinville-nek a jubileumáról van szó.

---

[82] Philippe BÉLAVAL, *Préface*, in *Uo.,* 5-6.

[83] „*ez a megemlékezés sokat köszönhet Jacques Le Goff alapvető fontosságú munkájának, akinek monumentális Szent Lajos életrajzára referenciaként tekintettek a program megalkotói, és aki Szent Lajos születésnapjánál alig néhány nappal korábban hunyt el s így nem láthatta kezdeményezésének betetőzését…*" BÉLAVAL, *Préface* in LE POGAM, *Saint Louis*, 9.

[84] LE GOFF, *Következtetések*, in JOINVILLE, 2015., 272.

[85] Marie DEJOUX, *Capito, inqusitio, restitutio: Louis IX et la restitution des usures juives*, in *Uo.*, 65.

[86] Paul SALMONA, *Introduction*, in *Uo.*, 9-10.

Joinville városa 2017-ben, a *sénéchal* halálának hétszázadik évfordulóján nagyszabású programsorozattal idézte meg neves szülöttének és hajdanvolt urának, János úrnak és korának az emlékezetét.[87]

[87] Összefoglaló kiadvány: Michel LAPASSET, *Jean de Joinville et sa terre natale*, Éd. par l'Association du Patrimoine, Joinville: 2017. www.septieme-centenaire-joinville.fr/fr/ (letöltve: 2017.09.16.)

A BÁRÓ. JOINVILLE ÉLETE ÉS KORA

I. Champagne „ország” és bárói. A Joinville-ek fénykora

A francia 12-13. század az egész középkori francia királyság fénykora, melyre egyszerre jellemző a gazdasági fellendülés, a társadalmi fejlődés, az átfogó szellemi és kulturális alkotóerő általános térnyerése, melynek következtében ez az időszak egyben a királyság belső szerkezete átalakulásának, a királyi hatalom kiemelkedésének, a nemzeti monarchia kibontakozásának a sorsfordító időszaka, amikor a középkori Nyugat végérvényesen a modernség útjára lép. A történetírás gyakran láttatja úgy a feudális korszakot, hogy megrajzolja és hangsúlyozza annak merev határait, hierarchiáját, néha kissé irracionálisnak feltüntetett személyi függési rendszerét és előszeretettel mutatja be azokat a folyamatokat, melyek ezek a lazításához, visszaszorításához, felbomlásához – fogalmazhatunk úgy is, hogy a „szabadságok” „szabadsággá” alakításához – vezetnek. Közben nem mindig vesszük észre azt az innovációt, alkotóerőt és értékrendszert, mely a feudális struktúrákban, az egyre bonyolódó és tökéletesedő hűbéri viszonyrenszerben, a lovagi kultúrában megjelent és maradandó módon hagyta rajta lenyomatát a keresztény Európa szellemi, politikai, gazdasági térképén.

Ez a korszak az egyensúly kialakulásának és felbomlásának a kora, egyfajta „aranykor”, mely úgy jöhetett létre, hogy egyrészt a feudális struktúrák és a modernség fokozatosan kialakuló elemei közösen alkották meg, másrészt pedig a hűbéri rendszer legfontosabb komponensei – a király, a bárók és az egyház – átmeneti időre nem csak egyensúlyba, hanem egyfajta harmóniába is kerültek egymással, és egyszerre keresni kezdték – részben azért, mert rákényszerültek – a korábbi rendszer értékeinek átmentési, valamint a politikai rendszer szellemi, gazdasági és társadalmi bázisának kiszélesítési lehetőségeit. Ebben az értelemben Joinville könyvének főszereplője maga az átalakulóban lévő és modernizálódó francia társadalom; – főhősei és további szereplői pedig az „aranykor” benépesítői és aktív alakító erőinek a képviselői. Az alábbi elemzés, mely egy champagne-i bárói család tekintetében inkább *tipikus* és az egyéni életút fényében viszont mégis inkább *kivételes* felmelkedését

mutatja be, elsősorban a fenti átalakuló hatalmi viszonyrendszerre koncentrál, és nagy lépésekben velük együtt követi végig azt a hol rögös, hol dicsőséges utat, mely „Champagne *ország*tól" a Szentföldön át Francia*ország*ig, a Francia Királyságig – vagyis „Champagne-ország" beolvadásáig, eltűnéséig és a modern nemzeti monarchia kialakulásáig – vezet. A modernség sikere a Champagne által képviselt korábbi feudális rendszer és értékek válságán és leváltásán keresztül valósul meg.

I.1. A vár, az uradalom és a méltóság

A régi Champagne grófság Burgundiához és Lotaringiához legközelebb eső szegletében fekszik az a terület, melyet sok évszázadon át Joinville urai birtokoltak. Ha a mai utazó a helység történeti városmagját északkeleti irányból közelíti meg, elé tárul Joinville kastélya, a Chateaux du Grand Jardin, egy 16. századi, könnyedséget sugárzó itáliai reneszánsz lakókastély, amelyhez ma Franciaország harmadik legnagyobb, újjáalkotott, impozáns reneszánsz kertje tartozik.[88] A kivételes szépségű várdombot részben körül öleli a Marne folyó, mely a kastély körüli árkot is vízzel látja el, és folytatja útját a város központja felé. Ha pedig a szemlélő a mai, viszafogott reneszánsz épületegyüttesről a mögötte lévő dombtető irányába viszi tovább a tekintetét, láthatja, hogy ott még a romjaikban is tekintélyt parancsoló kőfalak maradványai rajzolódnak ki, makacsul jelezvén a birtokhoz való ősi jussukat. A joinville-i városházán őrzött 17. századi és a Bibliothèque Nationale-ban lévő 16. századi ábrázolásokon még részleteiben is jól látható mindkét kastély.[89]

[88] A Château du Grand Jardin, vagyis a Château d'Enbas *(d'en-bas)* építését 1533-ban határozta el Claude de Lorraine, aki megvásárolta az ehhez szükséges területet a Marne folyó közelében, és ott itáliai stílusú (és az itáliai háborúk során szerzett benyomások hatását mutató) pihenőkastélyt építtetett. 1546-ban itt fogadta királyát és itáliai fegyvertársát, I. Ferencet is. *Le Château du Grand Jardin, Joinville,* D. Géniot, Langres: 1993.

[89] Lásd Archives départementales de la Haute-Marne; 1645, BnF, 1575, idézi *Le Château du Grand Jardin, Joinville, i. m.,* 18–19. A magyar kiadás illusztrációi között a Joinville polgármesteri hivatala tulajdonában lévő, 1639-ből származó térkép reprodukciója látható. A kép bal felső sarkában a Guise-ek címerébe az Anjou René örökségeként látható címerábrázolás található, mely magába foglalja a Magyar Királyság címerét is. Lásd továbbá *Sceaux et usage de sceaux. Images de la Champagne médiévale*, dir. par Jean-Luc CHASSEL, intr. de Michel BUR et de Michel PASTOUREAU, Conseil Général de la Haute-Marne, ed. Somogy Paris: 2003. 115. A tervek szerint a középkori várkastély területén rövidesen ásatások kezdődnek.

A mai „alsó” reneszánsz kastély (a Château *Denbas*) és a feudális idők tanúja, a „felső” várkastély (a Château *d'Enhaut*)[90] a Joinville család történetének legfontosabb emlékművei. Az utóbbi a 11. századtól a francia forradalomig, az előbbi a 16. századtól napjainkig tanúja volt az uradalom, a város, a grófság majd hercegség tumultuózus történetének. Nemegyszer országos, sőt azon is túlmutató események sodrába kerültek, színterévé, részesévé, haszonélvezőjévé vagy éppen elszenvedőjévé váltak a történelemnek. A két kastély mintegy kétszázötven esztendőn keresztül egymás mellett, egymást szimbolikusan is kiegészítve létezett. A várúr Joinville-ek 11. századi és a 13. században még tovább épült ősi kastélya nem az első fázisban lett a francia forradalom helyi áldozata, hanem később, 1793 végétől, amikor az Orléans hercegi család birtokából a „nemzet javai” közé került, és mint ilyet kirabolták, eladták, majd kőbányaként használták a város (többek közt a mai városháza) építkezéseihez. A Grand Jardin kastély (részben gondatlanság és szakszerűtlenség okozta) veszteségek árán, de megmaradt.[91]

Joinville urainak rendre megadatott, hogy a maguk korában és a maguk területén kivételes szerepet játszhattak koruk történelmének alakításában – legyen az bár a 13. századi keresztes lovag és krónikás Jean, *Sire* de Joinville, vagy éppen Claude de Lorraine, Guise első hercege,[92] vagy még később a francia forradalom időszakának egyik legellentmondásosabb egyénisége, Louis-Philippe d'Orléans, azaz *Égalité Fülöp,*[93] esetleg François d'Orléans, Joinville hercege, korának egyik legjelentősebb francia utazója és felfedezője, a francia haditengerészet történetének kiemelkedő alakja.[94]

---

[90] A név a két helymeghatározóból válik jelzővé, illetve a kastélyok elnevezésévé és így egyszerűen a „*d'en-bas* (lenti)” és a „*d'en-haut* (fenti)” szavakból eredeztethető.

[91] 1978 óta a Conseil général de la Haute-Marne tulajdona, restaurálva, ma kulturális központ. *U.o.*, 3-7. A helytörténészek szerint további becses információhoz lehetne jutni a középkori épületegyüttessel kapcsolatban, ha megvalósulhatna a város terve, hogy a várhegyen, a feudális-kori kastély romjainál szisztematikus feltáró ásatásokat végezzenek. Ilyen munkálatokra a francia forradalom pusztításait követő idők óta nem került sor.

[92] Claude de Lorraine (1496–1550), Guise első hercege, a későbbi I. Ferenccel (1494–1547) együtt nevelkedett a francia királyi udvarban. Joinville uradalmát majd Ferenc fia, II. Henrik (1547-1559) emeli hercegség rangjára 1551-ben. A Guise-ek a 16–17. század folyamán Franciaország legbefolyásosabb urai közé tartoztak, és kiemelkedő szerepet játszottak az ország kora újkori történetében. Henry BOGDAN, *La Lorraine des ducs. Sept siècles d'histoire,* „Pour l'histoire”, Perrin, Paris: 2005. 105-123.

[93] Louis-Philippe Joseph d'Orléans, Joinville hercege (1747–1793), a francia Grand Orient szabadkőműves páholy nagymestere, a nemesség választott nemzetgyűlési képviselője („Philippe Égalité”) volt. Megszavazza unokafivére, XVI. Lajos kivégzését, de később majd vele is a guillotine végez. Az Orléans-család birtokába került kastély egyébiránt nem tartozott a hercegi dinasztia legkedveltebb tartózkodási helyei közé; a 18. század közepére egyes részei leromlottak, s már akkor felújításra szorultak volna.

[94] François d'Orléans (1818–1900), Joinville hercege, Lajos Fülöp francia király és Marie-Amélie de Bourbon harmadik fia, ellentengernagy. Részt vesz Napóleon hamvainak hazaszállításában (1840). Kora egyik legjelentősebb haditengerésze, utazója és felfedezője, utazásairól saját rajzaival illusztrált beszámolót készített. Ő teszi ismét messze földön híressé a Joinville nevet: az egyik Antarktisz közelében fekvő sziget, illetve

Joinville várának, majd városának, valamint a Joinville-ek birtokainak földrajzi-stratégiai pozíciója hosszú évszázadokon keresztül megmaradt, és urait egészen a 17. századig a két nyomasztó súlyú hatalom közötti manőverezésre kényszerítette, ami nemcsak adottság, nemcsak veszélyforrás, hanem időnként kifejezetten kínálkozó lehetőség is volt. Ez a Francia Királyság és a Német-római Császárság határvidékének bonyolult vazallusi és szövetségesi viszonyait mutató terület a királyság egyik leggazdagabb tartományának, Champagne grófságnak a része volt, melynek urai ekkor egyben Navarra királyai is lettek. Történelme a birodalmi tartományok (Lotaringia és Bar hercegségei, valamint Burgundia grófsága), a németalföldi territoriális hatalmak (Flandriai grófság, Luxemburgi Hercegség), továbbá a Francia Királyság mind nagyobb hatalmú vazallusa, a Burgund Hercegség bonyolult viszonyrendszerében fejlődött századokon át.[95]

Ismereteink szerint a *Joinville ura* címet kezdetben a római alapítású (a későbbi Burgund Hercegségben, majd Champagne grófságában található) Joigny (Joviniacum, 354) grófjai viselték, a váruradalmat, illetve a joinville-i bárói dinasztiát pedig Étienne de Vaux alapította meg a 11. század elején.[96] A továbbiakban ennek az uradalomnak és urainak a középkori történetét (pontosabban annak csak a legfontosabb elemeit) mutatjuk be, melynek ismerete hozzájárul Jean de Joinville gondolkodásmódjának és Szent Lajos életéről írott művének jobb megértéséhez is.[97] Champagne grófság nemesi társadalmában a Joinville család kiemelkedése,

---

szigetcsoport az ő nevét őrzi. Ugyancsak róla kapta a Joinville-le-Pont nevet 1831-ben a Párizs melletti Branche-du-Pont-de-Saint-Maur.

[95] *Les pays de l'entre-deux au Moyen Âge. Questions d'histoire des territoires d'Empire entre Meuse, Rhône et Rhin. Actes du 113e Congrès National des sociétés savantes (Strasbourg, 1988),* Paris: C.T.H.S., 1990; Alfred FIERRO-DOMENECH, *Le pré carré. Géographie historique de la France,* Paris: Robert Laffont, 1986, 50–71 (Les Hommes et l'Histoire); Fernand BRAUDEL, *L'identité de la France,* I–III, Paris: Arthaud–Flammarion, 1986, I, *Espace et Histoire,* 239–336, II, *Les hommes et les choses,* 115–150.

[96] LUSSE, 1998., 7-9. A legendás elemeknek, melyek között szerepel a család Bouillon Gottfriedhez kötődő rokoni kapcsolata, úgy tűnik, nincs alapja. PARIS, 1898., 291-92. Mindenesetre ha Joinville tudott volna ilyenről, aligha hallgatja el: olyan ember volt, aki az őseire büszke, a rokoni kapcsolatokat gondosan számon tartja. JOINVILLE, 2015., **326**. és MONFRIN, 1996., **326.** Lj.

[97] Ehhez olyan kiváló Joinville-monográfiák szolgálnak alapul, mint a Joinville urainak történetét először és rendkívüli alapossággal földolgozó François Henri Delaborde műve: DELABORDE, 1894. A benne közölt bőséges dokumentumanyag a későbbi tanulmányok fontos bázisául szolgált. LUSSE, 1998, 7–46. A Joinville család korai történetének feldolgozásához igen fontos forrás Albericus Trium Fontium/Fontanum (Aubry de Trois-Fontaines; 1200 k.–1252 u.) ciszterci szerzetes világkrónikája, mely az eseményeket (korábbi helyi forrásokat is felhasználva) a világ teremtésétől 1241-ig írja le. Az 1218-as keresztes hadjáratban is részt vevő Albericus műve a magyar történelem szempontjából is becses alkotás. Vö. ALMÁSI Tibor, *Albericus Trium Fontium,* in KMTL, 1994, 35; kiadva: *Chronica Albrici Monachi Trium Fontium,* ed. Paulus SCHEFFER-BOICHORST, in *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum,* XXIII, ed. G. H. PERTZ, Leipzig, 1925, 674–950 (krit. kiad.); a magyar vonatkozásokról: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. Az Árpád-kori magyar történet külföldi elbeszélő forrásai,* szerk. GOMBOS Albin, I, Bp., 1937, 23–34. CSÁKÓ Judit, *Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz*, in *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*, Szerk.. MIKÓ Gábor – PÉTERFI Bence – VADAS András, Bp. 2012, 515-526. UŐ., *Az Árpád-kori*

az egymást követő generációk fokozatos építkezése és a bárói rétegbe való mind szilárdabb beilleszkedése tehát *tipikus* folyamatnak tekinthető. Másrészt mindaz, amiért a francia középkor, s azon belül Champagne történetéből az utókor ezt a családot ismeri, éspedig sokkal jobban, mint más, hasonló utat megtett családokat, az *kivételes,* hiszen kötődik Jean de Joinville életéhez és kiemelkedő szellemi alkotásához, és valós, vagy talán (majd később látni fogjuk) vélt kapcsolataihoz. (Annyit máris hozzátehetünk: az adott korban a *tipikus* dominál, a *kivételes* a későbbi századokban valorizálódik.)

Mindenesetre, az előbbinek volt befolyása az utóbbira, az utóbbinak pedig minden bizonnyal lehetett segítő és stabilizáló szerepe a Joinville család későbbi tagjainak életében és karrier-lehetőségeiben. Egy dolgot viszont máris leszögezhetünk: arra semmiféle bizonyíték nincs, hogy Joinville és Szent Lajos kapcsolata *alapvetően* befolyásolta vagy módosította volna a Joinville család vagyoni pozícióit: János úr korában nem következett be ugrásszerű birtok- és / vagy vagyonnövekedés, nem azonosítható semmiféle újabb jelentős hivatal vagy fontos pozíciószerzés.[98]

Ugyanakkor Szent Lajos történetírójának és barátjának családjához tartozni jó ajánlólevél lehetett, bár ennek a kapcsolati tőkének már vannak korlátai, hiszen annak személyes jellege miatt egyedi, megismételhetetlen és – legalábbis közvetlenül – nem örökölhető. Mindenesetre elmondható, hogy Joinville családjának későbbi története is folyamatosan ugyanabban az erőtérben mozog, melyben a sénéchal halálának időszakában volt. Idővel pedig – mint a későbbiekben látni fogjuk – amikor a címnek és a birtoknak a Bourbonokhoz való kerülésével a Szent Lajos kultusz új szakaszába lép, tökéletesen kapcsolódik hozzá és aktualizálódik Jean de Joinville alakja, s ismét meglesz a szerepe a király szentté avatásában tevékeny szerepet játszó tanúságtételének és a Szent Lajos hagyományt a későbbiekben jelentősen segítő történeti művének is.

Joinville számára – mint ahogy elődei és majdan utódai számára is – a család felemelkedésének és stabilitásának a záloga, a *vár*, az *uradalom* és a *hivatali méltóság* „háromsága" különleges fontossággal bírt: a vár megépítése, a *senior*i jogok gyakorlása és bővítése, a *sénéchal* méltóság megszerzése és örökletessé tétele; - ezek voltak számukra a kiemelkedés pillérei. Lehetőségeiket és a követendő utat nagyban meghatározták stratégiai

magyarság ábrázolása a francia területen keletkezett elbeszélő forrásokban, in *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*, szerk.: GYÖRKÖS Attila-KISS Gergely, Debrecen, 2013. 74/1lj., 79, 89.

[98] Erre a kérdésre is vissza fogunk még térni Jean de Joinville személyének és történetírói tevékenységének részletesebb bemutatásakor.

fekvésű bővebb pátriájuknak erőviszonyai és mozgásai. Az alábbiakban ennek rövid áttekintését adjuk.

I.2. Champagne: „ország” *a* Királyság *és a* Birodalom *határán*

Joinville életének és történetének három fontos színtere van: az egyik a 13. századi Franciaország; – ha időhatárát is megadjuk, akár mondhatnánk úgy is, hogy Franciaország „*hosszú 13. századá*” – amennyiben ezt a száz esztendőt meghaladó korszakot célszerű II. (Fenséges) Fülöp uralkodásától IV. (Szép) Fülöp országlásának végéig (1180-1314) szemlélni. Tisztában vagyok azzal, hogy egy adott évszázad kezdete többnyire csupán *egy* a dátumok sorában, továbbá, hogy fontossága a vizsgálódás műfaja és szempontjai szerint is változhat, vagyis szinte minden „század” lehet egy évszázadnál hosszabb (vagy éppen rövidebb). Mivel azonban a kronológia az idő megragadásának és uralásának eszköze is, mely segít az adott téma kifejtésében, a súlypontok ennek függvényében is értelmezhetőek. Ez esetben úgy vélem, hogy a II. Fülöp és IV. Fülöp uralkodása közötti időszak az, melynek során a francia nagy nemzeti monarchia megszilárdulása és kontinentális kiemelkedése szempontjából a legfontosabb elemek egybe kapcsolódtak és szervesültek: maga a szintézis azonban IX. Lajos uralkodásának idején valósult meg. Ennek a Franciaországnak a koncepciója és keretei II. Fülöp uralkodásában gyökereznek, akinek törekvései erősen befolyásolták a későbbi Szent Lajos regnálását, és amelyek együtt teremtették meg a IV. Fülöp uralkodását és politikáját meghatározó feltételeket, létrehozva ezzel a „modern” középkori Franciaország, „a nagy nemzeti monarchia” új struktúráit. Ebben az összefüggésben talán – a folyamatosságot és kihatásait hangsúlyozandó – mégiscsak indokolható a hosszú 13. század gondolatának szemléltető célú fölvetése és alkalmazása.[99]

[99] Ennek alátámasztására utalunk néhány összefoglaló feldolgozásra illetve monográfiára. Ezt a megközelítést választotta a középkori Európáról immár több mint tíz esztendeje megjelent két kötetes összefoglaló és ma is igen jól használható egyetemi tankönyv, melynek V. fejezete éppen ezt a címet viseli. *A középkori civilizáció fénykora. (A hosszú XIII. század)*, in KLANICZAY Gábor, *Európa ezer éve,* I-II., Osiris, Bp: 2005., II. köt. 9-168. A Franciaországra vonatkozó rész is a II. Fülöp és a IV. Fülöp közötti periódus mozgásait egy lendülettel tárgyalja. MOLNÁR Péter, *„Államépítés” Angliában és Franciaországban: események és intézmények*, *Uo.*, II. 36-61. A Szent Lajossal foglalkozó monográfiák idézésétől itt most eltekintünk. Megemlítjük azonban, hogy ezek a művek is ugyanennek a felfogásnak a jegyében születtek, amennyiben úgy tekintik, hogy a „*virágkor*” Franciaországát létrehozó uralkodók hármasát IX. Lajos mellett, II. Fülöp és IV. Fülöp alkotja. Georges Duby,

A másik, a keresztes hadjáratok részben általa is bejárt és megismert világa, mely a Közel-Kelet, a Szentföld, Bizánc és Egyiptom korabeli történetében helyezi el és értelmezi a keresztes hadjáratoknak, a nyugati kereszténység legnagyobb középkori expanziós vállalkozásának történéseit.[100] Ebből a szemszögből nézve egyfajta folyamatosságot lehet kimutatni a III. keresztes hadjárattól (1189-1192) Akkon elestéig (1291) terjedő időszakban. Ugyanakkor a keresztes ideológiában bekövetkező radikális változás (annak dinamikus megjelenése a politikai gondolkodásban) ugyancsak Szép Fülöp korához és személyéhez köthető, tehát úgyszintén a 14. század első évtizedéig tart. Jacques Le Goff is hangsúlyozza, a 13. század utolsó harmadára a nyugati kereszténység elérte lehetőségeinek és térbeli kiterjedésének a határait.[101] A francia lovagság négy generációja – szinte folyamatos – „keresztes tapasztalatainak" visszatükröződését láthatjuk ebben a hosszú évszázadban, hiszen sokan voltak közöttük, akik több keresztes hadjáratban vettek részt, illetve akiknek családjából mindegyik generáció adott (és vesztett) keresztes lovagokat az egymást követő

az immár több mint negyven esztendős, klasszikus művében „île-de-france-i szintézisről" beszél, melynek súlypontját 1180 és 1270 közé teszi. Georges DUBY – Robert MANDROU, *A francia civilizáció ezer éve,* Gondolat, Bp.: 1975. 121-154, 142. Máshol azt mondja, hogy az a fordulat, mely 1180 és 1220 között Franciaországban bekövetkezett, egészen kivételes: ebben a negyven esztendőben annyi minden történt (...) „*hogy a XVIII. század közepéig kellett várni, hogy hozzá fogható bekövetkezzék*" – írja egyik újabb Franciaország történetének a változásokra koncentráló feldolgozásában. Georges DUBY, *Le Moyen Âge de Hugues Capet à Jeanne d'Arc (987-1460),* „Histoire de La France", Pluriel", Hachette, Paris:1987. 251. Jacques ROUSSIAUD, *A Capeting szintézis* in Georges DUBY, (Szerk.) *Franciaország története I. A kezdetektől a Bourbon restaurációig,* Osiris, Bp: 2005. 335-374. és Élisabeth CARPENTIER, *A nagy királyság, Uo.* 375-404. Georges DUBY, *Le Moyen Age. De Hugues Capet à Jeanne d'Arc (987-1460),* „Pluriel. Histoire de la France" Hachette, Paris: 1987. 331-422., Léopold GÉNICOT, *Le XIIIe siècle européen,* Nouvelle Clio. L'histoire et ses problème No. 18. Presses Universitaires de France, Paris: 1968. *Introduction* 1-4. Georges BORDONOVE, *Les Rois qui ont fait la France. Les Capétiens.* Tome 1. *Philippe Auguste,* Pygmalion, Paris:1983., UŐ, *Les Rois qui ont fait la France. Les Capétiens. Tome 2. Saint Louis,* Pygmalion, Paris:1984. UŐ, *Les Rois qui ont fait la France. Les Capétiens. Tome 3.Philippe Le Bel,* Pygmalion, Paris:1984. Léopold GÉNICAUT, *Le XIIIe siècle européen,* Nouvelle Clio N°. 18. „Histoire et ses problèmes", PUF, Paris: 1968. *Introduction*, 1-4, 9, 287. Jacques Le Goff az egész nyugati kereszténység virágkorát ugyanebben az időintervallumban határozza meg, Jacques LE GOFF, *Le XIIIe siècle. L'apogée de la Chrétienté (v. 1180-1330)* „Collection Voir L'Histoire", Bordas, Paris:1982. A francia történetírás közben egyre nagyobb figyelmet szentel annak a két uralkodónak, akik II. Fülöp, Szent Lajos és IV. Fülöp közötti időszakban uralkodtak, akiknek uralkodása alatt a francia monarchia szempontjából jelentős események történtek és komoly eredmények születtek, de akiknek szerepét elhomályosította a fenti három kivételes uralkodó: VII. (Oroszlán) Lajos (1223-1226) és III. (Merész) Fülöp (1270-1285). Bernard GUENÉE, *Comment on écrit l'histoire au XIIIe siècle. Primat et le Roman des Roys,* éd. établie par Jean-Marie MOEGLIN, CNRS Éditions, Paris: 2016. 10, 13-15, 21, 23-30, 35-38, 48-49, 132, 174-175, 179, 237. (Az előbbi esetében a királyság hatalmának déli kiterjesztését, az utóbbinál Szent Lajos uralkodásának sikeres továbbvitelét emeli ki.)

[100] Ezt igyekszik bemutatni a Joinville-kiadásunkhoz kapcsolódó, és a különböző keresztes hadjáratok résztvevőiről összeállított *Melléklet*. Lásd *A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek*, in JOINVILLE, 2015., 387-395.

[101] LE GOFF, *Le XIIIe siècle…,* 109-110.

szentföldi hadjáratokban. Joinville magyar kiadásához, a műben lévő információk és a háttér jobb megértéséhez szükséges e két világ mozgásainak és találkozási pontjainak az ismerete.[102]

A 13. századi Franciaország történetének – a fentebb említett „capeting szintézisnek" – a megismeréséhez kitűnő összefoglaló munkák állnak rendelkezésünkre magyar nyelven is, melyek segítenek az eligazodásban. A keresztes hadjáratok történetének tanulmányozásához is szilárd támpontokat jelentenek azok a magyar, illetve magyarra fordított, klasszikusnak számító feldolgozások, melyek a kutatás, a felsőoktatás és a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetők.[103] Ez a szakirodalmi bázis a fenti háttér megismeréséhez stabil történeti hátteret nyújt.

Kevésbé mondható ez el a Joinville-ek szűkebb környezetével, Joinville életének harmadik fő szinterével, Champagne Grófságával és az azt meghatározó regionális hatalmakkal kapcsolatban, amelyek nélkül viszont Joinville világa nehezen érthető meg. Joinville könyve ugyanis igen jól tükrözi, hogy szerzője számára Champagne grófsága és a grófságot Észak-kelet, Kelet és Dél-kelet felől körülvevő területei, valamint a szűkebb és szélesebb értelemben vett családi kapcsolatrendszere milyen kivételes jelentőséggel bírt abban a korban. Erre számos bizonyítékot találunk a szövegben: Joinville minden – akár a legtávolabbi – családi kötődést számon tart, s adandó alkalommal fel is használ (mint pl. a II. Frigyes császárral meglévő igen távoli rokonságát),[104] de a legfontosabb számára az a bárói családok között kialakított kapcsolati háló,[105] mely a kor társadalmának működtetésében – a vazallusrendszerrel együtt – elsőrendű szerepet játszott és átjárást biztosított a Champagne grófsággal határos területekre is. Ez a szilárd és bonyolult családi háló egyfajta védelmet jelentett a központosító királyi hatalommal szemben is. A 14. század első évtizedében

[102] Ezt is szolgálja az a *Bevezetőben* már említett megoldás, hogy a magyar szöveget részletes, a fordításhoz közvetlenül kapcsolt, tehát a jegyzetekben megtalálható *lexikon*-szerűen összeállított, *célzott* ismeretanyag egészíti ki. Mind Franciaországra, mind pedig Közel-Kelet történetére vonatkozóan a jegyzetek funkciója az is, hogy fölrajzolják a Joinville szövegében megjelenő információk komplex hátterét. Ez a koncepció kívánta meg, hogy szerkesztői javaslatra a magyar kiadásba Zimonyi István jóvoltából készüljön egy külön tanulmány a korabeli Egyiptomról.

[103] Elsősorban azokra a művekre hivatkozom itt, amelyek a tematikus bibliográfiában részletesen megtalálhatóak. JOINVILLE, 2015., 404-408.

[104] Amelyet jelentősen eltúloz, amikor az őt foglyul ejtő emír kérdésére válaszolva azt állítja, hogy anyja „*a császár első unokatestvére*". *Uo*., **326**. Valójában a rokoni kapcsolat igen távoli (anyai ágon ötöd fokú), de az emír jóindulatának megnyeréséhez bizonyára jól jött a hivatkozás a muszlimok körében népszerű császárral való rokonságra. Lásd továbbá: http://racineshistoire.free.fr/LGN/PDF/Joinville.pdf (letöltve 2017.05.19.) A francia nemesi családok tanulmányozásához: *Dictionnaire universel de la noblesse française I-II.*, éd. Jean. B. COURCELLES, Paris: Bureau général de la noblesse de France, 1820.

[105] *Sceaux et usage de sceaux*, 12.; RICHARD, *Saint Louis,*70-74.

azonban e téren is radikális változás következik be: Champagne a királyi dominium részévé válik, tehát a grófság korábbi önállósága megszűnik.

A fentiek értelmében Champagne grófság geopolitikai – sőt, geo-stratégiai – elhelyezkedése a hatalmi viszonyok, s ezzel együtt a régió történetének alakulása szempontjából, igen jelentős és meghatározza Joinville urainak a mozgásterét. A Joinville-ek uradalma Champagne, mindenekelőtt a Francia Királyság, ezen belül különösen pedig Île-de-France hatalmi vonzáskörzetéhez tartozó terület volt, de urainak akciói rendre kapcsolódtak a történetírásban gyakran használt kifejezéssel a „kettő-közötti" – gyakran birodalmi – határ menti területekhez, vagyis a német és francia Burgundiához, Lotaringiához és Flandriához is.[106] Flandriáról gyakran ír (elsősorban Szent Lajos békéltető tevékenységével összefüggésben), de úgy tűnik, hogy ehhez a területhez a Joinville-eket sem különösebb családi érdekek, sem pedig szilárd vazallusi kapcsolatok nem kötik. (János úr személyesen csak a király kifejezett felszólítására száll majd hadba Flandria ellen.)[107]

A Joinville-család – és maga Joinville élete – ezekhez a helyi, többnyire regionális középhatalmakhoz és a bennük kialakult bonyolult családi és hatalmi viszonyrendszerhez kötődik, amit jól tükröz János úr történetének „földrajza" is, amennyiben a Francia Királyság egyéb részeiről gyakorlatilag nem beszél. Ez alól kivételt csak akkor tesz, ha egy-egy adott eseményeknél valószínűleg maga is jelen volt (mint majd látni fogjuk egyes olyan területeken zajló részek esetében, melyeknek színtere Saumur, Poitou, vagy éppen Provence). [108]

I.2.a. Champagne grófsága Joinville korában: Blois, Chartres, Châteaudun és Champagne

A 10-13. század között időszakban a fenti négy territoriális hatalom a legkülönbözőbb konstellációkban fonódott össze, melyeknek energiaközpontja Champagne lett. Közismert, hogy Champagne grófsága a 12. századi (és hatásaiban a 13. század végéig érzékelhető)

[106] *Les pays de „l'entre-deux" au moyen âge*, erre lásd 35. sz. jegyzetet. JOINVILLE, 2015., **88**, **89**.

[107] Flandria grófja rendre megjelenik Joinville történetében és gyakran említi a szentföldi események kapcsán is. JOINVILLE, 2015., **108**, **232, 254, 273, 274, 292, 344, 354, 357, 373, 419, 422, 424.** Úgy tűnik, jelen volt a Mons-en-Pévèle-nél vívott ütközetben, s egy ránk maradt levelében (melyről még lesz szó) kimenti magát X. Lajosnál, hogy nem tudott hadba vonulni, mert későn kapta meg a királyi felhívást. *Lettre de Jean Sire de Joinville au roi Louis X.*, in WAILLY , 1868, 450-451.

[108] JOINVILLE, 2015., **93, 94, 95, 96**.

példátlan gazdasági-kereskedelmi fellendülés következtében a nyugati kereszténység egyik leggazdagabb országa, s ennek eredményeképp is a nyugati kereszténység külső expanziójának kivételesen fontos bázisa volt gazdasági, anyagi és ember-utánpótlási valamint szellemi-művelődési területen egyaránt.[109]

A grófság magja a hajdani Austrasia területén jött létre és a „Pipinidák bölcsőjének" is tekintik. A hajdani őrgrófság eredete visszanyúlik a 6. századig, a Champagne grófja cím pedig csak jóval később jelenik meg: elsőként Troyes grófja, I. Hugues de Champagne (1074–1126) viselte (1102–1125). Champagne a 10. század és a 14. század eleje közötti időszakban kétségtelenül a Francia Királyság egyik legnagyobb territoriális fejedelemsége, 11–13. századi fénykorában pedig egyenesen a királyság meghatározó hatalma volt. Jövedelmei ekkor meghaladták a francia király bevételeit.

A champagne-i grófok által birtokolt területek kezdettől fogva igen jelentősek voltak, de a grófi hatalom érvényesülése illetve kiterjesztése rendre akadályokba ütközött. Blois grófsága 10. századi eredetű, grófjai később megszerezték Champagne grófságát is (II. Eudes, 1023). A grófságot IV. Blois-i (Nagy) Thibaud (Champagne grófjaként II. Thibaud)[110] fejlesztette territoriális nagyhatalommá, amikor is először egyesítette a két grófságot (1125), melynek eredményeképp a Capetingek törzsterületét harapófogóba záró, potenciálisan velük rivalizáló hatalmi központ jöhetett létre a királyság stratégiai fontosságú közép-keleti részén. Később a grófságok területét ismét szétválasztották (1152). A század végén Blois, Chartres és Châteaudun grófságainak úrnője Marguerite (1170–1230), Blois és Châteaudun grófnője volt. Férje II. Gautier d'Avesnes (†1244) Guise ura lett, aki így felesége jogán Blois grófjává is vált. Blois grófságát leányuk, Marie d'Avesnes (1230–1241) örökölte, aki férjhez ment Hugues de Châtillonhoz (1196–1248), Châtillon és Saint-Pol grófjához, ezzel ő – ismét a feleség jogán – Blois grófja (1226–) és a Blois-Châtillon-dinasztia megalapítója lett. Ebben az időszakban tehát gyors egymásutánban három dinasztiaváltás is bekövetkezett a fenti grófságok életében.

---

[109] Történetére lásd az alábbi alapmunkákat: Henri d'ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Histoire des ducs et des comtes de Champagne*, I-VI., Paris: 1859-1866.; Maurice POINSIGNON, *Histoire générale de la Champagne et de la Brie*, I-III., Châlon-sur-Marne: 1898.; Alphonse ROSEROT, *Dictionnaire historique de la Champagne méridionale*, I-III., Langres-Troyes: 1942-1948.; *Histoire de la Champagne*, dir. de Maurice CRUBELLIER, Univers de la France, Privat, Toulouse: 1973.;

[110] A grófságokat uraló és egymással szoros kapcsolatokat tartó főúri dinasztiák körében kivételesen népszerű volt a Thibaud (és kisebb mértékben a Henrik) keresztnév, ezért számozásuk grófságonként változó (ehhez új komponensként kapcsolódik a navarrai királyi cím, és gyakran még az olyan kevésbé innovatív megkülönböztető jelzők – mint a „Nagy" sem segítik a tisztánlátást, mert azt is több személyre használják.)

Chartres grófságának alapítója és első grófja azonos volt Blois-éval (Thibaud le Tricheur, 950–978). Egyenes ági leszármazása 1248-ig követhető, utána a Blois-Châtillon család következik. Châteaudun algrófság *(vicomté)* Blois hűbérese volt. Sancerre 1014-ben került birtokcserével II. Eudes de Champagne grófhoz, és vált ezzel a champagne-i grófok egyik legfontosabb területévé. Fontos lépés volt, hogy I. (Bőkezű) Henrik (Henri le Libéral; 1127–1181), Champagne és Brie grófja (1152–) Franciaországi Máriát (Marie de France) vette nőül (1164). Részt vett a II. keresztes hadjáratban, majd még később is több ízben visszatért a Szentföldre (1176, 1179, 1181). A grófi dinasztia családi összefonódásai a Capeting-házzal mind szorosabbak. A francia királynő, Adél, Champagne grófnője, Bőkezű Henrik testvére volt. Bőkezű Henrik felesége – Marie de France / Marie de Champagne – féltestvére II. Fülöpnek és Capet (Franciaországi) Margit (1158-1197) magyar királynénak (1186-96), III. Béla (1148-96) tekintélyes és befolyásos feleségének.[111]

Mint látjuk, Blois, Chartres, Châtaudun és Champagne grófságának feudális kapcsolatrendszere és a kötődéseket valamint módosításokat rendszeresen generáló jogrendszere igen bonyolult helyzeteket eredményezett. A négy grófság története szorosan összefüggött, és gyakori volt, hogy egyazon gróf több címet is birtokolt, de az is előfordult, hogy egyszerre viselte az összes címet. A rendszer természetéből következően a territoriális szinten az egyes címek és területek megszerzésére megvoltak, megtartásukra és a tartós hatalomkoncentrációra viszont meglehetősen korlátozottak voltak a lehetőségek.

III. Champagne-i (Nagy) Thibaud-nak tizenkét gyermeke (öt fiú és hét leány) volt Karintiai Matildtól (Mathilde de Carinthie; 1093–1151, házasság: 1123–), továbbá két természetes fia. Közülük három fiú: I. (Bőkezű) Henrik Champagne grófja, V. (Jó) Thibaud (Thibaud de Blois; 1130–1191), Franciaország *sénéchal*ja (1152–); továbbá I. Étienne de Blois-Champagne (1133–1191) pedig Sancerre grófja lett.

A család fontosságát kétségtelenül növelte az a körülmény, hogy egyik leánytestvérük, Alix (Adèle, Alice) de Champagne (1140–1206) VII. Lajos francia királlyal kötött házasságot. Alix Lajos király harmadik felesége, koronázott társkirálynő volt, II. (Fenséges) Fülöp anyja. A francia uralkodóházat és Champagne grófjait tehát több generáción keresztül fűzték egybe igen szoros rokoni kapcsolatok. (Egyébként ezek fogják majd később megpecsételni az „önálló” grófság sorsát is).

---

[111] KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc, *III. Béla emlékezete*, Magyar Helikon, 1981. 22-23, 188. CSÁKÓ Judit, *III. Béla uralkodása a francia területen keletkezett kútfők tükrében*, in *Micae Medievales. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról*, Szerk.: KÁDÁR Zsófia - MIKÓ Gábor – PÉTERFI Bence – VADAS András, ELTE BTK DI, 2014. 13-30.

Joinville aktív életének első jelentősebb szakaszát IV. Thibaud gróf szolgálatában töltötte. IV. (Champagne-i) Thibaud („Utószülött” vagy „Dalnok” Thibaud; 1201–1253), Champagne grófja (Navarra királyaként I. Thibaud, 1234-től) kora egyik legszínesebb egyénisége volt. Apja a IV. keresztes hadjárat első vezetőjének megválasztott III. Thibaud de Champagne (1179–1201), anyja Navarrai Blanka (Blanche de Navarre; 1177–1229) volt, s Thibaud az apja halála után egy héttel született.

Thibaud gróf – mint ahogy a champagne-i grófok ekkor már általában – a király támogatói közé tartozott. Részt vett VIII. Lajosnak az angolok és az albigensek ellen vívott hadjárataiban (1224), de ez utóbbitól visszavonult, később azonban ő készítette elő a Toulouse grófja és a király közötti párizsi megegyezést (1228). Anyai nagybátyja, IV. (Erős) Sancho halálával Navarra királya lett. Kezdetben jelen volt a VIII. Lajos halála után a „gyermek király” Lajos és az „idegen” anyakirálynő ellen megszerveződött bárói mozgalomban, majd a királyhoz, illetve Kasztíliai Blanka régenshez csatlakozott, amivel magára vonta a szövetséges bárók haragját és közvetlen fegyveres támadását is. IX. Gergely pápa felhívására keresztes hadjáratot vezetett a Szentföldre („bárók keresztes hadjárata”, 1239). Korának egyik legismertebb trubadúrja,[112] Kasztíliai Blanka szerelmes csodálója volt.[113] Második házasságából (Alix de Beaujeu) egy gyermeke született (Blanche de Champagne/Navarre, I. Jean de Bretagne neje), harmadik házasságából (Marguerite de Bourbon) pedig hat gyermek, köztük V. (II.) Thibaud és III. (I.) Henri, Champagne grófjai, illetve Navarra királyai lettek.

A Kasztíliai Blanka régens-királynővel szemben kibontakozott bárói mozgalomban Champagne grófja kulcsszerepet játszott. A bárói mozgalom több hullámban zajlott (1227–1234). Az első béke-megállapodás (Vendôme, 1227. március 16.) után ismét kiújulnak a harcok. Ezt követően a mozgalom élére állott Pierre de Bretagne előbb fegyverszünetre

---

[112] *Thibaud de Champagne*, in *D.L.F.* (Guy MURAILLE), 708-710.; *Thibaud de Champagne, 1201-1253*, in *D.M.A.* (Marie-Geneviève GROSSEL), 1384.; UŐ, *Le milieu littéraire en Champagne sous les Thibaudiens,* Paradigme, Orléans: 1995.; ZINK, *La littérature…,* 121-123.; Claude TAITTINGER, *Thibaud le Chansonnier: Comte de Champagne,* Perrin, Paris: 1987.

[113] Az „asszony-uralomból” (főleg az *idegen* asszony uralmából) és a „gyermek-királyból” nem kérő lázongó bárók (Lásd RICHARD, *Saint Louis*, 17-51, 87-96.) egy része kétségbe vonta Kasztíliai Blanka tisztességét is. Az ezzel kapcsolatos pletykák szélesebb körben is terjedtek. A *Ménestrel de Reims* történetének ismeretlen krónikása arra hoz példát, hogy Blanka hogyan védte meg magát azoktól a vádaktól, melyek a San Angelo bíboros-pápai legátussal való intim kapcsolatára vonatkoztak. LE GOFF, 1996, 435-437. A bíboros (Romano Frangipani v. Romano Bonaventura) jogász, akit a pápa legátusként küldött az albigensek elleni keresztes hadjárathoz; majd az ifjú Lajos király tanítója lett, és nagy befolyással volt Kasztíliai Blankára, így az ifjú Lajos király neveltetésére. Régine PERNOUD, *La reine Blanche, Librairie Générale Française*, Paris: 1984., és Marcel BRION, *Blanche de Castille, régente de France, mère de Saint-Louis*, Tallandier, Paris: 2014. (Első kiadás 1939.)

kényszerült (Saint-Aubin-du-Cornier, 1231), majd behódolt IX. Lajosnak (1234. november 4.). A királyi hatalom pozícióit konszolidáló egyezségre – mint láttuk – Champagne grófjával is ugyanebben az évben került sor. Valójában a királyi hatalom itt komoly pozíciókat nyert, hiszen amikor leszereli a bárói lázadást, kissé sajátos módon stabilizálja a champagne-i gróf helyzetét is (aki ekkor már a konfliktusban mellette állt), amennyiben a vazallusi rendszer segítségével (közvetlen vazallusi kapcsolat létesítése útján) terjeszti ki rájuk a királyi fennhatóságot. A grófság területének bonyolult jogi helyzetét és birtokviszonyait mutatja, hogy Champagne-ban – egyebek mellett – jelentős birtokai voltak a királynak, a reims-i és a sens-i érseknek, a langres-i és a châlon-i püspöknek és a saint-denis-i apátságnak is.

A szövevényes hatalmi helyzetet annak az egyezménynek a megkötése oldja föl (1234), amelynek keretében IX. Lajos király 40 ezer tours-i livre-ért megvásárolta Champagne grófjától a riválisa, Alix grófnő által követelt területeknek a főhűbérúri jogát *(hommage lige / homagium ligitum),* – vagyis a szóban forgó területek birtokosai ekkortól nem Champagne grófjának, hanem a királynak lettek a közvetlen vazallusai.[114] Ez a körülmény megváltoztatta az erőviszonyokat, fényesen bizonyította, hogy a hűbéri rendszer nem csak a hatalmi viszonyok decentralizációját, hanem a királyi hatalom központosítását is képes szolgálni: mindez tudatos politika része volt és általa a központi régióban a király pozíciói jelentősen megerősödtek.

A francia királyok számára a főhűbérúri hatalmat a királyhoz, illetve a királyi családhoz juttató stratégiai jelentőségű házasságok, s ugyanezt a célt szolgáló szerződéskötések (többnyire békeszerződésekről van szó), valamint vásárlások – később pedig (Flandria esetében) véres katonai akciók – egyaránt elősegítették.[115] Ennek a királyi politikának a következetes végig vitelét láthatjuk az országban II. Fülöptől kezdődően, s szinte töretlenül, az egész 13. század folyamán. Igaz, ebben a folyamatban a békésebb, jogi szempontokat hangsúlyozó szerep és időszak IX. Lajosnak jutott – bár ez korszak hatékonyságban nem maradt el sem az elődök és sem pedig az utódok nyíltan hatalomkoncentráló akcióitól. Joinville pontosan látja ezt a folyamatot, mint ahogy jó érzékkel mutatja be azt a kísérletet is, mely a bárói mozgalom részéről próbálja hasonló logikával akadályozni a központi akarat beteljesülését, amire kétségtelenül a legjobb példa a champagne-i gróf és a bretagne-i

[114] Az eseményt a Champagne történetének bemutatására gondosan ügyelő Jean de Joinville is leírja. JOINVILLE, 2015., **88**, **89**.

[115] Különösen elmés és hatékony megoldás volt, hogy az Alix de Champagne által követelt területek főhűbérúri jogát a király Thibaud gróftól megvásárolta, miután a grófnőnek Thibaud gróffal szembeni követeléseiről való lemondása fejében a király által folytatott békéltetés értelmében 40 ezer livre kifizetését ítélte meg, amire ő adott pénzt Thibaud grófnak a szóban forgó főhűbérúri jogért cserébe. *Uo*., **86**, **92**.

hercegnő házasságának a terve, s annak – Joinville által a lényeget illetően igen világosan leírt – meghiúsulása.[116] A vazallusi függési háló alakításába való beleszólás igénye a főhűbérurak részéről általános törekvés lehetett. Erre vonatkozóan tudunk hozni olyan példát is, mely Jean de Joinville-hez kapcsolódik, és az egyik első ránk maradt dokumentum, melyben őt magát megemlítik. Egy olyan megállapodásról van szó, melyben Jean de Joinville elkötelezi magát Champagne grófjának, Thibaud-nak, hogy vele szemben nem köt szövetséget Bar grófjával (II.Thiébaut), annak ellenére, hogy vazallusi kötelékek fűzik hozzá ottani birtokai miatt, valamint arra, hogy nem köt házasságot a gróf leányával.[117]

Champagne, mely a korai Capetingek idején gyakran állt konfliktusban az uralkodóval, a 12–13. század során viszont már többnyire a dinasztia fontos támaszai közé tartozott. A champagne-i grófok sikeres dinasztikus politikája, valamint a Nyugat-Európa kereskedelmében igen jelentős szerepet játszó és komoly gazdagság forrását jelentő champagne-i vásárok jövedelmei a 12. századtól megteremtették annak feltételeit, hogy Champagne grófjai virágzó és műveltségében is kivételesen gazdag főúri udvart tartsanak, valamint hogy a közvetlen környezetüknél jóval távolabbi horizontok felé tekinthessenek.[118] Ennek megfelelően mindig aktív szerepet játszottak az egymást követő keresztes hadjáratokban, részt vettek a komplex „frank", francia (különösen ész aki francia) expanzió folyamatában, a „tengerentúli" keresztes államok megteremtésében és működtetésében, s közben – ügyes és szerencsés házassági politikájukkal – megszerezték maguknak a Navarrai Királyságot is.[119]

A champagne-i grófok kereskedelmi és politikai aktivitása jelentős hatással volt a grófság lakosságának életére, ide értve a nemességet és a közrendűeket egyaránt. A keresztes háborúkban való tömeges részvétel lehetősége pedig új perspektívákat nyitott előttük: Champagne grófjának vazallusai a megszülető keresztes államok irányításában gyakran

[116] Az elégedetlen bárók által tervezett házasságnak Thibaud gróf és I. Pierre de Bretagne (Pierre de Mauclerc) herceg leánya között kellett volna létrejönnie, aminek eredményeképp a királyi törzsterület Champagne és Bretagne között harapófogóba kerülhetett volna. Eközben folyamatosan ott a veszély, hogy az elégedetlen bárói csoportok az angol királyhoz fordulnak segítségért, ami később be is következett. *Uo*., **4, 75, 88**, **89**.

[117] A szerződés dátuma 1239. május 1. Közli DELABORDE, 1894, 295-297, MONFRIN, 1995. IX.

[118] Ezt a szerepet szemléletesen mutatta be a Troyes-ban megrendezett kiállítás: *Splendeurs de la cour de Champagne au temps de Chrétien de Troyes. Catalogue de l'exposition de la Bibliothèque Municipale de Troyes (18 juin-11 septembre 1999)*, La Vie en Champagne, hors série, Troyes:1999.

[119] Champagne grófság kialakulására, illetve középkori történetére vonatkozóan alapmunka: Henri D'ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Histoire des ducs et comtes de Champagne depuis le VIe siècle jusqu'à la fin du XIe siècle,* I–VIII, Paris, 1859–1869; Auguste LONGNON, *Documents relatifs au comté de Champagne et de brie, 1172-1361*, T I-III. Imprimerie Nationale, Paris:1901. LAVISSE–LUCHAIRE, 1911, 1–19, 83–94; FAVIER, 1984, 131–136, 177–190; Rövid összefoglaló CSERNUS, *Franciaország,* 101–124.

kaptak kulcsszerepet.[120] A champagne-iak számára a keresztes hadjárat, a Szentföld történései az életük részét jelentették, a keresztes eszme pedig gondolatviláguk – és hitük – természetes eleme volt. Emellett fontos megemlíteni, hogy rendkívül nagy befolyású egyházi hatalmak is voltak a területén: Reims püspöke, majd érseke a francia királyok koronázásának letéteményese, valamint további nagyhatalmú egyházi méltóságok, mint Langres püspöke, majd érseke, Châlon püspöke; az itt található apátságok pedig a kereszténység egészére kiterjedő szerzetesrendek (bencések, ciszterciek, majd pedig a kolduló rendek) hálózatának stabil elemei és gyakran szellemui központjai voltak. Jacques Pantaléon, a Capet-dinasztia érdekében is sokat buzgólkodó IV. Orbán pápa (1261-64) a troyes-i katedrális szomszédságában, egy varga gyermekeként látta meg a napvilágot (1195) és Champagne-nyal, illetve a champagne-iakkal végig szoros kapcsolatban állt. Az egyházi méltóságok betöltése terén a Joinville-ek sem álltak rosszul: volt a családban olyan, aki Châlon püspöke lett, III. Guy de Joinville személyében (1164-1190), míg Guillaume de Joinville előbb Langres püspöke (1209-1219), majd Reims érseke (1219-1226) volt; de akadt köztük templomos lovag is (André de Joinville, Simon öccse, vagy éppen Besançon dékánja (Guillaume, Jean öccse).[121]

A terület gazdagságának forrását a kitűnően szervezett, a gróf és a király védelmét egyaránt élvező vásárok jelentették, melyek biztosították, hogy az itáliai, németalföldi és észak-németországi kereskedők és áruik is folyamatosan jelen legyenek városaikban, és aminek segítségével a nyugati keresztény világot összekötő, Németalföldtől Franciaországon és a birodalmi területeken át Itáliáig terjedő, stabil kereskedelmi hálózatot hoztak létre. A grófságon belül pedig olyan virágzó kereskedővárosok jöttek létre, mint Provins (13. századi lélekszáma mai lakosságának hatszorosa volt), Troyes, Lagny-sur-Marne, Bar-sur-Aube. Mindemellett a champagne-i grófok maguk is támogatták az olyan nagy kisugárzású apátságok létrejöttét és kibontakozását, mint a ciszterci Clairvaux, majd – követve az általános tendenciát és a francia királyok példáját – a kolduló rendek megtelepedésének is elősegítői lettek.

---

[120] Ezt jól mutatják a keresztes hadjáratok történetét feldolgozó olyan, immár magyar nyelven is hozzáférhető, a bevezetőben már említett francia krónikák, mint Geoffroy de Villehardouin, „Champagne marshallja" (VILLEHARDOUIN, 1985.) és Robert de Clari krónikája (CLARI, 2013.), és erről tanúskodik Jean de Joinville ennek a disszertációnak a második kötetében, illetve a már megjelentetett magyar kiadásban olvasható műve is (JOINVILLE, 2015).

[121] Guy az egyházi oktatás fejlesztője és befolyásos egyházi méltóság (elkísérte II. Fülöpöt a keresztes hadjáratra és a Szentföldön halt meg), reimsi érsekként Guillaume koronázta meg VIII. Lajost és Kasztíliai Blankát. (Két nappal korábban halt meg, mint VIII. Lajos, így IX. Lajos koronázása már nem az ő, hanem a helyettesítő Soissons püspökének a tisztsége lett.) LUSSE, 1998, 47.

A grófság három évszázadon át nemcsak a Francia Királyság, hanem az akkori keresztény világ egyik leghatalmasabb territoriális fejedelemsége lett, grófjai pedig nemzetközi szinten is a legbefolyásosabb fejedelmek közé tartoztak. Champagne grófjai rendre igyekeztek kihasználni azt a lehetőséget, amit a grófság geostratégiai fekvése jelentett, vagyis, hogy helyzetüket a Francia Királyságon belül úgy szilárdították tovább, hogy a Német Birodalom területén (Bar és Lotaringia hercegségei) is pozíciókat szereztek: az első champagne-i gróf, aki viselte a *Comes Campaniae Brieque palatinus* címet IV. Thibaud, Joinville főhűbérura volt.[122] (A Joinville-ek, mint látni fogjuk, ebben is grófjukat követték, és a szomszédos Burgundia, Lotaringia és Bar területein ugyancsak lettek hűbérbirtokaik.) Ez a nagyra nőtt grófi hatalom és gazdagság azonban nemcsak vonzó és veszélyes, hanem „önveszélyes" is volt: a grófság kivételes helyzete, stratégiai pozíciói, gazdagsága és politikai súlya miatt a mindenkori francia királyok igyekeztek minél nagyobb befolyást szerezni a terület fölött (mindenekelőtt – mint láttuk – a vazallusi függési viszonyok megerősítésével és házassági kapcsolatok révén). A hatalomkoncentráló francia királyi központnak IV. Fülöp idejében sikerül majd végérvényesen kiterjesztenie hatalmát Champagne grófságára is. A grófság IV. (Szép) Fülöpnek Champagne örökösnőjével, Jeanne-nal (1274–1305. április 2) kötött házassága (1285) révén került a királyhoz, és Jeanne halálakor, illetve X. Lajos trónra lépésével vált végleg, jogilag is, a királyi domínium részévé.[123]

A grófság bevételeinek 13. század végén bekövetkező csökkenése nem csak a champagne-i vásárok intézményének hanyatlásával következett be, hanem nagy szerepet játszott benne, hogy a champagne-i örökösnővel kötött házasságát követően IV. Fülöp a tartomány pénzügyi forrásait rendszeresen megcsapolta és külön adókat vetett ki rájuk. (Ami például a gazdag champagnei-i zsidóságra kivételes terheket rótt). A központi adóterhek növekedése miatt – mint majd látni fogjuk – Jean de Joinville is fölemelte a szavát. A tartomány erőforrásainak kimerülésében és a gazdasági fejlődés lehetőségeinek csökkenésében a végső csapást az jelentette, hogy Fülöp király durván fölszámolta a „champagne-i alapítású"[124] Templomos Lovagrendet, melyet a champagne-i grófok, illetve általában a champagne-i kereskedelem

[122] *Sceaux et usage de sceaux*, 11-12.

[123] X. Lajos pedig így Franciaország és Navarra királya és egyben Champagne grófja is volt, de egyben ő lesz az utolsó, aki a Champagne grófja címet használhatta.

[124] A lovagrendet, mint ismeretes, Hugues de Payns alapította Naplouse-ban (Nablusz, naplouse-i zsinat, 1120. január, megerősítve a troyes-i zsinaton, 1129. január.) azt követően, hogy három alkalommal is zarándokútra kísérte urát, Hugues de Champagne grófot (I. Thibaud harmadik fia) a Szentföldre. (Payns városa mintegy 10 km-re található Troyes-tól, és a rend majd ott építi ki champagne-i székhelyét. A gróf a lovagrend céljait annyira komolyan vette, hogy később lemondott a grófi címről, és maga is csatlakozott a Templomos Rendhez 1220). Fülöp 1307-ben (okt. 13.) tartóztatta le a rend tagjait, és utolsó nagymesterüket, Jacques de Mollay-t 1314. március 18-án küldte máglyára az Inkvizíció.)

biztosítójaként, védelmezőjeként, s nem utolsó sorban pedig bankáraként tartottak számon. Joinville többször is elismeréssel említi őket. Az egyik nagymester (Renaud de Vichier), a király fiának, a Szentföldön született Pierre d'Alençonnak a keresztapja volt, és a templomos kincstár szolgált pénzügyi forrásként a fogságba esett keresztesek kiszabadításához. Ugyanakkor a király és a templomosok kapcsolata – mint Joinville is beszámol róla – már Lajos király idején sem volt mindig felhőtlen.[125]

Joinville történetében rendre visszatérnek azok a konfliktusok, melyek Champagne grófságának örökösödésével voltak kapcsolatosak, melyek akkor Joinville szűkebb pátriájának legjelentősebb eseményei közé tartoztak és a Joinville-családot is eléggé közvetlenül érintették, ezért ismeretük nélkülözhetetlen ezeknek a leírásoknak a megértéséhez. Sajátos következménye ezeknek a hazai háborúknak, hogy a szentföldi vállalkozásokban egyébként oly aktív champagne-i lovagok – hagyományaiktól eltérően – kimaradtak az V. és a VI. keresztes hadjáratokból (mivel ezek egybeestek az otthoni konfliktusaik időpontjaival.) Részben az erre adott reakció az ún. „bárók keresztes hadjárata", melynek elnevezése is jól mutatja, hogy noha a vezetője I. Thibaud ekkor *már* navarrai király, *valójában* a champagne-i gróf IV. (Dalnok) Thibaut-ként áll a csapatok élén 1239-40-ben. Ezzel is mutatván, hogy ő a 12-13. századi Nyugat egyik leggazdagabb tartományának birtokosa, akinek hatalma és befolyása időnként még a királyéval is rivalizál.[126]

A két, ún. „champagne-i örökösödési háborúnak" a konfliktus-forrása mindkét esetben ugyanaz, de az események egymástól jól érzékelhetően eltérő történelmi-politikai környezetben játszódtak.[127] A konfliktus kiindulópontja az, hogy a gyermektelen II. Henri gróf, mielőtt 1190-ben keresztes hadjáratra indult, alattvalóit föleskette, hogy halála esetén fivérének, Thibaud-nak (III. Thibaud) tegyenek hűségesküt. Henrik a Szentföldön nőül vette Jeruzsálemi Izabellát (Monferrati Konrád özvegyét), és ezzel Jeruzsálem királyává vált. A házasságból három leánya született. Az 1197-bekövetkezett halálát követően fivére III. Thibaud néven Champagne grófja lett; – s mint fentebb láttuk, az ő halálát követően (1201) örökébe a fia, az Utószülött (IV.) Thibaud lépett. Ennek legitimitását azonban megkérdőjelezték II. Henrik Szentföldön maradt leányai (azzal, hogy apjuk „minden bizonnyal" nem hozott volna olyan intézkedést, hogy fivére kövesse a trónon, ha tudja, hogy gyermekei lesznek. Ezért magukénak követelték a Champagne-i Grófság örökösödési jogát.)

[125] Erről később még lesz szó. JOINVILLE, 2015., **380, 381, 382,** illetve **511, 512, 513, 514**.
[126] Lásd a keresztes hadjáratokban részt vevő francia lovagok listáját, *Uo*., 390.
[127] RICHARD, *Saint Louis*, 87-96.

Az első felvonás 1216-ban zajlott. A Champagne-ban jelentős befolyással rendelkező de Brienne család[128] egyik tagja, Érard de Brienne-Ramerupt (1170–1246), Jean de Brienne (1170 k.–1237) jeruzsálemi király unokatestvére azért ment a Szentföldre, hogy Filippát (Philippe de Champagne-Jérusalem; 1195–1250) nőül vegye. Célja az volt, hogy Filippa segítségével (és a nővére, Alix jogait is érvényesítendő) visszakövetelje a Navarrai Blanka, illetve a fia, az akkor IV. Thibaud kezén lévő Champagne grófság fölötti hatalmat. Fellépésük megosztotta Champagne báróit is. (Többek között Simon de Joinville is a Brienne-Alix jogokat támogatta.)

Navarrai Blanka azonban mindent megtett, hogy megakadályozza a frigyet, melyet sikerül is a pápával megtiltatnia. Filippa azonban egyszerűen megszökött Érard de Brienne-nel, (1214), összeházasodtak, (1215), és kalandos úton visszatértek Champagne-ba, ahol kezdetét vette az ún. „champagne-i örökösödési háború" első szakasza (1215–1221), amelybe a francia király és II. Frigyes német császár is beleavatkozott. Ez a háborúság azzal végződött, hogy Filippa és Érard elfogadták a francia király (II. Fülöp) döntőbíráskodását (ami elnapolta az ügyet IV. Thibaud nagykorúságáig), majd végül s trónkövetelők (újabb katonai megoldási kísérletek bukását követően) feladták a harcot és lemondtak jogaikról (Ehrard 1221, Philippa, 1222). A harc alapvetően egy feudális tartományúri örökösödési konfliktus volt, melynek célja Navarrai Blanka hatalmának megtörése és Champagne relatív autonómiájának megőrzése. Thiébaut, Lotaringia hercege (a champagne-i bárók jó részének támogatása mellett) a Brienne-ek oldalán avatkozott közbe, s mivel a császárságért folyó küzdelemben viszont IV. (Braunschweigi) Ottó pártján állt, kiváltotta II. Frigyes Lotaringia elleni katonai támadását, amivel potenciálisan szövetségese lett II. Fülöpnek, aki viszont Thibaud (és Blanka) jogait támogatta.

A „champagne-i örökösödési háború" második felvonása hasonló tőről fakadt, azzal a különbséggel, hogy ezúttal a „trónkövetelő" Alix de Champagne, II. Henrik másodszülött leánya Hugues de Lusignan ciprusi király özvegye volt, aki a korábbi jogalapon állva, de ezúttal az elégedetlen bárók tanácsára újította föl a követelést 1229-ben. Erre a felvonásra viszont már a Kasztíliai Blanka és IX. Lajos elleni bárói lázadás részeként került sor, és a célja az volt, hogy a királyné és a király mellett kiálló IV. Thibaud-t sarokba szorítsák. A támadás tehát közvetve a király ellen irányult. Alix királyné fellépése 1231-ben konkretizálódott, Alix azonban még ennél is később, megkésve, csupán 1233-ban érkezett Champagne grófság területére. A küzdelmekben a Joinville-ek is érintettek voltak. Simon de

[128] ARBOIS DE JUBAINVILLE, *Catalogue d'actes des comtes de Brienne, 950-1356*, Bibliothèque de l'École des Chartes, No. 33. (1972), 1-42.

Joinville pl. a champagne-i grófi címért folytatott harcok során kezdetben a lotaringiai herceg szövetségeseként a Brienne-ek oldalán harcolt Blanche de Navarre (1177–1229), Champagne régensnője (1201–1222) ellen, majd – urát követve – átállt Blanche pártjára.

Jean de Joinville könyve végigköveti az eseményeket. Ennek során láthatjuk majd, hogy Joinville-ek *hazája* Champagne, és a történetíró meg is tesz mindent, annak érdekében, hogy a grófsághoz való kivételes kötődését érzékeltesse: Champagne, a champagne-i események, a champagne-iak leírása művének egyik legfontosabb elemét adja.[129] Históriája így akaratlanul is tanúja és dokumentuma lesz annak a folyamatnak, melynek során Champagne, mely az ő világképében egy „*Francia Királysággal szomszédos ország*" fokozatosan megszűnik az lenni, s a „vaskirály" IV. Fülöp kezére kerülvén elveszíti szabadságait és feudális különállását, s szilárdan betagozódik a királyság struktúráiba.[130] Ez a folyamat Jean de Joinville korában megy végbe.

A franciaországi territoriális fejedelemségeknek elsősorban arról a korszakáról igyekeztem itt pillanatfelvételt adni, melynek során a még II. Fülöp és Szent Lajos időszakában létrejött, és nem kis mértékben az általuk kialakított monarchikus keretek fokozatosan fölébe kerekednek a korábbi, feudális vazallusi struktúráknak (s az abban meglévő „szabadságoknak" és „autonómiáknak.") Amikor a többes számban (azaz feudális értelemben) használt szabadságok eltűnésének, új értelmezésű autonómiáknak (városok) érvényre jutása idején a „középkori modernség" irányába tendáló mély szerkezeti átalakulás megindul, majd felgyorsul. Amikor a „Capeting szintézis" kezdetben a vazallusi rendszerben rejlő, korántsem lebecsülendő lehetőségeinek kihasználásával, majd pedig a modern államszervezési módszereknek alkalmazásával az uralkodó maga alá gyűri ezeket az egyébként néhol rendkívül erős gazdasági forrásokkal (mint Champagne) is rendelkező, szinte önálló grófságokat és hercegségeket. Amikor a monarchiában a királynak végérvényesen sikerül kiterjesztenie a hatalmát az egész királyságra. Joinville ennek a folyamatnak volt a tanúja – s amennyiben ez a folyamat a bárói réteg hatalmának és privilégiumainak visszaszorításáról és elvesztéséről is szól – egyben a szenvedő kárvallottja is. Az a nagyszabású akció, melyet VIII. Lajos indított a francia Dél meghódítása érdekében, és amelyet Szent Lajos fejezett be, gyakran szerepel a történelemkönyvek lapjain, mint olyan esemény, mely a francia királyi hatalom kiépítésének a monarchia központosításának a

[129] JOINVILLE, 2015., **123, 196, 172, 220, 217, 220, 221, 222, 228, 254, 256, 258, 316, 318, 324.** A témakör átfogó bemutatására lásd Yves BELLENGER - Danielle QUERUEL, (éd. par), *Les Champenois et la croisade,* Amateurs du Livre, Klincksieck, Paris: 1987.

[130] *Autour du 7e centenaire du rattachement de la Champagne à la France*, „Actes du Colloque de Chaumont, 1995" dir. Jean-Luc CHASSEL, Les Cahiers haut-marnais, No. 167, (1986).

sorsdöntő fejezete. Ez minden bizonnyal így is van. (Az az eseményt – melynek részei az albigensek elleni keresztes hadjáratok – szokás úgy emlegetni, hogy általa valójában a *de jure* meglévő francia királyi jogok *de facto* érvényesítése következik be. Amikor „végre" a királyi hatalom kiterjedése és a királyság határai egybeesnek. Más megközelítésben a történészek Délnek az Észak általi brutális hatalomba vételéről beszélnek.)

Ebben az összefüggésben jóval kevesebb szó esik Champagne-ról, melynek a királyi központ gravitációs erejében tartása kulcsfontosságú a francia monarchia számára (ennek szolgálatában a házasodási politikát, illetve a hűbéri struktúra központosító lehetőségeit alkalmazzák elsősorban – és egyébként teljes sikerrel.) Azt azonban látni kell, hogy Champagne (melynek grófja Navarra királya is, és amely nem mellékesen a Templomos Rend tevékenységének egyik fő központja) egy olyan fejedelmi centrum, melynek önmagában a létezése (kivételes gazdasági, katonai, egyházi, vallási és kulturális potenciálja, valamint geostratégiai pozíciói következtében) a királyi hatalom inkább látens, mint nyílt riválisa, és amely azon túlmenően, hogy útjában áll a „Szép Fülöp-i" nemzeti monarchia kiépítésének, gazdagságával csábító préda az állandó pénzszűkében lévő királyi kincstár számára. Champagne megszerzése tehát a monarchikus hatalom központosításának és megszilárdításának az egyik legfontosabb célja és feltétele. Joinville könyvének figyelmes olvasása közelebb visz minket ezeknek a folyamatoknak a megértéséhez is.

I.2.b. A két Burgundia: territoriális hatalmak a határ két oldalán

A terület másik fontos regionális hatalma a Burgund grófság (Franche-Comté, „Szabadgrófság"), mely a Német-római Császárság vazallusa, míg a Burgund Hercegség a Francia Királyságé. A két Burgundia történelme igen jól mutatja a két nagyhatalom határterületén fekvő fejedelemségek bonyolult viszonyrendszerét, az abban rejlő csapdákat és kivételes lehetőségeket is.

A két Burgundia a korábbi burgund királyságok – a burgund barbár királyság (443–534), a Meroving királyság (561–771), majd a Karoling császárság – Verdun (843) utáni örököse. A Burgund grófságot (986–1678) Mâcon grófja, Otte-Guillaume de Bourgogne (962–1026) alapítja meg. 1037-től a Birodalom vazallusa, palotagrófság, melynek grófjai fokozottabb

önállóságra („szabadságra” – innen a grófság későbbi neve: *Franche-Comté,* ’Szabad Grófság’) törnek; fővárosa Dôle.

Francia és német gyökerű fejedelmek váltják egymást a grófi méltóságban, a francia hercegség területéhez tartozó Mâcon grófjai közül négyen szerezték meg a burgund grófi koronát (az első I. ’Nagy’ Guillaume / Vilhelm gróf volt, 1057-1087). Az Ivrée-dinasztia örökösnője, I. Burgundiai Beatrix (1145-1184) 1156-ban I. Barbarossa Frigyes (1122-1190) felesége lesz, aki így Burgundia grófja is egyben. Fiuk, Otto von Hohenstaufen (1171-1200) Burgundia grófja, az ő neje Marguerite de Blois, V. Thibaud de Blois és VII. Lajos francia király lányának, Alixnek a leánya. Ezzel a két dinasztia között olyan házassági kapcsolat jön létre, mely érinti Champagne (Blois, Châteaudun, Chartres) és Burgundia grófságait is. A jogilag továbbra is a Birodalomhoz tartozó grófság végül IX. Lajos időszakában kerül egyértelműen francia befolyás alá: az utolsó burgund palotagróf IV. Othon de Bourgogne (1248–1303), Burgundia és Artois grófja (1279–), akinek leánya, II. Jeanne de Bourgogne V. Fülöp francia király felesége lesz (1316).

E házasság következtében a grófság a francia királyi család (Capetingek, majd Valois-k) birtokába kerül, végül a grófság és a hercegség III. Jeanne de Bourgogne grófnő és IV. Eudes de Bourgogne herceg házasságával egyesül 1318-ban. Az utolsó herceg – gróf, Szent Lajos dédunokája, pestisben hal meg (1361), az egyesített két Burgundia ezt követően II. Jó János idején kerül majd véglegesen a francia király birtokába.[131]

A Meroving-kori Burgund Királyság másik örököse a Burgund Hercegség (880–1477), fővárosa Dijon. A Bosonida (898–952), majd a Roberti (956–1002) dinasztiák időszakát követően a hercegség 1006-tól a francia királyi család *apanázs*birtoka lesz, a Capetingek ifjabb ága (1006–1361) uralja, akik Kegyes Róbert harmadik fiának, I. Róbert (1011–1076) hercegnek (1032–) az örökösei. Az első uralkodója, aki a hercegi címet viselte II. (Igazságos) Richárd volt (858-921).

Több grófság tartozott a herceg fennhatósága alá, melyeknek neveit Joinville történetéből is jól ismerjük: Bar, Troyes, Chalon, Auxerre, Charolais, Senlis, Mâcon, Autun, Nevers, Sens, Avallon, Sancerre vagy éppen Auxonne, melyeknek jó része a Joinville család kapcsolati

[131] CSERNUS, Sándor, *Franciaország,* in *Európa és Magyarország Szent István korában,* szerk. KRISTÓ Gyula és MAKK Ferenc, Szeged: 2000, 101–124. A királyságtól függetlenedő két Burgundia alkotja majd a 14–15. századi burgund nagyhatalom bázisát (melynek gazdasági hatalmát Flandria adja), s amely 1477 januárjáig, Merész Károly burgundi herceg haláláig marad együtt. Merész Károly halálát követően a Burgund Grófság Burgundi Mária hozománya, a „burgundi örökség” része, melyet a Habsburgok örökölnek. 1678-ban kerül ismét Franciaországhoz (a királyi család *dominiumá*nak a részévé válik.).

rendszerében fontos helyet foglal el.[132] Jean de Joinville négy burgund herceg kortársa volt, akik történetében is szerepelnek: IV. Hugues (1218-1272), II. Róbert (1272-1306) és két fia V. Hugues (1306-1315) és IV. Eudes (1315-1349). Közülük Joinville-nél a leggyakrabban IV. Hugues szerepel, aki a Kasztiliai Blanka ellen szervezkedő bárói párt egyik vezéralakja is; - később IX. Lajos hűséges támogatója. A grófi és hercegi címet is viselő I. Philippe örökös nélküli halálával a két Burgundia a francia király domíniumához került.[133]

A grófság és a hercegség történetének új felvonása majd II. János király fia, II. (Merész) Fülöp (1342–1404), burgundi herceg (1363–), házassága (1369) II. Marguerite de Flandre, útján Flandria és Burgundia grófja (1369–) uralkodásával kezdődik, és a dinasztia fiágon való kihalásáig (1477) tart, amikor is a hercegség területe visszakerül a francia királyhoz.[134]

A Burgund hercegség volt az a territoriális hatalom, mely talán a legerősebben kötődött a francia királyokhoz, legszilárdabban helyezkedett el a központ hatalmi befolyásolási rendszerében, de utolsóként került formailag is (ráadásul a grófsággal együtt) a francia király apanázs-birtokai közé. Ezek újbóli felosztása viszont, mely a két terület és cím egyben tartásával történt, a legnagyobb késő-középkori franciaországi territoriális fejedelemség, a királyság egységét is végveszélybe sodró formáció, a „hercegek Burgundiája" létrejöttéhez vezetett el. Champagne grófságával szemben tehát – s nem kis mértékben a grófság és a hercegség sajátos helyzete okán – a két Burgundia más utat járt be. Története jól illusztrálja a Francia Királyság aggodalmát, hogy Burgundia, sajátos státusa következtében is, territoriális fejedelemségként veszélyezteti a királyság területi és hatalmi integritását. Amikorra Burgundia nagyhatalommá lesz, akkor már Champagne, mint politikai territoriális entitás már rég a múlté. Ami Champagne esetében hatékony és eredményes volt, az Burgundiánál nem működött: Burgundia 1477-ben „széttörik", s a hercegség szinte erőszakkal tagolódik be a „másik" nagy formátumú Lajos király (XI. Lajos) uralkodása alatt kiépülő és az újkori állam kiépítése felé nagy léptekkel haladó modern francia állam szerkezetébe.[135]

---

[132] Béatrice d'Auxonne Joinville anyja, JOINVILLE, 2015., **45, 112, 323, 326, 435.** LUSSE, 1998. 47.

[133] JOINVILLE, 2015., **555, 556, 559** (Hugues III.)**, 82, 85, 108, 148,** (Hugues IV.) **112, 681** (Eudes III.) **559, 663, 680, 681** (Hugues de Chalon).

[134] A hercegi és grófi címet viszont örökli és viseli Burgundi Mária, majd férje, Habsburg Miksa (1459–1519) német-római császár (1508–), aki a Burgund grófságot (1477–1482) valóban birtokolja is, s ettől kezdődően mindkettő szerepel a Habsburg császárok címei között. Később a francia király, XI. Lajos azonban vitatja az 1364-ben Merész Fülöpnek tett adományozás jogszerűségét. A hercegi cím azt követően, hogy a területet XIV. Lajos katonailag is elfoglalta, végül 1679-ben kerül a spanyol Habsburgoktól a francia illetve spanyol Bourbonokhoz, akik „honorifikus" címként ma is viselik.

[135] A grófság, Burgundi Mária örökségeként a Habsburg-házhoz (a spanyolországi Habsburgokhoz) kerül (1477-1678.)

A Joinville-család különböző tagjai szorosan kapcsolódtak a Birodalom és Franciaország között kialakult és a 13. századra egyre bonyolultabbá váló vazallusi hálóhoz. Jean de Joinville a Burgund grófság hét grófjának (köztük két grófnő) volt a kortársa, a grófokkal rokoni kapcsolatban is volt, életében és elbeszélésében így a grófság és a hercegség egyaránt fontos szerepet kap.

A fenti nagyhatalmak mellett a területen igen jelentős befolyást gyakoroltak azok a regionális hatalmak (különösen Metz, Toul és Trier püspökségei, Bar Hercegsége, Vaudémont grófsága, Saarbrücken grófsága), melyek ugyan a birodalomhoz tartoztak, de hagyományosan nagy szerepet játszottak a Francia Királyság és a Német-Római Császárság történetében egyaránt.

Metz regionális pénzügyi központ is volt (maga Joinville is odamegy pénzt szerezni a keresztes hadjáratra való indulása előtt),[136] Sarrebruck (Saarbrücken) grófjai pedig a Joinville családdal szoros kapcsolatban állottak.[137] Bar grófsága (majd hercegsége, 1354-) a lotaringiai francia befolyás fő letéteményese, noha Thiébaut de Bar (aki Luxemburg grófja is) jelentős szereplő a 13. században (részt vesz a III. keresztes hadjáratban, harcol a katharok ellen) és Lotaringián belül a herceg, Franciaország irányában a király hatalmát igyekezett ellensúlyozni. Vaudémont grófsága a champagne-i örökösödési háborúban a Brienne családot támogatja, Bar grófságának vazallusa. Később, Marguerite de Joinville és Ferry de Vaudémont házasságával (1392) Joinville és Vaudémont egy kézbe kerül, vagyis Joinville urai ekkortól kezdve folyamatosan grófi címet viseltek.[138]

A viszonyok itt is rendkívül bonyolultak, de ezen a területen – Joinville idejében is – a főszerep nyilvánvalóan a Lotaringiai Hercegségé volt. A *Herzogtum Lothringen*, mely a verduni egyezményt követően kialakult Lotaringiának a déli részét (Felső-Lotaringia) foglalta magába, 959-ben jött létre (fővárosa Nancy) és a Német-Római császárság vazallus állama volt. A 11. században (1048) az Elzászi uralkodó dinasztia került hatalomra, IV. (Brauschweigi) Ottó támogatásával.

A herceg, I. Thiébaut / Theobald a franciák ellen küzdött a császár oldalán Bouvines-nál (1213), és fogságba is esett. Később sem voltak szerencsés döntései. Szabadulását követően II. (Hochenstauf) Frigyes ellen harcolt, ugyancsak vereséget szenvedett, majd beavatkozott az ún. „champagne-i örökösödési háborúba," melyben IV. Thibaud-val szemben (aki, mint

[136] JOINVILLE, **112**.
[137] *Uo.*, **112**, **109**.
[138] BOGDAN, 48-49.

láttuk, bírta II. Fülöp, II. Frigyes II. Henri de Bar támogatását) Érard de Brienne pártját támogatván ismét a vesztes oldalra került.

Alulmaradt tehát, aminek következtében elvesztette a hercegség nyugati területeinek egy részét, s Lotaringia a Champagne-i grófság hűbéresévé vált.[139] A 13. század a Lotaringiai Hercegség számára a francia dominancia kibontakozásának első jelentős korszaka volt, olyannyira, hogy IV. (Szép) Fülöp Jeanne de Champagne grófnővel kötött házassága révén a 13. század végére Champagne-nyal együtt, a francia király közvetlen vazallusa lett.[140]

A terület tehát (beleértve a Champagne keleti részéhez tartozó Joinville várát és városát is), ekkor vált a királyi *dominium* részévé. A veszélyes konfliktus-zónába került Joinville vára és városa később, még jóval a francia forradalom előtt, több ízben lett olyan támadások áldozata, melyek súlyos veszteségeket okoztak számára. Ami a Joinville-eket illeti – mint láttuk, Simon de Joinville, Jean apja esetében – kezdetben ugyancsak a herceg oldalára álltak és a Brienne-családot támogatták, s Thiébaud-val egy oldalon harcoltak.[141]

A hazánkban kevéssé ismert, karoling eredetű Brienne-család, melynek története a 10-ik században kezdődik (első grófja I. Engilbert) Champagne grófjának vazallusa és egyik meghatározó támogatója. A Brienne-eknek komoly szerepük volt Champagne grófságában és a Francia Királyságban egyaránt, majd a 12-13. században nagy tekintélyre tettek szert Keleten és Itáliában is. A család kétségtelenül legsikeresebb tagja, korának egyik legnevezetesebb lovagja, Jean de Brienne (Jean de Brienne (1170/75-1237) volt. Az ő példája jól mutatja azt a látványos karrier-lehetőséget, mely egy tehetséges katonára és politikusra várt a Kelet felé forduló 13. századi Nyugat-Európában. Brienne-i János a szentföldi keresztény államok egyik legjelentősebb politikusa és hadvezére, aki jeruzsálemi király (1210-25), majd a Konstantinápolyi Latin Császárság császára (1229-1237) is volt. Részt vett a negyedik keresztes hadjáratban, és a nyugati historiográfia lapjain ő szerepel (a magyar történetírásban II. András keresztes hadjárataként bevonuló) V. keresztes hadjárat vezetőjeként.[142] A család a 13. században élte fénykorát, és tagjainak e Keleten elért sikerei komoly tekintélyt biztosítottak számukra Franciaországban és Champagne-ban is.

---

[139] *Uo*,.31-46.

[140] *Uo*.,47-62.

[141] Ránk maradt a történet, mely szerint (az egyébként igen kegyetlen természetű) Teobald, Simon de Joinville lándzsájával (mivel az nem volt rá hajlandó) döfte le nagybátyját, Toul volt püspökét, Saint-Dié káptalani elöljáróját 1217-ben. DOM CALMET, Augustin, *Notice de la Lorraine, qui comprend les duchés de Bar et de Luxembourg, l'Électorat de Trèves, les Trois évêchés (Metz, Toul et Verdun): L'histoire par ordre alphabétique des villes, etc. qui méritent quelques distinctions,* 2e éd. Mme Georges Libraire-Éditeur, Lunéville: 1840. I. 166.

[142] RUNCIMAN, 1999, 740-767.René GROUSSET, *Histoire des croisades et du Royaume Franc de Jérusalem, vol III. 1188-1291. L'Anarchie franque*, Pérrin, Paris: 1936/2006.

A velük rokonságban is lévő Joinville-ek számára, következésképp Jean de Joinville számára is, a Brienne-ek fontosak voltak, és könyvében is többnyire igen pozitív kontextusban szerepelnek. (Annak ellenére, hogy egy időben, mint láttuk, ők Joinville hűbérurának, a champagne-i grófnak a legfőbb ellenfelei.)[143]

A Joinville család rokoni hálózata tehát a fenti területekre terjedt ki, és a család egyes tagjainak sorsa, karrierje szoros összefüggésben állt a két nagy birodalom határvidékének mozgalmas történetével, mely Jean de Joinville utódai számára is számos megpróbáltatást hozott.[144] A fentebb leírt territoriális hatalmak regionális – egymás közötti és a területen hagyományosan aktív nagyhatalmakkal kialakult – viszonyrendszere meghatározta annak a kornak a történetét is, melynek jobb megismeréséhez Joinville műve becses forrásként szolgál.

I.3. Joinville urai a 11–13. században

Joinville könyve igen jól tükrözi, hogy szerzője számára a szűkebb és szélesebb értelemben vett család milyen rendkívüli fontosságú. Erre számos bizonyítékot találunk a szövegben. A Joinville-ek Champagne és a környező területek legfontosabb családjaival voltak kapcsolatban: Brienne, Vaudémont, Dampierre, Grandpré, Chalon, Auxonne…[145] Ajánlatos tehát egy kissé mélyebben megismerni őket, a hozzájuk kapcsolódó családokat és azok különböző tagjait, a birtokokat, az egyházakat, a környező területek urait, vagyis azt a szűkebb és szélesebb környezetet, melyben Jean de Joinville felnőtt, uralkodott és alkotott, s amelyhez – s ezt folyamatosan jól láthatjuk krónikája lapjain is – nagyon következetesen, mély érzelmekkel kötődött.

Emellett Jean de Joinville mikro-univerzumának ismerete segít nyomon követni a szerző mozgását a territoriális hatalmi szférában, segít megtalálni helyét a Francia Királyságban is (ennek során láthatjuk, hogy nyitott marad az Angol Királyság franciaországi és a Német-Római Császárság nyugati határain lévő területek irányában, sőt, hogy határ menti pozícióját

[143] JOINVILLE, 2015., **78** (I. Erard), **137**, **150**, **151**, **153**. (II. Erard) **88**, **465**, **466**, **486**, **527**, **530**, **531**, **532**, **533**, **536**, **537**, **538** (IV. Nagy Gautier.) Henri d' ARBOIS DE JOUBAINVILLE, *Catalogue d'Actes des comtes de Brienne,* Bibliothèque de l'École des Chartes, Paris: 1872. Guy PERRY, *John of Brienne. King of Jerusalem, Emperor of Constantinople, c. 1175-1237*, Cambridge University Press, 2013.

[144] A Joinville család genealógiáját lásd: LUSSE, 1998, 47.

[145] DELABORDE, 1894, 23-32 és 35-67., MONFRIN, 1995. VIII., LUSSE, 1998, 47.

miként használja ki adott esetben a maga javára, élve a különböző hatalmak között lavírozás lehetőségével). János úr igazi otthona a domíniuma, Joinville vár és a csatolt birtokok,[146] *hazája* pedig Champagne grófsága marad (mely az ő felfogásában a Francia Királyságnak a feudális struktúra logikájának megfelelően – mint láttuk – szerkezetileg nem a része, hanem szabadságait őrző keleti szomszédja).[147] Ugyanakkor Joinville számára sajátos (de a helyzetéből érthető) módon a Francia Királyság mindenekelőtt a Szent Király személyében manifesztálódik,[148] akihez majd hűbéri eskü is köti, tehát a királysággal és királyával való kapcsolatát a lovagi hűség illetve a feudális függés viszonyrendszere szabályozza. A fogalom tehát kiterjed, és Joinville művében a saját helyét a „király népének" tagjai között látja. Azzal pedig, hogy a király szolgálatába fogadja, tehát közvetlen hűbéresévé válik, jelentős változás következik be a helyzetében.[149]

A bárói dinasztiát, mely majd de Joinville-nek fogja nevezni magát, és amely rövidesen Champagne grófságának egyik meghatározó főúri családja lesz, a rendelkezésre álló adatok szerint Étienne de Vaux[150] (1000 k.–1060), Joigny grófja alapította meg azzal, hogy az 1020-as években megkezdte a dombtetőn Joinville várkastélyának építését. Erre azért volt szükség, mert Étienne, aki IV. Engelbert de Brienne gróf testvérét vette nőül, megkapta a közeli Montier-en-Der apátságának világi bírói-védelmezői *(avoué)* jogát,[151] ami lehetővé tette, hogy *kegyúr*ként érvényesítse saját szempontjait a kegyuraságához tartozó egyházi intézményekkel szemben.

A Joinville-ek számára ez a jog különleges fontosságú, hatalmuk egyik pillérét és folyamatos gyakorlását is biztosítja, miközben állandó konfliktus-forrást is jelent. Az *avoué* ('advocatus') intézménye ugyanis egy sajátos világi hatalmi pozíció. A kiindulópont az a gyakorlat, hogy az uralkodók az apátságok számára immunitást biztosítanak, vagyis birtokaikat kivonják a földesúri-grófi joghatóság alól. Ez az immunitás lehetővé teszi, hogy a

---

[146] Ennek egyik érdekes bizonyítéka Joinville 1263-ból származó viaszpecsétje, melynek első részén egy vágtató lovag alakja látható (felirata: DOMINI IONIVILLE SENESCALLI), a hátoldalán viszont Joinville várának a rajza, melyen jól kivehetőek a vár különböző részei. Ez a pecsét-ábrázolás Franciaországban ritkaság számba megy, amennyiben a világi arisztokrácia által alkalmazott pecséteken nincsenek vár- vagy városábrázolások. Joinville esetében azonban ez lehet szentföldi hatás (mivel ott ez a változat jóval elterjedtebb), de a vár okleveleken való megjelenítése minden bizonnyal a város fölötti földesúri hatalmat is szimbolizálja. *Sceaux et usage de sceaux*, 115-116. A felirata pedig a Joinville-ek számára oly fontos *sénéchal* méltóság újabb formában megnyilvánuló hangsúlyozása.

[147] Franck COLLARD, *Quand l'apologie nourrit le réquisitoire,* in QUÉRUEL, 1998, 134–135.

[148] Danielle QUÉRUEL, *«Nous, de Champaigne…»,* in QUÉRUEL, 1998, 49–72.

[149] JOINVILLE, 2015., **136.**

[150] Étienne de Vaux származására vonatkozóan az adatok bizonytalanok, ő maga viszont már szerepel Albericus Trium Fontium *Chronicon* című művében. Idézi: LUSSE, 1998, 8.

[151] LUSSE, 1998, 8–9.

király jogi, pénzügyi és katonai hatalmát az adott területen belül az apát gyakorolja. Ugyanakkor viszont maradnak olyan „világi" tevékenységek, amelyek (pl. a katonai feladatok) nem tartozhatnak az apátok hatalma alá. E feladatok ellátásával a király, illetve az egyház képviselője egy *advocatus*t bíz meg, aki többnyire a helyi arisztokrácia tagjai közül kerül ki. A 11. század elejétől azonban változik a kapcsolat tartalma: a királyi hatalomnak nincs elég ereje az apátságok védelmének biztosítására, így a világi *advocatus* hatalmaskodó *protektorként* kezd eljárni, és igyekszik minél többet megszerezni magának a védelmére bízott területekből, illetve bizonyos „rossz szokásokat" honosítva meg, járadékokat követel magának (pl. munka- és terményjáradékot, beszállásolási jogot).

Előfordul az is, hogy az advocatus 'elbirtokolja' az egyház földjeit, pl. hogy várkastélyt építtessen rajta magának – mint ahogy ezt nagy valószínűséggel Étienne is tette Joinville várkastélya esetében. Ennek keretében Joinville urainak több generációja igyekezett megnövelni hatalmát és birtokait az egyházi tulajdonú területek rovására, s került késhegyig (pontosabban nemegyszer kiátkozásig) menő konfliktusba – beleértve magát Jean de Joinville-t is – mindenekelőtt Montier-en-Der és Saint-Urbain apátságával.[152] Étienne várkastélya a kiindulópontja a későbbi építkezéseknek és a család hatalma megalapozásának. Emellett, mint láttuk, a de Brienne családnak, az egyik legelőkelőbb champagne-i grófi dinasztiának, kezdettől fogva fontos szerep jutott a Joinville-ek kiemelkedésében.

Étienne utódai ott folytatták, ahol ő abbahagyta: fia, I. Geoffroy (†1080) követi az apjáéhoz hasonló házasodási politikát (amennyiben a társadalmi hierarchiában nála magasabban álló családból választ feleséget), s hozzá hasonló módon (vagyis saját érdekei szerint) értelmezi egyházvédő tevékenységét is (aminek eredménye az újabb kiátkozással való fenyegetés lett). Közben pedig Joinville ura mind közelebb kerül a champagne-i grófok udvarához.[153] Hasonló a helyzet fia, II. Geoffroy (†1096 körül, egyenes ági örökös nélkül) idején is, aki megszilárdítja helyét a champagne-i grófok környezetében. Utóda öccse, Roger (†1128) lesz, a család felemelkedése az ő időszakában is tovább folytatódik, amiről három fia, Geoffroy, Gui és Robert is gondoskodik.

Joinville urai a 12. század közepétől bekapcsolódnak a keresztes hadjáratoknak a Francia Királyság területén mind nagyobb tömegeket magával ragadó mozgásába: ezzel megkezdődik

[152] Étienne (akinek Stephanus de *Novo Castello* neve egyaránt utalhat a család neuchâtel-i eredetére vagy arra, hogy új kastélyt építtetett) nagy energiával és egyháza jogait semmibe véve, viszonylag gyorsan vitte végbe az első kastély megépítését, így ő az első, aki viselheti a *Joinville ura* címet, s egyben az első (de nem az utolsó) Joinville, akit hatalmaskodásért egyházi átokkal sújtottak.

[153] Mindezek mellett ő alapítja a Molesme apátságához tartozó Vaucouleurs-ben lévő perjelséget (ahol a champagne-i gróf hűbéreseként Joinville ura várkastéllyal rendelkezett), amire ugyancsak találunk utalásokat Joinville művében. JOINVILLE, 2015., **110, 154, 224.**

Joinville urainak dicsőséges szentföldi története is, de ugyancsak fontos szerepet játszanak (s ezt maguk is kiemelendőnek tartják) egyházi alapításaik és az egyházaknak nyújtott támogatásaik. Ezt támasztja alá az a sajátos dokumentum is (amiről még lesz szó), mely egy ránk maradt sírfelirat szövege (maga a sírkő megsemmisült), s melyet a krónikás Jean de Joinville íratott rá III. Geoffroy clairvaux-i síremlékére 1311-ben, s melyben négy közvetlen ősének (III. Geoffroy, IV. Geoffroy, V. Geoffroy és Simon de Joinville és nagybátyjának, Guillaume de Joinville-nek) állít emléket. Ez a gesztus és ennek a sajátos dokumentumnak a megalkotása is jól mutatja Jean de Joinville kötődését családjához, s azt is, hogy milyen fontosnak tartotta a család dicsőséges történetének hangsúlyozását és megörökítését.[154]

Az egyháznak tett adomány természetes cselekedet abban a helyzetben, amikor a Szentföldre induló zarándok úgy érzi, hogy egyházától és hitétől a lehető legnagyobb támogatást kell kapnia.[155] Így például III. Geoffroy nevéhez köthető több egyházi alapítás, melyekre Joinville is utal a szövegben: egy Molesme filiáléjaként működő női perjelség (Val d'Osne, 1140/46), Jovilliers premontrei apátsága (1141), Écurey ciszterci apátsága (1144/47), a Szent Lőrinc káptalani templom a várkastély területén (1147/51), vagy a feltehetően ugyanebben az időszakban Mathons-ban létrehozott perjelség. Emellett jelentős adományokat tett más egyházak számára is. Mindez a keresztes hadjáratra való felkészülés egyik fontos eleme, mondhatni: a rituálé része. (Joinville következő négy keresztes vitéz ura közül ketten örökre a Szentföldön maradtak, ketten pedig a clairvaux-i apátságban találtak nyughelyet.)

A család első keresztes lovagja III. Geoffroy de Joinville (†1188), aki részt vesz a II. keresztes hadjáratban, és elkíséri urát, a leendő I. (Nagylelkű) Henri de Champagne grófot a Szentföldre (1147–1149), tehát urával együtt – mint a *Bevezetőben* említettük – nagy valószínűséggel átutazott Magyarországon is. Egyben Geoffroy az első, akit Champagne *sénéchal*jaként említenek. Szerepe a grófi udvarban egyre nagyobb, amit megerősít a bárói társadalmi ranglétrán való további emelkedést garantáló házassága a Brienne család egyik tagjával, mely a Joinville-eket egy másik jelentős famíliához, Broyes grófjaihoz is köti.[156] Fivére, Guy jelentős egyházi pozíciót szerez (ráadásul Reims érsekének jelöltjével szemben): Chalon püspöke lesz, amivel ugyancsak hozzájárul a család befolyásának növeléséhez.

---

[154] A szöveget 18. századi lejegyzésből ismerjük, Joinville műveinek részletesebb elemzésénél mutatjuk be. WAILLY, 1868, 544–547; LUSSE, 1998, 12–13.

[155] Jól mutatja ezt Joinville Szentföldre indulásának elbeszélése. JOINVILLE, (Balassi),

[156] Félicité de Brienne-nel (†1178), az őseiket a Capeting-dinasztiáig visszavezető Simon de Broyes (1090–1137/40) özvegyével. A Brienne család Champagne egyik legjelentősebb grófi családja, mely a Szentföldön is nagy szerepet játszik (Jean de Brienne Jeruzsálem királya és Konstantinápoly latin császára).

Utóda, IV. Geoffroy (a családban elsőszülöttként ez a név immár hagyomány) ugyancsak előkelő házasságot köt, amennyiben Dampierre gróf leányát veszi nőül, de kapcsolatban marad Broyes grófjaival is, olyannyira, hogy hatásuk a Joinville család címerében is fölfedezhető. III. Geoffroy és Félicité gyermekei, illetve Simon de Broyes fiai féltestvérek voltak; a két család szoros kapcsolatban marad egymással. III. Hugues de Broyes (1125–1199) ugyancsak részt vesz a II. keresztes háborúban (tehát minden bizonnyal ő is járt Magyarországon). Valószínűleg ekkor kerül Joinville urainak címerpajzsába a Broyes család címerében látható arany tiloló. IV. Geoffroy házassága újabb emelkedést jelent a bárói hierarchiában: neje, Helvis az ősi nemességgel rendelkező I. Gui de Dampierre (-sur-Aube) gróf leánya.[157]

Nyolc gyermeke közül többen kerülnek fontos pozíciókba, mint láttuk, egyik fia (André) templomos lovag, egy másik, Guillaume, Reims érseke lesz. Az újabb (III.) keresztes hadjárat, mely a muzulmánok (Szaladin) komoly sikereire válaszként szerveződött meg, ismét mozgásba lendítette Champagne grófját (II. Thibaud), nemes urait és csapataikat, s ebből nem maradt ki a Joinville család sem. Geoffroy fiával és későbbi örökösével együtt (s talán még nagybátyja, Châlon püspöke kíséretében) indult a hadjáratra 1189-ben, s erről megint csak az indulása előtt a különböző egyházak számára tett adományok tanúskodnak. IV. Geoffroy Akkonban hal meg 1190-ben.[158]

Fia, V. Geoffroy folytatja apja politikáját, bizonyos rendszerességgel adományokat tesz a vele kapcsolatban lévő egyházaknak (így Clairvaux-nak, ahol nagyapja sírja található), de a velük szembeni hatalmaskodás tőle sem áll távol (meg is kell majd térítenie a châloni katedrálisban általa okozott károkat). Geoffroy, nagyapjához s valószínűleg apjához hasonlóan birtokolta a Champagne *sénéchal*ja méltóságot, mely ekkor – úgy tűnik, hogy már a *szokás* alapján, de még a gróf egyedi döntése értelmében – a Joinville családon belül öröklődik.[159]

Amikor III. Ince pápa 1197-ben új lendületet kívánt adni a keresztes mozgalomnak, és meghirdette a később majd Velence eszközeként keresztények (Zára és Konstantinápoly) ellen forduló IV. keresztes hadjáratot, melynek vezérévé – a Champagne-i-dinasztia

---

[157] A tiloló (*broie* 'kendertiloló', 'szecskavágó'), mely a keménységet és szívósságot szimbolizálja. A Joinville-ek címere ekkortól azúr alapon három pár ezüst kapoccsal összekötött arany tilolókés.

[158] Augusztus; sebesülés vagy járvány áldozata. A halálos ágyán „végrendeletileg kibékül" Montier-en-Der és Saint-Urbain apátságaival, és további kegyes adományokat tesz számukra.

[159] LUSSE, 1998, 16. A *sénéchal* ('udvarnagy') az egyik legfontosabb udvari méltóság, adminisztratív és katonai feladatokkal. (Mivel a kifejezés több jelentésű, és koronként-területenként némileg mást takar, a tanulmány és a fordítás szövegében megtartottuk a pontosabb és kifejezőbb francia változatot.) Champagne első ismert *sénéchal*ja III. Geoffroy de Joinville volt.

tekintélyének betetőzéseként – Thibaud grófot tették meg, Geoffroy de Joinville immár a második keresztes hadjáratára készülhetett. Geoffroy kezdettől fogva részt vett az előkészítő munkában, Thibaud gróf váratlan halála után pedig tagja lett annak a delegációnak, mely Eudes burgundi herceget, majd Thiébaut-t, Bar hercegét igyekezett – sikertelenül – meggyőzni, hogy vállalja el a keresztesek vezetését. Champagne marsallja, Geoffroy de Villehardouin (aki a keresztesek velencei tárgyalásain is kulcsszerepet játszott, majd pedig elérte, hogy Montferrati Bonifác vegye át a keresztesek vezetését), három alkalommal szól Geoffroy de Joinville-ről. Említi a keresztet felvevő champagne-i urak között, a burgundi és a bari herceghez menesztett követség kapcsán és a Szentföldre – talán meggyőződésből és a családi hagyományok, valamint az indulókkal való közeli kapcsolatok okán is – *közvetlenül* (Dél-Itálián keresztül) utazó francia kontingens tagjaként.[160] Vele együtt említi öccsét, Robert de Saillyt is. Mindketten a Szentföldön halnak meg, Robert valószínűleg 1202 végén vagy 1203 elején, Geoffroy pedig Krak várában (Krak des Chevaliers), 1204 előtt.[161]

Itt találta meg későbbi szentföldi tartózkodása idején a család új címerpajzsát unokaöccse, Jean de Joinville:[162] ennek értelmében és ekkortól kezdve a Joinville-ek korábbi lotaringiai címerpajzsa módosult, mégpedig azért, mert V. Geoffroy vitézségének elismeréseként Oroszlánszívű Richárd megosztotta vele a saját címerét. Innen lenne eredeztethető a Joinville-ek címerének felső részében található, ezüst alapon ábrázolt, ágaskodó vörös oroszlán. Más elképzelések szerint Geoffroy de Joinville nem a Szentföldön vitézkedett Richárd király seregében, hanem azt követően, később állhatott a francia és az angol király Champagne grófságát is érintő konfliktusában – igaz, rövid időre – a Richárd támogatását élvező II. Henri de Champagne oldalán, a II. Fülöp által támogatott Navarrai Blanka ellenében. Talán ez is a magyarázata, hogy Joinville művében maga is többször és nagy tisztelettel beszél a „*rois Richars d'Aingleterre*" vitézségéről, öccse (Geoffroy, Vaucouleurs ura, a későbbi Geoffroy *of Genville*) pedig az angol királyok szolgálatába szegődik. Erre vonatkozóan Joinville-nél nincs további adat. Kronológiai információk alapján viszont problémás az a változat, mely szerint a

[160] Villehardouin a champagne-i keresztesek között Troyes püspöke, Garnier, valamint Gautier de Brienne gróf után harmadikként említi (VILLEHARDOUIN, 1985, **5.** ; lásd még **33**. és **38–39.**). Villehardouin kissé összekeveri a kronológiát: természetesen előbb volt a két sikertelen felkérési kísérlet, és csak ezt követően indult útnak a Szentföldre közvetlenül utazó francia egység (tagjai közt olyan jeles urakkal, mint Érard de Brienne, Gautier de Montbéliard, Eustache de Conflans, Renaud de Dampierre, Villain de Nully, Henri d'Arzillières, Robert de Sailly/Joinville).

[161] A harmadik fivér, Simon 1203-tól viseli a de Sailly, 1204-től pedig a de Joinville nevet.

[162] Ugyancsak a clairvaux-i sírfelirat tanúskodik arról, hogy Jean de Joinville V. Geoffroy címerpajzsát hazahozta a Szentföldről, és a várkastélyban lévő Szent Lőrinc-templomban helyezte el, „hogy ott imádkozzanak érte" *(pour ce que on prioit pour lui)*. A címerpajzs V. Károly császár 1544-es hadjárata alkalmával tűnt el. LUSSE, 1998, 17.

címermegosztásra a Szentföldön került volna sor, mivel úgy tűnik, Geoffroy és Richárd nem egy időben voltak ott. Ez esetben logikusabb lehet az a hipotézis, hogy az angol királyi címerre utaló motívum Geoffroynak az angol királlyal Champagne ügyeiben való együttműködése következtében került a Joinville-ek címerébe. Ugyanakkor gyengíti ezt az érvelést, hogy Jean de Joinville-nek az „új címerpajzsot" a Szentföldön kellett megismernie és onnan hazahoznia, hiszen erre az egyetlen magyarázat csak az lehet, hogy Champagne-ban nem volt ismert. Ha pedig otthoni szolgálataiért kapta volna, ezt nehéz elképzelni. Valószínűbbek maradnak tehát a Richárdnak a Szentföldön tett szolgálatok.[163] Mindenesetre II. Henrik Richárd támogatásával lesz jeruzsálemi király, és mindkét eset arra utal, hogy a Joinville-ek szoros kapcsolatban álltak Oroszlánszívű Richárddal.

V. Geoffroy, aki az angol királlyal való együttműködést követően is megőrizte befolyását Champagne-ban (több dokumentumban is viseli a *sénéchal* címet), örökös nélkül hal meg a Szentföldön (1203 vége 1204 eleje, Krak-des Chevaliers), s nincs adat arról sem, hogy megházasodott volna. Geoffroy kivételes vitézségéről elismeréssel szólnak már kortársai is.[164]

1.4. Simon de Joinville **'advocatus'** *és* **'sénéchal'**

Láttuk, hogy Joinville urainak további fölemelkedésében minden generációnak megvolt a maga feladata, de hazai és tengerentúli aktivitásával, valamint a családi kapcsolatok bővítésével s a hagyományok átörökítésével ebben különösen jelentős szerep jutott Simon de Joinville-nek (1180k-1233), Jean de Joinville apjának, aki a Szentföldön elesett fivérének a helyébe lépve örökölte meg a birtokot, és a *sénéchal* címre formált jogot. Mivel az ő korszaka kiemelkedő fontosságú – minthogy fia visszaemlékezéseiben is van rá közvetett és közvetlen utalás is,[165] s további történetük egyes részei akkor érthetők meg mélyebben, ha az apa törekvéseinek hátterét ismerjük – ezért őt kissé részletesebben mutatjuk be. Valójában Jean de Joinville szinte mindenben követi apja törekvéseit, és minden lényeges helyi kérdésben ugyanúgy jár el, mint ő. Az ő idején válik egyértelművé, hogy a birtokok mellett a Joinville-

[163] JOINVILLE, 2015., **77**, **558**.; LUSSE, 1998, 17–18..

[164] „*titulis militiae famosissimus*" – lovag, írja róla Albericus Trium Fontium, s „*meillors chevaliers*"-ként jelenik meg Guiot de Provins (1145k.-1208) Champagne-i trubadúr költészetében, lásd *Chronicon*, MGH. SS. T. XXIII, 879. MONFRIN, 1995. VIII.

[165] Lásd JOINVILLE, 2015., **45** és **82, 83, 84**.

ek hatalmának két fő bázisa a már korábban megszerzett, a területükön lévő egyházak fölött gyakorolt *avoué* ('advocatus') jogkör, valamint a *sénéchali* méltóság lesz. Az előbbi gyakori konfliktusokkal és már generációk óta meglévő jog, az utóbbinak az esetében pedig Simon úr mindent a méltóság teljes birtoklásának rendelt alá, és a különböző konfliktusok során mindvégig következetes volt, amennyiben annak a félnek az oldalára állt, akitől e jog elismerésére garanciákat kapott, vagy „vonta meg hűségét" attól, aki ezt a jogát kétségbe vonta.

Robert de Sailly, majd Geoffroy halálát követően, mivel a harmadik fiútestvér, Guillaume egyházi karriert választott (Reims érseke lesz), a címet és a hozzá tartozó birtokot a negyedik fivér, Simon örökölte (1204), aki folytatta elődei törekvéseit és azonnal nekilátott a Joinville-ek hatalma további konszolidálásának. Simon legfontosabb és nagy következetességgel végigvitt fő célja pedig az volt, hogy a Champagne *sénéchal*ja címet a családon belül – a birtokhoz hasonlóan – automatikusan öröklődővé tegye. Negyedik fiúgyermekből örökössé lépvén elő, akként is kellett viselkednie: első felesége, Ermengard nem Champagne-ból, hanem Lotaringia területéről származott, és a vele kötött házasság a hercegség területéről jelentős birtoktesteket csatolt Simon birtokaihoz (Vaucouleurs, Montiers-sur-Saulx), melyek egy része tehát nemcsak Champagne grófságán, hanem a Francia Királyságon is kívül esett. Simon – mint Bar grófjának (II. Ferrynek) közvetlen vazallusa – ebben az időszakban belekeveredett a különböző határmenti, lotaringiai konfliktusokba, és azokban aktív szerepet játszott. Paradox módon Champagne *sénéchal*ja belső területi hatalmi bázisának megteremtéséhez a grófságon kívüli birtokok is erősen hozzájárulhattak.

Első feleségétől három gyermeke született: Geoffroy, Isabelle és Béatrix.[166] Ermengard halálát követően Simon igen előkelő házasságot kötött (1224): felesége, Béatrix d'Auxonne, I. Étienne-nek, Burgundia és Auxonne grófjának, valamint Béatrixnak, Châlon grófnőjének a leánya volt.[167] Ebből a házasságból három fiú és két leánygyermek származott, nevük megválasztása – a korábbi hagyományoknak megfelelően – a rokoni-kapcsolati háló[168] megerősítését szolgálta és szimbolizálta.

---

[166] Geoffroy, az elsőszülötteknek kijáró név és a Joinville-birtokok örököse, még apja életében, utód nélkül halt meg (1233. május 1. e.).

[167] Béatrixnak ez a második házassága, első férjétől, Aimon de Faucignytől elvált. Simont ez a házasság Burgundia grófjaival és Châlon grófjaival hozza szoros rokoni kapcsolatba, ami a további felemelkedés szempontjából fontos körülmény: a Joinville-ek rokoni-kapcsolati hálója tehát egyre szélesebb, egyre szilárdabb és sűrűbb.

[168] Mindennek van jelentősége. A második házasságából született legidősebb fiú Jean de Châlon grófnak (Béatrix bátyjának) keresztnevét, öccse pedig a családban szokásos Geoffroy nevet kapja, melyet ekkor még apja első házasságából (1209) származó bátyja-féltestvére is visel. A harmadik fiú, Simon az apja nevét és Mornay

Simon de Joinville-nek egyáltalában nem volt könnyű elérnie hőn áhított célját, a *sénéchal* méltóság örökletessé tételét, hiszen ahogy e méltóság súlyának növekedése országos szinten zavarta a francia királyt, ugyanez a szituáció a territoriális fejedelemségek esetében is kialakulhatott. (Ami viszont a királyt nem föltétlenül zavarta). Jól lehetett ezt látni a már többször említett „champagne-i örökösödési háborúk" kapcsán, ahol a szembenálló feleknek megvolt a maguk igazsága (a „maguk jogalapja az örökösödésre"), és az, hogy kik állnak melléjük, az már a támogatók egyéb motivációin múlott. A *sénéchal* pedig nem a gróf, hanem a grófság méltóságviselőjeként viselkedett, és a gróf szorult helyzetét saját pozícióinak a stabilizálására használta föl.

A grófság régensnője ekkor Navarrai Blanka, aki feltételekkel ugyan, de ígéretet tett arra, hogy fia (IV. Thibaud) nagykorúvá válásakor majd visszatérnek az örökös sénéchali méltóság kérdésre, ám a grófnő (nem is teljesen alaptalanul) nem bízott Simonban, ezért – *sénéchal*ja hűségét garantálandó – biztosítékokat követelt[169] tőle. A bizalmatlanság valóban indokolt is volt: az első champagne-i örökösödési háború során (1216–1218) Simon átállt Érard de Brienne oldalára, ahonnan csak az tántorította el, hogy a Navarrai Blanka oldalán álló koalíció több győzelmet aratott támogatottja fölött. Ennek hatására Simon fegyverszünetet kötött, és hűségesküt tett a régensnőnek. Az Érard de Brienne és Navarrai Blanka/IV. Thibaud közötti konfliktusra Jean de Joinville is kitér a krónikájában.[170]

A békeszerződésben Simon (aki kijelenti, hogy azért szállt szembe a régensnővel, mert az nem ismerte el örökjogát a *sénéchal* méltóságra) céljának elérése érdekében kemény feltételeket vállalt: harcolnia kell Érard de Brienne ellen, Joinville várát fivére, Langres püspöke kezére adja, azzal, hogy a várat hűtlenség esetén át kell adnia a grófnőnek, s ez esetben örökre elveszti jogát a *sénéchal* méltóságra is. Továbbá (ami ebben a korban igen gyakori) Simon ígéretet tesz[171] arra, hogy keresztesnek áll: e téren pedig – mint láthattuk – immár komoly családi hagyományokra támaszkodhatott. (Simon úr az Érard de Brienne elleni

---

uradalmát kapja, a legifjabb, Guillaume pedig egyházi pályára lép, mint nagybátyja, Langres püspöke, majd Reims érseke; Guillaume ez utóbbinak a nevét (és hivatását) örökli (Besançon dékánja lesz). A lányok közül Helvis apai nagyanyjának nevét örökli, Marie-t pedig, nyilván utalással apja nevére, Simonette-nek is hívták.

[169] A kialakult helyzetet jól mutatja, hogy pl. Simont öccse, Guillaume, akkor még Langres püspöke, megfenyegette, hogy kiátkozza és birtokait *interdictum* alá veszi, ha a *sénéchal* nem teljesíti a régensnő és fia, Thibaut gróf iránti kötelezettségeit.

[170] Lásd JOINVILLE, 2015., **78** és az ahhoz tartozó 98. sz. jegyzet.

[171] A megállapodásra 1218. június 7.-én került sor. LUSSE, 1998, 21.

harcban viszont ezután sem buzgólkodott,[172] de *sénéchal*ként jól szolgálta a champagne-i grófi család érdekeit, és a többi vállalt kötelezettségét is teljesítette.)

Simon de Joinville, paradox módon, akkor léphetett nagyot áhított céljának elérése irányába, amikor egy katonai összecsapást követően a vesztes oldalon állt: hűségét bebiztosítandó, Navarrai Blanka régensnő elismeri örökjogát a *sénéchal*i méltóságra, melyet a nagykorúvá lett IV. Thibaud előbb részben felülbírált, majd végérvényesen elfogadott.[173] Thibaut gróf még 1224-ben módosított anyja és Simon megállapodásán, a *sénéchal*i méltóság ügyét összekötvén a nekik teendő kizárólagos hűségesküvel *(homagium ligitum)*. Tekintettel azonban arra, hogy Thibaut csak ímmel-ámmal vett részt a katharok elleni harcokban (sőt, onnan csapataival együtt elvonult), VIII. Lajos a Brienne-ek trónigényének elfogadását kezdte mérlegelni. Ebben a helyzetben a champagne-i gróf hirtelen fontosnak látta a hasonló körülmények között elbizonytalanodásra hajlamos Simon *sénéchal* hűségének bebiztosítását, és további feltétel nélkül elismerte Joinville urának a *sénéchal* méltóságra vonatkozó örökös jogát. Ennek időpontja – 1228. június 1. – a Joinville család kiemelkedésének újabb fontos dátuma lett.

Simon de Joinville tehát elérte, amit annyira akart, s amire utódai – különösen a fia – is oly büszkék lesznek majd. Az, hogy ez a méltóság milyen nagy becsben volt a Joinville-ek körében, jól látható majd abból is, hogy Jean de Joinville a Szent Lajosról írott művében a királlyal folyamatosan *sénéchal*nak szólíttatja magát. Sőt, a szöveg tanúbizonysága szerint a király mindig *sénéchal*-ként emlegeti, akár úgy, hogy ő maga intézi szavait Joinville-hez, akár úgy, hogy másoknak beszél róla. Ezzel szemben maga Jean de Joinville a könyvében elődeit egyszer sem mondja *sénéchal*nak, saját magára vonatkozóan két alkalommal, és leggyakrabban a „Joinville ura" valamelyik változatát használja.[174] A cím fontosságára azonban maradandó formában is utalni kívánt, amikor megalkotta Joinville urainak clairvaux-i sírfeliratát, amiről a később, műveinek részletes bemutatása alkalmával lesz még szó.[175]

A keresztes hadjáratokban való részvétel ebben az időszakban (különösen Franciaországban) szinte megkerülhetetlen, és többnyire önként vállalt kötelesség, a lovagi

---

[172] Talán az sem volt mellékes, hogy Simon szövetségben állt az Érart-t támogató Lotharingiai herceggel, valamint hogy Érart és Simon rokonok is voltak, hiszen I. Érard de Brienne volt mindkettőjük dédapja. A konfliktus történetét megtaláljuk Albericus Trium Fontium leírásában is, idézi LUSSE, 1998, 21., 44. sz. lj.

[173] Az 1224. június 4-én kelt dokumentum szerint főhűbérurától megkapja a méltóságot, melynek örökölhetőségéről Simon úr halálát követően lesz majd döntés.

[174] Saját magáról, mint *sénéchal*ról: JOINVILLE, 2015., **1, 19**., mint Joinville uráról (*messire*, *sire*, *seigneur*) **84, 109, 260, 301, 362, 413, 430, 675, 676, 680, 766.** Arról pedig, hogy más tartományokban is voltak *sénéchal*ok, egyáltalában nem esik szó nála.

[175] Lásd erről CSERNUS, *A tipikus és kivételes,* in JOINVILLE, 2015., 282. 21. sz. lj.; és JOINVILLE, 2015., **1**, **19**.

életforma természetes velejárója. Mindez persze nem jelenti azt, hogy időnként ne kellett volna a fogadalmat tevő lovagot fogadalmára emlékeztetni, esetleg emlékezetét felfrissíteni és a keresztes hadjáratba indulásban nagyobb serénységre ösztökélni. Ennek egyik módja volt a fogadalom megújításának kikövetelése, a másik (súlyosabb esetben) a fogadalom teljesítésére vonatkozó egyházi (nem ritkán pápai) felszólítás, sőt annak még ennél is nyomatékosabb változata, ami azt is jelenthette, hogy a fogadalom teljesítéséig egyházi átokkal sújtják a késlekedőt. Simon úr esetében – aki e téren koránt sincs egyedül[176] – mindhárom változatra sor került. Gyakran előfordult az is, hogy a keresztes hadjáratra indulásnak a feltételül szabása azért következett be, hogy a szóban forgó személyt (legalább átmeneti időre) *eltávolítsák* otthonról. Ebben tehát az egyháznak helyi és egyetemes szinten is fontos szerepe volt, hiszen a fogadalom, vagy az önkéntes, esetleg kevésbé önkéntes vállalás nem teljesítése kiátkozást vont maga után. Általa beavatkozott a politikába, sőt, az átok alóli feloldozás alkalmával a kiátkozott személytől az egyház adományokat várt el. Egy ilyen esetre utal Joinville, amikor az egyházi vezetők panaszkodását említi.[177]

Simon első szentföldi keresztes fogadalma minden bizonnyal az V. keresztes hadjáratra vonatkozott, melyet III. Honorius pápa 1213-ban hirdetett meg, majd 1215-ben megerősített, s amely 1217-ben indult meg a Szentföld irányába. Simon urat a pápa 1216-ban figyelmezteti fogadalma megtartására, majd 1218-ban a Navarrai Blanka régensnővel kötött, már említett megállapodásának egyik pontja is a keresztes hadjáratban való részvétel kötelezettségének a vállalása volt. S noha az egyházi átok azért sújtotta, mert a Châlon püspökségéhez tartozó egyházi területeket pusztított, a pápa az interdiktum alól csak 1218 decemberében, közvetlenül a Szentföldre való indulása előtt oldozta föl.

Emellett elődeihez (és kortársaihoz) hasonlóan Simon de Joinville részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban, ahova urát, IV. Thibaud grófot kíséri el (1209–1210), és ahonnan valószínűleg Simon de Monfort-nak a hadjárat vezetőjévé történő kinevezését (1209 augusztusa) követően nem sokkal, a gróffal és több más „északi úrral” együtt visszatér Champagne területére. Teljesíti viszont szentföldi keresztes fogadalmát is, melynek tiszteletben tartására a Navarrai Blanka pártján álló pápa azért is figyelmeztette (1216), hogy

[176] Így pl. II. Frigyest a vele súlyos konfliktusban lévő pápák ezért sújtják egyházi átokkal: előbb IX. Gergely – aki az aacheni koronázáskor tett vállalását kéri számon tőle – 1227-ben, majd IV. Ince, aki – immár más összefüggésben – a császárt kiátkozza, és az ellene harcolókat *kereszteseknek* tekinti (1245, lyoni zsinat).

[177] Az egyházi méltóságok, Gui de Mello-val, Auxerre püspökével az élen, azért panaszkodnak, mert az egyházi átokkal sújtott személyek nem buzgólkodnak bűnük megváltásán és a királytól várják el, hogy az adományt tenni vonakodókkal szemben föllépjen. JOINVILLE, 2015., **61**, **670**.

távol tartsa a champagne-i örökösödési küzdelmektől.[178] Az első champagne-i örökösödési háború egy részében[179] azonban – mint láttuk – Simon maga is aktív szerepet vállalt. Egyébként éppen a grófságon belüli, illetve közvetlen környezetében zajló konfliktus a magyarázata annak, hogy az V. keresztes hadjáratban – a Jean de Brienne-nel lévő kisebb kontingens mellett – a szokásosnál jóval kisebb volt a Champagne-ból származó résztvevők aránya.

Simon de Joinville a keresztes hadjáratokba indulása előtt (ahogy ezt már korábban is láttuk) a hozzá tartozó, illetve a vele kivételes kapcsolatban álló egyházaknak kegyes adományokat tett (a főbb kedvezményezettek: Saint-Laurent, Écurey, Mathon, Clairvaux, Saint-Urbain, La Crète). Valószínűleg ő is ahhoz hasonló rituálét követett, mint amelyet fia, Jean de Joinville oly szemléletesen ír le a saját, Szentföldre való indulása előtt.[180]

A keresztes hadjáratra készülő lovagok többnyire súlyos költségekbe verték magukat; nem történt máshogy Simon úr esetében sem, akinek ezért tetemes adósságai keletkeztek. A keresztes hadjáratban való részvétele viszont rövid volt, de sikeres: a sereg jó részénél később érkezett, és korábban távozott. Részt vett Damietta ostromában és elfoglalásában (1219. november 5.), és minden bizonnyal a pápai legátussal konfliktusba került Jean de Brienne csapataival együtt hagyta el a keresztes sereget (1220. február), tehát nem került fogságba, mint sok társa, és nem vált áldozatává a terepet nem ismerő keresztesek Kairó elleni sikertelen támadásának és katasztrofális visszavonulásának.[181]

Simon de Joinville mint Champagne *sénéchal*ja részt vett azokban a konfliktusokban is, melyek IX. Lajos uralkodásának kezdetén, Kasztíliai Blanka régenssége idején zajlottak, s melyek során az angol király beavatkozásával a helyzet gyorsan nemzetközivé szélesedett. Mint láttuk, a gyermek király és az „idegen" királyné (Kasztíliai Blanka) régenssége ellen fellépő bárói csoportok szembenállása alaposan megosztotta az országot, miközben a főszereplők egy része erősen ingadozott az egymással szemben álló pártok között. Közülük a

---

[178] LUSSE, 1998, 23.

[179] Mint láttuk, az ún. első champagne-i örökösödési háború Érard de Brienne-t és Philippa de Champagne-t, II. Henri gróf kisebbik leányát állította szembe Navarrai Blanka régensnővel és IV. Thibaud gróffal (1216–1222), a második champagne-i örökösödési háborúban pedig Alix de Champagne ciprusi királynő (I. Hugó ciprusi király özvegye), II. Henri gróf idősebbik leánya követeli magának a grófságot (1231–1234). Tehát mindkét „trónkövetelő" IV. Thibaud unokanővére volt. Csak itt Alix behívásával a Thibaud-val szemben pártütő bárók játszottak kezdeményező szerepet. Lásd JOINVILLE, 2015., **76, 77, 78, 82.**

[180] *Uo*., **120**, **122**.

[181] Damietta ostromát és elfoglalását a Joinville-krónika is említi *Uo*., **165**. Pelagius pápai legátus megakadályozza Damietta elcserélését Jeruzsálemért, és a harc folytatására ösztökél, ami katasztrofális veréséghez vezet. A VII. keresztes hadjárat idején az események egy részét Joinville elbeszélésében megismétlődni látjuk (a Nílus áradását leszámítva).

legjelentősebb személyiség, II. Mathieu, Lotaringia hercege és Flandria grófja mellett, éppen a Joinville-ek főhűbérura, IV. Thibaud, Champagne grófja (s majd Navarra királya) volt.

Noha ez Joinville interpretációjában nem jelent meg ilyen markánsan, kezdetben Thibaud is a Lajos és Blanka királyné pártjával szemben álló bárói csoporthoz csatlakozott, majd – viszonylag hamar – átállt az ő pártjukra, s leghatalmasabb főúri támogatójuk lett. A lázongó bárók erre nem egyenesen uralkodójukra támadnak, hanem az őket „eláruló" és az átállásával az uralkodó hatalmát konszolidáló Thibaud gróf ellen.[182] Ennek jegyében keresték meg 1229-ben a bárók (és Thibaud gróf Champagne-on belüli ellenfelei) Alix de Champagne „ciprusi királynőt", és biztatták, hogy lépjen föl a grófságra vonatkozó igényeinek érvényesítése érdekében. Ezzel megnyílt a champagne-i örökösödési háború második szakasza, amely egyben ekkor már az ifjú király és támogatói ellen irányult és a velük szembeni közvetett offenzívának is része volt.[183]

A belháborút, mely a felek között váltakozó sikerrel folytatódott, s komoly pusztítással és veszteségekkel járt, Kasztíliai Blanka ügyes politikával (és pápai támogatással) igyekezett átvészelni. A bárói lázadás eseményei pedig a gyermek királyból fokozatosan igazi uralkodót faragtak. (A mintegy tizenöt esztendőn át tartó, harcokkal, fegyverszünetekkel és békekötésekkel tarkított küzdelem majd csak a Taillebourg-nál vívott csatát – 1242. július 21. – követően jut végérvényesen nyugvópontra.)[184]

A konfliktusnak azonban 1230-ban volt egy olyan fejezete, melyben Simon *sénéchal* jelentős szerepet játszott. Mint láttuk, a fellázadt bárók megtámadták a champagne-i gróf birtokait, és komoly károkat okoztak. Thibaud elkeseredésében még arra is rákényszerült, hogy felégesse saját városait, elkerülendő, hogy javaik az ellenség kezére jussanak. Eközben a Thibaud gróffal szövetséges urak (köztük Simon de Joinville és sógora, Jean de Châlon) Bar hercegének földjein pusztítottak (1229). A hadműveletek során veszélybe került a champagne-i „főváros", Troyes is, melyet a lázadó bárók részéről északi és délkeleti irányból fenyegetett támadás (1230 augusztusa).

Mivel Champagne grófjának csapatai Provins alatt súlyos vereséget szenvedtek tőlük, és a gróf, támogatást keresve a királyi udvarba menekült, Troyes ki volt szolgáltatva a

[182] IV. Thibaud (*Le Chansonnier* 'a Dalnok') korának egyik legkitűnőbb költője, aki különösen nagy hódolattal (sőt a kortársak szerint annál is többel) viseltetik Kasztíliai Blanka királyné iránt, múzsájának tekinti, és több költeményt ír hozzá. A bárói küzdelmekre lásd RICHARD, 1983, 17–50; LE GOFF, 1996, 74–131. Joinville krónikájában számos utalást találunk ezekre az eseményekre. JOINVILLE, 2015., **79–88**.

[183] Joinville részletesen beszél Alix Champagne-ra vonatkozó jogairól. JOINVILLE, 2015., **78–79, 86–88**.

[184] Uo., **100–101**. A csatában – noha fiatal korára való tekintettel a küzdelemben bizonyosan nem vehet még részt –, igen élményszerű leírásából ítélhetően, minden valószínűség szerint jelen volt (vagy róla színes beszámolót hallhatott) Jean de Joinville is.

támadóknak. A város polgárai Joinville urához fordultak segítségért, aki egy bravúros hadművelettel megelőzte a támadókat, bevonult Troyes-ba, s ezzel megmentette a várost.[185] A királypártiak – nem kis mértékben éppen a király bátor kiállása miatt, ami egyben jelentősen növelte is az ifjú uralkodó presztízsét – végül további harcok nélkül elérték, hogy a felkelők békét kössenek (1230 szeptembere).[186] Ezt követően pedig a király békebíráskodhatott – ami egész uralkodása során kedvelt foglalatossága volt, és a róla már kortársai szemében is kialakult uralkodóképnek az egyik legfontosabb komponensét jelentette. A békebíráskodás egyébként, azon túlmenően, hogy tovább növelte a király tekintélyét, olyan lehetőség volt, mely az uralkodó számára konkrét haszonnal is járhatott. Így történt ez a Thibaud és Alix közötti örökösödési konfliktus esetében is, aminek eredményeképp mindhárom fél nyert valamit – a legtöbbet valószínűleg a királyi hatalom.[187]

Közben Simon úrnak is gyarapodott a birtoka, mivel a felesége hozományaként kapott és Burgundia grófságához tartozó Marny birtokáért hűségeskü tehetett a burgundi grófnak.[188] Mindez mutatja, hogy a birtok-gyarapodás jogilag nem ment mindig egyszerűen. A hűségeskük szerteágazó szövetében a nagyhűbérurak kontrollálni kívánták a rendszer működését és meg kívánták őrizni központi szerepüket. A hűségeskük hierarchizálódása ekkorra már széleskörűen elterjedt jelenség, és a *homagium ligitum* megkövetelése a királyi hatalom konszolidálásának az eszközévé is tudott válni. Simon de Joinville-nek ez az esete jó példa a vazallusi rendszer és a territoriális fejedelmek és vazallusaik egymás közötti konfliktusainak bonyolultságára, hiszen lehettek ugyan Champagne-on kívül is hűbérbirtokai (jelen esetben a Burgund Grófság területén), de azoknak elfogadása (az eskü letétele) főhűbérúri hozzájáruláshoz volt köthető. Az érintettek igyekeztek módot találni arra, hogy a hűségeskük ne kerüljenek konfliktusba egymással. (Ezt tették lehetővé hűbéri esküknek a már említett változatai, amelyek meghatározzák, hogy ki vagy kik ellen nem kötelesek harcolni, de időnként még azt is, hogy – a félreértések elkerülése érdekében és nyomatékosításképp –

[185] Az összetűzés hevességéről és Troyes városának megmentéséről részletesen beszámol *Uo*., **79–85**. (A katonai akció egyébként bravúros teljesítmény volt, tekintve, hogy Troyes és Joinville között tetemes a távolság, légvonalban mintegy 80 km.)

[186] *Uo*., **85–86**. A király nem volt hajlandó megfogadni emberei tanácsát, hogy személyét ne tegye ki a veszélynek és ne vegyen részt a harcokban, mondván: „*ha emberei ellen harcot vívnak, az nem lehet, hogy ő ne legyen velük*”. *Uo*., **85**.

[187] Alix lemondott a grófságra való igényéről, és ezért egyszeri 40 000 livre-et kapott, majd további évi 2000-re számíthatott. Thibaud ezzel teljesen legitim uralkodója lett Champagne grófságának, minthogy azonban az unokanővérének megítélt összeget nem volt képes kifizetni, azt a király fizette ki helyette, ennek fejében viszont eladta neki grófi birodalmának néhány (a királyi hatalom számára is fontos) kulcsterületét: Chartres és Blois, valamint Sancerre grófságait és Châteaudun algrófságát.

[188] II. Othon de Bourgogne (1208-37)

kiket kell azok közé érteni, akik elleni fellépésben hűbérurukat támogatni kötelesek.) Simon de Joinville Marny-ra vonatkozó hűségesküje azt jelentette, hogy köteles hűbérurát támogatni mindenki ellenében, kivéve Champagne grófját.

Joinville urainak történetében van még egy több generáción keresztül rendre visszatérő, fontos motívum. Joinville urainak viszonya ugyanis – mint láttuk – a velük kapcsolatban lévő egyházi intézményekhez időnként – a legkevesebb, amit mondani lehet – eléggé ambivalens volt. Említettük, hogy a hagyományos rituálét, melyet a keresztes hadjáratba induló lovagok követtek, valamennyien végigcsinálták, beleértve Simon és Jean de Joinville-t is: a zarándoklatra indulván átvették zarándokbotjukat, körbejárták egyházaikat és kegyes adományokat tettek.[189]

A Szentföldről való hazatérésüket követően, illetve végrendeleteikben is szerepelnek kedvezményezettként az egyházi intézmények. Simon és Jean esetében különösen a várban lévő családi egyház, a Szent Lőrinc-társaskáptalan volt kivételezett helyzetben. (Ebben a családi kápolnában alakít ki majd később Joinville egy Szent Lajos-oltárt.) Jutott azonban az adományokból Clairvaux-nak is, mely később Simon úrnak is nyughelye lett.[190] Mindez azonban korántsem jelentett idilli állapotokat, ugyanis igen sok dokumentum tanúskodik azokról a kisebb-nagyobb konfliktusokról, összetűzésekről, melyek a különböző egyházi intézmények és Joinville urai között „békeidőben" rendre kialakultak, s melyek némelyikének megoldásához arra is szükség volt, hogy a világi protektort az egyház *interdictum*mal fenyegesse meg.

Úgy tűnik, hogy míg a keresztes háborúba való indulás békét teremt a keresztes lovag és az egyházi intézmények között, addig a megszokott hétköznapokhoz való visszatérés gyakran automatikusan a megszokott konfliktusok kiújulását hozza. Joinville urainak esetében a legtöbb összetűzés – mondhatni: immár hagyományosan – Saint-Urbain és Montier-en-Der apátságaival alakult ki: olyan elhúzódó konfliktus ez, amelyet – mint látni fogjuk – Jean de Joinville is örököl, és ő maga is meglehetősen harcos módon veszi majd ki belőle a részét.

[189] JOINVILLE, 2015., **111, 120, 122, 123.**.

[190] Simon de Joinville 1233. május 1-jén vagy nem sokkal az előtt halt meg. LUSSE, 1998, 26.

II. A *'sénéchal'*: Jean, Sire de Joinville

A főúri dinasztia kétségtelenül legismertebb és legeredetibb (ha az anyagi javakat és birtokokat illetően talán nem is a leggazdagabb) tagja, Champagne *sénéchal*ja, Jean de Joinville, minden bizonnyal 1225. május 1-jén vagy az azt megelőző napokban született, és életének 93. esztendejében, 1317. december 24-én, Joinville-ben halt meg. Már kivételesen hosszú és mindvégig aktív életútja, a Champagne grófságában és a francia királyi udvarban betöltött szerepe is felhívhatná a figyelmet a *sénéchal* különleges élettörténetére. Ő azonban ugyebár a Szent Lajosról szóló művével a történetírás és a világirodalom számára is rendkívüli jelentőségűt alkotott: létrehozta a középkori francia nyelvű történeti irodalom egyik legeredetibb és legkiemelkedőbb alkotását, az életrajz- és a memoárirodalom egyik legkorábbi gyöngyszemét.

Életére, gondolkodására, cselekedeteire vonatkozó legfontosabb forrásunk az általa írott Szent Lajos-életrajz. (Alkotásának műfajára vonatkozó megjegyzéseinket a mű részletes elemzésénél tárgyaljuk.) Mindemellett Jean de Joinville-ről – főleg a Champagne-ban és a vele határos területeken (Lotaringia és Burgundia) zajló események szereplőjeként – számos további forrás áll a kutatók rendelkezésére: a levéltárak magánjogi, egyházi és gazdasági típusú dokumentumokat egyaránt őriznek vele kapcsolatban.[191]

II.1. A sénéchal *méltóság és a Joinville-ek*

Ahhoz, hogy igazán felmérjük e méltóság jelentőségét a Joinville-ek gondolkodásában és akcióikban, megkerülhetetlen a *sénéchal* („udvarnagy", „udvarbíró") méltóság természetének és *fontosságának* ismerete.

Előre kell bocsátanunk, hogy a *sénéchal* méltóság helyzete országos és regionális szinten eltérő. Joinville nevével – s ebben a Szent Lajos életéről általa írt történetnek igen nagy szerepe van – összeforrott a *sénéchal* cím. Ez pedig nyilvánvalóan nem véletlen. Jelentős

[191] Mintegy kétszázra teszik azoknak a dokumentumoknak a számát, melyek Jean de Joinville-hez köthetők. Ezeket megtalálhatjuk a Joinville-ről írott első nagymonográfiában. DELABORDE, 1894, *Catalogue,* 302–758; MONFRIN, 1995, XVII–XVIII; LUSSE, 1998, 26–28.

szerepe van ebben a méltóság fontosságának (amit maga Joinville is folyamatosan érzékeltetett) és annak, hogy – mint elődei esetében is láthattuk – a Joinville-ek generációi szívós következetességgel törekedtek arra, hogy a cím minél szilárdabban a családjukhoz kapcsolódjon.

Simon de Joinville esetében már utaltunk rá, de ahhoz, hogy megértsük a méltóság viselésének tétjét, ismernünk kell a cím és a méltóság eredetét, s látnunk kell, hogy a cím birtokosainak milyen lehetőségei voltak az országban, milyen hatalom koncentrálódott a kezükben. A *sénéchal* méltóság betöltése és működése érzékeny kérdés volt a középkori Franciaország feudális hatalmi struktúrájában: komoly pozíciót – és esetenként – konkrét hatalmi befolyást jelenthetett.

Természetesen voltak különbségek a királyság és egy grófság *sénéchal*jának funkciójában: a kettő hasonlított egymáshoz, de más volt a *sénéchal* helyzete (és urával való viszonya) a királyi központi kormányzásban, és más a fejedelmi udvarokban. A királyi udvarban a 12. század elején a *sénéchal*, minden kétséget kizáróan, a bárói csoport leghatalmasabb képviselője volt; – szerepe ebben a kontextusban leginkább a majordomusi méltóság kései örökösének tekinthető. (Amiről, éppen a mint a Karolingok kiemelkedése kapcsán már láthattuk, tudható volt, hogy a király hatalmát veszélyezteti.)

A *sénéchal* méltósága tehát több szinten volt jelen a francia rendszerben: létezett (amíg meg nem szűnt) a Francia Királyság szintjén, létezett egyes territoriális fejedelemségek szervezetében, és létezett később (a középkor utolsó időszakában) amikor már a királyi adminisztráció helyi tisztségviselőjeként működtek. A mi esetünkben most elsősorban a két előbbinek az ismerete releváns, noha – mint látni fogjuk – Jean de Joinville hosszú élete lehetővé tette, hogy János úrnak a második és a harmadik szint közötti átmenetet is meg kelljen élnie.

Maga a méltóság a Karolingok koráig vezethető vissza, első viselője (978-987) a „grand-sénéchal" Anjou grófja, I. Geoffroy volt. Ez az udvarban a legrégibb katonai méltóság: a *sénéchal* ('siniskalk'), aki eredetileg a királyi udvar, a palota ellátásáért felelt, fokozatosan a francia korona egyik legfőbb tisztségviselője (latin: '*dapifer'*), a hadsereg fővezére lett, aki a király távollétében az udvari tisztségviselők irányítója is egyben.[192] Két olyan funkció ez, mely a királyi hatalom potenciális gyengítéséhez vezethetett; – ami a királyság szintjén a 12. század első évtizedeiben be is következett. A konfliktus a királyi udvarban akkor éleződött ki, amikor a *sénéchal* cím viselője arra törekedett, hogy előbb a méltóságot a saját családján belül

[192] Alain DEMURGER, *Sénéchal*, in *D.M.A.* 1319.

tartsa, majd amikor szerette volna elérni, hogy maga gondoskodhasson az utódlásról: ettől pedig csupán egy lépés, hogy elfogadtassa a cím örökletessé tételét. Ez a tendencia – világos módon – egy, a királyi hataloméval párhuzamos, és azzal potenciálisan rivalizáló struktúra kiépülésének a veszélyét rejtette magában.[193] A történetben fontos szerepet játszottak Champagne grófjai is. (Ugyanakkor az a veszély nem fenyegetett, hogy a territoriális fejedelmek sénéchaljai átvegyék egy adott tartomány vezetését.)

A rendszerbe kódolt konfliktus országos szinten a 12. század során bontakozott ki, amikor a Garlande család megkísérelte fokozatosan átvenni a hatalmat a *sénéchal* méltósággal való rendelkezés formájában. (A 12. század elején, 1108 és 1131 között a Garlande család három tagja viselte egymást követően a *sénéchal* méltóságát.) Ez a törekvés 1127-ben a francia király (VI. Lajos) és Étienne de Garland között súlyos konfliktushoz vezetett, aminek eredményeképp Étienne nyíltan fellázadt a király ellen (s ebben ráadásul mellé álltak más főurak is, mint II. (IV.) Thibaud de Blois-Champagne). Az a körülmény pedig, hogy a Garlande-ok élvezték az angol király támogatását is, mutatja a kialakult helyzet különösen veszélyes voltát és nemzetközi összefüggéseit. Mivel Champagne grófjai is érintettek voltak ebben a konfliktusban, a Joinville-ek számára közvetlenül is fontos volt, ami a *sénéchal* méltósággal (méltóságokkal) kapcsolatban történt. Különböző szereposztásban, különböző korszakokban, de a hatalmi rivalizálás lényege ugyanaz volt: a legbefolyásosabb bárók képviselője, a legmagasabb udvari méltóság birtokosa a király hatalmának a korlátozására tör; – ez konfliktushoz, súlyosabb esetben bárói lázadáshoz vezet, melynek során a zendülők támogatást keresve, „természetes szövetségesükhöz", a mindenkori angol királyhoz fordulnak (esetleg birodalmi szövetségeseket keresnek.)

Ebben a konfliktusban végül VI. Lajos – tehát a királyi hatalom – győzedelmeskedett: a lázadót és híveit megostromolta, várát leromboltatta, javaikat elkobozta, a *sénéchal* hivatalát pedig – rövid kihagyást követően – saját unokatestvérének (Raoul de Vermandois) jutatta.[194] A helyzet azonban ennek ellenére sem jutott teljesen nyugvópontra: „örökösként" III. (V.) Thibaud de Blois-Champagne még több évtizeden át viselte ezt a méltóságot, egészen Akkonnál bekövetkezett haláláig. Ezt a helyzetet viszont II. Fülöp kihasználta arra, hogy a *sénéchal* hivatalát a királyság szintjén többé ne töltse be, majd megszüntesse.[195]

---

[193] A *sénéchal* méltóságának történetére és a méltóságok viselőire vonatkozóan lásd a *Mellékletben* szereplő összeállításunkat. is. JOINVILLE, (Balassi) 2015., 368-371.

[194] Jellemző az erőviszonyokra, hogy Étienne de Garland végül – kompromisszumos megoldással – királyi kancellári méltóságot kapott.

[195] III. (V.) Thibaud, aki 1152 és 1191 között volt Franciaország *sénéchal*ja, 1191. január 20-án halt meg Akkon ostrománál.

Simon és Jean de Joinville idejében tehát a királyi udvarban már nem volt *sénéchal* – de minden bizonnyal még élénk volt az emléke, sőt talán a méltóság esetleges „veszélyeztetettségének" a tudata is. (Ugyanakkor bizonyos szituációkban, különösen a konfliktusos helyzetekben – emlékezzünk Simon de Joinville esetére az „első champagne-i örökösödési háborúban" – a *sénéchal* állásfoglalása, tevékeny föllépése igen sokat nyomhatott a latban.)

Noha a királyság szintjén megszűnt ez a méltóság, megmaradtak viszont a *sénéchal*ok az egyes nagyobb territoriális fejedelemségekben.[196] Ennek több oka lehetetett: egyrészt úgy tűnik, hogy kezdetben a királynak erre nem volt igazán ráhatása (hiszen ez nem az ő jogköre), de általában véve nem tűnik úgy, hogy zavarta volna, hogy a territoriális fejedelmeknek vannak *sénéchal*jai. Később egyenesen a királyi hatalom számára hasznos ellenpontot is jelenthettek a fejedelem mellett, majd pedig a megbízatás tartalma átalakul és fokozatosan a király megbízott képviselőiként, hivatalnokaiként fognak működni. Ez lehetett az oka, hogy amikor a nagy territoriális fejedelemségek a királyi domínium részévé váltak, tehát történetesen a fejedelemségek főhűbérura is a király lett, a *sénéchal*ok megőrizhették méltóságukat – mint ahogy Champagne és Jean de Joinville esetében is történt. Ez a helyzet nem veszélyt jelentett, hanem inkább manőverezési lehetőséget kínált a királyi hatalom számára. Joinville méltóságviselésének elején azonban ez még nem volt így: éppen Joinville elbeszéléséből tudjuk, hogy kezdetben ő maga nem volt hajlandó hűségesküt tenni a királynak, amikor Lajos erre szólította föl báróit a keresztes hadjáratra való indulás előtt: *„tőlem is kérte, de én nem akartam az esküt letenni, mert én nem voltam az ő vazallusa.*"[197] A *sénéchal* tehát alkalmasint a feudális rendszeren belüli *seniori* önállóság védelmezője is lehetett.

A Champagne-i Grófságban az első *sénéchal*ok a 11. század közepén jelentek meg, és a méltóság stabilizálódása „Nagylelkű" Henrik (Henri Le Libéral) idején következett be: ekkor Champagne *sénéchal*ja (1152-1188) már egy Joinville, III Geoffroy. (Föltehetően neki is lehetett szerepe abban, hogy a helyzet így alakult.). IV. Geoffroy de Joinville-t Villehardouin is Champagne *sénéchal*jaként említi, amikor felsorolja a IV: kresztes hadjáratra induló előkelők nevét. Ezt követően a méltóság *de facto* a Joinville családon belül maradt, ami – mint láttuk – Simon korszakától kezdve volt elismerten öröklődő. Mivel azonban az idősebb fivér, Geoffroy, apja, Simon halálát nem érte meg, az apai örökség a másodszülött (még kiskorú) fiúra, Jean de Joinville-re szállt. A régens szerepkör viszont Jean de Joinville

[196] A legnagyobbak: Normandia, Champagne, Berry, Nevers, Dauphiné, Provence, Arles, Bourbon voltak.
[197] JOINVILLE, 2015., **114.**

anyjára, Béatrixra várt, aki fiának nagykorúságáig (a feudális jogrendszerben a birtokba lépés korhatára a 14. év elérése, a lovaggá ütésé pedig 16 éves kor volt) viselte a Joinville úrnője, sőt – valószínűleg ritka jelenségként – a Champagne *sénéchale*-ja (így, nőnemben) címet is. Ez azt jelzi, hogy a méltóság most már valóban örökletesnek tekinthető, bár elég kevéssé életszerű elképzelni, amint Béatrix asszony *sénéchale*-ként szorgosan ellátja a hivatalával járó feladatokat, betölti a szerepét az udvari ceremóniákon, vagy a champagne-i gróf csapatainak élére áll (s erre vonatkozóan nincs is adat).[198] Simon de Joinville-nek tehát a territoriális fejedelemség szintjén sikerült az, ami az országos szinten ugyanezt megvalósítani kívánó bárói dinasztiának és támogatóiknak nem. (Jean de Joinville pedig minden bizonnyal az egyetlen olyan *sénéchal*, akinek az apja is és az anyja is viselte ezt a méltóságot.)

Fia azonban már viszonylag korán a champagne-i gróf udvarába került (a gróf közben Navarra királya is lett, s Jean de Joinville ettől kezdve királyként beszél róla), s részt vesz számos jelentős eseményen.[199] Ott találjuk az Alphonse de Poitiers lovaggá ütéséhez kapcsolódó, Saumurben rendezett ünnepségen, és Poitiers grófjaként való beiktatásán. Elképzelhető, hogy a király kíséretében (vagy annak közelében) maradt a két táborra szakadt nyugat-franciaországi bárók angol, illetve francia király által támogatott csoportjainak – valójában a két királynak – az összecsapását hozó események egy részének idején, s talán ott lehetett az uralkodó környezetében a királyi csapatok Taillebourg-nál aratott győzelmekor is.[200] Feltételezik, hogy Jean de Joinville valamikor ifjú korában – talán éppen ekkortájt – Compostellába[201] is elzarándokolhatott.

Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy Jean de Joinville örökségének legjelentősebb része (a stabilizálódott és valamelyest megnövekedett birtokterület mellett) a Simon által végre örökletesnek elismertetett Champagne *sénéchal*ja méltóság, illetve hivatal volt, amelyet krónikásunk maga is igen fontosnak (s talán nem alaptalanul a család további felemelkedése zálogának) tekintett.[202] A Joinville-ek felemelkedésének a zálogát nem a birtokaik ereje,

---

[198] Jean de Joinville 1245-től használ saját pecsétet, és Béatrix ekkor veszi föl a Marnay úrnője nevet, mely a Joinville-ek harmadik legnagyobb birtoka. (A másodikat, a Vaucouleurs ura címet már Jean öccse, Geoffroy viseli.)

[199] A champagne-i gróf udvarában már ekkor elláthatott bizonyos udvarnagyi feladatokat, melyek a *sénéchal* méltósággal együtt járnak.

[200] Az események egy részéről szemtanúként szól, másik részénél pedig arra hivatkozik, hogy mások elbeszélése alapján írja le a történteket. JOINVILLE, 2015., **93–105**.

[201] Erre abból következtetnek, hogy a szövegben több alkalommal is utal Szent Jakabra: Manszúránál őt hívja segítségül, máskor egy esemény időpontját úgy adja meg, hogy ez „Szent Jakab napján, *akinek én is zarándoka voltam*", történt. *Uo*., **225** és **438**.

[202] A Champagne *sénéchal*ja méltóság utolsó viselőjének, Henri de Joinville-nek (1327 k.–1365), Vaudémont grófjának, fiágon nem volt örököse.

hanem a *sénéchal* méltóság birtoklása jelentette, és a tudatos és koncepciózus házasodási politika. (Ez utóbbi kettó valószínűleg összefüggött.)

Biztosan nem véletlen, és nem is egyszerű stílusfordulat Joinville történetében, hogy Szent Lajos, amikor személyesen hozzá intézi a szavait, mindig *sénéchal*nak szólítja.[203] (Joinville számára ez külön fontossággal bír.) Ez a megszólítás egyben hatékony üzenet is lehet az olvasónak és a hallgatóságnak, hiszen eszerint maga a *szent* (!) király volt az, aki a könyvben egy kivétellel) valamennyi megszólításakor *sénéchal*nak nevezi őt. E rendre visszatérő állandó megerősítés mellett, a szófordulatnak még a méltóság további örökletességének hangsúlyozásával kapcsolatban is lehet szerepe. (Azt a megközelítést sem kellene elvetnünk, hogy talán ebben a szinte „rituális" megszólításban Lajos király részéről lehetett egy kis irónia is – amit Joinville talán észre sem vett, de az bizonyosra vehető, hogy a magas hivatali méltóságára való hivatkozás tetszhetett neki.) Mindenesetre, Jean de Joinville folyamatosan 84 évig volt Champagne *sénéchal*ja, s a Champagne grófjának címét pedig ugyanebben az időszakban öten viselték.[204]

A *sénéchal*i méltóság Champagne-ban – és nem csak ott – Szép Fülöp uralkodása idején, fokozatosan alakult át királyi-grófi kinevezéssel működtetett, határozott idejű hivatallá. Az utolsó, aki még a grófi címet jogszerűen viselhette X. Lajos anyja, Champagne-i Johanna királynő volt. (Joinville műve dedikációjában Lajost még Champagne grófjának is mondja, ami talán nem véletlen: értelmezhető ez úgy is, hogy urát Champagne grófságával szembeni kötelezettségeire figyelmezteti.) A Joinville-család számára generációkon keresztül oly fontosnak tartott méltóság átalakulási folyamatának a kezdeteit (mely teljesen majd csak utódai idején teljesítődik be) János úr még megélte, s föltehetőn – mint szinte minden olyan változás, mely a seniori-vazallusi feudális világ értékeit lebontja – nem lehetett igazán a kedvére. Hivatalosan a méltóság utolsó viselője, az utolsó champagne-i *sénéchal* is egy Joinville volt, Henri de Joinville, Vaudémont grófja (1365-ig).[205] A fentiek alapján azonban egyértelmű, hogy valójában a Champagne Grófságnak Jean de Joinville volt az utolsó, aki a méltóságot annak „klasszikus", ősi feudális értelmében viselhette.

A család addigi történetéből egyenesen következett, hogy a keresztes háború, a szentföldi fegyveres zarándoklat eszméje áthatotta Jean de Joinville gondolkodását és tetteit is, hiszen

---

[203] Ez alól mindössze egyetlen kivétel van (és erről még lesz szó), amikor Szent Lajos a túlvilágról jelenik meg Joinville álmában: akkor – és *csak* akkor, „Joinville *uram*" a megszólítás. „*Sire de Joinville*, foi que doi vous, je ne bee mi esi tost a partir de ci". Ez a fordulat Joinville művének utolsó előtti két fejezetében található. JOINVILLE, 2015., **766, 767.**

[204] JOINVILLE, 2015., 372-373.

[205] Alain DEMURGER, in *DMA*, 1319.

három őse közül kettő a Szentföldön halt meg, apja pedig részt vett az V. keresztes hadjáratban. Természetes volt tehát, hogy Jean de Joinville-nek is a nyomdokaikba kellett lépnie. Ebben Joinville egy a sok száz champagne-i lovag közül, akiknek életét, családi hagyományaikat ugyanúgy érintette a keresztes eszme és a keresztes hadjáratban való részvétel hagyománya. Joinville ura 1248-ban csatlakozik a keresztes hadjárathoz; mintegy ötvenfős kontingenssel indul útnak, s legalább nyolc lovag (köztük három zászlós lovag) közvetlenül az ő szolgálatában áll.

A lovagok egy része azonosítható a hadjárat különböző eseményeit leíró szövegrészek segítségével. Ezekből arra következtethetünk, hogy valószínűleg egyikük sem élte túl a hadjáratot.[206] Elbeszéléséből azt is láthatjuk, hogy a személyi kötelékek nemcsak *általában* véve voltak számára fontosak, hanem még fontosabbá válnak, amikor hazájuktól távol kell helytállni, s hogy ezeknek különösen nagy jelentősége van Joinville számára, aki a Champagne grófságából származók sorsát a Szentföldön is figyelemmel kíséri.[207]

II. 2. A **sénéchal** *és a király*

Joinville műve valójában mintegy nyolcvan százalékában erről szól: a könyv a *sénéchal* és a király együttes és összefonódó története. Műfajáról (vagy ha úgy tetszik, műfaji besorolhatatlanságáról) később még lesz szó. Ebben az alfejezetben azokat az információkat foglaljuk össze, ezúttal alapvetően kronológiai megközelítésben, amelyek a két főszereplő kapcsolatának a legfontosabb közös eseményei, vagy éppen fordulópontjai voltak, és utalunk azokra a körülményekre is, melyek Joinville írói fejlődését és lehetőségeit befolyásolhatták. A *sénéchal* és a király közötti kapcsolatnak több, s időnként erősen elkülönülő szakasza volt.

Úgy tűnik, Jean de Joinville először 1241-ben, Saumurben találkozott a királlyal Alphonse de Poitiers lovaggá ütése, illetve a Poitou-béli birtokaiba való beiktatása alkalmából rendezett ünnepségek során. Maradandó élményt jelenthetett ez az esemény az ifjú udvarbíró számára: Joinville, aki általában véve is kedvelte a ceremóniákat, a protokollt, az öltözékek bemutatását, az események leírásakor még arról is részletesen beszámol, hogy Lajos király

[206] JOINVILLE, 2015., **203**, **222**, **223**, **224**, **297** és jegyzetek. LUSSE, 1998, 29.

[207] Champagne szerepére Joinville történetében lásd Danielle QUÉRUEL, *«Nous, de Champaigne…»,* in QUÉRUEL, 1998, 49–72.

milyen ruhát viselt, hogy ki volt jelen és ki hol ült, milyen volt az elrendezés, és neki mi volt a szerepe.[208]

Tudjuk, hogy Joinville a keresztes hadjáratra való induláskor még nem állt a király szolgálatában, és nem tartozott a király közvetlen, belső köréhez sem. Erre csak jóval később kerül majd sor: Lajos a tengerentúli tartózkodásuk vége felé Jaffában fogadja őt vazallusává. Joinville csak 1253-ban tesz Lajosnak hűségeskü̈t (*homagium ligitum*), mely – mint pontosítják – csak a Champagne grófjával és Bar hercegével fennálló hűségesküjét nem érinti.[209] A kapcsolatuk további alakulása többé-kevésbé jól végigkövethető Joinville könyvének lapjain.[210] A kulcsfontosságú időszakot mindkettőjük számára kétségtelenül az a hat szentföldi esztendő jelentette, melynek jó részét a *sénéchal* már Lajos király közvetlen környezetében, elbeszélése alapján szinte „családtagként" töltötte el.

Eszerint Joinville életének volt három, egymástól jól elkülönülő, a királlyal való kapcsolat tekintetében is eltérő intenzitású Szentföld előtti, egy szentföldi, és egy azt követő időszaka. Az első korszak mintegy tíz esztendőt tesz ki. Az ifjú Joinville még nagykorúsága előtt (1239) kerül a gróf környezetébe, s először minden bizonnyal IV. Thibaud gróf (1234 óta Navarra királya is) kíséretében járt a királyi udvarban, mint ahogy erről tanúskodik néhány élményszerű leírása is. (Közülük talán az egyik legismertebb a már említett saumuri ünnepségé.)[211]

A királlyal való jó kapcsolatot alátámasztó történeteket főleg Joinville művének első felében olvashatjuk. Joinville a negyvenes évek elején kerülhetett be azok közé, akik a király közvetlen környezetét alkották: valójában itt nem egy folyamatosan működő Tanácsról volt szó, hanem olyan, különböző rendű és rangú emberekből álló körről, melynek tagjait a király válogatta össze, s jó részükben inkább voltak tekinthetők állandó vendégnek, beszélgetőpartnernek, mintsem tanácsadóknak. Még akkor is, ha esetleg azt gondolták magukról, vagy ha Lajos király időnként valóban kérte tanácsaikat, kérdezte a véleményüket. Igen gyakran azonban csupán ők szolgáltak közönségül a király többnyire moralizáló, nevelési célzattal megfogalmazott „bölcs mondásai" számára.

Több generáció is jól megfért itt együtt: a húszas éveiben járó *sénéchal*, a nála öt évvel fiatalabb V. Thibaud, a navarrai királyi cím várományosa (1253-70) és Lajos király leendő veje, a későbbi pápák (IV. Kelemen, 1264-268 és IV. Márton, 1281-1285), koldulórendi

---

[208] JOINVILLE, 2015., **94**.

[209] A hűbér a királyi kincstár terhére megállapított, örökölhető 200 livre-et jelentett Joinville számára. Dokumentálja DELABORDE, 1894, *Catalogue*, 341-es tétel és MONFRIN, XIII.

[210] MONFRIN, XII-XIII. JOINVILLE, 2015., **241, 243, 244, 245, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 404, 432, 442.**

[211] *Uo*., **93-94-95-96-97.**

(leginkább domonkos) szerzetesek, nemesi származású egyháziak és világiak vagy éppen az ötvenes éveinek derekán járó, paraszti származású Robert de Sorbon. Ilyen értelemben ez a korabeli egyházi és politikai elitnek egyfajta gyűjtőhelye is.[212]

Az ezt követő szentföldi korszak nem csak az ott átélt élmények leírásának a forrása, hanem más, kronológiailag korábbi részeké is, amelyekről akkortájt beszélgettek a királlyal vagy az ott lévő urakkal. Jean de Joinville-nek a királyhoz fűződő kapcsolata a Szentföldön átélt közös megpróbáltatások időszakában és részben azok hatására mélyülhetett el. Erre lehet következtetni a Joinville által elmondott történetek élményszerűségéből, részletességéből és intim hangvételéből, valamint abból a körülményből is, hogy Jean de Joinville ezeket a tragikus eseményeket követően került közel a királyhoz és családjához, s vált annak belső bizalmi emberévé.[213] Számos általános, érdekes és színes információ került ekkor Joinville birtokába, melyeket bőven föl is használ majd könyvének megírásakor. A könyvből az olvasható ki, hogy a király és a *sénéchal* közötti barátság is ebben az életveszélyben és feszültségterhes időszakban alakulhatott ki; – nagy valószínűséggel a manszúrai ütközet idején és hatása alatt, a harci eseményeket keretező, hitet- és embert-próbáló történések közepette, amikor mindketten többször is életveszélyben voltak.

Köztudott, hogy maga a VII. keresztes hadjárat katonai szempontból súlyos bukás volt. A király azonban a vereséget követő időszakban, köszönhetően annak, hogy szolidárisnak bizonyult a fogságba esett keresztesekkel és a szentföldi keresztény államokkal, sokat javított a helyzetén. Lajos királynak abban a döntésében, hogy a Szentföldön marad, Joinville fontos szerepet tulajdonít saját magának. Eszerint a király a Tanács urainak elsöprő többsége véleménye ellenében hallgatott volna Jean de Joinville tanácsára.[214] (Erre a kérdésre, más összefüggésben, később még visszatérünk.)

A király maradás melletti döntését követően megtörténhetett a legfontosabb szentföldi várak megerősítése és a helyzet konszolidálása is, ami hozzájárult ahhoz, hogy a keresztesek

---

[212] LE GOFF, 1996. 257-260.

[213] Az Akkonban tartott, döntő fontosságú tanácskozás alkalmával, melyen a király testvérei, a flandriai gróf, a pápai legátus és a legnagyobb franciaországi és szentföldi bárók vettek részt, Joinville már tizennegyedikként kapott szót. JOINVILLE, 2015, **426**. UŐ., 1996., **419**/422 és **426**/423; LE GOFF, 1996. 232-233, 240-241; LUSSE, 31-32; René GROUSSET, *Histoire des croisades et du royaume franc de Jérusalem,* T. III., *La monarchie musulmane et l'anarchie franque,* 1936, Paris: 495.lj. 3. RICHARD, 1983. 238-241; Henri-François DELABORDE, *Joinville et le conseil tenu à Acre en 1250,* Romania, vol. 24. (1894). 148-152. Alfred FOULET, *Joinville et le conseil tenu à Acre en 1250,* Modern Language notes, vol. 49. (1934) 464-468.

[214] Mivel a szerző saját szerepének értékelését illetően hajlamos a túlzásra, befolyásának a mértékét az eseményekre a történészek egy része vitatja. A Tanács legbefolyásosabb tagjai – a király fivérei, a pápai legátus, a legnagyobb bárók – mind haza akarnak térni. Joinville művében több fejezet (LXXXII-LXXXV) és számos paragrafus (**419-437**) foglalkozik ezzel a kulcsfontosságú döntéssel, mely egyébként Joinville nézeteit, elveit és gondolkodását és a királyhoz való bensőséges viszonyát – sőt, humorát – is jól tükrözi. Lásd mindenekelőtt JOINVILLE, 2015., **421, 426, 427, 430, 432, 433, 434.**

általános pozíciói stabilizálódjanak. Ezeknél Joinville jelen volt, és részletesen beszámol róluk. Az, hogy a francia király a Szentföldről is mindvégig a nemzetközi politika aktív és *központi* szereplője tudott maradni, még ellenfelei körében is növelte a tekintélyét.[215] A Szentföld ekkor a *Christianitas* egyik legfontosabb spirituális, geopolitikai és stratégiai központja, és Lajos király eltökélt jelenléte csak megerősítette ezt a szemléletet.[216] Kapcsolódott mindehhez „Kelet fölfedezésének" széles – gazdasági-kereskedelmi, katonai, politikai, vallási, kulturális, sőt tudományos – alapokon álló igénye,[217] mely a nyugati kereszténység expanziója komplex folyamatának szerves részeként jelentkezett.

Ebben az időszakban tehát a francia király továbbra is a korabeli nemzetközi politika fontos irányítója, befolyásolója és gyakorlati megvalósítója volt és maradt. Joinville-nek pedig az a kivételes lehetőség adatott meg, hogy közelről figyelhette és Lajos király közvetlen környezetében élhette át ezt az időszakot, és töltekezhetett. A szentföldi beszámolója ugyan egy tradicionális értelemben vett keresztes hadjárat krónikájaként is felfogható, de sokat elárul Joinville személyéről, tudásvágyáról és érdeklődéséről is. Az utazás, majd a véres katonai összecsapások mellett, illetve azokat követően, megelevenednek elbeszéléseiben a helyi viszonyok, a Szentföldön élőknek, a francia expedíciós seregnek és katonáinak, valamint a királyi udvarnak a mindennapi élete.

Ez a hat esztendő meghatározó, intenzív és megismételhetetlen. A mindinkább személyes élményekre alapozódó leírásából nyomon követhetjük Lajos király napi erőfeszítéseit, közszerepléseit és magányos pillanatait, környezetének és családjának hétköznapjait, sikereit és kudarcait egyaránt. Ezeknél többnyire Joinville is jelen van, „közel-képeket" készít, az információkat „első kézből" ismeri és hallja, s miközben a királyról beszél, legalább annyit árul el magáról, mint amennyit uralkodójáról – és ezt nem véletlenül, hanem szándékosan teszi.

Ha Joinville szövegét olvassuk – és más forrásunk valójában erre többnyire nincs is –, akkor az a benyomásunk, hogy amit leír, az elsősorban egy mély barátság születésének és dokumentálásának folyamata. Ebben a szentföldi időszakban jut el Joinville odáig, hogy egyes esetekben a királlyal – szeretetteljes módon és nagy tisztelettel ugyan, de –vitatkozik,

---

[215] *A Nyugat legnagyobb királya* – ezt az alcímet viseli Jean Richard monográfiájának harmadik nagy fejezete. RICHARD, 1983, 227–254.

[216] CSUKOVITS Enikő, *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*, Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések, MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp.: 2015. 27-38. 38-49

[217] *Uo.,* 38-49.

tréfálkozik, sőt „dorgáló” megjegyzéseket is megenged magának.[218] Joinville számára életének ez az időszaka tulajdonképpen a „zarándokbot és tarisznya” átvételétől a hazatérésig, vagyis ez esetben a Beaucaire-hez való megérkezésig terjed.

Beletartozik tehát a Ciprusra vezető út (melyet még embereivel külön, amolyan „területi szövetségi egységben” valósít meg). Benne van a damietta-i és a manszúrai ütközet, az azt követő esztendők teljes eseménysora, a befejezést pedig a királlyal közös hajón való hazautazás, az hyères-i partraszállás (és Hugues de Digne ferences szerzetessel való, a király számára sorsfontosságú találkozás) jelenti.[219]

Volt Joinville szentföldi tartózkodásának egy kezdeti, katonailag meglehetősen aktív időszaka, melynek során a *sénéchal* és emberei kivették a részüket a harcokból, közülük többen odavesztek, s Jean de Joinville-t is szinte csodával határos módon mentette meg egy alkalommal Anjou Károly, máskor pedig Olivier de Termes languedoc-i csapatteste. A királlyal gyakorlatilag egy időben esik a muzulmánok fogságába, s majd vele együtt szabadul, miközben aktív szerepet játszik a váltságdíj előteremtésében.[220] A szabadulásukat követően, egészen a Francia Királyság földjére lépésükig, Joinville folyamatosan a király, illetve a királyt a Szentföldre is követő családja (Provence-i Margit és kísérete) mellett marad. (A könyv alapján úgy tűnik, hogy a király mintegy „rábízza” a családját – melynek immár szinte maga Joinville is a része, ahol neki is megvan a szerepe.) A hazafelé vezető út ismét egy olyan időszak, amikor sokat vannak együtt, „össze vannak zárva”, hiszen ugyanazon a hajón utaznak: ez az április végétől július végéig tartó szakasz a köztük lévő kapcsolatok elmélyítésének és további beszélgetéseknek a lehetőségét kínálhatta.

A Szentföldről hazatérő Lajos király és Jean de Joinville útjai Beaucaire-nél (ami már a király közvetlen hatalma alá eső terület) válnak majd el egymástól: a király Párizs felé indul (ahova szeptember 7-én érkezik meg), Joinville pedig a Dauphiné területén élő rokonaihoz megy, majd hazatér családjához.[221] Utazásának története azonban tartalmában valahol mégiscsak befejezetlen marad. Láttuk, milyen meghatóan és emlékezetesen írja le a keresztes

[218] Így pl. szemére veti Lajos hűvös viselkedését a családjával szemben (miközben ő maga szinte semmit nem mond a sajátjáról, illetve a családja tagjaihoz való viszonyáról). Az „igazi” Szent Lajos portré megrajzolásánál Le Goff nagyon erősen támaszkodik Joinville történeteire. Lajos családjával kapcsolatos információkra lásd: LE GOFF, 1996. 839-843, 843-559-564, 571.

[219] Le Goff Szent Lajos egész további életére és uralkodására meghatározónak tekinti a király Hugues de Digne-nyel való találkozását, és ezt megerősíti Joinville leírása is. LE GOFF, 25, 246-249.

[220] JOINVILLE, 2015., **380-385.**

[221] *Uo*., **663**.

hadjáratba indulásának rituális és érzelmes képeit.[222] Ezek alapján az olvasó azt várná, hogy a hazatérés emocionális pillanatait is meg fogja osztani vele. Nos, semmi ilyen nem történik, és tőle nem is tudjuk meg, hogy miért. Rövid, száraz mondatokban tényszerűen elmondja, hogy elköszön a királytól és hazatér. Utána „elrendezi a dolgait", majd Soissons-ba megy, ahol a királlyal ismét találkozhat. Úgy tűnik, nagyon is tudatában van annak, hogy életében véget ért egy megismételhetetlen, élményekben gazdag korszak, aminek elmúlását mélységesen sajnálja.[223] Sajnálja, hogy vége van. Olyannyira, hogy ez az érzés talán fölébe kerekedik az igazi családjához hazatérő keresztes lovag örömének. Úgy tűnik, hogy öröme, ha van (és bizonyára van), nem olyan jellegű és nem olyan mértékű, mely összevethető lenne azzal az érzéssel, melyet a hazatérés következtében megszűnő világ elvesztése okoz számára.

A Szentföldről való visszaérkezés dátuma (1254) fordulópontot jelentett Lajos király uralkodásában: ekkortól kezdve küldetését és önmegvalósítását, a szentség felé vezető, az „Istennek tetsző" utat „országának jó kormányzásában" találja meg. Ennek a megtalálásában nagy segítségére volt a már említett ferences „misztikus", Hugues de Digne, akivel Hyères-ben találkozott, és aki rádöbbentette, hogy az addigi megpróbáltatásokat Isten büntetéseiként kell fogadni, melyekből azt a tanulságot kell levonnia, hogy neki az a küldetése, hogy átfogó reformok bevezetésével, „jó törvényekkel" békét és igazságot teremtsen népe számára.[224] A király küldetésében bekövetkező mélyreható változást és ebben Hugues de Digne hatását maga Joinville is érzékelte, s erre könyvében ki is tér. Eszerint ő maga javasolta volna a királynak (egyébként sikertelenül), hogy ne engedje el maga mellől a prédikátort.[225] A beaucaire-i különválást követő időszak azonban egyértelmű fordulópont – már csak a földrajzi és fizikai távolság következtében is – Joinville Lajos királlyal való kapcsolatában is. A királyt az udvarban újabb intenzív impulzusok is érik, s úgy tűnik, uralkodására és személyiségére

---

[222] „*És akkor elindultam Joinville-ből, és visszatértemig nem léptem be a várba. Gyalogszerrel, mezítláb és gyapjúruhában jártam, és így zarándokoltam el Blécourt-ba. És mialatt Blécourt-ban és Saint-Urbain-ben jártam, szemeimet soha nem fordítottam Joinville felé, attól félvén, hogy szívem meglágyul a szép vár láttán, melyet odahagytam két gyermekemmel együtt.*"*Uo.*, **122**, **123.**

[223] „*Mikor a király megérkezett Beaucaire-be, látván, hogy biztonságban, saját birtokán van, búcsút vettem tőle, s folytattam utamat, de még betértem közben unokahúgomhoz, Vienne dauphine-jához, valamint nagybátyámhoz, Chalon grófjához és annak fiához, a burgundi grófhoz. Miután Joinville-ben eltöltöttem egy kis időt, s elrendeztem dolgaimat, a királyhoz mentem, akit ekkor Soissons-ban találtam. Olyan örömünnepet rendezett a tiszteletemre, hogy a jelenlévőket mind bámulatba ejtette a dolog." Uo.,* **663**, **664**.

[224] Joinville tökéletesen ismerte föl ennek a találkozásnak a fontosságát. JOINVILLE, 2015., **55**, **657-659**. LE GOFF, 1996., 246-249.

[225] JOINVILLE, 2015., **660**.

mind jelentősebb hatást gyakorolt a koldulórendi szerzetesek befolyása, ami a mind szigorúbb aszketizmus felé vezeti őt.[226]

A hat év távollét a királyság, de még egy földesúri *dominium* szempontjából is hosszú idő. A királyt országos gondok és feladatok várják, Joinville-t pedig elszegényedett birtokainak rendbetétele. Lajos királynak megoldást kell találnia Flandria és Hainaut ügyeire, a d'Avesnes és a Dampierre családok háborújára, IV. Thibaud gróf halálát követően a Champagne örökségével kapcsolatos helyzetre, valamint a burgund örökösödési konfliktusra, melyeknek fontos nemzetközi összefüggései is voltak.[227] Ezekről összefoglalóan ír Joinville is, amikor ismerteti Lajos király béketeremtő tevékenységét: *„Királyunk volt az az ember, aki a világon a legtöbbet fáradozott azért, hogy alattvalói között békesség honoljon.*"[228] Miután jelzi, hogy a konfliktusok során a rokonairól is van szó, külön kitér a burgundiai és a champagne-i összetűzésekre és a békéltető király sikereire,[229] amit egy (a király szájába adott) parafrazált evangéliumi idézettel zár: „*Áldott legyen minden békeszerető ember.*"[230] A burgund-lotaringiai béke kapcsán még azt is hozzáteszi, hogy ezután a felek „*annyira szerették és úgy engedelmeskedtek neki, hogy magam is láttam, amint a király elé járultak, hogy peres ügyeik tárgyalását előtte folytassák le, reimsi, párizsi vagy orléans-i udvarában.*"[231] Ez utóbbi mondat arra enged következtetni, hogy Joinville-nek ezekben az ügyekben valószínűleg semmiféle értékelhető szerep nem jutott (egyik oldalról sem), viszont, eszerint – legalább három alkalommal és helyen – a békéltetések alkalmával ő maga is jelen lehetett.

Lajos király uralkodásának utolsó másfél évtizede tehát a Francia Királyság szempontjából nézve rendkívül intenzív és eredményes időszak volt, mind nemzetközi politikai, mind pedig belpolitikai téren. Az államreform kezdetei (1247–1254), az igazságügyi reform (*Grande Ordonnance* vagy *statutum generale*, 1254. december és 1256), a pénzügyi reform (1262–1270), az erődítések, a világi és egyházi építkezések és alapítások, a mecenatúra, a Sorbonne – címszavakban ezek voltak működésének legkiemelkedőbb területei.[232] Ezeket Joinville fölsorolja, esetenként kommentálja, de nincs szó arról, hogy az események alakulására bármilyen szinten is ráhatása lenne, a királlyal, mint korábban, személyes viszonyban maradt volna, vagy akár rendszeresen találkozna.

---

[226] LE GOFF, *Következtetések*, 267.
[227] RICHARD, 1983, 329–360.
[228] JOINVILLE, 2015.,**679**
[229] *Uo*., **680-683**.
[230] *Uo*., **683**. Máté 5,9:"Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket."
[231] *Uo*., **684.**
[232] RICHARD, 1983, 277–454; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 51–81; LE GOFF, 1996, 249–311; *Franciaország története,* szerk. Georges DUBY, I–II, Bp.: Osiris, 2005, 335–374 (Jacques ROSSIAUD).

Közös történetük harmadik periódusa tehát a visszatérés, az otthoni beilleszkedés és az eltávolodás – és nem csak a fizikai eltávolodás – időszaka. A személyes részt, a barátságot – úgy tűnik – ez nem érinti. Találkozásaik nem csak megritkulnak, de a jellegük is megváltozik, bár néhány epizód arra utal, hogy a kölcsönös barátság és az érdeklődés megmarad. Viszont gyakorlatilag nincs több közös élmény. Joinville ura, birtokai és pénzügyei rendbetételével foglalkozván, a királyi udvartól és annak mentalitásától, problémáitól automatikusan távolabb kerül, s a királynak is más típusú feladatokkal kell megbirkóznia, mint uralkodásának a szentföldi időszakában. Joinville a Szentföldön valójában sokkal közelebb volt az udvar hatalmi és szellemi központjához, mint Franciaországban. Életét és történetét úgy, ahogy elkezdte, azt követően már nem folytathatta többé.

Ritkán, de vannak olyan események, amelyeken (nem egyszer a király kifejezett óhajára) megjelenik a környezetében, és ezekre ki is tér elbeszélésében. Mint említettük, hazatérésük után (1254. szeptember 7.) még viszonylag gyorsan, már októberben viszontláthatta a királyt. Urát, Thibaud grófot kísérte el (akinek örökösödési ügyében a király épp akkor döntőbíráskodott) Párizsba, majd Soissons-ba, ahol a gróf és a király leánya, Izabella közötti házasság előkészítésére került sor.[233] Eszerint tehát a Szentföldről való visszatérést követően is voltak olyan jelentős események a királyi udvarban, melyeken időnként Joinville is részt vett.

Elmondása szerint a soissons-i látogatása alkalmával a király bevonta őt a házasságkötéssel kapcsolatos egyeztetésekbe (ha talán nem is olyan mértékben, mint ahogy azt ő maga láttatja), és részt vehetett – jelen lehetett – több más (közelebbről meg nem határozható) eseményen, tárgyaláson, melyek során Lajos egyházi, jogi és politikai vonatkozású döntéseket hozott.[234] Azt viszont nem tudjuk meg – tőle sem –, hogy tanácsaival konkrétan valaha is tényleg szerepet játszott-e a király fontos döntéseiben.

Van azonban egy olyan – több szempontból is érdekes – eset (Renaud de Trie uraság története), amit Joinville megemlít és melyben a király egy jogi-hitelességi kérdésben hozott döntését írja le.[235] A szövegösszefüggésből megállapítható, hogy a szentföldi időszak utáni eseményről van szó,[236] melynek során a kérdés az volt, hogy a király elismeri-e egy sérült pecséttel rendelkező dokumentum (birtokadomány) érvényességét vagy nem, és ezzel a birtok fölötti hűbéri rendelkezés jogát egyben magának tarthatja fönt. A döntéshez a király az ott

[233] Az esküvőre 1255. április 6-án kerül majd sor. JOINVILLE, 2015., **664, 665, 666.**
[234] *Uo.*, **66–67, 664–665**, **672–675**.
[235] JOINVILLE, 2015., **66-67**.
[236] „*ez az a pecsét, melyet az előtt használtam, hogy a tengerentúlra mentem. Tisztán látható, hogy a feltört pecsét lenyomata megegyezik a sértetlen pecsétével.*" *Uo.*, **67**.

lévők (köztük Joinville) véleményét kéri, akik *egyöntetűen* azt állítják, hogy a királynak nem kötelessége a sérült pecsétű dokumentum hitelességét elismerni. A király azonban nem hallgat rájuk, s (ez esetben saját érdekei ellenében, saját lelkiismereti tisztasága és igazságossága bizonyításaként) a kérelmező javára dönt. Joiville tehát itt – egy konkrét jogi ügyben – a megkérdezett tanácsadók közé tartozhatott; – csak éppen a tanácsát a király nem fogadta meg. A jogesetnek külön érdekessége, hogy később Joinville bírói praxisában is megismétlődik, ahol viszont (ugyanolyan becsületesen, mint a király) Joinville az, aki a kérelmező javára dönt.[237]

Thibaud grófot többnyire elkísérhette a királyi udvarba tett látogatásai alkalmával, erre azonban 1254 és 1270 között mindössze négy alkalommal van adat. Joinville megjegyzéseiből az is jól kivehető, hogy a királlyal való találkozásai során (mint megismerkedésük első szakaszában) inkább a formaságoktól mentes, családias hangulatú beszélgetés és „bölcsességek mondása" – a tehát egyfajta nevelő-tanító tevékenység (és nem politikai természetű tanácsadás kérése) – lehetett a jellemző. Saint Pathus részben megerősíti, amit a *sénéchal* mond, amikor arról beszél, hogy Szent Lajos előszeretettel oktatta környezetét és „*egy nemes lovagnak, Jehan de Joinville-nek* (…) *mondott gyakran jó példákat*."[238]

Az a bizonyos „belső" tanácsosi szerep azonban, amiről Joinville esetében gyakran a szakirodalomban is szó esik, valószínűleg eltúlzott, és inkább lehetett szó informális *baráti* beszélgetéseken való részvételről, mint *officializált*, tanácsadói funkció gyakorlásáról. (Erre még vissza fogunk térni.) Egyébként ezt a „tanácsadói" szerepkört tisztázza és „teszi helyére" Monfrin is: „*Joinville, szemben azzal, amit időnként mondanak róla,* (és tegyük hozzá, mond ő maga magáról – megj. CsS.)*, a királyság ügyeinek intézésében soha nem volt a király tanácsosa. Nincs egyetlen olyan hivatalos dokumentum sem, melyen a neve szerepelne*."[239] Vitatott az is, hogy Joinville milyen gyakorisággal tartózkodott a királyi udvarban: míg Gaston Paris szinte rendszeres udvari jelenlétről beszél, addig Monfrin csak a dokumentumokkal igazolható és valószínűsíthető részvételeket említi, Jacques Le Goff pedig

[237] A kettő között eddig – ismereteim szerint – nem vontak párhuzamot, noha nem érdektelen a kapcsolat. Ha ugyanis átolvassuk a Joinville által hozott champagne-i bírói döntéseket, egy ehhez a történethez erősen hasonlító esettel találkozunk: ebben az esetben Joinville dönt úgy, hogy a kérelmező (Biauvoir ura, a Jeruzsálemi Miasszonyunk Rendből való Gilbert testvér) szerint a Joinville apja Simon úr által kiadott, de sérült pecsétű dokumentum továbbra is érvényes, és ezért a *sénéchal* saját pecsétjével látja el és érvényesíti. Ez az eset 1292 áprilisából származik. Hogy a jogi megközelítésnél maradjunk: eszerint Joinville hűen követte a szent király által kialakított *bírói gyakorlatot*. WAILLY, *Recueil de chartes…*, 589.

[238] SAINT-PATHUS, *Vie de Saint Louis,* 72. Idézi Christine FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe à l'autobiographe: approche de La Vie de saint-Louis*, in QUÉRUEL, *Jean de Joinville* …, 73-91. 75.

[239] MONFRIN, XIV.

egyenesen annak tudja be a király mind szélsőségesebbé váló moralizmusát és aszketizmusát, hogy „*Joinville ellenállt a csábításnak, hogy a keresztes hadjáratot követően napi kapcsolatban maradjon a királlyal*."[240] Saint-Pathus szövege ugyanakkor arról tanúskodik, hogy Joinville udvari jelenléte rendszeres lehetett (legalábbis ahhoz, hogy megjegyzésre érdemes legyen),[241] viszont ebben Saint-Pathus éppen nem Joinville tanácsadói szerepét, hanem tanítványi pozícióját emeli ki.

Mindez persze nem zárja ki, hogy (amikor sor került rájuk) a vele való beszélgetések inspirálóak lehettek a király számára. Itt például utalhatunk a Joinville által is haraggal emlegetett királyi adószedőkkel kapcsolatos megjegyzésekre, vagy éppen az olyan példabeszéd-szerű történetekre, melyeket az Hugues de Digne-nyel történt találkozást megelőző fejezetben ír le, azzal kapcsolatban, hogy szabad-e a kérelmezőtől ajándékot elfogadni.[242] Lajos erre a kérdésre adott elgondolkodtató és nemleges válaszának nyomait pedig könnyen beazonosíthatjuk a *Grande Ordonnance* Joinville által a művébe emelt szövegének azon részében, ahol a „főhivatalnokok és hivatalnokok" számára nem csak az ajándékok elfogadását, hanem azok adását is megtiltja, és súlyosan – hivatalvesztéssel – szankcionálja.[243] Ezekre a kérdésekre Joinville szükségképpen érzékeny (és nyilván a gyakorlati életből ismerheti a problémákat), hiszen a hivatalával összefüggő „udvarbírói" funkciója során a jogszolgáltatási tevékenységet maga is rendszeresen gyakorolja.[244]

Lehetnek ezen túlmenően más olyan alkalmak is, amikor Joinville az udvarban tartózkodhatott a király egy-egy bírói döntésénél.[245] Szemtanúként írja le a király és a több magas egyházi méltóság közötti nézeteltérést, melynek egy elemében Châlon püspöke éppen a Joinville ura által Saint-Urbain apátságával szembeni hatalmaskodásba forduló kegyúri beavatkozást kifogásolta meg a királynál. Joinville-nél két külön fejezetet kap ez a Szent Lajos „*erkölcsi szilárdságának és igazságosságának példáit*" bemutató rész.[246] Az elbeszélés során – más körülmények között és más színpadon, de – ismét visszatér a korábbi személyes kapcsolatok hangulata. Joinville nagy megelégedettséggel írja le ezt a helyi konfliktust és annak kimenetelét, aminek eredményeképp a király a vitában az ő javára dönt.

---

[240] PARIS, 1898., 336-341., MONFRIN, 1996., XIII-XIV., JOINVILLE, 2015., LE GOFF, *Következtetések*, in JOINVILLE, 2015., 267.

[241] A teljes idézet: „*Tanított egy nemes lovagot, Jehan de Joinville uramat, aki vele volt udvarában elég bizalmasan* és *23 vagy még több éven át volt a környezetében, és gyakran mondott neki jó példákat*". SAINT-PATHUS, *La vie de Saint Louis,* 72.

[242] JOINVILLE, 2015., **655–656**.

[243] *Uo*., **697, 698, 699, 700.**

[244] Natalis de WAILLY: *Recueil de chartes originales de Joinville en langue vulgaire,* in Bibliothèque de l'École des Chartes, 28. année, vol. III, 6e. s., A. Franck, Paris: 1867. 557-608.

[245] *Uo*., **35, 57, 66.**

[246] *Uo.,* **135, 136, 672, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677.**

Ismereteink szerint Szent Lajos és Jean de Joinville utolsó személyes találkozására Párizsban kerül sor, amikor a király magához rendeli. Arról próbálja őt meggyőzni Lajos király és Thibaud gróf (a navarrai király), hogy ő is vegyen részt a készülő újabb keresztes hadjáratban; amire ő – az előző hadjárat tapasztalataira és az újabb veszélyekre is gondolva – nem hajlandó. Kifejezetten haraggal – s talán lelkiismeret-furdalással is[247] – szól mindazokról, akik a királyt ebben az elhatározásában támogatták.[248] (Erről részletesebben később, más összefüggésben is lesz szó).

Ami Jean de Joinville saját otthoni ügyeit illeti, ott igen sok tennivaló várt rá, hazatérését követően ugyanis birtokain nehéz körülmények és konkrét pénzügyi problémák fogadták, melyeket sürgősen meg kellett oldania. Mindezekről azonban csak általánosságban ír, vagy egy-egy mellékesnek tűnő megjegyzéséből lehet rájuk következtetni. A pénzügyi nehézségek voltaképpen már a hadjáratba induláskor jelentkeztek, hiszen a „tengerentúli zarándoklat" igen költséges vállalkozás volt, egy keresztes kontingens felszerelése és a szolgálatban való megtartása komoly pénzügyi terhet jelentett. Ráadásul Joinville jövedelme nem érte el az 1000 livre-et, s már ahhoz is, hogy útnak induljon, kölcsönt kellett fölvennie (a banki ügyletek terén fejlett regionális pénzügyi központban, Metz városában zálogosította el földjei egy részét), s előleget kért apósától is, felesége hozományára.

Már Cipruson attól kellett tartania, hogy emberei faképnél hagyják, amit csak az a pénzügyi segítség akadályozott meg, amelyet Lajos királytól kapott.[249] Mindemellett indulása előtt ő is megtette a szokásos adományokat az egyházaknak, s Sarrebruck/Saarbrücken grófjával közösen hajót bérelt az úthoz. Később, amikor a király szolgálatába állt (1250), mint láttuk, anyagi helyzete jelentősen javult (a királynak 1253-ban tett hűségesküje következtében kap majd 200 livre örökös járadékot), de hazatérésekor így is újabb, súlyos pénzügyi problémákkal kellett szembenéznie.[250]

Mint mondja, a király és a champagne-i gróf végrehajtói az ő birtokait is megsarcolták és elszegényítették (talán ezért is szentel művében olyan jelentős teret Szent Lajos visszaéléseket kiküszöbölni hivatott igazságügyi és adminisztratív reformja ismertetésének). Földjei egy részét ekkor eladja, más részét zálogba teszi, s emellett jelentős összegeket vesz kölcsön.

[247] LE GOFF, 1996, 1010., UŐ, *Mon ami le saint roi…,* 472-473.
[248] JOINVILLE, 2015., **730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737**.
[249] *Uo*., **112**, **136**.
[250] *Uo*., **735**.

Helyzete csak lassan javul, ami a jelenlétének, a jobb és eredményesebb gazdálkodásnak s új városok, piacok és vásárok alapításának köszönhető.[251]

Ami a Jean de Joinville birtokainak gazdálkodásával kapcsolatos információkból és iratokból kiderül, az alapján elmondható, hogy Joinville ura a lehetséges feltételek között jól gazdálkodott, és „jól adminisztrálta" birtokait.[252] Emellett művéből tudjuk, hogy alattvalói iránt felelősséget érzett, és éppen ez a felelősségérzet volt az egyik hivatkozási alapja, amikor elutasítja a tuniszi keresztes hadjáratban való részvételt.[253] Tudjuk, hogy a funkcióval járt némi rendszeres jövedelem is. Így pl. Joinville, amikor feladatait ellátta, az udvarban töltött napok után napi tíz, majd húsz *solidust* ('sou') kapott, s egy régi szokás következtében a joga volt neki megtartani azt az (ezüst) étkészletet, melyet olyan ünnepélyes és kivételes alkalmakkor használtak, amikor ő szolgálhatott fejedelmének (de csak abban az esetben, ha az edények az ő hűbérurának tulajdonát képezik).[254]

Mint említettük, nincs semmi jele annak, hogy Joinville-nek – aki (a műve alapján) úgy tűnik, hogy egészen kivételes kapcsolatban volt királyával – ebből a kapcsolatból bármiféle érdemleges anyagi haszna lett volna. Vagy azért, mert ez a kapcsolat nem ilyen dimenziókban mozgott, vagy azért mert (gondoljunk Monfrin fentebbi megjegyzésére) semmiféle dokumentummal nem igazolható, hogy Jean de Joinville királyi tanácsadóként konkrét, megjegyzésre – és netán külön elismerésre – érdemes eredményt vagy szolgálatot teljesített volna. Joinville különleges befolyású tanácsadói szerepe, melyet művében gondosan, lépésről lépésre hol direkt, hol indirekt eszközökkel és apró lépésekben épített föl, minden bizonnyal a mű legjelentősebb és rendre visszatérő túlzásainak egyike. (Ennek egy másik lehetséges olvasatairól később még lesz szó).

Amennyiben Joinville a királlyal valóban kivételes kapcsolatban volt, igen valószínű, hogy ő elsősorban nem az uralkodáshoz, a királyság kormányzásához adott tanácsaival tudta királyát hatékonyan segíteni. Annyi konkrét haszna azonban lehetett a Lajos királlyal való barátságából, hogy a király (egyébként a lehetséges mértékig betartva a jogesetre vonatkozó

---

[251] E folyamat legjelentősebb kedvezményezettjei a környező uradalmak, Joinville polgárai, valamint azok az egyházi intézmények, melyeket a Joinville-ek korábban is támogattak (mint a Szent Lőrinc-társaskáptalan), valamint azok, amelyekkel több generáció óta konfliktusaik voltak (mint Montier-en-Der), s amelyek kellő pénzügyi forrásokkal rendelkeztek. A pénzügyi nehézségekre és a tranzakciók részleteire lásd LUSSE, 1998, 33–35.

[252] Erre vonatkozóan részletes dokumentáció található Delaborde művében, illetve a hozzá mellékelt Dokumentum-gyűjteményben, DELABORDE, *Catalogue*, 1894, N°. 302-758. MONFRIN, XVII-XX. LUSSE, 1998, 31-35.

[253] JOINVILLE, 2015., **734, 735.**

[254] Előfordult, hogy egy adott ünnepségen Thibaud gróf udvarában nem a gróf, hanem a király edényeivel terítettek, melyekre a *sénéchal* így már nem formálhatott jogot.

szabályokat) pl. a Montier-en-Der apátságával való konfliktusa (lásd lentebb) megoldásában – Joinville szerint természetesen nagy bölcsességgel és teljesen jogosan – neki kedvező értelmezést fogalmazott meg és fogadott el. A fentieken kívül más, a királytól kapott további kedvezményekről nincs tudomásunk.

Összegzésként megállapítható, hogy Joinville nem volt a király számára sem jelentős politikai, sem pedig hatalmi tényező, s igen valószínű, hogy az uralkodással kapcsolatos kérdésekben nem volt a király tanácsosa, még csak rendszeres tanácsadója sem. Erre a célra a királynak megvoltak a maga egyházi és világi „szakemberei." (A könyvben idézett egyetlen konkrét jogi tanácskérés esetében is azt látjuk, hogy az adott tanácsot a király nem fogadja meg és azzal ellentétesen – de igazságosan – Joinville számára is *precedens* értékű döntést hozott.)

Mindössze egyetlen olyan nagy horderejű, fentebb már említett kérdésről tudunk, amikor a király – továbbra is Joinville elmondása alapján – a szerint döntött, ahogy azt Joinville („és a tengerentúli bárók" csoportja) tanácsolta neki: a Szentföldön maradás kérdéséről. A *sénéchal* akkor ezt a rögtönzött bárói tanács tagjaként cselekedte. (Az eset azonban ennél jóval bonyolultabb és ellentmondásosabb: később még visszatérünk rá.)

Mindenesetre kétségtelen: amikor Joinville leginkább a király tanácsadójának érezhette magát, az a már fentebb idézett időszakra, a szentföldi esztendőkre esik. Talán itt érezzük leginkább azt is, hogy valójában a király számára nem Joinville tanácsai lehettek fontosak, hanem a társasága. (És még az sem valószínűtlen, hogy ez utóbbi esetenként sokkal többet számíthatott, mert valóban kivételes pozíciót és szellemi kapcsolatot jelentett.)

Az a másfél évtized, ami a keresztes hadjáratból történt hazatérés után Lajos király és Joinville kapcsolatából megmarad, a fizikai és pozícióbéli távolság, a személyes találkozások megritkulása és jellegüknek megváltozása következtében szinte elkerülhetetlenül, fokozatos intellektuális eltávolodással is járt, ami viszont még értékesebbé tehette a korábbi emlékeket és még jobban elmélyíthette, *interiorizálhatta* őket.

Alapvetően azonban nem Joinville változhatott meg, hanem a körülmények; – főleg pedig a király szerepe és küldetése. Ebben már Joinville-nek nem sok szerep jutott. Fontos lehetett viszont ez az időszak az emlékek összegyűjtésse, egyes történetek ismételt elbeszélése és akár bizonyos részek első változatban való lediktálása szempontjából… Új, közvetlen impulzusok azonban ekkor már egyre kevésbé lehettekannak, és 1270 után már nem is lehettek, ami csak még jobban felértékeli a korábbiakat.

Lajos király halálát követően Joinville és a király kapcsolata új dimenziókba lépett, ami a *sénéchal* szempontjából az emlékek alkotó megőrzését hozza, a mű esetében pedig azt jelenti,

hogy a biográfia a hagiográfia, majd onnan a történetírás irányában fejlődik tovább, és ezzel párhuzamosan mind erőteljesebb „önéletrajzi dimenziót" is nyer.[255] Valószínűleg ekkor, ennek a folyamatnak a során születik meg a kép, áll össze, válik koherens történetté, alkotódik meg, és talán íratik le Jean de Joinville-nek, a király barátjának, Champagne *sénéchal*jának, a hűséges és „kivételesen befolyásos" belső tanácsadójának, a „hús-vér-érzés embernek" az alakja is.

II.3. Jean de Joinville Szent Lajos utódainak korában

Joinville életének 1270 utáni időszakáról, az udvarhoz való viszonyáról meglehetősen valójában keveset tudunk.[256] Birtokai nincsenek jó állapotban, pénzügyi helyzete is eléggé nehéz.[257] Az bizonyos, hogy a méltóságával járó feladatait Lajos király halálát követően is ellátja, továbbá, hogy 1282-ben a szentté avatási procedúra során a bizottság tagjai őt is meghallgatják Saint-Denis apátságában, s jelen van 1298. augusztus 25-én a szentté avatási ceremónián is.[258]

Joinville szolgálja Szent Lajos fiát, III. (Merész) Fülöpöt, majd később unokáját, Szép Fülöpöt is. Joinville tehát előbb annak a III. Fülöpnek a szolgálatában állt, akivel korábban a királyi udvarban gyakran találkozhatott, és akinek tizenöt esztendős uralkodásáról a történetírásban méltatlanul kevés szó esik, pedig – apja tanácsadóit megtartva – igen következetesen folytatta a királyi hatalmi bázis kiépítését, és nagy szerepe volt a francia monarchia modernizációs folyamatának továbbvitelében.[259]

Joinville könyvében III. Fülöp uralkodásának időszakáról gyakorlatilag nem esik szó, maga a király csupán néhány epizódban tűnik föl (részben még trónörökösként, mint az *Intelmek* címzettje, vagy mint apja szentté avatásának sürgetője.)[260] Más a helyzet a szent

---

[255] Christine FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe à l'autobiographe: approche de la* Vie de saint Louis, in QUÉRUEL, 1998., 73-91., 74.

[256] A Saint-Urbain Apátsággal való konfliktusok egészen a 14. század elejéig folytatódnak, és ennek viszonylag részletes dokumentációja is van. LUSSE, 1998, 35- 38. MONFRIN, XXI-XXIII.

[257] LUSSE, 1998, 33-35.

[258] *Uo.* **760**, **763**–**765**. A vizsgálatra és a tanúságtételre 1282. június 12 és aug. 20 között került sor.

[259] GUENÉE, *Comment on écrit…*, 11.; Charles-Victor LANGLOIS, *Le règne de Philippe le Hardi,* Hachette, Paris: 1887. (repr. Mégariots, Genève: 1979.); Gérard SIVÉRY, *Philippe III. Le Hardi*, Fayard, Paris: 2003.

[260] Emellett egy olyan esemény kapcsán, ahol a király Joinville-lel együtt az ifjú Fülöp herceget és Thibaud navarrai királyt oktatja (és ahol Joinville viselkedik a király által leginkább elvárt módon), illetve amikor

király unokája, IV. Fülöp esetében, akit kezdetben fegyelmezetten szolgál, de akinek uralkodásával szemben később – mint majd látni fogjuk – egyre nagyobb elégedetlenség alakul ki benne. Joinville Szép Fülöp korában (fiai, Jean d'Ancerville és Anseau de Reynel kíséretében) részt vesz a király több, Flandria ellen vezetett hadjáratában (1302-1305 között), és a király utasítására *sénéchal*ként eljárva fegyverrel kell fellépnie a Champagne területén illetéktelenül beavatkozó II. Thiébaud de Lorrainne herceggel szemben (1311).[261] Amikor azonban a Szép Fülöp pénzügyi és adópolitikájával szembeni elégedetlenség növekszik (1314), őt magát is az elégedetlen champagne-i bárók vezetői között láthatjuk viszont.[262]

Joinville könyvéből ezekről az évtizedekről és magáról Joinville-ről sem lehet megtudni szinte semmit. Hazatérését követően egy szót nem szól sem saját életéről, sem pedig a közvetlen családjáéról. A 14. század elejéről azonban van konkrét külső adatunk arra vonatkozóan, hogy Jean de Joinville időnként a királyi udvarban tartózkodik, és tekintélyes emberként tartják számon. Ebben minden bizonnyal szerepe van udvari méltóságának és az azzal járó feladatoknak, valamint annak, hogy akkor már valószínűleg azon kevés élő ember egyike, aki Szent Lajost még személyesen láthatta, akinek közvetlen emlékei vannak róla, s minden bizonnyal az egyetlen, aki a királyt barátjának nevezheti.

A Joinville-re vonatkozó egyik érdekes feljegyzést Francesco da Barberino firenzei író és költő hagyta ránk, aki 1309 és 1314 között látogatott Franciaországba, és járt a francia király, valamint a champagne-i gróf udvarában is.[263] Elmondása szerint a normandiai Poissyban találkoztak, ahol Joinville a champagne-i gróf kíséretében tartózkodott. Barberino ekkor kérdezte meg őt az etikett, a helyes terítés és felszolgálás szabályairól. Megtudjuk tőle, hogy miért kell a kést a teríték jobb oldalára tenni, továbbá hogy Joinville igen alaposan megdorgált egy ifjú fegyvernököt, aki a felszolgálás előtt nem mosott kezet. Barberino elmondja, hogy beszélgetett „*Jean de Joinville úrral, aki igen idős lovag és ezeknek a kérdéseknek a legjobb ismerője korunkban, és akinek szavait nagy tekintély övezi a francia király és mások részéről*".[264]

Joinville megszólja Fülöp herceg túlságosan divatozó és drága öltözékét. JOINVILLE, 2015., **7**, **25**, **738-739**, **755**, **760**.

[261] LUSSE, 1998, 39-40.

[262] *Uo*., 40.

[263] Francesco da Barberino (1264–1348) firenzei költő, aki a champagne-i gróf udvarában találkozik Joinville urával, és leírja, néhány etikettel kapcsolatos megjegyzése kíséretében, hogy a „nagy kort megélt" Jean de Joinville-nek milyen kivételes tekintélye van az udvarban. Idézi LUSSE, 1998, 40; MONFRIN, 1995, XXVI–XXVII., PARIS, 1898., 354-356.

[264] FRANCESCO DA BARBERINO, *Documenti d'amore, secondo i manoscritti originali a cura di* Francesco EGIDI, Roma, 1906-1927 I-IV. (repr. 2008, Arché), I. 132-133, II. 97, 351. DELABORDE, 1894, 151-154; MONFRIN, XXVI-XXVII.

Barberino ezen túlmenően más érdekes részleteket is följegyzett Joinville szavaiból, amelyek moralizáló tartalmúak, mint amikor például a *sénéchal* a fiának magyarázza, hogy „(…) *nem biztos, hogy az az ember, aki sorozatosan hízelgő szavakat mond, a leghívebb barát, és hogy bizony jobban lehet bízni az olyan emberben, akinek szolgálatára a szükség idején számíthatsz, de szavakban nem fejezi ki a hozzád való ragaszkodását.*”[265] (Ebből tudjuk meg, hogy időnként a fiát – valószínűleg utódját és a méltóság várható örökösét, Anseau de Joinville-t – is magával vitte az udvarba.)

Leírása szerint beszélgetésük során Barberino föltette a kérdést Joinville urának, hogy „*mi a legnagyobb tisztesség, amit a tiszteletet adni kívánó ember a másiknak megadhat; mire ő azt válaszolta: 'mindenkinek meg kell adni a tiszteletet'. Megkérdeztem tőle, hogyan. 'A tiszteletadó legnagyobb hasznára' – felelte. Arra kértem, hogy magyarázza ezt el nekem máshogyan is. 'Ha kifejezed tiszteletedet urad iránt annak távollétében, dicséred őt és magasra emeled, ez által te magad is emelkedsz a tisztességben. Ha olyan valakiről van szó, aki nálad magasabb rangú, noha nem a te urad, ha dicséred őt, érdemeket szerzel, jó hírnevet, és bizonyítod, hogy tiszta szándékú ember vagy. Ha olyan emberről van szó, aki veled azonos rangú, vagy az egyik társad, dicsérni fognak, mert azt látják, hogy másokat is erényesnek tartasz, és hogy jó emberekkel veszed magad körül. Ha olyan emberről van szó, aki tőled függ, ettől csak tekintélyed emelkedik, hiszen jó szolgád van. Ha az illető ember rangban alattad áll, de nincs veled függő viszonyban, ezzel bizonyítod, hogy alázatos és jó szándékú vagy, s nem esel abba a hibába, hogy lenézel másokat.*”[266]

Ha a fenti szövegeket a *Szent Lajos élete*nek (melyet – ne feledjük – Jean de Joinville nem sokkal korábban fejezett be) moralizáló eszmefuttatásaival vetjük össze, akkor láthatjuk, hogy hangulatukban és tartalmukban is igencsak hasonlítanak egymásra; – olyannyira, hogy ezek a részek akár abban is szerepelhettek volna. Ráadásul bármelyiket mondhatta volna Joinville, de éppúgy mondhatta volna akár maga Szent Lajos is… Mindenesetre ez a történet bizonyítja, hogy a *sénéchal* életének utolsó éveiben is meg-megjelent az udvarban, szellemileg friss volt, bölcselkedett, moralizált, tanított és a gondolatait szívesen osztotta meg a környezetével.

Barberino fenti elbeszélése alapján kitűnik, hogy Jean de Joinville-nek tekintélye van a királyi udvarban, s hogy a szent király barátjaként valószínűleg többet engedhet meg magának, mint egy egyszerű udvari ember. Abból, amit Francesco mestertől megtudunk, ugyancsak látható, hogy figyelnek rá, hallgatnak János úr szavaira, tanácsaira – bár valószínű, hogy nem annyira, amennyire ő szeretné. A leírás azonban itt elsősorban egy olyan jeles, idős

[265] BARBERIINO, II. 97.
[266] BARBERINO, II. 351. Idézi MONFRIN, XXVII.

bárót mutat be, akinek az ismeretei az udvari protokoll szintjén és az életbölcsességek tekintetében megkérdőjelezhetetlenek. Ezzel pedig valójában Barberino indirekt módon azt mondja, hogy Joinville ura azért tekintélyes ember, mert az udvar egyik színfoltja. Barberino megjegyzéséből nem lehet arra következtetni, hogy Champagne *sénéchal*jának bármiféle hatása lenne az udvari döntésekre. Politikai tekintélyének, befolyásának sem a királyság ügyeinek intézésében, sem a grófságában továbbra sincs semmi nyoma. Barberino egyébként a leírásában egy szóval sem említi, hogy János úrnak bármiféle köze lett volna Szent Lajoshoz. Úgy tűnik Barberino erről nem kérdezte a *sénéchal*t, ő maga pedig a szent király alakját még példáihoz kapcsolódva sem említette. Francesco számára az idős Joinville egy nagy életbölcsességgel rendelkező udvari ember, aki moralizáló megjegyzéseket tesz és neveli a környezetét.

Azt, hogy Joinville maga miként vélekedett bizonyos kérdésekről a Lajos király halálát követő időszakban, csak néhány áttételes megjegyzéséből ismerjük: első pillantásra úgy tűnik, hogy Tuniszban nem csak a király élete ért véget, vagyis nem csak az *életrajz* végére került pont, hanem – furcsa módon – az *önéletrajzéra* is. Ez is azt mutatja, hogy János úr számára az utóbbi csak az előbbivel összefüggésben volt értelmezhető. A *hagiográfusnak* azonban maradtak még (sőt, bizonyos szempontból most nőttek meg igazán) feladatai, és az önéletrajz írójának is előkerültek a „rejtett tartalékai", melyek a kanonizációs folyamat során aktiválódhattak újra.

A *krónikás* és a *történetíró* elbeszélő kedvét azonban egyáltalán nem keltették föl (de legalábbis nem bírták írásra) a 13. század utolsó harmadának korántsem eseménytelen franciaországi történései. Könyve csak nagy ritkán és eléggé homályosan fog majd reagálni a századforduló évtizedeinek egyes eseményeire. Ehelyett, ebben a zajosan átalakuló és a korábban biztosnak hitt értékeket devalváló világban fontosabb volt (talán menedéket is jelentett) Szent Lajos életének és bölcs mondásainak felidézése. És persze maradhatott a *Credo* olvasása és a benne foglaltak inspiráló ismétlése, a szent királyával közös szentföldi emlékek állandó jelenlétének érzékeltetése. Közben pedig még inkább összeállhattak a „moralista" és potenciális „fejedelemtükör-szerző" gondolatai is.

Eszerint Joinville-ben a század utolsó három évtizedében a *Mémoires*-író és a hagiográfus színre lépésének belső kényszere maradt meg a legerősebben, és ezek mellett – mint fentebb láttuk – maradt egy történeti váz, melyhez egy sajátos történetírói felfogás kapcsolódott. Ennek egyik legfőbb sajátosságát művében majd az önéletrajzi, tehát az erősen szubjektív elem mind erőteljesebb jelenléte adja meg. Joinville tehát a maga külön útját követte: nem lett Franciaország, vagy éppen Champagne történetírója; – ő Szent Lajos mélyen „szubjektív"

történetírójává vált.[267] Inspirálhatta őt ebben a király kultuszának egyre dinamikusabb terjedése, dontésében befolyásolhatta a királynétól származó kérés, hogy „*írassa meg*" a szent király életét, de – látván e munka eredményét – aligha lehet kétséges számunkra, hogy Joinville nem (legalábbis nem csak) a fölkérés miatt, és nem is elsősorban annak készítette el művét, akinek végül is a kéziratot ajánlotta. A *sénéchal* mindenekelőtt saját magának írt, és az utókornak: vagyis mindazoknak, „*akik majd olvassák e könyvet.*"[268]

A történet két főhőse fizikailag elvált és – mint majd látni fogjuk – gondolatilag is valamelyest elkülönült – egymástól Párizsban 1267. március 25-én. Fokozatosan összeálltak viszont annak a későbbi könyvnek a sarokpontjai, mely majd újra összehozza, befogadja, és majd kivételes erővel egyesíti őket.

II.4. „a most uralkodó király" – *Joinville és Szép Fülöp*

Joinville és IV. Fülöp viszonyára, illetve azok homályos pontjaira még a következő fejezetekben többször vissza fogunk térni. Néhány fontos elemére azonban szükségesnek látom külön is fölhívni a figyelmet. Mivel Joinville és IV. Fülöp kapcsolatának a báró, a sénéchal, az ember és a történetíró szempontjából nézve is igen nagy fontossága van, és annak ellenére, hogy a könyvben és Joinville egyéb műveiben konkrét utalást alig találunk rá, az is elegendő, hogy röviden szóljunk itt róla.

Joinville könyvéből annyi azért kiderül, hogy – noha a szerző időnként burkoltan kifejezi nemtetszését III. Fülöp király viselkedésével szemben is[269] – a legkevésbé IV. Fülöp királyt kedvelhette, akinek hűvös személyisége és kegyetlen pragmatizmusa nyilvánvalóan távol állt tőle, a monarchiának a bárók és a nemesek rovására történő hatalomkoncentrációja pedig kifejezetten irritálta.[270] Ez valószínűleg alapvetően meghatározta a királyhoz való későbbi viszonyát is.

Uralkodása során Szép Fülöp frontot nyitott, vagy „újra nyitott" szinte mindenkivel szemben, akivel nagyapjának sikerült békét és nyugalmat teremtenie: kívül Flandriával, a

[267] FERLAMPIN-ACHER, in QUÉRUEL, 1998., 82-85.
[268] JOINVILLE, 2015.. **768**. „*pour ce que cil qui orront ce livre*"… JOINVILLE, 1995., **768**.
[269] Joinville „*a mostani király apjára*", azaz III. Fülöpre tesz megjegyzést öltözködésével kapcsolatosan, ami talán kissé több, mint egyszerű generációs probléma. JOINVILLE, 2015., **25.**
[270] LUSSE, 1998, 39; MONFRIN, 1995, XVII; Jean FAVIER, *Philippe Le Bel,* Paris, 1998, 517–519.

Pápasággal, Angliával, belül az egyházzal, a templomosokkal, a városi polgárokkal, a zsidókkal, a nemességgel, a bárókkal egyaránt. Ezzel egy időben föladta és magára hagyta az elődei által fontosnak tekintett korábbi törekvéseket, mindenekelőtt az Anjou Dél-Itáliát és a keresztes háborúk hagyományos irányait. (A Templomos Rend fölszámolásával pedig ráadásul kiiktatta az egyik legjelentősebb, a közel-keleti területeken nagy tapasztalatokkal rendelkező és szükség esetén bevethető katonai erőt is.)

A Francia Királyságot vaskézzel modern monarchiává alakító, de állandó pénzszűkében lévő IV. Fülöp a kincstár megtöltése érdekében semmitől sem riad vissza, s ennek áldozatává válik a hagyományos nemesség és a bárók – és velük együtt maga Joinville – is. A király kölcsönöket követel és kötelező felajánlásokat vár el alattvalóitól. Pénzrontáshoz folyamodik, időszakos (de rendszeresen beszedett) külön adókat vet ki.

Mélyen beleavatkozik alattvalói hétköznapi életébe is: meghatározza, hogy hány és milyen értékű ruhát viselhetnek a társadalom különböző szintjén lévő alattvalói, hány fogásból állhatnak az étkezések és milyen szinttől és mikor lehet díszes (ezüst, netán arany) étkészletekkel teríteni. A nemesfémből készült edények jó része pedig a király pénzverdéjében végzi… (Ez külön is irritálhatta a *sénéchal*t, hiszen – mint fentebb láttuk – a különleges alkalmakkor a terítéshez használt edények őt illették – volna…).

A király gyűlölt *legistái*nak uralma országszerte széleskörű ellenszenvet, sőt ellenállást vált ki. Mint említettük, Joinville-t is ott találjuk a bárók jogait és privilégiumait visszaszorítani akaró király pénzügyi politikájával elégedetlen, „ligát kötő" bárók vezetői között is (1313). Amikor azonban X. Lajos elégtételt ad nekik és a flamandok ellen mozgósítja őket, a régi reflexek hibátlanul működnek: az akkor kilencven esztendős lovag, némileg rezignáltan ugyan, de – majd, mint látni fogjuk a X. Lajosnak írott levél kapcsán – kész a további harcra, és ismét áll királya rendelkezésére (1315 júniusa).

Jól látható, hogy Joinville és Szép Fülöp soha nem volt jó viszonyban egymással, és ez a kapcsolat valószínűleg annak mértékében romlott, ahogy haladt előre a király által fölgyorsított modernizációs folyamat. Az egyik sajátos jelzése ennek a helyzetnek, hogy Szép Fülöp az egyetlen olyan, a szövegben szereplő francia uralkodó (sőt, az egyetlen a király családjából), akinek Joinville soha nem mondja ki a nevét. Visszatérő kifejezéssel ő a „*most uralkodó király*."[271]

Azonban a teljesség kedvéért álljanak itt azok az utalások, amelyek Joinville-nél közvetve vagy közvetlenül Szép Fülöpre vonatkoznak. A könyvben Joinville a királyt mindösszesen

[271] „*le roy qui orendroit*" vagy „*roi qui ore est*"…. JOINVILLE, 2015., **25**, **37**.

nyolc alkalommal szerepelteti. A valójában a III. Fülöpre vonatkozó két megjegyzésen és két egyszerű (a kanonizációval kapcsolatos) referencián túlmenően,[272] a mons-en-pévèle-i csata egy jelenetére való utaláskor; Szent Lajossal példálózva az istenkáromlás eltűrésével kapcsolatban; majd hogy miért kell Istennek tetsző módon cselekedni; illetve hogy dicsőség jár azoknak, akik a szent királyra akarnak hasonlítani.[273] Van olyan eset is, amikor a megjegyzés teljesen általános, és senki sincs külön megnevezve, de érezhető, hogy Joinville szavai akkor is Fülöp királynak – vagy elsősorban neki – szólnak.[274] A szóban forgó szövegrészek nagyon különböző tartalmúak és fontosságúak, de egy dologban azonosak: Fülöp királlyal szemben elmarasztalóak. Ezek – a bekezdések számsorrendjében – a következők:

Joinville X. Lajoshoz írott ajánlásában az elkészített könyvvel s annak címzettjével kapcsolatban az alábbiak szerint fogalmaz: „*S minthogy senkit nem látok, akinek annyi jogcíme lenne a birtoklására, mint önnek, aki az örököse* (t.i. Szent Lajosnak)*, elküldöm önnek, hogy ön és fivérei,*[275] *és mások is, akik majd hallják, jó példákat találhassanak benne, s eme példákat a gyakorlatba átültessék, hogy Isten majd megjutalmazza őket*." [276]

A könyv befejezésekor (és a kézirat datálásának időpontjában is) azonban még mindig Szép Fülöp uralkodik, akinek így – Joinville szerint – nincs meg a legnagyobb jogcíme arra, hogy az ajánlás neki szóljon, bár a „*mások*" kifejezés még vonatkozhat akár rá is. Majd a következő bekezdésben még általánosabb érvénnyel fogalmazza meg ugyanezt: „*elmondom, amit szent mondásaiból és jó tanácsaiból láttam és hallottam, azért, hogy sorban egymás után megtalálhassák őket és épülésükre szolgáljon azoknak, akik majd hallják.*" [277]

A következő említés egy útravalónak szánt jó tanács, melyet Szent Lajos leendő utódjához intéz: „*Drága fiam – mondta –, arra kérlek, szerettesd meg magadat országod népével. Mert sokkal jobban örülnék annak, ha jönne Skóciából egy skót, aki jól és igazságosan kormányoz, mint ha te kormányoznád népedet rosszul.*"[278] – Olyan tanács ez, mely gyaníthatóan azért is

[272] *Uo*., **762**, **765**.
[273] Ezek az alábbi részek: *Uo*., **40**, **687**, **761**,
[274] *Uo*., **18**, **19**, **20**, **21**.
[275] IV. Fülöp mindhárom fia Franciaország királya lesz. Egyébként hasonló korúak: X. Lajos 1289-ben, a későbbi V. Fülöp 1293-ban, IV. Károly pedig 1294-ben született.
[276] JOINVILLE, 2015., **18**.
[277] *Uo*.
[278] A Joinville-fordítás vonatkozó lábjegyzetében (lásd II. köt.) összefoglaltam a Skóciával kapcsolatos kortárs történeti referenciákat, melyeket azzal egészítettem ki, hogy a „skót"-ra való hivatkozás valójában azt jelenti, hogy a király jobban örülne annak, ha egy *idegen* kormányozna *jól*, mint ha a saját fia *rosszul*. Arra azonban nem találtam megoldást, hogy az *idegen* miért nem egyszerűen *idegen*, és miért éppen *skót*. JOINVILLE, 2015., **21**., és 15. 18. sz. lj. Ezen túlmenően talán van mégis egy lehetséges magyarázat, mely a *Csonkakezű királylány – La Manekine* történetéhez kapcsolható. A Philippe de Rémi (1205/10-1265) által újraalkotott, rendkívül népszerű

fogalmazódik meg, mert annak, amit Joinville „jó kormányzásnak" tekint, a „most uralkodó király" éppen az ellenkezőjét cselekszi.

Egy másik alkalommal, mely a keresztesek hazatérésének egy epizódjához, egy szerencsés kimenetelű hajóbalesethez kapcsolódik, Joinville Isten hatalmára és figyelmeztető szándékára von le következtetést és ad ismét eléggé egyértelmű tanácsot: „*Oly módon kell hasznunkra fordítanunk Isten nekünk küldött figyelmeztetéseit, hogy ha azt érezzük, hogy van a szívünkben vagy testünkben olyan dolog, mely nem tetszene Istennek, sietve el kell azt onnan távolítanunk.* (…) *és ha nem így cselekszünk, úgy tesz majd velünk, ahogy jó úrnak kell a rossz szolgálójával. Mert a figyelmeztetés után, amikor a rossz szolgáló nem hajlandó megjavulni, az úr halállal, vagy más, még nagyobb csapásokkal sújtja, melyek még a halálnál is rosszabbak.*"[279]

Látnoki szavak ezek, különösen, ha a Szép Fülöpöt és családját ért pár évvel későbbi megpróbáltatásokra gondolunk. (Természetesen Joinville a szöveg írásakor még nem ismerhette azokat a drámai eseményeket, amelyek majd 1213-15-ben az utolsó Capetingeket sújtják.) Nem sok időt hagy azonban a találgatásra, hogy kinek címezi mondandóját: a következő fejezetben pontosítja, hogy ahhoz a királyhoz szól, „*aki ma uralkodik.*" Szavaival az általuk megélt és fentebb idézett isteni figyelmeztetést állítja párhuzamba egy másik isteni figyelmeztetéssel, mely igen nagy valószínűséggel egy a közelmúltban lezajlott csata egyik jelenetére utalva vonja le a tanulságot: „*jól vigyázzon a király, aki ma uralkodik, mert ugyanakkora, vagy még nagyobb veszélytől menekült meg, mint mi; változtasson rossz viselkedésén, nehogy Isten lesújtson akár reá, akár az ő dolgaira.*"[280] Joinville ezzel a francia-flandriai háború egyik legfontosabb ütközetét (Mons-en-Pévèle, 1304. augusztus 18.) idézi

---

történetnek a korabeli nyugati keresztény világ két szélső pontjáról (ami éppen *Skócia* és Magyarország) érkező főhőse van, ahol *Skócia* – többek között – a *jó kormányzás* színtere („*a fiatalság és az udvari erények földje*" – szemben a merev feudális jegyeket mutató Magyarországgal). A Rémi-féle Manekine egy keresztényi értékrendet képviselő, nevelő szándéktól sem mentes, izgalmas és népszerű alkotás, ahol Skócia egy *pozitív kormányzási modellként* szerepel. Hogy a Manekine-ben említett Skóciának van-e valami köze Joinville megjegyzéséhez, azt biztosan nem tudjuk: ezt viszont nem zárja ki a mű feltételezett keletkezési időpontja (1230-40), és valószínűsiti az a körülmény, hogy a szerző, Philippe de Rémi, Robert d'Artois (Lajos király Szentföldön elesett öccse) szolgálatában állt. Ezek alapján föltételezhető, hogy a történetet a királyi udvarban is ismerték. Vagyis, ebben az esetben, ha a hipotézisünk helytálló, akkor azt ugyan nem tudjuk meg, hogy a skótokra való hivatkozás *Lajos* királytól, vagy *Joinville*-től származik-e (persze potenciálisan *bármelyikük* lehet), de annak származási helye minden bizonnyal a királyi udvarhoz kapcsolódó szellemi környezet – ami ugyancsak érdekes információnak tekinthető. Feltételezésünk az, hogy Joinville megjegyzése ebben a gondolatmenetben új értelmezést kaphat: eszerint Skócia nem csak egy *idegen*, *távoli* ország, de a Manekine-ből azt is megtudhatjuk, hogy egyben a *jó kormányzás* színtere is, ami Joinville részéről a példa megválasztását akár már ebben az összefüggésben is indokolttá is teheti. A szöveg-összefüggést lásd SZABICS Imre, *A csonkakezű királylány (La Manekine)*, in PHILIPPE DE RÉMI, *Bevezetés*, 47-75. *La Manekine*, 76-202. https://www.arlima.net/mp/philippe_de_remi1_html (letöltve 2017.12.12.) Lásd még SELÁF, *Túl-Távol-Nyugat…*, 24-25.

[279] JOINVILLE, 2015., **40**.

[280] *Uo.*,**42**, általánosabban: **637**.

föl, mely ugyan a francia királyi csapatok átütő sikerével végződött, de amelynek során Szép Fülöp csapdába esett, lováról bukott és csaknem ott veszett a csatatéren. Ezt Joinville úgy értékeli, mint Isten utolsó, a királynak küldött figyelmeztetését és a történet által üzeni: „még van esély a megjavulásra." (Ők ugyanis, akkor úgy menekültek meg, hogy a szent király bölcsességének következtében megértették Isten szándékait, amit másnak is meg kellene végre értenie.)

A veszélyhelyzetből történt megmenekülését maga Fülöp király is csodás eseményként értelmezi, csak éppen más összefüggésbe helyezve, a Miasszonyunk oltalmazásának tudja be. Egyébként a király egészen kivételes vitézséggel és bravúros lovagi teljesítménnyel vágta ki magát a bajból, ami más helyzetben és más szerzőnél biztosan nem felelőtlenségként, hanem igen jeles lovagi cselekedetként jelenhetett volna meg,[281] s ha nem a „*most uralkodó király*hoz" kötődik, valószínűleg János úrtól is nagyobb elismerés járt volna neki. (Joinville egyébként ennek az epizódnak akár maga is tanúja lehetett volna, hiszen – mint említettük – a mozgósított csapatokkal, a fiaival együtt ő is részt vett a Flandria elleni háborúban, s ott volt a mons-i ütközetben is.)[282]

A következő idézet is Szent Lajossal von párhuzamot (s ez a bejegyzés leginkább ezért érdekes számunkra); a „király" ebben a történetben, mint alattvalói istenkáromló szavaiért felelős személy jelenik meg, s a sokat tapasztalt és látott, sok időt megélt „öreg bölcsek" új erkölcsök romlásán kesergő „örök" morgolódását közvetíti. „*Nagy szégyen a Francia Királyságra és a királyra, hogyha eltűri, amint alattvalói alig tudnak megszólalni anélkül, hogy ne mondanák, Az ördög vigye el!*" Ez pedig pedig olyan eset, ami János úr szerint természetesen nem csak Szent Lajos uralkodása idején és udvarában volt elképzelhetetlen, de (annak megfelelően) még Joinville-ben sem tolerált viselkedés.[283]

Joinville a szentté avatási szertartás kínálta lehetőséget is kihasználja arra, hogy Lajos király viselkedését pédaként állítsa utódai elé: A király erkölcsi nagyságát hangsúlyozó történet, amit fölidéz, annyira erősen maradt meg az emlékezetében, hogy egészen a szentté

[281] Joinville itt arra figyelmeztet, hogy az Úr jelzéseire oda kell figyelnie mindenkinek. S erről azonnal saját uralkodója jut eszébe, akit erre figyelmeztetni kell… Mons-en Pévèle-nél (1304. aug. 18.) Szép Fülöp élete egy hajszálon múlt, amikor a csatában óvatlanul előretört, s a flamandok lováról a földre taszították. JOINVILLE), 2015., **41**, 28/47. sz. lj., 328. MONFRIN, 405. FAVIER, 245. Georges BORDONOVE, *Les rois qui ont fait la France. Philippe Le Bel,* Paris: 167-173. (dicsőítő versek: 172-173.)

[282] Gaston Paris alig érinti, Joinville és Szép Fülöp kapcsolatáról csak annyit jegyez meg, hogy a *sénéchal* Emlékirataiban „*egyértelmű tanújelét adta annak, hogy milyen kevés szimpátiával viseltetik új urával szemben*." Egyebet nem tudunk meg tőle az okokról. PARIS, 1898., 347-348.

[283] Tegyük hozzá, hasonlóan (bár nem ennyire) istentelen beszéd meglétére a „korábbi időkből" Joinville maga is utal: s nem elítélőleg, inkább „hangulat-idéző" kontextusban (lásd Soissons-gróf szavajárását). JOINVILLE, 2015., **242**.

avatási tanúvallomásig és dokumentumig eljutott, sőt – igaz, Joinville szerint – még Jean Samois testvér által a ceremónia alkalmával mondott beszédben is megidéztetett.[284] A szöveg Szent Lajos becsületességéről és az adott szó (a királyi-lovagi adott szó) feltétlen tiszteletben tartásáról szól; a lényeg: adott szavát Szent Lajos még a muzulmánokkal szemben is megtartja. Pedig tudjuk, és a kortársak még inkább tudták, hogy a muzulmánoknak adott szó a katolikus egyház részéről más megítélés alá eshetett, mint a kereszténynek adott szó.

Okkal föltételezhető-e, hogy ez a gesztus Joinville, a lovag és a báró számára azért is volt olyan kivételesen jelentős (és a szentté avatáskor is említésre méltó), mert általa ismét csak saját korának urai elé állíthatja a Szent Lajos-i példát? Hiszen az adott szó megtartása az egyik legfontosabb lovagi erény.[285] Úgy vélem, Joinville számára a király feltétlen becsületességére való hivatkozás ennél még sokkal többet jelentett: jelzi, hogy Lajos király mindenkivel szemben respektálja az adott szót, betartja és betartatja a törvényt, melynek alapvető fontosságú része a lovagi értékrendnek, a vazallusrendszer megszentelt szabályainak, és ezen belül a bárói privilégiumoknak az elismerése is. A király pedig – ebben az értelemben és általa – továbbra is *része* a lovagi közösségnek; közülük való. Megbecsüli a báróit, meghallgatja és kikéri tanácsaikat. Velük *együtt* kormányoz. Az ilyen uralkodó példaként állítása a kortársak elé ismét csak burkolt, de egyértelmű üzenet a „*most uralkodó királynak*", aki – mint tudjuk – egyáltalában nem ezek szerint a szabályok szerint cselekszik.

Az utolsó ilyen típusú megjegyzés ismét általános megfogalmazású, de talán éppen ezért a legerősebbek közül való. Amikor Joinville leírja a szentté avatási döntés hírét és azt, hogy ez az országban milyen nagy érzelmeket váltott ki, az alábbiakat mondja: „*Mindez óriási örömöt jelentett, és jelent ma is az egész Francia királyságnak, s kiváltképp nagy dicsőséget minden ivadékának, akik jótéteményeikkel őt követni törekszenek. Nagy szégyen azonban utódai közül mindazokra, akik nyomába lépni e nemes cselekedetek terén nem serénykednek. Bizony*

---

[284] *A prédikációt Jean Samois testvér tartotta, s a mi szent királyunk egyéb nemes cselekedetei között felidézte az egyiket, melyet korábban esküvel én tanúsítottam, mert saját szememmel láttam, és így szólt: 'Hogy lássátok, ő volt korának legbecsületesebb embere, el akarom mondani, hogy olyan becsületes volt, hogy még a szaracénokkal szemben is be akarta tartani a nekik tett vállalását, azt, amit egyszerű szóval fogadott; s ha úgy történt volna, hogy szavát nem tartja, nyert volna tízezer livre-et, vagy még többet is." És elmondta nekik az egész történetet úgy, ahogy fentebb írva van. S amikor elmondta nekik ezt az esetet, így szólt: 'ne higgyétek, hogy hazudok nektek, hiszen itt látom magam előtt azt az embert, aki ezt a dolgot nekem eskü alatt vallotta." Uo.,* **763, 764.**

[285] Amikor a IV. keresztes hadjárat képviselői hivatkoznak a lovagi „adott szó" fontosságára, az nem más, mint ürügy a hadjárat folytatása feltételeinek további biztosítása érdekében. Az érv erejét mutatja, hogy szembehelyezhető a Zárát védő pápai interdiktummal. Az adott szó *muzulmánokkal* szembeni be nem tartásának egyébként akkor még konkrét anyagi haszna is lett volna a keresztesek számára (olyan sok pénzről volt szó, ami sokszorosa lehetett a Joinville-birtokok jövedelmeinek.) Mindez külön is emelheti, mintegy „beárazza", a földhöz ragadt gondolkodásúak számára is megfoghatóvá teszi, megemeli a királyi becsületesség értékét.

mondom, nagy szégyen háramlik minden leszármazottjára, akiket cselekedetükben a rossz vezérel, ujjal mutogatnak majd rájuk, s mondják, hogy a szent király, akitől származnak, irtózott volna ily gonoszságot elkövetni."[286] Itt ugyan nincs szó a „most uralkodó királyról", de teljesen egyértelmű, hogy Joinville vádló ujja elsősorban ismét az ő irányába mutat.

Van egy másik fontos eseménysorozat, melynek fölidézése Joinville és Fülöp király viszonyát illetően több szempontból is tanulságos. Az események és helyszínek alapján föltételezhető, hogy Joinville talán részt vehetett III. Fülöp leányának, Franciaországi Blankának (Blanche de France)[287] Habsburg Albert fiával, III. Habsburg Rudolffal megkötendő házasságának előkészítésében, azt viszont biztosan tudjuk, hogy ott volt a királylány kíséretét alkotó delegációban, 1300 májusában.[288] A házassági szerződést IV. Fülöp és Habsburg Albert a Joinville-ekhez tartozó birtokon,[289] Vaucouleurs-ben[290] szervezett találkozón kötötte meg. A házasság a császár és a francia király közötti átfogó egyezkedés része volt, mely Strassburgban kezdődött (1295) és Vaucouleurs-ben folytatódott, ahol a szerződés megkötésére is sor került (1299. december 3.). A folyamat Szent Lajos szentté avatásával, illetve a ceremóniával gyakorlatilag egy időben zajlott. A tárgyaló felek (Albert és Fülöp) ezt megelőzően Joinville feleségének birtokán, Reynel várkastélyában találkoztak. Ezt követően kötötték meg a házasságot (1300. május 25.); Joinville pedig tagja volt annak a küldöttségnek, mely Franciaországi Blankát a Habsburgok által regionális császári központtá fejlesztett Hagenauba kísérte, leendő férjéhez, amiről ő maga tesz – egyébként csak mellékesen – említést.[291]

---

[286] JOINVILLE, 2015., **761**.

[287] IV. Fülöp francia király az egész politikájára jellemző pragmatikus racionalizmussal kezelte rokonai házassági szerződéseit is. Féltestvére, Blanka (1278/82–1305. március 1.) házassági szerződési tervezeteit is vaskézzel és a politikai érdekeknek szigorúan alárendelve intézte. Blanka már 8 éves korában jegyese volt (a flandriai pozíciószerzés érdekében) a nála mintegy 20 évvel idősebb Jean de Dampierre-nek, Namur grófjának (1290), majd a Blankával megközelítőleg egykorú (ám férfi kegyenceiről elhíresült) II. Eduárdnak, azután II. Eduárd Blankánál mintegy 40 esztendővel idősebb apjának, I. Eduárdnak. Végül a vele nagyjából egykorú III. Rudolffal (1284–1307. július 4.) köthetett házasságot.

[288] Franciaországi Blanka öt évvel később Bécsben hal meg, a minoriták templomában temetik el, a *Szent Lajos tiszteletére* általa emeltetett kápolnában. (Egy 17. századi rajzról ismert a síremléke, mely párhuzamot mutat a marburgi Szent Erzsébet-síremlék ábrázolásával; - a sír a templom 18. századi átépítésének esett áldozatául.)

[289] A Joinville-ek ifjabb ága Angliában és a Nápolyi Királyságban telepedett meg. Vaucouleurs eredetileg Jean de Joinville öccsének, Geoffroy de Vaucouleurs-nek (Geoffroy de Geneville; 1228–1314) a birtoka, ebben az időszakban pedig már Geoffroy második fiának, Gautier-nek a birtokában volt (1292–1304).

[290] A helyszín megválasztása talán nem volt teljesen véletlen, hiszen a vár korábban is adott már helyet császár–király találkozónak: VII. Lajos francia király Vaucouleurs-ben találkozott és tárgyalt Barbarossa Frigyes császárral (1165).

[291] Jellemző, hogy minderről úgy szerzünk tudomást, hogy Joinville megemlíti, amikor Provence-i Margit királyné fogadalmi ajándékáról beszél, melyet akkor látott, amikor a király húgát kísérték Hagenau-ba. Joinville

Nehéz elképzelni (sőt, Gaston Paris kifejezetten az ellenkezőjét állítja),[292] hogy egy ilyen – a birtokain, illetve azok közelében zajló – eseménysorozatból Szent Lajos barátja, Champagne *sénéchal*ja, a szóban forgó tárgyalási helyszínek földesura – ha politikailag tekintélyes ember az udvarban – teljesen kimaradt volna. (Az pedig teljességgel elképzelhetetlen, hogy minderről Joinville ura egyáltalában nem tudott.) Ráadásul Albert és Fülöp között ekkor egy igen fontos, a francia–német határvidék sorsát (következésképp Jean de Joinville és családjának az érdekeit) érintő kérdésekről is folytak a megbeszélések. Viszont ha Joinville ott volt, akkor meg azt nehéz megmagyarázni, hogy ő maga miért nem ejtett szót róla.

Ha pedig az a helyzet (ami ugyancsak nem kizárt), hogy Joinville közreműködésére a tárgyalások során a király nem tartott igényt, akkor az ismét arra utalhat, hogy Szép Fülöp és Jean de Joinville között a távolságtartás igénye és a szimpátia hiánya – hogy így fogalmazzunk – kölcsönös lehetett. Vagy egyszerűen csak Jean de Joinville-nek, Champagne *sénéchal*jának nem volt akkora hatalmi politikai súlya, hogy ezekben az ügyekben a jelenlétére számítani kellejen, hogy a döntéseknél igényt tartsanak a közreműködésére, és ehhez még Szent Lajos „barátjának és nehéz időkben társának" a hagyománya, legendája és „aurája" sem volt elegendő. Fülöp király dinasztikus reprezentációs politikájába azonban, melynek legfontosabb eleme Szent Lajos kultuszának ápolása és terjesztése, vagyis a dinasztikus szentkultusz lehető legmagasabb szintre vitele volt, tökéletesen beleillik, hogy Szent Lajos barátja, Jean de Joinville a Franciaországi Blanka házasságkötésére összeállított delegációban helyet kapjon.

Fülöp király általában véve nem kedvelte nagyapja korának feudális báróit és nem osztotta az akkor már avittnak tűnő világlátásukat. A legnagyobb vazallusainak birtokaira (így a Joinville számára oly kedves Champagne-ra és kivételes gazdagságára is) gátlástalanul rátette a kezét, és ezzel – mint láttuk – a *sénéchal* méltóság tartalmát is átalakította. A szent király kultuszának ápolását és terjesztését saját hatáskörébe vonta, s ő maga nem tartotta fontosnak az olyan kivételes kapcsolat elismerését, mint amilyen Lajos király és János úr között kialakulhatott, ami pedig Jean de Joinville számára szubjektíve kiemelkedően fontos volt; – mondhatni létezésének, életcéljának alapvető elemeként fogalmazódott meg.

Mindez pedig együtt és külön-külön is motiválhatta a Szent Lajosról írott mű szerzőjét könyvének megalkotásában és a megírás szempontjainak kialakításában. Joinville Szent Lajosa ezért úgy készült, hogy mint általánosan követendő példa, mint moralizáló – nevelő

---

még ekkor is a szentföldi emlékei között él, azoknak ad prioritást, miközben egy látványos és nagy fontosságú politikai-diplomáciai eseménysorozat záró eseményének a résztvevője. JOINVILLE, 2015., **633**.

[292] PARIS, 1898, 351-353.

alkotás, minden fejedelem épülésére szolgáljon, de szavai elsősorban Fülöp királyhoz szóljanak. Valahogy ki kellett mondani, hogy az „aranykor" Szent Lajosának a jó kormányzásával mély kontrasztban áll annak a királynak az uralma „*aki most uralkodik*". Eszerint tehát a könyv szellemében és helyenként soraiban is, nyíltan, vagy látens módon végighúzodik a Fülöp király uralkodásával szembeni kettős, személyes és bárói-lovagi elégedetlenség.

Szinte elkerülhetetlen volt, hogy a későbbi korok történetírása Szép Fülöp uralkodását Szent Lajos korával összehasonlításban szemlélje. Nem kétséges, hogy az „elátkozott királyok" ismert történetének[293] szelleme is befolyásolta (és befolyásolja ma is) a IV. Fülöpről a történetírásban, az irodalomban, mindenekelőtt pedig a szélesebb közönség körében napjainkra kialakult képet (ami természetesen csak visszatükrözi a történeti feldolgozások eredményeit.)

A IV. Fülöp és Szent Lajos alakjának párhuzamba – és ellentétbe – állításával tehát nem kellett megvárni a kérőbbi történetírás értékítéletét, hiszen ez már Joinville szövegéből is egyértelműen kiolvasható. Ha beszélhetünk egyáltalán Szép Fülöp esetében a történetírás és az irodalom által kreált „fekete legendáról", mely majd egy cinikus, kegyetlen, hideg, gátlástalan hatalom-koncentráló, s annak érdekében a pénzhamisítástól kezdve a koncepciós perekig semmitől vissza nem riadó uralkodót mutat be, akkor az mindenképpen elmondható, hogy ennek az uralkodóképnek kezdetei Joinville-ig nyúlhatnak vissza.

Joinville ugyanis ebben valóban nem téved: Szép Fülöp az ő szeretett feudális champagne-i bárói világát számolja föl a legdurvább módon, amikor „Szent Lajos-i" küldetéstudattal és vallásos buzgalommal, de hidegséggel, célratörő és gátlástalan következetességgel szervezi modern állammá a Francia Királyságot. Sőt, hozzátehetjük (ami János úr szemében végképp megbocsájthatatlan), még arra is kísérletet tesz, hogy távolságban tartsa igaz barátjától szeretett urát és királyát, mert nem ismeri el kivételesnek a köztük lévő kapcsolatot, ami pedig Joinville számára mindennél fontosabb. Nem adja meg neki ugyanis azt, amire élete utolsó évtizedében oly annyira vágyott, és amit oly sokan mások megkaptak: a Szent Lőrinc egyház Szent Lajos oltára, Joinville kérése ellenére (mint látni fogjuk), nem részesül a királytól ereklye-adományban.

Joinville és Szép Fülöp kapcsolatát nézve az olvasónak végül az a benyomása támad, hogy Joinville folyamatos utóvédharcot folytat ezzel az új világgal szemben, és rendre úgy és

[293] Ezzel a kifejezéssel szokás utalni Maurice Druon nagysikerű történelmi regény-trilógiájára, mely a Capeting-dinasztia utolsó korszakát írja le hét könyvben (közülük az első IV. Fülöpről szól és a *Vaskirály* címet viseli.) Maurice DRUON, *Az elátkozott királyok*, I-III., Bp.: Európa, (több kiadás: 1973, 1982, 2006.) és filmváltozat.

azért is emeli ki Szent Lajos érdemeit, követendő cselekedeteit, kifogástalan gondolkodásmódját, hogy az egyben követendő példaként, sőt figyelmeztetésként jelenjen meg utódai előtt. Fülöp király esetében azonban (ez a szövegkontextusból folyamatosan érződik), ennél még többről van szó: ezen a téren valójában ő a könyv igazi címzettje. A dedikáció ugyan nem neki szól (egyes szöveg-részletekre gondolván furcsa is lenne); – Szent Lajos igencsak megszívlelendő „bölcs mondásai" azonban nagymértékben és elsősorban mégiscsak hozzá intéztetnek.

Összegzésként tehát megerősíthetjük, hogy Joinville-t könyvének megírásában és hangvételének megválasztásában a Szép Fülöp politikájával szembeni elégedetlenség is erőteljesen motiválhatta, ezért is lesz Joinville Szent Lajosa a bárók, a „sanyargatott nép", az elnyomott egyház és minden békeszerető ember uralkodója, akinek „aranykorát" emiatt tűzi zászlajára a Joinville-t is a vezetői között tudható elégedetlen bárók mozgalma.

A Szép Fülöp elleni bárói lázadásnak a *népéért* munkálkodó, a jó törvényeket és fölvirágzást hozó, a „szabadságokat" tiszteletben tartó, igazságos Szent Lajos a példaképe. Talán ez a mozgalom volt az utolsó bárói ellenállási kísérlet a tradicionális értékeket és érdekrendszert lebontani kívánó, a feudális világ hagyományait és értékrendjét leromboló, Champagne grófságának maradék függetlenségét is eltipró, a tartományt „kizsigerelő" Szép Fülöp uralkodásával szemben.[294] Minderről konkrétan Joinville nem, vagy csak ritka esetben ír, ez is elegendő azonban ahhoz, hogy üzenetét világosan értsék, s akik olvasták könyvének szövegét, hallhatták moralizáló megjegyzéseit, pontosan tudhatták, hogy kinek és miről beszél.

II.5. Joinville, a hit, a vallás és az egyház

A vallás és a hit kérdései, valamint az egyház mindenhol érezhető jelenléte Joinville művében is jól látható, és a mű valamint szerzője számára kiemelkedő fontosságú. Joinville hitéről elsősorban a történelemszemléletével összefüggésben még részletesebben szólni fogunk majd a *Credo*ról szóló fejezetben is. Számos forráshely utal arra, hogy Joinville – kortársainak elsöprő többségéhez hasonlóan – mélyen vallásos ember volt, akinek

[294] BAUNE, *La Nation…,* 192-218.

gondolatvilágában a hit fontossága és az ahhoz való viszonyulás kihívásai szinte állandóan és az átlagosnál valószínűleg talán még mélyebben voltak jelen. Természetesen, nyilván elsősorban anyjától, mélyen vallásos nevelést kapott, mely gondolkodásmódját egész életében meghatározhatta. Noha a világiak számára a hit kérdéseivel való foglalkozás és általában a teológia ebben a korban veszélyes terep, Joinville-t ezek az alapkérdések szenvedélyesen érdeklik, szívesen beszél, vitatkozik róluk, és szívja magába az uralkodó környezetéből – gyakran valószínűleg közvetlenül a királytól – érkező tanításokat. Szeretett tudós egyházi emberek, szerzetesek, papok (pápai legátus, püspöpök, érsekek jelennek meg könyvének lapjain), magiszterek (mint Robert de Sorbon) és általában egyházi emberek társaságában lenni.[295]

Joinville azonban nem csak hívő ember volt, hanem (s abban a korban ez nem ritkaság) szinte „gyermekien" hiszékeny is: mindenhol – a legegyszerűbb dolgokban is – hajlamos arra, hogy valamilyen csodát fedezzen föl, hisz az ereklyék és a körmenetek erejében, a fogadalmakban, az álmokban, a víziókban, és a látomásokban.[296] Az egyházi hierarchiával kapcsolatos közvetlen vagy közvetett konfliktusai (mint ahogy azt Saint Urbain apátsága esetében fentebb olvashattuk) vagy, ahogy azt a „*prelátusok túlzó követelései kapcsán*" elmondott történeteiből látjuk (ne feledjük, alig van olyan őse, akiről ne tudnánk, hogy az egyházi hierarchiával való konfliktusai miatt hosszabb-rövidebb ideig tartó kiátkozásban is részesült), a hitében egyáltalában nem ingatják meg, és vallásának rendszeres és folyamatos gyakorlásában nem befolyásolják.

Több olyan történet van a műben, mely a hit kérdéseivel foglalkozó epizódokat elevenít föl, illetve példabeszédeket idéz. Viszonyulásában van valami gyermeki ártatlanság és naivitás, ami azonban nem akadályozza meg abban, hogy eléggé sommás véleményeket fogalmazzon meg az egyház intézményeivel, a hierarchiával, vagy egyes egyházi személyiségekkel és intézkedésekkel szemben. Hogy vitassa a döntéseket, vagy éppen vitatkozzon velük. Ehhez pedig támaszként ott talajon két lábbal álló, egyfajta népi bölcsességet közvetítő, a „józanész" szavát hallató ember. A hit és a látható egyház működése között pedig e korban és Joinville esetében sem mindig evidens a pozitív kapcsolat.

Az egyházi intézményekkel és egyes egyházi emberekkel való konfliktusai ellenére, Joinville mindvégig mélyen hívő, vallásos ember, aki különösen nagy érdeklődéssel fordul a csodás jelenségek (szentek csodái, a hit csodái) felé. Könyve azt bizonyítja, hogy hitének szilárdságához, megértéséhez és megéléséhez a királlyal való beszélgetések nagyban

[295] PARIS, 1898., 303-305.
[296] *Uo.*, 303-305.

hozzájárultak. Emellett számos olyan történetet hoz, melyek a népi vallásosság világának a visszatükröződései, vagy amelyek az *exemplumok* hangulatát idézik.[297] Könyve arról is tanúskodik, hogy a *sénéchal*t minden – különösen a hit és a vallás dolgai – érdekelte. Joinville-nek valószínűleg volt némi humorérzéke (még ha talán nem is vette mindig észre, hogy rajta is mosolyognak – leginkább a király),[298] miközben az egyetlen olyan történetben, amit ő humorosnak tartva elmesél, a mai ember nagy szellemi erőfeszítés árán sem nagyon tud fergeteges humort fölfedezni.[299]

Fentebb említettük, hogy volt olyan eset, amikor úgy alakult a helyzet, hogy a királynak Joinville hatalmaskodásának ügyében kellett döntést hoznia. (Joinville interpretációjában egy olyan ügyről volt szó, amiben az apátság vezetői „hálátlanok" voltak vele szemben, és neki volt igaza.) Nyilván a nehéz pénzügyi helyzet is volt az oka, hogy János úr idején is többször kiéleződtek a Joinville urai és az egyházi intézmények közötti, generációkon átnyúló konfliktusok, különösen pedig a Saint-Urbain apátságával való nézeteltérések; erről (kissé elfogult változatban) Joinville-nél is olvashatunk.[300]

Ezek a helyi szintű, de jogilag és politikailag felsőbb fórumokra jutó összetűzések a világi és az egyházi hatalom képviselői között – mint láttuk – a korban tipikusnak, a család történetében pedig mondhatni hagyományosnak tekinthetők. A Joinville–Saint-Urbain csatározások kiváló dokumentáltsága lehetőséget nyújt az egyik ilyen eset részletes bemutatására.[301] Az apátság folyamatosan azért küzdött, hogy megszabaduljon világi protektorától, aki viszont következetesen ragaszkodott protektori jogaihoz (valamint az általa megszerezhető javakhoz), és ennek örve alatt bizonyos rendszerességgel hatalmaskodásokat követett el az apátsággal szemben, sőt a fegyveres fellépésektől sem riadt vissza.

Az apátság Joinville korában minden követ megmozgatott, hogy kikerüljön a földesúri fennhatóság alól (inkább a király, majd a champagne-i gróf protektorátusa alá szerette volna helyeztetni magát). Jean de Joinville beavatkozása az új apát megválasztásába különösen elmérgesíti a helyzetet, komoly konfliktus forrása lesz, s amikor az összecsapások során Joinville ura erőszakkal elfoglalja az apátságot, Châlon püspöke pedig kiátkozza őt.[302] A

[297] LE GOFF, 1996. 420-435.
[298] *Uo*., 558-561.
[299] JOINVILLE, 2015., **583**.
[300] Erre lásd *Uo*., **61, 62, 63, 64, 675, 676, 677**.
[301] MONFRIN, XXI-XXIII.
[302] A történetnek ezt a részét, mely 1261-ben a párizsi parlament elé került és a királyhoz is eljutott, a Szent Lajos-életrajzban is olvashatjuk. Mint láthatjuk, Joinville nem kis káröröm mel állapítja meg a panaszkodó püspök kudarcát, akit – Joinville szerint – Lajos király (barátja érdekeit diszkréten szem előtt tartva) szellemes és cinkos módon utasít el. *Uo*., **675**. Más (az ő számára kellemetlenebb) részletekkel Joinville természetesen nem szolgál.

fordulatokban gazdag, több évszázados szembenállás lezárására majd csak 1308-ban kerül sor, amikor is Saint-Urbain apátsága 1200 livre fejében elnyeri szabadságát, de az utóvédharcok még ez után is, csaknem tizenöt éven át folytatódnak. Ennek során Joinville ura – mint a pápai legátushoz címzett levelükben a szerzetesek írják –, „*az apátság örök ellensége*", az általa felbérelt szerzetesekkel ellopatja az apátság jogait és mentességeit igazoló dokumentumokat, s azokat kastélyában elégetteti, valamint emberei betörnek az apátság területére, rabolnak és gyújtogatnak.[303]

Ez a súlyos helyzet egyben azt is eredményezte, hogy Jean de Joinville a keresztes hadjáratból való visszatérését követően (elődei szokásaitól eltérően) feltűnően tartózkodott az egyházaknak teendő kegyes adományoktól, leszámítva a családi temetkezési helyként kiszemelt Szent Lőrinc-várkápolnát. A Szentföldről hozott ereklyék egyikét (Szent István vértanú koponyájának egy darabját) Châlon kanonokjainak adományozta, a másikat, Szent József övét pedig a Szent Lőrinc-társaskáptalan kanonokjainak.[304]

Ez a történet jól mutatja azt is, hogy az ilyen helyi konfliktusok mennyire ideális beavatkozási terepet jelentettek mind a territoriális fejedelmek, mind pedig a király számára, hiszen ez a közvetítő - igazságosztó szerepük intézményes beavatkozási lehetőséget biztosított nekik, s gyakran közvetlen haszonnal és befolyásuk növekedésével is járhat, de annak is jól dokumentált bizonyítéka, hogy egy befolyásos champagne-i báró milyen módszerekkel gyakorolja hatalmát a hozzá tartozó területeken.

A mi számunkra azért is érdekes ez az epizód, mert általa a történetíró kedves, időnként szívesen moralizáló, gyakran szellemes, mélyen vallásos és lovaghoz méltó módon lovagias alakja, melyet saját írásából viszonylag jól ismerünk, kissé más oldalról is megmutatkozik: olyanról, mely bizony nem nagyon illik a grófság legfelsőbb jogszolgáltató fórumának vezetőjéhez. Joinville ura bizony e téren is szorgosan és következetesen folytatta a családi hagyományokat, és valószínűleg a korabeli kurrens gyakorlatnak megfelelően időnként bizony nem állt távol tőle némi hatalmaskodás sem, ami – még ha föltételezzük, hogy úgy érezte, saját szempontjából igaza van – erősen az önbíráskodás irányába mozdította el akcióit.

Ugyanakkor Joinville többször büszkén említi, hogy ősei milyen egyházakat alapítottak (lásd III. Geoffroy dicsőségét fentebb, a sírfelirat összefoglalásában), s milyen

---

[303] DELABORDE, 1894, 154-157, és *Catalogue,* No. 711, 729. LUSSE, 1998, 38.

[304] Erre 1309. november 22-én került sor. Az adomány azzal is kapcsolatban lehetett, hogy Jean de Joinville síremléke később a Szent Lőrinc-templom Szent József-kápolnájába került. Az ereklye, melynek Joinville-be kerülése (1252) jelentősen fellendítette a térségben Szent József kultuszát (ami a környékbeni családok névadásaiban is jól nyomon követhető), és amelyet sikerült megóvni a Szent Lőrinc-kápolna elpusztulásakor, ma a joinville-i Notre-Dame-templom Szent József-kápolnájában található. JOINVILLE, 2015., *Képmelléklet*, 6-7. sz.

kegyes alapításokat tettek. (Igen, kínálkozik a párhuzam: a maguk területén szorgosan követték a francia királyok és Champagne grófjai példáját.) A kegyúr és a vele kapcsolatban lévő egyházak közötti mély lelki kötődés egyik legszebb kifejezése a keresztes hadjáratra induló lovag búcsú-zarándoklatának leírása, melynek során zarándokbotot és tarisznyát kap, és valamennyi egyházát fölkeresi, az esetlegesen okozott sérelmekért bocsánatukat, áldásukat és támogatásukat kéri és kapja.[305]

Ezek a fejezetek nagyszerűen tükrözik a keresztes lovag, a vallás és az egyház küldetésének szoros, szinte napi kapcsolatát. A francia lovagság számára – s különösen érvényes ez a Champagne grófságában élőkre – a keresztes hadjárat egy családi tradícióvá vált küldetés; – szinte már életforma is. Miközben gondolatvilágukban mindvégig megmarad a keresztes hadjáratok „teológiai megalapozottsága," melynek értelmében „*a keresztes zarándoklat nem csupán keresztényi hitből fakadó kötelesség, nem egyszerűen a vétkezőkre kiszabott büntetés eltörlését és a lelki feltöltődés lehetőségét jelentette, hanem az Istennel törénő valóságos, végső találkozás reménységét is.*" A keresztes háborúban való részvétel teljes bűnbocsánatot ajánlott, a 12-13-ik századi nyugati gondolkodásban a purgatórium megszületését[306] követő időszakban még annak elkerülését is lehetővé tette, és a Paradicsomba való közvetlen bejutást, a biztos üdvösséget kínálta.[307]

A 10. századtól mind nagyobb lendületet kapott zarándoklatok sorában a szentföldi zarándoklat nyilvánvalóan a legmagasabb szintű vállalás volt, amit egy hívő keresztény ember tehetett. Az elindulás fentebb vázolt pillanata őszinte és megkapóan elmesélt eseménysorozat, melyből érzékeljük, hogy a magukat elsősorban mindig is zarándokként meghatározó keresztes lovagok hogyan vágtak neki a küldetés teljesítésének, mely nem egyszerű katonai vállalkozás, időbeli és térbeli helyváltoztatás csupán, hanem mindenekelőtt spirituális, mélyen vallásos vállalás is egyben. Joinville elmondja, hogy Clairvaux-ból indult, ahol egy bölcs és ájtatos ember (*prud'homme*), „*Cheminon apát* (akivel csodálatos dolgok történnek; megjelent néki a Szűzanya) *adta nekem a tarisznyámat és a zarándokbotomat. És akkor elindultam Joinville-ből, és visszatértemig nem léptem be a várba. Gyalogszerrel, mezítláb és gyapjúruhában jártam és így zarándokoltam Blécourt-ba és Saint-Urbain-be és a többi szent testhez, melyek ott nyugszanak.*"[308]

---

[305] Joinville, 2015., **111**, **112**, **119**, **120**, **121**.

[306] Jacques LE GOFF, *La naissance du Purgatoire*, Folio Histoire, Gallimard, Paris: 1981., 177-477. 379-380.A Purgatórium születésének hivatalos dokumentuma IV. Ince pápa 1254. március 6-án kelt, a Görög egyháznak írott levele, melyet Eudes de Châteauroux (1190k-1273.01.25.), bíboros, a Párizsi Egyetem kancellárja, Lajos király tanácsadója és a VII. keresztes hadjárat pápai legátusa vitt magával Ciprusra. 379-380.

[307] ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 45-46, 52.

[308] JOINVILLE, 2015, **122**. (Ide kívánkozna talán egy megjegyzés a feleségéről, de róla itt sem esik szó.)

Joinville kortársaihoz – és különösen főhőséhez, Lajos királyhoz – hasonlóan szilárdan hisz az ereklyék erejében, az isteni jelekben, a csodás történetekben és a szentek beavatkozásaiban.[309] Egy-egy története és megjegyzései a népi vallásosság szép példáit mutatják. Központi gondolata a kísértés és a vele való szembeszállás kihívása. Az életét irányító kulcsszó azonban a hit szilárdsága, az „ellenséggel" (a Gonosszal, a Sátánnal – *'ennemi'*) szembeni küzdelem. S ez – mint látni fogjuk – korántsem jelentéktelen elem művének kompozíciója szempontjából sem. Ebben a gondolkodásban (mely igazán a szentföldi tartózkodás során mélyülhetett el) nagy valószínűséggel komoly szerepe van magának Szent Lajosnak, a vele való beszélgetéseknek és barátságnak is.

A keresztes-zarándokok „népi devóciójának" képviselőjeként is[310] az ereklyéket nagy becsben tartja, és erősen hisz bennük (amire számos példa van művében), és találunk egy homályos célzást arra, hogy ő maga is elzarándokolt Compostellába,[311] s történetének több olyan része van, amelyekben a szentek csodáiról beszél. Ezek többnyire a mind erőteljesebben kibontakozó Mária-kultuszokhoz[312] kapcsolódnak, de Joinville különleges tisztelettel viseltetik Szent Miklós és Szent József iránt is (ez utóbbinak az ereklyéje ma a Joinville-i Miasszonyunk Templomában található, a főbejárattól balra lévő Szent József kápolnában.)[313]

Joinville könyvében több példát találhatunk csodákra is.[314] Az egyik legszebb története a Vauvert-i Miasszonyunk[315] csodatétele, mely a tengeren következett be, melynek – elmondása szerint – ő maga is a szemtanúja volt, s ezért benne annyira megmaradt, hogy hazatérését követően üvegablakon ábrázoltatta Blécourt-ban.[316] De szilárd a hite a körmenetek erejében is, melyekre többször is utal, s melyet súlyos helyzetekben egyenesen általános megoldásként idéz és javasol.[317]

Joinville vallásosságát illetően is különösen érdekesek a királlyal folytatott beszélgetései, ahol a mély hit gyakran kerül elő, de van olyan eset is, amikor leírja, hogy

---

[309] VAUCHEZ, *Les laïcs…,* 27-28

[310] *Uo.* 27

[311] Erre bizonyítékként az alábbi félmondatát szokták idézni: „*(…) Szent Jakab napján, akinek én is a zarándoka voltam, és aki oly sok jót tett velem*." JOINVILLE, 2015, **438**. Úgy vélem, azzal, hogy Joinville később egy olyan történetet őriz meg számunkra, ahol a csodatétel éppen a Vauvert-i Miasszonyunkhoz, a Szent Jakab zarándokút egyik fontos állomásához kötődik, ugyancsak azt valószínűsíti, hogy maga is járt ott. *Uo*., **651.**

[312] ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 53.

[313] JOINVILLE, 2015, *Képmellékletek*, 6-7.

[314] *Uo*., 2015, **597**, **598**.

[315] Vauvert fontos egyházi központ, a Compostellába vezető *El Camino* egyik állomása. JOINVILLE, 2015., 226. 565. lj.

[316] JOINVILLE, 2015, **650**, **651**. *Képmellékletek,* 8-9.

[317] JOINVILLE, 2015, **129**, **180**. Talán nem függetlenül attól, hogy Jeruzsálem elfoglalásakor sokak hite szerint a böjt és a körmenet segítette hozzá a kereszteseket a győzelemhez. RUNCIMAN, 1999., 224-225.

annak bizonyos aspektusai visszatántorítják; – például amikor fölvetődik, hogy a halálos bűnt (ráadásul harmincat!) választaná-e az ember, vagy azt, hogy leprás legyen. Meddig kell követni (*neki*, Jean de Joinville-nek) a krisztusi példákat: meg kell-e mosnia a szegények lábát nagycsütörtökön, mint ahogy ura, a király teszi? – Súlyos dilemma elé állítják ezek Joinville lovagot, aki végül nem teszi le a voksát egyértelműen a hit által elfogadható egyik megoldás mellett sem, csak megismétli Szent Lajos szavait a „*halálos bűnről*", mint a „*lélek leprájáról*".[318] Ami pedig Lajos király iránymutatását illeti a szegények lábának megmosása tekintetében (amit egyébként Lajos király valóban gyakorolt is), a *sénéchal* számára nem nagyon tűnik követendő példának: „*Ó Uram, mily szörnyűség! Én ezeknek a parasztoknak a lábát meg nem mosom soha!*"[319]

A vallási előírásokat gondosan betartja, de a szélsőséges aszketizmusról – bárkitől, még ha éppen szeretett királyától érkezzék is hozzá a biztatás – nem gondolja úgy, hogy követnie kellene.[320] A „Szent Lajos-i" és „Joinville-i" vallásgyakorlás párhuzamba és részben ellentétbe állítása eredményezi annak a *sénéchal*ról kialakult, gyakran említett képnek a megszületését, mely Joinville-t úgy mutatja be, hogy ő maga a „józanész" (vagyis éppen egy olyan ember, akinek szavaira a beszélgetések során nagy valószínűséggel a királynak is szüksége van). Nézeteik akkor találkoznak egymással, amikor kiderül, hogy végül is mindketten többre becsülik azt, aki „bölcs és erényes" (vagyis *prudhomme*), mint aki „ájtatos" (tehát *béguin*).[321] Joinville-nél azonban a vallás gyakorlásával kapcsolatos kérdések, netán bizonytalanságok soha nem a hit lényegét érintik, hanem annak csak a formáját (noha eléggé kétségbe tud esni, amikor kiderül, hogy nagypénteken, akaratán kívül húst evett, mert nem tudta, hogy milyen nap van – de gyorsan meg is nyugszik a legátus vigasztalásában, hogy ha tudtán kívül történt, akkor nem követett el bűnt). Hasonló tartalmú epizódnak vagyunk tanúi, amikor katonai krízishelyzet alakult ki Manszúránál, és elbeszélésében a keresztes zarándoklat során való minél gyorsabb üdvözülés kérdése vetődik föl és kerül látens módon szembe a józan élni akarással.[322]

A hit mindent elsöprő erejének megnyilvánulására van egy kulcsjelenet Joinville történetében, amikor szélsőségesen kiszolgáltatott fogolyként valóban apokaliptikus

---

[318] *Uo.* **27, 28, 29, 688.**

[319] *Uo*. **29.**

[320] PARIS, 1898., 305-306.

[321] JOINVILLE, 2015., **31-32**.; O'CONNELL, *Les propos de Saint Louis,* 201-204.

[322] A hajón menekülő keresztesek csapdába kerülnek, s ha partraszállnak, a biztos halál, vagy a rabszolgaság vár rájuk, ezért úgy döntenek, hogy a hajón maradnak. „*Így szólt akkor az egyik pincemesterem* (cellerier), *aki doulevant-i születésű volt: 'Uram, én nem értek egyet ezzel a döntéssel'. Megkérdeztem tőle, hogy neki mi a véleménye, mire így válaszolt: 'Én amondó vagyok, hogy mindnyájan hagyjuk, hogy legyilkoljanak bennünket: így valamennyien a paradicsomba jutunk'. Mi azonban nem hallgattunk rá.*" *Uo*., **318**, **319**.

viszonyok között[323] látjuk őt a hit védelme alá menekülni: „*Keresztet vetettem tehát, s térdre rogytam egyikük előtt, aki egy hatalmas dán ácsbárdot lóbált a kezében, s e szavakat mondtam: 'Így lelte halálát Szent Ágnes'. Gui d'Ibelin úr, Ciprus connétable-ja letérdelt mellém, s meggyónt nekem, én pedig így szóltam: 'Feloldozom önt hatalmamnál fogva, melyet Isten adott nekem' De amint fölkeltem onnan, semmire nem emlékeztem, amit mondott vagy mesélt nekem.*"[324] Az események sokkolóak lehettek; – Lajos király franciaországi alattvalóihoz küldött (és a Szentföldön maradását megindokló) levélben szinte pontosan ugyanilyen leírást találhatunk, amikor a hitüket megtagadni nem hajlandó keresztény foglyok lemészárlásáról beszél.[325] Úgy vélem, a krónikának ezt a részletét, a *Credo* hangulatát és megalkotásának okait akkor lehet igazán megérteni, ha születésüket az imént említett szörnyűségek – lelki és fizikai megpróbáltatások – keretében, illetve sokkhatásában szemléljük.

Joinville hite erős, vallásossága mély, azonban szelleme e téren is nyitott. Joinville valószínűleg ennek a nyitottságnak következtében mutat érdeklődést más vallások iránt, s közöl velük kapcsolatban leírást (például a „Hegy Öregje" vagy a beduinok bemutatásakor), illetve idézi egy-egy megnyilvánulásukat, sőt bizonyos tételeikkel még vitatkozik is.[326] „*Azóta, hogy a tengerentúlról visszatértem, nálunk is láttam oly becstelen keresztényeket, akik a beduinok törvényei szerint élnek, s azt tartják, hogy ki-ki csak a számára kijelölt napon halhat meg. Ez a tanításuk kiváltképp gyalázatos, mert annyit tesz, mintha azt mondanánk, Istennek nincs kellő hatalma, hogy megmentsen minket. Hiszen bolond volna akkor mindenki, aki Istent szolgálja*" (…).[327]

Az egyik legmegkapóbb, a forrás szerint Damaszkuszból származó történetet, melynek mondanivalója jól érezhetően Joinville lelkétől sem áll távol, Yves Le Bretonnak (Lajos király küldöttjének és keleti „specialista" diplomatájának) köszönhetjük.[328] „*Yves barát egy asszonyt látott az úton, aki a jobb kezében tűzzel telt tálkát vitt, a bal kezében pedig egy vízzel teli kis üvegcsét. Yves barát megkérdezte tőle: 'Mit akarsz ezzel cselekedni?' – ő pedig azt*

---

[323] *Uo.*, **322, 330, 331, 354, 355. 356.**

[324] *Uo.*, **355**.

[325] Az „*emírek (...) a keresztény foglyok közül kiválasztották a fiatalokat, akiket fejük fölé emelt karddal arra kényszerítettek, hogy tagadják meg a katolikus hitet és vessék alá magukat Mohamed törvényeinek, amit gyengeségükben többen meg is tettek; a többiek, a bátor harcosok* ('athleta'), *akik ragaszkodtak hitük mély gyökereihez és kitartottak szilárd eltökéltségükben, nem rendültek meg a fenyegetések, vagy az ellenség ütlegeinek súlya alatt, a mártíromság koszorúját nyerték el.*" O'CONNELL, *Les propos de Saint Louis*, 222., LE GOFF, 1996., 1039.

[326] A Hegy Öregjére és a beduinokra: JOINVILLE, 2015, **248-253, 451-463**. **445**.

[327] *Uo.*, **253**.

[328] *Uo.*, **445**.

felelte, hogy a tűzzel a paradicsomot akarja felgyújtani, hogy ne legyen soha többé, a vízzel meg a poklot eloltani, hogy ne legyen soha többé. 'S ezt miért akarod tenni?' – kérdezte tőle. – 'Azért, mert azt akarom, hogy ne azért cselekedjen jót valaki, hogy ez által elnyerje a paradicsom jutalmát, de ne is a pokoltól való félelmében, hanem egyedül azért, hogy kiérdemelje Isten szeretetét, amely oly nagyon értékes, és amely képes minden jót meghozni nekünk." – Joinville tehát (Yves testvér hathatós közreműködésével) és természetesen anélkül, hogy tudomása lenne róla, így találkozik a szúfi miszticizmus első nagy költőjének, a tiszta szeretetet hirdető Rábia perzsa költőnőnek a figyelmes és hívő keresztény számára is megkapó gondolataival. Joinville a történetet és a szöveget nem kommentálja, csupán megörökíti és továbbadja.[329]

Önmagában a történet elmondásának ténye igazolja, hogy Le Breton testvér számára a találkozás mondanivalója fontos és érdekes, az pedig, hogy Joinville beleíratja a könyvébe és ezzel megörökíti számunkra, gyaníthatóan az ő affinitását is mutatja. S ettől már nem esik távol az egyik Abélard által hangoztatott gondolat, mely szerint „*a kereszt Isten emberiség iránti szeretetét fejezi ki*", és személyes vonatkozása van, „*mely által a keresztény ember elnyeri Isten gyermekeinek igaz szabadságát, hiszen minden dolgát immár nem félelemből, hanem szeretet által végezheti.*"[330] Az hogy az Yves Le Breton által talán Rabijára való áttételes hivatkozással megfogalmazott koldulórendi (ferences) teológiához is közelítő[331] gondolatok újak-e Joinville számára, és / vagy már korábban kapott impulzusokkal találkoznak és erősödnek föl, nehezen eldönthető kérdés. Mindenesetre ez a rész Joinville már említett érzelmi és szellemi nyitottságának a legszebb példái közé tartozik. Joinville-t érdekli a muszlimok hite, a közöttük lévő különbségek (a beduinok, Ali vallása, az *asszaszinok* hiedelme és szokásai, talán keresztény „János pap országa"), és amit lehet, meg akar ismerni belőlük, mint ahogy azt láttuk a fenti részletből is.

Joinville vallásosságának fontos, de egyáltalában nem meghatározó komponense a zsidókhoz való viszony, a zsidó vallás, mely az egyik lényeges kihívása a kor hittel kapcsolatos vitáinak, s melyek ekkor gyakran nyílt, közönség előtt zajló szellemi összecsapások, néha valóságos „*tournoi*-k" voltak. Közülük Franciaországban (Párizsban) az ún. *Talmud vitája* volt a legismertebb, melyen négy keresztény (köztük egy megkeresztelkedett zsidó) teológus és négy tudós rabbi vett részt, több évig tartott (1240-43),

[329] Rábia-al Adavíja al-Kaiszija (714-811) a „Jóság Anyja", az érdek nélküli tiszta szeretet hirdetője. A jelenet az ő egyik legendájából származik. JOINVILLE, 2015,163. 423.lj.
[330] ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 51.
[331] *Uo*. 51.

és a Talmud elítélésével és 22 kocsi egybegyűjtött Talmud nyilvános elégetésével zárult.[332] A témáról részletesen szól Jacques Le Goff[333] is, és a kérdés jelentőségét, komplexitását és árnyaltságát mutatja, hogy a 2014-ben szervezett emlékkiállítás és konferencia is (mint a *Bevezetőben* utaltam rá) ezzel a témával kiemelten foglalkozott. Itt álljon csupán annyi, hogy Joinville, nagy valószínűséggel, alapvetően ezen a téren is Szent Lajos nézeteit követte. Szent Lajos – az egyébként gyakori zsinati határozatoknak megfelelően – maga is hozott zsidóellenes intézkedéseket.[334] Ő úgy vélekedett, hogy a zsidó vallás „*egy igazi vallás, ha nem is az igaz vallás,*"[335] ezért a térítést tartotta a követendő megoldásnak, amivel különbözött kora uralkodóitól, de nagyapjától és unokájától is.[336] Ugyanakkor a Talmud perének időszakában Észak-Nyugat Franciaország területén mintegy háromezer zsidó esett a pogromok áldozatául, és mindössze ötszázat kereszteltek meg.

Hasonló volt a viszonya az eretnekekhez is, akiknek üldözésében egyébként Szent Lajos nem különösebben serénykedett.[337] (Ahogy Thibaud de Champagne sem. Talán urainak ez az attitűdje is befolyásolta Joinville-t abban, hogy az eretnekekről gyakorlatilag nem ír, és mint majd látni fogjuk, az albigens eretnekek elleni keresztes hadjáratot, melyben pedig apja és nagybátyja is részt vett, egy szóval sem említi.)[338]

Szent Lajos általános megközelítése és nyíltan vállalt küldetése (ahogy majd a mongolok esetében is látni fogjuk) nem elsősorban a nem keresztények elpusztítása, hanem inkább a megtérítése volt. Lajos király ezek szerint ahhoz a kisebbséghez tartozott, mely a missziós tevékenységet komolyan vette, és (elsősorban a mongolok megtérésében reménykedve) tett is ennek érdekében lépéseket.[339] Ugyanakkor a muzulmánokkal kapcsolatban egyre inkább az áttérés kölcsönös elítélése és az elhatárolódás igénye fogalmazódik meg, a „*rossz muzulmánból nem lesz jó keresztény és a rossz keresztényből nem lesz jó muzulmán*" elv értelmében (vagyis eszerint a muszlimok térítése értelmetlen

---

[332] A Talmudnak Franciaországban egyetlen középkori példánya maradt meg. LE GOFF, 1996., 925-928. Lásd továbbá Paul SALMONA – *Juliette* SIBON, *Introduction,* in *Saint Louis et les Juifs, 9-19.;* Maurice KRIEGEL, *Le procès et le brûlement du Talmud,* in *Uo.,* 105-113. keresztes 105-113.

[333] *Uo*., 912-935. és *Uő*., *Következtetések*, 271-272. JOINVILLE, 2015., 29. / 55. jegyzet.

[334] LE GOFF, 919-923.; Gérard NAHON, *Les Ordonnaces de saint Louis sur les juifs*, Nouveaux Cahiers, t. 23. 1970. 18-35. ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 51.

[335] LE GOFF, 1996.,917.

[336] Claire SOUSSEN, *Saint Louis et les Juifs des chroniques du temps de Saint Luis,* in *Saint Louis et les juifs,* 87-94.

[337] *Uo*. 902-906., és Uő., *Következtetések*, 271.

[338] Egyszer szól róluk a *Credo*ban, de olyan összefüggésben, hogy „*éppen úgy, mint a muzulmánok, sokszor tartanak penitenciát*." JOINVILLE, (WAILLY) *Credo*, **847**.

[339] ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 53.

vállalkozás lenne). Az idézet ráadásul a keresztények körében is respektált tekintélyre – Szaladin szultánra – hivatkozik.[340]

Erre „ráerősít" egy másik példa is, mely egy olyan francia lovag esete, aki egyiptomi nőt vett feleségül, hozzájuk csatlakozott, és a muzulmán előkelők közé emelkedett. Amikor Lajos királynak a szultán részéről ajándékot ad át, és elmondja, hogy ő hitehegyott keresztény, a király nem áll vele többé szóba. Joinville azonban félrevonja, kikérdezi, meghallgatja indokait, majd ő maga is elítéli, hogy muzulmán hitre tért, de azért könyvében mégiscsak megörökíti a történetét: miközben Szent Lajos elutasítása kategorikus, Joinville-é is egyértelmű, de azért valamelyest mégiscsak megértést is sugall (amennyiben a másik érvelését meghallgatja és leírja), és emellett mindenképpen kíváncsi, érdeklődő.[341]

Míg az eretnekekről a könyvben gyakorlatilag nem esik szó (a *Credo*ban utal egyszer rájuk), a zsidókhoz való viszony Joinville könyvének szövegében is konkrétan megjelenik, mégpedig egy Clunyben rendezett vitához kapcsolódva, melyet elmondása szerint maga Lajos király mesélt el neki. A leírás jól mutatja azt a kettősséget, mellyel a korabeli társadalom a kérdéshez viszonyult: van egy, a vitát és a meggyőzést előtérbe helyező (mondhatnánk „szent-tamási" logikájú)[342] megközelítés és egy durvább, világiaknak szánt, „köznépi" változat.[343] A konklúzió az, hogy vitatkozni csak az egyház tudósainak szabad (de nekik kell is!), a világiak pedig ne ártsák bele ebbe magukat, mert a „*hitüket veszíthetik*".

A vita az apátságban és az apát szervezésében zajlott, és részt vett rajta egy idős lovag, akit a szerzetesek befogadtak, és aki szólni kívánt (amit a szervezők nem szívesen engedtek meg neki; – nyilván sejtették, mi következik.). A zsidók „papjának" föltett egy kérdést: „*Magiszter uram – mondta a lovag – azt kérdezem öntől, hogy hiszi-e, hogy Szűz Mária, aki méhében és karjaiban hordta Istent, szűzen szült, és hogy ő Isten anyja*." *A zsidó azt válaszolta, hogy mindebből semmit nem hisz*." Ezt követően a lovag a mankójával rátámadt, megsebesítette, a vitában részt vevő zsidók pedig mesterükkel együtt elmenekültek.

---

[340] A jelenet előzménye, hogy a keresztények, hogy megmentsék életüket, muzulmánokká lettek. (Az Admirális / Emír) „*Elém hozta a hajósaimat, s tudtomra adta, hogy mindannyian megtagadták a hitüket. Figyelmeztettem, hogy ne bízzon meg bennük, mert amilyen gyorsan minket elhagytak, ugyanolyan gyorsan őket is el fogják hagyni, ha alkalmas időt s helyet találnak rá. Az admirális ebben egyetértett velem, hiszen Szaladin is azt mondta, hogy olyat még nem láttunk soha, hogy rossz keresztényből jó szaracén lett, sem olyat, hogy rossz szaracénból jó keresztény vált volna.*" JOINVILLE, 2015., **331**.

[341] Joinville egy „*nagyon jól öltözött és igen szép testalkatú férfiról*" beszél, aki ajándékot hozott a királynak, francia, aki kereszteskénti jött a Szentföldre, s „*aki bizonyos volt abban, hogy egyetlen törvény sem olyan jó, mint a keresztény*", s tudja, hogy aszerint pokolra kerülhet, de nem tér vissza, mert fél a szegénységtől és a szemrehányásoktól „*ezért aztán szívesebben élek gazdagon és kéyelemben*". Joinville még megfenyegeti az utolsó ítélettel, s mond néki „*sok jó szót, amik semmit sem értek.*" *Uo*., **394-396**.

[342] ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…,* 49.

[343] SOUSSEN, *Saint Louis…,* 91-92.

Érdekes azonban az Apát reagálása, aki a lovagnak szemrehányást tesz a viselkedése miatt: „*Odament a lovaghoz az apát és azt mondta neki, hogy nagy ostobaságot csinált; a lovag pedig azt mondta, hogy ő meg még nagyobb ostobaságot csinált azzal, hogy ilyen vitát rendezett, mert rengeteg jó keresztény volt ott, akik hitüket vesztve távoztak volna, még mielőtt a vita véget ért, mert nem értették volna jól meg a zsidókat. Azt mondom hát önnek – szólt a király –, hogy senkinek, hacsak nem nagy tudós, nem szabad vitatkoznia velük. Ám a világi embernek* ('l'omme loy')*, ha azt hallja, hogy a keresztény törvényről rosszat mondanak, a keresztény törvényt nem mással, csak karddal szabad megvédenie, melyet a hasba kell döfnie, amilyen mélyen csak lehet.*"[344]

Itt valójában annak a fentebb említett elvnek és egyházi tiltásnak a „vulgarizálásáról", egyfajta durva megfogalmazásáról is van szó, mely szerint a világiak hitbéli kérdésekbe ne ártsák bele magukat, ne foglaljanak állást, ne vitatkozzanak (az az egyháziak dolga), mégpedig azért, mert az hitükre veszélyes. Marad tehát az a clairvaux-i Szent Bernát által leszögezett alapelv, hogy a teológia feladata a keresztény hit feltétlen és következetes védelme – amit ki-ki a maga helyén kell, hogy végezzen. Noha a történteket Joinville ezúttal sem kommentálja, nagy valószínűséggel ő is a lovaghoz hasonló módon gondolkodhatott, bár a didaktikus végső konklúzió megfogalmazását a király szavaiként idézi. Figyelemre méltó az is, hogy végül Joinville, a „fölvezetés" keménysége ellenére, jóval árnyaltabban mutatja be a történteket, és mind a Cluny apát, mind pedig a lovag véleményét közli, és noha a végén Szent Lajosra hivatkozva az utóbbit erősíti meg, a vélemények ütköztetésével *önmagában* is toleránsabb a megközelítése.

A jelenet érdekességét ezen túlmenően még az is adja, hogy a hit szilárdságának megtartása érdekében éppen olyankor idézi föl a világiaknak hitbéli kérdésekbe való be nem avatkozásának elvét (melyet a hit szilárdságának megtartása érdekében fogalmaztak meg), amikor éppen ő az, aki világi emberként, az Apostolok Hitvallásának saját francia nyelvű változatán („romant as ymages") dolgozik. Vagyis János úr bizony, az egyházi tiltás dacára, hitbéli kérdésekkel foglalkozik, tehát a jelenetben sugalltaktól eltérően cselekszik. Számára, a *Credo*ban megfogalmazottak értelmében, a Hitvallás *tudása* által biztosított *Hit* szilárdságának fegyvere, és nem a „hasba döfött kard" az elsődleges.

A *Credo*ban az ószövetségi példák kapcsán történik ugyan említés a zsidókról, de azok csupán a bibliai szövegkörnyezet okán megjelenő idézetek, nem a zsidókról és a zsidó

[344] *Uo.*, **51-53**.

vallásról szólnak, hanem inkább informáló jellegű hivatkozások.[345] Joinville egyébként máshol nem adja jelét annak, hogy azonosulna a fentebb megfogalmazott durva eljárással, s ezzel mintegy kívül is marad a történeten. Számára az általános megoldás az, amit a *Credo* szövegében kilenc alkalommal ismétel meg hangsúlyosan, különböző helyzetekben: vagyis „erősen hinni – *croire fermement*." A „*croire fermement*" mindenek fölött álló elve a *Credo*ból később átkerül a Könyvbe is, ahol érdekes környezetben – művének hitelességével összefüggésben – látjuk majd viszont. Sőt, már Könyve szerzői ajánlásában műve igaz voltának bizonyítására is (lásd később) használja majd ugyanezt a formulát.

Joinville többször hoz parafrazált bibliai idézeteket, név szerint azonban mindössze egyetlen forrását, a skolasztika korai szakaszának jeles képviselőjét, a canterbury-i érsek Szent Azelmet (1033-119) említi, még pedig úgy, hogy – az isteni beavatkozás, figyelmeztetés összefüggésében – Szent Lajos szavain keresztül, egy konkrét történet elbeszélése során idézi.[346] Úgy tűnik – és ez aligha lehet meglepetés –, hogy a gondolkodásában (uráéhoz hasonlóan, de annak szélsőséges aszketizmusa és moralizmusa nélkül) a koldulórendi felfogás dominál.

Mindaz, amit ebből látunk, arra utal, hogy Joinville őszinte és tudatos hívő, a vallásos szövegek, a Szentírás, az Evangéliumok, az exemplumok és a szentek legendái figyelmes hallgatója, és esetenként bizonyos elemeiknek a közvetítője is. Művének újdonságát és kivételes eredetiségét pedig e téren az adja, hogy benne hitének egyik legfontosabb forrása, bizonyítéka és központi alakja maga a szent király, akinek történetét – tudatosan ötvözve a hagiográfia, a történetírás és az önéletrajz eszközeit – a *hit által igazzá* alakított *szubjektivitással* alkotja meg.

Nem tudjuk megállapítani, hogy a Joinville műveiben (a *Vie* és a *Credo*) megjelenő gondolatok a korabeli jeles teológus-filozófusok (Szent Anzelm, Szent Bernát, Szent Ferenc, Szent Tamás, Abélard) közvetett hatását mutatják-e, mint ahogy azt sem, hogy amit esetenként leír, *tőle magától*, vagy inkább *Szent Lajostól* (esetleg mástól) származik-e?

---

[345] JOINVILLE, (WAILLY), *Credo*, **791**, **792**.

[346] A történetet Joinville a hazafelé vezető úton, Ciprusnál bekövetkezett hajótörés kapcsán idézi föl, amikor ennek hatására Lajos király az alábbiakt mondja: „*Szent Anzelm azt mondja, hogy ezek a Mi Urunk figyelmeztetései, mintha Isten azt akarta volna mondani: 'Nos, bizony megölhettelek volna benneteket, ha úgy akartam volna.' Isten Urunk, mondja a szent, miért fenyegetsz bennünket? Mert a fenyegetésekből, melyeket nekünk küldesz, nem származik hasznod, sem előnyöd, mert ha minannyiunkat elveszejtettél volna, te attól nem lennél szegényebb, s ha mindannyiunkat megnyertél volna, attól nem lennél gazdagabb. Tehát a fenyegetés, amit nekünk kükldesz, nem a te javadat szolgálja, hanem a mi hasznunkat, ha tudunk hasznot húzni belőle." (...) Oly módon kell hasznot húznunk Isten nekünk küldött figyelmeztetéseibők, hogy ha azt érezzük, hogy van a szivünkben vagy testünkben olyan dolog, mely nem tetszene Istennek, sietve el kell azt onnan távolítanunk.*" Joinville egyébként ezt a szövegrészletet (melynek „kifutása" egy Szép Fülöp számára küldött burkolt figyelmeztetés) annyira fontosnak tartotta, hogy később (már Szent Anzelmre való hivatkozás nélkül) megismétli. JOINVILLE, 2015., **40**, **637**.

Meggyőződésünk azonban, hogy a *Credo* e téren is fontos dokumentum: Joinville vallásossága, hitének világa, annak különböző komponensei és forrásai a *Vie* és a *Credo* egyes részeinek összehasonlításával, párhuzamos olvasásával, referenciáik feltárásával még jobban megismerhető és további kutatásokat érdemel.

II.6. Joinville ábrázolásai

Annak, hogy Joinville-re és életére a legfőbb forrás saját műve, több előnye és több hátránya is van. Mivel a szerző saját szerepének előtérbe állítása nem áll távol Joinville urától, ennek köszönhetjük, hogy nemcsak a *szövegben* van folyamatosan jelen, de (bár igen szerény mértékben) megtaláljuk az ahhoz kapcsolódó különböző ábrázolásokon is.

Tekintsük át, hogy milyen Joinville-ábrázolásokról tudunk, és ezek milyen támpontokat adnak alakja fölrajzolásához. Jelenlegi ismereteink szerint megközelítően kortárs ábrázolása csupán négy akad; ezek korukhoz illően sematikusak, nyilvánvalóan a hitelességük (a modellhez való hasonlatosságuk) is erősen kérdéses.

A legrégebbi kéziratban mindössze két miniatúra van. Joinville mindkettőn megjelenik. Előbb a 14. század közepéről származó (ún. „brüsszeli") kézirat első oldalán,[347] amelyen a szerzőt és urát látjuk; ami ilyen esetben egy szokványos téma: azt a jelenetet ábrázolja, amint Joinville átadja a művét az ajánlásban szereplő X. Lajosnak.

Noha nyílván nem portréról van szó. Ennek ellenére néhány részletében talán mégis érdemes figyelmesebben megvizsgálni ezeket a miniatúrákat. Az első képen Joinville fél térdre ereszkedve, szőrmegalléros, tilolós címerével díszített köpenyben, bekötött fejjel (alóla szőke vagy ősz hajtincs látszik ki – ez utóbbi egy nyolcvan év fölötti embertől végleg nem lenne meglepő) éppen átnyújtja urának a művet tartalmazó kapcsos könyvet, amit X. Lajos koronásan, oroszlános trónján ülve, klasszikus pozícióban (lába a trón előtti párnán) fogad, illetve vesz át tőle. Öltözékében jelen van az arany liliomos kék (azúr) szín, azonban az ábrázolást fele részben Navarra vörös és arany színkombinációja (aranyláncos címere) határozza meg, tehát Lajos a felajánlást nem Franciaország, hanem Navarra királyaként kapja és fogadja, ami a tényeknek egyébiránt teljes mértékben megfelel.[348] (Figyelemre méltó, hogy

[347] Lásd JOINVILLE, 2105., *Mellékletek*, 1. sz. képmelléklet.

[348] X. Lajos de jure anyja, Navarrai (Champagne-i) Johanna halálát követően (1305.04.04), Chmpagne grófja és navarra királya. Apja, Szép Fülöp azonban késlelteti a megkoronázását (így erre csak jó három évvel később

a Champagne-grófi címre ajánlás szövegében még van, a kép anyagában viszont már nincs utalás.) A háttérben hat ember látható, az első sorban a királyi őrség két fegyveres tagja (kék és vörös ruhában), a kék ruhás őr mögött, jobb oldalt pedig egy fehér ruhás „krisztusi" szakállas alak látható, aki mutatóujját – ugyanúgy, mint Joinville, és a kékruhás őr, figyelmeztetően felemeli. Úgy tűnik, hogy ez az egyébként nem szokatlan motívum is fölhívja a figyelmet az aktus – a könyv átadása – jelentőségére.

A másik ábrázolás a Damietta elfoglalását ábrázoló miniatúrán található, ahol Joinville csak a címere alapján azonosítható.[349] A képen látható személyek közül ketten viselnek teljes, zárt sisakot (Szent Lajos és Joinville) ami ez esetben természetesen – hacsak nem a kiemelésüket és az összetartozásukat szimbolizálja – az ábrázolás tekintetében nem adhat sok eligazítást.[350]

A Damietta-miniatúra azonban több más szempontból érdekes: először is egyértelmű, hogy nem egy, hanem két főalak van: Szent Lajos és Joinville. Mindkettőjüket lovon ábrázolja a kép. Az egész miniatúrán dominál a Capetingek kékje, a királyon és a király kíséretében lévők között arany liliomos díszítéssel, s címer-jelzésük alapján jól meg lehet különböztetni a király három testvérét, előtte Robert d'Artois grófot (aki egyébként akkor, amikor csapdába kerül majd Manszúránál és életét veszti, ugyancsak az elővéd makacs tagjaként harcol).

A király mögött látjuk kedvenc öccsét, Alphonse de Poitiers grófot s ő mögötte, erős takarásban Károlyt, Anjou grófját. A két lovas alak között jól látható még egy hermelines, fekete-fehér címerrel rendelkező lovag alakja, mely nyilvánvalóan Pierre de Bretagne grófját ábrázolja. A király és Alphonse de Poitiers kezében lándzsa van, Robert d'Artois, Pierre de Bretagne és Joinville pedig kivont karddal támad. Ők adják a király elővédjét. A kép kompozíciója azonban olyan, hogy a király elővédje, sőt, mintegy fő védelmezője, mindenkit megelőzve, valójában maga Jean de Joinville. Az ő öltözéke is „capeting kék", *azúr*, s ezen az alapszínen található a három pár nyitott tilolót ábrázoló címere (mely egyébként – talán véletlenül, de korhű módon – még nem tartalmazza a címer „angol királyi"- oroszlános részét, amit Jean de Joinville, mint fentebb láttuk, a damiettai harcokhoz viszonyítva maga is csak később, Krakba tett útja során ismer meg.) Fölöttük leng a francia király kék színű – arany liliomokkal díszített – zászlaja, mely a csatákban a király pozícióját volt hivatott jelölni. Nem

(1307.06.05.) kerülhetett sor. X. Lajos csak Fülöp halálát követően (1313.11.29) válik francia királlyá, és mindössze másfél évig uralkodik (tehát több mint egy évvel Joinville halála előtt hal meg.) A kézirat ünnepélyes átadásának aktusára tehát 1309 októbere (a mű, vagy a másolat elkészülte) és 1313, Lajos francia királyságának kezdete között kerülhetett sor, a legnagyobb valószínűség szerint 1310 folyamán.

[349] Lásd: *UO.*, a mű kiadásának címlapján.

[350] A mű átnyújtásának gesztusát ábrázoló és Damietta elfoglalását mutató miniatúrák reprodukcióit lásd: JOINVILLE, 2015., *Melléklet*, 1. számú kép, ill. a kiadvány borítólapján.

ábrázolják a képen „Szent Dénes zászlaját” (az *Oriflamme*-ot, mely piros színű és zöld szegéllyel ellátott, függőleges rúdra akasztott vágott zászló.) A lovagok öltözéke alapján a miniatúra a 14. század közepére datálható.[351]

A miniatúrán, mint láttuk, csak két azonos nagyságú (de a többieknél egyaránt nagyobb) alak található, ami kiemeli fontosságukat és képileg is egyértelművé teszi a történet szerzőjének mondanivalóját: ők a *két főszereplő* és méghozzá *egyenlő* mértékben. A többi forrás alapján (sőt, Joinville leírása alapján is) viszont teljesen bizonyos, hogy a csatában nem ez volt a fölállás. A miniatúra tehát a részletek tekintetében és szellemében is (már a lehetőségekhez képest) viszonylag pontos ábrázolása ennek az eseménynek. Egy fontos kivétellel: ez pedig Joinville pozíciójának egyértelmű túlértékelése a csatában, illetve a király környezetében. A valóságnak nem felel meg (ez valószínűleg nehéz is lenne elvárni), viszont tökéletesen közvetíti azt a fontos szerepet, melyet a szerző a művében *saját magának* tulajdonított. A miniatúra rajza tehát, miközben híven átadja a szerző üzenetét, egyben le is leleplezi a szándékait. Eszerint a brüsszeli kézirat (melyről feltételezhető, hogy a X. Lajosnak átadott kézirat másolata) hűen követhette az eredetinek nemcsak a szövegét, de talán illusztrációiban ugyancsak megfogalmazott üzenetét is.[352]

A „brüsszeli” kézirat címoldalán lévő ábrázolás részletességével és pontosságával vetekszik (de hasonlít is rá) a harmadik – korához illően a személyeket illetően sematikus – kompozíció, mely jelenlegi tudásunk szerint az egyik legkorábbi Joinville-t ábrázoló rajz, mely a blécourt-i üvegablakon található, és amely igazolhatóan 13. századi, Joinville életében készült alkotás,[353] s konkrét utalást találunk rá a Könyv szövegében is.[354] (A két üvegablak közül az egyik az adományozót, a másik az eseményt ábrázolja.) Tudjuk, hogy a Vauvert-i Szűz csodatétele annyira megragadta Joinville képzeletét, hogy emlékét a joinville-i Szent-Lőrinc templomában és Blécourt-ban is megörökítette. (Az előbbi minden bizonnyal a várkastély lerombolásakor semmisülhetett meg.)

---

[351] MONFRIN, 1996., XCII-XCIV.

[352] Joinville szerepe a királyi udvarban ahhoz képest, amit elmond, meglehetősen szerény. LAVISSE (LANGLOIS), T. III. 55-56.

[353] JOINVILLE, 2015., **651**. Louis GORECKI – Françoise PERROT – Jean TARALON, *Corpus Vitrearum, France: Série complémentaire. Recensements des vitraux anciens IV. Les vitraux de Champagne-Ardenne*, CNMHS, Paris: Éd. du CNRS, 1992. „*Az üvegablakok töredékei még láthatóak voltak a 19. század elején.*” – írja Monfrin JOINVILLE, 1996., **651**. (434). A blécourt-i üvegablakok valójában ma is teljesen épek. A róluk készült felvételek helyet kaptak a magyar kiadás mellékletei között. JOINVILLE, 2015., *Képmellékletek.*, 8-9.

[354] Notre-Dame de Vauvert csodatétele, mely megmenti a tengeren egy hozzá fohászkodó szolgáló életét. „*E csoda tiszteletére megfestettem őt joinville-i kápolnámban és Blécourt üvegablakain*.” – írja JOINVILLE, 2015., **651**.; LUSSE, 32.

A negyedik – vélelmezett – Joinville ábrázolás a *Credo* képei között van, amikor a miniatúra-festő a szaracénok fogságában lévő kereszteseket és az őket fenyegető felfegyverzett arab harcosokat eleveníti meg. (…) „*fiatal szaracénok egész hada rontott a sátrunkba, oldalukon karddal. Magukkal hoztak egy teljesen ősz aggastyánt*", aki hitükről és a Megváltójukról faggatta, majd azzal vigasztalta a kereszteseket, hogy ha Istenüknek „*elég hatalma volt ahhoz, hogy föltámadjon, legyenek biztosak abban, hogy önöket is ki fogja szabadítani, ha majd jónak látja.*" (…) „*Nem sokkal később megérkeztek a szultán emberei, akik tudomásunkra hozták, hogy a király kieszközölte számunkra a szabadulást.*"[355]

A miniatúra pontosan illusztrálja a szöveget. A színes ruházatú muszlimok a rajzon ugyan csak heten vannak, de félelmetesek, fenyegetően, kivont karddal érkeznek, és előttük ott áll egy mankón támaszkodó, apró termetű öregember. Velük szemben öt keresztény fogoly, egyszerű felsőruhában, fedetlen fővel. Egyetlen alak van, aki kiemelkedik közülük, és akinek öltözéke *eltér* a többitől, amennyiben csuklyát visel, és kezével az öregemberre mutat (akinek a gyámolítást köszönhették.) Ezt az alakot – némi bizonytalansággal, de nézetünk szerint sem teljesen alaptalanul, hiszen teljesen jól illeszkedik szerzőnk saját szerepét gondosan előtérbe állító felfogásához – Joinville-ábrázolásként azonosítják.[356]

A többi Joinville-ábrázolás kései. Egy 16. századi rajzon az a jelenet látható, amint az ifjú Joinville zarándokruhában elindul a keresztes hadjáratra. Későbbi, megsemmisült reneszánsz síremlékét, melyet 1632-re datálnak, csuppán egy vázlatos rajzról ismerjük. Payette kanonok, a Szent Lőrinc vártemplom dékánja a 18. században készített róla egy rajzot, mely egy sodronyinget viselő páncélos lovagot ábrázol, páncélingben, karddal, a pajzsán a családi címerrel, miközben az öltözék csak az eléggé sematikusan megrajzolt arcot hagyja szabadon.[357]

Ezek alapján később még számos, az életút fontosabb állomásait is visszaidéző, gyakran idealizált változat készült, mint pl. a Versailles-ban, a „Keresztes háborúk galériájában" látható, az ifjú Joinville-t ábrázoló festmény (Merry-Joseph Blondel, 19. századi klasszicista stílusú festő alkotása, 1840), vagy a szülővárosának központjában álló bronzszobor és

---

[355] Tehát Krisztus Lajos királyon keresztül intézkedett. JOINVILLE, 2015. **336**, **337**, **338**, **339**.

[356] Charles-Victor LANGLOIS, *Le Credo de Joinville,* in *La vie en France au Moyen Age*, vol. IV. *La Vie spirituelle. Enseignements méditations mémoires et controverses d'après des écrits français à l'usage des laïcs*, Hachette, Paris: 1928. 4. *Illusztráció*. Credo, 9. sz. miniatúra. DELABORDE, 1894., 111-112.; PARIS, 1898., 320.és 1. sz. lj.

[357] A sírfeliraton hibás dátumok olvashatók: „született 1224 – meghalt 1319". Du Cange és egy ismeretlen szerző történetében (*Histoire de la Principauté de Joinville écrite en 1632,* in Antoine CAULART, *Recueil historique sur Langres, Joinvile et le Rethelois,* kézirat, BN, Français, N° 11559) föllelhető információkra hivatkozva ad erről összefoglalást LUSSE, 1998, 41–42, valamint 99. és 100. lábjegyzet.

talapzatának domborművei (Paul Lescorné, 1860). Ez utóbbi Joinville életéből vett jeleneteket mutat, és a tekintélyes báró - agg történetírót állítja piedesztálra.[358]

János úr alakja megjelenik joinville-i Miasszonyunk templomában található 19. század elején készült, Szent József övét tartalmazó díszes ereklyetartó egyik figurájaként is, (az ereklyetartót szállító négy alak jobb oldali hátsó szobrocskája), mely minden bizonnyal a Payet-féle rajz az alapján készült. (Az öv átvészelte a vár francia forradalom alatti lerombolását.)[359]

Párizsban a Louvre külső szoborgalériáján, a középkori nagy francia történetírók (Froissart és Commynes) társaságában is megtalálható a szobra (Jean-Esprit Marcellin készítette, 1857-ben). Van még egy, egészen kivételes, teljesen egyedülálló, a párizsi Saint-Sulpice székesegyházban található kép, mely bizonyos szempontból „az ábrázolás ábrázolása" is. (Erről később, majd más kontextusban lesz még szó.) A leírások (és a ránk maradt vitatható hitelességű képi anyag) tanúsága szerint Joinville az átlagosnál valamivel magasabb termetű, vállig érő szőkés-barna hajat viselő, erős testalkatú, és sírja 17. századi megnyitása óta tudjuk azt is, hogy „nagy koponyával rendelkező" ember lehetett. Ehhez egyébként ő maga is ad némi támpontot, amikor történetében megjegyzi: „*az orvosok azt mondták nekem, hogy nagy fejem és hideg gyomrom van, ezért én nem tudok lerészegedni.*"[360]

Most pedig nézzük meg, hogy arról mit tudunk, milyen ember volt Joinville? Nagy valószínűséggel eszes,[361] fegyelmezett, büszke, rátarti báró volt, aki komoly felelősségérzettel intézte ügyeit, és aki érdekeinek védelmében (ezt láthatjuk a kegyúri jogával kapcsolatos konfliktusok alkalmával is) – őseihez hasonlóan – időnként nem tétovázik erőszakhoz folyamodni. Joinville általában véve szabálykövető, a vazallusi és seniori jogait és kötelezettségeit egyaránt betartó (sőt, azokért – a szabadságokért – adandó alkalommal akár a királlyal szemben, lázadni is képes) főnemes.

Nagyon érdeklik a külsőségek, a színek, a protokoll, az étkezések, az asztali beszélgetés (számos ehhez kapcsolódó megjegyzése van, pl. illetlenség asztalnál egymás közt halkan beszélni, nem illik feltűnően öltözködni), s általában odafigyel az illem szabályaira és azok tiszteletben tartására.[362] Nála hol közvetlenül, hol áttételesen, de jól érzékelhető, hogy a ruházat a társadalmi helyzet, rang és pozíció kifejeződése: azt látjuk, hogy leírásai alapján

---

[358] JOINVILLE, 2015, *Képmellékletek*, 3, 4, 5. sz.
[359] JOINVILLE, 2015., *Képmelléklet*, 6-7.
[360] Ez olyan kontextusban fordul elő, amikor Szent Lajos a mértékletességre biztatja, azzal, hogy öntsön vizet a borába, hogy elkerülje a részegséget. JOINVILLE, 2015., **23**.
[361] „*Önnek annyira kifinomult az elméje…*" – mondja Joinville-ről maga Szent Lajos Joinville tolmácsolásában. *Uo*., **26**.
[362] *Uo*., **22-25**, **31-32**, **35-38.**

egészen különös vonzalmat érez az öltözködés iránt, fontosnak tartja, hogy ki, mikor és milyen ruhát visel (beleértve saját magát is) ezeket le is írja, időnként pedig következtetéseket von le belőlük és tanulságokat kapcsol hozzájuk.

Többször szól a király öltözékéről; például elmondja, hogy a saumuri ünnepség alkalmával: „*a királyon indigókék szaténból készült tunika volt, valamint köpönyeg, és hermelinnel bélelt bíborpalást, fején pamutszövet kalap, amely sehogyan sem illett neki, minthogy abban az időben még igen fiatalember volt.*”[363] Más alkalommal az illő öltözködéssel kapcsolatban Sorbon mesterrel keveredik vitába, aki a szemére veti, hogy amikor „*mókusprémet és zöld szövetet visel*” az „*elítélendő, mert előkelőbben öltözködik, mint a király*,” amire ő azzal vág vissza, hogy „*semmi elítélendőt nem teszek, minthogy atyám és anyám hagyták rám ezt az öltözéket. Ön ezzel szemben helytelenül cselekszik, mert paraszt szülők fiaként odahagyta apja és anyja viseletét, s drágább camelinszövetbe bújt, mint maga a király.*”[364]

De neheztelően szól a „fiatalok” – például „*a jelenlegi király apja*,” azaz III. Fülöp – hivalkodó viseletéről is, akinek a „*gazdagon hímzett öltözéke*” kapcsán azt mondja, hogy tengerentúli utazása során *„ily hímzett zubbonyt sem a királynál, sem pedig senki másnál*” nem látott. Amikor pedig erre III. Fülöp úgy válaszol, hogy „*van neki néhány olyan, címerével ékesített öltözéke, mely nyolcszáz párizsi livre-be került*”, a *sénéchal* úgy replikázik, hogy „*többet használt volna vele, ha azt a pénzt Istennek adja, és öltözékét a címerével díszített erős cendelyből készítette volna el, mint ahogyan apja is tette.*”[365]

Ez a párbeszéd nem csak annak szemléletes példája, hogy a generációs ízlésbéli konfliktus örök, hanem annak az állításnak a rendre visszatérő hangsúlyozása is, hogy Szent Lajos utódainak a szent királyhoz méltó módon kell(ene) viselkedniük, példát mindenben (az öltözékben is) a róla kellene venniük. Az ugyancsak Lajos királyra hivatkozó megjegyzésére, amikor az ő szavait idézi *„hogy olyan öltözéket és fegyvert kell viselni, melyről korunk bölcs és okos emberei* (’prudhommes’) *nem mondják azt, hogy túlzás, az ifjak meg nem szólják meg, hogy kevés”,* amire akár a bölcs mértékletesség (több alkalommal és különböző kontextusokban nála visszatérő) programjának a megfogalmazásaként is tekinthetünk.[366] Joinville, mint ahogy Szent Lajos is, az „arany középút” híve, és annak követésére szólít föl.

---

[363] *Uo*., **94.**
[364] *Uo*., **35-36**.
[365] *Uo*., **25.**
[366] *Uo*., **25**.

Joinville mélyen vallásos ember, akinek számára a feudális-vazallusi kor lovagi erkölcsei és szokásai a mérvadóak, melyeket betart és igyekszik be is tartatni. Nem szereti azonban a szélsőségeket, és a szélsőséges attitűdöket. Vallásosságáról és az egyházhoz való viszonyáról fentebb már esett szó. Láttuk, hogy az egyházzal, az egyháziak túlkapásaival kapcsolatban nem tesz lakatot a nyelvére, és nem is leplezett megelégedettséggel idézi mind Szent Lajos „prelátus-megregulázó", vagy éppen a pápai legátus római udvart kritizáló szavait, mind pedig Hugues de Digne egyházi hierarchiát elmarasztaló véleményét.[367] Éles eszű ember lehetett, aki rendelkezett kora francia bárói elitjének ekkor már igen figyelemreméltó általános műveltségével, melynek megszerzéséhez Champagne Grófság, a grófi környezet, majd a királyi udvar is kiváló hátteret biztosított, s melyre hatással lehetett az a kivételesen gazdag élmény- és ismeretanyag, valamint a kapcsolati háló, melyet részben örökölt, részben maga is továbbépített, és amire a hat esztendős keleti tartózkodása során tehetett szert.

Szívta magába az ismereteket, legyen az bár oktatásának és nevelésének champagne-i, illetve franciaországi időszaka, vagy éppen utazásának gazdag élményanyaga. Lovagi kiképzést és neveltetést kapott, az ehhez tartozó világi oktatási tartalommal együtt.[368] Gaston Paris Delaborde véleményét osztva, de minden konkrét bizonyíték nélkül, inkább a „*milieu*"-ből, az áttételes megjegyzésekből levezetve, még azt is föltételezi, hogy nem volt számára idegen „az asszonyok társasága", kellő műveltséget szerzett és talán szerelmes (netán szatírikus) verseket és dalokat is komponált, s volt érzéke az zene és a művészetek (mint a festészet, a diszítőművészet) alkotásai iránt.[369]

Tekintettel kivételes érdeklődésére és a vizuális benyomásainak a könyvében, továbbá a *Credo*ban megjelenő leírásaira és képi ábrázolásaira, akár ide sorolhatnák Joinville öltözékekkel, azok leírásával kapcsolatos fentebb említett kivételes affinitását is. (Az öltözék nyilvánvalóan több számára, mint egy vagy több mesterség többé-kevésbé funkcionális és díszes terméke, amennyiben a társadalom felé megfogalmazott személyes üzenet, kollektív hovarartozás, sőt, mivel az uralkodók – Szent Lajos, majd különösen Szép Fülöp – személyesen is beavatkoznak a szabályozásába, nyílvánvalóan a politika része is.)

---

[367] Az elsőt annyira fontosnak tartja, hogy megismétli. *Uo*., **61-64**, **669-671**., **612**, és **657-658**.; PARIS, 1898., 305-306.

[368] Erre minden lehetősége meg is volt Champagne – elsősorban Troyes – iskoláiban és a grófság kivételes kulturális gazdagságú grófi udvarában.

[369] Gaston Paris óvatosan még azt is föltételezi, hogy talán „bevezetést" kapott a lovagi szellem alkotó szférájába is, urához (és más champagne-i előkelőkhöz) hasonlóan „*trouvère*"-ként is próbálkozhatott. PARIS, 1898., 302-306. Erre vonatkozóan onkrét adatunk nincs, s Joinville még arra sem utal, hogy ura, a „Dalnok" Thibaud-ként ismert champagne-i gróf e téren is ismert volt. A fentiek alátámasztására lásd továbbá JOINVILLE, 2015.,**242**, **457**, **525**, **633**, **651**., **758**.

Fontos, hogy Joinville meg akarta érteni, amit tanítottak neki (ide értve a vallás és a hit kérdéseit is), nem csak befogadta a feléje irányuló tanításokat, hanem szívesen vitatkozott is. Könyve – de különösen a *Credo* – arról tanúskodik, hogy figyelemre méltó bibliai és – a maga szintjén – teológiai ismeretekkel rendelkezett. Ez minden bizonnyal alapja és következménye is volt annak, hogy szerzőjét a vallási kérdések olyan mélyen és – szövegeit olvasva mondhatjuk – szinte állandóan foglalkoztatták.

Természetesen a feladatai ellátásához (bírói, udvari protokolláris, katonai) szükséges jogi és igazgatási ismereteket is meg kellett szereznie, és nyilvánvaló, hogy mint Champagne grófsága legfelsőbb igazságszolgáltató fórumának folyamatos és domináns szereplője, nem véletlenül követte különös rdeklődéssel Szent Lajos bírói (ide értve a hatalmasok közötti és a nemzetközi döntőbiráskodását is) igazságosztó és jogalkotó tevékenységét. (Ebbéli érdeklődését és véleményét jól mutatják azok a részek, melyek a király igazságügyi reformjával kapcsolatos szövegekre és a konkrét igazságszolgáltatás működésére vonatkoznak: nyílván – akár saját saját gyakorlatában – ő maga is találkozott a nyílt vagy látens „korrupcióval", és királyi hivatalnokok visszaéléseit korlátozni igyekvő törekvésekkel, amit bizonyítanak Könyvének a hivatali összeférhetetlenségre vonatkozó passzusai.

A családi kötelékek nagyon fontosak számára: gyakran beszél úgy az emberekről, hogy egy vagy több személlyel vagy családdal kapcsolatban határozza meg őket. (Mint pl. „*Sayette úrnője, aki Gautier gróf unokahúga volt, s nővére Gautier úrnak, Reynel urának, akinek Jean de Joinville a Tengerentúlról visszatérvén nőül vette a lányát…"*).[370] Szinte soha nem mulasztja el, hogy a különböző szereplőkkel való rokonságáról beszéljen.

Feltűnő azonban, hogy milyen keveset szól a saját családjáról: anyjáról és apjáról még csak-csak tesz említést (amiben nem sok személyes elem van); feleségeiről (netán a velük való kapcsolatáról, a közvetlen család életéről) azonban még ennél is kevesebbet mond. Az egyetlen érzelmes pillanat (mint más összefüggésben fentebb láttuk) a hadjáratra indulás leírásának megható részlete. De akkor is „csupán" azért sajnálkozik, hogy "szép várkastélyát és fiait" hátra kell hagynia, viszont ifjú hitvesét, netán anyját egy szóval sem említi.[371] Erre hajaz a Szentföldről való hazatérés elbeszélése, melyben viszont már nincs semmiféle különbségtétel: a közvetlen családjából senkiről, és egyáltalában a családdal kapcsolatban semmi konkrétumról nem esik szó. (Elég nagy itt a kontraszt, különösen mert megemlíti, hogy hazafelé menet a Vienne-ben lévő unokahúgánál és a burgundiai nagybátyjánál, Chalon grófjánál tett látogatást, majd miután elvégezte „*amit otthon tennie kellett*" gyorsan Soissons-

[370] *Uo.*, **466**.
[371] *Uo.*, **307**.

ba megy a királyhoz.)[372] Úgy tűnik családját az egyéni történetéből, különösen pedig a Szent Lajossal közös hagiográfiai-önéletrjzi elbeszéléséből, teljességgel kizárja. Kétségtelen: így jobban tud koncentrálni legfőbb céljára, a két főhős kivételes kapcsolatának a bemutatására.

Joinville több olyan személyes tulajdonsággal is rendelkezett, mely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a király szívesen látta őt közvetlen környezetében: nyitott, szókimondó, őszinte, hívő és hiszékeny, élénk szellemű ember lehetett, aki tisztességes és urát és barátját feltétlen csodálattal és szeretettel követő hűséges alattvaló, egyben jóbarát, házanépének és birtokainak a felelősségét is átérző várúr, alapvetően jószándékú ember, még ha estenként enged is a benne meglévő előítéleteknek.[373] Gondolkodása nem a nagy összefüggések iránt érzékeny, nem körmönfont, hanem egyszerűségével és józanságával lefegyverző. Szövegére a derű és a közvetlenség a jellemző, és helyenként van humorérzéke is. Ugyanakkor eléggé rátarti, önmagát, bárói, lovagi és *sénéchal*i feladatait egyaránt rendkívül komolyan vevő főúr.

Joinville a hierarchiát feltétlenül tiszteli, s figyelmét elsősorban három rend közül kettő – mondhatnánk természetesen – az „*oratores*" és „*bellatores*" felé irányítja. Saját magát minden bizonnyal a legnagyobb tekintéllyel rendelkezők „szűk elit" csoportjához, a királya által is legtöbbre tartott „*prudhomme*"-ok kategóriájába helyezi el (ahova egyébiránt – mint majd látni fogjuk – a király saját magát is sorolja).[374] A keresztes hadjárat eszméje és súlyos megpróbáltatásokkal járó hétköznapjai mélyen befolyásolták a gondolkodását. A „szent zarándoklat" által a résztvevők között létrehozott egyfajta kivételes, a keresztes gondolatban gyökerező sorsközösség, és a szenvedőkkel, az életükben és hitükben végveszélybe került emberekkel való szolidaritás érzése azonban érdeklődését az egyszerű lovagok és a közrendűek helyzete és sorsa felé is irányítja, amint azt később majd a *Credo* kapcsán látni fogjuk.

Az ezzel kapcsolatos felfogása tehát evolutív: a néppel való szentföldi sorsközösség érzése az eltelt két évtized során átalakul, más kontextusban, és sokkal erőteljesebben jelenik majd meg könyvének egyik zárójelenetében (lásd kérőbb, *Pieta*). Ott már a saját (champagne-i) népének szenvedéseivel azonosul (melyeket a király és a gróf adószedői okoztak számukra),

---

[372] „*Miután Joinville-ben eltöltöttem egy kis időt, s elrendeztem a dolgaimat, a királyhoz mentem*" (…) aki „*Olyan örömünnepet rendezett a tiszteletemre, hogy a jelenlévőket mind bámulatba ejtette a dolog.*" Szóval eszerint, ami hazaérkezésekor otthon történt, s akik otthon várták az nem tartozik a *sénéchal* művébe.*Uo*., **663, 664**.

[373] PARIS, 1898., 306-307.

[374] Nicole BÉRIOU, *Robert de Sorbon le prud'homme et le béguin,* Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres, 1994. 469-510. Lásd továbbá O'Connell gyűjtését, David O'CONNELL, *Les propos de Saint Louis,* préf. de Jacques Le Goff, Folio Histoire, Gallimard, 2013. 201-205. JOINVILLE, 2015., **31, 32**.

és arról beszél, hogy az cselekszik *Isten akarata* szerint, aki *itthon*, a *népével* marad, és őket segíti és védelmezi, úgy, ahogy tette Isten „*ki saját magát áldozta föl népe megmentéséért*."[375]

II.7. Joinville családja és utódai

Jean de Joinville-nek nyolc testvére, illetve féltestvére volt (ő a negyedik a sorban), neki magának két házasságból nyolc gyermeke (hat fia és két leánya) született. Apja halálakor 8 éves volt, tehát még lehettek róla közvetlen emlékei. Anyja, Béatrice d'Auxonne a burgund grófi házból származott, és 1260-ban halt meg, amikor fia 35 esztendős volt, tehát viszonylag hosszú ideig lehettek egymással kapcsolatban. A címek és a birtokok örököseinek gyakran igen korán gondoskodnak házastársról: az ifjú *sénéchal* ötéves volt, amikor eljegyezte a nála öt esztendővel idősebb Alix de Grandprét (1220 k.–1261), s tíz évvel később, 1240-ben nőül is vette. Anyját és első feleségét gyakorlatilag szinte egy időben vesztette el. Első felesége champagne-i grófi család sarja, tehát ezzel a házassággal is folytatódhatott a Joinville-eknek a champagne-i arisztokrácia felsőbb köreibe generációkkal korábban megkezdődött integrációja. Két fiuk született (akik a családi hagyományokat követve a Geoffroy és a Jean nevet kapták).[376] A második – mint láttuk – közvetlenül apjuk keresztes hadjáratba indulása előtt jött a világra.[377]

Második házassága, melyet 1261-ben kötött Alix de Reynellel (†1288), nem csak további grófi kapcsolatokkal, hanem egy jelentős birtokkal gyarapította a Joinville-ek domíniumát. Az első fiú, Jean de Reynel, anyja birtokát kapta, melyet a második fiú, Anseau örököl majd tőle (1301), s ő lesz apjának örököse is (1217). Öccse, Gautier (†1308 e.) Beaupré, míg André előbb Bonney, majd Beaupré ura lesz (1308). Idősebbik leánya, Marguerite (†1306) anyai nagynénjének, Marguerite de Reynelnek, Szidón úrnőjének[378] nevét örökölte, míg a legkisebb, Alix (†1336 u.) anyja nevét kapta. Az előbbi Charny urához ment nőül, az utóbbit

---

[375] *Uo.*, **735**, **736**.

[376] Geoffroy de Joinville, Briquenay ura (1247–1290. december) és öccse, Jean de Joinville (1248. április 8.–1304 u.). Ők nem örökölhették a Joinville-birtokot és a vele járó *sénéchal* méltóságot, hisz apjuk mindkettőjüket túlélte.

[377] Jean de Joinville a második gyermek születésének megünneplésekor jelenti be háznépének és lovagjainak, hogy fölveszi a keresztet és elkíséri Lajos királyt az egyiptomi hadjáratra. Amikor apja *d'Ancerville* urának mondja, fia későbbi címét használja, hiszen az ifjabb Jean ehhez a címhez nem születésével, hanem házassága (1271. július, Marie de Quiévrain, Ancerville úrnője) révén jutott. JOINVILLE, **110–111**.

[378] A vele kapcsolatos epizódra lásd JOINVILLE, **466**.

második házassága a neves Lancaster-dinasztiához köti (1307). Nyolc gyermekéből János úr halálakor (1317. december 24.) már csak ketten éltek. Jean de Joinville-nek kivételesen hosszú élet jutott, ami lehetővé tette, hogy birtokainak irányítását több mint hatvan éven keresztül ellássa. A kilencvenes éveiben is aktív főúr egész élete során mindvégig képes volt arra, hogy meghatározza családjának, közvetlen környezetének életviszonyait.

Az alábbiakban elemzendő alkotásait, a Szent Lajos életéről és „bölcs mondásairól" szóló művét valószínűleg 1304 és 1309 között diktálta, a már említett clairvaux-i sírkő feliratát 1309-1311-közötti időre datálják, s élete utolsó periódusából még maradtak fönt tőle dokumentumok; – olyan is melyet föltehetően a saját kezével írt.[379] Joinville szakít a korábbi hagyományokkal, és nem Clairvaux-ba temetkezik, síremlékét saját várkastélya általa is bővített és támogatott Szent Lőrinc-templomának Szent József-kápolnájában, az oltár jobb oldalán helyezték el. Ezzel sikerült hagyományt teremtenie a főúri család életében: a Saint-Lőrinc templom a Joinville-ek temetkezési helye lett. Joinville urainak többsége egészen 1675-ig követte híres *sénéchal*ja példáját.[380]

Az ősi várkastély pusztulására több, egymástól árnyalatokban eltérő változatot ismerünk: az egyik szerint az épületek már rossz állapotban voltak, és az Orléans-iak, akik nem kötődtek közvetlenül Joinville-hez, nem törődtek a várkastéllyal sem, s még a forradalom előtt eladták.[381] A kastély felprédálása nyilvánvalóan a családi dokumentumokban és iratokban is – mint ekkor szerte az országban – maradandó károkat okozhatott. Egyébiránt Jean de Joinville koporsóját már korábban, a templom bővítésekor (1629) felnyitották, és a már említett „kivételesen nagy" koponyát az állkapoccsal együtt a templom kincstárában helyezték el, a többi maradványt pedig visszatették a koporsóba.

---

[379] Öt olyan dokumentum maradt ránk, melyen szerepel a *„ce fu fait par moi"* megjegyzés, tehát ismerjük Joinville kézírását is. DELABORDE, 1894, *Catalogue,* No. 603, 614, 644, 679bis, 642, fakszimile kiadás WAILLY, 1868, 521; 1874, 451–452. LUSSE, 1998, 41.

[380] Közülük kivételt jelentettek az alábbiak: Henri de Vaudémont, Antoine de Vaudémont, II. René de Lorraine, I. Henri de Guise és François-Joseph de Lorraine. A várkastély és a templom lerombolásakor a koporsókat a helyi lakosok elszállították a város temetőjébe, ahol ma (a gótikus Szent Anna-temetőkápolna mellett) egy Lajos Fülöp által emeltetett, a bejárat közelében lévő (ma már omladozó) emlékmű és egy kopott márványtábla található Joinville azon urainak névsorával, akik korábban a Szent Lőrinc-várkápolnában voltak eltemetve. DELABORDE, 1894, 162–163.

[381] Valószínűbbnek tűnik az a változat, mely szerint a várkastély a „forradalmár" orléans-i herceg, a későbbi „Égalité Fülöp" tulajdonában állt, akinek birtokai kezdetben relatív védelmet élvezhettek. Ennek köszönhetően javainak elvételére csak később, perbe fogását és kivégzését (1793. november 6.) követően került volna sor, amikor is a helyi Forradalmi Bizottmány 12 tagja előbb hamisított egy adásvételi szerződést, majd a várkastélyt egy *sans-culotte* kontingenssel megtámadta, az ott lakó mintegy félszáz embert legyilkoltatta, a kastélyt kirabolta, a javakat pedig egymás között felosztotta. A várat a „nemzet tulajdonába" vette, követi a városi épületeknél és saját házainál használta föl, illetve eladta. LUSSE, 1998, 41–42.

A nyilvánvalóan későbbi, reneszánsz stílusú síremléke csak a már fentebb említett 18. századi Payette-rajzról ismertes. Korabeli információk (Bluget kanonok kéziratos visszaemlékezései) szerint Joinville szarkofágját a vár forradalmi lendületben történt lerombolásakor nem lelték meg, tehát az sem kizárt, hogy akkor már nem volt meg, vagy, hogy ma is a romok alatt található.[382]

A Joinville-ek ifjabb ága Angliában és a Nápolyi Királyságban telepedett meg. Jean de Joinville öccse, Geoffroy de Vaucouleurs (Geoffroy de Joinville / Geneville; 1228–1314) bátyjához hasonlóan hosszú és mozgalmas életet élt. Az Angol Királyságban csinált jelentős karriert, s lett a királyság egyik főméltósága (Írország főbírója, később Anglia *maréchal*ja) s lépett be ezzel a királyság legfelsőbb arisztokrata családjai közé. Fontos diplomáciai megbízatásokat teljesített III. Henrik angol király számára a pápánál és a francia királynál; részt vett a tuniszi keresztes hadjáratban, majd az angol király és Anjou Károly oldalán tovább harcolva jutott el – bátyja után húsz esztendővel – Akkon városáig. Később Geoffroy második fia, Gautier (1392-1304) birtokolta Vaucouleurs uradalmát (1292–1304).

Figyelemre méltó, hogy miközben franciaországi és birodalmi rokonságát gondosan számon tartja, a család angliai ágáról Joinville egyáltalában nem ejt szót. Pedig lenne mit mondania róluk, hiszen igen magasra törtek, és ez a folyamat még János úr életében zajlott le. Alix, Joinville legifjabb leánya, mint láttuk, előbb a Burgund hercegség és a Champagne grófság területén igen nagy hatalommal rendelkező, majd kegyvesztett (1255) Montréal család tagjához, Jean Ansséric-hez (Charny és Pisy ura), majd pedig a Plantagenet-leszármazott Edmond of Lancasterhez (1245-1296, Leicter és Lancaster grófja), a Lancaster-uralkodóház alapítójának harmadik fiához, Jean de Beaufort-hoz (†1327) megy nőül (1307). Jean de Joinville kis-unokahúga, Geoffroy de Joinville (Genville) unokája, Jeanne de Genville (1286-1356) Roger Mortimer (1287-1330, Mortimer és Wigmore bárója, March grófja) felesége lesz, és tizenegy gyermekük születik. (Férje, Mortimer gróf egyébiránt IV. Fülöp leányának, Szent Lajos dédunokájának, Franciaországi Izabella királynőnek szeretőjeként is válik majd ismertté.)[383]

Mivel Jean de Joinville három idősebb fia már korábban meghalt, örököse, a második házasságából származó első fia, Anseau lett. Az ő idején a Joinville család emelkedése az addigi utat követve (vagyis sikeres és előkelőbb – ezúttal grófi – házasságok segítségével)

[382] *Archives municipales de Joinville*, ms. No. 14. (másolat). LUSSE, 1998, 41. 99. lj.

[383] Roger Mortimer Írország helytartója, II. Eduárd feleségének (IV. Fülöp leánya, Franciaországi Izabella) a szeretője, aki megdönti, s talán meg is gyilkoltatja II. Eduárdot, Izabellával közösen szervezett francia expedíciós sereg élén bevonul Angliába és több éven át kormányozza az Angol Királyságot, míg végül III. Eduárd foglyul ejti és kivégezteti.

folytatódott tovább. Anseau (†1342/43) a korábban már az apjával is jó kapcsolatban lévő Sarrebruck (Saarbrücken) grófjának (III. Simon de Commercy) leányát, Laure-t vette nőül (1302), második felesége (1323) is grófkisasszony, Marguerite de Vaudémont, III. Henri de Vaudémont gróf leánya.

A kiemelkedés irányát és a megváltozott orientációt jól mutatja, hogy az ő elsőszülött fiuk már nem a családban szokásos Geoffroy nevet kapja, hanem anyai nagyapjáét. Henri (†1365), s a történetíró unokája lesz majd az első Joinville, aki grófi címet visel, melyet anyai nagyapjától kap. Ennek oka, hogy III. Henri de Vaudémont fia és egyenes ági örököse, Henri nagybátyja – sok száz előkelő francia lovaggal együtt – a súlyos francia veszteségekkel járó crécyi csatában (1346) elesett, s ezzel a grófi dinasztia egyenes fiágon kihalt. Meg kell itt jegyeznünk, hogy Anseau idején Joinville urának hatalmi bázisa megváltozott, ebben a hivatali méltóságnak és szolgálatnak mind kevesebb szerep jutott. Noha még viselte a Champagne *sénéchal*ja címet, s a francia királyoknak nagy szolgálatokat tett, annak már nem volt meg ugyanaz a súlya és jelentősége, mint Joinville korábbi urai estében. (Mint láttuk, a sénéchal egyre kevésbé bárói méltóság és egyre inkább királyi hivatal lesz, s ez valójában már János úr idején bekövetkezett.)

Anseau időszakában Joinville urai mind erőteljesebben fordultak Lotaringia felé. Anseau de Joinville ugyanakkor rendszeresen jelen volt a francia királyok környezetében is, fontos szerepet játszott, helyzetéből és birtokai fekvéséből következően is összekötő kapocs volt a francia királyok és Lotaringia, illetve Bar hercegségei között. A francia királyoktól – X. Lajos, V. (Valois) Fülöp – több diplomáciai megbízatást kapott (Burgundiával, Brabanttal, Flandriával, Luxemburggal, Csehországgal, Lotaringiával és Kasztíliával összefüggésben), a francia király csapataiban harcolt az angolok ellen, s ezért a szolgálataiért rendszeres javadalmazásban is részesült. Az egyházaknak – elődeitől eltérően – nem tett jelentős adományokat, de nem tudunk olyan konfliktusokról sem, mint amilyeneket az egyházi intézményekkel való kapcsolataiban apja és nagyapja megélt. (Mint láttuk, a Joinville-Saint-Urbain konfliktus még János úr életében, a kegyúri jogok megváltásával / megszűnésével megoldódott.)

Mindenesetre Anseau sikerrel stabilizálta birtokait, jövedelmeit és családja helyzetét. Anseau nem járt a Szentföldön, fia, V. Henri de Vaudémont azonban igen: 1355 előtt zarándokútra ment, s lovaggá ütésére a Szent Sír előtt került sor. Henri később jelentős karriert mondhat magáénak. A francia királyok (Jó János és a leendő V. Károly) mellett részt vett a poitiers-i csatában, és harcolt a százéves háború más csatáterein is. Jelen volt V. Károly

koronázásán, leverte a champagne-i parasztlázadást (1357), miközben német rablócsapatokkal is meg kellett küzdenie, melyek elfoglalták és kirabolták Joinville várát is (1360).

Henri a francia király következetes és hűséges támogatója, aki többször keveredett fegyveres konfliktusba Lotaringia és Bar hercegségeinek területén is. Mivel fiai apjuknál korábban haltak meg, örököse legidősebb leánya, Marguerite lett.[384] Henri gróffal fiágon ugyan megszakad Joinville urainak dinasztiája, a család életében azonban újabb felemelkedés következik be, amennyiben unokája, II. Ferry, Anjou René leányát, Yolande-ot veszi nőül. Az ő fiuk II. René, Lotaringia hercege, unokájuk, Claude de Lorraine pedig Joinville ura és Guise hercege lesz.[385]

Joinville konfliktus-zónában elhelyezkedő birtokainak és várának viszontagságos sorsában számos olyan alkalom volt 1360 után is, amikor családi relikviák, értékek, iratok (netán kéziratok)– hasonlóan pl. Geoffroy de Joinville Szentföldről hazahozott címerpajzsához – eltűnhettek, áldozatul eshettek a támadásoknak. Így amikor 1544-ben Joinville várát és városát V. Károly császár elfoglalta, már akkor is súlyos károkat okozott benne.

A vár újjáépítését követően ugyan még az uradalom hercegi rangra emelkedett,[386] de urainak többé már nem ez lesz a legfontosabb méltósága és birtoka, s megszűnik határ-menti stratégiai fontossága is. Hanyatlásnak akkor indul majd igazán, amikor örökségként az Orléans-dinasztia tulajdonába s ezzel fokozatosan a nagyhatalmú, Párizshoz, Versailles-hoz, a királyi udvarhoz kötődő s az ország és a dinasztia ügyeiben kiemelkedő fontosságú szerepet játszó fejedelmi család birtokai közé, de egyben érdeklődésének perifériájára került.[387]

A fejezet címére utalva, a fenti áttekintés alapján tehát egyrészről elmondható, hogy a család története egy sikeres champagne-i bárói család *tipikus* kiemelkedését mutatja, melynek Jean de Joinville-hez közvetlenül kötődő időszaka az anyagi gyarapodásban nem hozott jelentős (legalábbis a szokásostól szignifikáns módon eltérő, különleges királyi jóindulatot

---

[384] Marguerite háromszor ment férjhez: első férje Jean de Bourgogne, Montaigu ura, a második Pierre, Genève/Genf grófja, a harmadik pedig I. Ferry de Lorraine, Rumigny ura.

[385] A Jean de Joinville családjára és utódaira vonatkozó konkrét információkat lásd Jean SIMONNET, *Essai sur l'histoire de la généalogie des sires de Joinville (1008-1386)*, Langres: 1875.; és LUSSE, 1998, 41–46. René „király" jóvoltából a Joinville-ek leszármazottainak címer-kompozíciójában ott láthatjuk (sorrendben) a Magyar Királyság, a Jeruzsálemi Királyság és Aragónia címerét is.

[386] Joinville uradalmát II. Henrik francia király emeli hercegi rangra 1551-ben.

[387] XIV. Lajos öccse, a királyi család tagja, Orléans-i Fülöp (1674–1723), aki viseli a Joinville ura címet (és még négy másik hercegi címet is), a párizsi Palais Royalban lakik: nem kétséges, hogy a Joinville-ek vára, városa, birtoka és az általuk kínált lehetőségek nyilvánvalóan nem állhatják ki az összehasonlítást az akkori világ egyik legfontosabb politikai és művészeti központjának, Párizsnak és Versailles-nak a vonzerejével, világával és pompájával.

feltételező) eredményeket, de konszolidálta az uradalom helyzetét és növelte urának tekintélyét.

Kivételes volt viszont annyiban, amennyiben Jean de Joinville alkotó szelleme a Joinville családot Szent Lajoshoz, a szent király emlékéhez és kultuszához kötötte. Ez a körülmény a királyi és a vele szorosan – sőt, mind szorosabban – összefonódó grófi udvarban a „szent király barátja" és fegyvertársa számára különleges tekintély forrása lehetett. A fentiek együtt jó alapokat teremtettek ahhoz is, hogy Joinville későbbi urai grófi, majd hercegi címet viselhessenek, s hogy Joinville uradalma hercegi rangra emelkedjék.[388]

A Joinville-ek és Jean de Joinville szellemi öröksége akkor kerül majd igazán új dimenziókba, amikor Joinville birtoka a Szent Lajostól egyenes ágon[389] leszármazó „*très chrétien*" Bourbonokhoz kerül, akik majd aktualizálják, és új lendületet adnak a szent király kultuszának és a kultusz hatalomhoz való integrációjának. Ez természetesen általában is visszahat Joinville mindenkori urainak a tekintélyére is.

A vár és a birtok történetének kissé részletesebb megismerését és későbbi sorsának alakulását azért is tartottam lényegesnek bemutatni, mert hatása a legszorosabban kötődött össze magának a családnak a történetével, és mint háttér, bázis és a személyiséget formáló erő, jelen van János úr művében is. A család történetének egyes homályban maradó fejezeteire pedig, legalábbis részben, még lehetnek további válaszok a joinville-i várdomb lerombolt és régészetileg máig feltáratlan falai alatt.

[388] LUSSE, 1998. 46.

[389] A III. Bourbon-ház őse, Robert de France / Robert de Clermont (1256-1317), Szent Lajos hatodik fia (és tizedik gyermeke), aki a házassága révén (Béatrice de Bourgogne) vált Bourbon urává.

AZ ALKOTÓ. JOINVILLE ÉS A FRANCIA TÖRTÉNETÍRÁS

III. A középkori francia történetírás főbb jellemzői a 13. században

I.1. Általános tendenciák –„*ahogyan a történelmet írták a 13. zsázadban*"

Historiográfiai áttekintésünk – a bevezetőben említett periodizációnak megfelelően – valójában a 12. század végétől a 14. század elejéig terjedő időszakra vonatkozik. Úgy is mondhatnánk, hogy azt a korszakot mutatjuk be, mely a történetírásban egyeduralkodó latin nyelvi dominancia mellett mind erőteljesebben jelentkező francia nyelvű történetírás megjelenésétől, tehát Robert de Clari és Villehardouin krónikáitól (témájában és kontextusában ide számítható még Ambroise *trouvère* III. keresztes hadjáratról írott verses krónikája is),[390] Jean de Joinville művének megszületéséig terjed. Ebben a kiemelkedő alkotásokkal fémjelzett periódusban a történetírás területén is jelentős változások következtek be, amit megfogalmazhatunk úgy is, hogy a 12. századi reneszánsz szellemi pezsgése fokozatosan kiterjedt a francia történetírás területére is, megtermékenyítő erővel hatott rá, és átfogó változásokat generált. Mindez tartalmi, műfaji és nyelvi területen egyaránt jelentkezett.[391] Ennek

[390] Ennek a fejezetnek az első változata támaszkodik a PhD értekezésemben írottakra (CSERNUS,1999), http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521/ valamint a Robert de Clari krónikájának kiadásához írt historiográfiai áttekintésre (CSERNUS, 2013), továbbá *A francia történetírás kialakulása és főbb jellemzői*, „Acta Universitatis Szegediensis, Acta historica", CVI (2000), 3-29. (elérhető elektronikus változatban is http://acta.bibl.u-szeged.hu/2841/1//historica_106.003_029.pdf), amennyiben azok továbbfejlesztett, kiegészített, pontosított és Joinville korát és művét a középkori francia történetírás kapcsolatrendszerében elhelyezni kívánó változata. Lásd továbbá Jean DUFOURNET, *Les écrivains de la IVe croisade: Villehardouin et Clari*, T. I-II. Paris: CEDES, 1973. Villehardouin-re GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN, *Bizánc megvétele*, ford. SZABICS Imre, utószó KOZMA Béla, Európa, Bp.: 1985. és AMBROISE, *L'Estoire de la Guerre Sainte. Histoire en vers de la troisième croisade (1190-1192)*, in *Collection de Documents inédits sur l'histoire de France*, publiés par les soins du Ministère de l'Instruction publique, publ. et traduit d'après le manuscrit unique du Vatican et accompagnée d'une introduction, d'un glossaire et d'une table des noms propres, par Gaston PARIS, membre de l'Académie Française, Imprimerie Nationale, PARIS: 1872., 1-333.

[391] A folyamat bemutatásában kiemelkedő fontosságú Bernard Guenée életműve, mindenekelőtt a nyugati történeti kultúráról írott alkotása. GUENÉE, *Histoire et culture...*, 18-43, 300-331. A francia nemzetté válás összefüggésében

egyik fontos megnyilvánulása volt, hogy a latin nyelvű történeti művek mellett megszületett és kibontakozott a szélesebb közönséghez szóló, népnyelven is elérhető történetírás. Felidézve Bernard Guenée posztumusz művének címét, célunk, hogy bemutassuk azokat a fontosabb jellemzőket, „*ahogyan a történelmet írják a 13. században*”[392] a francia királyi udvarban és más főúri udvarok szellemi központjaiban.

Kezdetben természetesen a középkori francia történetírás történetében is a latin nyelvű elbeszélő források játszották az elsődleges szerepet. A Francia Királyságban a latin nyelv egyeduralma a történetírás területén a 12. század végéig tartott. A kutatók számára azonban a középkor francia nyelvű forrásai még ezt követően is másodlagos szerepet játszottak, és elmaradtak a nagyobb tekintéllyel rendelkező és hitelesebbnek tartott latin nyelvű alkotások mögött. Részben azért, mert időrendben többnyire később keletkeztek, részben mert első változataik gyakran a már meglévő latin nyelvű szövegek kivonatos és tartalmilag gyengébb, hibásabb kompilációi voltak, továbbá azért is, mert a forrásértéküket általában is szerényebbnek ítélték meg a történészek. A szélesebb, és a tudós latin nyelvben kevésbé járatos közönség történeti érdeklődésének kielégítése az irodalomra, a geszták, a viták verses világára maradt, mely kezdetben – és még sokáig – döntően a szóbeliség birodalma volt.[393] Ez a felállás tükröződött a későbbi tudományos történetírás szövegkiadási gyakorlatában is. A 18-19. századi történeti forráspublikációs tevékenység elsősorban a latin nyelvű szövegekre illetve dokumentumokra koncentrált, a francia nyelvű anyaggal kezdetben kevésbé törődött; – annak szisztematikus kutatásával jelentős részben inkább az irodalomtörténészek foglalkoztak.[394] Ez

---

szemlélve Colette BEAUNE, *La naisance...,* 393-416. A latin nyelvű történetírásra összefoglalóan, Pascale BOURGAIN, *Histoire en latin*, in *DMA*, 681-683.

[392] V.ö.: GUENÉE, *Comment on écrit...*

[393] Erre vonatkozóan lásd CSERNUS, 1999, 11-15.

[394] A 19. század közepétől a 20. század végéig terjedő korszakot figyelembe véve (természetesen a teljesség igénye nélkül) az alábbi, többnyire Joinville művével konkrét kapcsolatban is megnyilvánuló személyiségeket kell megemlítenünk: Gaston Paris, Paul Meyer, Léon Gautier, Désiré Nisard, Alfred Jeanroy, Joseph Bédier, Denis Godefroy, Siméon Luce, Nathalis de Wailly, Mario Roques, Gustave Lanson, Ferdinand Lot, Edmond Faral, Charles Samaran, Daniel Poirion, Robert Bossuat, Jean Dufournet, Michael Zink, Philip-August Becker, Jules Horrent, Pio Rajna, Ramón Menéndez-Pidal, Kervyn de Lettenhove, Léopold Genicot, Paul Zumthor, Jean Rychner, Joseph Duggan, Jacques Monfrin... Összefoglalóan Joseph BÉDIER-Paul HAZARD, *Histoire de la littérature française illustrée*, t. II., Larousse, Paris: 1923. (a továbbiakban *HLFI*); Georges. BOURDÉ-Hervé MARTIN, *Les Écoles historiques*, Points. Histoire, Paris: 1983. *Dictionnaire des Lettres Françaises* publ. sous la direction du Cardinal Georges GRENTE, Albert PAUPHILET, Louis PICHARD, Robert BARROUX, préparé par Robert BOSSUAT, Louis PICHARD, Guy Raynaud DE LAGE, Fayard, Paris: 1964., Éd. entièrement revue et mise à jour sous la dir. de Geneviève HASENOHR et Michel ZINK, Fayard, Paris: 1992 (a továbbiakban *D.L.F.*).
Más megvilágításban, *Dictionnaire du Moyen Age*, sous la direction de Claude GAUVARD, Alain DE LIBERA, Michel ZINK, Quadrige, P.U.F. (a továbbiakban *D.M.A.*) Paris: 2002. Nélkülözhetetlen kutatási forrás Robert BOSSUAT, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Age*, Bibliothèque Elzévirienne, nouvelle série, Études et documents, Kraus Reprint, Lichtenstein, Melun:1971., továbbá a kiegészítései, mint Françoise

alól viszonylag kevés a kivétel, azok viszont általánosan elismert alkotások voltak: a 13-15. század közötti időszakban keletkezett, magas színvonalú történeti források közé azonban ezzel együtt szinte csak a már említett „nagy történetírói ötös" (Robert de Clari, Geoffroy de Villehardouin, Jean de Joinville, Jean Froissart és Philippe de Commynes) műveit sorolták be, melyeknek rendre új kiadása (a két utóbbinak számos fordítása is) született. A korábbi és új kiadások megjelenését és hozzáférhetőségét nagymértékben befolyásolta az időközben bekövetkezett „digitális forradalom", mely természetesen ezen a téren is érzékeltette hatását, s a kutatók munkáját segítő elektronikus hozzáférhetőség és az adatbázisok is egyre gazdagodtak.[395]

A 20. század során a francia nyelvű történetírás legjelentősebb műveinek vizsgálata mind az irodalom, mind pedig a történetírás területén fokozatosan előtérbe került, s a század közepére már nem csak a francia, hanem a világirodalom alkotásai között is kezdték őket számon tartani. Akár szimbolikusnak is tekinthető, hogy Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart és Commynes szövegei (igaz, csak egy válogatást tartalmazó kötetben, s ami Froissart-t illeti, egy erősen lerövidített változatban)[396] a 20. század közepére belekerültek a történetírói és az *irodalmi kánonba*. A Gallimard Kiadó „*Bibliothèque de la Pléiade*" c. sorozatában[397] 1952-ben publikálták az Albert Pauphilet által készített válogatást, s így a középkori francia történetírókat bemutató kötet olyan jeles világirodalmi jelentőségű francia alkotások között kapott helyet, mint a Rózsaregény, Trisztán és Izolda vagy éppen Arthur király története. Itt jegyezzük meg, hogy a Pauphilet-féle összeállítás kissé egyenetlen, továbbá hogy ha kizárólag irodalmi szempontból

---

VIELLIARD-Jacques MONFRIN, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Age de Robert Bossuat,* Éditions du CNRS, Paris: 1991. elektronikus változatban http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k3334658n/fr15.image (letöltve 2017.09.04).
Vö. továbbá BOURDÉ-MARTIN, 50-54., ZINK, *Introduction...*, 29-44, 83-92, 137-146. GUENÉE, *Histoire et culture...*, 371 (az általa végzett előtanulmányok bibliográfiája) UŐ., *Y-at-il une historiographie médiévale?* "Revue Historique" n° 258 , Paris, 1977., 265-271., továbbá Bernard LACROIX, *L'historien au Moyen Age,* Montréal-Paris, 1971., B. SMALLEY, *Historians in the Middle Ages,* London, 1974., és Robert W. SOUTHERN, *Aspects of the European Tradition of Historical Writing*, I-IV., in "Transactions of the Royal Historical Society,", XX-XXIII., London, 197-73.

[395] A francia nyelvű történetírás számára is legfontosabb információk elérését segítő adatbázisok közül lásd: a https://www.arlima.net/ , a www.gallica.fr a http://gallica.bnf.fr , a https://fr.wikisource.org/wiki/ , vagy éppen a http://remacle.org/bloodwolf/historiens/ címeken elérhető keresőbázisokat.

[396] Froissart krónikáját a belga Kervyn de Lettenhove 25 kötetben (igen alapos kísérő dokumentációval és jegyzetanyaggal) adta ki, a francia Siméon Luce (és követői) pedig 15 kötetben (1863-69-1977) jelentették meg. Igen sok példányban készült (mintegy 100 kézirata maradt fönt), és már korábban is születtek belőle rövidített változatok. http://www.arlima.net/il/jean-froissart.html#chr (letöltve: 2017.08.18.)

[397] A Gallimard 1933-ban vette át az 1923-ban alapított sorozatot, és bővítette a világirodalom igen jelentős tekintéllyel rendelkező könyvtárává, mely az Ótestamentumtól a kortárs irodalom legelismertebb alkotásaiig publikál kiemelkedő irodalmi alkotásokat. Több mint 800 kötetet adtak ki, aranyozott bőrkötésben, bibliofil papíron. A középkori történetírókra vonatkozó kötet Albert Pauphilet Edmond Pognon által kiegészített és sajtó alá rendezett kiadása. A kötet sajátossága, hogy Pauphilet a kéziratok szövegének egy könnyített, a szélesebb közönség számára érthetőbb változatát alkotta meg. PAUPHILET, (Gallimard), 1952.

nézzük, akkor Robert de Clari szövegének színvonala nyilvánvalóan elmarad a másik négy szerzőé mögött. (Nem véletlen, hogy az ő krónikáját – felismerve sajátos tartalmi gazdagságát és valós történeti értékeit – már nem az irodalom, hanem majd csak a 20. századi történetírás ismeri el igazán és emeli be a jelentős 13. századi francia szövegek közé.)

Vannak azonban egyéb fontos különbségek is közöttük, melyek a tartalmat, a célt, a terjedelmet, a mű felfogását vagy éppen a diffúzióját érintik. Közülük ugyanis Clari, Villehardouin, Joinville és Commynes valójában „egyműves" szerzők voltak, Jean Froissart viszont kivételesen termékeny és egyértelműen irodalmi műfajokban is jeleskedő alkotó. Igen nagy a különbség az ismertség terén is: míg Clarinak egyetlen szerény kivitelű kéziratát ismerjük (a Dán Királyi Könyvtár tulajdona), Villehardouin-nek hat kéziratát őrzik (Bibliothèque nationale). Froissart nagy terjedelmű krónikájának mintegy száz (hosszabb-rövidebb) kézirata maradt ránk, és a 16. században már volt flamand és angol változata is. Mint említettük, Joinville eredeti kézirata nem maradt fönt, egyetlen, valószínűleg a 14. század közepéről származó szöveg áll rendelkezésre, ami azt sejteti, hogy a *sénéchal* művének korabeli ismertsége nem lehetett túl nagy. (Minderről később lesz részletesen szó). Commynes esetében (öt kézirata van, ebből egy teljes) viszont tudjuk, hogy a könyvnyomtatás segítségével valósággal „berobbant" a történetírás és a politikai gondolkodás területére. Ráadásul ne csak a saját műfajában lett igazi sikerkönyv, hiszen a mű egyik, 17. század közepén (1649) készült kiadásának az előszavában a kiadó Denis Godefroy megjegyzi, hogy addig az időpontig Commynes *Mémoires*-ja volt a legtöbb nyelvre lefordított és a legtöbb kiadásban publikált könyv – a *Biblia* után.[398]

A fenti történetírók közül az első három tartozik a most általunk vizsgált korszakhoz, és értékeik megismertetésében igen sokat köszönhetünk az olyan tudósoknak, mint Jean Dufournet (különösen Robert de Clari, Geoffroy de Villehardouin és Philippe de Commynes esetében), s az eddigi Joinville kiadások (elsősorban Natalis de Wailly) eredményeit is összegző Jacques Monfrin, akiknek munkássága a 20. század második felében bontakozott ki. Megállapíthatjuk azt is, hogy Villehardouin, Joinville, Froissart és Commynes francia történetírókénti elismerése valójában már a 19. században, az első nagy történeti összefoglalások kiadásakor bekövetkezett.

Jó példa erre a már idézett, Ernest Lavisse szerkesztésében publikált, a saját korában legátfogóbb, és több szempontból manapság is igen jól használható Franciaország-történet, melynek esetében azt tapasztalhatjuk, hogy az egyes kötetek szerzői a fenti forrásokból –

[398] CSERNUS, *A reneszánsz fejedelemtükrök…,*125.

mindenekelőtt Jean de Joinville, Jean Froissart és Philippe de Commynes szövegeiből[399] – a megfelelő fejezeteknél bőséggel merítettek és idéznek. (Erre még Joinville művének utóélete kapcsán a későbbiekben ugyancsak kitérünk.) Ez a módszer azonban nem csak a már említett Charles-Victor Langlois (a Lavisse-történetben a 13. századra vonatkozó rész szerzője) könyvrészletében jelenik meg. Joinville esetében már hasonlóképpen járt el az első tudományos igényű Szent Lajos életrajz szerzője, Louis-Sébastien Le Nain de Tillemont (1664), ugyanezt a módszert követte Jules Michelet és később, a 20. század második felében Jean Richard, vagy William Charles Jordan, amikor az általuk megírt *Szent Lajos történetekhez* bőséggel használták fel és idézték be Joinville szövegét.[400]

Nem cselekedett másként saját Szent Lajos életrajzának megírásakor Jacques Le Goff sem, aki művének a főszövegében is többször szerepelteti Joinville-t, s helyezi végül igazán reflektorfénybe azzal a gyakran idézett megállapításával, hogy „*Szent Lajost Joinville alkotta meg*”.[401] Ráadásul ez annyira jól sikerült, hogy Joinville művének egyes nagy hatású képei szerves részévé váltak a közoktatásban és a felsőoktatásban használt tananyagoknak, és bizonyos jelenetek – mint a vincennes-i erdő tölgyfája alatt ítélkező király – a korhoz kapcsolódó francia történeti emlékezet legismertebb, szimbolikus jeleneteiként rögzültek.[402]

Az alábbiakban a 13. századi történetírás kibontakozásának a leglényegesebb fázisait, alakulásának legfontosabb jellemzőit foglalom össze (elsősorban a francia történetírás újabb eredményeinek, különösen Bernard Guenée, Michel Zink és Jean Dufournet munkáinak felhasználásával és újabb, immár könnyebben hozzáférhető források bevonásával.). Ezek alapján szeretném tárgyalni azokat a főbb kérdéseket, amelyek fenti a folyamatot döntő módon befolyásolták.

---

[399] Az, hogy a nagy „Franciaország történetében” Clari és Villeharduin kevéssé szerepel, nyilvánvalóan a krónikáik témájából illetve tartalmából következik, melyeknek az ő műveik központjában a IV. keresztes hadjárat és Konstantinápoly elfoglalása és nem a francia történelem áll.

[400] PAUPHILET, A.: *Historiens et chroniqueurs du Moyen Age*, "Bibliothèque de la Pléiade”, Paris, 1952., Louis Sébastien LE NAIN DE TILLEMONT, *Vie de saint Louis, roi de France*, publ. pour la SHF d’après le manuscrit inédit de la BN et accompagnée de notes et d’éclaircissements par J. de GAULLE, T. I_VI., Jules Renouard, Paris: 1847-49. http://gallica.bnf.fr./ark:/12148/bpt6k65688892/f274.image (2013.12.16).; Jules MICHELET, *Le Moyen Age. Histoire de France*, prés. de Claude METTRA, Robert Laffont, Paris, 1869. rééd. 1981.; Charles-Victor LANGLOIS, *Saint Louis, Philippe Le Bel et les derniers Capétiens directs (1226-1328)*, in Ernest LAVISSE, *Histoire de la France des origines jusqu’à la Révolution*, III./2., Paris, 1901 és 1978. ; William-Charles JORDAN, *Louis IX and the Challenge of the Crusade. A Study of Rulership*, Princeton, 1979. ; Jean RICHARD, *Saint-Louis*, 1983. ; LE GOFF, 1996., 547-574.

[401] LE GOFF, 2015, *Következtetések*, in JOINVILLE, 2015., 270.

[402] Joinville magyar kiadásában ennek illusztrálására – a nagyszámú lehetséges ábrázolás közül, már csak szimbolikus jelentősége miatt is – a francia Igazságügyi Palotában (Palais de Justice) lévő Szent Lajos-szobrot bemutató cromolitográfiáról készült képet választottuk. JOINVILLE, 2015, *Képmellékletek*, No. 13.

A fejlődés középpontjában a királysággal azonosuló középkori francia nemzet kialakulásának folyamata áll, melyben a történetírásra a korábbi időszakhoz képest jóval nagyobb szerep várt. Ezen belül az egyik fontos kérdés a nyelv kérdése. Látni fogjuk, hogy a népnyelv előtérbe kerülése, a francia nyelv emancipálódása, majd a történetírásban a latinról a franciára történt áttérés nem egyszerűen egy nyelvi váltást, hanem egy átfogó társadalmi, politikai és civilizációs átalakulást jelentett, melynek a francia nyelv térnyerése nem csak külső megnyilvánulása, hanem belső mozgatója is volt.

A 13. századi francia történetírás fejlődésének elemzésekor szólnunk kell annak legfőbb jellegzetességeiről: ilyenek a már említett francia nyelvűség kifejlődésének, továbbfejlődésének illetve expanziójának a problémái mellett a latin és francia nyelvű történetírás kapcsolata és az ún. *"bilingvizmus"* jelensége. Ide tartozik még a különböző, egymás mellett létező (és egymástól – különösen népnyelven – világosan még el nem különült) történeti és irodalmi műfajok (geszta, regény, história, krónika, életrajz, szentéletrajz…) egymásra hatásának, de főleg a történetírásra gyakorolt befolyásának a problémaköre is. Utalni kell továbbá arra az átfogó társadalmi, szellemi és politikai háttérre, mely a folyamatot inspirálta és fölerősítette. Látni fogjuk, hogy – egészen egyedi módon – Joinville műve a 14. század elején ezeknek a vonalaknak az eredőjében jelenik meg. Számunkra itt ezért is fontos és tanulságos a folyamat rekonstruálása és gyors áttekintése.

I.2. Váltás a gondolkodásmódban – a történetírás felértékelődése

„*Amint egy nemzet öntudatra ébred, jelenét a múltjával kívánja igazolni. Nincs semmi más, amivel létezését jobban alá tudná támasztani. Ilyen értelemben tehát a történetírók azok, akik megalkotják a nemzetet.*”[403] S valóban, a kor francia historiográfiájának egyik sajátossága, hogy a francia monarchia kiépítésében, fejlődésében, illetve később a francia "nemzeti tudat" kialakításában igen jelentős szerepet játszott, s ezzel aktívan részt vállalt a francia monarchia modernizálásának a folyamatában is. Fontos jellemzője továbbá, hogy az irodalmi alkotásokhoz hasonlóan, a történetírás is szorosan kötődött a Franciaországon kívüli expanzióhoz, a keresztes eszméhez és küldetéstudathoz, a hódításokhoz, valamint a keresztes hadjáratok következtében

[403] BEAUNE, *La naissance…*, 15.

létrejött külső államokhoz, illetve keleti francia ("latin") közösségekhez is.[404] A két vonulat kibontakozásának bemutatása – vagy ha úgy tetszik, a francia monarchia belső és külső expanziójának folyamatában való aktív részvétel elősegítése – a francia történetírás fontos témája és egyben küldetése lett. A történetírás és a francia nyelvű irodalom ezen a területen is mindvégig szoros kapcsolatban maradt egymással.

Mindenekelőtt lássuk, hogyan alakult ki az a történetírás, melynek meg kellett birkóznia ezzel a feladattal. Joinville művének jobb megértése érekében célszerű röviden áttekinteni a *história*, mint önálló (önállósodó) műfaj kialakulásának folyamatát. Az egyik legfontosabb jellemzője hogy – mint fentebb utaltunk rá – *Kleió* és *Kalliopé* ekkor még kéz a kézben járt: a francia történetírás kezdeteinek kutatásakor szinte lehetetlen a műfajok között világos választóvonalat húzni, hiszen a közöttük lévő határ meglehetősen elmosódott volt, sőt, bizonyos művek esetében még sokáig az is fog maradni. (Ez a megállapítás több helyütt olvasható a szakirodalomban, de leggyakrabban egy-egy újabb műfaj-meghatározási kísérlet bevezető mondatai között szokott – mint most is – szerepelni.)

Ha viszont mégis megpróbálunk valamiféle szabályrendszert alkalmazni, mely elválasztja egymástól a középkor többé-kevésbé történeti tárgyú, francia nyelven született írásos anyagának különböző alkotásait, azonnal beleütközünk a szigorú műfaji szabályok hiányának problémájába és a periodizáció bizonytalanságaiba egyaránt. (Mint majd részletesebben látni fogjuk, különösen érdekes kihívást jelent ezen a téren Joinville művének elemzése.)

Az a műfaji felosztás, azok a változatok, amelyeket a latin nyelvű anyag esetében szokás alkalmazni, nagy vonalakban a francia történetírásra is érvényesek, azzal a különbséggel, hogy a latin műveknél is érzékelhető bizonytalanságok a francia nyelvű historiográfiában még hatványozottabban jelentkeznek. Noha szinte minden megállapításunk alól van kivétel, úgy véljük, hogy a probléma az egymásra épülés vizsgálatával és a különböző periódusok főbb jellegzetességeinek szem előtt tartásával oldható fel. Kézenfekvőnek látszik, hogy magunkévá tegyük a legelterjedtebb felfogást, mely szerint, a legkorábbi (11-13-ik századi) *történeti* vonatkozású művek (elsősorban a történeti elemeket különböző mértékben tartalmazó "*chanson de geste*"-ek, a "geszták" és a "regényes geszták", a "*vie*"-k, az „életrajzok” és „hagiográfiai” művek) az irodalom tárgykörébe tartozzanak. Ugyanakkor ez nem zárja ki – és nem is ritka –,

[404] Claude CAHEN, *Croisades (Littérature des)*, in *D.L.F.,* 233-236., EHRARD-PALMADE, 11-12, jól fejezi ki ezt a szemléletet az összefoglaló művek fejezet-beosztása is. BÉDIER-HAZARD, 1-85, 124-126.

hogy a bennük lévő, gyakran erős történeti komponens révén a történetírás is a természetes módon a saját területéhez tartozó forrásként tekintsen rájuk. [405]

A következő csoport, melyet a középkori történetírás alkot, döntően a 13. század terméke. (A legváltozatosabb e téren majd a 14-15. századi történetírás lesz, melyben még szinte minden középkori gyökerű műfaj előfordul, de már a tudományos igénnyel föllépő humanista történetírás előfutáraiként annak egyes vonásai is megjelennek.)[406]

Tisztában vagyunk azzal, hogy a fenti csoportok nem egyszerűen egymástól elkülönülve és nem kronológiailag váltják egymást. A fenti laza felosztással azonban egyfajta kísérletet teszünk az általunk vizsgált időszak alkotásainak rendszerezésére. A korabeli francia nyelvű irodalom egy részének igen erős történeti érdeklődése, illetve *egyes* történetinek szánt művek erős irodalmi ambíciói vezettek oda, hogy az irodalom és a történetírás nem csak a korábbi időszakban, hanem végig a középkor folyamán szoros kapcsolatban marad egymással. Ez a körülmény pedig még a szakirodalomban is gyakran és logikusan vezetett el a történeti tárgyú irodalom, a történetírás és a történeti irodalom kifejezések szinonim használatához.[407]

A fentiek értelmében tehát a középkori francia nyelvű historiográfia korszaka a történeti érdeklődésű irodalom (és a nyugat-európai latin nyelvű krónikaírás) "uralkodásának" a végétől az első humanista történetírói produkciók megjelenéséig terjed.[408] A forrásanyagnak az a csoportja, amelyet a középkori francia nyelvű történetírásként szokás számon tartani (s amelyet szerzőik a legkülönfélébb néven – krónika, história, geszta, vita, annales, etc. – illettek) először csak a 12-13-ik század fordulóján jelenik meg, amikor már túl vagyunk a francia nyelv és a francia nyelvű kultúra fejlődésének egy igen jelentős irodalmi korszakán, melynek eredményei a történetírás kibontakozásának is előfeltételei voltak. Ezt követően viszont majd a történetírás maga is hozzájárul a francia kultúra további fejlődéséhez.

A 12. század főúri és fejedelmi udvaraiban az orális kultúrát uralták a *trouvère*-k és a trubadúrok szövegei, az írás világának a tartós meghódításához a francia nyelvű alkotások

---

[405] Különböző változatban, de alapvetően ezt a koncepciót követi BOURDÉ--MARTIN, 22-30, 33-56, 83-90, és EHRARD-PALMADE, 9-23 és 97-125 (szövegek). A francia historiográfiával foglalkozó művek többsége a „chanson de geste”-et irodalmi műfajnak tekinti. BONNASSIE, 101-105. ZINK, *Introduction...,* 29-45., Ferdinand LOT, *Études sur les légendes épiques françaises*, Paris, 1958., Rita LEJEUNE, *Recherche sur le thème: les Chansons de geste et l'Histoire*, Liège 1948.

[406] A fejlődési folyamat lezárását a *humanista történetírás* (15-16. sz.), majd pedig az ún. *tudományos történetírás* (16. sz. után) színre lépése fogja jelenteni.

[407] A krónikára és a históriára lásd ZINK, *Introduction...*, 83-93., UŐ., *Littérature...,* 99. 190-197., BONNASSIE, 47-51.

[408] Eszerint a 12. század végét ill. a 16. század elejét tekintjük korszakhatároknak. A történetírásra vonatkozó elemzéseket tehát Villehardouin és Clari munkásságával lehet kezdeni, s a két korszak határmezsgyéjén elhelyezkedő Commynes *Mémoires*-jaival zárni. ZINK, *Introduction...,* 90, 140-141., EHRARD-PALMADE, 11, 14-15.

először csak a 11-ik század második felében, a világi tárgyú művek megjelenésével jutottak közel.[409] Az írásbeliség kibontakozásának korai fázisában a korábban többnyire éneklés céljából készült irodalmi alkotások lejegyzésére főleg emlékeztető célzattal, és többnyire csak részlegesen került sor. Tehát ez adja az első írott népnyelvű szövegek egyik fontos forrását. A másikat a latin nyelven született történetek francia nyelvű *kompilációi* jelentik. Megállapítható, hogy a francia nyelvű szövegek mennyisége érzékelhetően csak a 12-ik század végétől emelkedett, valamint hogy ebben a kompilációknak fontos szerep jutott. Addig a latin nyelv nem csak a teológia, a tudomány területét uralta, hanem általában véve a szellem világát, így az irodalmat, s még inkább a történetírást is. A helyzet azonban fokozatosan változott: a szerzőknek, ha műveikkel szélesebb közönséghez akartak eljutni, akkor mindinkább a nép nyelvén kellett szólniuk. Így a „*szerző gőgös büszkesége meghajolt az olvasottság és szélesebb közönség műveltségének elvárásai előtt*”[410] – írja Bernard Guenée. A középkori historiográfiával foglalkozó monográfiák sokoldalúan elemzik a latin nyelvű irodalomnak és történetírásnak a francia nyelvű történeti munkákra gyakorolt, közvetlen vagy közvetett hatását.[411] Olyan latin történeti vagy irodalmi szöveg azonban nincs, melynek közvetlen hatása Joinville történeti műve esetében kimutatható lenne.

Tudjuk, hogy a régebbi időszakban, (a 11. század utolsó évtizedeinél korábban, tehát a Roland-éneket megelőzően) született és népnyelven ("lingua rustica", "lingua laica") ránk maradt írott szövegek döntő többségének még vagy konkrét liturgiai funkciója volt (amennyiben a prédikációt meg kellett értetni a latint nem ismerő hívők tömegeivel), vagy pedig a szentek életének jobb megismertetése érdekében komponálták meg őket. Erre többnyire a 9-10. század folyamán került sor, amikor megszülettek az olyan művek, mint például Szent Eulalia, Szent Leodegard vagy éppen Szent Elek *vitá*inak francia változatai, melyek a hívőkre igen nagy hatást gyakoroltak.[412]

---

[409] Többé-kevésbé általános az a nézet, mely szerint az első összefüggő francia nyelvemlékként ismert (Nithard által ránk hagyott) *strasbourgi eskü* (842. február 14.) bilingvis ("gall" és "germán") szövegétől a következő századokban a "gall"-ból "*franciává*" váló nyelv gyors fejlődésen mehetett keresztül, melynek során a *beszélt nyelvként* már gyakorlatilag egyeduralkodó és egyre gazdagodó ún. "*vulgáris nyelv*" az *írásbeliség* világában is mind szilárdabb pozíciókat szerzett meg. FAVIER, *Dictionnaire....,* 892., ZINK, *Introduction...,* 14-18., UŐ., *Littérature...,* 27-41., BÁRDOSI-KARAKAI, 396-404, 410, 460., LANSON, 3-10., BÉDIER-HAZARD, 2-4.

[410] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 220., az irodalmi nyelv és a köznyelv problémájára Erich AUERBACH, *Literatursprache und Publikum in der Lateinischen Spätantike und im Mittelalter*, Bern, 1958. és ZINK, *Introduction...,* 11-14., GRLMA, XI. / 3., 719-735.

[411] BOURDÉ-MARTIN, 12-31., LANSON, 91-94.

[412] *D.L.F.,* 667-668 (a ‘*viták’* illusztrálására, több francia nyelvű mű referenciáit tartalmazó címszavak), 672, FAVIER, *Dictionnaire...,* 950., BOURDÉ-MARTIN, 17-18., ZINK, *Introduction...,*25-26., UŐ., *Littérature...*, 32-40., B. GAIFFIER D’ESTROY, *L’hagiographie et son public au XI*^{e} *siècle*, in ”*Études critiques d’hagiographie et d’iconologie*”, Bruxelles, 1967., 475-507.

A 11-ik század során a dél-franciaországi lírai, s az észak-franciaországi epikus költészet kiteljesedésével a "lingua laica" – ez esetben tehát a *langue d'oc* és a *langue d'oil* – sorsdöntő fejlődési korszakon ment át.[413] A legkorábbi ismert hősköltményt, a Roland-éneket számos más, a történeti elemet hasonlóan nem nélkülöző geszta-ciklus követte: a *chanson de geste*-ek a történelem iránti érdeklődés felkeltésében illetve fenntartásában még a későbbi századokban – így Joinville korában is – kulcsszerepet játszottak, s egyre szélesedő közönség számára garantálták a bennük meglévő történeti anyag népnyelven való hozzáférhetőségének lehetőségét.

Az első *chanson de geste*-ek születésének, eredetének, lejegyzésének, a bennük található történeti mag meghatározásának problémája a kezdetektől fogva foglalkoztatta a szakembereket, s számos kérdésben a viták mind a mai napig nem jutottak nyugvópontra. Anélkül, hogy részletesebb elemzésekbe bocsátkoznánk, fontosnak tartjuk itt is hangsúlyozni, hogy hatásuk alapvető fontosságú volt a nyugati kultúra és gondolkodásmód fejlődése szempontjából is, ami különösen érvényes a „középső középkor", vagy ha úgy tetszik a „virágkor" (12-13. század) évszázadaira.[414] Ezek a geszták a középkor folyamán (még a késői középkor időszakában is; – gondoljunk a „hercegek Burgundiájának" Huizinga által oly nagy erudícióval bemutatott udvari kultúrájára)[415] a *"harci erényeknek és a kereszténységért vívott küzdelemnek a legkedveltebb ábrázolási formáját"* jelentették. Egyik legfontosabb törekvésük pedig a történetiség volt, amivel még később is nagy hatást tudtak gyakorolni a hallgatóságra, ezért igen népszerűek maradtak.[416] Ráadásul a Francia Királyság középső és észak-keleti része – különösen a hadjáratokban élenjáró Champagne grófsága, mely a keresztes eszme egyik fő szellemi támasza – ideális központtá vált, és terepet kínált a hősi énekek által képviselt értékrend széleskörű befogadásához, fenntartásához és továbbfejlesztéséhez.

---

[413] A chanson de geste-ek arche-típusának, a Roland-éneknek 9 kéziratát ismerjük. https://www.arlima.net/qt/roland_chanson-de.html A legrégebbi ismert kézirat (Oxford, Bodelyan Library) a 12. sz. második feléből származik, de adat van arról, hogy állítólag a hastings-i csata előtt a harci kedv fokozása érdekében már énekelték. ZINK, *Littérature...,* 86-91., ZINK, *Introduction....* 33-36., RAJNAVÖLGYI, 1996 (*Előszó*) 5-15., a történetírásban betöltött szerepére GRLMA, XI., *La littérature historiographique des origines à 1500,* (dir.: GUMBRECHT, H. U.,-LINK-HER, U.,- SPANGENBERG, P. M.), T. 1./ II., 285-311. RAJNAVÖLGYI, 1996 (*Előszó*) 5-15. A magyar szempontú tanulmányok közül lásd KOROMPAY Klára, *Középkori neveink és a Roland-ének,* c. művét mely alapos elemzéssel fölveti, hogy létezhetett a Roland-éneknek egy középkori, magyar nyelvű változata is.

[414] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 83., Martin de RIQUIER, *Les Chansons de geste françaises,* Paris, 1957. ZINK, *Introduction...,* 37-44., UŐ., *Littérature...*, 71-98., LEJEUNE, 197-210., LANSON, 15-35., BÉDIER-HAZARD, 7-15.

[415] Cristine FERLAMPIN-ACHER, *Roman de chevalerie*, in *DMA*, 1242-43. Johan HUIZINGA, *A középkor alkonya. Az élet, a gondolkodás és a művészet formái Franciaországban és Németalföldön a XIV. és XV. században*. Magyar Helikon, Budapest: 1976.

[416] Dominique BOUTET, *La chanson de geste*, in *DMA*, 254-256.

A geszták szűnni nem akaró (sőt, a 13. században még növekvő) sikere valószínűleg közvetlenül is nagy hatással volt a későbbi történetírókra – s ez viszont Joinville-re is érvényes megállapítás – akik számára ezáltal is világossá válhatott, hogy ha szólni kívánnak közönségükhöz, ha dicsőíteni kívánják saját cselekedeteiket és elődeik tetteit, ahhoz a geszták és a költészet jó eszközöket biztosít számukra. Figyelemre méltó például, hogy Joinville történetében, különösen az egyiptomi keresztes hadjárat eseményeinek fölidézésében, több olyan epizód is van, melyeknek elbeszélésmódja egyértelműen a „*chanson de geste*-ek" világát idézi, és e geszták hangulatát tükrözi. Jellemzően ilyen a Damietta ostromát leíró fejezet (melyről még részletesebben is esik szó), ahol a Lajos király harcba való beavatkozása elgondolkodtatóan hasonlít a hősi énekek lovagjainak viselkedésére.[417]

A keresztes hadjárat eszméjétől túlfűtött királyi vagy fejedelmi udvarokban, így Champagne grófságának generációkon keresztül a Szentföldön harcoló báróinak körében, a korábbi hősi énekek ismerete az általános műveltség részét képezték, és továbbra is mozgósító erővel bírhattak. Azt viszont nem könnyű eldönteni, hogy bizonyos jelenetek – mint pl. a damiettai – annak tudhatóak-e be, hogy a szereplők igyekeznek a hősi énekekben megénekelt lovagokhoz méltó (és elvárt) módon cselekedni (és valóban úgy is cselekedtek), és akkor ez esetben a történetíró ábrázolása hiteles. Ha azonban a történetíró az, akinek elbeszélése festette le akcióikat úgy, hogy azok méltóak legyenek a hősi énekek, vagy éppen a lovagregények hőseihez – akkor bizony a krónikás elbeszélése egy alkalomhoz illő kitaláció. Ez alapján fölvetődik, hogy egy-egy ilyen jelenet a fikció által inspirált valóság, vagy a valóságtól eltérő, azt megszépítő és a lovagi eszmények szerinti megvalósulását elhitetni kívánó fikció? Ami egyes kutatók megközelítésében úgy teszi föl a kérdést, hogy amit olvasunk, az történelem, vagy irodalom? (Erre a problémára Joinville művének konkrét elemzése kapcsán még ki fogunk térni.)

A nyelv gazdagodásához és a francia nyelvűség további terjedéséhez nagyban hozzájárult egy új kifejezési forma, a regény színre lépése, mely a 12-ik század közepén, tehát időrendileg harmadikként (a viták és geszták után) csatlakozott a két korábbi műfajhoz, a lírai és az epikus költészethez.[418] A regény a 12. századi reneszánsz egyik legfontosabb találmánya. Szerepét azért

---

[417] Jacques MONFRIN, *Joinville et la prise de Damiette*, in „Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres", Paris: 1976. 268-285. Rendkívül érdekes megközelítéseket tartalmaz ebben a kérdésben is Christopher Lucken Annales c. folyóiratban megjelent tanulmánya. Christopher LUCKEN, *L'évangile du roi Joinville témoin et auteur de la vie de Saint Louis*, „Annales. Histoire, Sciences sociales", Éditions de l'EHESS, (2001) No.2, 56e, 445-467. Elérhető elektronikus formában is:
http://www.cairn.info/revue-annales-2001-2-page-445.html (letöltve 2017.04.25.)

[418] Aimé PETIT, *Roman antique*, DMA,1239-1241, UŐ., *Roman d'Alexandre*, DMA, 1241-42, Ennek 12. századi változata verses, a 13. századi pedig próza. https://www.arlima.net/il/alexandre_en_vers.html, és https://www.arlima.net/il/alexandre_en_prose.html, az ALEXANDRE DE PARIS által készített változat:

kell itt feltétlenül megemlítenünk, mert egyrészt ennek a középkor során igen népszerűvé lett műfajnak bizonyos típusai és a történetírás igen szoros kapcsolatban álltak egymással, másrészt pedig a bennük "átmentett" történeti tárgyú, illetve a korabeli társadalomra vonatkozó információkat a modern történetírás is előszeretettel használja forrásként, különösen a középkori francia társadalom és gondolkodásmód tanulmányozásához.[419]

A már születésekor is igen erős történeti töltésű, döntően antik és breton hagyományokból táplálkozó regény előbb a már meglévő, ismert latin szövegek (leggyakrabban próza) kezdetben többnyire verses adaptációja volt, majd később francia nyelvű prózaként (az elnevezése eredetileg nem is jelentett mást) teljesedett ki, és létrehozta az első olyan francia irodalmi műfajt, melyet döntően nem éneklésre, hanem olvasásra (többnyire persze felolvasásra) szántak.

A műfaj másik fontos újítása volt, hogy az általuk használt nyelv, a népnyelv, a regény nyelveként, azaz a *langue romane* ("langue des romans")-ként vált ismertté, s ez önmagában is utal sajátosságára és népszerűségére: a nyelvet és a műfajt ugyanaz a kifejezés jelölte.[420] A műfaji *és* nyelvi gazdagodás, valamint az igen figyelemreméltó komplex – írói, kompilációs és másoló – tevékenység következtében tehát a francia irodalom a 11-12. században dinamikus fejlődésen ment keresztül, és elérte első virágkorát. Ebből az első virágkorból azonban a népnyelven írott, szoros értelemben vett történetírás még hiányzott.

A regény azonban, ebben az értelemben egy többnyire (de nem kizárólag) versben, franciául írott történet, mely azonban jórészt fikció, tehát alapvetően irodalom és nem történetírás. Viszont igen nagy számban maradtak fönt kéziratai (a Rózsaregény esetében csaknem háromszáz), melyek bizonyítják széleskörű elterjedtségüket és ismertségüket.

A francia nyelvű történetírásra a századforduló időszakában már kétségtelenül volt igény. Ennek egyik bizonyítéka és következménye, hogy a ránk maradt korábbi szövegek döntő többsége is 13. századi másolatban ismeretes, s hogy a francia nyelvű irodalmi alkotások diffúziója is (számos körülmény szerencsés összejátszása következtében) ekkor kapott jóval

---

https://www.arlima.net/il/alexandre_de_paris.html . Armand STRUBEL, *Roman de la Rose*, DMA, 1242-1244., Lorrisra:https://www.arlima.net/il/guillaume_de_lorris.html, Jean de Meun-re: https://www.arlima.net/il/jean_de_meun.html , Roger BELLON, *Roman de Renard*, DMA, 1244-46, https://www.arlima.net/il/renard_roman_de.html. Cristine FERLAMPIN-ACHER, *Roman du Graal*, *DMA*, 1246.

[419] LANSON, 35-49., BÉDIER-HAZARD, 15-25, 28-33., ZINK, *Littérature...,* 61-89., Anthime FOURRIER, *Le courant réaliste dans le roman courtois en France au Moyen-Age, I. Les débuts (XIIe siècle)*, Paris, 1960., Charles Victor LANGLOIS, *La vie en France au Moyen Age de la fin du XIIe au milieu du XIVe siècle d'après les romans mondains du temps*, Paris, 1924., átfogó elemzése GRLMA, VI. / 1-3.

[420] Kialakulására lásd ZINK, *Littérature...,* 131-169., UŐ., *Introduction...,* 61-82., LANSON, 31-41., BÉDIER-HAZARD, 38-42.

nagyobb lendületet. Ekkortól kezdett igazán intézményesülni a szélesebb érdeklődésre számot tartó intellektuális tevékenység, a tudás terjesztése, s ekkor indultak gyors fejlődésnek a szellem új központjai, az egyetemek is. Mindezzel tehát meg kellett várni a 12. századi reneszánsz 13. századi kiteljesedésének és a francia „nemzeti monarchia" kibontakozásának az időszakát.[421]

A szintézis-teremtő 13. század egyben a reflexió és a bevésés százada. Különösen fontos, hogy ebben az időszakban a francia nyelvű történetírás már egy színvonalas, irodalmi produkciók sorát adó s azon csiszolódott nyelv birtokbavételével számolhatott.[422] Hogy ez a lehetőség milyen jelentős eredményeket hozott a népnyelv fejlődésében, az nagyon jól lemérhető Joinville művének nyelvezetén, mely frissességét éppen annak köszönheti, hogy a *scribe* tolla alatt valójában a korabeli beszélt nyelv elevenedik meg, annak fordulataival, párbeszédeivel – és ebben az esetben már éppen Joinville alkotómunkája alapján is elmondható – figyelemreméltó gazdagságával. Joinville-nél fordul elő először, hogy egy király beszél (sőt, beszélget) és nem csak kinyilatkoztat, ráadásul ebben az is alapvető újdonság, hogy mindezt nem csak, hogy a nép által beszélt nyelven, franciául, hanem fordulataiban is a *nép nyelvén* is teszi.[423] Joinville története és legrégibb kéziratai ezért is különösen érdekesek a korabeli francia beszélt nyelv megismerése szempontjából, és igen becses nyelvtörténeti információkat is hordoznak. Az első három ránk maradt kézirat szövegének alapos elemzését nyelvi szempontból is Natalis de Wailly végezte el: noha mindhárom kézirat későbbi másolat, segítségükkel – és a Joinville-ekkel kapcsolatos hivatalos dokumentumok nyelvezetének összehasonlító tanulmányozásával – igyekezett rekonstruálhatóvá tenni azt a nyelvet, melyet Joinville történetének szereplői használtak.[424]

---

[421] Lásd LE GOFF, J.: *Az értelmiség a középkorban,* (Ford. Klaniczay G.), "Gyorsuló idő", Bp., 1979, 91-165., UŐ.: *La civilisation...,* 356-403., GENICOT, 1984. 299-308, 360-375., VERGER, J.: *Les universités au moyen-âge,* Paris, 1973., Jacques MINOT, *Histoire des universités françaises, "Que sais-je"*, Paris, 1991., 9-17., Gordon LEFF, *Paris and Oxford Universities in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, New York, 1968. Jacques VERGER, *Les Universités françaises au Moyen Age*, Brill, Leinden: 1991. LAVISSE, III./1. (Lucher, A.), 332-346, 371-383., és III./2 (Langlois, Ch.-V.) 380-412.

[422] Emlékeztetnünk kell itt arra is, hogy a francia *nyelvfejlődési korszakolás*, a legelterjedtebb nézet szerint – a számunkra most lényeges, a 12. sz. utolsó harmadától a 15. sz. végéig terjedő időszakot figyelembe véve – *ófrancia, középfrancia, reneszánszkori* francia nyelvet tart számon, s a főbb korszakokon belül is további időbeli és területi felosztásokkal találkozhatunk. Ugyanakkor az egymást követő korszakok nyelvében gyakran igen nagy különbségek mutatkoztak, BÁRDOSI-KARAKAI, 404., GREIMAS, *Dictionnaire de l'ancien français...,* Előszó, V-X., (Új kiadás : *Grand Dictionnaire de l'ancien français*, 2e ed. Larousse, Paris: 2007.) GREIMAS - KEANE, *Dictionnaire du Moyen Français...,* Bevezető és bibliográfia, V-XLI., LANSON, 3-8., ZINK, *Introduction...,*11-14., UŐ., *La littérature...,* 9-16. LAVISSE, III./1. (Lucher, A.), 335-379.

[423] LE GOFF, 2015. *Következtetések*, 269-270.

[424] WAILLY, 1868, *Éclaircissements* XVII-XVIII, 510-545. Léopold DELISLE, *Jean, sire de Joinville: Histoire de saint Louis, Credo et lettre à Louis X..., édition de Natalis de Wailly. (Compte rendu)*, Bibliothèque de l'école des chartes (1873) vol. 34, No. 1. 597-601.

Ha tehát a francia nyelvű irodalom születését a 11-ik századra tesszük, a francia nyelvűség igazi kibontakozását a 12-ikre, akkor a 13-ik századra már úgy tekinthetünk, mint a francia nyelvű szövegeknek az írás világába történt tömeges belépése korszakára. A további fejlődés folyamata pedig jól ismert: ez az írásbeliség kedvezett a prózának (melyet ugyancsak a 13. század egyik nagy újításának tekintenek); a francia nyelvű próza születése pedig jelentős lökést adott egy újabb, latinul már magas színvonalon létező műfaj, a történetírás "laikus nyelven" történő kibontakozásához. A francia nyelv előretörése általános, és követi a társadalmi fejlődés ritmusát: a városok is belépnek ennek katalizátorai közé. A nyilvánvaló áttörés felé mutat, hogy a francia nyelv terjedni kezd az adminisztrációban, s a hivatalos dokumentumok egyre gyakrabban készülnek a latin helyett francia nyelven. Ez a városi polgárság emancipálódásának eszköze is, mely ez által még inkább a maga kezébe veszi ügyeinek intézését. Az első ismert francia nyelvű (*langue d'oïl*) városi dokumentum Tournai városából származik (1197), melyet – gyorsuló ritmusban – továbbiak követnek.[425]

A másik generáló erő, mint fentebb is említettük, a főúri-fejedelmi udvarok világa. Tudjuk, hogy Chrétien de Troyes[426] műveinek egy jelentős részét IV. Henri de Champagne gróf és felesége, Marie de France (VII. Lajos és Aquitániai Eleonóra leánya) udvarában alkotta, 1164 és 1181 között.[427] Itt jegyezzük meg, hogy Chrétien de Troyes talán legismertebb művével kapcsolatban rendre fölvetődnek olyan elképzelések, melyek a leghíresebb regénye, a „Lancelot avagy a Kordé lovagja" (*Lancelot ou le Chevalier de la Charette*) főhősének a nevét Szent László magyar királyéból eredezteti.[428] (Ezzel a regényt, melyet Marie de Champagne

[425] GUENÉE, 2016, 17-19.

[426] Françoise PARADIS, *Chrétien de Troyes*, *DMA*, 286-287. Emmanuèle BAUMGARTNER, *Chrétien de Troyes*, P.U.F., Paris, 1992. https://www.arlima.fr/ad/chretien_de_troyes.html . Michel STANESCO - Michel ZINK, *A középkori regény az európai irodalomban*, Palimpszeszt K. A., Bp. 1999.

[427] Műveinek számos kiadása közül lásd a fentebb már említett sorozatból CHRÉTIEN DE TROYES, *Oeuvres complètes* ed. par Daniel POIRION, Anne BERTHELOT, Peter F. DEMBOWSKI, Sylviane LEFEVRE, Bibliothèque de la Pléiade No. 405, Paris, 1994. (1531 oldal, bibliofil). Három nyelven (ófrancia, francia, angol) biztosít sokoldalú hozzáférést a *Dictionnaire électronique de Chrétien de Troyes* par le LFA (Laboratoire de Français Ancien) de l'Université d'Ottawa, et l'ATILF (Laboratoire et Traitement Informatique de la Langue Française) CNRS – Université de Lorraine, 2006. Műveinek egy részét kitűnő magyar fordításokban (Ranavölgyi Géza, Vajda András, Vaskó Péter) is olvashatjuk. (Lásd: bevezető.)

[428] Nem kívánunk itt a kérdésben – melynek igen nagy és meglehetősen polemizáló szakirodalmi anyaga van - állást foglalni, csupán jelezni, hogy a champagne-i udvar látókörébe ebben az időszakban kétségtelenül belekerült a Magyar Királyság is. ECKHARDT, *De Sicambria…*, 64-69, 120-124. PÁLFY Miklós, *László et Lancelot,* in *Prismes irisés. Textes recueillis sur les littératures classiques et modernes (Tanulmányok Penke Olga tiszteletére)*, Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó, 2006. 153-157. Újabban Stephen POW, *László to Lancelot. Hungarian Kings, Arthurian Knights*, (Előadás a Magyar Hagiográfiai Társaság szervezésében, 2017.09.14.)

megrendelésére írt, Marie féltestvérének, Margitnak a III. Bélával létrejövő házasságához köti, és Szent László kanonizációjának kontextusába helyezi.)[429]

A fentiek értelmében logikus következmény, hogy a magas színvonalú udvari kultúrának szinte a természetes velejárója lesz, hogy az adminisztráció is fokozatosan áttér a francia nyelvre: Flandria, Pikárdia, Artois, Chamapagne, Lotaringia, Burgundia fejedelmi udvaraiban ez a 13. század első felében fokozatosan be is következik. Az áttérés a *langue d'oc* vidéken korábban, míg az északi, *langue d'oïl* területeken valamivel később valósul meg.[430] Északon is előbb az említett fejedelmi udvarokban tapasztaljuk a változást; – a királyi udvarban ugyan valamivel később jelenik meg a francia nyelv, viszont ez jelzi az átalakulás folyamatának az általános érvényét és a felgyorsulását.[431] A királyi kancellária első ismert francia nyelvű dokumentumai a század közepén (1254, 1259) készültek.[432] Érdemes talán megjegyezni azt is, hogy a Jean de Joinville-lel kapcsolatban íródott valamennyi ismert hivatalos dokumentum francia nyelvű.[433]

Emellett, a fentiekkel szoros összefüggésben, azt tapasztaljuk, hogy a 13. századtól kezdődően a történetírás területén három vonatkozásban is egyfajta "szekularizációs" folyamat ment végbe. Ennek eredményeképp egyrészt a historiográfia kikerült a kolostorok falai közül, s többé már nem szükségszerűen volt papi-szerzetesi tevékenység. Másrészt, hogy a történetíró immár lehetett világi személy is. Harmadrészt pedig a történetíró legyen akár egyházi, akár világi személy – még ha jól ismerte is a latint – a továbbiakban népnyelven (vagy népnyelven *is*) írt.

---

[429] Lásd: CSÁKÓ Judit, *III. Béla uralkodása a francia területen keletkezett kútfők tükrében*, in *Micae Medievales. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról*, Szerk.: KÁDÁR Zsófia, MIKÓ Gábor, PÉTERFI Bence, VADAS András, ELTE BTK DI, Bp.: 2011. 13-30. KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége…* 160-165. László szentté avatására újabban SOLYMOSI László, *Szent lászló király sírja, kultusza és szentté avatása*, in *Szent király, Lovagkirály*, Szerk.: KRISTÓF Lilla Alida - LUKÁCSI Zoltán – PATONAY Lajos, Győri Hittudományi Főiskola, Győr, 2017. 16-41 (28-35).

[430] Maurits GYSSELING, *Les plus anciens textes français non littéraires en Belgique et dans le nord de la France* in „Sciptorium" III (1949), 190-210. Charles BRUNEL, *Les plus anciennes Chartes en langue provençale*, Paris, 1926 et 1952 (Supplement). Jacques MONFRIN, *Le mode de tradition des actes écrits et les études de dialectologie*, in *Les Dialectes de France au Moyen Age et aujourd'hui, domaine d'oïl et domaine franco provençal*, Gabriel M. STRAKA (éd.), Paris, 1972. 25-58. Serge LUSIGNAN, *Quelques remarques sur les langues écrites à la chancellerie royale de France*, in *Écrit et pouvoir dans les chancelleries médiévales: espace français, espace anglais*, Kouky FIANU- DeLoyd J. GUTH (ed.) FIIÉM, Textes et études du Moyen Age No. 6., Louvain-La-Neuve, 1997. 99-108. Louis CAROLUS-BARRÉ, *L'Apparition de la langue française dans les actes de l'administration royale*, in *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et des Belles-Lettres*, Paris, 1976. 148-155.

[431] Igazi áttörés azonban majd csak IV. Fülöp időszakában következik be. LUSIGNAN, *Quelques remarques…*, 100-101.

[432] LUSIGNAN, *Uo*. 99. UŐ., *La langue des rois*: *le français en France et en Angleterre*, Paris, 2004. 53. GUENÉE, 2016, 18-19.

[433] Az 1245 és 1275 közötti időszakból 11 ilyen dokumentum ismert. Christiane MARCHELO-NIZIA, *La langue française au XIVe et XVe siècles*, Paris, 1997. 30. Serge LUSIGNANN, *La langue…,* 45-47, 56-57, 62-79. GUENÉE, 2016, 18.

Ezzel pedig együtt járt a latinul nem tudó, történeti érdeklődésű rétegek megjelenése a „célközönség" körében, melyekhez így a történetírás egyre színvonalasabb produkciói juthattak el,[434] amivel pedig mind alkalmasabbá váltak a szélesebb tömegek befolyásolására (például a keresztes hadjáratra való buzdítására) vagy éppen a véleményének alakítására.

Ismeretesek azok – az itt nem részletezendő – gazdasági, társadalmi és politikai változások, melyek nagymértékben hozzájárultak mind a történelem iránti érdeklődés kibontakozásához, mind pedig a francia nyelvűség további terjedéséhez. Az irodalom esetében, és a minket különösebben érdeklő történetírás területén, a laicizálódási folyamat a 13. század előre haladásával mindinkább éreztette hatását, s ennek egyik jele volt, hogy egyre növekedett azoknak a száma, akik mindkét nyelvet jól (mondhatnánk "irodalmi szinten") ismerték, hiszen az írói tevékenységnek az a változata, melynek eredményeképp latin szövegek alapján francia nyelvű 'regények' íródtak, elsősorban ezt valószínűsíti.

Ezek a korai történetírók, "regényírók" – vagy éppen regény-*átírók* – alapvetően két irányból jöttek: az egyházi értelmiség világából és a korábbi verselők, regényírók / trouvère-ek köréből. Kezdetben itt is döntő többségben voltak az "írástudás" korábbi letéteményesei, az egyházi személyek, mint például a breton-normann hagyomány egyik legismertebb képviselője, Wace bayeux-i kanonok (12. század). Lehettek azonban a még erőteljesebb laicizálódás reprezentánsai is, mint a már említett, a Szent háború históriáját versben megíró, szintén normann származású trubadúr, Ambroise (12. század második fele).[435]

A francia nyelv fontosságának növekedése a keresztény világban ugyanakkor egy komplex folyamat, és – mint láttuk – a külső és belső francia expanzió részeként is értelmezendő, amennyiben szorosan kapcsolódott ahhoz a gazdasági, szellemi, ideológiai, de még inkább a politikai illetve a kulturális expanzióhoz, amelyet a Francia Királyság a 13-ik század végéig generált. Ez az expanzió a középkori Európa viszonyai között szinte példátlan méreteket öltött, s mint ismeretes, hatótávolsága a Brit szigetektől a Mediterraneum medencéjén át a Szentföldig terjedt. A keresztes hadjáratoknak – és a bennük részt vevő franciák tömegeinek – döntő szerepük volt ebben, hiszen formailag megvalósították és egyben generálták is a folyamatos keleti francia expanziót, melynek során a pápa és a királyok által

[434] EHRARD-PALMADE, 11., ZINK, *Littérature...*, GUENÉE, *Histoire et culture...,* 219-220, 223-224, 315-328., BÉDIER-HAZARD, 2-4, 33-34.

[435] M. le Chanoine J. COPPIN, *Ambroise*, in *D.L.F.,* 53, FAVIER, *Dictionnaire...,* 40., LANSON, 49-51. BÉDIER-HAZARD, 34-35, 75., ZINK, *Introduction...,* 62-64, 67-69, 71, 89, 111., UŐ., *Littérature...,* 3-64, 190-191. GUENÉE, *Histoire et culture...,* 58, 221., GRLMA, XI./ 1. 127-134., XI./ 3. 951-1023.

mozgósított keresztes zarándok-lovagok kegyes szentföldi missziójából a középkori francia monarchia egyik legnagyobb vállalkozása lett.[436]

Vizsgálódásaink során tehát tudatában kell lennünk, hogy a 13. századi Európában és a Közel-Keleten, a fejedelmi udvarokban (Észak- és Dél-Itáliában, Németalföldön, Németországban), az adminisztráció központjaiban és azon túlmenően is (Angliában, a "szentföldi latin államokban", Flandriában) nagyon sok helyen beszéltek és írtak francia nyelven. Ha a latin mellett volt "világnyelv" ebben az időszakban, akkor az minden bizonnyal a francia volt. Mint a firenzei Brunetto Latini (1220k-1294) írta, "*közönségesen ismerte mindenféle ember*", a francia nyelvet "*élvezetesebb volt írni és olvasni, mint bármi mást*", továbbá azért is mert "*olyan alkotások és olyan gondolatrendszer terjedését garantálta, mely az egész nyugati világnak szolgált szellemi táplálék gyanánt*".[437] Joinville tehát nem csak keresztes társai között, hanem Cipruson és a Szentföld különböző városaiban sem érezhette magát idegenül nyelvi szempontból sem a hat esztendős „tengerentúli" tartózkodása során. Műve pedig tökéletesen illeszkedik ebbe a folyamatba, hiszen általa ismerhetjük meg, hogy milyen volt a korabeli

---

[436] Az európai expanzió folyamatára lásd Pierre Chaunu klasszikus művét, mely a folyamatot globális összefüggéseibe helyezi. Pierre CHAUNU, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*, Nouvelle Clio, Histoire et ses problèmes, No 26. P.U.F., Paris: 1983. A hadjáratok komplex összefüggéseire a keresztes hadjáratokra vonatkozó főbb irodalom ad eligazodási lehetőséget. *D.L.F.,* 233-236.; Michel BALARD, *Croisades*, in DMA 371. Régis RECH, *Croisades (Historiens des*), in *Uo*., 372.; Gérard JACQUIN, *Croisades (Littérature des)* in *Uo*., 373-375. továbbá LAVISSE III./1. (Luchaire), 383-388. LE GOFF, *La civilisation...,* 80-89. ; ALPHANDÉRY-DUPRONT, 1995, 517-545 (bibl.) ; René GROUSSET, *L'épopée des croisades*, Paris, 1968. ; PERNOUD, 1982.; SETTON, 1955-1975. ; Édouard PERROY, *Les Croisades et l'Orient Latin (1095-1204)*, Paris, 1973.; Jean LONGNON, *L'Empire Latin de Constantinople et la principauté de Morée,* Paris, 1951. in *Recueil des historiens des Croisades, Historiens occidentaux*, főleg I-VI., "Académie des Inscriptions et Belles Lettres", Paris, 1841-1895. ; Joseph BÉDIER, *Les Chansons de Croisade*, Paris, 1909. ; RICHARD, 1953.; Elisabeth GROUSET-PAVAN, *Le mystère des rois de Jérusalem, 1099-1187*, Bibliothèque Histoire, Albin Michel, Paris, 2013.; MEYER, H. E.: *Bibliographie zur Geschichte der Kreuzzüge*, Hannover, 1960.; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie: La Croisade,* Lausanne, 1983. ; Georges BORDENOVE, *Les Templiers. Les chevaliers du Christ*, Fayard, Paris, 1977. ; Az alapmunkák egy fontos része magyarul is hozzáférhető. Werner ZÖLLNER, *A keresztes háborúk története*, Bp., 1980. ; Robert PÖRTNER, *A Szent Sír hadművelet. A keresztes hadjáratok a legendákban és a valóságban (1095-1187)*, Bp., 1985.; BOZSÓKI Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok*, Bp., 1995.; RUNCIMAN, 1999.; HUNYADI Zsolt *Bibliográfia*, *Uo*., 995-1032.; LASZLOVSZKY József, *Keresztes hadjáratok és lovagrendek – történet értelmezések, kutatási kérdések*, in MKH 2006.7-28.; ZSENGELLÉR József, *A keresztes háborúk teológiai, spirituális és egyházpolitikai háttere*, in. *Uo*., 31-58. ; HUNYADI, 2011. ; HUNYADI-PÓSÁN, 2010. ; A keresztes eszme, a keresztes hadjáratok fontos szerepet játszottak a magyar-francia kapcsolatrendszerben. A magyar vonatkozásokat illetően : lásd LASZLOVSZKY-MAJOROSSY – ZSENGELLÉR (szerk.) tanulmánykötetet, *MKH*, 2006.; TÖRÖK József, *Szerzetes és lovagrendek Magyarországon,* Bp. 1990.; Stephen HOWARTH, *A templomosok titka*, Bp., 1986.; REISZIG Ede, *A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon*, I-II., Bp., 1925-28.; VESZPRÉMY László, *Magyarország…MKH*, 99-111.; ZSOLDOS Attila, *Magyarország…*in *MKH*, 91-97.; CSERNUS, Sándor, *La Hongrie, les Français et les premières croisades*, in CSERNUS-KOROMPAY, 1999. 411-426. Letölthető http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521/1/csernus.pdf

[437] ZINK, *Introduction...*, 123-124. Francis CARMODY, *Brunetto Latini (Brunet Latin)* in. *D.L.F.,* 144-145.

választékosabb beszélt köznyelv nyelv sőt – mint látni fogjuk – neki köszönhetjük az első olyan francia uralkodó megjelenését az írás világában, aki egyes szám első személyben és franciául szólal meg. Joinville könyve a középkori francia nyelv tanulmányozásának az egyik legbecsesebb forrása.

A francia nyelv hatósugara ekkor messze meghaladta azt a szintet, amit a (latint leszámítva) a középkor során a többi népnyelv produkált, s valószínűleg nem teljesen alaptalan az a megközelítés, mely a 13. század végére már valóban egy nagy kiterjedésű ″irodalom-birodalom″ meglétére utal. Ennek értelmében nem csak, hogy kimutatható a jelenléte a Francia Királyság határain és az e határokhoz közvetlenül kapcsolódó területeken (pl. Flandria) túl is, hanem azt láthatjuk, hogy kifejezetten támaszkodhat a nyelv továbbélését garantáló társadalmi-szellemi közösség stabil jelenlétére Észak-Itáliában, Dél-Itáliában, Szicíliában, Angliában, Konstantinápolyban s a keleti latin államokban is.[438] Évszázadokon át léteztek és fejlődtek tehát olyan, az országtól távolabb lévő francia nyelvű civilizációs egységek, amelyek a már említett dinamikus expanzió kísérő jelenségeként jöttek létre, de amelyek később a társadalmi és politikai környezet változásainak következtében visszaszorultak. Ilyen volt a helyzet a Brit Szigeteken, ahol a normann hódítás következtében kialakult egy, ma már talán távolinak tűnő, de több évszázados francia illetve ″franciás″ (anglo-normann) műveltség, melynek lenyomata mélyen belerajzolódott a középkori Angol Királyság több évszázadának (11-15. század) történetébe, s melynek a fénykora ugyancsak a 12-13. századra esett.[439] Így például az angol királyi udvarban élt a talán legnagyobb középkori költőnő, Marie de France.[440]

A francia nyelv elterjedtségére, kivételes szerepére és kulturális pozícióira minden bizonnyal jellemző az, amit Angliában lehetett tapasztalni a normann hódítástól a 14. sz. végéig. Ennek érzékeltetésére idézzük az idősebb Philippe de Beaumanoir (1210k-1265e)[441] egyik legelterjedtebb és legnépszerűbb regényének (*Jehan et Blonde*) erre vonatkozó megjegyzései.

---

[438] A francia nyelvnek a középkor folyamán számos *regionális változata* létezett; - egyesek szinte teljesen eltüntek, mások a későbbi fejlődés során *dialektusként* maradtak fenn. Igy pl. Északon ahány fontosabb régió, annyi dialektus létezett (létezik részben ma is), mint a pikárdiai, az île-de-france-i, a vallon, a lotaringiai, a champagne-i, a normandiai, az anjou-béli, a poitou-i, de Burgundia esetében a helyzet még speciálisabb, amennyiben burgund (Burgund Hercegség) és birodalmi-burgund (Burgund Grófság, azaz Franche-Comté) dialektusokat is megkülönböztetnek. FIERRO-DOMENECH, A.: *Le pré carré. Géographie historique de la France,* Paris, 1986. 152-158., 274-281. BÁRDOSI - KARAKAI, 100-108. LANSON, 5-6, 10-13., BÉDIER-HAZARD, 2-5. ZINK, *Littérature...,*14-16.

[440] A rejtélyes, 12. század második felében élt főúri családhoz tartozó angliai költőnő költészetére lásd MARIE DE FRANCE, *XII szerelmes rege*, (ford.: RAJNAVÖLGYI Géza, előszó: SZABICS Imre,), 7-15. DLF. 499. (Jeanne Lods).

[441] A pikárdiai születésű szerző, Philippe de Rémi (Rémy), Beaumanoir ura, aki nem azonos a Beauvais-i szokásjogot írásba foglaló jogásszal. (Az utóbbi a fia.) Frédéric V. KOENIG, *Philippe de Rémi, Sire de Beaumanoir*, in *D.L.F*. 584-585. (V. Fédéric Koenig).

Ebből megtudjuk, hogy a főhős, Jehan számára sok éves angliai tartózkodása alkalmával soha nem jelentett nehézséget, hogy franciául tudó embert találjon, továbbá hogy a szerelmére, Blonde-ra gyakorolt vonzereje annak is volt köszönhető, hogy "… *kedves volt, beszélt franciául, tudott sakkozni és kockajátékot játszani".*[442]

A francia nyelv irodalmi nyelvként is hosszú ideig megőrizte kiváltságos szerepét az Angol Királyság területén. Ismert dolog, hogy Anglia királyai Hódító Vilmostól I. Edwardig, tehát két évszázadon keresztül francia nevet viseltek, angolul nem mindegyik királyuk tudott (legfeljebb értett valamelyest), s hogy a francia nyelv eljutott a társadalom mélyrétegeihez is. Az *anglo-normann* irodalmi produkció a középkori francia irodalom egyik legfontosabb, s kezdetben kibontakozásának "bázis-területét" messze meghaladó, nagyhatású egységévé vált, s mint ilyen, része volt az "angol-francia kettős monarchia" sajátos civilizációs alkotásának.[443] Ez a több évszázadon át tartó *trilingvis* jelleg az angol társadalom és politikai rendszer egyik sajátosságának tekinthető: volt olyan, nem is túl rövid időszak az Angol Királyság történetében, amikor az angol, a francia és a latin egyaránt használatban volt, és egymással párhuzamosan létezett. Közülük a latin maradt alapvetően az egyház és részben az adminisztráció nyelve, a francia pedig, mint a hódító nyelve, az udvar, részben az ahhoz kapcsolódó adminisztráció és a kultúra területén játszott fontos szerepet, s főleg az uralkodó elit körében volt folyamatos használatban. A franciaországi tendenciákhoz hasonlóan megjelent az adminisztrációban is, az államigazgatásban (főleg a királyhoz közvetlenül kapcsolódó ügyekben)[444] valamint – talán a leghosszabb ideig – az irodalom és a művelődés terén, vagyis mindazon részében az angol társadalomnak, amely az udvarhoz közvetve vagy közvetlenül kötődött, illetve azokon a találkozási pontokon, melyek lehetővé teszik, hogy a történettudomány a fentebb már említett "kettős monarchiáról" beszélhessen.[445] Első látásra talán paradox módon, Normandia elvesztése – tehát az angol monarchia relatív "insularizálódása" – után, a 13. század elejétől ez a folyamat nem szakadt meg egy csapásra, sőt, még a francia nyelv pozícióinak átmeneti erősödéséhez is

[442] LANGLOIS, 177-209. Lásd továbbá Charles PETIT-DUTALLIS, *La monarchie féodale en France et en Angleterre (X-XIII. sz.),* „L'Évolution de l'humanité", Paris, 1971. 61-69, 103-125, 154-175. PHILIPPE DE RÉMI, *Jehan és Blonde*, 216-17, 220.

[443] Négyszáznál több olyan alkotást tartanak ma számon, melyek a fenti időszakban az Angol Királyság területén születtek. Marguerite-Marie DUBOIS, *Grande-Bretagne (L'influence de la littérature française en)* in *D.L.F.* 334 UŐ., *La littérature anglaise du Moyen Age*, P.UF Paris: 1962. Johan VISING, *Anglo-norman Language and Literature*, Oxford: 1923.

[444] David A. CARPENTER, *The English Chancery in the Thirteenth Century*, in FIANU-GUTH (ed.) 25-53, 45-46.

[445] PETIT-DUTALLIS, 7-11. (*Préface et Introduction*) Marguerite DUBOIS, *Grande Bretagne (la littérature française de la)*, in. *D.L.F.* 334-335.

vezetett, melynek során a francia – az elegánsnak számító irodalom nyelve mellett – az udvari adminisztráció és a kereskedelem kommunikációs eszközévé is vált.[446]

Ennek a jelenségnek láthatjuk a lenyomatát a Joinville család történetében is: Oroszlánszívű Richárd (aki egyébként maga is alkotott franciául, s akinek halálát Guicelme Faidit francia trubadúr – talán éppen magyarországi tartózkodása során írt – bánatos versben énekelte meg), Joinville történetében is megjelenik, mint szimpatikus, visszatérő alak.[447] A Joinville-ek címerében lévő oroszlán a hagyomány szerint tőle származik, hiszen – mint láttuk – ő volt az, aki címerét megosztotta IV. Geoffroy de Joinville-lel, Jean de Joinville öccse, Geoffroy de Vaucouleurs pedig az angol király szolgálatában ért el később jelentős karriert és vált egy angliai főúri dinasztia (*Genville*) alapítójává.[448] S noha Franciaország nyugati, észak-nyugati határain a két királyság között gyakran voltak konfliktusok, és még az egymással szövetségben indított keresztes hadjáratok során is nem egyszer kemény rivalizálás volt az angol és francia királyok és báróik között, a közös nyelvük (egészen a 15. századig) még a francia nyelv volt.

A 13. század során kibontakozó tendenciák áttekintésekor tehát azt tapasztalhatjuk, hogy a francia nyelv a keresztény világ számos – nem ritkán egymástól igen távol eső pontjain – eresztett gyökereket. A külföldi udvari elitek körében is fontos szerepe volt, amit számos példával lehet igazolni. Csak emlékeztetünk itt arra, hogy Oroszlánszívű Richárd szentföldi fogsága (1192-1194) során *provençal* nyelven, pár évvel később poitiers-i dialektusban verselt. Hogy az 1215-ös *Magna Charta*-nak,[449] vagy az 1258-as *Oxfordi proviziók*-nak a latin mellett szinte "szimultán" francia változata is készült (az angol nyelvű szövege csak jóval később, a század végén született meg). Hogy Marco Polo utazásairól szóló visszaemlékezései franciául lettek lejegyezve, hogy az Anjou-k vonzáskörébe került firenzei Brunetto Latini (1200k.-1294) francia nyelvű "*Enciklopédiát*" (1267) írt, és hogy Dél-Itáliában, Szicília majd Nápoly trónján ekkor az az Anjou Károly (1226-1285) ült, aki maga is írt verseket.

---

[446] A források, amelyek a váltás időszakát is jól kitapinthatóvá teszik, a 14. sz. második felére jeleznek komolyabb angol nyelvi előretörést. Lancaster Henrik (1310-1361) még szívesebben írt franciául (így pl. írt egy igen szép meditációt *"Livre des Saintes medicines"* címen, 1354), kisebbik fia, John Gower (1330-1402), a franciáról sokat fordító Chaucer barátja mindhárom nyelven jól tudott és írt (latin, francia, angol), a normann hódítás óta IV. Henrik (1366-1413) lesz majd az első angol anyanyelvű angol király, aki már mindkét nyelvet jól beszéli, míg fiának, V. Henriknek (ur.1413-1422) – még ha tudott is valamelyest franciául – egy olyan fontos esemény alkalmával, mint amilyen a jövendőbelijével, Franciaországi Katalinnal folytatott beszélgetés, már tolmács segítségére van szüksége. *D.L.F.,*177-178, 373, 436., BÁRDOSI-KARAKAI, 26., ZINK, *Littérature...,* 267-268.

[447] JOINVILLE, **76**, **77**, **78**, **555**, **556**, **558**.

[448] JOINVILLE, 2015, **77**, **110, 555, 558,** 12, 13, 39-41, 50, 56, 60,62, 68, 70, 71, 81, 108, 199-201, 115, 284, 285, 286, 292, 297, 333, 353.

[449] J. C. HOLT, *A vernacular French Texte of Magna Carta, 1215*, English Historical Review (1974), No 89, 346-364.

Hogy a korábbi dinasztikus kapcsolatok eredményeképp, de különösen a IV. keresztes hadjárat és Konstantinápoly elfoglalását, valamint a Latin Császárság létrehozását követően a francia nyelv gyökeret eresztett Dél-Kelet Európában is (melyről az ott született történeti irodalom is méltó módon tanúskodik). Tudjuk, hogy Örményország királyának unokaöccse, Hayton (Héthoum, 1230k.-1314k.) szintén alkotott egy francia nyelvű munkát "Kelet" történetéről, "*Fleur/Livre des Histoires*" címmel (1296). Az sem kétséges, hogy a keleti latin királyságokban a franciák pozíciója maradt kulturálisan és katonailag mindvégig a legerősebb. A fentiekből következik, hogy a 13-ik századra a francia nyelvű irodalom, s ezzel együtt a történeti irodalom egyrészt az országon belül indult számottevő virágzásnak, másrészt a Francia Királyság politikai határait messze meghaladó területekre jutott el, s ezt a kivételes helyzetét, ingadozásokkal ugyan, de csaknem az egész középkor folyamán sikerrel őrizte meg.

A nyugati keresztény Európa kiterjedése és a francia nyelv elterjedtsége tehát szoros kapcsolatban volt egymással. Igaz lehet az a 13. századi helyzetre vonatkozó megállapítás, hogy a gyarmati korszakot megelőző időszakban "*Franciaországon kívül ennyire elterjedve a francia nyelv soha nem volt.*"[450] Joinville világa – és az általa belátható terület – megközelítően azonos volt a francia nyelv és kultúra kiterjedésének földrajzi kereteivel. Ebbe tehát például a Latin Császárság és egyes utódállamai (mint Morea), vagy a Szentföld szervesen beletartozott (bár az előbbi iránt Joinville nem mutat különösebb érdeklődést), de Közép-Európa, vagy éppen Skandinávia már kevésbé. Joinville ezekről az országokról nem nagyon beszél; – ez alól Magyarországot illetően – mint a *Bevezetőben* már említettük – csupán két kivétel van, melyből az egyik inkább a Szentföldhöz, a másik Thüringiához kötődik. Az első, amikor megemlíti (idézve az asszaszinok Lajos királyhoz küldött követsége vezetőjének szavait), hogy a magyar király (II. András) „*más keresztény fejedelmekhez hasonlóan*”, életét féltve az orgyilkos támadástól „*védelmi pénzt*” fizet nekik. A második, amikor egy saumuri ünnepség leírása kapcsán említést tesz Szent Erzsébetről.[451] Ennél többet beszél még a norvégokról is (igaz, egy norvég keresztes kontingens csatlakozott a VII. keresztes hadjárathoz), amikor elmondja, hogy Norvégia (*'Nozoe'*) „*a világ végén van*”; a hadjáratra érkezők onnan bérelték azokat a hajókat, melyekkel áthajóztak a spanyolországi tengerszoroson, és a színes szentföldi történetei egyikében szól a norvég keresztesek rendhagyó oroszlánvadászatáról is.[452]

---

[450] FIERRO-DOMENECH, 277-281., LANSON, 35, 38. BÉDIER-HAZARD, 2., LAVISSE, III./2. (Langlois, Ch.-V.), 404.
[451] JOINVILLE, 2015., **96.**
[452] JOINVILLE, 2015., **452**, **493**, **494**,

A mi szempontunkból kiemelendő viszont az a Dél, Kelet és Dél-Kelet (Mediterraneum, Közép-Európa, a Balkán és Közel-Kelet) felé irányuló, dinamikus és tudatos expanzió, melyet a különböző francia dinasztiák a középkor során folytattak. Magyar vonatkozásban fontos időszak volt e téren a dinasztikus kapcsolatok okán is, III. Béla, II Imre és II András uralkodásának a mintegy fél évszázados időszaka (1172-1235). Később ebben kulcsszerep jutott Szent Lajos legifjabb öccsének, Anjou Károlynak. A változatos kapcsolatrendszer, az egymást követő keresztes hadjáratok, a kereskedelem, a mind erőteljesebb lovagrendi aktivitás, a szerzetesrendek, a zarándoklatok szinte „életformává" váltak jelentős társadalmi csoportok számára, és folyamatosan nyugati királyi és főúri dinasztiákat és nyugati keresztény tömegeket vezényeltek a Szentföld felé vezető utakra.

Ha megvizsgáljuk a keresztes hadjáratokban részt vevő bárók névsorát (és egyben veszteség-listáját), jól láthatjuk, hogy egy-egy családon belül szilárdan kialakult és fenntartotta magát a keresztes hagyomány: generációk követték egymást a tengerentúli utazások részvevői között. Láthattuk, hogy a Joinville család öt generációjának képviselői vették föl a keresztet és mentek a Szentföldre (legalábbis a Szentföldért) harcolni. Az ember-utánpótlás tekintetében ebben a folyamatban különösen jelentős szerepet játszottak az észak-franciaországi területek: mindenekelőtt Champagne, Flandria, Pikárdia és Ile-de-France.[453]

I.3. A történeti tudás útja a világiakhoz

Az ezredik esztendőt követő időszakban a Francia Királyság területén azokkal az impulzusokkal és szellemi áramlatokkal összhangban, amelyek az egész nyugati kereszténységben a művelődés területén kibontakoztak, virágzó latin nyelvű kultúra, s ezen belül természetesen magas színvonalú latin nyelvű irodalom és történetírás alakult ki. A folytatásban ennek részben a következménye részben egyik legfőbb generálója a 12. századi reneszánsz lendületéből szárba szökkent Párizsi Egyetem volt,[454] mely a 13. század során mind nagyobb szerepet kapott, és fokozatosan a *translatio imperii* elmélet mintájára és az ahhoz szorosan

[453] CSERNUS, A k*eresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek*. in JOINVILLE (Balassi), 387-395.

[454] A Párizsi Egyetem indulását a „Notre-Dame Corporatio" létrejöttétől (1150) számítják, alapítását II. (Fenséges) Fülöphöz (1200.01.15) és a pápai megerősítésekhez (III. Ince, 1215 és IX. Gergely, 1231) kötik.

kapcsolódva fejlődő *translatio studii* letéteményese lett.[455] Eszerint a három birodalomhoz – görög, római, frank – kapcsolódó tudás a frankok birodalmában lévő Párizsban állapodik meg, és helyet kap a hatalom hármasában: *Sacerdotium*, *Regnum*, *Studium*. Ezzel Párizs a nyugati világ egyik legfőbb szellemi központjává válik.[456] Az is egyértelmű, hogy a középkor *"legintellektuálisabb és legintellektualistább"* századában, Roger Bacon és Szent Tamás korában, a szellemi fellendülésnek és a tudományosságnak a teológia, a jog és a természettudományok voltak a kiváltságos területei, és nem a história. A história szerepének a francia nyelvűséggel szorosan összefüggő növekedésének a jelei a 13. század során váltak fokozatosan láthatóvá, és igazi kibontakozásával a 13. század utolsó harmadáig várni kellett.

Ugyanakkor a fentebb említett három kulcsfontosságú területen a vulgáris nyelv előretörése a 13. század során még alig volt észlelhető (ez alól bizonyos esetekben a jog jelentett kivételt), miközben az értékrendben jóval a teológia és a tudományok mögött álló irodalom s történetírás terén a francia nyelv jól érzékelhetően offenzívába került. Ebben a folyamatban, általános tendenciaként, azt tapasztalhatjuk, hogy *minden, ami az állammal kapcsolatos, vagy/és szélesebb közönséghez kíván szólni, fokozatosan a francia nyelv használata felé közelít*. A latin nyelv és a francia nyelvűség – mint látni fogjuk, gyakran igen termékeny – kapcsolata, és a kapcsolatukat sokoldalúan befolyásoló hatásmechanizmusnak a rövid vizsgálata elkerülhetetlen a középkori francia nyelvű történetírás fejlődésének bemutatásakor.

Érdekes ez abban az összefüggésben is, hogy Joinville és a hozzá hasonló világi bárók generációja, elemi szinten – igen nagy valószínűséggel – ismerte a latint, de az sem lényegtelen szempont, hogy használni – legalábbis Joinville történetének olvasása alapján – csak akkor használta, amikor valamilyen liturgikus kontextusban nyilvánult meg (imádság), vagy éppen ha egy-egy bibliai mondást, esetleg evangéliumi idézetet parafrazálva (esetleg részben latinul) közvetített. Emellett, annak ellenére, hogy az egyház ezt a folyamatot nem nézte jó szemmel,[457] kísérletek történtek még a liturgikus szövegek népnyelvi változatainak elkészítésére is (amire

---

[455] Jacques LE GOFF, *La civilisation de l'Occident médiévale*, Arthaud, Paris: 1964. 196-197.; Charles Homer HASKINS, *The Renaissance of the Twelfth Century,* Harvard University Press, Cambridge: 1927.; Serge LUSIGNAN, *„Vérité garde le Roy". La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe-XVe siècle)*, „Histoire Ancienne et Médiévale – No. 55". Université Paris I. Panthéon, Publications de la Sorbonne, Paris: 1999. 225-266. Johan VERGER, *Des nains sur les épaules des géants. Maîtres et élèves au Moyen-âge*, Tallandier, Paris: 2006. Isabel IRRIBAREN, *La théologie dans l'université médiévale. Lieux et renaissances de la reine des sciences*, Revue des Sciences Religieuses (2013) No. 87/4. 403-415.

[456] IRRIBAREN, 403, 408-409.

[457] Jean Claude SCHMITT, *Du bon usage du „Credo"*, in *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle. Actes de table ronde de Rome (22-23 juin 1979)* Publications de l'École Française de Rome, vol. 51, Rome: 1981. 350-355. http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1981_act_51_1_1385 (letöltve 2017.04.04.)

Joinville *Credo*-jának bemutatásánál még visszatérünk). Az alábbiakban e kérdéssel kapcsolatban csupán a legáltalánosabb kérdésekre szeretnék utalni.[458]

A középkori latin és francia nyelv egymáshoz való viszonyának elemzésénél meglehetősen gyakoriak a szélsőséges megközelítések. A kor viszonyainak ismeretében aligha vitatható, hogy a *"tudás világában élőknek, egészen a 13. század elejéig, igencsak nehezükre esett azt elfogadni, hogy egy történeti mű, mely méltó erre a névre, más nyelven is íródjék, mint Cicero, Svetonius vagy Sallustius nyelvén*". Vagy – más oldalról közelítvén – a *Biblia* nyelvén, mint a szent nyelvek egyikén. Eközben született olyan vélemény is, mely sommásan kinyilvánította, hogy a 13. századtól a francia nyelvterületeken a "*latin a filozófusok, a teológusok, a természettudósok és a jogtudósok*," valamint az "*egyetemi oktatás nyelve*" maradt csupán. Az alaposabb vizsgálódás viszont arra enged következtetni, hogy bizonyos műfajoknál – különösen a történetírás esetében és a középkor két utolsó évszázadában – inkább a két nyelv együttes (sőt, tudatos, szándékolt) létezése volt a jellemző, ami mind a két nyelvre kifejezetten megtermékenyítően, néhol pedig konkrétan is egymást kiegészítő módon hatott.[459]

Noha – mint láttuk – a latin nyelv tekintélye (összefüggésben természetesen azzal is, hogy a latin a Szentírás nyelve, valamint hogy ekkor már hatalmas latin nyelvű antik és keresztény szellemi produkció állt az írástudók rendelkezésére) az írás világában még hosszú ideig töretlen maradt, az egyeduralmát a történetírás területén fokozatosan elveszette. Nem kis mértékben azért, mert mindinkább egyértelmű volt az ellentmondás a "közönség" színvonalasabb latin nyelvi ismereteinek hiánya és a szerzők azon törekvése között, hogy alkotásaik minél szélesebb körben válhassanak ismertté.

A problémát súlyosbította (és egyben a megoldás felé tolta), hogy a latin, mint az értelmiség – szükségképpen döntően az egyházi értelmiség – nyelve, valójában nem hogy szélesebb tömegekhez nem szólhatott, de a színvonalas latin tudás hiánya gyakran komoly problémákat jelentett még a középkori politikai rendszer kulcsfontosságú pozícióiban lévő világi méltóságviselőinek, köztük az uralkodók jó részének, sőt (mint gyakran maguk mondják) még a latinul írók egy részének számára is.[460] Mindeközben a „másik oldalról", a befogadók részéről, a történetírás produktumai iránt mind erőteljesebb érdeklődés nyilvánult meg.

A latin nyelvről a vulgáris nyelv irányába történő váltás természetesen nem kizárólag a latin és a francia, hanem általában véve a latin és a népnyelv problémájaként jelentkezett. Noha a

---

[458] BOURDÉ--MARTIN, 18-22., GUENÉE, *Histoire et culture...,* 25-36., LE GOFF, *Az értelmiség...,* 119-133, 151-165., UŐ.: *La civilisation...,* 378- 391

[459] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 226, 303, ZINK, *Introduction...,* 11-14., UŐ., *Littérature...*, 43-66, 237-241.

[460] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 315-319., ZINK, *Littérature...,* 190-191.

dolgok természetéből következően ez a váltás nem hirtelen következett be, a francia nyelv esetében az igény megjelenésének és érvényesülésének bizonyos fázisai, sőt, egyes vélemények szerint szinte még a "döntés pillanata" is rekonstruálhatónak tűnik.[461] Mivel az ezredik esztendőt követő századokban (még a 12. században is) Franciaországban az írott kultúra igazán csak latin nyelvű kultúra lehetett, a népnyelven született produkcióknak az írás világába való belépése korántsem volt zökkenőmentes, sőt, csak bizonyos visszaesések (színvonal-esések) árán volt elképzelhető. A 12. század második felére fokozatosan bekövetkező változás felgyorsulására jelentős hatással volt a történetírás iránti mind komolyabb érdeklődés.

Mintegy évszázad kellett azonban ahhoz, hogy a népnyelven már létező, de még nem írott kultúra kettős irányú fejlődésen menjen keresztül. Egyrészt, hogy írott kultúrává legyen, másrészt hogy a szóbeli hagyomány által megőrzött információk utat találjanak az írás világába, beemelődhessenek a latin majd francia nyelvű szövegekbe is. Mivel – a fentebb már említett okokból – a latin *par excellence* hitelesebb, mint a népnyelv, a francia nyelvű történetírás a hitelesség tekintetében kezdetben még "külső támogatásra" (döntően latin referenciákra) szorult: ezért számára a korábbi vagy kortárs latin nyelvű munkák egyrészt konkrét forrásként, másrészt a tekintély forrásaként jelentek meg. Jellemző volt, hogy a vulgáris nyelven született művek esetében szerzőik továbbra is gyakran hivatkoztak a legfontosabbnak tekintett latin nyelvű alkotásokra (elsősorban a Szentírásra). A "Régiek" tekintélyhordozó funkciója a szellemi élet minden területén érvényesült: ebben az esetben a teológia valójában egyfajta "történetfilozófiaként" is értelmezhető.[462]

A probléma megoldására voltak „latin" kísérletek is. A középkori latin történeti munkák szerzői, akik kezdetben hagyták előtörni a virtuóz latinságú antik szerzőkkel szembeni (többé-kevésbé indokolt) „kisebbségi érzésüket", törekedtek nyelvi hiányosságaik kiküszöbölésére: előbb tehát latin nyelven igyekeztek minél tökéletesebbet és szélesebb körben megérthető változatokat alkotni. Később viszont, amikor látták, hogy a közönség a pallérozottabb latin

[461] Magától Einhardt-tól tudjuk, hogy már Nagy Károly, hogy a "*régi királyok történetei veszendőbe ne menjenek*", vulgáris nyelvre íratta át a rájuk vonatkozó szövegeket, s hogy frank nyelvtant íratott, hogy a Nagy Alfréd-korabéli Angliában, ahol a misszionáriusok tevékenysége is a népnyelv alkalmazását segitette elő, maga Nagy Alfréd nem csak *lefordította népnyelvre* Beda egyháztörténetét, s íratott egy *angolszász* krónikát, hanem *maga ültette át* Orosius-t angolra. Ezeknek a kísérleteknek azonban, történeti okokból, nem lehetett kimutathatóan megtermékenyítő hatása a szóbanforgó "vulgáris nyelvek" fejlődésére, amit egyebek mellett bizonyít az a tény, hogy még a fentebb említett *angol krónika* is *latin fordításban* maradt az utókorra. Robert BOSSUAT, *Eginhard*, in *D.L.F.,* 252., LAVISSE, II./1. (Kleinklausz, A.), 348. EINHARD, *Vita Caroli Magni,* (HALPHEN-kiadás XXIX. fej., 82-83), idézi GUENÉE, *Histoire et culture...,* 220., Antonia GRANSDEN, A.: *Historical Writing in Twelfth-Century England,* "Speculum" XLVII, 1972, 29-51.

[462] V.ö. GUENÉE, *Histoire et culture...,* 27-33., LE GOFF, *La civilisation...,* 365-371., UŐ.: *Az értelmiség...,* 17-21., BOURDÉ-MARTIN, 18-22.

nyelvet még kevésbé érti, ráadásul ez nem egyszer olyan hallgatóság volt, mely a latin nyelvben ugyan kevésbé volt járatos, de amelynek egyébiránt komoly politikai befolyása volt, a szerzők törekvései is módosultak. Egyre nyilvánvalóbbá vált ugyanis, hogy a korábban célként megjelölt és olyannyira vágyott, igényesebb latin szöveg csak nagyon kevesek (egy szűk egyházi, egyetemi és értelmiségi elit) számára válhat hozzáférhetővé: potenciális közönsége ellenben nem, hogy nem gyarapodott, hanem épp ellenkezőleg, inkább beszűkülőben volt.

Más megoldást kellett tehát találniuk, s ezt a "más megoldást" az írástudó értelmiség képviselői tudatosan keresték is. Így a szélesebb közönség felé fordulásnak egy kezdeti, mondhatnók "kísérleti" fázisában, a történetírás terén volt egy átmeneti időszak, amikor egyes szerzők, mint pl. Giraud Le Cambrien (Girardus Cambrensis) 1187-ben, elegendőnek érezték azt, hogy műveiket könnyített latin nyelven írják meg, illetve készítsenek egy könnyített latin nyelvű változatot is. Mivel pedig ezt követően nem sokkal bebizonyosodott, hogy a "vulgarizátorok" még mindig túlbecsülték az általuk megcélzott szélesebb közönség latin nyelvi ismereteit, és mivel a várt eredmény ezúttal is elmaradt, Giraud 1209-ben már arról értekezik, hogy a legjobb az lenne, ha művét egy "mindkét nyelven művelt ember" lefordítaná a nép nyelvére.

Fejtegetésével egyszerre két lényeges felismerést is dokumentált. Megjegyzéséből egyrészt látható, hogy a népnyelv ismerete számára már a műveltség egy formájaként jelent meg, másrészt kitűnt, hogy a mű megfelelő diffúziójához a népnyelvi változat elkészítése lehet a követendő út. Ezzel a következtetésével Giraud mester szinte pontosan a századfordulóra helyezkedő két évtized idejére lokalizálta a történeti szövegek "bilingvizmusának" biztosítása érdekében megfogalmazódó történetírói igényt, amit nyilvánvalóan csak megelőzhetett egy, a közönség részéről megnyilvánuló várakozás, s – mint látni fogjuk – követni fog az ugyanebbe az irányba mutató, világosan megfogalmazott fejedelmi szándék is, melynek a megvalósítását az uralkodó a saint-denis-i apátsághoz fogja majd rendelni.[463] Érdekes (s ma már mondhatnánk szimbolikus) módon ez az időpont egybeesik a két első – és kizárólag franciául író – francia történetíró, Geoffroy de Villehardouin és Robert de Clari aktivizálódásának kezdetével is.[464] A Saint-Denis-ben írandó hivatalos és bilingvis Capeting-monarchia-történet összeállításának befejezésére azonban még mintegy hetven esztendőt kell majd várni.

A latinból a francia nyelvű történetírásba az átmenetet így a vulgarizáló kompiláció és a 13. század elejétől nagy erővel beinduló fordítások jelentették. Az ismeretek szélesebb körben való terjesztésének, a "vulgarizálásnak" az igénye egyre inkább általános jelenséggé vált. Miután

[463] Giraud Le Cambrien fejtegetését (GIRALDI CAMBRENSIS, *Opera,* ed. BREWER, J. S., V. pp. 410--411.) idézi GUENÉE, *Histoire et culture...,* 220., BEAUNE, *Naissance...,* 113-172.
[464] Clari munkájára lásd: CSERNUS, 2013. 15-134.

az ismeretterjesztésnek az a formája, mely a könnyített latin változat létrehozását célozta meg, nem hozott átütő sikert, elérkezett a fordítások ideje. Ezt úgy is kell fölfognunk, mint egy újabb kísérletet arra, hogy a "papok tudománya" ('*oeuvres de clergi*') a világiakhoz is eljusson. Az olyan művek iránti igény, mint a "*La fontaine de toutes sciences*" (1250k.), az "*Image du monde*" (1245k.) vagy a maga korában igen színvonalas összefoglalásnak tekinthető "*Livre du secret aux philosophes*" mindenki számára egyre nyilvánvalóbb módon megnövekedett. Szinte minden tudományban (jog, orvostudomány, természettudományok, hadművészet stb.) születtek sikeres fordítások, melyeknek létrehozásában már olyan, a korban is jól ismert szerzők nevét fedezhetjük fel, mint a *Roman de la Rose* folytatójaként közismert Jean de Meung-ét (megh.1305), aki Vegetius "*De Re Militare*" c. művét fordította franciára "*Art de Chevalerie*" címen (1284).

Ennek a "műfajnak" az egyik legkiemelkedőbb alkotása egy olyan *enciklopédia*, mely a már említett firenzei Brunetto Latini franciaországi tartózkodásának a "mellékterméke" volt, a "*Li Livre dou Trésor*", ami tulajdonképpen nem más, mint egy több, eredetileg latin nyelvű forrásból merítő fordítás. Benne, Brunetto tudomány-felosztása szerint, helyet kapott a teológia, az etika, a geográfia, a retorika, a csillagászat és a természettudományok mellett a történelem és a *politika* tudománya is. A 13. század tehát e téren is a szintézisek világa. A többnyire latinból fordított, igen népszerű (bár többségükben közepes színvonalú) "enciklopédiák" pedig mind a francia *nyelv* előretöréséhez, mind pedig a francia nyelven terjedő tudás kibontakozásához hozzájárultak.[465] A „tudományos" történeti munkák francia ('langue *vulgaire'*, 'langue *romane'*) nyelven történő megjelenését tehát nem kis részben ugyancsak a latin nyelvű művek fordításának illetve adaptálásának és vulgarizálásának *is* köszönhetjük, melyeknek jelentős hatásuk volt a kor írástudóinak műveltségére.

A történetírásban a népnyelv emancipációjának újabb fázisát annak a csaknem két évszázadon át élő gyakorlatnak a kialakítása hozta meg, melynek értelmében a hivatalos francia historiográfia az uralkodói szándéknak megfelelően, párhuzamosan alkalmazta a latint és a franciát. Ennek a sajátos és koncepciózus „bilingvizmusnak" az elfogadásához és elfogadtatásához kétségtelenül szükség volt egy lényeges mentalitásbéli változásra – mely egyértelműen csak a 13. században következett be –, amelynek igen fontos eleme volt, hogy elfogadta, de legalábbis tudomásul vette, hogy történelmet, mely valóban méltó erre a névre (és amely még az uralkodónak is kedvére van), lehet – sőt, kell – francia nyelven *is* írni. A vulgáris

[465] Noha ezeknek a korai vulgarizációs munkáknak a szellemi színvonala nem egyenletes, elterjedtségük és *népszerűségük* egyértelműen kimutatható; - mindezt a szóban forgó művek száma és a ránk maradt kéziratok mennyisége egyaránt alátámasztja. Ezt igazolják a legelterjedtebb kéziratok számáról készített kimutatások is, GUENÉE, *Histoire et culture...,* 250-252.; Francis J. CARMODY, *Brunetto Latini (Brunet Latin)* in *DLF.*, 144-145.; FAVIER, *Dictionnaire...,* 642.; ZINK, *Littérature...,* 173-174.

nyelv fejlődésének és a közönség igényeinek a nyomása volt tehát az egyik jelentős összetevője a francia nyelvű történetírás további kibontakozásának, míg a másik, az előbbitől nem teljesen független komponens az ugyanebbe az irányba ható politikai szál, a nemzeti monarchia koncepcióját kiteljesíteni kívánó fejedelmi szándék kinyilvánítása volt. Bernard Guenée elemzése arra enged következtetni, hogy Saint-Denis Apátsága ebben a folyamatban nem egyszerű végrehajtó volt, hanem a koncepció megfogalmazásában, kidolgozásában és megvalósításában egyaránt aktívan részt vevő szellemi műhely, melynek két kulcsfigurája abban az időszakban az apát, Mathieu de Vendôme és a *Roman des Roys* compilátor-szerzője, Primat (Primatus) volt. (Róluk a későbbiekben még lesz szó).[466]

A saint-denys-i történetírók számára ehhez a monumentális vállalkozáshoz kiindulópontként és szilárd támaszként a rendelkezésére álló korábbi, magas színvonalú latin nyelvű történetírás gazdag tárháza szolgált. Mindenképpen figyelemreméltó viszont, és a történetírás mind nagyobb politikai fontosságára is utal, hogy ez a bilingvizmus kialakulásához vezető kettős igény a történetírással – és csak a történetírással – szemben fogalmazódott meg (például az adminisztrációval szemben pedig nem). Mindenesetre a tömegesen megjelenő fordításokat és a francia nyelvű történetírás megszületését a 13. századi megújulás és szintézis egyik fontos megnyilvánulásának szokás tekinteni.[467]

Egyre gyakrabban fordult elő, hogy a történetírásnak, amelytől mind inkább elvárták egy uralkodó vagy éppen egy adott uralkodócsalád hatalmának legitimációját is, éppen az uralkodó (vagy fejedelem) kívánságára születtek vulgáris nyelvű változatai, hiszen a legvilágosabb és a leghatásosabbnak tűnő érvrendszer sem érhetett sokat, ha ez az erénye csak egy szűk kör előtt tárulhatott fel. Franciaországban ezek az uralkodói igények – természetesen nem véletlenül – kapcsolódtak a dinamikusan előretörő Capeting-monarchia lendületes, 13. század során kibontakozó fejlődésének folyamatához.[468]

Valójában tehát az itt leírt átalakulás megközelítőleg azt az időszakot öleli föl, melyet hosszú élete során Joinville átélt. Ebben magának a *sénéchal*nak és művének is fontos szerep jutott, hiszen elbeszélő és történetírói tevékenységével ő maga is aktívan és kivételes tehetséggel kapcsolódott be a folyamatba. Arról nem tudunk, hogy Joinville saját története elkészítéséhez

---

[466] GUENÉE, *Comment on écrit..,* 10, 24-27. Mathieu de Vendôme (megh. 1286) Lajos király káplánja, s két ízben is *régens*, kora egyik igen befolyásos személyisége volt.

[467] ZINK, *Introduction...,* pp. 81--82., UŐ., pp. 175--181, 186--188, 190--191., GUENÉE, *Histoire et culture...,* pp. 35--38., EHRARD--PALMADE, p. 12.

[468] ZINK, *Introduction...,* 18-22, 88-89., UŐ., *Littérature...,* p. 190., az állami intézmények kialakulására FAVIER, *Le temps...,* 137-154, 177-223. LAVISSE, III./1. (Luchaire, A.), pp. 122--284., és III./2. (Langlois, Ch.-V.), 322-339., ELLUL, J.: *Histoire des institutions françaises de l'époque franque à la Révolution,* „Thémis", Paris, 1987. 247-269., RICHARD, *Saint-Louis,* 277-320, 428-437. LE GOFF, 1996. 59-87.

használt volna föl konkrét latin nyelvű munkákat. Úgy tűnik, meg sem fordult a fejében, hogy más nyelven kellene kommunikálnia az őt körülvevő világgal, mint franciául. (Ezt egyértelműen alátámasztja a később részletesebben bemutatandó *Credo*, melynek a lényegi része, hogy a latin nyelvű *Hiszekegy*et is népnyelven kell hozzáférhetővé tenni a lelki támaszra szorulók számára.) Mint majd látni fogjuk, a hitelesség, a valódiság ('*le vrai*') kérdése őt is erőteljesen foglalkoztatta, de nála már föl sem vetődik, hogy annak alátámasztása érdekében latin nyelvű referenciákhoz forduljon. Moralizáló megjegyzései alkalmával ugyan használ latin idézeteket és parafrazál „*szent mondásokat*" – melyeknek eredete hol azonosítható, hol nem[469] –, de ezt nem azért teszi, hogy művének hitelességét hangsúlyozza. Számára ehhez elég volt az ő „*témoin*"-vagyis a „*szemtanú*" szerepe, s hangsúlyozhatta, hogy megadatott neki a tanúságtétel lehetősége.

Más a helyzet viszont a *Grandes Chroniques*, illetve a Királyok Könyve (*Roman des Rois*) *francia* változatával kapcsolatban, hiszen az előbbiből (erre maga Joinville is hivatkozik, és a szövegek összevetése teljességgel igazolja, amit mond) jelentős részeket emelt át saját művébe.[470] Azonban a hivatkozás itt sem a hitelesség érdekében történik, hanem csupán *referenciaként*, tehát jegyzet-funkciója van.[471]

Említettük, hogy az olyan francia nyelvű történetírás, mely nem fordítás és nem kompiláció, a 12. század legvégén, illetve a 13. század elején keletkezett. Az első ilyen alkotások azonban nem kötődtek (közvetlenül legalábbis nem) a királyi központokhoz. Bölcsőjüket a nagyratörő főúri udvarokban – Aquitánia, Champagne, Flandria – ringatták, melyeknek gazdagsága, kulturális igényei és szellemi atmoszférája vezetett el a megszületésükhöz. Ez a körülmény is fontos leképezése a kor társadalmi és politikai erőviszonyainak és a nyugati világ szellemi fejlődésének: a főúri központok kulturális kisugárzásuk tekintetében és – gazdasági, társadalmi, politikai – súlyuknak megfelelően, a művelődés kivételesen fontos központjaivá is váltak, s annak fejlesztésében is elöl jártak.

A királyi udvarban a folyamat lassabban haladt előre, ott még több mint fél évszázadig szinte kizárólag a latin nyelvű történetírás hagyományai uralkodtak. Ebben az összefüggésben pedig talán már nem meglepő, hogy a francia nyelvű történetírás legelső produktumai nem a szorosan vett Francia Királyság területéről, még kevésbé a szűk értelemben vett "île-de-france-i régióból" származnak, noha annak a műveltségi jellemzőit mutatják. A főúri udvarokban

---

[469] Joinville szövegének fordításakor igyekeztem utánajárni a szövegeiben lévő idézeteknek, illetve referenciáknak, s ahol ez sikerült, a fordításhoz csatolt jegyzetekhez illesztettem őket. Egyébként Joinville hivatkozik a „*szaracénok törvényeire*" is.

[470] JOINVILLE, 2015., **768**.

[471] Amikor forrásairól beszél, annyit mond csupán, hogy amit leírt, azt „*egy francia nyelven írott könyvben*" találta. *Uo*. **77** és **768**.

megjelenő francia nyelvű történetírás a főúri-bárói büszkeség és autonómia kifejezésének igényét is tükrözi. Ennek egyik összetevője, hogy a históriának sem egy hőse van – legyen az bár király, vagy császár –, hanem több, és a főhős lehet, mint a lovagregényekben, egy kivételes tulajdonságokkal rendelkező, egyszerű lovag is. Sőt, lehet egy kiválasztott nép is; itt csupán emlékeztetni szeretnénk a címre, melyet a teológus és történetíró Gilbert de Nogent (1055k-1125k.) adott az első keresztes hadjáratról szóló művének: *Gesta Dei per Francos…*[472] A másik jelenség, ami ugyancsak egyfajta önállósodási törekvésre utal (sőt, annak külső jele), hogy főúri udvarokban, főúri kérésre készülnek átfogó francia nyelvű történetek, sőt „világtörténetek" is.

Köztudott, hogy a középkori Francia Királyság történetében II. Fülöpnek a királyi hatalom és a királyság határainak megszilárdítása szempontjából a 13. század második évtizedében volt két nagyon jelentős csatája: az egyik délen, a muret-i csata (1213. szeptember 12.), a másik északon, a bouvines-i ütközet (1214. július 27.). Az első megszilárdította a francia uralmat Okszitánia fölött, és egyben megállította Aragónia északi expanzióját, a második (a városi milíciák segítségével) a Császárság, Németalföld és Anglia Franciaország elleni egységes föllépését akadályozta meg. Ritkábban esik szó róla, de a harmadik kulcsfontosságú ütközetben (La Roche-au-Moines, 1214. július 2.) Louis de France, a későbbi VIII. Lajos vezetésével, a Földnélküli Jánossal és Normandia hercegével érkező angol expedíciós sereget sikerült megsemmisíteni. Ezek az események nagyon megerősítették a király tekintélyét, és ezért egyben a territoriális illetve földesúri hatalom fokozatos visszaszorulásának és a királyi hatalom megszilárdulásának, egyfajta „királyi békének" a kezdetét is jelölik.[473] Különösen Bouvines hatása volt rendkívüli. "*A 13. században a francia király alattvalói pedig tudatában voltak ennek. Bouvines-nak volt köszönhető a béke, melyben részesültek. S ez a béke a király és bárók közötti egyetértésre épült. Kitartott az egész 13. században. A bárók azonban fokozatosan defenzívába kerültek.*" [474]

[472] BEAUNE, *La naissance…*,16.; GIBERT DE NOGENT, *Histoire des croisades (Gesta Dei per Francos)*, trad. par François GUIZOT, in Coll. des Mémoires relatifs à l'Hist. de France, 1825.

[473] Muret-nél (Garonne) IV. Simon de Monfort vezette a franciákat Toulouse grófja, valamint az őt támogató Katolikus Péter, Aragónia királya ellen. Ezzel megszilárdultak a királyság déli határai, s megállt Aragónia északi expanziója. Bouvines-nél II. Fülöp vezette a francia sereget, és IV. Ottó császár, Lotaringia hercege, a flandriai főurak (Flandria, Brabant, Holland) és egy angol kontingens állt vele szemben. A harmadik, kulcsfontosságú győzelem megakadályozta, hogy az angolok nagyobb számban legyenek ott Bouvines-nál. Az angolok katasztrofális vereségét mutatja, hogy a későbbi VIII. Lajos egy visszacsapás során a lázongó angol főurak segítségével még Londont is elfoglalta. A Magna Carta kiadása a legfontosabb angliai következménye Bouvines-nak. Dominique PALADILHE, *Simon de Montfort*, Perrin, Paris: 1997. 200-235. Georges DUBY, *Le dimanche de Bouvines. 27 juillet 1214*, „Trente jours qui ont fait la France" No. 5. Gallimard, Paris: 1973 (2005).

[474] GUENÉE, *Comment…*, 20-21.

Ezt a folyamatot jól tükrözi a 13. századi történetírás fejlődése is. A legelső próbálkozások az anglo-normann kultúrkörben születtek meg. Mint láttuk, az anglo-normann monarchiában virágzó és a franciaországi francia nyelvű irodalom sajátos egységet alkotott, s ez természetesen vonatkozik a történetírásra is. Az itt készült francia nyelvű történetírás egyik legrégibb produktuma (1145-51) Geffrei Gaimarnak a szövege, aki az angolok verses történetét írja meg (*Estoire des Engleis*).[475] Normandia hercegei történetének megírását II. Plantagenet Henrik kívánságára két költő-történetíró kezdte meg. A normandiai Wace, aki szolgálataiért a bayeux-i kanonokságot kapta, több más irodalmi alkotás mellett 1160-74 között elkezdte megírni francia versben a normandiai hercegek történetét (1106-ig) *Le roman de Rou* címen, mely befejezetlen maradt.[476] A másik a Tours vidékéről származó Benoit de Sainte-Maure költő, (a *Roman de Troie* szerzője), aki II. Henrik angol király udvarában a királytól (akinek már nem tetszett Wace nem eléggé elegáns stílusa) ugyancsak a Normandia hercegei történetének megírására kapott megbízást. A „*Histoire des ducs de Normandie*" (1180k.) ugyancsak befejezetlen, 1135-ig mutatja be a hercegek történetét. Mindkét történet sokat merít a korábbi latin nyelvű művekből, azoknak eléggé szabad kompilációja, és teret kap bennük a költői fantázia is.[477] Jellemző rájuk, hogy bennük a történetírás és az irodalom (a regény és a költészet) együtt marad, sőt méginkább összefonódik. A leginkább említésre méltó alkotások közé tartozik a már említett Ambroise normann trubadúr versben írott műve, mely az Oroszlánszívű Richárd részvételével lezajlott III. keresztes hadjárat (1190-1192) történetét írja le. Az "*Estoire de la guerre sainte*" születését a szakirodalom a szerző Ambroise hadjáratból való visszatérésének időszakára, tehát az 1190-es évek közepére teszi.[478] (S marad a kérdés: Ambroise francia, angol vagy normann (netán anglo-normann vagy franco-normann)? Minden bizonnyal francia nyelvű és műveltségű angol alattvaló, aki alapvetően elsősorban ugyanúgy normannak tudja magát, mint ahogy Joinville champagne-inak.)

Egy másik kiemelkedő, ugyancsak az anglo-normann kultúrkörből származó alkotás az egyszerű lovagból az angol királyság egyik főméltóságába jutott, legendás Guillaume Le

---

[475] Alexander BELL, *Geffrei Gaimar*, in. *D.L.F.* 302. GEFFREI GAIMAR, *Estoire des Engleis – History of the English*, ed., transl. Ian SHORT, OUP, Oxford: 2009. Gaimar írt egy bretonok történetét is (Estoire des Bretuns), melynek szövege nem maradt fönt. https://www.arlima.net/en/geffrei_gaimar.html

[476] Elisabeth A. FRANCIS, *Wace*, in. *D.L.F.* 759-760. Mistre Wace's *Roman de Rou et des ducs de Normandie*, hrsg. Hugo ANDERSON, T. I-II. Henninger, Heilbron: 1877-79. https://www.arlima.net/az/wace.html

[477] L-F FLUTRE, *Benoit de Sainte-Maure*, in. *D.L.F.* 110-111. Carin FAHLIN (ed.), *Chroniques des ducs de Normandie par Benoît, publiées d'après le manuscrit de Tours, avec les variantes du manuscrit de Londres*, T. I_II., Upsala: 1951-54. https://www.arlima.net/ad/benoit_de_sainte_maure.html (2017.08.31)

[478] *DLF.,* pp. 53, 233, 334--335., HUBERT, J.--LA MONTE, J. L. (ed.): *Estoire de la guerre sainte,* New York, 1941 (bilingvis változat)., JOHNSTON, M. R. C. (ed.): *La croisade et la Mort de Richard Coeur de Lion,,* "The Anglo-norman Text Society", Oxford, 1961.

Maréschal-nak (1140k-1219), a gyermek III. Henrik gyámjának a történetét hagyta ránk, mely egy francia nyelvű "*vita*"-ként is felfogható. A verses mű szerzője egy „*ménestrel*" (vándordalnok), aki a neves lovag hasonló kvalitásokkal rendelkező és ugyancsak Guillaume nevet viselő fiának a megrendelésére alkotott, mégpedig a "*legtisztább francia nyelven*", nem sokkal Guillaume gróf halálát követően. Teljesítményét egyes kutatók a legnagyobbakéval (Villehardouin, Froissart) szokták összevetni.[479] Guillaume Le Maréchal-ról Georges Duby írt egy kitűnő monográfiát.[480] Itt jegyezzük meg, hogy az anglo-normann történetírás erős francia hagyományait jól mutatja, hogy az angol monarchia francia nyelvű történetírása még a 14. század első évtizedében is produkált újabb alkotásokat, hiszen Pierre Langtoft, a yorkshire-i Bridlington kanonokja 1311-ben (tehát Joinville-lel gyakorlatilag egy időben) még francia alexandrinusokban írta meg Anglia történetét a kezdetektől I. Edward haláláig (1306).[481]

A francia nyelvű történetírás igen korán megjelent Flandriában is, erre azonban csak közvetett információk állnak rendelkezésünkre, mivel a legrégebbinek ismert mű szövege nem maradt ránk. Annyit lehet tudni, hogy a századfordulón "*in gallico idiomate*" már létezett egy világtörténet, melyet IX. Baudouin (Baldwin), Flandria grófja készíttetett, még a IV. keresztes hadjáratba indulása (1202) előtt.[482]

A fenti példák valójában mind azt mutatják, hogy a francianyelvűség kezdetben igen erőteljesen kötődött a főúri, fejedelmi udvarokhoz. Ez alól csak látszólag jelent kivételt az anglo-normann terület: Geimar Yorkshire úrnőjének ír, II. Henrik nem angol királyként, hanem Normandia hercegeként rendel történetet Wace-tól és Benoît de Sainte-Maure-tól, Ambroise a keresztes háború történetét mondja el, Guillaume de Maréchal történetének megrendelője a fia, II. Guillaume, a flandriai világtörténeté IX. Baudouin gróf. S a folyamat egyre nagyobb lendületet kap: „*A népnyelven kibontakozó történetírás virágzásnak indult az észak-franciaországi főúri udvarokban és a városokban.*" [483] A legrégibb ismert alkotások egyike "*Tote l'histoire de France*" (1225 k.) címet viseli, s Észak és Dél határterületéről, Saintes környékéről

---

[479] *Histoire de Guillaume Le Maréchal* ed. par. Paul MEYER, I-III., « S.H.F. », Paris, 1891-1901. GUENÉE, *Histoire et culture...,* 64, 252, GRANSDEN, 345-355., BÉDIER-HAZARD, 75., LANSON, 50.,

[480] Georges DUBY, *Guillaume le Maréchal, ou le meilleur chevalier du monde,* „Les Inconnus de l"Histoire", Paris, 1984.

[481] René HERVAL, *Pierre de Langtoft* in *D.L.F.* 595., WRIGHT, Th. (ed.): *The Chronicle of Pierre de Langtoft in French Verse from the Earliest Period to the Death of Edward I.,* in "*RBMS, Rolls Séries*", I-II., London, 1866--68., Langtoft művét (melyből 16 példány maradt meg) majd franciából fordítják angolra. GUENÉE, *Histoire et culture...,* 26, 251, 320., EHRARD-PALMADE, 13., BOURDÉ-MARTIN, 33-40.,

[482] Henri ROUSSEL, *Chroniques des Comtes de Flandres (Les)* in *D.L.F.,* 193., LANSON, 49-50., BÉDIER-HAZARD, p. 75., kiadva: A. DE SMEDT, *Les chronikes des Contes de Flandres,* in "*Chroniques Belges.*", II., Bruxelles, 1958, 31-92.

[483] GUENÉE, *Comment*…, 23.

származik: ambiciózus címével ellentétben egy olyan rövid latin krónika francia átírása, mely alapvetően a régió (Saintonge) történetéhez kötődik.[484]

A húszas években, a királyság északi részén keletkezett két új kompozíció: az angol királyhoz csatlakozott VII. Robert de Béthune környezetében alkotó *ménestrel*, a "Béthune-i Névtelen" francia prózában előbb Normandia hercegeinek és az angol királyoknak a történetét írta meg (*Histoire des ducs de Normandie et des rois d'Angleterre* – 1220-ig), melyben korábbi latin és francia szövegeket használ föl, de tartalmaznak művei eredeti részeket is. Kiindulópontja mindkét esetben a frankok trójai eredete, s az angol királyok esetében III. Henrik megkoronázásáig, a franciáknál II. Fülöp koráig foglalja össze a történetet (*Chronique française des rois de France* – 1217-ig). A két mű eredetiségét az adja, hogy szerzője a történetet az angol és francia oldalról is megvizsgálja, s a Bouvines-nál legyőzött bárók szemszögéből közelíti meg az eseményeket.[485] Később, Poitou vidékén, 1260 tájt újabb francia nyelvű kivonatos történet születéséről van tudomásunk, amely annyiban tér el a korábbiaktól, hogy ezúttal a megrendelő főúr egyben a királyi család tagja, hiszen a mű IX. Lajos kedvelt öccsének, Alphonse de Poitiers-nak (1220/21-1271) a megrendelésére és használatára készült.[486] Alphonse de Poitiers számára készítették el a *Gesta Francorom usque ad annum 1214* szabad fordítását (Alphonse de Poitiers *ménestrel*je jóvoltából) s egy verses *Roman des Comtes de Poitiers* című művet. Alphonse udvara tehát fontos kulturális központ is; Poitiers grófja egyébiránt Rutebeuf protektora is volt.[487]

Itt kell megemlítenünk egy másik *vándordalnok* (a *Ménestrel de Reims*) alkotását is, akinek művéről ugyan a *Dictionnaire*-ben csak annyi szerepel, hogy „*irodalmi értéke nagyobb, mint történeti hitelessége*", de amely olyan rövid történeteket, anekdotikus elemeket tartalmaz, mely Joinville művének bizonyos részleteivel rokonítja.[488] Mindenesetre azok közé a kortárs munkák közé tartozik, melyeket nagy valószínűséggel Joinville is ismerhetett.

A Francia Királyságnak a francia nyelven és prózában írott története a 13. század húszas éveiben csatlakozott a már megszületett francia nyelvű történetíráshoz. Az első próbálkozások

---

[484] A *„Chronique Saintongeaise"*, Robert BOSSUAT, *Tote l'istoire de France*, in *DLF.,* 716., kiadva Francis-William BOURDILLON, (ed.): *Tote l'istoire de France,* London, 1897.

[485] GUENÉE, *Comment*…, 22. http://www.arlima.net/ad/anonyme_de_bethune.html

[486] A korai francia nyelvű történetírás kialakulásához és az első művek tanulmányozásához kiindulópontként lásd: Ronald N. WALPOLE, *Béthune (l'Anonyme de)*, in *D.L.F.,* 130., GUENÉE, *Histoire et culture...,* 115, 117-119., Louis DELISLE, (ed.): *La Chronique française des rois de France,* in "*Recueil des historiens des Gaules et de la* France", XXIV., Paris, 1904. 750-775, 729-740 (részleges kiadás)., BÉDIER-HAZARD, 77.

[487] https://www.arlima.net/ad/comte_de_poitiers_roman_du.html (letöltve 2017.08.12.)

[488] LE GOFF, 1996, 435-447; *DMA,* 507. A Ménestrel történetei VII. Lajossal kezdődnek és az angol királlyal való megbékélésig terjednek (1259). Kiadva: Natalis de WAILLY (ed.) *Récits d'un Ménestrel de Reims au treizième siècle*, S.H.F., Renouard, Paris: 1876. https://www.arlima.net/mpl/menestrel_de_reims_chronique_dun.html (Letöltve 2017.08.12.)

(mint erre fentebb utaltunk) a már létező latin szövegek francia nyelvű adaptálását jelentették, de mind nagyobb részben kerültek bele az összeállításokba a kompiláló-fordító szerzők saját szövegei is.

Bernard Guenée kiemeli, hogy Bouvines hatása és sikerélménye mennyire fontos volt a királyság, a királyi udvar gondolkodásában, így a történetírásában is. Az újabb kutatások jóvoltából tudjuk, hogy a Francia Királyság francia nyelvű prózában írott első története az eddig feltételezettnél csaknem tíz évvel korábbra datálható, II. Fülöp uralkodásának utolsó éveire.[489] A szerző ismeretlen – noha feltételezik, hogy Saint-Germain apátságához köthető –, munkáját a két kézirat fellelhetőségi helyével azonosítják be. A „*Chantilly—Vatikáni Névtelen*" műve, a „*Chroniques des rois de France*" a Bouvines-t követő években készült, és valójában egy olyan fordítás, mely a frankok trójai eredetétől II. Fülöp koráig írja meg Franciaország történetét. Felhasználja a korábbi *annales*-eket, krónikákat (mint Eginhard, Pseudo-Turpin), melyeket egységes szerkezetbe foglal.

A magát megnevezni nem kívánó fordító-szerző, aki a bevezetőjében arra utal, hogy apátja kérésére végzi el ezt a nehéz munkát, ismerte a korábbi műveket, és kapcsolatban állt Saint-Denis Apátságával. Ez egyben azt is jelenti, hogy 1220 táján a királyi udvarban már rendelkezésre állt a francia királyok történetének egy francia nyelvű változata, ami a 13. századi francia történetírás vizsgálata szempontjából komoly szemléletváltozást jelent, és ráirányítja a figyelmet arra a fontos háttér-szerepre, melyet ezen a téren a Párizs-környéki apátságok, különösen pedig Saint-Denis játszott.[490] Saint-Denis kivételes szerepe eddig is ismert volt, de az volt az általános nézet, hogy a nemzeti történelem népnyelven készült változatának megrendelője maga Szent Lajos volt. Az újabb kutatások azonban azt valószínűsítik, hogy a *Roman des Roys* megíratásában, vagyis a nemzeti monarchia történetének megszervezésében és megalkotásában a kezdeményezés is az apátsághoz kötődött. Eszerint tehát – mint fentebb említettük – a Saint-Denis-i Apátság ebben nem egyszerűen az uralkodói óhajt, a megrendelést hajtotta végre, hanem a koncepció megalkotásában is kezdeményező szerepet játszott. Úgy tűnik, ebben a folyamatban két személynek volt kivételes szerepe: Saint-Denis apátjának, Mathieu de Vendôme-nak (1222k.-1286) és a történetíró Primat / Primatus saint-denis-i szerzetesnek.[491]

---

[489] GUENÉE, *Comment*…, 21-27.

[490] GUENÉE, *Comment*…, 22. Ginette LABORY, *Essai d'une histoire nationale au XIIIe siècle: la Chronique de l'anonyme de Chantilly-Vatican*, Bibliothèque de l'École des Chartes N°. 148. 300-354. Pierre BOTINEAU, *L'histoire de la France en français de Charlemagne à Philippe Auguste. La compilation du ms. 624 du fonds de la reine à la Bibliothèque du Vatican,* Romania N°. 90. (1969) 79-99. https://www.arlima.net/no/930 (letöltve 2017 aug. 31.)

[491] GUENÉE, *Comment*…, 31-63, 63-89.

Kétségtelen, hogy a királyság nemzeti történetének megalkotásában a teljes áttörés a "Nagy Francia Krónikák" (*Les Grandes Chroniques de France*) címen ismert krónikakompozíció megszerkesztésével következett be. Mathieu Lajos király káplánja és tanácsadója volt, aki 1258-tól lett Saint-Denis apátja, s két alkalommal, a IX. Lajos (1270) majd fia, III. Fülöp (1285) halálát követő súlyos helyzetben volt az ország régense. Amikor Mathieu de Vendôme, Saint-Denis apátjaként, uralkodója (IX. Lajos) kívánságával összhangban egybegyűjtötte a korábbi dinasztiák, a "három uralkodóház" (*'les trois races'*) királyainak történetét, és azokat 1250 táján egybefűzte, egyben megteremtette a francia monarchia folyamatos, írásos történetének magját.[492] Ebben a krónikakompozícióban egységbe szerveződött a három "nemzetséghez" ('faj', *'race'*) tartozó királyok története, mely *önmagában is* jelentős esemény a francia királyság trónján ülő Capeting-dinasztia és a francia történeti tudat kibontakozása szempontjából. De még inkább az, ha tudjuk, hogy a saint-denis-i katedrális "dinasztikus nekropoliszként", királyi temetkezési helyként való újjászületéséhez kapcsolódott, amiből láthatjuk, hogy itt egy valóban nagyszabású politikai koncepció egyik fontos eleméről van szó.[493]

A saint-denis-i szerzetesek gyűjtőmunkája pedig kiindulópontja volt egy hosszabb folyamatnak, melynek során az uralkodó a hivatalos történet továbbírásának feladatát is rájuk testálta: így a 13. század közepétől kezdve a 15. század utolsó harmadáig (bizonyos hangsúlyeltérésekkel) Saint-Denis apátsága maradt a hivatalos, királyi francia történetírás központja. Maga az igény, hogy legyen a francia monarchiának egy *hivatalos* története, a történetírás fontos szerepének felismerését és presztízsének további emelését jelentette: a latin változat megtartása a hagyományok és a tekintélyes tudomány felé volt egyértelmű üzenet, a francia változat előírása a diffúzió fontosságán túl (és azzal összefüggésben) illeszkedett a francia nemzeti monarchia új és általános, minél teljesebb szuverenitását kifejezésre juttató koncepciójába.[494] Így a három „szakralizált" nyelv – a görög, a latin és a héber – mellé és részben azokkal rivalizálva, a szakralizált királyság nyelveként zárkózott föl a francia. E

[492] Erről az egész folyamatról magyar nyelven is hozzáférhető, igen értékes összefoglalás készült Csákó Judit doktori értekezésében. CSÁKÓ, *Árpád-kori Magyarország…*, (Phd.) 162-407.

[493] A saint-denis-i nekropolisz szimbolikus jelentőségét a francia uralkodók olyan fontosnak tekintették, hogy saját koncepciójuk kiemelése érdekében még a fejedelmi sírokat is több ízben átrendezték. BEAUNE, *Naissance...,* 165-172., Saint-Denis több alkalommal koronázó hely is volt, így Pippin, fiaival, Károllyal és Karlomannal együtt (754), ill. a 12 sz. -ban Fülöp Ágost (1180-as) koronázására került ott sor. Jean-Pierre BAYARD, *Sacres et Couronnements Royaux,* Paris : 1984., 351. Az apátság kiemelkedő fontosságát mutatja továbbá, hogy Mathieu de Vendôme, saint-denis-i apát a feje annak a szűk testületnek, mely az ország ügyeit intézi az uralkodó (IX. Lajos) távollétében, s ő végrendeletének hivatalos végrehajtója is. RICHARD, *Saint-Louis,* 431-435, 446, 553-557, 575-576.

[494] Colette BEAUNE, *Naissance…*, 173-226, 393-417.

kérdésben akár szimbolikusnak is tekinthetünk két – Szent Lajoshoz kötődő – dokumentumot: az egyik Lajos királynak a „szaracénok fogságából" történt kiszabadulása után kialakult helyzetről szóló beszámolója: a király levele alattvalóihoz, melyet a Szentföldről írt 1250 augusztusában még latin nyelvű, a másik pedig, melyet a király uralkodása végén (Joinville szerint Tuniszban) „saját kezűleg" írt, a fiának szóló *Intelmek*, már francia nyelvű. Ezt Joinville szükségesnek is látja külön kihangsúlyozni.[495]

Az első egy országától távol lévő tekintélyes uralkodó alattvalóihoz és otthoni kormányzatához szóló levele, a másik a szent király halálos ágyán elhangzó, de korábban született uralkodói testamentum: mindkettőnek megvolt a maga funkciója, de aligha kétséges, hogy melyik szövegnek nagyobb a tekintélye, a hordereje és az üzenete. Szent Lajos leányának, Izabellának (V. Thibaud felesége) is elkészítette (ugyancsak franciául) a neki szóló *Intelmeit*, ami nem kapott helyet a krónikákban, így Joinville sem ismerte.[496]

Ha pedig ezt olyan kontextusban közelítjük meg, amilyenben egyébként a kortársak is tették időnként, hogy a görög a „skizmatikusok" nyelve, a latin a pápai és császári hatalom s a vele együtt járó szupremácia kifejezése és szimbóluma, a héber pedig a „Krisztus megfeszítéséért felelős", időnként tolerált, gyakran pedig üldözött[497] közösség nyelve, a francia szerepének, küldetésének kiemelkedő, mindhatni ideológiai fontossága az újabb evidencia.[498] Ebben a gondolkodásmódban fontos szerep jut a frankok trójai eredetéről szóló legendának.[499] A "*Saint-Denis-i Krónika-kompozíció*" tehát nem megszokásból és nem véletlenül, végigkíséri a franciák történetét a trójai eredettől az 1220-as évekig, a folytatásra pedig – az előbbi koncepció értelmében – már a saint-denis-i szerzetesek kaptak megbízást. Mathieu de Vendôme apát valamennyi korábbi érték egybegyűjtésére gondolt: a Meroving korszakra itt találjuk Aimoin de

---

[495] David O'CONNELL, *Les propos…,* 1974 (2013), 162-172 (213-225) idézi LE GOFF, 1996, *Annexe* II. 1032-1042. O'CONNELL, *Uo*., *Enseignements*, 231-244.

[496] O'CONNELL, 244-249. Ez a szöveg nem került bele a krónikaszövegekbe (egyébként a szöveg végén maga Lajos király tiltja meg, hogy Izabella megmutassa *Intelmeit* fivérén kívül bárkinek.)

[497] A 13. század – és maga Szent Lajos is – bonyolult és gyakran konfliktusos kapcsolatban állt az országon belül érzékelhetően fontos gazdasági (és nem elhanyagolható szellemi) szerepet játszó zsidósággal. Ebbe azonban az időnkénti kemény *represszió* mellett elfértek a *hitviták,* és kirajzolódott a király azon szándéka, hogy mindenekelőtt nem a zsidók *megsemmisítésére*, hanem a *megtérésére* törekszik. A 2015-ben szervezett Szent Lajos emlékév egyik fő témája a király és a zsidóság kapcsolata volt (lásd fentebb). LE GOFF, 2015, *Következtetések*, 271. Újabb összefoglaló munka Juliette SIBON, *Les Juifs au temps de Saint Louis*, Albin Michel, Paris: 2017.

[498] LE GOFF, 2015. *Következtetések*, 393-396.

[499] Uo., 397-398., ECKHARDT, *De Sicambria*…, 11-51., BEAUNE, *La naissance…*, 25-74. Keith BAYE, *Troie dans la littérature latine (Matière de)* in *D.M.A*., 1410-1411. SELÁF Levente, *A trójai eredet mítosza és Magyarország Olivier de la Marche Emlékirataiban*, in *Fehér Lovag: tanulmányok Cs.S. 65. születésnapjára*, szerk. GÁLFFY László-SÁRINGER János, SZTE BTK Középkori Egyetemes Történeti tanszék, Lazi Könyvkiadó, Szeged: 2015. 175-181. CSERNUS, 1999, 144-146.

Fleury Frank *Historiá*ját és a *Gesta* Dagoberti-t; a lorsch-i *Annaleseket,* az Einhard (Eginhard)-féle *Vita* Caroli Magnit, továbbá az Anonymus Astronomus Kegyes Lajosról írott *Vitá*ját a Karolingok korára; a Capetingekre pedig Guillaume de Jumiège Normandia hercegeinek tetteit bemutató *Historiá*ját, Suger VI. Lajosról írott *Vitá*ját, Rigordus és Guillaume Le Breton Fennséges Fülöpről készített *Vitá*ját. A kompiláció, mely a fenti művek egybeszerkesztéséből jött létre, a *Saint-Denis Latin Krónikái* illetve a *Saint-Denis-i Évkönyvek* címen ismeretes.[500]

A fentiek mellett egy olyan újabb intézkedés hozott fontos változást, melynek eredményeképp egy Primat nevű (mást nem tudunk róla), ugyancsak saint-denis-i szerzetes kapott megbízást Mathieu de Vendôme-tól (IX. Lajos óhajának megfelelően) a latin krónikák franciára fordítására. Primat / Primatus kifejezetten művelt ember volt, és munkájának megírása előtt már ismerte a korábbi latin és az újabb francia nyelvű (Chantilly-i Névtelen) históriákat. A hagyomány szerint magától Szent Lajostól 1250 körül kapott megbízást a *Roman des Roys* megírására. Tekintettel azonban arra, hogy Lajos király éppen ebben az időszakban (1248-54 között) a Szentföldön tartózkodott, nagyobb a valószínűsége, hogy a megbízásban a király távollétében társ-régens Mathieu de Vendôme-nak volt a legfontosabb szerepe. Primat 1274-ben fejezte be a művét, és azt III. Fülöpnek ajánlotta.[501] A „*Roman des Roys*" (a királyok *francia* nyelvű *története* – és nem „*regénye*") valójában a *Les Grandes Chroniques de France* bevezető fejezete, melynek már a maga korában is rendkívüli sikere volt: százhat kézirata maradt ránk.[502]

A Primat által készített francia változat segítségével a latin krónika tartalma így már jóval szélesebb kör számára volt elérhető, amire Joinville esete az egyik legjobb példa. A fejedelmi kívánság megvalósulásának, hogy a királyság hivatalos története francia nyelven is hozzáférhető legyen, más következménye is lett: általa a történetírás *tudományos* nyelveként *emancipálta* a francia nyelvet. Megszületett tehát a nemzeti monarchia létrehozásának útjára lépő Francia Királyság "nemzeti nyelven" is hozzáférhető színvonalas története, mely ezen túl a latinul tovább folytatódó történetírással párhuzamosan létezett és fejlődött, tehát a 13. század közepétől a monarchia hivatalos történetírását végző saint-denis-i szerzetesek, az immár mindenkori uralkodói elvárásoknak megfelelően, gondoskodtak arról, hogy a francia monarchia történetét

[500] A saint-denis-i apátság szerepére lásd továbbá: Henri-François DELABORDE, *La vraie Chronique de Saint-Denis,* "Bibliothèque de l'École des Chartes" , LI., 1890., 93-110., Alain ERLANDE-BRANDENBURG, *Le Roi est mort. Étude sur les funérailles, les sépultures et les tombeaux des Rois de France jusqu'à la fin du XIIIe siècle,* Paris, 1975., GUENÉE, *Histoire et culture...,* pp. 68--69, 85, 89, 93, 104, 110, 118--119, 137--138, 216--217, 287, 310--311, 320--321, 335, 351--352., UŐ.: *Histoire d'un succès: construction et diffusioin des „Grandes Chroniques de France" (1274--1518),* Paris.

[501] GUENÉE, *Comment*…, 46-62. https://www.arlima.net/mp/primat.html

[502] GUENÉE, 2016. 13-14.

bilingvis változatban alkossák meg. (Később gyakorlattá válik, hogy a történetírók, műveik elkészítésekor Saint-Denis-ben szerezték meg az iduláshoz szükséges ismereteiket.)

Ezt hol úgy valósították meg, hogy a krónikás maga fordította le az általa latin nyelven megírt részeket, mint Guillaume de Nangis (megh. 1300k.), hol pedig úgy, hogy a kijelölt "hivatalos" történetíró latin szövegét a szerzetestársak ültették át franciára.[503] Saint-Denis apátsága, dinasztikus nekropolisza, mely bizonyíthatóan a 7. századtól az ország egyik legfontosabb zarándokhelye is volt, különösen IX. Lajos szentté avatását (1297) követően igazi *kultikus* központtá vált, a francia monarchia, a Capeting állam egyik legfontosabb *szellemi* és *vallási* centrumává lett. Immár nem csak a "*regaliá*"-t, azaz a koronázáshoz és a királyi bevonulásokhoz szükséges rekvizitumokat, köztük a "*Joyeuse*"-t, illetve az "*oriflamme*"-ot őrizték itt, hanem a monarchia leghitelesebb történetét is írták (egészen a 15. század második feléig). Nyilvánvalóan szimbolikus jelentősége is van annak, hogy az első Franciaországban nyomtatott mű 1476-ban éppen a *Grandes Chroniques de France* három kötetbe összefoglalt változata lett.[504]

A latin és a francia nyelvű történetírás kapcsolatában később, a 13-15. század között fontos változások történtek. Itt annyit kell csupán megjegyeznünk, hogy a latin nyelvű hivatalos történetírás Saint-Denis-ben a 15. század közepéig folyamatosan megmaradt, de politikai jelentősége egyre csökkent, s arányait tekintve mind szerényebb mértékben részesedett a francia historiográfiai produkcióból.

A francia történetírás fejlődésében a legfontosabb változás tehát a 13. század végén - 14. század elején (tehát éppen Joinville könyvének megszületése időszakában) Saint-Denis-ben következett be. Ennek fő hordozója a királyság, a kortársak és a középkori történetírás számára a Mathieu de Vendôme és Primat szerzetes munkájával fémjelezhető, saint-denis-i „műhely" kialakítása volt, amiben Joinville – egyébként egyedülálló – alkotásának közvetlenül nem volt semmi szerepe. A *sénéchal* műve által jó érzékkel – és föltehetően önkéntelenül és természetesen

---

[503] Úgy tűnik, hogy a döntést nagyban elősegítette annak a korábbi, már említett fordításnak az átütő sikere, melyet Alfonz gróf udvari énekese készített, éppen a saint-denis-i apátságban összegyűjtött krónikák és az archívum dokumentumainak felhasználásával *Franciaország királyainak története* címen. FAVIER, *Dictionnaire...,* 773.; RICHARD, *Saint-Louis...,* 341-435.

[504] PASQUIER BONHOMME: *Les Grandes Chroniques de France*, Paris, 1476-77. Itt jegyezzük meg, hogy a fejedelmi dinasztia stabilitását is szolgáló szerkesztési és fordítási tevékenység korántsem volt elszigetelt jelenség a történetírásban: példaként említhetjük a *Chronique des Comtes de Flandres* c. művet, mely 1165-től vezeti végig e gazdag tartomány grófjainak történetét, ugyancsak a 13. sz. utolsó harmadában született, s döntően ugyancsak egy korábbi latin nyelvű krónika (néhol kivonatos) francia fordítása, lásd 49. sz. lj., Geneviève BOISARD, *Chroniques de France (Les Grandes)* in *DLF.,* p. 193. Mireille CHAZAN, *Chroniques latines de Saint-Denis* in *D.M.A*. 289-290. ; FAVIER, *Dictionnaire...,* 537, 707, 808.
http://www.arlima.net/eh/grandes_chroniques_de_france.html

– csatlakozott egy kibontakozó folyamathoz, melynek különböző elemei közvetve hatást gyakoroltak rá, és amelyeket kivételes érzékkel és eredménnyel integrált művébe és fejlesztett tovább. Joinville „fogyasztója" volt a dioniziánus műhely szellemi produkciójának és nem közvetlen gazdagítója.

Egyébként Joinville maga is tisztában volt azzal, hogy jelentős értéket alkotott: igen eredeti módon, az írói teljesítményt a szent király uralkodásának teljesítményével hasonlította össze. Az alábbi mondata az alkotói büszkeség ritka szépségű megnyilvánulása is. Szent Lajosról szólván a következőket írja: „*Kegyes és tiszteletre méltó cselekedet siratni e szent fejedelem túlvilágra költözését, ki igazán szenthez illően s becsülettel őrködött országa fölött, s aki sok szép adományt és számos nemes alapítást tett. S miként az író, aki elkészült könyvét arannyal és azúrral díszíti, úgy díszítette országát a fentebb felsorolt szép apátságokkal, számos ispotállyal, prédikátor, kordás és más rendekhez tartozó monostorokkal a király.*"[505]

A 13. század végére tehát a francia nyelvű szövegek rohamos térhódítása következtében tartalmilag is módosult a latin és francia történetírás kapcsolata. A Saint-Denis-ben készült hivatalos történetírásban a 13. század utolsó harmadáig tartó korai fázis után, melynek során inkább a francia nyelvű történetírás kölcsönzött a latin nyelvűtől, s azt feltétlen tekintélyként tisztelte, egy köztes időszak következett, ami a 14. század közepéig tartott, és viszonyukat a kiegyensúlyozott *bilingvizmus* jellemezte: ekkor a krónikából párhuzamosan két változat készült, és saját funkciójának mindkettő megfelelt.

Ezzel párhuzamosan viszont éppen a keresztes hadjáratok élményanyagának megörökítésében egy igen határozott fordulat következett be a népnyelv használata irányába, amivel a francia nyelvű történetírásnak létrejött egy újabb, gazdag forráscsoportja Villehardouin-től Joinville-ig. Ebben a nyelvi fordulatban – a már említettek mellett – szerepe volt (különösen Villehardouin és folytatói esetében) annak is, hogy buzdítani kívánták a nyugati lovagokat, hogy menjenek (pontosabban „jöjjenek") a Latin Császárságba, és segítsék a létrehozott új államhatalom stabilizálását. Volt tehát ennek a történetírásnak egy konkrét, segítség-toborzó, erősen „propagandisztikus" funkciója is, ami ekkor már latin nyelven eleve sikertelenségre ítélt vállalkozás lett volna.

Láthatjuk, hogy ebben a korszakban Champagne két különböző generációhoz tartozó, de műveltségükben közös, és rokoni kapcsolati háló révén is egymáshoz kötődő méltóság-viselője – az előbbi *maréchal*, az utóbbi *sénéchal* – a történetírás területén is az élen járt, és aktív részt vállalt a francia nyelvű történetírás, mint műfaj megteremtésében. Joinville számára is

[505] JOINVILLE, 2015., **758**.

természetesnek tűnhetett – különösen, mivel az egyiptomi keresztes hadjárat mintegy hat esztendejét a király közvetlen közelében tölthette –, hogy megírja a keresztes hadjárat történetét, s ebben az összefüggésben Ambroise, Villehardouin és Henri de Valenciennes krónikás hagyományainak folytatójaként tekinthetünk rá.

Nincs azonban semmilyen konkrét adat arról, hogy az észak-franciaországi (flandriai, champagne-i, pikárdiai) krónikásaink tudtak volna egymás műveiről. Clari esetében, aki nem tartozik a bárók közé, mint Villeharduin vagy éppen Joinville, hanem csupán egy alacsonyabb rangú lovag (és nem *ménestrel* és nem is *trouvère*), ráadásul krónikájának arról az egy példányáról tudunk, amit Corbie apátságában helyezett el, ez még érthető is. kevésbé az, ha Villehardouinre és Joinville-re gondolunk. Mindenesetre az bizonyos, hogy nem használták egymás munkáit, nincsenek átvételek, nincs kompiláció akkor sem, amikor pédául Joinville korábbi szentföldi keresztes történetekre utal. (Ezek a referenciák inkább arról tanúskodnak, hogy a Szentföldön történt események a francia főúri udvarokban – különösen Champagne-ban – széleskörűen ismertek voltak és közszájon forogtak – gondoljunk például Gautier de Brienne történetére.)[506] Emellett figyelembe kell venni azt is, hogy a Francia Királyságban nem számított szokatlannak vagy különlegesnek – Champagne-ban különösen nem – a „szentföldi zarándoklat": sőt, szerves része volt a helyi lovagság életének. Ugyanakkor nehezen képzelhető el, hogy a champagne-i fejedelmi udvarhoz hivatali minőségükben is kötődő történetírók semmit nem tudtak egymás munkáiról. Noha a Joinville-ek kapcsolatban álltak a Villehardouinekkel (Geoffroy de Villehardouin név szerint is említi azokat a Joinville-eket, akik a IV. keresztes hadjáratban részt vettek), Joinville magával a IV. keresztes hadjárattal egyáltalában nem foglalkozik, csak a harmadik, az ötödik, valamint a „bárók" keresztes hadjáratának eseményeire utal.[507] Úgy tűnik, hogy nem volt szokásban, hogy „lehivatkozzák" kortárs írott forrásaikat: ebben az összefüggésben pedig kifejezetten figyelemre méltó, hogy ezt Joinville két alkalommal is (a „Szentföldi Krónikák" és a „Nagy krónikák" esetében) megteszi. Közülük különösen érdekes a második hivatkozás, mivel Joinville úgy beszél a „*francia nyelvű könyvből*" átvett részről, mint referenciáról, mint *hiteles* forrásról (és ebben nem is téved.).[508]

---

[506] *Uo*., **465**, **466**, **530-533**, **536-538**.

[507] Annyi szinte bizonyos, hogy Robert de Clari krónikájával, nagy valószínűséggel más nem – így Joinville sem – került kapcsolatba. Clari-ra lásd Gérard JACQUIN, *Robert de Clari és krónikája*, in CLARI, 2013, 135-156.

[508] Egy alkalommal akkor, amikor az Oroszlánszivű Richárddal kapcsolatban említi a szentföldi történeteket, másszor, amikor kifejezetten utal arra, hogy könyvének egy részét egy „*francia nyelvű történetben találta*.". Tehát egy alkalommal ezt véletlenül és mellékesen, a másik esetben viszont a hitelesség megteremtésének igényével teszi. *Uo*., **77** és**768**.

Joinville-nél érdekes módon nem sok szó esik a IV. keresztes hadjárattal kapcsolatos eseményekről és azok következményeiről. A sénéchal könyve épphogy csak érint néhány Konstantinápolyi Császársággal kapcsolatos eseményt, kezdetben enged a kérésnek, és ígértet tesz, hogy majd a konstantinápolyi császár szolgálatába áll,[509] de esküjétől mielőbb szabadulni igyekszik, és nem szentel neki a művében sem különösebb figyelmet. Ebben végül nem tesz mást, mint követi urának, a királynak a latin császársággal kapcsolatos politikáját. A király az őt Cipruson fölkereső Mária (Marie de Brienne) császárné segítségkérését egyébként azzal utasítja el, hogy „*arra már nem telik neki, mert nincs az a kincsesláda, amely ne ürülne ki fenékig.*”[510] A Latin Császárság esetében Lajos király legfőbb gondja valójában az, hogy megszerezze a császár birtokában lévő, kivételesen értékes Krisztus-ereklyéket, a „*Passio*” ereklyéit – mindenekelőtt a *Töviskoronát* – a kifejezetten e célból épített Sainte-Chapelle számára.[511]

I.4. Történetírás – népnyelv – hatalom.

A fenti három komponens a 13. század során mind szorosabban összefonódott. Fentebb már hivatkoztunk arra a kivételes szerepre, melyet a történelem iránti érdeklődés felkeltésében, illetve fenntartásában a francia nyelvű geszták, az ún. "chanson de geste"-ek játszottak a 11. sz. végétől kezdődően, s utaltunk arra is, amit a nyelv továbbfejlődésében és az antik témák és történetek újrafelfedezésében a regények játszottak, különösen a 13. századtól. Nos, e két műfajnak a történetírással való szoros kapcsolata is egyértelmű.

A témákat illetően, a történelem iránti érdeklődés felkeltésében és ébren tartásában az antik hagyományok mellett kivételes szerep jutott a már említett breton tradíciónak, melynek legismertebb alkotásai a Wace-féle Brutus és Rollon "regények" ("*Roman de Brut*", "*Roman de Rou*"), valamint a normannok "tettei" ("*Geste des Normands*") voltak. Természetes, hogy a regénynek azok a csoportjai, ciklusai kerültek közelebb a történetíráshoz, melyeknek alapjai valamilyen korábbi latin nyelvű történeti szövegen nyugodtak, mint Benoît de Saint-Maur *Trója-regénye*, a *Sándor-regények* különböző változatai, vagy éppen az *Arthur-regények* köre.

---

[509] *Uo*., **137**, **138**, **139**, **140**, **495**, **592**. A konstantinápolyi császárnő iránt megnyilvánuló érdeklődésében minden bizonnyal az játszik szerepet, hogy Marie de Brienne-ről van szó, a neves champagne-i bárói dinasztia sarjáról, akinek családjával ráadásul a Joinville-ek rokoni kapcsolatban is álltak.

[510] *Uo*., **140**.

[511] A Töviskoronát II. (Courtenay) Balduin (Baudouin), konstantinápoly utolsó latin császára (1228-1261 megh. 1273) igen komoly összegért (135 ezer tours-i livre) adja el Lajos királynak 1280 augusztusában.

Számos olyan történeti munka létezett, melyek esetében önmagában az a tény, hogy latinból francia nyelvre adaptálták, a címben legalábbis, azonnal „műfaji módosulást" eredményezett: így lett Jacques de Vitry "Historia orientalis"-ából *Le Roman d'Éraclès*, vagy éppen – mint láttuk – a saint-denis-i "Latin krónikák"-ból, Primat fordítása következtében *Le Roman des Roys de France*.

A "roman", mint említettük, e kezdeti korszakban egyaránt jelölt *műfajt* és *nyelvet*. (Méghozzá fordított sorrendeben.) Ilyen értelemben tehát a "roman" tulajdonképpen franciául írott krónikaként, vagy históriaként is értelmezhető lenne, sőt, minden olyen mű, ami franciául íródott (pl. Joinville esetében a *Credo*), lehetett „roman". A népnyelven kibontakozó történetírás sikerének a mértékére utal a különböző művekből ránk maradt kéziratok száma: így pl. Primat munkája a manapság is létező mintegy 106 példányával népszerűség tekintetében kétségtelenül az "élbolyba" tartozhatott.[512]

Az irodalomban tapasztalható tendenciáknak megfelelően (lévén a história irodalmi gyökerű műfaj), kezdetben a történetírók többsége is verselt. A 12. század vége felé azonban mind többször vetődött fel, hogy a történeti művek esetében a versnek "igazságot csorbító" hatása van. Ez a felismerés vezethette 1202-ben Nicolas de Senlis-t, amikor a Pseudo-Turpin-féle verses "*Historia Karoli Magni*" népnyelvre fordításakor a próza alkalmazása mellett döntött (meg talán könnyebb dolga is lehetett.) A próza szerepe, ebben az összefüggésben, a történeti irodalom számára ugyanaz volt, mint a latin forrásra való hivatkozásé: a történetírásnak nagyobb tekintélyt kölcsönzött, és egyben a *hitelesség* benyomását keltette. Eszerint a "*vulgáris nyelven írott próza a 13. század elejére olyan kifejezőeszközzé vált, melynek használata lehetővé tette egy tudós szerző számára – anélkül, hogy tudományának árulójává kelljen lennie –, hogy jóval szélesebb közönséghez szólhasson.*" [513]

A fentiekből következően tehát a latin és a francia, a próza és a vers valamennyi lehetséges kombinációja megelőzte azt a változatot, amely irányba végül a francia történetírás is tendált, s az iránta megnyilvánuló érdeklődés mind egyértelműbben azt sugallta, hogy a jövő, a 13. század elejétől kezdve, a francia nyelven és prózában írott történelemé legyen. Természetesen, mint ahogy a latin-francia nyelvi váltás esetében már láttuk, az átmenet itt sem volt drasztikus, és ahogy a francia történetírás a középkor során mindvégig produkált latin nyelvű műveket, úgy a középkori francia historiográfiának lesznek továbbra is latin és francia

[512] Vö. BÉDIER-HAZARD, 18-25., ZINK, *Introduction...,* 62-69., ZINK, *Littérature...,* 71-85, 132-139, 148-160, 181-190. GUENÉE, *L'histoire et culture...,* 221, 250.

[513] Ronald N. WALPOLE, *Chronique du Pseudo-Turpin* in *DLF.,* 189-191., GUENÉE, *Histoire...,* 220-224., ZINK, *Introduction...,* 89-92., Uő., *Littérature...,* 186-188, 190-191.

nyelvű verses alkotásai is. Ráadásul a próza / vers választás önmagában nem minősíti egy-egy történeti mű forrásértékét sem (szemben az egyre általánosabbá váló fölfogással, mely szerint a verses alkotás történeti információinak hitelessége inkább megkérdőjelezhető), hiszen például az *albigensek* elleni keresztes hadjáratot, vagy a "*Fekete herceg*" történetét elbeszélő verses művek a kor legértékesebb és hiteles történeti forrásai közé tartoznak. Ez esetben viszont az alkotáshoz megválasztott forma egyáltalában nem véletlenszerű, hanem tudatos, és a mű céljaihoz igazodik, amennyiben a verses história továbbra is úgy jelenik meg, mint egy adott személy (szent, király, lovag, egyházi személy) vagy egy kivételes esemény (keresztes hadjárat) glorifikációjának legadekvátabb formája.[514] Ezek azonban kivételnek tekinthetők, és lényegesen nem befolyásolják a főbb fejlődési irányokat.[515]

Láttuk, a műfaji határok ekkor még igen nehezen definiálhatók: a legelterjedtebb megközelítés szerint a történetíráshoz alapvetően a *vita*, az *annales*, a *krónika*, a *história* és a *napló* sorolódott. Úgy tűnik azonban, hogy az anyag teljes összevisszaságban tartalmaz olyan műveket, amelyek az *annales*, a *gesta*, a *vita*, a *historia*, a *chronica*, vagy éppen a *mémoires* esetleg a *journal* címet viselik: a vulgáris nyelv felé való nyitás mindenesetre nem könnyítette meg az egyébként sem nagyon elkülönülő és gyakran kifejezetten keveredő műfaji jellemzők meghatározását. A saint-denis-i krónikakompozíció esetében már láthattuk, hogy a legkülönbözőbb címet viselő művek (*Gesta, Vita, Historia, Annales*) az egybefűzésüket követően végül *Cronica*-ként váltak ismertté. Láthattuk azt is, hogy a fordításban a *Historia* miként vált „*Regénnyé”*.[516] Azok a megkülönböztető jegyek, amelyek a történetírás különböző válfajait hivatva lettek volna elkülöníteni egymástól, a nyelvi váltás kezdeteit követően igencsak elmosódtak; s legtöbbször a szerzők címadásai sem születtek valamiféle világos koncepció jegyében.

Arra is van példa, hogy a szerzők „biztosra mentek” és a címben "fölhalmozták" az általuk ismert valamennyi műfajt, és egyszerre "memoárnak, krónikának, annalesnek, és históriának" tüntették fel a munkájukat. Ami viszont egyértelmű: a francia nyelvű történetírásban befejeződött az a folyamat, amely a latin nyelvű krónika és annales közeledésének következtében indult meg, és korábban a két, elég világosan elkülönült műfaj egymásba olvadásához vezetett, s jogossá tette azt a megállapítást, mely szerint a "*krónika az annales másik neve*". A franciául írott történeti irodalom már csak a krónikát ismeri, az annalest nem. Tapasztalható viszont az a

[514] Pascale BOURGAIN, *L'histoire en latin*, in DMA, 683.
[515] *DLF.,* 160-163, 374-375., ZINK, *Littérature...,* 191-193, 304., DOUTREPONT, *Les mises en prose...,* 380-442.
[516] Valójában akkor még „francia nyelvű könyvvé” vagy „históriává”. FERLAMPIN-ACHER, *Roman…*, in *DMA*. 1243.

törekvés, hogy Eusebius két irányadó műve alapján kísérletet tegyenek "legalább" a „Krónika″ és a ″História″ elkülönítésére, mely szerint – mint ismeretes – az előbbi a *kronológiát* helyezné előtérbe, az utóbbi a *narrációt*, az *elbeszélést* emelné ki; s míg a *Krónika* az események *tömör,* összefogott előadását tételezi fel, addig a *História* az események *részletezését* jelenti.[517] Megfigyelhető azonban, hogy ezeknek az elveknek az alkalmazása a francia nyelvűség térhódításával mind komolyabb nehézségekbe ütközött.[518] Mint szinte minden esetben, ez alól is van egy – ráadásul kései – kivétel: a *Chronique du Mont Saint-Michel* valójában egy francia nyelven írott *annales*.[519]

A belső műfaji irányokat illetően a francia nyelvű történetírás igyekezett követni a latin nyelvű historiográfia fejlődésmenetét, ahol a fenti műfajok összemosódásával kellett számolni. Az annales és a krónika "fúziója" mellett bekövetkezett egy hasonló folyamat a *vita, a gesta és a historia* esetében is, hogy végül majd a 13. századtól a történetírók már egyáltalában ne érezzék kényszerítve magukat a korábbi, "eusebiusi elvek" szerinti választásra, mely szerint valójában az egyik oldalon a *kronológiának*, a másik oldalon pedig a *retorikának* kellene állnia, és a kettő összezavarása nem ildomos. Ehelyett az újabb szerzők egyre inkább olyan művek megalkotására törekedtek, amelyek egyszerre tartalmazzák a kronológiát respektáló elbeszélés és az igényesebb retorika ismérveit.[520]

Nyilvánvalóan nem egyszerűsíti a helyzetet, amikor – mint láttuk – egy krónika (mint a fentebb említett *Chronique de Mont Saint-Michel*) megtévesztésig hasonlít egy annales-re. A francia nyelvű történeti művek sora végül a műfaji fúziónak egyszerű és szemléletes módon adott kifejezést: azt tapasztalhatjuk ugyanis, hogy a történetírók műveiket – az egyszerűség kedvéért, a félreértések elkerülése vagy a tervezett vagy valós áttekintő szándék deklarálása végett – *"chroniques et histoires"* avagy *"histoires et chroniques"* címmel indítják. Az ő esetükben még fokozottabban érvényes Guenée szellemes megjegyzése a belső műfaji fejlődéssel kapcsolatban, mely szerint "(...) *egyes történetírók kivételes műveltsége illetve más történetírók tudatlansága ugyanarra az eredményre vezetett*": az előbbiek nem kívánták, az utóbbiak nem is tudták volna respektálni a klasszikusnak számító szabályokat. Mindez azonban semmit sem von le annak a ténynek a fontosságából, hogy – mint Bernard Guenée írja – a francia nyelvű történetírás kibontakozásakor (és még akkor is, ha ezzel élni nem is mindig tudott) a

[517] BOURGAIN, *L'histoire…,* DMA, 681-683.
[518] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 200-205.; ZINK, *Littérature...,* 171-181.
[519] *La Chronique du Mont Saint-Michel (1343-1466)*, I-II, ed. Siméon LUCE, „SATF", Paris: 1879-1883.; CSERNUS, 1999, 277.
[520] GUENÉE, *Histoire et culture...,* 206.

nyelvi kifejezőeszközök gazdagodása mellett rendelkezésre állt a latin történeti irodalomban végbement belső műfaji fejlődés szintézisének eredménye is.[521]

Joinville műve ebben a kérdésben is egyedülálló alkotás, amit az is alátámaszt, hogy ő maga kísérletet sem tesz arra, hogy klasszikus műfaji behatárolását adja annak, amit ír (valószínűleg ezt a hagyományos formában nem is tartotta szükségesnek). Amit végül is létrehozott, műfaji szempontból is sajátos kivetülése a 13. század irodalmának és történetírásának, és nem kis feladat elé állította későbbi kutatóit és kiadóit, akik igyekeznek szövegét valamely műfajhoz közelíteni.

Szólnunk kell még röviden egy másik fontos jelenségről, mely ugyancsak nagy hatással volt a 12-13. századi történeti irodalom fejlődésére: a *kompilációk* és a történetírás összefüggéseiről. A kompiláció esetében a "szerző" (híven a latin előzményekhez) gyakran már a címválasztással is egyértelművé tette, hogy nem önálló munkát írt, hanem a rendelkezésére álló történeti szövegekből közöl "válogatást": a *"Flores-Fleur", a "Speculum - Miroir"* vagy éppen a *"Mare - Mer"* pontosítások ugyanis erre utalnak.

Az egész probléma megkerülését, illetve talán egy másik a téma komplexebb megközelítését hordozza az a változat, amikor a címben egyszerűen a "*Livre - Könyv*" megjelöléssel találkozunk. (De olyan címeket is ismerünk, mint a konkrét témánkhoz képest későbbi – 14. századi –, de igen jellemző Jacques Legrand művét, mely a következő címet viseli: *Livre des bonnes meurs ou Le Trésor de sapience et fleur de toute bonté*…).[522] Ezek közé tartozik Joinville is, aki művének előszavában úgy fogalmaz, hogy *Könyvet* ír.[523] (Erről a kérdésről a későbbiekben még lesz szó.)

A latin szövegekkel kapcsolatban a kompilációra vonatkozó megállapításunk itt is érvényes: az írói tevékenységnek ez a formája a francia nyelvű történetírás fejlődésének már legkorábbi szakaszában is fontos szerepet játszott, és szinte külön "műfajjá" nőtte ki magát. Az esetek többségében a kompiláció forrása többnyire egy korábbi latin szöveg volt, ami gyakran

---

[521] *Uo*., 207.,

[522] V.ö. Joseph PALMERO, *Hayton* in *DLF*. 370,. André GOSSE, *Jean d'Outremeuse*, *UO*. 425-426, Albert FOULET, *Livre d'Eracles*, *UO*. Mgr P. GLORIEUX, Jacques Legrand, UO., 400, a « *Livre* »-címekre *D.L.F*. 470, a « Miroire »-ra *Uo*., 515-517., ZINK, *Littérature...,* 315-323, 328, 336.

[523] Művének bevezető részénél, a X. Lajos számára készült ajánlásban az alábbi megjelölést használja: „*(...) a királyné asszony, az ön édesanyja (...) oly kitartóan kérlelt engem, ahogyan csak tudott, hogy írassak egy* könyvet *Szent Lajos királyunk bölcs mondásairól és nemes cselekedeteiről (...) elkészült a* könyv*, mely két részből áll.*" „*ma dame la royne, vostre mere (...) me pria que je li feisse faire un* livre *des saintes paroles et des bons faiz nostre roi saint Looÿs (...) le* livre *est assouvi en .II. parties*". Vagy később: „*(...) miként az író, ki elkészült* könyvét *arannyal, s azúrral díszíti* **(…)**."„*(...) et ainsi comme l'escrivain qui a fait son* livre*, qui l'enlumine d'or et d'azur* (…)" JOINVILLE, 2015., **2** és **758**.

azt is jelentette, hogy a kompilátor egyben, a maga szintjén, valamiféle fordítói, sőt, szerkesztői munkát is végzett.

Számos nagysikerű kompilált munka korábbi latin és francia szövegek egyesítéséből, átszerkesztéséből alakult ki. A francia nyelvű kompilációk forrásszövegei igen gyakran a francia nyelvű "*Grandes Chroniques de France*", vagy eredeti latin változatának, a "Saint-Denis-i Krónikák" különböző részleteinek felhasználásával születtek. Az elemzők egyetértenek abban is, hogy annak a gyakran „*igen komplex intellektuális tevékenységnek*", melyet a középkorban a kompiláció jelentett, a történetírás fejlődésére döntően jótékony hatása volt.[524] Joinville maga is élt ezzel a lehetőséggel, s mint láttuk, ő meg is mondja művének utolsó fejezetében, hogy az adott részt egy francia nyelvű történetből vette át (*que j'ai trouvez qui sont en un romant*).[525] Hogy ezt valószínűleg tudatosan tehette, arról a *könyv* megíratásával kapcsolatos fenti szavai tanúskodnak. A kompilációs tevékenység – a maga eszközeivel, de az idők során egyre csökkenő súllyal – később is hozzájárult a francia nyelvű történetírás fejlődéséhez.

Az igazi változást, s mintegy az előzőekben vázolt folyamat betetőzését azonban az eredetileg is francia nyelven és prózában írott, önálló történeti művek megszületése, majd tömegessé válása jelentette. Így az ambiciózusabb és hosszabb időszakot átfogó történetek esetében a legtermészetesebb és leggyakoribb megoldás az volt, hogy a mű egy része (többnyire a kezdetekre vonatkozó fejezetei) kompiláció, a szerző korának eseményeit ábrázoló részek pedig önálló alkotások.

Joinville esetében ez úgy módosul, hogy a közvetlen élményeket leíró részeknek természetesen ő maga a szerzője, a Szent Lajos életrajzának teljessége érdekében szükséges dokumentumoknak az összeállítása pedig kompiláció eredménye. Joinville tehát a *Grandes Chroniques*-ból kompilálta a jogi szövegeket – így a *Grandes Ordonnances* és a párizsi bírói hivatal reformjára vonatkozó részt. Nagy valószínűséggel ugyaninnen vette át (több más, francia és latin nyelvű változatról is tudunk) a király fiának szóló *Intelmek* szövegét, melyet a hagyomány szerint Tuniszban, halálos ágyán fogalmazott meg, illetve „*mint mesélik, saját szent kezével vetett papírra francia nyelven*" fia, Fülöp herceg, a későbbi III. Fülöp számára.[526] Valójában a szöveg nagy valószínűséggel Párizsban készült, 1268 táján, francia nyelven; – melyből később Szent Lajos egy másik életrajzírója, Geoffroy de Beaulieu készített egy rövidített latin nyelvű változatot, mely aztán ismét franciára fordítva bekerült a *Nagy Krónikák*

[524] A kompiláció szerepére ebben az összefüggésben lásd: GUENÉE, *Histoire et culture...*, 211-214., ZINK, *Littérature...,* 38-39, 57-61, 132-136.
[525] JOINVILLE, 2015., **768**.
[526] *Uo*., **685-714** (Grandes Ordonnaces), **715-719** (Párizsi bírói reform), **738-754** (Enseignements – Intelmek).

szövegébe. Joinville már onnan másolhatta.[527] (Eszerint előfordulhatott a korábbiakban megszokotthoz képest „fordított” út is, amikor egy latin szövegnek francia nyelvű dokumentum az alapja.)

A 13. század folyamán tehát a francia történetírás a latin nyelvről a franciára, az irodalmi mű két formája közül pedig a verses változatról végérvényesen a prózára váltott, s Joinville személyében egy kivételes alkotóval folytatódott az a vonulat, mely világi szerzők műveivel gyarapította a francia történeti irodalom alkotásait.

Maga Joinville látszólag – művének bevezetőjében legalábbis ezt írja – megrendelésre dolgozott, s ezt egy gazdag kultúrájú fejedelmi udvarhoz kapcsolódóan tette. Ha a címzett a navarrai király, akkor művének ajánlásakor nem kellett választania, hogy közvetlen hűbérurának, vagy az uralkodónak címezze-e; – a kettő ugyanis (1305-től) azonos volt: X. Lajos Champagne grófjainak a leszármazottja, Navarra királya és az uralkodó francia király fia, s ezzel a francia trón örököse is volt. (Az, hogy az ajánlás címzettje nem a regnáló király, Szép Fülöp, és hogy Joinville mégsem neki ajánlotta a művét, korántsem véletlen; – erről az előző nagyfejezetben, Joinville és Szép Fülöp kapcsolatának bemutatásakor már beszéltem, s még más összefüggésben is esik majd szó róla.)

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a 13. század végére a történetírásban is bekövetkezett az a változás, mely az írás, az irodalom világára akkor már általános értelemben is érvényes volt: „*a népnyelven írott művek többé már nem úgy jelennek meg, mint apró szigetecskék a latin szövegek óceánjában*.” S ehhez Joinville egy nagyon fontos alkotással járult hozzá, melynek igazi jelentőségét azonban a kortársak valószínűleg még nem ismerték föl.[528]

A népnyelv, a történetírás, a hatalom és a dinasztia tehát ebben az időszakban szorosan összefonódott egymással, kölcsönhatás alakult ki közöttük, és a monarchia modernizálásának ideológiai bázisaként is szolgált. A maga kivételes módján Joinville műve is ennek a komplex folyamatnak a terméke, haszonélvezője és tanúja de – ekkor még – nem az alakítója.

---

[527] O’CONNELL, 233-236.

[528] Michel STANESCO, *Michel Zink: La subjectivité littéraire. Autour du siècle de saint-Louis*, Annales. Économie. Société. Civilisations, 41e. No.1 (1986), 70-72. http://www.persee.fr/doc/ahess_0395_2649_1986_num_41_1_283259_t1_0070_0000_001(letöltés 2017.07.28.)

I.5. A 13. századi központok és főbb témák

A szűken vett történeti ihletésű irodalom korszakát követő időszakban a francia nyelvű historiográfia fejlődésének három nagyobb szakaszát szokás megkülönböztetni a 13-15. század közé eső időszakban. Ez a három szakasz ezúttal – kisebb eltérésekkel – viszonylag pontosan követi a századok változásait, és fő vonalakban az alábbi témakörökhöz kapcsolható. Elsőként kell említenünk a három "francia" keresztes hadjárat élményanyagának és a Capeting monarchia kiteljesedésének az időszakát, mely a 12. század végétől a 14. század elejéig terjedt. Ezt követi majd a százéves háború első nagy korszaka (14. század), és végül, harmadikként a francia monarchia dekompozíciójának és újjászületésének időszaka (15. század).

Minket most – Joinville és műve elemzésénél – az első témakör és annak kettős vonulata érdekel elsősorban. Az első, döntően a 13. századra nehezedő periódusban, ha nem vesszük itt figyelembe a francia civilizáció történetében többnyire külön tárgyalt, és önálló egységként kezelt gazdag okszitán ill. provanszál irodalmat (melynek nagyhatású költői produktuma volt, igazi történetírása azonban nem alakult ki),[529] öt olyan fontosabb központ létrejöttével kell számolnunk, melyeknek francia nyelvű történetírása született. (Ezekről részben már esett szó a francia nyelv elterjedtségét bemutató fejezetünkben.) A területi és időrendi szempontokat is figyelembe véve mindenekelőtt az alábbi, több (esetenként még tovább is osztható) történetírói központra kell gondolnunk.

Ilyen volt az anglo-normann kultúrkör, melynek további fejlődése az angol monarchia megerősödéséhez kötődött. (1.) Létrejött egy jelentős szellemi központ a Szentföldön – illetve a tágabb értelemben vett Keleten. (2.) A legfontosabb bázis a korábbi latin nyelvű történetírásra támaszkodva a francia monarchia központjában (Ile-de- France – különösen Saint-Denis – és a hozzá közvetlenül kapcsolódó területek) alakult ki. (3.). Ez utóbbival nyelvileg és szellemében igen szoros kapcsolatban álló, de mindinkább önállósodó tendenciát mutató, gazdag flandriai központ. (4.) A 13. században a keleti csoporton belül elkülöníthető a Latin Császárság területén és Itáliában, különösen pedig az Anjou befolyás alá került Dél-Itáliában kialakuló "regionális" központ. (5.)

[529] Az első átfogó történeti mű ebben az esetben is egy keresztes hadjárat története, mely „mellesleg" a 11-12. században virágzó *provençale* értékeinek a fölszámolását eredményezte. A katarok elleni keresztes hadjárat története gyakorlatilag az eseményekkel egy időben, 1209 és 1219 között készült. Okszitán és latin nyelvű szövegekről van szó, ez utóbbi 13. századi francia fordításban is létezik. GUILLAUME DE TUDELE, *La chanson de la croisade albigeoise*, préf. Georges DUBY, „Lettres gothiques" coll. dir. Michel ZINK, No. 4520, Belles Lettres", Paris: 1989. V.ö.https://www.arlima.net/en/guilhem_de_tudela.html és https://www.arlima.net/mp/pierre_des_vaux_de_cernay.html (letöltve: 201708.30.)

A francia (a ’frank’) jelenlét és történetírása elsősorban a Mediterraneum keleti medencéjében kötődött a keresztes expanzió jelenségéhez,[530] míg az anglo-normann hagyomány illetve Flandria esetében a francia nyelvű történeti irodalom, illetve történetírás megléte (az előbbi esetben fokozatos visszaszorulása, az utóbbinál mind erőteljesebb dinamizálódása és önállósodása) egy belső, organikus fejlődés eredménye.

Az egymáshoz számos szempontból hasonló és közös kulturális értékrendet hordozó centrumok érdeklődésében nyilvánvalóan megmutatkoznak az általános tendenciák – legalábbis átmenetileg –, de megjelennek a helyi eltérések is. Az első centrum – mint láthattuk a francia nyelvűség esetében – döntően az anglo-normann királyság megerősödéséhez (ide értve a Francia Királysággal szembeni megerősödést is) kapcsolódott, de a keresztes hadjáratokkal szemben sem volt érzéketlen. A második érdeklődésének a központjában a keresztes hadjáratokban való francia részvétel és a szentföldi latin államok megszervezésének, működésének és élet-halál harcának kérdése állt. A harmadik a francia monarchia "nemzeti-dinasztikus" megalapozását szolgálta, s az előzővel szoros kölcsönhatásban állt. A negyedik az előbbihez hasonló törekvések mentén formálódott, de a flandriai territoriális identitás megnyilvánulásában és továbbfejlődésében is jelentékeny szerepet játszott. Az ötödik központ a keresztes hadjáratok céljait és irányát kihasználó, nagyszabású itáliai-anjou dinasztikus expanzió nyelvi, kulturális és politikai kísérőjelenségeként jött létre, az előbbiekkel szoros összefüggésben fejlődött, de azoknál rövidebb élettartamú volt.

A felsorolásból – ha egy kissé más aspektusból közelítjük meg – az is következik, hogy valamennyi központban erőteljesen jelen volt a keresztes hadjárat eszméje, mely a nyugati kereszténység gondolatvilágának legalább három évszázadon át meghatározó komponense, együvé tartozásának szimbóluma volt. Ennek illusztrálását és alátámasztását segíti, ha vetünk egy pillantást a magyar vonatkozásokra. Mint ismeretes, a nyugati kereszténység számára – és erről már a kortársak is nagy megelégedettséggel írtak – a magyar államalapítás azt jelentette, hogy megnyílt és biztonságossá vált a Nyugat-Európából a Szentföld felé vezető szárazföldi útvonal, mely a zarándokoknak, majd pedig a 11. század végétől induló keresztes hadjáratoknak is az egyik legfontosabb fölvonulási és átvonulási útvonala volt. Nem tudunk e helyen kitérni az árpád-kori Magyarország és a Pápaság, a Német-Római Császárság és a Bizánci Császárság közötti bonyolult kapcsolatrendszerére, csupán azt jegyezzük meg, hogy a keresztes hadjáratok

[530] Ebben az idõszakban már a Mediterraneum keleti medencéjében a nyugatról érkezetteket „*Franci*”-nak nevezték. BEAUNE, *Naissance...,* 283., lásd továbbá Claude CAHEN, *Croisades (Litterature des)*, in *DLF.,* 233-236. BÁRDOSI-KARAKAI, 25-28, 179-180, 187-189, 444. Michel BALARD, *Croisades* in *D.M.A*. 371. Régis REICH, *Croisades (Historiens des)*, *UO*. 372-373. Gérard JACQUIN, *Croisades (Littérature des)*, *Uo.,* 373-375.

időszakának nagy expanziós lendülete a Magyar Királyságot s a királyság főurait és katonáit hosszú ideig nem ragadta magával a Szentföld irányába.

A pápák azon törekvése, hogy a magyar királyok is vegyék föl a keresztet, nem vezettek azonnal eredményre, és csak a 12. század végén vetődtek föl komolyabban (ekkor már volt is egy magyar kontingens a III. keresztes hadjáratban), és – mint ismeretes – a 13. század második évtizedében az ötödik keresztes hadjáratban való részvétellel, II. András szentföldi hadi vállalkozásában realizálódtak.[531] Mindez úgy is interpretálható, hogy a hazai gondolkodásban és politikában a 13. századra értek meg azok a feltételek, hogy az ország végre még egyértelműbben és szilárdabban kötődjön a nyugati kereszténység pulzálásához és célrendszeréhez. Ez szoros összefüggésben van azzal, hogy milyen a keleti és nyugati kereszténység határvonalán elhelyezkedő Magyarország képe a 13. századi Nyugat-Európában, s hogy milyen szinten – és főleg milyen mélységben – érzékelhető e téren az országnak a nyugati struktúrákhoz való integrálódása.[532] Úgy véljük, hogy a keresztes eszme jelenlétének és hatásának a mélysége egy adott országban ennek az integrációs szintnek az egyik mutatója is.[533]

Noha nyilvánvaló, hogy a fenti öt központ dinamikája, fejlődési irányai és szellemi produktuma korántsem tekinthető azonos értékűnek, egy dolog azonban kétségtelen, és bármelyik központ (egymástól egyébiránt el nem zárt) "termését" vizsgáljuk, egyértelműen kitűnik, hogy a francia nyelvű historiográfia minden alkalommal *államalkotó* tendenciák jelentkezésével párhuzamosan bontakozott ki, és azok támaszaként is funkcionált. Részt vett új formációk előkészítésében, érvényre juttatásában vagy éppen igazolásában. Szoros kapcsolatban maradt a legfontosabb kibocsájtó bázisterületével, a Francia Királysággal – különösen annak legfontosabb komponenseivel, mint amilyen Champagne, Burgundia, Flandria és Pikárdia volt.

A keresztes vállalkozásokat illetően azonban fokozatos átalakulást tapasztalhatunk: a III. keresztes hadjárat még több király (így II. Fülöp és Oroszlánszívű Richárd) közös vállalkozása volt, a IV. keresztes hadjárat már szinte csak a főuraké és a lovagoké. A magyar részvétellel is zajló V. keresztes hadjáratban a szentföldi beágyazottságú franciák szerepe és részvétele igen jelentős volt. (A nyugati történetírás a keresztes hadjárat vezetőjének alapvetően Jean de Brienne-et tekinti.) A II. Frigyes által vezetett VI. keresztes hadjárat a császár hadjárataként maradt meg az utókor emlékezetében, és csak kevés franciát érintett. (Egyébként a franciaországi

[531] VESZPRÉMY László, *II. András magyar király keresuztes hadjárata, 1217-1218,* in *MKH*, 2006., 99-111.; ZSOLDOS Attila, *Magyarország II. András keresztes hadjárata idején*, in *MKH*, 2006., 91-97.
[532] CSUKOVITS, 2015. 75-78, 105-107, 123-127,237-239.
[533] Sándor CSERNUS, *La Hongrie, les français et les premières croisades*, in Sándor CSERNUS-Klára KOROMPAY (dir.) *Les Hongrois et l'Europe: conquête et intégration*, „Publications de l'Institut Hongrois de Paris", Université de Szeged – Paris III – Sorbonne Nouvelle, Paris-Szeged, 1999., 411-426.

bárók ebben az időszakban otthon voltak elfoglalva, az *albigens*ek elleni keresztes hadjárattal, iletve a „gyermekkirály" és anyja, az „idegen asszony" elleni lázadással, valamint Champagne belső örökösödési konfliktusaival.) A VI. és VII. keresztes hadjárat közötti időszakban Franciaország bárói még megmutatták erejüket és azt, hogy továbbra is helyet követelnek maguknak az események fősodrában.[534]

Az első keresztes hadjáratok keresztény összefogást hirdető és megvalósító jellege az idők során némileg megváltozott, és mind gyakrabban jelent meg a keresztes mozgalmon belül (vagy akár egy adott hadjáratra összegyűlt különböző csapategységek között) a rivalizálás. Régi és új, otthonról hozott és a hadjárat során keletkezett nézeteltérések és érdekellentétek feszítették szét a látszólagos egységet, és gyengítették a vállalkozások hatékonyságát. (Így például a szentföldi történeteket elbeszélő francia nyelvű történetírásban számos nyoma van az angolok és a franciák közötti többé-kevésbé látens villongásoknak.)[535]

A két „utolsó" keresztes hadjáratnak a korábbiakhoz képest már egészen más aspektusa is volt, amennyiben már új gondolkodást tükrözött – pontosabban új gondolkodás számára nyitott teret: ezek a Szent Lajos vezette hadjáratok valójában már a francia nemzeti monarchia ügyévé váltak, és egy új ideológia – egy új politikai ideológia – megalapozását készítették elő, melynek konkrét megfogalmazására IV. Fülöp uralkodása időszakában kerül majd sor. A 13. század elején azonban a nyugati keresztények – különösen a franciák – és történetíróik számára még Kelet kivételes – spirituális és materiális – vonzereje gyakorolta a legnagyobb hatást.

I.6. A királyság és a történetírás Kelet vonzásában

A fentebb elmondottakból is következik, hogy a francia historiográfia első képviselői – tehát akik francia nyelven és prózában írták krónikájukat – nem Franciaország történetét írták meg, hanem egy keresztes hadjáratét, pontosabban *„azoknak a franciáknak a történetét, akik Konstantinápolyt hódoltatták"*. Ők azok, akik az igen vegyes emlékezetű IV. keresztes hadjárat

[534] CSERNUS Sándor, *A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek*, in JOINVILLE, 2015., 387-392.

[535] Az angol-francia rivalizálás egyes aspektusainak alakulására lásd: RICHARD, *Saint-Louis,* 108-121, 325-370., PETIT-DUTALLIS, 209-226, 278-370. ; DUBY, *Le Moyen-âge,* 432-448. ; BEAUNE, *Naissance...,* 17. ; LAVISSE, III./1. (Luchaire, A.), 166-211, III./2. (Langlois, Ch.-V.), 10-18, 82-95. ; SZÉKELY György. : *Telepesek, keresztes hadjáratok,* pp. 336-347. ; MAGYAR I. L.: *Bizánc és a keresztes államok,* 347-356. ; MOLNÁR Péter, *«Államépítés» Angliában és Franciaországban: események és intézmények,* 36-61, in. KLANICZAY G. (Szerk.) *Európa ezer éve: A középkor I.*, Osiris, Bp. 2005.

résztvevői és tanúi voltak, melyhez kapcsolódott az általuk létrehozott állam történetének elbeszélése is. Velük erősödött föl az "expanzióban lévő" franciák történetének, dicsőségének bemutatását célként kitűző történetírói hagyomány. Joinville könyvének „krónika”-része tematikailag és szemléletében szervesen kapcsolódik ehhez a vonulathoz, mely a VII. keresztes hadjárat történetének „klasszikus” leírását adja, és amely – mint majd látni fogjuk – Joinville művének a terjedelmesebb részét teszi ki.

A keresztes hadjárat témakörének leírását a 13. század elején már gazdag francia és okszitán nyelvű irodalmi anyag, családi hagyományok, egyéni és kollektív emlékek, hagyományok táplálták. Jeruzsálem elfoglalása, a szentföldi keresztény államok és a további expanziós folyamatok infrastruktúrájának kiépítése folyamatos erőfeszítéseket igényelt, melyben Franciaország királyai és bárói kezdettől fogva az élen jártak.

Látszólag nem közvetlenül illeszkedik ebbe a sorba, de valójában földrajzilag más helyen és más kontextusban ugyanezt a logikát és folyamatot mutatja a Capeting-monarchia expanziójának és a kereszteshadjárat-eszmének az első közvetlen és egyik legdurvább összekapcsolódása, a már említett albigensek elleni hadi vállalkozás, a katarok elleni keresztes hadjárat. A hadjáratot III. Ince hirdeti meg 1209-ben, és majd csak 1229-ben, a Toulouse grófjával megkötött békével (Maux) zárul le. A véres hadjáratot Arnaud Amaury pápai legátus és Simon de Montfort (megh. 1218) vezeti, a kulcsfontosságú ütközeteket (az angolok ellen már korábban sikeresen harcoló) VIII. Lajos (1223-1226.11.08) vívja meg, aki először 1218-ban csatlakozik a keresztesekhez. (Ebben, mint ahogy a család felemelkedésének szentelt fejezetben láthattuk, a Joinville család is érintett volt, noha Jean de Joinville nem tesz róla említést történetének Champagne-ra vonatkozó részében.) A második albigens keresztes hadjárata alkalmával, az 1226 húsvétját követő fél esztendőben elfoglalja a katarokkal szemben toleráns VII. Raymond toulouse-i gróf fontos bázisát jelentő területeket (Avignon, Nîmes, Castres, Carcassonne, Albi), de a békét már IX. Lajos köti meg, akinek sikerül elrendeznie a később jelentkező újabb konfliktusokat (1240-43) is.[536]

Guillaume de Tudèle verses krónikája a hadjárat kivételesen fontos forrása.[537] A navarrai szerzetes, Tudèle / Tudela a katarokkal szimpatizál, az 1209-1213 közötti eseményeket énekli meg, művének ismeretlen, föltehetően toulouse-i folytatója, aki 1227-ben írja meg a saját részét, mely az 1213 és 1219 közötti időszakot mondja el, a keresztesek pártján áll. Tehát az erős megosztottság a hadjárat történetét elbeszélő gesztán (*Canso*) belül is jelentkezik. Szokás úgy is megfogalmazni, hogy ez a hadjárat, melyben a pápaság ideológiai okok miatt kulcsszerepet

[536] LE GOFF, *Következtetések*, 268.
[537] Bemutatására összefoglalóan lásd: ZINK, *Croisade*, 16-29. Jean-Louis BIGET, *Albigeois*, in *D.M.A.* 29-30.

játszott, a Francia Királyság számára valójában „*Dél Észak általi brutális birtokba vételét*" jelentette. Az albigensek elleni keresztes hadjárat értékpusztító, de államalkotó szerepe szempontjából kezdetben leginkább a keresztesek 13. század eleji bizánci akciójához volt hasonlatos – de ahhoz volt fogható a résztvevőknek és a kortársaknak a történetírásban is néhol tetten érhető, kínzó lelkiismeret-furdalása is.[538] (Egyébiránt az északi lovagok között sem volt mindenki lelkes. Mint láttuk, a champagne-i kontingens például idejekorán „kivonult" a háborúból.) Ugyanakkor kétségtelen, hogy kulcsfontosságú fejezet volt ez a francia monarchia 13. századi történetében, mely ideológiájában a Francia Királyság megerősítése és a központi királyi hatalom kiépítése érdekében először kapcsolta egybe a keresztes hadjárat eszmét a királyi hatalom erősítésének, a francia monarchia központosításának a gondolatával.

Ennek a hadjáratnak, mely induláskor Szent Lajos apjának, VIII. Lajosnak a vállalkozása volt, van olyan olvasata is, hogy a déliek fölötti győzelemmel sikerült Dél-Franciaországban a király *tényleges* hatalmát a királyság *határaihoz* igazítani. A vállalkozás egyébként hatással volt (méghozzá negatív hatással) a nem sokkal korábban létrehozott új, keleti latin államok sorsára is, hiszen a pápa által meghirdetett és a király által hadba hívott északi bárók erejét immár a dél-franciaországi harcok kötötték le, tehát – hiába igyekeztek Villehardouin-ék segédcsapatokat toborozni a Balkánra – nem számolhattak velük utánpótlásként. Sőt, harcoltak az albigensek ellen szép számmal olyan lovagok, akik részt vettek a IV. keresztes hadjáratban, köztük Simon de Monfort is. Monfort nem vett részt Zára (1202. novemberi) elfoglalásában, mert azok közé tartozott, akik III. Ince tiltását, hogy a kereszteseknek kiátkozás terhe mellett tilos keresztények (sőt keresztesek)[539] ellen harcolni, magáévá tette, „s elhagyta a sereget".[540] A katarok elleni kegyetlen hadjárat VIII. (Oroszlán) Lajos király nevéhez, uralkodásához kötődött, de kapcsolódott hozzá az a „dicsőség" is, hogy sikeres harcot – keresztes háborút – vívott a katar eretnekek ellen, amivel viszont tovább növelte dinasztiája tekintélyét.[541]

---

[538] LE GOFF, *Következtetések*, 268-269, DUBY, *Chanson*, *Préface,*5-8. Michel ZINK, *Introduction*, *U.o*. 11-31. Pierre BELPERRON, *La croisade contre les Albigeois, 1209-1229*, Perrin, Paris: 1967,(repr.). Michel ROQUEBERT, *L'épopée cathare*, I-III. Privat, Toulouse: 191-1986.

[539] Simon de Montfort embereivel együtt elhagyta a sereget, és a telet a magyar király udvarában töltötte. Imre király nem csak, hogy keresztény uralkodó volt, de *keresztes* is, hiszen a pápa fölhívására ő maga is fölvette a keresztet, noha nem indult útnak. CLARI, 2013. 20, 21, 39, 40.; VILLEHARDOUIN, 1985. II / **6**., XIII. / **63**, XVII. / **81, 83**. XX. / **95, 97**. XXI. /**100**.

[540] Mondhatjuk úgy is, hogy Simon de Monfort mindig következetesen a pápa utasításait tiszteletben tartva cselekedett. A Zára ellen támadó keresztesek végül megkapják a pápai kiátkozás alóli feloldozást. CLARI, 2013, 20, 39-40, VILLEHARDOUIN,1985 6-8, 39-40.

[541] LE GOFF, *Következtetések*, 268.

E tekintélynek majd fia, IX. Lajos lesz az örököse, aki viszont (itt is) inkább a megbékélésre törekszik, s akinek egyik legnagyobb belső politikai sikere éppen a „Déllel" való megegyezés, és a déli bárók behódolása, erejüknek Lajos céljai érdekében – ez majd jól látszik az egyiptomi keresztes hadjáratnál – való kanalizálása volt. (Joinville egyébként könyvében mindössze egy alkalommal beszél az albigensekről, de teljesen más összefüggésben).[542] A Lajos király által megteremtett béke tartós, eredményes és hatékony volt, amennyiben a déli bárók, a korábbi ellenállás kiemelkedő személyiségei (Joinville krónikájában is több helyen olvashatunk róluk) végül hűségesen követték Lajos királyt az első és második keresztes vállalkozására is.[543]

Ha a keresztes mozgalom egészét tekintjük, akkor láthatjuk, hogy a hadjáratokban a franciák számaránya általában rendkívül magas volt. (Ezzel egyébként arányosak voltak a veszteségeik is.) Viszonylag sokat tudunk róluk, hiszen – mint ismeretes – a több hadjáratban vettek részt írástudó és élményeiket megörökíteni kívánó emberek, akiknek alkotásai tovább gazdagították a keresztes hadjáratokkal összefüggő irodalmat, lovagi költészetet és történetírást. Így pl. a IV. keresztes hadjáratban (melyhez mintegy húszezer francia lovag csatlakozott) számos olyan személy volt jelen, akik irodalmi tevékenységükkel már korábban is nevet szereztek maguknak, és azt követően, átélt kalandjaik, történetírói-irodalmi munkásságuk kibontakozása következtében, még ismertebbek lettek.

Közülük a leggyakrabban Conon de Béthune (1150k-1191), Hugues de Berzé (megh. 1220), Raembrant de Vauquières (Rimbaut de Vaqueiras, megh. 1207k) és a Châtelain de Coucy (Guy de Thourotte, megh. 1203) nevét szokták említeni.[544] Igazi történetíróvá azonban, az átélt események hatása alatt, de igen különböző indíttatással és eléggé eltérő nézőpontot képviselve, a francia résztvevők közül mindössze hárman váltak: Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari és Henri de Valenciennes. Noha nem eldöntött, hogy a két előbbi közül Clarinak vagy Villehardouinnek sikerült elsőként írásba foglalnia a hadjárat során szerzett élményeit, a francia történetírás őket, kettőjüket tekinti az első francia történetíróknak. Egymástól több ezer kilométerre lehettek műveik megírásakor: Clari pikárdiai birtokán, Villehardouin pedig az új Latin Császárság vezérkarában. Az időbeli eltérés viszont minimális lehetett, a témájuk pedig szinte teljesen azonos: úgy tűnik, a szakemberek szívesebben látják "első történetíróként" a szebb

[542] Egy anekdotát mond el „*Montfort grófról, aki az albigensek földjét a király számára őrizte*". JOINVILLE, **50**.
[543] JOINVILLE több jeles déli személyiségről beszél a hadjárat résztvevői között. Lásd ott, jegyzetek, továbbá a hadjáratban részt vevő bárók listáját. JOINVILLE, 2015, 388-391.
[544] Guy MURAILLE, *Chatelain de Coucy*, in *D.L.F.,* 175-176, Robert BOSSUAT, *Conon de Béthune*, 219-220, Jean-Charles PAYEN, *Hugues de Berzé*, 382. Carla CREMONESI, *Raimbaut de Vaqueiras*, 617-618., a kortárs szerzőkre és a vonatkozó dokumentumokra lásd DUFOURNET, *Villehardouin et Clari,* 391-451., Noël COULET, *Ceux qui conquirent Constantinople. Récits de la quatrième croisade par G. de Villehardouin/R. de Clari,* Paris, 5-18.

és színvonalasabb mű szerzőjét, az arisztokrata Villehardouin-t.[545] (A francia történetírás kettős bázisa – keresztes és dinasztikus – szinte egy időben jött létre, de közülük erőteljesebb hajtásai az előbbinek voltak.)

Már műveik címében is mindketten hangsúlyozták, hogy történetet írnak. Villehardouin a hódító bárók tetteit mutatja be, tehát a főúri-fejedelmi nézőpontot helyezi előtérbe. Clari pedig azt, amit ő tudott és látott, azoknak az egyszerű katonáknak és közvetlen hűberuraiknak a történetét írja meg, akiknek a tömege kellett ahhoz, hogy Konstantinápolyt hódoltassák.

Geoffroy de Villehardouin (1152-1212), Champagne marsallja (mint őelőtte már apja is), a keresztesek egyik vezetője volt, aki hűbérurát, III. Thibaut (Tibald) champagne-i grófot követve 1199 novemberében vette fel a keresztet. Ettől fogva sorsa szorosan összeforrt a negyedik keresztes hadjáratéval. Művét – eredeti címén Flandriai Balduin történetét („*L'hystore de l'empereur Baudouin de Constantinoble*") –, melyet minden bizonnyal 1204 és 1207 között írt meg, a virágzó középkor legszínvonalasabb francia alkotásai közé sorolják, s az iránta megnyilvánuló érdeklődés az első, 16. sz.-i kiadása óta töretlen. Sőt, Villehardouin műve esetében az a ritka helyzet is bekövetkezett, hogy készült latin fordítása is.[546] Villehardouin-nel a francia világi arisztokrácia egy neves, igen tehetséges, művelt és sokoldalú képviselője jelent meg, s mindjárt egy igen színvonalas alkotással, a francia történetírók sorában, s tett ezzel döntő lépést a keleti francia historiográfia, "egy keleti francia történelem" továbbfejlesztése irányában.[547]

---

[545] Robert BOSSUAT, *Geoffroi de Villehardouin* in *D.L.F.,* 304-307. Urban-Tigner HOLMES, *Robert de Clari*, 639. LANSON, 50-56. BÉDIER-HAZARD, 77-81. EHRARD-PALMADE, 11. NISARD, 35-50. Edmond POGNON, *Historiens et chroniqueurs au Moyen Age,* Paris : 1952. 6-89 (Robert de Clari) és 89-194 (Geoffroy de Villehardouin)., GRLMA, XI./ 3. 980-996.Gérard JACQUIN, Robert de Clari és krónikája, in CLARI (Balassi) 2013135-156. Érdekes módon BOURDÉ-MARTIN megfelelő fejezetében (11-57) viszont nem szerepelnek, ZINK, *Introduction...,* 90., UŐ., *Littérature...,* 193-194. DUFOURNET, *Villehardouin et Clari,* két kötetben adja a szövegek legrészletesebb összehasonlítását és legalaposabb elemzését.

[546] Szinte az első francia kiadással egy időben (Blaise de Vignier, Párizs, 1584) jelent meg Villehardouin szövegének latin nyelvű változata Németalföldön, majd pár évtizeddel később Velencében. *Constantinopolis Belgica ive de Rebus Gestis a Baldvino et Henrico Impp. Constantinopolitanis*…, Tornaci, MDCXLIII. Az utóbbit fordítója és kiadója Paolo Ramusio az általa 1684-ben publikált „Görög Császárság történetébe" illesztette bele, és Richelieu bíborosnak ajánlotta. *De Bello constantinopolitano et Imperatoribus Comnenis per Gallos et Venetos Restitutis Historia Pauli Ramnusii Ad Eminentissimum Cardinalem Dvcem Richeliev parem Franciae &,* Venetiis, MDCXXXIV. https://www.arlima.net/eh/geoffroi_de_villehardouin.html (letöltve 2017.08.12.)

[547] Mint láttuk, a számos rész-fordítást követően ma már teljes magyar fordítás is a rendelkezésünkre áll. A IV. keresztes hadjárat körülményeire lásd még DUFOURNET, *Villehardouin et Clari,* I. 3-32. (kronológia, előzmények, bibliográfia), a bizánci oldalról világítják meg az eseményeket Louis BRÉHIER, *La vie et mort de Byzance. La civilisation byzantine*, "Évolution de l'Humanité", Paris, 1969. 279-304. Magyar kiadás: *Bizánc tündöklése és bukása*, ford. BAÁN István, „Varia Byzantina" I. Sorozatszerk. Baán István, Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Bp.: 1997. 336-354. FARKAS Csaba, Bizánc a negyedik keresztes hadjárat előestéjén, in CLARI (Balassi) 2013. 157-176., a pápaság keleti politikájába ágyazva SETTON, *The Papacy...,* I. 1-27.

Szerencsés körülmény, hogy Bizánc megvételéről ránk maradt egy másik francia beszámoló is, mivel a két történet számos szempontból igen jól egészíti ki egymást. Robert de Clari (1170k. – 1216u.), a kor színvonalán átlagos műveltségűnek számító egyszerű lovag, a *közemberek* egyike, történetet írt "*azokról, akik Konstantinápolyt hódoltatták*" ("E*stoire de chiaus qui conquisent Coustantinoble*"). Egyes vélemények szerint Villehardouin és Clari műveinek színvonala között megközelítően akkora a különbség, mint amekkora a két szerző társadalmi rangja és a hadseregben betöltött pozíciója között feszül.

A lovagi-főúri elit tagjai a népnyelvet használva immár nem csak irodalmi dicsőségre pályáznak (mint pl. Oroszlánszívű Richárd és IV. Thibaud, Champagne grófja, a „Dalnok"), hanem történetírói babérokra is törnek (mint Geoffroy de Villehardouin). Robert de Clari esete mutatja, hogy ez az igény immár megjelent a társadalom alacsonyabb rétegeiben is. Ráadásul nincs szó arról sem, hogy a hadjárat leírására – kérésre vagy elhivatottságból – valamely *trouvère* vagy *trubadúr* vállalkoznék (mint ahogy láthattuk Ambroise esetében). Robert de Clari természetesen ír, tudatában van annak, hogy nagy jelentőségű események tanúja és tevőleges részese, vagyis ő az élmény, az átélt események hatására lett történetíró, és erre senkitől nem kapott megbízatást. Művét Corbie apátságában helyezi el, ott, ahonnan a keresztes hadjárat elindult, s ahol föltehetően ő maga is fölvette a keresztet, és amelynek a zarándoklatból hazahozott ereklyéket adományozza.[548]

Clari egyszerű, pikárdiai tájnyelvi elemeket bőven tartalmazó művének a történetírói nívóját és intellektuális szintjét nem lehet Villehardouin-éhez hasonlítani. Kronológiája időnként pontatlan, írása azonban emberközeli, naiv és őszinte, s elbeszélése a maga módján pontos és rendkívül érdekes. Míg Villehardouin a stratégia, a nagypolitika elegáns stílusú elbeszélője, aki családja számára jelentős fejedelemséget hasít ki a meghódított területeken, addig Clari elvész a seregben tízezrével meglévő hasonszőrűek tömegében. Mindössze neve van a névtelenek között, viszont ehhez a névhez a lovagi hőstettek e túlfűtött légkörében még csak egy aprócska vitézség sem kapcsolódik (legalábbis nem tudunk ilyenről); míg Clari viszonylag szerény zsákmányával visszatér szülőföldjére, addig Villehardouin a Pelloponészoszon igyekszik dinasztiát alapítani, és soha nem látja viszont hazáját. (Hasonnevű unokaöccse, Geoffroy de Villehardouin azonban már a „francia Pelloponészosz," *Morea* uralkodója lesz.) Clari története nem szerzett olyan ismertséget sem korában, sem a későbbi századokban, mint Villehardouin-é (mindössze egyetlen kézirata maradt fenn). Ez talán arra is utal, hogy neki még nem volt meg a közönsége, s nehéz az

[548] Clari első kiadására Villehardouin-éhez képest csaknem két évszázaddal később kerül sor (Paul Riant, Párizs, 1868). Clari bibliográfiára: https://www.arlima.het/qt/robert_de_clari.html (letöltés 201708.27.)

egyszerű pikárdiai lovagot egy királyi vagy főúri udvarban, jeles trubadúrok, trouvère-ek és elegáns nyelven író előkelők társaságában elképzelni.

A fenti helyzet természetesen arra predesztinálta Villehardouin és Clari műveit, hogy a kutatók párhuzamba, vagy éppen ellentétbe állítsák őket, összevessék az azonos eseményekről szóló részeiket, illetve hangsúlyozzák az eltérő vagy az egymást kiegészítő jellegüket. Villehardouin egy széles látókörű stratéga, aki Bizánc elfoglalásában a nagy, nemzetközi kontextusba helyezett hadjárat döntő fontosságú felvonását látja, míg Clari számára Bizánc megvétele tulajdonképpen egy védőbástya ostromával azonos. Joinville hadjáratot elbeszélő története a Nílus egyik ágán megépített híd sikeres védelméhez kötődik. Miközben az két sereg összecsapásból csupán – néhol valós, máskor lovagregényekbe illő, egyéni vitézségeket megörökítő – epizódokat látunk (mindig onnan, ahol éppen János úr tartózkodik) azt nem tudjuk meg tőle, hogy a csata miként veszett el; – csak azt, hogy elveszett.

Clari nem is látja azokat a nagy összefüggéseket és mozgásokat, melyeknek Villehardouin többnyire az irányítója volt. Számos naiv értelmezése és tárgyi tévedése van. Ugyanakkor, noha érdeklődése és kíváncsisága messze meghaladja kifejezési eszközeinek lehetőségeit, viszont "*masszívan áll a maga lehetőségeinek talpalatnyi földjén és eszébe sem jut, hogy tekintetét a világmindenségre vesse*". Az általa belátható terepen azonban Clari igazi történetíróként mozog.[549] Műveikkel – s itt a Latin Császárság tekintetében kifejezetten Villehardouinre gondolok – új lendületet adtak a Konstantinápolyban, illetve a Balkánon kibontakozó francia nyelvű történetírásnak. Ha Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése – mint láttuk – ilyen erőteljesen kapcsolódik egybe, elmondhatjuk, hogy szerzőinknek a folytatás inspirálásában is volt szerepe.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy nem csak Villehardouin és Clari történetét szokás összehasonlítani, hanem Villehardouin és Joinville teljesítményét is. Joinville művének a keresztes hadjáratra vonatkozó „krónikás" része Villehardouin, Clari és Henri de Valenciennes történetével állítható párhuzamba, s tekinthető hagyományaik folytatójának. Nyilvánvaló, hogy ebben az összehasonlításban Joinville-nek csak a keresztes hadjárattal, illetve a Kelettel kapcsolatos részleteit célszerű figyelembe venni, de érdemes összevetni a steppei népekre – főleg a kunokra – vonatkozó fejezeteiket is. Ebből látható, hogy Villehardouin Joinville-lel összevetésben is egy széles látókörű hadvezér – talán (noha ez nyilvánvalóan véletlen) a

[549] A szélsőséges megítéléseket mutatja a többi korabeli forrás és kommentár. Közülük idéz néhányat DUFOURNET, *Villehardouin et Clari...,* II., 393-394, 396-398, 408-416, 445-451. továbbá ALPHANDÉRY-DUPRONT, 265-338., ROUSSET, 80-97. A keresztesek balkáni berendezkedésére SETTON, *The Papacy...,* I. 27-85.

hadvezető *maréchal* és az urát általános kérdésekben helyettesítő *sénéchal* feladatai, szemlélete közötti különbség ütközik ki közöttük. Joinville mesélő kedve azonban sokkal szélesebb területekre kalandozik. Villehardouin-nél jóval nehezebb megtalálni azokat a szemléletes és szemléltető részeket, melyek az eseményeket életszerűvé és élményszerűvé teszik: Villehardouin pontos leírásokat ad a tárgyalásokról, csatákról, ceremóniákról. Mint láttuk, Villehardouin egy stratéga. Nincs egy fölösleges szava; – sőt, ismerve az eseményeket, még a hallgatásának is van jelentősége.[550]

Joinville – szemben Villehardouin-nel – stratégának egyáltalában nem tekinthető. Látja – de inkább ösztönösen sejti – a főbb mozgásokat, résztvevője és elbeszélője az eseményeknek, melyeket mozaikszerűen illeszt egymás mellé Az ütközetekről színes „panoráma-képet" ad, mely tele van egyénekhez, kisebb csoportokhoz köthető mozgalmas epizódokkal. Amit leír, egy moumentális körkép-festő ecsetjére kívánkozik. De Joinville Clarihoz is hasolítható: egy-egy konkrét katonai akcióból ő is csak azt látja, ami a szeme előtt zajlik. Azoknak a leírásában viszont mindketten kitűnőek, noha e téren kétségtelenül Joinville műveltsége, látószöge, eszközei, elbeszélő képessége, nyelvének gazdagsága jóval nagyobb. Viszont érdeklődésük, a világ fölfedezése (netán megértése) iránti természetes vágyuk rokonítja őket.

Villehardouin valójában egy igen művelt, választékos nyelven író, világlátott lovag, aki az általa ismert világot kissé felülről nézi, és nem lepődik meg semmin. (Az az olvasó benyomása, hogy ha netán valami meglepő lenne számára, azt végleg nem tartaná szükségesnek beleírni a históriájába.) Clari azonban leplezetlenül rácsodálkozik Kelet világára, Bizánc gazdagságára, és megosztja élményeit, elmondja a benne megragadt történeteket. Nagy kíváncsisággal fordul például ő is a steppei népek szokásai, „erkölcsei" felé. (Villehardouin-t csak katonai értékük, teljesítményük és az összecsapások során tanúsított reakcióik érdeklik.)

Clarit lenyűgözik Konstantinápoly ereklyéi és csodái.[551] Leírásai itt Joinville-lel rokonítják: őt is lekötik az olyan részletek, mint Iconium szultánjának gazdagsága, a Nílus, a Hegy Öregje, az asszaszinok és a beduinok csapata.[552] Mind Clari, mind Joinville érdekes információkat ad a kunokról,[553] illetve a mongolokról,[554] érdeklődésük csillapíthatatlan.

---

[550] Például az egyik ilyen eleme a történetnek Zára ostromával kapcsolatos, ahol csak azt a – nyilvánvalóan nem lényegtelen – körülményt felejti el közölni, hogy a pápa kiátkozással fenyegette meg azokat a keresztesek, akik keresztények ellen támadnak. Nehéz elhinni, hogy nem jutott a tudomására, hiszen minden fontos tárgyaláson jelen volt. (Úgy különösen, hogy Clari, az egyszerű lovag tudott a pápai excommunikációról.)

[551] CLARI, 2013, 103-115.

[552] JOINVILLE, 2015., **141**, **142**, **143** (Iconium), **77**, **215**, **216**, **248-250**, **253**, **265**, **249**, **253**, **589** (assassins), **318**, **543** (beduinok), **184**, **187-191**, 194, **264** (Nilus).

[553] CLARI, 2013, 19, 23, 25, 82, 87-89, 124, 129, 131-133.

[554] JOINVILLE, 2015., **143**, **470**, **471**, **473**, **474**, **483**, **470-476**.

Villehardouin meghódítani akarja a területet és megszervezni az új birodalmat (amit rokona Moreában sikeresen meg is tesz), – a színes részletek iránt viszont nem fogékony (vagy ha igen, nem tartja szükségesnek leírni). Őt Blak Johannész / Johannitza, azaz Kalojan bolgár cár csak annyiban érdekli, amennyire katonai erejével számolni kell, miközben Clari számára egy érdekes, színes alak, és időnként félelmetes ellenfél. Clari érdeklődő, az alázatosságot sem nélkülöző zarándok, Villehardouin messze tekintő és racionális hódító, Joinville igazi küldetéstudattal rendelkező kíváncsi, krónikás keresztes lovag.[555]

Fogalmazhátnánk úgy, hogy Villehardouinnek nincs ura, legföljebb „csak" hűbérura: ő Champagne, majd *Rhómania marsallja*, az egymás közt egyenlő, legfőbb tekintélyű, az eseményeket irányító autonóm bárók egyike. Clarinak van ura és hűbérura (ami egybeeseik), mégpedig Pierre d'Amiens, akinek vitéz tetteit gondosan megörökíti. Tudja, hol a helye. Joinville főhűbérura Thibaud champagne-i gróf (róla azonban a keresztes hadjárattal összefüggésben gyakorlatikag nem beszél), a királynak viszont nem hűbérese ugyan,[556] de igazi „istenített" ura mégiscsak Franciaország uralkodója, egy, már életében is szentként tisztelt, „imádott" király, aki az ő barátja. Villehardouin saját művéről nem beszél (saját magáról egyes szám harmadik személyben, leginkább „Champagne marsallja"-ként), és egy szóval sem említi, hogy „az igazat" írja. Clari mindvégig a háttérben marad, diszkrét és leírásain keresztül él; – mondogatni a krónikája az életjele. Annyi számára csodás dolgot (mint például Konstantinápoly maga) látott, hogy fontosnak érzi a végén kijelenteni, hogy amit leírt az „igaz."[557] Hozzájuk képest szinte már-már obcessziónak tűnik Joinville eljárása, akit az „igazság" írásának kérdése folyamatosan – szinte már túlzottan is – foglalkoztat. (Később még erre a kérdésre is vissza fogok térni.)

Clari nyelvi kifejező eszközei meg sem közelítik nem csak Villehardouin-éit, de természetesen Joinville-éit sem (továbbá ne feledjük, hogy a köznyelv csaknem egy évszázados dinamikus fejlődése választja el őket egymástól). Kettőjük között nagy a társadalmi különbség is. Clari és Joinville világ iránti érdeklődésében azonban mégiscsak sok a rokon vonás.

---

[555] Villehardouin említi a keresztesek között Joinville urát Geoffroy-t, Clari Champagne marsalljaként Villehardouint, de Geoffroy-t nem. VILLEHARDOUIN, 1985., 6.; CLARI, 2013., 24. Joinville művében Villehardouinek nem szerepelnek.

[556] „*A király magához hívatta valamennyi báróját, és megeskette őket, hogy hűek és lojálisak lesznek gyermekeihez, ha vale valami történne az út során. Tőlem is ezt kérte, de én nem akartam esküt tenni, mivel én nem voltam a hűbérese.*" (Joinville-t kizárólagos hűségeskü, *homagium ligitum* kötötte főhűbérurához, IV. Thibaud grófhoz.) *Uo*., 114.

[557] Clari krónikájának záró fejezetében a következőket írja: „*Most tehát hallottátok az igazságot arról, miként hódoltatták meg Konstantinápolyt, s hogyan lett annak császára Balduin, Flandria grófja, majd pedig a fivére, Henrik úr. Ezt Robert de Clari lovag tanúsítja, aki ott volt, és aki mindezt látta és hallotta, és eme hódítás igaz történetét foglalta írásba. És ha nem is adta elő olyan szépen, ahogyan számos más mesélő tette volna, azért mindig a tiszta igazat mondta; és sok való dologról azért hallgatott, mert visszaemlékezni mindenre nem tudhatott.*" CLARI, 2013., 133.

Mindkettőjükben megvan a nyugati ember Kelet felfedezése iránti vonzódása (Clari elbeszélésébe még a frankok trójai eredetének legendája is belekerül).[558] Műveltség terén jelentős különbség van közöttük: Joinville tájékozottsága messze meghaladja azt, amivel Clari rendelkezik. Robert de Clari leírásaiból érződik az „*émerveillement*", Keleten mindkettőjüket – de Clarit talán jobban – magával ragadja a bámulat, lenyűgözi az ereklyék sokasága és gazdagsága.

Joinville esetében egészen egyedülálló a hithez, a vallásossághoz való viszonya, s tudjuk, hogy mindketten számos ereklyével térnek haza a Szentföldről. Clarinál is jelen van, de Joinville-nél pedig már tudatos is az őszinte a tudásvágy és a megismerés igénye.[559] Joinville krónikájának felépítése és szerkesztése teret enged egy olyan anekdotázó stílusnak, melyből érzékelhető, hogy Joinville-nek van humora, ami nyomokban Clarinál is megtalálható. (Villehardouin esetében ez a kérdés szóba sem jöhet.)

Bár az összehasonlítás nehéz, történetíróként a kutatók egy része jobbnak tartja Villehardouin-t, mint Joinville-t. Joinville azonban másként gondolkodik, másként ír és mások a prioritásai. Rendelkezik Villehardouin műveltségével, és megvan benne a Clarinál tapasztalható, kivételesen erős nyitottság és érdeklődés is. Tudjuk, hogy Joinville ismerte a keresztes hadjáratok történetét.[560] Ha a „*croisade*" leírását kiemeljük a művéből, önmagában is egy kerek, érdekfeszítő krónikát kapunk, mely a VII. keresztes hadjárat eseményeinek drámai és lebilincselő története. Mint ilyen, önmagában is értelmezhető, szervesen illeszkedik a hadjáratokat megörökítő történeti művek sorába, amelyben – egészen egyedülálló módon – látványos, szinte filmszerű események követik egymást. Joinville azonban *nem csak* egy históriát vagy egy krónikát akart írni. Olyat tudott más is. Ha visszahelyezzük ezt a részt az általa összeállított könyv szerkezetébe, láthatjuk, hogy történetének ott is megvan a helye, onnan sem „lóg ki", sőt s a többi részhez szervesen illeszkedik: Joinville a végső, szerkesztett változatban valóban olyan művet hozott létre, amilyet senki más nem tudott. (Ennek részletesebb elemzésére a későbbiekben kerül majd sor.)

Itt jegyezzük meg, hogy a Villehardouin krónikájának és Joinville keresztes hadjáratról írott művének az összevetése vezette el Gaston Paris-t ahhoz a feltételezéshez, miszerint a Joinville műben ránk maradt krónika-rész nem a 14. század elején keletkezett, hanem korábban,

---

[558] Clari (szemléletesen, tehát valószínűleg maga is jelen volt) leírja ura, Pierre De Bracheux és Blak Johannész (Kaloján) e tárgyban folytatott beszélgetését. CLARI, 2013. CVI. 124.

[559] Jó példa erre egy hal formáját megőrző fosszíliáról szóló leírása. A „csodálatos kő", benne egy kővé vált hallal, melyet Lajos királyhoz visznek, aki Joinville-nek is ad belőle egy darabot. JOINVILLE, 2015., **602**.

[560] Mint láttuk, az Oroszlánszívű Richárdról szóló anekdota kapcsán (föltehetően Guillaume de Tyr szövegének francia változatára hívatkozva) megemlíti, „*ahogy ez írva van a Szentföld történetében*", JOINVILLE, 2015., **77**.

legkésőbb 1272-73-ban. Paris szerint ezt támasztja alá az események leírásának frissessége és élményszerűsége, és erre utalhatnak azok a személyes kapcsolatok[561] is, amelyek a Villehardouin és a Joinville családok között ebben az időszakban kialakulhattak. Ez esetben okkal feltételezhető, hogy a *sénéchal* tudott Geoffroy de Villehardouin krónikájáról (mely inspirálhatta is egy folytatás megírására), ismerte a *maréchal* munkáját és családjának a konstantinápolyi vállalkozásban és az utódállamok történetében játszott szerepét.[562]

A kutatók egy másik része[563] ezt nem találja eléggé meggyőzőnek, és a leírás élményközeliségét azzal magyarázza,[564] hogy „*Joinville memóriája kitűnő: 1305-ben a saumuri udvari ünnepségről adott kép tökéletes tisztaságú; és igen pontosan emlékszik vissza 1267 szomorú napjaira, amikor a király másodszor is felvette a keresztet*."[565] Ennek a két gyakran idézett példának a gyengéire később még vissza fogok térni. Itt csupán annyit szeretnék megjegyezni, hogy az érvelés, amellyel Gaston Paris egymáshoz közelíti Villehardouin és Joinville krónikáit, véleményem szerint továbbra is megfontolandó marad. (Bár ha így van, nehezen indokloható, hogy miért nem tesz említést sem a Villehardouinelről, sem pedig a „roman-ról", amit a maréchal irt, hiszen – láttuk – hívatkozik a „Szentföld történetére" és „roman des roys" felhasználására.)

A nagy vállalkozás harmadik, talán legkevésbé ismert krónikása, Henri de Valenciennes, ugyancsak a Francia Királyság északi részéről származott, s a Latin Császárság második császárának, Henriknek (Henri de Hainaut, 1174k.-1216.06.11.) a bolgárok elleni harcait (1207-1216) írja le. Néhány esztendő kihagyással valójában Villehardouin művének a folytatását alkotja meg, "*ragyogó, elegáns, epikus*" stílusú prózában. A "*Konstantinápolyi Henrik császár története*" a Villehardouin-kéziratok egy részével egybefűzve maradt ránk. Henri de Valenciennes célja már teljesen világosan az volt, hogy Nyugaton maradt honfitársait mintegy erősítésként a Balkánon megalakult új, a fennmaradásért mindinkább élet-halál harcra kényszerülő latin államokba hívja.[566] Az időpont nem a legszerencsésebb: éppen ekkor a francia

---

[561] PARIS, 1898., 427-433., 439-449.

[562] Gaston Paris ezt a föltételezését a nagy francia irodalomtörténetbe írt Joinville-fejezetében is kifejtette. A Joinville teljes, átfogó bemutatására *Uo*., 291-459. Ez olvasható Bossuat összefoglalójában is. Robert BOSSUAT, *Jean de Joinville*, in DLF., 417-419.

[563] Joseph BÉDIER, *Jean de Joinville*, in BÉDIER-HAZARD, *HLFI*,112.

[564] MONFRIN, 1996, LXIX. Joinville kivételesen jó memóriájára való hivatkozás rendszeresen visszatérő motívum a Joinville-életmű vizsgálatánál. PARIS, 1898., 326-328.

[565] Mint később majd látni fogjuk, ez éppen az a két jelenet a háromból, melynek „gyanús hitelességét" a következő fejezetben megkérdőjelezzük. A harmadik epizódra (Damietta) Monfrin nem hivatkozik – igaz, annak hitelességét óvatosan éppen ő kérdőjelezi meg egy korábbi tanulmányában.

[566] *Henri de Valenciennes*, in *D.L.F.* 374., BÉDIER-HAZARD, 81., Jean FAVIER, *Le temps des Principautés*, „Histoire de la France", II., Paris : 1984, 326-327. DUFOURNET, II., 330-331., COULET, 297-313., Jean

lovagok – gyakran a frontvonal két oldalán – létfontosságú küzdelmeket vívnak a Francia Királyság határain kívül és azon belül. Mint fentebb láttuk, ez a Muret, Bouvines és az albigens háború időszaka, mely inkább a Keleten lévő francia lovagokat is haza hívja (mint láthattuk Simon de Monfort esetében), nem pedig a Konstantinápolyi Latin Császárságba csábítja.

A Latin Császárság történetével kapcsolatban születtek latin nyelvű források is, melyeknek azonban a franciához képest jóval szerényebb szerep jutott.[567] Ezek az írások azonban mind tartalmukban, mind pedig a koncepciójukat illetően eltérnek a francia nyelvű anyagtól. Legfőbb céljuk ugyanis annak bizonyítása, hogy a görögök alkalmatlanná váltak a relikviák őrzésére, ami nyilvánvaló magyarázatkeresés arra a már a kortársak részéről is visszatérő, egyre erősebben megfogalmazott vádra, hogy a keresztesek küldetésükhöz méltatlanul cselekedtek, mert a pogányok helyett keresztényekre támadtak. A latin nyelvű szövegeknek – a nyelv megválasztásának itt valószínűleg mégiscsak van jelentősége, hiszen „hitbéli" kérdéseket is érint – az is a céljuk, hogy felmentsék őket, igazolják a "zarándokok" eljárását és a korban felbecsülhetetlen értéket képviselő ereklyék elrablását is.[568] Tudjuk, hogy a pápa által kiátkozott bizánci keresztes hadjárat megosztotta a résztvevőket, a kortársakat, és megosztja az utókort is. Erre itt nincs lehetőségünk kitérni, csupán megemlítjük, hogy ezt a megosztottságot már a korabeli történeti irodalom is jól érzékeltette. A latin nyelvű irodalom inkább igazolni akarta a hadjárat Konstantinápoly ellen fordulását, de mondhatni ahány alkotás, annyi féle megközelítés.

A Bizánc elleni támadást mentegetni kívánó szerzőkkel szemben, a nyugati források közül, leggyakrabban az "Hugues de Berzé *Bibliája*" címen ismert, mély megbánást mutató, gyónás-szerű hangulattal átszőtt, francia nyelven írott szöveget szokták idézni, mely valójában egy moralizáló költemény, melyben Hugó úr, a hadjárat egyik résztvevője, korának ismert trubadúrja, nem sokkal halála előtt írt verses bibliájában visszatekint a frankok által elkövetett bűnökre.[569]

Levante francia nyelvű történeti irodalma a keresztes lendület következménye, része és kísérőjelensége, konkrétan azonban a Konstantinápoly elfoglalásakor átélt élményanyag hatása

---

LONGNON, (ed.): *Henri de Valenciennes, Histoire de l'Empereur Henri de Constantinople,* in *„Documents relatifs à l'histoire des croisades"* t. II." Paris : 1948. Hat kéziratát őrzi a párizsi Bibliothèque nationale. https://www.arlima.net/eh/henri_de_valenciennes.html (letöltés. 201709.02.)

[567] A latin nyelvű munkák közül leggyakrabban *Gunther de Pairis* Márton apát "relikvia-leltárához" készített előszavára szoktak hivatkozni. COULET, pp. 211-213.

[568] *"Az Úr elfelejti, ki reája nem emlékezik...",* Hugues de Berzé (Uc de Berzic) költő (megh. 1220k.). *D.L.F.,* 382., COULET, 315-316., DUFOURNET, II., 398-401. Krónikájában Villehardouin is szól róla, VILLEHARDOUIN, IX. fej. 19.

[569] https://www.arlima.net/eh/hugues_de_berze.html, COULET, 315-316. DUFOURNET, *Villehardouin et Clari,* II., 398-401.

alatt született meg, majd tovább gazdagodott a 13. század nagy expanziós tevékenységének következtében, s a maga oldaláról hozzájárult ahhoz, hogy ez a század a francia nyelvű historiográfia látványos fejlődését is magával hozhatta. Fontos és életképes francia szellemi központok alakultak ki, és születtek művek ezeken a keleti területeken, melyeknek a megírására ugyan a helyszínen kerül sor, de legalább annyira szólnak a Francia Királysághoz, az ország királyához és báróihoz, mint a helyben élő (és folyamatos fenyegetettségnek kitett) francia sorstársaikhoz. Szerzőink a saját korukban nem jelentettek „egy csoportot": Clari egyértelműen marginális volt, Villehardouin és Henri de Valenciennes művei között azonban nyilvánvaló volt a kapcsolat (hiszen az utóbbi az előbbinek a folytatásaként definiálta magát.) Joinville műve, mint a keresztes hadjárat leírása, teljes mértékben illett ebbe a sorba.

A keresztes háborúk évszázadaiban megszületett és megerősödött a helyi, a már keleti gyökerű alkotók tevékenysége, akik új országaik történetének megalkotására vállalkoztak, és sokban járultak hozzá Közel-Kelet jobb megismeréséhez. A francia historiográfia későbbi fejlődése egyértelműen azt mutatja, hogy a IV. keresztes hadjárat élményanyagából, vagyis a Villehardouin- és Valenciennes-féle hagyományokból táplálkozó történetírásnak igazán latinul már nem, hanem csupán „népnyelven", döntően franciául akadt folytatása, melyek közül kiemelkedik a *Chronique de Morée* címen írt krónika (vitatott, hogy a görög nyelven született verses, vagy a franciául írt prózai változat volt az első).[570]

Ez a jelenség az általános tendencia része (a latin nyelvű változatnak itt és ekkor már a keleti császárságban meglehetősen szűk lett volna a célközönsége), és általában is érvényes a keleti francia történetírásra, de különösen érvényes a franciák több mint egy évszázados balkáni (azaz *Romania / Rhómania*-béli) jelenlétére, melynek leírását mindenekelőtt a "francia Pelloponészosz-nak" (azaz *Morea*-nak) a krónikája őrizte meg számunkra. Az eredeti szöveg nem áll rendelkezésre. A krónikának két, 14. század elejéről származó görög változata és három görög másolata, a francia szövegnek egy változata és két további másolata van. (A görög és az angol-amerikai történetírás a verses görög változat, a francia-belga történetírás pedig a francia nyelvű próza szövegének az elsőbbsége mellett kardoskodik. Számunkra most nem az elsőbbség kérdése, hanem a francia nyelvű történetírás tanulmányozása kapcsán a francia nyelvű prózai változat megléte és a történetírói hagyományokba illeszkedésének ténye a lényeges.). A görög változatot egyébiránt a modern görög nyelv első dokumentumai között tartják számon, mely nyelvi szempontból magán viseli a középkori és újkori görög nyelv

[570] Kiadva: LONGNON, J. (ed.): *La Chronique de Morée,* in „S.H.F.", Paris : 1911., ZINK, *Littérature...*, 192., BÉDIER-HAZARD, 82., COULET, 79-83, 287-293. https://www.arlima.net/ad/chronique_de_moree.html (Letöltés 2017.08.30.)

jegyeit. [571] Így végül Villehardouin, Henri de Valenciennes és a Morea krónikájának szerzője valójában megalkották a Kostantinápolyi Latin Császárság francia nyelvű történetét, mely igen becses dokumentum nem csak Konstantinápoly, az expedícióban részt vevő franciák, hanem a balkáni népek és egyes steppei népek (mint pl. a kunok, vlachok) történetére vonatkozóan is.

A pelloponészoszi krónika nagy erénye, hogy a korábbi művek szövegeinek átvétele mellett támaszkodik más, nem francia nyelvű szövegekre (pl. egy velencei krónikára) és az igen gazdag helyi hagyományra is, amikor bemutatja Konstantinápoly elfoglalását, majd pedig a keresztesek berendezkedését a Balkánon. Ugyanakkor számos legendás részletet tartalmaz, és esetenként, például akkor, amikor a frank állam keleti berendezkedésének igazolására törekszik, vagy éppen annak jogszerűségét bizonygatja, néhol még a meglehetősen egyértelmű hamisításoktól sem riad vissza. Morea története a Villehardouin családéval szorosan összefonódva alakult, s a 13. század második felétől (1267), a külső körülmények nyomása alatt, a nápoly-szicíliai állam hűbérévé lett, s az általános, I. Anjou Károly, Szent Lajos öccse irányításával levezényelt keleti Anjou-expanzió részeként, annak védelme alatt élt tovább.[572] (Joinville, mint láttuk Cipruson kezdetben elkötelezi magát a császárnénak, hogy a keresztes hadjáratot követően csatlakozik a Latin Császárság segítségére vállalkozó lovagok kontingenséhez; – ettől a vállalásától azonban eláll, és Lajos király közvetlen szolgálatába szegődik.)

A 13. század folyamán tehát a francia történetírás keresztes hadjáratokhoz kötődő fő vonulata a latin nyelvről a franciára, az irodalmi mű két formája közül pedig a verses változatról

---

[571] Létezik olasz nyelvű szövege is (egy példány maradt fönt), míg a katalán nyelvűt a Johannita Lovagrend Nagymesterének, Juan Fernandez de Herediának a kérésére készítették 1395 táján, és 1393-ig tartalmaz további érdekes információkat. A francia változatok alapján készült kiadás: Jean LONGNON, *La Chronique de Morée,* in „S.H.F.", Paris: 1911., a görög változatot kiadta: BUCHON, J.A. (ed.): *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIIIe siècle*, Paris: 1840. és J. SCHMITT, London: 1904., ZINK, *Littérature...*, 192., BÉDIER-HAZARD, 82., M. JEFFREYS, *The Chronicle of the Morea : Priority of the Greek Version,* « Byzantinische Zeitschrift » 68 (1975), 304-350.

[572] A balkán-félszigeti Anjou-expanzióra lásd LAVISSE, III./2. (Langlois, Ch.-V.), 95-98. FAVIER, *Dictionnaire...,* 678., RICHARD, *Saint-Louis,* 455-482. FIERO-DOMENECH, 277-278., SETTON, *The Papacy...,* I., 85-105, 140-162., Jean LONGNON, *L'Empire Latin de Constantinople et la Principauté de Morée,* Paris : 1949., L. CADIER, *Essai sur l'administration du Royaume de Sicile,* Paris, 1891., E. JORDAN, *Les origines de la domination engevine de Sicile,* Paris : 1909. E. G. LÉONARD, *Les angevins de Naples,* Paris : 1954., Pierre DURRIEU, *Les Français dans le Royaume de Naples sous le règne de Charles Ier d'Anjou*, in „*Les Archives Angevines de Naples*" I-II., Paris-Rome, 1887. Noël-Yves TONNERRE (dir.)–Elisabeth VERRY (dir.) *Les Rois angevins du XIIe au XIVe siècle: un destin européen*, „Coll. Histoire", P.U.R. Rennes: 2003. *L'Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XIVe siècle*, Catalogue de l'Exposition de Fontevraud, Guy MASSIN-LE GOFF (comm.). Somogy Éditions d'Art, Paris: 2001. Georges JEHEL, Charles d'Anjou (1226-1285). Un Capétien en Méditerranée, Univ. Jules Verne de Picardie, Rennes: 2005. Történetének magyar származású elbeszélője, Andreas Ungarus. v.ö. ANDREAS UNGARUS: *Krónika* (ford.: BODOR J.) in *„A magyar középkor irodalma. Latin nyelvű irodalom"*, Bp.: 1984. 65-114.

végérvényesen a prózára váltott, s Joinville személyében pedig Franciaországban egy igen jeletős alkotással folytatódott az a tendencia, mely – a 12. század végétől, a 14. század elejéig – világi szerzőkkel gyarapította a francia historiográfia alkotásait.

A francia Kelet francia nyelvű történeti irodalmának másik vonulata földrajzilag is konkrétan a Szentföldhöz, még pontosabban a Jeruzsálemi Királysághoz (és Ciprushoz) kötődött. Ennek a csoportnak az egyik sajátossága az, hogy – hasonlóan a francia monarchia történetéhez – igen gazdag latin nyelvű anyagra támaszkodhatott, és azzal kölcsönhatásban fejlődhetett. A másik jellemzője, hogy a szentföldi francia nyelvű historiográfia gondolatvilága az idő múlásával mind erősebben kapcsolódott a Jeruzsálemi Királyság belső, sajátos problémáihoz. Két jelentős alkotást szoktak itt mindenekelőtt megemlíteni; az egyik – időben a korábbi – mű Ernoul krónikája (*La Chronique d'Ernoul*). A szerző minden bizonnyal azonos Ernoul de Giblet-vel, akit később a ciprusi udvar egyik legképzettebb jogászaként tartottak számon, s aki karrierjét a Szentföldön, egy előkelő francia lovag fegyvernökeként kezdte.[573]

Ernoul a már régóta a Szentföldön élő, a helyi viszonyokat, a területet jól ismerő és értő, (fentebb már enlített) "meggyökeresedett" francia prototípusa, aki a muzulmánokkal való együttélést már megszokta, a nyugatról érkező "zarándokok" hagyományos nézőpontjától gyakran erősen eltérő véleményt képvisel, s tevékenységüket meglehetős kritikával, sőt iróniával szemléli. (Joinville történetében is rendre föltűnnek azok a francia urak – például az Ibelin-család befolyásos tagjai –, akik ismerik a szaracénok nyelvét, tudnak velük tárgyalni, s akikről Joinville nagy tisztelettel szól. Az egyik anekdotikus történetéből az is kiderül, hogy a Szentföldön meghonosodott bárók és az otthoniak között van némi nézeteltérés a Szentföldön követendő politikát illetően: az előbbiek körültekintőbbek, megfontoltabbak, az utóbbiak forrófejűek és meggondolatlanok. (Amikor a király hazatérésével kapcsolatban nézeteltérés tört ki a bárók között, Joinville – a szentföldi bárókkal együtt és a bárói tanács többségével szemben – a maradás mellett érvelt, amivel kiváltotta a tanács tagjainak neheztelését és szemrehányásait.)[574]

Ernoul műve a Jeruzsálemi Királyság 1099 és 1229 közötti történetét tárgyalja, oly módon, hogy 1183-tól már saját élményanyagára támaszkodhatott. Ernoul krónikájának eredetileg latin nyelvű szövege nem maradt ránk. Tartalmát a *Livre d'Eracles*-ben lévő francia fordításnak köszönhetően ismerjük. Hat keresztes hadjárat történetét idézi fel, melyek közül

[573] Ernoul és Bernard Le Trésorier művére https://www.arlima.net/eh/ernoul .html és https://www.arlima.net/eh/eracles.html (letöltve 2017.09.11.)

[574] Mivel Joinville a király által összehívott tanácskozás alkalmával Jaffa grófjának, Ibelin úrnak a véleményét osztotta, és azt javasolta, hogy a király maradjon a Szentföldön, a tanács elégedetlen tagjai ráakasztották a „*poulin*" (csikó) nevet, amivel a Keleten megtelepedetteket (kezdetben csak a parasztokat, később már általánosságban is) *lebecsülően* illetni szokták, amire Joinville (Pierre d'Avalon biztatására) csattanós választ adott, mondván, hogy „*inkább leszek csikó, mint rozzant gebe, mint ők*". JOINVILLE, **424**, **426**, **434**.

valójában a négy utolsóról lehettek konkrét és meglehetősen vegyes tapasztalatai. Ernoul munkájának szerves folytatója a Franciaországban író Bernard le Trésorier, aki két további év történetével egészítette ki az Ernoul-féle krónikát (ezért is fűzték egybe később a két mű anyagát).

A másik jelentős alkotás, az Ernoul és Bernard-féle anyag folytatása, különböző címeken maradt ránk: a "Hódítás könyve" (*le Livre du Conquest*), "Heraclius könyve" (*le Livre d'Eracles*), a "Tengerentúl története" (*l'Estoire d'Outre-mer*), a "Szentföld könyve" (*le Livre de la Terre Sainte*), vagy éppen a "Szentföld története" (*l'Estoire de la Terre Sainte*) címen ismert kompozíció, melynek kiindulópontja a szentföldi események alapvető fontosságú latin nyelvű munkája, Vilmosnak, Tyrus püspökének (Guillaume de Tyr) a *Historia rerum transmarinarum*-a, melyet a 13. század közepén vagy végén fordítottak franciára, s amely az eseményeket 1184-ig viszi végig. Ehhez kapcsolták hozzá Ernoul és Bernard krónikáit 1231-ig – a folytatásra pedig (1275-ig) *két* helyen, *két* külön csoportban került sor.

Az egyik folytatás több, Ernoul-hoz hasonló helyzetben lévő (azaz a Szentföldön generációkra megtelepedett), név szerint nem azonosított szerző műve, s Szíriában vagy Cipruson (vagy mindkét helyen) íródott, gazdag és pontos anyagot tartalmaz (különösen az 1231-1248 közötti időszakra) a keleti francia társadalom berendezkedésére vonatkozóan. A másik csoport ettől tartalmilag és formailag is eltérő kompiláció, leveleket, dokumentumokat, a szentföldi országok leírásait használta fel, de megőriz eredeti részleteket is (különösen az 1250-1261 közötti időszakra), melyet IX. Lajos francia király egy Keleten maradt, eleddig meggyőzően nem azonosított lovagja, egyes vélemények szerint káplánja, egy bizonyos Jean Sarrazin írhatott, akit Joinville is említ.[575] (Mint elejtett szavaiból láttuk, valamelyik Szentföld történetét tartalmazó könyvet Joinville is ismerte.)[576]

A „keleti cikluson" belül külön egységet alkot a harmadik krónika-kompozíció, a történeti művek azon csoportja, mely a ciprusiak 13-14. századi históriáját hagyományozta ránk. A ciprusiak történetének magját Novarrai Fülöp (*Philippe de Novare*), a Cipruson megtelepedett, képzett főurak egyike (jogász, költő, történetíró) írta meg, a "Frigyes császár és Jean d'Ibelin úr közötti háborúság jogosságáról és történetéről" (*Estoire et le droit conte de la guerre qui fu entre l'emperor Frederic et messire Johan de Ibelin*) című művében, melynek időhatára 1218-1243.

[575] Lásd: Alfred FOULET, *Ernoul* in *D.L.F.* 262-263, Louis PICHARD, *Guillaume de Tyr*, 362, Alfred FOULET, *Jean Sarrazin* (Damietta megvételéről a barátjának írott levél). 429. UŐ., *Livre d'Eracles*, 462-463. BÉDIER-HAZARD, 81-82, Louis MAS-LATRIE, *Chronique d'Ernoul et de Bernard Le Trésorier*, « S.H.F. », Paris, 1891., Sarrazin-re: RICHARD, *Saint Louis,* 312-313, 422-423.; JOINVILLE, 2015. **67**. https://www.arlima.net/eh/jean_sarrazin.html (letöltés: 2017.09.02.)

[576] JOINVILLE, 2015., **77**.

Novarrai Fülöp (1195k-1265), elődei egy részéhez hasonlóan, nem volt francia, de franciául írt, s a historiográfiai ambíciók mellett más irányú tehetségét és ismereteit is igyekezett írásaiban kibontakoztatni, amennyiben történetét verses betétekkel, harci dalokkal és szatirikus részletekkel is fűszerezte. Az "*Estoire*"-ból végül 1320-táján lesz kibővített formában "geszta", pontosabban egy átfogóbb Ciprus történet a "Ciprusiak tettei" (*Geste des Chiprois*) címen. Így Gérard de Montréal írói és kompozíciós munkájának köszönhetően egy olyan francia nyelvű Ciprus-történet született, amelyet a Jeruzsálemi Királyság rövid históriája vezet be, melynek a folytatásában Novarrai Fülöp művét és Gérard de Montréal kompilációs anyagát találjuk, míg az ily módon 1270-ig kiegészített történetet Gérard mester saját írói munkájával vitt tovább és zárt le az 1309-es év eseményeivel.[577]

A keresztes háború, a keresztes eszme, a Szentföld és a csodálatos Kelet iránti érdeklődés fokozatosan, a nyugati kereszténység egész területén (de természetesen nem mindenhol azonos mértékben) szinte valamennyi szellemi és művészi alkotótevékenységben megjelent, valamennyi irodalmi műfaj fontos témájává illetve alapmotívumává lett. Különösen fontos szerepet játszott természetesen a történetírásban, de legalább annyira lényeges volt a költészet, és még inkább a 13. századra a francia nyelvi és kulturális hatás alatt álló területeken – döntően azonban az angol-francia „kettős monarchia" területén – megszülető új műfaj, a regény („*roman*") fejlődése szempontjából. Ennek az időszaknak és ezeknek a műveknek köszönhető, hogy a későbbi középkori regényekből már többé nem hiányozhatott a keleti utazás, a keresztes hadjárat, az iszlám elleni harc (vagy éppen az iszlám világgal való néhol regényes kapcsolat) motívuma. A francia nyelvű írás, történet, tehát önálló életre kel, a nyelv segítségével átlép a korábbi határokon és korlátokon és megindul a „műfajjá" válás útján.

A „törzsterületekhez" viszonyítva szükségképpen némileg más volt a helyzet az általunk vizsgált keleti végeken kifejlődött francia nyelvű kulturális központokban. Mint láttuk, a Kelet-Mediterraneum térségében három, egymással szoros kapcsolatban álló és kölcsönhatásban fejlődő pólus jött létre a Szentföldön, a Balkánon és Cipruson, melyek a Francia Királysághoz vagy a szélesebb francia kultúrkörhöz továbbra is meglehetősen erős szálakkal kötődtek, de képesnek bizonyultak a helyi impulzusok befogadására, és azok hatása alatt egyfajta autochton fejlődésre, melynek eredményeit francia nyelven fogalmazták meg. Ennek az lett az egyik következménye, hogy a történetírás „átállása" a latinról a franciára valamivel gyorsabban következett be Keleten, mint Nyugaton.

[577] Kiadva: Charles KOHLER, (ed.): *Mémoires de Philippe de Novare,* „Classiques Français du Moyen-âge", Paris, 1913., Jean RICHARD, *Philippe de Novare* in *D.L..F.* 584., BÉDIER-HAZARD, 82., ZINK, *Littérature...,* 194-195., SETTON, *The Papacy...,* I. 163-194.

A Földközi-tenger keleti medencéjében az eredetileg is francia nyelvű történeti produkció általánosságban és részleteiben is mind szervesebben kötődött a Kereszténység keleti részének problémáihoz (azért is, mert ezek konkrét, átélt francia problémaként is jelentek meg), és az idő múlásával (a 13. századtól) a népnyelvű alkotások ebben a térségben is fokozatosan kiszorították a latint az irodalomból és a történetírásból. A keleti történetírás az alapvető élményanyagot gyakran már eleve franciául kezdte közvetíteni, amivel tovább erősítette az első francia nyelvű történetírók (Villehardouin és Clari) által megteremtett és a Joinville által is továbbvitt hagyományt. Ezzel egyben lehetővé tette, hogy a téma még inkább beépüljön a francia nyelvű történeti irodalom *corpus*ába. Sőt, mindez a francia kollektív tudatra a későbbi századokban is hatással lesz: talán ennek is köszönhető, hogy Franciaország még a későbbi századokban is egy kissé „Keleten ragadt", s igen sokáig – egyes történészek szerint a kelleténél jóval tovább – maradt a Szentföld és a keresztes hadjáratok élményanyaga által meghatározott Kelet és a Mediterraneum vonzásában és politikájában jobban befolyásolták annak „délibábjai," mint az „atlanti realitások."[578]

Joinville műve ehhez a hagyományhoz illeszkedik, és újabb bizonyíték arra a franciák körében meglévő kivételes érdeklődésre, melyet általában a francia történetírás és irodalom, különösen pedig (a 13. századtól) a francia nyelvű történeti irodalom az európai kereszténység keleti területei iránt addig is tanúsított, s nagymértékben hozzájárult ennek az érdeklődésnek a további fenntartásához. Külön sajátossága – és egyben érdeme is –, hogy a közgondolkodásban (a kései utókor számára is) a kettőt szorosan összekapcsolta.[579] Joinville elég hosszú időt töltött a Szentföldön ahhoz, hogy a művében a korábban megszokottaknál nagyobb szerepet kapjon a helyi események, az ottani élet leírása. Krónikájának az a része pedig, mely nem a hadjárat lefolyásával és körülményeivel foglalkozik, hanem a szentföldi várak és városok megerősítésével, és az ottani életből villant föl epizódokat, értékes és eredeti hozzájárulás a Szentföldre vonatkozó francia történetírói produktum egészéhez.

---

[578] Gérard SIVÉRY, *Mirages méditerranéens ou réalités atlantiques. XIIIème-XVe siècles,* Le Fil des Temps,No 4., sér. dir. *par* Roland MOUSNIER, P.U.F., Paris : 1976.

[579] Ennek hatékonyságát, a keresztes eszme tartós beépülését a *francia küldetéstudatba* jól mutatják a 19. század közepének versailles-i építései illetve dekorációi is. A kastély 19. századi díszítésekor (1843) a keresztes hadjáratokban való francia részvétel rendkívül jelentős szerepet kapott. A keresztes háborúk öt terme a középkor újrafelfedezésének jegyében, Lajos Fülöp uralkodásának idején készült el (150 kép és mintegy 300 alak megfestésére került sor). A falakra fölkerültek a hadjáratban részt vevő családok címerei (így II. András magyar királyé is). A termek azt a felfogást tükrözik, hogy a keresztes hadjáratok a francia monarchia nagy vállalkozásai voltak, a „*grandeur*" fontos elemét jelentik, miközben a termek díszítése – mint mondták – egy „*polgárkirály által a nemességnek tett gesztusként*" is értékelhető. (A vállalkozás nem várt eredménye lett a kor egyik legnagyobb oklevél-hamisítási ügye, melynek során a képekre fölkerülni kívánó, de eredeti oklevelekkel nem rendelkező nemesi családok tömegesen vásároltak hamis okleveleket maguknak, melyeknek „gyártására" Versailles-ban és Párizsban külön specializált műhely jött létre.)

Mint a francia nyelvű központok vizsgálatánál is láttuk, a népnyelven írott történeti irodalomban a 13. században voltak olyan vonulatok, amelyek fokozatosan visszaszorultak, mint például az anglo-normann kultúrkör alkotásai. Volt azonban egy másik irány is, egy olyan történetírói hagyomány, melynél a 13. század második felében jelentős változás következett be, mint amilyen a franciaországi dinasztikus, Capeting államalkotó historiográfia.

Amikor Joinville tengerentúli krónikájának szövege visszakerül / belekerül a Szent Lajosról írott könyvbe, már az ő műve is más kontextusban szemlélhető, ugyanis más jelentőséget is kap, mások lesznek a funkciói, amivel új szemlélet megteremtéséhez járul hozzá: Szent Lajos személyén át elvezet a keresztes hadjárat eszme, a monarchia és a dinasztia történetének összefonódásához. Ennek igazi megalkotója ugyan – mint láttuk – a „dioniziánus" történetírás, a legeredetibb, leghatásosabb és leginkább maradandó alkotása azonban Joinville Szent Lajos könyve. Mely, mint látni fogjuk, a többi kortárs műnél messzebbre megy: a 13. század végére eljut a fenti hármas viszonyrendszer súlypontjainak az átértékeléséhez és átfogalmazásához.

I.7. A keresztes háború, a monarchia és a történetírás összefonódása

A historiográfiában markánsan megjelenő két fenti (a keresztes és a dinasztikus-monarchikus) vonulatot logikus módon kötötte össze IX. Lajos egyiptomi hadjáratának és szentföldi tartózkodásának az élményanyaga és a monarchia fejlődésében kulcsszerepet játszó szent király személye (valamint az általa képviselt uralkodó-eszmény). Vele kezdődött és IV. Szép Fülöppel tetőződött be a keresztes hadjárat eszméjének és a nemzeti dinasztia gondolatának olyan szintű összekapcsolása, mely az előbbinek a forrásait az utóbbi hatékonysága érdekében kívánta és volt is képes mozgósítani, s ez által egy új (a pápával és a császárral egyaránt rivalizáló, a királyi hatalmat előtérbe állító) politikai koncepcióba ágyazni.[580]

[580] A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozására lásd KRYNEN, *L'empire...,* 69-166., a keresztes hadjárat és a királyi hatalom politikai ideológiai összefogásának legkidolgozottabb változatára PIERRE DU BOIS (1250-1321) *De recuperatione Terrae Sancte* (1305-07), ed. A. Diotti, Firenze, 1997., c. kulcsfontosságú munkáját. V.ö. továbbá RICHARD, *Saint Louis,* 159-204, 383-404, 417-454., UŐ., *Le Royaume Latin,* 262-274., DUBY, G. (Szerk.), *Franciaország története I.,* Osiris, Bp., 2005., pp. 335-374 (ROSSIAUD, J.), 375-391 (CARPENTIER, E.)., LAVISSE III./2. (Langlois, Ch.V.), 284-322., FAVIER, *Le temps...,* 223-237. LE GOFF, 1996, 948-982.

A historiográfia szempontjából nézve nem kétséges, hogy a francia történetírás, a francia uralkodók szándékainak megfelelően, a 13. század második felére ismét fejlődésének fontos szakaszához érkezett. Ennek központi eleme volt, hogy benne a francia historiográfia két nagy hatású vonulata,[581] a keresztes háborúkban való francia részvétel és a „Francia Kelet" történéseihez kötődő, illetve a Capeting-monarchia kiteljesedésének folyamatát bemutató és azt a maga eszközeivel erőteljesen támogató irányzat a *Nagy Krónikák* koncepciójában – mindenekelőtt Primat munkásságában – és más összefüggésben pedig Joinville művében kapcsolódott a legerősebben össze.

A Capeting-dinasztia tagjai, az udvari és egyházi elit Lajos király halálát követően óriási energiákat mozgósított a szentté avatás mielőbbi megvalósulása érdekében. A kanonizációt szinte mindenki óhajtotta. Jacques Le Goff részletesen elemzi Szent Lajos szentkultuszának a kialakulását, inspirációit, forrásait és összetevőit, s ennek során nagymértékben támaszkodik a koldulórendi életrajzírók szövegeire is.[582] Nem kívánom itt részletesebben elemezni ezeket a Szent Lajos életéről szóló további műveket, de fontosnak tartom őket megemlíteni, mert szeretném bemutatni, hogy Joinville alkotása milyen kortárs és közvetlen szellemi környezetbe illeszkedett be.

Figyelembe kell tehát venni, hogy a 14. század elején nem csak Joinville írta meg alapvető fontosságú művét Szent Lajosról. Sorra készülnek ekkor a róla szóló latin *és* francia nyelvű életrajzok. Mire Joinville egybeíratta a sajátját, akkorra már létezett három másik életrajz is. Az első mindjárt a király halálát követően készült, és olyan személyekhez kötődött, akik a királyt szinte mindenhova elkísérték, és jelen voltak halálos ágyánál is. X. Gergely pápa (1271-76) még 1272-ben utasítja Geoffroy de Beaulieu-t (1220k-1274), Lajos király gyóntatóját a feladat elvégzésére, aki ekkor kezdi el írni latin nyelven, prózában Szent Lajos *vitá*ját. Guillaume de Chartres (1220k-1285), a király káplánja, ugyancsak domonkos szerzetes és történetíró, aki a királlyal együtt esett fogságba Egyiptomban, 1274-től folytatja a Geoffroy de Beaulieu által megkezdett szentéletrajzot.[583]

Beaulieu, aki tehát eszerint Szent Lajos első életrajzírója, a normandiai Evreux-ből, nemes családból származó domonkos szerzetes, aki mintegy húsz éven át volt Lajos király gyóntatója és egyik legfontosabb tanácsadója. Elkísérte urát mindkét keresztes hadjáratára, s az általa készített életrajzot – melyben következetesen a királyról, mint szentről beszél, a

[581] CSERNUS, 1999, 47–49.
[582] LE GOFF, 1996, 380-399.
[583] *Uo*., 1217.

kanonizációs anyaghoz csatolták.[584] A hagiográfia, mely Szent Lajos erényeinek dicséretét adja, a királyt a gyermekként (mint Szent Lajos) trónra kerülő bibliai Józsiáshoz, Júda királyához (Kr.e. 640-609) hasonlítja.[585] Utolsó mondata: „*méltó arra, hogy a szentek közé kerüljön.*”[586] Beaulieu-ről tudjuk, hogy több alkalommal is fontos szerepet játszott a királyi udvarban és jelentős konkrét megbízatásokat is kapott.[587]

Gillaume de Chartres káplánként maga is az uralkodócsalád belső köréhez tartozott, írása egy viszonylag rövid, „*szokványos 13. századi hagiográfiai alkotás*”, melynek első része az életrajz, a második részben pedig azokat a csodákat sorolja föl, melyek Szent Lajos halála után történtek, sőt készít róluk egy listát (ami a szentté avatási per dokumentációjánál kap fontos szerepet).[588] Fejedelemtükör-szerű részek vannak a szövegben, s az uralkodót úgy mutatja be, mint aki „*Sol et decus regum ac principum orbis terrae*”, tehát ideális keresztény király, aki példa lehet a többi fejedelem számára.[589]

A harmadik életrajz írója, aki Lajos király özvegyének, Provence-i Margitnak (1277-95), majd leányuknak, Blankának a gyóntatója (1296-1316), Guillaume de Saint-Pathus. Blanka kérésére írja meg Szent Lajosról szóló munkáját, és készít egy *Sermo*-t is. Ez az életrajz gyakorlatilag Joinville-ével egy időben készül (1302-1303), és alapvetően a második kanonizációs eljáráshoz összegyűjtött szövegeken alapul. A „*Vie et Miracles de Saint Louis*” minden bizonnyal latinul íródott, de csak a francia változatát ismerjük, amiről nem tudni, hogy

---

[584] MONFRIN, 1995, CXXV-CXXVII. GEOFFROI DE BEAULIEU, *Sancti Ludovici Francorum regis, vita, conversatio et miracula per F. Gaudismo de Bello-loco*, ed. Auguste MOLINIER, *Recueil des historiens de la France*, T. XX. 1840, Klinsieck, Paris: 1840. és *Vita et sacra conversatio piae memoriae Ludovici quondam regis Francorum* in *Recueil des historiens des Gaules et de la France*, T. XX. 3-27. (RHGF) http://gallica.bhf.fr/ark:/12148/bpt6k50138z/f83.image (letöltve 201.09.02.) Újabban Cecilia GAPOSCHKIN-Sean & Larry FIELD, *The Sanctity of Louis IX. Early Lives of Saint Louis by Geoffrey of Beaulieu and William of Chartres,* Cornwell University Press, Ithaca: 2013. (kiadás és angol fordítás) Natalis de WAILLY, *Examen critique de la Vie de saint Louis par Geoffroy de Beaulieu*, Bibliothèque de l'École des Chartes, 1844, vol. V. No. 1. 305-231. (Kitér az életrajz szerzőségével is összefüggő vitákra is.) www.persee.fr/doc/bec_0373-6237_1844_num_51_451772 (letöltés: 2017.09.03.)

[585] Le Goff alapos elemzést ad Szent Lajos szentségének jellemzőiről, különböző összetevőiről, rétegeiről és párhuzamairól. Józsiásra vonatkozóan lásd LE GOFF, 1996. 387-388, 454-468, 481-482, 813, 966., más modellekkel összehasonlításban említve KLANICZAY Gábor, *A királyi bölcsesség ellentmondásos mintaképe – Salamon*, AETAS, 23. évf. 2008/1. 25-41. 28.

[586] Idézi LE GOFF, 1996. 384.

[587] Gyakran szerepel a király bizalmi embereként, s a király „új emberei” közé tartozott. Erre vonatkozóan lásd LE GOFF, 1996. 257-260. 1217. Natalis de WAILLY, *Examen critique de la Vie de Saint Louis par Geoffroi de Beaulieu,* in Bibliothèque de l'École des Chartes, 1844, T. 5. 205-231. http://www.persee.fr/doc/bec_0373-6237_1844_num_5_1_451772 (letöltve: 2017.04.14).

[588] GUILLAUME DE CHARTRES, *Vita et Actibus Inclytae Recordationis Regis Francorum Ludovici et de Miraculis quae ad ejus Sanctitatis Declarationem Contingerunt* in RHGF. XX. 27-41.

[589] LE GOFF, 1996, 1119/18. lj.

Guillaume munkája-e.[590] Részben átvéve Guillaume de Chartres anyagát, 77 csodát sorol föl, és megadja azoknak a nevét – köztük Joinville-ét is –, akik a kanonizációs eljárás során tanúként szerepeltek.[591] A szerző ezúttal nem domonkos, hanem ferences szerzetes, mintegy harminc esztendővel a király halálát követően ír, a királyt magát már személyesen nem ismerte. Munkája a kanonizációs iratokból készített, hiteles latin nyelvű összefoglaló (*Vita per curia approbata*) alapján készült, melynek azonban csak a franciára fordított változata maradt fönt.[592] Saint Pathus azonban a *Vie et Miracles* mellett (valószínűleg azt követően és ugyanarra a forrásra támaszkodva) írt egy másik művet is (*Sermo in honorem sancti Ludovici*), mely valójában egy *királytükör*, melyben a szerző megalkotja az ideális királymodellt, majd igazolja, hogy Szent Lajos ennek tökéletesen megfelel.[593] Tehát a koldulórendek hagiográfusai, akik Szent Lajosnak egyébként igen sokat köszönhettek, és nagyon erősen „magukénak érezték" őt, hozták létre az első forráscsoportot: számukra Szent Lajos a megújított kereszténység szent királya lett.[594] Az általuk megalkotott modell azonban mindenekelőtt egy univerzális szent király modellje volt.

Ezzel csaknem egy időben és legalább ugyanilyen erővel jelentkezett (illetve immár folytatódott) egy másik koncepció is: a „nemzeti dinasztikus" szent király képe, mely ugyancsak az egyházhoz kötődött, de annak egy kivételes és meghatározott központjához, mely éppen Lajos király idején vált valóban a nemzeti monarchia kultikus központjává: a Saint-Denis apátságához.[595]

Az apátság világos és hatékony koncepcióval nyúlt a monarchia történetéhez; egyszerre hagyománytisztelő és modern, mely nem csak egybefűzte a korábbi történeteket, hanem az erős dinasztikus kapcsolódást hangsúlyozva, egybeforrasztotta a „három dinasztia" uralkodóinak művét, és megalkotta az új, nemzeti monarchia hivatalos történetét.

---

[590] GUILLAUME DE SAINT-PATHUS *Vie et Miracles de Saint Louis*, két részben, in RHGF, 58-121 (*Vie*) és 121-190 (*Miracles*).

[591] Joinville a 40 tanú közül (akik sorrendje tekintély alapján áll össze, hiszen a király fiaival és közvetlen környezetével kezdődik) a listán a tizenötödik személy: „*János, Jeanville /sic.!/ ura, úgy ötven esztendős tekintélyes korú és gazdag lovag, Châlon egyházmegyéből, Champagne sénéchalja*" írja Saint-Pathus, aki részletesen bemutatja a 76 csodát, melyek Szent Lajos halálát követően történtek meg. *Uo*., 87 és 122-127.

[592] *Guillaume de Saint Pathus*, in *D.L.F.* 361. Henri-François DELABORDE (ed.) *Vie de saint Louis par Guillaume de Saint-Pathus, confesseur de la reine Marguerite,* publ. d'après les manuscrits par H-F. D., *Textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, T. 27., Picard, Paris: 1899. és GUILLAUME DE SAINT-PATHUS, confesseur de la reine Marguerite, *Les miracles de saint Louis*, éd. par Percival B. FEY, „Classiques français du Moyen Age" No. 70. Champion, Paris: 1931. *La vie et les miracles de Monseigneur saint Louis*, Introduction et traduction par Marie-Claude D'ESPAGNE, Ed. Cèdre, Paris: 1971. Léon LEVILLAIN, *La vie de saint Louis par Guillaume de Saint-Pathus*, Moyen Age (1900) , 65-69. LE GOFF, 1996, 390-398.

[593] Henri-François DELABORDE, *Une oeuvre nouvelle de Guillaume de Saint-Pathus (un sermon sur saint-Louis)*, Bibliothèque de l'École des Chartes 63, Paris: 1902. 263-288.LE GOFF, 1996,

[594] *Uo*., 380-388.

[595] *Uo*., 399-401.

Elsősorban Bernard Guenée kutatásainak köszönhetően ma már általánosan elfogadott, hogy ez a munka (mint fentebb láttuk) Saint-Denis (bencés) apátságához – mindenekelőtt annak egy nagy formátumú apátjához, Mathieu de Vendôme-hoz és egy Primat nevű szerzeteséhez kötődik. Ez utóbbiról hosszú időn keresztül azt föltételezték, hogy egy egyszerű krónika-másoló kompilátor volt; ma már egyértelmű, hogy a középkori Franciaország egyik legnagyobb történetíróját tisztelhetjük benne.[596] S noha a már említett *Roman des Roys* első változata a kronológiát tekintve megáll a Szent Lajos uralkodása előtti időszaknál, és csak a király halálát követően (1274-ben) készül el, a mű azt az új szellemiséget képviseli, mely Szent Lajos uralkodásával köszöntött be: „*Szent Lajos koncepciójának megvalósítójaként Primat a „*Királyok Könyvével*" Franciaország történetének patrióta fölfogást adott. Primat Franciaország-története megteremtette a francia nagyság alapjait, melyet Szent Lajos uralkodásának kellett megkoronáznia. Úgy tűnik, a megvalósításhoz már csak az ő eljövetele hiányzott.*"[597]

Ezt követően a Saint-Denis-ben megerősödött nemzeti-monarchikus történetírói központ Guillaume de Nangis (1250k-1300) személyében újabb jelentős történetíró munkásságának adott otthont. Guillaume az apátság irattárának őrzője, tehát a legmegfelelőbb pozícióból (nagy valószínűséggel 1285-1300 között alkotva) foghatott hozzá a szent-dénesi (a francia terminológiában „*dionisien*") történetírói hagyományok folytatásához.[598] Három jelentős alkotás köthető a tevékenységéhez: a *Gesta sancta memorie Ludovici regis Franciae autore Guillelmo de Nangiaco*, melyben Szent Lajos kompilált életrajza található, a másik a *Gesta Philippi (III) regis Franciae* III. Fülöp (és részben Szép Fülöp) korára fontos forrás. Emellett írt egy Világkrónikát – *Chronicon Guillelmi Nangiaco (ab anno 1226-1300),* melyben megszilárdítja a szent-dénesi apátság nemzeti monarchiára koncentráló történelemszemléletét. Guillaume de Nangis felhasználja Geoffroi de Beaulieu és Guillaume de Chartres vitáit, valamint egy ismeretlen saint-denis-i szerzetes (Gilon de Reims?) *Gesta Sancti Ludovici* c. munkáját, mely eredetiben nem maradt ránk,[599] de emellett Nangis-nak készült egy rövidített francia nyelvű krónikája, a *Chronique (abrégée) de Guillaume de Nangis* is.[600]

---

[596] *Uo*., 402-403.
[597] *Uo*., 403. GUENÉE, *Comment*.., 26, 38, 241-245, 247-248.
[598] Műveit Monfrin szerint 1270-től, JOINVILLE, 1995 CXXV., Le Goff szerint 1285-től kezdte írni. LE GOFF, 1966, 403-419.
[599] Kiadva RHGF, 45-58.
[600] Kiadva RHGF, 647-654. Krónikája jól hozzáférhető bilingvis változatban, elektronikus formában is (a Guizot-féle kiadásra alapozva).
http://remacle.org/bloodwolf/historiens/guillaumenangis/chronique.htm - mise en page par Patrick HOFFMAN, le texte latin a été numérisé par Philippe REMACLE. (letöltve 201709.01).

A Szent Lajosról írott gesztája, melynek francia változata is készült, részévé lett a *Grandes Chroniques de France* címen ismert összeállításnak.[601] Joinville tehát ugyancsak az események „fősodrának" idején írta meg művét, és azokhoz – a maga egyéni látásmódjával, ismeret- és emlékanyagával – maga is kapcsolódott. A politikai-ideológiai koncepciót azonban a koldulórendek – ma úgy mondanánk: „globalista" – és a Saint-Denys-i Apátság, a monarchia kultikus központja körül gravitáló „nemzeti" elitjei alakították. Fölvetődik az a kérdés is, hogy vajon Joinville, amikor írni kezdett, mennyire ismerte a vele kortárs szerzők tevékenységét, mennyire ismerhette műveiket. Annyi bizonyos, hogy a Saint-Denis-ben készült (a Primat, Beaulieu, Chartres, Nangis szövegeit tartalmazó) *Grandes Chroniques* francia változatával találkozott, s így okkal tételezhető föl, hogy tudott a munkájukról.[602]

Nem feladatunk itt Guillaume de Nangis műveinek részletesebb ismertetése, vagy éppen elemzése, ennek kitűnő összefoglalását olvashatjuk Jacques Le Goff és Bernard Guenée eddig is gyakran idézett műveiben. Csupán arra szeretnénk itt utalni, hogy Nangis a kialakított dioniziánus képnek megfelelően a Szent Lajos kultusz továbbépítésében egyrészt a nemzeti szent király alakját erősítette meg, másrészt – *Világkrónikájában* – Szent Lajost és a Francia Királyságot a világtörténelem Isten által kiválasztott központi szereplőjévé, motorjává tette. Ebben a megközelítésben tehát ismét nem járunk messze attól a szereptől, melyet IV. Fülöp (és udvari legistái) Szent Lajos kultuszára és örökségére építve, a francia királynak és a Francia Királyságnak szántak. Már Lajos királynál megjelenik, és erőteljes hangsúlyt kap a francia, mint „kiválasztott nép" küldetéstudatára való hivatkozás. Ezt világosan meg is fogalmazza a már említett, Akkonban kelt és franciaországi alattvalóinak írott levelében: „*Ti (...) akik azoknak véréből származtok, akiket az Úr a leginkább alkalmas, kivételes népként választott ki a Szentföld elfoglalására, melyre úgy kell tekintenetek, mint sajátotokra, felhívunk benneteket arra, hogy mind gyertek és szolgáljátok őt, aki titeket szolgált a kereszten…*".[603]

A francia nemzeti monarchia propagandájának központjában a 13. század utolsó harmadában már egyértelműen Szent Lajos áll, ami szoros összefüggésben volt a francia királyi hatalom és a nemzeti monarchia további kiemelkedésének igényével. A Lajos király uralkodása idején létrejött szintézisbe beletartozott a béke, a jog, az igazságszolgáltatás, a városok, az állam, a nemzeti monarchia, az egyház – ezeket Joinville maga is mind kiemeli[604] – továbbá a kultúra fejlődése és gyarapodása; – sőt, még a bárókkal kialakított konszenzusra vonatkozó egyensúly – Joinville és társai számára különösen kedves, de ekkor már a szemük előtt tovatűnő – illúziója is.

[601] Robert BOSSUAT, *Chroniques de France (Les Grandes)*, in D.L.F.193-194.
[602] MONFRIN, 1995. CXXIV-CXXV.
[603] Akkon, 1250. július-augusztusa. O'CONNELL, *Les propos de Saint Louis*, 224.
[604] JOINVILLE, 2015, **678-684**, **693-719**, **720-729**.

A 13. század közepére a keresztes hadjárat eszméje a francia monarchia belső és külső expanziójának egyik legfőbb ideológiai pillére lett. Noha ez a jelenség korántsem volt előzmény nélküli, ebben a formában egyértelműen mégiscsak IX. Lajos uralkodásához volt köthető. A szentté avatott király személye és öröksége pedig rendkívül erőteljes morális és hatalmi töltést adott a IX. Lajos után következő uralkodóknak és a központi hatalom megteremtését és dinamizálását célzó törekvéseiknek.[605] Ekkor már, az új, a modern „nagy nemzeti monarchia" létrehozásával a Francia Királyság nemzetközi szinten is vezető szerepre tör, melynek ideológiai alapvetését végül, mint ismeretes, Szép Fülöp egyik legistája, Pierre Dubois foglalja össze a *De recuperatione Terrae Sanctae* c. művében.[606]

Ennek az a lényegi mondanivalója, hogy a Szentföld visszafoglalására a francia király a legelhivatottabb és a legalkalmasabb uralkodó, aki éppen ez által emelkedik ki és válik – a pápával és a császárral összevetésben is – a kereszténység vezető hatalmává. Ez a koncepció pedig ugyanúgy a „super homo" Szent Lajos örökségére vezethető vissza, mint a nemzeti monarchia megteremtésére irányuló politika következetes végigvitele. Az a körülmény pedig, hogy Pierre Dubois gyakorlatilag Joinville-lel egy időben (1305-1307) fogalmazza meg a francia szupremácia illetve világmonarchia programját és dolgozza ki részletesen a hozzá vezető utat, akár szimbolikusnak is tekinthető.[607]

Szent Lajos hadi vállalkozásainak tehát nem úgy volt államalkotó tendenciájuk, mint a korábbi keresztes hadjáratoknak, vagyis nem a keleti latin államok számának gyarapításához vagy a korábbi viszonyok átrendezéséhez vezettek elsősorban (ezt Itáliában és a Balkánon részben majd megvalósítják Lajos öccsének, Anjou Károlynak a törekvései), hanem a francia monarchia további fejlődésére hatottak vissza, a monarchia koncepciójára – s végül a középkori államelméletre – voltak döntő hatással. Szent Lajos kanonizációjával egy időben szilárdult meg a francia nemzeti királyság egész nyugati kereszténységben elfoglalt, kivételes pozíciójának a tudata, mely szoros összefüggésben állt királyainak küldetéstudatával. Így például ekkor került

---

[605] A kiindulópontnak II. Fölöp politikáját és az albigensek elleni keresztes offenzívát kell tekintenünk. Erre vonatkozóan lásd LAVISSE–LUCHAIRE, 1911, 259–284; FAVIER, 1984, 154–158; Walter ZÖLLNER, *A keresztes háborúk története,* ford. JÓLESZ László, Bp.: Kossuth, 1980, 154–156; Paul ALPHANDÉRY–Alphonse DUPRONT, *La Chrétienté et l'idée de la Croisade,* postface de Michel BALARD, Paris: Albin Michel, 1995, 298–337, 434–462. A kereszteshadjárat-eszme és a monarchia összefonódására EHRARD–PALMADE, 1965, 12.

[606] Pierre Dubois (1255-1321u) Fülöp király egyik legismertebb legistája és politikai-külpolitikai kérdésekben tanácsadója, számos traktátus szerzője. SÁGHY Marianne, *Keresztes háború és nemzeti propaganda. Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról*, in KLANICZAY Gábor – NAGY Balázs (Szerk.) *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Jónás Ilona tiszteletére*, ELTE BTK Középkori és Koraújkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest: 1999, 121-131. MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben*, Line Design Kiadó, Bp.: 2011.

[607] A program rövid összefoglalására lásd FAVIER, 1978, 350-322, 403-407.

ismét előtérbe és vált állandó jelzővé esetükben a *'cristianissimus'* jelző, melyet korábban a *királyságra* és a *királyra* egyaránt alkalmaztak: a pápa Martell Károlyra, Nagy Károly pedig (egy 802-es *capitulare*-ban) már saját magára, Thomas Becket viszont VII. Lajosra alkalmazta „*a legkeresztényibb király*" – „*le roi très chrétien*" megjelölést.

Érdekes módon Szent Lajos idején nincs nyoma annak, hogy ő maga használta volna ezt a formulát, noha a pápai kancellária két ízben is „*legkeresztényibb fejedelemnek nevezi, akinek erős hitű népe van.*" Talán azért nem, mert valószínűleg ő szorult rá legkevésbé ennek hangsúlyozására, hiszen – mint láttuk – már életében szentként tisztelték. Szép Fülöp koncepciójába azonban tökéletesen beleillett a formula reaktiválása, és ő már a Szent király tekintélyével is megerősített propagandájában állandó tituluskénti, következetesen használta is ezt a formulát, hiszen „*Fülöp, Franciaország királya minden evilági más fejedelem fölött ragyog, különösen jogban, igazságosságban, hitben, kegyességben, igaz reménységben, alázatosságban, áhítatosságban és vallásosságban*", országa "*a hit pajzsa és az egyház védelmezője*".[608]

Szent Lajos személye és uralkodásának időszaka természetes módon kötötte össze a francia keresztes és a dinasztikus történetírás vonulatait, és valójában Joinville műve ebben a kontextusban is értelmezendő. Az általa képviselt uralkodóeszmény eszerint betetőzése egy fejlődési folyamatnak, és nem a kezdete. „*Az a politikai ideál, melynek Szent Lajos a királya volt, ennek a másik korszaknak a határára jött meghalni.*" – írja Jacques Le Goff.[609]

Az a francia monarchia, mely (a kortársak érzékelése szerint is) oly sokat profitált a szent király tevékenységéből, személyiségéből és uralkodásából, Szent Lajos halálát követően, alig negyedszázad múlva, IV. Fülöp alatt sokaknak már egészen más arcát mutatta. Szent Lajos számára az együttműködés, a „jó kormányzás", a közvetítés, a békeszerzés, a jog tisztelete (ha hihetünk Joinville-nek, ide értve a bárók vazallusi rendszerben létező kötelmeit, de privilégiumait is) és a jó adminisztráció volt a lényeges. Szép Fülöpnek már csak az volt a fontos, hogy a stabilizálódott királyság erőforrásait a lehető legpragmatikusabb és leghatékonyabb módon, a rendelkezésére álló eszközök maximumával *élve,* és ha kellett,

---

[608] BEAUNE, La *naissance*…, 283-290, 286. Hervé PINOTAU, *La symbolique royale française, Ve-XIIIe siècle*, PSR Édition, Paris: 2004. 55, 83, 125.

[609] „*Inkább emblematikus, mint alkotó személyiség volt. (…) Az is igaz viszont, hogy a benne megtestesülő eszmény, még ha kora politikai struktúráinak és értékrendjének fejlődése határozta is meg, inkább a múlt lejtőjén, semmint a jövő felé emelkedő úton helyezkedik el. Szent Lajos olyan királyideál volt, melyet a román kori európai kereszténység hozott létre. Az őt követő időszakban nincs többé keresztesnek állt király, nincs többé szent király, nincs többé arc nélküli király. Eljön a jog, a politika és a gazdaság királyainak, a legisták, Arisztotelész és a válság királyainak időszaka.*"LE GOFF, *Következtetések*, 273.

időnként *visszaélve*, hatalma megerősítésére, központosítására és kiterjesztésére és a „világmonarchikus" küldetésének megvalósítására használja föl.[610]

Ez lett a sorsa a monarchiával összekapcsolt keresztes eszmerendszernek is, mely Fülöp legistáinak értelmezésében olyan szerepet kapott, melynek segítségével megindokolható: miért kell Franciaországnak a nyugati kereszténység leghatalmasabb országának lennie, szembeszegülvén akár az univerzális hatalmakkal (a pápasággal és a császársággal) is, letörve az ország báróinak és nagy territoriális fejedelmeinek a befolyását és megroppantva a keresztes hadjáratok egyik legfontosabb és leghatékonyabb hadoszlopának, a Templomos Rendnek a hatalmát.

IV. Fülöp tehát a keresztes eszmében rejlő közvetett és közvetlen erőforrásokat a monarchikus hatalom szolgálatába állította, annak érdekében, hogy ezáltal egy új, belső és külső dominanciára törő királyi hatalmat hozzon elsöprő lendületbe.[611] S ebben a szentté avatott király és az általa végérvényesen a *legkeresztényibb királysággá* tett francia monarchia-eszménynek a két keresztes háborúban is részt vevő – s Joinville szerint kereszteskénti, tehát *mártír*ként meghalt[612] – uralkodónak fontos ideológiai szerep jutott. A IV. Fülöp által alkalmazott hatalmi és ideológiai eszközöket pedig (talán beleértve saját magát is) Szent Lajos teremtette meg. (Erről a kérdésről az első részben, Joinville és Szép Fülöp kapcsolatával összefüggésben már szóltunk, és ki fogunk rá térni még Joinville könyvének bemutatása kapcsán is.)[613]

Joinville műve tükrözi és megőrzi az átalakuló struktúrák között mozgó egyének, közösségek, népek, országok, hatalmak, méltóságok, hitek és hiedelmek világát, melyek a maguk módján mind fejlődésük választóvonalához érkeztek. Egy kimerevített „aranykor" részesei és alkotóelemei voltak, melynek kontúrjai és értékei éppen az által kerültek reflektorfénybe, hogy egyre több fenyegetéssel kellett szembenézniük.

Joinville számára ez az aranykor Szent Lajossal, a hűbérúrral, a királlyal, a szenttel, az emberrel és a baráttal azonos. Joinville nem ismeri föl – nem is lehet tőle elvárni –, hogy a változás keretei és lehetőségei, az általa (is) megélt aranykor eltűnésének és felszámolásának

---

[610] BAUNE, *La Nation…,* 191-192.

[611] A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozására lásd KRYNEN, 1993, 69–166; a keresztes hadjárat és a királyi hatalom politikai ideológiai összefonódásának legkidolgozottabb változatára lásd Pierre Dubois (1250–1321) *De recuperatione Terrae Sanctae* (1305–07) című kulcsfontosságú munkáját (éd. Charles Victor LANGLOIS, Paris: Picard, 1891). MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben,* Bp.: Line Design–HM. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010; SÁGHY Marianne, *Keresztes háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról,* in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére,* szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp.: Eötvös Kiadó, 1999, 121–132. Vö. továbbá RICHARD, 1983, 159–204, 383–404, 417–454; Jean RICHARD, *Le royaume latin de Jérusalem,* Paris, 1953, 262–274; LAVISSE–LANGLOIS, 1911, 284–322; FAVIER, 1984*,* 223–237.

[612] Erre vonatkozóan lásd később, a Joinville-mű utóéletével kapcsolatos fejezetet.

[613] BAUNE, *La Nation…,* 191.

a feltételei már Szent Lajos korában és nem kis mértékben éppen neki köszönhetően kiépültek. Ma már jól látható, hogy ezek a keretek működhettek „Szent Lajos-i” és „Szép Fülöp-i” tartalommal is. Joinville művéből érződik, hogy a *sénéchal* minden erejével és reménykedésével az előbbihez ragaszkodik, miközben látja kibontakozni a számára elutasítandó és mind félelmetesebb utóbbit.

Két generációval később – ami Joinville számára tulajdonképpen csak *egyetlen* generáció – a hűvös és kegyetlenül pragmatikus módon országot építő Szép Fülöp kezében tehát a valójában már a nagyapja által létrehozott hatalmi konstrukció működik tovább, ami az események korabeli tanúi és a későbbi történetírók egy része számára úgy jelenik meg, mint a „Szent Lajos-i” modell egyfajta cáfolata, feladása. Itt azonban sokkal inkább annak a hatalomtechnikai szempontú átalakításáról, vagy ha úgy tetszik, következetesen végigvitt továbbfejlesztéséről beszélhetünk. Ennek számos jele van, de jellemző példaként említsük itt meg az egyik legismertebbet, a Templomos Renddel való kapcsolat kérdését. Kevéssé ismert, de a Rend és a francia király között volt már egy korántsen jelentéktelen hatalmi konfliktus Szent Lajos korában is: a tekintélyét érvényesíteni kívánó *Király* és a „transznacionális állam az államban” *Rend* egymásnak feszülésére pedig – noha a leírás célja elsősorban nem ez az aspektus – már Joinville-nél is találunk példákat. (A *sénéchal* ehhez – úgy tűnik – első kézből szerzi az információit, hiszen mindkét konfliktusnak a tanúja – az egyiknek pedig, az ő előadása alapján, tevékeny részese – is volt.)

Az első a fogoly keresztesek kiszabadításához szükséges pénz előteremtésével kapcsolatos, a másik egy olyan diplomáciai akcióval függ össze, melynél a templomos nagymester a király szerint túllépi a hatáskörét. Szent Lajos a fogoly keresztesek szabadulásához szükséges váltságdíjat ugyanis a valójában a templomosok kincstárának az *elkobzásával* teremti meg, s az akció lebonyolításában maga Joinville is részt vesz. Sőt, elmondása szerint ő maga tett javaslatot a királynak, hogy a hiányzó pénzt a templomosok vezérhajóján lévő kincstárból „vegye kölcsön”. Tekintettel azonban arra, hogy esküjük értelmében a templomosok a kincstárban lévő pénzt másnak nem adhatják át, abban állapodnak meg Vichiers templomos marsallal, hogy a cél elérése érdekében a király képviselője (ez esetben Joinville) „erőszakot alkalmaz” velük szemben.[614] (A király tehát ez esetben „konszenzusos” erőszakot alkalmazva hozzányúl ugyan a templomosok pénzéhez, de ezt csakis egy nemes, egy „szent” cél érdekében teszi, vagyis azért, hogy a fogoly kereszteseket kiszabadítsa, és nem azért, hogy „kongó” kincstárát föltöltse.)

[614] A jelenet leírása élményszerű, és jól mutatja a Rend vezetőjének teljes együttműködési készségét. „*Vegye el erőszakkal, amit mi nem akarunk kölcsönként adni*” – mondja Vichiers. JOINVILLE, 2015., **382-383**.

Igen jellemző és hatásában nem kis horderejű egy másik, ritkán idézett konfliktus, mely akkor kerül felszínre, amikor a muszlimokkal való tárgyalásokon a templomos marsall, Hugues de Jouy, a királlyal való előzetes egyeztetés nélkül egy megállapodás-tervezetet készít elő, melyet a királynak kellene jóváhagynia. Lajos király ezt az eljárást a királyi tekintélyt csorbító aktusként kezeli.[615] A nagymestert és a tárgyalásokat lebonyolító *marsallt* nyilvánosan megszégyeníti, és világossá teszi, hogy nem tűri az olyan viselkedést, mely a királyi hatalom tekintélyére bármiféle árnyékot vethet. Ezért a marsallt eltávolíttatja, mintegy kitiltja a Szentföld területéről. (Mellékesen ezzel is igazolva, hogy amit az alattvalóinak küldött levelében írt – vagyis hogy a franciák a Szentföldre sajátjukként kell, hogy tekintsenek –, ő maga is milyen komolyan gondolta.) És ettől az elhatározásától semmi nem térítheti el, pedig Renaud de Vichiers nagymester – mint láttuk – a kincstár „megcsapolásakor" kifejezetten együttműködőnek bizonyult, és a király Chateau-Pélerinben született Jean Tristan nevű fiának a keresztapja, a többiekkel együtt, erősen kérleli a királyt, hogy bocsásson meg neki és változtassa meg döntését. Merev elutasításban részesül azonban ő is, sőt, a marsall kitiltásának végrehajtásáról magának a nagymesternek kell intézkednie. A nagymesternek ez a lépése viszont kiprovokálja az autonómiájára kényes Templomos Rend válaszreakcióját, melynek vezetése a királlyal szembeni engedékenysége és behódolása miatt egyszerűen leváltja a nagymestert (1252).[616]

Az incidens mindenképpen szimbolikus jelentőségű: ekkorra már egyértelmű, hogy a Francia Királyságban, különösen pedig a Champagne területén rendkívüli pénzügyi, gazdasági és katonai erőforrásokkal rendelkező és erős egyházi és ideológiai támogatással működő Templomos Rend gyakorlatilag a keresztény monarchiáktól független, *transznacionális* erővé vált, melynek kivételes katonai erejére, szervezettségére és hatékonyságára a keresztes hadjáratok idején bizton lehetett támaszkodni, de amely a nemzeti monarchia kibontakozásában érdekelt királyi hatalom számára fokozatosan nem csak egyszerű veszélyforrás, hanem világosan azonosítható potenciális hatalmi rivális, illetve ellenfél lett. Erre érzett rá, és ezt fejezte ki Lajos király hirtelen és túlzottan keménynek tűnő szentföldi reakciója, mely valójában teljes összhangban van az uralkodónak a királyi hatalomról és a szuverenitásáról alkotott és addig követett fölfogásával. Joinville, azzal, hogy

[615] Ezt a történetet Joinville a Lajos király által Cesarea-ban tartott ítélethozatalok egy csokrának a bemutatásánál mondja el. *Uo*., **511-514**.

[616] A Rend elégedetlen volt azzal, hogy a nagymester engedett a király követelésének. Hugues de Jouy marsallt pedig az aragóniai rendtartomány mesterévé nevezte ki. *Uo.*, **514**. és 185-186/468, 469, 471.lj.

elmondja ezt a két történetet, maga is ráérzett a probléma fontosságára, bár nem valószínű, hogy átlátta volna annak igazi horderejét.

Ez a királyi főhatalom a logikájában és a következetességében igen, de az érvényesítési formájában viszont egyáltalában nem hasonlítható össze azzal a szélsőséges kegyetlenséggel, melyet a Templomos Renddel és a rend tagjaival szemben unokája fog majd tanúsítani. A konfliktus-forrás valós, de céljai elérése érdekében Lajos csak annyit tesz, hogy az első alkalommal, a váltságdíj kifizetése érdekében „erőszakkal" (valójában „konszenzusos színlelt erőszakkal") elveteti a templomos kincstár egy részét, a másik konfliktus következtében pedig addig megy, hogy hatalmi szóval kitiltja a Szentföldről az engedélye nélkül a damaszkuszi szultán képviselőivel tárgyaló templomos marsallt.[617]

Ezzel szemben, mint ismeretes, Szép Fülöp elkobozza a franciaországi javaikat, kegyetlenül fölszámolja, betiltatja, megkínoztatja és máglyára küldi őket. IV. Fülöp szupremáciára törő Franciaországa tehát ezen (és több más) területen is Szent Lajos örököse, aki a korábban kialakított majd tovább fejlesztett hatalmi szerkezethez hozzáadhatja a *szent király* kivételes tekintélyét, és azt direkt módon is és kegyetlen következetességgel a királyi hatalomkoncentráció érdekébe állíthatja.[618] Valójában Szép Fülöp monarchia-felfogása és az ehhez kapcsolódó gondolkodásmódja sokkal jobban hasonlít Szent Lajoséhoz, mint ahogy azt első pillantásra gondolni lehetne. Az eszközei azonban radikálisan eltérnek tőle.

Végezetül említsük meg itt is, hogy Joinville műve elrejti előlünk ennek a világnak egy másik, előtérben lévő, mondhatnánk időnként csillogó, ám valójában mégis *sötétebb* részét. Azt, amelyikről a *sénéchal* nyilvánvalóan tud, de nem beszél. És valószínűleg nem csak azért, mert nem illik könyvének tárgyához, hanem talán azért sem, mert történései ahhoz „méltatlanok". Hogy létezik ez a világ, mely tőle távol áll, s „*melytől a szent király irtózott volna*", arra egy-egy korábban már idézett kifakadásából lehet következtetni. Mindenesetre azoknak az ismert korabeli nehézségeknek és a kialakult feszült gazdasági, társadalmi és politikai helyzetnek, melyek a IV. Fülöp uralkodása alatti időszakban igen súlyos belső és külső konfliktusokat generálnak, Joinville történeti művében *látszólag* szinte semmi nyoma. Pedig tudjuk, hogy a Francia Királyságban ekkor igencsak fontos események és mélyreható változások zajlanak; – egyfajta paradigmaváltás van folyamatban. Külső és belső konfliktusok sora teszi kivételesen feszültté a 13. század végének és a 14. század elejének az évtizedeit.

---

[617] Az egész történetre JOINVILLE, 2015., **382-386**.

[618] Igen árnyalt képet rajzol IV. Fülöp uralkodásáról Jean Favier a róla készült monográfiában. Favier úgy mutatja be Szép Fülöpöt, mint egy „lovagkirályt", akit a III. Bonifác pápával és a Templomos Renddel való konfliktusában az őszinte keresztényi buzgalom, valamint a hit védelmezőinek tisztaságáért folytatott küzdelem motivál, Jean FAVIER, *Philippe Le Bel,* Fayard, Paris: 1998.

A 13. század utolsó harmadában a Szent Lajos kormányzásához köthető béketörekvéseket az állandó csatározások, a pápával való együttműködést a pápasággal való nézeteltérések, az „igazságos" uralkodást a korábban megszerzett jogok semmibevétele, a kegyes és erkölcsös udvari életet botrányok és kirívó kegyetlenségek sorozata váltotta föl.[619] Írói módszerének egyik jellemzője, hogy példákat állít, melyeknek segítségével összehasonlítja Szent Lajos korát a Szent Lajos utáni világgal. És utódait a szent királlyal. Ekkor erőteljesen *moralizál*, és ehhez rendre konkrét példákat is hoz, és határozott ajánlásokat fogalmaz meg.[620] Kemény szavakat használ, és mindegyiknek súlya van: Joinville a méltatlan utódokkal szemben a szent király szószólójaként lép föl, miközben mondandójához a királyt abszolút referenciaként használja.[621]

A Szép Fülöp-féle francia királyi udvar már nagyon messze van attól, hogy a „*mennyei udvar földi mása*" legyen. Nem biztos, hogy Joinville abba a környezetbe vágyik, ahol ilyen „irtóztató" dolgok megtörténhetnek. Mindezekről azonban, mint láttuk, Joinville egy szót sem ír; – és tudott dolog, hogy időnként egy történetíró *hallgatása* is lehet igen *beszédes*. Szövegén átsüt a számára egyre idegenebb és elfogadhatatlanabb világból (mely nem csak könyve írásának az időszaka, de egyben életének utolsó szakasza is) a Szent Lajos országába való visszatekintés, „az elmúlt boldog idők" iránti vágyakozás hangulata. Joinville számára azonban Szent Lajos kora több mint a prosperitás, a fénykor, az „aranykor" utáni – akár szokványosnak is tekinthető – vágyakozás időszaka.[622] Ez Szent Lajos és Jean de Joinville közös – és ekkor már egyre inkább úgy tetszik, letűnt – világa iránti mély nosztalgia. Az a

---

[619] A nagyapja politikáját továbbfejlesztő, de ahhoz konkrét intézkedéseiben nem nagyon hasonlító „Vaskirály" kegyetlenül racionális kormányzása, a Flandriával folytatott véres összecsapásai (1302, 1303, 1304, béke 1305, majd azok kiújulása 1314-15), az Angliával kialakult, továbbra is igen komplikált viszony, a pápasággal való konfliktusok (1301-1309), az első rendi gyűlés (1302), a társadalom széles köreiben gyűlölt, de egy új típusú monarchia létrehozásán dolgozó *legisták* irritáló befolyása, az állandó pénzhiány, a zsidók kiűzése (1306), a lombardok megadóztatása, a Champagne területén jelentős bázissal rendelkező Templomosok tömeges letartóztatása, betiltása, megkínzása, kivégzése és a javaik elkobzása (1307, 1312, 1314), a notórius pénzhiány, az adóprés, a társadalmi feszültségek és a bárói ellenállás (1314-15), a „*Nesle-Torony története*" vagyis a király menyeinek hűtlensége, mely erkölcsi válsággal és dinasztikus krízissel fenyeget; a házasságtörők kegyetlen kivégzése és börtönbe vetése (1314-15) és Szép Fülöp halálos vadászbalesete – mind együtt – igencsak nyugtalanító képet festenek arról a világról, mely Joinville-t körülveszi.

[620] Mint ahogy a Szent Lajos kanonizációját elbeszélő ünnepélyes és fennkölt pillanat magaslatából szólva mondja: „*Mindez* (a kanonizáció) *óriási örömet jelentett, s jelent ma is az egész Francia Királyságnak, s kiváltképpen nagy dicsőséget minden ivadékának, akik jótéteményeikkel őt követni törekszenek. Nagy szégyen azonban utódai közül mindazoknak, akik a nyomába lépni e nemes cselekedetek terén nem serénykednek. Bizony mondom, nagy szégyen háramlik minden leszármazottjára, akiket cselekedetükben a rossz vezérel, ujjal mutogatnak majd rájuk, s mondják, hogy a szent király, akitől származnak, irtózott volna ily gonoszságot elkövetni.*" JOINVILLE, 2015., **761**.

[621] BAUNE, *La Nation…,* 225.

[622] LE GOFF, *Következtetések*, 274.

világ, amit Joinville 1305 és 1309 között bemutat, valójában már nem létezik: csak őbenne – s a művében – él tovább.

Összegzésként, annak alapján, amit a keresztes eszme és a franciák, illetve a francia monarchia viszonyával kapcsolatban a historiográfia területén látunk, elmondhatjuk, hogy míg a század elején a keresztes hadjárat még csak az egyéni és kollektív dicsőség, a becsület, a hit (és nem egyszer a gyarlóság s a bűn) forrása, valamint a középkori embert ellenállhatatlanul vonzó, csodálatának tárgyát jelentő Kelet brutális birtokba vételének (ha úgy tetszik „gyarmatosításának"),[623] vagy éppen az eretnekek elleni küzdelemnek egy szavakban, és sokak számára a gyakorlatban is a hitüket, tehát egy nemes célt szolgáló, ám mégis kegyetlen realitásokat és nagyon is reálpolitikai célokat megvalósító (és végső soron sikertelen) eszköze volt, addig a 13. század végére a Capeting monarchiában újraértelmezett keresztes háború eszméje már a kereszténység egésze érdekében fellépő francia „nemzeti üggyé" lett, majd a *Christianitas*on belül vezető szerepre törő Capeting dinasztia és a francia monarchia ideológiai támaszává vált.

A francia nemzeti monarchia kiépítésének folyamata, vagy ha úgy tetszik, a „Szent Lajos-i" uralkodóideálra épített, s azt szüntelenül hivatkozási pontként használó pragmatikus modernizáció is áldozatokkal járt: azokból az *Intelmek*ből, melyeket Szent Lajos a fiához, III. Fülöphöz intézett, az unoka Szép Fülöp elég keveset valósított meg (viszont mindent, amit tett, Szent Lajos örököseként és rá hivatkozva tette és tehette).

Ennek az átfogó modernizációs folyamatnak pedig ugyanúgy áldozatául esett Joinville és a hatalmas bárók feudális világa, mint a Templomosok hatalma, befolyása és vagyona. A király és a bárók közötti, II. Fülöp korában létrejött és a Bouvines-t követő időszak fokozatosan a királyi hatalom javára átrendeződő hatalmi egyensúlyának még az illúziója is megszűnt a század végére. A Szent Lajos uralkodásához kötött, igazságos kormányzást és jogszolgáltatást a pragmatikus államszervezés és igazgatás váltotta föl, a bárói csapatokkal operáló hadsereget a lovagok által korábban megvetett „mesterségbeliek", a zsoldosok, a királyság *bölcs kormányzását* megvalósítani és segíteni hivatott, s a szent király által is nagy becsben tartott *prud'homme*-ok helyébe pedig a hatékony, de gyakran a társadalom széles köreiben egyként gyűlölt vagy megvetett[624] *legisták* léptek.

---

[623] Jacques Le Goff a „*nyugati prekolonializmus*" kifejezést használja, Amin Maalouf részben ennek alátámasztására, a keresztes hadjáratokat a „másik oldalról" is bemutató forrásokat gyűjtötte egybe. LE GOFF, *Következtetések*, 272. Amin MAALOUF, *A keresztes háborúk arab szemmel*, Európa, Budapest: 2015.

[624] „*legistae … appellari possunt idiotae politici*" idézi a teológus Gilles de Rome – Aegidius Colla v. Romanus (1247-1316) – szavait Jacques KRYNEN, *Les légistes „idiôts politiques". Sur l'hostilité des théologiens à*

Valószínű, hogy Szent Lajos idős barátja, a múlt tanúja, akinek ily hosszú élet adatott, és akinek szeme előtt zajlanak a számára nem túl szimpatikusan alakuló, az addig szilárdnak érzett és megszentelt rendet megkérdőjelező alapvető változások, egyre kevésbé érti, ami az országban történik, mégpedig azért, mert ez már mind kevésbé az ő világa. Joinville Szent Lajos életének és bölcs mondásainak felidézésével és összeállításával nem csak a szent király mítoszát gondozza és fejleszti tovább, hanem üzenni is kíván egyrészt a korának – IV. Fülöp korának (és az utókornak) –, és elmondani, hogy mi nem tetszik neki, példaként állítva eléjük azt, ahogy egykor a szent király élt, cselekedett és alkotott. Ezért is vélem úgy, hogy Joinville-t könyvének megírásában illetve végső formába öntésében (mint fentebb már utaltam rá) ez a szándék is nagyban motiválta; – talán sokkal inkább (de legalább annyira), mint a királynétól érkezett fejedelmi fölkérés. A királyi megbízóra való hivatkozás ugyanakkor referencia, jogalap, mely kiemeli a vállalkozás fontosságát és hitelesíti a művet, a szerzőt és szándékait.

Említettük, hogy Joinville saját korának több lényeges kérdéséről nem beszél. Ennek kétségtelenül oka lehet az, hogy Joinville nem kíván másról szólni, csakis Szent Lajosról és arról, ami hozzá (mondhatni, hozzájuk) kapcsolódik. Való igaz, Joinville – leszámítva a már említett francia krónikából átemelt részeket – művében szinte *csak* olyan témákról és eseményekről ír, amelyek valamilyen szinten a királlyal közös élményként maradtak meg számára (vagyis amit ő maga látott, tőle, vagy vele kapcsolatban hallott).[625] Hasonlóan kezeli korának nagyjait is, akik csupán igen másodlagos epizódszereplők a király és Joinville közös világában, egy-egy adott pillanatban föltűnnek, de nagyobb szerepet a történetben nem kapnak: különösen érdekes ez Thibaut, Champagne grófja és Navarra királya esetében, akiről (és akinek udvaráról, környezetéről) Joinville-től valójában semmit nem tudunk meg.

Könyve azt sugallja, hogy számára Szent Lajos életének története nem a haláláig, hanem a kanonizációig – bizonyos szempontból talán úgy is lehet mondani, hogy a biográfiától a hagiográfiáig terjedt. Joinville hosszú élete során, a király halálát követően is számos jelentős eseménynek volt kortársa és tanúja. (Ezekről fentebb, a Joinville életét

---

l'égard des juristes en France, au temps de Charles V. in *Théologie et droit dans la science politiques de l'État moderne. Actes de la table-ronde de Rome (12-14 nov. 1987)*; Publications de l'École Française de Rome, No 147 (1991), 171-198. 171. Teológusok, költők, lovagok, bárók és az „egyszerű nép" valódi „*átokként élte meg a legisták felemelkedését*". 172. Gilles a párizsi egyetem tanára, teológus, filozófus és (ebben a kontextusban külön érdekesség) IV. Fülöp nevelője.
http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1991_act_147_1_4169
(letöltve:2017.09.04)

[625] Így pl. korának olyan jelentős eseményeiről (hogy csak a mű konkrét megalkotásának időszakát említsem), mint a flamandok elleni vesztes courtrai-i csata (1302), vagy a pápával való mind élesebb konfliktus (s az ehhez is kapcsolódó első rendi gyűlés 1302), vagy éppen a Champagne-t és a champagne-iakat különösen súlyosan érintő, a Templomos Rend elleni átfogó támadás (1307), egy szót sem ejt.

bemutató fejezetekben bővebben esett szó.) Olyan események ezek, amelyek meghatározóak voltak nem csak az ő „országa" (Champagne), hanem a Francia Királyság és az egész kereszténység sorsára vonatkozóan; – ezek azonban (különösen ez utóbbiak) művében csak igen ritkán és homályos utalásokban jelennek meg.[626]

Emellett figyelemre méltó az is, hogy Joinville könyvéből szinte teljes mértékben hiányzik a történeti kritikai szellem.[627] Dominique Boutet állítása, mely szerint Joinville, egyfajta „forráskritikát" alkalmaz, amikor az *Epilógusban* arról beszél, hogy azoknak a történeteknek a hitelességével kapcsolatosan, melyeket ő „*nem látott vagy hallott*", nem vállal felelősséget, úgy vélem, nem erre utal. Nézetem szerint ugyanis ez a megjegyzés nem arra vonatkozik, hogy a „*francia nyelvű könyv*" tartalmával kapcsolatban lennének Joinville-nek fönntartásai (vagyis élne valamiféle forráskritikával), hanem a könyvében elmondott egyéb – nem általa látott és hallott – részekre.[628] A történetírás kritikai megközelítésének a hiánya azonban természetesen nem jelenti azt, hogy Joinville ne fogalmazna meg a könyvében szereplőkkel szemben kritikát; – sőt, azokkal esetenként (egyháziaknál, világiaknál, de még az uralkodó család egyes tagjainak esetében is) egyáltalában nem fukarkodik.

Annyi bizonyos, hogy Joinville ebben az értelemben sem tekinthető hagyományos értelemben vett és a hagyományos módon alkotó történetírónak. Művének egybeszerkesztése és megírása időszakában is meg kellett jelennie az udvarban (ahol – más forrás is igazolja, mint Barberino – szívesen látott tekintélyes személyiség), ismernie kellett a korabeli történetírás produktumait, hiszen – s ezt tőle magától tudjuk – Saint-Denis-ben tanulmányozta a „*Királyok Könyvét*", illetve a „*Nagy Krónikákat*." Ennek a történetírásnak a vonzereje azonban egyáltalában nem ragadta őt magával, ráadásul ő maga is láthatta, hogy a *históriát* Saint-Denis-ben és a királyok közvetlen környezetében felkészült és tudós szerzetesek írják, akik más keretekben alkotnak, s akiknek másfajta feladatuk és tudásuk van. De azt is érzékelhette, hogy ő nagyobb alkotói szabadsággal rendelkezik, és olyan megközelítést tud, olyan könyvet írhat, amilyenre senki másnak nincs forrása és lehetősége, s hogy éppen ez által lehet neki és művének egészen különleges a küldetése is.

---

[626] Mint fentebb láttuk, Szép Fülöppel kapcsolatban egyedül a mons-en-pévèle-i csatáról szól (de ott sem a győzelmet emeli ki, hanem a király felelőtlen viselkedését és óvatlanságát.) Arra viszont jut ideje – és ez is azt mutatja, hogy a történéseket nyomon követi –, hogy pl. utaljon egy valós természeti katasztrófára, a Szajna romboló áradására.

[627] Ebben az értelemben nyilatkozik róla EHRARD – PALMADE, 13. *"singulièrement dépourvu d'esprit critique"* – írja Joinville-ről.

[628] „*A kritikai szellem első megnyilvánulásai közé tartozik, mely nem fogadja el automatikusan az írás tekintélyét*" –írja róla Boutet. Dominique BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe dans le Prologue et l'Épilogue de la* Vie de Saint Louis *de Joinville*, in „*Si a parlé par moult ruiste vertu" Mélanges de littérature médiévale offerts à Jean Subrenat*, dir. Jean DUFOURNET, Honoré Champion, Paris: 2000. 80.

„*A közelgő modernitás a korábbi értékek válságában mutatkozik meg*”[629] – emeli ki Jacques Le Goff. Joinville műve ezekről az értékekről, mégpedig a fenyegetett és a már-már elvesztett, válságba került értékekről szól. Szent Lajos – az *ő Szent Lajosa* – az egyetlen, aki Joinville-nek ebből az általa oly nagyon szeretett világból megmaradt. Joinville-t figyelmesen olvasván talán nem járunk messze a valóságtól, ha föltételezzük, hogy a művében (és a műve által) emléket és talán *síremléket* – tehát egyfajta szimbolikus *oltárt* (ahogy tették azt a római ókeresztények a *vértanúik* sírja fölött, és mint ahogy a valóságban is tette a joinville-i vár kápolnájában) – akart állítani barátjának és királyának, s rajta keresztül azoknak az értékeknek, melyek az ő közös világukat átszőtték és összefogták.

De az őnála van még más is: „*Joinville esetében az első olyan francia íróval van dolgunk, aki egyes szám első személyben beszél saját magáról, miközben könyve továbbra is hagiográfiai modellt követ*”[630] – írja Stanesco. Joinville szerzői hozzáállása tehát sok mindenben megkülönbözteti őt a korabeli történetíróktól, életrajz-íróktól és hagiográfusoktól. A koldulórendi szerzetes szerzők visszafogottsága, vagy a Saint-Denis-i Apátság történetírói körében kötelező alázat, szerénység és az anonimitást szinte kötelezően megőrző attitűd, melyet környezetük és a történetírói hagyomány egyaránt elvárt tőlük, Joinville-ből teljességgel hiányzik. Ő máshonnan jön. Ebben inkább Villehardouin-hez, Guillaume de Lorris-hoz, Jean de Meun-höz, Rutebeuf-höz vagy éppen fő-hűbérurához, a Dalnok Thibaud-hoz áll közelebb,[631] de talán e téren még rajtuk is túltesz.

De nem csak máshonnan jön, egy kissé már másfelé is tart. Joinville művéből azt látjuk, hogy a keresztes háború, a monarchia és a dinasztia kultikus történetének a 13. század közepén még összekapcsolódó „szentháromságában” megteremtett belső viszonyrendszer súlypontjai a század végére átrendeződnek, új konstelláció alakul ki, és minden komponensük a nemzeti monarchia dinasztikus szentkultusszal offenzívába lépő megteremtésének szolgálatába áll.

A keresztes eszme, a dinasztikus szentkultusz, a nemzeti monarchia együttese a francia nemzettudat és küldetéstudat fontos alkotó elemévé válik. János úr könyve egy szubjektíven, mélyen átélt és a fenti változásokat híven tükröző történeti alkotás, mely valóban értelmezhető e folyamat egyfajta tanúságtételeként is. Joinville pedig, mint történetíró – ebben igaza lehet Jacques Le Goffnak – ezen a téren mindenekelőtt a „kivételes tanú” szerepét vállalja magára, és döntően ebből a szerepből táplálkozik. (Erre a kérdésre később még visszatérünk.)

---

[629] LE GOFF, *Következtetések,* 274.
[630] Michel STANESCO, *Michel Zink…,* 72.
[631] Michel ZINK, *La subjectivité littéraire. Autour du siècle de saint-Louis*, Écriture P.U.F. Paris: 1985. 218-239.

II. Joinville művei: a *Credo*, a *Könyv,* a *Sírfelirat* és a *Levél*

Jean de Joinville-nek a szakirodalom négy, egymástól nagyon eltérő jellegű illetve műfajú dokumentum szerzőségét tulajdonítja. Az egyik – s tudjuk róla, hogy a legkorábbi – egy rendkívül érdekes alkotás, mely „*Joinville Credo*”-ja címen ismert, és amelynek elemzése – meggyőződésünk szerint – sokkal több információt ad az egész Joinville-életmű, különösen pedig az általa írott Könyv értelmezéséhez, mint ahogy azt általában véve gondolni szokás.

Joinville írásos örökségének tehát főművén kívül vannak egyéb darabjai is, melyek első pillantásra meglehetősen különböznek a *Szent Lajos élete* c. munkától, de az alábbiakban látni fogjuk, hogy mégiscsak van közöttük kapcsolat. Egy kommentált és miniatúrákkal gazdagon díszített „Hiszekegyről”, egy „dinasztikus” sírkőfeliratról és egy X. Lajoshoz intézett, föltételezhetően saját kezűleg írott, rövid, de jellemző levélről van szó. Az örökség így eléggé heterogénnek és meglehetősen egyenetlennek tűnik, hiszen egymástól látszólag igen eltérő témájú, tartalmú, terjedelmű és formájú szövegeket tartalmazó elemekből áll. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk, látni fogjuk, hogy az életmű szempontjából mindegyiknek megvan a maga jelentősége – főleg pedig információ-értéke –, és hogy Joinville élete és írói tevékenységének vizsgálata során mindegyikük hozzájárul a legfontosabb mű alaposabb értelmezéséhez, illetve alkotója munkásságának jobb megismeréséhez és megértéséhez.

A sírfelirat és a királynak írott levél nagy ritkán, Joinville fő művének kiegészítő mellékleteként, a szakirodalomban pedig csupán említés szintjén tűnik föl: ekkor is többnyire a bennük foglalt kiegészítő jellegű információk miatt szoktak figyelmet kapni. Az alábbiakban az eddigieknél szélesebb kontextusba helyezve próbálom bemutatni ezeknek a forrásoknak a tartalmát, mondanivalóját, nyelvezetét és születésük körülményeit.

Mivel ezek a szövegek szellemiségükben Joinville alkotásának összefüggő részei, föl szeretném tárni a *Szent Lajos élete* szövegének valamint a fenti dokumentumoknak a történeti kontextusát és a lehetséges kapcsolódási pontjaikat is. Joinville műveinek a kronológiáját először Gaston Paris állította föl, melynek ugyan az óta vannak vitatott elemei (különösen, ami a Könyv keletkezésére vonatkozik), de összeállítása ma is a további elemzések

legfontosabb kiindulópontja marad. Paris ugyan – nem nagy meggyőződéssel és bevallottan elég bizonyíték nélkül – feltételezi, hogy Joinville még Akkonban írt volna egy dalt („a keresztes lovag dalát" – *Chanson d'Acre*?), melynek szerzőségét azonban az óta sem sikerült „rábizonyítani", sem neki, sem másnak (1250). Abban viszont egyetértés mutatkozik, hogy Akkonban írhatta meg a *Credo* első változatát (1250-51).

A keresztes hadjárat krónikáját (Paris szerint a róla szóló *Mémoires* szövegét), e kronológia szerint, Lajos király halálát követően, 1272-73-ban íratta meg, melyet azonban többen vitatnak (Bossuat, Monfrin), de amelynek kérdése mások szerint továbbra is nyitott. A *Credo* második – ma ismert – változatának létrejöttét a kronológia a kanonizációs folyamathoz köti és 1287-88-ra teszi. (Ebben teljes egyetértés van.)

A Szent Lajosról szóló könyv megírását 1305-re datálja, melybe Paris szerint, beleszerkeszti a szentföldi keresztes hadjáratról korábban már megírt történetét. (Itt ismét vannak nézeteltérések.) Szerinte a művét Joinville – noha a kézirat utolsó sorában ez szerepel – nem 1309-ben írta meg, hanem korábban, csupán a bevezető rész (a X. Lajosnak szóló *dedikáció*) és a befejező rész származik 1309-ből. (Sőt, az sem kizárt, hogy ez a dátum csak annak a kéziratnak az elkészültét jelzi, melyet Joinville X. Lajosnak átadott.) Paris a clairvaux-i sírfelírat elkészítését 1311-re teszi, a X. Lajosnak írott levelet pedig 1315-re.[632]

II.1. A clairvaux-i kőtábla és a *sénéchal* levele

Ha a fenti kronológiai sorrendet vesszük alapul, akkor Joinville-nek időrendben az első alkotása a Szentföldön készült *Credo*, melyet a *Vie de Saint-Louis* követ. A sírfelirat ez utóbbinak a befejezését követően készült, míg a *sénéchal* királynak írott levele a legkésőbbi ismert dokumentum Joinville-től. Közülük mindössze egynek (a *Levél*) az eredetije maradt ránk, a másik háromból kettőt (a *Credo* és a *Vie*) 13. század végi, illetve 14. század közepén készült másolatból, egyet pedig (a *Sírfelirat*) csak 17. századi lejegyzésekből (másolatokból) ismerünk.[633]

[632] PARIS, 1898., 457-458.

[633] Noha a sírfelirat szövege már a Claude Ménard-kiadásban (1617) megjelenik (az egyik másolatot éppen Ménard-nak tulajdonítják), Jacques Monfrin pl. nem tartotta szükségesnek integrálni a legutóbbi Joinville szövegkiadásba. A felirat és a királynak írott levél első tudományos publikálása Natalis de Wailly-nak köszönhető, aki egymás mellé teszi a két ismert leírást is, a X. Lajosnak írott levelet pedig olyannyira a mű

Mivel a két másodiknak a terjedelme elmarad az első kettőé mögött, és jellegükben is különböznek tőlük (bár egymástól is), célszerűnek látom, hogy bemutatásukkor eltérjünk a kronológiai sorrendtől, és előbb ezeket vegyük vizsgálat alá. Olyan dokumentumokról van szó, melyeknek ismerete részben gazdagítja a szerző személyiségéről és gondolkodásmódjáról alkotható képet, részben pedig megerősíti azokat a következtetéseinket, melyekre Joinville könyvének olvasásakor is juthatunk.

Az egyik szöveg – a sírfelirat – Joinville művével szinte egy időben (de mindenképpen Joinville életének azonos korszakában) keletkezett (1309, ill. 1311), sőt, elmondható, hogy annak kontextusában íródott.[634] (Akár úgy is tekinthetnénk rá, mint a Könyv egyfajta kiegészítő mellékletére.) A másik dokumentum Joinville könyvének befejezése utáni, legalább hat esztendővel később kialakult helyzetet tükröző, és egy adott, konkrét eseményhez kapcsolódó levél,[635] melynek címzettje azonos a Joinville-történet dedikációjának címzettjével, X. (Civakodó) Lajossal, azzal a különbséggel, hogy Lajos ekkor már nem csak Navarrának, hanem Franciaországnak is a királya.

II.1.a. Egy „lieu de mémoire:" *a Joinville-ek clairvaux-i sírfelirata*

Kezdjük tehát a sírfelirattal, amelynek az eredetije a „posztforradalmi" időszakban, mondhatni a szokványos módon semmisült meg, hiszen éppen úgy, mint annyi más emlék, (közvetve, vagy közvetlenül) ez is a francia forradalom egyházi tulajdont érintő intézkedéseinek eshetett áldozatul: a sírfeliratot tartalmazó kőtáblát ugyanis a francia forradalom idején jelentős részben elpusztított clairvaux-i apátságban őrizték, mely a Joinville család több generációjának nyughelyeként szolgált.[636]

---

szerves részének tekinti, hogy a *Szent Lajos élete* és a *Credo* szövege után illeszti, és *folytatólagos* paragrafus-számozással publikálja. WAILLY, 1868. **853-857**.

[634] *L'épitaphe composée par Joinville,* publ. par WAILLY, 1868, 544-547.; PARIS, 1898., 455-457.

[635] *Lettre de Jean, sire de Joinville au roi Louis X*, in WAILLY, 1868, 450-451.

[636] A Szent Bernát (1091-1153) által 1115-ben alapított clairvaux-i apátság – alapítója munkásságához híven – később is nagy szerepet játszott a keresztes mozgalom és ideológia dinamizálásában, s a régió (különösen Champagne és a két Burgundia) keresztes lovagjainak generációi erőteljesen kötődtek Clairvaux-hoz. Az 1789. november 4-i Dekrétum értelmében kerülnek az egyház javai a „nemzet" tulajdonába, Clairvaux kőbánya, ipari terület, majd központi börtön lesz (1808-tól). A francia kormány 2016-ban bejelentette, hogy ezt az állapotot megszünteti. Jean LAURENT, *L'Abbaye de Clairvaux*, in Dom Charles BEAUMIER- Jean Martial Léon BESSE (dir.) *Abbayes et prieurés de l'ancienne France*, T. XXII. Éditions Picard, Paris, 1911. 308-344. Jacques BERLIOZ,

A teljes szöveget azért ismerhetjük mégis, mert följegyzés és másolat született róla, mely először Joinville történetének a Ménard-féle kiadásában jelent meg, majd készült egy másik leírás is, melyet Merlin, jezsuita szerzetes hagyott az utókorra.[637] Úgy véljük, önmagában az a körülmény, hogy a tábláról két írásos másolat is született, arra utal, hogy ezt a sajátos dokumentumot a másolók maguk is egyedinek tartották, és már a legelső Joinville-kiadások előkészítői is fontosnak tekintették az ismeretét. Egyébként nem tudunk arról, hogy hasonló írott kőtáblák Clairvaux-ban, más illusztris személyek vagy család emlékét megörökítendő, készültek volna a 13. század során.

A szöveg szerzője, mint ahogy a táblán is szerepel, maga Jean de Joinville, tehát a szöveg az ő alkotói-történetírói tevékenységének a része. Általános tendencia és ekkor már hasonló esetekben sem ritka, de azért itt megemlítendő, hogy a szöveg francia nyelven készült. Ennek külön jelentősége van a hely, az üzenő és az üzenet szempontjából is. A kőtábla vésete, saját korát is beleszámítva, név szerint négy generációnak, Joinville öt, egymást követő neves ősének – és saját magának – állít emléket. (ami történetileg az 1128-1309-ig terjedő időszakot fedi le.) Ezek a következők: III. Geoffroy, a fia, IV. Geoffroy, az ő fia, V. Geoffroy és öccsei Guillaume, reimsi érsek és Simon, Joinville ura, valamint az utóbbinak a fia, Jean de Joinville.[638]

A szöveg tartalma összefoglalva a következő:[639] „*Mindenható Isten urunk, könyörgök, hogy fogadd kegyelmedbe Joinville urát, Jofroy-t, aki itt nyugszik.”* Ezt követően felsorolja III. Geoffroy jelentős egyházalapításait, melyet a ciszterciekeknek, a premontreieknek, a grandmontiaknak[640] tett, kiemelve, hogy ő volt az, „*aki megépítette a Szent Lőrinc*[641]

Saint Bernard en Bourgogne: lieux et mémoire, Éditions du Bien Public, Dijon, 1979. „Histoire de l'abbaye de Clairvaux. Actes du Colloque du Bar-sur-Aube / Némont/ Clairvaux, 22-23 juin 1990”, Association de la Renaissance de l'Abbaye de Clairvaux, Bibliothèque de l'École des Chartes vol. 150, N° 2., 1992.

[637] P. MERLIN, jésuite, *Observations historiques et critiques sur l'abbaye de Clairvaux, 2e. partie,* Paris: 1739, 1885. 544-547. Idézi WAILLY, 1868, 544.

[638] Lásd a Joinville-család kiemelkedését bemutató első fejezetet, továbbá CSERNUS S., *Országok, dinasztiák, uralkodók*, in JOINVILLE, 2015. 372-373.

[639] Wailly adja az eredeti szöveg két átírt és általa alaposan átnézett változatát. WAILLY, 1868, 544-545. (Merlin és Ménard másolata) és 546-547. (Wailly rekonstruált szövege). További változatokat közöl Laurent VEYSSIERE, *La tombe découverte à l'Abbaye de Clairvaux en 1820 est-elle celle de Guillaume de Joinville, archevêque de reims (+ 1226)?*, Bibliothèque de l'École des Chartes (2006) Vol. 164. No. 1. 5-41. 34-35. http://www.persee.fr/doc/bec_0373_6237_2006_num_164_1_463656 (feltöltés 2016/05/24/ letöltve 2017.10.10.)

[640] A Magyarországon kevésbé ismert Grandmonti Rend igen szigorú, magányt, aszkézist, szegénységet fogadó szerzetesrend, mely Aquitániában (Limousin) jött létre 1076-ban, és a ma már Saint-Sylvestre-hez (Haute Vienne) tartozó Ambazac dombján telepedett meg. Alapítója (Szent) Étienne de Muret (megh. 1124). A rendhez tartozott kezdetben a Chartreuse-t alapító (1084) Szent Brúnó és a Citeaux-t létrehozó (1098) Molesme-i Szent Róbert is. A grandmontiak a 12. század során a ciszterciekhez hasonló dinamizmussal fejlődtek (Franciaországban a 13. század végén mintegy 160 rendházuk lett), de terjeszkednek Angliában (bírják a

templomot Joinville-ben", továbbá hogy *"ennek folytán mindazok, akik az ő leszármazottai, reménykedhetnek abban, hogy Isten a társaságába fogadta őt, mert a szentek tanúsága szerint, aki Istennek házat emel a földön, saját háza lesz annak az égben. Korának legjobb lovagja volt* – teszi hozzá – *ami látható azon dicső tettekben, melyeket a tengeren innen és túl cselekedett;",* és ezért kapta meg a Champagne *sénéchal*ja méltóságát is, *ő és örökösei, akik akkortól birtokolják is azt.*[642]

„Tőle származott Jofroiz (a fia, IV. Geoffroy)*, aki Akkonban volt, s apja volt Guillaume-nak, aki Langres püspöke és Reims érseke lett, s aki az ólommal befedett sírban nyugszik,*[643] *és fivérének Simonnak, aki Joinville ura és Champagne sénéchalja volt, aki a jó lovagokkal nagy hadi tetteket vitt véghez, innen és túl a tengeren, s ott volt János királlyal*[644] *Damietta megvételénél, s apja volt Jánosnak, Joinville mostani urának és Champagne sénéchaljának, aki most is él, és ezt a feliratot elkészíttette az ezer CCC és IX-ik esztendőben, s akinek Isten adjon meg mindent, miről tudja, hogy lelkének és testének szüksége van rá.*

Ennek a Simonnak a fivére, Jofroy Toulart (Geoffroy V. Le Trouillard)*, aki Joinville ura és Champagne sénéchalja volt, s nagy tetteket vitt véghez a tengeren innen és túl, a jó lovagok közül való, és mert a Szentföldön halt meg testéből származó örökös nélkül, és hogy dicsősége mégse enyésszen el, Joinville mostani ura magához vette és hazahozta a pajzsát, amikor hat évig Franciaország szent királyát, Lajost szolgálta a Tengerentúl, mely király a mondott úrnak sok jót cselekedett. Ez a Joinville úr a pajzsot a Szent Lőrinc templomba tétette, hogy ott imádkozzanak érette, mert ezt a címerpajzsot a mondott Jofroy Angliai*

Plantagenetek aktív támogatását), az Ibér-félszigeten és Itáliában is. Az első fellendülés a 13. század húszas éveiig tartott, majd a 14. század első évtizedében ismét kedvező időszak következett. Jean-Loup LEMAITRE, *Grandmont*, in *DMA*, 611. Robert CHANAUD, *L'Abbaye et l'Ordre de Grandmont. Entre ascétisme et opulence, X1-XIIIe siècles,* ed. Culture et Patrimoine Limousin, Limoge: 2002.

[641] Nem lényegtelen, hogy a templom patrónusa az egyik legnépszerűbb *mártír*: Saint Laurent – római Szent Lőrinc (210/220-258.08.10.) – aki a római elöljáró parancsára szenvedett szörnyű mártíromságot (izzó vasrácson égették meg), melyet zokszó nélkül, sőt „finom humorral", mindvégig imádkozva viselt el. A szakácsok védőszentje.

[642] Mint fentebb (I. fejezet) láttuk, János úr itt egy kissé túloz: a *sénéchal* méltóság III. Geoffroy idején még *nem* volt *örökletes*, azt majd csak Simon de Joinville nyeri el ilyen formában.

[643] A clairvaux-i apátságban lévő síremlékek azonosításában a francia forradalmat megelőző leírások és a későbbi átalakításokat célzó építkezések melléktermékeként megvalósuló, nagy ritkán több-kevesebb szakértelmet is fölmutató, véletlenszerű ásatások és a róluk készült följegyzések voltak a kutatók segítségére. Ezekből tudjuk, hogy Guillaume de Joinville *ólommal fedett* síremléke (egy szerény méretű mauzóleum) a szerzetesek és a külső, de meghalni Clairvaux-ba érkezett egyháziak temetőjének közepén volt található. VEYSSIERE, *La tombe…,* 28.

[644] Az V. keresztes hadjárat során a Jean de Brienne által vezetett francia és szentföldi frank csapatok megostromolják (1218-) és elfoglalják (1219.11.05.) Damiettát. A pápai legátus által is támogatott itáliaiak és a franciák közötti konfliktust követően János király (akinek az arabok által is elfogadhatónak tartott terve, hogy Damiettát elcseréli Jeruzsálemre, a pápai legátus ellenállásán megbukik) elvonul. Damiettát a maradó keresztesek taktikai és hadvezetési hibák miatt ismét elvesztik.

Richárd királytól kapta, aki harci bátorságáért megosztotta vele címerét. Az első Joffroy, aki itt nyugszik, M C XXXII augusztus havában halt meg."[645]

A sírfeliraton megörökített nevek kiválasztása nyilvánvalóan nem volt véletlen. Joinville urairól fentebb már esett szó. Közülük a feliraton nem szerepel a Brienne-ek barátja és rokona, a várépítő és dinasztia-alapító, kiváló harcos hírében álló (és a helyi egyházakkal kialakult konfliktusai miatt többször kiközösítéssel fenyegetett) Étienne de Vaux (?-1027u.), sem pedig a fia, a Joinville-ek területét váltakozó szerencsével kiterjeszteni kívánó és az egyházakkal inkább békére törekvő I. Geoffroy (?-1080k.). Nem történik említés II. Geoffroy-ról (?-1101e.) sem, aki örökölte elődei Montier-en-Der és Saint-Urbain apátságaival meglévő konfliktusait, ám akinek idején jelentős társadalmi emelkedés következett be a család számára, amennyiben ő volt az első Joinville, aki Champagne grófjainak a közvetlen környezetébe került. Nincs közöttük továbbá Roger de Joinville (?-1137u.), aki Champagne grófjának titkára, közvetlen segítője és a Brienne-ek fegyvertársa, s aki ugyancsak jelentősen hozzájárult a család befolyásának további növekedéséhez.

Szerepel viszont, mint látjuk, Roger-nak a fia, III. Geoffroy (?-1188), aki urával együtt részt vesz a II. keresztes hadjáratban (1147), elsőként kapja meg a *sénéchal* méltóságot, és aki jelentős adományokat tesz az egyházaknak; – köztük Clairvaux-nak is. (Ő az, aki – mint láttuk – minden bizonnyal Magyarországon is járhatott.). A sírfelirat utal is arra, hogy III. Geoffroy nem csak a Joinville-ek *sénéchal*i méltóságának a megalapozója, hanem az egyházaknak tett adományaival maga és családja üdvözülését is elősegítette. Valószínűleg nem tévedünk nagyot, ha föltételezzük, hogy a Joinville-ek az ő nagylelkűségének és adományainak is köszönhetik, hogy Clairvaux befogadta őket. A családnak csak azok a tagjai szerepelnek itt, akik udvarbírók voltak és Clairvaux-ba temetkeztek (vagy temetkezhettek *volna*.)

Megjelenik a sírfelirat szövegében, III. Geoffroy Akkon ostrománál elhunyt fia, IV. Geoffroy (?-1197) is, akinek a nevéhez ugyancsak több kegyes adomány fűződik, s akiről János úr sejteti (bár *expressis verbis* ki nem mondja), hogy ő is Champagne *sénéchal*ja volt, noha nem maradt fönt olyan dokumentum, amelyen a címet használná, vagy rá vonatkozóan használnák volna.

[645] I. és II Geoffroy ennél korábban, III. Geoffroy pedig jóval később halt meg. Ha nem hibás a felirat (vagy a másolat) dátuma, akkor valószínűleg inkább Roger de Joinville-ről, a champagne-i gróf titkáráról lehet szó, de ő nem volt *sénéchal*, és név szerint nem is említtetik meg a szövegben. (Talán éppen azért…) Halálát az újabb adatok szerint nem 1132-re, hanem 1137-re teszik. Mindenesetre Joinville urai közül Roger volt az, aki a felirat által megjelölt időponthoz legközelebbi esztendőben halt meg.

Hasonlóképpen ott van a listán a család egyik legvitézebb harcosa és legjobb lovagja, az ugyancsak keresztes (sőt, keresztesként a Szentföldön meghalt) V. Geoffroy le „Trouillard" (a 'Trouillard' ragadványnév legelterjedtebb értelmezése ezúttal megtévesztő lehet).[646] Fontos szerepe volt a korabeli „nagypolitikában" is, amennyiben egyensúlyoznia kellett Champagne két táborba tartozó bárói csoportjai között: az egyik Oroszlánszívű Richárddal szimpatizál (időnként Geoffroy de Joinville is közéjük tartozott), a másik II. Fülöp pártján áll. (Végül, urával együtt, Geoffroy is ez utóbbinak esküszik föl.) Jelentős adományokat tett ő is az egyházaknak, így pl. a IV. keresztes hadjáratra indulása előtt, ami az egyház szemében ugyancsak „megszilárdíthatta" a Joinville-ek helyét Clairvaux-ban.

A Clairvaux-ban temetkező Joinville-ek között az utolsó személy Jean de Joinville apja, Simon de Joinville, akinek idejétől – mint láttuk – valójában, és végérvényesen öröklődőnek tekinthető a *sénéchal* méltóság. Ő az egyetlen Joinville, akiről a fia név szerint is megemlékezik a *Szent Lajos életének* Champagne történetével foglalkozó fejezetében, s aki két keresztes hadjáratba is elkísérte urát, Thibaud grófot.

A Joinville-ek kiemelkedésével foglalkozó fejezetben csak érintőlegesen szóltunk a család egyik legnevesebb és legbefolyásosabb tagjáról, Guillaume érsekről, aki a sírfelirat szövege szerint ugyancsak helyet kapott a család János úr által legnevezetesebbnek tekintett tagjai között. Mi ennek a hat János úr által kiválasztott személynek a jellemzője? Nem más, mint amit a Joinville-ek – és különösen János úr – korábban is fontosnak tartott kiemelni: egyrészt a világiak közül mindannyian viselték a *sénéchal* méltóságot, másrészt mind keresztes lovagok is voltak. Sőt, közülük ketten keresztes lovagként (tehát a Jean de Joinville által Szent Lajos szentté avatása kapcsán többször is ismételt megfogalmazásában *mártírként*) haltak meg: így IV. és V. Geoffroy. Az emlékkő szövege tehát a sénéchal- és keresztes dinasztia teljesítményét ismeri el és dicsőségét örökíti meg.

Guillaume érsek maga is ez utóbbiak közé lenne sorolható, bár keresztes missziója őt nem a Tengerentúlra, hanem a Francia királyság déli területeire vezette. Guillaume de Joinville (?-1226) jelentős egyházi személyiség, államférfi, a Párizsi egyetemen is oktató teológus, Franciaország nagy tekintélyű prelátusa. Langres püspöke, Franciaország *pair*-je, Reims érseke, aki Reimsben a koldulórendek betelepedésének nagy támogatója volt. Reims

[646] A *'trouillard'* (gyáva, ijedős) ragadványnévre ezúttal két magyarázat van. A *'trouillard'* első jelentésében arra utalna, hogy Akkon ostrománál, annak vége előtt elhagyta urának, II. Henri de Champagne-nak a csapatait és hazatért (1190). Egy másik magyarázat szerint a félrevezető ragadványnevét azzal érdemelte ki, hogy a hajójukat megközelítő genovai kalózok ellen jól forgatta a csáklyát (*'trouille'*). Ha az előbbi történt volna, azzal hűbéri kötelezettségeit sértette volna meg, komoly presztízsveszteséget okozva urának, akkor valószínűleg nem lehetett volna továbbra is a gróf bizalmasa, a grófság sénéchalja.

érsekeként (1219.06.10.-1226.11.06.) ő koronázta meg VIII. Lajost és Kasztíliai Blankát (1223.08.06.), s 1226-ban pápai legátusi minőségében elkísérte a királyt az albigensek elleni keresztes hadjáratra. Ennek során, Avignon mellett vitte el a dizentéria járvány.[647] Egyházi és politikai karrierje a bárói dinasztia legjelentősebb tagjai közé emelte, és – mint az adott helyzetben látjuk – helyet biztosított számára Clairvaux temetőjében, és az unokaöccse által létrehozott családi „virtuális nekropolisza" dicsőség-tábláján.

A Szent Bernát alkotta tradicionalista, konzervatív és a keresztes eszmének különleges jelentőséget tulajdonító Clairvaux minden szempontból ideális helyszín volt a Joinville család temetkezése és a tetteiket megörökítő emlékkő elhelyezése számára. Mint ismeretes, a II. keresztes hadjárat meghírdetése, Szent Bernát nevéhez fűződik (Vézelay, 1146.03.30.). Az apát húsvéti prédikációjának óriási hatása volt, melynek eredményeképp a VI. Lajos francia király által vezetett sereghez champagne-iak és burgundiak tömegei is csatlakoztak (köztük a grófját követő III. Geoffroy de Joinville). A Jean de Joinville által készíttetett sírfelirat azonban nézetem szerint, nem egyszerűen csak egy „érdekes" és informatív dokumentum; – annál sokkal többről van szó. Ahhoz, hogy Joinville cselekedetének igazi jelentőségét és szimbolikus üzenetét föl tudjuk mérni, több szempontot kell figyelembe venni: a formát, a helyszínt, a tartalmat, az időpontot és a közvetlen történeti kontextust.

Egy ilyen emlékkő megalkotása ugyanis Clairvaux-ban atipikus kezdeményezés. Ezért a gesztus, kőtábla és szövege komplex üzenetének megfejtése érdekében tennünk kell egy rövid kitérőt. A helynek és az időpontnak ugyanis ez esetben különös fontossága van: Joinville nem akárhol és nem akármilyen körülmények között helyezte el, örökítette és idézte meg ősei emlékét. Clairvaux-nak egészen kivételes szerepe és tekintélye van ekkor a korabeli nyugati egyház szervezetében és ideológiájának kidolgozásában. Clairvaux Cîteaux első négy alapításának[648] egyike, mely az egész nyugati kereszténységre kisugárzó tekintélyét nagymértékben köszönhette alapítójának, Szent Bernátnak. Clairvaux rendkívül gyorsan terjedő és egyre növekvő presztízse azt eredményezte, hogy az apátságba temetkezni vágyó hívők száma dinamikusan növekedett, tehát Clairvaux egészen különleges, mai szemmel nézve szinte elképzelhetetlen, földöntúli vonzerőt jelentett a hívek számára. A Clairvaux földjében nyugalmat kereső emberek abban reménykedtek, hogy végső nyughelyüket a szentek és szentéletű barátok megszentelt temetőjében, azok szomszédságában találják majd

[647] Guillaume részt vesz Avignon ostromában, de vérhasban megbetegszik és a közeli Saint-Flour püspökségében hal meg, két nappal VIII. Lajos halála előtt. VEYSSIERE, *La tombe…,* 28-29.
[648] Sorrendben La Ferté (1113), Pontigny (1114), Clairvaux (1115) és Morimond (1115).

meg, ahol az idők végezetéig folyamatosan imádkoznak is érettük, s velük együtt élik majd meg a Föltámadás pillanatát.[649]

Ennek az volt a magyarázata, hogy Szent Bernát írásai alapján úgy tartották, hogy ”*isteni kegyelem Clairvaux-ban meghalni,*” mert a földön „*Clairvaux a mennyei Jeruzsálem kapuja.*” Sőt, mint mondja, „*itt van ez a másik Jeruzsálem, melyet a szellem teljes áhítata, a mennyei élet imitációja és egy mély spirituális rokonság köt az égi városhoz*”. Szent Bernát szerint „*a ciszterci szerzetesi élet regulája alkotja az ember számára a legrövidebb utat, mely elvezeti végső céljához, a mennyei Jeruzsálemhez.*” Ha pedig egy kiragadott, de konkrét és valóban megdönthetetlen erejűnek szánt példával akarjuk alátámasztani Clairvaux kivételes hitbéli hatását, idézhetjük Konrad von Eberbach (Conrardus Eberbacensis) által ránk hagyott, Szent Bernátnak tulajdonított szavait is. „*Ha Júdás, a kárhozat gyermeke, ki eladta és elárulta az Urat, Krisztusnak ezen iskoláját járná, s ha rendünk tagja lenne, a penitencia által elnyerhetné bűnének bocsánatát*”.[650]

Clairvaux-ban (mint ahogy más ciszterci apátságokban is) a temetkezési helyek tükrözték a rend által interpretált égi és földi hierarchiát. Az apátsági templomon belül találjuk a szentek, a bíborosok, a püspökök és érsekek sírhelyei mellett Szent Bernát anyjának, valamint a két navarrai királynő, I (IV.) Thibaut harmadik felesége, Marguerite de Bourbon (1211-1256) és Szent Lajos leánya, II. (V.) Thibaud felesége, Franciaországi Izabella (megh. 1271.) sírjait.[651] A szabályok e téren rendkívül szigorúak voltak: az apátsági templomban nem lehettek világiak (itt csak a két királynő és Szent Bernát anyja esetében tettek kivételt). A főpapok között pedig egyetlen, „más irányú” kivétel van, Guillaume de Joinville, aki viszont – mint láttuk – nem a templomban, és a prelátusok között, hanem a szerzetesek temetőjében kapott helyett. A családi temetkezési hely tekintetében tehát a Joinville-ek a korabeli egyházi és világi elit szemében is egészen kiemelkedő helyre kerültek, ami természetes módon növelte tovább világi tekintélyüket is.

Igen szigorú szabály volt viszont, hogy kerülni kellett a legkisebb hivalkodást is. (A püspököket is „szent hivataluk” minden ékessége nélkül, pl. fából, tehát elporladó anyagból készült pásztorbottal temették el.) A temetkezésnél kötelező volt a szerénység és az alázat. A sírokon többnyire nem voltak nevek, nem volt díszítés, sőt, nem volt speciális síremlék sem. (Itt is a két királyné sírja a kivétel, valamint Guillaume de Joinville-é. Guillaume sírja ugyanis az egyetlen főpapi sír, mely tartalmazta az eredeti aranyozott, díszes pásztorbotjának

[649] VEYSSIERE, *La tombe…,* 20-21.
[650] Idézi *Uo.*, 21. és 79, 80. lj.
[651] A helyzet részletesen dokumentált leírása: *Uo.,* 23-25.

maradványait, aranygyűrűjét és dísztűjét).[652] Sírját ólom fedte, s a sírkövén is volt egy rövid felírat: „*Hic jacet dominus de Joinville episcopus Lingonensi, postea Remensis archiepiscopus*". Nem tudjuk, hogy az érsek kívánsága volt-e, hogy Clairvaux-ban temessék el, valszínűleg nem, hiszen – logikusan – a reimsi püspökök és érsekek jó része a koronázó városban lelt nyugalomra, és síremlékeik a reimsi Saint-Rémy bazilikában, illetve a koronázó katedrálisban találhatók meg. A magyarázat ez esetben valószínűleg inkább Guillaume érsek halálának körülményeiben keresendő. A Dél-Franciaországban, járványos betegségben elhunyt érsek számára méltó nyughely megtalálása a család – jelen esetben minden bizonnyal a hadjáratban ugyancsak részt vevő Simon de Joinville – feladatává vált.[653] Ugyanakkor Guillaume de Joinville testének clairvaux-i befogadását és a vele szembeni különleges bánásmódot az is magyarázhatja, hogy az érsek maga is keresztesként halt meg, abban a keresztes hadjáratban, melyben pápai legátusként vett részt (noha – elgondolkodtató módon – a sírfeliratán erre vonatkozóan semmiféle hivatkozás nincs.) A sírhely érintetlen megmaradásában és megtalálásában a szerencse is segített.[654]

Ha most a fentiek ismeretében nézzük a síremléket és a Jean de Joinville által megalkotott szöveg tartalmát, akkor első látásra megállapíthatjuk, hogy azok bizony sehogy sem illenek bele az imént bemutatott, szigorú alázatot megkövetelő ciszterci szellemiségbe. Mivel itt az evilági dicső tettek fölidézéséről van szó, a sírkő és szövege éppen nem alázatot tükröz, sőt – a ciszterci fölfogásra és a clairvaux-i hagyományokra tekintettel – inkább azokkal ellentétes; – mondhatnánk, hivalkodó. (Pontosabban, a clairvaux-i fölfogás értelmében az, hiszen a részletesebb információkat adó síremlékek elhelyezése máshol elterjedt szokás volt.).

Ez esetben tehát Jean de Joinville, családja történetének és elődei (s utolsóként, de nem utolsó sorban, önmaga) dicsőségének megörökítése érdekében, ignorálja a clairvaux-i közösség hagyományait, amire minden bizonnyal oka volt, de legalábbis kell, hogy legyen rá valamilyen magyarázat. (Különösen, mivel – eszerint – megtehette.) Mindenesetre a Joinville-

[652] Mint láttuk, Guillaume Avignon mellett halt meg, sírja valószínűleg azokat a sírmellékleteket őrizte meg, amelyekkel együtt első alkalommal eltemették. Föltételezhető, hogy testének Clairvaux-ba viteléről az albigensek elleni hadjáratban ura, Thibaud gróf kíséretében részt vevő, Simon de Joinville gondoskodhatott.

[653] A Bazilikában mintegy húsz sír azonosítható, a katedrálisban lévő emléktábla összefoglalóan negyvennégy nevet (köztük püspöpök és érsekek) sorol föl. Mivel Guillaume de Joinville Dél-Franciaországban, járványos betegségben halt meg clairvaux-i temetésére csak utólag kerülhetett sor.

[654] Guillaume sírja a francia forradalom után üzemmé, majd a 19. század elején börtönné alakított épületegyüttesben végzett munkálatok során került elő. A legkorábbi pusztítások során kibontott sírok esetében a szentek csontjait részben szétosztották a környező egyházak között, a többit egy közös sírba tették. (Föltehetően ez volt a sorsa a Clairvaux-ban eltemetett Joinville-eknek is – kivéve Guillaume síremlékét. A Guillaume sírja fölötti rész is eltűnt (az ólmot felhasználták, a márványt eladták), de maga az ekkor már teljesen jeltelenné vált sírhely éppen akkor nem zavarta többé az ipari tevékenységet és építkezéseket, tehát nem lett megbolygatva.

ek clairvaux-i „jelenléte” eltér a szabályoktól, eltér a szokványostól – és véleményünk szerint – ez nem véletlen. (Erre ezúttal semmiképpen sem elég indok, hogy – az alapján, amit ismerünk belőle – a *sénéchal* jellemével és habitusával igen kevéssé egyeztethető össze a clairvaux-i szellemiség által megkövetelt alázat.)

A felirat, mint láttuk, datálva van. A szöveg szerint 1311-ben készült (ami a legvalószínűbb változat), éppen abban az időszakban, amikor Joinville befejezte könyvét, vagy legalábbis azt a kéziratot, melyet X. Lajosnak adott át.[655] Ebben az összefüggésben akár úgy is tekinthetünk rá, mint Joinville főművének mellékletére, vagy kiegészítésére. Mint egy alkotói folyamat lezárását hangsúlyozó aktusra; – ha úgy tetszik, annak valódi „zárókövére.”

Külön érdekessége a szövegnek, hogy Joinville olyan konkrét információkat is megoszt velünk, amelyekről máshol addig nem beszélt: például ilyen adat a család V. Geoffroy-hoz és Oroszlánszívű Richárdhoz kötődő – fentebb már említett – címerpajzsára vonatkozó megjegyzés, melynek a létezéséről itt olvasunk először (és nem Joinville szentföldi krónikájában – ami pedig logikusabb lett volna). Innen tudjuk meg, hogy János úr szentföldi tartózkodása idején a Krak des Chevalliers-ban is járt. (Különösen szembetűnő ez, ha tudjuk, hogy Joinville ennél sokkal lényegtelenebb szentföldi élményekről is beszél művének krónika-részben.)

Ugyancsak a sírfelirat tájékoztat arról, hogy Geoffroy úr címerpajzsának hazahozataláról ő maga, „*Joinville mostani ura*” gondoskodott, mégpedig „*azért, hogy imádkozzanak érte*.” Ebben a szövegben Joinville – szokásától eltérően – egyes szám harmadik személyben beszél magáról is, amivel jobban ki tudja emelni mondanivalója ünnepélyes jellegét és a felirat tartalmának objektivitását, általános horderejét.

Hasonlít a szöveg Joinville főművére abban, hogy szerzője itt is előtérbe állítja saját személyét. Találunk azonban különbséget is. Figyelemre méltó, hogy a felirat szövege eltér Joinville addigi írói-történetírói gyakorlatától. Korábban ugyanis azt tapasztalhattuk, hogy – egy-két kivételtől eltekintve – a saját családjáról szinte egyáltalában nem beszél. Különösen nem annak történetéről, pedig (mint könyvének a krónika-része és az emlékkő szövege is mutatja) tudatában van annak, hogy lenne mit mesélnie.[656] Itt viszont éppen ez a szöveg fő

[655] „*Leíratott az isteni kegyelem 1309-ik esztendejében, október havában*.” JOINVILLE, 2015., **769**.

[656] Mint ahogy a Joinville-ek történetét tárgyaló fejezetben kimutattuk, János úr mindössze egyszer szól az apjáról, s futólag, más történetek kapcsán és csak mellékesen említi az anyját, feleségét, gyermekeit és testvérét. Közvetlen családjából csak Simon szerepel saját nevén és történeti összefüggésben (amikor fölmenti Troyes-t). A többiek ebből a szempontból teljesen mellékes kontextusban bukkannak föl és nem saját nevükön említve (kivétel a keresztes hadjáratba indulását közvetlenül megelőzően született fia, akit a *birtoka* nevén említ), a nők viszont mindig más *férfi* szereplő nevéhez kapcsolva jelennek meg. JOINVILLE, 2015. **84** („*Simon, Joinville ura*”), **45**, **112**, **323**, **326**, **435** („*anyám, asszony-anyám*”) **110**, **277** („*fivérem*”), **110** („*a fiam, Ancerville ura és*

témája: ezúttal a családot és annak teljesítményét és dicsőségét helyezi előtérbe. A pillanat most ünnepélyes, szimbolikus és egyedi: a sénéchal kivételt tesz, és az emlékkő felállításával ősei tetteinek megörökítése érdekében szakít az addigi gyakorlatával és ír egy rövid „családtörténetet".

A síremlék felirata becses forrás a Joinville család történetének rekonstruálása szempontjából (amennyiben, tartalmaz olyan információt, amit csak innen tudunk meg); erre gyakran hivatkozik is a szakirodalom. Bizonyos viszont, hogy Joinville-t nem csak a tájékoztatás igénye motiválta; – a sírkő egy olyan különleges dokumentum, mellyel Jean de Joinville úgy kívánta családja történetét, teljesítményét és dicsőségét valorizálni, hogy azt a nyugati kereszténység – és Champagne grófság – egyik kultikus helyén megalkotva, az örökkévalóság kapujában, kőbe vésve hírdesse a *sénéchal* Joinville-k tetteit. Véleményem szerint Joinville gesztusa emellett még további fontos, konkrét és szimbolikus üzeneteket is közvetít.

Az egyik ilyen üzenet ismerősnek tűnhet, amennyiben a Champagne *sénéchal*ja tisztségének örökletességével kapcsolatos. A szöveg mondanivalója tökéletesen beleillik János úr azon állandó megnyilvánulásainak sorába, melyeknek segítségével szinte folyamatosan azt „sulykolja", hogy III. Geoffroy óta, a Champagne *sénéchal*ja méltóság a családjában öröklődő és attól teljes mértékben – örökre – elválaszthatatlan. (Amiről a Joinville család történetét bemutató első részben láttuk, hogy *de jure* nem teljesen volt így, hiszen ezt a kiváltságot csak Simonnak sikerült hosszú küzdelem után elnyernie.)

A másik a szentföldi keresztes hagyományok fontosságának hangsúlyozása. A kettő szorosan összefügg és egymást erősíti. A felirat szövegének és megalkotásának tanulmányozása azonban indirekt módon fölvet egy olyan kérdést, mely talán rávilágít Joinville keresztes hadjárattal kapcsolatos álláspontjára is.

Történetíróink esetében gyakran van úgy, hogy (el)hallgatásaik is kifejezőek. Már láttuk, hogy Joinville a könyvében egy szót nem ejt a 13. századi francia királyság egyik legfontosabb akciójáról, az albigensek, az eretnekek elleni küzdelemről (még kevésbé az ellenük indított keresztes hadjáratról). Ettől az álláspontjától ezúttal sem tér el, pedig két oka is lenne rá: egyrészt ebben a vállalkozásban grófjuk vezetésével a champagne-iak is nagy számban részt vettek – köztük János úr apja, Simon de Joinville.

Másrészt, amikor a reimsi érsek Guillaume de Joinville-ről ír, ismét csak ott a kínálkozó lehetőség, hogy keresztes voltát megemlítse. Mégsem teszi meg. (A sírkő

első feleségem, Grandpré grófjának nővére"), **238** („*Soissons grófja, akinek nőül vettem az unokahúgát*"), **466** („*Gautier úr, Reynel ura, akinek leányát Jean, Joinville ura nőül vette*").

feliratának ismeretében még inkább gondolhatunk arra, talán azért nem, mert erről a vállalkozásról kissé más a felfogása? A véleményét nem ismerjük meg, de a csöndje lehet ezúttal is beszédes.) Annyit azonban tudunk, hogy Joinville-nek máshol sincs egy dicsérő megjegyzése az albigensek elleni keresztes hadjáratról, és nincs egy rossz szava sem az albigensekről.[657] A *Credó*ban is csak annyit mond róluk, hogy noha a „perfekt eretnekek" (mint ahogy a szaracénok is) „*sok penitenciát végeznek, de az nem szolgál a javukra, mert írva vagyon, hogy akik nem hisznek, elátkozottak lesznek*".[658]

Ez a megjegyzése – azon kívűl, hogy elárulja Joinville „perfektekkel" kapcsolatos ismereteit – megerősíti, hogy a Thibaud champagne-i gróf és bárói körében a „déliek" ellen vívott háború korántsem volt egyöntetően népszerű: amint letelt az uralkodó általi hadbahívásnak kötelezően teljesítendő minimum szolgálat időszaka, a champagne-i kontinges gyorsan ki is vált a királyi seregből (kiprovokálva ezzel a király rosszallását) és visszavonult.[659] De talán utal arra is, hogy Joinville a benne való részvételt nem tekinti jeles cselekedetnek és az igazi dicsőség forrásának. Számára a keresztes hadjárat egy „tiszta" vállalkozás, egy szent zarándoklat, amit az albigensek elleni hadjáratról nehéz elmondani. (Ráadásul a „francia Dél" – mindenekelőtt a Toulouse-i grófság – királyi hatalom által történő erőszakos bekebelezése a 14. század eleje eseményeinek fényében sokban emlékeztetheti őt Champagne sorsára is.)

Forrásunk konkrét tanulmányozásához visszatérve: fentiek alapján okkal feltételezhető, hogy a sírkő és a felirata elkészíttetésével Joinville elsődleges célja egy igazi családi emlékmű, egyfajta virtuális „családi nekropolisz*"* megalkotása volt. A dinasztia azon neves báróit idézi meg itt – és csak azokat –, akiknek teljesítménye az által legfontosabbnak tekintett mindkét területen kiemelkedő volt. Joinville ezzel emléket állít dinasztiája azon tagjainak, akik a saját idejükben beteljesítették a család két legfőbb küldetését, a sénéchali feladatok ellátását és a szentföldi keresztes küzdelmet. A maguk szintjén és helyén megvalósították azt a kettős küldetést, amit a szent király példája utólag is megerősített. De – Clairvaux '*oblige'* – Joinville nem felejti el megemlíteni elődeinek kegyes alapításait és az

[657] Simon de Monfort-ról például úgy beszél, hogy „*aki a király számára őrizte az albigensek földjét – qui lors gardoit la terre de Aubijois pour le roy*." és (minden kommentár nélkül) idézi Monfort oltáriszentségről mondott szavait: „*ti, akik nem hisztek benne, mert én hiszek benne*."*Uo*., **15**, **50.**

[658] JOINVILLE, *Credo,* in WAILLY, **847**.

[659] RICHARD, *Saint Louis,* 25-26.; Patrick DEMOUY, *Le sacre de Saint Louis,* in GOURCOUF – LE POGAM, 64. A déli bárókkal egyébként jó kapcsolatokat ápoló IV. Thibaud 1226. július 30-án vonta vissza csapatát Avignon ostroma alól, a király és környezete nagy felháborodására.

egyházakat segítő tevékenységét sem (mint ahogy azt ura, Szent Lajos cselekedeteinek fölsorolásában is külön kiemelt).[660]

A 14. század első évtizedének a végén Clairvaux-ban, vagyis „Jeruzsálem kapujában" elhelyezett családi-dinasztikus emlékmű megalkotásával azonban János úr aktusa ekkor szélesebb értelmet is nyer. Ha úgy tekintünk rá, hogy mivel a *sénéchal*ok Champagne grófságának vezető hivatalát és méltóságát viselték, sírfeliratuk azoknak a bárónak és lovagoknak az emlékét is megidézi, akik generációkon keresztül hűen szolgálták hűbérurukat és „Champagne-országukat" és királyukat, akik teljesítették keresztényi kötelességüket, s ha eljött a pillanat, harcoltak érte otthon és keresztesként a Szentföldön is, s – netán jutottak ennek során mártíromságra is. S talán ez az aspektus az, mely legitimálja a feltétlen alázatot követelő ciszterci gondolkodástól első látásra eltérő formájú és tartalmú sírkő felállítását és feliratának tartalmát és clairvaux-i befogadását.

Tudjuk, hogy a síremléken szereplők voltak az utolsók, akik a Joinville családból valamilyen módon – adományaikkal és / vagy nyughelyükkel – közvetlenül is Clairvaux-hoz kötődtek. Közülük kettőnek (IV. és V. Geoffroy) biztosan nem került a teste Clairvaux-ba, hiszen ők Szentföldön haltak meg, és nincs arra sem adat, hogy a maradványaik hazajutottak volna az apátságba. (Ha ez megtörtént volna, Joinville bizonnyára nem mulasztja el közölni, mint ahogy tette ezt a címerpajzs esetében.) Ők valóban csakis megidézve, csak virtuálisan lehettek ott jelen, s képletesen csatlakozhattak III. Geoffroy és (valószínűleg) Simon de Joinville Clairvaux-ban elhelyezett teste mellé.

Tudjuk azonban azt is, hogy János úr a család történetében a dinasztikus temetkezés terén új lapot fog majd nyitni: ő maga (bár neve jelen van – onnan el sem maradhatott volna – a saját maga által készíttetett clairvaux-i sírkő dicsőséglistáján is), már nem Clairvaux-ba, hanem a Joinville-ben lévő (III. Geoffroy által alapított) Szent Lőrinc templomba temetkezik. Oda, ahol – mint könyvének záró részében olvashatjuk – álmában meglátogatta őt és beszélgetett vele barátja, Szent Lajos.[661]

Az emlékmű-állítással Jean de Joinville Clairvaux-ban lezár egy korszakot: a Joinville-család clairvaux-i története véget ér. Az agg *sénéchal*, „a szent király barátja", ugyan aktív marad, ha feladatai szólítják,[662] de visszahúzódik a várába. Ott emel oltárt Szent Lajos tiszteletére és kultuszának ápolására. Ahova ugyan hiába várja, hogy az uralkodói kegy

[660] JOINVILLE, 2015. **727**, **728**, **729**, **758**.
[661] *Uo.* **766**.
[662] Ezt mutatja a X. Lajoshoz írott levele is. (lásd alább).

eljutassa hozzá „*a szent igaz testének ereklyéit,*”[663] de ahol az ő intézkedése jóvoltából, a szent királyért „*örök időkre*” a „*legőszintébb áhítattal imádkoznak*”.

Joinville János urat követő urainak testét immár több generáción keresztül a Várban lévő Szent Lőrinc templom fogadja be – ahol a *sénéchal* hitének és reményeinek megfelelően – élvezhetik „a Szent” jelenlétét, figyelmét és védelmét. János úr tehát tőle vár oltalmat, a szent király jóindulatára bízza családját, és annak a világnak a védelmét, melyért – nehéz szívvel – de egyszer még lázadni is kész.[664]

Emlékeznünk kell rá, mert különös hangulatot kölcsönöz a szövegnek az a körülmény, hogy a sírfelirat elkészültekor valójában, mint láttuk, Champagne grófsága *de jure* – territoriális entitásként, *úgy,* ahogy Joinville szolgálta és szerette – többé már nem létezik: fokozatosan és mind durvábban kebelezi be „a régi feudális világ” fölszámolásán munkálkodó központosító királyi hatalom. Tudjuk, Joinville ennek a változásnak ekkor már teljes mértékben a tudatában van, még ha elfogadni nehezen is tudja. Látja, hogy mi történik és sejti azt, hogy ez a folyamat valószínűleg visszafordíthatatlan. A megállítására nincsenek eszközök, nincs más támasz, csak a szent királynak és országlásának a példája, értékeinek hangsúlyozása.

Ami ezúttal azt is jelenti, hogy az, aki a clairvaux-i sírkő felállításával egy különös emlékművet alkot, valójában nem *csak* Champagne *egyik* jelentős, hanem egyben az *utolsó igazi sénéchal*ja; – tehát János úr ezzel nem csak saját családjára emlékezik, hanem az általuk szolgált grófok és Champagne grófságának mindörökre elveszett „ősi” önállósága előtt is tiszteleg.[665]

Ilyen megvilágításban pedig a clairvaux-i sírkő egyfajta *oltár* is, mely a nyugati keresztény világ egyik legszentebb helyén, a dicső tetteket véghezvitt champagne-i bárók és lovagok emlékét idézve őrzi tovább a Champagne-i Grófság (s az immár visszavonhatatlanul eltűnőben lévő feudális lovagkor dicsőségének, kötelmeinek és szabadságainak) emlékét. Egy jelzőkő a feudális világ és egy új korszak határán. Kőbe vésett *requiem* egy hajdanvolt territoriális fejedelemségért, bárói és lovagjaiért.

Joinville – éppen úgy, mint Könyvének utolsó fejezeteiben – valójában itt is lezár egy korszakot: búcsúzik és végrendelkezik. A clairvaux-i felirat nem csak egy rendhagyó síremlék, hanem Joinville saját történelmének és korának mementója: egy *lieu de mémoire*,

---

[663] JOINVILLE, 2015., **767.**

[664] Mint említettük, Joinville neve előkelő helyen (harmadikként) említve szerepel a Szép Fülöp pénzügyi politikája és „jogtipró” intézkedései miatt 1314 őszén szerveződött champagne-i bárói lázadás vezetői között.

[665] Itt emlékeztetünk arra is, hogy a zárójelenetben a Joinville álmában megjelenő szent Lajos már nem *sénéchal*nak, hanem „*Sire de Joinville*-nek” szólítja őt. Ott a király számára ő már a hűbarát és – a ebben az értelemben – „csak” Joinville ura. *Uo*.

mely mindannak a jelképe, befogadója és hordozója, amit Joinville hosszú élete során fontosnak tartott, s melynek elvesztése fájdalommal tölthette el.

II.1.b. A X. Lajosnak írott levél – és ami mögötte van

A másik érdekes dokumentum „*Jánosnak Joinville urának a levele X. Lajos királyhoz.*”[666] A levél rövid, de különleges a nyelvezete és tartalma, s vannak rejtett utalásai is. Ez az egyetlen olyan dokumentum, melyről azt tartják, hogy megőrizte Jean de Joinville kézírását. A levelet olvasva valószínű, hogy nem sokan voltak, akik a francia királynak ilyen levelet írhattak. A levél rövid:

„*Jó urának, Lajosnak, Isten kegyelméből Franciaország és Navarra királyának, Jean, Joinville ura, az ő champagne-i sénéchalja, üdvözletét küldi és szolgálatára kész.*

854. *Kedves Uram, úgy igaz, mint azt ön is elrendelte, és mondták, hogy békét kötött a flamandokkal; és mivel, uram, azt hittük, hogy ez úgy igaz, nem tettünk semmiféle előkészületet arra, hogy rendelkezésére álljunk. És azt pedig, amit ön uram tudatott velem, azzal, hogy Arras-ba*[667] *megy, hogy megtorolja a sértést, amit a flamandok önnel szemben elkövettek, úgy látom, uram, hogy nagyon helyesen teszi; és az Isten legyen ebben a segítségére!*

855. *És az, amit nekem elrendelt, hogy én és embereim legyünk Archie* (Orhies)-*ban*[668] *június hónap közepén, uram, tudatom önnel, hogy az egyszerűen lehetetlen; mivel üzenetét június második vasárnapján*[669] *kaptam meg, és így nyolc nap telt el addig, hogy levelét kézhez vettem. És amilyen gyorsan csak tehetem, az embereim majd készen fognak állani, hogy oda menjenek, ahova ön kívánja.*

856. *Uram, ne vegye rossz néven, hogy első szavaimban csak 'Jó Uramnak'* ('Bon seigneur') *szólítottam; mert nem tettem másként korábbi uraimmal, azokkal a királyokkal*

---

[666] *Lettre de Jean, sire de Joinville au roi Louis X*, in WAILLY, 1868, 450-451. PARIS, 1898., 457.

[667] Arras városa a 11. századtól Flandria grófjainak kedvelt rezidenciája, fénykora a 13. század második feléig tart, szövőipara és kereskedelme teszi gazdaggá. Akkori lakossága a mai lakóinak számához (35-40 ezer) közelít.

[668] Orchie francia Flandria egyik határvárosa, melyet Szép Fülöp 1297-ben foglalt el, és amelyet az Athis-sur-Orge-ban kötött egyezmény értelmében (1305) annektált a Francia Királyság. Az összecsapások azonban folytatódtak. (1370-ben Flandriáé lesz, majd az aacheni békével, 1668-ban kerül ismét Franciaországhoz.)

[669] Június második vasárnapja 1315-ben június 9-re esett.

sem, akik ön előtt uralkodtak, hogy Isten oldozza föl őket! Hogy a Mi urunk legyen az ön védelmezője!

857. *Kiadatott június hónap második vasárnapján, amikor az ön levelét meghozták nekem, az ezer-háromszáz-tizenötös esztendőben."*

Az a jó másfél esztendő, amíg X. Lajos uralkodott (1214 november-1216 június), a királyság számára belső és külső konfliktusok sorozatát hozta: nem csak főúri ellenállásra került sor vele szemben, hanem a térségben nagy társadalmi feszültségek és parasztlázadások is voltak, melyeknek kitörésében szerepet játszott az éppen beköszöntő "kis jégkorszak" okozta tartós mezőgazdasági válság és a nyomában lecsapó éhínség is. Ez Franciaországnak az egyik legkomplikáltabb, legzűrzavarosabb időszaka; s mind a bel- mind a külpolitikában, mind pedig a dinasztián belül drámai dolgok történnek. Flandriával már Szép Fülöp uralkodásának utolsó évei óta véres összecsapások zajlanak, melyeket X. Lajosnak sikerül átmeneti időre lecsillapítani. A szembenálló felek között megkötött pontoise-i béke (1312) sem bizonyul azonban tartósnak, s X. Lajos végül, ismét, hadüzenettel felérő módon, nem fogadja III. Robert de Béthune (de Dampierre), Flandria grófja hűbéri hódolatát, és megfosztja birtokaitól, majd 1315 júliusában támadást indít ellene.

A mozgósítás kapkodó és sikertelen; – ennek ékes bizonyítéka a fenti levél is. A hevenyészett és meggondolatlanul vezetett sereget július közepén el is mossa a Lys folyó áradása. A katonai kudarcot követően más fontos események is történnek. A sikertelen ütközetből visszatérve, X. Lajos augusztus 19-én ismét megnősül, felesége Magyarországi Klemencia, Anjou Károly magyar király ifjabbik húga.[670] (Előtte persze meg kellett halnia első feleségének, Burgundi Margitnak, akit házasságtörőként meghurcoltak, kopaszra nyírtak és elzártak. Margit leányágon Szent Lajos dédunokája volt.) X. (Önfejű / Civakodó) Lajos néhány biztató kormányzati kísérletét gyorsan lezárja egy baleset következtében bekövetkezett értelmetlen halála.[671]

A X. Lajosnak írott levél azért is érdekes, mert élesen rávilágít a kormányzati fejetlenségre, rögtönzésekre és – finoman, de egyértelműen – kifejezésre juttatja Joinville

[670] Magyarországi Klemencia (1293-1328.10.12.), aki Magyarországon soha nem járt, a magyar királyi címet 1290-től viselő Anjou Martell Károly (1271.09.08.-1295.08.12.) és Habsburg Klemencia (1262-1295) leánya. Habsburg Klemenciára lásd Rose-Marie FERRÉ, *"Clémence de Hongrie (1293-1328) et les oeuvres pour la mort: entre patronage religieux et revendication dynastiques",* in Murielle GAUDE-FERRAGU et Cécile VINCENT-CASSIDY (dir.), *„La Dame du Coeur." Patronage et mécénat religieux des femmes du pouvoir dans l'Europe des XIVe-XVIIe siècles,* P.U.R., Rennes: 2016. 231-242. BARTA Annamária*, Magyarországi Klemencia kapcsolatai Magyarországgal,* in GYÖRKÖS-KISS, *Magyar-francia,* 81-94.

[671] Ő az a francia király, aki a labdajáték („jeux de paume") során fölhevülve jeges bort ivott, ami végzetesnek bizonyult számára. X. Lajos uralkodására Patrick LAVISSE (LANGLOIS) T. III., 265-272.); FAVIER, *Dictionnaire*, 594.

ezzel kapcsolatos véleményét is. A fenti nehézségeknek és a kialakult feszült gazdasági, társadalmi és politikai helyzetnek, mely a IV. Fülöp uralkodása alatti időszakban igen súlyos belső és külső konfliktusokat generál, Joinville történeti művében – mint fentebb láttuk – szinte semmi nyoma. Említettük azt is, hogy Joinville direkt, vagy indirekt módon, rendszeresen összehasonlítja Szent Lajos korát a Szent Lajos utáni világgal. Rendre visszatérő, moralizáló gondolatmenetében utódai elé, szinte minden területen (az öltözködéstől a kormányzásig) a szent királyt állítja példaként.[672] Néhol keményen fogalmaz és jótanácsokat osztogat: Joinville ekkor a szent király politikájának szószólójaként lép föl, és világossá teszi, hogy azoktól a „gonoszságoktól", melyeket halála után követtek el, a szent király „*irtózott volna.*"[673] Joinville X. Lajos királynak írott levele, hangvétele és a benne foglalt kódolt üzenete ugyanebbe a logikába illeszkedik, tehát – nézetem szerint – ebben az összefüggésben is értelmezendő.

A szöveg elemzésekor azonnal feltűnik, hogy a levél bevezető mondata – néhány kisebb módosítással – gyakorlatilag azonos Joinville X. Lajoshoz címzett ajánlásának bevezetőjével. (Talán ez is utal arra, hogy a két szöveg időben nem nagy különbséggel készült): „*Jó urának, Lajosnak, a francia király fiának, ki Isten kegyelméből Navarra Királya, Champagne és Brie palotagrófja, üdvözlet, szeretet és tisztelet Jean de Joinville-től, az ő champagne-i sénéchaljától, ki őt szolgálni kész.*"[674]

Az eltérés – mint látjuk – csupán annyi, hogy a levél megszólításában már nem szerepel a „*Champagne grófja és Brie Palotagrófja*" titulus (ez a kettő együtt volt használatos), hiszen az a méltóság legkésőbb Jeanne / Johanna királyné halálával (1305. április 2.) – valójában már megszűnt, illetve feloldódott a királyi domíniummá vált fejedelemség státusában. Lényegtelennek tűnhet, de mégsem az. Ebből ugyanis az következik, hogy Joinville esetében nem csak saját tisztének megnevezése, hanem megbízatásának természete is változott: János úr itt már nem úgy szerepel, mint *Champagne sénéchal*ja, hanem mint a *király champagnei-i sénéchal*ja – tehát a „*son* seneschal de Champaigne"

[672] Mint ahogy a Szent Lajos kanonizációját elbeszélő ünnepélyes és fennkölt pillanat magaslatából szólva mondja: „*Mindez* (a kanonizáció) *óriási örömet jelentett, s jelent ma is az egész Francia Királyságnak, s kiváltképpen nagy dicsőséget minden ivadékának, akik jótéteményeikkel őt követni törekszenek. Nagy szégyen azonban utódai közül mindazoknak, akik a nyomába lépni e nemes cselekedetek terén nem serénykednek. Bizony mondom, nagy szégyen háramlik minden leszármazottjára, akiket cselekedetükben a rossz vezérel, ujjal fognak mutogatnak majd rájuk, s mondják, hogy a szent király, akitől származnak, irtózott volna ily gonoszságot elkövetni.*"JOINVILLE, 2015., **761**.

[673] Hogy mi az üzenete az utódoknak e téren, azt – mint láttuk – már könyvének ajánlásában is megfogalmazta: „*hogy ön és fivérei és mások is, akik majd hallják, jó példákat találhassanak benne, s eme példákat a gyakorlatba átültessék, hogy Isten majd megjutalmazza őket.*"*Uo*., **9.**

[674] Itt pontosítottam a szövegkiadás fordításának a szövegét is. JOINVILLE, 2015., **1.**

változatot használja.[675] Jonville ekkor már nem főhűbérurának, a grófnak, a champagne-i felső arisztokrácia egyik legfontosabb udvari méltóságát viselő bárója, hanem a király hivatalnoka. Tudatosan vagy sem, könyve Lajosnak címzett ajánlásában a fenti „*Champagne grófja és Brie palotagrófja*" cím még benne volt: talán figyelmeztetésként, hogy Lajosnak ezen a téren is maradtak kötelezettségei? Nincs róla adat, de Joinville felfogásától egy ilyen figyelmeztetés gondolata biztosan nem állt nagyon messze.

A szöveg ugyan tisztelettudó, de nem nehéz benne fölfedezni a királlyal szembeni csalódottságot, és meghallani a szinte gunyoros hangot. „(…) *azt mondták, hogy békét kötött a flamandokkal; és mivel, uram,* elhittük, *hogy ez úgy* igaz" (…). A megszólítás pedig biztosan nem véletlen: a hangvétele inkább kioktató, mint bizalmaskodó, ráadásul János úr egy kissé sajátosan mentegetődző (de nem igazán bocsánatot kérő) fordulattal valójában nem tompítja, hanem inkább még nyomatékosítja is ezt a benyomást. A levelet olvasva olyan érzésünk támad, hogy szerzője nem tartja nagyra ifjú királyának Flandria elleni akcióit.

A sorokban meghúzódó neheztelés tökéletesen beleillik azoknak a megjegyzéseknek a sorába, melyeket (mint az életrajzi fejezetben láttuk) Joinville Szent Lajos életében, vagy halála után, a szent király utódaival (főleg a fiával) szemben időnként használt. Az olyan, többnyire nevelő célzatú, néhol egyenesen kioktató (sőt, „morgó-öregember" stílusú) figyelmeztetésekről van szó, mint például az olyan dorgáló hangú megjegyzés, melyet „*a most uralkodó király apjának*" (III. Fülöp) ifjúkori öltözködésére vonatkozóan tett.[676] (Egyébként, nem lenne meglepő, ha – mint gyanítható – „a szent király barátja" méltóságával és aurájával fellépő *sénéchal* a hasonló megjegyzéseivel nem lett volna mindig nagyon népszerű Szent Lajos leszármazottai körében.)

Tudjuk, hogy Szép Fülöp, éppen Joinville könyve írásának az időszakában (1308. május 17-én) Szent Lajos kultuszának növelése és további terjesztése érdekében szétosztja a „Szent" ereklyéit a királyság egyházai között. Sőt, hozzátehetjük, hogy már korábban, a szentté avatást megelőző időszakban valóságos ereklyeosztó kampány bontakozott ki a francia királyi udvarban.[677]

Szóltunk arról is, hogy Joinville nem került be azok körébe, akik ebben a kegyben részesülhettek. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Fülöp a szent király ereklyéit nem érzelmi

---

[675] JOINVILLE (Monfrin), 1995, **1.** A Joinville első kiadói által használt szövegeket a legrégibb szöveghagyománynak tekintik. Mind De Rieux (1547), mind pedig Ménard (1617) kiadásában a „*sénéchal de Champagne*" és nem a „*son Sénéchal de Champagne*" – kifejezés szerepel.

[676] III. Fülöp öt helyen jelenik meg a történetben, ebből kétszer dorgálást kap. JOINVILLE, 2015, **25, 37, 738-739, 755.**

[677] LE GOFF, 1995. 573-574.

alapon, hanem primer politikai megfontolásból, az politikai koncepciója kibontakozásának részeként osztogatta. Ebben az összefüggésben szemlélve pedig nincs olyan erős érv, mely amellett szólna, hogy Champagne *sénéchal*ja egy ilyen kivételes „politikai természetű" értékhez és a vele együtt járó tekintélyhez jusson, s az sem biztos, hogy az ezekben a kérdésekben megkerülhetetlen helyi egyházi intézmények (melyek gyakran keveredtek nézeteltérésbe a hatalmaskodásra is hajlamos világi patrónusukkal) Joinville kérésének teljesítését nagyon ambicionálták volna.[678]

Láttuk, hogy Szép Fülöp és János úr között meglehetősen hűvös volt a kapcsolat, és hogy az agg *sénéchal* nem tartozott a király kedvelt bárói közé.[679] Szép Fülöp számára Joinville kérésének a teljesítése egyszerűen nem volt fontos. Sőt, Joinville-nek – talán fogalmazhatunk úgy, hogy a „Joinville-jelenségnek" – Szép Fülöp gondolkodásában, különösen pedig a politikai terveiben nem nagyon jutott hely.[680]

Ha netán mégis, akkor az éppen nem az ereklye adományozását, hanem a kérés visszautasítását ambícionálta: Joinville korábban idézett megnyílvánulásaiból tudhatjuk, hogy a *sénéchal* menyire elégedetlen volt Szent Lajos unokájának országlásával, champagne-i népe sanyargatásával, a grófság kifosztásával, a „jó törvények," a bárói szabadságok, jogok és tekintély semmibe vételével. Ilyen körülmények között nem valószínű, hogy Fülöp meg akarta volna kockáztatni, hogy egy Szent Lajos barátja és fegyvertársa számára juttatott ereklye adományozásával a *sénéchal*nak kivételes morális támaszt nyújtson, továbbá hogy a vár Szent Lőrinc templomának Szent Lajos oltára a szent király kultuszának egyik központjává válhasson. Netán valódi bölcsője lehessen egy olyan elégedetlen bárói mozgalomnak, melyről már szóltunk, és amely az igazságos, népének jó kormányzást biztosító, alattvalóit tisztelő és az ősi szabadságaikban megtartó szent király képét tűzi a zászlajára.

---

[678] Föltehető, de ez esetben nem valószínű, hogy az egyházi intézményeknek kifogásuk lehetett volna az ellen, hogy egy olyan kápolnába kerüljön Szent Lajos ereklyéje, mely fölött végső soron a vár ura rendelkezik. (Akkor inkább azt kérték volna, hogy hozzájuk kerüljön). Egy másik magyarázat halovány lehetőségét kínálja Le Goff gondolatmenete, amikor megemlíti, hogy Joinville-t gyötörhette a lelkiismeret furdalás, mert nem kísérte el barátját és királyát az újabb keresztes hadjáratra. LE GOFF,.*Mon ami…,* 472. Ezt továbbgondolva, Joinville döntését szerinte lehet cserbenhagyásként is értelmezni. Beléphet-e magyarázatként ez a „személyes szál"? Hogy talán a nagyapja iránti buzgó imádattal viseltető Fülöp király nem bocsájtotta meg Joinville „árulását"?

[679] A „jó kormányzásról" alkotott felfogásukat pedig – tudjuk – a szó szoros értelmében, „egy világ választotta el" egymástól.A Szép Fülöppel szemben kialakult helyzetre nincs ezen túlmenő, konkrét magyarázat, a rendelkezésre álló utalásokból csak a „fagyos viszony" ténye következtethető ki.

[680] Ezért úgy vélem, hogy Joinville levele mögött sokkal több minden húzódik meg, mint amit a kötelességét tudó és urának felszólítására derék lovagként hadbainduló báró tiszteletreméltó attitűdje sugall. PARIS, 1898., 457.

Ellenben (különösen azt követően, hogy művét Lajosnak, a leendő királynak ajánlotta) Joinville talán okkal számíthatott arra, hogy ha már azt a – nyilván mindenfelé hangoztatott – kívánságát, hogy Szent Lajos ereklyéhez jusson, Fülöp király nem teljesítette, a trónon őt követő fia – mintegy a könyv megírásával tett újabb jelentős szolgálatok megismerésével, elismerésével és azok fejében – majd megteszi.[681] Tudjuk, nem így történt. Ezért nem tarthatjuk kizártnak azt sem, hogy a levél kissé szemrehányó hangnemét a X. Lajosnak ajánlott könyv utolsó részében oly költőien (lásd: Joinville álma), de eléggé egyértelmű formában megfogalmazott kérés nem teljesítése által okozott csalódottság is befolyásolhatta.

De tanúskodik a levél arról is, hogy a *sénéchal* – kilencven esztendős kora ellenére – képesnek tekinti magát (és úgy tűnik képes is) arra, hogy teljes mértékben ellássa a hivatalával együtt járó mozgósítási feladatait, és fegyelmezett vazallusként kész hadba vonulni királya hívó szavára; – szóval magas udvari rangjához méltó, igazi lovag marad. Sőt, a maga részéről, igazolja a rendszer működőképességét. Ő továbbra is a helyén van: urát „szolgálni kész." S hogy a királyi csapatok vállalkozásának a kudarca nem rajta múlik.

A levél és hangvétele kutatásunk szempontjából fontos azért is, mert ezúttal nem a Joinville-történet szövegében, a szerző előadásában, hanem egy másik dokumentumban látjuk megerősítve, amit már Barberino elbeszéléséből is tudunk: Joinville, a champagne-i udvarbíró – mint a szent király barátja – másoknál minden bizonnyal többet engedhetett (és engedett) meg magának. Legalábbis igen valószínű, hogy ő maga ezt így gondolta. De nem csak azért: ő ugyanis, mint a korábbi időszakban is mindig, esküjéhez és hivatalához méltó módon cselekszik.

A töretlen, méltóságteljes lovagi hűség és feladatvállalás azonban már nem elég. Az elavult hadszervezeti struktúra hatékonyságának hiányát és a királyi hadvezetés – és király – gyengeségeit és politikai zavarodottságát ez már nem kompenzálhatja. Az, amit a *sénéchal* tud, amiben erős, az már valószínűleg nem elég, az ideál, amit követ – beleértve a szent királyhoz kapcsolódó „aranykor" érzetét – lehet továbbra is vonzó, de inkább a „múlt lejtőjén" marad, s nem találja a helyét a jövő felé emelkedő úton."[682]

---

[681] Emlékeztetőül: „*S elmondtam ezeket a dolgokat Lajos királynak, aki nevének örököse, hogy úgy tűnik nekem, hogy tetszésére lenne Istennek és a mi szent királyunknak, Lajosnak, ha megszerezné a szent igaz testének ereklyéit, és elküldené őket a mondott Szent Lőrinc kápolnába, Joinville-be, hogy mindazok, akik oltára elé járulnak, még nagyobb áhítatot érezzenek.*" JOINVILLE, 2015., **768**.

[682] „*inkább a múlt lejtőjén, mint a jövő felé emelkedő úton helyezkedik el*" – írja LE GOFF, *Következtetések*, 273.

A levél tartalma és hangulata alátámasztja azt a benyomásunkat is, hogy *Sire de Joinville* lovag ekkorra már olyan távolra került a királyi udvar, az uralkodó dinasztia tagjai és a királyok környezetének világától és mentalitásától, mint korábban még soha. A hagyomány és a modernség egymásnak feszülésében – nem ritkán igazságtalanul – de ezúttal is az utóbbi látszik győzedelmeskedni.

A clairvaux-i emléktábla és annak a Joinville-ek történetét tágabb és egyben sajátos kontextusba helyező felirata valamint a *sénéchal* Lajos királyhoz írott levele ugyanabból a hangulatból táplálkozik. Úgy tűnik, hogy – s erre utal a levél kissé rezignált hangvétele – a sírfelirat megalkotása óta eltelt négy esztendőben (hiába fűztek reményeket az új király uralkodásához az 1314-ben elégedetlenkedő bárói mozgalom tagjai) a helyzet csak rosszabbodott.

II.2. A Credo – „*mert általa szilárdan kell hinni*”

Az elmúlt két évtizedben fellendültek a világiak vallásosságával kapcsolatos kutatások, melyeknek főbb irányait az egyik, André Vauchez által szerkesztett tanulmánykötet szemléletesen mutatja be. Ezen belül fontos kutatási terület a világiak egyházi és vallási kérdésekben való aktivizálódása, mely erősen kapcsolódott a keresztesek szentföldi – tágabb értelemben vett keleti – élményanyagához.[683]

Itt csupán arra szorítkozunk, hogy utaljunk néhány olyan főbb jelenségre, mely elősegítheti Joinville *Credó*jának jobb megértését. Joinville művének kiváló ismerői és legjeletősebb kiadói – Natalis de Wailly, Gaston Paris és Jacques Monfrin – már korábban is fontos szerepet tulajdonítottak a *Credo*-nak és műveikben mindenekelőtt Joinville vallásosságával összefüggésben, külön is kitérnek rá.

A benne foglaltaknak Joinville történelemről és történetírásról alkotott felfogásával kapcsolatos összefüggéseit azonban eddig egyáltalában nem vizsgálták.[684] Az alábbi elemzés viszont elsősorban ebből a nézőpontból igyekszik hozzá közelíteni.

---

[683] Ebben a részben csupán utalni szeretnénk néhány olyan kérdésre, melyet témánk földolgozása szempontjából fontosnak látunk. A kötethez írott előszóban Vauchez kontrasztba állítja a világiak és az egyháziak vallásosságával kapcsolatos jelenségeket és a konfliktusaikat emeli ki. André VAUCHEZ, *Les laïcs au Moyen Age. Pratiques et expériences religieuses*, Les Éditions du Cerf, Paris: 2007. 7-12, 27-28. 55-60, 126-130. A Credo elemzésére lásd még PARIS, 1898., 361-365.

[684] Wailly a Credo-it, mint láttuk Joinville könyvével együtt publikálta, és még a bekezdések (paragrafusok) számozása is folyamatos. WAILLY, 1874.; PARIS, 1898., 361-368.; MONFRIN, 1996., XXIII-XXVI. Az ő

II.2.a. „li romant as ymaiges”: *Joinville* Credó*ja*

A világiak vallásosságával kapcsolatos kérdések vizsgálata alapján megállapítható, hogy erősödött a 13. századi teológusoknak az a törekvése, hogy a világi tömegek körében az „igazi hit” elmélyítésére törekedjenek, és (megtartva az egyháziak domináns szerepét a liturgikus szövegek „kezelésében”) megóvják a hívőket az *Ellenség* (a Sátán), az *eretnekség* és a *babonaság* felől rájuk leselkedő veszélyektől.[685] Joinville művét is át- meg átszövik az ’ellenséggel’ folytatandó következetes harc imeperatívuszaira vonatkozó hivatkozások.

Ebben a folyamatban központi helyen állt és alapvető fontosságú szerepet kapott a „Hiszekegy”, a *Credo* szerepének értelmezése és „helyes alkalmazása”.[686] A „helyes hit” (’la bonne croyance’) volt a vallás tanításának célja, melynek elérése érdekében „*hinni kell mindabban, ami az Apostolok Hitvallásában van*” – idézi a párizsi egyetem skolasztikus teológusának és első doktorának Petrus Lombardusnak (1100k.-1160) szavait J-C. Schmitt.[687]

A hitvallás, mint ismeretes, fontos bibliai motívumokat használ, és összefoglalja a legfontosabb hittételeket.[688] Az ősi keresztény hitvallásból fejlődött ki (Kr.u. 125-135 között), majd a 6-8. században kapott véglegesebb formát, míg a nyugati kereszténységben a 13. századra alakult ki a legelterjedtebb formája (a *’Credo’*). A hagyomány (vagy inkább legenda) szerint az *Apostoli hitvallás* egyenesen az apostoloktól származik, akik a Szentlélek inspirálására állították azt össze, s minden apostol egy-egy mondatot tett hozzá. Joinville (nézetünk szerint nem véletlenül) azt a változatot használja kiindulópontnak, mely tartalmazza Krisztus pokolra szállását is. Eredetileg ezt a szöveget a kereszteléskor mondták el, és ismeretét mind szélesebb körben elvárták a hívektől. A nyelv kérdése itt ismét és ezúttal szinte már „teológiai” jelentőséggel került elő.

---

kiadásában – melyben „*igazi vallásos műveltségről tanúskodó kis munkának*” (’opuscule’) nevezi a *Credo*t – annak szövege nem kapott helyet.

[685] Jean-Claude SCHMITT, *Du bon usage du „Credo”,* in *Faire croire. Modalités de diffusion et de la réception des messages religieux du XIIe au XVe siècle. Actes de table ronde de Rome (22-23 juin 1979),* Publications de l’École Française de Rome, No. 51. Rome: 1981. 337-361. http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/article/efr_0000-0000_1981_act_51_1_1385 (letöltve: 2017.09.11.)

[686] SCHMITT, *Du bon usage…,* 337-338.

[687] *Uo.* 341, 343.

[688] GÁL Ferenc*, Apostoli hitvallás*, in *Katolikus Lexikon* http://lexikon.katolikus.hu/A/apostoli_hitvallás.html (letöltve 2017.09.12.) Frédéric MUNIER, *Credo,* in *D.M.A.* 365.

A *Credo* a liturgiában a mise részeként szerepelt, a vasárnapi mise alkalmával pedig a 13. századtól a latin nyelvű szöveget már népnyelven is elmagyarázták, kommentálták a latinul nem tudók számára. (Így ez lett a liturgia egyetlen nem latin nyelvű része). „*Szilárdan kell tehát hinnie a hit valamennyi tételében, melyekről az apostolok tanúbizonyságot tettek, ahogy azt vasárnaponként a* Credó*ban hallja énekelni*." – mondja Szent Lajos Joinville okulására.[689] „*Senkit nem lehet megmenteni, aki* Credó*ját nem tudja*" – írja Joinville a Hitvallásában.[690]

A *Credo* esetében tehát az egyház a *liturgiában is* engedett a francianyelvűségnek.[691] A latinnak és a franciának ebben a feladatmegoszlásában fontos volt az egyház számára, hogy a Credo mindkét nyelven a liturgia szolgálatában maradjon, következésképp csak egyháziak használhatták, ami garantálta, hogy továbbra is ellenőrzésük alatt tarthassák a teljes liturgiát. A jelentős áttörés akkor következett be, amikor a *Pater Noster*, az *Ave Maria* és különösen pedig a *Credo* az *egyéni vallásosság* támaszává lett, tehát egyház általi alkalmazásuknak kizárólagossága megszűnt, vagyis valamelyest kikerültek az egyház kezéből.

Ugyanakkor ennek a folyamatnak a fontos eredménye, hogy a népnyelvet viszont beemelte a liturgiába, és egyben a vallásos irodalom alkotásai közé helyezte ezeket a szövegeket, amelyek később majd szélesebb körben is elterjedtek és megjelentek a *Hóráskönyvek*ben és a *Zsoltároskönyvek*ben is.[692]

Népszerűségüket mutatja, hogy a 13. század második feléből már több példányról lehet tudni, amelyek azonban többségükben nagyon kevés szöveget és sok képet tartalmaztak; – a részletesebb kommentárokat elmondták hozzá az egyház emberei. Joinville *Credó*ja tehát kommentárjaiban is kivételnek számít. Amellett, hogy a képeknek nagyon fontos szerepük volt, az írott, olvasható és fölolvasható szövegek iránti érdeklődés is növekedett. (A *Pater Noster*, az *Ave Maria* és a *Credo* mellett voltak olyanok, mint „*A Hit tizenkét tétele, melyet mindenkinek erősen kell hinnie*", a „ *Tízparancsolat, melyet Isten adott Mózesnek*", „*A Szentegyház hét szentsége*"; vagy a „másik oldalról" megközelítve „*A pokol Hét kínja*", „*A Hét halálos bűn*" etc.) Elsődleges céljuk az volt, hogy a híveknek erőt adjanak a hitbéli megpróbáltatások során. Ez a kontextus pedig ezúttal azért érdekes számunkra, mert a jelenségre éppen Joinville *Credó*ja az egyik legjobb példa, írójának legfőbb szándéka

[689] JOINVILLE, 2015, **45**.
[690] JOINVILLE, *Credo,* in WAILLY, **777**.
[691] SCHMITT, *Du bon usage…,* 343-346.
[692] UO., 349-350.

deklaráltan is a Szentföldön szenvedő, életükben és hitükben végveszélyben lévő zarándokok gyámolítása volt.[693]

A helyzetet azonban bonyolítja, hogy a népnyelven elérhető liturgikus szövegek az egyház szerint *veszélyt* is jelentettek, amennyiben használói „átcsúszhattak" az eretnekség irányába, hiszen ekkor még a katolikus hit és az egyház szent nyelvével szemben itt a népnyelv egyben az „eretnekek nyelveként" is rögzült.[694] Joinville tehát, amikor a *'roman'* változatú *Credó*ját megírta, olyan alkotást hozott létre, mely kora hitről való gondolkodásának központi vonalába illeszkedett, de már-már az eretnek veszélyesség határmezsgyéjéig haladt előre.

Joinville – talán nem véletlenül – hoz is példákat arra, hogy veszélyeztetett helyzetekben miként győzedelmeskedik mégis a hit. A kísértés pillanatában pedig – írja – „*majd igen hasznos lesz a francia nyelvű könyv* ('le romant')*, a hitünk sarokpontjait ábrázoló miniatúrákkal, s nehogy az ellenség* (a Sátán) *bármely gonosz látomásban megjelenjen, olvastassék föl a beteg előtt a francia nyelvű könyv, mely magyarázza és tanítja a mi hitünk sarokpontjait, olyannyira hogy a szem és a fül által a beteg szíve igaz tudással* ('vray cognoissance') *töltessék meg, úgy hogy az ellenség sem akkor, sem máskor a sajátjából semmit ne tudjon a beteg szívébe juttatni.*[695]

Joinville egyik idézett példája – mely egyébként Szent Lajostól származik – egy az *oltáriszentség* hitében megrendült „teológus magiszter" esetét mondja el, aki kínzó lelki szenvedések közepette fordul egy másik teológushoz, Guillaume d'Auvergne-hez, Lajos gyóntatójához segítséget remélve. Párbeszédük az 'ellenség' (= *Ellenség,* vagyis a *Sátán*) folyamatos ostroma alatt álló határvédő vár (ez esetben La Rochelle) és egy olyan vár között állít föl párhuzamot, mely a királyság szívében, ellenség fenyegetésétől messzire helyezkedik el (ez esetben Monthléry), s azt a következtetést vonja le, hogy a legfőbb jutalmat az érdemli, aki az állandó ostrom alatt álló várat (és hitét) képes megőrizni. Ha az ember szívében „*semmilyen kísértés és semmilyen kétség nincs az oltáriszentséggel kapcsolatban,*" azért „*hálás az Isten*" (…), de „*négyszer olyan hálás*" annak, aki „*a megpróbáltatások háborúja közepette őrzi meg a szívét számára.*"[696]

---

[693] LANGLOIS, *La vie spirituelle…*, *Introduction*, VII-VIII, XIII.

[694] Az eretnekeknél rendre találtak és koboztak el tőlük népnyelven ('*en roman)*' írott liturgikus szövegeket. *Uo.,* 355-356. 355./65. sz. lj.

[695] JOINVILLE, *Credo* in WAILLY, 850. Wailly a *'romant'* szót mindkét esetben '*livre français*'-ként fordítja, míg egy másik kiadás fordítása '*livre (le romant'*) változatot használja. MONTOR – FRANCOIS, 26.

[696] JOINVILLE, 2015, **46-49**.

Joinville *Hitvallásának* tehát van egy általános, a kor világi vallásosságának fősodrába illeszkedő vonulata. De, mint látni fogjuk, úgy vélem, hogy van más, sajátos és erős egyéni vetülete is. Ebben az értelemben Joinville eredeti gondolkodásának és kivételes írói egyéniségének (ha úgy tetszik „Énjének") a megjelenésével nem kell megvárni a *Vie* elkészültét, hiszen már a *Credo* képeihez írt kommentárjaiban láhtajuk ennek bizonyos jeleit.

II.2.b. A Credo *– kulcs Joinville és műve megismeréséhez?*

Ma már aligha kétséges, hogy János úr első műve – a „*Credo de Joinville",* ahogy a szakirodalom emlegetni szokta – nem csak Joinville vallásossága, hanem az egész Joinville-életmű (és maga Jean de Joinville személyisége) megértése szempontjából is jelentős alkotás.[697] Sőt, nézetem szerint a *Credo* egyben Joinville autonóm személyiségének, individuumának az első markáns kifejeződése is; – más léptékben, más összefüggésben és más erővel, de ezt az attitűdöt a *Szent Lajos életéről* írott könyvben látjuk majd megjelenni és széleskörűen kibontakozni. A *Credo* egy tanító-nevelő szándékú mű, melyet egy világi ember a világi emberek épülése (mi több, „lelküknek és életüknek" a megmentése) céljából alkotott meg, ami „*már első pillantásra is különlegesen eredeti megközelítésre vall.*" – írja róla Gaston Paris, majd folytatja : „*A középkor sok, többé-kevésbé hasonló alkotást hozott létre, de nem ismerünk egyetlen-egy művet sem, melynek ilyen jellegzetességei lennének.*"[698]
Ennek az erős hittel és szenvedéllyel megalkotott, illusztrált és kommentált *Hiszekegy*nek a sarokpontjai „alapvetésként" határozzák meg azt, hogy szerzője miként gondolkodik a hitről és a világgal való kapcsolatáról. A *Credo*ról szólván Friedman is megállapította, hogy „*Noha jóval kevésbé ismert alkotás, ez a rövid mű ugyanazokat a stílusjegyeket és lélektani vonásokat mutatja, amelyek a Szent Lajos életrajzban is megtalálhatóak,*" továbbá, hogy az eszmetörténettel és a művészettörténettel foglalkozó kutatók számára is igen becses forrás.[699] Nos, úgy véljük, hogy a tudományterületek száma tovább növelhető.

---

[697] LANGLOIS, *La vie spirituelle…*, *Le Credo de Joinville,* 1-22. A *Credo* szövege: 7-22. ; Henri-François DELABORDE – Philippe LAUER, *Un projet de décoration murale ispiré du Credo de Joinville,* in *Monuments et mémoires publiés par l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres,* Fondation Eugène Piot, Paris: 1909. T. XVI. 61-84.; Grégoire LOZINSKI*, Recherches sur les sources du Credo de Joinville,* in *Neuphilologische Mitteilungen,* T. XXXI. No. ¾ (1930). 170-231.; Lionel J. FRIEDMAN*, Text and Iconography for Joinville's Credo,* in The Medieval Academy of America, publ. No. 68. Cambridge (Massachoussets): 1958. vol. XV. 1-23. ; UŐ., *Credo,* in. *DLF*, 232.; Frédéric MUNIER*, Credo,* in. *DMA,* 365.
[698] PARIS, 1898., 361.
[699] FRIEDMAN, *Credo,* in. *DLF*, 232.

Nem fogunk itt kitérni a szöveg valamennyi lehetséges értelmezésére: mint jeleztük, minket ezúttal nem a mű mélyebb, teológiai összefüggésű szövege, vagy a képek művészettörténeti értékei érdekelnek elsősorban, hanem az, hogy a benne megfogalmazottak – a fentieken túlmenően – hogyan tükrözik Joinville hithez való viszonyát és gondolatait, mégpedig mindenekelőtt abban az összefüggésben, hogy ennek van-e és ha igen, milyen a hatása Joinville történetírói – írói koncepciójára.

Joinville a *Credo* első változatát Akkon városában írta meg, nagy valószínűséggel 1250-51 telén.[700] Az eredeti kézirat ezúttal sem maradt ránk; – az, ami most a kutatók rendelkezésére áll, egy jóval későbbi, valószínűleg átdolgozott és eredetileg gazdagon díszített változatának egy közepes színvonalú másolata.[701] A cím „*Hitünk képeinek és sarokpontjainak 'roman'-ja"* (értsd francia nyelvű leírása).[702] Egy olyan kis könyvről van tehát szó, mely a Hiszekegy ('Apostolok hitvallása' – '*Symbole des Apôtres*') sorait kommentálja írásban, és jeleníti meg képekkel, és amelyet szerzője eredetileg arra szánt, hogy olvassák föl a szövegét és mutassák meg a képeket a haldoklónak (azért, „hogy a hívő keresztény *hallja* és *lássa*" is tartalmát), ami így megerősíti a hitében és meg fogja őt menteni az ördög mesterkedéseitől.[703]

A könyv 27 oldalas (26 miniatúrával), és a benne foglaltak alapján feltételezhető, hogy szerzője minden bizonnyal a korban (és a világi előkelők körében) az átlagnál, és megszokottnál komolyabb vallásos műveltséggel rendelkező ember volt. Vagy, hogy olyan személy vagy személyek közelében tartózkodott, akik az eligazodásban a segítségére tudtak lenni. Joggal feltételezhető, hogy közülük az egyik maga a király lehetett. Egy másikat maga Joinville nevez meg, akinek a szavait fentebb már idéztük, és akire a *Credo* fontossága kapcsán hivatkozik: „*Henri le Tyois testvér, aki igen neves pap volt, mondja, hogy senkit nem lehet megmenteni, aki saját* Credó*ját nem ismeri.*"[704] Maga a szöveg mintegy tíz miniatúrával többet ígér; – ezek azonban nem készültek el, legalábbis a ránk maradt másolatban nem került

[700] WAILLY, 1868, 415-444., MONFRIN, 1995, XXIII-XXVIII.
[701] Ezt a példányt ma a párizsi BnF őrzi: Nouv. acquisitions fr. 4509. 45010. .1. https://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html#cre (letöltve 2017.10.10.)
[702] „*Li romans as ymages des poinz de nostre foi*". WAILLY, 1868, 492-503., MONFRIN, 1995, XXIV.
[703] PARIS, 1898., 361.
[704] „*Frère Henri le Tyois, qui fut très garnd clerc, dit que nul ne pouvait être sauvé s'il ne savait son Credo*" JOINVILLE, *Credo* (Wailly), 777. Henri Le Tyois (ófr. a Teuton, 12. sz.-) Heinrich von Marburg, (H. v. Köln, Henricus Teuto, Henricus de Colonia) német domonkos szerzetes, aki elkísérte Lajos királyt a keresztes hadjáratra és a Szentföldön halt meg (1253/54). *Bibliographical Index of the Middle Ages / Bibliographischer Index des Mittelalters / Index bibliographiques du Moyen-âge*, I-II., ed./hrsg. Walter de GRUYTER, München: 2008., I. 528.

sor a megfestésükre.[705] (Akkonban egyébként, mely a keleti Nyugat egyik legfontosabb szellemi központja volt, Joinville mindehhez szakértő segítséget és kivitelezőket is találhatott.) További két olyan, 13. század végén készült példány is van, melyek csak a képeket tartalmazzák, a szöveget azonban nem őrizték meg. Feltételezik, hogy az egyik változat egy falfestmény előkészítése céljából készülhetett, melyet János úr minden bizonnyal a joinville-i Szent Lőrinc templomban tervezett megvalósítani, nem teljes, a másik viszont képanyagában a szöveges változatnál is bővebb, és egy reims-i breviáriumban maradt fönn.[706]

A *Credo*, mint láttuk – minden bizonnyal a szerzője által átélt megpróbáltatások hatására – a Szentföldön szenvedő keresztes zarándokok gyámolítására, és hitükben történő megerősítése érdekében született meg,[707] különösen pedig azért, hogy jobban ellent tudjanak állni az *Ellenség* ('l'Ennemi' – vagyis a Sátán) csábításainak. Joinville módszere az, hogy *Credó*jában az Apostoli Hitvallás egy-egy sorának kettős – verbális és pikturális – kommentárját adja.[708]

Kontroll-szöveg hiányában a *Credo* Akkonban készült eredetijét nem ismerjük pontosan, tehát nem tudjuk, hogy a későbbi átdolgozás – ha hozott rajta egyáltalán tartalmi változást – akkor az milyen mértékű lehetett. Valószínűnek tartják, hogy a ma ismert szöveg a nyolcvanas évek második feléből (1287-88) származik, és hogy ez az esetleges átdolgozás is kapcsolódhatott a szentté avatási per anyagának összeállításához. A szöveg bizonyosan a kanonizálás előtt készült, hiszen a *Credó*ban van egy olyan megjegyzés, hogy „*Lajos királynak* (akit Isten oldozzon föl!)*, volt egy nagy mondása*"… Olyan óhaj ez, melynek alkalmazása legalábbis okafogyottnak tűnik egy már szentté avatott király esetében, tehát csakis azt megelőzően lehetett jelentősége.[709]

A *Credo* ránk maradt változatának kézirata is meglehetősen kalandos sorsú alkotás. A meglévő teljes példány – Szent Lajos életéhez hasonlóan – ugyancsak a 14. század elejéről (esetleg a 13. század legvégéről) való.[710] Ez a körülmény további közvetett bizonyítékot

---

[705] WAILLY, 1868, 416-417.; LANGLOIS, *Le Credo de Joinville*, 5-6.
[706] WAILLY, 1868. 492-498.; LANGLOIS, *La vie spirituelle…*, 2-3. , 5.MONFRIN, 1995., XXV-XXVI.
[707] JOINVILLE, *Credo,* in GWAILLY, **777**, **849**, **850**.
[708] FRIEDMAN, *Credo,* in. *DLF*, 232.
[709] LANGLOIS, *Le Credo de Joinville,* 3-4.
[710] A középkori francia kéziratok első nagy angol „begyűjtői" közé tartozott John of Lancaster, Bedford hercege, Anglia és Franciaország régense, Párizs kapitánya. Őt tekintik a díszes franciaországi szövegek első számú kortárs gyűjtőjének. Valószínűnek tartják ugyanakkor, hogy *Credó*nak ez a kézirata azok közé az értékek közé tartozott, melyek a 19. század egyik legnagyobb és legügyesebben kivitelezett könyvtári-levéltári lopás-sorozatának lett az egyik áldozata. Ezeket a példátlan méretű lopásokat nem kis mértékben az tette lehetővé, hogy a francia forradalmat követő időkben az egyházi és a nemesi gyűjtemények a forradalmi intézkedések következtében rendezetlenek és gazdátlanok lettek. A helyzet rendezése és a levéltárak rendbetételére hozták

szolgáltat arra, hogy Joinville, könyvének megírásával egy időben, ismét komolyan (és nem csak a liturgia megkövetelte napi rutin okán) kézbe veszi, másoltatja és díszítteti a szentföldi emlékeket idéző, és azok hatására ott megírt, majd később már egyszer valószínűleg átdolgozott első művét.

Talán ezért is van az, hogy a *Hitvallás* szavai, sőt egyes történetei is oly nagy erővel jelennek meg abban a könyvben is, amelynek a megalkotásával éppen foglalatoskodik. A szöveg szerkezete egyszerű és logikus: az írásos rész döntően a *Credo* adott tételéhez kapcsolódó miniatúra hosszabb-rövidebb kommentárját tartalmazza. Tekintettel arra, hogy a *Credó*t Joinville egyébként is sokat forgathatta (ez volt a mű természetes rendeltetése), olvasta, szövegét sokszor elmondta, fordulatait memorizálva jól ismerhette, arra valószínűleg nem volt szüksége, hogy átmásoltasson belőle részeket, hanem – egyszerűen előadta, elmondta, elprédikálta – annak az embernek (írnok, *scribe*), akinek a történet lejegyzése volt a feladata.

Fontos hangsúlyozni azt is, hogy a *Credo* eredeti szövegét Joinville akkor íratta le, amikor még hosszú időket töltött a király társaságában, és gyakran beszélgethettek egymással: egyes szövegrészeknél, amikor maga Joinville hivatkozik arra, hogy a király szavait idézi, az a benyomása az olvasónak, hogy valójában a *Credó*nak mintha Lajos király lenne a *társszerzője* (de legalábbis legfőbb inspirátora).

Az Apostoli Hitvallás megfogalmazására azokat az apokaliptikus élményeket követően került sor, melyeket drámai erővel írnak le később a könyvben az egyiptomi keresztes hadjáratnak szentelt fejezetek is. (De ugyanez a hangulat fedezhető föl Lajos király alattvalóihoz írott – fentebb már idézett – akkoni levelében is. Bizonyára nem véletlenül: a két szöveg szinte *egyidőben* keletkezett, a téma és az élmény – sőt, helyenként még a mgfoglmazás is – azonos.)

Talán az sem véletlen, hogy éppen akkor készült, amikor Lajos király a szentföldi városokat és várakat – a keresztény hit ottani központjait – *fallal* vette körül és *erődítette*. A *külső erődítés* és a *hit* szilárd *belső bástyáinak* fölépítése *párhuzamosan*, egymást kiegészítve haladt. Mint majd látjuk a könyvben, Joinville szerint éppen így fogja majd erődíteni később

létre a Francia Közkönyvtárak Kéziratainak Bizottságát, vezetésével pedig az olasz Gigliano Libri Caruccit bízták meg (aki tagja lett a francia akadémiának, és a Collège de France professzorává neveztek ki.). Libri Carucci azonban szisztematikusan lopott: nagy mennyiségű kéziratot tulajdonított el és csempészett Londonba, ahol angol gyűjtőknek adta el őket. (A *Credo* ma ismert kéziratát az egyik ilyen gyűjtőtől, Bertram Ashburnham gróftól sikerült később visszavásárolni. A Carucci által külföldre vitt nagy mennyiségű kéziratból igen sok értékes, korábban Franciaországban lévő dokumentum van továbbra is külföldön, és gyakran magángyűjtőknél lappang. Ezért a visszavásárlási folyamat még ma is tart.) - Bnf. Nouvelles aquisitions françaises, No. 4510. https://www.arlima.net/il/jean_de_jolinville.html (letöltve 2017.08.17).

Lajos király a dinasztia fővárosát, amikor a hitet őrző szerzetesrendek kolostoraival veszi körül, és imáik védelme alá helyezi királysága és a kereszténység új spirituális központját, Párizst.[711]

II.2.c. A Credo *és Joinville történetírói koncepciója*

Utaltunk rá, hogy a *Credo* és a *Vie* szövegei között vannak tartalmi – néha pedig egyenesen *szó szerinti* – egyezések. Az alábbiakban át fogjuk tekinteni, hogy melyek ezek a részek. A *Credo* szöveg-azonosítása érdekében továbbra is de Wailly kiadását vettük alapul, mely egyébként annyira összetartozónak tekinti a két szöveget, hogy folytatólagosan követi a *Vie de Saint-Louis* paragrafusainak számozását.[712] Eszerint tizenhárom olyan fejezet van a *Credó*ban, melynek a megfelelője megvan a *Szent Lajos élete* szövegében is. Ezek a *Credo* két részéből származnak: egyrészt a *bevezető* gondolatokból (imádságból), másrészt pedig a *Hiszekegy*nek az egyik konkrét szövegrészéből.[713] Az előbbi a mi gondolatmenetünk szempontjából is fontos, hiszen a hit mindenekfölötti szerepét fogalmazza meg, különböző megközelítésben.

Ennek során ugyanis példaként hozza föl Simon de Monfort esetét, aki szerint nagyobb jutalmat nyer a Mennyekben az, akinek elég erős a *hite*, mint aki azért *hisz*, mert *látja is* hitének *bizonyítékát*.[714] A *Credó*ban így ír: „*Arról, hogy higgyük, amit nem látunk, Lajos királynak (akit Isten oldozzon föl!), volt egy nagy példamondása, az, amit Montfort grófja, aki Nesle úrnő apja volt, mondott egyszer az albigenseknek. A helybéliek megkeresték*

---

[711] JOINVILLE, 2015, **729.**

[712] A *Credó*ra vonatkozó paragrafusok számozására lásd: WAILLY, *Credo*, **770-852**.

[713] Ilyenek a következő paragrafus-párok, melyek a bevezető gondolatokban (imádságban) találhatók WAILLY, *Credo* / JOINVILLE, 2015, (*Vie*): C771-V45, C772-C773-V50, C774-V24, C775-V44, míg konkrétan a *Credó*ból származó példáknál a C807-V333, C808-V334, C809-V335, C810 és 811-V336, C812 és 813-V337, C814-V337, C815-V338,339 és 342 kapcsolódások, illetve megfelelések vannak. Lásd még MONFRIN, 1995, XXV.

[714] (…) „*mesélte nekem a szent király* ('le saint roy me conta')*, hogy az albigensek közül sokan elmentek Monfort grófjához, aki akkor a király számára őrizte az albigensek földjeit, és mondták neki, hogy jöjjön és nézze meg a Mi Urunk testét, mely hússá és vérré vált a pap kezében. Ő pedig azt mondta: „Menjetek Ti, akik nem hisztek benne, mert én szilárdan hiszek benne, a Szentegyház oltáriszentségről szóló tanítása szerint. És tudjátok-e mit nyerek vele – folytatta a gróf –, ha hiszek benne ebben a halandó létben, ahogyan a Szentegyház tanítja nekünk? Egy koronát kapok a mennyben, többet, mint az angyalok, akik mindennap látják, s úgy kell hinniük benne.*" WAILLY, **773**, JOINVILLE, 2015, **50**.

őt, hogy jöjjön el és nézze meg a mi Urunk hússá és vérré vált testét.[715] *Ő azt felelte: menjetek látni ti, akik nem hiszitek; mert én ezzel szemben erősen hiszek a kenyér és a bor képében, ahogy azt az Egyház tanítja nekem. S megkérdezték tőle, hogy mit veszítene azzal, ha elmenne és látná; és ő azt mondta, hogy ha szemtől szembe látná, és úgy hinné, nem nyerne semmi jutalmat; és mondta azt is, hogy ha hiszi, amit Isten és az ő szentjei neki tanítanak, azzal nagyobb jutalomra számíthat és nagyobb koronára az égben, mint ha bármilyen más jó dolgot cselekedne e halandó földi létben.*"[716]

A példabeszéd megfogalmazása tehát a két műben némileg eltérő, tartalmilag azonban az *üzenet* a két szövegváltozat leírása között eltelt jó ötven esztendőben mit sem változott. Ebből számunkra az a legfontosabb tanulság, hogy Joinville szerint a látás által megszerezhető bizonyosság ereje nyilvánvalóan alatta marad a hit által elérhető biztos tudásnak. Ha pedig ez a történetírói koncepcióra is érvényes, akkor bizony első látásra némileg ellentétes azzal, amit Joinville műve utolsó-előtti paragrafusában kifejezetten saját történetírói ambícióival kapcsolatban fogalmazott meg.[717]

A másik, konkrétan is a *Credó*ból származó rész, az imádságnak a Tamás apostolhoz kötött „harmadnapra föltámadott" részéből való, és a keresztesek fogságát, kétségbeesését, nyomorúságát, sanyargatását és kiszabadulásuk (kiváltásuk, megszabadulásuk, megváltásuk?) körülményeit mondja el. Több olyan történet, illetve szövegrészlet van itt is, mely Joinville Szent Lajos életrajzában is megtalálható.[718] Ebben főleg az *Életrajz* két része érintett: az első fejezet, mely a bölcsességeket, a „bölcs mondásokat" tartalmazza (vagyis „*ami a lélek és a test épülésével kapcsolatos*", a második a keresztes hadjárat („*nagy vitézség és fényes haditettek*") történetéhez, még pontosabban a fogsághoz és a fogságból való megszabaduláshoz kötődik.

Különböző szempontból elemezhető a *Credo* szövege és a képeknek a szöveggel való kapcsolata is. Számunkra azonban most mindenekelőtt az a fontos, hogy van-e a *Credó*ban foglaltaknak hatása Joinville írói – történetírói koncepciójára. Előre szeretném bocsájtani: úgy vélem, hogy *igen*, van. Logikus, ha ennek megismerése érdekében első lépésként

---

[715] Az eukharisztiával kapcsolatosan a IV. Lateráni zsinat úgy foglalt állást, hogy „*az ostya és a bor megszentelésekor Krisztus valódi testévé és vérévé változik.*" ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 52.

[716] „*Quant à croire ce qu'on ne voit pas, le roi Louis (que Dieu absolve!), me dit une haute parole…*" Ez a mondat nyilvánvalóan a szentté avatást megelőző időszakból származik, vagyis nem csak az eredeti *Credo* megírásának, de a későbbi változat kialakításának is annál korábban kellett történnie. JOINVILLE, *Credo,* in WAILLY, **772**, **773**. Egyben azt is látjuk, hogy a Lajos királyra vonatkozó hivatkozást viszont a Könyvben már az új helyzethez igazította, és ez utóbbiban már a „szent királyról" beszél.

[717] JOINVILLE, 2015, **768**

[718] MONFRIN, 1995, XXV.

összehasonlítjuk azokat a részeket – ahogy az imént egy konkrét szöveg esetében már tettük – melyeket Joinville konkrétan e kérdésben leírt.

Elsőként álljon itt ismét a Joinville könyvének szövegében szereplő megjegyzés, mely az általa követendőnek tartott történetírói koncepciót fogalmazza meg. „*Tudatom mindenkivel, hogy itt a fentebb mondott szent királyunk azon cselekedeteinek nagy részét írtam le, melyeket magam láttam és hallottam, továbbá azon cselekedeteinek nagy részét, melyeket egy francia nyelven írt könyvben találtam* ('que j'ai trouvez, qui sont dans un romant')[719] *és amelyeket beírattam ebbe a könyvbe. Ezt pedig azért mondom el itt, hogy mindazok, akik majd olvassák e könyvet, szilárdan higgyék, hogy amit elbeszéltem, azt én valóban láttam és hallottam is. A benne szereplő többi dologról viszont nem tanúsíthatom, hogy igaz, mert se nem láttam, se nem hallottam őket.*"[720]

Tehát ír olyat, amit látott, és ezért *igaz*; – ír olyat is, amit *nem látott*, csak *hallott* és hitelesként hivatkozza forrásait, tehát az is *igaz*; – de eszerint ír olyanokról is, amelyekért nem vállal felelősséget, mert „*se nem látta, se nem hallotta*" őket. Közben pedig – ezek mögött és ezek fölött – végigvonulnak az olyan megjegyzései, melyek a látással szemben a hit, a „*hivés*" felsőbbrendűségét hirdetik. „*Credo ut intelligam*" – „*Hiszek, hogy értsek*" – fogalmazza meg Szent Anzelm, aki a kor egyetlen olyan egyházi gondolkodója, akire – mint fentebb láttuk – Joinville névszerint is hivatkozik.[721]

A fentiek megközelítésekor tehát Joinville kiindulópontja, állapítja meg Christopher Lucken,[722] az ókori hagyományokból a Sevillai Izidor által átvett alapelv, mely szerint a történelem a látott tényeken alapul, míg a hallás e tekintetben másodrendű, mert a mesés elemnek enged teret. A megismerés hierarchiájában tehát, beleértve a történetírásra vonatkozó ismereteket is, a látás áll a legelső helyen, amit Joinville maga is megerősít egy másik megjegyzésében. „*A mindenható Isten nevében én, Jean, Joinville ura, Champagne sénéchalja, megíratom szent királyunknak, Lajosnak az életét, ahogyan az alatt a hat esztendő alatt láttam és hallottam, melyet a tengerentúli zarándoklaton és visszatérésünk után a társaságában töltöttem.*"[723]

Vagyis úgy tűnik, Joinville-nek folyamatosan gondolnia kell arra, hogy *hitelesítse* a történetet, amit előad, tehát vagy szemtanúként beszéljen, vagy „lehivatkozza" azt a (hiteles) személyt, akitől, vagy a forrást, ahonnan az információ származik. Lucken kérdése valójában

[719] Mint láttuk, ez a *Grandes Chronique de France,* tehát egy *történeti* mű francia nyelvű változata.
[720] JOINVILLE, 2015, **768**.
[721] Idézi ZSENGELLÉR, *A keresztes háborúk…*, 48.
[722] LUCKEN, 448.
[723] JOINVILLE, **19**.

azt a szakirodalomban rendre visszatérő problémát veti föl, hogy megjelenik-e Joinville történetében a hagiográfiai komponens, (valójában számára a kérdés inkább az, hogy mikor és milyen mértékben történik ez meg) s hogy fellelhetők-e a műben „*az irodalmi kompozíció*" nyomai.[724]

Álljon most itt az a koncepció, amit Joinville a *Credó*ban megfogalmazott: „*Azt mondjuk hát, hogy a hit* ('la foy') *az olyan erény, mely szilárdan elhiteti* ('fait croire') *az emberrel, amit az nem lát, csak elmondás alapján tud, mint ahogy elhisszük apánknak és anyánknak, amikor azt mondják, hogy az ő fiaik vagyunk; pedig nincs más bizonyosságunk. Tehát minden földi dolognál szilárdabban kell hinnünk azokat a pontokat és cikkeket, melyeket a Mindenható szájából hallván jegyeztek le az Ó- és Új Testamentum összes szentjei.*"[725]

S most vegyük a megfelelő részt a Szent Lajos életéből: Szent Lajos „*azt mondta, hogy a hit* ('la foy') *olyan dolog, melyben szilárdnak kell, hogy legyen a hiedelmünk* ('creance')*, akkor is, ha csupán hallomás útján bizonyosodtunk meg róla. Ezen a ponton föltett nekem egy kérdést: hogy hívták atyámat? Én pedig azt feleltem neki, hogy Simonnak hívták. Megkérdezte tőlem, hogy honnan tudom; én pedig azt mondtam neki: azt gondolom, hogy biztos vagyok benne, és szilárdan hiszem, mert anyám tanúsította. Ekkor azt mondta nekem: „Szilárdan kell tehát hinnie a hit valamennyi tételében, melyekről az apostolok tanúbizonyságot tettek, ahogyan azt vasárnaponként a* Credó*ban hallja énekelni.*"[726]

S mivel a kettő között maga Joinville hozza létre a közvetlen kapcsolatot, úgy vélem, teljesen jogos a felvetés, hogy eszerint Joinville Szent Lajosa esetében az olvasó számára valójában csak egy lehetőség kínálkozik: mégpedig az, hogy Joinville-lel együtt higgye és elhiggye, amit a szerzőtől hall, amit ő mond neki. Vagy azért, mert ő látta, vagy azért mert hiteles személytől hallotta, vagy pedig – és ez az új elem – azért, mert ő maga szilárdan hiszi. Ebből az következik, hogy Joinville szövege az, ami az igazságot hordozza, és garantálja az általa bemutatott, „igazi" Szent Lajos létezésének valódiságát. S ezt pedig – mert nincs rá más bizonyosság – nem kétségbe vonni, nem bizonyítani, hanem *hinni* kell.

„*De vajon lehet-e hinni annak, amit Joinville mond nekünk?* - teszi föl a kérdést Christopher Lucken, aki igen elgondolkodtató fejtegetésében (és e kérdésben részben Jacques Le Goff-fal polemizálva) fokozatosan jut el odáig, hogy lehet Joinville művének egy olyan,

[724] LUCKEN, 449.
[725] WAILLY, **271**, 416/417.
[726] Tételének igazolására Joinville konkrétságában elgondolkodtatóan lefegyverző példát hoz, hiszen mindent eldöntő, egzakt bizonyíték az általa fölvetett problémára (akkor még) nincs: a látás szóba sem jöhet, a hallás igen és a tanúságtétel is – de mindig marad egy kis ösvény, ami a *hitnek* (itt az „*elhivésnek'*) nyit teret.

ráadásul igen fontos rétege, melynek középpontjában az általa többször is mártírként aposztrofált, krisztusi modellt követő Szent Lajos alakja áll. Vagyis, ebben az értelemben az, amit Joinville-nél olvasunk vagy hallunk róla, az valójában „*Joinville János Szent Lajos evangéliuma.*”[727]

Ebben a megközelítésben pedig az igaznak (’*le vray*’) a látás (és részben a hallás) mellett – s néha még azon túl is – mégiscsak okkal lehet inkább a hit (’*la foy*’) és a hozzá kapcsolódó „elhivés” (’creance’) az igazi forrása. Joinville-nek tehát nem csak az életét irányítja a hit, hanem jelen van *művének koncepciójában* is. „*A hit az érve annak, ami nem evidens*” (…) a hit „*a megismerés és az értelem köztes formája, mely az objektív bizonyosságokat adó tudomány és a kétséget sugalló vélemény között helyezkedik el.*” (…) „*a hit a láthatatlan tudása*” – s ezzel fölötte áll az öt érzék (elsősorban a látás) által megszerezhető megismerés tudásának – idézi Jean-Claude Schmitt Petrus Lombardus fejtegetését.[728] Ennek a felfogásnak a széleskörű elterjedtségét igazolandó, idézhetnénk Dante *Credó*jának a szavait is, melyek nagy költői erővel ugyanezt fejezik ki: „*a hit a remélt dolog, mint valóság; a hit a láthatatlan bizonyosság.*” Sőt, a *hit* maga az *Igazság*.[729]

Ilyen értelemben a *Credo* egybefogja és a hit fonalával összeköti Joinville könyvének különböző komponenseit, segíti az olvasót az eligazodásban, és átlendíti a művet a kritikus pontokon. Úgy vélem tehát, hogy Joinville *Könyvének* az egyik fő gondolati vezérfonala, szerzője ezzel kapcsolatos gondolkodása, „történetfilozófiája” valójában már a mű megírását megelőzően kialakult, és a *Credó*ban megfogalmazódott, ami könyve megírásakor továbbfejlődött és valóban föltételezheti egy többé-kevésbé világos koncepció, egy olyan írói-alkotói szándék meglétét, mely Joinville művét a történetírástól valamelyest távolítja, és az irodalomhoz közelíti.[730] E rétegek fölfejtéséhez és arányainak megállapításához a kutatók Joinville-szövegek egyes részei hitelességének a tanulmányozása segítségével is igyekeztek közelebb kerülni, amiről később még részletesebben lesz szó.

A Hitvallás kommentárjaival kapcsolatban, fentiek alapján annyi bizonyosan elmondható, hogy noha vannak benne történeti (elsősorban bibliai) példák, a *Credo* nem

---

[727] LUCKEN, 461, 464.

[728] SCHMITT, *Du bon usage…,* 337

[729] Dante az Isteni színjáték *Paradicsom*ról szóló részében foglalja össze hitvallását, melyet élete végén, 1231-ben írt meg. „Fede e sustanca di cosa sperate; ert argumento dede non parventi.” DANTE ALIGHIERI, *Commedia, Biblioteca Universitario di Budapest, Codex Italicus I., Studi e richerche,* a cura di Gian Paolo MARCHI e József PÁL, Verona: 2006., 240. Babits magyar fordításában: *„S e hitre nemcsak fizikás alap van s metafizikás: hanem az Igazság, mely innen esőz gazdag áradatban.*” XXIV. ének (Vallatás a hitről) XXIV. 64-65 és XXIV. 133-135. DANTE ALIGHIERI, *Isteni színjáték*, ford. BABITS Mihály, Helikon Kiadó, Budapest: 1987. 249, 250.;

[730] LUCKEN, 450.

történeti alkotás, de az is okkal feltételezhető, hogy a benne foglaltak hatással vannak Joinville történetírással – egyáltalán az írással – kapcsolatos gondolkodására. Lucken odáig megy, hogy a *Credo* és a *Vie szerkezetében* is lát fölfedezhető párhuzamokat.[731]

Van azonban más is. Úgy tűnik, Joinville *Credó*ja egyszerre „*oeuvre de circonstance*" és koncepcionális alapvetés. Láttuk, *„senkit nem lehet megmenteni, aki a* Credó*ját nem ismeri."* – mondja Joinville a *Hitvallása* bevezetőjében. Majd hozzáteszi: „*Én pedig azért írattam ezt a művet,*('uvre') *hogy a hitre buzdítsam azokat, akik a nélkül elvesznének.*"[732] „*Et moy – Én pedig*" – írja... olyan szófordulat ez, melyből már tudni lehet, hogy a *Credo* abban is idézi a *Szent Lajos életének* hangulatát, hogy az „*Én*" markánsan megjelenik benne, erősen perszonalizált, és alapvetően szerzője mélyen átélt egyéni, emberi kommentárjait tartalmazza.

Vagyis Joinville nem csak a Szent Lajosról írott könyvében van erőteljesen és személyében is jelen, de eszerint már jóval korábban, az első ismert művében az akkoni *Hiszekegy* kommentált szövegében is. Sőt, (mint láttuk) valószínűleg még arról is gondoskodott (ami tökéletesen illene alkotó-szerzői attitűdjéhez), hogy a rabságban tartott kereszteseket ábrázoló miniatúrán megrajzoltassa saját alakját.

Mindebből megállapíthatjuk, hogy Joinville a legelső ismert művében, az általa idézett különböző példák elmondásakor már a későbbi írói látásmódját mutatja és technikáját követi, amennyiben már a *Credo*ban valósággal belehelyezi magát a történetbe, melynek ő maga egyszerre a szerzője, a szereplője, a kommentálója és a „prédikátora" is. Tehát, szinte pontosan ugyanúgy jár el, mint ahogy majd később a könyv megírásánál cselekedni fog. A szerző és műve egymáshoz való viszonyában eszerint elmondható, hogy a *Credó*ban és a *Vie*-ben ugyanaz a kompozíciós logika jelenik meg. A *Credo*ban szereplő bibliai példák és alakok között pedig már ott van a király, sőt, már ott van maga Joinville is. A szövegben ők a két élő, konkrét történelmi alak, akiknek az ilyen illusztris bibliai személyiségek közötti jelenléte már önmagában is komoly tekintéllyel jár, és akiknek az újabb közös szerepeltetésére a Szent Lajosról írott könyvben vár majd igazán nagy jövő.

Ha pedig ez a megközelítés igaz, akkor az is fölvethető, hogy az irodalmi *én* („a *'Je' littéraire"* – Zink, Stanesco) ábrázolása, melyről, mint innovációról a *Vie* kapcsán esik szó, és úgy tűnik, hogy valóban Joinville-nél és Joinville-lel jelenik meg az irodalomban, tehát nem a

[731] *Uo*., 464.
[732] WAILLY,1868., **777**. LANGLOIS, *La vie spirituelle…*, 9.

Szent Lajosról írott könyvben tűnik föl először, hanem talán már az annál jóval korábban készült *Credó*ban.[733]

Joinville *Credó*ja, mint kifejezetten személyes hangvételű alkotás egyrészről tükrözi egy belső fejlődési folyamat eredményét, másrészről további inspiráció forrása lehetett az alkotói én kibontakozásához vezető úton, melynek betetőzését majd a *Vie de saint Louis* könyvben követhetjük nyomon.[734] (Az hogy a Joinville által kommentált *Credo*nak milyen irodalmi értékei vannak, hogy szövege mennyire tekinthető önálló irodalmi alkotásnak, és hogy ez valóban így van-e, annak eldöntése nem a történészi feladat.) A magunk oldaláról nézve azonban talán nem túlzás azt állítani, hogy az önmagát saját műve által reflektorfénybe állító, történetíró Joinville alakjának kontúrjait már a *Credo* szövegében láthatjuk először megjelenni.

Megkockáztatható még az a megállapítás is, hogy János úr *Hitvallása* szellemében, tartalmában, koncepciójában és egész művének kontextusában bizonyosan több mint a „*főúri világi vallásosság*" egy színvonalas, de tipikus és szokványos dokumentuma,[735] és – Gaston Paris és Friedman fenti értékítéletével egyetértve – fontosabb annál is, hogy szerzője részéről csak egy „kegyes cselekedetként / kegyes hangvételű alkotásként" ('*acte de piété*')[736] értelmezzük. A fentiek alapján Joinville könyve – történeti műve – szempontjából a *Credo* nem csak azért érdekes, mert a tartalmi kapcsolatokat könnyen igazolható szövegszerű átvételek vannak benne, hanem azért is, mert szellemiségében és koncepciójának bizonyos elemeiben is igen közel áll hozzá.

Magyarázata lehet ennek az a kivételes helyzet is, mely valószínűleg a *Credo* szövegének az újraírásakor (1287-88) következett be. Ekkor ugyanis már túl vagyunk a kanonizációs folyamat első fázisán (Joinville már tanúskodott a szenttéavatási perben, 1281), Honorius pápa megkapta a vizsgálat eredményét (1285), és noha a csúcspont, a kanonizáció még egy jó évtizedre van (1297), a várakozás Franciaország-szerte, az egyháziak és a világiak

---

[733] „*Joinville-lel pedig megvan az első francia író, aki egyes szám első személyben beszél magáról, miközben könyve továbbra is a hagiográfiai modellt követi.*" Michel STANESCO, *Michel Zink: La subjectivité littéraire. Autour du siècle de Saint-Louis* (compte-rendu). Annales (1986) vol. 41/1. 72. Joinville-re a fenti kontextusban ZINK, *La subjectivité…,* 218-239.

[734] „*a* Szent Lajos élete *kétségtelenül az Én megalkotásának egyik nagy fejezete*". Michel Stanesco ezt a „Joinville"-jelenséget egyértelműen a *Szent Lajos életrajz*hoz köti. De egyben megjegyzi: „*Joinville az övéitől való elválást követően vált könyve hősévé: ettől kezdve minden a saját* énje *köré szerveződik*". STANESCO, *'Il ne faut pas oublier Joinville'…*,7-8, 10-11. Eszerint a *Credo* ennek a folyamatnak egy fontos állomásaként is értelmezhető.

[735] *„Joinville Credójának köszönhetően (…) tudjuk azt is, hogy általában véve milyen erőforrások álltak e téren a világiak rendelkezésére."* LANGLOIS, *La Vie…,* XIII.

[736] LE GOFF, *Mon ami le saint roi…,* 477.

között egyaránt óriási. Joinville ekkor veszi ismét kézbe a Szentföldön készült szövegét, a *Credo*ját (melynek képeit – mint láttuk – feltételezhetően a joinville-i Szent Lőrinc templom falainak díszítése céljából ekkor rajzoltatja meg újra) és talán ekkor kezdi el összegyűjteni emlékeit a Szent Lajosról megalkotandó mű (egy *könyv*) megírásához. (Melyre egyébként akár már ekkor felkérést kaphatott a királynétól, Campagne-i / Navarrai Johannától.)

A szöveg történeti szempontú vizsgálata alapján tehát úgy vélem, hogy a *Credo* (viszonylagos rövidsége ellenére) jelentős alkotás, bizonyos szempontból Joinville és *Könyve* megismerésének a kulcsa, mely fölfedi szerzője gondolkodásmódját (ide értve a történetírással kapcsolatos elképzelését), döntően befolyásolja művének koncepcióját, miközben közelebb engedi olvasóját magához János úrhoz, az alkotó emberhez is.

III. Szent Lajos élete bölcs mondásai – a „Könyv”

Az alábbi fejezetben Joinville főművének a részletesebb bemutatására kerül sor, melyhez még a korábbi fejezeteknél is nagyob szükség lesz a disszertáció második köteteként szereplő magyar kiadás szövegének a párhuzamos tanulmányozására. Ennek megfelelően az elemzések során lesznek olyan szövegrészletek, melyek ismétlődnek, korábban más kontextusban már szerepeltek, és vissza kell térnünk egyes konkrét, az előző fejezetben már említett kérdések tárgyalására is. Nem is nagyon tehetünk mást: mindkettőnek – Joinville életének és korának, valamint az alkotó Joinville-nek és művének – a legfőbb forrása magának a könyvnek a szövege.

Ebben a részben eddig főleg Joinville-ről a báróról és az emberről, valamint életének szintereiről, kapcsolatrendszeréről esett szó, és arról, hogy életműve (írásai) hogyan illeszkedik a középkori francia irodalom és történetírás *corpus*ába.

Az alábbiakban az alkotó Joinville életműve legfontosabb munkájának, a *Szent Lajos élete és bölcs mondásai* című könyvnek (melyre már az eddigiekben is bőséggel támaszkodtunk) a konkrétabb vizsgálata a célom.

III.1. A Joinville-mű kéziratai és az első kiadások

A későbbi korok kutatói azért is állnak kissé bizonytalanul Joinville alkotása előtt, mert azt kell feltételezniük, hogy egy nyolcvanas éveiben járó idős ember az apró részleteket is élesen és élénken felidéző memóriával képes visszaemlékezni a jó fél évszázaddal korábbi eseményekre, ami – ha így van – igazi csúcsteljesítmény, szinte hihetetlen szellemi produkció.

A szakemberek megkísérelték megfejteni a rejtélyt, mondván, hogy Joinville egészen kivételes emlékezőtehetséggel rendlekezett, mások föltételezik, hogy emlékeinek élénkségében segítségére volt, hogy művének egy részét (jellemzően a keresztes hadjárat történetét) már korábban megírta, netán hogy voltak arra vonatkozó följegyzései.

Mások úgy vélik, hogy erre nagy valószínűséggel nem volt szüksége, mert az emlékezet ebben az időszakban még döntően orális hagyományokon nyugodott, Joinville tehát hosszú élete során a történeteit gyakran előadhatta, memorizálhatta és „kívülről" ismerhette.

Ugyanakkor történik hivatkozás arra az általánosan ismert jelenségre is, hogy az idős emberek elméje a régebbi eseményeket gyakran sokkal élesebben és részletesebben őrzi meg, a „hosszú távú memóriájuk" jó, és frissességét nem az események megtörténtéhez közeli időponban való lejegyzése, hanem ez a jelenség (a memoriter erejével együtt) garantálja. (Vagyis ez alapján – többek szerint – könnyen elképzelhető lenne, hogy a művét Joinville a 14. század elején egy lendülettel írta meg / diktálta le).

Ugyanebből a helyzetből indul ki az az érvelés is, mely szerint a műben időnként visszatérő ismétlések szintén e jelenség egy másik aspektusának köszönhetőek, miszerint az idős embereknél a fentiekkel egyidőben gyakran tapasztalható, hogy a „rövid távú memória" viszont gyengébb, tehát az elbeszélő elfelejtheti, hogy egy adott epizódról már nem sokkal korábban is beszélt.

Van olyan megközelítés is, hogy a középkori ember memóriája éppen a szóbeliség uralma okán „másképp működött" mint a modern kor emberéé. Joinville kapcsán mindegyik változattal találkozunk, s csak egy dolog látszik bizonyosnak: nehéz lenne felelősséggel kijelenteni, hogy az ezzel kapcsolatos hipotézisek nyugvópontra jutottak.

A szöveg – a kor szokásainak megfelelően – minden bizonnyal eredetileg felolvasásra (esetleg több ember előtti felolvasásra) készülhetett, díszes kéziratai pedig a fejedelmi könyvtárakat voltak hivatottak gazdagítani. Joinville ura az általa lediktált történeteket hosszú élete során bizonyára igen sokszor és sok helyen elmondta, ami nyilvánvalóan segítette a

„bevésést" – sőt ez a „memoriter" a végleges szöveg kialakításában (így beszélt nyelvi frissességének megőrzésében) is igen fontos szerepet játszhatott.[737]

Lényeges kérdés marad azonban, hogy volt-e (voltak-e) olyan korábbi szövegek, amelyek bázisként szolgálhattak a ma ismert kézirat végleges változatának elkészítéséhez, illetve, hogy léteztek-e (létezhettek-e) korábbi fogalmazványai. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához a meglévő kéziratváltozatok, és a nem a rájuk támaszkodó, mára már elveszett kéziratok alapján készült első nyomtatott kiadások összevetésére is szükség van.

III.1.a. Elveszett és megtalált kéziratok

Mint említettük, Joinville művének eredeti kézirata nem áll rendelkezésünkre. Négy ránk maradt másolata van, közülük egy a 14. századból való (valószínűleg 1330–1340 között készült), a második a 16. század első feléből (föltehetően 1513 és 1540 között), a harmadik a 16. század második harmadából,[738] és ezen kívül még van három kései másolat, melyek a 17. és a 18. századból származnak.[739] A második és a harmadik (egyébként gazdagon díszített) változat minden bizonnyal az eredeti kéziratra vezethető vissza, és egy Anjou Lajos vagy Anjou René számára készített könyv tekinthető a kiindulópontnak.[740] A 18. századi kézirat ugyancsak a „brüsszeli" kézirat másolata, és az egyik nyomdai kiadás[741] céljait szolgálta.

---

[737] A ma ismert végleges változat közvetlen forrásainak, illetve előzményeinek nincs nyoma. A Jacques Monfrin által összeállított *kézirat-származási ábra* szerint a kézirat első két generációja hiányzik. Ezekben a kérdésekben jelentősebbet előrelépni, amíg újabb források nem kerülnek elő, illetve újabb interpretációs lehetőségek (pl. további digitalizált szövegek megjelenése) nem állnak rendelkezésre, valószínűleg nehezen lehet.

[738] Az első az ún. „brüsszeli kézirat" (**A**), melyet 1746-ban találtak meg, amikor Saxe marsall elfoglalta Brüsszelt, (Bnf. ms.fr. 13568); a második az ún. "luccai kézirat", (**L**) melyet Lacurne de Sainte-Paleye (1697-1781), a neves francia történész és filológus fedezett föl Itáliában 1740-ben (Bnf. ms. fr. 10148); a harmadik Reimsben került elő 1865-ben, a reimsi kiadó és könyvkereskedő, Brissart-Binet (**B**) találta meg, és Natalis de Wailly regisztrálta (Bnf. ms. nouv. acq.fr. 6273.)

[739] MONFRIN, 1995, XC–CII. A modern szövegeknél a Le Nain de Tillemont kéziratáról (17. sz.), Levesque de la Ravalière másolatáról (18. sz.), valamint Capperonnier-kiadásához (1761) készített szövegről van szó. https://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html

[740] Ez a kézirat a **B** jelzésűnek egy változata. Reimsben bukkant elő 1865-ben, Natalis de Wailly regisztrálta (BnF NAF 6273). Gaston Paris és Jacques Monfrin elképzelésére lásd PARIS, 1898, 398–402; MONFRIN, 1995., CVI–CVII.

[741] Az alapjául szolgáló másolat jelzete: BnF. Français 10150. *L'histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville; les Annales de son règne par Guillaume de Nangis; sa vie et ses miracles par le Confesseur de la*

A kéziratok sorsát ismertető rövid összefoglalás elsősorban Monfrin kiadásának előszavához kapcsolódik. Ő mindenekelőtt Léopold Delisle, Nathalis de Wailly, Gaston Paris és Joseph Bédier korábbi elemzéseire – és természetesen saját, igen kiterjedt kutatásaira – támaszkodott.[742] A magam részéről annyit tettem hozzá, hogy alaposabban áttanulmányoztam az első nyomtatott kiadások bevezető és befejező részeinek (és néhány kulcsfontosságú fejezetének) a szövegét, és helyenként összevetettem a ma ismert legrégibb, brüsszeli kéziratával, és ezek alapján megfogalmazok néhány olyan véleményt, mely a mű keletkezésével, összeállításával és általános megítélésével kapcsolatos.

A három legrégebbi kéziratos másolat több évszázadon keresztül lappangott, így hosszú időn keresztül a Joinville-mű szövegét csupán az első, 16. és 17. századi nyomtatott változatokból lehetett megismerni (amelyeknek forrásai viszont a ránk maradt legrégibb kéziratokétól nem csak, hogy eltérnek, de azoknál minden bizonnyal korábbiak is.). Az első nyomtatott kiadások publikálásának korában viszont még egyetlenegy mai kézirat sem volt ismert.

A nyomtatott változatok feltételezett forrásait is figyelembe véve összesen 9 kézirat (Gaston Paris) és 12 kézirat (Jacques Monfrin) valamikori létezését vélelmezik, melyek 3 (Paris) ill. 4 (Monfrin) „leszármazási" rétegben helyezkednének el. [743]

Gaston Paris szerint a kiindulópont valamennyi ma meglévő kézirat esetében a X. Lajosnak átadott példány lehetett, melyen a „brüsszeli" kézirat is alapul, míg ugyanerről az ajándék példányról Anjou Lajos (I. Anjou René apja) egy másik kéziratot készíttethetett a 15. század végén, melyre később a ma meglévő 16. századi másolatok támaszkodhattak.

Monfrin többrétegűnek látja az ismert, illetve feltételezett dokumentumok viszonyrendszerét. Ő úgy vélekedik, hogy volt egy eredeti, a szerző által közvetlenül diktált szöveg, egy „őskézirat", melyről készült két díszes változat; az egyik, amelyet Joinville megőrzött, s egy másik, melyet átadott X. Lajosnak. Ez utóbbiról készülhetett az „**A"** jelű („brüsszeli") kézirat. Eszerint a 16. századi (Bourbon–Guise) másolat alapja egy másik, a Joinville tulajdonában (és birtokán) lévő példány lett volna, míg a 15. századi (ma már elveszett) parafrazált változat (Anjou René) az eredeti (eszerint ugyancsak Joinville birtokában maradt) „őskéziratra" menne vissza. A 18. századi kéziratok mind a „brüsszeli"

Reine Marguerite. Le tout publié d'après les manuscrits de la Bibliothèque du Roi et accompagné d'un glossaire, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER et Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761.

[742] CSERNUS Sándor, *Joinville történetének kéziratai, első kiadásai és a könyvnyomtatók felelőssége*, in *MONOKgráfia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, Szerk.: NYERGES JUDIT – VERÓK ATTILA – ZVARA EDINA, 2016, Budapest: Kossuth, 2016. 132-137.

[743] PARIS, 1898., 371-374. MONFRIN, 1996., CVI-CVII.

kézirat másolatai, és az egyikük a tudományos kiadás célját szolgálta.[744] Mivel a feltételezett szövegek jó része elveszett vagy továbbra is lappang, létezésüket csak a 16, 17. és 18. századi nyomtatott változatok és a ránk maradt kéziratok összevetéséből lehet rekonstruálni.[745]

Eddigi ismereteink alapján okkal állítható, hogy a közvetetten ismert, vagy feltételezett Joinville-kéziratok egyik legfontosabb koncentrálódási pontja – a francia királyi udvar mellett – Anjou René országainak gyűjteményeiben (Anjou, Lotaringia, Bar) vélelmezhető, amely „országok" a 15. század folyamán szoros rokoni kapcsolatba kerültek a Joinville – Vaudémont – Guise örökségekkel, tehát a Bourbonok irányába mutatnak.[746]

Mint látjuk, a 14. századi Joinville-kéziratok közül az egyetlen, ami ránk maradt, egy olyan másolat, mely a X. Lajosnak átadott kéziratról készülhetett. Az eredetije valószínűleg X. Lajos fivéréhez, V. Fülöphöz került, majd föltehetően az szerepelt V. Károly francia király (1364–1380) könyveinek 1373-ban a királyi könyvtáros, Gilles Malet által készített katalógusában is. A VI. Károly francia király (1380–1422) halálát követően (1424-ben) a Louvre könyvtáráról készített jegyzékben azonban már nem találjuk meg.[747] Feltételezik, hogy John of Lancaster, Bedford hercege (maga is neves kézirat gyűjtő) vehette magához, és vagy az angolok által uralt franciaországi területek központjába, Rouenba, vagy egyenesen Angliába vitte. (Mindenesetre ekkortól kezdve nincs több adat róla.)

A „brüsszeli" kézirat szövege oldalanként két kolumnás; vörös és kék tollrajzos iniciálék jelzik az új bekezdéseket, és a benne található két, szépen kidolgozott miniatúra a kézirat datálását is segíti.[748] Az illusztrációk azonban más összefüggésben is figyelmet érdemelnek. A kézirat két miniatúráját a Joinville-ábrázolások bemutatásakor tanulmányoztuk. (II fejezet, II.1.) Érdemes őket azonban a korabeli Szent Lajossal kapcsolatos egyéb kéziratok

---

[744] *Histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville,* éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER, Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761. Az alapjául szolgáló másolat jelzete: BnF Français 10150.

[745] Úgy vélem, hogy az általunk már nem ismert kéziratok szövegét megőrző, továbbá a mind nagyobb számban digitalizálva is rendelkezésre álló 16–17. századi nyomtatott kiadások további alapos vizsgálata az eddigi megállapítások számos elemének újragondolásához, újabb felvetésekhez vezethet. ebben a fejezetben erre is teszek kísérletet.

[746] Itt jegyezzük meg, hogy a történeti események előterében mozgó fejedelmek mellett gyakran e téren is fontos szerep jutott a hitveseiknek is; - a mi esetünkben talán Jeanne de Laval és Antoinette de Bourbon személye érdemel kitüntetett figyelmet. Ezeknek a fejedelmi, illetve főúri dinasztiáknak a Kelet felé irányuló érdeklődése magyar szempontból is érdekes. Így pl. a „*Roman du Messire Charles de Hongrie*" c. 15. századi kései „Arthúr-regény" létrejöttében is feltételezik (bár nincs rá egyértelmű bizonyíték) Jeanne de Laval, vagy a Bourbonok (François, Jacques, esetleg Antoinette de Bourbon) közreműködését. Marie-Luce CHENERIE (ed.), *Le Roman de Messire Charles de Hongrie, Texte en prose de la fin du XVe siècle*, P.U.M, 1992. XI-XII. CSERNUS, Sándor: *Történelem és fikció: Magyarországi Károly úr regénye*, AUSZ, Acta Historica T. XCIX, Szeged, 1995.7-8.

[747] A könyvekről több ízben készült jegyzék: 1380, 1411, 1413, 1424. V. Károly könyvtárára vonatkozóan lásd DÉLISLE, Léopold: *Recherches sur la librairie de Charles V.*, Paris, 1907, I-II.

[748] MONFRIN, 1995, XCII–XCIV.

illusztrációi összefüggésében is megvizsgálni. A szakirodalom egy Mahiet nevű illusztrátorral azonosítja a képek festőjét, akinek munkáját több korabeli kéziratról, így. pl. a Saint Pathus *Szent Lajos élete és csodái* c., latinból franciára fordíttatott (de mint láttuk, csak francia nyelven fönnmaradt) művéből ismerjük.[749] Mindkét kéziratnak 1330-1340 között kellett készülnie, a megrendelő mindkét esetben II. Jeanne de Navarre (1311-1349), Navarra királynője (1328-), X. Lajos leánya lehetett.

Az illusztrátor azonosítása több szempontból is érdekes: úgy véljük, hogy az a különbség, ami a két mű – Saint-Pathus és Joinville – díszítésének gazdagsága között fölfedezhető, egyben valamiféle korabeli „értékítéletet", de legalábbis fontossági sorrendet is sugall. (Ez a fontossági sorrend, csak a későbbi századokban módosult jelentősen.) Saint Pathus munkájának a francia változata igen gazdagon illusztrált kézirat, 90 miniatúrát tartalmaz, szemben a Joinville-kézirat mindössze két miniatúrájával. (Valószínű, hogy az eredetijében sem lehetett több és más témájú az illusztráció.) Ez utalhat arra is, hogy Szent Lajos kultusza szempontjából ekkor még nem Joinville könyvét tekintették a legértékesebbnek. Sőt, elképzelhető, hogy Joinville szövege és történetei akkor még nem föltétlenül tetszettek a királyi család valamennyi tagjának, talán részben azért, mert benne a király túlságosan természetes és esendő, de talán már csak azért sem, mert annak, aki Szent Lajost akarja benne megismerni és viszontlátni, túlságosan nagy az a szerep, melyet Joinville a művében saját magának fenntartott. (A könyv iránti érdeklődést ugyan csökkenthette, hogy nem sok emlékezetes információt tartalmaz a szent király bárói környezetében lévők dicső tetteiről és nemes cselekedeteiről, vagy éppen a nagy egyházi méltóságok törekvéseiről, illetve a champagne-i egyházi adminisztráció képviselőiről.)

Az első ismert könyvtári katalógus szerint volt még két további Joinville-kézirat is V. Károly könyvtárában: az egyiknek ugyancsak nyoma veszett, a másik (a Gilles Malet királyi „könyvtárnoké") még föllelhető a Louvre 1424-es katalógusában is. Ez utóbbi kerülhetett tovább Jó Fülöp burgundi herceg könyvtárába, amiről a Fülöp herceg halála után (1467) készült inventárium bejegyzése tanúskodik. Mint írják, „*az igen régi és elavult*" könyveket ládákba tették, melyeket aztán csaknem három évszázaddal később (1746) találtak meg és nyitottak ki, akkor, amikor az osztrák örökösödési háború során Maurice de Saxe marsall

[749] Marie Hélène Paulin PARIS, *Nouvelles recherches sur les manuscrits du sire de Joinville*, Paris: 1881, 131-152. MONFRIN, XCIV. Újabban Mahiet-t a bayeux-i Mathieu de Vavasseur-rel, aki a Párizsi Egyetem kézirattárában volt és Jean La Pucelle neves miniatúrafestő tanítványával azonosítják. Marie-Hélène TENSIERE, (BN, Manuscrits, Europeana Regia, 2001. április). Feltételezik, hogy Jeanne de Navarre, X. Lajos leánya készíttette a másolatot, mint ahogy a Saint-Pathus francia nyelvű fordítását és annak illusztrációit is.

elfoglalta Brüsszelt. Ezek a könyvek – köztük a ma ismert kéziratos Joinville-másolat is (ami ezért „brüsszeli") – innen jutottak vissza Párizsba, a királyi könyvtárba.[750]

Az egyik 16. századi kézirat egy modernizált, díszes (illusztrációkat is tartalmazó) változat, melynek elkészültét az 1513–1540 közötti időszakra datálják, a Guise-ek címere díszíti (melyen ott van a Magyar Királyságot szimbolizáló, Anjou Renétől örökölt sávos címer is – lásd a második kötet címoldalát), és nagy vonalakban követi a fenti „brüsszeli" kézirat szövegét (de nem azonos vele).[751]

A másik szöveg is 1550 előtti.[752] Ez utóbbi kézirat Reims-ben bukkant elő 1865-ben, Natalis de Wailly regisztrálta. Gaston Paris és Jacques Monfrin között nincs egyetértés abban, hogy a (mára már elveszett) 15. századi „összefoglaló", Szent Lajos alakjára koncentráló változat melyik korábbi kéziratot vehette alapul. Gaston Paris úgy véli, hogy alapja a „brüsszeli" kézirat, melyhez Anjou Lajos (Jó János fia) a királyi udvarban könnyen hozzáférhetett. Monfrin viszont azt feltételezi, hogy az Anjou René számára készült másolat alapjául *egy Joinville-ben maradt* kézirat szolgálhatott, ami logikus lenne, tekintettel arra, hogy Anjou René és családja a 15. század harmincas éveitől szilárdan megvetette a lábát a Francia Királyság és a Birodalom közötti határvidék olyan, stratégiailag igen fontos területein, mint a Lotaringiai hercegség, Bar hercegsége, Guise grófsága. Mint ahogy a Joinville család történetével foglalkozó fejezetnél már láthattuk, René unokája, II. (Lotharingiai) René pedig már az anyai ágon a Vaudémont családhoz került Joinville uraként is szerepel.[753]

Az I. René halálát követően összeállított, és örököse, Charles d'Anjou dokumentumai között megmaradt könyvlista adataiból tudható azt is, hogy a „francia kéziratok" között regisztrálva szerepelt egy *„Vie de Saint Louis par Joinville"* c. mű. Az Anjou Károlyhoz

---

[750] Ez az **A** jelzésű, ún. „brüsszeli" kézirat (Bnf. Manuscrit Français, 13568), mely digitalizálva is hozzáférhető, amiben fontos szerepet játszott az Európai Bizottság által támogatott Europeana Regia program http://www.europeanaregia.eu/fr/collections-historiques/librairie-charles-v-famille

[751] A **B** jelzésű kézirat, mely nem sokkal az **A** előtt (1740) került elő Lucca városában, BnF Français, 10148). Ez az a kézirat, melyen Antoinette de Bourbon (Szent Lajos egyenes ági leszármazottja, majd férje után Joinville ura) és férje, Claude de Lorraine, Joinville ura címerei láthatók.

[752] BnF NAF 6273. Ez a kézirat a **B** jelzésűnek egy változata. PARIS, 1898, 398–402; MONFRIN, 1995, CVI–CVII.

[753] Anjou René (1400-1480) már szerepel Guise grófjaként (1417-25), de 1430-tól már Bar hercege és 1431-től pedig Lotharingia társhercege. Anjou és Provence grófságát unokája, Anjou Károly (1446-1481) birtokolja, aki 1471-től Maine és Guise grófja. I. Anjou René halálát azonban csak egy évvel élte túl. I. Anjou René további birtokai azonban – így Lotharingia és Bar hercegségei – II. Renéhez (René de Lorraine) kerültek (Lotharingia 1473- és Bar 1480-). Joinville birtoka II. René nagyapjának, II. Ferry (Frédéric), Vaudémont grófja és Marguerite de Joinville (1354-1418) házasságának következtében került a család birtokaihoz. Anjou René korszakára az igen bő szakirodalomból lásd: FAVIER, Jean: *Le Roi René,* Paris, Fayard, 2008., MATZ, Jean-Michel – TONNERRE, Noël-Yves (dir.): *René d'Anjou (1400-1480): pouvoirs et gouvernement,* Rennes, P.U.R., Coll. „Histoire", 2011.

került értékek katalógusa megmaradt, s éppen Antoine Pierre de Rieux kiadásának előszava tanúsítja, hogy ezt követően Joinville műve visszakerülhetett Anjou területére, Jeanne de Laval (1433-98) birtokába. Jeanne de Laval, René második felesége (1454), aki férje végakaratának hűséges és következetes végrehajtója, értékeinek őrzője volt, Beaufort-en-Vallében halt meg (ahol Pierre De Rieux az általa kiadott szöveget megtalálta).[754]

A ránk maradt kéziratokban a műnek nincs címe, a kiadók Szent Lajos '*történetéről'* vagy '*történetéről és krónikájáról',* majd '*emlékiratokról'* és Szent Lajos '*életéről'* beszélnek, a (digitális változatban is hozzáférhető) „brüsszeli" kéziratot tartalmazó kötetbe későbbi kéz a '*Szent Lajosnak, Franciaország királyának tettei'* (gestes) címet jegyezte be, melyet azonban egyetlen későbbi kiadás sem vett át. Mint majd a műfaji kérdésekkel kapcsolatos részben látni fogjuk, egyre gyakrabban azt tekintik címnek, amit maga Joinville fogalmazott meg műve második bekezdésében: *„A mi szent Lajos királyunk bölcs mondásainak és nemes cselekedeteinek* könyve.*"*[755]

A fenti címadásban megnyilvánuló változatosság azonban nem csak a francia kiadókra jellemző: a német kiadások a *Leben* és a *Geschichte*, az angol nyelvűek a *Memoirs*, az olasz nyelvű a *Storia*, a spanyol a *Cronica y Vida*, a dán a *Kronike* megjelölést használja, (magyarul, mint látjuk az *Élete és bölcs mondásai* címet kapta) míg az ARLIMA műfaji meghatározásánál a „*Vie de saint"* szerepel.[756]

III.1.b. A kéziratok és az első kiadások

A kéziratokkal kapcsolatban tehát összegzésül elmondhatjuk, hogy a kézirat-leszármazási rendszerben feltételezett kéziratok eredeti példányai mind elvesztek, de ezek egy részének a szövegét a meglévő másolatokból és 16. 17. és 18. századi nyomtatott változatok segítségével – némi hibaszázalékkal – rekonstruálni lehet. Említettük, hogy a Joinville-műnek a már fentebb bemutatott három régebbi kézirata mellett van további két olyan szövegváltozata,

[754] Az erre vonatkozó információkat már az első jelentős Anjou René monográfia szerzője alapos, kétkötetes munkájában publikálta. LECOY DE LA MARCHE, Albert: *Le Roi René, sa vie, son administration, ses travaux artistiques et littéraires: d'après les documents inédits des archives de France et d'Italie,* I-II. Firmin-Didot, Paris, 1875. I. 189.

[755] *„Le livre des Saintes paroles et des bons faiz nostre saint roy Looÿs."* JOINVILLE, **2**; MONFRIN, 1995, XXIX.

[756] A fordítások pontos referenciáira lásd: https://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html (letöltve: 201804.21.)

melyet ma már *kizárólag* az első nyomtatott kiadásokból ismerünk. Ezek a szövegek elég kalandos utat tettek meg, és ha megvizsgáljuk a ma ismert kéziratokhoz való viszonyukat, akkor kérdőjelek sorával találkozunk. Az eredeti kézirat (kéziratok?) hiányában a leszármazási ábra elég kevés biztos fogódzót tartalmaz, rájuk vonatkozóan csak különböző, többé-kevésbé meggyőző teóriákkal találkozunk.[757]

A kutatók számára természetesen az első megközelítésben mindig a kéziraté, mégpedig legtöbbször a legrégibb kéziraté az elsőbbség; a kiadott változatok forrásértéke általában véve jóval szerényebb. Emellett köztudott, hogy a 16-17. századi forráskiadások jelentős része még nem mindig felelt meg a tudományos publikáció követelményeinek. Így a kutatók némi – és nem alaptalan – gyanakvással fogadják azokat az információkat, melyek ezekből a nyomtatott változatokból kinyerhetők. Ez a probléma az első Joinville-kiadások esetében is jelentkezett.[758]

Joinville tudományos igénnyel dolgozó modern kiadói a 18. század közepétől többnyire a nem sokkal korábban napvilágra került „brüsszeli" kézirat alapján publikáltak.[759] Monfrin a saját szövegkiadásához és a legteljesebb szöveg rekonstruálása érdekében a lehető legalaposabb megoldást választotta: kialakításához valamennyi elérhető szöveget – beleértve az első nyomtatásban megjelent szövegeket is – fölhasználta.[760]

Az alábbiakban itt csupán az első nyomtatott kiadások néhány tartalmi kérdésére szeretnék kitérni, és ezen belül is főleg a bevezetések és a befejezések (illetve majd egyes kiválasztott, később vizsgálandó részek) elgondolkodtató különbségeire kívánom fölhívni a figyelmet, mert úgy vélem, hogy áttételesen, nem csak a nyomtatott, hanem az eredeti kéziratos szövegek keletkezésére és sorsára vonatkozóan is hasznos információkkal szolgálhatnak.

Joinville két legkorábbi nyomtatott kiadása jóval a ma ismert kéziratok megtalálása (Lucca: 1740, Brüsszel: 1746, Reims: 1865) előtt készült: Antoine Pierre de Rieux (Poitiers,

---

[757] MONFRIN, *Introduction*, XCVI-CX., WAILLY, 1874. XI-XLIII. (*Examen critique des éditions et du texte de Joinville*) Az első kiadásokat alaposan megvizsgálta és összevetette egymással Gaston Paris is, aki arra a következtetésre jutott, hogy a lehető legteljesebb szöveghagyomány rekonstruálása érdekében ezekre a szövegekre is nagy szükség van. PARIS, 1989., 380-385.

[758] „*Vajon mennyire kell hitelt adnunk két nyomtatott kiadásnak, melyeknek az eredeti kézirata nem áll rendelkezésünkre, melyeknek a származása és kapcsolódásai bizonytalanok, s melyek három 'fontosabb' részéről elképzelhető, hogy a szöveget kiadó modern fordító találékonyságának része? Szerintünk semennyire."* Noël CORBETT, *Joinville's Vie de Saint Louis: A Study of the vocabulary, Syntax and Style*, Thèse manuscrite, Toronto, 1967. 24-34, idézi MONFRIN, 1995., CVIII.

[759] MONFRIN, 1995., 383–482.

[760] MONFRIN, CXIV-CXIX.).

1547., újrakiadás, majd párizsi kiadás)[761] és a tudós történész és könyvkiadó Claude Ménard (Paris, 1617)[762] kiadásairól van szó, és mindkettőről okkal feltételezhető, hogy a ma meglévő kézirat-szövegeknél régebbi szövegváltozatokat őriznek.

Az egyik kiadó, Antoine Pierre De Rieux, a kiadáshoz írott előszavában maga mondja el a szöveg megtalálásának körülményeit. „*Úgy két éve lehetett,* – írja – *amikor Beaufort-en-Vallée-ban, Anjou vidékén jártam, gondolván, hogy René szicíliai király némely régi jegyzékében valamely értékes régiségre* ('antiquités') *akadok, melyeknek ő nagy kedvelője volt, akkor találtam Szent Lajos király Krónikáját, melyet Joinville egyik ura, Champagne Sénéchalja írt, aki az idő tájt élt, és elkísérte a mondott Szent Lajost minden háborújába.*"[763]

A Toulouse-ból származó Antoine Pierre de Rieux kiadásának van egy másik 16. századi, Genfben megjelent, az előbbinél jobb minőségű változata (Jacques I. Chouët, 1596, és van egy újrakiadása is), melyet a kiadó I. Ferenc királynak ajánlott), mely tartalmazza a Bourbon-ház genealógiáját is (Guillaume de la Perrière összeállításában).[764] Egy további 17. századi kiadás a kor egyik legjelentősebb tudós személyiségéhez, kiadójához, Charles du Fresne du Cange-hoz kötődik, aki a keresett kéziratoknak a legnagyobb igyekezete ellenére sem bukkant a nyomára, így Antoine Pierre du Rieux és Claude Ménard munkáira támaszkodott (főleg ez utóbbiéra), és alapos jegyzetapparátussal újra publikálta Joinville művét.[765] (neki tehát a korábbi kiadások kéziratai már, a ma meglévő kéziratok pedig még nem álltak a rendelkezésére.) A brüsszeli kéziratot először tudományos igényességel 1761-ben, Párizsban adták ki.[766]

---

[761] *L'histoire et chronique de treschretien roy s. Loys, IX. du Nom, et XLIIII. Roy de France. Escripte par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champaigne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux* (…) a Poitiers, à l'enseigne du Pelican, M.D XLVII. impr. Jean et Engilbert Marnef. (Antoine PIERRE DE RIEUX a kéziratot – mint maga beszéli el - Anjou René kézirattárában találta, Beaufort-en-Vallée-ban.)

[762] *Histoire de S. Loys, IX. du nom, roy de France par Messire Jehan sire de Joinville, Seneschal de Champagne, nouvellement mise en lumière suivant l'original ancien de l'Autheur, avec diverses pièces du mesme temps non encore imprimées, et quelques Observations Historiques, par Claude Ménard*, Paris, Sébastien Cramoisy, M.D. CXVII. (Claude MÉNARD a kéziratot – mely nem azonos az Antoine Pierre-féle kézirattal – Lavalban találta, és vele egy kötetben publikálta Geoffroi de Beaulieu és Gillaume de Chartres latin nyelvű Szent Lajos-vitáit, valamint VIII. Bonifác kanonizációs bulláját.)

[763] JOINVILLE, (A. P. de Rieux),1596., 13.

[764] *Histoire et chronique de treschretien roy sainct Loys, IX. du nom, et XLIIII. roy de France. Escrite par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champagne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux. Avec la généologie de la maison de Bourbon par Guillaume de la Perrière, Genève, Imprimerie Jacques I. Chouet M.D XCVI.* (második kiadás, http://www.e-rara.ch/gep-g/content/paperview/377768, Bibliothèque de Genève.) (I. Ferencnek ajánlva.) A genfi kiadás a korábbinál jobb minőségű, ezért a továbbiakban mi is arra hivatkozunk.

[765] *Histoire de S. Loys, IX. du nom, roy de France, écrite par Jean, sire de Joinville, seneschal de Champagne*, par Charles du Fresne DU CANGE, Paris, 1668.

[766] *L'histoire de saint Louis par Jehan, sire de Joinville; les Annales de son règne par Guillaume de Nangis; sa vie et ses miracles par le Confesseur de la Reine Marguerite. Le tout publié d'après les manuscrits de la*

A Joinville-életmű szakértői Claude Ménard kiadását megbízhatónak és *szöveghűnek* tekintik.[767] Az elveszett (de legalábbis máig föl nem lelt) kézirat Antoine Pierre de Rieux-féle edícióját viszont nagy gyanakvással kezelik. A szöveg kiadója ugyanis – ráadásul büszkén bevallottan – hozzányúlt a kézirathoz, szerkesztette (módosította, néhol még ki is egészítette) a szöveget. „*És mivel a történet nem volt valami jól összerendezve és elég közönséges nyelvezettel íratott; ezt látván, a lehetséges mértékig javítottam rajta: olvashatóbbá tettem és a korábbinál megfelelőbb sorrendbe állítottam, hogy még nagyobb ismertséget adjak neki és napvilágra tárjam a Legkeresztényibb Francia Uralkodóház nagy és erényes cselekedeteit*" – írja nagy megelégedettséggel kiadásának előszavában.

Olyan kiadói megközelítés ez, ami még ma is némi borzongással tölti el a kutatókat, akik éppen ebből a kiadói előszóból tudhatták meg, hogy a francia 13. század egyik legfontosabb (és ma már hozzáférhetetlen) szövegének az első (s immár egyetlennek tűnő) kiadója – kortárs uralkodóinak dicséretét keresve – kissé túlságosan szabadon fogta föl feladatát.[768] Emiatt a kutatók minden Pierre De Rieux-nél szereplő eltérés eredetiségét, melyek máshol nem találhatók meg (és számos ilyen van), megkérdőjelezhetőnek tartanak, és meg is kérdőjeleznek.

A joggal felmerülő szakmai óvatossággal együtt is elgondolkodtató azonban, hogy vajon helyes megoldás-e teljességgel hiteltelennek tekinteni és elutasítani vagy éppen *ignorálni* a De Rieux-féle kiadásban lévő szöveg-változatokat.[769] Volt, aki a kategorikus elutasítás álláspontjára helyezkedett (N. L. Corbett), volt, aki nagyon ritkán vette figyelembe (N. de Wailly) és aki szigorú forráskritikával ugyan, de szisztematikusan fölhasználta Antoine-Pierre de Rieux és Claude Ménard változatait (Monfrin).[770] Az a rendkívül alapos szövegrekonstrukciós munka, melyet Monfrin elvégzett,[771] egyben azt is bizonyította, hogy az első nyomtatott változatoknak megvan a maguk szerepe a Joinville-szövegek

---

Bibliothèque du Roi et accompagné d'un glossaire, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER et Jean CAPPERONNIER, Paris: Imprimerie royale, 1761.

[767] JOINVILLE, 1995., XCVI-XCVII.

[768] JOINVILLE, (A. P. de Rieux),1596., 13.

[769] Itt jegyezzük meg, és eljárását ez nem menti, hogy az a körülmény, hogy De Rieux nem csak *kiadta*, hanem *átrendezte* (például a szövegben szereplő történetet *kronológiai* sorrenbe rakta) sőt *át is írta* a ma már elveszett vagy lappangó kézirat szövegét, a kortársak szemében nem feltétlenül jelentett problémát, sőt, bizonyos körökben elismerést váltott ki. Mint a lelkes szerzőtárs írja róla, *„nem kisebb a dicsősége annak, aki megcsiszol egy gyémántot, vagy más drágakövet, mint azé, aki a nyers kőre rátalál. Hasonlóképpen (...) nem jár kisebb dicsőség annak a szerzőnek, aki megfelelő rendet és elegáns stílust adott ennek a történetnek, mint annak, aki első megalkotója volt."*Guillaume de la Perrière, *„tolozain*", a kiadói beköszöntőjében fogalmazza meg ezt a véleményét. *Uo*., 22.

[770] JOINVILLE, 1995., CXIII.

[771] Lásd Monfrin-nek a különböző kéziratokat részletesen összehasonlító elemzését, *Uo*., CX-CXIII.

tanulmányozásában, és hogy még A. Pierre de Rieux kiadása is több mint egy, a feladatát rosszul értelmező, túlbuzgó könyvkiadó lelkes, javító szándékkal terhes és szakmaiatlan ámokfutása.

A kutatók egy része – mint fentebb láttuk – kezdettől fogva feltételezi, hogy a keresztes hadjárat történetét elbeszélő rész jóval korábbi (1270-72), és valószínűnek tartja, hogy a kanonizációs vizsgálat (1282-1297), melynek során Joinville-t is meghallgatták, kínálkozó alkalom lehetett arra, hogy Joinville összefoglalja és rendszerezze a Szent Lajossal kapcsolatos emlékeit, és elkészítse az első kézirat-változatokat. Az alábbiakban ezeket a kérdéseket tekintjük át. Munkahipotézisünk az, hogy a különböző, ma már eredetiben nem hozzáférhető kéziratok alapján készült – helyenként valóban problematikus felfogású – első kiadások egyes fejezeteinek, a bevezető és befejező formuláiknak a tartalmi vizsgálata közelebb viheti a kutatást Joinville műve keletkezésének az időpontjához és körülményeihez.

III.1.c. Mikor és hogyan készült Joinville könyve?

Vizsgálódásunkat a legrégibb kéziratokra vonatkozó információk összevetésével célszerű kezdenünk: tehát *mikor* és *hogyan* készült el Joinville könyve? A fentiekből már sejthető, hogy a rendelkezésünkre álló szövegeket (kéziratokat és első kiadásokat) e kérdésben sem lesz könnyű „szóra bírni”, s hogy amit megtudunk, az sem lesz egyértelmű.

Úgy tűnik, hogy a „mikor” és a „hogyan” tekintetében nehéz minden szempontból megnyugtató válaszokat találni. A szakirodalomban immár több mint egy évszázados polémia folyik arról, hogy Jean de Joinville vajon csak a felkérést követően, vagyis 1305 és 1309 között, de akkor folyamatosan íratta-e meg a könyvét, vagy korábbi feljegyzésekből, netán korábbi változatokból dolgozott? Olyan, már elkészült szövegekből, melyeket adandó alkalommal fölfrissített, kibővített és kiegészített? Vagy esetleg a könyv egyes jól behatárolható részei már korábban elkészültek, és így szerzőjére a fenti időpontban nem egy monumentális szintetizáló munka teljes megalkotása várt, hanem egy komoly szellemi erőfeszítést kívánó alkotó szerkesztői tevékenység elvégzése?[772] (Egyébként arra nincs adatunk, hogy Johanna királynő felkérése mikor történt, csak annyit tudunk biztosan, hogy

[772] *Uo.*, 1995., CVI-CVII.

1305 előtt, és valószínűsíthetjük, hogy talán a szentté avatási procedúra végső időszaka, vagyis 1287 után kerülhetett rá sor.)

A fentebbi kérdésnek arra a részére, hogy a „brüsszeli" kézirat eredetije „egy lendülettel" készült-e, úgy vélem, lehet (Monfrin szerint legalábbis egyértelműen) igenlő a válasz: azt minden bizonnyal el lehet mondani, hogy a meglévő kéziratot egy olyan szövegről másolták, melyet szerzője 1305 és 1309 között „egy lendülettel" diktált le, illetve állíttatott össze. A kérdés második fele azonban már árnyaltabb megközelítést igényel. Nézetünk szerint nem alaptalan a feltételezés, és több jel utal rá, hogy lehettek az említett kéziratnak korábbi írásos előzményei, illetve korábbi változatai. Mellesleg a végleges szöveg „egy folyamatban" történt megíratásának föltételezése véleményem szerint egyáltalában nem zárja ki, hogy a szerző olyan – akár írásos, akár memoriter – részletekre támaszkodjék, melyek korábban készültek, és amelyek majd a könyv szerzőjének *alkotó szerkesztői* tevékenysége eredményeképp integrálódhatnak a könyvbe. (Erre ékes bizonyítékul szolgálnak a fentebb már elemzett, Szentföldön készült *Credo* és a 13. század végéről származó könyv kéziratának egyes tartalmi és néhol pedig egyenesen *szövegszerű* egyezései, és azt is tudjuk, hogy Joinville a *Credo* szövegét a nyolcvanas évek végén ismét elővette és nagy valószínűséggel valamelyest át is írta.) A lehetséges válaszok mögött meghúzódó egyik legfontosabb kérdés természetesen a szöveg alaposabb tanulmányozása óta az szokott lenni, hogy mennyire életszerű az az elképzelés, hogy egy kilencvenes évei közelében lévő ember egy felkérés hatására, „egy lendülettel" képes lediktálni egy tartalmában szerteágazó és a leírt részleteiben is rendkívüli gazdagságú könyvet, mint amilyen a *Vie de saint-Louis*? Ez a megközelítés még akkor is problematikus, ha tudatában vagyunk annak, hogy a középkori embernél, a középkori társadalomban az emlékezés és emlékezet máshogy működik, hogy az orális és az írott emlékezet viszonya más, továbbá hogy az előbbinek az utóbbi irányába történő (egyébként a 13. századtól föllendülő) átfejlődése egy igen sajátos és komplex folyamat.[773]

Nincs arra lehetőségünk, hogy ezt az immár századokon átnyúló, gyakran szubjektív megközelítésű és hipotetikus[774] elemeket is bőven tartalmazó (egyébként korántsem terméketlen) vitát részleteiben ismertessük. Mivel azonban úgy tűnik, hogy ez a polémia még mindig nem teljesen zárult le,[775] nem tartom haszontalannak, hogy röviden utaljak itt a két elképzelés fontosabb érveire, és fontosabb megállapításaikat összevessem egymással.

---

[773] Patrice DECK, *Mémoire*, in *DMA*, 900-901.
[774] JOINVILLE, 1995., CVII-XIX.
[775] Újabban ismét fölvetődik az egyes szövegrészek vagy *korábbi* változatok meglétének valószínűsége. Erről azonban pillanatnyilag csak szakmai beszélgetések alkalmával esett szó. Nem tudok arról, hogy ennek új publikációkban is nyoma lenne.

Kezdetben (Gaston Paris, Robert Bossuat) föltételezték, hogy Joinville műve fokozatos építkezés gyümölcse; hogy nem egyszeri folyamatos írói tevékenység hozta létre, hanem voltak régebbi változatai, és lehettek olyan összefüggő részei, melyeket szerzője esetleg már korábban lejegyeztetett. Szerintük erre utalnak – egyebek mellett – a szövegben meglévő egyenetlenségek és ismétlések, melyek azt valószínűsítik, hogy a szentföldi keresztes hadjárat történetéről készülhetett egy korai följegyzés (legkorábban a Szentföldön, vagy a hazatérést követő időszakban), továbbá, hogy Lajos király halála után (1270–1272) vagy legkésőbb 1282-körül, a kanonizációs per idején és az azt követő időszakban, a szentté avatási procedúrával összefüggésben viszont akár több változat is születhetett.

Erre alapozva alakult volna ki az 1305 után írt kibővített, új, vagy átjavított és aktualizált bevezető résszel és zárófejezettel ellátott, s a *Grandes Chroniques*-ból[776] átemelt fejezeteket is tartalmazó, egységes koncepcióba szerkesztett szöveg, mely a ma „brüsszeli" kéziratként ismert szöveg eredetijének az alapjául szolgált. Ugyanezt erősíti meg Michel Zink irodalomtörténetének Joinville-re vonatkozó fejezete: „*1272-ben megírta annak a keresztes hadjáratnak a történetét, melyben ő maga is részt vett*."[777]

A kutatók egy másik csoportja (élükön a két legfontosabb modern kiadás készítője, Natalis de Wailly, Jacques Monfrin) amellett álltak ki, hogy Joinville könyve kizárólag a fölkérést követően, és „egy lendülettel" íródott: szerintük az agg, ám szellemileg is kivételesen aktív *sénéchal* a művét koherens, összefüggő *Emlékiratként* alkotta meg.

A 20. század végére, különösen Jacques Monfrin tekintélyt parancsoló Joinville-kiadásának megjelenését (1996) követően – úgy tűnt –, ennek az utóbbinak a nagyobb az elfogadottsága. A Joinville-kiadás előszavában Jacques Monfrin teljesen kategorikusan fogalmaz e kérdésben: „*Az egész, abban a formában, ahogy mi ismerjük, egy egészet alkot, melyet egy lendülettel írtak meg. Nincs semmiféle bizonyíték arra, hogy a keresztes háború elbeszélése már korábban elkészült volna. Joinville csak azt követően kezdett el Szent Lajos élettörténetén dolgozni, hogy arra Navarrai Johannától felkérést kapott, 1305 utolsó hónapjaitól kezdődően, s nem fejezte be a munkát 1309 októbere előtt.*"[778]

Nem hiszem, hogy ebben a vitában könnyű lenne áttörést elérni, és perdöntő bizonyítékot találni. Az alábbiakban mégis, döntően a történészi aspektusból nézve az eddigi megállapításokat, érveket és ellenérveket, azt a néhány gondolatot szeretném fölvetni,

---

[776] A *'romant'* ez esetben természetesen nem *'regény'*, hanem francia nyelven írott könyv (jelen esetben *Franciaország Nagy Krónikái*). (…) *„et grant partie de ses faiz que j'ai trouvez, qui sont en un* romant*, les quiex j'ai fet escrire en cest livre.*" in JOINVILLE, 1995, **768**.; JOINVILLE, 2015., **768**.

[777] ZINK, *La littérature…*, 195.

[778] JOINVILLE, 1995., LXXVI.

melyeket ebben a kérdésben a Joinville-szövegeknek a fordítói munka következtében elkerülhetetlen „mélyolvasása” inspirált; – a magam részéről ezzel szeretnék a mű további tanulmányozásához újabb szempontokat szolgáltatni.

Mint láttuk, a Joinville-kutatók – különösen Wailly, Delaborde, Gaston Paris, Bossuat, Monfrin – abban valamennyien egyetértenek, hogy a ma meglévő legkorábbi kézirat alapjául szolgáló szöveg elkészítését konkrétan Champagne és Navarra örökösnőjének, IV. Fülöp feleségének, Navarrai Johannának (1273–1305) a felkérése indította el. Azt követően szerintük Joinville szinte azonnal nekifoghatott a munkának, melyet 1309 októberében fejezett be. (Ennek interpretálásában viszont már mutatkozik némi eltérés.) A kezdő dátumot is nehéz meghatározni, mert a felkérés időpontja nem ismert, ezért is született az a feltételezés, hogy annak a kéziratnak, melyet szerzője legkésőbb 1309-ben fejezett be, létezhetett egy korábbi (1305 előtti) fogalmazványa. Annyi viszont bizonyos, hogy Joinville 1306-ban (még vagy már) dolgozott a könyvön, mert a szövegben megemlíti a burgundi herceget, aki „nemrég halt meg”.[779]

A „brüsszeli” kézirat befejező mondatának az értelmezéséhez egyébként Monfrin egy szellemes analógiát is kapcsol, amennyiben arra hívja föl a figyelmet, hogy Joinville műve első és befejező mondatának megfogalmazása formailag mintegy „bekeretezi” a szöveget, mely így érdekes hasonlóságot mutat Joinville X. Lajosnak írott, fentebb már elemzett levelével (lásd: II.1.b. fejezet). Monfrin ebből arra következtet, hogy az alkalmazott keret-formulával a szerző a mű tanúságtétel jellegét, vagyis hivatalos dokumentumként való hitelesítését is sugallni kívánta.[780]

Mivel azonban a mára már elveszett kéziratok alapján készült első kiadásokból nem csak a dátum, hanem ez az egész befejező formula hiányzik, úgy vélem, ez a körülmény csak tovább növeli a kéziratok között jelentőséggel bíró eltérések számát. Sőt, inkább azt támasztja alá, hogy az első kiadók forrásául szolgáló kéziratok szövegei (azon túlmenően, hogy biztosan nem azonosak a ma ismert legrégibb szöveg eredetijével) valószínűleg attól függetlenül és azzal nem egy időben (föltehetően annál korábban) készülhettek.[781]

---

[779] Joinville valójában IV. Hugues de Bourgogne (1213.03.09.-1218-1272.10.03.) egyik szentföldi történetéről beszél, amikor mellékesen hozzáteszi, hogy ő az „*apja volt annak a hercegnek, aki nemrég halt meg*”. Ebből lehet ara következtetni, hogy II. Robert de Bourgogne-ról (1248?-1272-1306.03.21.) lehetett szó. WAILLY, 1874, 481.; JOINVILLE, 2015., **555**

[780] JOINVILLE, 1995., LXXVII.

[781] „*Bizonyosnak tűnik számomra az, hogy az MP* (Ménard – Pierre de Rieux) *a többinél régebbi változat* (…) *olvasatának nagyobb jelentőséget kell tulajdonítani, mert több helyen is a jó szöveget tartalmazza…*” *Uo*., CVII.

Az 1309-októberi datálás esetében pedig az sem kizárt, hogy nem föltétlenül a mű befejezésének a dátumáról van szó: lehetséges, hogy ez csupán annak a másolatnak az elkészülési dátuma, amit Joinville X. Lajos számára készíttetett. Az ajánlásnál, mivel abban X. Lajos még nem francia királyként, csak a „*francia király fiaként*" ('filz du roy de France') és „*Isten kegyelméből Navarra királyaként*" szerepel, csak annyi a biztos, hogy az eredeti kéziratnak IV. Fölöp halálát (1314. november 29.) megelőzően, de nem föltétlenül 1309 októberében kellett elkészülnie.[782] Eszerint a mű szövege lehet korábbi, a *Prológus*nak és a záró fejezetnek a szövege viszont későbbi, vagyis akkár több esztendő is elválaszthatja őket egymástól. Erre az álláspontra helyezkedett Gaston Paris, aki úgy véli, hogy a könyv 1305 körül[783] elkészült, és csak a bevezető (az ajánlás) és a befejező rész írattatott meg 1309-ben.[784] Mindemellett a kézirat hitelesített dokumentumként való megjelenítésének szándéka arra is utalhat, hogy Joinville ezt a szöveget egész életműve lezárásának, munkája végső változatának tekintette.[785] Egyébként a Joinville-hez köthető szövegek esetében nem csak a X. Lajoshoz írott, Monfrin által említett levélre lehet modellként tekinteni, hanem számos más Joinville által kiadott, a *sénéchali* bíráskodási tevékenységéből következően készült dokumentumra is, ahol ezt a formulát visszatérően és következetesen alkalmazzák.[786] (Itt jegyezzük meg, hogy a másik datált, kőbe vésett Joinville-szöveg az ugyancsak 1309-ben, vagy 1311-ben készült clairvaux-i sírfeliraton található, melynek szerkesztése – és egyáltalán felállításának szándéka – hasonló benyomást kelt.)

Jacques Le Goff, aki miközben ugyancsak kiemeli az emlékezet szóbeliségének fontosságát a középkori ember életében, – éppen Michèle Perret és Monfrin nyelvészeti és filológiai kutatásaira hivatkozva – maga is lehetségesnek tartja, hogy „*Joinville már*

---

[782] Más a helyzet, ha a datálás az eredeti kéziratban szerepel, és természetesen más akkor, ha az arról készült *másolatot* (brüsszeli kézirat) datálja. Tehát lehet, hogy 1309 októbere az *eredeti kézirat* elkészültének a dátuma, de az is elképzelhető, hogy azé a *másolaté*, melyet X. Lajosnak átadott. Az előbbi esetben a „brüsszeli kézirat" az 1309 októbere és 1314. november 29. közötti időszakban került átadásra. Az utóbbi esetben viszont az eredeti kézirat korábban is iródhatott, de a végleges változatnak 1306 és 1309 októbere között kellett elkészülnie.

[783] Mint fentebb láttuk, a szövegben még utal olyan eseményre, mely1306 márciusában történt meg. JOINVILLE, 2015., **555**. (Lásd fentebb, 773. sz lj.).

[784] PARIS, 1989., 458.

[785] *„Et les autres choses qui sont escriptes ne vous tesmoigne que soient vrayes par ce que je ne les az veues ne oÿ.*" JOINVILLE, 1995., **765.;** és LXXVI.

[786] „*Je Jehan, sires de Joinville et senescahuz de Champeigne fais savoir à touz* (…) *En tesmoignage de verité et pour ce que ces chozes soient ferme et estable*… Natalis de WAILLY, *Recueil de chartes originales de Joinville en langue vulgaire*, Bibliothèques de l'École des Chartes, XXVIIIe, vol. III. 6e. livre, A. Franck, Paris: 1867., 589-592, 602, 603, 604.

korábban, a király halálát követően megírta a Mémoires-*jait.*"[787] Az alábbiakban röviden összefoglaljuk a különböző érveket és ellenérveket.[788]

A szöveg datálásával kapcsolatos első koherens elképzelés tehát Gaston Paris munkásságához kapcsolódik. A könyv megírásával és egyes részek korábbra keltezésével kapcsolatban Paris érvelésének egyik fontos tétele, hogy szerinte a szentföldi keresztes hadjárat története önmagában is egy kerek egész, és igen valószínű, hogy a végleges Joinville-kéziratnál korábban (talán jóval korábban, alapelemeiben, a *Credó*hoz hasonlóan, akár már a Szentföldön) megszülethetett. (Bár az kétségtelen, hogy olyan szövegről, mely *csak* a szentföldi keresztes hadjárat krónikáját őrizte volna meg, nincs még áttételesen sem tudomásunk.)

Tétele alátámasztására Paris azzal érvel, hogy a királynak „szentként" való említése a keresztes hadjáratot elbeszélő részben feltűnően ritka, s amikor előfordul, akkor sem a szentkultusz szokásos kontextusában fogalmazódik meg. Paris véleménye szerint ez arra utal, hogy a kérdéses rész a szentté avatást megelőzően keletkezett, tehát a Joinville könyvének legrégibb ismert kéziratának eredetije nem „egy lendülettel" készült el a 14. század első évtizedében, hanem volt már egy korábbi változata, de legalábbis volt egy olyan része, amely már korábban megszületett. (Mint láttuk a historiográfiával foglalkozó fejezetben, Gaston Paris emellett tört lándzsát akkor is, amikor föltételezte, hogy a Villehardouin és a Joinville családok közötti kapcsolat befolyásolhatta Joinville-t a keresztes hadjárat történetének megírásában, amennyiben őt magát is a champagne-i történetírói hagyományok követésére sarkallhatta.)

Emellett azonban nincs igazán magyarázat arra, hogy ha Joinville a hetvenes évek elején megírta a keresztes hadjárat krónikáját, akkor azt miért nem tette azt közzé. (Adatnk nincs rá, de a korabeli udvari életről szóló áttételes ismeretek alapján arra engednek következtetni, hogy az ilyen történetek – részletekben, vagy egészükben – orális közlési forma segítségével a királyi udvarban, a fejedelmi udvarokban ismertek lehettek; – ami viszont kétsgtelenül a közzététel egyik, mondhatni legelterjedtebb formájának tekinthető.)

Monfrin viszont ezt a gondolatmenetet nem találja elfogadhatónak. Cáfolatként négy olyan esetet is említ, ahol a király a fenti a szövegrészben, vagyis már a keresztes krónikában

[787] LE GOFF, 1996., 549-551. Le Goff és Monfrin könyvének a megjelenése keresztezte egymást: amikor Monfrin könyve 1995-ben megjelent, Le Goff kézirata már le volt adva, tehát nem használhatta az új kiadás szövegét.

[788] Érdekességként jegyezzük meg, hogy Birkás Géza ebben úgy foglal állást, hogy a mű „két különböző időben és célból készült részből áll; az első része emlékirat, amelyben elbeszéli a Szentföldön szerzett tapasztalatokat, a második része pedig egy Szent Lajos dicsőítésére szánt magasztaló irat." BIRKÁS, *A francia irodalom*, 50.

is „szentként” szerepel. Ha azonban alaposabban és egyenként megvizsgáljuk az általa idézett szöveghelyek kontextusát, tartalmilag Monfrinnek ezek az ellenérvei korántsem tűnnek igazán meggyőzőnek.[789] Arról nem is beszélve, hogy egy olyan könyvben, melynek kiválasztott központi alakja, mondhatni a „címszereplője” maga a szent király, mint ellenérv kissé halványnak tűnik az ezzel összefüggésben idézhető mindösszesen négy alkalom, ahol Lajos király ilyen minőségben szerepeltetik. Problematikus továbbá, hogy még ezek az említések sem egyértelműek: az első esetben ugyan Paris és Monfrin értelmezése egyaránt megengedhető, egy másikban viszont, szemben Monfrin állításával, valójában a király kapcsán nem kifejezetten kultikus értelmében vett szentségről van szó. A harmadiknál pedig a meglehetősen általános „a szent ember” kifejezés szerepel, ráadásul eléggé mellékes szövegösszefüggésben. A negyedik esetben pedig Joinville egy olyan történetet mesél el, melyben a Nagy-Örményországból érkezett utazók „*szeretnék látni a szent királyt*”.[790] A Monfrin által hozott és a Gaston Paris tételét cáfolni hivatott példák között eszerint három ízben szerepel „*a szent király*”, egyszer pedig a „*szent ember*”[791] kifejezés.

Átnézve az egész szöveget megállapíthatjuk, hogy statisztikailag ez azt jelenti, hogy az egész műben található huszonöt hasonló említésből csupán négy került a szövegnek abba a részébe, mely Joinville könyvének háromnegyedét teszi ki. Emellett, alaposabban megvizsgálva, ezeknek az említések a kontextusa is olyan, hogy ott egyáltalában nem ezen van a hangsúly; a használt kifejezésnek nem a király kultikus értelemben vett „szentségével” kapcsolatban van jelentősége. A negyedik példát – mely több szempontból is figyelemre méltó történetet ír le – igen jellemzőnek tartjuk, ezért kissé részletesebben idézzük: ebből az is jól kitűnik, hogy az idézett rész inkább anekdotikus (sőt, gyengéden élcelődő) hangulatú, mintsem egy meglévő korai szentkultusz bizonyítására alkalmas szöveg.

A történet szerint a Jeruzsálembe tartó zarándokok – meséli Joinville – „*arra kértek, mutassam meg nekik a szent királyt. Egy sátorban találtam rá, a sátor rúdjának támaszkodott, háttal ült a puszta homokban, alatta nem volt sem szőnyeg, sem más efféle. A következő szavakkal fordultam hozzá:* ’Uram, hatalmas tömeg van itt Nagy-Örményországból, akik Jeruzsálembe tartanak, s azt kérik, hogy mutassam meg nekik a szent királyt; de azért én még nem szeretném a csontjaidat csókolgatni.’ *Nagyot kacagott erre s azt mondta, hogy hívjam oda őket, amit meg is tettem. Most, hogy látták a királyt, Isten kegyelmébe ajánlották őt, a*

[789] PARIS, 1898, 442-446. JOINVILLE, 1995., LXIX-LXX.
[790] JOINVILLE, 2015., **565-566.**
[791] JOINVILLE, 1995., LXX. Különböző változatokban szerepel ez a kifejezés. (’nostre saint roy Louys’, ’nostre roy saint Louys’, ’le saint roy’, ’nostre saint roy’) *Uo*., 467.

király pedig ugyanígy tett velük.”[792] (Később, az első nyomtatott kiadásokkal való összehasonlítás kapcsán látni fogjuk, hogy a Monfrin által példaként hozott „négy említésből” kettőnek még a *léte* is erősen megkérdőjelezhető: vagyis még a „brüsszeli” kézirat szövegében szereplő „szent” király kifejezés is későbbi beszúrás.)

Összefoglalva: a szentföldi keresztes hadjárat történetét bemutató részben a Lajos király szentségével kapcsolatban megjelenő említések nem mennek túl „a nagy tekintélyű, szentéletű ember” kontextus fogalmán; – Gaston Paris állítása tehát, mely erre alapozza, hogy a történetnek a keresztes hadjárat része a szentté avatást megelőző időszakban keletkezett – legalábbis az ezekre való hívatkozásra építve – véleményem szerint nem dönthető meg.

Monfrin másik ellenvetése abból indul ki, hogy a *sénéchal* kitűnő memóriával rendelkezett, történetét – a verbalitás uralkodásának világában – sokszor, sok helyen előadhatta, tehát az egész szöveg kellően bevésődött az emlékezetébe. Erre a kitűnő memóriára viszont kiemelkedő példaként két, Joinville által előadott, nagy részletességgel és életszerűen elmondott eseményt hoz föl: a damiettai partraszállás és a saumuri ünnepség epizódját. Monfrin Joinville emlékeinek frissességére vonatkozó megjegyzése azonban ez esetben sajnos éppen két olyan – nagyon ismert, nagyon elterjedt – részletre utal, melyeknek hitelessége erősen megkérdőjelezhető.[793] Nem föltétlenül a kivételes memória meglétének kétségbe vonásáról van itt szó, hanem arról, hogy az események részletekbe menő és élményszerű leírására szerintem itt egészen más a magyarázat, ezért arra nem bizonyíték, amire Monfrin referenciaként kiválasztotta. (Ezt a kérdést a historiográfiai fejezetben részben már érintettem, és még szó róla későbbiekben is: lásd a *III.5. – Hitelesség* versus *fikció* c. fejezetet.) Mivel pedig Monfrin cáfolata a fenti két labilis hitelű bizonyíték-csoportra támaszkodik, úgy ítéljük meg, hogy Jacques Monfrin Gaston Paris tételével szemben megfogalmazott ellenvetései nem eléggé meggyőzőek, és továbbra sem zárják ki annak lehetőségét, hogy a mű *Croisade*-, vagy ha úgy tetszik *Mémoires*-része a végső változatnál jóval korábban elkészülhetett. Gaston Paris, Robert Bossuat és Michel Zink által képviselt hipotézis tehát a keresztes krónika-rész relatív önállósága tekintetében továbbra is igen valószínű magyarázat marad.

Korábban említettük, és itt is érvényes, hogy a kutatásokat segítheti az első szövegkiadások egyes részeinek az összevetése. (Ezúttal mindenekelőtt a bevezető és záró részek különbségeire kívánom felhívni a figyelmet.) Noha nincs meg az eredetijük, ahhoz a nyomdai változatok is elegendőek, hogy közöttük lényeges tartalmi eltéréseket figyelhessünk

[792] JOINVILLE, 2015, **565, 566**.
[793] JOINVILLE, 1995., LXXI-LXXXIII.

meg: a kiadások alapjául szolgáló kéziratok néhány fontos részletben határozottan különböznek egymástól is, és a ma általánosan a leghitelesebbként elfogadott „brüsszeli" kézirat szövegétől is. Ezek az eltérések pedig nem csak arra utalhatnak, hogy több (de – mint láttuk – legalább két további) kéziratról van szó, hanem azt a hipotézist is megerősítik, hogy az első kiadások eredeti kéziratai valószínűleg maguk sem egy időben készültek.

A Joinville-mű első két kiadója, A. Pierre De Rieux és Claude Ménard egymáshoz sokban hasonlító, de megfogalmazásaikban eltérő, külön kéziratokból dolgozott.[794] A köztük lévő különbség rögtön a bevezetőikből kiderül, hiszen mindkettőjük szövegkiadásának más a kezdete (itt a kéziratok szövegének az ajánlására gondolunk) és más a vége. És persze vannak bennük egyéb eltérések is (néha bővebbek, de többnyire szűkebbek), amelyeket Jacques Monfrin részletesen föl is sorol.[795] Az ajánlások, valamint a bevezető és befejező részek összevetéséből kiderül, hogy a kéziratok címzettjei nem azonosak: az egyik esetben Fülöpről, a másikban Lajosról van szó, továbbá hogy a leírt ajánló szöveg egyes elemei történetileg és genealógiailag pontatlanok és zavarosak. Ménard szövege esetében különösen figyelemre méltó, hogy a dedikáció és a záró mondat erősen vallásos töltést kap.

Az Antoine Pierre de Rieux-nél az ajánlás így szól: *„A magasságos és nagyhatalmú Fülöp úrnak, Franciaország királyának, a szent emlékezetű király és birodalmi gróf Szent Lajos király fiának, Jean, Joinville ura, Champagne sénéchalja, a legalázatosabb üdvözletét küldi."*[796] A befejezés ugyancsak eltérő: *„Könyörögve kérem művem olvasóit, hogy jól fogadják, amit írtam: biztosíthatom, hogy mindannak igazságát, amit írtam, én magam is láttam: és amiről azt írtam, hogy hallottam, azt szavahihető emberektől vettem."*[797] Tehát ennél a befejezésnél sem a vallásos (Ménard), sem a dokumentum-szerű („brüsszeli kézirat") hitelességre utaló fordulat nincs (a dátum továbbra is mindkettőnél hiányzik), csupán a történetírónak az a – korántsem lebecsülendő – igénye fogalmazódik meg mindkettőben, hogy művének *történeti hitelességét* hangsúlyozza az olvasó számára.

A Ménard által használt kiadásban a dedikáció már Lajosnak szól, a bevezető szövegében viszont a felkérést megfogalmazó személyként továbbra is a címzett „*megboldogult édesanyja, Szent Lajos hitvese*" szerepel. (Vagy az egyik, vagy a másik elem

[794] Gaston Paris bevonta a vizsgálatba a két legkorábbi kiadás által átörökített szöveghagyományt is, de az egyes epizódok tartalmi kérdései kevésbé keltették föl az érdeklődését. PARIS, 1898., 380-386. (Megemlíti, hogy Antoine Pierre de Rieux nevében a „de Rieux" nem családi név, de úgy vélem, hogy miután a kiadványokban így szerepel, célszerűbb a teljes változatot használni.) *Uo*. 380.

[795] Monfrin szerinti eltérések a nyomtatott változatokban. JOINVILLE, 1995., CII-CVII.

[796] *„A treshavt & trespvissant seignevr PHELIPPE ROY DE FRANCE, fils de tressainte memoire le Roy S. Loys, & Comte Palatin, Ian Sire de Ionuille Seneschal de Champagne, treshumble salut."* JOINVILLE, (De Rieux), 1596., 1.

[797] JOINVILLE, (De Rieux), 1596., 25, 320.

hibás.) Ménard esetében a történet egy fohásszal kezdődik: *„A legszentebb és a leghatalmasabb Szentháromság, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen.*", és az alábbi fordulattal végződik: *"Könyörögve Istenhez, hogy Szent Lajos úr imái közbenjárásának eredményeképp kegyeskedjék megadni nekünk mindazt, miről tudja, hogy testben és lélekben hiányát szenvedjük. Amen.*"[798] Ennek a szövegnek a hangulata leginkább a kanonizációs folyamat kontextusához illeszkedik, és ha átvesszük Ménardnak a brüsszeli kézirat befejező formulája kapcsán követett gondolatmenetét (a X. Lajosnak írott levél és a könyv befejezésének összehasonlítása), akkor fölvethetjük, hogy a Ménard által publikált szövegnek a vallásos hangvételű bevezetője hangulatában leginkább a *Credó*hoz,[799] az imádságot idéző befejezése pedig inkább a clairvaux-i sírfeliratéhoz hasonlít.[800]

Joinville-nek a kanonizációs folyamatban való aktív részvétele (személyes meghallgatása) valószínűleg a mű végleges formába öntése szempontjából is lényeges lehetett. Nem csak arra kínált lehetőséget, hogy tanúskodjék, hanem arra is, hogy átgondolja és rendszerezze emlékeit.[801] A szentté avatásról mindhárom vizsgált szöveg szól, a szertartás legrészletesebb leírása azonban *csak* a brüsszeli kéziratban található meg. Eszerint, ha feltételezzük, hogy a visszaemlékezéseket és az ahhoz kapcsolódó feljegyzéseket a kanonizációs folyamat valamelyik fázisa inspirálta, elképzelhető, hogy az első – áttételesen ismert – teljesebb szöveg akár már az 1297 utáni időszakban elkészülhetett.

Mint láttuk, az első kiadásokból nyerhető információk arra utalnak, hogy külön-külön mindkettő régebbi szövegre megy vissza, mint a brüsszeli kézirat forrásaként szereplő változat.[802] A Monfrin-kiadás – mint láttuk – egybegyűjtötte a különböző szövegek között meglévő tartalmi eltéréseket, de nem került sor annak elemzésére, hogy ezeknek az eltéréseknek mi a magyarázata. Úgy tűnik, leggyakrabban a másolók pontatlanságai (hanyagság, figyelmetlenség, s a tudatlanság sincs kizárva) illetve a másolók, majd pedig a kiadók önkényes beavatkozásai kerülnek szóba. Való igaz, ha minden eltérést eleve a másolók

---

[798] *„Au nom de la tressainte & tressouverain Trinitee, le Pere, le filz, le Saint Esperit, amen"* (…)*"Priant à Dieu, que par la priere de Monseigneur Saint Loys il lui plaise nous donner ce qu'il sait nous estre necessaire, tant au corps, que aux ames. Amen.*" JOINVILLE, (Ménard), 9 és 277.

[799] *„Az Atya és a Fiú és a Szentlélek és a leghatalmasabb egyetlen Isten nevében és tiszteletére.*" WAILLY, 1868. 415.

[800] .Joinville ura, *„akinek az úr adjon meg mindent, amire testének és lelkének szüksége vagyon*", *Uo*., 545., VEYSSIERE, *Tombe découverte…*, 35.

[801] Erre egyébként maga Joinville is utal művében, amikor idézi „Jean de Samois testvér" szavait, *„aki a mi szent királyunk egyéb nemes cselekedetei között felidézte az egyiket* (ezek szerint volt több), *melyet* – mondja – *korábban esküvel én tanúsítottam, mert saját szememmel láttam."*JOINVILLE, 2015., **763**.

[802] Egyébként ezt támasztja alá mind Monfrin, mind Paris kézirat-leszármazási sémája is. in JOINVILLE, 1995., CVI-CVII.

rovására írunk, illetve önkényes döntéseikhez, valamint az illetéktelen kiadói beavatkozásokhoz kötünk, a szövegek összevetésének valóban kevés a létjogosultsága.[803] De vajon indokolt-e ez az általános és kategorikus elutasítás?

Az eredeti kézirat hiányában nehéz egyértelműen bizonyítani, de mindenképpen megfontolandó az a lehetőség is, hogy ezek a szövegek a „brüsszeli" kézirat szövegével összehasonlítva helyenként egyszerűen azért eltérőek, mert egy átdolgozás előtti, tehát korábbi változatot örökítettek át. E szerint a feltételezés szerint az eltérések és a hiányok jó része nem (vagy nem csak) a másolók hibájára, vagy a kiadók beavatkozására vezethetők vissza, hanem legalább ennyire logikus magyarázat lehet az is, hogy azok a korábbi szövegváltozatokban még egyszerűen nem (vagy nem pontosan úgy) voltak benne. Mindez feltételezi, hogy Joinville a végső változat (a brüsszeli kézirat eredetije) elkészítése alkalmával, a meglévő korábbi szövegeket kiegészítette és tovább írta, ami egyébként teljesen természetes eljárás lenne, amint azt Michel Zink-nél is olvashatjuk. *„Amikor Jeanne de Navarre, Szép Fülöp felesége azt kérte tőle, hogy írasson egy könyvet Szent Lajos 'bölcs mondásairól és jó cselekedeteiről', elővette a korábbi történetet és kibővítette a szent király életéből vett történetekkel és anekdotákkal."*[804]

Ha pedig ez így van, akkor (szemben Jacques Monfrin véleményével) az a valószínűbb, hogy a mű nem egyhuzamban, és nem egy lendülettel íródott. A Monfrin által is hangsúlyozott – valóban meglévő – „egység" azonban ezzel együtt létezhet, de ebben a formában csakis a brüsszeli kézirat eredetijére vonatkozna, melynek a koherenciáját nem kizárólag az „egyhuzamban írás" magyarázhatja, hanem sokkal inkább a szerző koncepcióját kihangsúlyozó egybeszerkesztés (alkotó szerkesztői tevékenység) és az annak során tett kiegészítő betoldások is lehetnek a létrehozói.

Ennek további alátámasztására és az alkotási folyamat illusztrálására térjünk vissza egy fentebb már idézett, elgondolkodtató konkrét példára: A „szent" jelző használatával kapcsolatban fentebb idéztük Joinville beszámolóját, mely a „szent király" és a Jeruzsálembe tartó, „Nagy-Örményországból" érkező zarándokok találkozását beszéli el. Nos, ez a rész mind Pierre de Rieux, mind pedig Ménard szövegében megvan, de jól láthatóan másképp.

A zarándokok ugyanis nem a „*szent királyt*" akarják látni, hanem „*csak*" a „*jó Királyt*", ('le bon Roy'), és „*latinul tudó tolmácsuk*" ('Trucheman') segítségével azért fordulnak Joinville-hez (aki ezek szerint tudott latinul), „*mert úgy tudják, hogy ő a király közeli embere*" ('j'estois le prouche de Roy'). A király nem ül a földön, de *fölnevet* ('il se

[803] „*Kimaradt, mert fölöslegesnek tartották*" – írja Monfrin. *Uo*., CIII-CIV.
[804] ZINK, *Littérature française…,* 195.

print a rire') és szívesen látja őket; a zarándokok pedig „igen nagy *tiszteletüket fejezik* ki" ('lui firent moult grant honeur'), majd „*Isten kegyelmébe ajánlják egymást*" és odébbállnak. Szentségről egy szó sem esik, és arról sem, hogy a királyt már ekkor *szentként* tisztelnék. Joinville csattanós és szellemes megjegyzése pedig, mely szerint „*azért még nem szeretném a csontjait csókolgatni*", az első kiadásokból (és föltételezhetően a forrásaikból is) ugyancsak teljesen hiányzik. Véleményünk szerint erre sincs más racionálisan elfogadható magyarázat, mint hogy a brüsszeli kéziratban ránk hagyományozott történetnek ez a része is egy későbbi, ezúttal anekdotázó hangvételben átírt, és Lajos királyt a szentség felé vezető út egy állomásán bemutatni akaró fiktív betoldás.[805]

A szövegek összevetése hoz más figyelemre méltó eredményt is: a könyv befejező története – Joinville álma – ugyan mindhárom szövegben megtalálható, és egyértelművé teszi, hogy ez a rész (miután van rá utalás) biztosan mindhárom esetben a szentté avatási szertartást (1298) követően került lejegyzésre. Egy dologban azonban Pierre de Rieux forrása (és csak az övé) különbözik a többitől: nála Joinville-nek a királyhoz címzett, ereklyét ('*a szent igaz testének ereklyéjét*')[806] kérő mondata nem szerepel.

Annak, hogy de Rieux forrásából ez a kérés kimarad, vélhetően ismét nem csak az lehet az oka, hogy a másoló ezt érdektelennek tartotta, vagy eltévesztette, hanem az is, hogy annak forrása készülhetett el a legkorábban és a másolt szövegben ez a mondat eredetileg sem volt benne.[807] A később lejegyzett másik kettőhöz azonban Joinville már ezt a kívánságát is *hozzáíratta*. (Mint később még majd látni fogjuk, vannak más, hasonlóan elgondolkodtató különbségek is, melyek arra utalnak, hogy az első kiadások szövegei és a ránk maradt kézirat tartalmi összevetése új információt ad, módosítjhata az eddig ismert képet, tehát további figyelmet érdemel.)

Összegezve: a fentiek alapján okkal feltételezhető, hogy Antoine Pierre de Rieux kiadása az, mely az eddig ismert legrégibb fogalmazványra támaszkodott,[808] továbbá hogy Claude Ménard szövege nálánál későbbi, valamint hogy a legteljesebb és legkésőbb elkészült szövegváltozatot a „brüsszeli" kézirat (ugyancsak elveszett) eredetije tartalmazta.

---

[805] JOINVILLE, (A. P. de Rieux),1596., LXXI. fej. és JOINVILLE, (Ménard),1617., 96.

[806] JOINVILLE, 2015., **767**.

[807] Már utaltunk rá, hogy Szép Fülöp 1308. május 17.-én Szent Lajos ereklyéit – látványosan, és a szent kultuszának további terjesztése érdekében – szétosztotta. Ez is utalhat arra áttételesen, hogy Pierre de Rieux kiadásának kézirata 1308 előttről származik.

[808] Ez esetben arra is lehetne magyarázat, hogy miért szól az ajánlás Fülöp királynak (az első változatot talán Joinville *valóban* Fülöpnek szánta); - s a másik kettő esetében a címzés módosításában megjelenhetett az a csalódottság, melyet Szép Fülöp politikájával kapcsolatban érzett, sőt – mint fentebb már említettük – az a személyes csalódottság is, hogy nem részesült a királytól az 1308-as ereklye-adományban.

III.2. A könyv felépítése és főbb részei

Ha a mű felépítését nézzük, már első pillantásra föltűnő annak szerkezete, mely eltér egy történeti mű esetében a szokásostól: az egészét tekintve ugyanis nem kronologikus – leszámítva a keresztes hadjárat eseményeit taglaló részt.[809] Ez is utalhat arra, hogy a hadjárat története valójában a könyvön belül külön egységet képez. A leírásokat többé-kevésbé rendszeres *digressziók* teszik változatosabbá. Maga Joinville ugyan két, egymástól tematikailag is elkülönülő részről beszél, ám a mű ennél még több elemből tevődik össze. A *prológus* **18** bekezdésből áll, melyet a Lajos navarrai királynak szóló ajánlás foglal keretbe.[810] Ebből viszont már valóban az látható, hogy jelen van benne a történeti műtől elvárható *kronologikus* szemlélet és a *nevelő* célzattal készült szöveg tematikus megközelítése.[811] A király „szent mondásait" felidéző rész (**19–67**) az uralkodó legfontosabb erényeinek felsorolásával kezdődik. Joinville nemcsak a király szavait idézi, hanem példás cselekedeteiről és erényeiről is beszámol, s ezekhez minden esetben magyarázatokat és példákat fűz, amivel egy kissé emlékeztet a *Credó*ban követett módszerre.[812]

Szent Lajos erényeinek a hagiográfiai megközelítés szempontjából lényeges összegyűjtése, leírása (esetleg *ismételt* leírása és fölidézése) Joinville művének az egyik legfontosabb célja. Említettük, és valószínűsíthető, hogy ezeknek a részeknek az összeállítására a szentté avatási folyamat során, a per anyagának az összegyűjtése idején lehetett alkalom és szükség.[813] Erre utal az is, hogy a történetek és példák jó része nem, vagy nem csak a keresztes hadjáratba indulás előtti, hanem az azt követő időszakból származik. Előfordulnak olyanok is, amelyeket

---

[809] Ezt Pierre de Rieux is érzékelhette és helyteleníthette, hiszen a könyv szerkezetét kronológiai sorrendbe próbálta szedni. (Ez egyben azt is jelenti, hogy nem érzékelte Joinville szerkesztési koncepciójának a lényegét). Ő a történetet Szent Lajos születésével kezdi, mely a brüsszeli kézirat esetében csak jóval később szerepel. in JOINVILLE, 2015., **69**. A datálást talán segítheti egy olyan adat is, amikor Joinville (Damietta kapcsán) analógiát állít, és arról beszél, hogy a Szajnán lévő stratégiai fontosságú Petit-Pont pusztulása milyen problémákat okozhat (s egy ilyen eseményre pár évvel könyve megírása előtt valóban sor is került: a hidat 1296-ban teljesen elmosta az áradás. *Uo*., **164**., és 83, 237. lj.

[810] *Uo*.,**1–18**.

[811] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 73-74.

[812] JOINVILLE., 2015., **11–16**.

[813] A teljes kanonizálási procedúra valamivel több, mint 25 esztendőt vett igénybe: 1272. március 4. és 1297. augusztus 11. között zajlott.

Joinville a királytól még a Szentföldön hallhatott. Van utalás olyan eseményre is, mely nem sokkal a mű befejezése előtt történt.[814]

Ebben a részben van szó a hittel kapcsolatos kérdésekről, a zsidókhoz való viszonyról, a vincennes-i erdő tölgyfája alatti ítélkezésről, Sorbon mesterrel kapcsolatban néhány anekdotáról, a lepra és a halálos bűn „teológiai" összefüggéséről, a Saumurben szervezett nagyszabású ünnepségekről, a király mértékletességéről és alázatosságáról, a kísértés és az ördög (*'Ennemi'*) nyomasztó jelenlétéről, a jogos tulajdon visszaadásának szükségességéről, a béke megteremtésének fontosságáról. Itt jelenik meg ismét az először a *Credó*ban már látott „bölcs és erényes" ember *(prud'homme)* később is rendre visszatérő alakja.[815]

Emellett több olyan részlettel is találkozunk, melyeknek a „tükör-történetét", ismétlését a keresztes hadjáratból való visszatérés utáni időszak eseményeinél újra olvashatjuk. Ezzel a szerző – akarva-akaratlanul – kihangsúlyozza ezeknek a részeknek a fontosságát (hacsak nem figyelmetlenségről, vagy a *sénéchal* „kihagyó" rövid távú emlékezetéről van szó, ahogy Gaston Paris föltételezte). Ilyen a szavát még a szaracénokkal szemben is megtartó Lajos király kivételes tisztességét bizonyító történet,[816] a ciprusi zátonyra futás elbeszélése,[817] az Hugues de Digne-nyel való, meghatározó fontosságú hyères-i találkozás,[818] az *interdictum* alá vett emberek elleni királyi közbenjárást kérő püspökök visszautasítása,[819] vagy éppen az Angliával megkötött béke és területi kompromisszum ügye.[820]

Ezek kétségtelenül fontos témák. Nem hiszem viszont, hogy ebbe a sorba illeszthető az a történet, mely elmeséli, hogy a szaracén asszonyok hogyan riogatták Richárd királlyal síró gyermekeiket, vagy a szaracén lovasok miként vélték a félelmetes király árnyékát minden bokorban fölfedezni, szándékos szerkesztés eredményeképp és különleges üzenet közvetítése céljából került volna többször a szövegbe. Persze az is elképzelhető, hogy egyszerűen azért szerepel a leírás kétszer is, mert Joinville-nek (vagy a korábbi szóbeli elbeszélések során esetleg a „közönségnek"…) nagyon tetszett. Mindenesetre ennek kapcsán Joinville

---

[814] Így pl. öltözködésére vagy éppen viselkedésére vonatkozóan, és ilyen IV. Fülöp a Mons-en-Pévèle-nél vívott csatájára való utalás, ahol Fülöp király csapdába került, és csak nagy nehezen menekült meg (1304. augusztus 18.): JOINVILLE, 2015., **25**, **37**, **42**.

[815] *Uo.*, **32**.

[816] *Uo.*, **21, 387 és 764**.

[817] *Uo.*, **39–41** és **634–637**.

[818] *Uo.*, **55–56** és **657–660**. LE GOFF, 1996, 25, 246–249, 264, 375, 523, 528, 739, 742, 909–910. KLANICZAY, 2000, 203.

[819] JOINVILLE, 2015., **61–64** és **669–671**.

[820] *Uo.*, **65** és **678–679**.

olvasmányaival kapcsolatosan is érdekes információhoz jutunk: megtudjuk, hogy ezek az anekdoták a „*Szentföld történetében vannak leírva*”, melyet eszerint Joinville ismert.[821]

Van olyan elképzelés is, mely Joinville *Prológus*ában a mű koncepciójának megfogalmazását látja, és ezt a részt egyfajta *captatio benevolentiae*-ként értelmezi.[822]

A második rész[823] az előzőhöz viszonyítva színesebb, és valójában több, egymástól eltérő, elég világosan különválasztható csoportot alkot. Négy ilyen témakör különíthető el. Először, mintegy felvezetésként, Joinville szól a Lajos király uralkodásának kezdeti szakaszában bekövetkezett eseményekről, főként azokról, amelyek már az ő életében történtek, s néha olyanokról is, amelyeknél esetleg ő maga is jelen lehetett. Ezt a belső „alfejezetet” Lajos király születésétől a francia sereg és Joinville keresztes háborúba indulásáig (1214-1248) számíthatjuk.[824]

Szó esik itt Lajos születéséről, koronázásáról, az Istenbe vetett bizalomról, az uralkodása kezdeti nehézségeinek leküzdéséhez szükséges isteni segítségnyújtásról, a király anyjának bölcsességéről, a két champagne-i örökösödési háborúról, melyek közül a második kapcsolódik az ország báróinak a „gyermekkirály” és a régens „idegen asszony” uralma elleni lázadásához. A történet igen bonyolult, benne szövetségek és elpártolások váltogatják egymást, mögöttük ott feszül az ország leghatalmasabb bárói és a központi hatalom látens, majd egyre evidensebb konfliktusa. Poitiers grófjának lovaggá ütése, majd birtokaiba való beiktatása bárói érdekeket is sért, aminek eredményeképp a rivális bárói csoportok szükségképpen fordulnak az angol király, III. Henrik felé. Joinville-nek itt is van több kronológiai tévedése, de a főbb folyamatokat jól írja le.

Mint a bevezető részben láttuk, Joinville hazája Champagne, melynek grófja egyben Navarra királya is, ezért az országos politikában fontos szerepet játszik, Joinville pedig – aki a történetben családja által is érintett[825] – mindenre és mindenkire figyel, aki Champagne grófságával kapcsolatba kerül. Noha a bárói lázadás különböző fázisai Joinville elbeszélésében kissé egymásra rétegződnek, kronológiájuk sem mindig helyes, és szövegében vannak pontatlanságok, a legfontosabb eseményeket nagy vonalakban jól összegzi, még akkor is, ha urának, Thibaud gróf bárói lázadásban játszott szerepének fontosságát csökkenteni igyekszik, és őt magát is inkább áldozatként tünteti föl.[826] Már itt látszik, hogy milyen kitűnő

[821] *Uo*., **77**, **558**.
[822] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 74.
[823] JOINVILLE, 2015., **68–768**.
[824] *Uo*., **68–109**.
[825] Simon de Joinville akciójára lásd Uo., **83–84**.
[826] *Uo*., **75, 79, 80, 81, 82, 82, 83, 85, 86.**

érzéke van a figyelmet megragadó, érdekes történetek[827] kiemeléséhez, és jól mutatja be a Francia Királyság nemesi társadalmának, illetve bárói törekvéseinek célrendszerét és hangulatát. Noha a Joinville által elmondottakat ezúttal célszerű kritikával kezelni, a franciaországi hatalmi konfliktusokról adott általános kép bemutatása nagy vonalaiban pontosnak tekinthető.[828]

Mint említettük, Joinville elbeszélésének terjedelmében a legnagyobb és tartalmilag is talán a legszínesebb és legfigyelemreméltóbb részét az egyiptomi keresztes hadjárat leírása teszi ki.[829] Igen érdekes például, hogy Joinville mit lát a közel-keleti országok, illetve az egyik legjelentősebb belső hatalmi krízisét átélő Egyiptom történetéből, melyben ekkor kezdődik a mameluk szultánok hatalomra jutása és uralmának stabilizálódása.[830]

A keleti keresztes államok számára valójában ez a vég kezdete. A keresztes hadjáratok történetében már a Konstantinápolyra nézve drámai következményekkel járó, IV. keresztes hadjárattal lezárult az a korszak, mely az I. keresztes hadjárattal indult, és céljaként direkt módon Jeruzsálem visszafoglalását, illetve a Jeruzsálemi Királyság pozícióinak megszilárdítását tűzte ki. A III. keresztes hadjárat (1188–1195) résztvevői még továbbra is a város és a királyság mielőbbi visszafoglalására törekedtek, de csak részsikereket tudtak elérni. Láttuk, hogy a francia királyok, a bárók és a lovagság generációi számára a keresztes vállalkozásban való részvétel „természetes életforma" és nemes küldetés volt. A Szentföld számukra a világ közepe. Joinville krónikájának megértéséhez és hivatkozásaihoz fontos ismerni nem csak a VII., de a III., a IV. és az V. keresztes hadjárat történetét is (ehhez jön még a „bárók 1239-es keresztes hadjárata"), már csak azért is, mert a helyszínek egy része és a bennük részt vevő személyek és családok között igen sok átfedés van.[831]

A 13. század első évtizedeiben a hadjáratok vezetésében bekövetkezett katonai-stratégiai irányváltás abból a felismerésből fakadt, hogy a Szentföld meghódítására és Jeruzsálem visszavételére csak úgy lehetett esély, ha a keresztes hadak Egyiptomnál támadnak, s a Nílus torkolatánál fekvő Damiettát elfoglalva nyomulnak előre részben Kairó felé, részben pedig a keresztesek kezén lévő tengerparti erődítések bázisán Jeruzsálem irányába. A III. keresztes hadjárat során Oroszlánszívű Richárd Ciprus elfoglalásával megteremtette az ehhez szükséges

---

827 Mint Geoffroy de Rancogne esete, lásd *Uo*., **103–105**.

828 JOINVILLE, 1995., XXXIII–XXXVIII.

829 JOINVILLE, 2015., **110–666.**

830 Lásd ZIMONYI: *Egyiptom,* in JOINVILLE, 2015., 332-353.

831 A résztvevők névsorára lásd CSERNUS, Sándor, *A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek*, in JOINVILLE, 2015., 387-395., ill. II. kötet, mellékletek.

logisztikai feltételeket. Az elképzelések között szerepelt az a megoldás is, hogy a stratégiai fontosságú foglalásokat (s itt rendre Damietta jött szóba) Jeruzsálemre cserélhetnék.

Az V. keresztes hadjárat (Brienne–Lusignan–II. András) már az új stratégia jegyében indult útnak (1217–1221). A II. Frigyes vezette VI. keresztes vállalkozásnak (1228–1229) paradox módon, békés úton, gyakorlatilag jelentősebb összecsapás nélkül – az Al Kámil szultánnal való személyes, mondhatni baráti kapcsolat segítségével is – sikerült elérnie Jeruzsálem átadását (ám a várost aztán a császár és egyben az új jeruzsálemi király meglehetősen felelőtlenül, erődítés nélkül hagyta magára, tehát újbóli elvesztése csak idő kérdése volt). A VI. keresztes hadjáratban a franciaországi belső konfliktusokkal terhes időszak (bárói lázadás, champagne-i örökösödési háború, dél-franciaországi küzdelmek) miatt csak nagyon kevés francia lovag vett részt.

A következő jelentősebb vállalkozást, a „bárók keresztes hadjáratát" (amelyről ritkábban esik szó) a VI. keresztes hadjáratból kimaradt francia bárók szervezték IV. Thibaud, Champagne grófja és Navarra királya vezetésével, azzal a céllal, hogy konszolidálják a szentföldi keresztes központokat (1239–1241). Vállalkozásuk nem járt sikerrel: Damiettát ugyan elfoglalták, Kairó ellen vonulva azonban – terepismeret hiányában – áldozatául estek a Nílus áradásának. A keresztények kezén maradt az Antiochiai Fejedelemség, a Tripoli grófság, a Jeruzsálemi Királyság mind szűkebb, tenger felé szoruló területe, mely így a frontvonalba került, és még egy darabig a keresztes lovagok várépítészetének impozáns alkotásaira, az erődített várakra (mint pl. Krak) és városokra (Aszkalon, Bejrút, Szidón, Türosz, Akkon, Caesarea, Arszuf, Jaffa) támaszkodhatott.

Az igen alaposan előkészített és jelentős erőket megmozgató[832] VII. keresztes hadjárat tehát a már begyakorolt útvonalon indult el, hagyományosan a keresztesek erőgyűjtő és felszerelést összpontosító szigetéről, Ciprusról lendült támadásba. A francia király serege magáévá tette az V. keresztes hadjáratnak és a bárók keresztes hadjáratának a törekvéseit, részben követte azok útját, s elkövette mindazokat a hibákat, amelyeknek a korábbiak az áldozataivá lettek, sőt néha még újakkal is tetézte őket.[833]

---

[832] Becslések szerint – mivel a franciaországi bárók jelentős része felvette a keresztet, 2500-3000 lovag, 5-6000 fegyverhordozó, 5000 íjász, 10 000 gyalogos, tehát mintegy 25 000 fő és 7-8000 ló szállítását és élelmezését kellett megoldani. MONFRIN, 1996, XLV.

[833] A hadjáratok lefolyásának és az orientációváltásnak igen jelentős irodalma van. A régebbi és időtálló alapművek s az újabb feldolgozások alapos bibliográfiával szolgálnak. RUNCIMAN, 1999, 828–896; RICHARD, 1983, 159–276; PÓSÁN László, *A Német Lovagrend története a 13. században,* Debrecen: DUP, 1996; Paul ROUSSET, *Histoire d'une idéologie. La Croisade,* Lausanne: L'Age d'homme, 1983, 63–109 ('Cheminements'); BOZSÓKY Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok,* Szeged: Agapé, 1995, 86–121; HUNYADI Zsolt, *A keresztes háborúk világa,* szerk. TÓTH Csaba, BEREGSZÁSZI Zsolt, Debrecen: T.K.K., 2011, 62–101 (igen gazdag kép- és

A francia lovagok között sokan voltak, akik már az előző hadjáratokban (V. keresztes hadjárat, bárók hadjárata) is részt vettek, és még többen, akiknek apja, nagyapja és más rokonai is korábban keresztesek voltak (elsősorban a III., a IV. és az V. keresztes hadjáratokban).[834]

A VII. keresztes hadjárat csaknem hat esztendeje hozott váratlanul könnyű és kihasználatlanul hagyott stratégiai győzelmet (Damietta), s megsemmisítő katonai vereséget (Manszúra), a hadjárat elején megszerzett Damietta elvesztését, a király és serege számára súlyos pusztulást, fogságot, szenvedést és hatalmas váltságdíj kifizetésének kötelezettségét. Ugyanakkor lehetővé tette a keresztesek bázisaként szolgáló tengerparti városok és várak egy részének megerősítését. (Lajos király elvégezte azt a munkát, amit II. Frigyes Jeruzsálem esetében nem tett meg.) Ez volt IX. Lajos szentföldi tartózkodásának egyik legfontosabb katonai eredménye, melynek köszönhetően még negyven esztendeig (Akkon eleste, 1291) sikerült fenntartani a keresztesek pozícióit a hajdani Jeruzsálemi Királyság területén, miközben szinte a szemük előtt rendeződött át a Közel-Kelet, emelkedett ki a mameluk Egyiptom, és hullottak el a mongolok csapásai alatt az olyan hatalmas birodalmi és szellemi központok, mint Alamút és Bagdad.

Joinville leírása jól követi az eseményeket, a sereg mozgását, ugyanakkor ízelítőt ad a vérrel és verejtékkel megvívott napi harcokból, láttatja a kegyetlenségeket, a legkülönbözőbb formában jelen lévő halált, a csodás megmeneküléseket, hallunk hitről, vitézségről, becsületről, hitszegésről, furfangról, emberi segítőkészségről és árulásról. Eközben pedig tanúi lehetünk még valaminek: annak, amint a keresztes hadjáraton részt vevők számára látványosan kinyílik a világ, s a 13. század emberei az őket elválasztó frontok két oldalán egymásra tekintenek, saját hitük igazának biztos tudatában véres harcokat folytatva összecsapnak, időnként viszont rácsodálkoznak a másikra, és nem feltétlenül csak elpusztítani, hanem megérteni is kívánják mindazt, ami körülöttük és velük történik. Ez a sokféle attitűd ebben a világban egyszerre van jelen, a szélsőséges megnyilvánulások teljes bizonytalanságot és félelmet okoznak, apokaliptikus jelenetek követik egymást, a fogságba esett keresztesek rettegését, kétségbeesését, majd kiszabadulását leíró részek tökéletesen adják

térképanyaggal); LE GOFF, 1996, 206–241. A magyar vonatkozásokra: *Magyarország és a keresztes háborúk…* c. gyűjteményes kötetben kiadott tanulmányok. in LASZLOVSZKY, MAJOROSSY, ZSENGELLÉR, 2006.

[834] Mint láttuk, közéjük tartoztak Joinville urai is. A III–VIII. keresztes hadjáratokban részt vevő francia lovagok listáját és vazallusi kapcsolati hálóját lásd: http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/events/3crusade.html melynek alapján Joinville magyar kiadásához elkészítettük elsősorban a Francia Királyság területéről érkezett legfontosabb résztvevőknek a listáját. Lásd.: CSERNUS, *A keresztes háborúk résztvevői,* in JOINVILLE, 2015., 382-395., ill. II. köt. Mellékletek.

vissza az események hangulatát, melyek egyébként is bővelkednek drámai történésekben. Arra is van példa, hogy a feszültség feloldódásakor Joinville meglepő fordulatról számoljon be.[835]

A mongol erők megjelenése a térségben igen nagy érdeklődést keltett a nyugati keresztények körében, különösen pedig Lajos király, valamint a kereszténység „hadműveleteinek" irányításában továbbra is döntő szerepet vállaló pápák környezetében. Joinville krónikájának is egyik legérdekesebb része a mongolok, illetve a velük való kapcsolat bemutatása: benne is ott munkál a vágy, hogy megismerje és megismertesse ezt a világot, gondolkodásmódját és vallását, s ennek eredményeképp fölfedezi a sokszínűségét, meglátja (és leírja) a szemben álló feleket és az ismeretlen vidékeket. Ezt tükrözik a beduinokról, a Hegy Öregjéről, az asszaszinokról, a mamelukokról, Ali követőiről, a tatárokról, a kunokról, János pap országáról vagy éppen a Nílusról szóló beszámolói.[836]

Joinville (és az olvasó) számára fontos és érdekes digressziók ezek, ott munkál bennük az érdeklődés, az egzotikum iránti vonzódás és a 13. század emberére oly jellemző nyitottság és tudásvágy. A digressziókban a korabeli világ, az emberek – ezen belül természetesen Joinville – érdeklődési köre, ismeretanyaga szempontjából különös jelentőségük van: bennük érhető tetten a fölfedező, s általuk válik érdekessé Joinville műve az utazási irodalom kedvelői számára is. Ezek a részek arról tanúskodnak, hogy Joinville az általa látott világot leíró utazóként is figyelemreméltó teljesítményt nyújt.

A következő fejezetek a „tengerentúli utazást" követő visszailleszkedés[837] időszakát mutatják be. Ebből egyrészt Joinville champagne-béli hétköznapjait (nem túl nagy részletességgel), valamint a királyi udvarhoz való további kötődését ismerjük meg, másrészt ismét felidéz néhány olyan történetet és példabeszédet, melyek az első részben már szerepeltek. Szól a király bölcsességéről, békeszerző[838] tevékenységéről (Flandriában, Champagne-ban, Burgundiában, Anglia és Franciaország között), egyházi alapításairól (királyi apátságok, kórházak, egyházak), kegyes életmódjáról, valamint országszervező és igazságosztó-bíráskodó tevékenységéről.[839]

---

[835] JOINVILLE, 2015., **332-353**. A mészárlások és a szaracén „hitszegés" s fenyegetés leírását követően születik döntés a váltságdíj fejében történő kiszabadulásról, amikor a muzulmánok úgy döntenek, hogy élelmet adnak a foglyoknak – egyebek mellett „*kemény tojásokat, melyeket az iránt unk való tiszteletből különböző színűre festettek.*" *Uo*., **369-374**, **376**.

[836] Marie-Geneviève GROSSEL, *Jean de Joinville, 1225-1317*, in *DMA*, 749.

[837] JOINVILLE, 2015., **667–729**.

[838] *Uo*., **678–684**.

[839] *Uo*., **669–677**.

Itt ismerhetjük meg a *Grande Ordonnance*-nak (1254), valamint fiához (III. Fülöp) intézett *Intelmei*nek[840] a szövegét, továbbá a királyi felügyelők szerepére vonatkozó rendeleteit. Joinville könyvének szövege etúttal átvételekre épül – mint említettük –, és alapvetően a *Grandes Chroniques de France* francia nyelvű változatára támaszkodik,[841] de ezeket a szövegeket saját kommentárjaival és történeteivel is élénkíti. Az ország javára és népe boldogulására hozott intézkedéseivel párhuzamosan, mintegy azokat kiegészítve történnek meg Lajos király kegyes alapításai, melynek keretében Párizs városát, mely – mint láttuk – a nyugati kereszténység új központjajként szerepel, „szerzetesrendekkel" veszi körül (mint ahogy azt korábban tette a szentföldi várak esetében a falak erődítésekor), melyeknek a hitükkel és imádságaikkal kell lelki oltalmat nyújtani a belül lévőknek.

Joinville személyesen és aktívan a királlyal való utolsó, párizsi találkozásukat elbeszélő fejezetben tér vissza a történetbe.[842] Ezt követően a könyvben a király megbetegedésének és *Intelmeinek* a szövegét tartalmazó rész beírása következik,[843] majd a király halálának a leírása (Pierre d'Alençon grófjának, a király fiának az elbeszélése alapján).[844] Joinville-t magát pedig majd csak jó negyedszázaddal később, a szentté avatási szertartásról szóló részben látjuk ismét viszont a történetben.[845]

A könyvet Joinville már említett álma, valamint „történetírói hitvallását" és a mű datálását megadó alfejezetek zárják.[846] Joinville művének ez az utolsó része ismét eredeti és személyes hangvételű szöveg, mely a tragikus végű VIII. keresztes hadjárathoz vezető utat, a királlyal való utolsó találkozását, a király halálát és szentté avatását írja le.[847] A „*Sire* de Joinville" álma a mű *igazi megkoronázása*. S talán hozzátehetjük: ez a rész sokkal inkább irodalmi alkotás, mint történeti elbeszélés. A könyv befejező részének gyengéd és lírai zárójelenetéről van szó, melyben elmondja, hogy álmában megjelent neki Szent Lajos Joinville várában; „János úr" ekkor túllép a szent király, a történelemformáló *super homo* alakjának bemutatásán, s emléket állít – oltárt is emel – egy krisztusi jelenségnek, egy mártírnak, és egy élénk színekkel, hittel, tisztelettel, de mégis egyszerű bölcsességgel, humorral és szeretettel

---

[840] A szövegben a leendő uralkodóhoz fordul, hozzá intézi szavait. Joinville krónikája az egyik forrás, mely megőrizte az *Intelmek (Enseignements)* szövegét a *Grandes Chroniques* alapján. *Uo*., **740–754**. Az *Intelmek* szövegével és variánsaival kapcsolatban széleskörű tudományos vita bontakozott ki.

[841] *Grandes Chroniques de France,* JOINVILLE, 2015., **693–669**, **720–729**.

[842] *Uo*., **730-737**.

[843] *Uo*., **739-754**.

[844] *Uo*., **755-760**. Pierre d'Alençon / Pierre (1268-1283) de France IX. Lajos ötödik fia, aki nagybátyja Anjou Károly szolgálatába szegődik és Itáliában harcol és veszti életét.

[845] JOINVILLE, 2015., **760-765**.

[846] *Uo*., **766-777**., **778-779**.

[847] *Uo*., **730–768**.

megrajzolt, mély barátságnak.[848] Joinville tehát eszerint nem csak megírta a szent király (élet)történetét, megalkotta Szent Lajost, hanem a maga (és az örökkévalóság) számára még meg is álmodta – s bizonyos szempontból fogalmazhatnánk úgy is, hogy könyvében feltámasztotta őt – pontosabban leírta a feltámadását is.

III.3. „*Isten segedelmével elkészült a* könyv”[849]– *mi a műfaja*?

Joinville művének a műfaji meghatározása első látásra – mint már említettük – annyi bizonytalansággal jár, hogy szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnik. Ugyanakkor a szakirodalmat áttekintve, rendre beleütközünk az olyan kísérletekbe, melyeknek során a gyakran különböző tudományterületekről induló kutatók állást foglalnak a műfaj (vagy a domináns műfaji elemek) meghatározásának kérdésében. (A meghatározási kísérletek szinte minden alkalommal annak hangsúlyozásával kezdődnek, hogy a vállalkozás kvázi lehetetlen...) Tudjuk, a mű ismert kéziratának nincs címe (bár a tapasztalatok azt mutatják, hogy ha lenne, akkor sem biztos, hogy műfaji kérdésben kellőképpen eligazítana minket), az összes későbbi ismert cím a különböző kiadóktól származik. Maga a szerző mindenesetre úgy fogalmaz, hogy amit írt, az „könyv *a mi Szent Lajos királyunk bölcs mondásairól és nemes cselekedeteiről*”.[850]

Ennek a kérdésnek a vizsgálatát, mely a nehézségek ellenére nézetünk szerint mégiscsak közelebb visz Joinville művének megértéséhez és kivételes gazdagságának bemutatásához, ez esetben (az eddigi nézetek összegzéséből kiindulva) mi sem kerülhetjük meg. Mondhatnánk ugyan – és nem is alaptalanul – hogy ebben a korban a középkori műfaji határok még oly mértékben elmosódottak, hogy ezen az úton tovább menni reménytelen vállalkozás, de azért talán – reméhetőleg – igazolni tudjuk, hogy ennél valamivel „jobb” a helyzet, és a kísérletek, bár reménytelennek tűnhetnek, de mégsem teljesen haszontalanok.

A Joinville-életmű kutatói körében e téren tapasztalható nézetkülönbség mögött ugyanis rendre fontos kérdésként fogalmazódik meg (és az alábbiakban nekünk mindenekelőtt

---

[848] *Uo*., **766–767**.

[849] *Uo*., **2.** „*et a l'aide de Dieu le livre est assouvi*” - JOINVILLE, 1995., **2.**

[850] *Uo*., **2**. ; eredeti változatban*: „livre des saintes paroles et des bonnes faiz nostre saint roy Looÿs*”, és JOINVILLE, 1995., **2.**

ez áll vizsgálódásunk homlokterében): vajon Jean de Joinville elsősorban író, vagy inkább mégiscsak történetíró? Vagyis műve inkább az irodalom, vagy mégiscsak a történetírás terepén mozog?

Ennek a ma is élő polémiának a hatását egyébként jól tükrözik a különböző szövegkiadások címei is, melyekre már korábban is utaltunk.[851] Nem, mint ha perdöntő lenne, de egyik lehetséges kiindulópontként talán mégis elfogadható, ha megnézzük, hogy milyen címeken ismerjük Joinville művét a Szent Lajosról szóló egyéb latin és francia nyelvű műveket. A kép meglehetősen változatos: a szövegek szinte valamennyi lehetséges megoldást fölkínálják. Induljunk ki az eddig használt megjelölésekből. A probléma összetettségéről már korábban esett szó. Emlékeztetőül vegyük sorra, hogy kiadói mit használtak eddig Joinville művének megjelölésére: nevezték krónikának, de a teljes szöveg nyilvánvalóan nem krónika. Nevezték históriának is, de a szövegben jelentős helyet kapnak azok a részek, melyeknek semmi közük egy szokványos értelemben vett históriához.

Az első latin nyelvű Szent Lajos történet íróihoz hasonlóan, a legrégibb kézirat szövegkiadásának egyik első olvasója (és – bejegyzése alapján – föltehetően a szöveg gondozója) gesztáról beszél, melynek bizonyos jelei, mint láttuk, valóban fölfedezhetők Joinville szövegében (főleg egyes lovagi „tárgykörű" fejezetében, vagy anekdotáiban), de az is nyilvánvaló, hogy ez nem egy hősi ének. A koldulórendiek – Guillaume de Beaulieu, Geoffroi de Chartres, Guillaume de Saint-Pathus – helyzete egyszerű: ők szándékuk szerint is hagiográfiát csinálnak, tehát szentéletrajzot, *Vitá*t írnak. (Itt jegyezzük meg, hogy Guillaume de Nangis történetíróként a Szent Lajosról írott saját műveinek egyik esetben a *Gesta,* míg a másik helyen a *Chronique* címet adja.)

Joinville művét tehát ennek megfelelően értelmezték már életrajzként, önéletrajzként és hagiográfiai alkotásként is,[852] melyeknek részben meg is felel, de az egész szöveget figyelembe véve teljességében biztosan nem. Tehát némi szkepticizmussal mondhatnánk azt, hogy *egyik sem*. És persze más megközelítésben, s talán még több alappal állíthatjuk, hogy *mindegyik*. A mű lényegéhez talán legközelebb álló és legátfogóbb megközelítés, amikor a kutatók emlékiratokról / emlékekről – *Mémoires* – beszélnek, de bizonyos, hogy ez a megoldás sem fedi le a szöveg teljes tartalmi gazdagságát. (Ráadásul az *Emlékiratok*ba kevéssé illik bele a Joinville művének utolsó harmadában jelenlévő kompiláció.)

---

[851] Az idegen nyelvű fordításoknál látható, hogy ez a változatosság általános. Lásd a kiadások cím-változatait a Bibliográfiákban, JOINVILLE, 2015., 397-399.; JOINVILLE, 1995.CXXXIII-CXXXVI.

[852] Christine FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe à l'autobiographe: approche de la* Vie de saint Louis, in QUERUEL, *Jean de Joinville,* 82-91.

Ehhez az értelmezéshez ráadásul mindenképp szükség van arra a kritériumra is, hogy legyen egy időbeli eltérés az események és az emlékek megírásának időpontja között. (Az a fentebb már említett Monfrin-féle fölfogás, mely szerint Joinville 1305 és 1309 között „egy lendülettel" írta le emlékeit, ennek a megközelítésnek a létjogosultságát legitimálhatja, amennyiben megkönnyíti, hogy Emlékiratokról, vagyis visszaemlékezésekről lehessen beszélni.)[853] Van olyan elképzelés is, amelyik túllép a történeti műfaji kérdéseken, és azt emeli ki, hogy Joinville „*műve nem is történeti, hanem lélektani szempontból érdekes*."[854]

Szóba került az is, hogy Joinville esetében jórészt nem csak *életrajzi*, hanem egyben (sőt, nagymértékben) *önéletrajzi* alkotásról is van szó. „*Az önéletrajz pedig, mely szoros kapcsolatban van a prózával és az egyén kiteljesedésével, kétségtelenül irodalmi alkotás*."[855] – állítja Ferlampin-Acher. Továbbá hogy a „*műfajt tehát, melyhez Joinville szövege tartozik, nem könnyű meghatározni, föltéve, hogy lehet egyáltalán alkalmazni ezt a fogalmat a középkorra vonatkoztatva.*"[856]

Igaz, sok a bizonytalanság, de azért mégiscsak vannak bizonyos kapaszkodók: teljesen egyértelmű például, hogy az *önéletrajzi* vonulat a Joinville-könyv egyik legfontosabb összetevője. „*Joinville könyvének az igazi tárgya Joinville maga.*" – írja Gaston Paris.[857] A szerző „*saját fontossága és az* 'én' *színrevitele az egyik legfontosabb jelenség"* Joinville művében.[858] Joinville állandó, néhol diszkrétebb, máskor kifejezetten „harsány" jelenléte a szövegben a műnek egészen új és egyedi „műfaji" elnevezést is inspirált: Michel Zink, aki – mint láttuk – az írói *individuum* születését üdvözli Joinville színre lépésével a középkori francia irodalomban, „önkiterjesztéses életrajzként" ('*auto-exo-biographie*') határozza meg Joinville könyvét.[859] Egyben úgy véli, hogy a „*hozzá hasonló krónikások*" hatása alatt a műfaj egyre távolodik a történetírástól.[860] Jogosnak látszik tehát a megállapítás, hogy a „Szent Lajos élete *a történetírás és a hagiográfia között ingadozik*,"[861] de a mű valószínűleg még ennél is árnyaltabb megközelítést kíván. „*Irodalmunk összes remekműve közül Joinville könyve a*

---

[853] WAILLY, 1868. (*Előszó*) XIII-XVI.; továbbá a legutóbbi kiadás áttekintését MONFRIN, 1996., LXVI-LXXVI.
[854] BIRKÁS, *A francia irodalom*, 50.
[855] FERLAMPIN-ACHER, 85-86.
[856] *U.o.*, 91.
[857] PARIS, 1989., 427. és 1. sz. lj.
[858] Írja Michel Zink Clari, Villehardouin, Philippe de Novare és – mindenekelőtt – Joinville-ről beszélve. ZINK, *La littérature française*, 196.
[859] Michel ZINK, *La subjectivité littéraire. Autour du siècle de Saint Louis,* PUF, Paris: 1985. 218-220.; Jacques LE GOFF, *Mon ami le saint roi: Jonville et Saint Louis (réponse)*, in Annales. Histoire, Sciences Sociales, 56e, No. 2. (2001) 469-477. 474. http://www.persee.fr/doc/ahess_0395-2649_2001_num_56_2_279957 (doc. 2016/03/14).
[860] ZINK, *La littérature française*, 196.
[861] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…*73.

legkevésbé irodalmi alkotás" – állapítja meg Gaston Paris Joinville stílusáról és nyelvezetéről szólván.[862]Tehát „irodalmi műről" beszél, akként ítéli meg; kissé távolabb azonban kivételes „történeti dokumentumként" és „forrásként" dícséri.

A fenti rövid áttekintésünk eredményeképp joggal mondhatnánk el, hogy – ha a mű egészét nézzük – a Szent Lajos élete olyan kivételes alkotás, mely teljes mértékben egyik műfaji besorolásnak sem felel meg, – a maga módján – átlép mindegyiknek a megszokott határain. Próbáljuk azonban ezúttal más oldalról is megközelíteni a problémát, és lépésről lépésre haladva induljunk ki abból, hogy segít-e az eligazodásban az, hogy mit is mond erről ő maga?

A mű bevezetőjéből azt látjuk, hogy Joinville kezdetben két alapvetően irodalminak tekinthető művet, vagyis egy *Vitát*, vagyis egy *hagiográfai* munkát, (mint Saint Pathus, vagy Beaulieu) és egy *gesztát* (mint Guillaume de Nangis) ígér, amikor arról beszél, hogy a királyné kérte, hogy írasson számára egy könyvet „*Szent Lajos királyunk szent mondásairól* '(paroles') *és nemes cselekedeteiről*" ('faiz').[863] Talán a sorrend sem mellékes: előbb van a vita / hagiográfia, utána a történet. De gyorsan kiderül, hogy a mű tervezett programja – különösen pedig a megvalósítása – ezeken a korlátokon messze túlmutat.

Joinville nem vezeti félre olvasóit: könyve valóban életrajznak, ill. szentéletrajznak készül, de tényleg hasonlít a gesztákra is, amennyiben tartalmaz a hősi énekek „áthallására" utaló jegyeket, hiszen egy lovagkirály nemes tetteit ('*bons faiz'*) írja le. Ugyanakkor krónika is lehetne, mint ahogy több kiadója gondolta, noha nem teljesen követi annak minden műfaji szabályait. De ugyanígy lehetne história is, abban részében, melyben elmeséli a keresztes hadjárat történetét és korának a fontosabb eseményeit, elsősorban Champagne és közvetlen környezete történetét, valamint az egyiptomi keresztes hadjárat menetét. (Ez utóbbi esetben ráadásul a keresztes irodalom, illetve történetírás klasszikus hagyományait követi.)

A *Vie* azonban moralizáló és nevelési célzattal írott munka is, amennyiben – mint maga Joinville hangsúlyozza – a „*lélek és a test épülésével*" ('au profit des *ames* et des *cors'*) kapcsolatos dolgokat írja le; lehet persze királytükör is, mert a „*nép kormányzására vonatkozik*" ('ce qui affert au *gouvernement* du peuple'). De – mint említettük – tekinthető egyben továbbra *Mémoires*-nak is, hiszen a mű a szerző saját emlékei alapján készült, a király bölcs mondásait ('saintes paroles') és viselkedését ('moeurs') írjatja le, melyekre több évtizeddel későbbről tekint vissza.

---

[862] PARIS, 1989., 303.

[863] „*me pria* (…) *que je li feisse faire un livre des saintes paroles et des bons faiz nostre roy saint Looÿs*" JOINVILLE, 1995., **2**.

Sőt, lehet útleírás vagy úti elbeszélés is, amennyiben hajóútjait és a meglátogatott szentföldi terület érdekességeit, eseményeit – többnyire *digressziók* illetve *anekdotikus* történetek formájában – élményszerűen közvetíti az olvasó felé.

Joinville művének emlékirat voltát kívánja alátámasztani mind Gaston Paris, mind pedig Jacques Monfrin egymástól egyébként eltérő nézőpontból kiinduló, de azonos eredményű érvelése. Az előbbi, amikor időben különválasztja a keresztes háború krónikájának történetét a mű többi részétől, és úgy tekint rá, mint *Mémoires*-ra – vagyis mint történeti műre –, az utóbbi azzal, hogy Joinville könyvét egyhuzamban végzett munka eredményének tartja, és ezzel az egész szövegnek ad visszaemlékező, *Mémoires*-jelleget.[864]

S amit szerzője ugyan a fenti „programban" nem fogalmaz meg, Joinville műve nyilvánvalóan önéletírás is, amennyiben könyvében saját magának egészen kitüntetett szerepet juttat. Sőt, valójában többnyire ő maga van az események központjában, amivel valóban nagy lépést tesz az „Én", tehát a már említett „*irodalmi szubjektivitás*" – vagy akár egy alaposan módosított, a középkori hagyományoktól radikálisan eltérő történetírói attitüd – megjelenítése felé.[865] Ezzel pedig egyfajta sajátos életrajzzá – önéletírássá alakítja át a Szent Lajosról összeállított emlékeinek gyűjteményét.[866]

Megmarad azonban a mű eredetileg megjelölt szándéka is, amennyiben végül mégiscsak egy különleges *hagiográfiáról* (Boutet megfogalmazása szerint „*fél-hagiográfiai krónikáról*")[867] van szó, hiszen Lajos király – mint hangsúlyozza Joinville – „*szentként élt*" és „*nem tettek érte eleget, amikor nem sorolták a szent mártírok közé*;"[868] műve pedig úgy van fölépítve, hogy egy szent (egy szent király) szentté válásának a töretlen folyamatát is ábrázolja. Az életrajz / hagiográfia és az önéletrajz többnyire finom keverékében a belső összekapcsolódás ereje akkor válik egyértelművé, amikor látjuk, hogy a király halálával valójában nem csak az életrajz, de Joinville önéletrajza is megszakad. Úgy tűnik, hogy ezzel Joinville számára az „önéletrajz" írásának az „életrajzé" nélkül megszűnik a vonzereje.

---

[864] JOINVILLE, 1995., LXXV-LXXVI.; Gaston PARIS, *La composition du livre de Joinville sur Saint Louis,* in Romania (1894) 508-542. (509-511).; Christopher LUCKEN, *L'évangile du roi Joinville, témoin et auteur de la vie de Saint Louis*, Éd. EHESS, Annales. Histoire, Sciences sociales (2001/2) 56e. 445-467. 466-467. http://www.cairn.info/revue-annales-2001-2-page-445.htm .

[865] Michèle PERRET, *A la fin de sa vie ne fuz je mie"* Revue des Sciences Humaines, No. 183 (1981-93). P.U. Septentrion, 17-37*; 25*-26.

[866] ZINK, *La littérature française*, 196. Hasonlóképpen PALÁGYI, *A középkori történetírás,* in MAÁR, 90.

[867] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,*74.

[868] JOINVILLE, 2015., **5.**

A kutatók egy része szerint igen erős érvek szólnak amellett, hogy Joinville műve döntően irodalmi alkotásnak legyen tekinthető,[869] ami persze nem zárja ki, hogy jelentős historiográfiai értékei legyenek. A fentebb már idézett, Danielle Quéruel szerkesztésében megjelent kötet szerzői közül többen tesznek arra kísérletet, hogy különböző irányokból közelítsék meg Joinville szövegét, és magyarázatokat adjanak az imént fölvetett kérdésekre, s közben arra is, hogy műfaji szempontból alapvetően minek tekintik ma a *sénéchal* művét.[870] Az áttekintés igen tanulságos, és az alábbi összegzés kiindulópontként nagyrészt az általuk készült tanulmányokra és szempontokra támaszkodik, és csaknem az összes eddigi megközelítést tartalmazza.

Danielle Quéruel a történetírói komponenst vizsgálja, és úgy tekint Joinville-re, mint történetíróra, és művére, mint Champagne történetét elbeszélő történeti alkotásra.[871] Ennek kapcsán kiemeli, hogy a keresztes hadjárat történetének leírásában is mindvégig jelen maradt az igen fontos „champagne-i történeti szál."[872] Christine Ferlampin-Acher tanulmánya Joinville művét Saint Pathus tisztán hagiográfiai alkotásával állítva párhuzamba, Joinville munkáját a hagiográfiától az önéletrajzig követi végig, s a folyamatban a történetírásnak, Joinville-nek pedig történetíróként és a „múlt újra alkotójaként" tulajdonít fontos szerepet.[873]

Dominique Boutet Joinville történet*írási* (és nem *írói*) módszerét és a *Nagy Krónikák* átírását, illetve adaptálását teszi vizsgálat tárgyává,[874] és Joinville művét „teljes mértékben" *irodalmi* alkotásnak tekinti. Micheline de Combarieu du Gres[875] a *Chanson de Gestes*-ek és lovagregények oldaláról közelíti meg „János lovag és Lajos lovag" tetteinek bemutatását, és ezzel a mű epikus és lovagi fonalát vizsgálja. Amit pedig eredményként kap, az nagyon hasonlít a „brüsszeli kézirat" Damietta-miniatúrájának üzenetére. „*Ha pedig Joinville művének hangja ismerősen hangzik azok számára, akik a gesztákhoz szoktak hozzá* – írja –, *ennek az oka az, hogy szerzőjük a 13. század közepén, sőt még a 14. század elején is ennek a feudális korszaknak a része maradt, irodalmi alakjaival, reprezentációival és értékeivel együtt.*"[876] Szerinte Joinville Lajos királya a feudális kor modellje, hiszen nem csak a lovagjai

---

[869] Natasa POLGAR, *Joinville: a Hagiographic Story about Oneself and about the Other*, Narodna umjetnost: Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research, Vol. 45 No. 1. (2008), 21-41. (PDF letöltve 2017.03.21.)
[870] Lásd Danielle Quéruel szerkesztésében megjelent kötet tanulmányait, in QUÉRUEL, 1998.
[871] QUÉRUEL, „*Nous de Champagne…*", *Uo.* 49-73, 50-59.
[872] *U.o.*, 59-67.
[873] FERLAMPIN-ACHER, in. *Uo.* 73-91. 82-85, 85-91.
[874] Dominique BOUTET, *La méthode historique de Joinville et la réécriture des* Grandes Chroniques de France, in *Uo.* 93-108
[875] Micheline COMBARIEU DU GRES, *La Chanson du roi Louis (de Joinville et de la chanson de geste),* in *Uo.* 109-130.
[876] *Uo.* 124-125.

élére álló, a harcban is aktív, bátor és vitéz lovag, de igazságos bíró, és olyan bölcs uralkodó is egy személyben, aki rendszeresen kér báróitól tanácsot;[877] – tehát a „chanson de geste”-ek és a lovagregények királyának inkarnációja.

Frank Collard[878] számára Joinville műve *Mémoires*, melynek nevelő célzattal összeállított példái és moralizáló céllal megfogalmazott tanácsai az uralkodó (a későbbi uralkodók) számára készültek. (Ezt a bevezetőjében, mint láttuk, maga Joinville is megerősíti.) Ebben a felfogásban Joinville műve egyszerre emlékirat és királytükör, aminek fő mondanivalója annak bemutatása, hogy milyen a jó uralkodás: erre utal a király egyik érdekes megjegyzése,[879] és ennek legfontosabb elveit tartalmazzák a fia, III. Fülöp számára készített és a *Grandes Chroniques*-ból Joinville művébe átemelt *Intelmei*.[880] Ha röviden és aktualizálva kívánjuk összefoglalni / lefordítani Joinville szavait, akkor úgy kell uralkodni, ahogy azt Szent Lajos cselekedte, elmondta, megvalósította, *Intelmeiben* leírta, és főleg nem úgy (mint már többször utaltunk rá), ahogy „a most uralkodó király” (Szép Fülöp) teszi.[881]

Monique Santucci[882] a lovagi bátorság és a királyi „mesterség” gyakorlásánál szükséges tulajdonságok, köztük mindenekelőtt a „vitéz-bölcs-erényes” *prud'homme*-ság (*prud'hommie*, *preudommie*) jelentőségét, tehát ő is – csak más megközelítésből – a mű moralizáló aspektusát emeli ki. Kérdése pedig rávilágít a király és a *sénéchal* közötti felfogásbéli különbségre is. „*Vajon amikor Joinville ura szájába adja azokat a szavakat, hogy szeretné kiérdemelni a prud'homme nevet, vajon az 'igazi Szent Lajos' mondja el óhaját, vagy inkább Joinville?*”[883] Kezdetben úgy véli, hogy Joinville számára egy király esetében nem a szentség az elsődleges, hanem egy prud'homme bölcs és mérsékelt erkölcsi alapállása, egy olyan ideál, „*melyet a 12. századi reneszánsztól örökölt meg a 13. század*.” (Erre később még vissza fogunk térni.)

Tanulságos az általa leírt, ezzel kapcsolatos s gyakran idézett disputa: „*Indokolja meg, mi ér többet, ha valaki erényes és bölcs* ('prud'homme')*, mint ha ájtatos* ('béguin')*?*” – teszi föl egy alkalommal a kérdést neki a király, melyet a Joinville vallásosságával kapcsolatos

---

[877] *U.o.*, 125, 127, 131.

[878] Frank COLLARD, *Quand l'apologie nourrit le réquisitoire: une lecture en négatif des* Mémoires *de Joinville*, in *Uo.* 131-142.

[879] „*Drága fiam (...) arra kérlek, szerettesd meg magadat országod népével. Mert sokkal jobban örülnék annak, ha jönne Skóciából egy skót, aki jól és igazságosan kormányoz, mint ha te kormányoznád népedet rosszul.*” JOINVILLE, 2015., **21**.

[880] *Uo.*, **738-754**.

[881] COLLARD, 142.

[882] Monique SANTUCCI, *Peur, Prouesse, Preud'homie. La voie de Joinville dans la* Vie de saint Louis*, Uo.* 143-156.

[883] *Uo.*, 156. LE GOFF, 1996. 717.

részben már megemlítettünk. Joinville idézi az e tárgyban Sorbon mesterrel folytatott vitáját, amit a király azzal zár le, hogy legszívesebben „ő maga is prudhomme lenne." [884] Joinville szerint tehát Lajos király, a bölcs uralkodó, igazi *prud'homme* kíván lenni, amit valószínűleg Joinville már a szentföldi beszélgetéseik alapján is tudhatott, hiszen a *Credó*ban – mint fentebb láttuk – viszonylag gyakran használja a legpozitívabb kontextusban ezt a kifejezést.[885] Lajos tehát a *prud'homme*-ok ideális királya, s mivel Joinville saját magát is annak tekinti, ezzel is kihangsúlyozza, hogy mennyire közel került urához és barátjához.

Yvette Guilcher-Pellat[886] a Joinville művében megjelenő utazót, a felfedezőt és a szerző egzotikum iránti érdeklődését ragadja meg. Joinville művének egyes fejezetei – egyben szemlélve – valóban fölfoghatók úgy is, mint egy színes, kalandos útleírás, a más világok, vidékek, a más kultúrák (arabok, beduinok, kunok, mongolok, khwárezmiek, assaszínok, János pap országa, a Hegy Öregjének a birodalma) fölfedezése s megismerése igényének bizonyítéka. Joinville e téren is épít saját élményeire, és gyűjti másoktól is a Lajos király Szentföldön is forgalmas és mozgalmas udvarához befutó információkat. Joinville történetei itt – mint fentebb láttuk – Robert de Clari érdeklődését, kíváncsiságát és érzékenységét idézik, mohó tudásvágyban és kíváncsiságban hasonló a belső inspirációjuk, de műveltségében, kifejezési eszközeinek gazdagságában messze túltesz rajta.

A fölfedező Joinville egyik fontos témáját adják a mongolok, akiknek megjelenését a sénéchal megkülönböztetett figyelemmel kíséri, s amit ezúttal a gyűjteményes kötet számára Jacques Paviot[887] foglalt össze. Tudvalévő, hogy a 13. század a „mongolok évszázada" is volt, amit a keresztény és muszlim világ egyaránt saját kárán tapasztalt meg, hiszen szemük láttára (bár ezúttal döntően az iszlám világ rovására) alakult ki a világtörténelem talán legnagyobb kiterjedésű birodalma.[888] A „mongol vonal" feltűnésének a nyugati kereszténység (elsősorban a pápaság, és nem kis mértékben IX. Lajos) gondolkodásában és politikájában több oka is volt. Lajos király (és vele Joinville) a mongolok terjeszkedésében nem elsősorban a kereszténységre leselkedő veszélyt látta (melyet pedig ekkorra már alaposan

---

[884] „*Robert mester, én nagyon szeretném, ha erényes és bölcs férfiúnak* (prud'homme') *tartanának, feltéve, ha valóban az is lennék, s akkor minden egyebet meghagynék önöknek.*" JOINVILLE, 2015., **32.**

[885] A *prud'homme*-fogalom, illetve a *prud'hommie Credó*ban található megjelenése sem Santuccinál, sem O'Connellnél nem szerepel.

[886] Yvette GUILCHER-PELLAT, *Joinville en* paennime*, l'autre, l'ailleurs*, in *Uo.* 193-206.

[887] Jacques PAVIOT: *Joinville et les Mongols,* in *Uo.* 207-218.

[888] Reuven AMITAI-PREISS, *Mongols and Mamluks. The Mamluk-Ilkhanid War (1260-1281)*, Cambridge, 1995.Stephen R. HUMPHREYS, *Ayyubids, Mamluks and the Latin East in the Thirteenth Century*, Mamluk Studies Review 2 (1988) 1-17. RICHARD, *Saint Louis*, 483-514. LE GOFF, 1996, 175-176, 634-640.

megtapasztalhatott a nyugati kereszténység keleti határvidéke), hanem a muszlim államok leigázóját, vagyis mindenekelőtt egy olyan új hatalmat, akivel közös az ellenség.

A potenciális szövetségest vélték tehát megtalálni benne, melyről időnként még az a hír is járta, hogy kíméletes a keresztényekkel, sőt talán még evangelizálható is. Szent Lajos nem lett volna az, aki, ha nem gondolt volna elsők között éppen erre a térítési aspektusra. Ebben az összefüggésben a mongol kapcsolatépítés nem csak a Nyugat elvetélt szövetségkeresési, hanem elbukott evangelizációs kísérlete is volt, amit Joinville a következőképp zár le: „*És tudjátok meg, hogy a király igencsak megbánta, hogy követeket küldött hozzájuk.*”[889]

Érdekes látni, hogy a keresztények szenvedései iránt egyébként oly érzékeny Joinville-nél szinte a nyomát sem találjuk annak az aggodalomnak, melyet a mongolok kelet-európai pusztításai okoztak. (Pedig már az 1254-es I. lyoni zsinat is kiemelten tárgyalta ezt a veszélyt, és a király környezetében lévő Joinville-nek tudnia kellett a mongolok korábbi, a kelet-európai keresztények ellen vezetett hadjáratairól, a történetírónak pedig még azokról a betörésekről is, amelyek még a 13. század utolsó évtizedeiben is súlyos károkat okoztak az európai keresztényeknek.)[890] Úgy tűnik, ez esetben a fölfedező érdeklődése és reménykedése fölülírja benne a keresztényekre támadó hódító által jelentett veszély érzetét, melyet valamelyest legitimál is urának a mongolok megtérésével kapcsolatos – egyébként kilátástalan – reménykedése. Joinville tehát egy érdeklődő és fölfedező utazó is, aki a saját tapasztalatából megismert és legendákból elképzelt területek és jelenségek (lásd a Nílusról írott fejezetet) továbbá a vele kapcsolatba került idegen népek erkölcseinek és szokásainak leírásában is jeleskedik.

Nem része a gyűjteményes kötetnek, de nem lenne teljes a kép, ha nem emlékeztetnénk itt is Christopher Lucken egy újabb megoldási javaslatára, mely szerint Joinville műve, koncepciója és szerkesztési elve az *evangéliumokéval* rokonítható.[891] (Később még erről a megközelítésről bővebben lesz szó.)

---

[889] Joinville szerint „*A király nagyon szívélyesen fogadta őket, majd elküldte hozzá saját követeit (...) A tatárok királyának a követekkel egy kápolna formájú sátrat küldött, amely igen sok pénzbe került, mivel teljes egészében drága, finom skarlátszövetből készítették. A király, hogy megpróbálja hitünknek megnyerni őket, a mondott kápolnát az Angyali üdvözletet és a hit összes többi misztériumát ábrázoló képekkel díszíttette.*” JOINVILLE, 2015., **134, 135.** A mongolok azonban a küldött ajándékot úgy tekintették, hogy Franciaország királya ezzel behódolt nekik, s „*az ő alattvalójuk lett*”, és elpusztítással való fenyegetéssel nyomatékosítva további hódolást és adókat követeltek tőle. *U.o.,* **490**, **491**, **492**. Lásd Kovács Szilvia jegyzetét, in JOINVILLE, 2015., 70-71. 195. sz. lj.

[890] Jean RICHARD, *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen Age (XIII-XVe siècles)*, „Collection de l'École Française de Rome”, Palais Farnèse, 1977., 63-98.

[891] LUCKEN, *L'évangile ...,* 445-467. 466-467, 450.

Mivel úgy tűnik, hogy a szakirodalom megállapításai alapján a műfaj kérdése egyértelműen nem dönthető el, egyre inkább az a benyomásunk támad, hogy a különböző szempontok hangsúlyozásával a kutatók előbb-utóbb egy olyan műfaji csoport létrehozása felé haladnak, melyhez csak egyetlen mű, Joinville Szent Lajosa fog tartozni. (Ez egybevág azzal, amit Le Goff ír Szent Lajosról: szerinte Lajos király egy olyan modell, mely csak egyetlen példányban létezett.)[892] S valljuk be – a fentiek után –, ez az értelmezés is lehet vonzó, és nem is teljesen abszurd megközelítés, hiszen Joinville műve valóban különleges és páratlan alkotás. Egy „*besorolhatatlan könyv, akár a középkori, akár a modern korok irodalmi műfaji kategóriáit vesszük alapul*" – írja Stanesco.[893]

A fenti áttekintés alapján azonban talán mégiscsak kirajzolódik egy kompromisszumos kép, melyben elhelyezhető a mű fentebb említett szinte valamennyi komponense és rétege. Ma már egyértelmű, hogy Joinville – tudatosan, vagy sem – valami különlegesen egyedit hozott itt létre. Egy egészen kivételes művet írt, mely talán egyfajta „műfaji kompilációként" is értelmezhető, és amely így vált alkalmassá arra, hogy a különböző műfaji komponensekhez nyúlva azok sajátosságait kihasználja, és lehetővé tette számára, hogy a formát mindig a tervezett mondanivalója tartalmához igazítsa.

Tehát amikor Joinville Lajos király *életének* eseményeit foglalja össze, akkor műve *biográfia*, ha a már életében szentként tisztelt, krisztusi úton haladó, mindinkább tökéletesedő és *szentté váló* emberét, akkor *hagiográfia*, ha a *lovagkirályra* jellemző cselekedeteket és eseményeket mondja el, akkor *geszta*, ha a *keresztes hadjárat* történetét, akkor *krónika*. Ha viszont Champagne és Franciaország *történetének* eseményeiről ír, akkor *história*, ha a *jó uralkodásra* vonatkozó példákat és a király *intelmeit* mutatja be nevelő célzattal, akkor *királytükör*, ha a saját maga által összegyűjtött vagy másoktól hallott *emlékeket* jegyezteti le, akkor *Mémoires*. A tengeri utak, az országok, a szentföldi kalandok és a keleti népek és erkölcseik bemutatásakor *útleírás*. S mivel eközben a *szerző* valamennyi komponensnél folyamatosan jelen van, műve ettől lesz „mindent elsöprő" *önéletrajz*[894] is, melynek egyik

[892] „*Szent Lajos alakja egyértelmű szakítást jelentett a korábbi modellekkel, s mivel ennek a típusnak ő lett az első és egyben az utolsó képviselője, mint modell valóban egyedülálló maradt.*" LE GOFF, *Következtetések*, 269.

[893] Michel STANESCO, *'Il ne faut pas oublier Joinville': du mythe collectif à l'élaboration du moi dans la Vie de saint Louis*, in *Le Moi: essays on Jean de Joinville, Christine de Pizan, La Bruyère, Romain Rolland, Céline, Beckett*, ed. by Russel KING, Universsity of Nottingham, Nottingham: 1999. 7-24.

[894] „*önleírás*" – mondja Palágyi, jelezvén, hogy a kontúrok a definícióban még így is bizonytalanok. PALÁGYI, *A középkori történetírás,* in MAÁR, 90.

főhőseként jelenvén meg, mint láttuk, igazi innovációt hozva, egyben az irodalmi „Én" Zink és Stanesco által hangsúlyozott megteremtője is.[895]

Ennek a ritka gazdag „műfaji változatosságnak" azonban lehet talán egy másik megközelítése, egy másik olvasata is, ami ugyancsak kínálhat egyfajta választ a műfajjal kapcsolatos dilemmákra. Nem vetődött még föl igazán – s talán éppen azért, mert *túl evidens*, és mert a meghatározása túlságosan elmosódott és bizonytalan, nincsenek kontúrjai: Joinville azt mondja, hogy egy *könyvet* írat.

Nem általában, nem a szó későbbi, hanem annak a középkori értelmében. Abba pedig sokféle komponens beleférhet. Láttuk, Joinville a *Prológusában* – és később is – műve megjelölésére többször és következetesen ezt a kifejezést használja: a királyné azt kérte tőle, hogy írasson „*egy* könyvet ('je li feisse faire un *livre'*) *a mi szent Lajos királyunk bölcs mondásairól* ('paroles') *és nemes cselekedeteiről* ('faiz')*, amit én meg is ígértem neki. Most, íme, Isten segedelmével elkészült a* könyv*, mely két részből áll.*(…).[896]

De Joinville, amikor művéről szól, más alkalommal is „könyvről" beszél (krónikáról, históriáról, gesztáról[897] például nem.) Így az első részben, amikor X. Lajoshoz intézi a szavait, és bejelenti a mű elkészültét: „*Most pedig elmondom önnek, navarrai király úrnak, hogy ígéretet tettem anyjának, a királyné asszonynak, akit Isten fogadjon kegyelmébe, hogy elkészítem ezt a* könyvet ('cest livre'), *s ezt ígéretemhez híven meg is tettem.*"[898] A végén pedig, amikor forrásait említi, „*egy francia nyelvű könyvről*" ('un romant')" elmondja, hogy azt beíratta „*ebbe a* könyvbe" ('en ceste livre'), és hogy majd „*mindazok, akik olvassák ezt a* könyvet ('ce livre'), *szilárdan higgyék, hogy amit elbeszéltem, én valóban láttam és hallottam is*."[899]

Ebben az értelemben tehát Joinville műve – hasonlóan más korabeli francia nyelvű alkotásokhoz – egy többféle tudást és többféle írást tartalmazó *Könyv* / *Livre*, amely azonban ekkor még természetesen nem a később már megszokott, és a könyvnyomtatás korától számítható általános, modern jelentéstartalommal bíró fogalom, hanem egyfajta műfajba

---

[895] *„Joinville ura 'szabad emberként' lépett be a történelembe: fejét felemelve, tudott beszélni a hatalmasokkal, azt mondta, amit gondolt, jól harcolt, s úgy indult az égi királyság meghódítására, mint ahogy azt a földi királyságok esetében tenni szokás. Ebből a szemszögből nézve a* Vie de Saint Louis *az egyén, az én megalkotásának egy nagy fejezetét jelenti.*" STANESCO, *'Il ne faut pas'…*, 7.; ZINK, *La littérature française*, 169.; Megállapítás, melyet nem teljesen osztanak a kutatók, mint pl. Jean-Claude SCHMITT, *La découverte de l'individu": une fiction historiographique?* in Paul MENGAL – Françoise PAROT (éd.) *La Fabrique, la Figure et la Feinte. Fictions et statut des fictions en psychologie,* Vrin, Paris: 1989., 213-236.

[896] JOINVILLE, 2015., **2.**

[897] Kivéve, ha a szövegben szereplő „*faiz*" kifejezést „gestes – gesta" – értelemben vesszük.

[898] *Uo*., **19.**

[899] *Uo*., **768**.

besorolhatatlan (vagy éppen több műfajhoz tartozó) írások összegyűjtésére és megjelölésére használt kifejezés. (Egyébként Primat a *Grandes Chroniques Prológus*ában saját művére három megjelölést használ: 'ouvre', 'livre' 'hystoire').[900] Erre a lehetőségre egyszer mellékesen Jacques Le Goff is utal. *„Szerettem volna* – írja –, *ha Christopher Lucken, aki ezt nálam sokkal jobban meg tudta volna tenni, elmagyarázta volna, hogy mit jelent az a kifejezés, hogy* 'könyvet csinálni' ('faire un livre'), *amit Joinville művének a második bekezdésében említ.*"[901] De azonnal hozzá is teszi, hogy ez a megjelölés szerinte csak technikai jellegű, egy „*olyan aktus, melynek célja, hogy mondandójában egyfajta elrendezést teremtsen, de sem* stílusra *vagy az írás* típusára *vonatkozó tervet nem takar – amivel pedig egy irodalmi vállalkozásnak rendelkeznie kell.*"[902]

A műfajok folyamatos fejlődése során talán lehet egy olyan fázis, amikor egy adott mű – jobb híján, vagy szándékoltan – leginkább *könyvként* határozható meg. Ettől még a *livre*, mint olyan, nem válik külön műfajjá,[903] de segíti a más műfajoktól való elkülönítést. Egyébiránt úgy tűnik, hogy a *'Livre' 'Liber'* kifejezések ebben az időszakban mind gyakrabban jelölnek olyan írásműveket, melyeknek műfaji besorolása bizonytalan, vagy a szokásosnál komplikáltabb, netán egyszerre „több minden" van egyszerre jelen bennük. Mindenesetre ez az egyetlen, amit Joinville a legteljesebb kéziratában[904] saját művének megjelölésére maga is használ – ráadásul többször is. Sőt, a bevezetőjében pontosan meg is mondja, hogy könyve milyen részekből áll, ami – úgy vélem – mégiscsak egyfajta írási-szerkesztési koncepció meglétére utal.

Eszerint Joinville olyan művet akar írni, mely tematikailag több részből áll, mely a szerző minden mondanivalóját képes zökkenőmentesen befogadni, és amely így összefüggő egésszé válik. Ez a módszer szétfolyónak, vagy zavarosnak tűnhet, de Joinville esetében korántsem az. Boutet szerint a Prológus (és az Epilógus) elemzése segít Joinville céljainak – ha úgy tetszik, tervének, vagy éppen koncepciójának – a megértésében: vagyis Joinville

---

[900] *Grandes Chroniques de France*, I-X., éd. Jules VIARD, Société de l'Histoire de France, Paris: 1920-1953. vol. I. 1-6. GUENÉE, *Comment…*, 31.

[901] LE GOFF, *Mon ami…*,. 477.

[902] *Uo.*

[903] Ennek a folyamatnak az elemzése egyébként is az irodalomtörténészek területe. Én magam, történészként nem szeretnék a műfaj-meghatározási kísérletek finom elemzésének ingoványos talajára tévedni.

[904] A de Rieux-féle kiadásban egyszer-egyszer szerepel a 'livret' és az 'istoire' is, de valóban élni lehet a gyanúperrel, hogy ezúttal a kiadó beszúrásairól lehet szó. A kiadó, mint a mű címében láthatjuk, *Históriáról* és *Krónikáról* („Histoire et Chronique") beszél, a kiadvány lapfelső oldalcímein pedig *Krónika* és *Életrajz / Szentéletrajz* („Chronique et Vie") olvasható. JOINVILLE, (De Rieux), 1596., 2.

szándékai a mű megírásával kapcsolatban nem zavarosak, hanem tudatosan összetettek.[905] Így érthető és föltehetően nem teljesen véletlen az, hogy Joinville a művéről következetesen könyvként beszél. Gaston Paris Joinville választását elfogadva, elemzései során ő maga is folyamatosan és következetesen a „*Livre de Joinville*" összetételt használja. (Van viszont egy, a korban igencsak divatba jött kifejezés, melynek használatától Joinville a saját könyve esetében feltűnően tartózkodik: soha nem említi, hogy amit ír, az egy „roman" lenne.)[906]

Ha felütjük a szakmai enciklopédiák lapjait, akkor azt látjuk, hogy a *Könyv* (*'Liber'*, *'Livre'*),[907] mint ahogy a historiográfiai fejezetben is láthattuk, ekkorra (12-14. század) már a különböző tartalmú alkotások összefogó megjelölésére vonatkozott, és szolgálhatott az egybegyűjtött história, krónika, jogi szöveg, filozófiai tartalmú alkotás, legendás történet, szöveg-kompiláció latin vagy még inkább francia nyelven készült változatának a megjelölésére is.[908] Ha visszagondolunk arra, hogy a fenti elemzések alapján Joinville művében milyen komponenseket találunk, nem nehéz megállapítani, hogy az előző mondatban szereplő elemeknek szinte *mindegyike* jelen van benne.

Ez esetben tehát úgy vélem, hogy a *könyv* megjelölés mindenképp többet üzen, mint amit az olyan szikár, általános „lexikoni" definició sugallhat, mely szerint a könyv egy *„elég nagy mennyiségű, írásjeleket tartalmazó egybefűzött lap, melyet felolvasásra szánnak.*"[909] Ezt a fölvetést még inkább alátámasztva látjuk, ha Langlois meghatározását vesszük alapul, aki szerint a *könyv*, mint például a „*Bölcsesség Könyve* ('Livre de Sapience') „*összefoglaló elnevezés, mely az északi francia nyelvben* ('langue d'oïl') *a XII. század óta a didaktikus és nevelő célzattal írott művek megjelölésére szolgál.*"[910] Joinville műve pedig tartalmilag ezeknek a kritériumoknak is megfelel. És persze azt sem lehet elfelejteni, hogy a szakrális tárgyú könyvnek van egy kivételes jelentőségű, inspiráló és mindenki által ismert és tisztelt

---

[905] „*A* Prológus *látszólagos elrendezetlensége mögött valójában egy igazi stratégia húzódik meg* (…)" BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…*, 77-78.

[906] Pedig megtehetné, és nem is lenne teljesen logikátlan, ráadásul a *Credo* szövegében ő maga írja, hogy a Gonosz /Ennemi csábításainak kitett lelkeknek milyen fontos támaszává lesz, „ez a *roman,*" amit ír. „*Et lors sera touz propres li romant as ymaiges des points de nostre foi"* majd kissé távolabb: „*façon lire le romant*"… WAILLY, 1867., **850**.

[907] A liber (lat.) szóból származó *livre*-nek Greimas három jelentését jegyzi: 1. könyv, 2. jegyzék, inventarium, 3. Biblia. GREIMAS, 368. Az Ortolang szerint a leggyakoribb szinonimája a „gyűjtemény" ('recueil'). http://www.cnrtl.fr/etymologie/livre (letöltve: 2017.10.23.)

[908] A „*Livre*"- című művek változatosságára a 13. századtól lásd *DLF,* 479. ; Jean TRICARD: *Le livre de la raison*, és Alain de LIBERA, *Livre des XXIV philosophes*, in *DMA,* 838.

[909] ORTOLANG Bédier-re és a Roland-énekre való hivatkozással írja: „*livre: 1100. elég nagy mennyiségű írásjeleket tartalmazó lap egybefűzése, melyet felolvasásra szánnak.*" „http://www.cnrtl.fr/etymologie/livre (letöltve: 2017.10.23.)

[910] LANGLOIS, *La vie spirituelle…*, *Introduction*, XIII. Fentebb, a Barberino Joinville-lel való találkozása kapcsán elhangzottakból pedig láthattuk, hogy Joinville milyen szívesen fejtette ki moralizáló, nevelő célzatú gondolatait. BARBERIINO, II. 97, 351.

lehetséges ősmodellje: maga a *Biblia*, mely a keresztény világ számára minden idők legnagyobb tekintélyű *Könyve,*[911] mely maga is különböző típusú és műfajú részeket tartalmaz.

Az eddigiek alapján az a lehetőség, hogy Joinville művére a fenti, középkori értelmezésben vett könyvként, vagyis ebben az értelemben tudatosan egybeszerkesztett „vegyes műfajú" alkotásként lehessen tekinteni (ahogy egyébként maga Joinville is tette), legalábbis megfontolásra érdemes. Ez föltételezi, hogy a *Livre* megalkotása nem a különböző jellegű és tartalmú szövegek véletlenszerű (netán „jobb megoldás híján" történt összefűzésének) egybeírásának, hanem egy többé-kevésbé tudatos alkotó tevékenységnek az eredménye. Mindenesetre a Joinville-nél megjelenő „alkotói szándék komplexitásának,"[912] az adott korban talán valóban a *könyv* megjelölés felelt meg leginkább.

Eszerint tehát a szerzőnek volt írói – történetírói koncepciója, ami valószínűsíti, hogy a végső változat elkészítésekor Joinville szándékosan választott olyan kifejezési lehetőséget, mely az eddigieknél több lehetőséget kínál, mert szinte minden korábbi komponenst befogad és lehetővé teszi egységbe szerkesztésüket. (Vagyis Joinville művének könyvként való megalkotása fokozza a mű eredetiségét – tehát a különböző komponensek együttes jelenléte – addicionális értéket hordoz.) Joinville műve az egybeírás és egybeszerkesztés folyamatában született szövegegyüttes koherenciájának megteremtése által és annak érdekében lett *könyvvé*.

Ha pedig feltételezzük (ahogy Christopher Lucken tette), hogy kompozíciójában a könyv az *evangéliumokat* idézi, és benne a *Bibliáéhoz* hasonló tartalmi és műfaji sokszínűség van jelen, akkor ez nyilvánvaló felértékelése Joinville teljesítményének, és illeszkedik a szerző azon szándékához is, hogy könyvének főhőse, Szent Lajos, egy mártír szent király, egy igazi krisztusi jelenség, akinek – kimondva-kimondatlanul – Joinville János az „evangelistája".

---

[911] Csak emlékeztetőül néhány meghatározás: „*A Biblia műfajuk, keletkezési koruk és eredeti nyelvük tekintetében egymástól eltérő jellegű irodalmi művek antológiája, vagy még inkább chrestomathiája, tehát meghatározott korban és mértékadó körök által hasznosnak, épületes tartalmúnak, olvasásra méltónak, megőrzésre érdemesnek vagy éppen Istentől származó kinyilatkoztatásnak tartott írások gyűjteménye.*" KOMORÓCZY Géza, *Biblia*, in. KÖPECZY Béla - PÓK Lajos (Szerk.), *Világirodalmi kisenciklopédia,* I. Budapest, 1984. 143. A Biblia „*azoknak a könyveknek a gyűjteménye, amelyeket a zsidó és keresztény hagyomány isteni eredetűnek ismer el, és a hit és erkölcs alapnormáinak tekint és minden irodalmi műfaj megtalálható benne.*" De olvashatjuk azt is, hogy a Biblia „*elsőrendűen történeti mű, de mégsem történetírás.*" http://lexikon.katolikus.hu/S/Szentiras.html. *Történelmi* mű, *profetikus* írás, *költemény*, *elbeszélés*, *filozófiai* mű… mondja róla Szerb Antal. SZERB Antal, *A világirodalom története*, Magvető, Budapest: 1992. 121. A Szentírás tehát (különösen az evangéliumok) – ahogy Lucken utal rá – látens módon akár szerkesztési modellként is szolgálhatott Joinville számára.

[912] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 74.

Joinville műve tehát egy olyan könyv, mely egyszerre történeti és irodalmi alkotássá lett, ahol az igaz és a fikció egyaránt jelen van – sőt, (mint látni fogjuk) megjelenhet még az igaznak tűnő, az igazat erősíteni hivatott fikció is. Maga Le Goff írja (közvetlen szóbeli közlésre való hivatkozással), hogy a témakörben megkérdőjelezhetetlennek tartott szaktekintély, Paul Zumthor (mint fentebb már idésztük) úgy nyilatkozott, hogy „*Joinville-lel eljutunk az irodalmi jelenség határáig.*" Zumthor ezzel homályban hagyja, hogy melyik oldalról történik a határ megközelítése. Jacques Le Goff azonban nem.[913]

A Szent Lajos monográfiájában Le Goff bevezetett, majd később is megfogalmazott egy olyan meghatározást, mely kulcsfontosságú az általa megírt Szent Lajos-kép értelmezésében, és amivel a jelenléthez, a látáshoz, Joinville és Szent Lajos erős személyes kapcsolatához köti János úr könyvét: eszerint a sénéchal alkotása mindenekelőtt egy „témoignage", egy tanúságtétel.[914] De mindjárt hozzá is teszi, hogy Joinville „*szándékai szerint műve meghaladja az egyszerű tanúságtétel kereteit.*"[915] A *sénéchal* esetében tehát szerinte egy „*kivételes* tanúról" van szó, akinek műve is „*kivételes* tanúságtétel," ami a szó gazdag jelentéstartalmát figyelembe véve, Joinville-nél szinte valamennyi jelentésében értelmezhető és értelmezendő.[916]

Eszerint a „*Szent Lajos élete"* fölfogható úgy is, mint egy nagyívű tanúságtétel, mely a *sénéchal* szentté avatási perben tett vallomásának a minden irányban kiterjesztett és továbbvitt (továbbgondolt, „továbbírt" / „továbbszerkesztett") változata. (E kérdésben még Luckennel is találkozási pontra lelhet, hiszen ebben az értelmezésben végül is mindkettő – a *történetíró* is és az *evangelista* is – a maga módján és helyén, kivételes tanúnak tekinthető…)

Ennek a feltételezett „műfaji kompilációnak" (ha van ilyen kifejezés) az is eredménye, hogy Joinville egy pillanatra sem hagyja kicsúszni a kezéből a könyvét alkotó különböző komponenseknek a mozgatását, miközben elsősorban az „igazságra", a „valódira" (az általa oly annyira szeretett „igazi Szent Lajos" alakjának bemutatására) való törekvés motiválja.

---

[913] „ *qu'avec la Vie de Saint Louis, nous sommes à la limite du fait littéraire.*", de Le Goff hozzáteszi, hogy természetesen, annak határain kívül" – „*à la limite extérieure, évidemment.*" LE GOFF, *Mon ami…,*476.; Paul ZUMTHOR, *Essai de poétique médiévale,* Seuil, Paris, 1972., 25, 73.; UŐ., *Autobiograhie au Moyen Age?,* in *Langue, texte, énigme,* „Collection poétique", Éd. du Seuil, Paris: 1975, 165-180.

[914] „témoin exceptionnel", vagy éppen „témoin privilégié" és „témoignage exceptionnel" *Uo*., 472, 474.

[915] *Uo*., 471.; STANESCO, '*Il ne faut pas'…,* 8.

[916] Lásd: *témoin* és *témoignage* in Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales (CNRTL), Ortolang, http://www.cnrtl.fr/etymologie/témoignage (letöltve: 2017.10.23.) Az első, 12. századi előforduláskénti Szent Bernát *Sermó*jából idéz egy részt „*selon le tesmoignage de Gabriel*". Eszerint jelent tanúságot, tanúságtételt, tanúskodást, vallomást, tanúvallomást, tanúbizonyságot, igazolást, kiállást, elkötelezettséget, hitet, tiszteletnyilvánítást, meggyőződést, érvet, bizonyítékot, bizonyosságot, tényt is. (A forrás mintegy félszáz szinonimát sorol föl).

Leírását eszerint döntően a látás alapján álló tanúságtétel és a hit irányítja. Ő maga a kettő között nem érzékel semmiféle ellentmondást. Sőt, azt sugallja, hogy ha az előbbinek nem lenne elég bizonyító és bizonyságot adó ereje, akkor az utóbbira lehet és kell támaszkodnia. Úgy véljük, hogy a Credóban megfogalmazottak szelleme mindvégig figyelemmel követi – mintegy felügyeli, orientálja és segíti – a könyv írójának gondolatait.

Mindenesetre, a fentiek alapján talán elmondható, hogy a műfaji meghatározásokkal kapcsolatos kutatások, hipotézisek és érvelések egyáltalában nem voltak terméketlenek: hozzájárultak és hozzájárulnak a mű jobb megismeréséhez, segítenek mondandójának megértésében, továbbá abban, hogy föl lehessen fejteni Joinville könyvének a különböző rétegeit, s ez által láthatóvá tenni kivételes gazdagságát.

III.4. Hagyomány és modernség

Az eddigi elemzések megállapításaira támaszkodva tehát megerősíthetjük, hogy Joinville könyve egyaránt bőven merít a francia történetírás és az irodalom korábbi hagyományaiból. Ebben a fejezetben a műnek azokat a komponenseit gyűjtjük egybe, melyek inspirálhatták Joinville-t az alkotásban és melyeknek eszközrendszerét fölhasználta, valamint azokat, melyek – noha erősen kötik őt a hagyományokhoz – művét mégis a modernség irányába orientálják.

A Joinville-életmű kutatói, még ha időnként erősen eltérő hangsúlyokat emelnek is ki, valamennyien egyetértenek abban, hogy a Szent Lajosról írott könyv olyan egyedi alkotás, mely azért sem szorítható a megszokott műfaji keretek közé, mert több, korábban ismert és művelt műfaj hagyományaiból és lehetőségeiből merít, és azoknak az eszköztárát következetesen használja is. Joinville könyve eszerint történetírás *is* és fikció *is*. A hagyományos történeti és irodalmi arzenálhoz Joinville még hozzáveszi a 13. századi *regények* és *fabliaux*-k világából s az *exemplumokból*[917] kölcsönözhető fesztelen stílust és szemléletet, és használ egy nyelvet, egy művelt, élő és színes népnyelvet, melynek nagy szerepe van a különböző komponensek koherenciájának megteremtésében.

[917] LE GOFF, 1996, *Le Roi des* exempla*,* 420-434.

A történeti irodalomban tehát Joinville szövegét nem csak a kínálkozó kortárs irodalmi és történeti párhuzamokkal, Saint-Pathus és Beaulieu, még csak nem is Primat, vagy Nangis műveivel kell (csak) együtt szemlélni, hanem – mint fentebb már megállapítottuk – olyan irodalmi művekkel is, mint Rutebeuf vagy Jean Le Meung alkotásai.[918] A későbbi korok olvasói és szakértő kutatói (ki-ki a saját területéről indulva) okkal találták meg, fedezték föl Joinville-ben „saját emberüket", a történetírót, az életrajzírót, az önéletrajzírót, a hagiográfust, a krónikást, a regényírót, az emlékirat-szerzőt és a moralistát – vagy éppen az evangelistát. Joinville Szent Lajosa így lesz egyszerre *hús-vér ember* és *valóságos szent*[919] (sőt, *mártír* szent). Valójában már a könyv előszavában megfogalmazódik és előrevetítődik a test és a lélek, az emberi és az isteni harmóniájának a képe, „*az Ige megtestesülése általi együttes jelenléte és egyensúlya*", mely a „*középkori irodalom egyik fő jellegzetessége és vonzereje*."[920]

Az előző fejezetben összefoglaltakra is támaszkodva és következtetéseinket nagyon leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy Joinville műve műfajilag kisajátíthatatlan, egyfajta megismételhetetlen szintézis, melyet azonban a kortársak valószínűleg nem mindig értettek meg mélyebben, és talán nem is mindig értékeltek, amelyet viszont az utókor fokozatosan piedesztálra emelt. A könyv a különböző komponensek impulzusainak egymást segítő és kiegészítő, tartalmilag és politikai szempontból is közös üzenetében a nemzeti monarchia legfőbb komponenseinek – a Capeting dinasztia erejének és a keresztes hadjárat eszmének – az összefogását szolgálja, és központjába a szent király alakját állítja.

Joinville azonban még tovább is megy: kísérletet tesz arra, hogy a feudális világ értékeiből, részben azoknak a hagyományait (melyek számára teljes természetességgel államalkotó és társadalmat szervező és elrendező örökségként jelennek meg) megtartva és megszilárdítva alkalmazkodjék, és a szent király alakját is alkalmassá tegye a kor kihívásaihoz. Nem arról van szó, hogy át kívánná alakítani az ideális uralkodó – „Szent Lajos-i" – feudális királymodellt, hanem arról, hogy annak minden hagyományos és tiszteletreméltó értékét megtartva kiegészítse, és további értékekkel gazdagítsa. Így mutatja meg a feltétlen tiszteletet kiérdemlő „mártír" Szent Lajost, az általánosan elismert és szeretett *szentet*, az *embert*, aki a vele szembeni szeretetet és tiszteletet csak fokozhatja azzal, hogy „emberré lett", és akinek immár a „népe" szolgálatában kell látnia az „üdvözülés útját."

Joinville művének modernségét tehát az is adja, hogy a maga gondolatrendszerében lépésről lépésre előre jutva és a saját eszközeivel megfogalmazza a korabeli politikai

[918] Mint ahogy teszi LE GOFF, *Uo*., 274.
[919] „*ce qui affiert au profit des ames et des cors*", JOINVILLE, 2015., **4**.
[920] PALÁGYI, *A középkori történetírás,*.in MAÁR, 90.

gondolkodás egyik legfontosabb dilemmáját: miben áll a keresztes hadjárat eszme és a modernizálódó állam viszonya, és hogyan kell értelmezni az összefüggéseit? Láttuk, Szent Lajos ennek a kettős felelősségnek – amit a keresztes eszme és a capeting monarchia összefonódása hordoz – még *mindkét* terhét viseli, számára az egyik automatikusan *feltételezi* a másikat.

Joinville könyve és nézőpontja kezdetben még szinkronban van vele, és eszközei is tökéletesen alkalmazkodnak ehhez a kettős mondanivalóhoz. Szent Lajos sokáig szilárdan személyében összefogta, mintegy „inkarnálta" a fenti két elemet: számára a szentföldi keresztes hadjárat és a királyság jó kormányzása együtt és egyszerre szolgálja „a nép javát." Kiderül azonban, hogy előbb-utóbb választani kell a kettő között – sőt, új, egyértelmű prioritást kell felállítani közöttük. Amikor Joinville visszautasítja, hogy a királlyal együtt újból keresztesnek álljon, ő már valójában választott is: kinyilvánítja, hogy a nép megmentése és „Istennek tetsző módon" való szolgálata már nem a „keresztes zarándoklat" által, hanem *otthon*, az *országban*, az ország királya általi *jó kormányzással* valósulhat meg. (Ezt a könyv egyik kulcsjelenetében, melyet később részletesebben be fogok mutatni, teljesen világosan meg is fogalmazza.)

A Szép Fülöp uralkodásával bekövetkező radikális választási kényszer, melynek eredményeképp a keresztes hadjárat eszméje és a feudális lovagi értékek egyértelműen alárendelődnek a dinasztikus érdekeknek, a központosításnak és a modernizációnak, azt jelentette, hogy IV. Fülöp nagyapja életművéből mindent a monarchia kormányzásának, a nagy nemzeti monarchia létrehozásának rendelt alá: számára a keresztes ideológia a nemzeti monarchia érvényesülésének az eszköze, és nem fordítva.

Vannak persze ennek a váltásnak bizonyos jelei már IX. Lajos Franciaországában is. Láthattuk, hogy a király az uralkodásának első szakaszában (a Szentföldről való hazatéréséig) a keresztes hadjárat eszméjét a francia nemzeti monarchia fejlődésével a lehető legszorosabb összefüggésben képzeli el: számára kezdetben a monarchia és a dinasztia felemelkedését a keresztes eszme szolgálata garantálta és valorizálta. (Ez a gondolatmenet Joinville művében is megfigyelhető.) Azt követően viszont, kormányzásának gyakorlatában, hangsúly-eltolódás következik be, és a Szentföldön kereszteseként megszerzett tekintélyét a király immár saját országa fölvirágoztatása érdekében kamatoztatja, ezzel megteremtve a további fejlődés feltételeit.

Utódainak, elsősorban Szép Fülöpnek, csak tovább kell vinnie és el kell mélyítenie a megkezdett folyamatot, melynek megvalósításához egy addig soha nem tapasztalt erejű támogatást kap: nagyapjának, az egyetlen szentté avatott Capeting uralkodónak, a Francia

Királyságot a legnagyobb keresztény hatalommá emelő, a keresztény világban egyöntetűen a legtekintélyesebb uralkodónak elismert szent királynak a morális és a kormányzás gyakorlata által is visszaigazolt örökségét. A nemzeti monarchia egybekovácsolásának, belső és külső dinamizmusának és időnként elsöprő agresszivitásának így lesz a Szent Lajosra építkező és Szép Fülöp politikájának központi elemeként valorizált dinasztikus szentkultusz az egyik legfontosabb eszköze.

Joinville-nek a királytól való elbúcsúzása párizsi jelenetében megfogalmazott érvelése a király feladatait illetően (még akkor is, ha – mint ahogy az események kronológiájából föltételezhető – ez a szövegrész visszavetítés, hiszen valószínűleg jó harminc évvel később készülhetett) igen figyelemre méltó: az cselekszik *Isten javára*, aki *otthon marad,* s *népét* azzal *segíti* és *védelmezi*. Ezzel viszont a feudális-hűbéri világ logikájából kifejlődő „program" meglepően modern szemléletet fogalmaz meg.

Joinville választása ugyanis, melynek során úgy látja, hogy a keresztes eszme küldetésének beteljesítése az ország érdekei mögé kell, hogy szoruljon, eltér Fülöp koncepciójától. Joinville számára mindez a feudális kor lovagvilága és a Szent Lajos által követett, toleránsabb uralkodási módszerek és a népért megvalósított „jó kormányzás" melletti együttes kiállást jelenti, és nem annak lerombolását, ahogy ezt (mint több esetben láttuk) az ő megítélése szerint, Szép Fülöp teszi.

Joinville könyvéből is kiolvasható, hogy Szent Lajossal visszavonhatatlanul véget ér az ideális, a „szent királyok" kora, unokája személyében pedig színpadra lép a pragmatikus, modern uralkodó, aki minden eszközt hatalma kiterjesztése és országa erejének növelése érdekében mozgósít.[921] Szent Lajos szent király-modelljét az egyház alkotta meg, kultuszát Itáliában öccse, Anjou Lajos,[922] Franciaországban pedig IV. Fülöp alakította át politikai és ideológiai „fegyverré" úgy, hogy újraértelmezte a keresztes eszme, a nemzeti monarchia és a szakralizált dinasztia összefüggéseit, és általa a *Christianitas* vezető hatalmának szerepére tör.

Úgy tűnik, hogy az újabb keresztes vállalkozás elindításával Lajos király megáll az általa a hazatérését követően megindított folyamatos modernizáció útján. Eszerint Tunisz egy olyan kísérlet lenne, mely a megteremtett erőforrásokat ismét a „damiettai útra", vagyis az afrikai zsákutcába vezeti vissza, és az ország megreformálásában elért sikereket ismét a keresztes

[921] LE GOFF, 1995., 982.; UŐ., *Következtetések,* 269. Összefoglalóan lásd KLANICZAY, 2000., 246-248.
[922] KLANICZAY, 2000., 244-245, 248-266, 277.

önmegvalósítás érdekében kívánja valorizálni, amivel inkább a múlt és nem a jövő felé fordul.[923]

Lajos király utolsó nagy döntése azonban még ennél is árnyaltabb megközelítést kíván. Első pillantásra Lajos a tuniszi küldetés fölvállalásával a korábbi, idejét múltabb keresztes fölfogást választotta: de valójában nem arról van-e szó, hogy teljes mértékben a tudatában volt választása természetének és súlyának? Annak, hogy mivel nagy valószínűséggel ő a keresztes hadjáratban, vagyis az ő felfogása szerint[924] a kereszten fog meghalni, és a kereszten bekövetkező halál (mint Joinville is többször hangoztatja) valójában mártíromságot jelent? Sőt, ebben az összefüggésben egyenesen krisztusi vállalást, mert hite szerint az általa, a meghozott áldozattal teheti a legtöbbet a népéért és országáért? Vajon nem ezt hangsúlyozza ki majd a Szent Lajos földi életének biblikus, „krisztusi" zárójelenetét elbeszélő rész is, amikor a király Szent Jakabhoz, Szent Déneshez és Szent Genovévához fohászkodik? Amikor „(…) *a szent király egy hamuval borított ágyra feküdt, kezeit a mellén összekulcsolta, majd szemeit az ég felé emelve visszaadta lelkét a Teremtőnek, pontosan ugyanabban az órában, melyben Isten Fia annak idején, a kereszten életét adta az emberek üdvözüléséért.*"[925]

A jelenet és a kommentár egyaránt üzenet értékű: a három megszólított szent – Jakab, Dénes és Genovéva – nem véletlenszerűen van jelen a király halálos ágyánál – ott a helyük: az első mártír, az utazók, a zarándokok és a keresztesek patrónusa, a második szintén mártír, Franciaországé és a dinasztiáé, a harmadik pedig Párizs megmentője és védőszentje. A haldokló király utolsó kérése pedig Istenhez Szent Jakab szavaival ('*Esto, Domine, plebi tua sanctÿficator et custos*') fogalmaztatik meg: "*szenteld meg és óvd a te népedet*" –ez a mondat mintha az *Intelmekben* elmondottak végső, ünnepélyes megerősítése lenne. A Szent Lajos

[923] Mint uralkodó „*inkább a múlt lejtőjén, mint a jövő felé emelkedő úton helyezkedik el.*" LE GOFF, 1996., *Következtetések,* 273.

[924] Erre a mártíromságra Lajos király világosan utal az alattvalóinak küldött levelében is, amikor öccse, Artois grófja hősi haláláról és a többi keresztes „mártírságáról" beszél. „*Szívünkben fájdalommal emlékeztetünk erre, hollott örvendeznünk kellene; mert hisszük és reméljük, hogy megkapván a mártírok koszorúját, a mennyei hazába tért meg, ahol a szent mártírokat megillető jutalom várt reá.*" LO'CONNELL, *Les propos de Saint Louis,* 216, 220.

[925] „*És én hallottam a fiától, Alençon grófjától* (…) *hogy amikor apja közeledett a halálhoz, hívta a szenteket, hogy gyámolítsák és siessenek a segítségére, különösen Szent Jakab, akinek* Esto Domine *kezdetű prédikációját mondta, vagyis: 'Uram Istenem, szenteld meg és óvd a te népedet!' Majd Franciaországi Szent Dénes urat hívta segítségül, idézvén prédikációját, melynek tartalma ez: 'Isten Uram, add meg nekünk, hogy meg tudjuk vetni e világ hívságait, azért, hogy ne féljünk semmiféle megpróbáltatást!'* (…) *és amikor már közel járt a halálhoz, a szenteket hívta támaszul, különösen Szent Jakab urat, Franciaországi Szent Dénes urat és Szent Genovéva úrhölgyet.* JOINVILLE, 2015., **756**, **757**.

halálát leíró jelenetben olyannyira egyértelmű és erős a krisztusi analógia, hogy ez a rész, mint láttuk – egyházi és politikai megfontolásból – a szentté avatási bullából ki is maradt.[926]

Szent Lajos választása a keresztes eszme valamint a monarchia és a „népe" között tehát más dimenzióban értelmezendő. Úgy választotta az újabb hadjáratba indulást, hogy tudta: útja a szentség felé vezet, és hogy a Capet dinasztia első szent királyának presztízse új energiával töltheti majd föl a francia nemzeti monarchia általa kiépített struktúráit, és megsokszorozza dinasztiájának erejét.

Joinville gondolati fejlődése e téren is követte a szent király egyenes vonalú logikáját, de az utolsó irányvételnél egy másik út választásában látta (remélte) a kibontakozást. Ha elfogadjuk, hogy Szent Lajos a rendelkezésére álló erőforrások segítségével országlása során eljutott a csúcsra, és királyságában az uralkodásával egyfajta *szintézist* hozott létre, akkor a maga területén Joinville-ről is elmondható, hogy alkotásának lehetséges eszközeit felhasználva és kihasználva, s forrásait maga is gazdagítva, akarva-akaratlanul, egy kissé ennél még tovább is haladt, és több vonatkozásban is az *innováció* útjára lépett. Mondandója minél teljesebb kifejezése érdekében pedig rendkívüli hatékonysággal, sajátos és kivételesen eredeti fölfogásban egyszerre használta a történetírás és az irodalom eszköztárát.

Ha a fenti gondolatmenetet továbbvisszük, és – átvéve az uralkodói alkotó tevékenység és a könyv megalkotása[927] között Joinville által vont párhuzamot – és Szent Lajos uralkodói életművét egy minden meglévő tudást egybegyűjtő *enciklopédiához* hasonlítjuk, akkor Joinville könyvére is tekinthetünk úgy, mint egy szintézisre, mely azonban egy kissé messzebre jut: új utakat, új tartalmakat, új irányokat és új kifejezési eszközöket is kereső és generáló, új szemléletű, egyedi alkotáshoz vezet.

Joinville művének nem csak egyértelmű előzménye nem volt, de közvetlen folytatója sem akadt, s nem csak azért, mert erősen valószínű, hogy könyve, és művének a királlyal, illetve a királysággal kapcsolatos szemlélete nem illett bele automatikusan a 14. századi eleji politikai, különösen pedig a királyi hatalmi törekvések logikájába, hanem azért sem, mert ugyanúgy egyedi jelenség, mint a Szent Lajos személyében megvalósult király-modell.[928] A későbbi

---

[926] A halál időpontja tehát a keresztre feszítést (12 óra) követő harmadik óra (délután 3 óra). Az egyház a „túlzó krisztusi párhuzamokat" nem preferálja. LE GOFF, 1995., 1010-1011.

[927] Emlékeztetőül: „*S miként az író, aki elkészült könyvét arannyal és azúrral díszíti, úgy díszítette országát a fentebb felsorolt apátságokkal…*" JOINVILLE, 2015., **758**.

[928] Emlékeztetőül: „*Szent Lajos alakja egyértelműen szakítást jelent a korábbi modellekkel, mivel ennek a típusnak ő lett az első és az utolsó képviselője, mint modell valóban egyedülálló maradt*." LE GOFF, *Következtetések,* 269. Király és történetírója közötti hasonlóan közvetlen, de mégis más töltésű kapcsolatra mintegy másfél évszázaddal később Philippe de Commynes és XI. Lajos esetében találunk majd példát.

korok embere azonban sok olyan értéket fedezhetett föl benne, amit *nála* tapasztalhat és láthat leírva először, és amelyekre a maga területén tovább építkezhet. Talán nem véletlen, hogy a könyvnek ezeket az értékeit és üzenetét csak századokkal később értették meg igazán. Joinville közvetlen „örökösei" és „folytatói" a 19-20. század – különösen a nemzeti romantika[929] kora – történészei és irodalomtörténészei. Az általa létrehozott mű eszerint *perspektivikusabb* és *monumentálisabb* alkotás lett, mint amilyet írójának a világképe sugallt.

III.5. A hitelesség *versus* fikció*

A műfaj meghatározásának problémája, mint láttuk, a történészeket elsősorban a mű történeti értékével összefüggésében foglalkoztatta és foglalkoztatja. Ebben a megközelítésben tehát az igazi konfliktus nem ott van, hogy Joinville műve milyen műfajú, hanem ott, hogy vajon történeti alkotás és hiteles, vagy pedig egy olyan mű, mely alapvetően irodalmi produkció, és így lehetővé teszi (sőt, föltételezi) a fikció alkalmazását.

A másik kérdés, hogy ha van a szerzőnek koncepciója, az vajon egy történetírói megközelítésű, vagy inkább egy irodalmi alkotás létrehozására irányul? Az egyre gyakrabban felvetődő probléma tehát az, hogy Joinville Könyve *történeti forrásként* mennyire hiteles. A mű szerzője mindvégig nagyon ügyel arra, hogy az általa leírt események igaz voltát hangsúlyozza, mondván, hogy azok egy részét saját szemével látta, más részét pedig megbízható forrásokból hallotta, s kihangsúlyozza, hogy amit mond, az igaz és hiteles. Könyve alapján kétségtelen, hogy Joinville számára a művében bemutatott igazságnak és hitelességnek a legkülönfélébb formában való igazolása központi kérdés. Ez a probléma tehát Joinville művének vizsgálatakor egy történész számára több szempontból sem kerülhető meg.

Lássuk, mi történt a forráskritika területén. Amit eddig tudunk: a kutatók a könyv történeti vonatkozású fejezeteinél elvégezték a szokásos forráskritikai munkát, melynek során

---

Commynes Emlékiratai is korszakos jelentőségűek lesznek mind a francia történetírás, mind pedig a politikai gondolkodás tekintetében. CSERNUS, *A reneszánsz…*125-144.

[929] Jacques LE GOFF, *Középkori hősök és csodák*, Európa, Budapest: 2012., 22-23.

*Itt szeretném előrebocsájtani, hogy a disszertációban (különösen pedig ebben a fejezetben) a „hitelesség" és a „fikció" kifejezést hagyományos értelemben és kontextusban használom, és ezúttal nem tartom feladatomnak, hogy Joinville műve kapcsán egyéb értelmezésekre térjek ki (mint az irodalmi és történelmi fikció, történelmi tény, történelmi képzelet). Meggyőződésem ugyanakkor, hogy Joinville történelemmel kapcsolatos felfogása ezekben a kontextusokban is további tanulmányozásra érdemes.

több kronológiai pontatlanságot állapítottak meg, és azonosítottak olyan részeket, ahol a szerző némi elfogultsággal interpretálja az eseményeket, hagy ki, vagy éppen hallgat el bizonyos tényeket.[930] Ennek eredményeképp tudott dolog, hogy Joinville elbeszéléseinek vannak kronológiai bizonytalanságai az általa föltehetően hallomásból leírt franciaországi és champagne-i fejezetek esetében,[931] de ugyanez a helyzet azokkal a részekkel kapcsolatban is, melyekben a keresztes hadjárat krónikáját beszéli el, vagy amelyekben más, a Közel-Keleten zajló eseményeket foglal össze.[932] Akár úgy is tekinthetjük, hogy jórészt ezekre vonatkozik *ars poeticá*jának az a megjegyzése, hogy „*a benne szereplő többi dologról viszont nem tanúsíthatom, hogy igaz, mert se nem láttam, se nem hallottam őket*." [933]

Vajon mi a helyzet könyvének azon részeivel, melyeknek igazsága és hitelessége mellett határozottan kiáll, és amikor – közvetve vagy közvetlenül – művében szemtanúként, az események szemlélőjeként, vagy éppen aktív szereplőjeként jelenik meg. Ennek eldöntése, megerősítése az adott részekre vonatkozó további források tanulmányozásával, és Joinville szövegének minden lehetséges részletére, áthallásaira vonatkozó kutatások segítségével valósítható meg. Nos, Joinville művének vannak olyan részletei, melyeknek vizsgálatához társíthatók más források és dokumentumok, és vannak olyanok – ez a Joinville-kutatás egyik legnagyobb kihívása –, melyekhez az ő szövege az egyetlen forrás. Ez utóbbi esetben maradnak a „belső forráskritika" (azaz a Joinville szövegében felfedezhető esetleges belső ellentmondások), vagyis a megszokottól valamelyes eltérő módszerek alkalmazását megkívánó – és gyakran eléggé korlátozott és bizonytalan – eszközei.

Mint láttuk, Joinville szövegének egésze szerkezetében nem követi a kronológiai sorrendet. (Így például a főhősének születéséről szóló információval csak az első rész nagyobb bevezető blokkja után jelentkezik.)[934] Ez a módszer nyilvánvalóan nem hagyományosan történeti, és elősegíti a kronológiai bizonytalanságok megjelenését. A szövegben föllelhető pontatlanságok azonban nem haladják meg a hasonló művekben tapasztalható tévedések jellegét és mértékét, s többnyire forrásainak, a hozzá eljutó ellenőrizhetetlen információk hatásának, illetve a szerző esetleges tévedéseinek tudhatóak

[930] Előszavában Jacques Monfrin (a korábbi szakirodalomra is támaszkodva) összegyűjtötte ezeket a részeket, és ahol lehetett, megerősítette Joinville adatait, s ahol pedig kellett, javította a pontatlanságokat. Meglehetősen sok olyan adat van, melyet csak Joinville szövegéből ismerünk, ezért ellenőrzésük szinte lehetetlen. Számos elfogadhatónak tűnő adat van bennük, de előfordul, hogy ott, ahol van kontroll-információ, nem Joinville adatai a pontosak. MONFRIN, 1995., XLIX-LVII.
[931] *Uo.*, XXXIV-XXXVIII.
[932] *Uo.*, XLV-LVII.
[933] JOINVILLE, 2015., **768**
[934] *Uo.*, **68**, **69**.

be.[935] Ebben nincs különösebb meglepetés vagy rendellenesség. A Joinville életművének kutatásával foglalozó szakemberek viszonylag könnyen napirendre is térnek e tévedések fölött, és azt is megbocsájtják – a *Mémoires*-nál, vagy az önéletírásnál valójában természetes, mondja egyebek mellett Gaston Paris[936] –, hogy a szerző felnagyítja saját szerepét, és némi elfogultsággal adja elő mondandóját.

Noha gyakran megállapítják, hogy a műve megírásakor / egybeszerkesztésekor már a nyolcvanas éveit taposó *sénéchal* kiváló fizikai és mentális állapotban van, és kivételes emlékezőtehetségről tesz tanúbizonyságot, nem lehet kizárni azt sem, hogy bizonyos események kronológiai sorrendjére vagy konkrét helyszíneire nem mindig pontosan emlékszik. Ennek ellenére a mű információ-gazdagsága (például a szentföldi időszak tekintetében) egészen kivételes. Mint Gaston Paris írja: *„Előfordul, hogy téved egyes részleteknél, de általánosságban ez semmiképpen sem érinti a bizalmunkat vele szemben. Ez egy történeti mű, melynek kiemelkedő értéke van, egy olyan forrás, melyből teljes biztonsággal meríthetünk.*”[937]

Valóban, kétség nem fér hozzá, hogy Joinville Könyve a korabeli francia írói alkotótevékenység egyik csúcsteljesítménye, mely nagy jelentőségű és kivételes értékű fejezetekkel gazdagítja a 13. századi francia – és európai – történelem lapjait. Joinville saját emlékeire hagyatkozva és vélhetően saját korábbi szövegére s külső forrásokra is támaszkodva, és – ezt fontos hangsúlyozni – aktívan, teljes szellemi ereje birtokában alkotja meg könyvének a végleges szövegét.

Ennél a pontnál azonban vissza kell térnünk a fejezet első bekezdésének végén föltett kérdésre: mennyire hiteles a mű, és – ebből következően, vagy ettől függetlenül – mekkora Joinville könyvének a történeti értéke? Vajon az a teljesen biztonságos történeti forrás-e, melynek kitűnő gondolkodók, írók, kutatók, történészek és irodalomtörténészek generációi, köztük Sainte-Beuve, Montallembert, Michelet, Lavisse, Gaston Paris, vagy éppen Jacques Le Goff tartja?[938]

Tudvalévő, hogy egy adott forrás történeti hitelességének általában véve nem tesz jót, ha egyes konkrét adatai vagy állításai tévesnek bizonyulnak. Ilyen bizonytalanságok, mint említettük, más történeti művekben is előfordulnak, és ezeket gyakran – Joinville-nél pedig

---

[935] Eközben olvashatunk „pontatlanságról” (*inexactitude*), „koherencia hiányáról” (*incohérence*) „teljesen hibás kronológiáról” (*chronologie complètement erronnée*). lásd MONFRIN, 1995., XXXV. XXXVIII, L.

[936] *„Az* Emlékiratok *szerzőinek nem tehetünk szemrehányásokat azért, mert állandóan előtérbe állítják magukat: valójában ez a céljuk; kevesen vannak azonban, akik ellent tudnak állni a kísértésnek, hogy fölnagyítsák saját szerepüket. A mi derék* sénéchal*unk sem kivétel e főszabály alól…*” PARIS, 433, 450.

[937] PARIS, *La composition…*, 509-512, 512.; LUCKEN, *L'Évangile…*, 447.

[938] FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe à l'autobiographe,* 73-74.

különösen – bőven kompenzálják a mű egyéb, egészen kivételes értékei. Joinville könyvének esetében azonban, *úgy tűnik, nem csak erről, hanem másról, többről is van szó*. Szövegének ugyanis van egy olyan rétege, mellyel kapcsolatban kissé más – mondhatni szokatlan – összefüggésben vetődik föl a hitelesség problémája. Itt elsősorban a könyv azon fejezeteire és állításaira gondolunk, ahol egyáltalán lehetséges a más forrásokkal való összevetés, vagy az adott szöveg mélyebb elemezése megalapozza a gyanút, hogy a szöveg írójának állításai az adott részek bemutatásakor *nem, vagy nem teljesen felelnek meg* a valóságnak – vagy még inkább: *nem elsősorban a valóságnak* felelnek meg. Tehát nem egyszerűen egy kronológiai tévedésről, vagy a memoárszerző vagy egy alattvaló megbocsájtható urával szembeni elfogultságáról van szó, hanem arról, hogy *az írói szándék módosítja, formálja, deformálja, átformálja – tehát nem leírja, hanem kitalálja, megírja, átírja – a történetet.* Vagyis, hogy Joinville-nél – a műve utolsó előtti bekezdésében megfogalmazott, „klasszikus" történetírói koncepciójával szemben – időnként – úgy tűnik – igen fontos szerephez juthat a fikció. Az adott epizódokra vonatkozó források összevetése pedig arra enged következtetni, hogy Joinville elbeszélésében vannak olyan jól ismert, fontos, nagyon hitelesnek tűnő és ennek megfelelően gyakran idézett részek, melyeknek alaposabb vizsgálata után – ezúttal még fogalmazzunk így – meglehetősen „zavarba ejtő" következtetésekre juthatunk.

Ennek a problémának a feloldására és megválaszolására tett érdekes kísérletet Christopher Lucken már említett tanulmánya. Szerinte Joinville-nek – ahogy egy irodalmi alkotáshoz illik – igenis létezett egy alkotói terve, és a szándéka eleve egy irodalmi írásmű létrehozása volt, vagyis íróként és nem történetíróként, emlékiratszerzőként vagy éppen az események tanújaként alkotott. Ő úgy véli, hogy Joinville könyvének eleve az volt a konkrét célja, hogy Szent Lajost Király-Krisztusként (vagy éppen Krisztus-Királyként) mutassa be, aminek során valójában a Király „Evangéliumát" írta volna meg. ('Joinville János Evangéliumát' – mondottuk fentebb.) A szerző pedig ezzel szerinte egy evangélista vagy éppen egy apostol szerepét (vagy mindkettőét, hiszen az evangélista leírja Krisztus életét és élőszóbeli tanításait, az apostol pedig egy olyan kiválasztott tanítvány, akit tanítása hirdetésére maga Jézus választott ki) vállalta magára – tehát írói alkotó tevékenységet végzett.[939]

Ezek után viszont a kérdés az, hogy védhető-e a tétel, mely szerint a *Szent Lajos élete* c. mű *hiteles történetírói* munka, és elvezet az „igazi" Szent Lajos megismeréséhez, vagy pedig csupán egy látszólagosan *történeti koncepcióra* és *tanúságtétel szándékára felépített,*

[939] LUCKEN, *L'évangile…,* 466-467.

deklaráltan történeti műként megírt, de valójában mégis csak irodalmi alkotás. És ha ez utóbbi, akkor mekkora lehet (és ha van, hogyan érvényesül mégis) a történeti hitelessége?

Még inkább leegyszerűsítve, és választ keresve a már többször és különböző formában föltett alapkérdésre: Joinville művében az igazi Szent Lajos jelenik-e meg, vagy egy, az író által konstruált király-modell animált változata? Olyan fölvetés ez, mely a Jacques Le Goff által készített monumentális Szent Lajos életrajz „igazi Szent Lajos" koncepcióját[940] is közelről érinti; hiszen abban éppen Joinville műve szerepel úgy, mint az *igazság* ('le vrai') letéteményese, kivételes és egyedülálló forrása, mely muníciót ad az *igazi* ('le vrai') Szent Lajos kép megrajzolásához.

Ha pedig a mű nem kis részben fikció, mivel szerzője evangélistaként, netán apostolként, mindenesetre íróként cselekszik, a forrásértékének ez a kivételes volta egy csapásra megszűnhetne. „*Tehát* – vonja le feltételesen a következtetést válasz-cikkében maga Jacques Le Goff – *Joinville eredetisége, mint az „igazi" Szent Lajos „igaz" forrása eltűnne. Az én Szent Lajosomnak nem maradna sok egyéni vonása. Nem lenne más, csak egy krisztusi modell középkori mása.*"[941]

Lucken tétele alátámasztására két úton indult el. Az egyik a mű szerkezetének vizsgálata, melyben lépésről lépésre igyekszik bizonyítani Joinville írói koncepciójának a létezését, továbbá azt, hogy ennek a fogódzói döntően abba az irányba mutatnak, hogy a *sénéchal* alapvetően egy irodalmi alkotást hozott létre, és valójában a szent király „evangéliumát" írta meg. A másik vonulat vele párhuzamosan és az előbbit alátámasztandó, Joinville megdönthetetlennek tűnő – mindenesetre általánosan elfogadott – állításainak valóságtartalmát elemzi, és a feltárt bizonyítékok alapján esetenként pontról-pontra azoknak a hitelességét vonja kétségbe.

Úgy tűnik, ma már megkerülhetetlen tény, hogy vannak Joinville könyvében olyan, egyébként meglehetősen közismert részletek, melyek igen hatásosak, de ha alaposabban megnézzük, nehéz elképzelni, hogy azok az események ott és úgy történtek volna meg, ahogy Joinville leírja őket. Sőt, a rendelkezésre álló adatok inkább azt támasztják alá, hogy elbeszélésük valószínűleg igen kevéssé felel meg a tényeknek. Vagy igazolható, hogy a magát szemtanúnak mondó Joinville valójában nem lehetett szemtanúja az eseményeknek. Több ilyen részlet is van; – az alábbiakban hármat (nézetem szerint a három legjellemzőbbet és leginkább adatolhatót) szeretnék bemutatni.

---

[940] Le Goff könyve második részének IX. fejezete viseli *a „Joinville 'igazi' IX. Lajosa*" címet. LE GOFF,1996. *Saint Louis,* 546-70.
[941] Le LE GOFF, *Mon ami…,* 470.

Közülük az első a damiettai partraszállás „nagyjelenete”, melynek e téren a kutatás eddig a talán a legtöbb figyelmet szentelte.[942] Van egy másik, nagyon ismert – és más összefüggésben sokszor idézett – történet is, melyben Joinville hasonló eszközöket használ, de amellyel eddig (legalábbis ebből a szempontból) nem foglalkozott a szakirodalom.[943] Végezetül, ugyanebben az összefüggésben, Joinville és Lajos király utolsó személyes találkozásának az ugyancsak elgondolkodtató leírását idézem föl.[944]

III.5.a. A damiettai partaszállás esete

Az első ilyen – és a legalaposabban dokumentált – történet a Damietta elfoglalására vonatkozó rész, és az ottani események Lajos király köré csoportosított leírása. Mivel a partraszállás és a stratégiai jelentőségű erődítés elfoglalása nem csak egyszerűen a hadjárat egyik fontos eseménye, hanem a győzelmekben egyre inkább szűkölködő keresztes hadi vállalkozások egyik legnagyobb sikere, és a kor szemében igazi „világraszóló” eseménynek számít. A város bevétele a résztvevők számára eufórikus élmény, és a keresztes hadjárat élére állt ifjú király ekkor válik valódi hadvezérré, a Hit szent ügyéért sikerrel harcoló lovagjává, sőt igazi lovagkirállyá.

Joinville számára még azért is lehetett ez az élmény kivételes, mert apja részt vett János (Jean de Brienne) jeruzsálemi király kíséretének tagjaként az előző sikeres ostromban (lásd clairvaux-i sírfelirat) – s igen valószínű, hogy számos vele együtt harcoló Champagne-béli keresztes lovag érezhette úgy, hogy közvetlenül őseik nyomdokaiban járnak. Arról nem is beszélve, hogy a korábbi ostrom csaknem másfél évnyi kemény harc után végződött sikerrel, míg az 1249-es vállalkozás viharos gyorsasággal zajlott le, és a város már az első támadás eredményeképp a keresztesek kezére került (1249. június 4-6.).[945] Nem csoda, ha ebben isteni

[942] JOINVILLE, 2015., **148-166**.
[943] *Uo*., **93-97.**
[944] *Uo*., **730-737.**
[945] Az ostromra, fontosságára és következményeire: René GROUSSET, *Histoire des croisades et du Royaume franc de Jérusalem,* vol. III. *(1188-1291) L'anarchie franque,* Perrin, Paris: 2006. (repr.) 445-447. RUNCIMAN, 1999., 833-834. Jacques MONFRIN, *Joinville et la prise de Damiette (1249),* in Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, 120e. No. 2. (1976), 268-285. http://www.persee.fr/doc/crai_0065-0536_1976_num_120_2_13248

beavatkozást sejtettek, s mint írja Joinville: „*Elmondhatja rólunk is a mi Urunk, amit Izráel fiairól mondott:* Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem”.[946]

Damietta ostromának tanulmányozásakor szerencsés helyzetben vagyunk, mivel a nagy horderejű eseményt több forrás is megőrizte az utókor számára, és arról a részről is több adatunk van (Lajos király konkrét szerepe az eseményekben), mely a vizsgálatnak itt a legfőbb tárgya lett. Monfrin és Lucken részletesen fölsorolják a vonatkozó dokumentumokat: van köztük levél (Robert d'Artois, Jean Sarrazin), beszámol róla Vincent de Beauvais (s az ő elbeszélése alapján) Guillaume de Nangis gesztája (és a *Grandes Chroniques de France*), elbeszéli a *Ménestrel de Reims* által összeállított szöveg – és természetesen megtaláljuk Joinville-nél is. A kérdéses szövegrész nála a következő:

„*Amint a király meghallotta, hogy kitűzték Egyiptom földjére Szent Dénes zászlaját, nagy léptekkel végigment a hajón, s hiába igyekezett a vele lévő pápai legátus visszatartani, a tengerbe ugrott. Hónaljig érő vízben, pajzzsal a nyakában, sisakkal a fején, lándzsájával*[947] *a kezében csatlakozott a tengerparton lévő vitézeihez. Mikor a szárazföldre lépett és megpillantotta a szaracénokat, megkérdezte, hogy miféle emberek azok. Megmondták neki, mire lándzsáját a hóna alá kapta, pajzsát maga elé tartotta, s nyomban rárontott volna a szaracénokra, ha tapasztalt és bölcs lovagjai* ('preudeshommes')*, kik vele voltak, hagyták volna, hogy így cselekedjen.*”[948]

Nagyon leegyszerűsítve: az összehasonlító elemzés kimutatja, hogy az utóbbinak az interpretációját nem, vagy nem egészen támasztják alá az előbbiek. Forrásaink közül többen nem említik, hogy a király is a vízbe ugrott volna (Robert d'Artois, s ő utána Vincent de Beauvais). Jean Sarrazin részletes leírást ad a partraszállásról, elmondja azt is, hogy a király „*derékig belegázolt a tengerbe*”, de pajzsról és a fegyveréről nincs szó (és teljességgel hiányzik a szövegrészből a Joinville-nél tapasztalható emelkedett „gesztaírói” lelkesedés.) Megtalálható viszont a *Ménestrel de Reims* krónikájában, aki leírja, amint a király „*lábait összezárva teljes fegyverzetben a tengerbe ugrott, nyakában a pajzzsal, a kezében a karddal, s derékig merült a tengerben.*” A különbség ezúttal nem nagy, csupán annyi, hogy Joinville-nél „mélyebb a merülés”.[949]

---

[946] JOINVILLE, 2015., **165**, **166** és a zsoltárból: „*S megkapták az ígéret földjét úgy, hogy semmit sem kellett tenniük érette.*” Zsolt. 106, 24.

[947] A kéziratban 'glaive' szerepel, mely *kardnak* és *lándzsának* egyaránt fordítható. GREIMAS, 314.; Mi végül is – elfogadva Monfrin választását – a lándzsa mellett döntöttünk, bár talán a vízbe ugráskor jobban kezelhető egy kard (a lándzsa pedig kifejezetten veszélyes lehet … – ha egyáltalán volt vízbe ugrás…).

[948] JOINVILLE, 2015., **162**. A partraszállásra, *Uo*., **158-166**.

[949] Itt jegyzem meg, hogy a De Rieux és a Ménard által publikált kéziratok hasonlóan, de némileg más szavakkal mondják el a történetet. JOINVILLE, (De Rieux), 1594., 66.; JOINVILLE, (Ménard), 1617., 30.

A források információi közötti eltérések, valamint a körülmény, hogy a király partraszállási jelenetétől a *sénéchal* ekkor meglehetősen távol tartózkodott, elegendőek azonban ahhoz, hogy kimutatható legyen: Joinville nem lehetett szemtanúja a király partraszállásának, mert annak megtörténtekor nem volt a közelében. Elmondása szerint ő már egy előző hajóval a partra jutott, a királytól mintegy fél kilométer távolságra („jó számszeríj-lövésnyire") tartózkodott, és közben az ő egységének is megkezdődtek az összecsapásai a törökkel.[950]

A különböző leírások – mindenekelőtt Robert d'Artois és Jean Sarrazin beszámolói – egy lendületes, meglepetésszerű katonai akcióról szólnak, melynek során mindenki tette a dolgát, és a siker *közös*. Joinville a partraszállásnak ezt a kollektív jellegét eltünteti, és a jelenet főszereplőjévé magát a királyt teszi. (Joinville-nek – ha az eseményeket a király közelében szemléli, ugyanúgy a tengerbe kellett volna ugrania, mint a többieknek – ennek azonban nyoma sincs az elbeszélésben. Ha így lett volna, aligha esik ki emlékezetéből és hallgatja el.)[951]

Joinville történetén kívül tehát csak a *Ménestrel de Reims* elbeszélése mutatja be ugyanolyan szellemben Lajos király „vízbe szállásának" a jelenetét. Erről egyébként Le Goff úgy nyilatkozik, hogy ezt Joinville „*az eseményeket megélt szemtanú hitelességével cselekszi*", a *Ménestrel* szövegére pedig azt mondja, hogy „*az információt történeti mesévé alakítja,*" és összehasonlítva a két szöveget, megállapítja, hogy „*Joinville, aki az események szemtanúja volt, sokkal tehetségesebben írja le a jelenetet.*"[952]

Eddig úgy tűnt, hogy a Joinville által megírt történet kredibilitását az események részletekbe menő leírása eleve garantálja. Monfrin – különösen pedig Lucken – alapos összehasonlító elemzése azonban a fenti részletek vizsgálatára (felülvizsgálatára) koncentrált. Ennek eredményeképp állapítják meg, hogy Joinville – úgy, ahogy elmondja – résztvevőként nem lehetett az események közvetlen közelében, tehát azokról szemtanúként, saját, személyes tapasztalatai alapján, részletekbe menően pontos leírást nem adhatott. De, mint látjuk, mégis adott. Arról pedig végleg nincs szó, amit a kézirat Damietta elfoglalásáról készített miniatúrája sugall, hogy Joinville a király közvetlen közelében harcolt volna.[953] Pedig a Joinville által leírt szövegben is éppen ez szerepel.

---

[950] Erről lásd Jacques MONFRIN, *Joinville et la prise de Damiette (1249)*, Académie des Inscriptions et Belles Lettres (1976), 268-285. Uő., *Joinville* 1996., L-LIII.; LE GOFF, 1995., 220-21.
[951] JOINVILLE, 2015., **157**.
[952] LE GOFF, 1995., *Uo*., 442-443.
[953] Lásd a Damietta ostromát ábrázoló miniatúrát a magyar kiadás címlapján. (Elemzése a Joinville családról írott fejezetben).

Lucken szerint itt nem egyszerűen arról van csak szó, hogy Joinville egy kissé átdolgozta s megszépítette a király cselekedeteit és a damiettai harcokban játszott szerepét, hanem arról, hogy ezt egy írói koncepció megvalósításának igényével cselekedte, s a résztvevők közötti szereposztást (beleértve saját szerepét is) részben átrendezte, részben pedig kitalálta. Ennek segítségével viszont végül olyan, a történetben domináns és magával ragadó jelenetet alkotott, mely tökéletesen illett a király általa elképzelt és megrajzolandó képéhez. A keresztes lovag - lovagkirálynak ebben a felvonásban nem csak „*athleta christi*”[954] módjára kell viselkednie, hanem meg kell felelnie a közelharcban személyesen is részt vevő harcos lovagkirály-ideálnak, aki így automatikusan kiemelkedhet a többiek közül és az események középpontjába kerülhet.[955]

Tettei krónikásának pedig, ha hiteles leírást akar közvetíteni róla, természetesen a közelében kell lennie. A Damietta elfoglalását megörökítő miniatúra ezt a szereposztást meglehetősen didaktikusan mutatja be: eszerint Lajos király akcióját, vitézségét a kép alapján közvetlen közelről szemlélte, sőt tevékenyen segítette lovagja, a történet szerzője, Champagne *sénéchal*ja. Emellett a király akciója más szempontból is szimbolikus volt: a népe érdekében magát „halálos veszedelemnek” kitevő (sőt, akár a mártíromságot is vállaló) királynak (Lásd: Preambulum) szükségképpen a már parton lévő legfőbb nemzeti szimbólum, a *mártír* Szent-Dénes zászlaja felé kellett törekednie.

Kissé távolabb van a könyvben egy másik jelenet is, melynek leírása ugyanebben a szellemben készült: a király ezúttal Manszúránál tűnik föl „gyönyörű lovagként” seregei élén, mint a geszták Nagy Károlya a szaracénokkal vívott döntő ütközetben. „*Miközben ott álltam ló nélkül, sebesült lovagjaim körében, egyszerre csak nagy zaj, trombitaharsogás és hangos dobszó közepette odaérkezett a király is a teljes derékhaddal, s megállt egy földsáncon. Soha nem láttam még ilyen gyönyörű lovagot, vállaival az összes harcosa fölé emelkedett, fején aranyozott sisak, kezében német kard csillogott.*”[956] – kell-e ennél szebb és látványosabb színre lépés egy rövidesen drámai módon vesztésre álló csata kulcsjelenetében?

Lucken – részben Monfrin-re és Perret-re való hivatkozással is – határozottan kétségbe vonja Joinville-nek mint „szemtanúnak” a szavahihetőségét. S hozzáteszi, hogy a Szent Lajos viselkedésére vonatkozó leírás nem a tényekhez áll közel, hanem ahhoz a képhez, amit a szerző a lovagkirályától elvárhatónak tart. A jelenet részletekbe menő bemutatását pedig,

[954] Lajos öccsének, Robert d’Artois-nak a latin nyelvű leveléből is ismerjük az eseményeket, aki szól a király vitézségéről, de csupán annyit, hogy „Krisztus katonái” (a levélben használt kifejezéssel ’athleta christi’) között, akik vitézül a szárazföldre léptek, ott volt a király is. Idézi LUCKEN, *L’évangile…,* 452.
[955] LUCKEN, *L’évangile*…, 467-468.; PERRET, *A la fin de sa vie…,* 20.
[956] JOINVILLE, 2015., **228**.

mely annak a valóságtartalmát igyekezett hihetővé (vagy még hihetőbbé) tenni, írói, elbeszélés-technikai fogásnak tekinti. Úgy tűnik, részletes információk, a tények állnak itt egy elképzelt kép szolgálatában, és nem a kép alakul ki az előbbiekre támaszkodva.

Lucken interpretációjában Szent Lajos damiettai partraszállása a már említett felfogás értelmében, „Joinville János evangéliumának" (a másik oldalról nézve „Szent Lajos király evangéliumának") az egyik eltervezett jelenete.[957] Erre utal az is, hogy a fenti epizód kétszer is szerepel a történetben. Először ráadásul kiemelten, mindjárt a könyv legelején: akkor, amikor Joinville ismerteti könyvének szerkezetét, meghatározza a tartalmát, s elmondja, hogy Lajos királynak a „szent vértanúk" között lett volna a helye, mégpedig azért is, mert négyszer tette ki magát népéért halálos veszedelemnek.[958]

Ezt követően Joinville folytatja az elbeszélését Szent Lajos odaadásának példáival: „*Az első eset, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, Damiettába érkezésünk idején történt, amikor összes tanácsadói azon a véleményen voltak, hogy maradjon a hajóján mindaddig, amíg azt nem látja, hogy lovagjai a szárazföldre lépnek. Azért adták neki ezt a tanácsot, mert ha velük együtt partra szállna, és embereivel együtt őt is legyilkolnák, ügyük elveszne. Míg ha hajója fedélzetén maradna, személyesen újrakezdhetné Egyiptom visszafoglalását. De ő senkire nem hallgatott, hanem teljes fegyverzetben, nyakában pajzzsal, kezében lándzsával a tengerbe ugrott, s az elsők között ért a szárazföldre.*"[959] Ezt a szövegrészt Joinville minden bizonnyal később fogalmazta meg, olyanyira, hogy itt már ismét módosul egy kicsit az elbeszélés, amennyiben a királynak (szemben a később olvasható, de minden bizonnyal korábban megfogalmazott részletes elbeszéléssel) már az a dicsőség is kijut, hogy az „elsők között ért a szárazföldre".

Ha összevetjük ezeket a „brüsszeli" kézirat eredetijéből származó részeket a két korábbinak tekinthető kézirat-hagyomány szövegével, ismét érdekes eltéréseket tapasztalhatunk. A két utóbbinál a damiettai partraszállási epizód csak a krónikás szövegben[960] van meg, a bevezető részben egyáltalában nem szerepel, és kimarad az a négy eset is, „*amikor a király a népéért halálos veszedelemnek teszi ki magát*." Az Antoine Pierre de Rieux- és a Ménard- kéziratok valamelyest itt is különböznek egymástól. A Szent Lajos

[957] LUCKEN, *L'évangile*…, 457-458.

[958] „*Az első rész azt mondja el, hogy mint viselkedett a király egész életében Isten és az Egyház parancsa szerint, szolgálván királysága javát. A második rész pedig nagy vitézségéről és merész tetteiről szól, amelyek során négyszer is láttam, hogy halálos veszedelemnek tette ki magát, amint arról a későbbiekben majd szólni fogok, s cselekedte mindezt azért, hogy népét a szenvedéstől megkímélje.*"JOINVILLE, 2015., **2**, **5**, **6**.

[959] *Uo*., **7**. Ráadásul ebben a részben a későbbi, részletes történetével is kissé ellentmondásba keveredik, hiszen itt már a király „*az elsők között ért a szárazföldre*."

[960] JOINVILLE, (De Rieux), 1547, XXXIII feuille és 1594. 18,; JOINVILLE, (Ménard), 1617., 30.

mártírságára vonatkozó megjegyzés de Rieux-nél hiányzik Ménard-nál megvan. A könyv két részre osztására vonatkozó kitétel Ménard-nál szerepel, de Rieux-nél nem.[961] Ismét nehéz nem arra gondolni, hogy ezek a részek nem azért hiányoznak a könyvekből, mert a másolók hibáztak, vagy önkényesen kihagyták őket, netán kiadójuk megcsonkította a szövegüket. Talán inkább mégiscsak az a legvalószínűbb magyarázat, hogy ezek a részek a „brüsszeli" kézirat véglegesítése során, a korábban már meglévő szövegek kiegészítése, koncepció alapján elvégzett szerkesztése következtében kerültek be a X. Lajosnak átadott kézirat eredetijébe.

Mint látjuk, ezzel a gondolatmenetével Lucken ugyanarra az eredményre jut, mint Monfrin a korábbi tanulmányában, csak a végkövetkeztetésük eltérő: Monfrin szerint Joinville összességében hű marad tanú szerepéhez, és a királyról, a király viselkedéséről valós képet ad.[962] Lucken viszont úgy látja, hogy Joinville hiteles szemtanú pozíciója megkérdőjeleződik, és hogy a *valóságot* egy „*lovag-regényből kilépő harcos lovagkirállyal*" helyettesíti, aki személyesen is oroszlánrészt vállal a küzdelemben, és valójában ő az, aki „*a történeti mesét információvá alakítja át.*"[963]

Lucken megjegyzi (amire mi is utaltunk korábban), hogy ennél az esetnél igen jól tanulmányozható az a máskor is megjelenő, de kevésbé tetten érhető, ám igen hatásos mesélési technika, melyet Joinville következetesen alkalmaz. Ennek során magát rendre az események közvetlen közelébe helyezi (a szemtanú-szerep kötelez…) és igen sok részletet mond el, amivel a történet valószerűséget növelni tudja. Megjegyezzük, hogy ez a megoldás általában sikeres szokott lenni, ha egy (valós vagy fiktív) történetet hitelesként akarunk elfogadtatni, vagy annak hitelességét kívánjuk fokozni.[964] Úgy tűnik, „*Joinville számára magától értetődik, hogy olyan jeleneteket elevenítsen meg, amelyeknél nem lehetett jelen.*" – írja Michèle Perret.[965]

Fölvetődött – elsősorban Michèle Perret tanulmányának eredményeire támaszkodva –, hogy ennek oka lehetett az is, hogy Joinville Szent Lajosról írott könyve valójában egy olyan „rejtett" *önéletrajz*, melynek nem a király, hanem *maga az író* áll a középpontjában. (Ebben a fölvetésében, mint láttuk – és még látni fogjuk – koránt sincs egyedül.). Ezzel viszont annyira összeköti magát a királlyal, annyira koncentrál a kettejük kapcsolatára, hogy „*a történet egyes*

[961] JOINVILLE, (De Rieux), 1594., 5.; JOINVILLE, (Ménard)1617., 3-4.
[962] MONFRIN, *Joinville, et la prise…*, 79.
[963] LUCKEN, *L'Évangile…*, 456.
[964] Részletesebben lásd MONFRIN, *Joinville et la prise…,* 278, 279, 280.*;* LE GOFF, 1966, 383.; LUCKEN, *L'évangile…,*, 455-456.
[965] PERRET, *A la fin de sa vie…,* 20.; LUCKEN, *L'évangile…,* 456. LE GOFF,1996., 651.

elemei elhomályosulnak: nem tudhatjuk, hogy ő maga valóban jelen volt-e egy-egy eseménynél",[966] vagy csak *az által* volt ott, hogy ő maga mondja el.

Michèle Perret a statisztika kedvéért is, áttanulmányozta Joinville könyvének paragrafusait, és megállapította, hogy azok 73%-ában valamilyen kontextusban szerepel maga a szerző is. (Ráadásul ilyenkor többnyire *aktív* szerepet is játszik, ami az adott szövegrész szavahihetőségét *automatikusan* tovább növeli.) „*A szerző elfelejti, hogy nem ő a könyv 'tárgya' és sokkal gyakrabban szerepel a színen, mint kellene*" – mondja Gaston Paris.[967] (Szerintünk Joinville ezt soha nem felejti el, történetének belső indíttatása van és ő maga a kiindulópontja.)

A Perret-tanulmány okfejtéséből viszont Jacques Le Goff azt a következtetést vonja le, hogy teljesen fölösleges Joinville szavahihetősége hiányának az egyedi és tételes bizonyítása, hiszen a mű szerkesztése és „*auto-exo-biográfiai*" jellege már önmagában is kalkulálható, információ-torzító elem; tehát az igazi kérdés és az igazi tét – mint Gaston Paris és Paul Zumthor elemzéseinél is láttuk – az *általános kép* hitelessége.[968] S valóban: *az általános kép hitelességét még senki sem vonta egyértelműen kétségbe.*

A partraszállási jelenet pedig, melyben a hitért az ellenséggel szemben bátran harcba induló lovagkirály, nyakában a pajzsával, karddal / lándzsával a kézben a vízbe veti magát, és lovagjaival együtt, de egyéni dicsőséget is keresve ki akarja venni a részét a közelharcból, s a „*mélée*" közepébe tart, a lovagregényből átlép a történelembe, életre kel és ezt követően is töretlenül és feltartóztathatatlanul folytatja hódító útját a későbbi (és mai) történelemkönyvek lapjain…

Nem a damiettai partraszállást leíró rész azonban az egyetlen, ahol hasonló problémával találkozhatunk. A könyv más jelentős és ismert epizódjai is tartogatnak számunkra e téren meglepetéseket. Amit az alábbiakban elemezni fogunk, azért is emlékezetes, mert a legismertebb Joinville-jelenetek közé tartozik, és az ifjú *sénéchal* Joinville-nek a királyi udvarban való debütálásához kötődik. Ezen túlmenően (és nem teljesen mellékesen) közvetett magyar vonatkozása is van.[969]

---

[966] PERRET, *A la fin de sa vie…,"* 20-22.; LE GOFF, *Mon ami…,* 473.
[967] PARIS, 1898., 439.
[968] Idézi LE GOFF, 1996, *Mon ami…,* 471.
[969] Itt jegyzem meg, hogy a magyar vonatkozás keresése – és a vele kapcsolatos részletek minél alaposabb megismerésének az igénye – vezetett el az egész jelenet átfogó tanulmányozásához és járult hozzá egy új megközelítéshez, melynek részletes kifejtése az alábbiakban következik.)

III.5.b. A saumuri ünnepségek leírása

Tekintettel arra, hogy a szakirodalom Joinville könyvének ezzel a részével ebből a megközelítésből még nem foglalkozott, az alábbiakban valamivel részletesebben írunk róla. A történetben a szövegrész első olvasata alapján egyszerű datálási kérdésről van szó: úgy tűnik, csupán egy kronológiai bizonytalansággal van dolgunk, ami korántsem ritka jelenség, még Franciaországban, a francia történelmet illetően, és még a jelentősebb események datálásánál sem.[970]

Első pillantásra nem ígér többet, és egy kissé ehhez hasonló (látszólag legalábbis) a saumuri eset, melynek kronológiájával kapcsolatban ugyancsak vetődnek föl problémák. A dátumból a legbiztosabbnak itt is a hónap és a nap látszik, június 24-25; erre van legtöbb adatunk.[971] Az itt fölvetődő problémát először a Joinville-fordítás készítése kapcsán észleltem, de mivel én magam is kezdetben egyszerű kronológiai tévedésnek tartottam, csak a megfelelő részhez csatolt lábjegyzetben, illetve a kísérő tanulmányban hívtam föl rá a figyelmet.[972]

Saumurben fontos események történtek 1241 nyarán. „*Magam is ott voltam, s tanúsíthatom, hogy ez volt a legjobban szervezett udvari ünnepség, amelyet valaha láttam.*" – írja Joinville.[973] Fényes ünnepségre került sor Lajos király kedvelt öccse, Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének, birtokaiba való beiktatásának és házasságának tiszteletére, melyet 1241 nyarán rendeztek. Joinville állítása szerint a lakomán jelen volt Türingiai Szent Erzsébet fia

---

[970] Példaként említjük, hogy ilyen Lajos király születésének dátuma is: annyit lehet róla tudni, hogy „*a király Szent Márk evangelista napján, húsvét után született*, (…) *épp azon a napon, amikor Franciaország számos vidékén körmeneteken kereszteket visznek, melyeket fekete kereszteknek hívnak…*" Az *év* azonban homályban marad. Csak annyi tűnik bizonyosnak, hogy Lajos, aki gyakran a Louis de *Poissy* aláírást használta – s nemcsak azért, mert Poissy kastélyában született, hanem inkább azért, mert (a hagyomány szerint születése *másnapján*) Poissy plébániatemplomában *keresztelték* – április 25-én jött a világra, az *évet* azonban nem pontosítja egyetlen forrás sem, de a legvalószínűbbnek azt tartják, hogy az 1214-es esztendőben. A hónapot és napot éppen Joinville-től tudjuk, aki két alkalommal is említi, hogy Lajos Szent Márk evangélista ünnepén született. JOINVILLE, 2015, **69, 617**. Kérdés, hogy van-e jelentősége a kétszer is előforduló *húsvét után* időhatározónak. Úgy véljük, csak akkor, ha a *húsvét* és *Szent Márk ünnepe,* április 25. *közel* estek egymáshoz. Húsvét 1213-ban április 21–22., 1214-ben április 6–7., 1215-ben március 29–30., 1216-ban április 17–18. Így a *húsvét után* fordulatnak legkevésbé 1215-ben és 1214-ben van értelme, leginkább pedig 1213-ban és 1216-ban. Ennek alapján a születés éveként mind 1213, mind pedig 1216 megfontolandó lehetne, bár az utóbbi a legkevésbé valószínű.

[971] JOINVILLE, 2015., **93–97**.

[972] *Uo*., 53-54.o. 141-142 lj. és CSERNUS, *A "super homo"*, in JOINVILLE, 2015., 311-312, 38, 39, 40. lj.

[973] JOINVILLE, 2015., **93**.

(azt egyébként nem említi, hogy Erzsébet *Magyarországi* is lett volna).[974] Hermann életéről meglehetősen szűkösek a források. Ilyen körülmények között talán természetes, hogy a kutatók nagy becsben tartják azt, ami van, ezért is foglal el igen előkelő helyet közöttük Joinville róla szóló saumuri története, mely gyakorlatilag minden, Hermannal kapcsolatos írásban megtalálható.

A pillanat emlékezetes, hiszen minden bizonnyal ez volt az ifjú *sénéchal* első megjelenése az udvarban. Urát, Thibaud grófot, a navarrai királyt kíséri el az eseményre. Joinville leírása kétségtelenül életszerű, részletes, hihető, és sok évtized után is jól tükrözi a *közvetlen* élmény hangulatát, kivált amiatt, hogy Joinville a díszünnepségen a *sénéchali* méltóságából következő feladatokat láthatott el, vagyis ő szelte föl a húst ura előtt. Részletesen leírja a helyszínt, bemutatja a szereplőket, szól az ünnepségen részt vevők elhelyezkedéséről, és még Lajos király öltözékéről is tájékoztatja olvasóit. (Már láttuk korábban is, hogy Joinville igazi mestere az apró részletek leírásának – az öltözékeket pedig, mint tudjuk, különösen kedveli – és azt is, hogy ennek a jelenetnek a figyelmes szemtanúra valló bemutatásakor az ilyen információknak milyen fontos hitelesítő funkciói lehetnek.)

A zavart éppen e kivételesen természetes frissesség és egy kényelmetlen, szikár kronológiai tény között feszülő ellentmondás okozza. Az eseményt 1241. június 24-re teszik, és Alphonse de Poitiers lovaggá ütésének ceremóniájához kötik. Szerepel tehát a történetben „*egy tizennyolc esztendős német ifjú, akiről azt mondták, hogy Türingiai Szent Erzsébet fia. Úgy mesélték, hogy mély tisztelete jeléül az anyakirályné homlokon csókolta, mert úgy hallotta, hogy ezt tenni anyjának is szokása volt.*”[975] Az elbeszélés szerint az ifjú Hermann „*Boulogne grófjával együtt, aki az óta Portugália királya lett*” és „*Saint-Pol grófjával*” (Hugues de Chatillon)” szolgál föl a királynőnek. Jelenlétét más forrás nem támasztja alá: az elbeszélés alapján úgy tűnik, egyetlen funkciója az, hogy Kasztíliai Blanka homlokon csókolja. A kronológiai bizonytalanság azonban itt már több mint zavaró, amennyiben teljes ellentmondás feszül a kronológia és Joinville leírása között: Ha a saumuri ünnepségek 1241 júniusában (Szent János napjához, tehát június 24-hez közeli napokban) zajlottak, akkor Hermann személyesen nem lehetett ott, mert 1241. január 3-án meghalt.[976]

A kutatók elsöprő többsége a jelenet hitelességét elfogadja; – sőt, valószínűleg föl sem vetődik bennük a hitelesség kérdése. Ott, ahol talán mégis, a megoldás eredeti és fantáziadús.

---

[974] *Uo.*, **96.**

[975] *Uo.*, **96**.

[976] Miroslav MAREK, *Genealogy.eu*, (konz. 2017.06.23). Foundation for Medieval Genealogy, Thuringia, 242–245, http://fmg.ac/Projects/MedLands/THURINGIA.htm#_Toc359859584. (letöltve: 2018.01.15.)

Ezért, mielőtt a rendelkezésre álló adatok részletes elemzésbe belekezdenénk, megemlítjük, hogy van erre egy olyan magyarázat is, mely a Joinville által elmondottak hitelességét (a többiekhez hasonlóan) nem vonja kétségbe, és azt is elfogadja, hogy az esemény Saumurben történt. A Hermann fizikai jelenlétére vonatkozó állítás problémáját pedig eredeti módon oldja föl, amennyiben fölveti, hogy a királyi udvarban talán egy csaló adta ki magát Szent Erzsébet fiának, tudván, hogy a királyné milyen kegyes érzülettel viseltetik Szent Erzsébet iránt. Feltételezésének a forrását azonban a könyv szerzője nem adja meg; – jegyzetében is csupán Monfrin Joinville-kiadásának megfelelő részére (96. §) hivatkozik. Joinville némi bizonytalanságot sugalló megfogalmazásában („*akiről azt mondták*", „*úgy mesélték*") pedig a szerző kritikai alapállását véli fölfedezni.[977]

A fentiek alapján azonban sem az egyik, sem a másik hipotézist nem látom elfogadhatónak. Az egyikre vonatkozóan nincs semmiféle konkrét adat, míg a másikkal kapcsolatban azt kell mondanom, hogy Joinville szövegének alapos átnézése során sehol nem tapasztaltam írója részéről „forráskritikainak" értékelhető megközelítést,[978] ha csak nem számítjuk annak az olyan megjegyzését, hogy amit nem látott és nem szavahihető emberektől hallott, arról nem állítja, hogy igaz.[979] Lindy Grant felvetése tehát érdekes ötlet, de főleg arra bizonyíték, hogy Joinville kivételesen meggyőző elbeszélési technikája hétszáz év elteltével is tökéletesen működik, amennyiben a mai kutatókban is feltétlen bizalmat kelt.

Visszatérve a megoldandó problémához végig kell gondolnunk a különböző magyarázati lehetőségeket. Ahhoz, hogy a saumuri jelenet valóban megtörténhessen (úgy, ahogy Joinville leírta), vagy azt kellene egy teljes évvel korábbra datálni, vagy Hermann halálát későbbre. Semmi jel nem mutat azonban arra, hogy Alphonse de Poitiers birtokaiba való beiktatására ne 1241-ben került volna sor. Hermann halálának időpontjával kapcsolatban az adatellenőrző kutatások nem hoztak olyan eredményt, ami alapján kétségbe kellene vonnunk az ifjú türingiai herceg halálának időpontját (bár *egy* forrásunk egy évvel későbbi dátumot ad meg). A nagyobb bizonyosság érdekében azonban alaposabban áttekintettem a Hermann halálára vonatkozó szakirodalmat (a különböző forrásokat és feldolgozásokat), és kikértem a téma szakértőinek a véleményét is.[980] Ennek eredményét az alábbiakban foglalom össze.

---

[977] Lindy GRANT, *Blanche of Castille. Queen of France*, Yale University Press, New Haven – London: 2016. , 220 és 128. sz. lj.

[978] „*Joinville őszinte, buzgó, de nagyon hiszékeny, minden kritikai értéket nélkülöző, az események mélyére nem látó író.*" – hangzik a kissé sommás, szigorú bírálat. BIRKÁS, *A francia irodalom*, 50.

[979] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 80.

[980] A korszakra lásd Mattheus WERNER, *Heinrich Raspe. Langraf von Thüringen und Römischer König (1227-1247),* in *Fürsten, König und reich in Spätstaufischer Zeit,* Reichmann Frankfurt am Main, 2005.

Türingiai II. Hermann 1222. március 28-án született Creuzburgban, és ugyanott halt meg. Az ifjú gróf halálára vonatkozó német források szinte teljesen egységesek abban, hogy ez január 3-án vagy 4-én történt, többségük 1241-et jelöli meg évként, egy forrás 1242-t mond, egy pedig nem ad meg évszámot, csak hónapot és napot. Hermann sírja a türingiai grófok családi kápolnájában, Reinhardsbrunn kolostorában található. Adatok hozzáférhetőek a Monumenta Germaniae Historica Series Scriptores kiadványában: *Annales Sancti Pantaleonis Coloniensis*[981] (1241. január 3.), a *Chronica Reinhardbrunnesis*[982] (1241. jan. 4.), a *Kalendarium Necrologicum Thuringicum*[983] (1241. jan. 4.) információi tehát egybehangzóak. Egyedül az *Annales Erphordenses*[984] ír egy évvel későbbi időpontot. (1242. jan. 3.).[985] Van olyan feldolgozás is, mely – pontosabb referenciák nélkül – megemlíti, hogy Herman halálának időpontja bizonytalan.[986] Nagy fontosságot tulajdonít viszont a Hermann őrgróf sírkövén lévő feliratnak (a sírkő, a jelenlegi formájában a 14. század első felében készült), melynek szövegét az alábbiak szerint oldja föl: *Anno Dni. M.CC.XL.tertio. non. jan. obiit. Herman. sextus. Thuringorum. Lantgravius. Filius. Domini. Ludewici. et beate. Elizabet. hic. sepultus;* és ennek olvasataként 1243-ra teszi Hermann halálát.[987] Ez az interpretáció, mely első pillantásra elgondolkodtatónak tűnik, a valóságban téves: a szövegben a „*tertio*" nem az évre, hanem a napra vonatkozik. (Ráadásul, ha az évszám része lenne, logikusan római számmal kellett volna íródnia). Almási Tibor olvasata[988] szerint a sírkő szövegének a feloldása magyar fordításban: *Az Úr 1240. esztendejében január 3-án* [= a január nonáját (ami jan. 5.) megelőző 3. napon (a visszaszámolásban a nulla használatának hiányában a jan. 5-i kiindulópontot 1-nek kell venni)] *hunyt el az itt eltemetett Hermann, a thüringek 6. őrgrófja, Lajos úrnak és Szent Erzsébetnek a fia.*[989] Tekintettel arra, hogy az évkezdet – mindkét

[981] MGH SS XII.536.
[982] MGH SS XXX/1 617.
[983] MGH SS, 452.
[984] MGH SS XVI. 34.
[985] Klaniczay Gábornak köszönöm az adatok ellenőrzéséhez nyújtott segítséget. Mathias Werner, *Die heilige Elisabeth und Konrad von Marburg*, in *Sankt Elisabeth. Fürstin Dienerin Heilige*, Thornbecke, Sigmaringen: 1981. 45-69.
[986] Név.n. *Journal historique et littéraire*, Tome X. P. Kersten, imprimeur de l'Évêché, Liège: 1843. 536-537.
[987] *Uo*., 537.
[988] A szöveg a következő: [felső sor:] ANNO D[OMI]NI MCCXL TER//[jobbról le:]CIO NON[AS] JAN[UARII] O[BIIT] HERMAN[US] SEXTUS THURINGOR[UM] LANT//[alsó sor jobbról balra:]GRAVIUS FILIUS//[balról fel:] DOM[I]NI LUDEWICI ET BEATE ELISABET[H] H[IC] SEPULT[US]. (Itt köszönöm meg Almási Tibornak a szöveg feloldásához és pontosításához nyújtott segítségét.)
[989] A sírkő tanulmányozását a német nyelvű Wikipédia szócikkből származó fotó könnyítette meg. https://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_II_(Thüringen)

elterjedt gyakorlatban márciusi (március 1 vagy még inkább március 25), a sírkövön szereplő dátum 1241. január 3.[990]

Ez az adat a német forrásokban egyébként elérhető, ahol idézik Joinville-t is mint eltérést, de a kérdést egyszerű kronológiai tévedésnek, esetleg Joinville „propaganda-fogásának" tekintik (anélkül, hogy ennek mibenlétét hosszasabban magyaráznák). A francia történetírásban ez az ellentmondás, ismereteim szerint, nem váltott ki különösebb reakciókat, sőt, a „saumuri jelenet" Joinville történetének egyik leggyakrabban idézett és széleskörűen elfogadott és gyakran átvett epizódjává vált és az is maradt.

Ezzel együtt úgy vélem, nem hagyhatjuk ki a munkahipotézisek közül annak lehetőségét sem, hogy a jelenet megtörténhetett a francia királyi udvarban valamikor 1241-et megelőzően. A korabeli gyakorlattól ugyanis nem volt idegen, hogy nagyreményű ifjú fejedelmek tekintélyes királyi udvarokba menjenek tapasztalatokat szerezni és „tanulni az uralkodás mesterségét": eszerint talán Hermann is járhatott a francia királyi udvarban, ahol még egy Joinville által elmondott epizód is bekövetkezhetett. Nem teljesen elképzelhetetlen tehát, hogy Kasztíliai Blanka nem ott, és nem akkor fejezte ki így egy szentté lett, és gyermekeihez nagy szeretettel viszonyuló anya példáját követő gyengédségét, hanem korábban, máshol és más alkalommal, ahol esetleg Joinville akár szemtanúja lehetett egy ilyen eseménynek, vagy más „szavahihető embertől" hallhatott róla. (És Blanka királynő ettől még természetesen hasonlatos maradhatott Szent Erzsébethez.) Erre azonban pillanatnyilag ugyanúgy nincs semmiféle konkrét adatunk, mint Lindy Grantnek az „imposztor" esetleges „bevetését" vélelmező megoldására vonatkozóan.

Ugyanakkor a leírás részleteit megvizsgálva Joinville szavaiban valóban mutatkozik itt egy kis bizonytalanság (ami Michèle Perret megjegyzése szerint akkor szokott jelentkezni, amikor

[990] Az évszám értelmezésében kulcsfontosságú, hogy milyen évkezdő nap volt akkor használatos Türingiában. A január 1-jei évkezdet Európában csak a 13—14. század során vált elterjedtté. Ekkoriban a német területeken elég erős az itáliai hatás, ahol a 13. században főleg a Krisztus földi létének kezdetét jelentő március 25-i évkezdet volt a legjellemzőbb (*Annuntiatio Mariae*). Egyébként ennek a napnak a kitüntetett szerepe már a krisztusi érát kialakító Dionysius Exiguus apát számításában is megvolt, aki idekötötte a feltámadás napját. Később tekintették e napot Jézus születése, illetve halála napjának is. Itáliában ennek két használati formája volt. Az igazán elterjedt a firenzei számítás (*calculus Florentinus*) volt, amelyben a márc. 25-dec. 31. közötti időszakban egyezett meg az évszám a jan. 1-jei évkezdetet használó számításokkal, azaz márc. 24-ig 1-gyel kisebb évszámot írnak. Ezzel szemben a pisai számításban (*calculus Pisanus*) – ami Pisán kívül alig volt használatban – az évszámegyezés jan. 1. és márc. 24. között érvényesül, majd márc. 25-től 1-gyel megemelkedik a Pisában használt évszám a jan. 1-jei évkezdettel élő rendszer számításához képest, s onnantól egészen december 31-ig a pisai évszám 1-gyel többet mutat. Németországban nem merül fel a pisai számítás használata, tehát biztos, hogy a firenzei számítással kell kalkulálni. A sírkövön az 1240-es évszámot tehát az év utolsó szakaszának időjelöléseként kell felfogni, ami majd márc. 25-én ugrik fel ott 1241-re, de ha meg akarjuk feleltetni egy átszámítással a jan. 1-jei évkezdetű naptárnak, akkor jan. 1. után meg kell emelnünk az átszámított évszámot, s így jön ki az elfogadottnak tekintett elhalálozási időpont 1241. január 3-nak. (Almási Tibor)

Joinville „technikailag" mesterségesen egymáshoz közelíti a történéseket). Ezt a bizonytalanságot azonban most nem a külső forrásokkal való összevetés alapozza meg (mint Damietta esetében), mert a saumuri epizódra semmilyen más forrásunk nincs. Joinville, aki folyamatosan arról beszél – és minden megjegyzése ezt támasztja alá –, hogy ő az események szemtanúja, a történetnek ennél a részénél egy váratlan közbevetéssel él: erre, és Saumurrel kapcsolatban csak erre vonatkozóan használ olyan fordulatokat, hogy „azt mondták", vagy „úgy mesélték", „mert úgy hallották". Ezzel a teljes eseményről szemtanúként beszámoló tanú szerepéből egy kissé visszább lép, amivel persze mit sem csökkenti annak az olvasóra gyakorolt hatását.[991]

Ha tovább fűzzük gondolatainkat, akkor el kell jutnunk a föltételezéshez, hogy a szóban forgó eset *nem történt, mert nem történhetett meg*, amiből egyenesen következik, hogy Joinville elbeszélésének ezt a részét kreálta, éspedig azért, mert oda illett; – pontosabban, mert bele illett a koncepciójába. Tette pedig ezt azért, hogy Kasztíliai Blanka és fia, Lajos, valamint az akkor már több mint öt éve kanonizált (1235) Szent Erzsébet és fia, a „tizennyolc esztendős német ifjú", Hermann között kínálkozó párhuzamot megteremtse.

A kortársak érthették, az utókor pedig tökéletesen megértette Joinville üzenetének a lényegét. Az egyik legismertebb francia nyelvű, ferences Szent Erzsébet életrajz hármas párhuzamot állít föl, amikor példaként idézi a három ideális „házaspár-modellt": ezek VIII. Lajos és Kasztíliai Izabella, Szent Lajos és Provence-i Margit, a harmadik pedig Thüringiai (Boldog) Lajos és Szent Erzsébet.[992] Montalembert gróf a nevezetes, a 19. században írott és a modern katolikus szellemiséget megújító Szent Erzsébet életrajzában Blanka gesztusáról szólva tökéletesen fogadja és foglalja össze Joinville mintegy ötszázötven évvel korábban leírt üzenetét. Az alábbiakat írja róla: „*így fejezi ki a tiszteletét egy szent anyja egy szent anya fia előtt: a kegyes gyöngédségnek eme megható tanúságával találkozik össze a történetben és az emberek emlékezetében úgy, mint Isten előtt, Szent Lajos és Szent Erzsébet szelídséggel, buzgalommal és tisztasággal telt lelke.*"[993]

---

[991] JOINVILLE, 2015., **96.** Eredetiben: „*et un Alemant de l'aage de XVIII. ans et* que en disoit *que il avoit esté filz saint Helizabeth de Thuringe,* dont l'en disoit *que la royne Blanche le besoit ou front par devocion pour ce que ele entendoit que sa mere li avoit maintes foiz besié.*" JOINVILLE, 1996., **96.**

[992] Jeanne ANCELET-HUSTACHE, *Sainte Elisabeth de Hongrie*, Éditions franciscaines, Paris: 1947. 132. És ne feledjük: a keresztes hadjárat során meghalt Thüringiai Lajos szerepel a katolikus egyház „*boldoggá*" avatottjainak a listáján. (Mint ahogy egyébként Szent Erzsébet kolostorba vonult prémontrés apátnő leánya, Gertrud is.)

[993] Charles René Forbes de Tyron de MONTALEMNBERT, *Histoire de Saint Élisabeth de Hongrie, Dsse de Thuringe (1207-1231)*, Liège, H. Dessain, 1846. 244-245. Charles de Montalembert gróf (1810-1870), 1836-ban írta meg Szent Erzsébetről szóló első művét; 1858-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia kültagja. Művének új kiadása *La Vie de Sainte Élisabeth de Hongrie*, collab. Guy BEDOUELLE, Collection Sagesse Chrétiennes, Les

A jelenet tartalmi részére visszatérve, a Szent Erzsébet életrajzokban nem találtam olyan információt, mely szerint Szent Erzsébet rendszeresen gyakorolta volna az anyai gyengédség ezen megnyilvánulását fiával, Hermannal (vagy másokkal) szemben, arra viszont igen, hogy a gyermekei iránt (és általában az elesett gyermekek iránt) nagy szeretettel viseltetett. Az 1228-as esztendő nagypéntekjét követően azonban, amikor a templom oltáránál csaknem mindenéről lemondott, annak érdekében, hogy életét kizárólag Istennek áldozhassa, anyaként is meghozta a legnagyobb áldozatot. A fájdalmas lemondás ugyanis a gyermekeire is vonatkozott, mivel a velük szembeni anyai érzés lehetett az utolsó, ami a Krisztus iránti feltétlen és kizárólagos szeretete teljességének kibontakozását még akadályozhatta volna.[994] A *Legenda Aurea* szerint: „*Kérte az Urat, hogy* (…) *tépje ki szívéből gyermekeinek szeretetét,*" majd konklúzióként maga Erzsébet mondja el, hogy „*Meghallgatta az Úr szavaimat, ezért minden e világi dolgot csak annyiba veszek, mint ganéjt, a gyermekeimért nem nyugtalankodom többet*."[995] Ugyanakkor talán éppen a *Legenda Aurea* egy másik szövegrésze lehetne az, mely Szent Erzsébet gyermekek iránti szeretetéről szól, és mint ilyen tartalmilag esetleg inspirálhatta Joinville-t a fenti kép megalkotásában. Arra a részre gondolok, mely Szent Erzsébetnek az általa alapított menházban lévő gyermekekkel való kapcsolatát idézi: a gyermekek, „a*kik mindannyian anyjuknak nevezték*", „*úgy követték, mint anyjukat, s csapatostul, nagy ragaszkodással sereglettek elébe*."[996] Ehhez a kapcsolódhatnak még Szent Erzsébet csodái, melyek között szép számmal vannak olyanok, amikor a szent halott gyermeket támaszt föl.[997] A 13. század végére már igen sok Szent Erzsébettel kapcsolatos szöveg kerülhetett Joinville látókörébe, hiszen olyan körökben mozgott, ahol minden bizonnyal jelen volt Szent Erzsébet kultusza; – sőt, akár ismerhette is a 1266-ban már elkészült *Legenda Aurea* szövegét. A *Credo* szövegének elemzésekor pedig láthattuk (hiszen maga Joinville hívatkozik rá, és idézi szavait), hogy a szentföldi tartózkodása során

---

Éd. du Cerf, Paris: 2005. Magyar kiadása Charles de MONTALEMBERT, *Árpád-házi Szent Erzsébet élete, türingiai hercegné élete,* szerk. MÁTÉ Zoltán, ford. HAVAS István, Új Ember kiadó, Budapest: 2006.

[994] Az a szeretet, melyet gyermekei iránt érez, volt az utolsó, amiről lemondott azért, hogy teljes szeretetével Isten felé fordulhasson. „*félt attól, hogy Istenen kívül túlságosan szeressen egy más lényt, ezért Konrád gyóntatója biztatására vagy saját döntése következtében örökre eltávolította azt magától*" MONTALEMNBERT, *Histoire de Saint Élisabeth…,* 241.

[995] JACOBUS DE VORAGINE, *Szent Erzsébet*, ford. MADAS Edit, in *Legenda Aurea*, válogatta, az utószót, a jegyzeteket és a mutatókat készítette, MADAS Edit, ford. BÁRCZI Ildikó, Neumann Kht., Budapest: 2004. http://mek.nif.hu/04600/04626/html/legenda0104.html (letöltve 2018.01.18.)

[996] *Uo*., részletesebben: „*Ugyanebben a házban koldus asszonyok gyermekeit nevelte nagy gonddal, s oly kedves és alázatos volt, hogy mindannyian anyjuknak nevezték: ha belépett a házba, úgy követték, mint gyermekek anyjukat, s csapatostul sereglettek elébe. Ő pedig edényeket és üveggyűrűket, meg egyéb üvegcsecsebecséket adott nekik, hogy azzal játsszanak.*"

[997] *Uo*.

kapcsolatban volt a Marbourgból származó és Lajos király udvarához csatlakozott domonkos szerzetessel, Henri le Tyois testvérrel (Heinrich von Marbourg, H. v. Köln), aki Szent Erzsébet kultuszának minden bizonnyal jó ismerője és propagálója lehetett. Ebben a helyzetben, a fentiek alapján pedig már több okkal is gyaníthatjuk, hogy Joinville meglehetősen nyitott volt arra, hogy tudását „kreatív" módon alkalmazza. Arra, hogy itt is pontosan ez történt-e, az idézett szövegrész fenti olvasatán túl nincs további hiteles bizonyítékunk.

A feladvány valószínű megoldása tehát az, hogy Joinville a Blanka-Hermann jelenettel olyan epizódot „szerkesztett" bele a történetébe, mely sikeresen köti össze Kasztíliai Blanka alakját a nyugati kereszténység egyik legnépszerűbb szentjével, Erzsébettel. Joinville-nél azonban, Montalembert ugyancsak szellemes interpretációjától eltérően, sokkal inkább az anya és fia – vagyis Erzsébet / Hermann és Blanka / Lajos – kapcsolatra helyeződik a hangsúly; tehát alkalmas mind Kasztíliai Blanka, mind pedig a fia, a leendő szent király iránti tisztelet felidézésére és kifejezésére. A különbség viszont az, hogy ezzel Joinville nem a Szent Erzsébet - Szent Lajos – tehát a szentek közötti – kapcsolatot hangsúlyozza, hanem a két anya, Szent Erzsébet - Kasztíliai Blanka párhuzamot. (Hermannak magának pedig ezen a szinten nem sok szerep jutott.)

Nem célja a disszertációnak a Szent Erzsébet kultusz franciaországi elterjedtségének vizsgálata, melynek igen nagy irodalma van.[998] Itt csupán arra szeretnénk emlékeztetni, hogy a neves krónikás, Albericus Trium-Fontium már 1240 körül megfogalmazott szavai jól mutatták a kultusz korai és széleskörű elismertségét, hiszen Albericus már ekkor arról írt, hogy a Szent Erzsébet marburgi sírjához vezető zarándoklat vonzereje Compostelláéval

[998] Erre lásd Klaniczay Gábor átfogó összehasonlító elemzését, mely Szent Erzsébet életét és kultuszának születését helyezi el térben és időben, az új vallásosság és a dinasztikus szentség kialakulásának perspektívájában. V.ö. KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége…,*173-239*,* 240-302. *Bibliográfia*: 333-368.. Szent Erzsébetről írott monográfiák közül lásd Sz. JÓNÁS Ilona, *Árpádházi Szent Erzsébet*, „Életek és korok,", Akadémia, Budapest: 1986.; Erzsébet európai és németországi kultuszára és a dinasztikus szentkultusz összefüggéseire Matthias WERNER, *Mater Hassiae – Flos Hungariae – Gloria Teutoniae. Politik und Heiligenverehrung im Nachleben der hl. Elisabeth von Thüringen,* Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter (1994), 449-540. A Szent Erzsébet év (2007) alkalmából létrejött kiállítás katalógusa: *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige*, hrsg. Dieter BLUME, Matthias WERNER, mitarb. Uwe JOHN, Helge WITTMANN, I-II., Peterberg: 2007.; A kanonizációval kapcsolatos dokumentumokat és a 13. századi három legismertebb életrajzot is tartalmazza Jacqueline GRÉAL, *Sainte Elisabeth de Hongrie. Documents et sources historiques*, Éditions Franciscaines, Paris: 2007.; alapos francia nyelvű válogatást ad André VAUCHEZ - *Armelle* LE HUÉROU, *Sainte Élisabeth de Hongrie. Documents et sources historiques*, Sources franciscaines, Éditions franciscaines, Paris: 2017. A nyugat-európai szentkultusz fejlődésének tanulmányozásához alapvető marad André Vauchez először Rómában publikált monográfiája: André VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Age (1198-1431). Recherches sur les mentalités religieuses médiévales,* Bibliothèque des Écoles d'Athènes et de Rome, I. sér. No. 241., 1988 (új kiadás: in Classiques de L'École Française de Rome, 2014.)

vetekszik.[999] Matthias Werner átfogó bemutatását adja a Szent Erzsébet kultusz széleskörű, és már a 13. század közepétől tapasztalható európai elterjedtségéről szólva, külön kiemeli az észak-franciaországi jelenlétét.[1000] A kultusz erős franciaországi hatásának persze számos oka és jele is van: Szent Erzsébetnek fontos ereklyéi kerültek Franciaországba, Erzsébet szívét a cambrai-i katedrális oltára fogadta be. Lajos király megkapta az egyik legértékesebb Szent Erzsébet relikviát: a Német Lovagrend nagymestere a IV. Ince pápa és II. Frigyes császár közötti közvetítő-békéltető segítségéért köszönetként ajánlotta föl a francia királynak Szent Erzsébet köpönyegét, melyet a hagyomány szerint maga Szent Ferenc küldött Erzsébetnek.[1001]

Mivel a királyné környezetében erős volt Szent Erzsébet tisztelete, természetes lehetett, hogy a dinasztia tagjai Kasztíliai Blankát, és általában véve a család nőtagjait – de mindenekelőtt Lajos húgát, Izabellát valamint Lajos és Margit leányát, Izabellát[1002] – is Szent Erzsébet alakjához igyekeztek közelíteni.

A francia királyi udvarban meglévő Szent Erzsébet-kultusz egyik legjelentősebb alkotása és egyben bizonyítéka Rutebeuf 1264-táján készült (fentebb már említett) műve, melynél nagyszerűen sikerült már a címben ötvözni a címzett, Franciaországi Izabella (1241-1271), Szent Lajos leánya, Thibaud de Champagne neje, Navarra királynője és Champagne grófnője, valamint Szent Erzsébet nevét. „*La vie de sainte Helysabel, fille du roi de Hongrie*" ennek a kifejezése.[1003] A mű megrendelője Érart de Lezinnes, Auxerre püspöke, a Villehardouin család tagja. Szent Erzsébet kultusza a 13. század második felétől gyorsan elterjedt Franciaországban is, különösen annak északi részében.[1004] Legendája belekerült Vincent de

---

[999] Idézi ANCELET-HUSTACHE, *Sainte Elisabeth…,* 377. ; VAUCHEZ - LE HUÉROU, *Sainte Élisabeth,* 435-437.

[1000] WERNER, *Mater Hassiae – Flos Hungariae…,* 468-484. 536-540. Mattheus Werner volt a Szent Erzsébet születésének 800. évfrodulója alkalmából szervezett emléklév nagy kiállításának (3. Thüringer Langesausstellung, Marburg és Eisenach, 2007 július-2007 november) a kurátora és katalógusának társszerkesztője, mely átfogó képet adott Szent Erzsébet emlékéről és kultuszáról.

[1001] Árpádházi Erzsébet támogatta a cambrai-i katedrális felépítését. Godefroy, Cambrai püspöke jelen volt Szent Erzsébet halálakor, és szívét elkérte és megkapta a katedrális számára. A szívet 1232-óta őrzik Cambrai-ban. Szent Erzsébet Szent Ferenctől kapott köpönyegét, melyet Konrad von Marburg nagymester küldött Szent Lajosnak a hatásos közvetítést megköszönendő, ma a párizsi ferencesek őrzik. RICHARD, 1983., 183-193.

[1002] A királyi családban több generáción keresztül több Izabella nevű hercegnő van. Franciaországi Izabella (1225. márc.-1270.02.23.) Szent Lajos húga, fogadalmat tesz és kolostorba vonul (megalapítja a klarisszák longchamps-i kolostorát, 1263), az ő unokahúga, Lajos és Margit leánya, Franciaországi Izabella (1242.03.02.-1271.04.27.) férjével, V. Thibaud-val, önmegtartóztatási fogadalmat tesz. Franciaországi Izabella (1295-1358.08.22.), IV. Fülöp és Jeanne de Bourgogne leánya, Anglia királynője (1308-).

[1003] A két keresztnév összevonásában segíthetett, hogy az *Isabelle* is az *Erzsébetre* vezethető vissza. A Rutebeuf-re vonatkozó részletes szakirodalmi referenciákra lásd: https://www.arlima.net/qt/rutebeuf.html (letöltve: 2017.11.11.)

[1004] VAUCHEZ - LE HUÉROU, *Sainte Élisabeth…* 22-31., *Bibliográfia*: 31-33, 397-404. d WERNER, *Mater Hessiae – Florus Hungariae…,*482-483.

Beauvais *Speculum historiale* c. művébe (1235k.-1260.k) is.[1005] A *Legenda Aurea* megírását követően (1261-1266) pedig ez a folyamat még inkább fölgyorsulhatott.[1006]

Seláf Levente újabb kutatásainak köszönhetően azonosítani lehetett a legrégibb francia, Szent Erzsébetről szóló prózalegenda szövegét (mely Rutebeuf művének is részben forrásául szolgálhatott), melynek megírását közvetlenül a szentté avatást (1235) követő esztendőkre lehet valószínűsíteni. A szövegnek ráadásul több kézirata is van, ami arra utal, hogy valószínűleg nem lehetett nehéz Szent Erzsébet kultuszának a jeleivel, sőt szöveges bizonyítékaival találkozni a francia királyi udvarban és az udvar környezetében.[1007] A kultusz megszilárdulását mutatják a 13. század végén született művek, mint a ferences Nicolas Bozon verses Erzsébet-vitája és más hasonló szövegek.[1008]

Meglehetősen nehéz elképzelni, hogy minderről a királyi udvarral szoros kapcsolatokat tartó Joinville nem tudott. Ilyen körülmények mellett viszont a Szent Lajos és Szent Erzsébet kultusza közötti kapcsolatot hangsúlyozni és Blanka királynéra kiterjeszteni Joinville számára is logikus lépésnek tűnhetett. A szentéletű Blanka királyné képének megalkotása tehát egy *átfogó francia udvari propaganda része*, melyhez Joinville a saumuri epizód megírásával járult hozzá. Leírásában nem csak a Szent Erzsébet kultusz franciaországi széleskörű ismertségének a bizonyítékát kell látnunk, hanem annak további hatékony elősegítési szándékát is.

Kasztíliai Blanka Szent Erzsébet alakjainak összekötése tehát tökéletesen illett azokhoz a törekvésekhez, melyek a későbbi Szent Lajos neveltetésében Blanka szerepének fontosságát hangsúlyozzák, és ezzel az ő személyét is az első vonalba kívánták állítani. Mint Geoffroy de Beaulieu fogalmaz, Blanka királyné esetében „*férfiszív dobogott asszonyi testben*”, és ennek a 12 éves fiával magára maradt szép, mélyen vallásos és intelligens királynénak igen nagy része volt abban, hogy a későbbi Szent Lajos elfoglalhatta, majd megőrizhette a trónját. Sőt, a királyné fia kiskorúsága és hosszú távolléte alatt is képes volt régensként tökéletesen és

[1005] A megfelelő részre lásd *Uo*., 179-182.; A *Speculum historiale – Miroir historial* francia nyelvű változata, melynek mintegy harminc kézirata maradt fönt, Jean de Vignay fordította le a 14. század elején. https://www.arlima.net/uz/vincent_de_beauvais_html és https://www.arlima.net/jean_de_vignay.html (let. 2018.01.18.)

[1006] A legfontosabb Szent Erzsébet életrajzokra lásd : *Uo*., 149-406.

[1007] SELÁF Levente, *Párhuzamos életrajzok: Szent Erzsébet és Ysabelle de France legendái*, in. *Árpád-házi Szent Erzsébet kultusza a 13-16. században*, Studia Franciscana Hungarica 2. kiad. FALVAY Dávid, Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Budapest: 2009. 141-151. Uő., *Túl-Távol-Nyugat, vagy Túl-Közel-Kelet? Magyarország és Közép-Európa a középkori francia irodalomban.* Habilitációs dolgozat, ELTE BTK, Budapest, 2015. 129-147, 177-213 (szövegkiadás), 214-231 (bibliográfia). UŐ., *Le modèle absolu de la princesse haritable. La première légende vernaculaire de sainte Élisabeth de Hongrie et sa réception* (1-24 o.), Le Moyen Age. Revue d’histoire et de philologie (2018) 3. (kézirat, megj. előtt.)

[1008] SELÁF, *Túl-távol-Nyugat…,* 129-148.

eredményesen ellátni az uralkodói feladatokat. Matthew of Paris Bealieu-vel összhangban mondja: „*Blanka nemes szívű volt, nemét tekintve asszony, de jellemében férfiú…*”[1009] Mindemellett rendkívül nagy hatással volt fiának a szellemi fejlődésére. Anya és fia között a francia királyok történetében igen ritka, példátlanul erős és kivételesen mély érzelmi kapcsolat alakulhatott ki. Szent Lajos életrajzírói – Beaulieu, Saint Pathus – igazi *szentéletű asszonyként* mutatják be a királynét, akinek kivételes szerepére még VIII. Bonifác kanonizációs bullája is utal, amikor arról beszél, hogy Szent Lajos *anyja iránymutatásával* vezette országát. Az egyház és az egyházi szerzők is megtesznek tehát mindent, hogy Kasztíliai Blankát a szentség „illatával” vegyék körül.[1010] Az ő alakjában valóban megvolt minden, „*hogy látványosan sikerre vigye a női uralkodói dinasztikus szentség ideálját*.”[1011] Abban, hogy Blanka mégsem került a katolikus egyház boldogként elismert alakjai közé, nagy valószínűséggel szerepe volt a korabeli „nagypolitikának”, a pápaság és IV. Fülöp közötti kapcsolatok rohamos romlásának, s talán annak is, hogy egyre nyomasztóbb erővel jelent meg a Capetingek általános politikai offenzívájában a dinasztikus szentek elismertetésének igénye.[1012] Blanka királyné beatifikációjának ötlete valószínűleg egyre kevésbé tetszett az a pápaságnak.

Ami pedig Joinville-t és a Szent Erzsébet kultuszt illeti, talán érdemes itt megjegyezni, hogy annak németországi hatásáról a könyve írását megelőző időszakban maga a *sénéchal* is közvetlen tapasztalatokat szerezhetett; még pedig akkor, amikor – mint fentebb láttuk – Franciaországi Blankát, Szép Fülöp féltestvérét Hagenauba kísérte az esküvőjére.[1013] A dinasztikus szentkultusz ápolásában pedig természetesen Franciaországi Blankának is

---

[1009] Idézi LE GOFF, 1996., 437.; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége,* 196. Matthew of Paris szövegét idézi LE GOFF, 1996., 441-443.

[1010] Blanka portréjának frappáns megrajzolására LE GOFF, 1996., 813-824.; KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége…,* 196-198. Lásd továbbá Régine PERNOUD, *Blanche de Castille*, Paris: 1972. Életrajzának történeti-romantikus feldolgozása Marcel Brion, a Francia Akadémia tagja tollából több kiadást ért meg, Marcel BRION, *Blanche de Castille. Femme de Louis VIII, mère de Saint Louis (1188-1252)*, les Éditions de la France, Paris: 1939. (Új kiadás 2016.)

[1011] KLANICZAY, *Az uralkodók szentsége,*196.

[1012] Uo.,245-246. Az a Joinville által is többször idézett alapelv, mely szerint, aki a *keresztes hadjáratban* hal meg, a *keresztén* hal meg, tehát *mártír*, de legalábbis *szent*, mint Lajos, alaposan megnövelte a szóba jöhető dinasztikus szentek számát.

[1013] Ezt annak kapcsán tudjuk meg, hogy amikor arról beszél, hogy Margit királyné *betartotta* a tengeri viharban a Varangéville-i Szent Miklósnak tett fogadalmát, és elküldte a szent templomába fogadalmi ajándékát, megemlíti: „*S láttam is legutóbb, a Szent Miklós templomban, amikor a király húgát kísértük Hagenauba.*”JOINVILLE, 2015., **633**. Szent erzsébet kultuszának németországi elterjedtségére lásd WERNER, *Mater Hessiae – Florus Hungariae…,* 484-519.

megvolt a maga feladata: Bécsbe érkezését követően Szent Lajos kápolnát építtet.[1014] Szent Lajos és Szent Erzsébet kultusza összekapcsolásának igénye tehát széleskörűen jelen volt a korabeli gondolkodásban, és minden alkalmas szituációban kifejezésre is jutott. A Joinville könyvében való megörökítésének ötlete akár a *sénéchal* németországi útjával összefüggésben is születhetett.

Mindenesetre a saumuri történet Joinville művének egyik legkedveltebb, legszimpatikusabb, anekdotikus részlete lett, melyet számos korábbi és újabb, Szent Lajossal vagy Joinville-lel kapcsolatos tanulmány szinte már „közhelyszerűen" szokott idézni, beleértve jelen sorok szerzőjét is.[1015] Sőt, mondhatjuk, hogy nem nagyon van olyan szakkönyv, mely Szent Lajosról, Joinville-ről, Szent Erzsébetről, vagy éppen Kasztíliai Blankáról szól, és amelyben ne szerepelne ez a történet. Így például Jacques Le Goff Szent Lajos életrajzában a saumuri „kulcsjelenet" különböző kontextusban többször is előfordul, első említésekor a főszövegbe idézve (de mivel ott Le Goff arra a színes és valóban életszerű bemutatásra koncentrál, melyet Joinville az ifjú királyról ad, az idézetből a Blanka-Hermann részlet kimarad.)[1016]

Később azonban, amikor Le Goff a királyi családhoz kötődő szentség kiterjesztéséről és a „dinasztikus vallás" létrehozására irányuló törekvésről beszél (Lajos húga, az 1521-ben boldoggá avatott Izabella kapcsán), az alábbiakat olvashatjuk. „*Kasztíliai Blanka, Joinville szerint, kivételes áhítattal fordult Magyarországi (vagy Thüringiai) Szent Erzsébet felé, akinek a fia neki szolgált föl azon a fényűző ünnepségen, melyet IX. Lajos Alphonse de Poitiers lovaggá ütése alkalmából Saumurben szervezett. Blanka – úgy tűnik – homlokon csókolta a fiatalembert, éppen úgy, ahogy feltételezése szerint az ifjút szent édesanyja szokta volt csókkal illetni.*"[1017]

A jelenet kronológiai ellentmondását a fentebb már idézett nagy francia monográfiák szerzői – Montalembert, Nathalis de Wailly, Jean Richard, Jacques Le Goff – és a különböző kiadások publikálói – Nathalis de Wailly, Albert Pauphilet, Jacques Monfrin – vagy nem

---

[1014] Franciaországi Blanka (1282k.-130503.01.) III. (Habsburg) Rudolffal (1284-1307.07.04.) köt házasságot. Amikor öt évvel később Bécsben meghal, a minoriták templomában temetik el, az általa Szent Lajos tiszteletére emelt kápolnában. (A templom 18. századi átalakítása során a kápolna megsemmisül. Blanka síremlékéről egy 17. századi rajz maradt fönt, mely „a marburgi Szent Erzsébet síremlékkel mutat párhuzamot.") CSERNUS, *Tipikus és kivételes,* in JOINVILLE (Balassi), 297.

[1015] CSERNUS, 1999., 155.

[1016] LE GOFF, 1996, 162-163. A későbbiekre: *Uo.,* 178, 317, 550, 552, 610, 729, 748.

[1017] *Uo*. 317. Franciaországi Izabellára lásd: *Sean* FIELD, *Isabelle of France, Capetian Society and Franciscan Identity in the Thirteenth Century,* Notre Dame, Indiana: 2005.; Anne-Hélène ALLIROT, *Isabellede France, soeur de Saint Louis: la vierge savante. Étude de la vie d'Isabelle écrite par Anne d'Hercourt,* Médiévales, No. 48. (2005), 55-75. http://journals.openedition.org/medievales/1050 (letöltve 2018.03.25.)

vették észre, vagy nem tulajdonítottak neki különösebb jelentőséget. Mindenesetre műveikben nem tértek ki rá. (Gaston Paris például – kissé meglepő módon – meg sem említi.)[1018]

Lavisse Franciaország-történetében a bárói konfliktust és az abba történő angol beavatkozást leíró fejezetben Langlois átveszi Joinville teljes leírását.[1019] Jean Richard-nál a Saumurról szóló részben a Blanka – Hermann jelenet egyáltalában nem szerepel (a fejezet a király és a bárók közötti viszonyról szól). Richard arra majd később, éppen Szent Erzsébet kapcsán tér vissza, amikor Aragóniai Izabelláról szólván megemlíti, hogy *„unokahúga volt Magyarországi Szent Erzsébetnek, aki iránt, mondja Joinville, Kasztíliai Blanka különösen nagy tiszteletet tanúsított, amit azzal fejezett ki, hogy a Szent fiát homlokon csókolta, abban a tudatban, hogy anyja ugyanúgy cselekedett.*" [1020]

Nem hiányozhat ez a meglehetősen patetikusan bemutatott jelenet Marcel Brion Blankáról szóló többször kiadott könyvéből sem: „*A hű krónikás Joinville, aki részt vett a ceremónián, elragadtatással beszél az ott történtekről*" – kezdi, majd szó szerint beidézi a teljes történetet.[1021] Hasonló megközelítéssel találkozunk a Kasztíliai Blankáról szóló más, általunk tanulmányozott könyvek vonatkozó részei esetében is.[1022] A Saumur nem maradhatott ki a Szent Erzsébetről készült, legfrissebb francia nyelven kiadott, hiánypótló, igen jól összeválogatott, alapos dokumentum-gyűjteményből sem.[1023] Azok a Szent Erzsébet életrajzok – Montalembert-től a Szent Erzsébet-év alkalmából született művekig[1024] –, melyek szólnak a szent kultuszának erős jelenlétéről a francia királyi udvarban, ennek igazolására a leggyakrabban ugyancsak Joinville leírását hozzák példának – ráadásul többnyire egyetlen (!) és soha kétségbe nem vont forrásként említve – ami újabb egyértelmű bizonyítékot szolgáltat Joinville szövegének az évszázadokon átnyúló, töretlen sikerére, hitelességébe vetett hit

---

[1018] Ide vonatkozó jegyzetében Monfrin leírja, hogy „*Hermann, Magyarországi Szent Erzsébet és a türingiai palotagróf fia; 1222-ben született, ő maga is palotagróf (1231–1241)*" – de a születés és a halálozás *pontos* dátumát (noha ezek ismertek) nem adja meg. JOINVILLE (Monfrin), 1995, **96**.

[1019] LAVISSE (LANGLOIS), T. III. 53.

[1020] RICHARD, 1983, 136., 440-441.

[1021] BRION, *Blanche*, 299-301.

[1022] „Hermannt „Blanka homlokon csókolja egy szent kegyes emlékezetére, akinek nevét egyenlő mértékben szerették és tisztelték mindenfelé".Mlle de VAUVILLIERS *Histoire de Blanche de Castille, reine des Français, 2 fois régente*, I-II. Paulin, Paris: 1841. II. 263.; Élie BERGER, *Histoire de Blanche de Castille, reine de France*, „Bibliothèque de l'École Française d'Athènes et de Rome" No. 70. A. Fontemoing, Rome: 1895. (új kiadás: Fb&c Limited, 2017). 346.

[1023] VAUCHEZ - LE HUÉROU, *Sainte Élisabeth,* 477.

[1024] MONTALEMBERT, *Histoire de Sainte Élisabeth…*, 323-324.; RICHARD, 1983., 136, 440-441.; ANCELET-HUSTACHE, *Sainte Élisabeth…*, 377, 387.; Alapos anyaggyűjtéssel Suzanne DE LA MASSELIERE, *Sainte Élisabeth de Hongrie, biographie et autobiographie*, thèse, Université Catholique de Fribourg (soutenue: 2007.). Élisabeth RAYNAUD, *Élisabeth de Hongrie. Princesse des pauvres. Biographie*, Presses Universitaires de la Renaissance, Paris: 2005., 269. c. évfordulós (kanonizálás 1235) életrajzának pedig egyenesen ez az ünnepélyes záró jelenete.

kétségbevonhatatlanságának szilárdságára. S mindehhez hozzá kell tennünk, hogy *a fiktív jelenet tartalmilag és üzenetében nem is hamis, hanem minden bizonnyal a létező, a valós helyzetet tükrözi.*[1025] Szent Erzsébet kultuszának a francia királyi udvarban igazolható jelenlétére Kasztíliai Blanka példáját idézve Mattheus Werner is Joinville szövegére hívatkozik.[1026]

A Szent Lajos koráról véleményt mondó neves szerzők közé tartozott Voltaire is, aki Lajos király személyéről nagyon elismerően nyilatkozott:[1027] a király „*össze tudta egyeztetni a felelősségteljes politikát a helyes igazságszolgáltatással, s talán ő az egyetlen uralkodó, aki kiérdemli ezt a dicséretet* (…) *Nincs ember, aki az erényben nálánál messzebbre jut*."[1028]

Érdekességként jegyezzük meg, hogy Voltaire beszél Joinville-ről is. Kissé szkeptikus, de ennek oka nem elsősorban a tartalmi kérdésekben, hanem a forrás hitelességével kapcsolatos kétkedés formájában jelenik meg: ugyanis megjegyzi, hogy történeteinek egy része hallomásból származik, és ha egyszerűen „*elmondjuk azt, amit hallunk, ez gyakran nem jelent mást, mint hogy az ember tiszta lelkiismerettel állít meglehetősen gyanús hitelességű dolgokat*."[1029]

Voltaire, aki a *Tanulmány az erkölcsökről* írott művében többször említi (egyébként elismerően) Kasztíliai Blankát,[1030] az egyetlen, aki nem használja ki a „kínálkozó" alkalmat, és nem idézi a saumuri történetet. Erre – a fentiek ismeretében érthetetlennek tűnő eljárásra – azonban van egy biztos mentsége: a forrása. Az egyik megjegyzése alapján ugyanis, amikor arról beszél, hogy Joinville története csak egy „*gyenge minőségű fordításban*" olvasható,

---

[1025] Blanka és Hermann jelenete logikusan szerepel Klaniczay Gábor tanulmányának a francia udvarban kibontakozó dinasztikus szentkultuszt bemutató fejezetében is. KLANICZAY, 2000., 196-197.

[1026] WERNER, *Mater Hassiae – Flos Hungariae…*, 482. és 168. sz. jegyzet.

[1027] Le Goff, Szent Lajos-könyve könyve mottójaként, az ő szavait választotta. LE GOFF, 1995., 13. Voltaire pár oldallal későbbi, Joinville-re vonatkozó megjegyzését azonban nem idézi.

[1028] VOLTAIRE, *Essai sur le moeurs et l'esprit des nations*, par Jean-Marie TRAMBLAY, *"Les Classiques des sciences sociales", Tome I., Treuttel et Würtz, Paris: 1835.,* LVIII. chap. 82, 84. http://wwww.uguac.uquebec.ca/zone30/Classiques_des_sciences_sociales/index.html (letöltve: 2018.01.22.) A legfrisebb kritikai kiadásban: *Les Oeuvres complètes de Voltaire*, No. 23. *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*, dir. de Bruno BERNARD, John RENWICK, Nicholas CRONK , Janet GODDEN, texte et bibl. par Henri DURANTON, ed. Voltaire Foundation, Oxford: 2010., vol.23., 369-391. (A vonatkozó rész az 58. fejezet, mely a következő címet viseli:. *Son gouvernement, sa croisade, nombre de ses vaissaux, ses dépenses, sa vertu, son imprudence, ses malheurs.*), 367-368.

[1029] Ezt annak kapcsán mondja, amikor Joinville arról beszél, hogy az egyiptomiak meg akarták tenni Lajos királyt fejedelmüknek. Ezzel úgy véli, hogy aki ilyet állít, az csakis komolytalan lehet. *Uo.*, 378-379. „*Rögtön a szultán megölését követően jelvényeit odahozták a király sátra elé, s azt mondták a királynak, hogy az emírek komolyan fontolgatják, hogy őt tegyék meg Babilónia szultánjának. Ő később meg is kérdezte tőlem, hogy mit gondolok, vajon elfogadta volna-e a babilóniai királyságot abban az esetben, ha felajánlották volna neki. Azt feleltem, hogy igen bolond módjára cselekedett volna, ha elfogadja, hiszen ezek megölték az urukat, de a király azt mondta, hogy bizony nem utasította volna vissza.*" JOINVILLE, 2015., **366**.

[1030] *Uo*., 242n, 243, 245, 261, 366, 372n, 473-474.

sejthetjük, hogy föltehetően Antoine Pierre De Rieux könyvét forgathatta; – ez a jelenet pedig, mint alább látni fogjuk – abból történetesen hiányzik.[1031] (Az ekkor Svájcban tartózkodó Voltaire eszerint nem ismerte az előbbinél jobb minőségű Párizsban megjelent Ménard kiadást, és annak Du Cange által publikált változatát,[1032] de ha ismerte volna is őket, ebben a kérdésben akkor sem talált volna mást: a saumuri jelenet ugyanis a Ménard-féle változatban sincs benne.) Mindenesetre (ismereteim szerint) *Voltaire az első* – és sokáig az *egyetlen* – aki kétségbe vonja *Joinville* szövegének abszolút *kredibilitását*.

Nem kerüli ez el Gaston Paris figyelmét sem, aki viszont Voltaire kritikai megjegyzését (némi hangsúly-áthelyezéssel idézve) általában, és a fő mondanivalója tekintetében Joinville *javára* fordítja: eszerint Voltaire „*miközben kétségbe vonja egy Joinville által elmondott részlettel kapcsolatos tény pontosságát, elismeri, hogy 'milyen súlya van mindannak, amit egy ilyen jelentős ember* ('un homme de son caractère') *mond el'*."[1033] (Ha viszont az egész vonatkozó rész szövegét figyelmesen újraolvassuk, akkor szerintem Voltaire nem pontosan ezt mondja, legalábbis *főleg* nem ezt. Voltaire inkább – mint láttuk – úgy beszél Joinville-ről, hogy *éppen* tőle nem várná el az ember, hogy 'gyanús hitelességű dolgokat' mondjon…)

Érdekességként megemlíthetjük még, hogy a 2010-es nagy Voltaire-kritikai kiadás vonatkozó jegyzete Joinville hitelességének széleskörű történészi elfogadottságára hivatkozva ugyancsak Joinville kredibilitása mellett áll ki, amikor inkább Voltaire megjegyzését tartja egy „*kissé eltúlzott voltaire-i 'szőrszálhasogatásnak*' (vagy ha úgy tetszik, 'kukacoskodásnak')".[1034] Ebből azonban – historiográfiai szempontból nézve – egy másik konklúzió is következik: az a Szent Lajos uralkodói teljesítményét elismerő szöveg, amit Jacques Le Goff mottóként választott, igazolja (amit Joinville-el kapcsolatos kételyei is alátámasztanak), hogy az utókor jelentős történetíró-gondolkodói közül eszerint Voltaire az

---

[1031] „*Sajnos nem áll rendelkezésünkre Joinville igazi történetének szövege; ami van, az egy hiteltelesnek nem tekinthető fordítás, mely I. Ferenc idején készült, s melyet ma már nehezen tudunk megérteni.*" – írja Voltaire. *Uo*., 84.

[1032] Voltaire-nek ez a műve svájci tevékenysége időszakában jelenik meg (1754), Antoine-Pierre de Rieux második – a poitiers-i kiadásnál technikailag sokkal jobb – kiadását pedig Genfben publikálták (1596), így logikus, ha az állhatott legkönnyebben Voltaire rendelkezésére. Ménard (1617) első és második (Du Cange-féle, 1668) kiadása viszont Párizsban jelent meg, melyekhez eszerint Svájcban talán nehezebben lehetett hozzáférni.

[1033] „*Mais, tout en contestant l'exactitude d'un fait particulier rapporté par Joinville, il reconnaît combien 'tout ce que raconte un homme de son caractère a de poids*". PARIS, 1898., 423.

[1034] A szöveget akár „kukacoskodásnak" is fordíthatnánk. Henri Duranton, a kötet jegyzeteinek a készítője az alábbiakat írja: „*Meg kell itt jegyeznünk: Szent Lajos összes történetírója széleskörűen felhasználja Joinville alapvető fontosságú tanúságtételét. Voltaire az egyetlen, aki (véleményünk szerint kissé túlságosan akadékoskodó) fenntartásokat fogalmaz meg vele szemben.*" *Uo*., 380. 25. lj.

egyetlen, aki Szent Lajos személyét egészen kivételes módon úgy emelte piedesztálra, hogy erre Joinville Szent Lajos-könyvének nem volt semmi befolyása.[1035]

A korai szövegek összevetése egyébként itt is további elgondolkodtató következtetések levonását teszi lehetővé. Ahogy ezt Damietta esetében tettük, a három legrégebbinek tekinthető szövegvariánst a saumuri jelenet kapcsán is összehasonlítottuk. Ebből ismét kitűnik, hogy a történetnek ezt a részét közülük *csak* a „brüsszeli" kézirat tartalmazza, a másik kettő nem. Az első nyomtatott kiadások – De Rieux, Ménard – szövegében ugyanis a Blanka-Hermann epizódnak egyszerűen nyoma sincs.[1036]

Talán nem túlzás ismét arra gondolni, hogy ha ez a rész mindkét első kiadás szövegéből hiányzik, az leginkább azt valószínűsítheti, hogy a kiadott változat forrásául szolgáló kéziratokban sem volt benne. Sőt, itt még többről is van szó: ezekben a szövegekben nem csak Hermannról és a homlokcsók-jelenetről nem esik szó, de még csak arról sem, hogy Kasztíliai Blanka egyáltalán jelen lett volna Saumurben. Blanka távolmaradása első látásra eléggé meglepőnek tűnhetne, hiszen mégiscsak egy igen nagy jelentőségű és látványos családi és udvari eseményről van szó: egyik fiának lovaggáütéséről és birtokaiba való beiktatásáról, melynek nagy bel-és külpolitikai jelentősége is van. Távolmaradására viszont racionális magyarázat lenne, hogy egy újabb, ezúttal szoros angol szövetségben zajló bárói pártütés előestéjén vagyunk, amit nyilvánvalóan nem lehetett teljesen titokban tartani. Ilyen helyzetben, amikor az uralkodót számos ellenség veszi körül, bölcs dolog, ha a királyság kormányzóképes és döntésképes személyei nem egy helyen tartózkodnak.[1037] Mindenesetre egyetlen más forrás nem szól arról, hogy Kasztíliai Blanka jelen lett volna az ünnepségen.

Igen elgondolkodtató, hogy Pierre de Rieux és Ménard kiadásaiban a lakoma helyszínéül szolgáló, ciszterci kolostorhoz hasonló, hatalmas vásárcsarnok Joinville szövegében meglévő leírása sem szerepel.[1038] Még meglepőbb azonban, hogy ennek a „hatalmas építménynek" a helytörténészek az óta sem találják a nyomait: „*Ha pontos, amit Joinville mond,* – olvassuk a Saumur történetéről készült legfrisebb monográfiában – *Saumur a vásárcsarnokát, melyet a*

[1035] Jacques Le Goff Voltaire Szent lajosról szóló elismerő szövegrészletét választja művének mottójául. (Ez egyébként Voltaire Joinville-re vonatkozó kritikus megjegyzéseit tartalmazó fejezet elején található.) LE GOFF, 1996., 13.

[1036] Lásd De Rieux és Ménard megfelelő részét. Itt jegyezzük meg, hogy van a műben egy másik magyar vonatkozás is: Joinville a magyar királyt említi azok között az uralkodók között, akik az asszaszinoktól való félelmükben „védelmi pénzt" fizetnek nekik. JOINVILLE, 2015., **452**.

[1037] Mindenesetre egyetlen más forrás sem szól arról, hogy Blanka királyné Sumurben jelen lett volna. Nem szerepel az Alphonse de Poitiers-val kapcsolatos ünnepségek kiadásait meglehetősen részletesen megadó és a résztvevő személyekre is hivatkozó dokumentumban sem. Edgard BOUTARIC: *Compte des dépenses de la chevalerie d'Alphonse, comte de Poitiers (juin 1241)*, École des Chartes, Paris, 1896., 22-42.

[1038] Hubert LANDAIS, *Des Plantagenêts au Capétiens (XIIe et XIIIe siècles*, in Hubert LANDAIS (dir.) *Histoire de Saumur*, Univers de la France, Privat, Toulouse: 1997. 65-106. JOINVILLE, 2015., **95**.

Szent Lajos által ott tartott ünnepség tett híressé, ugyancsak II. Henriknek köszönheti. (…) *Ennek a vásárcsarnoknak az elhelyezkedését azonban nem sikerült pontosan beazonosítani* (…).”[1039] Talán nem meglepő, hogy van olyan fölvetés is, mely szerint a helyszín, úgy ahogy Joinville leírja, valószínűleg – legalábbis abban a formában és méretben – soha nem is létezett.[1040]

Mindenesetre ezúttal sincs okunk föltételezni a kiadókról (még Pierre de Rieux-ről sem), hogy egy ilyen érdekes és fontos epizód szándékosan került volna ki a szövegkiadásaikból. Érthetetlen az is, hogy miért maradt volna ki a II. Henrik-féle impozáns vásárcsarnokot bemutató teljes leírás. Nincs semmi ésszerű magyarázat arra sem, hogy esetleg a kiadók miért hagyták volna ki ezeket az – egyébként kifejezetten érdekes és fontos – információkat vagy, hogy a másolók – szándékosan vagy véletlenül – miért felejtették volna ki szóban forgó történeteket, melyeknek egyébként a ma ismert kéziratában Joinville külön, teljes bekezdéseket áldoz. Ráadásul tették volna mindezt jelentős időbeli (ötven esztendő) eltéréssel, egymástól függetlenül, két külön kéziratból dolgozva, és úgy, hogy mindkettőjüknél pont ugyanazok a részek hiányozzanak?[1041]

A három szöveg (de Rieux, Ménard és a „brüsszeli” kézirat) összehasonlításával nyerhető információknak azonban itt sem csak Joinville szavahihetőségével kapcsolatban van jelentősége: újabb példával támasztják alá azt az általunk is osztott feltételezést, mely szerint Joinville szövegének valószínűleg volt – egy, vagy több – a jelenleg ismert kézirat eredetijénél korábbi fogalmazványa.

Meg kell itt jegyeznünk azt is, hogy Joinville könyvében Blanka királyné soha nem úgy szerepel, mint akit a szentség glóriája venne körül. Sőt, többnyire inkább olyan – kevéssé szimpatikus – személyiségként látjuk őt megjelenni, aki fiával meglévő kapcsolatában posszesszív, a menyével szemben pedig kifejezetten kíméletlen anyós, és emellett keménykezű uralkodó. Ez alól valójában csak egyetlen – az előbbiek fényében talán megalapozottan mondhatjuk, hogy gyanús – kivétel van: Saumur. Azt látjuk tehát, hogy Kasztíliai Blanka alakja fél évszázad múltán hirtelen Joinville számára is megszépül, a

---

[1039] Saumur középkori építészeti emlékekben igen gazdag város. Történetében van hivatkozás a vásárcsarnokra, de csak Joinville alapján. A városban végzett helytörténeti kutatások, építkezések és régészeti föltárások során azonban a szóban forgó monumentális vásárcsarnoknak semmi nyoma. *Uo*., 88-89. (Ez azért meglepő, mert a városmag középkori épített öröksége jól rekonstruálható.) A „*les halles*”-ra vonatkozó információ *egyetlen* – meglehetősen részletes – forrása ismét csak Joinville könyvének megfelelő bekezdése, melyet az egyébként igen alapos helytörténeti összefoglalás szerzője sem mulaszt el teljes terjedelmében idézni. *Uo*., 94-95.; JOINVILLE, 2015., **94-96.**

[1040] BOUTARIC, *Comptes des dépenses,* 26-27.

[1041] A két szövegrészre JOINVILLE, (De Rieux), 1596., XV-XVI. feuilles.; JOINVILLE (Ménard), 1617., 20-21.

„szentlajosi” aranykor részévé válik és idealizálódik. Ismét egy bizonyítékkal több, hogy Joinville ezt a részletet később alkotta meg, illetve egészítette ki; beavatkozása pedig teljes mértékig összhangban volt a királyi udvar akkori (13. század vége – 14. század eleje) elvárásaival, a korabeli kívánalmakkal és közhangulattal.

Összegzésül szögezzük le: *elég nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy a Blanka-Hermann jelenet úgy, ahogy Joinville előadta, nem történt meg*. Ugyanakkor ennek ellenére – vagy éppen ezért – a mű jobb megismerésében, valamint a történetíró Joinville gondolkodásának, „működésének” megértésében mégiscsak jelentős szerepe van. A leírás egyszerűen annyira jól sikerült (és ez nem az egyetlen) s olyan jó érzékkel íratott meg, hogy bekerült Joinville művének a legismertebb, leginkább „ikonikus” jelenetei közé, s annak egyik leggyakrabban idézett epizódjává vált. Eszerint Joinville a szöveg végleges formába öntésekor élt (vagy ha úgy tetszik, visszaélt) a helyzetével, és saját koncepciójának megfelelően alakította – de tegyük hozzá, egyben tette még hatásosabbá – a történetét.

Mint láttuk, nehéz találni olyan, Szent Lajos életével, Kasztíliai Blankával, Szent Erzsébettel, vagy éppen Joinville munkásságával kapcsolatos földolgozást, amelyben ne szerepelne a fenti megkapó kép. Joinville-ről pedig ismételten megállapíttathatik, hogy kora ellenére milyen pontosan emlékszik, milyen kitűnő megfigyelő, és milyen kivételes tehetséggel és részletességgel eleveníti föl a régmúltban történteket. (Sőt, akár a középkori ember memóriájának a jelenlegiétől eltérő működésének illusztrálására vonatkozóan is lehet rá hivatkozni.)

Saumur és Damietta annyiban hasonlít egymáshoz, hogy mindkét esetben megjelenik a történetiséget elérni kívánó, de *hamis hitelesítő fordulatokkal erősítő fikció*. Abban viszont különböznek egymástól, hogy míg Damiettánál a kontroll-adatok alapján kimutatható, hogy Joinville szemtanúként nem lehetett ott az eseménynél (ahogy ő állítja), Saumurben viszont minden bizonnyal, hogy jelen volt, és „tanúsíthatott” („*la fu je et vous tesmoing*” – mondja ki egyértelműen); – s ezt valószínűleg mindenki elfogadja. Csak amit mond, azzal van baj.

Eszerint Damiettánál olyat mesél el, amit nem láthatott, mert nem volt látótávolságban, Saumurben pedig, ahol jelen lehetett, olyat ír le, ami nem történhetett meg. Damiettánál még talán marad némi „finom-értelmezési” lehetőség. Saumurnél viszont *teljesen egyértelmű, hogy amit Joinville állít, az ebben a formájában nem lehetett igaz.*

III.5.c. A kereszt másodszori felvétele – egy Pieta *színrevitele*?

A Joinville könyvében szereplő történetek közül egy harmadik epizódnak a fölidézése is sokat segíthet a mű és szerzője jobb megismerésében. (Sőt, mint fentebb láttuk, a keresztes háború, a monarchia és a dinasztia egymáshoz kapcsolódásának új értelmezésében is.) Ez a történet a könyv utolsó részében található, és a két főszereplő búcsújelenetének tekinthető. A könyvnek arról a fejezetéről van szó, melynek címe: „*Szent Lajos másodszor is fölveszi a keresztet*."[1042] Érzelmileg túlfűtött és képekben gazdag leírást kapunk ebben a részben is, melyet pontos dátumok és a helyszínekre vonatkozó részletes referenciák hívatottak hitelesíteni.

A történet drámaian van fölépítve. Joinville-t a király az udvarába rendeli, aki előbb betegsége miatt kimenti magát, majd mégis Párizsba utazik. Elmondása szerint érkezésekor nem talál senkit, aki meg tudná mondani, miért hívatták. A folytatás a következő: „*A hajnali ájtatosság alatt, bizonyára Isten akaratából, elnyomott az álom, s úgy tűnt nekem, hogy a királyt látom, amint egy oltár előtt térdel. Még azt is láttam, hogy több, díszbe öltözött prelátus a királyra bíborszínű, reimsi szerzs anyagból készült miseruhát ad.*" Amikor Joinville a gyóntatójától az álom megfejtését kéri, azt a választ kapja: „*Uram, meg fogja látni, hogy holnap a király fölveszi a keresztet*", és magyarázatot is fűz hozzá: „*a bíborszínű szerzs miseruha a keresztet jelenti, mely bíborvörös attól a vértől, mely Isten oldalából, kezeiből és lábaiból csordult ki. Az pedig, hogy éppen reims-i szerzsből készült a miseruha, azt jelenti, hogy a keresztes hadjárat nem lesz nagyon eredményes, amint azt magad is megláthatod, ha Isten kegyelméből megéred.*"[1043]

Elmondása szerint Joinville ezt követően részt vesz a Madeleine-templomban tartott misén, melynek végén a király a „*relikviákat tartó emelvényről az igazi keresztet hozatta le.*" Ekkor két tanácsadó szájából is elhangzik a vészterhes mondat: „*Soha többé ne higgyen nekem, ha a király nem áll most rögtön keresztesnek.*" – mire a másik: „*Ha keresztesnek áll a király, akkor ez lesz az egyik leggyászosabb nap, melyet Franciaország valaha is megért. Mert ha nem öltjük föl mi is a keresztet, elveszítjük a király jóindulatát; ha pedig követjük őt, Isten szeretetét veszítjük el, minthogy nem Isten kedvéért állunk keresztesnek, hanem a*

[1042] A könyv **730-737**. paragrafusairól van szó.
[1043] JOINVILLE, 2015. **731-732**.

királytól való félelmünkben.”[1044] A háromszoros jövendöléssel előkészített, dramaturgiailag is felépített, félve várt és elkerülhetetlenséget sejtető esemény másnap be is következik: Lajos király valóban fölveszi a keresztet. A francia király és a navarrai király pedig nagyon unszolják Joinville-t is, hogy álljon velük keresztesnek.[1045]

S ekkor olyasmi történik, ami első látásra, Joinville művének addigi olvasása után elképzelhetetlennek tűnhetett: Joinville visszautasítja szeretett királyának és imádott barátjának egy kérését, mely addig mindig elsődleges fontosságú volt számára. A válasza pedig több szempontból is figyelemre méltó: „*Azt feleltem nekik, hogy mialatt Isten és a király szolgálatában a tengerentúlon voltam, s azóta is, hogy onnan visszajöttem, a francia és navarrai király főtisztviselői oly mértékben tönkretették és elszegényítették a népemet, hogy soha nem kerülhetnék ennél rosszabb helyzetbe. Hozzátettem, hogy ha Isten javára és kedve szerint akarok cselekedni, akkor itthon maradok, hogy népemet segítsem és védelmezzem. Mert ha személyemet kitenném a keresztes hadjárat viszontagságainak, amiről tudván tudom, hogy embereim kárára és hátrányára válik, magam ellen haragítanám Istent, ki saját magát áldozta föl népe megmentéséért.*”[1046]

Ha figyelmesen olvassuk a szöveget, több áthallásra gyanakodhatunk itt is. Egyrészt érdekes látni, hogy olyan, a népével szemben elkövetett cselekményeket vet most az uralkodók szemére, melyek (a könyv megírásához viszonyítva) mintegy fél évszázaddal korábban történtek (és amelyekről a hazatérését követően nem szólt, vagy nem tudunk arról, mert nem mondja, hogy szólt volna róluk).

Másrészt pedig, konkrétan a királyi adószedők garázdálkodásaira való hivatkozásban ez úttal is egyértelmű az aktualizálási szándék, melynek a magyarázata részben ugyancsak a mű megírása időszakában történtekre vezethető vissza, amikor is a „*francia és navarrai király*” hivatalnokai valóban elszegényítették országát: csakhogy ezek a főtisztviselők már nem Lajos király, hanem IV. Fülöp főtisztviselői voltak, Joinville pedig – mint láttuk – a fokozatosan kibontakozó bárói ellenállás egyik vezető személyisége lett. Úgy vélem, ez a megjegyzés mindenekelőtt ismét csak Fülöp király – szerinte felelőtlen – kormányzásának szól. Joinville pedig pontosan tudta, hogy miről beszél. IV. Fülöp ugyanis nem sokat tétovázott: champagne-i / navarrai házasságának megkötését követően gyakorlatilag azonnal és direkt módon kiterjesztette hatalmát a grófságra, ottani látogatásai súlyos csapásokat

[1044] *Uo.*, **733**. Szavai mintha összecsengenének a „damaszkuszi öregasszony” korábban idézett történetével: a jót szeretni nem érdekből és nem félelemből kell. *Uo.*, **445**.
[1045] *Uo.*, **734**.
[1046] *Uo.*, **735**.

jelentettek a lakosság számára, a kivetett külön adók mértéke, a Templomosok irányítása alatt álló champagne-i pénzügyi rendszer összeomlása pedig végleg megnyomorította és ellehetetlenítette „Champagne-ország" gazdaságát és kereskedelmét, eltiporta korábbi politikai és társadalmi autonómiáit. Mindezek alapján a bárói mozgalom okkal a grófság „népének" védelmében, de legalábbis arra való hívatkozással szerveződhetett. Szép Fülöpnek a feudális világ „etikáját" semmibe vevő champagne-i durva hatalomátvétele – különösen pedig gátlástalan hatalomgyakorlása – a grófság számára, és valójában a Joinville által képviselt eszmények számára is a vég kezdetét jelenthette.

Ebben az összefüggésben is kell tehát értelmeznünk a *sénéchal* szavait, melyből világosan kitetszik, hogy az ő országa, melyet segíteni és védelmeznie kell, elsősorban Champagne grófsága, melynek népét a királyok főtisztviselői „tönkretették és elszegényítették". Az egyik érintett király történetesen akkor még Champagne grófja is (aki ugyan itt nem ilyen minőségében szólíttatik meg), de mégiscsak azokról francia királyi és grófi adószedőkről van szó, akik az ő champagne-i népét sanyargatják, és nem a „navarrai király" embereiről. Úgy tűnik tehát, hogy Joinville ezúttal a champagne-i grófságért is felelősséget érző grófi udvari főméltóság viselőjeként, a champagne-i bárók vezető képviselőjeként is beszél. (Ugyanaz az attitüd ez, mint amit korábban, a clairvaux-i sírfelirat, és kisebb mértékben a X. Lajosnak írott levél kapcsán már láthattunk.)

A folytatásban a vádló és – azt hiszem, egyet lehet érteni Jacques Le Goff megközelítésével – valamennyire a szeretett urának felelősséggel tartozó *barát*[1047] lelkiismeretfurdalást is tükröző szavai következnek: „*véleményem szerint halálos bűnt követtek el mindazok, akik a királynak az utazást tanácsolták, mert amikor ő Franciaországban tartózkodott, az egész ország békében élt a határokon belül, és békében élt valamennyi szomszédjával is. Elutazása után viszont az ország állapota egyre csak rosszabbodott.*"[1048] Ezekkel a sorokkal Joinville ráerősít arra, amit az előbbiekben mondott: az „aranykor" Szent Lajoshoz kapcsolódik, utána a helyzet csak romlik.[1049] „*Bizony, nagy a bűn, mely azoknak a lelkét terheli, akik az elutazást ajánlották neki, amilyen legyengült állapotban volt* (…)" – ismétli meg egy kissé távolabb.[1050]

Ezek a szavak, melyek nem illeszkednek egy hagiográfiai (vagyis Isten akaratát lépésről lépésre beteljesítő) konstrukció logikájába, valóban lehetnek a lelkiismeret-furdalás

[1047] LE GOFF, *Mon ami…*, 472-473. LUCKEN, *.L'évangile…*, 466.
[1048] JOINVILLE, 2015. **736**.
[1049] LE GOFF, *Következtetések*, 274.
[1050] JOINVILLE, 2015. **737**.

kifejeződései.[1051] Nem tudjuk meg viszont Joinville-től, hogy kik voltak azok, akik a királyt az utazásra biztatták. Volt rá korábban példa, hogy Lajos király bölcs lovagkirályként igényt tartott *prudhomme* tanácsadói véleményére (ők vigyázták lépéseit Damiettánál is), de mint láttuk – például akkor, amikor el kellett döntenie, hogy hazatér vagy a Szentföldön marad –, tudott ő tanácsadói meghallgatását követően a kapott tanácsoktól eltérő döntéseket hozni.[1052] (Ha valóban ez volt az eset.)

Joinville-nél többször is előfordul, hogy az általa indított párbeszédeket saját véleményének megfogalmazását követően lezárja, és nem tudjuk meg, hogy a másik fél mit válaszol, - reagál-e egyáltalán? (Egyébként elég nehéz azt elképzelni, hogy a két királynak – és emlegetett tanácsadóinak – Joinville fenti szemrehányásaira nem volt semmiféle válasza.) Mindenesetre a király ezúttal – nem úgy, mint a történet szerint 1250 nyarán Akkonban – nem hallgat Joinville tanácsára.

Ennek a félbeszakadt párbeszédnek azonban lehet egy másik olvasata is:[1053] Joinville eljutott oda, hogy a királynak, aki „népe megmentése" érdekében tette ki korábban magát halálos veszedelemnek, saját magára is vonatkoztatott érveléssel azt tanácsolja, hogy „ne álljon keresztesnek." (Sőt, mint fentebb láttuk, az általa megszólaltatott aggódó udvari emberek is azt ő véleményét erősítik, amennyiben „*Franciaország leggyászosabb napjaként*" említitk azt a napot, amikor a király ismét keresztesnek áll.) Joinville felfogása ugyanis a keresztes hadjáratot illetően – mint korábban láttuk – megváltozott.

Ezt a változást vetíti vissza, gyökerezteti, fogalmazza meg a Lajos királlyal való utolsó személyes találkozásához kötve. És Joinville ebben az összefüggésben radikálisan újat mond: szerinte Lajos király népe elsősorban a saját királyságában van és nem a Szentföldön, ezért neki is otthon kell maradnia. Az országra királya jelenléte és jó kormányzása prosperitást hozott, tehát „*ott kell biztosítani az igazságot és a békét*", s e nép megmentése többé már nem a keresztes misszión keresztül, hanem a jó kormányzást hozó királyi küldetés beteljesítése által valósítható meg.[1054] „*Ha Isten javára akarok cselekedni, akkor itthon maradok*" – ha nem így cselekednék „*magamra haragítanám az Istent*" – mondja Joinville; – és ezek a szavak valójában az ismét keresztessé lett Lajos királynak szólnak (vagy önigazolás a szerepük).

[1051]Jacques le Goff nem lát ebben a jelenetben többet, mint lelkiismeret-furdalást és az aggódás megnyilvánulását. LE GOFF, *Mon ami…*, 472.
[1052] *Uo*., **419-437.**
[1053] LUCKEN, *L'évangile…*, 465-466
[1054] *Uo*. 466.

Lehet, hogy Lajos király „*úgy véli, hogy az újabb keresztes hadjáratával a királyságát szolgálja*,”[1055] Joinville azonban már biztosan nem így gondolkodik, és ezt a maga szempontjából igen világosan meg is fogalmazza. Nem tudjuk, hogy ez a véleménye az 1270-es éveket idézi, vagy a könyv szövegének a véglegesítésével – 1305-09 – egyidős a számvetés, a visszatekintés, netán a kapcsolódó lelkiismeretfurdalás. Egy dolog azonban bizonyos: ezt a fejezetet Joinville az események kimenetelének ismeretében írja le (akár az 1270-es évek elején, akár század legvégén, akár a 14. század első évtizedében készült el a szöveg.) Több ez, mint aggódás és a lelkiismeret-furdalás kifejezése s több annál is, hogy csak önigazolás legyen: Joinville gondolkodásban itt a keresztes hadjárat új helyéről és más fölfogásáról is szó van. Az a küldetés, melyet Lajos király az első keresztes misszió során teljesített be, még a „*népe megmentése* (megváltása?) *érdekében*” vállalt *mártíromság* volt. Joinville azonban megerősíti, hogy a király népe, melyért áldozatot kell vállalni, immár Franciaországban van, és ehhez nem elmenni kell, hanem mellette kell maradni.

Joinville ezt a missziót a *Credo*ban úgy fogalmazza meg (sajnos, nem tudjuk, hogy már az első fogalmazványában, vagy csak a másodikban – az utóbbi talán valószínűbb), hogy a harcos lovag kardjának forgatása helyett, az *igazság* Salamon kezében lévő *kétélű kardját* kell fölemelni, továbbá, hogy az *igazság* és a *jó* ítélkezés *Istennek jobban tetsző, mint bármi más.* Az ilyen királyt pedig a népe dicsőíti, féli és szereti.[1056] Sőt, mint ahogy ugyancsak a *Credo* az utolsó fejezetében olvashatjuk, változtatni kell; Jákob példájára kell gondolni, akinek az Úr a „küzdőt*”* és „harcost” jelentő *Jákob* nevét *Izraelre* változtatta, „*ami annyit tesz, hogy ő az, aki látja Istent*.”[1057] Lajos király döntése szerint azonban számára – mint fentebb láttuk – a népéért vállalt legnagyobb áldozat továbbra is a keresztes mártíromság marad.

A fejezet zárása egy érzelmileg és képileg is rendkívül megkapó jelenetsor lesz, mely egyébként dramaturgiailag tökéletesen illik az addig elmondottakhoz. A király „(…) *legyöngült állapotban volt, hiszen sem a kocsin, sem a lóháton való utazást nem bírta már. Végtelen nagy legyöngültségében kénytelen volt eltűrni, hogy karjaim között vigyem Auxerre grófjának palotájától egészen a kordások kolostoráig, ahol elbúcsúztam tőle. S annak ellenére, hogy ilyen erőtlen volt, ha Franciaországban marad, még hosszú ideig élhetett volna, s számos jó és nemes cselekedet vihetett volna véghez.*”[1058]

[1055] LE GOFF, *Mon ami…*, 472.
[1056] „*Justice et droit jugement*” JOINVILLE, 1868, *Credo,* **824-825**. LUCKEN, *L'Évangile…,* 466-467.
[1057] JOINVILLE, 1868., *Credo,* **852.**
[1058] JOINVILLE, 2015., **737**.

Úgy vélem, ennek a képnek fontos szerepe van Joinville történetében és több interpretációs lehetőséget tartogat. Amire elsőként gondolni lehet, természetesen az, hogy ismét egy ritka, szép és a részletek és a mondanivaló leírásában hiteles, eredeti hangvételű epizóddal találkozunk. Emellett azonban fölvetődik, mint szinte mindig, hogy Joinville – lévén hogy elbeszélőként / íróként monopolhelyzetben van – nem ismét saját szerepének és véleményének fontosságát akarja-e kiemelni, ami (írói attitűdjének ismeretében) lassan már-már nem is meglepetés, hanem inkább elvárás tőle.

Valószínű azonban, hogy még ennél is többről van szó. Először is amilyen kevéssé meglepő a jelenet során Joinville aktivitásának bemutatása, annyira föltűnő Lajos király kivételes esendősége, akaratgyengesége és passzivitása: ez a rész valójában már a végső elköszönésről is szól. A szöveg azt sugallja, hogy Joinville már akkor sejti (a szöveg megírásakor pedig nyílván már tudja is), hogy ha a király elmegy a keresztes hadjáratra, többé nem látják viszont egymást. Ugyanúgy, mint ahogy Kasztíliai Blanka is *tudta*, hogy a tengerentúli utazásra induló fiával többé nem fog találkozni.[1059] Joinville is *gyásszal* köszön el barátjától, ahogy Kasztíliai Blanka tette egykor, amikor fia az első keresztes hadjáratára indult. (A két esemény párhuzamba állítása azt a benyomást kelti, hogy a párizsi epizód a Blanka-féle jelenetre rímel, és pontosan „úgy van koreografálva.”)

A leírás szerint Joinville a karjaiba veszi barátjának legyengült testét, és úgy viszi át egyik helyről a másikra. Talán valóban nem túlzás azt mondani, hogy a Joinville által megalkotott jelenetből így egy *Pieta* képe bontakozik ki. „*Ez az emlék mélyen bevésődik Joinville emlékezetébe: a* Pietà *egyik legrégibb ábrázolása ez, mely rövidesen elterjedt ikonográfiai témává válik. Krisztus Király képe inspirálja ezt a jelenetet, mely Joinville anyai fantazmáit is kifejezi.*”[1060] – írja erről Le Goff. Mindehhez pedig ismét hozzátehetünk egy *Credó*ból származó képet. „*Istent két karunkkal kell magunkhoz szorítanunk, amíg e halálos földi létben vagyunk, hogy az ellenség ne tudjon közénk férkőzni (…)*”.[1061] Joinville könyve szempontjából nézve tehát a párizsi utolsó személyes találkozás is egy kulcsjelenet. Noha Lajos király életéből három esztendő[1062] még hátra van, úgy tűnik, több találkozásra már nem

[1059] Amikor a királyné megtudta, hogy „*fölvette a keresztet, ahogyan azt maga a fia mesélte el neki, oly nagy gyászt öltött, mintha holtnak látta volna*.” JOINVILLE, 2015. **107**.
[1060] LE GOFF, 1995., 991., UŐ., *Mon ami…*, 472.
[1061] JOINVILLE, (WAILLY), *Credo*, **846**.
[1062] A király 1267. március 25-én veszi föl a keresztet, 1270. március 15-én indul Tunisz felé, és augusztus 25-én hal meg.

kerül sor közöttük, tehát már nem lesz több közös élményük.[1063] Az utolsó személyes találkozóban leírt fizikai elválás fájdalmas érzésén azonban felülkerekedik az örök lelki összetartozás színrevitelének leírása.

Joinville Szent Lajos életrajza – pontosabban kettejük közös életrajza, az a bizonyos „*auto-exo-biográfia*" – itt valójában véget ér. Joinville-nél ez az utolsó szó. De talán nem az utolsó szín. Ha igaz a *Pieta*-üzenet,[1064] akkor Joinville krisztusi sorsú barátja úgy, ahogy ő megalkotta, a kereszt újabb felvételekor és annak következtében, Joinville számára fizikailag már halott. Pontosabban: *mártír*. De megmarad számára a *föltámadás* lehetősége, ami logikus továbbvitele mindannak, amit Joinville „Krisztus-király" ábrázolásából kiolvashatunk. Arra pedig – Joinville könyvének dramaturgiájában – majd később, János úr már idézett álmában, a joinville-i várkápolnában kerül sor, ahol Szent Lajos barátként és Krisztus-királyként jelenik meg neki,[1065] s „*kivételesen vidáman és könnyű szívvel*" biztosítja a vár urát, hogy nem vágyik „*arra, hogy innen gyorsan obébb álljon*".[1066] A szent király tehát nem csak, hogy *visszatér*, hanem *marad* is. Sőt, *vele* marad. Ezzel Joinville tuniszi keresztes hadjárat előtt adott tanácsa végül mégiscsak meghallgattatik és *vágya* beteljesíttettetik.

A történésznek, ha a szöveg hitelességét próbálja fölmérni, további forrásokra van szüksége; kérdéseket (és „kontroll-kérdéseket") kell feltennie, és meg kell próbálnia visszatérni a tények vizsgálatához. A fenti részlet olvasásakor ismét csak szembesül az olvasó az alap-dilemmával: megtörtént epizóddal van dolgunk, vagy a „Joinville-i írói koncepció" egyik, valós elemekre is támaszkodó igen fontos színpadképéről? Úgy véljük, lehetnek, és bizonyára vannak is az elmondott történetnek valós elemei, melyeket azonban igen nehéz kibogozni. De vajon találunk-e olyan fogódzókat, melyek megerősítik, vagy éppen cáfolják Joinville-nek a fenti történetben megfogalmazott egyes konkrét állításait?

Mindenekelőtt szögezzük le: Joinville szövegén kívűl más adatunk erről az eseményről sincs, tehát a külső kontroll lehetősége továbbra is ki van zárva. Marad a szöveg belső logikájának, tartalmának és töltésének az elemzése. Van néhány olyan eleme az elbeszélésnek, melyenek ellenőrzése nem lehetetlen. Ilyenek lehetnek például a Joinville szövegében megnevezett helyszínek.

[1063] Legalábbis nem tudunk ilyenről. Nem tudjuk meg, hogy Joiville szavaira Lajos király mit reagál. Lehet, hogy Joinville a cserbenhagyás okán „kegyvesztett" lett? Vagy Joinville a folytatást nem írta meg, mert nem pont így történtek az események? Vagy a jelenet logikus folytatása tulajdonképpen János úr később elbeszélt álma?
[1064] LE GOFF, 1995., 991.
[1065] LUCKEN, *L'évangile…*, 466.
[1066] JOINVILLE, 2015., **766**.

Láttuk: a szöveg szerint Joinville a legyengült királyt az auxerre-i grófok palotájából a karjaiban vitte át a ferences rendházig. Nehéz pontosan rekonstruálni, hogy a történet során mikor, ki és hogyan jutott el egyik helyről a másikra. (Külső forrásból erre vonatkozóan sincs adatunk.) Ha arról van szó, hogy a királynak az akkor a *Cité*n lévő Madeleine-templomból[1067] kellett előbb Auxerre grófjának párizsi palotájához mennie (és azt sem tudjuk, hogy miért pont oda), mely Párizsnak a Szajnától északra lévő részén[1068] állt, akkor onnan visszajutni a ferencesek déli parton lévő kolostoráig[1069] igen hosszú utat jelent. Mindenesetre jóval hosszabbat annál, hogy Joinville – még ha a negyvenes éveinek derekán jó erőben is van, a király pedig föltehetően legyengült és nem túl súlyos – a karjaiban vigye odáig uralkodóját.[1070]

Elég nehéz elképzelni egy olyan helyzetet (még akkor is, ha Lajos király szívesen jelent meg a városban a nép között), amint Párizs utcáin és egyik fő útvonalán, a Szajnán átvezető (s a hídon lévő építményekben lakó árusokkal teli) két lakóhídon keresztül egy lovag a karjaiban viszi át királyát a város déli részén elhelyezkedő úti céljához. Monfrin fölveti azt a megoldást, hogy talán nem is Auxerre *grófjának,* hanem Auxerre *püspökének* a palotájáról[1071] lehetett szó, mely a déli parton állt, és a *Cité*hez, illetve a *Cordelier*-rendházhoz közelebb helyezkedett el. Nem kizárt ez sem; – bár az ilyen részletekben Joinville, ha akart, tudott eléggé pontos lenni, ráadásul Auxerre grófja, I. Jean de Chalon történetesen Joinville anyai nagybátyja,[1072] tehát valószínű, hogy a két helyszínt nem keverheti. Ráadásul, ha megnézzük

---

[1067] A Madeleine-en-la Cité templomáról van szó (rue de la Juiverie, a Notre-Dame helyén lévő Szent-Étienne katedrális tőszomszédságában a Cité dél-keleti részén), mely eredetileg a 9. században zsinagógának épült, ám II. Fülöp idején, amikor a király a zsidók kiűzéséről döntött (1182). A kisméretű zsinagógát keresztény templommá alakították (1183), és Szent Magdolnának (Mária-Magdolnának, Krisztus kedvelt tanítványának) szentelték. A párizsi *Notre-Dame Grande Confrérie* központja, papja Párizs püspöke.

[1068] Az Auxerre-i Grófok Palotája ('Hôtel des Comtes d'Auxerre') a Szajnától Északra helyezkedett el, a Citétől (és hídjaitól viszonylag távol) az Ile-Saint-Louis sziget magasságában a Szicíliai Király Palotája mellett.

[1069] A területe eredetileg a saint-Germain-dès-Prés apátságához tartozott, a ferencesek kolostorának építését Szent Lajos támogatásával 1230k. kezdték meg, keleti irányba orientált temploma teljesen 1269-ben készült el, és Sainte Madeleine-nek szentelték. (ma egy kis része maradt meg, a rue de l'École de Médecine).

[1070] Gyalog? Lovon? Kocsin? – erre vonatkozóan sem kapunk több pontosítást, de ha megtörtént volna és a két utóbbi változat valamelyikéről lenne szó, arra utalásnak kellene történnie.
(A fenti épületekre lásd http://www.tombes-sculptures.com/crbst_998.htmal (letöltve 2018.05.31.)

[1071] A Hôtel des Évêques d'Auxerre a város déli részén, a „déli kapu" közelében helyezkedett el.

[1072] Auxerre grófja I. (Bölcs) Jean de Chalon (1190-1267.08.31.), aki egyben Auxonne grófja (majd Salins ura) és Burgundia grófságának a régense is. Húga, Béatrice d'Auxonne (mint láttuk) Joinville anyja. Lajos királynak több alkalommal kellett békéltetőként beavatkozni a gróf és fia, Hugues, valamint V. Thibaud de Champagne birtokviszályai során. Amikor hazatérésük alkalmával eljutnak Beaucaire-be („ami már a király birtoka"), Joinville elköszön Lajos királytól és nagybátyja birtokain keresztül tér haza. Joinville többször is említi, közös katonai akcióban is részt vettek a németek ellen, és Jean de Chalon ott volt a király seregében a VII. keresztes hadjáratban. Lajos király 1267. március 23.-án veszi föl a keresztet, Jean de Chalon pedig augusztusban hal meg.
JOINVILLE, 2015., **277**, **559**, **663**, **680**, **681.**
http://fmg.ac/Projects/MedLands/BURGUNDIANNOBILITY.htm#JeanIComteChalondied1267B

Párizs 13. századi térképét, láthatjuk, hogy a távolság, a megteendő út korántsem sokkal rövidebb. Az utóbbi esetben ugyan a királynak előbb csak egy hídon kellett volna átjutnia, a déli partra majd onnan elmennie előbb tovább délre, a püspöki palotáig, és onnan visszaindulni északra, Joinville karjaiban folytatván tovább az utat a ferencesekig, de az sem egyszerű, s bár ez az útvonal valószínűleg kevésbé forgalmas, a vállalkozás bizonyosan nem feltűnésmentes.[1073] (A legrövidebb út a Szajnán át, a Szent-Lajos szigetnél vezethetne, ott viszont nincsenek hidak.) Erősen kétséges tehát, hogy az út bejárható úgy, ahogy Joinville leírja.

Akár megtörtént valamikor, valamilyen formában egy ilyen (vagy hasonló) esemény, akár nem, ahhoz nem fér kétség, hogy a könyvben ennek a jelenetnek is fontos szerepe – sőt, meggyőződésem szerint különleges funkciója – van, és lényeges üzenetet hordozott és hordoz. De mi ez az üzenet? És ismét feltevődik a kérdés: hogyan állunk Joinville történeti hitelességének kérdésével?

Ahhoz ugyebár nem fér kétség, hogy abban a jelenetsorban, melyet Joinville leír, ő maga nem csak szemtanúként, hanem a történet aktív részeseként, sőt irányítójaként is szerepel. Tartható-e e vajon ez a beállítás? Nos, a fentiek ismeretében az epizód hitelességével kapcsolatosan alapos okkal támadhatnak kétségeink. Úgy vélem, hogy ez esetben is eléggé komoly az esély arra, hogy a könyvnek ez az újabb, kétségtelenül rendkívül fontos jelenete, legalábbis *úgy*, ahogy Joinville színre viszi, valószínűleg nem történt, mert *nem történhetett meg*. A leírás elemzése alapján okunk van arra, hogy ismét éljünk a gyanúperrel, hogy ezúttal sem egy valós eseménnyel, hanem egy szépen megkomponált dramaturgiailag is igen jól felépített, és gondosan színpadra állított kompozícióval van dolgunk. Eszerint „Joinville Pietája" valójában Szent Lajos krisztusi sorsának és küldetésének a beteljesülése felé vezető úton helyezkedik el, s ennek az útnak egy olyan, „realistának" szánt filmkockáját láttatja, melynek létrehozásához alkotója – könyvében már nem eklőször – ismét a fikciót, a fantáziát és a hitet– hívja segítségül.

További támpontok után kutatva, a párizsi jelenet leírását ezúttal is összevetettem a két első kiadás szövegével. Mindkettőnél szerepel, de kissé máshogy: „(…) *a Jó Király hetven esztendős volt, vagy ahhoz hasonló* (53 éves, ford. megj.)*, minek okából olyan gyenge volt és testében erőtlen, hogy nem szenvedhette és nem bírta viselni a fegyverzetet, és nem tudta*

[1073] Auxerre püspöke Guy de Mello (1247-1270), akinek a családja nagy keresztes hagyományokkal rendelkezik, ugyancsak jelentős szerepet játszik a hazai és nemzetközi politikában, részt vesz az itáliai keresztes hadjáratban Anjou Károly támogatójaként. Joinville két ízben is említi (ugyanabban a kontextusban, amikor a prelátusok kifogásolják – egyébként eredménytelenül –, hogy Lajos király nem üldözi eléggé az általuk egyházi átok alá vett személyeket). *Uo*., **61**, **670**.

magát lovon megtartani, és egyszer a karjaimban kellett átvinnem Auxerre grófjának a házából a Ferencesekig.", olvassuk Pierre de Rieux kiadásában.[1074] És a továbbiakról – „*hogy még élhetett volna*", szó sincs, sem nála, sem Ménard-nál, akinek a szövege igen hasonló: „*mert Jó Urunk már oly gyenge és erőtlen is volt, hogy nem szenvedhette és nem tűrte magán a fegyverzetet, és nem bírta a hosszabb lovaglást. És egy alkalommal a karomban kellett őt vinnem Auxerre grófjának házától a Ferencesekig, miután a Tengerentúlról hazajöttünk és partra szálltunk.*"[1075] (Az utolsó mondat nehezen értelmezhető, nem oda illik, ez valóban lehet egy átírási hiba is. De az sem kizárt, hogy két egymástól *időben* és *térben* eltérő esemény „összekomponálásával" van dolgunk.)[1076]

A "brüsszeli kézirat"[1077] szövegétől (magyarul lásd fentebb) való eltérés tehát tartalmában nem nagy (a fizikailag megteendő távolság egyik esetben sem változik), de az elbeszélés technikájában figyelemre méltó különbség van: ott már úgy meséli el Joinville a jelenetet, mint egy folyamatos történetet, a másik kettőnél pedig még úgy tűnik, hogy mintha nem ugyanarról az alkalomról lenne szó. Ebből a szempontból a párizsi a saumuri jelenethez hasonlatos: talán egy *valós* és egy *fiktív* történet-elemet dolgoz úgy össze (vagy úgy mutat be), hogy abban neki kezdettől fogva tevékeny része van (tehát értelemszerűen föl sem vetődik, hogy szemtanú-e, vagy sem, vagyis igaz-e vagy sem, amit mond).

Megállapítható, hogy a végső változat kialakításakor mindkét esetben hasonló írói eszközöket használ, aminek következtében új, hatásosabb képet, eredetibbnek és hihetőbbnek tűnő „információ-együttest" alkot. Úgy vélem, a „párizsi búcsújelenet" (melynek igen fontos kompozíciós szerepe van Joinville művében) olyan, mint ha a Párizsba érkező *sénéchal* templomi álmának a folytatása lenne: talán a valóság egyes darabjaiból is építkező, de alapvetően egy „Krisztus-király ihletésű" kép megkomponálásával és színrevitelével van dolgunk, ami viszont semmiképpen sem az események menetének igaz, valósághű leírása. És nem is lehet. Joinville számára pedig valószínűleg nem is a látható valóság garantálta

---

[1074] „(…) *Et d'avantaige, le Bon Roy estoit aagé de soixante& dixans, ou environ, raison desquoy, il esrtoit si foible,& debilité de sa personne, qu'il ne pouvoit souffrir, n'endurer le harnois sur luy,& si ne pouoit estre longuement a Cheval& fallut que ie l'apportasse une fois entre mes bras, depuis la maison du conte d'Auxerre, iusques aux Cordeliers.*" JOINVILLE, (Pierre de Rieux), 1596., XCII. fej.

[1075] „(…) *car le Bon Seigneur estoit si tres-fable& et debilité de sa personne, qu'il ne pouoit souffrir ne endurer nul harnois sur lui,& ne pouoit endurer estre longuement a cheual. Et me conuint vne fois la porter entre mes braz depuis la maison du Conte d'Ausserre jusques aux Cordeliers, quand nous mismes a terre av revenir d'outre mer*." JOINVILLE, (Ménard), 1617., 125.

[1076] Van még egy adatbéli különbség. De Rieux-nél „*amiens*-i szerzs szövet" van, Ménard-nál és a „brüsszeli kéziratnál" *reims*-i. Az előbbi a valószínű elírás.

[1077] „*(...) a la grant flebesce la ou son cors estoit, car il ne pooit souffrir ne le charier ne le chevaucher . La flebesce de li estoit si grant que il souffri que je le portasse de l'ostel au conte d'Ausserre, la ou je pris congé de li, jeusques aus Cordeliers, entre mes bras*." JOINVILLE, (Monfrin), 1995., **737**.

hitelesség a fontos, hanem a hit ereje, amit közvetít. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy Joinville a jelenetet nem szemtanúként, hanem inkább tanúságtevőként éli meg.

Mindenesetre a fenti három rész – Damietta, Saumur és a párizsi *Pieta*-jelenet – alaposabb tanulmányozása ismét elvezet minket a Joinville-könyv történeti hitelességének kérdéséhez, melyet a kutatók egy része, mint láttuk, néhány eset alaposabb vizsgálatának eredményeképp már eddig is kétségbe vont.

A probléma már számomra nem is elsősorban úgy vetődik csak föl, hogy itt „*igazat mondott / írt-e Joinville*", hiszen alapos érvek szólnak amellett, hogy *nem*. Gyanítható, hogy az általa közölt damiettai partraszállás leírása nem teljesen felel meg a valóságnak, hogy a saumuri ünnepség Blankához és Hermannhoz kötődő epizódja *ott*, *akkor* és *úgy* nem történhetett meg, vagy, hogy a párizsi utolsó találkozás és elválás dramaturgiájában és színrevitelében több a fikció, mint a valóság. (Erre a *Pieta*-hasonlatával egyébként Le Goff is utal.)

Továbbra is marad viszont a dilemma: Joinville műve engedelmeskedik-e valamilyen írói (történetírói) koncepciónak? Különösen zavarba ejtő a kérdés, ha a fentiek ismeretében visszagondolunk a *sénéchal* könyvének már korábban is hivatkozott, a befejező paragrafusában szereplő, fennköltt hangulatú záró mondataira[1078] (és igazságának, a műve hitelességének a könyvén végigvonuló, szinte állandó és következetes bizonygatására.) Joinville ennek a szövegnek az első felében egy világosan megfogalmazott, és a korban általánosan elfogadott történetírói koncepciót ír le, melyet úgy tűnik, hogy tiszteletben tart, de közben a saját képére alakítja. Ennek értelmében az elmondottak igaz voltát a tanúságtevő-történetíró szemlélete és módszere hivatott garantálni, a hitelességét pedig – ha az előbbi nem lenne elegendő – először Joinville által a Credóban megfogalmazott, majd abból kölcsönzött, és annak szellemében fogant ('szilárdan kell hinni – croire fermement') fordulattal – a hit szilárdítja meg.

Joinville igazságához pedig hozzákapcsolódik még egy komponens: a művét egészen kivételes módon szövi át a szubjektivitás, mégpedig abban az értelemben, ahogy ez már a

[1078] „*Tudatom mindenkivel* – mondja Joinville –*, hogy itt a mi fentebb mondott szent királyunk azon cselekedeteinek nagy részét írtam le, amelyeket* magam láttam és hallottam*, továbbá azon cselekedeteinek nagy részét, melyeket egy francia nyelven írott könyvben találtam, és amelyeket beírattam ebbe a könyvbe. Ezt pedig* azért mondom el itt*, hogy mindazok, akik majd olvassák ezt a könyvet,* szilárdan higgyék, hogy amit elbeszéltem, azt én valóban láttam és hallottam is*. A benne szereplő többi dologról viszont nem tanúsíthatom, hogy igaz, mert se nem láttam, se nem hallottam őket.*" eredeti változatban: *„Je fais savoir a touz que j'ai ceans mis grant partie des faiz nostre saint roy devant dit, que j'ai veu et oÿ*" (…) *Et ces choses vous ramentoif je pour ce que cil orront ce livre croient fermement en ce que le livre dit, que j'ai vraiment veus et oÿes*". JOINVILLE, (Monfrin), 1995., és JOINVILLE, 2015., **768**.

*Prológus*ban is olvasható, amikor megindokolja annak jogosságát, hogy ő valójában az „*objektív igazságok szubjektív megfogalmazására*" vállalkozik.[1079] Ugyanakkor számára a *hitet*, a *hitbéli* igazságot – a *Credo* szövegéből tudjuk – az Apostoli Hitvallás adta *látás* és a *hallás* által is meg kell erősíteni.[1080]

A fenti példák alapján eléggé biztosnak hihetjük magunkat abban, hogy Joinville nem mindig tartotta magát a történetírói *ars poeticá*ja első felében megfogalmazott alapelvhez. Vajon ennek ő maga is tudatában volt-e? És ha igen, akkor a hite volt-e az, ami átsegítette őt a bizonytalanságokon? De okozott-e egyáltalán ez számára bármiféle bizonytalanságot? És vajon nem éppen a néhol (talán általa is?) jogosnak érzett kételyek eloszlatására (is) született meg a kézirat végén az idézett hitelesítő – s talán kissé (látens módon, az egész művén végig vonuló) bizonygató – bekezdés?

Amikor tehát Le Goff és Lucken felteszik a kérdést, hogy *igaz* és *hiteles*-e, amit Joinville mond, valóban a lényegre tapintanak: ugyanis az eddigiek alapján az sem kizárt, hogy egyes konkrét esetekben bizony, amit Joinville mond, az *nem felel meg a valóságnak*. És *ott*, és akkor *nem* is *igaz*, tehát nem *hiteles*. Vagy nem *biztos*, hogy *hiteles*. Vagy *nem a valóságnak* felel meg. Vagy nem *mindig* és nem *teljesen* hiteles. Vagy nem *úgy* és nem *ott*. És esetleg a *részletekben* talán nem, az *összképben* mégis igen… Vagy nem a *mi valóságunknak* és hitelességről alkotott *felfogásunknak* felel meg…

Láttuk, hogy egy-egy történetnél még csak jogos kétségek támadhatnak, más esetekben viszont már elég egyértelműen kimutatható, hogy az, amit Joinville gyakran *részletekbe menően* leír, nem történhetett meg. Azonban szerzőnknek ez a korai „pointillista" módszere, a *hitelességet* adó, vagy *annak látszatát* keltő *részletek* multiplikálásának és leírásának a *művészete*, valahol az általa festett képnek mégiscsak egyfajta *koherenciát* ad, amivel viszont valóban „*inkább a műélvezet, mint a történeti elmélyülés*" területére viszi olvasóját.[1081] Mindenesetre kétségtelen: Joinville gondolkodásának (talán még inkább, mint több más korabeli történetíró esetében) központi eleme marad az *igazság*, a *hitelesség* keresésének és vélt vagy valós *megtalálásának* a problémája; mint ahogy az is, hogy ezt a dilemmát igen sajátosan közelíti meg és a szubjektivitás, a hit és a ráció viszonyrendszerében oldja föl.

[1079] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 78-79.

[1080] A kísértés pillanatában pedig „*majd igen hasznos lesz a francia nyelvű könyv* ('le romant')*, a hitünk sarokpontjait ábrázoló miniatúrákkal, s nehogy az ellenség* (a Sátán) *bármely gonosz látomásban megjelenjen, olvastassék föl a beteg előtt a francia nyelvű könyv, mely magyarázza és tanítja a mi hitünk sarokpontjait, olyannyira hogy* a szem és a fül által a beteg szíve igaz tudással ('vray cognoissance') töltessék meg*, úgy hogy az ellenség sem akkor sem máskor a sajátjából semmit ne tudjon a beteg szívébe juttatni.* WAILLY (Credo), **850**.

[1081] „*(…) plus favorable au plaisir littéraire qu'à la réflexion historique*", írja EHRARD – PALMADE, 13.

A fentiek alapján tehát úgy vélem, hogy a hitelesség kérdésére a magyarázat egyrészt Joinville könyvének kompozíciójában s a különböző rétegek együttes jelenlétében (ha úgy tetszik, „kevert műfajában") és azok kölcsönhatásában van. Az, hogy művének van egy „klasszikus" történetírói logikája és vonulata, ahol a történeti hitelesség elfogadott szabályai szerint igyekszik alkotni, és van egy másik, a hit által irányított, és ezért minden mást fölülírni képes (sőt, helyenként a fantáziát is fölszabadító) biográfiai-hagiográfiai – Lucken megközelítését idézve – biblikus és evangelista vonulata, művének komplexitását mutatja (és valljuk be, esetenként kivételes hatékonyságát is eredményezi).

Másrészt a hitelesség problémája ott van abban a fentebb már idézett *katolikus* szemléletben is, mely szerint, ha a *test* és a *lélek*, az *emberi* és az *isteni* között *harmónia* van (sőt, kell lennie), akkor a történetíró által látott igaz és a vallásos meggyőződését irányító hit sem egymással ellentétben, hanem harmóniában létezhet. A hit eszerint elvezet az igazsághoz; – sőt (Joinville valószínűleg úgy gondolta), természetesen a történeti igazsághoz is.

Néha az a benyomásunk, hogy éppen ez a kettősség engedi meg azt, hogy művének a legfontosabb elemei között interferencia jöjjön létre, aminek eredményeképp a fikciós elem – a történetinek a „segítségére sietve" – éppen a nagyobb hitelesség érzetét keltheti. Ez a kompozíciós technika pedig általános érvényű és – mondhatnánk mind a mai napig – igen hatásos tud lenni. Úgy tűnik, a történetírásban Joinville alkotása valóban *művészi szintre emelte a hamis hitelesítő megoldások* alkalmazását, viszont történeteinek ezzel is új tartalmat és lendületet adott.

A hamis hitelesítés technikája és gyakorlata azonban nem föltétlenül jelenti azt, hogy amiről Joinville beszél, az egy más szinten egyáltalában nem igaz. Térjünk vissza egy megjegyzés erejéig az egyik kedvelt példánkhoz: valószínűleg nem kapott volna ilyen figyelmet az utókor részéről, ha Joinville leír egy olyan szikár – és egyébként minden bizonnyal *igaz* – mondatot, hogy „*Kasztíliai Blanka tisztelte Szent Erzsébetet.*" A Blanka-Hermann-féle jelenet *megalkotásával* azonban Joinville *megsokszorozta* ennek az egyszerű állításnak az erejét, és megnövelte *térbeli* és *időbeli* hatótávolságát. A zavarba ejtő elem éppen az, hogy a tényszerű közlésben lévő tartalmilag igaz állítást a hamis komponens sokszoros erővel és hatásfokkal közvetíti. Lucken bravúros érvelése a „*Krisztus-király evangéliuma*" mellett valójában Joinville könyvének egyik domináns rétegét helyezi primer szervező koncepcióként az összes többi fölé, és szorítja azokat – talán nem teljesen indokoltan – a háttérbe.

Mindez azonban korántsem azt jelenti, hogy a teljes mű alapvetően fikció lenne, tehát hogy a történész számára megkérdőjelezendő forrás, vagyis hogy történeti alkotásként

értéktelen, mert az oly fontos hiteles tanú alakja teljesen eltűnik, tanúságtétele kompromittálódik, és nem vezet el minket a kor és az „*igazi Szent Lajos*" megismeréséhez. Monfrin konklúziója, mely szerint Joinville egyes állításai hitelességének az adatolt kétségbe vonása nem terjeszthető ki az egész mű kredibilitására, mert végül is az „összképen" nem változtat (amire más összefüggésben Michèle Perret is hajlik), úgy vélem, némi fenntartásokkal, de továbbra is elfogadható.

Ugyan Gaston Paris, amikor a király akkoni döntését bemutató Joinville-interpretáció hitelességével kapcsolatos kétségekről beszél (lásd később), úgy fogalmaz, hogy „súlyosnak" tartaná, ha bebizonyosodna, hogy a *sénéchal* elbeszélése nem felel meg a valóságnak. Majd – kissé talán túl könnyen – ő maga is elfogadja ez egyik kinálkozó magyarázatot és Joinville híradásának hitelt adva a művet „*kiemelkedő értékű történeti dokumentumnak"* tekinti. Joinville könyvéről pedig egészében véve megállapítja, hogy egyetlen korabeli szerző nem hagyott az utókorra annyi értékes, érdekes és hiteles információt, mely valósággal megeleveníti a 13. század világát és lehetővé teszi annak mélyebb megismerését.[1082] És ebben föltehetően igaza van. A Könyvet olvasva világossá válik az is, hogy Joinville valóban olyan gazdag és egyedi információ-mennyiséget sűrített bele a történetébe, hogy ezeknek – nem lehetett máshogy – valamilyen szinten megtapasztalója, tanúja, méghozzá „kivételes tanúja" (is) kellett, hogy legyen.

Mint jeleztük, művének és alkotói szemléletének a „*témoignage*", a szó mindhárom alapvető értelmében ('tanúság', 'tanúvallomás' és 'tanúságtétel') fontos komponense marad. Láttuk, hogy a könyv zárófejezetében a „tanú-író" Joinville úgy nyilatkozik, hogy az „*igazat írja*". De azt nem mondja, hogy „*csakis az igazat és a színtiszta igazat*". S most már azt is sejthetjük, hogy ez az „igaz" számára mit jelent, milyen összetevői vannak és mennyire koherens. Tanúvallomása tehát továbbra is tartalmaz kivételes értékeket, és bőven lehetnek általánosan igaz elemei.

Vizsgálódásunk vége felé közeledvén a fentiek alapján tehát továbbra is elmondható, hogy kivételes hitelességű tanú hiányában Jacques Le Goff Szent Lajosa nem vesztette el megszerzett egyediségét, sem pedig egyéniségét. Sőt, a Joinville által megrajzolt képet a történész szakmai tudásával és erudíciójával gazdagítva pontosítja, kibővíti, megszilárdítja és

[1082] „*Joinville műve nem csak egy összehasonlíthatatlan és műfajában egyedülálló alkotás, melynek segítségével meg lehet ismerni a társadalom érzéseit és gondolatvilágát, amelyből származik: ez egy kiemelkedő értékű történeti dokumentum, egy olyan forrás, melyből teljes biztonsággal lehet meríteni minden esetben, amikor olyan információt keresünk, amit csak ő tud biztosítani, vagyis gyakorlatilag szinte minden esetben, hiszen nem akad egyetlen más olyan korabeli történetíró sem, aki hasonló információkat nyújtana, mint amelyek a 13. századi Franciaországról, Szent Lajos századáról nála korlátlanul állnak rendelkezésre.*" PARIS, 1898., 451.

és közelebb hozza a mai olvasóhoz is. A *Saint Louis*-t újraolvasva pedig okkal támadhat az olvasónak az a benyomása, hogy Joinville óta IX. Lajos francia királyhoz olyan közel, mint Jacques Le Goff, még senki sem jutott.

III.6. Joinville Szent Lajosa és Szent Lajos Joinville-je? „Kettős mítosz" és „önkiterjesztéses életrajz"

A történetírás tehát a 19. század óta egyöntetűen elismeri Joinville kivételes szerepét a ma ismert Szent Lajos-kép létrejöttében, amit a 20. század új történetírása is megerősít.[1083] Az alábbiakban arra keressük tovább a választ, hogy ez a kivételesen eredeti alkotás hogyan, milyen lépésekben, milyen inspirációval született meg, hogy szerzője milyen logika mentén alkotott, továbbá, hogy miként építette föl azt a Szent Lajos képet, mely annyira átütő sikert aratott a későbbiekben. Vagyis szeretném azonosítani és felidézni a szerzőnek és művének néhány olyan jellemzőjét, amely kiemeli a mű eredetiségét. Ehhez megpróbálunk végigvinni egy gondolat-kísérletet. Ugyanis miközben „Joinville Szent Lajosáról" gyakran esik szó, arra azonban nem nagyon történt még kírérlet, hogy – mintegy az előbbi ellenpárjaként – megvizsgáljuk: létezik-e, ha igen, van-e speciális funkciója és a mű alapján megismerhető-e *„Szent Lajos Joinville-je"*? Nem áll szándékunkban, hogy különválasszuk azt, amit Joinville szándékosan kötött egybe. Mégis úgy vélem, hogy ezeknek a rendre összefonódó szálaknak a végigkövetése és csomópontjaiknak a megtalálása hozzájárulhat a középkori történetírásban és irodalomban oly egyedülálló alkotónak, kapcsolatnak és alkotásnak a jobb megismeréséhez.

A kettős kérdésfeltevéshez mindenképpen bátorítást ad a Lajos király és János úr közötti szellemi kapcsolat egy aspektusának a vizsgálata. A mű világában kissé mélyebbre hatolva ugyanis mindinkább úgy tűnik, hogy Jean de Joinville könyve Szent Lajos közvetlen és aktív „közreműködése" nélkül nem születhetett volna meg. Úgy érezzük, hogy *Joinville Szent Lajosa* valamelyest a két főszereplő közös alkotása. S hogy a könyvnek, ebben az értelemben, Lajos király az inspirálója és az igazi „szellemi megrendelője." Az alábbiakban a fenti kettős viszonyrendszer összefüggéseit próbáljuk meg kibontani.

[1083] LE GOFF, *Következtetések,* 267.

A könyvben olvasható moralizáló részek – de már a *Credó*ban megfogalmazott gondolatok alapján is – az a benyomásunk, hogy Joinville elsősorban Szent Lajos tanítványa; maga a szent király *oktatta* és *nevelte* – ha úgy tetszik, *alkotta meg* – a *sénéchal*t olyannak, amilyennek könyvében mutatja magát, s amilyennek ma őt megismerhetjük. Hogy ez egy tudatos folyamat volt-e? Saint-Pathus már idézett megjegyzése, mely szerint a király gyakran oktatott egy Joinville nevű lovagot, akár erre is utalhat. (Ha hinni lehet életrajzíróinak – és e téren miért ne lehetne – a király általában véve is szívesen tanította a környezetét, de Saint-Pathus, példaként mégis csak „Joinville lovagot" emeli ki közülük.)

Ahhoz viszont – a művet olvasva – aligha fér kétség, hogy Joinville igencsak szeretett a király tanítványa – sőt kiválasztott tanítványa – lenni. Mi több, a király ebben is példát adott számára: a könyv számos fejezetéből kitűnik, hogy Joinville is küldetést érzett arra, hogy a megszerzett tudás birtokában ő maga is elbeszéljen, tanúskodjon, moralizáljon, tanítson, vagyis és oktassa (sőt, esetenként kioktassa) a saját közönségét. Ez a két Joinville-műben is megjelenő, nagyhatású tanító-tanítvány viszony adta az ötletet, hogy Joinville alakját és gondolatait egy kissé más szemszögből is megvizsgáljuk.

További bátorítást jelentett ehhez a vállalkozáshoz a mű fentebb már említett, Michel Zink által megfogalmazott „*önkiterjesztéses életrajz*" ('auto-exo-biográfia') besorolása is, amennyiben itt e fogalom egyik lehetséges aspektusának az értelmezésére is teszünk kísérletet. Vagyis föltesszük a kérdést, vajon, a mű alapján és a rendelkezésre álló információkra támaszkodva létezhetett-e, s ha igen, megrajzolható-e – egy kissé Joinville Szent Lajosa mintájára és vele szinkronba állítva – Szent Lajos Joinville-je? Tesszük ezt azért is, mert a kérdés vizsgálata – nézetem szerint – szoros összefüggésben áll a történeti hitelesség Joinville-t (és az ő nyomán művének későbbi kutatóit) oly mélyen foglalkoztató problémakörével is. Az alábbiakban főleg erre az összefüggésre keressük a választ.

III.6.1. Milyen Joinville Szent Lajosa?

Kiindulópontunk tehát itt is az, hogy a történet valójában nem egy, hanem két főszereplős. Az egyikük király, szent, *super homo* és a korabéli kereszténység legnagyobb királyságának ura. A másik nagyúr, vazallus és szabad, gondolkodó és alkotó ember. A könyv írójának hála, megismerjük őket, s megtudjuk, hogy mindkettőjüknek – a korabeli történetírás műfajában

szokatlan módon – „egyénisége" van.[1084] A műben a király és a sénéchal teljességgel elválaszthatatlanok. Noha a társadalmi és vallási hierarchia eltérő fokain állnak, összetartoznak, és megjelölhetőek azok a szintek – hívő, lovag, zarándok, *prud'homme* – ahol a korabeli értékrend alapján egyenlőek. Az alábbiakban először összegyűjtünk néhány olyan jellemző részletet, melyek azt segíthetnek megválaszolni, hogy miként született meg, és mi jellemzi Joinville Szent Lajosát. Ezúttal nem a hierarchikus, „intézményes" összefüggésekről beszélünk és nem is kapcsolatuk kronológiájáról (azokról már esett szó munkánk életrajzi fejezetében), hanem a műben fellelhető személyes, jellemző elemeket válogatjuk össze.[1085]

Emlékeztetni szeretnék arra, hogy Joinville a könyv bevezetőjében a tervezett mondanivalóját két részre osztota: egyrészt be kívánta mutatni „*az Isten és az Egyház parancsai*" szerint élő, a „*királysága javát*" szolgáló fejedelmet, másrészt „*nagy vitézségéről és fényes haditetteiről* szól."[1086] A disszertáció korábbi fejezeteiben ezekről már beszéltünk: elmondtuk és itt is megerősíthetjük, hogy ettől még Joinville műve mű *önmagában* nem lenne sem nagyon kivételes, sem igazán eredeti. Ezek a komponensek „*Joinville Szent Lajosának*" valójában csak az egyik részét alkotják. Az ő „igazi" Szent Lajosa mást, ennél többet jelent. Méghozzá azért, mert a geszták és szentéletrajzok megszokott kliséin túlmenően, Joinville a feudális kor kölcsönös személyi függésrendszerre alapozott értékrendjét tiszteletben tartó és ezekre reagáló királyt és hűbérurat, az egyszerű emberek szentjét, és főleg az *embert* (szenvedését, örömeit, gyengeségeit, hibáit, vidámságát, bánatát – vagyis mindazt, ami az egyéniséget jellemezheti) helyezi előtérbe, s ezek együttesében ábrázolja. A király „szent mondásairól" ('saintes paroles') és „nemes cselekedeteiről" ('bons faiz') készült könyv azonban még ezen is túlmegy, amennyiben – mint láttuk – primer célként egy barát képét rajzolja föl és – szándékai szerint – egy kivételes barátság történetét írja meg. Vagyis egy olyan történetet (s ezt valójában a kezdettől fogva egyértelművé teszi az olvasó számára), amit *csak ő tudott* megalkotni, s amire a kettejük közötti valószínűleg kölcsönös és – különösen Joinville által – mélyen átélt baráti kapcsolat leginkább predesztinálta őt, és amilyennek urát, s barátját csak ő látta, vagy szerette volna látni – mindenesetre tudta láttatni.[1087] Ez az oka, hogy szavai alapján kirajzolódni láthatjuk

[1084] STANESCO, „*Il ne faut oublier…*", 7.

[1085] Itt tehát – noha nem tartjuk lényegtelennek – eltekintünk annak a hangsúlyozásától, ami evidencia: hogy Joinville kezdetben a király vazallusának a vazallusa, tehát *nem az ő vazallusa*, „csak" alattvalója. Joinville életében egyébként kétségtelenül fontos esemény lesz az a pillanat, amikor a Szentföldön a vazallitás rendje szerint a „király emberévé" lesz, vagyis amikor a király közvetlen szolgálatába fogadja őt.

[1086] Ennek megfelelően meg is jelenik művében az *életrajzok* fejedelme, a *hagiográfiák* szent életű, majd szentté váló kiválasztottja, a *históriák* országát bölcsen és igazságosan kormányzó királya, a *geszták* lovagkirály-hőse, a *krónikák* fényes tetteket végrehajtó, s népével mindig szolidáris keresztes hadvezére.

[1087] A Szent Lajosról kialakított kép gazdagságára példaként lásd RICHARD, 1983, 447–448, 531, 575–579; LE GOFF, 1996, 546–577, 983–1012; ZINK, 1992, 95–96.

annak az emberközeli szent uralkodónak a modelljét, mely Joinville Szent Lajos portréjának a másik, az előbbi vonásoktól (a „hagyományostól") ugyan elválaszthatatlan, de számára még azoknál is fontosabb összetevője. Vizsgálódásunk témája tehát ezúttal az, hogy hol, miként, milyen témák és történetek segítségével, milyen eszközök felhasználásával alkotta meg azt az uralkodóképet, melyet „Joinville Szent Lajosának" tekint az utókor. Ehhez választunk ki Joinville könyvéből néhány jellemző részletet.

Joinville-nek a saját Szent Lajos-portréja megrajzolásához a királlyal való bizalmas, közvetlen viszonyra utaló történetek sora és elbeszélésük módja adják meg a kulcsot. A könyv lapjain megelevenedő figurákat (Sorbon mestertől a nagyhatalmú bárókon, püspökökön, érsekeken, pápai legátusokon át a királyi család tagjaiig) többnyire igazi, jellemző és egyedi történetek szereplőiként ismerhetjük meg. (Nem őket jellemzi, hanem jellemző történeteket beszélgetéseket közöl róluk.) Joinville természetes módon közéjük – vagyis maguk közé – tartozónak tekinti a királyt is. A királyt, aki nála nem csak trónon ül, ítélkezik, seregét vezetve harci ménen lovagol, hanem leül a földre (s a többieket is maga köré hívja), mezítláb sétál a porban, olvas, érdeklődik, évődik, dorgál, dicsér, beszélget, moralizál, megharagszik, nevet – tehát minden szempontból teljesen emberi módon viselkedik.

A másik oldalról nézve, Joinville esetében a könyvből világosan kiderül az is, hogy a magát történetírónak tekintő alkotónak egy „új típusával" van dolgunk: a szöveg és az előadás módja egyértelműen azt sugallja, hogy Lajos király környezetében a *sénéchal* fontos szereplő volt, tehát a könyvben történetíróként is azzá kellett válnia. Említettük, hogy ő az első olyan francia történetíró, aki nem hogy nem vonul „illő módon" háttérbe, hanem épp ellenkezőleg cselekszik: elfoglalja domináns helyét az általa írott történetben.

Joinville tehát, mint történetíró, egyben aktív szereplő is. Gyakran párbeszédet folytat hősével és más szereplőivel, vagy véleményt mond arról, ami történik (nem csupán leíratja); – sőt, a könyv olyan részeket is megőriz, melyekben szereplői kommentálják egymás cselekedeteit. Ez is kell ahhoz, hogy a szerző ne csak egy, az eseményeket a háttérben figyelő és megörökítő, gyakran objektivitásra és ezzel hitelességre törekvő személy – egy passzív tanú, vagy egyszerű történetíró, esetleg mesélő – legyen, hanem a királynak és a többi nagy tekintélyű fejedelemnek és bárónak az aktív és – a történetben legalábbis mindenképpen – egyenrangú partnere.

Joinville nem csak beemeli magát ebbe a közegbe (ahol egyébként rangja és intellektusa alapján is lehetett helye), hanem – szokatlan módon – eleve alkotói pozícióba helyezkedik, amit szövegében közvetve-közvetlenül a könyv szereplői, különösen pedig a király, megerősítenek, mintegy legitimálnak. Pontosabban Joinville – élve az írás hatalmával és lehetőségeivel – ő maga erősítteti meg és legitimáltatja magát velük.

Ennek a folyamatnak több eszköze és segítője van. Ezek között előkelő helyen áll a nyelv. A historiográfiai fejezetben már esett szó a népnyelv rohamos elterjedésének a fontosságáról. Itt nem egyszerűen csak arról arról van szó, hogy Joinville franciául ír, hanem arról is, hogy igen jól és valódi élvezettel használja ki céljai érdekében a népnyelv, illetve a köznyelv lehetőségeit; – fogalmazhatnánk úgy is, hogy jól (szinte már tudatosan) érzékeli a „köznyelv hatalmát."

Annak a közelségnek és közvetlenségnek ugyanis, melyet Lajos király alakjának megalkotásakor látunk, az egyik legfontosabb kifejezője a nyelv, a nyelvezet, az udvarban élőkkel, de különösen a néppel „közös nyelv." Joinville átütő sikerének egyik titka, hogy a szereplők természetesen megszólaló, „élő emberként" jelennek meg a könyve lapjain, aminek segítségével még inkább hihető az, amit mondanak.[1088] Ha valahol, itt tényleg többszörösen van értelme a fordulatnak, hogy Joinville tökéletesen „megtalálta a közös nyelvet" a királlyal, a környezetével és gondoskodott arról, hogy ez a könyvben „továbbterjedjen" az uralkodó és alattvalói kapcsolatára is. Joinville-nek köszönhetően Lajos király az első olyan uralkodó, aki úgy jelenik meg a francia történetírásban, hogy meg is szólal; – ráadásul népnyelven beszél és alattvalói széles körével kommunikál.

De hasonló a helyzet a könyv más szereplőivel is: Joinville rendszeresen beszélteti hőseit. Könyvéhez azért is illik a már említett választékos, de közérthető beszéd, mert az nem csak a már említett közvetlenségnek az elbeszélő eszköze, hanem a játékosság és a humor forrása és közvetítője is.[1089] Joinville – Lajos királlyal együtt – szereti és élvezettel fedezi föl a nyelvet, amit használnak. Könyvének az egyik lefegyverző egyedisége éppen abban áll, hogy sikerül átemelnie és átmentenie a „beszélt stílus" értékeit a szövegébe. Az irodalmi stíluseszközökkel kétségtelenül nem bánik olyan virtuóz módon, mint egy e téren kiművelt, vérbeli író. „*És mégis Joinville-t rendre megújuló örömmel olvassuk* (…) *s fogjuk olvasni minden időkben.* (…) *Nem csak arról van szó, hogy Joinville úgy ír, ahogy beszél, hanem arról, hogy műve nem írott, hanem beszélt könyv.*" Ha olvassuk, akkor úgy érezzük, hogy elmerülünk benne, „*elvegyülünk a*

[1088] Joinville műveltségéhez bizonyos szintű latin tudásnak is hozzá kellett tartoznia. Mint láttuk, könyvében idéz latin nyelvű vagy eredetű szövegeket, s éppen tőle tudjuk meg, hogy a „*Nagy-Örményországból érkezett zarándokokkal*" latinul tudó tolmácsuk segítségével beszélt. Joinville nyelvezetéről lásd Natalis de WAILLY, *Addition au Mémoire sur la langue de Joinville,* Bibliothèque de l'École des chartes, 44 (1883), 12–25; Charles-Victor LANGLOIS, *Joinville,* in Louis PETIT DE JULLEVILLE, *Histoire de la langue et de la littérature françaises des origines à 1900,* II, *Le Moyen Âge,* Paris, 1897, 301–308; Newton S. BEMENT, *Latin remnants in Joinville's French,* Philological Quaterly, 26(1947), No. 4, 289–301; Michèle PERRET, *L'espace d'une «vie» et celui d'une langue. Combinatoire des expressions locatives dans la «Vie de saint Louis» de Joinville et dans la langue du XIe au XVIe siècle,* Langue française, No. 40, 1978, 18–31; Jacques MONFRIN, *Philologie et histoire: l'exemple de Joinville*, in *La filologia testuale e scienze umane. Convegno internazionale dell'Academia dei Lincei, 19-22 aprile 1993,* Roma, 1994, 33–59.

[1089] Lásd pl. a már idézett, a nagy-örményországi zarándokok látogatását elbeszélő részt. *Uo*., **565-566**.

hallgatóság között és halljuk az öreg sénéchal *mesélő szavait.*"[1090] Vagy éppen – tegyük hozzá a másik vonzó lehetőségként – Joinville szerepébe, pozíciójába helyezkedünk bele, és *általa* fedezzük föl, az ő szemével látjuk, az ő szavaival mondjuk el és írjuk le a körülötte megelevenedő világot. (Ezt az érzést élhették át azok a – fentebb már említett – szakemberek is, akik a korszakot bemutató munkáikba rendre szövegszerűen beemelték Joinville szavait.)

Joinville ábrázolási módszere eltér a szokványostól, olyannyira, hogy a korábbi művek uralkodó-képeivel való összehasonlításban – egy szent király esetében különösen – akár tekintély-rombolónak[1091] is tünhet amit róla ír. Ám valójában csak az történik, hogy Lajos királyt még sokkal közelebb hozza az olvasóhoz – annyira közel, mint amennyire még francia uralkodó az alattvalóihoz soha nem volt. Joinville tehát a könyvében nem csak hogy nem rombol tekintélyt, hanem éppen hogy tekintélyt épít, amennyiben humanizálja az uralkodó alakját, és ezzel is hozzájárul egy új, szerethető királymodell létrehozásához.[1092]

Egy „*fordított mítosz-teremtés*" tanúi vagyunk itt (erről még lesz szó), mely nem lebontja a szent király mítoszát, hanem kiegészíti és új valorizálási lehetőséget kínál számára. Joinville tehát *újfajta* módon épít *új fejedelmi tekintélyt*. Úgy, hogy Szent Lajosban mindenki könnyen megtalálhassa a saját királyát (szentjét, tanítóját, netán barátját – „*mon ami, Joinville*" – írja Jacques Le Goff…).

Ma már elmondható, hogy az uralkodó-képnek ez a „metamorfózisa" egy több évszázados folyamat, melynek Joinville műve az igazi elindítója, és lesz majd később – közvetve-közvetlenül – az egyik legfontosabb mozgásban tartója is. Az alábbiakban fölidézünk néhány olyan jellemző példát Joinville könyvéből, melyek a király és a szent alakjának fentebb említett humanizálását segítik elő: ezeknek egy részével ugyan korábban már találkoztunk, most azonban mélyebbre megyünk és más aspektusaikat – közvetlenségüket, intimitásukat, humorukat – emeljük ki, s végül utalunk arra, hogy milyen szerepük van Joinville írói-történetírói koncepciójának megvalósításában.

[1090] PARIS, 1898., 453.

[1091] Ennek a kérdésnek jelentős irodalma van. Az egyházi történetírás „konzervatív" vonulata számára Joinville szövege nem minden tekintetben volt népszerű. Nem tetszett az, ahogy az egyházról, a prelátusokról és más egyházi méltóságokról beszél és elmarasztalja őket, s különösen nem tetszett Szent Lajos demisztifikált, túlzottan „emberinek" tűnő alakja, főleg pedig az, ahogy Joinville olyan részleteket mesél el, melyeknek során Szent Lajos az egyházakat kritizálja, „megleckézteti". A Joinville értékelésével kapcsolatban tehát egy kemény, egyházi-világi (mondhatni vallási és egyházpolitikai) polémia bontakozott ki az ilyen kérdésekre a francia forradalom óta különösen érzékeny francia társadalomban. Ennek egyik vadhajtása az volt, amikor „Père Hardouin" föltételezte, hogy Joinville szövege egy későbbi hamisítvány, melynek célja az egyház és Szent Lajos közötti kapcsolatok „befeketítése", Charles Corrard pedig azt tételezi föl, hogy egy később átdolgozott szövegről van szó. A vitára is utal *Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie*, III. *Les Capétiens*, par Auguste MOLINIER, Picard, Paris: 1903. 2537. Joinville, 104-112., 111-112. BPARIS, 1898., 423-424.

[1092] Ehhez – mint láttuk – olyan egyszerű, de hatékony eszközöket is használ, mint például a király öltözékének, természetes reakcióinak, vagy viselkedésének leírása. BAUNE, *La nation…,* 179-182.

Joinville kezdetben talán még csak érzi, sejti, a könyv megalkotásakor pedig már *tudja*, hogy milyen művet akar írni, és célját sikerrel meg is valósítja: az alábbi esetekben jól látható, sőt, időnként egészen lehengerlő az a bensőséges hang és mesélőkedv, amit könyvében használ, és teljesen egyedi az a közvetlen kapcsolat és hangulat, melyet elmondása szerint környezetével – ide számítva a királyt is – kialakít. A *Joinville Szent Lajosa* esetében így válik egyik legfontosabb összetevővé a közvetlenség, az a partneri vizony, ami kettőjük között kialakult.[1093] Joinville-nek „*megvan az az adottsága, hogy olyan híven adja vissza, amit érez, úgy hogy az olvasók ne tudják kivonni magukat a hatása alól és ugyanaz a benyomás támad bennük is.*”[1094] Tehát, János úr „újításainak” hála, a fenti eszköztár alkalmazásaival Joinville és Szent Lajos egyszerre – és igen tartósan, mondhatnánk egyszer s mindenkorra – elnyerte és rendre elnyeri a közönség tetszését és bizalmát.

Joinville azonban nem feledkezik meg saját képének ápolásáról sem. Így a *sénéchal*ról Joinville könyve alapján kialakult hagyományos képnek van egy fontos (a fenti értelemben vett partneri viszonnyal szoros kapcsolatban lévő) összetevője, mely egy új dimenziót vezet be a történetbe: eszerint Joinville azzal tűnik ki, hogy ő maga a „józanész”, aki mindig a valóság talaján áll. Ez a vele kapcsolatban egyik legelterjedtebb klisé, melynek megalkotásában ő maga is aktívan részt vesz. Sőt – mint láttuk – még azt is vélelmezni szokás, hogy a *sénéchal* fesztelen őszintesége az egyébként merev, időnként szélsőségesen önsanyargató és vallásos királyt is lefegyverezi.

A „tandem” kialakulásában ennek a képnek igen fontos szerepe van: általa Joinville alakját a király egyfajta ellenpontjaként, a népi racionalitás nélkülözhetetlen megjelenítőjeként szokás említeni, akinek természetes észjárása és szavai a valóság talaján álló, éles eszű, őszinte és hűséges világi ember jelenlétét mutatják a szent király környezetében. Ez alapján lehet azt mondani, hogy Joinville az egyetlen (amolyan „szókimondó”) ember az udvarban, aki képes lehetett arra, hogy tompítsa a király „szélsőségeit.”[1095] Joinville könyvében valószínűleg ezért is láthatunk olyan királyt, aki nem csak eltűri, de embereitől el is várja az őszinteséget; – amit természetesen a hűséges *sénéchal*tól rendre meg is kap. (Hogy Joinville Barberinónak mondott

[1093] Hozzá kell tennünk, hogy a történetek jó részére vonatkozóan *máshonnan* ezknek a többségére sincs megerősítő adatunk, a könyv végleges formába öntésekor pedig az érintettek közül már nem sokan élnek, akik elmondhatnák, hogy amit Joinville ír, ők esetleg másképp látták.

[1094] Wailly érvelését idézi PARIS, 1898., 452.

[1095] Joinville-nek a király közvetlen környezetéből való távozásával Lajos elveszti azt a fajta racionális emberi és szellemi kontrollt, amit a mindkét lábával a valóság talaján álló, nyílt és őszinte *sénéchal* társasága, a vele való beszélgetések korábban jelenthettek számára. Emlékeztetünk itt Le Goff kérdésfeltevésére, aki, amikor Szent Lajosnak a számára kevésbé vonzó tulajdonságait összegzi, és magyarázatot keres rájuk, megjegyzi, hogy ez talán annak a következménye, hogy „*Joinville ellenállt a csábításnak, hogy a keresztes hadjáratot követően napi kapcsolatban maradjon a királlyal*?” LE GOFF, *Következtetések*, 276.; JOINVILLE, 2015., **265-264, 267.**

szavaira utaljunk: azzal, hogy feldícséred a szolgát, az urának a kvalitásait ismered el… Joinville pedig nem fukarkodik a magának szánt közvetett vagy közvetlen dícséretekben.)

Joinville ehhez igen hatásos módszert választ. Talán első pillanatban nem tűnik föl, pedig teljesen logikus: ezek a történetek nem csak a szent királyt hozzák közel népéhez, hanem vele együtt Joinville szövegét és magát Joinville-t is, akinek ez által a hitelességét is megerősítik. Joinville a „nép gyermeke," aki egyben a király szavainak közvetítője, életének tanúja és kísérője, sőt, egyfajta szószólója is.

Aki segíti a királyt abban, hogy népéhez még közelebb kerüljön. Az, ahogy Joinville időnként Szent Lajosnak válaszol, vagy éppen ahogy a vele való beszélgetések során reagál, valószínűleg a történet olvasója vagy hallgatója számára is őszinte és szimpatikus; – ráadásul az általa megfogalmazott véleményekkel nem csak egy józanul gondolkodó kortárs, hanem akár egy későbbi korokban élő olvasó is könnyen tud azonosulni. Ezzel Joinville eléri, hogy valójában a „*köz* felfogása" szerint tudjon beszélni, a *köz* – tehát a különböző rendű és rangú személyek széles köre – *véleményét* mondja ki, és egyszerre találja meg velük és a királlyal a közös hangot.

Joinville tehát a királyéval párhuzamosan építi föl „saját imázsát." A király – mint fentebb már láthattuk – halad előre a krisztusi úton.[1096] Mint földi halandó, mint ember, szenved, vannak testi gyengeségei,[1097] és azok számosak, de lelkiek soha. Joinville azonban bevallja, hogy neki viszont lelkiek is vannak (mint mindenkinek), veszélyben érzi magát és gyámolításra szorul (mint mindenki), amivel egyszerre köti össze és választja külön a két főszereplő személyét, életútját, s egyfajta kompromisszumot hoz létre a *hit* parancsa és a *racionalitás* között.

A gyámolítás, a jótanács, a példa pedig gyakran közvetlenül magától a királytól érkezik (gyakran még akkor is, ha másról szól, – Joinville a példabeszédeknél szereti Lajos király szavait idézni). Ezzel a szent király alakját még tovább humanizálja, még szeretetreméltóbbá és még inkább emberközelivé és ezzel a közönsége számára még hitelesebbé teszi. Már a *Credo*ban láthattuk: az erő és a gyengeség, a kísértés és annak legyőzése Joinville történetében fontos funkciókkal bír. A „*király, aki vele sok jót cselekedett*" (ahogy olvasható még a clairvaux-i sírfeliraton is), tanácsaival lelki és (ha a helyzet úgy hozza) konkrét materiális segítséget nyújt neki. Joinville fontos üzenete, hogy ő mindig számíthatott Lajos királyra, aki viszont olyan személyiség, aki nem csak számíthat, de számít is Joinville segítségére és barátságára, azt fontosnak tartja.

[1096] JOINVILLE, 2015., **757**.

[1097] Lásd Jacques Le Goff könyvének „*A szenvedő király, a Krisztus-király*" c. fejezetét (III./X.), LE GOFF, 1996, 983-1013.

A fentieket több jellemző és anekdotikus részlet támasztja alá. Ezek a történetek jól megszerkesztett gyöngyfüzérek, melyeknek egyes darabjait más összefüggésben tanulmányunk korábbi fejezeteiben már idéztünk. Itt most kifejezetten a két főhős közötti különleges viszonynak az illusztrálása céljából szeretnék közülük néhányra visszautalni. Közéjük tartozik például a király *halálos bűn* és a *lepra* párhuzamba állításával kapcsolatos fejtegetése,[1098] vagy éppen a szegények Szent Lajos által oly nagy buzgalommal gyakorolt *nagycsütörtöki* lábmosása.[1099] Számunkra ezúttal nem is csak a történet tartalma, hanem Joinville-nek a királlyal való bensőséges kapcsolatára utaló megfogalmazása a fontos: Joinville-től a király azt *kéri* hogy ezekben az ő véleményét fogadja el, illetve az ő példáját kövesse, amit – szövegéből indirekt módon kiolvasható – a *sénéchal* nem fog elfogadni, még kevésbé megcselekedni. Úgy tűnik, ezt ura is sejti, de hallgatólagosan tudomásul veszi. Joinville és Lajos király között, egyfajta intimitás, mondhatni cinkosság van. Mint láttuk, a történet szerint előfordult már más esetben is, hogy a király és Joinville „összekacsintott."[1100] Ez is része és egyben lehetséges kifejeződése kettejük bennsőséges kapcsolatának.

Igen szemléletesek és e téren is tanulságosak Joinville már többször említett, öltözködéssel kapcsolatos fejtegetései is.[1101] Az egyik ilyen konfliktusos történetnek pedig – mint láttuk – éppen Sorbon mester és a *sénéchal* a főszereplője.[1102] Most azért fontos ez számunkra, mert úgy

---

[1098] „*Most pedig azt kérdezem – folytatta a király –, melyiket választaná, azt, hogy leprás legyen, vagy azt, hogy halálos bűn terhelje a lelkét? Én pedig, ki soha nem hazudtam neki, azt feleltem, hogy inkább vennék magamra harminc halálos bűnt, mintsem, hogy leprás legyek.* (…) *Hogyan mondhatta azt nekem tegnap? Mire én azt feleltem, hogy ma is csak ugyanazt gondolom.*" S a király folytatja: „*ezért Isten iránt s az irántam érzett szeretete nevében kérem önt, mutasson több hajlandóságot arra, hogy szívesebben szenved el minden rosszat, mely a testet sújtja, legyen az lepra vagy más betegség, mintsem hogy lelkét halálos bűn kerítse hatalmába.*"JOINVILLE, 2015., **27, 28.** Az erre vonatkozó információk és a kialakuló vita leírása azért is fontos, mert az öltözék a társadalmi hierarchia elismerten fontos kifejezője.BAUNE, *La naissance…,* 178-179.

[1099] *„Megkérdezte még, hogy meg szoktam-e mosni nagycsütörtök napján a szegények lábát? 'Ó uram, mily szörnyűség! Én ezeknek a parasztoknak a lábát meg nem mosom soha! – „Ezt bizony rosszul mondja, mert nem szabad megvetnie azt, amit Isten maga is megtett a mi okulásunkra. Könyörögve kérem tehát, elsősorban az Isten iránti, de az irántam való szeretetére is, hogy tegye ezt szokásává.*"*Uo*., **29.**

[1100] Ennek a cinkosságnak pedig minden bizonnyal van olyan funkciója is, mely a történet *hitelesítésére* hivatott. Erre Joinville könyvében több más példa is van. Az egyik a királynak a Saint-Urbain Apátsággal kapcsolatban a már korábban említett döntése, melynek során a Joinville-lel konfliktusban lévő helyi egyházi képviselők (mint fentebb láttuk, nagy valószínűséggel teljesen jogos) panaszát a király végül is szellemes érveléssel elutasítja. Nem hoz döntést az érdekükben, mert korábban vitatták azt a jogát, hogy egyházi ügyekben dönthessen; ezzel pedig – miután a panasz nem került tárgyalásra – egyértelműen a *sénéchal*-nak kedvez. JOINVILLE, 2015., **672, 675**

[1101] BAUNE, *La nation…,* 179.

[1102] Egy vitát mesél el, ami közte és Sorbon mester között keletkezett. Egymás öltözékével kapcsolatban tettek kölcsönösen megjegyzéseket, melynek során előbb Robert fölvetette, hogy a *sénéchal* olyan fényűzően öltözik, amit a „*király sem tesz*", és ez illetlen. Erre Joinville úgy válaszolt, hogy „*apám és anyám hagyták rám ezt az öltözéket,*" majd azzal tetézte, hogy „*Ön ezzel szemben helytelenül cselekszik, mert paraszt szülők fiaként odahagyta apja és anyja viseletét és drágább camelin szövetbe bújt, mint maga a király.*" (…) *Ekkor azonban a király teljes erejéből Robert mestert vette védelmébe."Uo*., **36.**

tűnik, szóváltásuk a királyt kifejezetten mulattathatja, a végkifejlete pedig különösen érdekes és eléggé szokatlan. A király ugyanis másnap úgy „tesz a helyére" mindent és mindenkit, hogy beismeri: *ő* tévedett.[1103] Vagyis eszerint (Joinville szerint…) a szent király Joinville fő-hűbérura (Thibaud gróf) és leendő királya (III. Fülöp) előtt *elismeri*, hogy helytelenül cselekedett, és azt javasolja a két fejedelemnek, hogy a továbbiakban kövessék a *sénéchal* tanácsait. (Ha ez a már-már „népmesei" hangulatú fordulat valóban így történt, akkor még az sem kizárt, hogy a király szavai az „ugratás" határait súrolják, és megcsillan bennük némi rejtett humor is.)

Joinville legfőbb üzenete azonban itt is az, hogy a *sénéchal* ebben a vitában nem csak a többi udvari emberrel, vagy éppen Sorbon mesterrel szemben jelenik meg egyenlő félként, de egyértelműen annak fogadja el őt maga a király is. A cél mindig az, hogy egyszerre hangsúlyozza a király kivételes egyéniségét, és azt, hogy neki mennyire közvetlen az uralkodóval való kapcsolata. Ráadásul ebből a történetből megtudjuk, hogy a király tud tőle *bocsánatot* is kérni, ha téved. (Mert, hogy – eszerint – időnként *téved* is. Arról persze – a mongolokhoz küldött követségen kívül – nem tudunk, hogy más esetben is tévedett volna.)

A János úr által hozott példák alapján azt is láthatjuk, hogy a király rendszeresen hallgat a szavára és megfogadja a tanácsait.[1104] A könyv egészének áttekintése után ugyanis elmondható, hogy Joinville-nek gyakorlatilag nincs olyan tanácsa (ha netán lett volna, nem tudjuk meg, mert a *sénéchal* nem íratta bele a könyvébe), amit a király ne fogadott volna meg.[1105]

Sőt, *horribile dictu*, a fenti példákból talán még az is sejthető, hogy ez megfordítva, Joinville esetében, nagy valószínűséggel nincs mindig így: úgy tűnik, hogy Joinville – annak ellenére, hogy „issza" az általa rajongva szeretett és csodált szent király szavait, egyes (többnyire vakbuzgóságot mutató) tanácsait bizony az ő nyomatékos kérése ellenére sem látszik „magáévá tenni." Szent Lajos pedig ilyenkor mindig nagyon megértő Joinville-lel: *amikor a szigor megjelenik a szavaiban, az mindig atyai-baráti.*

Eszerint a király tanítását örömmel fogadó Joinville, helyenként a nem kellőképpen meggyőzött tanítvány enyhe konokságával viszonyul mestere szavaihoz. Ismét egy újabb motívum a két személy közötti kivételes kapcsolat igazolására. Mivel Joinville tanítása többnyire beszélgetések során, sőt, gyakran kiegyensúlyozott eszmecsere formájában valósul meg, itt is

---

[1103] *„király urunk magához hívatta Philippe urat, a mostani király atyját* (a későbbi III. Fülöp) *és Thibaud királyt" és megmondta „hogy azért hívott oda minket, hogy elismerje nekem: igazságtalanul vette védelmébe Robert mestert velem szemben. 'De láttam, hogy annyira elképedt a hallottakon – mondta –, hogy igazán nagy szüksége volt a segítségemre.' Mindazonáltal ne ragaszkodjatok ahhoz, amit Robert mester védelmében mondtam, mert, ahogy a sénéchal is megjegyezte, jól kell öltözködnötök és tisztán* (…)." *Uo.*, **37, 38.**

[1104] Fentebb, az életrajzi résznél láttuk, hogy ez valószínűleg nem teljesen felelt meg a valóságnak.

[1105] Leszámítva talána tuniszi keresztes hadjárat ügyét, de ott sem hagy kétséget a felől, hogy valójában mi lett volna a helyes, a követendő út.

jelen van kapcsolatukban a *sénéchal* számára oly fontos partnerség és a kölcsönösség. Joinville szövege alapján úgy tűnik, hogy mind a király, mind pedig a sénéchal élvezi ezt a mester – tanítvány viszonyt, mely szemmel láthatóan fontos mindkettőjüknek. Mert barátok.

Joinville Szent Lajosa szól a kortársaknak, de tudatosan szól az utókornak is. Fontos komponense, hogy a műbe olyan nagy hatású, jellemző, Szent Lajos életének és uralkodásának jelentős pillanatait ábrázoló történetek kerülnek bele, melyek felépítik (mondhatnánk: tudatosan építik fel) azt a képet, amit Joinville a szent királyról láttatni szeretne. Természetesen az elbeszélés módja egyértelművé teszi, hogy ezeknél a jó érzékkel kiválasztott vagy megszerkesztett jeleneteknél többnyire maga Joinville is jelen van (ez nem is lehet máshogy, hiszen ő az, aki elmeséli őket); – kivéve a Lajos király halálát elbeszélő részt, amit hallomásból írat le.

Az utókor pedig fényesen bizonyította: ezek a történetek arra is alkalmasak, hogy később az uralkodó dinasztia, a Francia Királyság, sőt, a modern Franciaország, a francia történeti emlékezet számára fontos, szimbolikus képekké váljanak. Hogy majd építkezni lehessen rájuk, továbbá, hogy segítségükkel a későbbi századok számára is szimbolikus morális üzenetek fogalmazódhassanak meg.

Egyebek mellett így született meg a francia történetírásban olyannyira kedvelt és a középkori francia monarchia, majd később a mindenkori Franciaország megingathatatlanságával oly szívesen összekapcsolt, széleskörűen ismert és szimbolikussá merevített vincennes-i „tölgyfás" kép is.[1106] A szent király, az igazságos király, a törvényhozó és a törvénykező király alakja ez, mely ott van a szakkönyvek és a tankönyvek lapjain, a későbbi ábrázolásokon, s mely szoborrá merevedve trónol napjainkban is az Igazságügyi Palota Szent Lajos termében, és akinek szelleme ma is ott él a vincennes-i erdő hatalmas tölgyfái között, megörökítvén ezzel azt a bizonyos „egyedüli modellt,"[1107] melyről Le Goff beszél.[1108]

Joinville-nek valószínűleg soha nem az volt a célja, hogy – teljestve egy fejedelmi felkérést – egyszerűen csak megírja Szent Lajos *historiá*ját vagy *vitá*ját. Szent Lajos a szövegben szinte soha nem is szerepel úgy, mint a történet egyetlen főhőse, hiszen – leszámítva a megismerkedésük előtti időszakra vonatkozó információkat, illetve a könyv utolsó, kompilált részét – ő valójában csak akkor van jelen, ha Joinville is jelen van, és megidézi őt. Mondhatnánk:

[1106] JOINVILLE, 2015, 13. sz. *Melléklet*. A 19. században tervezett, 1913-ban kezdett, majd 1921-ben befejezett vincennes-i Szent-Lajos templom hatalmas oltárképe (természetesen) teljes egészében ezt ajelenetet ábrázolja. A kép maurice Denis (1870-1943) alkotása (1927).

[1107] LE GOFF, *Következtetések*…, 269.

[1108] „*Szent Lajos olyan királyideál volt, melyet a román kori európai kereszténység és a Szentföld, az Ótestamentum és a 12. századi reneszánsz hozott létre.*" *Uo*., 273.

János úr mindvégig kezében tartja a „cselekmény” irányítást. Lajos király alakja igazán az által válik „egyedivé,” amit Joinville a személyes élmények és kapcsolatok – vagy talán azok hozzágondolása – alapján tesz hozzá, vagy mond el belőlük. Amelyekből rendre megtudhatjuk, hogy a szent életű, népének „jó igazságot” szolgáltató, országát békében megtartó és védelmező, a legmagasabb rendű földi erényekkel teljes, hitében sziklaszilárd uralkodó egyben természetes, szenvedő és törékeny ember is. Aki emellett a legegyszerűbb és legtisztább emberi értékekkel rendelkező, közvetlen jó barát is lehetett. És egy pillanatig nem gondolhatjuk azt, hogy ez a barát ne állna mindig valamilyen formában kedvelt *sénéchal*ja mellett.

Ez az eredeti kompozíciós elem pedig valószínűleg egyszerre a titka és az egyik magyarázata Joinville sikerének, és annak, hogy könyve a későbbi századokban a középkor egyik leggyakrabban idézett és legolvasottabb munkái közé kerülhetett. A fenti modellnek a létrehozásával egy időben és vele párhuzamosan fejlődik és épül föl magának Joinville-nek az alakja is és alakul ki egy „kettős mítosz”, a szent király és a szellemi és fegyvertárs hűséges történetírójának a mítosza. S mi több, ennek során fokozatosan láthatjuk (s a könyvből gondosan adagolva tudjuk meg) azt, hogy *Joinville, a maga módján, ugyancsak egy kivételes személy; – sőt, ő is egy kiválasztott: mégpedig Szent Lajos kiválasztottja*.

III.6.2. És Szent Lajos Joinville-je?

Hogyan sikerült idáig eljutni? A fentiekben igyekeztem néhány konkrét és jellemző példát hozni arra, hogy a műben miként született meg, és milyen volt, milyenné vált *Joinville Szent Lajosa*, s hogy miként alakult ki általa az a kép, mely az utókor figyelmét olyannyira fölkeltette, s bizonyos esetekben – mondhatni – meghódította.

Korábban, egy kissé a másik oldalról megközelítve, a disszertáció első nagy fejezetében (I./II.4.) az életrajzi résznél megpróbáltam választ adni arra a kérdésre is, hogy mit tudunk róla: milyen ember volt Joinville? Igyekeztem felhívni a figyelmet arra is, hogy milyen formában és erővel fonódott össze a Joinville könyvbéli alakja Szent Lajoséval. Vajon, csábíthatta-e őt a gondolat, hogy ennek lépéseit és összetevőit megírja? Az alábbiakban – egy kissé szokatlan kísérletet vállalva – arra keresem a választ, hogy vajon, a könyv alapján rekonstruálható-e, hogy királya és barátja milyennek látta (láthatta) János urat, Champagne *sénéchal*ját.

Joinville Könyve tele van olyan részletekkel, melyeknek a királyhoz alig van közük, Joinville-hez azonban annál inkább. Annyi bizonyos (s erről más összefüggésben már beszéltünk), hogy a szövegben igen gyakran esik szó magáról Joinville-ről, és nem csak úgy, hogy egyes szám első személyben szólal meg (nagy ritkán egyes szám harmadik személyben beszél magáról), hanem úgy is, hogy magát a királyt halljuk beszélni őróla. De vajon ez esetben mekkora lehet a része a valóságnak, és hol kezdődik a fikció? Az „auto-exo-biográfiának" lehet-e olyan vetülete, amikor a szerző valójában saját önéletírását – illetve annak egyes elemeit – mással mondatja el? A kérdés pikantériája nyilvánvalóan ott van, hogy amit Szent Lajos Joinville-lel kapcsolatos véleményéről tudunk, az nem közvetlenül a királytól, nem más dokumentumokból s még csak nem is egy harmadik személytől származik, hanem *magától Joinville*-től. (Néhány részlet áttekintése talán ennek ismeretében sem érdektelen.)

Mint láttuk, sporadikus utalások mellett (Saint Pathus, Francesco da Barberino) semmilyen más forrással nem rendelkezünk, mely adatokat tartalmazna arról, hogy a király és a *sénéchal* folyamatos kapcsolatban álltak volna egymással, arról még kevésbé, hogy milyen volt ennek a kapcsolatnak a tartalma. Nem került elő egyetlen olyan, a királytól származó, vagy hozzá köthető dokumentum sem, mely erre utalna. Nincs tehát egyetlen olyan külső forrás vagy utalás sem (vagy igen ritka), ami az elmondottak hitelességének az ellenőrzését lehetővé tenné. (Ahol erre mégis lehetőség nyílt, összehasonlító elemzést végeztünk: lásd. III./5.a-c.) Eszerint azonban nem marad választásunk: ezekben az esetekben el kell fogadnunk, el kell hinnünk, hogy Joinville pontosan közvetíti a király vele kapcsolatos szavait.

Mindezt – némileg más megközelítésben – úgy is megfogalmazhatjuk, hogy nincs olyan más, külső forrás, mely a könyv két főhőse közé, vagy akár csk a közelükbe férkőzhetne. Vagyis amiről Joinville itt beszél, az szinte kizárólag az ő szellemi birodalma, mondhatnánk úgy is: az ő *dominiuma*. A *király* és a *sénéchal* tehát olyan terepen találkozik egymással, ahol Joinville a szerző, a rendező és az egyik főszereplő. Joinville egyedi Szent Lajosa pedig igazán ezen a szférán belül születik (jelenik meg) meg; ott ahol a szerzőnek szinte teljes a mozgási szabadsága. (Mint láttuk, még műfaji korlátok sem kötik; csak a történetírásról alkotott saját koncepciója irányítja. Ez a szerzői pozició persze akár csábító is lehet, de kétségtelenül vannak veszélyei: van ugyanis a szövegben olyan történet, melyet Joinville a királyra hivatkozva mesél el és ennek ellenére eléggé kevéssé hihető.)[1109]

[1109] Arra a korábban már idézett esetre (III. 5. b. fejezet.) gondolok, amikor Joinville elmeséli, hogy az „*emírek komolyan fontolgatják, hogy őt kérik föl Babilóniai szultánjának*." Joinville szerint ezt elfogadni – mint írja – „bolond" cselekedet lett volna, de szerinte „*a király azt mondta, hogy bizony nem utasította volna vissza*." JOINVILLE, 2015., **366.** Mint láttuk, éppen ez volt az a rész melynek alapján Voltaire kategorikusan

Joinville Könyve bővelkedik az olyan epizódokban, melyek valójában – vagy egyebek mellett – a két főhős között lévő kivételes és bensőséges kapcsolatról szólnak: ezekre vonatkozóan fentebb is láttunk példákat. De van a szövegben több olyan rész is, melyben – egyenesen és kendőzetlenül – a király sok jót mond kedvelt „*sénéchal*járól", János úrról. „*Az asztalnál maga mellé ültettett, ahogy mindig tette, amikor fivérei nem voltak jelen* (…) *asztalnál mindig figyelt rám,*" [1110] írja a király hazatérésével kapcsolatos első tanácskozást követően. „*Sénéchal, jól tudja, hogy mindig nagyon szerettem önt*" – fordul Joinville-hez Akkonban, amikor a Szentföldön maradó egységek megszervezéséről beszél.[1111] Máshol: „*Joinville uram, a hitemre mondom, amivel önnek tartozom…*"[1112] Vagy gondoljunk csak arra az egyik legjellemzőbb (az életrajzi fejezetben már idézett) esetre, amelyből megtudjuk, hogy a király milyen elismerően szól a „*kifinomult elméjű*" Joinville-ről. A történet alapján a *sénéchal* bizony – s ez a legkevesebb, amit mondani lehet – egyáltalában nem rejtette véka alá, hogy a királynak milyen jó véleménye van róla. (A szóban forgó jelenetet egyébként sem térben, sem időben nem tudjuk pontosan lokalizálni, a legvalószínűbb, hogy a negyvenes években történhetett, amikor a *sénéchal* a király környezetébe került, aminek viszont némileg ellentmond – de nem zárja ki –, hogy a történetben megjelenő Sorbon mester csak 1258-tól a király gyóntatója.)[1113]

Az elbeszélésekből mindenesetre egyértelműen kitetszik, hogy a király is szeretett Joinville társaságában lenni és vele társalogni. Mint a fenti esetnél is: olvasni egy könyvet, és az általa inspirált gondolatokkal kapcsolatban kérdést föltenni, beszélgetni, netán vitatkozni. (Ez nyílvánvalóan János úrnak is a legkedveltebb időtöltéseihez tartozhatott.) Emellett, mint láttuk, a szövegben nem csak olyan dolgok vannak, amelyeket a király *neki* mond, hanem olyanok is, amelyeket *róla* mond.

Ezek járulnak hozzá elsősorban annak a fenti kérdésnek a megválaszolásához, hogy volt-e, lehtett-e *Szent Lajosnak Joinville-je*, s ha igen, akkor mennyire „azonosítható", milyen mértékben ismerhető meg és netán van-e valami különleges funkciója?

Joinville-től megtudjuk, hogy mekkora meglepetést okozott az udvarban az a kitüntető figyelem, amellyel a király őt fogadta, amikor némi idő elteltével, a Szentföldről való

---

szavahihetetlennek kezdte tekinteni Joinville-t. Erősen valószínű, hogy ilyet Lajos király több okból sem mondhatott, hacsak nem évődni akart az ifjú *sénéchal*-lal…

[1110] JOINVILLE, 2015., **430.**

[1111] „*Sénéchal, vous savés que je vous ai moult amé*" JOINVILLE, 1996. és 2015., **440**.

[1112] Zárójelenet, Joinville álma. JOINVILLE, 2015., **766**.

[1113] "*Magához hívatott egyszer a király, s így szólt hozzám: 'Önnek annyira kifinomult az elméje, hogy magam nem merek önnel oly dolgokról beszélni, melyek Istennel kapcsolatosak. Ezért hát ide kérettem e két jelenlévő szerzetest, mert fel akarok önnek tenni egy kérdést.' A kérdés így hangzott: 'Sénéchal, mi az, hogy Isten?' Én pedig azt válaszoltam: 'Uram, az oly jó dolog, amelynél jobb már nem lehet.' Valóban, mondta – helyesen felelt, mert a válasz így van megírva ebben a könyvben, melyet a kezemben tartok.*" JOINVILLE, 2015., **26**.

visszatérésüket követően ismét összetalálkoztak. És azt is, amikor a többiek – Joinville-nek kifejezetten jóleső módon – némi irigységgel pusmogtak is erről.[1114] Ezzel ismét csak azt akarta kiemelni, hogy másoknak is föltűnt: kivételes kapcsolat van közte és a király között, és olyan, ely nem egyirányú, és nem ért véget a szentföldi évekkel. Egyébként pedig szinte nincs olyan része a könyvnek, melyben Joinville ne érzékeltetné: nem csak arról van szó, hogy a király mennyire fontos az ő számára, hanem arról is, hogy ő milyen fontos neki.[1115]

Joinville, amiben lehet, hasonlítani szeretne az uralkodójához. A *sénéchal* – ez hivatásából és a champagne-i udvarban betöltött udvarbírói méltóságából is adódik – szeret ítélkezni, jogot szolgáltatni. Ez a királlyal közös szenvedélyük. A maga szintjén, egy-egy probléma megoldásában – éppen úgy, mint ura – lelkesen közvetít a felek között, és ugyanilyen örömmel adja tovább mások felé a király szavait. Láttuk, hogy Joinville mindenképpen azt akarja elérni, hogy a király különleges bizalmasának és tanácsadójának tekintsék őt. A király állandó, aktív szerepeltetése és gyakori megszólaltatásai a műben – egyebek mellett – nem kis mértékben ezt a célt is szolgálják. Érzékelteti, hogy amit cselekszik, az gyakran a király inspirálására és természetes jóváhagyásával történik.

Joinville társaságában a király nevet, tréfálkozik, meg lehet érinteni (Joinville meg is teszi – miközben a király fiai ezt nem merik), fesztelen, indifferens, szomorú, (esetleg még sír is), szigorú, haragos… Említettük, hogy Joinville előadásmódjának szerves része, hogy könyvében (ahogy már a *Credó*ban is tette) rendszeresen *beszélteti* a királyt. Más forrás hiányában csak feltételezhetjük, hogy Joinville ilyenkor *valóban idézi* is – de legalábbis parafrazálja – a király szavait; – akkor is, amikor *róla,* vagy *vele* kapcsolatban szólal meg.

Még ha így is lenne, nehéz nem élni a gyanúperrel, hogy a szerző szelektál – végül is íróként mégiscsak övé a domináns pozíció – hiszen ő mondja el, ő szerkeszti meg, ő diktálja le azt, hogy Szent Lajos mit gondolt illetve gondoljon felőle (vagy mit mondjon róla). Ő írja a párbeszédek szövegeit, ő a rendező és – legalább az egyik – „előadó" is. Úgy érzékeljük, hogy a Joinville szemléletét *tudatosan* irányító *szubjektivitás*, érzelmi viszony és közelség alapján számára magától értetődő, hogy annak és arról, akit tisztelünk és szeretünk, csakis az igazat mondjuk, és

[1114] „*Miután Joinville-ben töltöttem egy kis időt, s elrendeztem dolgaimat, a királyhoz mentem, akit ekkor Soissons-ban találtam, oly nagy örömmel fogadott, hogy a jelenlévőket mind bámulatba ejtette a dolog*" (…) *„a champagne-i embereink arról beszéltek a hátam mögött, hogy már Soissons-ban is látták, milyen kivételes szeretetet tanúsított irántam a király.*" *Uo*.,**664, 665**.

[1115] Mint fentebb már idéztük, ezt követően történik, továbbra is Joinville elmondása szerint, hogy a király megbízza őt, hogy *befejezze* az egyeztetést II. Thibaud király és Franciaországi Izabella házasságkötésével kapcsolatban, ami legalábbis kissé szokatlan megoldásnak tűnik egy kivételes fontosságú, a monarchia jövőjére döntő hatást gyakorló dinasztikus házasság esetében, bár némi jó szándékkal, amikor már minden el van rendezve, Champagne *sénéchal*ja akár ebben is kaphat feladatot. De az is lehet, hogy Joinville itt is túloz egy kicsit. *Uo*., **665, 666.**

mellette rendületlenül kitartunk.[1116] Boutet ezt végül úgy fogalmazza meg, hogy Joinville módosítja művének eredeti koncepcióját, „*irányváltást hajt végre*", és a „*szentéletrajzot* a *történetírás felé irányítja át*."[1117]

Egy olyan szövegrész azonban mindenképpen van, amelynek leírásánál racionálisan tudható, hogy Joinville nem egy megtörtént párbeszédet mond el, nem az „igazi" Szent Lajos, hanem a „Joinville álmabéli" szent király szavait idézi. Arra a történetre gondolok, amikor Szent Lajos megjelenik (feltámad?) Joinville *álmában*, és szól hozzá. Ez a nagyon szemléletes (mint korábban már láttuk, a mű narrációjában, kompozíciójában és koncepciójában is különös fontosságú) jelenet, a megható szépségen és derűn túlmenően ezúttal azért is érdekes számunkra, mert alkalom arra, hogy Joinville a szent király szájába adjon olyan szavakat, melyek vele kapcsolatban igen elismerőek.[1118] Joinville megálmodja, amit hallani szeretne, majd megírja, amit álmodott. Tehát ebben az olvasatban a csodás jelenetnek az egyik fontos üzenete 'Joinville uram' dicsérete, s még inkább az irányában megnyilvánuló szeretet kifejezése, aminek a különleges erejét mutatja, hogy ezt a szent király még a *túlvilágról* is, egy *látomásban* erősíti meg.

Más vonatkozásban is fontos kép ez, melynek személyes tartalmához új, többszörös bibliai referencia társul. Ha felidézzük, hogy Krisztus követői közül a legfiatalabb, az egyébként igen hosszú életű *János evangélista* volt az a „*tanítvány*, *akit Jézus szeretett"*, s aki kereszthalálának és feltámadásának is a *tanúja* volt, a jelek világában arra kell gondolnunk, hogy a *János* név viselése Joinville számára egy további általános evangéliumi missziót hordozhat, melyet a mártír szent király és barát, a Joinville kápolnájában való megjelenésével is kihangsúlyoz. Ő a király embere és kedvelt tanítványa. Joinville azért vonul „*sénéchal*"-ként be a történelembe, mert a király így szólítja őt. (Pedig minden bizonnyal volt más *sénéchal* is a királyi udvarban.) És ezt azért teszi, mert Joinville-nek ez a legkedvesebb. Ha nem így lenne, aligha olvashatnánk művében ennyiszer.[1119] Az a körülmény pedig, hogy az egész történetben

---

[1116] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 77.

[1117] FERLAMPIN-ARCHER, *Joinville, de l'hagiographie à l'autobiographie,* in QUÉRUEL, 74.

[1118] „*Et il me respondi en riant et me dit: 'Sire de Joinville, foi que doi vous, je ne bee mie si tost a partir de ci*'." - a király „*válaszolt és nevetve azt mondta: 'Joinville uram, a hitemre mondom, amivel önnek tartozom, nem vágyom arra, hogy innen gyorsan odébbálljak'*."JOINVILLE, 1985 és 2015., **766**.

[1119] A király a *sénéchal*nál jó tíz esztendővel idősebb, Joinville – minden bizonnyal – a kedvelt tanítványa, amit talán azzal is kifejez, hogy kapcsolatukban időnként megjelenik a humor, az „élcelődés", a rejtett irónia is.Már említettük, hogy például abban, hogy Joinville nevével összeforrt a *sénéchal* megszólítás, a szerző bizonyosan nem ártatlan (hiszen láttuk, hogy ez mennyire központi kérdés volt az egész család számára, így neki is). Ahhoz viszont, hogy Joinville *sénéchal*ként vonulhasson be a francia történelembe, szükség volt a királyra is, aki átlátta és elfogadta ezt a játékot, és időnként talán némi *iróniával*, de barátja *kedvére tett* a megszólítás folyamatos és következetes használatával. Hacsak ezeknek a párbeszédes részeknek a koreográfiáját nem maga Joinville találta ki… Kontroll-szövegek híján pedig erre nem tudunk választ adni. El kell hinnünk úgy; – úgy, ahogy azt ő szeretné.

Joinville-t a király mindössze egyetlen alkalommal nem *sénéchal*-ként szólítja meg, hanem úgy fordul hozzá, hogy '*Sire de Joinville*,' a konkrét helyzet ismeretében egy újabb olvasatot kap. Ezzel ugyanis kapcsolatuk az intimitásban is szintet lép: Joinville, otthon, a saját várában, az oda képletesen megtérő király számára immár nem „*sénéchal*", hanem a kivételes barátként elismert úr, 'Joinville ura'.

Említettük, és Joinville-nek köszönhetően azt is tudjuk: a király „*rex facetus*" volt. Hogy játszott (miközben a kártyajátékot és a hozzá hasonló haszontalanságokat megvetette, sőt, üldözte), humorizált és viccelődött. Joinville ebben is nagy örömmel kísérte és volt társa, tanítványa és közönsége. A király együtt nevet vele, Joinville-t szellemi játszótársának tekinti. Úgy érezhetjük, hogy Joinville azért is olyan, amilyennek könyvében látjuk, mert a király tette, ő „nevelte ilyenné."

Ennek a királlyal való bennsőséges viszonynak a hangsúlyozásához Joinville olyan történeteket is elmond, melyek őt közvetlenül a király szűk családjához kötik. Párbeszédek sorával igazolja, hogy ez a közvetlen kapcsolat megszületett, él, tovább létezik és kiterjed a király szeretteire is. Az, hogy hívatkozik arra, hogy őt a „király szereti", szinte természetes fordulat, de ugyanezt megtaláljuk a királyi család más tagjai esetében is: „*az ön anyja, aki engem nagyon szeretett*" (a megbízó királyné, Navarrai Johanna); „*Pierre d'Alençon gróf* (…) *aki engem nagyon szeretett*" (IV. Lajos fia, aki beszámolt Joinville-nek apja halálának körülményeiről).[1120]

Joinville rendre olyan történeteket mesél el, melyek a király környezetében meglévő kivételes státusra utalnak, aláhúzván, érzékeltetvén, hogy ez a kegy a királytól jön, s hogy ő rászolgált urának és barátjának feltétlen bizalmára. Ez akár addig is elmehet, hogy Joinville (az elbeszélés szerint) *megteheti*, hogy őszintén megdöbbenjen azon a hidegségen – és ennek még hangot is adhasson – amivel Lajos király időnként a családjához, a feleségéhez, vagy éppen a drámai harci események idején, a Szentföldön megszületett gyermekéhez (Trisztán) viszonyul. Sőt, Joinville – szavaiból legalábbis megtudjuk – olyan megjegyzéseket is engedhet meg magának, amit mástól a királyi család tagjai nem föltétlenül tűrnének el. Kiváló példa erre, mikor leírja saját reagálását arra, amint Provence-i Margit könnyek között veszi tudomásul anyósa, Kasztíliai Blanka halálát.

Erre Joinville az alábbi megjegyzést teszi a királynénak: „*valóban igazat szólt, aki azt állította,*[1121]*hogy nem szabad hinni az asszonyoknak: Mert hiszen az az asszony halt meg, kit*

[1120] A X. Lajosnak írott ajánlásban: „*la Roysne, vostre mere, qui moult m'amoit*" és „*le conte Pierre d'Alançon* (…) *qui moult m'aimma*". JOINVILLE, 1995, 2015., **2**, **5**.

[1121] Talán Jean de Meung, akinek a *Rózsaregény* folytatásában (1275-1280) olvasható szatírikus szavai közismerten nem kímélik a képmutató asszonyi természetet?… Magyar fordításban: GUILLAUME DE LORRIS – JEAN DE MEUN, *Rózsaregény*, (ford. RAJNAVÖLGYI Géza), ELTE Eötvös Kiadó, Bp.: 2008., 109-509.

ön a legjobban gyűlölt, s most mégis ennyire gyászolja?" Az ilyenkor elvárhatónak tekinthető képmutatásból Joinville megjegyzéseinek hatására hirtelen természetes reakció lesz: „*csak a király miatt sírok*" – mondja hirtelen a megértő és jó hitves szerepébe átlépő királyné.[1122] Az is eléggé valószínű, hogy (ha az eset *valóban* így történt) egy francia királynéval nem sokan beszélhettek így. Joinville ezekkel a történetekkel azt érzékelteti, hogy ez a természetes, és hogy a király barátsága jogosítja fel erre; – pontosabban a királlyal való barátsága akár erre is feljogosítja őt. A király mindig mögötte áll és feltétlenül bízik benne.

S van még másik eset is, amikor egy, a királyné környezetében történt mulasztás következtében majdnem lángra kap a hajó fedélzete, amin utaznak, melynek okát (Margit királynő komornájának figyelmetlenségét) a királynéval közösen eltitkolják a király előtt.[1123] Titokban tartják azt is, hogy a királyné a király engedélye nélkül tesz fogadalmi kötelezettséget, amikor Szent Miklóshoz fohászkodik, hogy mentse meg őket a viharban.[1124] Joinville tehát azt sejteti, hogy neki eszerint lehettek és voltak kis közös titkai a királynéval is, olyanok, amelyekről még (talán) a király sem tudott (vagy ha igen, nem vett róla tudomást), ami viszont a király bizalma mellé odahelyezte az általa kifejezetten kedvelt Provence-i Margit királynőjét, aki mindig közel állt hozzá.

Úgy tűnik viszont, Joinville nem különösebben kedvelte Kasztíliai Blankát. (Az egyetlen igazán pozitív kép, amit ad róla, az a saumuri jelenet, amely – mint láttuk – valószínűleg kitaláció és későbbi beszúrás.) Ezzel együtt, ismerve a Lajos és az anyja közötti szoros és mély érzelmi kapcsolatot, elég nehéz elképzelni azt a jelenetet, amint a mély gyászban lévő királyt, amikor immár két napja magába roskadtan anyja halálán kesereg, Joinville azzal vigasztalja, hogy hát „*ezen én nem lepődöm meg, egyszer csak meg kellett halnia*."[1125] S íme mégis: Joinville-nek a királlyal szemben ezúttal az „atyai" - baráti vigasztaló szerep jut, aki ezt a feladatát ezzel a meglehetősen szokatlan, de őszinte megjegyzéssel kíséri, s amit a király – a történet szerint – elfogad tőle. Joinville nem csak azt hangsúlyozza újra meg újra, hogy ő mennyire közel állt a királyhoz és családjához, hanem azt is, hogy ők is bizalmasuknak, hozzájuk tartozónak tekintették őt, melyekre a vele kapcsolatos gesztusaikból és a történeteikből tudhatunk

---

[1122] JOINVILLE, 2015., **605-607.**

[1123] *Uo*., **605**. Noha a királyi család és a hajó utasai komoly veszélyben voltak, Joinville a leírás szerint diszkrét marad, sőt, a királyné cinkosaként fedezi a veszély nagyságát, mentvén a királyné és környezete felelősségét. *Uo*. **645-649.**

[1124] *Uo*., **630-634.**

[1125] „*Urunk oly mélyen gyászolta őt, hogy két napig szólni sem lehetett hozzá. Azután az egyik szolgálóját értem küldte. Amikor megérkeztem a szobájába, ahol teljesen egyedül találtam, meglátott, kitárta felém a karját, s így szólt: Ah, sénéchal, elvesztettem anyámat!" Uo*., 603. A többi esetben, amikor említi, tényszerű információkat ad, vagy posszesszív anyaként és kibírhatatlan anyósként mutatja be. *Uo*., **71**, **72**, **74**, **107**, **419**, **436**, **606**, **608**, **724**.

következtetni. Joinville valójában ezekkel a részekkel nem csak azt szeretné láttatni, hogy ő az az ember, aki teljesen őszinte a környezetével, és hőn szeretett királyával szemben,[1126] hanem azt is, hogy a király tőle éppen ezt várja el, ezt tartja természetesnek, ezért is szereti, ezért is a barátja. Ezzel maga a király erősíti meg, hogy Joinville olyan ember, aki méltó az ő és családja barátságára.

Azzal pedig, hogy e részeknél Joinville segítségével beléphetünk a szereplők – mindenekelőtt a *két főszereplő* – „intim szférájába" is, további becses információkhoz juthatunk világukról.

Mindezek alapján kimondhatjuk: erősen úgy tűnik, hogy a könyvben nem csak „Joinville Szent Lajosával" kell számolnunk, hanem vele szorosan összefonódva, benne van, – mondhatni: „megalkottatott" – *Szent Lajos Joinville-je* is. S van okunk elhinni, hogy ez kép is hasonlatos a valóságoshoz. Természetesen ezt is *maga Joinville* rajzolta meg olyannak, amilyennek most ismerhetjük. (Talán megkockáztatható: ennek a képnek bizonyára van egy „narcisszikus" oldala is...) Ebben azonban még nem lenne semmi meglepő. Abban sem, hogy megfogalmazódott Joinville-ben az igény, hogy magát és cselekedeteit ura és barátja szemüvegén keresztül láttassa.

Itt azonban – a mi szempontunkból nézve – másról, és többről van szó annál, mint hogy a könyv alkotója egyszerűen (vagy ügyesen) Szent Lajos szájába adja azokat a szavakat, amelyeket saját magáról hallott (vagy szeretett volna hallani). Úgy vélem, ezzel az elbeszélési és szerkesztési technikával Joinville-nek *sikerült tovább bővítenie* művének *hitelesítő* funkciókat alkalmazó, addig sem szerény eszköztárát. S itt érkezünk el ismét Joinville *történetírói* tevékenységéhez és koncepciójához.

A fentiek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy Joinville minden egyes színes, a királlyal szembeni közvetlenségről árulkodó, hihető, részletes és életszerű elemeket bőven tartalmazó történetének, a király vele kapcsolatos szavainak vagy véleményének (a konkrét információközlésen túlmenően), a szerző alkotói – történetírói – koncepciójában is szerepe van. Ezeknek ugyanis az is a funkciójuk, hogy a mű hitelességét tovább erősítsék. Hitelesítik Joinville emberközeli Szent Lajos-portréját, a történet *írójának* személyét és pozíciójának kivételes voltát, s végül *hitelesíteni hívatottak* mindazt, amit Joinville elmond, tehát magát a *teljes művet*; – s ezzel együtt a *történetíró* Joinville-t is.

Eszerint tehát Lajos király Joinville-jének a léte és a szerepe a *történetíró* és a történet *hitelessége* szempontjából is jelentőséggel bír. Amikor ugyanis Joinville a történetben saját magáról szólván a királyt idézi, sőt, őt beszélteti, a szerepek némileg megfordulnak. Ezúttal a

[1126] Jellemző példa annak felidézése (még lesz szó róla) amikor Joinville szinte mindenkivel szembehelyezkedve mondja el a hazartéréssel kapcsolatos a véleményét a királynak és érzékelteti, hogy hogy ezzel a király addig titkolt szándéka szerint nyilatkozott. *Uo*., **430-434.**

király maga is Joinville *tanú*jává válik: Szent Lajos az, aki az elhangzottakért úgymond a „saját szavaival" felel, tehát hitelesíti az elhangzottakat, illetve a leírtakat. Egy *szent király szavánál erősebb hitelesítés pedig egyszerűen nincs*. Így a Szent Lajos reakcióiból kirajzolódó „Joinville-képnek" a történetben és a könyv szerkezetében – sőt, Joinville-nek a történetírásról alkotott *felfogása tekintetében* is – van funkciója: az által, hogy a két főszereplő közötti kapcsolat szilárdságának ismét a bizonyítékát adja, az *egész műnek* egy *újabb hitelesítő*, sőt, *tekintélyt növelő* komponenseként jelenik meg.

És ebben (mint már láttuk Joinville Szent Lajos-ábrázolásának esetében)[1127] is ugyanúgy helyet kaphat az *igazságot* erősítő *szubjektivitás* logikája. Igen, ebből az következik, hogy Szent Lajos maga is lehet pozitívan elfogult Joinville irányában, hiszen minden oka meg is van rá. Vagyis Lajos király a maga részéről, a maga eszközeivel, uralkodói és szent királyi tekintélyével nemcsak felemeli a történetírót és művét, hanem *általánosságban* és *részleteiben* is elfogadtatja Joinville értelmezését, módszerét és történelemfelfogását is. Egyáltalán: *mindazt, amit a sénéchal leír*. Ebben az értelemben tehát Szent Lajos Joinville-je kétségtelenül Joinville Szent Lajosának a *párja*. Az „auto-exo-biográfia" pedig a történetírás egyik Joinville-i létformája.

III.6.3. *A* „kettős mítosz*" kialakulásának kezdetei*

Azt, hogy a két főhős kapcsolatának a történetében mekkora rész az igazság és mennyi a fikció, ezúttal is nehéz meghatározni. Nem tudjuk megmondani azt sem, hogy Szent Lajosnak mennyire volt fontos Joinville barátsága. Joinville-t olvasva: nagyon. De ha ezt elfogadjuk, akkor mi is magunkévá tesszük Joinville szemléletét és koncepcióját, és hiszünk. És ismét csak neki kell hinnünk, mert más forrásunk a továbbiakban sincs. Konklúzió gyanánt azonban ennek tudatában is elmondható, hogy valószínűleg volt olyan időszak és voltak olyan szituációk, amikor ez a kapcsolat Lajos király számára is fontos lehetett.

Okkal vetődhet tehát föl az a kérdés is, hogy vajon Joinville történetében és művének szerkezetében volt-e olyan helyzet, esemény, pillanat, jelentősebb fordulat, mely *mindkettőjük* számára *sorsfordító* erővel bírhatott, és amelyet a mű főszereplői együtt éltek neg? Amikor ez a különleges kapcsolat kialakulhatott? Mert ha igen, akkor annak nyilvánvalóan a könyv egyik

[1127] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…,* 77-78.

kulcsjelenetének kell lennie. Nos, véleményem szerint volt ilyen, több szempontból is kivételes és meghatározó pillanat.

Ahhoz hogy megtaláljuk és bemutassuk, vissza kell térnünk a Szentföldre, és föl kell idéznünk, hogy mi történt Akkonban, 1250. július havában. Láttuk, ez az időszak a keresztesek számára egyfajta „felgyorsított élet", mely bővelkedik szélsőséges, és gyakran drámai eseményekben, szellemi és fizikai kihívásokban, egyéni és kollektív drámákban, rögtönzésekben és messzeható döntések meghozatalának kényszerében. Körülöttük minden mozog, minden deregulálódik. Az események hátterében ott áll a keresztesek súlyos veresége, előkelő lovagok, köztük a király fivérének és keresztesek tömegeinek a halála, Lajos király és fivérei, valamint előkelőinek – köztük Joinville-nek – és a keresztes zarándokok tömegeinek a fogsága, szenvedése, a pusztító járvány, sokak lelki és fizikai terrorja. A király és az előkelők nem sokkal korábban, súlyos váltságdíj ellenében szabadultak ki; a keresztesek többsége azonban – „*az emírek hitszegése*" okán – hitükben és puszta életükben fenyegetetten, továbbra is rabságban sínylődnek, a „Tengerentúli területeken" lévő keresztények pozíciói megrendülnek, védekezőképességük radikálisan csökken.

Fölvetődik a kérdés: mit tegyen a király? Teljesen dolgavégezetlenül, azonnal térjen haza megmaradt embereivel Franciaországba, s ezzel hagyja magára a fogságban sínylődőket, és szolgáltassa ki a csökkenő védelmi képességekkel rendelkező keresztesek várait, s városait az előretörő muszlim seregeknek, különösen a megerősödött *mameluk* Egyiptomnak, vagy legyen szolidáris, és maradjon. A foglyokat, akiket lehet, szabadítsa ki, a holtaknak adja meg a méltó végtisztességet, és a várak és városok erődítésével teremtse meg a további ellenállás feltételeit? A döntés – akkori léptékkel mérve – szinte „világpolitikai" jelentőségű.

Lajos király tehát tanácsot kér és – a legtisztább feudális hagyományok szellemében – egybehívja a Királyi Tanácsot, mely a király fivéreiből, a legátusból, a franciaországi bárókból (köztük Champagne *sénéchal*ja), előkelőkből, a lovagrendek képviselőiből és a „szentföldi bárókból" áll, hogy végső döntésének meghozatala előtt maghallgassa őket. A nagy horderejű eseményről részletes leírásunk van Joinville-től, de ezúttal – mondhatnánk szerencsére – nem csak tőle, hanem másoktól is. Az interpretációkban – a fentiek alapján talán már modhatjuk, hogy nem teljesen példátlan módon – ismét mutatkozik egy aggasztó eltérés Joinville verziója és a más források mondandója között. (Megjegyezzük: a Joinville-kutatások történetében ez volt az *első* olyan epizód, melynek kapcsán egyfajta „bizalmi" – „hitelesség-béli" válság alakult ki a *sénéchal* szövegének feltétlen szavahihetősége tekintetében.)

Noha ebből a nézőpontból megközelítve elemzésünknek az egyik előző (III.5. *Hitelesség* versus *fikció*) fejezetben lenne a helye, de mivel a szakirodalomban továbbra is több

elfogadhatónak tűnő és *egy* általánosabban elfogadott magyarázat létezik, úgy járok el, ahogy Gaston Paris is cselekedett korábban: csak a Joinville interpretációjában ismert legfontosabb ellentmondásra koncentrálok, és az általános elemzéstől elválasztva, külön foglalom össze a helyzetet.[1128]

Tehát Joinville pontos és részletes leírást ad az Akkonban történt eseményekről, bemutatja az időnként szenvedélyes hangú vitát, az egymásnak feszülő érveket, megnevezi a hozzászólókat, elmondja a saját véleményét is (az illusztris társaságban ő tizennegyedikként kap szót). A lényeg az, hogy Lajos királynak a Tanács minden tagja – két kivétellel – a hazatérést javasolja.[1129] A két kivételt Joinville és Chancenay uraság jelentette: eszerint Champagne *sénéchalja* volt az első, aki igen alapos érveléssel állt ki amellett, hogy a király maradjon a Szentföldön, és fejezze be misszóját. (A másik csupán csatlakozott az ő véleményéhez, amiért aztán a többiek alaposan „lehurrogták".) A hazatérni kívánóktól pedig, Joinville szerint, mindketten később is súlyos szemrehányásokat kaptak.

Fentebb, az életrajzi résznél már idézett történet igen nagy teret kap Joinville szentföldi krónikájában: a szöveg 24 bekezdésben és több oldalról megvilágítva foglalkozik vele, ezzel is érzékeltetve az eseménysorozat kivételes fontosságát, sorsfordító jellegét. Eszerint a király, mindenekelőtt az *ő érvei által meggyőzetve,* az ő *tanácsára* hallgat, amikor a maradás mellett dönt. Vagyis – saját elmondása alapján – Joinville egy nemzetközi téren is primer fontosságú kérdésben avatkozik be a „történelem menetébe" és a szentség felé induló királya életébe.

Mint láttuk, Joinville ezt követően kerül végérvényesen és közvetlenül a király környezetébe; a király ekkor fogadja őt a személyes szolgálatába. János úr ezen túl a király házában és családjának közvetlen környezetében él. Ura megbízásával részt vesz a maradó keresztes kontingens megszervezésében. Többen azonban – köztük a király fivérei – hazatérnek, és magukkal viszik Lajos király már említett, franciaországi alattvalóihoz írott levelét, mely beszámol a történtekről, leírja az eseményeket és a kialakult helyzetet, majd tájékoztat a király maradásra vonatkozó döntéséről, és azt meglehetős részletességgel meg is indokolja. (Egyébként a keresztesek súlyos veszteségei, Lajos király, fivérei, a francia bárók és a keresztesek tömegeinek a fogságba esése ekkor már sokkolja egész Franciaországot: első szándékában a király kiszabadítására szerveződik a Magyarországi Jakab mesterhez kötődő un. „pásztor-keresztes" – a *pastouraux* – hadjárat. A levél tartalma – noha annak megírásakor a király már

[1128] Fentebb már röviden idéztem Gaston Paris ezzel kapcsolatos konklúzióját; – itt most a történtek rövid leírása és az „alapdilemma" bemutatása következik. PARIS, 1898., 326-329.
[1129] JOINVILLE, 2015., **419-442**.

szabad – mindenképpen alkalmas volt a keresztes buzgalom további fenntartására és a mozgósításra is.)[1130]

Lajos király levele a keresztes hadjárat egyik legfontosabb dokumentuma. Részletesebb elemzésére itt nem térek ki; – arra a részére utalok csupán, mely Joinville elbeszélésével és szerepével összefüggésben érdekes. A levélben megfogalmazott helyzetelemzés és a király döntését megindokló érvek igencsak hasonlítanak ahhoz, amit Joinville szövegében is olvashatunk. (Okkal feltételezhető, hogy a dokumentum tartalmát Joinville is ismerte; – sőt, talán az sem lenne meglepő, ha a Joinville-nél szereplő érvelő résznek maga a levél lenne a forrása, vagy közös forrásuk lenne.)

Van azonban a levélben egy fordulat, amiben a levél interpretációja radikálisan eltér a Joinville-nél szereplő változattól. A király ugyanis elmondja, hogy döntése előtt kikérte a Tanács véleményét arról, hogy ilyen szituációban mit kell tennie. A „*legtöbben úgy ítélték meg,* – írja – *hogy ha ebben a helyzetben visszavonulunk, és magára hagyjuk ezt az országot, melynek elvesztése küszöbön állt, ez azt jelentené, hogy teljességgel kiszolgáltatnánk a Szaracénoknak.*”[1131] – Tehát a „*legtöbben*” ('le plus grand nombre') – mondja Szent Lajos. – „Ő *egyedül, mindenkivel szemben*” – állítja elbeszélésében Joinville. Sőt, idézi is a tanács tagjainak a fölháborodását: „*Nos hát, Joinville uram, bolond a király, hogy önre hallgat a Francia Királyság egész tanácsával* ('contre tout le conseil du Royaume de France') *szemben?*”[1132] – mondják neki szemrehányóan. Majd később leírja a király *négyszemközt* elhangzott kérdését is: „*Hogyan volt bátorsága, hogy nekem a maradást merte tanácsolni Franciaország összes nemes és bölcs urával szemben* ('encontre tout les grans hommes et les sages de France'), *akik azt javasolták, hogy menjek?*”[1133]

A dilemma – mint láttuk – valós, mint ahogy az is, hogy a Joinville által elmondott érvek minden bizonnyal el is hangzottak a vitában. A két szövegrész ugyanarról a problémáról és tartalmi szempontból gyakorlatilag ugyanúgy számol be. Csak Joinville szerepének értékelésében van komoly eltérés közöttük. A levél állításának megfogalmazása mögött álló Szent Lajos szavait elég nehéz kétségbe vonni.[1134] Az ellentmondást pedig valahogy fel kell

---

[1130] Lajos király levele 1250 nyarán íródott, a pásztorkeresztesek – kezdetben a a francia udvar által is támogatott – mozgalma 1251. húsvétján (április 16.) indult útjára. Részletesebben lásd CSÁKÓ Judit: *Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251. évi pásztorkeresztes mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz*, Világtörténet 37. 1 (2015), 79-112.

[1131] „(…) *nous les consultâmes sur ce qu'il y avait à faire. Le plus grand nombre jugea que si nous retirions dans ce momment et si nous abandonnions ce pays que nous étions sur le point de perdre, ce serait l'exposer entièrement aux Sarrazins.*” O'CONNELL, *Les propos…*, 223

[1132] JOINVILLE, 1996. és 2015., **430.**

[1133] *Uo*. **432**.

[1134] Van egy másik dokomentum is, Jean Sarrazin levele (illetve ismeretlen folytatója), melyet már Damietta kapcsán is idézni szoktak, és amiben nem pontosan úgy szerepelnek az események, ahogy Joinville leírja őket. A

oldani, mert egyik állítás már az első látásra is hamis. Joinville abszolút szavahihetőségének azonban ekkor már vannak a tudós történetírók között is meggyőzött és meggyőződéses hívei. A feloldás eszerint az, hogy a két leírás a döntésnek *nem ugyanarra a pillanatára* vonatkozik: Joinville-é közvetlenül a döntés *előtti* helyzetet tükrözi, Lajos királyé pedig a *végleges* álláspontot írja le. Végül emellett foglal állást maga Gaston Paris is, és ebben a kutatók elfogadták és többnyire az óta is elfogadják a véleményét.

Paris ugyanis három lehetséges magyarázatot – illetve részben mentséget – talál a kialakult helyzetre: egyrészt elképzelhetőnek tartja, hogy (mivel régen történt) Joinville rosszul emlékszik, vagy nem emlékszik minden részletre, csak a döntés tartalmára és arra a részére, amiben ő maga kulcsfontosságú szerepet játszott. Másrészt fölveti, hogy talán Joinville – szokásával nem ellentétesen – személyét ismét túlzottan előtérbe állítja, ami végső soron („egyéb érdemei alapján") megbocsájtható. A történtek menetét részletesebben elemezve pedig végül azt a hipotézist fogadja el, hogy az események három egymást követő vasárnap alakultak-fejlődtek és haladtak a végkifejlet felé: az első alkalommal, július 12-én Lajos király összehívja a tanácsot, s fölteszi a kérdést, és kéri, hogy gondolkodjanak rajta.

A második alkalommal zajlik a vita, és tör ki a hazatérni kívánók többsége és a „maradáspárti" igen szerény kisebbség között a konfliktus, melynek során a bárók a távozás – Joinville-ék pedig a maradás – mellett érvelnek. Ezt követően a király dönt, és döntését 1250. július 25-én hozza nyilvánosságra. A feloldás pedig az, hogy Joinville szövege a második vasárnap eseményeit és Lajos azt követő döntését tükrözi, miközben a király alattvalóihoz küldött levele a harmadik vasárnap szavazásának eredményét összegzi, amikorra már a bárók többsége egyetértett a királlyal. (Nem vitatjuk, hogy a hipotézis koherens és egy lehetséges koreográfiát rajzol föl, azzal a megkötéssel, hogy a harmadik vasárnapról nem tudunk sokat, s azt pedig végleg nem, hogy volt-e tanács és volt-e szavazás vagy bármiféle kollektív véleménynyilvánítás. Ami egyébként első látásra eléggé értelmetlen lett volna, hiszen a király a döntését ekkorra már meghozta.) [1135]

Gaston Paris emellett hivatkozik mindarra a gazdagságra, pontosságra, részletességre és életszerűségre, mely Joinville szövegéből árad: szerinte ugyanis mindaz, amit elmond, annyira igaz, hogy „*csak akkor érthető és magyarázható meg, ha Joinville valóban majdnem egyedül volt*

Sarrazin-levél ezúttal is „kényelmetlen" adatot közöl: a bárók *többsége* a maradás mellett volt. PARIS, 1898., 327.

[1135] Ugyanakkor tegyük hozzá, talán azt sem lehet kizárni, hogy egy alattvalóknak írott, ünnepélyes hangú alapvető fontosságú királyi döntés megfogalmazásakor nagyobb súlya lehet egy olyan levélnek, mely a bárói tanács többségének a támogató véleményére is alapul, s a megfogalmazáskor ez a szempont is érvényesült. Ezzel együtt meggyőződésem, hogy a kérdés további tanulmányozást érdemel, mely ezúttal meghaladja a disszertáció kereteit.

a véleményével." De azért hozzáteszi: *„Ha az ellenkezője bizonyosodna be, úgy kellene tekinteni az egész elbeszélésére, mint egy vakmerő kitalációra* ('audacieuse invention')". Majd folytatva és végső konklúzióként: *„Ez az a következtetés, amire nem juthatunk el, s ami elfogadhatatlan mindazok számára, akik olvasták ezeket az oly nagy hitelességgel megírt lapokat, és akik teljességében ismerik Szent Lajos barátjának a jellemét és életét.*"[1136] Vagyis – eszerint – Gaston Paris, aki a tudományos igazság keresésének széleskörűen elismert és méltán köztiszteletben álló élharcosa és szimbóluma is volt a maga korában,[1137] az ellentmondásnak a fenti módon történő kiküszübölésével megnyugtatóan megoldottnak tekinti a problémát, de azért képletesen mégiscsak fölemeli az ujját, mondván, hogy ha mégis az ellenkezője bizonyosodna be, az súlyos helyezethez vezetne, és – fogalmazzunk így – egyfajta „bizalmi válságot" eredményezne.[1138]

Visszatérve a történet leírására, ahhoz természetesen kétség sem fér, hogy Akkonban 1250 júliusában valóban történelem- és sorsfordító döntés született, s hogy ezt Joinville maga is világosan érzékeli és történetének egyik súlyponti részeként mutatja be. A döntés értelmében Lajos király további négy hónapra tervezett szentföldi tartózkodása négy esztendővel hosszabbodik meg. Ez alatt azonban a király – mint fentebb láttuk – egyáltalában nem marginalizálódik, nem kerül ki az európai kereszténység vérkeringéséből, épp ellenkezőleg: szentföldi udvarát annak egyik legfőbb energia-központjává teszi. Amennyire lehet, visszafordítja a katonai vereség hatásait, és ezzel még nagyobb tekintélyre tesz szert.

Ebből a szempontból Champagne *sénéchalja* jó pillanatban volt a jó helyen. Joinville várából, a champagne-i gróf udvarából egyenesen a korabeli világpolitika egyik legfontosabb központjába, és a kor egyik legjelentősebb uralkodójának a közvetlen közelébe, kisugárzásának hatótávolságába került. A közös és erős élmények, az összezártság, az egymásra utaltság és minden bizonnyal a kölcsönös és egyre mélyülő szimpátia okán kivételes, valószínűleg máshol nem megvalósítható és nem reprodukálható kapcsolat – melyet nevezhetünk baráti érzésnek is – ekkor alakulhatott ki János úr és a király között.

És ennek a találkozásnak – a könyv tanúsága szerint – volt egy igen komoly szellemi és érzelmi dimenziója. Valószínűleg nem véletlen, hogy Joinville itt kezdett el írni, mint ahogy az

---

[1136] PARIS, 1898., 327-328.

[1137] „*Teljes meggyőződéssel és feltétel nélkül vallom azt az alapelvet, hogy a tudományos kutatásnak nem lehet más tárgya, mint az igazság, az önmagáért való igazság*"… Gaston PARIS - Bruno PAULIN, *La Poésie du Moyen-Age. Leçons et lectures,* Hachette, Paris: 1899. 90.

[1138] Vagyis, ha kiderülne, hogy Joinville a leírásában netán nem mond igazat, annak a mű egészére, kredibilitására súlyos következménnyel kellene járnia. De ez – mint írja – egyébként sem következhet be: „*Úgy hisszük, sikerült ily módon összeegyeztetni a következtetéseket, melyet megkövetelnek a megtámadhatatlan hitelességű dokumentumok állításai és a történeti irodalmunk egyik legszebb darabjának kijáró bizalom, mely utóbbi csaknem az összes értékét elveszítené, ha nem tekinthetnénk másnak, mint az öntudat és a becsület nemes hivatkozásai mögé rejtőző, szenilitásból eredő amnézia és hiúság termékének.*" PARIS, 1898., 328.

sem, hogy mit. Joinville könyvének csírája talán gondolatban már ekkor, Akkon városában megszülethetett. Ennek megfelelően, Joinville történetének, életének és Szent Lajossal való kapcsolatának – és ennek megfelelően a könyvének – 1250 júliusa a központi része és egyben fordulópontja. A történet felépítése szempontjából, *kollektív* élményként és az *egyén* számára egyaránt. A leírás azonban nem az események kronológiai egymásutánisága, és nem az életszerű stratégiai vita tartalmi megismerése miatt a fontos most számunkra, hanem a *személyes szál* különös erővel történő megjelenése okán.

Ha pedig visszatérünk eredeti gondolatmenetünkhöz és azt a bizonyos döntő pillanatot keressük, amikor Joinville Szent Lajosa és Szent Lajos Joinville-je megszületik, és először egymásra talál, azonosítani tudunk a könyvben egy olyan szövegrészt, melyet kiindulópontnak tekinthetünk. Az akkoni történet egyik fontos jelenetét kell hozzá felidéznünk, mely azt a pillanatot örökíti meg, amikor Lajos király meghozza azt a bizonyos, további életútjának talán minden szempontból *legmeghatározóbb döntését*, hogy – szöveg szerint – „*Joinville tanácsára* és a tanács többségének javaslata *ellenére*" a Szentföldön marad. Ennek a jelenetsornak a megismerése most azért is fontos, mert *benne* és *általa* lép új dimenzióba Joinville és a király személyes kapcsolata.

A fölvezetés a királyi tanácsot követő vacsorának a leírásával kezdődik. „*Mikor az asztalokat már megterítették, a király most is maga mellé ültetett, ahogy mindig tette, amikor a fivérei nem voltak jelen. De az egész étkezés alatt egyetlen szót sem szólt hozzám, ami pedig nem volt a szokása, mert az asztalnál mindig figyelt rám. Ekkor valóban azt hittem, hogy megneheztelt*" (…).[1139] A folytatásra már a vacsorát és az esti imát követően, a király szobájában került sor. „*Mialatt a király a hálaimát hallgatta, odamentem egy vasrácsos ablakhoz, mely a király ágya fejének közelében, egy beugróban volt. Karjaimat a rácsok között kinyújtva tartottam*"(…)[1140] „*Midőn ott álltam, odajött a király is, s rátámaszkodott a vállamra, két kezét pedig a fejemre tette* (…) *ahogy elfordítottam a fejem, a király keze véletlenül az arcomra esett, s így felismertem az ujján viselt smaragdgyűrűről. E szavakkal fordult hozzám: Egy szót se szóljon, mert meg akarom kérdezni öntől, hogy fiatalember létére honnan volt akkora bátorsága, hogy nekem a maradást merte tanácsolni Franciaország összes nemes és bölcs urával szemben, akik azt javasolták, hogy menjek.*" (…) *Azt mondja* – folytatta – *hogy rosszul teszem, ha elmegyek? – Igen, uram* – feleltem – *Isten engem úgy segéljen! – Ha én itt maradok, ön is itt marad? – Igen* – mondtam (…) *Akkor legyen nyugodt* – mondta – *mert*

[1139] JOINVILLE, 2015., **430**.
[1140] *Uo*., **431.**

nagyon hálás vagyok azért a tanácsért, amelyet nekem adott. De erről ezen a héten még senkinek ne szóljon!"[1141]

Jól látható: a jelenetnek igazi „dramaturgiája" van, és az előadásában a kivételes jelleget maga király emeli meg azzal, hogy elhatározását a *nem* a testvéreivel, *nem* országa legnagyobb báróival, még csak *nem* is a királynéval, hanem *Joinville*-lel osztja meg elsőként, miközben döntése kihirdetéséig a titoktartását kéri. Kétségtelen: a fenti részlet (valószínűleg lélektani szempontból is) a mű egyik kulcs-jelenete. Tartalma és üzenete pedig a gondolatmenetünk szempontjából is meghatározó. Ha igaz, ha nem, a fenti párbeszéd, ha teljesen úgy zajlott le, ahogy Joinville leírja, ha nem, a *mű egészét* tekintve mindenképpen megkerülhetetlen: erős és mélyen személyes kép áll előttünk. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy ez a jelenet valójában Joinville Szent Lajosának, és egyben Szent Lajos Joinville-jének – és a köztük lévő szilárd kapcsolatnak a *színre vitele* – a lényegi megfogalmazása és lírai leírása.[1142] Sőt, ebben a *történet egyéni valamint személyes csúcspontja, és a valódi sorsfordító történelmi döntés pillanata egybeesik*, és – János úr interpretációja szerint – ettől kezdve szorosan *összefügg*.

A két főszereplő a műben *itt* és *ekkor* találkozik össze igazán, talál egymásra valóban a tanító és a tanítvány, a király és tanúságtevő történetírója intellektuálisan és szimbolikusan is, egyesülvén egy örökre szóló szövetségben: itt kezdődik meg a *közös* (és ha történetüknek az utóéletét is nézzük, évszázadok óta tartó) és *elválaszthatatlan* útjuk.

Ez alapozza meg a szent *király* és a jóbarát *sénéchal* nimbuszát, s általa válik igazán és végleg *kiválasztottá* maga Joinville is. Itt tehát nem egyszerűen csak arról van szó, hogy Joinville saját szerepéről igazat állít, avagy sem. Még csak arról sem, hogy a szöveg szerint Joinville a tanácsával mennyire döntően befolyásolja az ő Lajos királyát a kiválasztottak útján való végighaladásban,[1143] hanem arról, hogy *ezen az úton együtt indulnak el*.

A könyv tehát valóban értelmezhető egy olyan *monumentális tanúságtételként* is, mely ennek a közös küldetésnek a szolgálatában született meg, és él tovább. S a műben „Joinville Szent Lajosa" mellett, vele együtt és tőle elválaszthatatlanul ez által jelenik meg „Szent Lajos Joinville-je" is. Ezért van a műnek két főszereplője. Közben pedig megteremtődnek a legendás barátság későbbi „kettős mítosza" kibontakozásának a feltételei is.

Szent Lajos humanizált képének nem kis mértékben Joinville által táplált ragyogásából pedig a fény folyamatosan visszavetül a hűséges barát és történetíró alakjára, csak azt

[1141] Figyelemre méltó, hogy itt az a ritka eset fordul elő, amikor a király és Joinville között idézett párbeszédben a király nem szólítja őt *sénéchal*-nak. Ez is az intimitás jele: a beszélgetés tartalmához a hivatalra / méltóságra utaló megszólítás kevéssé illik. *Uo*., **432, 433.**

[1142] *Uo*., *Képmellékletek*, No. 11.

[1143] LUCKEN, *L'évangile…*, 466.

kiemelve – és a többit ez által homályban hagyva –, amit János úr az utókor számára láttatni szeretett volna magából és barátjából. Megkockáztathatjuk: az akkoni élmények hatása nélkül Joinville műve talán meg sem születik; – de ha mégis, akkor valószínűleg nem ilyen lenne.

IV. Joinville és Szent Lajos világa. Utóélet és konklúzió

Joinville könyvének világa tökéletesen tükrözi azokat a jelentős változásokat, melyek a 13. század második felében a *Christianitas* által belátható világban bekövetkeztek. A mű térben, időben és tematikában is óriási területeket ölel föl. Ez a korszak egy olyan korabeli „információrobbanás" és „globalizáció" időszaka, melynek egyik vezérmotívuma Kelet és Nyugat intenzív, konfliktusokkal terhelt és bonyolult kölcsönhatásokban fejlődő találkozása.

A kelet-nyugati expanzió komplex jelenségének ekkorra már egyértelműen irreverzibilis hatásai vannak: katonai, politikai, dinasztikus, egyházi, vallási, kereskedelmi, intellektuális, társadalmi, művészeti aspektusai jelennek meg. Fontos látni, hogy a század közepén a nyugati kereszténység még következetesen Kelet felé tekint, a Napkelet és a Szentföld, a szent helyek, de mindenekelőtt a földi és az égi Mennyország, Jeruzsálem igézetében él, és élete s történelme fő sodorvonalát elsősorban a Jeruzsálem – Konstantinápoly – Róma „tengelyben" látja. Ugyanakkor viszont – a külső és belső kényszerek hatására – kezd befelé fordulni. Szent Lajos ennek a folyamatnak aktív – talán mondhatjuk, hogy nyugati uralkodóként talán az egyik legaktívabb – szereplője. Joinville pedig e téren is királya leghűségesebb követői közé tartozik.

Műve – valamilyen szinten – az összes fenti témát érinti. A maga lehetőségeivel végigköveti a nyugati feudális világ átalakulását és eljut a középkori modernség küszöbére. A „*tranlatio*" elmélete és logikája Kelet értékeiből egyre többet helyez át Nyugatra, a nyugati kereszténység új energia-központját jelentő Francia Királyságba. Ott alakul ki a *Christianitas* hatóköréből mindinkább kikerülő, magára maradó szentföldi Jeruzsálem spirituális mása: Párizs, a *Passió* ereklyéinek és a koldulórendek kolostorainak a védelme alá kerülő „új Jeruzsálem." Szent Lajos „jó törvényekkel" és immár a „nép javára" is kormányzó mennyei udvartartása, a szentség útján meginduló majd a nemzeti dinasztikus szentkultusz kibontakozását megvalósítani kívánó szent király országa. Joinville és könyve Szent Lajos életén át, ennek az átfogó folyamatnak a tanúja is.

Ebben a vázlatosan felrajzolt a világképben 1254 után maga Szent Lajos hozza el az alapvető változást. A *translatio* már említett gondolata jegyében még a Szentföldre indulása előtt elindít egy folyamatot, melynek kiindulópontja a Sainte-Chapelle létrehozása volt (1248), mely a gótika csúcsteljesítményeként megalkotott óriási ereklyetartóként fogadta be Krisztus szenvedésének Konstantinápolyból megvásárolt ('megváltott') ereklyéit,[1144] amelyek Párizst nem csak Franciaország, hanem az egész kereszténység kivételes kultikus központjává tenni voltak hivatottak. Szent Lajos új építményének ez az *első* pillére. A *második* Saint-Denis, a nemzeti monarchia és dinasztia új kultikus központja.[1145] A *harmadik* a monarchia és a keresztes hadjárat eszméjének a közös valorizálása, a *negyedik* a 'jó kormányzás' – vagyis az ország átfogó reformja, a záróköve pedig a király szentté avatása, s ez által Szent Lajos monarchiájának a „legkeresztényibb" királysággá való átalakulásának fölgyorsítása lesz. Egy olyan átalakulási folyamat elindításának és betetőzésének lehetünk tehát a tanúi, melyre valójában az „ember feletti ember", a 'super homo' kanonizácójának aktusa teszi majd föl a „szentek koronáját". [1146]

A Szentföldön – mint Joinville írja – Lajos király megfosztotta magát attól, hogy saját szemeivel lássa Jeruzsálemet, amikor visszautasította a számára felajánlott lehetőséget, hogy oda zarándokoljon; – s tette ezt azért, mert az Úr nem adta meg neki az esélyt, hogy a szent várost fölszabadítsa.[1147] Ez a Joinville által is kihangsúlyozott megközelítés már egy igen

---

[1144] Jean RICHARD, Alain ERLANDE-BRANDENBOURG, Jean-Michel LENIAUD (ed. par.), *La Sainte-Chapelle: l'art au temps de Saint Louis*, Ed. Faton, Dijon: 1995. Lajos király 1238/39-ben vette meg (pontosabban vette meg az ereklyék *őrzésének* a *jogát*) a velenceieknek már elzálogosított töviskoronát, majd a VI. Baudouin de Hainaut konstantinápolyi császárral való egyezkedést követően a Szenvedés többi ereklyéjét (1241, összesen 20 darabot), olyan áron, ami több mint kétszerese volt a Sainte-Chapelle építésének, és meghaladta a Francia Királyság éves jövedelmének a felét. Jannic DURAND, *Le trésor de la Sainte-Chapelle*, Réunion des Musées nationaux, Paris: 2001.; UŐ., *Les reliques de Constantinople*, Dossier d'archéologie, vol. 264. (2001) juin, Ed. Faton, Paris: 160-165.; Olivier V. LEFRANC, *Racines orientales du système monarchique des Capétiens. Les reliques de la Passion*, Revue française d'histoire des idées politiques, (2002/1) No. 153., 3-15. https://www.cairn.info/revue-francaise-d-histoire-des-idees-politiques-1-2002-1-page-3-14.htm (Letöltve: 2018.02.28.), Étienne ANHEIM - Ghislain BRUNEL, *La Sainte-Chapelle: fondation et liturgie*, in GOURCOUF – LE POGAM, 89-100.; LE POGAM, *La Sainte-Chapelle: architecture et décor,* in UO., 101-110., Françoise PERROT, *Le vitrail à la Sainte-Chapelle,* in *Uo*., 111-130.

[1145] Damien BERNÉ, *Saint Louis et la mémoire royale à Saint-Denis,* in GOURCOUF – LE POGAM, 67-78.

[1146] Szent Lajos szerepére vonatkozóan lásd Colette Baune átfogó elemzését: BAUNE, *La naissance…,* 173-218.

[1147] Amikor a damaszkuszi szultán fölajánlotta Lajos királynak, hogy menlevéllel látja el, hogy Jeruzsálembe zarándokoljon, a király Tanácsot hívott össze, mely azon a véleményen volt, hogy a király „*ne menjen oda*". Ezt Oroszlánszívű Richárd egy történetével indokolták, aki, midőn világossá vált számára, hogy a várost nem tudja bevenni, e szavakkal fordult Istenhez: „*Istenem, könyörgök hozzád, ne engedd látnom szent városodat, mert nem tudom őt ellenségeid kezei közül megszabadítani.*" Emellett figyelmeztették Lajost, „*hogy ha ő, aki a legnagyobb keresztény király, úgy végezné zarándokútját, hogy Jeruzsálemet nem szabadította meg Isten ellenségeitől, akkor minden utána jövő király megelégedne azzal* (…), *és többé Jeruzsálem városának felszabadítására nem törekedne.*" JOINVILLE, 2015., **556**, **557**.

fontos szemléletváltozás, sőt, koncepcióváltás hordozója. A fentiek értelmében, Lajos király szándékai szerint és aktív közreműködésével, Párizsban és Île-de-France területén nem csak a nemzeti monarchiának és dinasztiának születik ekkor új kultikus központja, hanem az egész kereszténységnek: Szent Lajos, aki az igazi küldetését a keresztes hadjárat katonai bukását és erkölcsi dicsőségét követően népe boldogításában s az országa javára való munkálkodásban véli megtalálni, ezzel szoros összefüggésben a *földi* Jeruzsálem mását immár *Párizsban* alkotja meg. Nem kétséges: rendkívüli érzéke volt ahhoz, hogy korát, alattvalóit, a kor szellemét megértse, és volt szándéka, tehetsége, és voltak eszközei, hogy azt befolyásolja is.

Szent Lajos Franciaország legkarizmatikusabb uralkodója, a francia királyok között az egyetlen szent. A 13. században ugyancsak egyetlenként, ő a nyugati kereszténység utolsó szentté avatott királya. Vérvonala tiszta: nem maradtak feljegyzések kalandokról, természetes gyermekekről. Szent Lajos nem vadászott: a „kedvtelésből való ölés" távol állt tőle.[1148] (Bizony – mint említettük – különösen nagy a kontraszt, ha Szent Lajos unokáinak és dédunokáinak a generációjára gondolunk, amikor utódai, a királyi család tagjai közül többen is tevékeny szerepet játszottak a dinasztia drámai erkölcsi süllyedésében.)[1149] Feltűnő az is, hogy Joinville mennyire keveset ír (leszámítva azt a néhány már idézett szentföldi gesztába illő csatajelenetet) a király harcokban való részvételéről, lovagként való vitézkedéséről. (Még arról sem tudunk, hogy konkrét harcban összemérte-e valaha az erejét bárkivel is. Fogságba kerülésekor az emberei vitézül küzdenek, ő nem: méltósággal – vagyis fizikailag nem legyőzetve – kerül a „szaracénok" fogságába.)

Szent Lajos a középkori francia történelem egyik legfontosabb, világszerte legismertebb és legelismertebb személyisége. Azok közé a ritka történelmi nagyságok közé tartozik, akikről a középkor kapcsán elmondhatjuk, hogy kiemelkedő tekintélyüket már életükben kivívták maguknak, ráadásul nemcsak Franciaországban, hanem a korabeli keresztény országokban, sőt még a muszlim államokban és a világhódító mongol birodalomban is hasonlóan vélekedtek róla.[1150]

Joinville *Szent Lajos életé*ről írott művének tartalmi és műfaji gazdagságát, eredetiségét az előző fejezetekben igyekeztem bemutatni. Joinville és Szent Lajos univerzuma egy lüktető

[1148] LE GOFF, *Következtetések*, 269, 273.

[1149] Gondoljunk csak itt a „Nesle-torony" történetére, vagy unokájának, az angol királyné Franciaországi Izabellának viharos, botrányokkal terhelt korszakára. *La Tour de Nesle. De pierre, d'envie et de fiction*, Catalogue de l'exposition dir. Jocelyn BOUQUILLARD, Patrick LABOUR, Valentine WEISS, Bibliothèque Mazarine et Éditions des Cendres, Paris: 2014.

[1150] Yann POTIN, *Saint Louis l'Africain. Histoire d'une mémoire inversée*, in *Afrique & Histoire*, I. Verdier, Paris: 2003. 23-74.

korszak, egy „globalizálódó” világ, melynek különböző rendű és rangú szereplői ott mozognak a könyvben. Az egymással rendre konfliktusba kerülő univerzális hatalmak, a feltörekvő „nagy monarchiák”, a királyi hatalom, a nemzeti monarchia felé haladó dinasztia, nagyhatalmú bárók, territoriális fejedelmek és a vazallusi viszonyrendszerüket, valamint családi kapcsolataik hálóját folyamatosan szövő lovagok és családtagjaik, a *prud'homme*-ok és a *legisták*, egy új helyzetben a saját szerepét kiteljesíteni igyekvő, és egyben új küldetését kereső egyház, a koldulórendek dinamikája, az egymásnak feszülő vallások és civilizációk, a bárók és udvaraik, a „feudális-kori” keresztes lovagok utolsó nagy generációja, és a 13. századnak az ismert világot kibővíteni, fölfedezni és megérteni kívánó alakjai és intézményei – köztük előkelő helyen a városok világa (pontosabban mindaz, ami ebből beszűrődhet a történetbe) – ott sorjáznak Joinville könyvének lapjain. És mind hangsúlyosabban megjelenik benne a korabeli ember is: betekintést kaphatunk gondolatvilágába, egyes kérdésekben megismerjük a világról alkotott felfogását, vágyait, szűkebb és bővebb környezetét, reakcióit, életének egy-egy vidám, vagy éppen drámai pillanatát.

Joinville Szent Lajosa ennek a világnak a *középpontjában* helyezkedik el. Ha elmondható, hogy Szent Lajos a középkor legismertebb és legnépszerűbb francia királya, az sem kétséges, hogy Joinville a 13-14. századi francia történeti irodalom legeredetibb és ma már kétségtelenül a legnépszerűbb alkotója. Utóélete – mely igen tanulságos – ugyanezt sugallja.

A Joinville-műből sugárzó természetesség és frissesség azért lehet olyan hatásos, mert tartalmilag a szerző egész világára kiterjed: még pedig azzal, hogy szereplői nem csupán a társadalom hierarchikus rendjének az alkotóelemeiként kapnak helyet Joinville univerzumában, hanem valódi emberként, akiknek természetes, egyéni és általánosan emberi reakcióik vannak. Joinville eljut odáig, hogy a köznépről ugyan keveset beszél, de kötelességének – és a jó uralkodó mindinkább elsődleges küldetésének – tartja, hogy a „népe javára” cselekedjen. Gondoskodik róla, hogy a keresztes hadjáratot leíró krónika olvasása során folyamatosan ott érezzük a tömegek (beleértve a gyakran kiszolgáltatott helyzetben lévő 'egyszerű nép' – a '*menu peuple*') jelenlétét és mozgását, és epizódszerűen föltűnjenek a legkülönbözőbb helyen, helyzetben cselekvő egyes emberek is. A keresztes hadjáratban részt vevő „egyszerű zarándokok” pedig nemcsak, hogy osztoznak uraik sorsában, de a manszúrai ütközetben elszenvedett súlyos veszteség és a fogság számukra még nagyobb megpróbáltatásokat jelent.[1151]

[1151] Vagy áttérnek a muszlimok hitére, vagy a halál várja őket. Mint láttuk, Joinville elmondja, hogy a törökök a muszlim hitre való áttérésre szólították fel a foglyokat, akik közül a megtértek életben maradhattak, a hitük

Megjelenik Joinville történetében ennek a színes világnak sok jellemző alakja, ami különösen vonzóvá és érdekessé teszi szövegét: keresztesek, polgárok, lovagok, bárók, grófok, hercegek, királyok, prelátusok, ügyes hajósok, vitéz harcosok, papok, klerikusok, megvetett adószedők, anyjuk védelme alatt utazó gyermekek, hűséges vagy engedetlen szolgálók. A különböző országok és népek tagjai: mindenekelőtt a champagne-iak, majd flamandok, burgundiak, bretagne-iak, déliek, birodalmiak, genovaiak, ciprusiak, bizánciak, a szentföldiek, angolok, franciák, aragóniaiak és más népek a keresztény világ távoli részeiből – mint például a norvégok.

Hosszú élete során Joinville a korabeli világ két „energiaközpontjában", a Szentföldön és a Francia Királyságban élhetett, s a maga módján személyesen is tanúja lehetett a „*translatio*" azon folyamatának, melynek eredményeképp, mint láttuk, ez a központ végérvényesen áthelyeződött keletről Nyugatra. Ez a folyamat Joinville korában, „Joinville századában" zajlott le és műveiben eredeti módon örökítettett meg.

Magyarország, Közép- és Kelet Európa – leszámítva a bizánci és szentföldi kontextusban is megjelenő steppei népeket – nem tartozik bele igazán Joinville látóterébe. A közel-keleti népek bemutatása viszont gazdag, friss és informatív: rendre föltűnnek a könyv lapjain az arabok, a perzsák, a törökök, az örmények, a beduinok, az asszaszinok, a kunok, a tatárok is – tehát az egész színes korabeli, mozgásban lévő világ. Mintegy hatvan év sokrétű aktivitása, ismeretanyaga, tudása és élettapasztalata sűrítődik egybe Champagne *sénéchal*jának művében, s teszi azt kivételesen egyedi és megismételhetetlen alkotássá.

IV.1 Az utóélet: Joinville és a Szent Lajos kultusz kibontakozásának fázisai

Joinville Szent Lajosát fokozatosan ismerte és *szerette meg* az utókor. Amikor időnként a gondolatmenetünkhöz is kiindulópontként szolgáló, manapság már elsősorban Le Goffhoz kapcsolódott „*Szent Lajost Joinville alkotta meg*" – megállapítást idézzük, gondolnunk kell arra is, hogy Le Goff korántsem volt egyedül ezzel a véleményével, és még csak azt sem mondhatjuk, hogy a Joinville-életmű kutatói korábban nem fogalmaztak hozzá

mellett kitartókat pedig azonnal lemészárolták. A *Credo*, mint láttuk, azoknak a muzulmánok fogságában sínylődő keresztényeknek a hitét volt hivatott megerősíteni, akik e szörnyű fenyegetettség súlya alatt éltek.

igen hasonló módon.[1152] Álljanak itt közülük példaként Gaston Paris szavai: „*Szent Lajos története, ha elvennénk belőle mindazt, amit Joinville-nek köszönhet, olyan lenne, mint egy húsától megfosztott csontváz: a sénéchal emlékeiből kölcsönzött képek és részletek adják meg neki az élet színeit*."[1153] A folyamat azonban, mely a fenti megállapításokhoz elvezetett, meglehetősen hosszú volt, és nem volt zökkenőmentes.

Nagyon leegyszerűsítve, a Szent Lajos kultusz kialakulásának három jelentősebb szakaszát különböztethetjük meg, melyekhez Joinville könyve különböző erősséggel kapcsolódik. Az első szakaszról mondhatjuk azt, hogy már a király életében megkezdődött, a halálát követően pedig még inkább felgyorsult és kiterjedt. Legfőbb propagátora IV. Szép Fülöp volt és a francia egyház. Ez a korszak a középkor utolsó századaira tehető, és elsősorban a Capetingekhez aktivitásához kapcsolható. (Erre az időszakra Joinville művének komoly ráhatása még nem mutatható ki. A hatalomnak ekkor még kizárólag az egyház, a koldulórendek és a dinasztia szentjének Szent Lajosára volt szüksége.)

A második korszak a Bourbonokhoz kötődik, akik legitimációjukat a Szent Lajostól való egyenesági leszármazásukhoz is kapcsolták, a szent király kultuszát a korábbi alapokon továbbfejlesztették, politikai céljaikhoz igazították, nevét átvették, alakját a monarchia szimbólumai közé emelték. Ebben a korszakban kezdődött Joinville könyvének az első kiadások következtében is felgyorsult, szélesebb körű diffúziója, aminek következtében a *sénéchal* műve elfoglalta a helyét a korra vonatkozó legfontosabb források *között*. (Ekkor elsősorban az uralkodói kvalitások szublimációjaként és a Bourbon-dinasztiának a kivételes erkölcsi erővel rendelkező, a szentség glóriájával körülvett ősét látták és láttatták benne, s a „legkeresztényibb királyok" – 'les rois très chrétiens' – legfőbb patrónusaként tekintettek rá.)

A harmadik korszak valójában a francia forradalmat követő időkben kezdődött, igazi kibontakozása azonban a 19. század második felében következett be. Ez az időszak bizonyította, hogy Szent Lajos alakja „modernizálható", kultusza nem csak a legitimisták kiváltságos területe, hanem a modern Franciaország – beleértve a köztársaságot is – számára ugyancsak üzenetet és értékeket hordoz. Ez a korszak Joinville széleskörű elismerésének – úgy is fogalmazhatunk, hogy „historiográfiai kanonizációjának" – a kora. Ha úgy tetszik, egy újfajta Szent Lajos mítosz győzelemre vitelének, és ezzel együtt egy „fordított mítosz" kialakulásának az időszaka. Ebben a korszakban tehát Joinville műve már kulcsszerepet játszott – és játszik ma is.

[1152] FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe au biographe,* in QUÉRUEL, 73-74.
[1153] PARIS, 1898., 451.

Ez a fejezet nem azt a jelen keretek között lehetetlen célt tűzi maga elé, hogy Szent Lajos emlékezete és a későbbi Szent Lajos kultusz alakulásának átfogó bemutatására vállalkozzék, hanem csupán arra, hogy felidézze Joinville művének – és szükségképpen valamelyest Joinville Szent Lajosának – az utóéletét, és utaljon annak egyes főbb elemeire, kövesse lépéseit és megjelölje főbb fejlődési irányait. Itt csupán azokra kérdésekre koncentrálunk, melyek orientálóak, és szorosabban kötődnek Joinville-hez és művéhez. Ebbe beletartozik mindaz, amit Joinville a Szent Lajos kultusz kialakításáért és megszilárdításáért még életében tett, valamint – utalásszerűen – az is, amit a kultusz kibontakozása, valamint Szent Lajosnak és korának a jobb megismerése érdekében az utódai, a későbbi korok gondolkodói (Voltaire, Sainte-Beuve, Montalembert), tudósai, a disszertáció *Bevezetésében* és a korábbi fejezetek elemzései során gyakran idézett történészei és irodalomtörténészei Joinville művének felhasználásával alkottak.

IV.2. A mítosz és a „fordított mítosz”

A mítoszteremtés – mint láttuk – már Lajos király életében megkezdődött. Ahogy halálának rituálisan megrendezett körülményei sejtetik és az arról szóló beszámolók is mutatják, amikor Lajos király számára ugyan a földi élet Tuniszban, a hamuágyon, 1270. augusztus 25-én, „*Krisztus halálának órájában*”[1154] véget ért, a szentté válás, és vele együtt a kultusz- és mítoszteremtés folyamata azonban új szakaszába lépett. Szent Lajos halálát követően igazi, mély és a társadalom szinte minden rétegét érintő mozgalom indult a király kultuszának további elmélyítése, kimunkálása, kiszélesítése és ápolása – egyszóval Lajos király kanonizációja érdekében.[1155]

Pápák sora foglalkozott a kanonizációhoz szükséges anyag összeállításával, a szentté avatási per előkészítésével. A mítoszteremtésnek tehát van egy korai története. A szentté

[1154] A keresztre feszítést (12 óra) követő harmadik óra. JOINVILLE, 2015., **757**. és 259. o.651. lj.; lásd továbbá Caroline SMITH, *Martyrdom and Crusading in the Thirteenth Century: Remembering the Death of Louis IX'Crusades,* in Al-Masaq: Islam and the Medieval Mediterranean, No. 15. (2003), 189-196.; ugyancsak idézi Cecilia GAPOSCHKIN, *Louis IX and the Liturgical Memory, in Memory and Commemoration in Medieval Culture,* ed. Elma BRENNER, Meredith COHEN, Mary FRANKLIN-BROWN, Ashgate, Farnham / Barlington: 2008. Elektronikus változat https://www.researchgate.net/publiocation/289802339 . (letöltve: 2018.03.21.)

[1155] Átfogóan mutatja be ezt a folyamatot Cecilia Gaposchkin könyvfejezete. GAPOSCHKIN, *The Making of Saint Louis…,* 48-68.

avatási procedúrának nagyon sok és befolyásos támogatója és tanúja volt. Joinville, akkor még, csupán volt egy közülük. Tanúskodik a perben, de többre nem kíváncsiak a vizsgálatot végző megbízottak. A szent király „mennyei-hasonmás udvarának" résztvevői, tisztségviselői, előkelő és egyszerűbb működtetői mind annak érdekében tevékenykedtek, hogy az uralkodó szentként való elismerése mielőbb bekövetkezzék.[1156] A kanonizálási folyamat végigvitelén tehát hatalmas, eltökélt és buzgó sereg munkálkodott[1157] e földi világban, mire a folyamat 1297. augusztus 11-én végre a beteljesedésig jutott.

VIII. Bonifác kanonizációs bullája és búcsúlevelei jól tükrözik a királynak a 13. század második felében már széleskörűen elismert, kivételes tekintélyét. A pápa részéről két dokumentum született, s mindkettőnek a felvezetése igen beszédes és szimbolikus; az első a „*Reddite quae sunt Caesaris Caesari et que sunt Dei Deo*", a második a „*Rex pacificus magnificus est*". A pápa a bulla szövegének kezdő szavaival – „*Gloria, laus et honor tibi*" – Theodulf d'Orléans[1158] 9. századi körmeneti himnuszát idézi. A bulla bevezetője párhuzamot állít föl *Krisztusnak Jeruzsálembe* és *Lajos királynak a szentek közé* való bevonulása között.[1159]

Super homo – mint láttuk, ez a szó szerepel VIII. Bonifác Lajos király szentté avatását kinyilvánító bullájában.[1160] A *„super homo",* a *„supra hominem"* megfogalmazások ezeknek a dokumentumoknak valóban különös hangulatot kölcsönöznek. A középkorban senki másra nem alkalmazták ezt a kifejezést.[1161]Az 'ember fölötti ember' képének megalkotása különleges kompromisszumnak tűnik a pápa részéről; – ez a kifejezés éppen annyira egyéni, mint amennyire egyedi a királymodell és a történelmi személyiség, akire használtatik. Úgy tűnik, hogy a *super homo* kifejezés Lajos király számára lett kitalálva.

Mint láttuk, az sem kizárt, hogy éppen azért, mert az egyház – illetve a pápa – igen megfontolt és intelligens módon, végül is ezt a kétségkívül hatásos megfogalmazást helyezte szembe (vagy legalábbis ezzel helyettesítette) azokkal a francia egyház által is támogatott

---

[1156] „*Az egyház meghagyhatta volna IX. Lajost a történelemnek. Ehelyett az oltárokra helyezte.*" GUÉRANGER, *Saint Louis…*, 2008, 13. Jacques Le Goff megfogalmazásában: létrejött „*Az oltár és a trón nagy szövetsége*". LE GOFF, 1996, 781–783.

[1157] M. Cecilia GAPOSCHKIN, *Boniface VIII, Philip the Fair, and the Sanctity of Louis IX,* in Journal of Medieval History, No. 28. (2003), 1-26.

[1158] Theodulf d'Orléans (760-821) a Karoling reneszánsz egyik legjelentősebb alakja.

[1159] GUÉRANGER, *Saint Louis…*, 16, 112–135, 136–151, 152–159. Ebből akár az is kiolvasható lenne, hogy a pápa és Franciaország közötti kapcsolatok kiemelkedően jók. Valójában a Szent Lajos kanonizációs bulláját VIII. Bonifác „*Unam sanctam*" bullájától (1302. október 18.) alig több mint négy év választja el, melynek során – mint tudjuk – az egyházi és a világi hatalom ismét kíméletlenül felszínre törő rivalizálásának egyik legfontosabb fejezete zajlik majd le az európai kereszténység történetében.

[1160] CAROLUS–BARRÉ, 1994, 278–288; LE GOFF, 1996, 948–982.

[1161] LE GOFF, *Következtetések*,1996, 266, O'CONNELL, 23-25.

törekvésekkel, melyek Lajos királyt a szentség legmagasabb fokára, a szent mártírok közé kívánták emelni, és ezzel alakját még erősebben Krisztuséhoz akarták közelíteni. Ez utóbbi értelmezés persze ekkor már nem csak, hogy létezett, de tökéletesen illeszkedett volna is Szent Lajos halálának Joinville által is leírt, megtervezett, szinte rituális krisztusi végkifejletéhez, s mögötte már sokaknak az a szent meggyőződése munkált, hogy Lajos királyt vértanú szentnek tekintve a lehető legmagasabb piedesztálra kell emelni.[1162] S ez nem csak Joinville-nél hangoztatott igény, hanem tökéletesen egybevág a francia egyház szándékaival is, hiszen Geofroy de Beaulieu maga is hasonló módon fogalmaz.[1163]

Úgy tűnik, ezt a törekvést VIII. Bonifác bullája már inkább visszafogni, de legalábbis kanalizálni törekedett; – hiszen a bullából például (talán egyáltalán nem véletlenül) hiányzik is a „*krisztusi halál időpontjára*" való utalás.[1164] „*Nem tettek érte eleget*" – mondja is Joinville, aki elégedetlen a szentté avatási döntésnek ezzel a részével, és mindent meg is tesz annak érdekében, hogy Lajos király mártír voltát hangsúlyozza.[1165] Azonban Joinville-nél nem csak ez alapozza meg a király mártírságát, hanem az a ritka és kiemelt áldozatvállalás is, hogy népéért „*négyszer tette ki magát halálos veszedelemnek,*" melynek során „*nagyszámú szenvedés*" volt az osztályrésze. Eszerint az ő keresztes hadjáratai valójában már a *passio* részét jelentenék volna.[1166]

A pápai udvar azonban nem mutatott kellő fogékonyságot arra, hogy Lajos királyt mátírként léptesse be a szentek sorába. Vajon nem arról is van-e itt már szó, hogy egy *mártír király* Franciaország élén, aki keresztes hadjáratban, a szent zarándoklatban vállalt két ízben is elkötelezettséget, s maga is kereszteskénti (kissé tendenciózus interpretációval, képletesen szólva a „*kereszten*"),[1167] tehát krisztusi módon halt meg, amivel a mártíroknak a Krisztussal kezdődő sorába lépett; akinek legfőbb gondja az univerzális hatalmak számára rendre

---

[1162] JOINVILLE, 2015., **5**.

[1163] SAINT-PATHUS, (Delaborde), 1899., *Vie…*, 3-4.; LE GOFF, 1996., 384.; BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…*, 77.

[1164] Mint már említettük Kasztíliai Blanka beatifikációjának ötletével kapcsolatban, talán a pápaság már kezdett tartani attól, és nem is alaptalanul, hogy a nyugati kereszténység legdinamikusabban fejlődő, vezető szellemi és politikai hatalmává előlépő és nemzetközi szinten is meghatározó szerepre törő nemzeti monarchiája és dinasztiája túlzottan megerősödve lép majd be a nemzetközi politika porondjára.

[1165] Itt emlékeztetünk arra a többször idézett párhuzamra, miszerint a *kereszten* és a *kereszteskénti* meghalni Joinville érvelésében azonos szintre emelkedik: „*Mert ha Isten a kereszten halt meg, úgy ő is, hiszen keresztes volt akkor, amikor Tuniszban elérte a vég.*" JOINVILLE, 2015., **5.**

[1166] A mártírság értelmezésére és Szent Lajos mártír voltára vonatkozóan lásd Caroline SMITH, *Crusading in the Age of Joinville,* Burlington: 2006., 99-107, 139-149.; Cecilia GAPOSCHKIN, *The Place of the Crusaders in the Santification of Saint Louis*, in *Cruasades: Medieval Worlds in Conflict*, ed. Thomas. F. MADDEN, Vincent RYAN, Ashgate, Farnham / Burlington: 2008., 203-206. LE GOFF, 1995., 1008-1012.

[1167] Amikor Lajos király részt vesz a Sidonnál elesett keresztesek eltemetésében, a keresztesekről, mint *mártírokról* beszél, akik „*már mind a Paradicsomban vannak.*" Saint Pathus szövegét idézi LE GOFF, 1996., 1009.

megfogalmazott feladat, a béketeremtés és az igazságosság idejének az elhozatala, tekintélyben immár bizton rivalizálhatna a császárral, sőt, akár a pápával is? A pápa nyílvánvalóan – és nem is alaptalanul – már érezhette az ebben rejlő veszélyt. S noha erre a konfliktusra nyíltan majd csak Szép Fülöp uralkodása idején kerül sor, a feltételei azonban már előbb megteremtődtek, Szent Lajos korában már léteztek, és végül az ő kanonizációja által bontakoztak ki és váltak a hatalmi-politikai erő forrásává.

Elgondolkodtató az is, hogy mikor született meg, és valójában kihez kötődött a szentség útjára lépő Lajos király képének megalkotása. A *Credo* és a *Könyv* együttes tanulmányozása nézetünk szerint itt is közelebb visz a megoldáshoz. Ez alapján ugyanis fölvetődhet a kérdés: vajon a Joinville művében is megjelenő uralkodó-modell megalkotásában részt vett-e a király, és ha igen, mennyire aktív volt benne a szerepe? Nehéz megítélni, de korábbi fejtegetéseink alapján nem zárnánk ki azt a feltételezést, hogy a könyvben megrajzolt uralkodó-modellt valószínűleg nem, de legalábbis *nem egyedül Joinville találta ki*, hanem talán *maga Szent Lajos*, akinek alapvetően orientáló, oktató-moralizáló szavait – egyébként forrásként a királyt is rendre megnevezve – Joinville lejegyezte[1168] és művébe integrálva egybeszerkesztette.

A *Credo* esetében a királynak valószínűleg tudomása lehetett arról, hogy Joinville ír, s ezzel az is, hogy az ő szavai is megörökíttetnek. Ezek után joggal vetődhet föl a kérdés, hogy a *Hiszekegy* kommentárjaiban, majd a könyv egyes részleteiben *milyen mértékű* lehetett Lajos király „szerzősége.*”* Gyanítható, hogy Lajos király nem teljesen véletlenül tette azokat a gesztusokat, amelyeket tett, és amelyeket följegyeztek róla: *tudatosan* készült szerepére, majd küldetésére. Tudjuk, hogy ezekre a király más életrajzírói – Beaulieu, Saint-Pathus – is fogékonyak voltak és felfigyeltek. Joinville esetében azonban ezek a gesztusok egyedi és termékeny környezetben elevenedtek meg és álltak össze egy interiorizált, időt álló képpé, melyet a *sénéchal* ritka elbeszélői tehetséggel, és a már említett, kivételes tanú helyzetével is élve hozott létre. Ennek segítségével tudta megragadni és láttatni Szent Lajos alakjának és személyiségének azt az oldalait, melyekre másnak „nem volt szeme,” és ráadásul ezt úgy sikerült továbbadnia, hogy az egész képet a lehető leghitelesebbé tette.

A fentiek alátámasztására, arra, hogy a király aktívan orientálta, hogy a környezetében mit gondoljanak róla, kínálkozik egy párhuzam, egy példa, melyet fentebb már idéztünk, és amely a *prudhomme* kifejezés értelmezésének a segítségével követhető végig. Forrásaink

[1168] Ez a „munkamegosztás” már a szentföldi tartózkodásuk során kialakult közöttük, ahogy erről Joinville-nek a *Credó*ban leírt szavai tanúskodnak. A *Credó*ban többször visszatérő hivatkozás a „*Lajos király mondja nekem*”, a „*király mondja nekem*”, a „*Lajos király úgy tanította nekem…*” JOINVILLE, *Le Credo*, in WAILLY 1868., **772**, **774**, **775**.

egyértelműen arra utalnak, hogy a bölcs és erényes ember, a *prudhomme* fogalmának a bevezetésében és széleskörű elfogadottságában a királynak komoly szerepe volt, hiszen ebben a kérdésben – Joinville szerint – maga is egyértelműen megnyilatkozott.[1169]

Annyi bizonyos, hogy ennek a Joinville-nél is rendre visszatérő kifejezésnek értelmezése olyan kérdés, mely Szent Lajost is régebb óta és komolyan foglalkoztatta.[1170] A francia nyelvben a 9. századtól ismert szónak van egy konkrét jelentése, amennyiben a köznapi nyelvben a bíróságok munkájában részt vevő bölcs tanácsosokra használják. Van azonban egy elvontabb, általánosabb jelentése is, mely ugyancsak a 9. századra nyúlik vissza, s ebben az értelemben jelenik meg például a *Chanson de Roland*-ban is; eszerint kezdetben a katonai elit legkiválóbb lovagjait, majd később ezen túlmenően a bölcsességükkel és erkölcsös viselkedésükkel kiemelkedő, nem nemes tagjait is jelölik vele. Esetükben tehát olyan kiemelkedő tulajdonságú és viselkedésű világi személyekről van szó, akik messzemenően tiszteletben tartják az egyház érték- és szabályrendszerét, a szentségeket, a szerint élnek és cselekszenek, a béke elkötelezett hívei, jó a hírnevük, az életmódjuk, s a társaságban a viselkedésük ugyancsak feddhetetlen.

Egy mélyen vallásos, magas etikai szintet képviselő világi elit tagjairól van tehát szó, akik között egyébként lehetnek nők is. („*prud'femmes*"). De tartozhatnak ehhez az elithez az egyház vagy éppen szerzetesrendek kiváló képviselői is („*prudhomme clerc*" – írja Joinville), ami egyben arra is utal, hogy ebben a körben automatikusan sem az egyháziak, sem a világiak nem kapnak helyet: az ember nem születik *prudhomme*-nak; – azzá válik, bizonyíthatja (sőt, bizonyítania kell), hogy az. Ez az elit tehát a maga módján társadalmilag nyitott, és közéjük tartozni nem feltétlenül a születés nemessége (az egyszerű származású Sorbon mester is *prudhomme*), hanem kizárólag az elvárt fenti erények meglétével és annak bizonyításával lehet. Joinville számára Szent Lajosnak az e világban megalkotott „mennyei udvarát" ennek az elitnek a tagjai (és semmiképpen sem a legisták!) népesítik be, és ők hívatottak arra, hogy segítsék és – amíg tehetik – segítik is a királyt a bölcs kormányzásban.[1171] Joinville felfogása szerint (ami a királyéval egybevág) a király *tanácsadóinak* csakis közülük kell kikerülniük.

[1169] *Uo.,* **801**, **805**, **813**, **832**, **840**, **843**.

[1170] O'CONNELL, *Les propos…*, 201-204. összegyűjtötte és publikálta azokat a szövegrészeket, amelyekben Szent Lajos ezt a kifejezést használja. Joinville-nél ennél sokkal több említése van. Claude GAUVARD, *Prud'homme*, in *DMA*, 1158. Leo SPITZ, „Joinville l'etymologiste (preu homme – preudomme)", *Modern Language Note*, (1947) 62 n° 8. 505-514. Monique SANTUCCI, *Peur, Prouesse, Prud'homie. La voix de Joinville dans la Vie de saint Louis*", in QUÉRUEL 1998, 141-156. Említésük Joinville-nél JOINVILLE, 2015., **32, 55, 56, 105, 120, 121, 129, 162, 168, 231, 173, 224, 232, 268, 302, 438, 560, 571, 613.**

[1171] Ahogy erre több ízben utal, s ezt fogalmazza meg a fiához intézett *Intelmekben* is. JOINVILLE, 2015., **745.**

A műben számos utalás van arra, hogy Lajos király maga mennyire fontosnak tartja, ha valaki *preudhomme (prudhomme),* azaz „bölcs és erényes", sőt – mint láttuk – Joinville idézi a király megjegyzését, miszerint ő maga is szeretné, ha *prudhomme*-nak tartanák.[1172] Joinville ezzel kapcsolatos fejtegetéseinél ismét vissza kell utalni a *Credó*ra, melynek szövegében először jelenik meg ilyen értelemben a *prudhomme*-okra való hivatkozás, mely később többször szerepel majd az ottani és a későbbi példázatokban is.[1173]

A 13. században még nem volt általánosan elfogadott (s még kevésbé kizárólagos) a francia uralkodók „számozása", inkább valamilyen rájuk jellemző (vagy jellemzőnek gondolt, esetleg akár neki is tetsző, informatív) nevet adtak nekik.[1174] Ebben a sorban Lajos király nevéhez – a fentiek alapján az *ő törekvéseivel* teljes *összhangban* – a *Preudhomme* név kezdett hozzákapcsolódni, amelyet viszont a kanonizálás természetes módon írt felül.[1175] A Lajos királynál megjelenő *„prudhommie"* fogalma a maga oldaláról a nagyapja *Augustus* jelzőjének a párja, és ugyanúgy a 12. századi reneszánsz ideáljából táplálkozik.[1176] *Prud'homme*-má lenni egy olyan törekvés, mely egyeseknek segíthet végigmenni a „szentéletűvé" válás útján.

A „Prudhomme király" azonban a feudális világ, a bárók király-ideálja. A francia királyi udvar „Szent-Lajos-i" koncepciójának megfelelően, Joinville gondosan ügyelt arra, hogy könyvében körülvegye urát „bölcs és erényes" emberekkel. Lajos király nem lett *Prudhomme*, és nem lett *mártír*. Ő ember fölötti ember, *super homo* lett és Szent. A *sénéchal* azonban ebben sem felejtette el ura óhaját: könyvében az emberközeli, elérhető és megérthető 'Prudhomme' Lajos király képe mindvégig jelen marad (ez is egy további kapocs közöttük),

---

[1172] *„Egyszer, amikor a király jó kedvében volt, így szólt hozzám: Sénéchal, most indokolja meg nekem, mi ér többet: ha egy vitéz ember erényes és bölcs* ('prudhomme')*, vagy ha ájtatos* ('dévot')*. Erre aztán megindult a disputa köztem és Robert mester között. Jó ideje vitatkoztunk már, amikor a király döntést hozott, és eképpen szólott: „Róbert mester, én nagyon szeretném, ha erényes és bölcs férfiúnak tartanának, feltéve, hogy az is vagyok, s akkor minden egyebet meghagynék önöknek. Mert erényes és bölcsnek ('prudhomme') lenni olyan nagy és jó dolog, hogy már csak puszta említése is kellemes érzés a szájnak.*" *Uo*., **32.**

[1173] JOINVILLE, *Le Credo,* in WAILLY, **805**.

[1174] *Jámbor, Kopasz, Kövér, Ifjabb, Fenséges* (Augustus), *Oroszlán, Szép, Hosszú*, *Civakodó, Jó, Bölcs, Merész* – hogy csak néhány ismert változatot említsünk a francia királyok közül.

[1175] Itt jegyezzük meg, hogy nézetünk szerint félrevezető az a gyakorlat, amely II. Fülöp nevét: *Philippe Auguste/Philippus Augustus* Fülöp *Ágost*ként fordítja magyarra, hiszen a fenti logika értelmében az *Auguste*/*Augustus* nem második keresztnév, hanem valójában az uralkodó antik hagyományokra is visszanyúló, az *„ún. 12. századi reneszánsz*" szellemében, a *császári* címmel *rivalizáló* királyi hatalomra utaló, megkülönböztető ragadványneve: *Fenséges*. Az Augustus-név Fülöp krónikásától, Rigordus-tól származik, amivel királyának tekintélyét Cézárhoz kívánta közelíteni. DUBY, *Le Moyen Age*, 331. lásd továbbá KORDÉ Zoltán*, Fülöp Ágost a modern francia és magyar történetírásban,* in GYÖRKÖS, Attila - KISS Gergely (szerk.), *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban,* DEK, Debrecen, 2013. 108.

[1176] LE GOFF, 1996, 496., SANTUCCI, *i.m*., 156.

aminek segítségével szentként is automatikusan megőrzi kapcsolatait velük. Eszköze továbbá annak is, hogy a szent királyra továbbra is lehessen valódi, hús-vér emberként tekinteni, s emiatt hatással lesz majd arra a *fordított mítoszteremtő* folyamatra is, mely a mostani elemzésünk tárgya, és amelynek beindításában, fenntartásában és további fejlesztésében magának Joinville-nek oly nagy szerep jutott.

A monarchiával szorosan összeforrt szent király alakja a kanonizációt követően gyorsan rendkívüli tekintély hordozója lett, és kultusza a közvetlen utódai és az egész dinasztia számára különösen értékessé vált.[1177] Említettük, hogy a francia uralkodó már életében úgy „alakította ki" udvarát, hogy az minden szempontból modell-értékű legyen. Láttuk, hogy a királyi udvarban az elképzelt mennyei udvar képe és a földi hatalom szoros összefüggésben vannak egymással,[1178] s hogy a földi állapotoknak igazodniuk kellett a mennyei udvar képéhez. A földi udvar tehát szent alapelvekre épül, s Szent Lajos valójában „*úgy él, mint egy példázat.*" A király készült a szerepére, ha nem is arra, hogy a szentek közé kerül, arra minden bizonnyal, hogy ideális keresztény uralkodóvá váljék.

Ebbe az irányba fordította őt a neveltetése, családja – elsősorban anyja – tanácsadói és udvartartása, mindenekelőtt a vele kivételesen szoros szellemi kapcsolatban lévő koldulórendi környezete.[1179] Kezdettől fogva ez volt Szent Lajos egyik legfontosabb alkotása és továbbadásra szánt öröksége, melynek a maga módján több életrajzírója, és a maga eszközeivel Joinville könyve is a szolgálatába állott.[1180]

A szentté avatott királynak és az általa végérvényesen a legkeresztényibb királysággá tett francia monarchia-eszménynek a modernizálódó francia királyság uralkodói számára fontos ideológiai szerepe lett. Mint láttuk, Szép Fülöp a keresztes eszmében rejlő közvetett és közvetlen erőforrásokat a monarchikus hatalom erősítésére használta föl, annak érdekében, hogy általa egy új, belső és külső dominanciára törő, a korábbi feudális kori kötöttségektől mentes királyi hatalmat építsen ki.[1181] Fülöp szinte minden jelentős intézkedése azonban (a reformoktól az

---

[1177] BAUNE, *La Nation…,* 219-225.

[1178] : „*A mennyei udvar legközelebbi hasonmása a 13. századi Európában minden bizonnyal Szent Lajos udvara volt*" KLANICZAY, 2000, 204. A mennyei udvar és a földi hatalom összekapcsolására és európai hatásaira lásd *uo*., 202–204.

[1179] LE GOFF, 1996, *Introduction,* 25-26, 30.33.

[1180] BAUNE, *La Nation…,* 219-225.

[1181] A királyi hatalom és a nagy monarchiák kibontakozására lásd KRYNEN, 1993, 69–166; a keresztes hadjárat és a királyi hatalom politikai ideológiai összefogásának legkidolgozottabb változatára lásd Pierre Dubois (1250–1321) *De recuperatione Terrae Sanctae* (1305–07) című kulcsfontosságú munkáját (éd. Charles Victor LANGLOIS, Paris: Picard, 1891). MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben,* Bp.: Line Design–HM. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2010; SÁGHY Marianne, *Keresztes háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról,* in *A középkor szeretete. Történeti tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére,* szerk. KLANICZAY Gábor, NAGY Balázs, Bp.: Eötvös Kiadó, 1999, 121–132. Vö.

öltözködésre vonatkozó általános szabályokig) a nagyapjára, Szent Lajosra vonatkozó referenciákat tartalmaz.[1182]

Noha a Joinville-nél még a király halálát megelőzően megjelenő új képlet,[1183] mely a király elsődleges küldetésének már nem a szentföldi keresztes hadjárat vezetését tekinti, hanem azt, „*ami Isten javára és kedvére*" szolgál, vagyis az országban maradást és népe érdekében végzendő „jó országlást" hírdeti, egyetlen kérdésben áll közel Fülöp elképzeléseihez, azonban teljesen más a kiindulópontjuk és a céljuk. (Egyedül az a közös bennük, hogy a feudális kor által megalkotott keresztes eszme küldetését és helyét már mindketten máshogy értelmezik, mint ahogy Szent Lajos tette.)

Világosan látnunk kell azt is, hogy az átrendeződés időszakában Joinville művének és szemléletének a francia monarchia politikájában, hagyományaiban és politikai ideológiájában – a 13. század végétől a 16. század elejéig – valójában még nem volt számottevő szerepe. A mű ekkor még ennek a folyamatnak inkább a *dokumentuma*, mint aktív befolyásolója. Az a bizonyos Szent Lajos tehát, akit „*Joinville alkotott meg*", nem a szent király közvetlen utódainak uralkodása idején, hanem csak jóval később ébred föl, „elevenedik meg" és foglalja majd el a neki járó – és ma ismert – helyet a francia történeti gondolkodásban.

A folyamat, melynek eredményeképp Szent Lajos fokozatosan a monarchia patrónusává vált, már fia, III. Fülöp idején megindult. (III. Fülöp tizenöt esztendős uralkodása meglehetősen kevés figyelmet kap a történetírásban, pedig a IX. Lajos idején kezdődött kezdeményezések jó része ebben az időszakban érett be.)[1184] Mint láttuk, minden jel arra mutat, hogy a modernizáció számára szükséges „Szent Lajos-i" mítoszteremtés első nagy fázisának az igazi kulcsfigurája azonban valójában *maga* a király, Lajos unokája, Szép Fülöp volt. Ő a legfontosabb szervező, ő a dinasztikus szentkultusz kidolgozásának legfőbb irányítója, ő képviseli az ideológiai és konkrét politikai céljainak megvalósítása érdekében átfogó offenzívát indító erőt, a szentség illatát megérző és dicsfényét az egész dinasztiára kivetítő, s segítségével egy modern államot kiépíteni törekvő újfajta hatalmi és szellemi központot és gondolkodást. Ennek a legfontosabb eszközei közé tartozott a kanonizációból fakadó általános elismerés ereje, valamint a vele együtt járó, a francia udvar és az egyház által biztosított, kivételes szellemi és szervezeti háttér, köztük a történetírás, melynek bázisát ekkor még döntően inkább a további

---

továbbá RICHARD, 1983, 159–204, 383–404, 417–454; Jean RICHARD, *Le royaume latin de Jérusalem,* Paris, 1953, 262–274; LAVISSE (LANGLOIS), 1911, 284–322; FAVIER, 1984*,* 223–237.

[1182] BAUNE, *La Nation…,* 219-225.

[1183] Lásd a királlyal való utolsó találkozását leíró fejezetet. JOINVILLE, 2015., **734-736**.

[1184] GUENÉE, *Comment…*30-32.; Xavier HÉLARY, *La cour de Philippe III. 1270-1285,* in *La cour du prince: cour de France, Cours d'Europe, XIIe-XVe s.* dir.: Murielle GAUDE-FERRAGU, Bruno LAURIOUX, Jacques PAVIOT, „ÉTUDES D'HISTOIRE MÉDIÉVALE (NO. 13.) Honoré Champion, Paris: 2011., 39-51.

promóciót biztosító, hagyományos értékeket hagyományos formában képviselő koldulórendi hagiográfiai alkotások szolgáltatták, és nem Joinville. (Joinville Szent Lajosára Szép Fülöpnek még egyáltalában nem volt szüksége. Sőt, *semmiképpen* sem arra volt szüksége.)

Mindennek a következtében, Szép Fülöp vezérletével a fentebb említett, és Szent Lajos időszakában megalkotott „*mennyei udvar földi mása*" is alaposan átalakul, még szorosabban a szent királyhoz (tehát a múlthoz) kötődik, miközben a királyi udvar a dinasztikus szentkultusz „energiaközpontjává" válik, melyben az ott lévőknek – a *legisták*tól az uralkodó család tagjaiig, a világiaktól az egyháziakig – szinte mindenkinek világosan megvan a maga feladata. Szent Lajos-i udvar ideáljának a Fülöp udvarában létrehozott valóságához azonban már igen kevés köze volt.

Hosszú ideig tartotta magát és az a szimbolikusnak tekinthető elképzelés, melyre Colette Baune is hivatkozik, s mely szerint Szent Lajos ma ismert egyik legkorábbi (1306-1314 között készült), a szent király kultusza egyik legfőbb hívének és propagálójának, Enguerrand de Marignynak[1185] a manneville-i rezidenciájából származó Szent Lajos szobrát valójában Szép Fülöpről mintázták.[1186] Ma legalább ennyire valószínűnek tartják, hogy a szobor valóban Szent Lajost igyekezett ábrázolni.[1187] Bármelyik változat az igaz, a mesteri kivitelezésű mű mindenképpen szimbolikus alkotás, mely a Szép Fülöp által oly annyira szorgalmazott Szent Lajos kultusznak a kiemelkedő példája. A szobor a nagyhatalmú főminiszter impozáns építkezésének (és a várkastélyában lévő Szent Lajos kápolnának) a központi alakjaként a Capeting dinasztikus szentkultusz egyik látványos megnyílvánulása, a manneville-i udvar pedig annak olyan emlékhelye lett, mely kifejezetten a két uralkodó személyének egybekapcsolását volt hivatott hangsúlyozni.

A modernizálódó monarchiához mindenesetre új patrónus is kellett.[1188] Kezdetben azonban utódai számára Szent Lajos inkább erkölcsi és politikai referencia volt és nem

---

[1185] Enguerrand de Marigny (1265k.-1315.04.30.) Szép Fülöp főminisztre, kormányzásának kulcsfigurája és központosító politikájának szimbolikus, a modernizációs folyamat sokak által gyűlölt, ám hatékony alakja. (Többek között a templomosokkal való kegyetlen leszámolásnak az irányítója.) A szép Fülöp idején kibontakozó bárói lázadás (1312-14), melynek Joinville is az egyik vezetője volt, az ő politikája ellen irányult. (Végül boszorkányság vádjával ítélték halálra és végezték ki.) A királytól igen jelentős pénzadományokat és birtokokat kapott, nagyszabású építkezéseit ezekből fedezte. Jean FAVIER, *Un conseiller de Philippe Le Bel: Enguerrand de Marigny,* „Collection Mémoires et documents" École des Chartes, No. 16., Perrin, Paris:1963. ; SÁGHY Marianne, *A király emberei,* Rubicon, (2001) 1-2., 11-13. FAVIER, *DFM,* 619.

[1186] Manneville-ben Szép Fülöp kormányzásának és monarchia-fölfogásának egyfajta központja jött létre. Colette Baune a Favier-re való hivatkozással azt az álláspontot képviseli, hogy az ismert Szent Lajos szobor Szép Fülöp vonásait őrzi. BAUNE, *La Nation…,* 191-192., FAVIER, *Philippe Le Bel,* Fayard, Paris, 1978., 45.

[1187] Alain Erlande-Brandenbourg fölvetése, mely szerint a szobor valójában Szép Fülöpöt ábrázolja, nem vált általánosan elfogadottá, és vitatott Favier fenti „kompromisszumos" javaslata, valamint az az elképzelés is, mely szerint a szobor Lajos fiának, III. Fülöpnek az arcvonásait őrzi. Paul DECHAMPS, *La statue de Saint Louis à Manneville (Eure),* Monuments et Fondations Eugène Piot, No. 37. 1940. 120-133. www.persee.fr/doc/piot_1148-6023_1940_num_37_1_1941 (letöltve: 2018.03.29.); LE POGAM, *De l'image…,* 47., 213.

[1188] BAUNE, *La Nation…,* 177-178, 192-193.

uralkodómodell.[1189] (Joinville volt az, akinek a szent király modellként – értsd: „ideális uralkodóként" szolgált, aminek viszont ebben a kontextusban – mint láttuk – megvoltak a veszélyei, amennyiben Szent Lajos alakja és uralkodása igen könnyen vált hivatkozási ponttá és mozgalmuk erkölcsi támaszává az utódaival szemben elégedetlen bárók számára.)

A szent király családja és az udvari főméltóságok különösen aktívan vesznek részt a szent király kultuszának az ápolásában; ennek része az is, hogy felkérnek a királyhoz közel álló személyeket, hogy írják le emlékeiket, mint ahogy cselekedett Szép Fülöp Szent Lajos koldulórendi életrajzírói, vagy tette Johanna királynő is Joinville esetében. Szent Lajos-oltárokat és kápolnákat alapítanak szerte az országban, majd máshol is, ahova eljuttatják a szent király ereklyéit a kultusz napi jelenlétének biztosítása, ápolása érdekében:[1190] „*Hála neki, Franciaország királyának tekintélye összehasonlíthatatlan magasságba emelkedett.*"[1191]

Mint láttuk, ebben, akkor még eléggé szerény mértékben, de már Joinville-nek is jut hivatalos feladat: mint Franciaországi Blanka Habsburg házassága kapcsán olvashattuk, a reprezentációban ő is kap némi szerepet. Fülöp céljainak azonban mindenekelőtt az akkor már a szilárdan és világos koncepcióval működő „szent-dénesi" monarchikus történetírás és a koldulórendi hagiográfusok szövegei felelnek meg leginkább, és nem Joinville Szent Lajosa. Abban ugyanis – mint a Joinville és Szép Fülöp kapcsolatának bemutatását célzó fejezetben láttuk – egyébként is vannak a király számára kellemetlen megjegyzések, és tele van a szent király cselekedeteinek olyan, Joinville által követésre ajánlott példáival, melyek sehogy sem illeszkednek Fülöp modernizációs programjába.[1192] A Fülöp által oly dinamikusan fejlesztett dinasztikus szentkultusznak tehát mindenekelőtt a hivatalos dokumentumok, a pápai iratok, a kijelölt életrajzírók - hagiográfusok voltak a legfontosabb bázisai, és nem Joinville. Ő ugyanis kezdettől fogva egy másik Szent Lajost idézett meg, aki az övé, és az ő feudális bárói világában annak szabályait és méltóságát tiszteletben tartva, igazságosan uralkodott; – tehát semmiképpen sem azt, akinek alakjára Szép Fülöpnek a nagyszabású politikai terveinek megvalósításához szüksége volt.

[1189] *Uo*., 225.

[1190] A 14. század folyamán már fokozatosan kiterjed a kultusz az egész országra (ebből valamelyest Dél-Nyugat Franciaország marad ki). Délen összekapcsolják a „két Szent Lajos" kultuszát. Anjou v. Marseille-i Szent Lajos (1274-1297.08.19.) az uralkodás helyett a ferences rendet választotta., Toulouse püspöke, II. (Sánta) Károly és Árpádházi Mária fia, IX. Lajos kis-unokaöccse. BAUNE, *La Nation…,* 221-23.

[1191] „Louis CAROLUS-BARRÉ, *Les enquêtes pour la canonisation de Saint Louis – de Grégoire X à Boniface VIII – et la bulle Gloria laus, du 11 août 1297,* Revue d'histoire de l'Église de France, t. 57, no. 158, 1971, 29. IV. Fülöpnek a hatalmi gépezete ezt a reprezentációjában és konkrét politikájában is gyakran kihasználta. LE GOFF, 1996, 805–808; KLANICZAY, 2000, 240–242; André VAUCHEZ, *La sainteté en Occident aux derniers siècles du Moyen Âge d'après les canonisations et des documents hagiographiques,* Rome: École française de Rome, 1981, 414–415.

[1192] BAUNE, *La Nation…,* 192-194.

Szent Lajos kultuszának ez a Szép Fülöp által kidolgozott és átdolgozott, s a maga szintjén tökélyre vitt és a francia egyház által is folyamatosan képviselt és közvetített hivatalos szent királyi vonulat természetesen a későbbi évszázadokban is megmaradt, s a Bourbonok és a francia egyház Szent Lajos kultuszában rendre hasznosult is: utódai számára még nagyon hosszú ideig, továbbra is inkább az örökség *"Szép Fülöp-i" interpretációja* volt a lényeges. „*Valójában Szent Lajos alakja a királyi hatalom természetével kapcsolatos kérdéseket feszegeti egy olyan korszakban, amikor minden bizonyosság összeomlóban van, amikor a vele kapcsolatos koncepciók mély átalakuláson mennek keresztül. Meg kell várnunk, hogy a 16-17. század megfogalmazza, hogy mit jelent a keresztény fejedelem fogalma, mielőtt Szent Lajos annak modelljévé válhatna.*" – írja Colette Baune.[1193]

A közvetlen utóélet során, a Szent Lajos kultusz kibontakozásának első nagy periódusában tehát Joinville Szent Lajosának még szinte semmi szerep nem jutott. (Joinville a hivatalos alkalmakon jelen volt, de csak úgy, mint *egy*, a tanúságtevők sorában.) Szent Lajosnak az igazán széleskörű, a modern francia történeti gondolkodásban is szilárdan meggyökeresedő elismertetéséhez azonban – igaz, jóval később – majd Joinville Szent Lajos-életrajza fog elvezetni.[1194] Ennek során Szent Lajos a politikai és spirituális hatalom szent királyából fokozatosan vált az emberek – elsősorban a „francia nép" – szentjévé. Ennek a folyamatnak voltak tartalmi elemei és formai okai is.[1195]

Kialakult e téren egyfajta spontán, alapvetően egymás erősítő és gyümölcsöző munkamegosztás. Vagyis, nagyon leegyszerűsítve: Szent Lajost, a „*super homo*"-t az egyház, a koldulórendiek és a pápák, a szent királyt, mint a legkeresztényibb királyság politikai és ideológiai fegyverét Szép Fülöp, a francia „grandeur" és „napkirályi" hatalmi és civilizációs kisugárzását megtestesítő szent királyt a Bourbonok, Szent Lajost, a népét igazságban és jó kormányzásban tartó, a népéért magát feláldozó *uralkodót* és az *embert* – a *szerethető* embert és szentet – Joinville alkotta meg.

[1193] *Uo.*, 225.

[1194] A Szent Lajos születésének 800. évfordulójához kötődő, számos méltatás közül lásd André VAUCHEZ, *Saint Louis (1214-1270). Le roi juste et l'homme de prière*, Christus, No. 242 (avril 1214), http://www.revue-christus.com/chroniques/saint-louis-1214-1270/5/4015 (letöltve: 2015.07.13.)

[1195] A francia történetírás rendre kihangsúlyozza annak fontosságát, hogy Joinville könyve francia nyelven készült és tette lehetővé a király alakjának könnyebb megközelítését. A „tömeg-fogyasztás" szempontjából a 19. századig ennek nem sok jelentősége volt, hiszen az eredeti kéziratok nyelvét már csak a tudósok voltak képesek megérteni. A vulgarizációs folyamatban viszont jelentős – könnyítő – szerepe lehetett. Fontos az is, hogy a Capeting uralkodók közül „*Szent Lajos az első, akiről egy őt jól ismerő világi ember írt életrajzot.*" (…) „*Ha úgy tekintjük, hogy Nagy Károly Eginhard, VI. Lajos Suger, Napóleon pedig Las Cases teremtménye, akkor Szent Lajos még sokkal inkább Joinville alkotása.*" LE GOFF, 1996, 1019–1020.; JOINVILLE 2015., 269-270.

Ez egyben azt is jelenti, hogy Joinville könyve az, mely elvezeti olvasóját a „*Szenttől az Emberig*”, s amely a már említett és győzedelmes „*fordított mítosz*” létrehozásának a kiindulópontja, a legfontosabb forrása és fenntartója is.[1196] Lajos király mítoszának van tehát egy hagyományos része, mely az *embertől* a *Szentig*, és van egy másik, egyedi és nem szokványos szakasza, mely a *Szenttől* az *Emberig* vezet. Az út előbbi szakaszán sokan kísérték el őt, az utóbbin – legalábbis kezdetben – *csak Joinville*.

Joinville a szentté avatási perben tanúskodott, a kultusz létrehozásában és művelésében pedig a maga módján, de néhol még hivatalosan és igazolható módon is részt vett. Könyve végül azért is lett az utókor szemében főleg hagiográfia, mert bizonyos elemeit tanúságtételként csatolták a szentté avatási per (egyébként elveszett) anyagához. Ezzel Joinville és szövege a vallási tekintélynek olyan szintjére emelkedett, melyre világi szerzők esetében ritkán van példa.

Amikor a francia monarchia kiteljesedésének időszakában a francia királyok elhagyják a Nagy Károly óta különösen jól hangzó, tisztelt és programhordozóként is fölfogható Károly, majd a *Philippus Augustus* óta dinasztikus sikert idéző Fülöp keresztnevet, és Lajos nevű[1197] uralkodók sora váltja egymást a „legkeresztényibb királyok” trónján, azt azért is teszik, mert Szent Lajos személyében a francia monarchia új, minden szempontból megfelelő, ősi és egyben modernizálható modellre és védőszentre talált, akinek kultuszára minden lehetséges területen támaszkodni kívánt, és gondosan ápolta. Szent Dénes és Szent Mihály után Szent Lajos logikus módon vált a dinasztia és a modern francia monarchia patrónusává.[1198] (Volt

[1196] Lásd a jubileumi katalógus fentebb már idézett, első nagyfejezetét, in GOURCOUF – LE POGAM, 23-88.

[1197] Napjainkban, a továbbra is létező legitimista irányzat szerint, az 1974-es születésű, francia és spanyol állampolgárságú Louis de Bourbon, Anjou és Bourbon hercege XX. Lajos néven örököse a francia királyi címnek („titre de courtoisie”).

[1198] A Francia Királyság védőszentje a Capetingek időszakában Szent Dénes (Saint Denis), akinek kultusza éppen IX. Lajos időszakában kapott új lendületet azáltal, hogy a Saint-Denis Apátságba koncentrálódott a monarchia szakrális hatalmának egy szimbolikus része. Mint láttuk, ott hozza létre IX. Lajos a *„három faj”* (Merovingok–Karolingok–Capetingek) királyi nekropoliszát, ott írják IX. Lajos uralkodásától kezdődően (latin és *francia* nyelven egyaránt) a monarchia *„hivatalos”* történetét, s ott őrzik a Francia Királyság zászlaját, az *oriflamme*-ot. Szent Dénes kiemelt kultuszát a százéves háború végére Szent Mihály kultusza váltja fel, amiben Mont-Saint-Michel fekvéséből következően szinte bevehetetlen apátsága szimbolikus szerepet játszott. Szent Lajos kanonizálása és személyének a francia monarchiával való mind szorosabb összekapcsolása azonban e téren is új helyzetet és új lehetőségeket teremtett. Szent Lajos ekkor a *modern* francia monarchia szimbóluma és védőszentje lesz. Ebbe a gondolatmenetbe illeszthető a Királyi és Katonai Szent Lajos Érdemkereszt *(Ordre Royal et Militaire Saint Louis)* létrehozása is, melyet XIV. Lajos alapít (1693. április 5.), a rávésett jelszó: *Ludovicus Maius Instituit*). Ezt tekintik az első modern érdemrendnek, amennyiben a *katonai* kiválóságot ismeri el, és elnyerésének nem feltétele, hogy a kitüntetett nemesember legyen (de általa esélyt kap, hogy azzá váljék). Az érdemkereszten ábrázolt Szent Lajos-alak egyik kezében babérkoszorút, a másikban Krisztus töviskoszorúját tartja. Kissé paradox módon az érdemrend Lajos király tevékenységének azt a területét emeli ki, melyet nem szívesen gyakorolt, és amelyen kevés sikert aratott. A harcolók közötti és az irántuk való szolidaritás azonban, melyről Damiettánál és Manszúránál, s a Szentföldön maradásával mutatott, minden katona számára különleges értéket testesít meg.

olyan uralkodó is, – mint pl. XIII. Lajos – aki a saját, személyes védőszentjeként is őt tisztelte. Ennek emléke – egyebek mellett – a párizsi Saint-Sulpice templom Szent Lajos Kápolnája.)[1199] Ahhoz tehát, hogy a kultusza politikai uralkodó-modellként is általánossá és a szó jóval szélesebb értelmében „nemzetivé" váljék, hosszabb időre – mintegy három évszázadra – volt szükség.

Nincs arra mód, hogy a Szent Lajos mítosszal és Joinville művének a következő, a Valois-korszakhoz kötődő, majd a későbbi időszakokra gyakorolt hatásával részletesen foglalkozzunk, csupán néhány fontosabb, és a gondolatmenetünk szempontjából érdekes kérdésrt szeretnék a továbbiakban kiemelni. Mindenekelőtt emlékeztetnék arra, hogy a szent kultusza kibontakozásának korai szakaszában Joinville műve még erősen marginális helyzetben lehetett (ezt jelzi, hogy kevés kéziratáról tudunk) és annak ellenére, hogy jeles tudósok (mint Du Cange) már korán meglátták benne a kivételes értékeket, a könyvnek egészen a 17. század második feléig – a 18. század elejéig igen korlátozott maradt a diffúziója.[1200]

A ma ismert kéziratok felfedezését követően az új, nyomtatott kiadások megjelenésével a helyzet fokozatosan megváltozott. Ma már elmondhatjuk, hogy az utókorra egészen kivételes hatást gyakorló mű karrierje igazán a 18. század közepétől kezdve (1761, Le Capperronier-kiadás óta) töretlen, a 19. és a 20. században pedig látványosan tovább fejlődött és gazdagodott. Ennek során a szent király 14. század elején megalkotott és alaposan kiépített kultuszát három évszázad múlva a tudós történetírás sokoldalúan bemutatott uralkodójának az alakja váltja majd föl, illetve egészíti ki, melyhez a történelmi emlékezet a 21. század elején is erősen hozákapcsolja a „középkori aranykor királyának" a mítoszát.

A Szent Lajos mítosz és a kor tanulmányozására szakosodott történetírás párhuzamosan haladt előre, s mivel az utóbbi mind erőteljesebben támaszkodott Joinville alkotására Szent Lajos alakjának és korának a megrajzolásában, a könyv egyre jelentősebb szerepet játszott a mítosz további kibontakoztatásában is. Ekkor kezdődött majd erősödött föl az a folyamat, melynek eredményeképp Joinville egyes, jó érzékkel kiválasztott és megszerkesztett jelenetei a francia történelmi emlékezet integráns részeivé – rendre „újrahasznosított „exemplumaivá" – válhattak.

Valószínűleg ennek is szerepe volt abban, hogy Joinville könyve egyfajta „bibliává" nemesült a Szent Lajos korával foglalkozó francia tudományos történetírás számára *is*: a

[1199] Ausztriai Anna kezdeményezte, hogy a Szent Szűz kápolnájához simuló korábbi Szentlélek, majd Szent Pál kápolnát fia, XIII. Lajos személyes védőszentje, Szent Lajos kultuszának szenteljék. LEMESLE, *Saint Sulpice,* 86.
[1200] *cit.* GAPOSCHKIN, *Louis IX…,* 261-263.

francia történetírók és irodalomtörténészek egymást követő nemzedékei (és az eredményeikre nagyban támaszkodó nemzetközi kutatások, történetírás, tankönyvek, népszerűsítő irodalom) átvették, és nem kis részben János úr „tanúságtétele" alapján írták meg és írják tovább az óta is Szent Lajos történetét.

A Joinville-lel foglalkozó 19-20. századi historiográfia esetében meg kell itt is említenünk még egy sajátos jelenséget, ami nyilván más művekkel kapcsolatban is előfordul, de Joinville esetében egészen szembeötlő, mondhatni ritka méreteket öltött. Azt látjuk ugyanis, hogy Joinville-t és *Könyv*ét a 19. századtól nem csak megismerte, megkedvelte, hanem *kifejezetten meg is szerette* az utókor. Sőt, az utóbbi esetben talán nem túlzás azt mondani, hogy valósággal „beléjük szerettek" az olvasók, legyenek azok akár más területek, más korszakok tudósai, „egyszerű" érdeklődők, vagy éppen a szakterület tudós történészei és irodalomtörténészei. („*Mon ami, Joinville…*" írja / mondja Jacques Le Goff egy jó évszázaddal később, a 21. század elején írott tanulmányának a címében – miután a Szent Lajos életrajz megírása során úgy ítéli meg, hogy ő maga is „*egy másik Joinville*" lett.[1201] A címválasztás nyilvánvalóan nem véletlen, és abban, amit le Goff ezzel a tudatosan vállalt személyes szimpátival sugall, a Joinville életművét az elmúlt századokban kutatók körében koránt sincs egyedül.)[1202]

Ennek azonban már voltak előzményei. Ha meg akarjuk határozni a Joinville által is generált Szent Lajos mítosz születését, legalábbis a középkor világát újra-érző és újra teremtő romantika korszakáig kell visszatekintenünk. Noha a Joinville műve iránti érdeklődés már a „bourbon" dinasztikus szentkultusz kimunkálásával párhuzamosan megnövekedett, egyediségét és kivételes értékeit – éppen úgy, mint ahogy a középkor fényét és a gótika ragyogását – igazán a 19. századi nemzeti romantika fedezte föl, melyet ennek megvalósításában jelentősen segített a pozitivista történetírás forrás-feltáró és kiadó tevékenysége és erudíciója.

[1201] Csak emlékeztetőül: „*a homályban magam is egy új Robert de Sorbon, egy másik Joinville lettem.*" LE GOFF, *Következtetések*, 265-266.

[1202] A sok rajongó vélemény közül ízelítőnek álljon itt néhány idézet Gaston Paris-tól és Natalis de Waillytól: "*a mi századunknak adatott meg, hogy megismerhesse azt az egészen különleges varázst, melyet a Joinville-könyv olvasása jelent.*" Azóta *„a történészek, irodalomtörténészek és a kritikusok figyelmének központjában áll,*" Wailly szerint „*egy remekmű ez, ahol felragyog Szent Lajos aurával körülölelt, élettel teli képe.*" Kissé távolabb: „*anélkül, hogy Joinville valaha is tanulta volna a tetszeni tudás és megnyerés művészetét, természetes adottságai segítségével arat átütő sikert*". A könyv olvasói „*elismerésük változatos formáival fejezik ki csodálatukat, melyek mind ebből a különleges varázsból és összehasonlíthatatlan természetességből táplálkoznak, melynek egyetlen olvasója sem tud ellenállni.*" PARIS, 1898., 451-453.; FERLAMPIN-ACHER, *Joinville, de l'hagiographe au biographe,* in QUERUEL, 73-74. És vajon ilyen helyzetben elnézőbb-e, megértőbb-e az elemző, szelídebb-e a kritika? Netán, beszélhetünk-e egyfajta – a Szent Lajoséval párhuzamos – „Joinville-kultuszról" a történetírásban és az irodalomban?

Hatása a legnagyobbaknál is egyértelműen érezhető. Így Jules Michelet Szent Lajos portréja is sokat köszönhetett Joinville-nek: Michelet Franciaország-történetének vonatkozó fejezetében gyakran idézi *szó szerint*, sőt, a szent király korszakáról szóló fejezetét egy Joinville-től kölcsönzött képpel (és nagy meghatottsággal) zárja.[1203] Láttuk: a Lavisse-féle nagyszabású Franciaország-történeti összefoglalás Szent Lajos korára vonatkozó (Langlois által írott része) Joinville-t valósággal az egyik legeredetibb és *leghitelesebb* középkori francia *történetíróként* fogadtatta el.[1204] „*A mi századunk volt az, mely történeti forrásként teljes igazságot szolgáltatott Szent Lajos Könyvének, s rátalált mindarra, ami benne felbecsülhetetlen az „intim" 13. századra vonatkozó ismeretek megszerzésében*"… mondja büszkén Gaston Paris.[1205]

Joinville-t így mindenekelőtt az a történelemszemlélet emelte piedesztálra, mely Szent Lajost az „aranykorhoz" – a középkori francia monarchia (kiterjesztve: a virágzó középkor Franciaországa) aranykorához – kötötte, és kivételes helyet vívott ki neki a történetírásban és az irodalomtörténetben, miközben a többi forráshoz viszonyítva fölfedezte művében az új – és gyakran modernebb – értelmezésre lehetőséget nyújtó alkotást. Ez a megközelítés tökéletesen egybecseng Joinville könyvének egyik fő mondanivalójával, a „Szent Lajos-i" aranykor iránti általános – a monarchiáktól a köztársaságokig terjedő – nosztalgiával. Mint ahogy Szent Lajos alakja nem volt kitéve a különböző történelmi korszakok gyakran szélsőségesen radikális szemléletváltozásainak, úgy Joinville is megőrizte kivételezett helyzetét annak bemutatásában. Mondhatni: a király és a *sénéchal* – mint annyi másban – ebben is *szövetségesekké* váltak.[1206] A középkort sok szempontból radikálisan új megvilágításba helyező 20. századi új történetírás, mely ennek a korszaknak az alkotóerejét, eredetiségét és Európa történetében játszott kivételes és igen értékes szerepét is bemutatta, külön is ráirányította a figyelmet Szent Lajos korára.

[1203] „*A népe iránti szeretet nyilvánult meg azokban a szavakban is, melyeket legidősebb fiához, Lajoshoz intézett* (…) *Drága fiam* (…) *szerettesd meg magadat országod népével*…" JOINVILLE, 2015., **21**. ; MICHELET, *Le Moyen Age,* Livre III-IV. Chap. VIII, *Saint Louis*, 359-390. „*Szép és megindító szavak! Nehéz meghatottság nélkül olvasni őket.*" 390.

[1204] LAVISSE, *Op.cit.*, LE GOFF, *Következtetések*, 270-271.

[1205] PARIS, 1898., 451.

[1206] „*A szent királynak megadatott, hogy különösebb veszteségek és viszontagságok nélkül vészelje át azokat a történelmi emlékezetet nagyban befolyásoló változásokat, melyek a politikai rendszerben, a társadalomban és a mentalitásban bekövetkeztek.*" LE GOFF, *Következtetések*, 270.

A *Conciergerie*-ben szervezett, 2014-es kiállítás egyik célja Lajos király korai ábrázolásainak,[1207] a másik a 19. század Szent Lajosról kialakított képének a bemutatása volt. Az utóbbi esetben a kedvelt témák között rendre megjelennek a király életének Joinville által (vagy általa is) megörökített jelenetei, mint – hogy csak a legismertebbeket említsük – a taillebourg-i ütközet, a vincennes-i tölgyfa, az igazságszolgáltatás, a damiettai partraszállás, a keresztesekkel való szolidaritás, a király méltóságteljes viselkedése a „szaracénok" fogságában.[1208]

A festészeti anyaghoz hozzá kell kapcsolni a nyomtatott kiadványokat és azokat a másodlagos ábrázolásokat (például a történelemkönyvek, irodalomtörténetek és a tankönyvek „generációinak" visszatérő tematikájú illusztrációit), melyek soha nem látott mértékben segítették elő a Szent Lajos-kép Joinville műve által generált disszeminációját.[1209] Ezzel pedig a Könyv hozzájárult ahhoz, hogy Szent Lajos és Joinville emléke és személye még szilárdabban összeforrjon, és egymást kölcsönösen erősítve éljen tovább a francia történeti gondolkodásban.

A 19. századi festészetet többnyire a szentkultusz tradicionális megközelítése és ábrázolása inspirálta, és témái között természtesen több olyan jelenet is van, mely Joinville-től származik.[1210] A katalógusnak ez a fejezete a hatalmas anyagból mindössze tizenhat reprezentatív alkotást mutat be (festményeket, rajzokat, ősnyomtatványokat és üvegablakot; míg az igen nagy számban készült falfestmények kimaradtak), de ez is elegendő ahhoz, hogy jól érzékeltesse a szent király erős – és ma már mondhatjuk – kitörölhetetlen jelenlétét a francia gondolkodásban. Szent Lajos szilárd és győzedelmes kultusza ugyan a francia forradalom idején valamelyest visszaszorul (végül is mégiscsak *király* volt, ráadásul a *guillottine*-re küldött „közellenség" Bourbonok őse és kedvelt szentje), de csak átmeneti időre, mert már Napóleon idején újraéled, majd pedig a Bourbon restaurációval további, újabb lendületet kap; – sőt, (és mondhatnánk, hogy ennek ellenére) megtalálja majd a helyét a Francia *Köztársaság* történeti emlékezetében is. Abban, hogy ez így alakulhatott, Joinville művének igen komoly szerepe van.[1211]

[1207] Noha a kor a portrék *individualizálódásának* és a személyesebb irányultságú ábrázolások kialakulásának a kezdeteit is jelentette, továbbra sem állítható, hogy létezne Szent Lajosról *modern* értelemben vett hiteles portré. Pierre-Yves LE POGAM, *De l'image des rois à l'image du roi,* in GOURCOUF – LE POGAM, 54.

[1208] Frédéric LACAILLE, *L'image de saint Louis dans la peinture au XIXe siècle,* in *Uo*., 23-36.

[1209] Illusztrációként ezek közül is igyekeztünk néhány képet bemutatni a Joinville magyar kiadásához összeállított mellékletek között. JOINVILLE, 2015., *Képmellékletek,* No. 11-12-13.

[1210] GOURCOUF – LE POGAM, 21-36, 193-211.

[1211] LE GOFF, *Következtetések…*, 270-271.

Nem áll szándékunkban kitérni a Szent Lajos-emlékek 19. századi képi ábrázolásainak az elemzésére; – a fentebb idézett katalógus ezt magas színvonalon megteszi. Van azonban a korabeli ábrázolások között *egy* olyan alkotás, amely eddig nem keltette föl különösebben a szakemberek figyelmét, de amelyről ezúttal bővebben szeretnék szólni, mert kompozíciója és üzenete vizsgálódásunk szempontjából különösen érdekes. A párizsi Saint-Sulpice templom két freskójáról van szó, amelyek nem csak a 2014-es kiállítás gazdag válogatásában nem szerepeltek,[1212] de említésükkel sem a katalógusban, sem a kapcsolódó szakkönyvekben nem találkoztam.[1213]

A képeket Louis Nicolas Matout (1811-1888) festette 1870-ben, aki Párizsban és más városokban számos templomi illusztrációt készített.[1214] Ez a kápolna a Szent Szűz központi elhelyezésű, impozáns kápolnája mellett balra (a Szent Szűz jobbján) található, és a két festmény Szent Lajos életének és uralkodásának két fontos pillanatát ábrázolja: az egyik, a jobb oldali, azt a jelenetet mutatja, amikor a király méltó gyászszertartás mellett megadja a végtisztességet a Damiettánál és Manszúránál elesett kereszteseknek (ami a szenvedőkkel és a keresztes zarándokokkal való legmélyebb szolidaritásának kifejeződése).

A másik festmény Szent Lajos uralkodásának a legtöbb helyen ismert, már-már intézménnyé nemesült és merevedett, szinte minden történelem tankönyvben jelen lévő vincennes-i „tölgyfás jelenetét" ábrázolja. Első látásra tehát egy nem különösebben eredeti tartalmú és kivitelezésű, meglehetősen sematikus műalkotásról van szó. A tölgyfa alatt ítélkező királyt körülveszik udvari emberei, és – ahogy szinte minden ilyen képnél lenni szokott – elé járulnak a panaszosok, akik igazságos ítéletében bíznak. A király kezét fölemelve dönt; a kép javára szól, hogy viszonylag lendületes, az alakok – még a király is – mozgásban vannak, nem annyira statikusak, mint számos más, hasonló ábrázolás esetében.

Van azonban a kompozíciónak egy szokatlan (mondhatjuk, egészen egyedülálló) eleme: a kép előterében (tehát a nézőhöz legközelebb eső részén, ma egy gyóntatószék részleges

---

[1212] Freskón igen sok Szent Lajos ábrázolás van; az országban sokfelé találjuk meg őket, így pl. Szent Lajos szinte összes ismert lakóhelyén (Párizs, Fontainebleau, Compiègne, Poissy, Saint Denis, Vincennes, Corbeil, Melun, Beaumont, Asnières, Saint-Germain-en-Laye, Pontoise, Mantes, Vernon Maubuisson, Royaumont, Sens) és a monarchia reprezentációs központjában (Versailles) születtek Szent Lajos uralkodásához köthető alkotások.

[1213] Sőt, a közelmúltban restaurált Saint-Sulpice templomot bemutató történeti-művészettörténeti összefoglalók (filmek és szakmai kiadványok) is meglehetősen mostohán bánnak a templomnak ezzel a kápolnájával, és belőlük szinte semmit nem tudunk meg róla.

[1214] Így pl. Saint Gervais, Saint Merri, Algír, La Rochelle, Angoulême templomaiban. Charles HAMEL, *Histoire de l'église du Saint-Sulpice,* 2e ed. revue et augm. Librairie Lecoffre, Paris: 1901. 535-536. http://gallica.bnf.fr/ark:/1248/bpt6k56570215/656.image (letöltve: 2017.12.29.); Mathieu LOURS, *Saint-Sulpice. L'église du grand siècle,* collab. Henri de ROHAN-CSERMÁK, photo: Patrice YAKAN, Ed. Picard, Paris: 2014. 86-87.

takarásában) egy allegorikus angyal-figura található, akinek bal kezében egy szalagon a következő felirat látható: „*Prov. IV. 34. Justitia elevat Gentem*”, mely ezzel a *jó törvénykezést* ábrázoló Szent Lajos képét közvetlenül is a „Bölcs” Salamonhoz köti. Számos olyan alkotás van a 17-19. században, mely ezt a témát dolgozza föl, sőt, gyakran pontosan ezt a címet is viseli.[1215] Merőben szokatlan viszont a kép egy másik részlete: az angyal-figura ugyanis a jobb kezével kinyit egy *könyvet*. A könyv lapjain jól kivehető a következő szöveg: *Chronique. Jean de Joinville MCCCV*,[1216] a másik oldalon pedig: *Histoire du Roy Sainct Loys.*

A faliképen megfestett könyv esetében a festő nagy pontosságra törekedett, és rajzában meglepő hűséggel reprodukálja a ránk maradt („brüsszeli”) kéziratról ismert első miniatúrát is, mely a szerzőt ábrázolja, amint átadja művét X. Lajosnak: még a kézirat első oldalán alul lévő díszítések, sőt, az ott szereplő figurák is igen hasonlítanak a ma ismert legrégibb kézirat első oldalának az ábrázolásaihoz.[1217] Olyan ma is látható kézirat-változatról azonban, ahol az első oldalon csak a cím és a fenti miniatúra szerepelne, mint itt, nem tudunk.[1218] Ez azonban még lehet a művészi szabadság része, de teljesen logikus lenne az a magyarázat is, hogy az eltérés azért van, mert egy falfestményen, annak lehetséges kivitelezési eszköztárával, nehezebben rajzolható meg egy 13. századi kézirat szövege. (Melynek ábrázolása még így is figyelemre méltóan pontos.) Elgondolkodtató azonban a képen szereplő dátum: ha már van datálás, akkor vajon miért 1305 szerepel, és miért nem 1309 októbere, mint ahogy a kézirat záró fejezetében világosan olvasható? Matout nem a „brüsszeli kéziratot” látta volna? Vagy információit az ekkor már kivételes nemzetközi szaktekintélyként számon tartott Gaston Paris-tól kapta, aki Joinville művének megírását inkább 1305-re teszi?[1219]

Mindezektől függetlenül, föltehető, hogy a festő közelről ismerhetett (legalábbis láthatott, hiszen illusztrációként meglehetősen pontosan föl is használt) *egy* Joinville-kéziratot, vagy annak pontos másolatát / kiadását. (Hogy melyiket, azt biztosan – éppen a „brüsszeli kézirattal” való hasonlóságok és különbségek miatt – nem tudjuk megítélni. Ma arra kellene gondolnunk, hogy legnagyobb valószínűséggel a „brüsszeli” kéziratot láthatta.) Még

---

[1215] „*Az igazság felmagasztalja a nemzetet*”. Az idézet *Bölcs Salamonnak a Példabeszédei*ből származik (Szent Biblia, Példabeszédek könyve, XV. 34.). Számos olyan alkotás van, mely ezt a témát dolgozza föl, és gyakran kifejezetten ezt a címet is viseli.

[1216] Mint láttuk, az általunk ismert, Joinville által dátumozott kéziratban befejezésként 1309 szerepel. Az itt föltüntetett dátum a *felkérés* legkésőbbi időpontja, és nem a befejezés esztendeje: „*Leíratott a Kegyelem 1309. esztendejében, október havában.*” – írja JOINVILLE, 2015., **769**.

[1217] JOINVILLE, 2015., *Képmellékletek,* No. 1.

[1218] A „brüsszeli” kézirat első miniatúrája alatt azonnal elkezdődik a szöveg, külön címoldal nincs. *Uo.*

[1219] Gaston Paris életének egy jelentős részét Párizs VI. kerületében és a Sorbonne, illetve a Collège de France környező kerületekben lévő épületeiben élte le. A Saint-Sulpice templomtól nem messze, a rue de Ryard-ban lakott. Minden bizonnyal ő is nyomon kísérte a Saint-Sulpice-ben folyó munkálatokat.

valószínűbb, hogy Natalis de Wailly Joinville-kiadásának első, 1868-as változata ihlette meg.[1220]

Bárhogyan is legyen, a kép szerkezetéből egyértelműen következik, hogy a festő a *kompozíciójában* kiemelkedően fontos szerepet szánt Joinville művének. Amint az is, hogy ennek a részletnek nyilvánvalóan van egy külön, erős üzenete: Louis Matout ugyanis ezzel a képpel a Saint Sulpice templom *Szent Lajos kápolnájában Joinville könyvét beléptette a szakrális térbe.* (Mondhatnánk úgy is, hogy megtette azt, amire talán Joinville mindig is vágyott?) Mindenesetre erre, ismereteink szerint, a képzőművészetben sehol máshol nem került sor. Vagyis egyedülálló módon – akarva-akaratlanul – a maga eszközeivel, a festő mintegy „kanonizálta" a Szent Lajosról írott *művet* is. Kihangsúlyozza, hogy Joinville *könyve* – ha nem is egy *szent könyv* – de legalábbis egy *szent könyve*, egy szent *történetének* a könyve.[1221]

Matout alkotása ezzel tökéletesen fejezi ki azt a fentebb már említett kivételes jelentőséget (tiszteletet, elismerést és szeretetet), melyet a 19. század második felétől a francia történeti gondolkodásban Joinville műve megkapott. A szakirodalomban nem találtam a nyomát (sem Lajos király születésének nyolcszázadik, sem pedig Joinville halálának hétszázadik évfrodulója sem irányította rá a fenti alkotásra a figyelmet), pedig nézetem szerint ez a kompozíció és ez az üzenet adja a Saint-Sulpice-ben lévő falfestmény ritka tartalmi eredetiségét. [1222]

Nem ismerjük a festő indítékait és szándékait; – ennek kiderítésére további kutatásokra lenne szükség. Ez esetben mindenesetre nehezen képzelhető el, hogy csak a véletlenek összjátékáról van szó. És nem lehet nem észrevenni a kínálkozó párhuzamot: a festmény kompozíciójának üzenete igencsak hasonló ahhoz, amit akkortájt Gaston Parisnál olvashattunk, majd több mint egy évszázaddal később Jacques Le Gofftól hallunk viszont, miszerint a szent király alakja Joinville könyvéből és azon keresztül értelmezhető – s itt még a kép perspektívája is ezt sugallja –, *rajta keresztül* közelíthető meg.

Már utaltunk rá, hogy Szent Lajos historiográfiai karrierjének föllendülése nem állt meg a 19. század végi általános előretörést követően sem. Joinville történetírói pályaíve pedig

[1220] Mint láttuk, Matout 1870-ben készítette el a két freskót. Joinville első, minden tudományos igényt kielégítő kiadását (az ugyancsak a VI. kerülethez kötődő, a közeli Lycée Henri IV-ban is oktató) Natalis de Wailly 1868-ban, a másidkat 1974-ben publikálta. Személyesen is ismerhették egymást, és Szent Lajos alakja és a templomi ábrázolása egyébként is logikus kapcsolódási pont lehetett közöttük.

[1221] Apró elem, de Lucken tételét megerősíteni látszik, hogy könyvvel a kezükben – mint ismeretes – az apostolokat szokás ábrázolni.

[1222] Egyébként a Saint Sulpice-ről szóló ismertetőkben nagyon ritkán esik szó a Szent Lajos kápolnáról, a freskók reprodukciói pedig rendre kimaradnak a templomról készült általános ismertető anyagokból is.

mindig egyfajta kölcsönhatásban, vele együtt mozgott és mozog ma is: mondhatni, kölcsönösen segítették és segítik egymás promócióját.

Már korábban is láttuk, hogy Lajos király alakja nem vált áldozatává a későbbi történeti korszakok mentalitás-változásainak, politikai kurzusaiknak és konfliktusainak. Ebben kétségtelenül Joinville-nek is megvolt a maga szerepe. Neki is köszönhető, hogy a szent király személye széles körben és mélyebben megismerhetővé vált, mint bármely más elődje, és a Joinville által gyakran megidézett igazság- és konszenzuskereső, humanizált alakjában minden irányzat talált saját maga számára üzenetet: sőt, Joinville műve azt is lehetővé tette, hogy mindenkinek, aki keresi vele a kapcsolatot, meglehessen a „maga" Szent Lajosa. Gaston Paris már a 19. század végén változást lát a középkor történetével kapcsolatos gondolkodásban: „*talán ma már kevésbé arra törekszünk* – írja –, *hogy értékeljük és elfogadtassuk értékeit, hogy megismerjük és megismertessük. Amit legfőképpen keresünk benne, az maga a történelem.*"[1223]

Talán ennek is tulajdonítható, hogy a különböző korszakok és történetírói iskolák is megőrizték a Szent Lajos kora iránti kitüntetett érdeklődést. Amikor pedig a 19., majd a 20. század folyamán bekövetkezik a történetírásban egy olyan szemléletváltás, mely még jobban és sokoldalúbban megismerve és megismertetve a korszakot, *egy másik középkorért* lép föl, újra fölfedezi a *katedrálisok korát*, új módon talál rá *középkor fényére*, és a 12-13. századot az *alkotóerő* és az *intellektuális* kibontakozás, az *egyetemek*, az *értelmiség* (és a *purgatórium*) *születése* különleges korszakaként, *Nyugat megszületésének* kiindulópontjaként kezdi bemutatni; vizsgálja azt, hogy a *Európa vajon a középkorban született-e*? sőt, a *középkori hősök és csodák* modern művészetekbe való ismételt behatolásáról értekezik, a „Szent-Lajos-i aranykor" újabb, ezúttal „*európai kontextusban*" bekövetkező felértékelődésének és újraértelmezésének lehetünk a tanúi. Szent Lajosra megint ráirányul a figyelem: ismét aktuális lesz, ismét „hozzáfiatalodik" a korhoz és utat talál az új történész generációkhoz, új közönségükhöz és az új francia történeti mentalitáshoz.

Említettük: az „Annales-kör" történelemfelfogásában, mely általában gyanakvással tekintett a biográfia műfajára, a történelmi életrajznak hosszú ideig nem volt meg a helye. Arra, hogy Joinville-nek történetíróként akadjon egy igazán eredeti folytatója, mintegy nyolcszáz esztendőt kellett várni: valószínűleg nem véletlen, hogy a történelmi életrajz megújítását jelentő, és talán mintának is szánt első modern felfogású biográfia éppen Szent Lajosról készült.[1224] Talán az sem, hogy ennek az életrajznak a szerzője az „új történetírás"

[1223] PARIS, *La poésie du Moyen-âge*, 197.
[1224] Erre lásd Jacques Le Goff Bevezetőjét, LE GOFF, 1996, *Introduction*, 15-34.

irányzatának egy meghatározó és újító szellemű egyénisége lett.[1225] Még az is megkockáztatható, hogy Joinville nélkül nem csak Szent Lajos „*nem lenne az, akinek ma ismerjük*”, hanem, hogy minden valószínűséggel, Le Goff Szent Lajosa sem született volna meg.[1226]

Nyolcszáz esztendő távlatából nehéz az összevetés, de úgy tűnik, céljaik között van hasonlóság: Joinville lefegyverző természetességgel érzékelteti, művének végén pedig nagy meggyőző erővel külön ki is hangsúlyozza, hogy az igazat írja, az *igazi* – hús-vér-lélek – Szent Lajost eleveníti meg, s tudhatjuk, hogy ebben megerősíti őt a saját, kivételes tanú szerepe, személyes tapasztalata és a hite is. Jacques Le Goff-nak hasonlatosak a szándékai, ő is az „igazi Szent Lajost” próbálja életre kelteni, csak ő egy mai történetíró kiemelkedő mesterségbeli tudásával és szakmai ismereteivel, a 20. századi történetírás forráskritikai eszközeivel felvértezve, a korabeli források direkt vagy indirekt emlékezetét és tanúságtételeit vallatva láthatott munkához, és hívta életre az ő „saját”, *dokumentációra* és *intuícióra* alapozódó Szent Lajosát. „*Nem vagyok sem annyira naiv, sem annyira hiú, hogy azt higgyem, az* ’én’ *Szent Lajosom az egyetlen* ’igazi*’ Szent Lajos*” – írja.

Le Goff Szent Lajosa azonban a maga korában, a maga módján és lehetőségeivel valahol mégiscsak Jean de Joinville folytatója. Ő azonban – Joinville-től eltérően (s még ha könyvének hőse nem is indifferens számára) – nem egy „szubjektív képet” akar megrajzolni a szent királyról, hiszen *„a történész nem szabad ember;*” – a célja csak az lehet, hogy – mint írja – a forrásait objektíven, történészként elemezve és értelmezve sikerrel „*megoldjon* egy *feladványt*.”[1227]

IV.3. Konklúzió gyanánt: hitelesség ÉS *fikció?*

János úr könyvének többszöri újraolvasása után mindinkább olyan érzésünk támad, hogy Joinville szerepe Szent Lajos megalkotásában és diadalmas utóéletében *még annál* is *nagyobb*, mint ahogy azt eddig gondolhattuk. (Erre részben magyarázat lehet az is, hogy

[1225] Aki szerint Joinville nélkül „*Szent Lajos nem válhatott volna azzá, amivé a 14. század óta lett: élő képmássá.*” LE GOFF, 1996, 546-575, és *Következtetések*, 2015., 269. 273-274.

[1226] „*És akkor végre jött Joinville…*” írja Le Goff, kihangsúlyozva János úr művének kivételes szerepét a Szent Lajosról készülő könyv megírásának folyamatában. LE GOFF, *Mon ami…* 470. Vagy máshol: „*ez a könyv, ha mindent nem is változtat meg, lényegesen módosítja annak esélyeit, hogy közel lehessen kerülni Szent Lajos igazi személyiségéhez*.” LE GOFF, 1996., 546.

[1227] LE GOFF, 1996., 366-367.

ehhez talán közvetve vagy közvetlenül magától a királytól kaphatott segítséget, de legalábbis iránymutatást.) Annyi azonban bizton állítható, hogy e téren Joinville szövege lett az, mely a leginkább inspirálta a modern történetírást. Ha ugyanis a Szent Lajos koráról írott legismertebb és legnagyobb hatású későbbi műveket olvassuk, „*déjà vu*" érzésünk támad. Rendre az a benyomásunk, mintha az újabb korok történetíróinak a tollát (írógépét, sőt, számítógépeik billentyűzetét is) Joinville élő, lendületes, lebilincselő, egyszerre kötelességtudó és büszke, megható, harsány, érvelő, rajongó és józan, ironizáló, misztikumra hajló és racionális, hittel telt, de bigottságtól mentes, természetes, kivételesen eredeti hangulatú, érzelmes és időnként mélységesen szubjektív töltésű szavai mozgatnák.

Le Goff többször feltett kérdésére pedig, hogy vajon az „*igazi"* Szent Lajos létezett-e – tovább lehet (és kell is) keresni a választ. Hogy Szent Lajos olyan volt-e a valóságban, amilyennek *mi* most látjuk? Vagy pedig az eltelt nyolcszáz év alatt az emberi *elme* és *emlékezet*, Joinville művére rátalálva és reá nagyban támaszkodva, általa megtermékenyíttetve alakította őt mindig a saját képére, vetítette ki s alkotta meg olyannak, amilyennek ma ismerjük, vagy ismerni véljük? Láttuk, már Gaston Paris úgy véli, hogy ha Szent Lajos történetéből „*elvesszük mindazt, amit Joinville-nek köszönhet, csak a hús nélküli csontváz marad meg* (…) mert *az élet színeit Joinville-től kapja*."[1228] Jean-Claude Schmitt szerint „*Joinville és Michelet után Jacques Le Goff Szent Lajosa testben és lélekben újraéledt, s szíve élettel telve dobog.*"[1229] Eszerint tehát a *sénéchal* tanúságtétele – töretlenül, s immár több évszázada – valamennyi későbbi, színes, gazdag és hatásos Szent Lajos kép nélkülözhetetlen forrása.

Ezt az érzést erősítik meg ismét Le Goffnak a 2014-es, jubileumi Szent Lajos kiállítás katalógusához készült (sajnos utolsó) tanulmányában olvasható szavai, melyek Lajos király „*tiszta nevetését*" idézik föl, tudatva velünk, hogy „*létezett egy másik Szent Lajos is, egy vidámabb és közvetlenebb ember, aki* (…)*, ha úgy adódott, még saját magán is tudott nevetni.*"[1230] Le Goff szerint tehát az általa föltett kérdésre továbbra is igenlő marad a válasz; az *igazi* Szent Lajos *Joinville* Szent Lajosa, *történeti, és létezett*.[1231]

[1228] PARIS, 1898., 451.

[1229] Lásd Jean-Claude Schmitt könyvajánlóját, Jean-Claude SCHMITT, *Le moi de Saint Louis. Par-delà la légende et les documents historiques et hagiographiques, l'historien de l'école des Annales Jacques Le Goff tente de retrouver le moi intime du „roi idéal et unique". Et se pose la question: saint Louis a-t-il existé, Jacques Le Goff,* SAINT LOUIS. Gallimard, „Bibliothèque des histoires", 944., 185. http://www.liberation.fr/livres/1996/02/01/html (letöltve: 2015.07.13.)

[1230] „*Ha a látogató vagy az olvasó a neki szentelt kiállítást végigköveti, vagy e sorokat elolvassa, és valóban szeretne találkozni IX. Lajossal, nem szabad megfeledkeznie arról a tiszta nevetésről, melyet nevezetes*

Lucken konklúziója azonban inkább egy tudatos, írói koncepció szerint építkező *irodalmi* konstrukciót tételez föl, s a föltett kérdésre némi kétkedéssel, és inkább enigmatikusan reagál: „*Válasz híján* – írja – *csak reménykedni tudok legalább abban, hogy Joinville viszont nemcsak mint tanú, hanem úgy is, mint író, a* 'Szent Lajos életének' *a szerzője, ő bizony valóban létezett*."[1232]

Bármit is állítunk tehát az 'igazi Szent Lajos' kérdésében, annak Joinville-hez valamilyen módon viszonyulnia kell. A *sénéchal* szerepe és műve immár örökre megkerülhetetlen marad. Hogy mekkora, hogyan működik és valójában milyen hatású a szerepe, ahhoz elemzésünkben igyekeztünk magunk is közelebb jutni. Michel Zink, aki – mint láttuk – az „'én' *irodalmi alanyiságának az írás világába történt beléptetésével*" összefüggésben úgy beszél Joinville művéről, mint „*auto-exo-biográfiáról*", majd a francia nyelv által kínált szójáték segítségével végül is úgy foglal állást, hogy „*Joinville az első francia* „écrivant" (és nem „écrivain"), *aki egyes szám első személyben beszél magáról*."[1233] Ezzel azt is sugallja, hogy *Szent Lajos élet*ének (meg)alkotója valahol a történetírás és az irodalom, az emlékirat és az önéletrajz-biográfia-hagiográfia között helyezkedik el úgy, hogy mindegyikből táplálkozik, de nem köztes, hanem közülük kiemelkedő és önálló alkotás.

Megerősíti, amit korábban úgy fogalmaztunk meg, hogy Joinville könyve valójában több múzsa, de főként Kalliopé és Kleió közös inspirációja alatt született. (Úgy tűnik, Joinville műve esetében ők ketten az óta sem engedték el egymás kezét; – ami talán nem is baj). Ennek fényében azonban mégiscsak érdemes visszatérni Zumthor e kérdésben már többször idézett megállapításához, mely szerint a „*Vie*" megírásával Joinville az *„irodalmi jelenség határáig*" jutott. Le Goff egyetért vele – azzal a pontosítással, hogy itt természetesen a *külső* határról van szó.[1234]

Önmagában a megfogalmazással kapcsolatban valószínűleg Luckennek sem lehet ellenvetése, azzal a megkötéssel, hogy Joinville ezen az *irodalmi* mű irányába vezető úton lévő határvonalat már át is lépte. Vagy még inkább úgy, hogy irodalmi műként a történetírás határához ért. S akkor még emögött fölsejlenek Gaston Paris már idézett szavai is: „*irodalmunk összes remekművei közül Joinville könyve a legkevésbé irodalmi mű*"[1235] (Amit

---

életrajzírója, Joinville oly gyakran idéz föl…" Lásd a katalógus „*Élő király*" c. fejezetét. LE GOFF, *Et le rire du roi…* in GOURCOUF – LE POGAM, 18.

[1231] „*A történész, kutatásai végére érvén, hajlamos azt gondolni, hogy a könyv főhőse és a modell valóban hasonlítanak egymáshoz.*" LE GOFF, *Következtetések…*, 269.

[1232] LUCKEN, *L'évangile…,* 467.

[1233] ZINK, *La subjectivité…,* 219.; LE GOFF, *Mon ami…,* 474.

[1234] LE GOFF, *Uo.,* 476.

[1235] PARIS, 1898., 303.

ha ellenpontozni akarnánk, akár kijelenthenénk hogy a „középkori francia történetírás remekei között Joinville könyve a legkevésbé történeti – vagy éppen azt, hogy a leginkább irodalmi – produkció"). Paris viszont máshol megerősíti, hogy „*Joinville műve nem csak egy kivételes és egyedülálló remekmű* (…) *hanem a legmagasabb értékű történeti forrás is*" (…)[1236] Eszerint tehát nem az az igazán különleges és érdekes, hogy ebben a korban egy mű egyszerre hordozza magán több műfaj, fóleg a történetírás és az irodalmi alkotás jegyeit, hanem az, hogy ezt *milyen* koncepcióval, *hogyan* és *milyen* eredménnyel és hatásfokkal teszi.

***

Összegzésként az eddigi elemzések alapján úgy vélem elmondható, hogy Joinville könyve *több rétegű,* de *egységében* szemlélendő alkotás, mely olyan *történeti* műként fogható föl, melyet alkotója a szokványostól radikálisan eltérő módon írt és szerkesztett meg, és amelyben a *történetíró-tanú* személye és jelenléte, a történetírásnak, az *igaz történet írásának* az igénye mindvégig megmarad. Okkal feltételezhető, hogy szerzőjének volt egy többé-kevésbé készen kapott *hagiográfiai* és egy eltervezett, de folyamatosan alakuló *történeti* koncepciója, amelynek végső megvalósítása céljából történetírói és irodalmi eszközöket egyaránt használt, és mondanivalójának hatásosabb kifejezése érdekében rendre a fikcióhoz fordult. Joinville-nek tehát nem csak figyelemre méltó tudása, tehetsége, figyelemre méltó műveltsége, kivételesen „éles elméje" és páratlan memóriája volt, hanem élénk és alkotó fantáziája is.

A műben szervesen összekapcsolódó történeti és irodalmi komponens különválasztása egyáltalában nem egyszerű dolog, és mint láttuk, Joinville nem könnyíti meg ezt a feladatot, hiszen koncepciójának a lényege az, hogy a mű megalkotásában a történeti *igaz*nak és a hagiográfiai *hit*nek együttes erővel kell munkálkodnia. A *ratio* és a *fides* ebben az értelemben nála is összefügg. Művének az egyik *paradoxona* az, hogy *szükségszerű* kapcsolatot (és nem ellentétet) lát a *szubjektivitás* és az *objektív* igazság között.[1237]

Joinville könyvének „kompilált műfajából" is következik, hogy egyaránt jelen van benne, és egymással sajátos *interferenciában* érvényesül a *tény* és a *fikció*. Ahol Joinville szerint a *hitével* megerősített (tehát az ő értelmezésében felsőbbrendű) fikciót az *igaz* szolgálatába *lehet* – sőt, *kell* – állítani. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az *értelem* és a *hit*

[1236] *Uo*., 450.
[1237] BOUTET, *Ordre, désordre et paradoxe…*, 81.

közötti *skolasztikus* egyensúly jelenik meg és talál sajátos interpretációra Joinville történetírói / történetírási szemléletében. Ez a gondolkodás adja Joinville történetírói koncepciójának a vezérgondolatát, ami így nem akadályozza meg őt (sőt elősegíti) abban, hogy saját magát történetírónak, sőt hiteles történetírónak tekintse. S eddig az utókor is többnyire hasonlóképpen viszonyult hozzá.

Az általa megalkotott könyv azonban bizonyosan *nem* a *megszokott* értelemben vett *történetírás*, és Joinville *nem úgy* történetíró, mint Robert de Clari, Geoffroy de Villehardouin, Primat, vagy Guillaume de Nangis. Vagyis Joinville-t mint történetírót és művét másképp (másképp *is*) kell megközelíteni. Láttuk: igen valószínű, hogy János úr több konkrét esetben nem mond igazat, illetve *expressis verbis* nem az igazat mondja; de az összkép, amit ad, ennek ellenére – vagy ezzel együtt – mégiscsak lehet koherens és hiteles. Eszerint az lenne a leginkább érvényes megközelítés, hogy Joinville könyve egészében véve *történeti mű*, de *nem történetírás*?

Úgy tűnik, hogy Joinville életművében – dacára annak, hogy a francia középkor egyik leginkább kutatott és legnépszerűbb alkotásáról van szó – még bőven maradtak feltáratlan dimenziói és új megközelítési lehetőségei. A fenti munkahipotézisekben és elemzésekben a források újraolvasásának fontosságára, az új szempontú megközelítések és új értelmezések lehetőségére is szerettem volna ismét fölhívni a figyelmet. Ezek ugyan vezethetnek arra az eredményre, hogy forrásaink bizonyos megszokott értékei elhalványulnak (netán megkérdőjeleződnek), miközben a korábbi értékek méginkább megerősödhetnek, de megvan az esélye annak is, hogy információik másképp valorizálódjanak, és az eddigi megközelítések is új inspirációkhoz vezethessenek.

Joinville könyve pedig izgalmas (mondhatni: még az eddigieknél is izgalmasabb…), kivételes remekmű marad, melynek rendre újabb oldalait, új értékeit ismerhetjük meg, de amelyet célszerű bizonyos rendszerességgel figyelmesen, új szempontok szerint, és a szerző kivételes teljesítményével szemben gyakran tapasztalható feltétlen csodálat mellett némi egészséges szakmai gyanakvással – ha úgy tetszik, még az eddigieknél is alaposabb forráskritikával – ugyanakkor nagy nyitottsággal újraolvasni. Ehhez pedig útravalóként továbbra is érvényes – s talán még inkább, mint valaha – az a bevezetőben már idézett megállapítás, mely szerint „*a történészi munkához nélkülözhetetlen a felvilágosult és a tudomány ellenőrzése alá vont képzelet.*”[1238]

[1238] LE GOFF, *Következtetések…,* 265.

dc_1613_18

dc_1613_18

JEAN DE JOINVILLE

SZENT LAJOS ÉLETE ÉS BÖLCS MONDÁSAI

A könyv szövegének a fordítása

(Társfordító: Cs. Tótha Annamária)

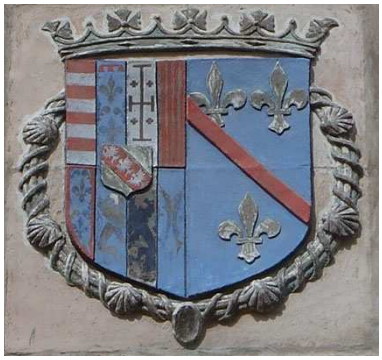

dc_1613_18

Első fejezet
[Ajánlás és a mű felosztása]

1 Jó urának, Lajosnak,[1] a francia király fiának, ki Isten kegyelméből Navarra királya, Champagne és Brie palotagrófja, üdvözlet, szeretet és tisztelet Jean de Joinville-től, Champagne *sénéchal*jától,[2] ki őt szolgálni kész.

2 Édes uram,[3] tudatom önnel, hogy a királyné asszony, az ön édesanyja,[4] ki engem nagyon szeretett (s akit az Isten fogadjon kegyelmébe!), oly kitartóan kérlelt engem, ahogyan csak tudott, hogy írassak egy könyvet a mi szent Lajos királyunk[5] bölcs mondásairól és nemes

---

[1] A Capeting-dinasztia tizenkettedik uralkodója, a későbbi X. (Civakodó) Lajos (Louis X. „Le Hutin"; Párizs, 1289. október 4.–Vincennes, 1316. június 5.), francia király, Navarra királyaként I. Lajos (1305. április 4.–). Anyja, a Champagne-i-dinasztiából származó I. (Navarrai) Johanna halálát követően kerül a Navarrai Királyság trónjára, de koronázására apja, IV. (Szép) Fülöp (Navarra uralkodójaként I. Fülöp; 1285–1305. április 4.) csak 1307-ben ad engedélyt. Anyja után egyben Champagne grófja is (1305. április 4.–). 1314. november 29-től haláláig francia király. Anyai ágon II. András leányának, Magyarországi Jolántának (1215–1251), Aragónia királynéjának a dédunokája. Második felesége Magyarországi Klemencia (Clémence de Hongrie; 1293–1328. október 12.), Anjou Martell Károly és Habsburg Klemencia leánya, francia királyné (1315. augusztus 19.–1316. június 5.). Fiuk, az utószülött I. János, a Capeting-dinasztia tizenharmadik (és egyben utolsó egyenes ági) királya mindössze néhány napot él (1316).

[2] A címet, illetve méltóságot jelölő *sénéchal* latin és frank eredetű szóösszetétel *(senes+scale),* jelentése: 'a királyi udvar legfőbb szolgája, az udvartartás vezetője, a király általános helyettese'. A cím már a Merovingok idején is létezett; a *majordomus*i méltóság megszűnésével vált a Francia Királyságban az első udvari méltósággá. A kezdetben örökletes címet hosszabb ideig az Anjou grófok viselik, majd II. Fülöp ebben a formában megszünteti (1191): eltörli a *sénéchal* méltóság örökletes jellegét, és (kezdetben) az újonnan a királyhoz kerülő területek élére nevez ki ezen a néven királyi helytartókat, akiknek képviseleti, bíráskodási, adminisztratív és pénzügyi feladatokat delegál. E feladatkörök IX. Lajos uralkodása idején tisztulnak le és szilárdulnak meg. *Sénéchal* azonban nemcsak a királyi udvarban van, hanem a földesúr vagy épp egyes fejedelmek szolgálatában, tehát az uralom gyakorlásának különböző szintjein is. Champagne grófsága, majd hercegsége esetében a *sénéchal* a herceg mellett lát el udvarmesteri, adminisztratív, jogi és pénzügyi feladatokat; a méltóság itt Joinville családjában öröklődik (amiért azonban alaposan meg kell küzdeniük). Emellett Franciaországban a király képviselőjeként *sénéchal* áll a királyi területi adminisztráció *(sénéchaussé)* élén, ami ebben az összefüggésben a Francia Királyság déli részére vonatkozik, ahol a *sénéchal* az északi területi adminisztrációban tevékenykedő *bailli*val azonos feladatokat lát el. A *sénéchal* méltósága létezik más országokban is, a franciaországitól némileg eltérő funkciókkal.

[3] A franciában a tegezésnek és a magázásnak a 16. századig nincsenek világosan kialakult szabályai. Használatukban bizonyos következetlenség tapasztalható, előfordulhat, hogy ugyanazon dialógus résztvevői hol tegezik, hol magázzák egymást. A szövegek fordításakor a bensőséges, mély tiszteletet feltételező kapcsolat (és témakör) tegezést kívánhat meg (pl. ha Istenhez fordul az ember), más esetben a magázódás formája látszik alkalmazhatóbbnak.

[4] I. (Navarrai/Champagne-i) Johanna (Jeanne de Navarre/Champagne; 1273. január 14.–1305. április 2.), Navarra (1274–) és Franciaország királynéja (1285–). Joinville tehát művét az anyakirályné kérésére kezdte írni, aki azonban már nem érhette meg annak elkészültét.

[5] A Capeting-dinasztia kilencedik uralkodója, IX. (Szent) Lajos. Valószínűleg 1214-ben, április 25-én született az apja, VIII. (Oroszlán) Lajos (1187. szeptember 5.–1226. november 8.) birtokaihoz tartozó Poissy várában (ma: Yvelines megye, Île-de-France), és a város (Kegyes Róbert által 1016 körül építtetett) templomában (Notre-Dame de Poissy) keresztelték meg. (Magánleveleit Lajos király gyakran „Louis de Poissy"-ként írta alá.) Mindössze tizenkét évesen kerül trónra, uralkodását apja halála napjától számítják, a koronázási ceremóniára Reimsben került sor 1226. november 29-én. Kiskorúsága idején anyja, Kasztíliai Blanka (lásd róla a 88. jegyzetet) gyakorolja a régensi hatalmat. 1270. augusztus 25-én, Tuniszban hal meg,

cselekedeteiről, amit én meg is ígértem neki. Most, íme, Isten segedelmével elkészült a könyv, mely két részből áll.

Az első rész azt mondja el, mint viselkedett a király egész életében Isten és az Egyház parancsai szerint, szolgálván királysága javát.

A második rész pedig nagy vitézségéről és fényes haditetteiről szól.

3 Jó uram, mivel meg vagyon írva: „Add meg előbb azt, amivel Istennek tartozol, és ő minden más gondodat elrendezi”,[6] ezért írattam le legelőször azt, ami a fent említett három dolgot érinti, tehát ami a lélek és a test épülésével kapcsolatos, és ami a nép kormányzására vonatkozik.

4 Ezen dolgokról pedig eme valóságos szent iránti tiszteletből is írattam, mert rajtuk keresztül nagyon világosan láthatóvá lészen, hogy korunkban nem akadt egyetlen világi ember sem, aki egész élete során olyannyira szentként élt volna, mint ő, uralkodása legelejétől élete végéig. Élete végső pillanatánál nem voltam jelen, de ott volt a fia, Pierre d’Alençon[7] gróf (ki engem nagyon kedvelt), s ő elmondta nekem, hogy mily boldogságos véget ért, melynek leírása e könyv végén található.

5 És úgy látom én, hogy nem tettek érte eleget,[8] amikor nem sorolták őt a szent vértanúk közé ama nagyszámú szenvedés okán, melyeket a keresztes zarándoklat idején kiállott, azon hat esztendő alatt, amit a társaságában töltöttem, és azért is, mert a Mi Urunkat a keresztre feszítésig követte. Mert ha Isten a kereszten halt meg, úgy ő is, hiszen keresztes volt akkor, amikor Tuniszban elérte a vég.

6 A második könyv nagy vitézségéről és merész tetteiről szól, azokról, amelyek során négyszer is láttam, hogy halálos veszedelemnek tette ki magát, mint arról a későbbiekben majd szólni fogok, s cselekedte mindezt azért, hogy népét a szenvedéstől megkímélje.

[Második fejezet
Szent Lajos odaadásának példái]

---

vérhasjárványnak esik áldozatul. Már életében szentként tisztelik, végül VIII. Bonifác pápa avatja szentté, 1297. augusztus 11-én Franciaországi Szent Lajos (Saint Louis de France) néven. (Ünnepe halálának napja: augusztus 25.)

[6] Az idézet eredeti helyét nem sikerült azonosítani.

[7] Pierre d’Alençon (Château-Pèlerin, 1251. június 29.–Salerno, 1283. április 6.) IX. Lajos és Provence-i Margit hetedik gyermeke. A VII. keresztes hadjárat idején született Palesztinában, a templomos rend várában (keresztapja Renaud de Vichiers templomos nagymester). Alençon grófja (1268–) és Jeanne de Châtillonnal kötött házassága révén Blois és Chartres grófja, Guise ura (1272–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, majd a „szicíliai vecsernye” (1282. március 30.) után a Nápoly-Szicíliai Királyságba megy nagybátyja, Anjou I. Károly megsegítésére, de Salernóban meghal.

[8] A kanonizálási procedúra meglehetősen hosszú és vontatott volt. X. Gergely pápa indítja el (1272. március 4.), de halálát követően, amikor másfél év alatt három pápa (V. Ince, V. Adorján és XXI. János) váltja egymást a trónon, a folyamat megakad. III. Miklós ad ismét lendületet az eseményeknek, a folytatás azonban Simon de Brie (Brion) bíborosra, IX. Lajos egykori tanácsadójára hárul, aki IV. Márton néven lép a pápai trónra. A procedúrát azonban ő sem tudja befejezni, mint ahogy utódai, IV. Honorius, IV. Miklós és V. Celesztin sem. Végül a kanonizálási folyamatban már korábban is szerepet vállaló VIII. Bonifác uralkodása alatt a vizsgálat eredményesen lezárul. Orvietóban a pápa bejelenti (1297. augusztus 4.), majd ünnepélyesen megerősíti (1297. augusztus 11.) Lajos király szentté avatását. 15 év alatt tehát 10 pápa és megannyi vizsgálóbizottság munkálkodott a kanonizáción. Joinville végigkísérte a folyamatot, tájékozott volt az eseményekről, megjegyzése valószínűleg ennek is köszönhető.

7 Az első eset, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, Damiettába érkezésünk idején történt, mikor is összes tanácsadói azon a véleményen voltak, hogy maradjon a hajóján mindaddig, amíg azt nem látja, hogy lovagjai a szárazföldre lépnek.

8 Azért adták neki ezt a tanácsot, mert ha velük együtt ő is partra szállna, és embereivel együtt őt is legyilkolnák, ügyük elveszne. Míg ha hajója fedélzetén maradna, személyesen újrakezdhetné Egyiptom visszafoglalását. De ő senkire nem hallgatott, hanem teljes fegyverzetben, nyakában pajzzsal, kezében lándzsával a tengerbe ugrott, s az elsők között ért a szárazföldre.

9 A második alkalom, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, a következő volt: midőn Manszúrát elhagyva Damiettába indult,[9] tanácsadói azt ajánlották, ahogy hallottam, hogy hajón menjen Damiettába; ezt a tanácsot azért adták neki, mint mondják, mert ha embereit baj érné, személyesen eljárva ki tudná szabadítani őket a fogságból.

10 Ezen a véleményen pedig legfőképpen rossz egészségi állapota miatt voltak, melybe több betegségből kifolyólag került, amelyek itt következnek: dupla harmadnapos váltóláz és igen heves hasmenés gyötörte, és a seregben dúló betegség is megtámadta a száján és a lábain. De ő senkire nem hallgatott, hanem azt mondta, hogy soha nem hagyja magára embereit, és a végsőkig osztozik sorsukban. Az őt gyötrő hasmenés miatt megtörtént, hogy esténként kénytelenek voltak a nadrágja fenekét kivágni, a seregben pusztító betegség hevessége miatt pedig egy este folyamán többször is eszméletét veszítette, amint azt később majd hallani fogjátok.

11 Harmadszor akkor tette ki magát halálos veszedelemnek, amikor fivérei visszatérte után négy esztendeig[10] a Szentföldön maradt. Halálos, nagy veszedelemben voltunk akkor, mert egyetlen fegyveressel szembe, aki akkoni tartózkodása idején a királlyal volt, a város elfoglalásakor Akkon[11] lakói harmincat állítottak.

12 Nem látok egyéb okot, mely visszatartotta volna a törököket attól, hogy a városba jöjjenek és foglyul ejtsenek bennünket, mint azt a szeretetet, melyet a király iránt tanúsított Isten, aki ellenségeink szívébe plántálta a félelmet, s emiatt nem merészeltek megtámadni minket. Ezzel kapcsolatosan írva vagyon a következő: „Ha féled Istent, minden élő, ki meglát téged, félni fog téged.”[12] És ezt az időt a király teljességgel a tanácsadói véleménye ellenére

---

[9] Damietta és Manszúra az egyiptomi keresztes hadjárat legfontosabb csatáinak színterei, lásd a 221. és 292. jegyzetet.

[10] A király Párizsból való indulásától (1248. június 12.) visszaérkezéséig (1254. szeptember 4.) valójában több mint hat év telik el.

[11] Akkon (Saint-Jean d’Acre, Akkó, ókori görög nevén Ptolémaisz, ma Akko, Izrael) évezredes város Galileában, a Haifai-öböl északi részén, a Szentföld stratégiai fontosságú kikötővárosa (ma mintegy 40 ezer lakosa van) és (kivételesen jó állapotban fennmaradt) erődítménye, a keresztes háborúk korában kiemelkedő fontosságú kereskedelmi, gazdasági, adminisztratív, katonai és szellemi központ. Első említését a fáraók korából ismerjük (Kr. e. 15. század), szerepel a bibliai szövegekben, történelme során görög, római, majd bizánci fennhatóság alatt áll. Az arab hódítás (638) után a keresztesek veszik birtokukba (I. Balduin, 1104. május 26.). Szaladin 1187. évi nagy támadásai idején (július 4., a hattíni győzelem után) ismét a muszlimok kezére kerül (1187. július 10.). Szaladin nagy mészárlást rendez a keresztény foglyok között, különösen a templomosok és a johanniták körében. Az Akkon visszafoglalásáért indított ostrom két évig tart (1189–1191). Szaladin több kísérletet tesz a város felmentésére. Az újonnan érkező keresztesek (II. Henri de Champagne, Fülöp Ágost, végül Oroszlánszívű Richárd) erői eldöntik a küzdelmet: a muszlim erők föladják a védelmet. A tárgyalások elhúzódása miatt türelmét vesztő Richárd erőszakkal veszi birtokba a várost, lemészárolva mintegy 2700 embert. Akkon a Jeruzsálemi Királyság fővárosaként ezután még mintegy száz évig keresztény kézen marad. 1291. május 18-án a mameluk al-Asraf Halil (1263–1293) szultán (1290–) elfoglalja, és ezzel kiszorítja a kereszteseket a Szentföldről.

[12] Az idézet eredeti forrását nem sikerült azonosítani.

töltötte ott, ahogyan azt majd hallani fogjátok. Életét kockáztatta azért, hogy megvédje a terület népét, akik abban a percben odavesztek volna, ha akkor nem marad velük.

13 A negyedik esemény, amikor halálos veszedelemnek tette ki magát, akkor volt, amikor visszatértünk a tengerentúlról és Ciprus szigete elé érkeztünk, ahol a hajónk olyan szerencsétlenül ütközött a tengerfenéknek, hogy a föld, melynek nekiütődött, háromölnyit leszakított a hajó fenekét alkotó deszkából.

14 A baleset után a király tizennégy hajósmestert odahívott, mind erről a hajóról, mind a kíséretében lévő többiről, hogy adjanak tanácsot, mitévő legyen. És mindannyian azt tanácsolták neki, amint azt később hallani fogjátok, hogy szálljon át egy másik hajóra, mert nem látják, hogy az övé miként lenne képes ellenállni a hullámlökéseknek, mivel a deszkáit egymáshoz rögzítő valamennyi szög erősen meglazult. Majd felhoztak egy példát a királynak a hajóra váró veszélyre: amikor még a tengerentúlra tartottunk, az egyik hajó, mely hasonló helyzetbe került, bizony elveszett. Magam láttam is Joigny grófjánál[13] az asszonyt és a gyermeket, akik a hajótörés egyetlen túlélői voltak.

15 Erre így felelt a király: „Uraim, látom, hogy ha én elhagyom ezt a hajót, senki nem akar majd ott maradni; és látom, hogy nyolcszáznál is több ember van itt, és minthogy mindegyikük ragaszkodik az életéhez, ugyanúgy, ahogy én az enyémhez, ezért, ha Istennek tetszik, bizonyosan nem fogok ennyi embert, amennyi itt van, halálos veszedelembe sodorni, hanem inkább a hajó fedélzetén maradok én is, hogy embereimet oltalmazzam."

16 Ott is maradt, és Isten, akibe bizodalmát helyezte, jó tíz héten keresztül megóvott minket a tenger veszélyeitől, és végül szerencsésen partot értünk, ahogy a későbbiekben hallani fogjátok. Úgy esett, hogy Olivier Termes,[14] aki a tengerentúlon oly bátran és férfiasan viselkedett, otthagyta a királyt és Cipruson maradt, és őt csak másfél évvel később láttuk viszont. Így hárította el a király a hajón lévő nyolcszáz embert fenyegető szerencsétlenséget.

17 E könyv második részében szólunk majd elhunytáról, hogy hogyan halt meg szentként.

18 Most pedig elmondom önnek, a navarrai király úrnak, hogy ígéretet tettem anyjának, a királyné asszonynak, hogy elkészítem ezt a könyvet, s ezt ígéretemhez híven meg is tettem. S minthogy senkit nem látok, akinek annyi jogcíme lenne a birtoklására, mint önnek, aki az örököse, elküldöm önnek, hogy ön és fivérei és mások is, akik majd hallják, jó példákat találhassanak benne, s eme példákat a gyakorlatba áttehessék, hogy Isten majd megjutalmazza őket.

---

[13] Joigny (Yonne megye, Burgundia) grófjai fontos szerepet játszottak Champagne és Burgundia történetében. Itt minden bizonnyal III. Guillaume de Joigny (1230 k.–1271) grófról van szó, aki előbb részt vesz a „bárók keresztes hadjáratában" (1239–1241), majd a VII. keresztes hadjáratban, ahonnan 1254-ben tér vissza. A Joinville és a Joigny családok rokoni kapcsolatban vannak egymással.

[14] Olivier de Termes (1200 k.–Akkon, 1274. augusztus 12.) Termes és Aquilar várainak birtokosa, a déli területek egyik legjelentősebb nemesura, kora legnevesebb és legvitézebb lovagjainak egyike, Toulouse grófjainak (VI. és VII. Raymond de Toulouse) és Carcassonne vicomte-jának (II. Raymond de Trencavel) vazallusa. Olivier családja korábban a kathar oldalon harcol a francia király albigensek elleni keresztes hadjárata során, ezt követően ő maga is elveszti birtokait, és a katalán udvarba menekül. Részt vesz Mallorca meghódításában (1229), védelmezi a narbonne-iakat az inkvizíció ellen. Ritka életutat mondhat magáénak, melynek során eljut az „eretnekségtől" az elkötelezett szentföldi keresztes küzdelemig. Miután urai (Jakab király és Raymond de Toulouse) békét kötnek IX. Lajossal (1245), ez utóbbinak szolgálatába áll, s a francia király kiemelkedő védelmezője és tanácsosa lesz. A királyi seregben a tüzérség *(maistre des arbalétiers)* parancsnoka, Damietta védője, aki Joinville-t is kimenti szorult helyzetéből (1253). Békéltető, amennyiben nagy szerepe van a corbeil-i szerződés (1258; I. Jakab és IX. Lajos) tető alá hozásában. Később javainak jelentős részét eladja, egy részét a narbonne-i ciszterci apátságra (Sainte-Marie de Fontfroid) hagyja, másik részéből szentföldi katonai akciókat szervez (1264). A Jeruzsálemi Királyság *sénéchal*ja (1269–), részt vesz a tuniszi keresztes hadjáratban is, majd tovább folytatja szentföldi harcait, s Akkonban hal meg.

[Harmadik fejezet]
Kezdődik az első könyv. Szent Lajos fő erényei

19 A mindenható Isten nevében én, Jean, Joinville ura, Champagne *sénéchal*ja, megíratom szent királyunk, Lajos életét, ahogyan az alatt a hat esztendő alatt láttam és hallottam, melyet a tengerentúli zarándoklaton[15] és a visszatérésünk után a kíséretében töltöttem. Mielőtt tetteiről és lovagi viselkedéséről szólnék, elmondom, amit szent mondásaiból és jó tanácsaiból láttam és hallottam, azért, hogy sorban egymás után megtalálhassák őket, és épülésükre szolgáljon azoknak, akik majd hallják.

20 Ez a szent férfiú teljes szívéből szerette Istent, és alkalmazkodott az ő művéhez; ez pedig abban nyilvánult meg, hogy a király, hasonlatosan ahhoz, ahogyan Isten meghalt a népe iránti szeretetből, számos alkalommal kockáztatta életét a népe iránti szeretetből; pedig kivonhatta volna magát ez alól, amint alább hallani fogjátok.

21 A népe iránti szeretet nyilvánult meg azokban a szavakban is, melyeket legidősebb fiához, Lajoshoz[16] intézett, erre egy nagyon súlyos betegsége idején,[17] Fontainebleau-ban került sor: „Drága fiam – mondta –, arra kérlek, szerettesd meg magadat országod népével. Mert sokkal jobban örülnék annak, ha jönne Skóciából egy skót, aki jól és igazságosan kormányoz, mint ha te kormányoznád népedet rosszul."[18] A szent király olyannyira szerette az igazságot, hogy még a szaracénokkal szemben sem vetemedett csalárdságra a velük kötött egyezsége ügyében, mint azt majd később látni fogjátok.

22 Szavaiban mértéktartó volt, szájából soha nem hallottam elhangzani olyan parancsot, mellyel étkek hozatalát rendelte volna meg, amint azt oly gyakran teszi sok más nagyhatalmú úr; épp ellenkezőleg, egyetlen szó nélkül fogyasztotta, amit szakácsa elkészített, s amit odatettek eléje. Beszédében megfontolt volt, mert életemben egyetlenegyszer sem hallottam, hogy valakiről rosszat mondott volna, soha szájára nem vette az ördög nevét,[19] mely dolog a királyságban igen elterjedt, és amely Istennek, úgy hiszem, nincsen tetszésére.

23 Mindig nagy figyelemmel volt arra, mennyi vizet kever a borához, függően attól, hogy mennyit bír el.[20] Cipruson megkérdezte tőlem, hogy én miért nem öntök vizet a borhoz; s

---

[15] Tengerentúlon a Szentföld értendő. A *pèlerinage (*később: *voyage) d'Outre-mer* keresztes hadjáratot jelent.

[16] Louis de France (1243. szeptember 21.–Párizs, 1260. február 2.), IX. Lajos és Provence-i Margit első fiúgyermeke, a korona örököse. A keresztes hadjáraton lévő apját névleg ő helyettesíti, de valójában az anyakirályné, Kasztíliai Blanka (1248–1252), majd pedig nagybátyja, IX. Lajos öccse, Alphonse de Poitiers (1252–1254) a régens. Fiatalon, 16 éves korában (valószínűleg vakbélgyulladásban) hal meg.

[17] Lajos királynak ezt a betegségét 1258-ra teszik. (Nem tévesztendő össze korábbi súlyos betegségével 1244. december 10. táján Pontoise-ban, melyből felgyógyulván elhatározza, hogy keresztes hadjáratra indul.)

[18] Nem találtam magyarázatot vagy más összefüggést erre a skótokkal kapcsolatos példálózásra. Mindenesetre az ekkor Skóciában uralkodó III. Sándor (1241–1286, király 1249–; anyja Marie de Coucy, a IX. Lajos elleni bárói lázadás vezéralakjának, III. Enguerrand de Coucynak a leánya) ekkor kerül az egyik régens, Walter Comyn hatalmába (1257), majd onnan megszabadulva (1258. november) valóban uralkodni kezd. E szövegrész legkézenfekvőbb interpretációja, hogy Lajos király inkább bízná országát egy *idegenre,* aki *igazságosan* kormányoz, mint saját fiára, ha ő nem úgy cselekedne. Ez azonban nem ad választ arra, hogy az *idegen* miért nem egyszerűen *idegen,* és miért épp *skót*. (A szövegre Le Goff nem tesz utalást; idézi, de nem kommentálja RICHARD, 1983, 18.)

[19] Lásd később is: **687**.

[20] A történet igazi példabeszédként is értelmezhető: a négy sarkalatos erény egyikét, a Mértékletességet *(Temperantia)* megtestesítő nőalakot úgy szokás ábrázolni, hogy kezében *bor*t, illetve *viz*et tartalmazó két edényt tart, amelyek tartalmát összeönti.

akkor azt mondtam neki, hogy az orvosok tanácsát követem, akik szerint nekem nagy fejem és hideg gyomrom van, s ezért nem tudok lerészegedni. A király azt felelte erre, hogy meg lettem tévesztve, mert ha nem szokom meg ifjúkoromban, hogy vizet adok a borhoz, s majd öregkoromban próbálkozom, akkor köszvényes leszek és gyomorbajos, s mindig rosszul fogom érezni magam; s ha öregkoromban is tiszta bort iszom, minden este részeg leszek, s hogy egy értékes embernek igen méltatlan dolog lerészegedni.

24 Azt kérdezte tőlem, szeretném-e, ha tisztelnének e világban, és halálom után a paradicsomba kerülnék; s erre én igennel *(O˙l)* válaszoltam. Erre azt mondta: „Akkor pedig szántszándékkal semmi olyat ne cselekedjen vagy mondjon, amiért, ha mindenki tudomására jut, ne tudná vállalni a felelősséget: »Ezt tettem, ezt mondtam.«”

Azt is mondta, hogy ne mondjak ellent, és ne hazudtoljam meg senkinek a szavait, melyek jelenlétemben elhangzanak, feltéve, hogy tudomásul vételükkel sem bűnt nem vonok magamra, sem károm nem származik belőle; mert a kemény szavak gyakran okoznak verekedéseket, melyekben ezren halnak meg.

25 Mondta nekem, hogy olyan öltözéket és fegyvert kell viselni, melyről korunk bölcs és okos emberei *(preudeshommes)*[21] nem mondják azt, hogy túlzás, az ifjak pedig nem szólják meg, hogy kevés. Ezeket a szavakat a manapság éjjel-nappal a vértezet fölött viselt, gazdagon hímzett öltözékek kapcsán a most uralkodó király[22] apja[23] juttatta eszembe, akinek én azt mondtam, hogy a tengerentúli utam során, ahol voltam, ily hímzett, díszes zubbonyt sem a királynál, sem pedig senki másnál nem láttam. Erre ő azt mondta, hogy van neki néhány olyan, címerével ékesített hímzett öltözéke, mely nyolcszáz párizsi livre-be került. Erre az volt a válaszom, hogy többet használt volna vele, ha azt a pénzt Istennek adja, és öltözékeit inkább a címerével díszített, erős cendelyből *(cendal)*[24] készíttette volna el, mint ahogyan apja is tette.

[Negyedik fejezet
Szent Lajos irtózása a bűntől; a szegények iránt érzett szeretete]

26 Magához hívott egyszer a király, s így szólt hozzám: „Önnek annyira kifinomult az elméje, hogy magam nem merek önnel oly dolgokról beszélni, melyek Istennel kapcsolatosak. Ezért hát ide kérettem e jelenlévő két szerzetest, mert fel akarok önnek tenni egy kérdést.” A kérdés imígyen hangzott: „*Sénéchal,* mi az, hogy Isten?” Én pedig azt válaszoltam: „Uram, az oly jó dolog, amelynél jobb már nem lehet.” „Valóban – mondta –, helyesen felelt, mert a válasz így van megírva e könyvben, melyet a kezemben tartok.”

---

[21] A rendszeresen visszatérő *preudeshommes* fogalom szerepéről és értelmezéséről lásd a 30. jegyzetet.

[22] IV. (Szép) Fülöp (Fontainebleau, 1268–Fontainebleau, 1314. november 29.) francia király (1285. október 5.–), III. (Merész) Fülöp és Aragóniai Izabella fia, anyai ágon II. András magyar király dédunokája. (Lásd még róla az 1. jegyzetet.)

[23] III. (Merész) Fülöp (Philippe de France; Poissy, 1245. május 1.–Perpignan, 1285. október 5.), IX. Lajos és Marguerite de Provence negyedik gyermeke (másodszülött fia), Franciaország királya (1270. augusztus 25–). Bátyja, a 16. jegyzetben említett Lajos korai halála okán lép elő trónörökössé. Elkíséri apját a VIII. keresztes hadjáratra, a keresztes csapatok élén a vezető szerepet azonban nagybátyja, I. (Anjou) Károly gyakorolja. Előbb Aragóniai Izabellával (1262–), majd Brabanti Máriával (1254–1321) köt házasságot (1274). A trónon másodszülött fia, a 22. jegyzetben említett IV. (Szép) Fülöp követi (1285–).

[24] A cendely olcsó, taft minőségű selyemszövet: fényes, színjátszó hatású vászonkötésű anyag, melynek van finomabb és durvább változata.

27 „Most pedig azt kérdezem – folytatta –, melyiket választaná, azt, hogy leprás[25] legyen, vagy azt, hogy halálos bűn terhelje a lelkét?” Én pedig, ki soha nem hazudtam neki, azt feleltem, hogy inkább vennék magamra harminc halálos bűnt, mintsem hogy leprás legyek. Mikor a barátok már eltávoztak, egyedül engem szólított magához, lábához ültetett, s megkérdezte: „Hogyan mondhatta azt nekem tegnap?” Mire én azt feleltem, hogy ma is csak ugyanazt gondolom. Erre ő a következőket mondta: „Meggondolatlan bolond módjára beszélt ön, mert tudnia kell, hogy semmilyen lepra nem lehet olyan rút, mint halálos bűnben leledzeni; mert a halálos bűnbe esett lélek hasonlatos az ördöghöz, következésképp nincs oly lepra, mely annyira ocsmány tudna lenni.

28 És való igaz, hogy halálával az ember gyógyulást nyer a test leprájától, de amikor az, aki halálos bűnt követett el, meghal, nem tudja, s bizonyos afelől nem lehet, hogy bűnbánata elég nagy volt-e Isten bocsánatának elnyeréséhez. Attól kell hát rettegnie, hogy a lélek leprája mindaddig tartani fog, ameddig csak Isten a mennyországban lesz. Ezért ahogyan csak tőlem telik, Isten iránt s az irántam érzett szeretete nevében kérem önt, mutasson több hajlandóságot arra, hogy szívesebben szenved el minden rosszat, mely a testet sújtja, legyen az lepra vagy bármi más betegség, mintsem hogy lelkét halálos bűn kerítse hatalmába.”

29 Megkérdezte még, hogy meg szoktam-e mosni nagycsütörtök napján a szegények lábát.[26] „Ó, uram, mily szörnyűség! Én ezeknek a parasztoknak a lábát meg nem mosom soha!” „Ezt bizony rosszul mondja, mert nem szabad megvetnie azt, amit Isten maga is megtett a mi okulásunkra. Könyörögve kérem tehát, elsősorban az Isten iránti, de az irántam való szeretetére is, hogy tegye ezt szokásává.”

[Ötödik fejezet
Szent Lajos nagyra tartja az erényt és a feddhetetlenséget]

30 Oly nagyon kedvelt minden embert, aki hisz Istenben és szereti is az Urat, hogy a Franciaország *connétable*-ja[27] méltóságot adományozta Gilles le Brun[28] uramnak (aki pedig

---

[25] A valószínűleg kelet-afrikai eredetű, súlyos, járványos betegséget, a leprát (Hansen-betegség, bélpoklosság) Európában a keresztes háborúk hozadékának tekintik, ám valójában már az ókorban is ismert volt. Két alaptípusa van: a *lepromatosus* nagyon ragályos, gyors lefolyású változat, mely a zsigerekben, a bőrben váladékozó, daganatszerű elváltozásokat okoz, míg a *tuberculoid* változat a bőr érzéketlenné válásával, bénulással, a végtagok és az arc eltorzulásával jár. Mindezek a tünetek különösen félelemkeltők voltak, ezért is hozták létre a betegek elkülönítésére a lepratelepeket. A leprának van olyan változata, mely nem fertőz; lappangási ideje lehet igen hosszú is. Nagy valószínűséggel a lepra utóbb említett típusában szenvedett IV. (Leprás) Balduin („Le Roi Lepreux”; 1161–1185. március 16.), Jeruzsálem királya (1174–), aki betegsége ellenére a lehetséges mértékig teljes életet élt, aktív, sikeres és elismert uralkodó volt.

[26] A húsvét ünnepét megelőző csütörtök az utolsó vacsora napja, amikor a Szentírás szerint Krisztus, szeretete jeléül, megmosta tanítványai lábát. Erre emlékezve került bele a liturgiába a nagycsütörtöki lábmosás szokása, melyet uralkodók is átvettek, s Krisztus cselekedetének emlékére nagycsütörtökön megmosták 12 szegény/öreg lábát. Ugyanez a példabeszéd szerepel később is: **688.**

[27] A *connétable* a korai frank *comes stabuli* ’főlovászmester/főistállómester’ méltóságból származik. Némi eltérésekkel, de általános szabály szerint a *connétable* feladata a hadsereg vezetése, a nemesek közötti konfliktusok rendezése, a hadseregben a rendőri feladatok ellátása. A méltóság már az utolsó római császárok időszakában megjelent. A Merovingok alatt istállómesterként az egyik legfőbb udvari méltóság, majd a Capetingek idején, I. Henrik intézkedésére (1060) a korona legmagasabb méltósága: a „királyi sereg legfőbb parancsnoka” (1191) s a király távollétében egyedüli irányítója. Parancsnoksága alatt marsallok *(maréchal)* tevékenykednek. A *connétable* a király kivont kardjának őrzője, ő viszi a király előtt a koronázási szertartás alkalmával. Az első ismert *connétable* Albéric de Montmorency. A tisztséget Richelieu bíboros hadseregreformja szünteti meg (1627).

nem is a Francia Királyságból származott), mert mint istenhívő és istentisztelő ember nagy hírnévnek örvendett. S én valóban úgy vélem, hogy az is volt.

31 Robert de Sorbon[29] mestert, aki módfelett erényes és bölcs férfiú *(preudhomme)*[30] hírében állott, asztalánál látta vendégül a király. Történt egy alkalommal, hogy amikor mellettem evett, halkan beszédbe elegyedtünk egymással, mire a király a következő szavakkal dorgált meg bennünket: „Beszéljenek hangosan, uraim, mert társaik azt fogják gondolni, hogy rosszat mondanak róluk! Ha olyasmiről beszélnek az asztalnál, ami nekünk is bizonyosan tetszésünkre szolgál, mondják hangosan, ha pedig nem, akkor hallgassanak."

32 Egyszer, amikor a király jó kedvében volt, így szólt hozzám: „*Sénéchal,* most indokolja meg nekem, mi ér többet: ha egy vitéz ember erényes és bölcs *(preudomme),* vagy ha ájtatos."[31]

---

[28] A flandriai származású Gilles le Brun (1199–1276), Trasegnies ura, a Francia Királyság connétable-ja. A VII. keresztes hadjáratban Flandria grófjának kíséretében vesz részt, majd IX. Lajos egyik legbefolyásosabb tanácsosa, a királyság „második embere". Második házassága (Simonette/Marie de Joinville) révén Joinville sógora. Később is jelentős szerepet játszik az udvarban, illetve a különböző harcok során. Anjou Károly Benevento mellett vívott csatájában (1266. február 26.) a trónkövetelő Manfréd ellen valójában ő irányítja a francia seregeket, és egyes feltételezések szerint a küzdelem során ő öli meg Manfrédet, II. Frigyes természetes fiát.

[29] Robert de Sorbon (Sorbon, 1201. október 9.–Párizs, 1274. augusztus 3.) egy észak-franciaországi (Ardennes megye) kis faluból származó teológus. Tanulmányait Reimsben és Párizsban végezte. Pártfogója a király testvére, Róbert, Artois grófja, akinek segítségével Cambrai-ban, majd Párizsban jut kanonoki hivatalhoz (1258), később udvari káplán, a király gyóntatója és belső tanácsadója. Ránk maradt latin nyelvű teológiai, illetve vallásos tárgyú műveiről az a vélemény, hogy „több bennük a hit, mint az erudíció". Igazán maradandót egyetemszervező tevékenységével alkotott. Robert mester 1253-tól tanít a *Maison de Sorbonne*-ban. A régens, Kasztíliai Blanka épületet biztosít a szegény diákok elszállásolására (1250. október 21.), majd 1254-ben sor kerül a *Collège de Sorbonne* megalapítására. Az egyetem alapítását a király 1257-ben, IV. Sándor pápa pedig 1259-ben erősíti meg.

[30] Az itt következő rész az egyik leggyakrabban idézett történet Szent Lajos bölcs mondásaival kapcsolatban. A *preudomme/preud'homme/prud'homme* többértelmű kifejezés, mely a 11. században jelenik meg a francia nyelvben. A *preu* vagy *preux homme* kifejezésnek latin előképe van, *prode, prodesse* ('hasznosnak lenni') értelemben. A franciában kötik a *preux* ('vitéz, bátor') és a *prudent* (a 13. századtól 'előrelátó, óvatos, gyakorlatias' értelemben) szavakhoz, köthető ugyanakkor a négy sarkalatos erény egyikéhez, a Bölcsességhez/Okossághoz (*Prudentia*/*Sapientia*) is. Már II. Fülöp is fontosnak tartotta a kifejezés értelmezését: eszerint különbség van a *preu homme* és a *preudomme* között, hiszen *preu homme* ('bátor lovag') az is lehet, aki nem féli sem Istent, sem a Szűzanyát, s élhet akár keresztény, akár szaracén földön. Az Úr nagy kegyet gyakorol azok iránt a keresztény lovagok iránt, akik *testben* és *lélekben* is szenvednek Urukért, és szolgálatuk során tartózkodnak a halálos bűnöktől, tehát az ő vitézségük és bölcsességük *kettős,* és *Isten adománya*. Valószínűleg ez a megközelítés áll a legközelebb Szent Lajos *preudomme*-értelmezéséhez, melyhez leggyakrabban a *bölcs*, *hűséges*, *tiszteletreméltó*, *bizalomra méltó*, *vitéz*, *bátor* (nem vakmerő!), *szakértő* és *kompetens* jelentések kapcsolódnak. (Vö. LE GOFF, 1996, III. fejezet. *Les paroles et les gestes: le roi prud'homme,* 685–735.) – A jogszolgáltatásban már a 13. században, Étienne Boileau szövegeiben megjelennek azok a *bölcsek,* akiknek a döntőbíráskodás a feladatuk, *preud'homme*-tanácsokat először IV. (Szép) Fülöp hoz létre (1296). (A fogalom modern értelemben szinte már kizárólag a jogszolgáltatáshoz – döntőbíráskodás, *arbitrage* – kötődik. A *Preud'homme* francia nyelvterületen – elsősorban Belgiumban és Észak-Franciaországban elterjedt családnév.)

[31] A szövegben a *preudomme* ellenpárja a *béguin (bégard, béguine).* A kifejezés olyan férfiakat és nőket (gyakran özvegyeket) jelöl, akik vallásos közösségben, szinte szerzetesi módon, ám annál lazább szabályok szerint, az imádságnak és a munkának élnek, de vagyonukról nem mondanak le és nem tesznek szerzetesi fogadalmat. Ebben az időszakban megítélésük nem egyértelmű, gyakran úgy tekintenek rájuk, mint akiknek az ájtatossága nem őszinte. Vallási miszticizmusuk és tanaik a dél-franciaországi katharokhoz közelítik őket. A

Erre aztán megindult a disputa köztem és Robert mester között. Jó ideje vitatkoztunk már, amikor a király döntést hozott, s ekképpen szólott: „Robert mester, én nagyon szeretném, ha erényes és bölcs férfiúnak tartanának, feltéve, hogy az is vagyok, s akkor minden egyebet meghagynék önöknek. Mert erényes bölcsnek lenni oly nagy és jó dolog, hogy már csak a puszta említése is kellemes érzés a szájnak.

33 Ezzel szemben – folytatta – mások javait elragadni csúnya dolog, visszaszármaztatni pedig oly irtózatos, hogy már maga a visszaszármaztatni szó kiejtése is megsebzi az ember torkát a benne lévő *r* hang miatt.[32] Emiatt olyan ez, mint az ördög gereblyéje,[33] mely mindig visszarántja azokat, akik az ebül szerzett jószágot vissza akarnák származtatni. Az ördög oly ravaszul fondorkodik, hogy a nagy uzsorásokat és tolvajokat arra ösztökéli, hogy Istennek adják azt, amit másoknak vissza kellene származtatniuk."

34 Megkért, hogy figyelmeztessem a nevében Thibaud[34] királyt, vigyázzon, nehogy megterhelje lelkét azáltal, hogy hatalmas összegeket költ a prédikátor rendiek[35] provins-i[36]

---

beginamozgalom alapítója Lambert Le Bège/Le Béguin (1134 k.–1177), aki Németalföldön, a Francia Flandria területén fekvo Liège-ben volt pap, és a prédikálást a Szent Kristóf-plébánián kezdte. A vallás tanainak könnyebb hozzáférhetosége érdekében népnyelvre (ófranciára) fordítja az Újtestamentumot. Az egyház nem nézi jó szemmel működését, a liège-i püspök be is börtönzi, a beginizmus a 13. század folyamán azonban Franciaország északi részén, illetve a kereszténység északi országaiban dinamikusan terjed, 1240 körül engedélyt kapnak új templom építésére (a mai Szent Kristóf-templom Liège-ben). E hullám részeként Szent Lajos beginakolostort alapít Párizsban (1264). A beginák tanait a vienne-i zsinat (1312) elítéli, az inkvizíció üldözi, de később folytathatják tevékenységüket. (Le Bège-nek ma szobra van Liège-ben a Tartományi palota falán.) A mozgalom Németalföld flamand részén volt a legelterjedtebb, a mintegy 80 beginaházból *(begijhof)* mindössze 27 maradt meg, közülük 13 az UNESCO-világörökség része (1998). – A szó középkori jelentései: 'ájtatos, bigott, eretnek, együgyű, bárgyú, mulya, képmutató, ostoba'.

[32] Szent Lajos e történet szerint tehát maga is azok közé tartozott, akik érzékenyek voltak a „fonetikai" kérdések iránt. Az *r*-nek egyébiránt meghatározott szerepe van a francia betűmisztikában. Vö. Michel ZINK, *Le Moyen Âge à la lettre. Un abécédéaire médiéval,* Paris: Tallandier, 2004.

[33] Az ördög a néphagyomány szerint kissé ellentmondásos kapcsolatban van a gereblyével: egyes hiedelmek szerint elriasztja a gereblye, máskor (mint a boszorkányok) utazik rajta; itt a gereblye a jó cselekedet megakadályozásának eszköze.

[34] II. Thibaud (1239–Trapani, 1270. december 4.), Navarra királya (1253–), V. Thibaud néven Champagne és Brie ura. I. Thibaud (Champagne grófjaként IV. Thibaud, lásd róla a 89. jegyzetet) és Marguerite de Bourbon (1211–1256) gyermeke. I. Jakab aragóniai király és anyja gyámsága alatt kezd uralkodni, 1255-ben veszi nőül IX. Lajos leányát, Franciaországi Izabellát (Isabelle de France; 1242–1271). Ő építteti Párizsban a Navarrai-palotát *(Hôtel de Navarre),* átszervezi országát, megerősíti a központi adminisztrációt, és a királyságban rendkívüli adókat szed be. Elkíséri (nejével együtt) Lajos királyt a keresztes hadjáratra, onnan visszatérőben hal meg (neje nem sokkal később követi).

[35] *Ordres de Frères Pręcheurs,* azaz a Domonkos-rendiek *(dominicains;* Saint-Jacques utcai korai párizsi rendházukról: *jacobins)*. A „prédikátorok rendjét", mintegy 10 év szervezőmunka után, 1216-ban alapítja meg a spanyol Domingo de Guzmán (1172–1221, kanonizálva: 1234). A rend Dél-Franciaországban (a katharok elleni küzdelem miatt is) erős pozíciókkal rendelkezik, első kolostorukat Toulouse-ban alapítja meg Szent Domonkos. Párizsban 1218-ban telepszenek meg Mathieu de Paris (†1221) vezetésével.

[36] A stratégiai fekvésű Provins (Seine-et-Marne megye) már a római korban is fontos szerepet játszott, majd Chlodvig és Nagy Károly idején is megőrizte jelentőségét: ekkor az ország harmadik legnagyobb városa (Párizs és Rouen után). Fénykorát a 11–13. században éli, amikor Champagne grófjai a Francia Királyság legbefolyásosabb és leggazdagabb urai közé tartoznak és önálló pénzverési joggal (provins-i dénár) rendelkeznek. Provins egyik kedvelt tartózkodási helyük, a városban impozáns épületeket emeltetnek. Fejlett a posztóipar; az évi hat champagne-i vásár közül kettőt minden esztendőben itt tartanak. Lakossága ekkor mintegy 80 ezer (ma kb. 13 ezer).

rendházának[37] építtetésére. „Mert a bölcs emberek már életükben úgy gazdálkodnak javaikkal, mint ahogy a testamentumi végrehajtók tennék. A jó végrehajtók ugyanis először jóváteszik az elhunyt által elkövetett igazságtalanságokat és visszaszolgáltatják mások javait, s csak az így fennmaradt vagyonból alamizsnálkodnak."

[Hatodik fejezet
Hogyan vélekedett Szent Lajos az illő öltözködésről]

35 Egyik pünkösd alkalmával[38] a szent király jó háromszáz[39] lovaggal együtt Corbeil-ben[40] tartózkodott. Vacsora után lement a kápolna lábánál lévő klastromudvarba, s az ajtóban beszélgetett Bretagne grófjával,[41] a jelenlegi herceg[42] atyjával, akit Isten óvjon. Odajött értem Robert de Sorbon mester, s kabátom szegélyénél fogva a királyhoz vezetett. Az összes lovag követett bennünket. Akkor megkérdeztem tőle: „Robert mester, mit akar tőlem?" Mire így válaszolt: „Meg akarom kérdezni öntől, hogy ha a király leülne itt az udvaron, ön pedig a padon följebb ülne, mint a király, hibáztatnunk kellene-e önt ezért." Azt feleltem, hogy igen.

36 Mire ő azt mondja: „Nos, akkor ön olyat cselekszik, ami elítélendő, mert előkelőbben öltözködik, mint a király, hiszen ön mókusprémet és zöld szövetet visel, amit a király nem tesz." Én így válaszoltam neki: „Robert mester, engedelmével, azzal, hogy mókusprémbe és zöld szövetbe öltöztem, semmi elítélendőt nem teszek, minthogy atyám s anyám hagyták rám ezt az öltözéket. Ön ezzel szemben helytelenül cselekszik, mert paraszt szülők fiaként odahagyta apja és anyja viseletét, s drágább *camelin*szövetbe[43] bújt, mint maga a király." E szavakkal megragadtam a király és az ő köpenye szárnyát és mutattam: „Nos, nézze meg, hogy igazat mondok-e!" Ekkor azonban a király teljes erejéből Robert mestert vette védelmébe.

---

[37] Thibaud 1269 márciusában dönt a provins-i rendház alapításáról. Nemcsak jelentős járadékot, épületeket és területeket, hanem számos mentességet és privilégiumot is biztosít a domonkosoknak, mások, nemegyszer más egyházi intézmények rovására. A gróf intézkedései miatt nagy volt a helyi elégedetlenség. Halála után a Thibaud szívét tartalmazó urnát a rend nagyméretű templomában, az oltárnál helyezik el, s később oda temetik feleségét, Izabellát is. A kolostor épületeit a francia forradalom idején lerombolták.

[38] Valószínűleg 1258. május 12-én. (MONFRIN, **35**.)

[39] A Pauphilet publikálta másik szövegváltozat szerint nyolcvan.

[40] Corbeil (Essonne megye) gallorómai eredetű város a Szajna és az Essonne összefolyásánál. A 12. századtól fontos közlekedési, ipari és mezőgazdasági központ, többek közt malmai miatt. 1120 óta a királyi domínium része, a 12. század közepén épült várkastélya a francia uralkodók (Kasztíliai Blanka, Szent Lajos) kedvelt tartózkodási helye. Suger (1081–1151), Saint-Denis apátja új kolostort épít Corbeil-ben, Pierre Abélard (1079–1142) teológiai iskolát alapít, de volt rendháza a városban a johannita lovagrendnek is.

[41] A Capeting eredetű Dreux család tagja, I. (Vörös) János (I. Jean de Bretagne/Le Roux; 1217 k.–1286. október 8.), az Angol Királysághoz (Yorkshire) tartozó Richmond grófja (1268–) és Bretagne hercege (1221–), Pierre de Mauclerc és Alix de Penthièvre (1201–1221) fia. Anyjától örökli Bretagne hercegségét. 1237-ben tesz hűbéri esküt *(hommagium ligitum)* IX. Lajosnak. IV. Thibaud champagne-i gróf leányát, Navarrai Blankát (Blanche de Navarre/de Champagne; 1226–1283) veszi nőül (1236–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, majd hazatér Bretagne-ba. Joinville *gróf*ként említi: Bretagne és Dreux grófja *(Comte de Dreux-Bretagne),* pedig hercegi címet (is) viselt.

[42] II. János (II. Jean de Bretagne; 1239–1305 az előző jegyzetben említett I. János és Navarrai Blanka gyermeke. Felesége (1260–), Béatrice d'Angleterre (1242–1275) révén I. Eduárd angol király sógora és közeli barátja, Richmond grófja (1268–). Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, ahonnan nem tér vissza azonnal, hanem elkíséri I. Eduárdot Szíriába.

[43] A camelin a középkorban népszerű, teve- vagy kecskeszőr, gyapjú és selyem finom keverékével készült (többnyire barna színű) szövet.

37 Később király urunk magához hívatta fiát, Philippe urat,[44] a mostani király atyját, meg Thibaud királyt, leült a kápolnája ajtajában, kezeit a földre tette, majd így szólt: „Üljetek le ide, jó közel hozzám, hogy ne halljanak bennünket!" „Ó, jó urunk – felelték –, nem merészelnénk mi olyan közel ülni hozzád." „*Sénéchal,* üljön ide!" – mondta nekem. Úgy is tettem, oly közel voltam hozzá, hogy a ruhám súrolta az övét. Azután őket is leültette mellém, s azt mondta nekik: „Nyilvánvaló, hogy nagy hibát követtetek el, amikor ti, akik a fiaim vagytok, nem tettétek első szóra, amit parancsoltam nektek. Vigyázzatok, hogy ez soha ne forduljon elő többé!" Mire azt válaszolták, hogy többé nem tesznek ilyet.

38 Akkor megmondta, hogy azért hívott oda minket, hogy elismerje nekem: igazságtalanul vette védelmébe Robert mestert velem szemben. „De láttam, hogy annyira elképedt a hallottakon – mondta –, hogy igazán nagy szüksége volt a segítségemre. Mindazonáltal ne ragaszkodjatok ahhoz, amit Robert mester védelmében mondtam; mert, ahogy a *sénéchal* is megjegyezte, jól kell öltözködnötök és tisztán, hogy asszonyaitok még jobban szeressenek titeket, s hogy embereitek még nagyobbra értékeljenek benneteket. Mert mint a bölcs mondja, úgy kell magunkat ruházattal és fegyverrel ékesítenünk, hogy korunk bölcs és erényes *(preudommes)* férfiúi ne tartsák túlzásnak, a kor ifjai pedig ne mondják, hogy túl kevés, amit teszünk."

[Hetedik fejezet
Isten figyelmeztetéseiből levonandó tanulság]

39 A következőkben hallani fogjátok, milyen leckét adott nekem a király a tengeren, amikor a tengerentúlról jöttünk vissza. Az történt, hogy a hajónk Ciprus szigetének partjai előtt megfeneklett, egy *garbin*nek *(guerbin)* nevezett szél következtében, mely nem tartozik a négy fő szélfajta[45] közé. A tengerészek annyira elkeseredtek az ütközés miatt, mely a hajónkat érte, hogy ruhájukat és szakállukat kezdték tépni. A király kiugrott ágyából, mezítláb, mivel éjszaka volt, csak egy zubbony volt minden öltözéke, és karjaival keresztet formázott a Mi Urunk teste előtt, mint aki már csak a halált várja. Egy nappal azután, hogy ezek történtek velünk, egyedül engem magához hívott a király, és azt mondta:

40 „*Sénéchal,* Isten most megmutatta nekünk nagy hatalmának egy részét. Mert egy kis szél, mely olyan kicsi, hogy még megnevezni is nehezen tudjuk, vízbe fojthatta volna Franciaország királyát, gyermekeit, hitvesét és az embereit. Szent Anzelm[46] azt mondja, hogy ezek a Mi Urunk figyelmeztetései, mintha Isten azt akarta volna mondani: »Nos, bizony megölhettelek volna benneteket, ha úgy akartam volna.« Isten Urunk, mondja a szent, miért

---

[44] III. (Merész) Fülöpről lásd a 23. jegyzetet.

[45] A garbin meleg és száraz, gyakran viharos szél. A négy fő szelet az ókor óta az égtájak szerint különböztették meg: a Boreasz az északi, a Notosz a déli, az Eurosz a keleti, a Zephirosz a nyugati szél. A Mediterráneumban a passzát szélrendszer leszálló ága a jellemző, télen a nyugati az uralkodó szélirány. A *mistral* és a *tramontana* erős északi szél, mely meghatározó a Földközi-tenger nyugati medencéjében. A *bora* ezeknek az Adriai-tengerre érkező megfelelője. A *sirokkó* és a *harmattan* déli, forró levegőt hozó erős, száraz szélfajta. A Földközi-tenger szeleire jellemző, hogy viharok igen gyorsan tudnak kiformálódni, és szinte ugyanolyan gyorsan szűnnek meg.

[46] Két Szent Anzelm jöhet számításba: Anselme d'Aoste/Anselme du Bec/Saint Anselme de Cantorbéry (1033–Canterbury, 1109. április 21.; szentté avatva: 1494) bencés szerzetes és nagy hatású teológus, illetve San Anselmo da Lucca/da Baggio (1036–1086), Mantova védőszentje, akit egész életműve Itáliához köt. Joinville valószínűleg az akkor hivatalosan még nem kanonizált, de már szentként tisztelt, nagyrészt a Francia, illetve az Angol Királyságban tevékenykedő Saint Anselme de Cantorbéryre gondolhatott. Szent Anzelm szövegei között ugyanakkor nem sikerült megtalálni a szóban forgó történetet (MONFRIN, **40**). Ugyanez a történet, Szent Anzelmre való hivatkozás nélkül, később (**637**) is felbukkan.

fenyegetsz bennünket? Mert a fenyegetésekből, melyeket nekünk küldesz, nem származik hasznod, sem előnyöd, mert ha mindannyiunkat elveszejtettél volna, te attól nem lennél szegényebb, s ha mindannyiunkat megnyertél volna, attól nem lennél gazdagabb. Tehát a fenyegetés, melyet nekünk küldesz, nem a te javadat szolgálja, hanem a mi hasznunkat, ha tudunk hasznot húzni belőle.

41 Oly módon kell hasznot húznunk Isten nekünk küldött figyelmeztetéseiből, hogy ha azt érezzük, hogy van a szívünkben vagy a testünkben olyan dolog, mely nem tetszene Istennek, sietve el kell azt onnan távolítanunk. És mindent, amiről úgy hisszük, hogy tetszik neki, igyekeznünk kell gyorsan megragadni; és ha így cselekszünk, Isten több jóval halmoz el minket ezen a világon és a másikon, mint azt elmondhatnánk; és ha nem így cselekszünk, úgy tesz majd velünk, ahogy a jó úrnak kell a rossz szolgálójával. Mert a figyelmeztetés után, mikor a rossz szolgáló nem hajlandó megjavulni, az úr halállal vagy más, még nagyobb csapásokkal sújtja, melyek még a halálnál is rosszabbak."

42 Jól vigyázzon a király, aki ma uralkodik, mert ugyanakkora vagy még nagyobb veszélytől menekült meg, mint mi; változtasson rossz viselkedésén, nehogy Isten kegyetlenül lesújtson akár reá, akár az ő dolgaira.[47]

[Nyolcadik fejezet
Amit Szent Lajos a hitről gondolt]

43 A szent király minden erejével arra törekedett, hogy szavaival elérje: szilárdan higgyek a keresztény törvényben, melyet Isten nekünk adott, ahogy azt a továbbiakban hallani fogjátok. Azt mondta, olyan szilárdan kell hinnünk a hit tételeiben, hogy sem halál, sem a testünket érintő szerencsétlenség esetén ne akarjunk szembefordulni velük, sem szóban, sem cselekedetben. Azt is mondta, hogy az ellenség[48] olyan ravasz, hogy amikor az emberek halálukon vannak, azon dolgozik, ahogy csak bír, hogy a hit kérdéseiben kételkedve haljanak meg, mert látja, hogy a jótéteményeket, melyeket az ember tett, nem tudja elvenni tőle, és azt is látja, hogy elvesztette ezt az embert, ha igaz hitben hal meg.

44 És emiatt óvakodnunk kell, és oly módon védekeznünk e mesterkedés ellen, hogy azt mondjuk az ördögnek, amikor ilyen kísértést küld felénk: „Távozz tőlem! – ezt kell mondanunk az ellenségnek – nem fogsz rávenni arra, hogy ne higgyem szilárdan a hit összes tételét. Még ha minden végtagomat levágatod is, e hitben akarok élni és meghalni." És aki így cselekszik, azzal a bottal és karddal győzi le az ördögöt, mellyel őt akarta megölni az ördög.

---

[47] Monfrin (MONFRIN, **42**) elképzelhetőnek tartja, hogy Joinville megjegyzése mögött konkrét utalás van. Az akkor uralkodó király Szép Fülöp, akit az idő tájt a Mons-en-Pévèle-nél vívott csata (1304. augusztus 18.) során a flamand városi milíciák bekerítenek, mintegy ötvenedmagával csapdába kerül, és lováról a földre taszítják. Ez a csata az 1297-ben kezdődő és 1302-ben a flandriai felkelésbe torkolló francia–flamand háború fontos eseménye. Fülöp ellenfele Gui de Dampierre, Flandria grófja (lásd róla a 154. jegyzetet). A harcok során az előkelők inkább a francia király oldalán, a köznép és a városok Flandria grófja mellett állnak. Mindkét oldalról számos kegyetlen cselekményt követnek el, Szép Fülöp elfogatja és börtönbe záratja Flandria grófságának ötven legelőkelőbb urát. Míg a Courtrai-nál vívott ütközetben (1302. július 11.; „az aranysarkantyúk csatája", a flamand nemzeti érzés történetének kulcsfontosságú eseménye) a flamand városi milíciák súlyos vereséget mérnek a francia királyi seregekre, addig a franciák Mons-en-Pévèle-nél (ma: Nord megye) átüto győzelmet aratnak és revansot vesznek. Ezzel Flandria francia befolyás alá kerül. Csodával határos megmenekülését a király a Miasszonyunknak tulajdonítja, s ennek emlékére fogadalmi lovas szobrot készíttet, amelyet a párizsi Notre-Dame Miasszonyunk-oltáránál helyez el.

[48] Az ellenség ez esetben nyilvánvalóan az „ős ellenség": az ördög.

45 Azt mondta, hogy a hit olyan dolog, melyben szilárdan hinnünk kell, akkor is, ha csupán hallomás útján bizonyosodtunk meg róla. Ezen a ponton föltett nekem egy kérdést: hogy hívják atyámat? Én pedig azt feleltem neki, hogy Simonnak[49] hívják. Megkérdezte, hogy honnan tudom; én pedig azt mondtam neki: azt gondolom, hogy biztos vagyok benne, és szilárdan hiszem, mert anyám tanúsította. Ekkor azt mondta nekem: „Szilárdan kell tehát hinnie a hit valamennyi tételében, melyekről az apostolok tanúbizonyságot tettek, ahogyan azt vasárnaponként a *Credó*ban hallja énekelni."

[Kilencedik fejezet
III. Guillaume, Párizs püspöke megvigasztal egy teológust]

46 Elmondta nekem, hogy Guillaume, Párizs püspöke[50] mesélte neki, hogy eljött hozzá egyszer egy teológus magiszter, és azt mondta, beszélni akar vele. A püspök pedig így szólt hozzá: „Magiszter uram, mondja el, amit akar!" És amikor a magiszter szólni akart a püspökhöz, keserves sírásra fakadt. A püspök azt mondta neki: „Magiszter uram, beszéljen, ne keseredjen el, mert senki nem vétkezhet annyit, hogy Isten ne tudna neki még többet megbocsátani." „Én pedig azt mondom, uram – mondta a magiszter –, hogy nem tehetek róla, ha sírok; mert azt hiszem, hitetlen vagyok, mert nem tudom szívemet arra kényszeríteni, hogy higgyek az oltáriszentségben, amint a Szentegyház tanítja. És jól tudom, hogy ez az ördög kísértése."

47 „Magiszter uram – szólt a püspök –, mondja csak, amikor az ördög önre hozza a kísértést, tetszik az önnek?" A magiszter pedig azt mondta: „Uram, éppen ellenkezőleg, annyira nyomaszt, amennyire csak nyomaszthat." – „Akkor azt kérdezem öntől – mondta a püspök –, hogy elfogadna-e akár aranyat, akár ezüstöt azért, hogy a saját szájával bármi olyat hirdessen, ami ellentétes az oltáriszentséggel vagy az Egyház más szentségeivel." – „Én, uram – mondta a magiszter –, tudja meg, hogy nincs semmi a világon, amit elfogadnék, hanem jobban szeretném, ha inkább minden végtagomat kitépnék a testemből, mintsem hogy olyat hirdessek."

48 „Most mást mondok önnek – szólt a püspök. – Mint tudja, Franciaország királya háborúban áll Anglia királyával, és azt is tudja, hogy a vár, amely az őket elválasztó határon áll, La Rochelle vára Poitou-ban.[51] Nos, egy kérdést akarok feltenni önnek: ha a király önre bízta volna La Rochelle védelmét, mely a határon áll, és rám Montlhéry várának védelmét bízta volna, mely Franciaország közepén, békés vidéken fekszik, a háború végén a királynak kettőnk közül melyikünknek kellene hálásabbnak lennie, önnek, aki veszteség nélkül megőrizte La Rochelle-t, vagy pedig nekem, aki veszteség nélkül megőriztem Montlhéry várát?" – „Isten nevére mondom, uram – felelte a magiszter –, nekem, aki veszteség nélkül megőriztem La Rochelle-t."

---

[49] Joinville másutt **(84)** is említi apját, Simon de Joinville-t. Simonról részletesebben lásd a 112. jegyzetet.

[50] Guillaume d'Auvergne (1190–1249), teológus, IX. Lajos gyóntatója és tanácsadója, a Notre-Dame kanonokja (1233–), Párizs püspöke (1228–), a „rossz életű" leányoknak menedéket nyújtó Isten Leányai-*(Filles-Dieu-)* kolostor (lásd a 629. jegyzetet) alapítója (1226–). Szent Ágoston és Avicenna tanait próbálja értelmezni és azokból egyfajta szintézist létrehozni; a kolduló rendek következetes protektora, az ún. Talmud-vita (lásd az 55. jegyzetet) egyik résztvevője.

[51] La Rochelle (ma Charente-Maritime megye, Poitou-Charentes) különleges földrajzi adottságokkal rendelkező kikötő és erődítmény, eredetileg Castrum Allionis római provincia fővárosa. A 12. századtól kezdődően Délnyugat-Franciaország legfontosabb kikötője, erődítéseit X. Vilmos aqitániai herceg, majd II. Henrik angol király fejleszti tovább. A középkor és kora újkor folyamán évszázadokon át az angol–francia vetélkedés kulcsfontosságú terepe.

49 „Magiszter uram – mondta a püspök –, azt mondom önnek, hogy az én szívem Montlhéry várához hasonlatos, mivel semmilyen kísértés és semmilyen kétség nincs benne az oltáriszentséggel kapcsolatban. Ezért azt mondom önnek, hogy ha nekem hálás Isten, amiért szilárdan és békében hiszek benne, önnek négyszer olyan hálás lesz Isten, mert megpróbáltatások háborúja közepette őrzi meg a szívét számára, és mert olyan jóakarattal viseltetik irányában, hogy semmilyen földi javakért, sem a testét érő gyötrelmek hatására nem hagyná el őt. Azt mondom tehát önnek, hogy legyen egészen nyugodt, mert ebben az esetben az ön állapota jobban tetszik a Mi Urunknak, mint az enyém." Amikor a magiszter ezt hallotta, letérdelt a püspök előtt, és igen elégedettnek mutatkozott.

[Tizedik fejezet
Montfort grófjának hite. Zsidókkal nem szabad vitatkozni]

50 Mesélte nekem a szent király, hogy az albigensek közül sokan elmentek Montfort grófjához,[52] aki akkor a király számára őrizte az albigensek földjeit, és mondták neki, hogy jöjjön és nézze meg a Mi Urunk testét, mely hússá és vérré vált a pap kezében. Ő pedig azt mondta: „Menjetek ti, akik nem hisztek benne, mert én szilárdan hiszek benne, a Szentegyház oltáriszentségről szóló tanítása szerint. És tudjátok-e, mit nyerek vele – folytatta a gróf –, ha hiszek benne ebben a halandó létben, ahogyan azt a Szentegyház tanítja nekünk? Egy koronát kapok a mennyben, többet, mint az angyalok, akik mindennap látják, így hinniük kell benne."

51 Mesélte nekem, hogy volt egy nagy vita klerikusok és zsidók között Cluny monostorában.[53] Volt ott egy idős lovag, akinek az apát biztosította, Isten iránti szeretetből, a

---

[52] IV. Simon de Montfort (1164/74–Toulouse, 1218. június 25.), Île-de-France területéről származó főúr, Montfort-l'Amaury ura (1188–), Leicester grófja (1204–), Albi, Béziers és Carcassonne algrófja (1213–), Toulouse grófja (1215–). Családjának tagjai fontos szerepet játszanak mind a Francia Királyság, mind pedig Anglia történetében. Simon III. Ince pápa felhívására részt vesz a IV. keresztes hadjáratban, mindenben követi a pápa utasításait, így amikor az megtiltja, hogy a keresztesek a szintén keresztes fogadalmat tett magyar király, Imre birtokára, Zárára támadjanak, a hadjáratban részt vevő ciszterciekkel elhagyja a keresztes sereget, és a magyar királyhoz pártol, majd pedig Konstantinápoly helyett egyenesen a Szentföldre megy harcolni (Clari, XIV. fejezet; Villehardouin, XXI–XXIII. fejezet). Kulcsszerepet játszik a francia királyi hatalom kiterjesztésében, ugyancsak a pápa utasítására cselekedvén az albigensek (katharok) elleni keresztes hadjárat (1208–1255) első szakaszának vezéralakja (a keresztes hadjáratot Vaux-de-Cernay ciszterci apátja hirdeti meg, akivel együtt vettek részt a IV. keresztes hadjáratban), az egyház „fegyveres karja", aki a déli háborúk során számos kegyetlen cselekedetet visz véghez. Toulouse ostrománál esik el, a hagyomány szerint egy nők kezelte kőhajító gép lövedéke találja el. Idősebbik fia VI. Amaury de Montfort (1192–1241); unokája, I. Jean de Montfort (1215 k.–1249) Cipruson hal meg; harmadik fia, V. Simon of Montfort (1206/08 k.– Evesham, 1265. augusztus 4.) Leicester grófja, Gascogne kormányzója, az angliai bárói mozgalom (Montfort-parlament) vezére.

[53] Az egykori Burgund Hercegség területén fekvő Cluny (ma: Saône et Loire megye) bencés apátsága a nyugati kereszténység kivételes jelentőségű egyházi, vallási, kulturális, oktatási és szellemi központja, „a Nyugat bölcsője" (LE GOFF). A bencés apátságot I. Vilmos (I. Guillaume d'Aquitaine), Mâcon és Auvergne grófja, Aquitánia hercege alapítja 909. vagy 910. szeptember 2-án, és a pápa fennhatósága alá helyezi. Igazi fénykorát Cluny a 10–12. században éli, majd az újabb alapítású rendek (ciszterciek, illetve a 13. századi kolduló rendek) előtérbe kerülésével szerepe csökken. Egyik apátja, Szent Odilo (994–1049) I. István magyar királlyal is kapcsolatban állt, az ezt igazoló levélváltás a Szent István-korabeli Magyar Királyság Dijonban őrzött fontos dokumentuma. A clunyi apátság temploma a római San Pietro megépítéséig (1506) a nyugati kereszténység legnagyobb temploma. A francia király, IX. Lajos 1245-ben Clunyben találkozik IV. Ince pápával. A 13. század során az apátságnak pénzügyi nehézségei támadnak, viszonylag komoly adósságai vannak, legfontosabb hitelezői a Mâcon városában (a Joinville által elmesélt eset tanúsága szerint jelentékeny számban) élő zsidó kereskedők. A francia forradalom idején Clunynek is súlyos pusztításban volt része; a

megélhetését. Azt kérte az apáttól, engedje, hogy ő szólhasson először, és ezt nehezen, de megadták neki. Ekkor felállt, a mankójára támaszkodott, és azt mondta, hogy hívják oda neki a zsidók legfőbb papját *(clerc)*[54] és legbölcsebb magiszterét *(maistre),* amit meg is tettek. Ő pedig feltett neki egy kérdést, mely így hangzott: „Magiszter uram – mondta a lovag –, azt kérdem öntől, hiszi-e, hogy Szűz Mária, aki méhében és karjaiban hordta Istent, szűzen szült, és hogy ő Isten anyja."

52 A zsidó azt válaszolta, hogy mindebből semmit nem hisz. A lovag pedig azt válaszolta neki, hogy igencsak bolond módjára viselkedett, mikor úgy lépett be a monostorába és a házába, hogy nem hisz a Szűzanyában és nem szereti őt. „És valóban – tette hozzá a lovag –, ezért megfizet!" Azzal felemelte a mankóját és fültövön vágta a zsidót, majd a földre lökte. A zsidók menekülőre fogták a dolgot, és magukkal vitték sebesült mesterüket; a vita pedig ennyiben maradt.

53 Akkor odament a lovaghoz az apát, és azt mondta neki, hogy nagy ostobaságot csinált; a lovag pedig azt mondta, hogy ő meg még nagyobb ostobaságot csinált azzal, hogy ilyen vitát rendezett, mert rengeteg jó keresztény volt ott, akik hitüket vesztve távoztak volna, még mielőtt a vita véget ért, mert nem értették volna jól meg a zsidókat. „Azt mondom hát önnek – szólt a király –, hogy senkinek, hacsak nem nagy tudós, nem szabad vitatkoznia velük.[55] Ám a világi embernek *(l'omme loy),*[56] ha azt hallja, hogy a keresztény törvényről rosszat mondanak, a keresztény törvényt nem mással, csak karddal szabad megvédenie, melyet a hasba kell döfnie, amilyen mélyen csak lehet."

[Tizenegyedik fejezet
Szent Lajos szokásai]

---

forradalmi lendület az apátság lerombolásához (fölrobbantásához), illetve lovardává, kaszárnyává alakításához vezetett, majd a romokat kőbányaként használták. Az eredeti épületegyüttesnek mindössze 8%-a maradt meg.

[54] Értsd föltehetően: 'rabbiját'.

[55] A történet nyilvánvalóan szorosan összefügg egy korábbi párizsi eseménysorozattal, mely a „Talmud pere" néven vált ismertté. A per négy keresztény és négy zsidó tudós nyilvános vitája volt, melynek célja a két vallás tanításainak egymással való szembesítése, az Ótestamentum, valamint a Talmud tanításainak vizsgálata és a keresztény hittel való összevetése. A kulcsfontosságú eseményre IX. Lajos kívánságára kerül sor, Kasztíliai Blanka és a király jelenlétében zajlik, 1240. június 12-től mintegy két esztendőn át. Kezdeményezője egy megkeresztelkedett (1235) zsidó teológus, Nicolas Donin de La Rochelle (1200 k.–1287), aki a párizsi Talmud-iskolában kezd tanulni, de összekülönbözik mestereivel (1225), és bátorítja a zsidóellenes pogromokat (Nyugat-Franciaországban mintegy 3000 halott és 500 megkeresztelkedett zsidó az „eredmény"). A vita keresztény résztvevői: Nicolas Donin, Gautier de Cornu (1190 k.–1241), Sens érseke, Guillaume d'Auvergne, Párizs püspöke, inkvizítor és Eudes de Châteauroux, a párizsi egyetem kancellárja. A másik oldalon áll Yehiel de Paris (1190 k.–1286; Donin volt mestere), Moïse de Coucy (1190 k.–1240), Judah ben Daud de Melun, Samuel ben Solomon de Château-Thierry. A per a zsidó tanok elítélésével és a Talmud máglyára ítélésével végződik (24 talicska Talmudot égetnek el a Grève téren 1242-ben). IV. Ince „Impia Judaeorum perfida" kezdetű bullája (1244. május 9.) ugyanerre szólítja föl mindenekelőtt IX. Lajost. A franciaországi eseményeket hasonlóak követik, elsősorban Hispániában. Az I. Jakab király jelenlétében Barcelonában rendezett vitát (s ezzel egy zacskó aranyat) ugyan állítólag a zsidó rabbi „nyeri" (1263), de el kell menekülnie Palesztinába. A fentebb leírt vallási-teológiai-ideológiai konfliktusok nagy hatással vannak a francia királyra.

[56] Ebben az időszakban gyakran foglalnak állást úgy a különböző zsinatok, hogy világi személynek nem szabad zsidókkal és eretnekekkel vitatkoznia. Guillaume de Saint-Pathus (1250–1315), Margit királynő, majd leánya, Blanche gyóntatója (1277–1295, ill. 1296–1314) Szent Lajos-életrajzában nagyon fontosnak tartja, amit Lajos király a zsidók és a szaracénok megtéréséért tesz, s ezzel együtt azt is, hogy vitakozni viszont nem szabad velük, hanem inkább „saját kardjukkal kell megölni őket". GUILLAUME DE SAINT PATHUS, *Les miracles de saint Louis,* éd. Henri François DELABORDE, Paris: Picard, 1899, 20, 25, 28–29.

54 Életét úgy irányította a király, hogy naponta zsolozsmázott, majd részt vett egy csöndes *requiem*en, azután az adott napra rendelt vagy valamely szent tiszteletére mondott énekes misén. Mindennap az étkezés után ágyában pihent egyet. Miután kialudta és kipihente magát, szobájában imádkozott a holtakért egyik káplánja társaságában, még mielőtt az esti ájtatosságon megjelent volna. Este pedig *kompletórium*ot[57] hallgatott.

55 Midőn később Hyères-ben[58] partra szálltunk, egy kordás barát *(Cordeliers)*[59] kereste föl a várkastélyban. Prédikációjában a király okulására előadta, hogy mind a Bibliát, mind azokat a könyveket, melyek a hitetlen fejedelmekről[60] szólnak, olvasta. S elmondta, hogy arra példát nem talált sem a hívők, sem pedig a hitetlenek esetében, hogy valamely ország más okból, s nem a jog hiánya miatt veszett volna el, vagy került volna egyik fejedelem kezéből a másikba. „Jól vigyázzon tehát – mondta a Franciaországba tartó királynak –, hogy helyesen és késedelem nélkül szolgáltasson népének igazságot, ezáltal a Mi Urunk megengedi majd neki, hogy országát élete végéig békében megőrizze."

56 Úgy mondják, ez az erényes és bölcs férfiú *(preudomme),* aki így oktatta a királyt, Marseille-ben nyugszik, ahol azóta a Mi Urunk számos szép csodát tett érette. Egy napnál tovább azonban nem akart a királynál maradni, bárhogy könyörgött is az neki.

[Tizenkettedik fejezet
Hogyan szolgáltatott igazságot Szent Lajos]

57 A király pedig nem felejtette el a tanítást, s országát ennek megfelelően kormányozta, Isten akarata szerint, s a törvény tiszteletben tartásával, amint azt hallani fogjátok a továbbiakban. Úgy rendezte a dolgát, hogy Nesle uraság[61] és a jó Soissons gróf,[62] valamint mi,

---

[57] *Completorium:* befejező imaóra, a napi zsolozsma esti záróimája, szerzője Szent Benedek.

[58] Hyères (ma: Var megye) ebben az időszakban még nem a Francia Királysághoz, hanem a Provence-i grófsághoz tartozik. Vára *(Castrum Aracarum* vagy *Castrum Heras)* kezdetben a „szaracén" támadások elleni védelmet szolgálja, később a provence-i grófok birtoka, majd I. (Anjou) Károly kezére kerül. (A város 1481-ben válik a Francia Királyság részévé, Provence egész területével együtt.)

[59] Hugues Le Digne ('a Tiszteletreméltó') ferences szerzetes (1205–1285), nagy hatású és tehetséges prédikátor. Hyères-ben telepszik meg, a nép már életében szentnek és prófétának tekinti. Kemény szavakkal ostorozza az egyházi hierarchiát és a bíborosok visszaéléseit. Fennmaradtak prédikációi és a ferences regulához írott kommentárjai. Nővére, Douceline de Digne a marseilles-i beginaközösség alapítója. Mindketten a marseilles-i ferences templomban nyugszanak; Toulouse-i (Anjou) Szent Lajos (1274–1297) azt kérte, hogy őt is melléjük temessék. – Hugó barát híre Lajos királyhoz is eljut, s IV. Ince pápa is szívesen látná a pápai udvarban. A francia király a VII. keresztes hadjáratból visszatérőben, Hyères-ben látogatja meg Hugót. (Lajos 1254. július 17-én érkezik a városba.) Találkozásuk Lajos király számára döntő fontosságú esemény: ekkor alakul ki benne végleg „a saját és népe üdvösségéért tenni akaró eszkatologikus király" missziója (LE GOFF). (Később ismét szerepel ez a történet: **657**–**660**.) – A franciaországban megtelepedett ferenceseket *cordelier*-nek hívják (Joinville is mindvégig ezt a szót használja), nevüket a derekukon viselt kötélövről, a kordáról kapták.

[60] A „hitetlen [értsd: pogány] fejedelmekről" szóló műveken az antik szerzők művei értendők; valószínűleg Caius Suetonius Tranquillus (70 k.–160 k.) császáréletrajzairól *(De vita XII Caesarum Libri VIII)* van szó.

[61] II. Simon de Clermont-Nesle (1208/10 k.–1286 k.), Clermont, Nesle és Ailly-sur-Noye ura, IX. Lajos befolyásos tanácsadója. A tuniszi keresztes hadjárat idején a király őrá bízza majd Franciaország kormányzását.

[62] A Pikárdiában található Soissons (ma: Aisne megye) gallorómai eredetű település, I. Chlotar idején (511–561) Franciaország *(Regnum Francorum)* első fővárosa (496), melyhez az egyik legelterjedtebb történelmi anekdota (Chlodvig és az ún. soissons-i kehely) kötődik; a 12–13. század során is virágzó város. Soissons grófsága karoling eredetű, egyik uralkodó dinasztiája a Nesle grófi dinasztia. Soissons grófja itt II. Jean de Nesle (Jó/Dadogós János; 1224–1272), Soissons tizedik grófja (1237-tól), a király befolyásos tanácsadója.

többiek, akik körülötte voltunk, miután meghallgattuk az istentiszteletet, elmenjünk és meghallgassuk a kapunál benyújtott panaszokat, melyeket ma kérvénynek hívnak.[63]

58 Amikor a király a templomból visszajött, magához hívatott bennünket, az ágya lábához telepedett, s minket is maga köré ültetett,[64] majd megkérdezte, maradt-e olyan peres ügy, amit nem tudtunk nélküle elrendezni. Mi pedig megneveztük a tovább pereskedőket. A király elküldött értük, s megkérdezte tőlük: „Miért nem fogadjátok el, amit embereink nektek ajánlanak?" Ők erre így feleltek: „Azért, nagyurunk, mert nekünk kevés, amit ajánlanak." A király pedig azt mondotta nekik: „Mégis ildomos lenne elfogadnotok azt, amit ők az érdeketekben akarnak tenni." Így munkálkodott tehát a szent ember legjobb képességei szerint azon, hogy az igazságos és méltányos útra vezesse alattvalóit.

59 Számtalanszor megtörtént, hogy nyáron, a szentmise után letelepedett a vincennes-i erdőben,[65] hátát nekitámasztotta egy tölgyfának, minket pedig maga köré ültetett.[66] Mindazok, akiknek vitás ügyük volt, elébe járultak, ajtónálló vagy más hasonló személy közbenjárása nélkül. Ilyenkor maga a király tette fel a kérdést: „Van-e itt olyan, akinek peres ügye van?" Akiknek volt, felálltak. A király pedig így szólt: „Maradjatok csendben, s ügyeteket egyenként el fogjuk rendezni." Aztán odahívta Pierre de Fontaines[67] urat és Geoffroy de Villette[68] urat, s egyiküknek azt mondta: „Tárja csak elém ezt az ügyet!"

Simon de Nesle unokatestvére, egyben Joinville első feleségének (Alix de Grandpré) unokatestvére *(cousin germain par alliance)* volt.

[63] A források egybehangzó tanúsága szerint Szent Lajos különös fontosságot tulajdonított az igazságszolgáltatásnak és az abban való személyes részvételének, aktív szerepvállalásának. A francia királyok alapvető jogai közé tartozik, hogy az általuk szabadon választott tanácsadók meghallgatásával személyesen gyakorolják bírói hatalmukat. A kérvények, illetve beadványok kezelésének rendje IX. Lajos és III. Fülöp uralkodása idején alakul ki, s ekkor jön létre a kérvények előadója *(maître de requęte)* feladatkör is.

[64] A jelenet később az ún. *lit de justice* intézményének szimbólummá vált: így nevezték a francia királyok baldachinos trónját a legfelsőbb igazságszolgáltatási fórumon, a francia Parlamentben, illetve azt az alkalmat, amikor a parlamenti ülés a király jelenlétében (Szent Lajos termében, a nagyteremben) folyik és többnyire nagy jelentőségű ügyeket tárgyal. A *curia regis* (illetve a királyi igazságszolgáltatásból kinövő parlament) intézményét IX. Lajos telepítette az Île de la Citén álló királyi palota mellé. A *lit de justice* a királyi igazságszolgáltatási procedúra megnyilvánulása, mely többnyire úgy kezdődik, hogy a király misén vesz részt a Krisztus-ereklyék befogadására Szent Lajos által építtetett Sainte-Chapelle-ben (az utóbbiról lásd az 597. jegyzetet).

[65] Vincennes Párizstól kelet-délkeletre fekvő királyi rezidencia és vadászkastély, 1180-óta a királyi domínium része.

[66] A későbbi Szent Lajos-ábrázolások egyik legelterjedtebb változata, amely azt a jelenetet örökíti meg, amint a király a vincennes-i erdőben, egy tölgyfa alá telepedve szolgáltat igazságot az elébe járulóknak, erőteljesen támaszkodik Joinville elbeszélésére. A néhány sorral lejjebb említett Jardin de Paris – az Île de la Citén álló királyi palota, a *Conciergerie* és a Szajna túlsó partján II. Fülöp francia király által építtetett, majd később (1204-től) vadászkastélyként használatos Louvre mellett – hasonló eseményeknek lehetett a színtere.

[67] Pierre de Fontaines (1220 k.–1289 u.) Fontaine-sur-Somme (ma: Somme megye) ura, pikárdiai származású francia jogtudós és magiszter. Többször volt a király kirendelt területi (Vermandois tartomány) főtisztviselője *(bailli),* Lajos király egyik legközelebbi tanácsadója, a „királyi parlament" *(la Cour du Parlement)* kiválasztott tagja (1258–1260). Nagyapja, Alaume de Fontaines (†1205) részt vett a III. és a IV. keresztes hadjáratokban. Ő maga több jogi munka szerzője, köztük az első francia nyelvű munkáé *(Conseil que Pierre de Fontaines donna à son ami),* műveire nagy hatással van a 13. század közepén újra fölfedezett római jog *(Corpus juris civilis).*

[68] Geoffroy de Villette a másik neves, 13. századi, IX. Lajos környezetében működő jogász magiszter *(maître de requęte).* Tours-ban született, ahol a király főtisztviselőjeként *(bailli)* is szolgálja urát (1261–1266), s diplomáciai feladatokat is teljesít (Velencébe küldött követ). Hivatalában fivére, Gautier követi (1266–1270).

60 S ha látott valami helyreigazítani valót, akár azok szavaiban, akik az ő érdekében szóltak, akár azokéban, akik mások védelmében emeltek szót, saját maga igazította helyre. Láttam őt néhányszor, amint nyáron ítélkezés céljából a *Jardin de Paris*-ba[69] ment. Puha teveszőr tunikát viselt, fölötte gyapjúszövetből készült ujjatlan köpönyeget, nyaka körül pedig fekete selyempalástot. Szépen fésült haján nem hordott királyi fejdíszt, csak egy pávatollas kék kalapot. Szőnyeget terített le, hogy köréje tudjunk ülni, az emberek pedig, akik peres ügyeikkel elébe járultak, állva maradtak. S hasonló módon folytattuk le a tárgyalásokat, mint a vincennes-i erdőben, amiről meséltem már.

[Tizenharmadik fejezet
A püspökök jogtalan kérését elutasítja]

61 Egy másik alkalommal Párizsban láttam a királyt, ahová a prelátusok hívták, mert beszélni akartak vele; ő pedig a palotába ment, hogy meghallgassa őket.[70] És ott volt Auxerre püspöke, Gui,[71] aki Guillaume de Mello[72] úr fia volt, és az összes prelátus nevében a következőket mondta a királynak: „Uram, ezek az urak, akik itt jelen vannak, érsekek, püspökök, engem bíztak meg, hogy megmondjam önnek: az Egyház, melyet meg kellene őriznie, elvész a kezei között.” A király keresztet vetett, mikor ezt hallotta, és így szólt: „Mondja el, hogy is van ez!”

62 „Uram – mondta –, azért mondjuk ezt, mert a kiközösítési ügyekből ma igen kevés folyik be, mert az emberek inkább kiközösítve meghalnak még azelőtt, hogy feloldozásukat kérnék a bűneik alól, és nem akarják rendezni dolgaikat az Egyházzal. Ezek a prelátusok tehát azt kérik öntől, uram, hogy Isten szeretetére és azért is, mert ez kötelessége, adjon parancsot az összes királyi elöljárónak,[73] hogy mindazokat, akik már egy éve és egy napja a kiközösítés állapotában vannak, javaik elkobzásával kényszerítsék, hogy bűnbocsánatért folyamodjanak.”

63 A király azt válaszolta erre, hogy szívesen ad ilyen parancsot azokkal szemben, akikről bebizonyítják neki, hogy hibát követtek el. A püspök azt felelte, hogy ezt semmi áron nem fogják megtenni, és hogy nem avatják be az ügyeik részleteibe. A király pedig azt mondta, hogy nem fog másképpen cselekedni, mert Isten és a józan ész ellen való lenne, ha az

---

[69] Jardin de Paris-n valószínűleg a Cité királyi palotájának kertje értendő, mely a sziget nyugati csúcsán terült el. Az île de la Citének ez az egyetlen zöld területe a Pont Neuf építésének megkezdésével (1578) tűnt el.

[70] Az itt következő történetre Joinville később is visszatér, lásd **669**–**671**.

[71] Gui de Mello (1212–1270. szeptember 12.) francia prelátus, Verdun (1245–1247), majd Auxerre (1247–) püspöke. 1245-ben ő képviseli egyházát a lyoni zsinaton. Részt vesz csatákban is, Itáliában I. (Anjou) Károly csapatait erősíti, a Manfréd szicíliai király (1258–1266) elleni „keresztes hadjárat” idején pápai legátus. Sokat költ a püspöki hatalma alá tartozó egyházak és várak fejlesztésére.

[72] Mello (Oise megye, Pikárdia) Beauvais környékéről származó urai a legbefolyásosabb észak-franciaországi családok közé tartoznak, kiterjedt birtokokkal rendelkeznek. Megszerzik a Dammartin grófja címet, és burgundiai Saint-Bris (Saint-Bris-le-Vineux) urai. A család több tagja is részt vesz különböző keresztes hadjáratokban, ketten közülük a VII. keresztes hadjárat során halnak meg. IV. Dreux de Mello (1138–1218) rész vesz a III. keresztes hadjáratban, II. Fülöp Ágost idején *connétable* (1193–). Fia, V. Dreux de Mello (†Ciprus, 1249), Loches ura (1218–) harcol a „bárók keresztes hadjáratában” (1239–1241), majd a VII. keresztes hadjáratban is. Itt IV. Dreux unokaöccséről, I. (Békés) Guillaume de Mellóról (†1249), Saint-Bris uráról van szó, aki a VII. keresztes hadjáratban hal meg. I. Guillaume fia, Dreux de Mello (†1252), Saint-Bris ura ugyancsak jelen van az egyiptomi hadjáratban.

[73] Vagyis az egész országra érvényesen, valamennyi királyi elöljárónak, tehát az Észak-Franciaországban főleg *bailli*, Dél-Franciaországban inkább *prévôt*-ként ismert tisztviselőknek egyaránt.

embereket arra kényszerítené, hogy feloldozást kérjenek a bűneik alól, miközben a klerikusok hibát követnek el velük szemben.

64 „És erre – folytatta a király – mondok is önöknek egy példát, Bretagne grófjáét,[74] aki hét éven át pereskedett Bretagne prelátusaival, akik kiközösítették, és addig igyekezett, míg a pápa mindannyiukat elítélte. Ha tehát az első évben kényszerítettem volna Bretagne grófját, hogy kérjen feloldozást, hibát követtem volna el mind Istennel, mind vele szemben." Akkor a prelátusok beletörődtek ebbe, és azóta soha többé nem hallottam, hogy a fent mondotthoz hasonló kéréssel álltak volna elő.

[Tizennegyedik fejezet
Szent Lajos becsületessége]

65 A békekötés Anglia királyával ellenkezett a király tanácsadóinak akaratával, s ők ezt meg is mondták neki: „Felséges urunk, az a véleményünk, hogy elvesztegeti a földet, amit Anglia királyának ad, mert nincs neki hozzá joga, hiszen atyja ítélet útján veszítette azt el." Erre a király azt válaszolta, jól tudja, hogy az angol király nem formálhat jogot rá, de neki jó oka van arra, hogy mégis neki adja. „Két nővért vettünk nőül, gyermekeink pedig édes unokatestvérek: ennek következtében igazán illendő, hogy béke legyen közöttünk. S nagy előnyt is jelent számomra a béke, mit Anglia királyával kötök, mert ezáltal hűbéresemmé válik, míg korábban nem volt az."[75]

66 A király becsületességét Renaud de Trie uraság[76] esetéből is láthatjátok, aki hozott egyszer egy levelet a szent embernek, mellyel igazolta, hogy a király a nemrégiben elhunyt boulogne-i grófnő[77] örököseinek adományozza Dammartin en Goële grófságot.[78] A levél

---

[74] Itt minden bizonnyal Pierre „Mauclerc", Bretagne hercege esetéről van szó (lásd róla részletesebben a 87. jegyzetet). Sokáig pereskedik saját egyházi méltóságaival, akik többször is kiközösítéssel sújtják. Ez időben az egyház az anyagi haszonszerzés érdekében nemegyszer visszaél a kiközösítés fegyverével. Ennek lehetőségét IX. Gergely pápa bullája szünteti meg (1230. május 30.). Bretagne hercegei és az egyházaik között azonban továbbra is megmarad az említett gyakorlat, I. Jean de Bretagne hasonló helyzetbe kerül (őt VI. Sándor pápa oldozza föl 1256-ban). Joinville igen megértő a kérdésben, hiszen neki is vannak konfliktusai saját egyházi hatóságaival.

[75] Az 1258. május 28-án született, Franciaország számára kétségtelenül előnyös párizsi békéről van szó, melyet hosszabb fegyverszünet előzött meg (1242-től), és amelyet előbb Angliában (Westminster), majd Párizsban ratifikáltak. III. Henrik angol király megmaradt franciaországi birtokaiért ennek keretében tesz hűbéri esküt IX. Lajosnak (1259. december 4.). Szent Lajos felesége, Margit és III. Henrik hitvese, Eleonóra testvérek voltak, Raymond Berengár provence-i gróf leányai. Később **(678, 679)** ismét szerepel ez a történet. – A Francia Királyság nyugati része az Anjou–Plantagenetek családi birtokai, valamint Aquitániai Eleonóra II. Henrikkel kötött házassága révén az angol király birtokában volt, aki ezekért – és csak ezekért – a területekért a francia királynak hűbéri esküvel tartozott. Az angol király (angol uralkodóként) tehát soha nem volt a francia király hűbérese, kétségtelen viszont, hogy ezt a zavaró szituációt a francia királyok igyekeztek a maguk javára fordítani.

[76] II. Renaud de Trie Fontenay és Vaumain ura (1220–1251), Mathieu de Trie öccse. Fia Renaud de Trie, Vaumain ura († Courtrai, 1302. július 11.).

[77] II. Mahaut/Mathilde de Dammartin (†1258), Boulogne grófnője előbb VIII. Lajos féltestvérének, Philippe Hurepelnek a felesége, majd második házasságával II. Sancho portugál király öccsének, a későbbi III. Alfonz portugál királynak (1248–) a hitvese.

[78] Mahaut halálát (1258) követően a király tisztségviselői Clermont grófságát a koronára származtatják, s Dammartin grófságát is lefoglalják és a királyi domíniumhoz csatolják. A Dammartin esetében magát a grófnő örökösének tekintő de Trie család (I. Mathieu de Trie; †1275) viszont 1259-ben kieszközöl a királytól egy oklevelet, melyben intézkedik a grófság visszaadásáról. Ennek azonban – mintegy tíz évig – nincs foganatja. A

pecsétje fel volt törve, úgy, hogy a király képmásából nem látszott más, csak a fél lábszára s a zsámoly, amelyre a lábát helyezte. Megmutatta mindannyiunknak, akik a tanácsadói voltunk, s kérte, hogy véleményünkkel legyünk a segítségére.

67 Mi valamennyien, egyhangúlag, azt mondtuk, hogy semmi nem kötelezi a királyt arra, hogy a levélben foglaltakat végrehajtsa. Akkor szólt a kamarásának, Jean Sarrazinnek,[79] hogy adja át azt a levelet, amelyet odahozatott vele. Kezébe vette az iratot, s így szólt hozzánk: „Nemes urak, íme a pecsét, melyet azelőtt használtam, hogy a tengerentúlra mentem. Tisztán látható, hogy a feltört pecsét lenyomata megegyezik a sértetlen pecséttel. Ezért hát nem merném jó lelkiismerettel megtartani az említett grófságot." Ezzel hívatta Renaud de Trie uramat, s azt mondta neki: „A grófságot visszaadom önnek."

[Tizenötödik fejezet
A második könyv kezdete
Szent Lajos születése és megkoronázása]

68 A Mindenható Isten nevében, az eddigiekben Szent Lajos királyunk okos szavait és bölcs tanításait jegyeztük le, hogy azok, akik majd olvasni fogják, egybegyűjtve találják, s ezáltal jobban felhasználhassák, mint ha a tettei között írtam volna meg őket. A továbbiakban tehát a cselekedeteit fogom elmesélni, Isten s az ő nevében.

69 A király Szent Márk evangélista napján, húsvét után született,[80] egyszer magam is hallottam, amint ezt említették neki. Épp azon a napon tehát, amikor Franciaország számos vidékén a körmeneteken kereszteket visznek, melyeket fekete kereszteknek hívnak, s ez mintha próféciája lett volna annak a tömérdek embernek, akik később az általa vezetett két keresztes háborúban vesztek oda, az egyiptomiban s a másikban, melynek során Karthágónál maga is meghalt. Sokan s mélyen gyászolták őket itt a földön, s módfelett örvendeztek a mennyországban azok miatt, akik e két zarándoklat során igaz keresztesként haltak meg.

70 Advent első vasárnapján koronázták királlyá.[81] Az aznapi szentmise kezdő szavai így hangzottak: *„Ad te levavi animam meam..."* és ami utána következik; ez pedig azt jelenti: „Szerelmetes Istenem, felemelem hozzád lelkemet, s reád bízom magamat."[82] Nagy volt a hite Istenben kora gyermekkorától egészen haláláig. Hiszen amikor halálán volt, utolsó szavaival is Istent s az ő szentjeit hívta, különösen pedig Szent Jakab[83] urat és Szent Genovéva úrhölgyet.[84]

---

grófságot végül nem a Joinville által említett II. Renaud de Trie (†1251), hanem Mathieu de Trie kapja vissza 1267-ben vagy 1268-ban Lajos királytól. Clermont a koronánál marad.

[79] Jean Sarrazin kezdetben IX. Lajos fivérének, Alphonse de Poitiers-nak a szolgálatában áll, majd a király bizalmi embere, pénzügyeinek intézője, kamarása lesz. (Nagyapja, egyházi ember, ugyancsak a király szolgálatában állt.) Elkíséri Lajost a VII. keresztes hadjáratra. Vagyonos ember, több háza is volt Párizsban. A számadásait tartalmazó viasztáblák (14 db) a BnF igen értékes dokumentumai.

[80] Április 25-én. A király születésének napját Joinville később is említi, lásd **617**. (Több helyen április 24-ét adják meg Lajos születési dátumának, s 25-ét keresztelése napjának.)

[81] 1226-ban advent első vasárnapja november 29-re esett. Ezen a napon Reimsben, a Notre-Dame-katedrálisban Jacques de Bazoche, Soissons püspöke (a reimsi érseki szék ugyanis betöltetlen) koronázza meg IX. Lajost. Mivel királlyá szentelni csak lovagot lehet, ezért még útközben, Soissons-ban lovaggá ütik a leendő, még gyermek királyt.

[82] Az egyik legszebb gregorián liturgikus ének, egyben az adventtel kezdődő liturgikus év első éneke; I. Szent Gergely pápát tekintik szerzőjének.

[83] Szent Jakab (Saint Jacques, Jakobus Maior, Jacobus Zebedeus; †42/44. július 25.) a 12 tanítvány egyike, Hispánia apostola, a zarándokok, a lovasok védőszentje. A mártírhalált halt szent teste hajón érkezik Hispániába, ahol eltemetik. Ezt a helyet később csillag mutatja meg. Santiago de Compostelában (Galícia, Spanyolország) a 8. század végén II. Alfonz asztúriai király kezdi építtetni a sír fölé az első templomot. A Szent

[Tizenhatodik fejezet
Viszálykodások uralkodásának kezdetén]

71 Isten, akibe bizalmát helyezte, egész életében megvédelmezte őt, különösen gyermekkorában, amikor erre igazán nagy szüksége volt, amint az alábbiakban majd hallani fogjátok. A lelkéről is gondoskodott, édesanyja nemes tanításai segítségével, aki Isten hitére és szeretetére nevelte, s mindenféle egyházi emberekkel vette körül. Már kisgyermek korában elmondatta vele az összes zsolozsmát, s végig kellett hallgatnia az ünnepi prédikációkat. Emlékezett jól, hogy anyja hányszor adta értésére: fiát szívesebben látná holtnak, mint hogy halálos bűnt kövessen el.

72 Bizony nagy szüksége volt ifjúkorában Isten segítségére, mert anyjának, aki Spanyolországból jött, nem voltak sem rokonai, sem barátai Franciaországban. Ezért aztán Franciaország bárói, látván a gyermek királyt és anyját, az idegen származású királynét, vezetőjükké Boulogne grófját, a király nagybátyját[85] tették meg, s uruknak is őt tekintették. Miután a királyt megkoronázták, a bárók közül sokan nagy földbirtokokat követeltek a királynétól, s minthogy ő nem teljesítette követelésüket, a bárók valamennyien összegyűltek Corbeil-ben.

73 Mesélte nekem a szent király, hogy sem anyja, sem ő, akik Montlhéryben voltak, nem mertek visszatérni Párizsba, amíg a párizsiak fegyveresen értük nem jöttek.[86] Azt is mesélte, hogy az út Montlhéry és Párizs között tele volt fegyveres és fegyvertelen emberekkel, akik mind azt kiáltották a Mi Urunknak, hogy adjon a királynak jó és hosszú életet, s óvja és védelmezze meg ellenségeivel szemben. Isten ezt meg is tette, amint azt hallani fogjátok.

74 Úgy mesélték nekem, hogy a Corbeil-ben tartott gyűlésen a bárók megegyeztek abban, hogy a derék lovag, Pierre de Bretagne gróf[87] fellázad a király ellen. Abban is megállapodtak,

---

Jakab-székesegyház a középkortól a keresztény világ egyik legjelentősebb zarándokhelye. Szent Jakab, a „Mórölő” *(Matamoros)* a mórok – tágabb értelemben a hitetlenek – elleni harc szimbóluma. Legendája szerint Szent Jakab fehér lovon jelenik meg a csatában, és küzd a keresztények oldalán a mórok ellen. A spanyolok csatakiáltása is erre utal: *„Santiago, cierra Espagna!”* (Lásd még: **756, 757**.)

[84] Szent Genovéva (Sainte Geneviève; 420 k.–502/512. január 3.) Párizs védoszentje. A legenda szerint az ő és a köréje gyűlt nők imái mentették meg Párizst (akkor még *Lutetia*) Attila hun király seregeitől 451-ben. (Lásd még: **757**.)

[85] Boulogne grófja Philippe Hurepel de Clermont (1197– Corbie, 1234. július 13.), II. Fülöp Ágost francia király és Meráni Ágnes (Mária; 1172 k.–1201. július 19.) gyermeke. Szülei házasságát (1196. június 1.) a pápa nem ismerte el, mert Fülöp előző házasságát (Ingeborg dán királylánnyal) ekkor még nem érvénytelenítették. Ezért Philippe Hurepel – Boulogne mellett Dammartin, Clermont és Aumale grófja – örökösi helyzete bizonytalan maradt. Féltestvérével, VIII. Lajossal részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban (1224). A király halála után ő lesz – nem túl nagy meggyőződéssel – a Kasztíliai Blanka régensségével szembehelyezkedő bárói csoport egyik vezetője, de nem kezdettől fogva, mint Joinville állítja. (A Corbeil-ben tartott gyűlésre 1227-ben kerül sor.) Később behódol a királynak, és bocsánatot nyer. Egy lovagi tornán, párbajban veszti életét.

[86] Montlhéry (ma: Essonne megye, Île-de-France) vára jó példája és tanúja a feudális magánháborúk történetének: mintegy három évszázadon át (991–1254) építtetik és rombolják le, míg végül a királyi birtokhoz csatolják. VII. Lajos Suger apát kíséretében gyakran jár itt, mint ahogy II. Fülöp Ágost, VIII. Lajos és Kasztíliai Blanka is. Amikor a bárói lázadás idején (1227) foglyul akarják ejteni, az uralkodó kísérőivel együtt Montlhérybe menekül (és a pincében bújik el). Szorult helyzetükből az időközben mozgósított párizsi polgárok mentik ki őket.

[87] I. Pierre de Bretagne (Pierre de Dreux/”Mauclerc”/de Braine; 1187 k.–1250. május 27.) a Capeting eredetű Dreux család sarja, Richmond grófja. A *Mauclerc* ragadványnév (*mauvais clerc,* ’rossz pap’)

hogy a király parancsára ugyan fegyverbe szállnak a gróf ellen, de mindegyikük csupán két lovagot visz magával. Ezt azért tették, hogy lássák, képes lesz-e Bretagne grófja legyőzni a királynét, aki, mint hallottátok, idegen[88] volt. Sokan vélekedtek úgy, hogy a gróf győzelmet aratott volna a királyné s a király fölött, ha Isten a királyt sanyarú helyzetében meg nem segíti, amely segítség később sem maradt el soha.

75 Az isteni beavatkozás abban nyilvánult meg, hogy Thibaud,[89] Champagne grófja, aki később Navarra királya lett, háromszáz vitézével sietett a király szolgálatára; így az ő segítsége

---

valószínűleg párizsi tanulmányait és az egyházzal való konfliktusait idézi. Támogatja II. Fülöpöt és VIII. Lajost az angol királyok ellenében (*homagium ligitum* köti hozzájuk), gyakran kerül összetűzésbe a breton bárókkal és az egyházzal. Kísérletet tesz Bretagne és Flandria házasság útján történő egyesítésére, amit VIII. Lajos megakadályoz. Ezt követően III. Henrik angol királynak esküszik hűséget, majd 1227–1234 között a Kasztíliai Blanka elleni bárói lázadás vezéralakja (a Vendôme-ban kötött béke Anjou grófságához és Perche egy részéhez is hozzájuttatja), majd fegyverszünetre kényszerül (1231 júliusában), amelynek feltételeként az említett területeket elveszti, végül hűségesküt tesz IX. Lajosnak (Párizs, 1234. november 4.). Részt vesz – I. Thibaud navarrai király (IV. Thibaud de Champagne) és más urak társaságában – a „bárók keresztes hadjáratában" (1239–1241), majd 1248–1250-ben az egyiptomi keresztes hadjáratban. Ott van a manszúrai ütközetben, s hazatérése során, a tengeren éri a halál. Fia nagykorúságát követően (1237) a Braine lovagja nevet használja. (Költőként is kipróbálja magát, szerelmes versei és vallásos költeményei maradtak ránk.) Fiáról (I. Jean de Bretagne) és unokájáról (II. Jean de Bretagne) lásd a 41. és a 42. jegyzetet.

[88] Az „idegen" Kasztíliai Blanka (Blanche de Castille; Palencia, 1188. március 4.–Melun, 1252. november 27.) VIII. Kasztíliai Alfonz és Angliai Eleonóra leánya, tehát Aquitániai Eleonóra és II. Henrik unokája, Földnélküli János és Oroszlánszívű Richárd unokatestvére. (A házasság Aquitániai Eleonóra kívánsága is volt.) Erős egyéniség, szükség esetén ügyes politikus. A még gyermekkorú Lajos és Blanka házasságára Normandiában (1200. május 23.), királynévá és társuralkodóvá koronázására Reimsben (1223. augusztus 6.) kerül sor. Tizenkét gyermekük születik, köztük tíz fiú (ketten ikrek, születésük után nem sokkal meghalnak). Kasztíliai Blanka szép, művelt és okos asszony volt (a Dalnok Thibaud múzsája), fia távollétében régens. Clairvaux-i Bernát tanaival szimpatizál, a keresztes háborúban elesettek gyermekei számára árvaházat (1251), továbbá három jelentős ciszterci apátságot – Royaumont (1228), Maubuisson (1236) és Lys (Dammartin-les-Lys) – alapít (lásd ezekről a 608., 545. és 610. jegyzetet).

[89] IV. Thibaud (Utószülött vagy Dalnok Thibaud; Troyes, 1201. május 30.–Pampluna, 1253. július 14.), Champagne grófja (Navarra királyaként I. Thibaud, 1234-től) kora egyik legszínesebb egyénisége. A IV. keresztes hadjárat első vezetőjének megválasztott III. Thibaud de Champagne (1179–1201. május 24.) és Navarrai Blanka (Blanche de Navarre; 1177–1229) apja halála után egy héttel született gyermeke. Részt vesz VIII. Lajos angolok és albigensek elleni hadjárataiban (1224), de ez utóbbitól visszavonul, majd ő készíti elő a Toulouse grófja és a király közötti párizsi megegyezést (1228). Anyai nagybátyja, IV. (Erős) Sancho halálával Navarra királya. Kezdetben jelen van a VIII. Lajos halálát követő bárói mozgalomban, majd a királyhoz, illetve Kasztíliai Blanka régenshez csatlakozik, amivel magára vonja a bárók haragját és támadását. IX. Gergely pápa felhívására keresztes hadjáratot vezet a Szentföldre („bárók keresztes hadjárata", 1239), ahonnan a hagyomány szerint sisakjában hozza haza a később Provins jelképévé vált „damaszkuszi rózsát" *(rosa damascena),* valamint a *Chardonnay* szőlővesszőket (a Chardonnay a pezsgő egyik összetevője). Korának legismertebb trubadúrja, Kasztíliai Blanka szerelmes csodálója. (71 lírai költeménye maradt ránk, ebből 37 szerelmes vers. Dante saját előfutárának tekinti.) Második házasságából (Alix de Beaujeu) egy gyermeke születik (Blanche de Champagne/Navarre, I. Jean de Bretagne neje), harmadik házasságából (Marguerite de Bourbon) pedig hat gyermek, köztük V. (II.) Thibaud és III. (I.) Henri, Champagne grófjai, illetve Navarra királyai.

révén Bretagne grófja ki lett szolgáltatva a királynak, s a békekötéssel,[90] mint mondják, át kellett adnia neki Anjou grófságát, de még Perche grófságát[91] is.

[Tizenhetedik fejezet
Oroszlánszívű Richárd keresztes hadjárata. Alix[92] ciprusi királynő jogai Champagne grófságára[93]]

76 Most egy kis időre félbehagyom történetemet, mivel néhány dolgot még el kell mondanom. Nos, Bőkezű Henriknek,[94] a jó grófnak, és Marie grófnőnek, aki nővére volt mind Franciaország királyának, mind Angliai Richárdnak,[95] két fia született; közülük az idősebbet Henriknek,[96] az ifjabbat Thibaud-nak[97] nevezték. Az idősebb fiú, Henrik, kereszteseként a

---

[90] A bárói mozgalom több hullámban zajlott (1227–1234). Az első békemegállapodás (Vendôme, 1227. március 16.) után ismét kiújulnak a harcok. Ezt követően Pierre de Bretagne előbb fegyverszünetre kényszerül (Saint-Aubin-du-Cornier, 1231), majd behódol IX. Lajosnak (1234. november 4.).

[91] Perche grófsága fekvése miatt (lévén szomszédos mind Bretagne-nyal, mind Normandiával) stratégiai fontosságú. Guillaume de Perche püspök (1212–1226) halálát követően a korona tart rá igényt. Később, *apanage*-ként (vagyis életre szóló, nem örökölhető királyi adományként) IX. Lajos ötödik fia, I. Pierre d'Alençon kapja meg a Normandia hercegségétől függő Alençon grófságával egy időben (1268–). Anjou grófsága IX. Lajos öccse, Jean de France (1219–1232) fennhatósága alatt áll, majd Károly, IX. Lajos legifjabb öccse örökbe kapja meg bátyjától (1246), aki ezzel I. Anjou Károly néven új (a második) Anjou-dinasztia alapítója lesz.

[92] Ciprus királynője Alix de Champagne (1195 k.–Akkon, 1247). Apja, I. Henrik jeruzsálemi király igyekezett a Jeruzsálemi és a Ciprusi Királyságot egyesíteni, amikor három leányát (Marie, Alix, Philippe) eljegyezte a ciprusi király, II. Amalrik/Amaury de Lusignan három fiával (Guy, Jean, Hugues). Terve csak részben valósult meg: Marie, Jean és Guy korai halálát követően Alix és Hugues de Lusignan (1193–1218. január 10.), a későbbi I. Hugó ciprusi király (1205–) házasságára került sor (1200). Három gyermekük születik: Marie, Isabelle és Henri, a későbbi I. Henrik (1217–1253) ciprusi király (1218–). Férje halálát követően Alix Philippe d'Ibelinnel, majd Jean d'Ibelinnel együtt Ciprus, illetve a Jeruzsálemi Királyság régense. Második férje Bohémond d'Antioche (1225), de a házasságot közeli rokonság miatt felbontják (1227); harmadik férje, a „bárók keresztes hadjáratában" részt vevő Raoul de Soissons (1241) viszont elhagyja nejét, és visszatér Franciaországba (az egyiptomi keresztes hadjárat során tűnik fel ismét a Szentföldön). Alixnak Cipruson és a Jeruzsálemi Királyságban is számos konfliktussal kell szembenéznie, ciprusi visszatérését fia sem kívánja. A Jeruzsálemi Királyság címzetes régenseként hal meg Akkonban.

[93] Alix II. Henrik (1166–1197), Champagne grófja (1190–) és Jeruzsálemi Izabella (lásd róla a 99. jegyzetet) leánya. Champagne-ra tehát apja jogán támaszt igényt. Az ún. champagne-i örökösödési háború második felvonása (1229–1234) az ő nevéhez fűződik, és összekapcsolódik a „bárók lázadásának" utolsó szakaszával (Alix követeléseit ők támogatják). Alix azonban késlekedik, a bárók időközben alávetik magukat a királynak. (Alix végül 1234-ben 40 ezer tours-i livre fejében maga is lemond jogairól.)

[94] I. (Bőkezű) Henrik (Henri le Libéral; 1127–1181. március 16.), Champagne és Brie grófja (1152–). Franciaországi Máriát (Marie de France) veszi nőül (1164). Részt vesz a II. keresztes hadjáratban, I. Mánuel Komnénosz bizánci császár üti lovaggá, majd több ízben visszatér a Szentföldre (1176, 1179, 1181).

[95] Marie de France (1145–1198), VII. Lajos (Louis Le Jeune; 1119–1180) francia király és Aquitániai Eleonóra (1122–1204) leánya, egyaránt féltestvére II. Fülöp Ágostnak (apja révén) és Oroszlánszívű Richárdnak (anyja révén). Férje távollétében, majd fia kiskorúsága, illetve szentföldi hadjáraton való részvétele idején régens. Művelt asszony, jeles személyiségek – mint Chrétien de Troyes, Gace Brulé, Geoffroy de Villehardouin – pártfogója.

[96] II. Henri de Champagne, a későbbi I. Henrik jeruzsálemi király (1192–), Alix apja.

[97] III. Thibaud de Champagne (1178–1201), a IV. keresztes hadjárat első választott vezetője.

Szentföldre zarándokolt, amikor Fülöp király és Richárd király Akkont megostromolták, majd bevették.[98]

77 Akkon elfoglalását követően Fülöp király azonnal visszatért Franciaországba, amit nagyon rossz néven vettek tőle. Richárd király viszont ott maradt a Szentföldön, s oly sok dicső tettet vitt véghez, hogy a szaracénok erősen rettegtek tőle, amint az meg is van írva a Szentföld történetében. A szaracén asszonyok, hogy elhallgattassák óbégató gyerekeiket, így kiáltottak rájuk: „Hallgassatok, mert mindjárt jön Richárd király!" Ha pedig a szaracénok és a beduinok lovai visszahőköltek egy bokor előtt, azt mondták nekik: „Azt hiszed talán, hogy Richárd király van ott?"

78 Richárd király addig buzgólkodott, míg sikerült a vele együtt kitartó Henrikhez, Champagne grófjához feleségül adnia Jeruzsálem királynőjét, aki egyenes örököse volt ennek a királyságnak.[99] A királynőtől Henrik grófnak két leánya született, közülük az első Ciprus királynője lett,[100] a másik Érard de Brienne úrhoz ment nőül, mely frigyből tekintélyes család származott, amint az Franciaországban és Champagne-ban látható.[101] Érard de Brienne uraság hitveséről most nem szólok semmit, inkább a ciprusi királynőről beszélek nektek, mert az ő története tárgyamhoz tartozik; halljátok tehát.

[Tizennyolcadik fejezet
A bárók rátámadnak IV. Thibaud champagne-i grófra]

79 Azt követően, hogy a király leverte Pierre de Bretagne grófot, Franciaország összes bárói oly nagy haragra gyúltak Thibaud, Champagne grófja ellen, hogy tanácskozásukon úgy határoztak, elküldenek Ciprus királynőjéért, aki Champagne grófja idősebbik fiának volt a

---

[98] Oroszlánszívű Richárd – akkor Richard de Poitou (Poitou grófja) – az első, aki VIII. Gergely pápa Jeruzsálem elfoglalását (1187. október 2.) követő, keresztes hadjáratra való felhívásának hatására fölveszi a keresztet. Akkon ostromára ekkor, a III. keresztes hadjárat során, 1191. július 13-án kerül sor. A Richárdról szóló történet **(77)** később ismét szerepel **(558),** de megtalálható a *Roman d'Eraclès*-ben és *Ernoul* krónikájában is.

[99] Jeruzsálemi Izabella (Isabelle de Jérusalem/d'Anjou; 1171/72–1205/06 Amalrik/Amaury jeruzsálemi király leánya és örököse, Oroszlánszívű Richárd másodnagynénje. II. Henri de Champagne a harmadik férje volt. (Az elsőtől, IV. Humphroi de Torontól elválasztották; a másodikat, Montferrati Konrádot meggyilkolták; negyedik férje majd Amaury de Lusignan lesz.)

[100] Joinville téved. Henriknek a királynőtől három leánya született: Marie, Alix és Philippe. Marie fiatalon meghalt. Az idősebbik valóban Alix, aki I. Hugóval kötött házassága (1210) révén lett Ciprus királynője.

[101] Érard de Brienne-Ramerupt (1170–1246), Jean de Brienne (1170 k.–1237. március 27.) jeruzsálemi király unokatestvére azért ment a Szentföldre, hogy Filippát (Philippe de Champagne-Jérusalem; 1195–1250) nőül vegye. Célja az volt, hogy Filippa segítségével (és a nővére, Alix jogait is érvényesítendő) elvegye a Navarrai Blanka, illetve IV. Thibaud kezén lévő Champagne-i grófságot. Fellépésük megosztja Champagne báróit. (Többek között Simon de Joinville is őt támogatja.) Navarrai Blanka mindent megtesz, hogy megakadályozza a frigyet, melyet sikerül is a pápával megtiltatnia. Filippa azonban egyszerűen megszökik Érard de Brienne-el (1214), összeházasodnak (1215), és kalandos úton visszatérnek Champagne-ba, ahol kezdetét veszi a champagne-i örökösödési háború első szakasza (1215–1221), amelybe a francia király és II. Frigyes német császár is beleavatkozik, s amely azzal végződik, hogy Filippa és Érard végül feladják követelésüket, s egyezséget kötnek Champagne régensnőjével. (Házasságukból egyébként kilenc gyermek születik, erre is utalhat Joinville megjegyzése.)

leánya, hogy fossza meg örökségétől Thibaud grófot, aki viszont Champagne gróf másodszülött fiának volt csak a fia.[102]

80 Akadtak néhányan, akik megpróbálták kibékíteni Pierre grófot az említett Thibaud gróffal, s odáig jutottak a tárgyalások, hogy Thibaud gróf ígéretet tett, miszerint feleségül veszi Pierre de Bretagne gróf leányát.[103] Ki is tűzték a napot, melyen Champagne grófjának nőül kell vennie a hölgyet. Úgy volt, hogy a házasságkötéshez el kell őt vinni egy premontrei apátságba, Château-Thierry közelébe, melyet Val-Secret-nek neveznek,[104] úgy tudom. Franciaország bárói, akik valamennyien rokonságban álltak Pierre gróffal, vették a fáradságot s elkísérték a kisasszonyt Val-Secret-be, hogy férjhez adják, s ide hívatták Champagne grófját is, aki Château-Thierryben[105] tartózkodott.

81 Miközben Champagne grófja az esküvőre tartott, odament hozzá Geoffroy de la Chapelle úr, aki a király megbízólevelét hozta, s a következőket mondta neki:[106] „Jó uram, Champagne gróf, a királynak fülébe jutott, hogy megegyeztél Pierre de Bretagne gróffal arról, hogy a leányát nőül veszed. Azt üzeni neked a király, hogy ha nem akarod, hogy elvesszen mindened, amid csak van Franciaországban, akkor ezt ne tedd; hisz jól tudod, hogy Bretagne grófja többet ártott a királynak, mint bárki e világon.” Champagne grófja, miután megtanácskozta embereivel a dolgot, visszafordult Château-Thierrybe.

82 Mikor Pierre gróf és Franciaország bárói, akik Val-Secret-ben vártak rá, ezt meghallották, majd eszüket vesztették mérgükben, hogy a gróf ezt tette velük, s most már valóban hívatták a ciprusi királynőt. Alighogy ő megérkezett, teljes egyetértésben úgy határoztak, hogy annyi fegyveres vitézt hívnak össze, amennyit csak tudnak, s Franciaország felől betörnek Champagne és Brie grófságokba. Burgundia hercegének[107] pedig, aki Robert de Dreux gróf[108]

---

[102] A Szentföldre indulása előtt még gyermektelen II. Henri de Champagne hivatalosan átruházta a grófságot öccsére, III. Thibaud-ra. Leányainak azonban az volt az álláspontjuk, hogy apjuk nem cselekedett volna így, ha már gyermekei vannak, és nem tagadta volna ki őket örökségükből.

[103] I. Pierre de Bretagne leánya Yolande de Bretagne (1218–1272. október 10.), Penthièvre grófnoje. Előbb III. Henrik angol királynak, majd Jean de France-nak (IX. Lajos fiatalon elhunyt öccsének) szánják, ezután, 1231-ben jegyzik el IV. Thibaud-val, amit viszont IX. Gergely pápa – Kasztíliai Blanka közbenjárására – a felek közeli rokonságára való hivatkozással megtilt (1232. április 27.). Yolande végül 1236-ban XI. Hugues de Lusignan (†1250) hitvese lesz (róla lásd a 130. jegyzetet).

[104] A Valsecret-ben lévő premontrei apátság Laon (Aisne megye) közelében található, 1120-ban alapították és 1122-ben szentelték föl.

[105] Château-Thierry (Aisne megye, Pikárdia) várkastélya a 11. században épült, később többször átalakítják, illetve bővítik. Kezdettől a Karoling eredetű champagne-i grófok birtoka és egyik kedvelt tartózkodási helye (I. Hugues de Champagne viselte először a grófi címet 1089-ben). A város és a vár Jeanne de Champagne IV. (Szép) Fülöp francia királlyal kötött házasságával (1284) válik a királyi domínium részévé.

[106] Geoffroy de la Chapelle udvari főméltóság, *grand panetier* (’az udvari pékség feje’, ’főszakács’ – az elnevezés és a feladatkör természetesen ekkor már nem fedi egymást), Caux *bailli*ja, Lajos király, valamint Kasztíliai Blanka tanácsosa. Egy 13. századi, latin nyelvű forrás egy 1200-ban bekövetkezett csodás gyógyulást ír le személyével kapcsolatban. – Kasztíliai Blanka és IX. Lajos környezete tehát már mindenről előre intézkedett, de azért bizalmi emberük segítségével szükségesnek látták erről a grófot is tájékoztatni.

[107] IV. Hugues de Bourgogne (1213. március 9.–1272. október 27. vagy 30.), Burgundia hercege (1218–) és Thesszaloniké címzetes királya (1266–), a lázadó bárók egyik vezéralakja. Vereségüket és a királyi megbocsátást követően részt vesz a IV. Thibaud de Champagne által vezetett „bárók keresztes hadjáratában” (1238–1241), majd az egyiptomi keresztes hadjáratban is. A manszúrai ütközetben a sereg egyik fővezére, árulás folytán fogságba esik. A Thesszaloniké királya címet a Konstantinápoly trónjától megfosztott latin császártól, II. Balduintól (Baudouin de Courtenay) kapja. Első felesége (1229–) Yolande de Dreux (†1248); második neje (1258–) Béatrice de Champagne (IV. Thibaud leánya; †1295). Tőle született ötödik leánya, Izabella (1270–1323) I. Habsburg Rudolf (1216–1291) második felesége (1284) lesz.

leányát vette nőül, Burgundia irányából kellett bevonulnia Champagne grófságába. Kitűzték a napot, amikor Troyes[109] városa alatt gyülekeznek azzal, hogy elfoglalják, ha tudják.

83 A herceg küldött is annyi harcost, amennyit csak tudott, a bárók úgyszintén. Útközben az egyik oldalon a bárók égettek fel és romboltak le mindent, a másik oldalon pedig a burgundi herceg tett ugyanígy; a francia király pedig kivonult, hogy harcoljon ellenük.[110] Champagne gróf annyira vigasztalan volt, hogy ő maga gyújtotta föl városait, mielőtt a bárók odaértek volna, hogy ne kaparinthassák meg a bennük lévő felszerelést. Így égett porrá más városokkal együtt Epernay, Vertus és Sézanne városa is.[111]

[Tizenkilencedik fejezet
Joinville apja megvédi Troyes városát. Békekötés a champagne-i gróf és a ciprusi királynő között]

84 Troyes polgárai, mikor látták, hogy nem számíthatnak uruk segítségére, Joinville-be küldtek Simon úrért, a jelenlegi hűbérúr apjáért, hogy segítségéért esedezzenek.[112] Ő pedig,

---

[108] III. Robert (1185–1234. március 3.), Dreux és Braine grófja. Bátyja, I. Pierre Mauclerc társaságában VIII. Lajossal az angolok ellen harcol, a sorsdöntő (német-flamand-angol koalíció fölött győztes) bouvines-i ütközetben (1214. július 27.) fogságba kerül, majd részt vesz az albigensek elleni háborúban (1226). A „bárók lázadása” idején már Kasztíliai Blanka hűséges támogatója. Yolande nevű lányát IV. Hugues de Bourgogne veszi feleségül, lásd az előző jegyzetet.

[109] Troyes (ma: Aube megye, Champagne-Ardennes) gallorómai eredetű város, a 11. századtól a champagne-i grófok székhelye. Attila seregei a püspök (Szent Lupus) bátorsága okán megkímélik. Itt született a francia és a nemzetközi politikában is igen aktív IV. Orbán pápa (Jacques Pantaléon). 1208-tól épült katedrálisa a legjelentősebbek egyike Franciaországban. A város Jeanne de Champagne IV. Fülöppel kötött házassága révén kerül majd a királyi birtokokhoz (1284).

[110] Ezekre az eseményekre 1229–1230-ban került sor. A Philippe de Champagne és Érard de Brienne által korábban kirobbantott krízis újabb fejezetéről van szó, amikor a lázongó bárók a király egyik legjelentősebb támogatóját, IV. Thibaud-t próbálják sarokba szorítani, s ehhez eszközül Alix de Champagne ciprusi királynőt használják. (Lásd a 93. jegyzetet.)

[111] Epernay gallorómai eredetű, kezdetben a reimsi egyházmegyéhez tartozó város, melyet a legenda szerint Szent Remigiusz (Saint-Rémy, a frankok apostola; 437–535. január 13.) vásárolt meg a frankoktól. 1204-től a champagne-i grófok tulajdona, IV. Thibaud-tól kap városi privilégiumokat, az egyik fontos champagne-i vásárváros. Sézanne kisebb jelentőségű vásárközpont. Vertus inkább egyházi központ, több monostorral; később Jó János alakította grófsággá (1360).

[112] Simon de Joinville (1195 k.–1233) IV. Geoffroynak, Joinville és Sailly urának negyedik fia. Bátyja, V. Geoffroy szentföldi halálával lett Joinville ura (1204). Először 1206-ból van adat arra, hogy a *sénéchal de Champagne* méltóságot viseli (a méltóság ekkor még nem örökletes). 1209-ben köt házasságot, majd részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban. A champagne-i grófi címért folytatott harcokban kezdetben a lotaringiai herceg szövetségese, és a Brienne-ek oldalán harcol Blanche de Navarre (1177–1229), Champagne régensnője (1201–1222) ellen, majd átáll Blanche de Navarre pártjára. Ennek egyik eredménye a Joinville-ek jogainak elismerése az *örökös sénéchal* méltóságra (1218). Simon de Joinville-t – a Brienne-ek oldalán küzdő többi báróhoz hasonlóan – a harcok során elkövetett hatalmaskodások miatt kettős (pápai és püspöki) kiközösítéssel sújtják. 1218-ban Simon felveszi a keresztet, ott van Damietta ostrománál (1219. április), 1220-ban visszatér Joinville-be. Második felesége Béatrice d’Auxonne, tőle született fia, a történetíró Jean de Joinville. A király elleni bárói lázadás második szakaszában (1227) Simon de Joinville-t kezdetben a lázadók között látjuk, majd uraival együtt átáll Kasztíliai Blanka oldalára (1229), s ezt követően kerül sor Troyes itt említett megmentésére (1230). IV. Thibaud előbb vitatja, később megerősíti a *sénéchal* cím örökös voltát a Joinville-ek számára (1233) – ezzel teljesül Simon legfőbb törekvése. Halálát követően özvegye viseli a

alighogy ezek a hírek eljutottak hozzá, egybehívta valamennyi fegyveres vitézét, s útra kelt velük az esti szürkületben, s mire felkelt a nap, Troyes-ba ért. Ezzel meg is hiúsította a bárók tervét, akik a várost akarták bevenni. Így a bárók csupán elvonultak Troyes alatt, s Isle mezejére mentek, ahol Burgundia hercege táborozott.

85 Franciaország királya, amint megtudta, hogy ott vannak, egyenesen feléjük vette útját, hogy harcba szálljon velük. A bárók kérve kérték, vonuljon vissza, ő maga ne vegyen részt a küzdelemben, mert hiszen ők Champagne grófja, Lotaringia hercege s más embereik[113] ellen mennének harcolni, úgy, hogy háromszázzal kevesebb lovagjuk van, mint amennyi a grófnak s a hercegnek. A király azt üzente vissza nekik, hogy ha emberei ellen harcot vívnak, az nem lehet, hogy ő ne legyen velük. Erre ismét üzenetet küldtek hozzá, mondván, hogy ha neki is tetszik, ők szívesen javasolnák a ciprusi királynőnek, hogy kössön békét. A király azt válaszolta, semmilyen békéről nem akar hallani, s nem tűri el azt sem, hogy Champagne grófja meghallgassa az ajánlatot mindaddig, míg ellenfelei ki nem ürítik Champagne grófságát.

86 El is hagyták a grófság területét úgy, hogy Isle-ből, ahol voltak, átköltöztek Juilly alá, a király pedig Isle-ben szállt meg, miután onnan kiűzte őket. Amikor megtudták, hogy a király odament, Laignes-be[114] tették át táborukat, Nevers grófjának[115] földjére, aki az ő pártjukon állt. A király így megszüntette Champagne grófja és a ciprusi királynő között a viszálykodást, s megkötötték a békét, melynek értelmében a gróf átadott Ciprus királynőjének mintegy kétezer *livre*[116] értékű földterületet, valamint negyvenezer livre-et, amit azonban a király fizetett ki helyette.

87 Champagne grófja pedig a negyvenezer livre fejében eladta a királynak az alább felsorolt hűbérbirtokokat: Blois grófságát, Chartres és Sancerre grófságokat, valamint Chateaudun algrófságot.[117] Néhányan azt mondták, hogy a király a fent megnevezett hűbérbirtokokat csak

---

Senecalissa Campaniae címet és veszi át az irányítást, az akkor mintegy 9 éves Jean pedig a champagne-i gróf udvarába kerül.

[113] Az Elzászi-házból származó II. Mathieu (1220–1251. február 9.), Lotaringia hercege IV. Thibaud fő támogatóinak egyike. A többiek: Ferrand, Flandria grófja (őt VIII. Lajos a bouvines-i ütközetet követően börtönbe veti, IX. Lajos megbocsát neki, és hűségeskü letétele mellett szabadon engedi); Conrad, Risse és Pierrepont ura; Thierry, Montbéliard grófja; Jean, Chalon grófja. A velük szemben álló tábor legfontosabb képviselői: I. Pierre Mauclerc; II. Henri de Bar; IV. Hugues, Burgundia hercege; Guigues, Forez grófja. Mathieu részt vesz – II. Frigyes császár kíséretében – a VI. keresztes hadjáratban, hosszú küzdelmet folytat elsősorban II. Henri de Bar ellen.

[114] Isle-Aumont (ma: Aube megye); dombja *(butte)* Meroving- és Karoling-kori nekropolisz, templomában, a champagne-i grófok szanktuáriumában őrzik Szent Theobald (Thibaud de Provins; 1039–1066, kanonizálva: 1073) ereklyéit. Bencés monostorát I. Hugues de Champagne alapítja (1097). A 13. század óta a Szent Jakab-zarándokútvonal egyik állomása. Juilly és Laignes már a Burgund Hercegség területén fekszik.

[115] IV. Guigues, Forez grófja (1226–1241. október 29.). A Nevers grófja címhez IV. Hervé de Donzy gróf özvegyével, Mahaud-val kötött, harmadik házassága révén (1226) jut. A grófság a 10. század eleje óta létezik, fővárosa Nevers. I. Henrik, Burgundia grófja (948–1002) uralkodása óta a Burgundi Hercegséghez kapcsolódik; első grófja I. Renaud de Nevers (1028–1040).

[116] A 13. századtól kezdődően kétféle *livre* volt forgalomban a Francia Királyság területén. A *livre parisis* (mely Kis Pippin kora óta létezik, 775–) és a *livre tournois,* a tours-i Szent-Márton-kolostor pénzverdéjéből származó aranypénz, melyet Anjou grófságának a francia koronához történt visszacsatolása (1204) után kezdtek széles körben használni. 1 livre = 20 sol/sou = 240 dénár; 1 sol/sou = 12 dénár. A kétféle *livre* párhuzamos használata 1667-ig tart, utána már csak a *livre tournois* használatos a francia forradalomig. Ennek helyébe lép a frank *(franc)*. (1 livre *parisis* = 1,25 livre *tournois* = kb. 28 *franc* d'or.)

[117] Blois grófsága 10. századi eredetű, később grófjai megszerzik Champagne grófságát is (II. Eudes, 1023). IV. (Nagy) Thibaud egyesíti a két grófságot (1125), aminek eredményeképp a Capetingek törzsterületét harapófogóba záró, potenciálisan velük rivalizáló hatalmi központ jöhet létre. Később (1152) ismét fölosztják, s

zálogként vette birtokába, de ez egyáltalán nem igaz,[118] ugyanis a tengeren túl megkérdeztem erről szent királyunkat.

88 Azt a földet, amit Thibaud gróf akkor a ciprusi királynőnek adott, a mostani Brienne grófja[119] és Joigny grófja[120] birtokolják, mivel Brienne grófjának nagyanyja a ciprusi királynő leánya volt, s felesége a nagy Gautier de Brienne-nek.[121]

---

ez a folyamat még többször megismétlődik. Ebben az időszakban Blois, Chartres és Châteaudun grófságainak úrnője Marguerite (1170–1230), Blois és Châteaudun grófnője. Férje II. Gautier d'Avesnes (†1244) Guise ura s felesége jogán Blois grófja. Blois grófságát leányuk, Marie d'Avesnes (1230–1241) örökli, majd férjhez megy Hugues de Châtillonhoz (1196–1248), Châtillon és Saint-Pol grófjához, aki felesége jogán Blois grófja (1226–) és a Blois-Châtillon-dinasztia megalapítója lesz. Ebben az időszakban tehát három dinasztiaváltás következik be a grófságok életében. Chartres grófságának alapítója és első grófja azonos Blois-éval (Thibaud le Tricheur, 950–978). Egyenes ági leszármazása 1248-ig követhető, utána a Blois-Châtillon család következik. Châteaudun algrófság *(vicomté)* Blois hűbérese. Sancerre 1014-ben kerül birtokcserével II. Eudes de Champagne grófhoz, és válik a champagne-i grófok egyik legfontosabb területévé.

[118] A négy grófság története szorosan összefügg, és gyakori, hogy egyazon gróf visel több címet (vagy éppen az összeset). Az egyezségre 1234-ben kerül sor, aminek eredményeképp IX. Lajos 40 ezer tours-i livre-ért megvásárolja Champagne grófjától ezeknek a területeknek a *homagium*át *(hommage lige / homagium ligitum),* azaz fő-hűbéruraságát, vagyis a szóban forgó területek ekkortól nem Champagne grófjának, hanem a királynak a közvetlen vazallusai. A központi régióban ezáltal jelentősen erősödik a király pozíciója.

[119] V. Gautier (1270 k.–1311), Brienne grófja (1296–), Jaffa grófja, továbbá apja után Lecce, illetve Athén hercege, Alix de Champagne leányának, Marie de Lusignannak az unokája. Szabadulása érdekében apja kénytelen túszként a katalánoknak adni, majd kiváltja. A katalánok ellen harcol a Peloponnészoszon (Morea), magának követelvén az Athéni Hercegséget. Az eredetileg bizánci szolgálatban álló katalán zsoldoskompánia elleni küzdelemben esik el: lovagjaival együtt a mocsár csapdájába kerül a francia Morea történetének végét jelentő ütközetben, a Kopaisz-tónál (halmüroszi csata, 1311. március 15.).

[120] II. vagy III. Étienne (†1324), Joigny grófja. Joigny a Champagne-i grófsághoz tartozó jelentős birtok, grófja *pair,* tehát Champagne előkelői közé tartozik. Joigny grófnője a champagne-i örökösödési háborúban Navarrai Blanka oldalán áll, később követi a Kasztíliai Blanka mellé álló IV. Thibaud grófot, s mint *pair* részt vesz a Navarrai Blanka és Alix de Champagne közötti egyeztető, békét előkészítő tárgyalásokon (1234). Joigny várkastélyát I. Renaud építtette a 10. század végén. Vannak adatok arra, hogy Joinville első három ura (Étienne, I. és II. Geoffroy) egyben Joigny grófja is volt.

[121] IV. (Nagy) Gautier de Brienne (1205–1244), Jaffa és Aszkalon grófja. 1233-ban veszi nőül I. Hugues de Lusignan és Alix de Champagne legidősebb leányát, Marie de Lusignant (†1251). Jaffa grófságát nagybátyjától, I. Jean de Brienne jeruzsálemi királytól kapja. Gautier kora egyik legismertebb lovagja (bátor, sikeres és nagylelkű), a szentföldi harcok egyik legnevezetesebb, szimbolikus alakja. Az egyiptomi ajjúbida szultán, asz-Szálih és a vele szövetséges hvárezmi (kipcsak török) zsoldosok 1244-ben megtámadják Jeruzsálemet, s a Gáza északkeleti részén lévő Harbíjánál (La Forbie) október 17–18-án vívott csatában legyőzik a kereszteseket és szövetségeseiket, s ezzel megrendítő csapást mérnek a keresztesek szentföldi pozícióira. Mintegy 7500 halott marad a csatatéren, és nyolcszázan (köztük Gautier) kerülnek az egyiptomiak fogságába. Baibarsz csapatai Jaffa ostromára indulnak, Gautier-t keresztre kötik, és városának lakóit felszólítják, hogy adják meg magukat. Gautier viszont arra szólítja fel őket, hogy mindenki tegye a kötelességét: a városlakók védjék meg a várost, ő pedig meghal Krisztusért a kereszten. Végül a városiak és Gautier is megmenekülnek. Gautier-t Kairóba viszik, s egy eldurvult sakkjáték során hal meg a fogságban: a vele sakkozó, őt pofon csapó emírt a sakktáblával üti agyon, mire az emír testőrei fölkoncolják. Szent Lajos kívánságára (aki méltó keresztény szertartásban kívánta részesíteni a hős Gautier-t) maradványait a szultán kiadja, és Akkonban temetik el. (Joinville többször visszatér Gautier de Brienne szerepére és történetére, de halálát másként meséli el. Vö. **465–466, 486, 530–533, 536–538**.)

[Huszadik fejezet
A Bőkezűnek mondott I. Henrikről, Champagne grófjáról]

89 Hogy tudjátok, honnan származnak azok a hűbérbirtokok, melyeket Champagne ura a királynak eladott, tudomásotokra hozom, hogy a nagy Thibaud grófnak, ki Lagny-ban nyugszik,[122] három fia volt: az elsőt Henriknek hívták, a másodikat Thibaud-nak, a harmadikat pedig Étienne-nek.[123] Ez a Henrik Champagne és Brie grófja volt, s Bőkezű Henriknek nevezték, de illett is hozzá e név, mert bőkezű volt Istennel és a világgal szemben egyaránt. Bőkezű volt Istenhez, mint azt mutatja a troyes-i Szent István-templom[124] s a többi szép egyházi épület, melyeket Champagne-ban alapított. Nagylelkű volt a világi életben is, ahogyan azt láthatjuk Artaud de Nogent[125] esetében, s számos egyéb helyen, melyekről szívesen mesélnék, ha nem tartanék attól, hogy összezavarom a mondandómat.

90 Artaud de Nogent volt a polgárok között az, akiben a gróf a világon leginkább megbízott; gazdagsága oly tömérdek volt, hogy saját pénzén építtette föl nogent-l'artaud-i várát. Történt egyszer, hogy egyik pünkösd napján Henrik gróf lejött troyes-i palotájából, hogy misét hallgasson a Szent István-templomban. A lépcső lábánál odament hozzá egy szegény lovag, térdre vetette magát előtte, s így szólt: „Jó uram, az Istenre kérlek, adj nekem valamit a tiedből, hogy férjhez adhassam két leányomat, kiket itt látsz!"

---

[122] A Champagne grófságát territoriális nagyhatalommá fejlesztő IV. (Nagy) Thibaud de Blois (Champagne grófjaként II. Thibaud; 1090/95–1152. január 10.), Blois, Troyes és Sancerre grófja, Chartres, Meaux, Châteaudun ura nyughelyéül a birtokainak nyugat-délnyugati határvonalánál, a francia király területével szemben fekvő Lagny (ma: Lagny-sur-Marne) Szent Péternek ajánlott apátsági templomát (ma: Notre-Dame des-Ardents et Saint Pierre) választotta. Az apátságot egy ír szerzetes alapította a 7. században, s (II., Kegyes Róbert francia király ajándékaként) Krisztus töviskoszújának egy darabját, valamint a Szent Keresztnek egy szögét őrzi.

[123] Nagy Thibaud-nak valójában 12 gyermeke (öt fiú és hét leány) volt Karintiai Matildtól (Mathilde de Carinthie; 1093–1151, házasság: 1123–), továbbá két természetes fia. (Az utóbbiak egyike a Saint-Pierre-de-Lagny apátja lesz.) A Joinville által említett három fiú: I. (Bőkezű) Henrik (lásd róla a 94. jegyzetet); V. (Jó) Thibaud (Thibaud de Blois; 1130–1191), Franciaország *sénéchal*ja (1152–); továbbá I. Étienne de Blois-Champagne (1133–Akkon, 1191. szeptember 7.), Sancerre grófja. Étienne szinte valamennyi szomszédjával háborúzik, fordulatos, zaklatott életútja a Szentföldre vezeti, Szibilla (Sybille de Jérusalem; 1159–1190) jeruzsálemi királynő kiszemelt (és visszalépő) férj- és királyjelöltje, kalandos utazó és fogoly, részt vesz a III. keresztes hadjáratban, s valószínűleg Akkon ostrománál esik el. Mindhárom fivér tekintélyét növeli egyik leánytestvérük, Alix (Adèle, Alice) de Champagne (1140–1206) házassága VII. Lajos francia királlyal. Alix Lajos király harmadik felesége, koronázott társkirálynő, II. Fülöp Ágost anyja.

[124] A troyes-i Szent István káptalani templom *(Église collégiale de Saint-Étienne)* építését a 12. század második felében kezdik (1157), ez lehetett Champagne első gótikus jegyeket viselő épülete. Bőkezű Henriknek valószínűleg az volt a célja, hogy ebben a grófi palotához csatlakozó templomban alapítja meg a dinasztia *nekropolisz*át. A társaskáptalan ekkor igen sok adományt kap, profitál a champagne-i vásárok okozta konjunktúrából is. A gróf szándéka végül nem valósul meg, családja tagjai különféle helyeken (többnyire általuk alapított templomokban vagy kolostorokban) temetkeznek, csak I. Henriknek és fiának, III. Thibaud-nak a teste kerül a Szent István-templomba. Maradványaikat a francia forradalom alatt átszállították a troyes-i katedrálisba (1791), síremlékeiket pedig beolvasztották (1794), a káptalani templom romjait 1806–1812 között elbontották.

[125] A Nogent-l'Artaud (ma: Aisne megye, Pikárdia) területén található egyetlen kastély, a *Château de la Sorce* modern épülete 16. századi falmaradványokra (illetve valószínűleg régebbi alapokra) épült. Franciaországban 19 Nogent nevű helység van (elsősorban Pikárdiában, Île-de-France és Burgundia területén), s közülük több is rendelkezik 13. századi építésű kastélyokkal. – Artaud de Nogent a champagne-i grófi udvar pénzügyekkel foglalkozó, igen befolyásos személyisége.

91 Artaud, aki a gróf mögött ment, a következő szavakat intézte a szegény lovaghoz: „Lovag úr, ön nem viselkedik illőképpen, mikor kér ettől az úrtól, hisz oly sokat adott már ő, hogy semmije sem maradt.” A bőkezű gróf erre Artaud-hoz fordult, s így szólt: „Ejnye, uram, nem mond igazat, hogy nincs mit adnom, hiszen itt van ön. – Tessék, lovag uram, magának adom, s jótállok érte.” A lovag nem lepődött meg, köpenyénél fogva megragadta, mondván, hogy addig nem engedi el, amíg nem fizet. Artaud pedig, csak hogy megszabaduljon tőle, ötszáz livre-et adott neki.

92 Henrik gróf második testvérét Thibaud-nak hívták, s Blois grófja volt, a harmadikat Étienne-nek, aki Sancerre grófja lett. E két fivér minden örökségét Henrik gróftól kapta hűbérül, a két grófságot, valamint a hozzájuk tartozó birtokokat. Később aztán megerősítették őket ebben Henrik gróf örökösei is, akik Champagne-t birtokolták, egészen addig, amíg Thibaud király át nem adta a grófságokat a francia királynak, mint azt fentebb már elmeséltem.

[Huszonegyedik fejezet
Szent Lajos fényes udvari ünnepséget rendez Saumurben (1241)]

93 De térjünk vissza eredeti témánkhoz. A fenti események után a király nagy ünnepi lakomára hívta össze a nemeseket az Anjou területén lévő Saumurbe.[126] Magam is ott voltam, s tanúsíthatom, hogy ez volt a legjobban szervezett udvari ünnepség, amelyet valaha is láttam. A király asztalánál ült fivére, Poitiers grófja,[127] akit nemrég ütött lovaggá Szent János ünnepén,[128]

---

[126] Saumur, illetve várkastélya II. (Plantegenet) Henrik, Anglia királya kedvelt tartózkodási helye. A Plantagenet-királyok számára Anjou és Maine törzsterületnek számított, itt (a fontevraud-i apátságban) alakítják ki, Aquitániai Eleonórának (1122 k.–1204. április 1.), Henrik feleségének (házasságkötésük 1152. március 18.) intézkedését követően, a Plantagenetek királyi *nekropolisz*át, temetkezési helyét. Ide kerül II. Henrik, Aquitániai Eleonóra és fiuk, Oroszlánszívű Richárd, leányuk, Jeanne d’Angleterre (1165–1199), menyük, Isabelle d’Angoulęme (1188–1246) és unokájuk, Jeanne fia, VII. Raymond de Toulouse (1197–1249) is. Eleonóra első házasságát VII. Lajos francia királlyal 1152-ben semmisítette meg a pápa. II. Henrikkel kötött házassága Anglia számára jelentős területgyarapodáshoz vezetett, ennek eredményeként került a Francia Királyság szinte teljes nyugati része az angol királyok fennhatósága alá, akik e területeket Anjou és Maine grófjaiként, Bretagne, Normandia és Aquitánia hercegeiként birtokolták, s e minőségükben a francia király hűbéresei voltak.

[127] Alphonse (Poissy, 1220. november 11.–Cornato, 1271. augusztus 21.), Poitiers grófja (1225–), Auvergne grófja (1241–), Toulouse grófja (1249–), IX. Lajos kedvelt öccse. Toulouse grófságához VII. Raymond de Toulouse leányával (Jeanne de Toulouse) kötött házassága (1234) révén jut. Helyzetét a taillebourg-i ütközet (1242. július 21.) után sikerül stabilizálnia. A csata a királyi hatalom további kiépítése szempontjából is igen jelentős. Poitiers grófja részt vesz a VII. keresztes hadjárat előkészítésében, 1249-ben érkezik meg csapataival a keresztesekhez, nagy szerepet játszik a manszúrai győzelemben, a visszavonulás során azonban – testvéreivel (IX. Lajos és Anjou Károly) együtt – fogságba kerül. Elkíséri bátyját a tuniszi keresztes hadjáratra is, onnan visszatérőben, Itáliában éri a halál (feleségével együtt).

[128] Keresztelő Szent János (†28/29) ünnepe születésének napja, június 24. Ezt a napot a nyári napéjegyenlőséghez (többnyire június 21.; igen ritkán június 19., 20. vagy 22.) kapcsolódó hagyományokkal kötik össze, mely nagy ünnepségekkel, vidámsággal (tűzgyújtással és tűzugrással) jár. A saumuri ünnepséget legtöbben (más források, pl. a *Grandes Chroniques de France,* Alphonse de Poitiers kiadásaira vonatkozó adatok) alapján június 24-re teszik. (LE GOFF, MONFRIN, **93**.)

mellette pedig Jean de Dreux gróf,[129] aki szintén akkortájt kapott lovagi címet. Őt követte La Marche grófja,[130] majd pedig a jó Pierre úr, Bretagne grófja.

94 A király asztala előtt, Dreux grófjával szemben kapott helyet a navarrai király[131] úr, aki tunikát s drága szaténból *(fermail)* készült palástot viselt, amelyet díszes öv és csat fogott össze, fején pedig aranyos süveg ékeskedett. Én szeltem föl előtte az ételt. A király előtt fivére, Artois grófja[132] szolgálta fel a fogásokat, a jó Jean de Soissons gróf[133] pedig a húst szeletelte. A király asztalának őrizetét Imbert de Beaujeu úr,[134] aki később Franciaország *connétable*-ja lett, valamint Enguerrand de Coucy[135] és Archambaud de Bourbon[136] uraságok látták el. E három

---

[129] I. Jean de Dreux (1215–Nicosia, 1249), Dreux és Braine grófja, IX. Lajos hű szövetségese (a király üti lovaggá). VIII. Archambaud de Bourbon veje (1240, Marie de Bourbon). Részt vesz a taillebourg-i csatában, elkíséri Lajost az egyiptomi keresztes hadjáratra, Cipruson hal meg.

[130] Marche grófsága (ma: Creuse megye) 10. századi eredetű, stratégiai fontosságú terület. Grófja a Francia Királyság egyik legbefolyásosabb főura, ez időben X. Hugues de Lusignan (Le Brun; 1185–Damietta, 1249. június 5.), La Marche grófja, Lusignan és Angoulęme ura. Már apja, IX. Hugues († Damietta, 1219. november 5.) is fontos szerepet játszott a francia és angol történelemben, amennyiben az ő Isabelle d'Angoulęme-mel (Isabelle de Taillefer) tervezett házassága és a jegyesét elrabló, vele házasságot kötő János angol királynak ez a cselekedete szolgáltatott ürügyet II. Fülöp Ágost francia királynak a jogi beavatkozásra és az angol király franciaországi birtokainak elkobzására – tehát János *Földnélküli* Jánossá tételére. X. Hugues nem adja fel birtokaik egyesítésének tervét, Földnélküli János halálát követően ő veszi nőül apja egykori – korban egyébként is hozzá inkább illő – jegyesét (1220). Az 1227. évi bárói lázadás során az elégedetlenek között van, Thibaud átállását követően ő is behódol, és jelentős engedményeket kap (Verdun, 1227. március 16.). De még 1241 folyamán a király ellen fordul, és vezéralakja lesz a király és öccse, Alphonse de Poitiers elleni, angolok által támogatott poitou-béli bárók lázadásának. Taillebourg után ismét behódol (1241. augusztus 1.), s ezúttal súlyos árat fizet, mivel a tőle elfoglalt jelentős birtokok a király kezén maradnak (aki ezeket öccsének, Alphonse-nak adja), birtokai harmadát elveszti, dél-franciaországi birtokaira (Angoulęme, Cognac) vonatkozóan *homagium ligitum* köti a királyhoz. Részt kell vennie az egyiptomi keresztes hadjáratban, s apjához hasonlóan ő is Damiettánál hal meg. Fia, XI. Hugues de Lusignan (Le Brun; Fáriszkúr, 1221–1250. április 6.), aki 1248-ban tesz birtokaira vonatkozóan *homagium ligitum* esküt Alphonse de Poitiers-nak), ugyancsak az egyiptomi keresztes hadjárat során hal meg.

[131] IV. Thibaud, Champagne grófja, 1234-től Navarra királya. Lásd róla a 89. jegyzetet.

[132] I. Róbert (1216–Manszúra, 1250. február 8.), Artois grófja (1237–), IX. Lajos öccse. IX. Gergely pápa a II. Frigyessel vívott küzdelme során fölajánlja neki a császári koronát, de ő nem fogadja el. Részt vesz a VII. keresztes hadjáratban, Damietta elfoglalásában. Manszúránál közvetlen kíséretével, a vele lévő angol lovagokkal (Salisbury grófja), valamint a templomos lovagok közreműködésével vakmerő és meggondolatlan támadást hajt végre, betör a városba, de csapdába kerül, és a vele harcoló 280 emberrel (többségük templomos lovag) együtt életét veszti. (A templomosok nagymestere hiába próbálja visszatartani az elhamarkodott akciótól.)

[133] II. (Dadogós) Jean de Nesle, Soissons grófja. Lásd róla a 62. jegyzetet.

[134] Imbert/Ymbers/Humbert (1198–1250), Beaujeu ura, Dombes hercege, Franciaország *connétable*-ja, II. Fülöp Ágost másodunokatestvére, I. Balduin és I. Henrik (Henri de Hainaut) konstantinápolyi latin császárok unokatestvére. Elkíséri II. Balduint Konstantinápolyba, a császárkoronázásra (1231). Részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban, az egyiptomi keresztes hadjárat során ő vezeti IX. Lajos seregét.

[135] III. (Nagy) Enguerrand de Coucy (1191–1242), Coucy, La Fère, Crépy ura, Roucy grófja. Részt vesz a bouvines-i ütközetben, az albigensek elleni keresztes hadjáratban. Az 1227-es bárói önállósodási mozgalom egyik legjelentősebb alakja (el akarja rabolni IX. Lajost, amiben a Dalnok Thibaud átállása akadályozza meg). Lovasbaleset áldozata lesz: egy gázlón átkelve elbukik, és saját kardja sebzi halálra. Várkastélyok sorát építi, Franciaország leghatalmasabb bárói közé tartozik, hatalmának szimbóluma Coucy (ma: Coucy-le-Château-Auffrique, Aisne megye, Pikárdia) méreteivel is párját ritkító, impozáns várkastélya, ennek építésével (1225–1230) érdemli ki az Építő melléknevet. (Mivel a *Fronde* idején az ellenállás egyik fészke lett, XIV. Lajos

báró mögött, az ő védelmükre, harminc lovagjuk sorakozott föl, selyemszövet tunikában, a lovagok mögött pedig harcosok nagy tömege állt, akik Poitiers grófjának címerével díszített, taftselyem öltözéket viseltek. A királyon indigókék szaténból készült tunika volt, valamint köpönyeg és hermelinnel bélelt bíborszín palást, fején pamutszövet kalap, amely sehogyan sem illett neki, minthogy abban az időben még igen fiatal ember volt.

95 A király ezt a lakomát a saumuri vásárcsarnokban rendezte meg; s úgy hallottam, ezt még a nagy angol király, Henrik építtette, hogy itt rendezzen fényes ünnepségeket.[137] A fehér barátok[138] kolostorainak kerengői mintájára készültek, de nem hiszem, hogy bárhol máshol csak megközelítően is ekkorákat találnánk. Azt is megmondom, hogy miért gondolom így: A kerengő hátfala mentén, ahol a király evett nagyszámú lovagja és harcosa csoportjától övezve, s akik meglehetősen sok helyet foglaltak el, volt egy másik asztal is, amelynél elfért még húsz püspök vagy érsek; a püspökök és az érsekek mellett volt a király anyjának, Blanka királynénak az asztala, a királlyal átellenben lévő részen.

96 A királynénak Boulogne grófja szolgált fel, aki azóta Portugália királya lett,[139] a jó Hugues de Saint-Pol gróf,[140] valamint egy tizennyolc esztendős német ifjú, akiről azt mondták,

---

leromboltatja; romjai ma is láthatók.) Fia, II. Raoul (†1250) a király szolgálatában, a manszúrai csatában (Fáriszkúrnál) hal meg.

[136] VIII. (Nagy) Archambaud de Bourbon-Dampierre (1197–1242), anyja révén Bourbon ura (1228–). Fia, IX. Archambaud de Bourbon (1205 k.–Nicosia, 1249. január 22.), Bourbon ura (1242–), továbbá Nevers, Auxerre és Tonnerre grófja (1228–), részt vesz a VII. keresztes hadjáratban, a seregben kitört járvány áldozataként hal meg Cipruson.

[137] Az eseményre – melyet Alphonse de Poitiers lovaggá ütéséhez és poitou-béli birtokainak átvételéhez igazítottak – nyilvánvalóan nem Saumur várában (mely méreteiből következően nem volt képes ilyen nagyságú rendezvényt befogadni), hanem Saumur város vásárcsarnokában *(les halles)* kerülhetett sor. Az épület nem maradt meg, manapság már a helye is nehezen azonosítható. Valószínűleg a vár alatt elterülő városközpont és a Loire partja között állhatott. Saumurben 1062 óta tartottak vásárokat az Anjou grófok védelme alatt. II. Henrik uralkodása idején azonban minden bizonnyal új épületet emeltek, melynek reprezentációs funkciót is szántak.

[138] A „fehér barátok” *(les moines blancs)* a ciszterciek. A francia alapítású (1098; pápai védelem 1100. április 18.; jóváhagyva 1119. december 23.; Robert de Molesme, Cîteaux, Burgundia), erőteljes francia befolyás alatt álló rend (mely címerében a Francia Királyság és a „régi Burgundia” címerelemeit egyesíti) a 12–13. században éli fénykorát. Igen nagy erőkkel vesz részt a keresztes háborúkban, különösen Szent Bernát (Bernard de Clairvaux; 1090–1153) időszakában, aki meghirdeti a II. keresztes hadjáratot (Vézelay, 1137. február 16.). A rend képviselői a III. és IV. keresztes hadjáratokban (1188–1192 és 1202–1204) és különösen az ún. albigensek elleni keresztes hadjáratban (1208–1229) is nagy szerepet játszanak. A *fehér barátok* nevet öltözékükről kapják: fehér csuha, fekete skapuláré (vállruhával). Magyarországon 1142-ben jelentek meg a ciszterciek: Cikádor (a mai Bátaszék helyén, Tolna m.), 12. századi további alapítások: Egres (1179), Zirc (1182), Pilis (1184), Szentgotthárd (1184), Pásztó (1191).

[139] III. Alfonz (1210. május 5.–1279. február 16.), Portugália királya (1248. január 4.–), felesége, II. Mathilde de Dammartin, Boulogne grófnője jogán Boulogne grófja (1238–1247). II. Alfonz (1212–1223) másodszülött fia, II. Sancho (1223–1248) öccse. Bátyja koronától történt megfosztását követően hívják vissza Portugáliába. A boulogne-i grófi címről lemond, és elválik első feleségétől (1245).

[140] Hugues de Châtillon (1196–Avignon, 1248. április 9.), Saint-Pol és Blois grófja (1226–), Champagne grófjának és Boulogne grófjának egyik nagy hatalmú vazallusa. Útban az egyiptomi keresztes hadjáratba éri a halál: az átvonuló keresztesek és az avignoniak közötti összecsapás során kővel agyondobják. – A flandriai Saint-Pol grófsága a 10. századtól létezik, egykori központja a mai Saint-Pol-sur-Ternoise (Pas-de-Calais megye).

hogy Türingiai Szent Erzsébet[141] fia.[142] Úgy mesélték, hogy mély tisztelete jeléül az anyakirályné homlokon csókolta, mert úgy hallotta, hogy ezt tenni anyjának is szokása volt.

97 A kerengő másik végében voltak a konyhai helyiségek, a borospalackok tárolója, a kenyereskamra és az éléstár, innen vitték a király és a királyné elé a húst, a bort és a kenyeret. Az összes többi szárnyban, valamint a középen lévő kertben oly nagy tömegű lovag lakomázott, hogy meg se tudtam számolni, hányan voltak. Sokan hangoztatták, hogy soha, egyetlen lakomán sem láttak még ennyi fényes arany- és selyemszövet köpenyt és egyéb ruhát. Legalább háromezer lovag volt ott jelen, úgy mondták.

[Huszonkettedik fejezet
A taillebourg-i ütközet]

98 Az ünnepség után a király Poitiers-ba vitte Poitiers grófját, hogy hűbérbirtokait visszavegye. De amikor megérkezett Poitiers-ba a király, szívesebben lett volna ismét Párizsban, mert azt találta, hogy aki Szent János ünnepén még az ő asztalánál evett, annyi felfegyverzett embert gyűjtött össze Lusignanban, Poitiers közelében, amennyit csak tudott. A király közel két hétig maradt Poitiers-ban, és nem merte elhagyni a várost azelőtt, hogy La Marche gróffal megállapodást kötött volna, nem tudom, milyen feltételekkel.

99 Többször is láttam, hogy a gróf Lusignanból Poitiers-ba jött, hogy a királlyal tárgyaljon, és mindig magával hozta Anglia királynéját, a feleségét, aki az angol király édesanyja volt.[143] És sokan mondták azt, hogy a király és Poitiers grófja előnytelen békét kötött La Marche gróffal.[144]

---

[141] Magyarországi/Árpád-házi/Türingiai Szent Erzsébet (Sárospatak vagy Pozsony, 1207–1231. november 17.; szentté avatva: 1235), II. András (1176–1235) magyar király (1205–) és a Karoling eredetű bajor családból származó Merániai Gertrúd (1185–1213) leánya, IV. Lajos (1200. október 28.–Otranto, 1227. szeptember 11.) türingiai őrgróf hitvese (1221–). Férje II. Frigyessel indul keresztes hadjáratra, de útközben pestisjárvány áldozata lesz. Három gyermekük születik: Zsófia (1224. március 20.–1275. május 29.), II. Henri (1207–1248), Brabant hercegének a felesége (1240–); II. Hermann (1222. március 28.–1241. január 3.), Türingia őrgrófja (1227–); Boldog Gertrúd (1222. szeptember 29.–Altenberg, 1297. augusztus 18.), premontrei apáca. Szent Erzsébet a középkori keresztény Európa egyik legkedveltebb szentje.

[142] A szöveg alapján csakis Hermann őrgrófra gondolhatunk (s többnyire ezt teszi a szakirodalom is, pl. MONFRIN, **96**), ő azonban 1241 júniusában nem lehetett ott Saumurben, mert a rendelkezésünkre álló adatok szerint január 3-án meghalt. Erről az ellentmondásról bővebben lásd e kötetben *A „superhomo” és Joinville Szent Lajosa* című tanulmány xxx. lapját.

[143] Isabelle d’Angoulęme (de Taillefer; 1188 k.–1246), Földnélküli János angol király özvegye, III. Henrik angol király anyja. 1220-ban lett X. Hugues de Lusignan felesége. Lásd még a 130. jegyzetet.

[144] A béke korántsem előnytelen a király és Alphonse de Poitiers számára. Ugyanakkor a Poitiers-i grófság átvétele (illetve Alphonse de Poitiers számára történő átadása) az Angol és a Francia Királyság között megosztott bárókkal való súlyos konfliktushoz, illetve az angolpárti és a franciapárti poitou-béli urak közötti szakadáshoz vezet. Végül a Taillebourg-nál vívott ütközetben (1242. július 21.) IX. Lajos és Alphonse legyőzi a III. Henrik által is támogatott, X. Hugues de Lusignan által vezetett angolpárti bárók koalícióját. A csata kulcsszerepet játszik a királyi hatalom megszilárdításának további folyamatában. Taillebourg (ma: Charente-Maritime megye) vára az akkori Aquitániai Hercegség és a Poitiers-i grófság határán, stratégiai fontosságú helyen épült (első erődje Karoling-kori; Nagy Károly itt állított meg egy szaracén előrenyomulást 808-ban), s Aquitániai Eleonóra második házasságával került az angol királyok birtokai közé (1152). A csata valójában a folyó túlsó partján, Saint-James mezején, Taillebourg várával szemben bontakozik ki, s mintegy 45 000 embert mozgósít, enyhe francia királyi létszámfölénnyel. Az ütközet július 19-én kezdődik, a döntő összecsapásra július 21-én kerül sor, a győzelmet pedig a Saintes mellett vívott újabb ütközet (július 23.) biztosítja be a királypártiak számára. Pons-ban fe gyverszünet jön létre (augusztus 1.), Hugues de Lusignan behódol

100 Miután a király visszatért Poitiers-ből, nem sok idő telt el, és Anglia királya Gascogne-ba[145] jött, hogy Franciaország királyával háborúzzon. Szent királyunk azokkal az emberekkel, akiket össze tudott gyűjteni, lóra szállt, hogy megküzdjön vele. Anglia királya és La Marche gróf, hogy megvívjon a királlyal, egy vár elé jött, melyet Taillebourg-nak hívnak, és egy rossz folyóra[146] épült, melyet Charente-nak hívnak, olyan helyen, ahol csak egy nagyon keskeny kőhídon lehet átkelni.

101 Mihelyt a király megérkezett Taillebourg-ba, és a seregek már látták egymást, embereink, akik maguk mellett tudhatták a várat, nagy erőfeszítéseket tettek és veszélyek közepette hajókkal és hidakon átkeltek, és az angolokra vetették magukat, és megkezdődött a heves és kemény közelharc. Amikor a király ezt látta, a többiekkel együtt maga is vállalta a veszélyt, mert egy emberrel szemben, aki a király mellett harcolt az angolok ellen, az angoloknak ezer emberük volt. Mindenesetre úgy történt, ahogy Isten akarta, mert amikor az angolok látták, hogy a király átkel a folyón, elszállt a bátorságuk, és bevették magukat Saintes városába; embereink közül sokan velük együtt bementek a városba, és fogságba estek.

102 Embereink közül azok, akik Saintes-ben fogságba estek, elmondták, hogy hallották, amint súlyos ellentét alakult ki Anglia királya és La Marche lovag között; a király azt mondta, hogy La Marche lovag, amikor érte küldött, azt állította, hogy jelentős támogatást talál majd Franciaországban. Anglia királya még azon az estén elhagyta Saintes-et, és Gascogne-ba ment.

[Huszonharmadik fejezet
La Marche gróf behódolása]

103 La Marche gróf, mint aki nem képes a helyzeten javítani, megadta magát a királynak, s magával vitte a fogságba feleségét és gyermekeit is. Minek következtében a király a békekötés során a gróf földjének tekintélyes részét megkapta, hogy mennyit, azt nem tudom, mert ennél az ügynél valójában nem voltam jelen, mivel akkor nem öltöttem páncélinget; de azt hallottam, hogy cserébe a földért, amelyet megszerzett a király, La Marche gróf tízezer párizsi livre-et fizettetett vele a királyi kincstárból, és minden évben ugyanennyit.[147]

104 Midőn Poitiers-ben tartózkodtunk, láttam egy lovagot, kinek Geoffroy de Rancogne[148] úr volt a neve, és aki egy súlyos sértés miatt, melyet La Marche gróf követett el ellene, ahogy

---

(augusztus 3.), a tartós béke és a végleges rendezés csak jóval később, a párizsi békével (1259. december 4.) valósul meg. Az életszerű leírás **(100, 101)** alapján feltételezik, hogy a champagne-i gróf emberei között Joinville is részt vett a harcokban. A taillebourg-i ütközetet Eugène Delacroix örökítette meg a versailles-i palota Csaták galériájának egyik monumentális festményén (1837).

[145] Gascogne a történelem során változó területű, gyakran a Pireneusokig terjedő Aquitánia (királyság, majd hercegség) északi részén fekvő tartomány, illetve grófság, a *wasconok* (baszkok) földje. A 13. században a Gascogne-on Aquitániát értik.

[146] Értsd: lápos, mocsaras területre. Ez a környék Poitou-Charente legjelentősebb mocsárvidéke.

[147] Ezek a korábbi békefeltételek voltak, amelyek a taillebourg-i csatát követően jelentősen módosulnak, s majd a párizsi béke (1259) alkalmával kerülnek ismét elő. (De ezt már sem X. Hugues gróf, sem pedig fia, XI. Hugues nem éri meg.) A Joinville által említett összeget a szakirodalom túlzónak tartja: a felét (ötezer livre-et) tekintik valószínűnek (MONFRIN, **103**).

[148] V. Geoffroy de Rancon/Rancogne (1175–1263), Taillebourg és Rançon ura. Hasonló nevű őse (III. Geoffroy, 1105 k.–1153) részt vett a II. keresztes háborúban, igen elővigyázatlan katonai akciójáról maradt fenn híradás. Dölyfös és rátarti urai voltak a várnak, mivel Taillebourg-t sokáig bevehetetlen erődként tartották számon (hármas védőárok- és hármas várfalrendszer s mintegy ezerfős sereg védte, a háborút igencsak kedvelő, a területet Aquitánia hercegeként birtokba venni kívánó Oroszlánszívű Richárd is csak IV. Geoffroy hiúságára

mondták, megesküdött a szentekre, hogy soha nem nyíratja körbe a haját a lovagok divatja szerint, hanem hosszan, középen elválasztva hordja, ahogy az asszonyok hordják, mindaddig, amíg vagy személyesen, vagy mások által bosszút nem áll La Marche grófon. És amikor Geoffroy uram meglátta La Marche grófot, a feleségét és a gyermekeit, amint a király előtt térden állnak és kegyelméért esedeznek, odahozatott egy bakot, és a király, La Marche gróf és az ott lévők jelenlétében eltüntette a választékát és rövidre nyíratta a haját.

105 Ebben az Anglia királya és a bárók ellen folytatott hadjáratban a király hatalmas adományokat tett, amint hallottam azoktól, akik onnan visszatértek. És az adományok és kiadások miatt, melyeket ebben vagy más hadjáratában, a tengeren innen vagy túl tett, a király soha nem követelt és nem vett el a báróitól, lovagjaitól, az embereitől vagy a jó városaitól olyan hozzájárulást, amely panaszra adott volna okot.[149] És ezen nincs mit csodálkozni, mert ezt a jó anya tanácsára tette, aki mellette volt, akinek a tanácsai szerint cselekedett, és azoknak a bölcs embereknek a tanácsai szerint, akik atyja és nagyatyja idejéből megmaradtak.

[Huszonnegyedik fejezet
Szent Lajos megbetegszik, majd felveszi a keresztet]

106 A fent elmondott dolgok után történt, hogy Isten akaratából a királyt súlyos betegség támadta meg Párizsban.[150] Annyira legyengült, mint mondták, hogy a mellette őrködő hölgyek egyike már arcára akarta húzni a takarót, mondván, hogy meghalt. Az ágy másik oldalánál álló hölgy ezt nem engedte, mert úgy érezte, hogy uruknak a lelke még nem távozott el testéből.

107 És amíg a király hallgatta a két hölgy vitáját, a Mi Urunk csodát vitt véghez a testében, s egy csapásra visszaadta egészségét: mert korábban csupán megnémult, s nem tudott megszólalni. Mihelyt azonban ismét olyan állapotba került, hogy képes volt beszélni, kérte, hogy adják oda neki a keresztet, amit meg is tettek. Amikor édesanyjának, a királynénak megvitték a hírt, hogy fiának visszajött a szava, kimondhatatlan boldogságot érzett. De amikor azt is megtudta, hogy felvette a keresztet, ahogy azt maga a fia mesélte el neki, oly nagy gyászt öltött, mintha holtnak látta volna.[151]

építő csellel tudja bevenni 1181-ben). A hagyomány szerint Aquitániai Eleonóra és VII. Lajos Taillebourg várában töltötte a nászéjszakát. A várkastély az első százéves háború során – melyet Aquitániai Eleonóra angol házasságától (1152) az ellenségeskedést lezáró párizsi békéig (1259) számítanak – többször cserél gazdát. Taillebourg ura eredetileg X. Hugues de Lusignan hűbérese. A Saintes falai alatt vívott döntő csatában Geoffroy úrnak nagy szerepe van a királyi csapatok győzelmében, mivel íjászaival a döntő pillanatban sikeresen tud beavatkozni a csata menetébe. Taillebourg várát az évszázadok során többször lerombolják és újjáépítik. A vallásháborús időszak után előbb XIV. Lajos ad utasítást a vár lerombolására (1713), majd a francia forradalom (1789) és egy tűzvész (1822) fokozza a pusztítást.

[149] Valójában Lajos király a keresztes hadjárat költségeinek előteremtésére igen jelentős különadókat vet ki mind a városokra, mind pedig az egyházra (MONFRIN, **105**).

[150] Lajos nem Párizsban, hanem Pontoise-ban (ma: Val-d'Oise megye), a királyi család kedvelt tartózkodási helyén betegedett meg 1244 decemberében, a feltételezések szerint maláriában vagy dizentériában. A király csodálatos felgyógyulása miatt a város később búcsújáró hely lesz. Lajos 1257-ben templomot emeltet itt (kibővítve a korábbi kápolnát) a halálos beteg, illetve halva született gyermekeket megmentő Csodatévő Szűz tiszteletére, ami arra enged következtetni, hogy a király betegsége és csodálatos gyógyulása a decemberi Mária-ünnep (december 8., Szeplőtelen Fogantatás) idejére eshetett.

[151] Általánosan elterjedt nézet, hogy a VII. keresztes hadjáratra való mozgósításban nagy szerepet játszott Jeruzsálemnek a hvárezmi csapatok általi fölprédálása (1244. augusztus 23.) és a keresztények Gáza melletti (La Forbie/Harbíja) súlyos veresége (1244. október 17.). Ezek nyilvánvalóan hatással voltak a későbbi mozgósításra, IX. Lajos döntését azonban „nem az események diktálták. Saját egyéni döntése volt" (LE GOFF,

108 Azt követően, hogy a király felvette a keresztet, keresztesnek állt Robert, Artois grófja, Alphonse, Poitiers grófja és Charles, Anjou grófja is, aki azóta szicíliai király lett,[152] ők mindhárman a király fivérei voltak. Keresztes lett még Hugues, Burgundia hercege, Guillaume, Flandria grófja,[153] aki a közelmúltban elhunyt Guion de Flandre gróf[154] fivére, a jó Hugues de Saint-Pol gróf, valamint unokaöccse, Gaucher úr,[155] aki derekasan harcolt a tengeren túl, s még kiválóbb férfiú lehetett volna, ha életben marad.

109 A többiekkel együtt még útra kelt és elment a keresztes háborúba La Marche grófja és fia, Hugues le Brun úr,[156] azután Sarrebrück grófja[157] és fivére, Gobert d'Apremont úr[158] is, akinek társaságában én, Jean, Joinville ura, átszeltem a tengert egy olyan hajóval, amelyet

---

1996, 192). Mindenesetre a VII. keresztes hadjárat későbbi legátusa, Eudes de Châteauroux (aki már 1226-ban részt vett az albigensek elleni keresztes hadjáratra való pápai mozgósításban), IV. Ince pápa megbízásából 1244-től nyugat-európai országokban mozgósít. A keresztes hadjárat indításának szükségességét megerősíti az I. lyoni zsinat (1245. június 26.–július 18.), melyen Eudes de Châteauroux is részt vesz.

[152] I. (Anjou) Károly (Charles d'Anjou; 1226. március 21.–1285. január 7.), VIII. (Oroszlán) Lajos és Kasztíliai Blanka legifjabb gyermeke, Anjou és Maine grófja (1246–), Forcalquier és Provence grófja (1246–), Szicília királya (1266. január 6.–1282. szeptember 4.), Nápoly királya (1266. január 6.–), a Jeruzsálem királya cím viselője (1277–). Az eredetileg egyházi hivatásra szánt Károly az egyetlen olyan Capeting uralkodó, akinek más európai országokban sikerült jelentős hatalomra szert tennie. Katonai akcióban való első részvétele bátyja La Marche grófja elleni hadjáratához kötődik (1242). Felesége (1246–), Béatrice de Provence (1231–1267) jelentős hozománnyal gyarapítja országait. Anjou Károly így a 14. században Magyarországon is regnáló, második Anjou-dinasztia, a Capeting-Anjou-ág megalapítója lesz. Lovaggá ütése (1246. május 27.) már a VII. keresztes hadjáratra való fölkészülés jegyében történik. Feleségével együtt indul a hadjáratba (1248. augusztus 20.), ott van (és bátyjaival együtt fogságba esik) a manszúrai ütközetben. Betegsége (váltóláz/malária) és a birtokain uralkodó nyugtalanság miatt 1250-ben hazatér. Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban is, ahová bátyja halála után érkezik meg, és a hadjárat az ő parancsnoksága alatt eredményesen folytatódik. Beavatkozik a flandriai (németalföldi) harcokba, itáliai hódításait IV. Ince pápa aktív támogatásával szerzi meg. Szicíliai királysága az uralma ellen kitört, „szicíliai vecsernyé"-nek nevezett felkeléssel (Palermo, 1282. március 30.) ér véget. Élete utolsó szakaszában a Dél-Itáliában és a Peloponnészoszon is egyre dinamikusabb katalán hatalmi törekvések elleni harcok kötik le.

[153] III. Guillaume de Dampierre (1224–1251. június 6.), Flandria grófjaként II. Guillaume/Willem de Flandre, Dampierre (1216–) és Courtrai ura. Egy lovagi tornán elkövetett gyilkosság következtében hal meg. – A Dampierre és a d'Avesnes család súlyos konfliktusban állt egymással Flandria és Hainaut birtoklásáért. IX. Lajos döntőbíráskodásának eredményeképp a Dampierre-ek Flandriát, a d'Avesne-ek Hainaut-t kapják meg.

[154] Gui de Dampierre (1226 k.–1305. március 7.), Flandria grófja (anyja révén 1253–, ténylegesen 1279–), Namur grófja (1264–). 1253 júliusában a d'Avesnes családdal vívott csatában (Westkapelle) fogságba kerül, ahol három évet tölt el, s csak a IX. Lajos döntőbíráskodásának eredményeképp megvalósult békekötésük után (1256) szabadul ki. Részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban is.

[155] Gaucher de Nevers/Châtillon (1210 k.–1250), III. Gaucher de Châtillon (1162 k.–1219), Saint-Pol grófja és II. Agnès de Donzy, Nevers, Tonnerre és Auxerre grófnoje fia. IV. Hugues de Châtillonnak, Saint-Pol grófjának (1196–1248) unokaöccse. Gaucher de Châtillon felesége, Jeanne de Boulogne Philippe Hurepel leánya, IX. Lajos másodfokú unokahúga.

[156] XI. Hugues de Lusignan, lásd róla a 130. jegyzetet.

[157] Geoffroy d'Apremont (1015 k.–Manszúra, 1250), a Lotaringiai Hercegséghez tartozó délnémet–francia határterület, Apremont ura, felesége (Lorette de Sarrebruck) révén Sarrebruck (Saarbrücken) grófja, Joinville távoli unokatestvére.

[158] VII. Gobert d'Apremont (1217–1279), Apremont, Dun és Rouvre ura.

közösen béreltünk, minthogy unokatestvérek voltunk. Húszan indultunk útnak, ő is, én is kilenc-kilenc lovag élén.[159]

[Huszonötödik fejezet
Joinville felkészül a keresztes hadjáratra]

110 Húsvétkor, az Úr 1248. esztendejében, összehívtam minden emberemet és hűbéresemet Joinville-be. Húsvét vigíliáján,[160] amikor már valamennyi meghívott odaérkezett, megszületett a fiam, Jean, Ancerville ura,[161] első feleségemtől,[162] aki Grandpré gróf[163] nővére volt. Egész héten át ünnepeltünk és táncoltunk, mivel a fivérem, Vaucouleurs ura[164] és a többi ott lévő nemesúr egymást váltva fizették a lakomát, hétfőn, kedden, szerdán és csütörtökön.

111 Pénteken azután így szóltam hozzájuk: „Nemes urak, a tengerentúlra megyek, s nem tudhatom, vajon visszatérek-e. Jöjjetek hát közelebb! Ha megkárosítottalak benneteket valamivel, most jóváteszem, ahogy az szokásom. Kárpótlást ajánlok egytől egyig mindenkinek, aki azt tőlem vagy embereimtől kéri." Birtokom egész háznépének véleménye alapján intéztem a kártalanítást, s hogy ne befolyásoljam őket a döntésben, visszavonultam a tanácsból, s vita nélkül elfogadtam, amit határoztak.

112 Mivel nem akartam magammal vinni olyan pénzt, amely nem illetett meg, a lotaringiai Metz[165] városába mentem, s földjeim nagy részét zálogba adtam. S tudjátok meg, hogy azon a napon, melyen országunkból a Szentföldre indultam, még ezer livre értékű földem sem volt, minthogy asszonyanyám akkor még élt. Kilenc lovagommal a három zászlós lovag *(banier)*[166] egyikeként keltem tehát útra. Azért idézem most fel ezeket a dolgokat, hogy lássátok, ha nem

---

[159] A király betegsége és fogadalma 1244 decemberére datálható. A hadjárat megkezdéséig azonban csaknem négy esztendő telik el. A keresztesek 1248. augusztus 28-án indulnak el az e célra kiépített dél-franciaországi Aigues-Mortes kikötőjéből, és 1248. szeptember 17-én érkeznek meg Ciprus szigetére.

[160] 1248. április 18-án, húsvétot megelőző napon.

[161] Jean d'Ancerville, Joinville másodszülött fia. Lotaringia területén több Ancerville nevű helység van, Joinville urai 1224-től birtokolják Ancerville-t (ma: Meuse megye).

[162] Jean de Joinville 1230-ban jegyezte el a champagne-i grófi családból származó Alix de Grandprét (†1261), és 1240-ben vette feleségül.

[163] Raoul de Grandpré gróf (1196–1268). Fia, Gui de Château-Porcien (†1250. április 5.), Soissons püspöke, részt vesz a VII. keresztes hadjáratban és Manszúránál hal meg.

[164] Geoffroy de Vaucouleur/de Joinville/de Geneville (1228–1314), Vaucouleur ura, Joinville öccse. Az angol királyi udvarban csinál jelentős karriert. III. Henrik, majd I. Eduárd angol király szolgálatában áll, Provence-i Eleonóra (1223–1291; Provence-i Margitnak, IX. Lajos nejének a nővére) kíséretében érkezik az angol udvarba. Szilárd pozíciói alakulnak ki, katonaként és diplomataként is megállja a helyét, Írország főbírója, majd I. Eduárd Anglia *maréchal*jává nevezi ki. Egy másik fivérével együtt részt vesz a tuniszi keresztes hadjáratban.

[165] Metz (ma: Moselle megye, Lotaringia) hajdani kelta oppidum, majd Austrasia fővárosa, a Karoling-dinasztia szülőhelye és egyik központja. A 6. század előtt alapított, 717-től Saint Arnoul metzi püspök nevét viselő apátsága a Karolingok királyi nekropolisza (a 10. században viking és magyar támadásoknak volt kitéve). A középkorban nagy hatalmú püspökség központja, a város és püspöke a privilégiumok maximumát szerzi meg, a püspök az egyházi és a világi uralmat egyaránt gyakorolja, a királyi jogokat megszerezve adóztat és pénzt veret. A jelentős kereskedelmi, gazdasági és katonai befolyáshoz pénzügyi hatalom is társul: a metzi polgárok előkelő urak (köztük a császár) hitelezői. Biztonságos és gazdag pénzügyi központ, mely vonzza a környező urakat – köztük a Joinville-ekkel rokon Sarrebruck grófokat is. Fénykorát a 13–14. században éli. (Metz a Francia Királyság és a Német-római Császárság közötti rivalizálás egyik fontos terepe. 1552-ben kerül először francia kézre. Egyházi épületei a francia forradalom idején komoly károkat szenvedtek.)

[166] A zászlós lovag, zászlósúr rangban a többi lovag fölött áll, több lova és embere, jobb felszerelése van.

segített volna meg az Isten, aki engem cserben még soha nem hagyott, aligha lettem volna képes elviselni azt a hat hosszú évet, amelyet a Szentföldön töltöttem.

113 Még készülődtem az útra, amikor üzenetet küldött hozzám Jean, Apremont ura,[167] ki felesége révén Sarrebrück grófja is, tudatván velem, hogy ő már megtette az előkészületeket, s kilenc lovaggal készen áll a tengerentúli utazásra. Javasolta, hogy ha nekem is megfelel, béreljünk közösen hajót, amit én elfogadtam, s így embereinkkel együtt Marseille-be mentünk.

[Huszonhatodik fejezet
Egy klerikusról, aki a király három végrehajtóját megölte]

114 A király magához hívatta valamennyi báróját, és megeskette őket, hogy hűek és lojálisak lesznek gyermekeihez, ha vele valami történne az út során. Tőlem is ezt kérte, de én nem akartam esküt tenni, mivel én nem voltam a hűbérese.[168]

115 Amikor odafelé tartottam, megláttam egy taligát, melyen három halott ember volt, akiket egy klerikus ölt meg; azt mondták nekem, hogy a király elé viszik őket. Amint ezt meghallottam, utánuk küldtem az egyik lovászomat, hogy tudja meg, miként történt a dolog. A lovászom pedig, akit odaküldtem, elmesélte, hogy a király, midőn kijött a kápolnájából, felállt a lépcső tetejére, hogy lássa a halottakat, és megkérdezte Párizs elöljárójától,[169] miként történt a dolog.

116 Az elöljáró pedig elmondta neki, hogy a három halott a királyi vár végrehajtója volt; és elmondta neki azt is, hogy a félreeső utcákat járták, hogy kifosszák az embereket, és azt mondta a királynak, hogy „találkoztak ezzel a klerikussal, akit itt lát, és mindenét elvették. A klerikus egy szál ingben hazament, majd magához vette a számszeríját,[170] a kardját

---

[167] Itt inkább a 157. jegyzetben említett II. Geoffroy d'Apremont-ról van szó, aki ekkor Sarrebruck grófja. Joinville szerepel az általa Manszúrában, 1250-ben készített végrendelet tanúi között. Geoffroy-nak van egy Jean nevű öccse, ő azonban ekkor még Verdun kanonokja és Montfaucon elöljárója *(prévôt),* Joinville krónikájának írásakor már Sarrebruck grófja.

[168] Joinville-t IV. Thibaud-hoz, Champagne grófjához köti *homagium ligitum,* kizárólagos hűségeskü.

[169] Párizs elöljárója *(prévôt)* királyi főtisztviselő, akinek adminisztratív, igazságszolgáltatási, rendőri és bűnüldözési feladatai vannak. A tisztség a 12. századtól létezik. A *prévôt* székhelye a *Grand Châtelet,* mely a 19. századig a Szajna jobb partján (a mai Place du Châtelet-n) állt, az akkori királyi palotával (ma: *Conciergerie*) szemben. Az elöljáróság több kamarából áll. A tisztség fontosságát mutatja, hogy a Parlamentben a királyi család belső rangsora után a *prévôt* következik. A régensség idején pénzügyi és jogi-igazgatási területre válik szét. A Szentföldről visszatérve IX. Lajos a tisztséget és a hozzá tartozó feladatkört megreformálja. A kor egyik legjelentősebb jogtudósa, Étienne Boileau bekerül a magisztrátusba (1254), majd megkapja az elöljárói tisztséget (1268). A Párizs elöljárója tisztség nem keverendő össze a *prévôt des marchands* tisztségével, mely korlátozottan és irányítottan választott tisztség, feladatai önkormányzati jellegűek (döntően a város működtetésével kapcsolatosak), és a legbefolyásosabb céh, a folyami kereskedők vezetőjét illeti meg. (Őket tekintik később Párizs első „polgármestereinek".) Mivel Párizs királyi birtokon fekszik, noha ekkor már az ország legjelentősebb városa, nem rendelkezik önkormányzati *(kommuna-)* jogokkal, ellentétben több (jóval kisebb) privilégiumait megvásároló várossal (pl. *les bonnes villes*).

[170] A számszeríj *(arcuballista, manuballista)* a tűzfegyverek megjelenése előtti időszak leghatékonyabb és legveszélyesebb lőfegyvere. Kínában és a görög területeken már a Kr. e. 5. században is használták, vadászatra és a háborúkban egyaránt. Hatóereje folyamatosan növekszik, a 13. századi fegyverek képesek a páncélt 80-100 m távolságból átütni. Különböző méretűek (a katapultok egy része is ezen az elven működik), és az idők során felhúzó technikájuk is sokat változik (előbb kézi erővel, majd csörlőszerkezettel feszítik ki). A lovagok a „gyávák fegyverének" tartják, és megvetéssel tekintenek rá, mert távolról lehet vele ölni, az ellenfélnek nincs lehetősége védekezni, használata nem igényel sem sok gyakorlatot, sem bátorságot, így egy közrendű is megölhet vele egy felkészült lovagot. A számszeríj tehát „nem lovagias" fegyver. Az egyház erkölcstelennek

(fauchon)[171] pedig egy gyermekkel vitette. Amikor meglátta őket, rájuk kiáltott és azt mondta nekik, hogy meg fognak halni. A klerikus kifeszítette a számszeríját és lőtt, s az egyiket szíven találta. A másik kettő menekülni kezdett, a klerikus megragadta a kardot, mely a gyermeknél volt, s üldözni kezdte őket a hold fényénél, mely szép és világos volt.

117 Egyikük megpróbált a sövényen keresztülvágva egy kertbe bejutni; a klerikus rásújtott a kardjával – mondta az elöljáró –, s az egész lábszárát levágta, úgy, hogy csak a csizma tartja, amint ön is látja. A klerikus ismét üldözőbe vette a másikat, aki megpróbált behatolni egy idegen házba, melynek lakói még ébren voltak; ekkor a klerikus akkorát sújtott a karddal a fejére, hogy egészen a fogsoráig kettéhasította, amint ön is láthatja" – mondta az elöljáró a királynak. „Uram – mondta –, a klerikus megmutatta az utcabeli szomszédoknak, hogy mit cselekedett, majd önként jelentkezett, hogy tartóztassák le; uram, idehoztam őt, tégy vele, amit akarsz; itt van, tessék."

118 „Klerikus uram – szólt a király –, vakmerősége miatt elveszítette azt a lehetőséget, hogy pap legyen, de a vakmerősége miatt szolgálatomba fogadom, s velem jön majd a tengerentúlra. És azért is tudatom ezt önnel, mert azt akarom, hogy az embereim lássák, semmilyen rossz cselekedetükben nem fogom támogatni őket." Amikor az ott összegyűlt nép e szavakat hallotta, a Mi Urunkhoz fohászkodott, és könyörgött Istennek, hogy adjon jó és hosszú életet a királynak, és örömben és egészségben hozza majd őt vissza.

[Huszonhetedik fejezet
Joinville elhagyja várát]

119 A fenti események után visszatértem a saját földünkre; úgy egyeztünk meg, Sarrebrück grófja és jómagam, hogy felszereléseinket kis szekereken Auxonne-ba küldjük, hogy ott a Saône folyón hajóra rakják őket, s a Saône és a Rhône folyón eljussanak Arles-ig.

120 Aznap, mikor Joinville-ből elindultam, magamhoz hívattam Cheminon[172] apátját, akiről mindenki azt állította, hogy ő a legbölcsebb férfiú a fehér barátok rendjében. Egyszer egy Miasszonyunk ünnepén[173] Clairvaux-ban,[174] ahol a király is jelen volt, mesélt róla egy

---

tartja, a II. lateráni zsinat betiltja használatát (1139), II. Ince, majd III. Ince ugyancsak betiltja, készítőit és használóit pedig egyházi átokkal sújtja. A tiltás azonban csak a keresztények egymás közötti harcaira vonatkozik, a hitetlenek ellen nem. A keresztes háborúk idején a muzulmánok *francia íj*ként emlegetik, mert a keresztények nagy sikerrel alkalmazzák az arab lovassággal szemben. A 12. századtól kezdődően különböző országokban, Itáliában (Genova), Angliában (Oroszlánszívű Richárd), Franciaországban (II. Fülöp Ágost) számszeríjász egységeket hoznak létre, melyek egyre inkább jól fizetett elit alakulatoknak számítanak. (Richárddal állítólag számszeríj végez 1199. április 6-án, Châlus-Chabrol ostrománál.) Létezik kerekes számszeríj is, mely nagyméretű, lábakon és kerekeken álló, mozgatható lőfegyver.

[171] A kardnak ez a fajátja *(fauchon)* általánosan használt fegyver, közepes nagyságú és a végén kiszélesedő, egyélű, enyhén görbülő hegyben végződő pengével, amely szúrásra és vágásra is igen alkalmassá teszi.

[172] Cheminon (ma: Marne megye, Champagne-Ardennes) ciszterci apátságát I. Hugues de Champagne alapítja (1100–1102). 1136-tól a nem sokkal korábban Clairvauxból alapított trois-fontaines-i (1118) ciszterci apátság filiáléjaként működik. Cheminon ezzel ugyanannak a hálózatnak a tagja lesz, mint a magyarországi apátságok közül Szentgotthárd (1183–) és Bélakút (1234–). Patrónusai: Szent Miklós, Miasszonyunk. (A francia forradalom után a „nemzet tulajdonába" kerül, lerombolják, köveit eladják.)

[173] Szűz Máriát a keresztény egyház tanítása szerint különös tisztelet illeti meg, a liturgikus év során több Mária-ünnep is van. Az egyik legfontosabb *Mária istenanyasága* ünnepe január 1-jén. A Joinville által leírt történet alapján azonban valószínűleg nem a téli-kora tavaszi vagy késő őszi Mária-ünnepek egyikéről van szó, hanem inkább valamelyik nyári vagy kora őszi ünnep jöhet számításba: július 2. (vizitáció, Magyarországon: Sarlós Boldogasszony), augusztus 5. (Havas Boldogasszony), augusztus 15. (Mária halála és mennybevétele: Nagyboldogasszony), szeptember 8. (Mária születése: Kisboldogasszony), szeptember 15. (Fájdalmas

barát, aki megmutatta őt nekem, és megkérdezte, ismerem-e, én pedig visszakérdeztem, hogy miért tette föl nekem ezt a kérdést. Így válaszolt: „Mert úgy gondolom, hogy ő a legbölcsebb férfiú a fehér barátok rendjében.

121 És tudja meg azt is – mondta –, hogy mit hallottam róla egy bölcs embertől *(preudeshommes),* aki abban a hálóteremben feküdt, ahol Cheminon apátja is aludt; az apát kitakarta a mellét, mert nagyon melege volt. És ez a bölcs férfiú, aki ugyanabban a hálóteremben feküdt, melyben Cheminon apát aludt, látta, amint Isten Anyja az apát ágyához ment, és visszahúzta ruháját a mellére, nehogy a huzat megártson neki."

122 Ez a Cheminon apát adta nekem a tarisznyámat és a zarándokbotomat.[175] És akkor elindultam Joinville-ből, és visszatértemig nem léptem be a várba. Gyalogszerrel, mezítláb és gyapjúruhában jártam, és így zarándokoltam Blécourt-ba[176] és Saint-Urbainbe[177] és a többi szent testhez, melyek ott nyugszanak. És mialatt Blécourt-ban és Saint-Urbainben jártam, szemeimet soha nem fordítottam Joinville felé, attól félvén, hogy szívem meglágyul a szép vár láttán, melyet odahagytam két gyermekemmel együtt.

123 Én és a társaim Donjeux[178] előtt, Fontaine-l'Archevèque-ben étkeztünk; és ott Adam, Saint-Urbain apátja[179] (Isten bocsássa meg a bűneit!) rengeteg gyönyörű ékszert adott nekem és kilenc lovagomnak. Onnan Auxonne-ba[180] mentünk; majd összes felszerelésünkkel, melyeket hajóra rakattunk, lefelé hajóztunk a Saônon Auxonne-ból Lyonba; a termetes paripákat pedig a hajók mellett a parton vezették.

Szűzanya), esetleg október 7. (A Rózsafüzér Királynője). A történet üzenete nyilvánvalóan az, hogy *egy Mária-ünnepen* történt a csodás esemény.

[174] Clairvaux (ma: Ville-sous-la-Ferté, Aube megye, Champagne-Ardenne) ciszterci apátságát Clairvaux-i Bernát alapítja 1115-ben. Clairvaux rendkívül nagy hatást gyakorol a rend fejlődésére, közvetlenül 80, közvetve több mint 350 apátság alapításának kiindulópontja, a Mária-kultusz egyik igen fontos központja. (Épületét, javait a francia forradalom idején eladják, majd az apátságot börtönné alakítják.)

[175] A Szentföldre induló zarándokok rituális felkészülésének egyik állomása, hogy egyházukban átveszik a zarándokbotot és a tarisznyát. A keresztes hadjáratra induló uralkodók ugyanígy járnak el: a királyok Saint-Denis apátságában veszik át a zarándokbotot, a tarisznyát és az *oriflamme*-ot (a Francia Királyság zászlaját) is.

[176] Joinville indulása előtt bejárja azokat az egyházakat, melyekhez családi vagy egyéb spirituális kötelékek fűzik. Blécourt (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) Joinville-től 10 km-re fekvő helység. Egyháza már 1050-ben fogadhatta a reimsi zsinatra érkező IX. Leó pápát. IV. Geoffroy de Joinville 1123-ban adományt tesz a Notre-Dame-templom építésére, ezt később Simon de Joinville újabb adományokkal egészíti ki (1235). A templomot, mely ekkor az egyházi hierarchiában Saint-Urbain apátságához tartozik, végül 1272-ben szentelik föl.

[177] Saint-Urbain-Maconcourt (Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) Joinville-től mintegy 10 km-re fekvő helység. Karoling-kori (9. század eleje) alapítású apátságában őrizték Szent Orbán (Róma püspöke, 222–230 között I. Orbán néven pápa, a „fagyos szentek" egyike, a szőlősgazdák védőszentje) relikviáit. Az apátságnak mára csak romjai maradtak meg, az ereklyék a falu Saint-Étienne-plébániatemplomába kerültek. Több Orbán nevű pápa is kötődik ehhez a vidékhez: az I. keresztes hadjáratot meghirdető II. Orbán pápa (1088–1099) Châtillon-sur-Marne-ban született; Jacques Pantaléon, az auxerre-i cipőkészítő mester fia, Verdun püspöke, Jeruzsálem pátriárkája pedig IV. Orbán néven lesz pápa (1261–1264).

[178] Donjeux (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) a Joinville család birtoka. A falu 18. századi kastélya a Joinville-ek régi „sasfészke" helyén áll, melynek építését a lovagregények által megőrzött legendák Mélusine tündérhez kötik.

[179] Ádám apát (1200 k.–1258 u.) neve a Saint-Urbain-apátsággal kapcsolatos több dokumentumban is szerepel, utoljára egy 1258-as adásvételi szerződésben, amikor egy szőlőterületet ad el.

[180] Auxonne (ma: Côte-d'Or megye, Burgundia) városa I. Lothár császár területéhez tartozott, majd Burgundia grófjainak birtoka, fontos hídfőállás a Saône folyón, a Német-római Birodalomhoz tartozó Burgund grófság és a Francia Királysághoz tartozó Burgund Hercegség határán.

124 Lyonnál becsatlakoztunk a Rhône-ba, és tovább hajóztunk a fehér Arles felé. A Rhône mentén találtunk egy várat, melyet La Roche-de-Glunnek hívnak, ezt a király leromboltatta, mert a vár urát, Roger-t azzal vádolták, hogy kifosztotta a zarándokokat és kereskedőket.[181]

[Huszonnyolcadik fejezet
A keresztesek hajóra szállnak (1248. augusztus)]

125 Augusztus havában La Roche-de-Marseille-nél[182] hajóra szálltunk. Aznap, mikor felszálltunk a hajóinkra, kinyittatták a hajó ajtaját, és a belsejében elhelyezték az összes lovat, melyeket a tengerentúlra kellett vinnünk; azután az ajtót ismét bezárták és alaposan tömítették, mint amikor egy hordót dugaszolnak be, mert amikor a hajó kijut a nyílt tengerre, az egész ajtó a víz alá kerül.

126 Amikor a lovak már benn voltak, az első matróz odakiáltott a matrózainak, akik a hajóorrban voltak, és azt kérdezte tőlük: „Készen vagytok?" Ők így feletek: „Igen, uram; a klerikusok és a papok jöjjenek előre!" Mihelyt odajöttek, rájuk kiáltott: „Énekeljetek, az Isten szerelmére!" Ők pedig mind egyszerre rázendítettek: *Veni creator Spiritus*.[183] Aztán odakiáltott a matrózainak: „Bontsatok vitorlát, az Isten szerelmére!"; és ők így is tettek.

127 Nem sok idővel később a szél már dagasztotta a vitorlákat, és eltakarta szemünk elől a földet, és csak az eget és a vizet láttuk, és a szél minden nappal távolabbra vitt bennünket attól a vidéktől, ahol születtünk. És azért beszélek ezekről a dolgokról nektek, mert bizony őrülten vakmerő az, aki mások hasznára vagy halálos bűn állapotában ekkora veszélynek meri kitenni magát, mert úgy alszunk el este, hogy nem tudjuk, reggelre nem leszünk-e a tenger fenekén.

---

[181] A helyzet ennél bonyolultabb és kiélezettebb volt. La Roche-de-Glun (ma: Drôme megye, Rhône-Alpes, ma sziget) ez idő tájt stratégiai fontosságú hely a folyami közlekedés szempontjából. A Rhône, lévén határfolyó a Német-római Birodalom és a Francia Királyság között, gyakori villongások, illetve hatalmaskodások színtere. La Roche-de-Glun Dauphiné-hoz tartozik (mely 1032–1349 között a Birodalom része), ura a császártól a folyón való elhaladásért útvámszedési jogot kap, s ennek biztosítása érdekében a sziklára várat épít. Miután II. Roger de Clérieu (1290 k.–1252 u.), Clérieu és La Roche-de-Glun ura a folyami útvám megfizetésére szólítja föl a IX. Lajos által vezetett kereszteseket is (1248), a király a várat megostromoltatja és háromhetes ostrom után elfoglalja, részben leromboltatja. II. Roger, akinek ezzel a vámszedésről le kell mondania, börtönbe kerül, ahonnan hűbérura, VII. Guigues, Dauphiné grófja szabadítja ki. Ezt követően semmisnek tekinti a IX. Lajossal kötött megállapodást, és tovább szedi a folyami útvámot (mely érvényben is marad a francia forradalomig).

[182] A Marseille városával szemben elterülő, négy szigetből (Pomègues, Ratonneau, If, Tiboulen) álló Frioul szigetek *(Les Îles de Frioul)* évezredeken át stratégiai szerepet töltöttek be. Julius Caesar innen ostromolta és vette be Marseille-t (Kr. e. 49); a keresztes háborúk idején a hajók hagyományosan innen indulnak a Szentföld felé. A szigetek még 1970-ben is katonai területnek számítottak.

[183] „Teremtő lélek, jöjj": a legrégebbi, már a 9. században népszerű Szentlélek-himnusz, szerzője Hrabanus Maurus (780 k.–856). Hagyományosan pünkösdkor szokás (első versszakát illendőképpen térden állva) énekelni. A himnusz szövege tartalmaz olyan mondatokat, amelyek a keresztesek buzdítására szolgálhatnak, illetve a keresztes zarándoklatra lelkesítenek. („Te, kit Védőnek mondanak, / s mellénk a magas ég adott! […] Ellenségünket űzzed el! / S a Békét tüstént hozd közel!" A Szentlélek az isteni tervek végrehajtója, ezért „újj az Isten jobb kezén"; ford. Babits Mihály.) Az eredetileg pünkösdi ének, a keresztesek indulásakor szinte már hagyományosan hangzik föl, hiszen Robert de Clari krónikájában (XIII. fejezet) is ennek hangjaira indulnak el a keresztesek a IV. keresztes hadjárat első katonai akciójára, Zára ostromára. Mint látható, egyik esemény sem kötődik pünkösd ünnepéhez (Clari: 1204. november, Joinville: 1248. augusztus).

128 Tengeri útunk során igen csodálatos dolog történt velünk; egy teljesen kerek hegyet[184] pillantottunk meg, mely Barbaria[185] partjai előtt emelkedett. Vecsernye idején vettük észre, és egész este hajóztunk, és úgy gondoltuk, hogy több mint ötven mérföldet tettünk meg; és másnap megint ott volt előttünk ugyanaz a hegy, és ez kétszer vagy háromszor megtörtént. Amikor a tengerészek ezt látták, mind nagyon megrémültek, és azt mondták nekünk, hogy nagy veszélyben vannak a hajóink, mert az afrikai szaracénok[186] földje előtt állunk.

129 Ekkor egy derék pap *(preudomme pretre),* akit Maurupt dékánjának *(dien de Malrut)*[187] neveztek, azt mondta nekünk, hogy tartsunk három körmenetet három szombaton;[188] mert plébániája területén soha nem volt olyan szerencsétlenség vagy vízhiány, vagy túl sok eső vagy más sorscsapás, amelytől, mihelyt elrendelte, hogy három szombaton tartsanak három körmenetet, ne szabadította volna meg őket Isten és az ő Anyja. Éppen szombat volt. Az első körmenetet a hajó két árboca körül tartottuk; én a karomnál fogva vitettem magam, mert nagyon beteg voltam. Ezek után soha többé nem láttuk a hegyet, és a harmadik szombaton megérkeztünk Ciprusra.

[Huszonkilencedik fejezet
Várakozás Ciprus szigetén. Megérkeznek a tatár követek. Joinville-t a király személyes szolgálatába fogadja]

130 Mikor megérkeztünk Ciprus szigetére,[189] a királyt már ott találtuk, s láttuk, hogy óriási készleteket halmoztak fel, voltak borospincék, magtárak, sőt még kincstár is. A király

---

[184] A különböző Joinville-kiadások nem igazítanak el az azonosítás kérdésében. A hajó minden bizonnyal a Tuniszi-csatornánál járhatott. Úgy véljük, hogy az erre található néhány kisebb sziget közül a tunéziai Tib-fokhoz (Kap Bon) legközelebb két sziget van: Zembra/Aegimures és Zembretta. Szóba jöhet még, hogy ez a „teljesen kerek hegy" a 836 m magas, vulkáni eredetű Pantelleria (fr. *Pantalerée*) volna, mely Szicíliától 100 km-re, Tunéziától (tehát a „szaracénok földjétől") 72 km-re, vagyis valóban veszélyes közelségben található. Ez utóbbi lehetőségnek ellentmond, hogy Joinville a hazafelé vezető út leírásakor megnevezi ezt a szigetet **(640)**. Az „afrikai szaracénoktól" való félelem igen indokolt lehet abban az esetben is, ha az afrikai partoktól 40 km-nyire fekvő, ugyancsak vulkáni eredetű (391 m magas) s a többnyire 200 méteres sziklafalak miatt megközelíthetetlen Galite-szigetekhez jutottak a hajók.

[185] Barbaria *(Côte des Barbaresques)* Afrika északi, Egyiptomtól nyugatra lévő partvidéke, mely *Tripolitanum*tól a mai Marokkó partjaiig (tehát az *Atlanticum*ig) terjed.

[186] Az afrikai szaracénok a Barbaria területén lakók. A *saraceni* az ókori görög és latin szerzőktől származó név, és a középkori Európában általában 'arab'-ot jelent. Az iszlám megjelenése után a középkori európai történetírásban a szaracén jelentése 'arab' vagy 'muszlim', vagy mindkettő egyszerre. Itt Észak-Afrika arab és (föníciai eredetű) berber (*mór* 'mauritániai') népeinek gyűjtőneve. Ez a terület az ókortól fogva évszázadokon át a kalózkodásról és a kalózokról volt ismert.

[187] Maurupt káptalani elöljárója *(doyen).* – Champagne területén egymáshoz közel két Maurupt van, Maurupt-le-Montois és Heiltz-le-Maurupt (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne). Mindkettőnek van 12. századi temploma, itt valószínűleg az előbbiről van szó.

[188] Ugyanez a történet, mely Joinville szerint igen alkalmas módszer a szorult helyzet föloldására, később ismét előkerül **(180)**. A hagyomány szerint Jeruzsálem első elfoglalását közvetlenül megelőzően is az ostromló keresztesek három körmenetet tartottak. RUNCIMAN, 1999, 221.

[189] Cipruson 1248. szeptember 17-én kötnek ki. Ciprus a Szentföld felé vezető úton stratégiai fontosságú sziget, jelentősége az idők során egyre növekszik. A Ciprusi Királyság (1192–1489) a legkésőbb alakult és legtovább fennálló keleti latin állam. Kezdetben bizánci fennhatóság alatt áll, majd Iszaakiosz Dukász Komnénosz, Örményország kormányzója Ciprusra menekülvén megalapítja a Ciprusi Császárságot, melyet a bizánci támadásoktól a szicíliai normannok segítségével véd meg (1184). Oroszlánszívű Richárd Ciprusra érkezése (1191 márciusa) fordulópontot jelent. Elfoglalja a szigetet, majd eladja a templomos rendnek, de

borospincéjét emberei úgy építették fel, hogy a tengerparton, a mező közepén egymás tetejére rakták a sok boroshordót, amit a király érkezése előtt két esztendővel vásároltak meg, így azután, amikor az ember szemből látta őket, úgy festettek, mintha egy pajtát építettek volna.

131 A búzát és az árpát is halmokba rakták a mező közepére, úgy, hogy az ember hegyeknek gondolta volna őket, mert az eső, amely hosszú ideje verte a gabonát, kicsíráztatta a tetején, ezért kívülről csak a zöld fű látszott. Amikor aztán Egyiptomba akarták szállítani, csak levágták a felső réteget a zöld fűvel együtt, s a búzát és árpát olyan frissnek találták, mintha csak nemrég csépelték volna.

132 A király, mint azt később Szíriában megtudtam, legszívesebben megállás nélkül folytatta volna útját Egyiptomba, ha bárói nem azt tanácsolták volna neki, hogy várja meg, míg valamennyi embere megérkezik.

133 Miközben tehát a király Cipruson időzött, a tatárok nagy királya[190] elküldte hozzá követeit[191] s velük hódolatát, mit azok udvarias szavakkal tolmácsoltak. Egyebek között azt is megüzente neki, hogy kész segítséget nyújtani a Szentföld visszafoglalásában, és kiszabadítani Jeruzsálemet a szaracénok kezei közül.

134 A király nagyon szívélyesen fogadta őket, majd elküldte hozzá saját követeit, akik mielőtt visszatértek volna, két évig maradtak oda. Egy kápolna formájú sátrat küldött a tatárok királyának a követekkel, ami igen sok pénzbe került, mivel teljes egészében drága, finom skarlátszövetből készítették. A király, hogy megpróbálja hitünknek megnyerni őket, a mondott kápolnát az Angyali üdvözletet és a hit összes többi misztériumait ábrázoló képekkel díszíttette. Mindezt két prédikátor barátra bízta,[192] akik tudtak szaracénul, s képesek voltak megmutatni és megtanítani nekik, hogy miben kell hinniük.[193]

---

hamarosan visszaveszi, és Guidónak (Guy de Lusignan), a Szaladin által elűzött jeruzsálemi királynak adja el, aki mintegy ötszáz emberével berendezkedik Cipruson. A királyságot Guido fivére, Amalrik (Amaury/Aymery) konszolidálja, négy püspökséget hoz létre (Paphos, Limassol, Famagusta, Nicosia). Amalrik VI. Henrik német-római császártól kap királyi címet (később ő lesz Jeruzsálem királya). A VI. keresztes hadjárat során a szigetre érkező II. Frigyes (1228) igyekszik érvényesíteni a császárság felségjogait, ami konfliktushoz vezet közte és a ciprusi bárók között. IV. Ince pápa segítségével Ciprus függetleníti magát. Ebben az időszakban I. Henrik (Henri de Lusignan) Ciprus királya (1218–1233 között anyja, Alix de Champagne/de Montferrat és Jean d'Ibelin a régens). Ő fogadja a francia királyt, a sereg Cipruson tölti a telet (1248 szeptemberétől 1249 májusáig). Henrik elkíséri IX. Lajost az egyiptomi keresztes hadjáratra, részt vesz a Manszúránál vívott ütközetben, és Fáriszkúrnál fogságba esik. Ezt követően visszatér Ciprusra.

[190] Güjük kán (1206–1248), 1246-tól nagykán. Valójában azonban nem közvetlenül Güjüktől érkezett a követség, hanem Eldzsigidejtől (Ögödej), a mongolok nesztoriánus hadvezérétől, aki ekkor seregével Örményországban és Perzsiában tartózkodik. Ő az, aki levelet ír és követséget küld (nyilván Güjük tudtával) IX. Lajoshoz. A perzsa nyelven, arab betűkkel írott levél, melyet André de Longjumeau fordít le latinra, (többek között) Eudes de Châteauroux IV. Ince pápához írott levelében maradt fent. A levélnek készült egy francia fordítása is, ezt Lajos király elküldte anyjának, aki továbbította III. Henrik angol királynak. Ez utóbbi szöveg került bele Matthaeus Parisiensis krónikájába.

[191] A mongol előretörés a Kaukázusban megközelítőleg a közép-európai támadásokkal egy időben folytatódik (1243-tól). A tatár követek fogadására 1248. december 20-án került sor. Márk és Dávid, a két nyelvet is jól tudó mongol nesztoriánus ismerteti Eldzsigidej ajánlatát. A mongolokkal való kapcsolatteremtés egy „szaracénellenes" szövetség létrehozását lett volna hivatott megvalósítani, oly módon, hogy IX. Lajos keresztesei Egyiptom felől, a mongolok pedig Perzsia felől támadnak, megakadályozván ezzel, hogy az egyiptomi és szíriai szaracénok egyesíthessék erőiket. Ezen dolgozott IV. Ince, majd különösen X. Gergely pápa, valamint IX. Lajos is.

[192] Az előbbi javaslatokra válaszul IX. Lajos is elküldi követeit Güjük kán udvarába. A domonkos szerzetesekből álló követségnek tagja André de Longjumeau (1200 k.–1271) és fivére, Guillaume. (Longjumeau Lajos királytól kapott első diplomáciai missziója Konstantinápolyba vezetett, ahonnan a

135 A két szerzetes éppen akkor érkezett vissza, amikor a király két fivére hazatért Franciaországba. A királyt, aki eltávozott Akkon városából, ahol a testvérei hagyták, Caesareában[194] találták meg. Azért ment oda, hogy megszilárdítsa a város erődítéseit; nem volt akkor a szaracénokkal sem béke, sem pedig fegyvernyugvás. Elmondom majd nektek azt is, milyen fogadtatásban részesültek a francia király követei, úgy, ahogy azt ők maguk mesélték el a királynak.[195] Sok csodás dolgot hallhattok majd, de ezekről most nem akarok beszélni, mert félbe kellene szakítanom a történetet, amelyet elkezdtem.

136 Én, akinek még ezer livre földjáradékom sem volt, amikor a tengerentúlra indultam, kilenc lovag és két zászlós lovag ellátásáról gondoskodtam a magamén kívül. Így azután amikor Ciprus szigetére megérkeztem, kétszáznegyven tours-i livre-nél több pénzem nem maradt, miután a hajómat is kifizettem. Lovagjaim közül néhányan értésemre is adták, hogy ha nem szerzek pénzt, faképnél hagynak. Ekkor Isten, aki engem soha nem hagyott cserben, gondoskodott rólam: a király, aki Nicosiában volt éppen, üzent értem, hogy a szolgálatába

---

töviskoronát kellett elhoznia a királynak.) Longjumeau első keleti útja során IV. Ince megbízásából jár Karakorumban (1245–1247), ott találkozik először Dávid szerzetessel. Ez az újabb követség Ciprusról indul (1249. január 27.), s a mongol udvarba már csak a nagykán halála után érkezik meg. A kán felesége, a régensi teendőket (1248–1251) is ellátó Ogul Kajmis fogadja őket, de nem bocsátkozik további konkrét tárgyalásokba. A mongolok általában véve úgy tekintik, hogy az ajándékot hozó követség a küldő behódolását jelenti. A tárgyalások eredménytelenek maradnak. Minderről a királynak Caesareában számolnak be.

[193] A mongolok, más steppei népekhez hasonlóan, a *sámánizmus* és a *tengrizmus* (*tengri* az *Ég* török neve) követői.

[194] Caesarea, Cézárea (Kaiszareia, Césarée, ma: Cézárea, Izrael) Heródes ősi fővárosa. A területe nagy kiterjedésű (Haifa és Arszuf között), stratégiai fontosságú, tengerparti vidék. Az I. keresztes hadjárat idején Eustache Grenier-nek jut (1100–1123), aki Caesarea ura és Szidón grófja, egyben a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja és alkirálya. A királyi domíniumhoz közvetlenül tartozó hűbérbirtok. A III. keresztes hadjárat időszakában Szaladin elfoglalja, de Oroszlánszívű Richárd visszaveszi. Ekkor úrnője Marguerite de Brisebarre (1239–1264.) A mamelukok 1266-ban foglalják el.

[195] Joinville valószínűleg a flandriai születésű Wilellmus de Rubruk (Guillaume de Rubrouck/Rubroeck/Rubruquis; 1215 k.–1295. április u.) beszámolójára utal. Rubruk a francia király alattvalója és a „keleti kérdéseket" illetően közvetlen tanácsadója, a tőle fennmaradt szöveg Longjumeau-é mellett a mongolokra vonatkozó másik becses forrás a korból. Az első kapcsolatfölvételi próbálkozás után IX. Lajos újabb kísérletet tesz: levelet küld Szartachnak (Batu kán fiának). Rubruk útjának (1253–1254) célja az, hogy a mongolok (Büri mongol vezér) által valószínűleg az erdélyi Radnáról elhurcolt németeket megtalálja. Később eljut Möngke nagykánhoz (1251–1259), és néhány hónapot tölt udvarában. Az Arany Horda kánja, Batu (1207–1255) utóda, Berke (1209–1266) követsége (24 mongol előkelő és két domonkos vagy ferences szerzetes) útján felszólítja (1262) IX. Lajost, hogy hódoljon be neki – tehát ugyanúgy jár el, ahogy a mongol nagykánok Örményország, Perzsia és Szíria elfoglalására indulván cselekedtek. Hülegü (1217–1265), az Ilhanida Birodalom uralkodója 1262 áprilisában levélben ajánl katonai együttműködést a francia királynak. A követség nem jut el Párizsba, mert a szicíliai király feltartóztatja őket. A követség egyik tagjának, Magyarországi Jánosnak azonban sikerül találkoznia a pápával: a hivatalos levél nélkül jelenik meg a pápai udvarban, de szóban elmodja, hogy a kán meg akar keresztelkedni. Hülegü levelének – melyről nem tudni biztosan, hogy megérkezett-e a párizsi udvarba – egyetlen 14. századi másolata van, melyet Bécsben őriznek. (Ez azonban nem a mongol eredeti fordítása, hanem egy mongolul vagy törökül előadott szöveg latin nyelvű lejegyzése.) A levél érdekessége, hogy tud arról az előző szakaszban (**134**) említett „mobil" kápolnáról, melyet Lajos Güjüknek ajándékozott. A Hülegü-féle követségről három forrás tanúskodik: az a levél, mely egy diktált szövegnek a latin nyelvű rögzítése; IV. Orbán pápa Hülegünek írott levele *(„Exultavit cor nostrum…"),* 1263. május 23-ra datálva; a II. lyoni zsinatra érkező ilhanida követek állítása, mely szerint a Hülegü által a pápához küldött követeket Manfréd szicíliai király visszazavarta. *(K. Sz.)*

fogad,[196] s nyolcszáz livre-et juttatott pénzesládámba. Ezzel még több pénzem is lett, mint amennyire szükségem volt.

[Harmincadik fejezet
A konstantinápolyi császárné Ciprusra érkezik]

137 Ciprusi tartózkodásunk alatt történt, hogy Konstantinápoly császárnéja[197] megérkezett Paphosba,[198] a sziget egyik városába, erről értesített minket, s arra kért, menjek érte Érard de Brienne úrral együtt. Mikor odaérkeztünk, láttuk, hogy egy erős szélroham elszakította a horgonyokat tartó köteleket, s hajóját Akkonba sodorta. Minden poggyásza odaveszett, csupán az a palástja maradt meg, melyet viselt, és egy köpeny, amelyet az étkezésekkor hordott. Elvittük a császárnét Limassolba,[199] ahol a király, a királyné és Franciaország összes bárói, akik a hadjáratban részt vettek, nagy tisztelettel fogadták.

138 Másnap küldtem neki szövetet, hogy ruhát csináltasson magának, hozzá való prémszegéllyel együtt. Küldtem mellé gyapjúszövetet és selymet is, hogy azzal béleljék a ruhát. Philippe de Nanteuil úr,[200] a jó lovag, aki a király kíséretéhez tartozott, meglátta, amint lovászom a császárnéhoz tart. A jeles férfiú rögtön elment a királyhoz, s kijelentette, hogy nagy szégyent hoztam reá és a többi báróra azzal, hogy ruhákat küldtem a császárnénak anélkül, hogy őket előbb tájékoztattam volna.

139 A császárné segítségért fordult a királyhoz férje érdekében, aki Konstantinápolyban maradt.[201] Olyan ügyesen intézte a dolgát, hogy velem és ott lévő barátaimmal több mint kétszáz levelet íratott, melyekben esküvel köteleztük magunkat, hogy elmegyünk Konstantinápolyba, ha a király vagy a pápai legátus vállalná, hogy a tengerentúlról visszatérve háromszáz lovagot küld oda.

---

[196] Ez a megjegyzés arra is utal, hogy a Lajos királyhoz kapcsolódó, Joinville által megörökített történetek és beszélgetések minden bizonnyal a Ciprusról való elindulásuk utánra datálhatók.

[197] Mária császárné (Marie de Brienne; 1225–1275), I. Jean de Brienne és Bérengère de Léon legifjabb gyermeke, II. Baudouin de Courtenay (1217–1273), Namur őrgrófja, konstantinápolyi latin császár felesége (1234).

[198] Paphos (Paphosz, Baf) a hagyomány szerint Aphrodité városa, stratégiai fontosságú kikötő Ciprus nyugati partvidékén. A várost a 13. században erődítésekkel látják el, melyeket a 16. század végén a török elől visszavonuló velenceiek lerombolnak.

[199] Limassol (Lemeszosz, Limasol) a középkori Ciprus második legjelentősebb városa. Oroszlánszívű Richárd Ciprusra érkezése (1191. május 5.) és a sziget meghódítása után Limassolban helyezkedik el. Ide érkezik utána jegyese, Bérengère de Navarre (1165–1230), akivel a Szent György-kápolnában házasodik össze (1191. május 12.).

[200] A champagne-i származású II. Philippe de Nanteuil (1175 k.–1258), Nanteuil, Plassier, Ponponne és Lévignan ura, I. Philippe de Nanteuil-nek (1145–1227) és Mahaut de Dammartinnak, Boulogne grófnőjének a fia; bátyja, Milon de Nanteuil (†1234. szeptember 6.) Beauvais püspöke. Rész vesz a „bárók keresztes hadjáratában" (Gázánál fogságba kerül, 1239–1241) és az egyiptomi keresztes hadjáratban. Kora ismert és elismert, kiváló dalnoka *(trouvère),* akinek tehetségéről barátja, IV. Thibaud is elismeréssel szól. Hősi éneket is ír a VII. keresztes hadjáratról *(Chanson de la Croisade).* Az I. Philippe által építtetett várkastély ma is áll Crépyben (ma: Crépy-en-Valois, Oise megye).

[201] II. Balduin, aki 1228-ban lett konstantinápolyi latin császár, nehéz helyzetbe kerül II. Frigyes és IV. Ioannész Dukász szövetségkötése miatt, ezért 1246 folyamán Dél-Itáliában és Franciaországban (a pápa támogatásával) hadsereget toboroz. Közben Ioannész elfoglalja Thesszalonikét, Thrákiát és Macedóniát, miáltal fölgyorsul a Latin Császárság felbomlása. A császárné segélykérése úgy is fölfogható, mint kísérlet az érkező keresztesek – a IV. keresztes hadjáratnál már látott – eltérítésére. (Palailogosz Mihály 1261. július 25-én foglalja vissza Konstantinápolyt.)

140 Én pedig, hogy eskümnek eleget tehessek, mikor elindultunk Ciprusról, arra kértem a királyt Eu grófjának[202] jelenlétében, kinek levele nálam volt, hogy ha elküldi a háromszáz lovagot, én is közöttük lehessek, hogy eskümnek így eleget tehessek. A király azt felelte, hogy arra már nem telik neki, mert nincs olyan kincsesláda, amely egyszer ki ne ürülne fenékig. Az után, hogy megérkeztünk Egyiptomba, a császárné Franciaország felé vette útját, s magával vitte fivérét, Jean d'Acre urat[203] is, akit Montfort grófnőjével házasított össze.[204]

[Harmincegyedik fejezet
Iconium szultánjáról. Örményország[205] királyáról és Babilónia[206] uráról]

---

[202] Alphonse d'Acre/de Brienne (1225 k.–1270), Eu grófja, Franciaország főkamarása *(grand chambrier);* I. Jean de Brienne jeruzsálemi király és Bérengère de Léon fia; felesége (1250–) II. Raoul de Lusignan leánya, Marie de Lusignan (1223 k.–1260). Harcol X. Alfonz kasztíliai király seregében a mórok ellen, elkíséri IX. Lajost a tuniszi keresztes hadjáratra, megbetegszik s vele egy napon hal meg.

[203] II. Jean d'Acre (Akkon, 1225–1294/96), főpohárnok *(boutellier de France),* I. Jean de Brienne és Bérengère de Léon fia, Mária konstantinápolyi császárné és Aphonse d'Acre öccse (és nem fia, mint írja MONFRIN, **140**). Eu grófságát bátyja halálát követően (1270–) örökli. Első felesége Jeanne de Châteaudun (1251/52–), második felesége pedig (1257–1268 között) Marie de Coucy (1213 u.–1284), III. Enguerrand de Coucy leánya, II. Sándor skót király (1214–1249) özvegye.

[204] Montfort grófnője Jeanne de Châteaudun (1227 k.–1252 u.), I. Jean de Montfort l'Amaury (1228–1249) özvegye.

[205] Az Örmény Királyság („Nagy-Örményország") megalapítása Artaxiász nevéhez fűződik (Kr. e. 190). A római, perzsa és parthus hatalmak metszéspontjában helyezkedik el, maximális kiterjedése a Kaukázustól, a Kaszpi-tengertől Anatólián át a Földközi-tengerig, illetve Egyiptomig terjed, és magában foglalja a Szentföld s a későbbi Jeruzsálemi Királyság területét is (II., Nagy Tigran; Kr. e. 95–66). A Szasszanida uralmat követő római időszakban veszi föl és teszi államvallássá Örményország a kereszténységet (Tiridatesz és Gergely püspök, 301), miáltal Örményország lesz a történelem első keresztény állama. (Területének a rómaiak által elfoglalt része *Armenia Minor* provincia, 384.) Ezt követően Örményország a Bizánci Birodalom és a muzulmán hatalmak (arabok és törökök) közé szorul. A szeldzsuk törökök támadása következtében a bizánciak jelentős számú örmény lakosságot telepítenek át Kilikiába, s ezt a folyamatot újraindítja Nagy-Örményország törökök általi elfoglalása (1051 és 1064). A többnyire névleges bizánci függés alatt létrejött ország a 11. század során több önálló tartományra bomlik: Lampron és Barbaron, majd később az Edesszai grófság és az Antiochiai Hercegség. A keresztesek és az örmények többnyire szövetségesek, ritkábban riválisok. A Rubenida uralkodók alatt Kilikia függetlenedik, és II. Leó lesz az első kilikiai örmény király (1198). Őt a Hetumidák követik, V. Leó meggyilkolása után (1341) unokafivérét, Guy de Lusignant választják királlyá. Utolsó királyuk, VI. Leó Párizsban, száműzetésben hal meg (1393), az „Örményország királya" címet I. Jakab (Jacques de Chypre/Jacques de Lusignan), Ciprus és „Jeruzsálem királya" veszi fel (1393–1398).

[206] Babilónia (Babylone) ebben az összefüggésben Egyiptomot, illetve Kairót jelenti. Nevét a Nílus nyugati ágánál, Róda szigetével szemben épített, rendkívüli stratégiai fontosságú Babiloni erődről kapta, mely Augustus korától kezdve létezett (tovább építi Trajanus és Diocletianus is). Az arab hódítást követően (Amr ibn al-Asz, 641, hadvezér, egyiptomi kormányzó), majd az Omajjádok és az Abbászidák idején is tovább építik. Kairó a Fátimidák idején alapított Miszr al-Káhira városától kapta a nevét (al-Káhira – 'a Győzedelmes'). A különböző részek, al-Aszkur (750) és al-Katái (868), al-Káhira néven egyesülnek a Szalah ad-Dín (Szaladin) által végeztetett újabb erődítési munkálatok eredményeképp. A kezdetben Fusztát, al-Fusztát néven ismert központ Kairó néven az Ajjúbidák egyik fővárosa (1171–1174 és 1218–1250), Damaszkusz (1174–1218 és 1250–1260) és Hama (1260–1341) mellett. A Babilon nevet a koptok tartják életben, ez az oka annak, hogy a nyugati forrásokban gyakran találkozunk ezzel a megnevezéssel (pl. Szaladin Boccacciónál *Soldano di Babilonia* néven szerepel, s Mandéville igen elterjedt műve is ezt a megjelölést használja).

141 Az idő tájt, mikor Ciprusra mentünk, Iconium szultánja[207] volt az egész pogány világ leggazdagabb uralkodója. Csodálatos dolgot művelt: aranyának tekintélyes részét megolvasztotta nagy agyagedényekben, amilyenekben a tengeren túl a bort tartják, s melyekbe három vagy négy *muid*[208] bor is belefér, majd az edényeket összetörette. Az így napvilágra került aranytömböket bárki láthatta az egyik palotájában, s megérinthette őket, volt belőlük hat vagy hét.

142 Nagy gazdagságáról meggyőződhettünk akkor is, amikor Örményország királya[209] egy olyan sátrat küldött Franciaország királyának, amely megért legalább ötszáz livre-et, s melyről azt állította, hogy Iconium szultánjának egyik *ferrais*-jétől kapta. „*Ferrais*”-nek hívják az olyan embert, aki a szultán sátrairól gondoskodik, s a házait takarítja.

143 Örményország királya, hogy megszabaduljon Iconium szultánjának igájától, a tatárok királyához[210] ment, és felajánlotta neki szolgálatait, hogy segítséget kapjon. Akkor azután oly nagy tömegű fegyveres vitézt vitt magával, hogy harcba tudott szállni Iconium szultánjával. A csata hosszú időn át tartott, s a tatárok a szultánnak annyi harcosát megölték, hogy többé nem is hallottak felőle.[211] A készülő összecsapás hírére, melyről gyakran beszéltek Cipruson, a

---

[207] Az Ikonioni Szultanátus (Rúm, törökül: Anadolu Selçuklu Saltanati) szeldzsuk-török szultánság Anatólia területén. A IV. Diogenész Romanosz (1030 k.–1072. augusztus 4.) által vezetett bizánci csapatok Alp Arszlántól (1029–1072. december 15.) elszenvedett súlyos vereségét (Manzikert/Malazgirt, 1071. augusztus 26.) követően jön létre, és 1077–1307 között áll fönn. Ikonion szultánja ekkor II. Izz ad-Dín Kaikáusz (1246–1256), de Joinville valószínűleg inkább apjáról, II. Gijász ad-Dín Kaihuszrauról (1237–1246) beszél, akinek uralkodása idején Ikonion mind nagyobb belső (felkelés) és külső (mongolok) problémákkal néz szembe. A mongolok az Ögödej által nyugatra küldött hadvezér, Bajdzsu vezetésével (őt fogja majd helyettesíteni a Güjük megbízottja, Eldzsigidej, 1242–) a szeldzsukokat Köszedágnál megverik (1243. július 26.), és pár év alatt alaposan kiterjesztik a mongol hatalmat. Ekkor még Hetum nem szövetségese a mongoloknak, erre csak 1244-ben kerül sor, viszont frank keresztesek és örmények a szeldzsukok oldalán, míg más örmény urak a mongolokkal együtt harcolnak. A szultán halálát követően két fia, Kaikáusz és IV. Kilidzs Arszlán fölosztják egymás között az országot. A köszedági csatát követően Hetum szövetségre lép a mongolokkal (1248).

[208] A muid (lat. *modius*) gabona és folyadék mérésére szolgáló űrmérték; korszakonként és területenként eltérő mennyiség lehet. A 13–14. században 1 párizsi muid kb. 130 liter.

[209] Örményország királya ekkor a Hetumida-dinasztiából származó I. Hetum (1215–1270. október 28.), Barberon ura, Kis-Örményország/Kilikia királya (1226–1269), aki II. (Nagy) Leó király (1198–1219) leányának, Izabellának (Zabel; 1219–1252) második férje (1226. január 24.). Izabella első férje és társuralkodója (1222–1225) gyilkosság áldozata lett. Hetum rendezi kapcsolatait Antiochiával. Leánya, Szibilla (†1290) IV. Bohémond d'Antioche (1237–1275) felesége lesz (1254). A törökök elleni védekezés érdekében a mongolokkal köt szövetséget (1244), mely csak elmélyül a Hetum féltestvérének (Szempad) vezetésével Güjükhöz és Möngkéhez menesztett követség (1247–1250) után. Örményország és Kilikia így mongol vazallus állammá válik. Az örmény király személyesen is jár a tatár nagykán – ekkor már Möngke – Karakorumban lévő udvarában (1254), Perzsiát, valamint a kis- és közép-ázsiai területeket is érintő utazásának leírása fontos történeti forrás. Hetum és Bohémond is részt vesznek a Bagdad elleni 1258-as támadásban, mely a kalifátus végét jelenti. Hatalmát a mamelukok döntik meg, akik (legyőzvén a mongolokat) elfoglalják Kilikiát. Hetum 1269-ben lemond, Makariosz néven kolostorba vonul és ott is hal meg. Utóda fia, III. Leó (1269–1289).

[210] A 13. század a „mongolok százada”: ekkor hozzák létre a valaha létezett legnagyobb összefüggő birodalmat, a Nagy Mongol Birodalmat (*Mongol Jeke Ulusz*, 1206–1368), melyet Dzsingisz (Temüdzsin; 1162. április 16.?–1227. augusztus 8.) kán (1201–), nagykán (1206–) alapított. A „tatárok királya” ekkor Dzsingisz kán unokája, Ögödej nagykán (1186–1241) fia, Güjük (1206–1248 márc./ápr.) nagykán (1246–). Őt előbb özvegye, Ogul Kajmis (1248–1251), majd Tuludzs fia, Dzsingisz unokája, Möngke (1208–1259) nagykán (1251–) követi.

[211] A mongolok az ilhanida Hülegü kán, Dzsingisz kán unokája és Kublaj kán fivére vezetésével 1255–1260 között foglalják el Irakot és Perzsiát. Bagdad ostromára (1258. január 29.–február 10.) Hülegü a korabeli

gyalogosok közül sokan elmentek Örményországba zsákmányszerzés céljából s azért, hogy ott legyenek a harcban. Soha senki nem tért vissza közülük.[212]

144 Babilónia szultánja,[213] aki tavaszra várta a király Egyiptomba érkezését, azt tervelte ki, hogy elmegy és megdönti a hamái szultán[214] hatalmát, ki neki halálos ellensége volt. Meg is ostromolta őt székvárosában. Hamá szultánja nem tudta, hogyan szabaduljon meg ellenfelétől; de azt világosan látta, hogyha az sokáig él, meg fogja ölni őt. Addig alkudozott hát a babilóniai szultán egyik *ferrais*-jével,[215] míg elérte, hogy az megmérgezze urát.

145 A mérgezés pedig a következőképpen történt: a *ferrais* megfigyelte, hogy a szultán mindennap délutáni pihenőjéből felkelvén sakkozni szokott az ágya lábához terített gyékényszőnyegen. Ezt a gyékényt méreggel itatta át. Úgy esett, hogy a szultán, aki mezítláb volt, úgy ült le, hogy a lábán található horzsolás a szőnyeggel érintkezett. A méreg azonnal az eleven húsba talált, minden erejétől megfosztotta a test azon oldalát, ahol behatolt. Valahányszor a méreg ereje a szívébe nyilallt, jó két napig nem tudott sem enni, sem inni, sem beszélni.[216] Emberei ezután Hamá szultánjának békét hagytak, urukat pedig Egyiptomba vitték.

---

források szerint a valaha összeállított legnagyobb létszámú sereget hozza létre. (Seregében grúzok, örmények, antiochiai frankok, törökök és perzsák is vannak.) Bagdadot felprédálják (könyvtárát megsemmisítik), lakosságának jó részét (mintegy 250 ezer embert) lemészárolják, hasonló sorsra jut (miután végig kell néznie városa pusztulását, és elő kell adnia kincseit) al-Musztaszim (1213–1258. február 20.), Bagdad utolsó (37.) abbászida kalifája (1242–) és családja is. (Hülegü felesége, Doguz katun kérésére a keresztényeket és a tudós embereket megkímélik.) A Hülegida/Ilhanida-dinasztia a 1335-ig uralkodik Irakban és Perzsiában.

[212] Franciák ekkor három hullámban érkeznek Örményországba. II. Leó halála (1220) után leánya, Izabella Philippe d'Antioche felesége lesz, akit királlyá is koronáznak. Mivel azonban átalakítani (latinizálni) akarja az ország intézményeit, a frankok elleni összeesküvés áldozata lesz (1226. február 24.). Konstandin, a régens saját fiához, Hetumhoz adja Izabellát. Hetum úgy folytat franciabarát politikát, hogy az intézményeket tiszteletben tartja. Udvarába ismét érkeznek tehát frankok, különösen Hetum leányának, Szibillának IV. Bohémond d'Antioche-kal kötött házassága után.

[213] „Babilónia szultánja" ebben az időszakban al-Malik asz-Szálih Nadzsm ad-Dín-Ajjúb ibn-Kamil (1240–1249. november 21.), majd fia, al-Malik al-Muazzam Túránsáh (Turquemin; 1249–1250), aki ugyanebben az időszakban Damaszkusz szultánja is, de csak mintegy két hónapot uralkodik. Asz-Szálih Ajjúb elfoglalja Jeruzsálemet, és felkoncolja a keresztény lakosságot (1244. augusztus 23.). Mindez a keresztény országokban nagy felháborodást kelt, és a VII. keresztes hadjárat megindításához szolgál általános indítékul. A keresztényekkel szövetkező Damaszkuszt 1245 októberében, majd Aszkalont 1247-ben foglalja el. Kegyetlen uralkodó, főembereit rendszeresen legyilkoltatja, vagyonukat elveszi, bizodalma csak az általa létrehozott, kezdetben mintegy ezerfős, saját mamelukhadseregében van. Damietta elfoglalását (1249. július 6.) követően felajánlja a kereszteseknek Jeruzsálemet, Aszkalont és Tiberiast Damiettáért cserébe, amit IX. Lajos nem fogad el. Ez a folyamat vezet a manszúrai ütközethez.

[214] Hamá (az ókori Epiphanea) erődített város Szíriában. Hamá szultánja an-Nászir Juszuf (1228 k.–1260 k.), Szaladin dédunokája, gyermekként lesz Aleppó fejedelme (1236–). Később elfoglalja Homsz városát, és Túránsáh halála után Damaszkusz utolsó ajjúbida szultánja (1250–) lesz.

[215] *Ferrais*-nak azt a szultán személye körüli szolgát nevezték, akinek a napvédő sátor tartása és a lakhely takarítása a feladata.

[216] Asz-Szálih Ajjúb fekélyes betegségben és tüdősorvadásban szenved, s ekkor már hordágyon szállítják. Így kerül vissza Manszúrához, illetve Kairóba, ahol 1249. november 23/24-én (más források szerint 21-én) hal meg. Halálát (kedvelt ágyasa, majd felesége) Sadzsar ad-Durr utasítására eltitkolják a sereg elől, hogy bevárják a halott szultán akkor Irakban lévő fia, Túránsáh hazaérkezését. Sadzsar ad-Durr és az általa kinevezett nagyvezír, Fahr ad-Dín átveszi az irányítást, és a pánikot elkerülendő a szultán nevében *dzsihád*ra való felhívást adnak ki, amivel megőrzik a muszlim csapatok morálját, majd Baibarsz vezetésével megsemmisítő ellentámadást indítanak. Fahr ad-Dín ugyan egy meglepetésszerű keresztes támadás áldozata lesz (még páncélját sincs ideje felölteni, úgy veti magát a küzdelembe, ahol a templomosok ölik meg), Baibarsz azonban

[Harminckettedik fejezet
A keresztesek elhagyják Ciprus szigetét (1249)]

146 Ahogy beköszöntött március, a király utasítására a bárók és a többi zarándokok meghagyták, hogy a hajókat újra rakják meg borral és élelemmel, hogy rögtön indulhassanak, amint a király kiadja a parancsot. Urunk, mikor látta, hogy rendben elvégezték a munkát, a királynéval együtt a pünkösd előtti pénteken vízre szállt.[217] Báróinak azt mondta, hogy kövessék őt hajóikon egyenesen Egyiptom felé. Szombaton bontott vitorlát a király hajója és vele együtt az összes többi, ami lenyűgöző látványt nyújtott, mert úgy tűnt, mintha az egész tengert, ameddig csak a szem ellát, vitorlák borítanák, kis és nagy hajók vitorlái; számuk elérte az ezernyolcszázat.

147 A király egy domb szélénél vetett horgonyt, melyet limassoli földnyelvnek neveznek, az összes többi hajó pedig körülötte horgonyozott le. Urunk pünkösd napján[218] szállt partra. Miután meghallgattuk a misét, vad és heves szélvihar támadt, mely Egyiptom felől érkezett olyan erővel, hogy a kétezer-nyolcszáz lovagból, kiket a király Egyiptom irányába vezetett, csupán hétszáz maradt, akiket a vihar nem szakított el a kíséretétől, s nem sodort Akkonba vagy más idegen földre. A többiek így csak nagy sokára tudtak visszatérni hozzá.

148 Pünkösd másnapján[219] a szél elült. A király és mi, akik Isten akaratából vele maradtunk, újfent vitorlát bontottunk, s találkoztunk Morea hercegével[220] s a burgundi herceggel, aki ez idő tájt Moreában tartózkodott. A pünkösd utáni csütörtökön a király Damietta[221] elé érkezett. A tengerparton megpillantottuk a szultán teljes haderejét, ami szemet gyönyörködtető látványt nyújtott, mivel a szultán aranyfegyverzetet viselt, s az tündöklően ragyogott a nap fényében. Dobjaikkal és szaracén trombitáikkal fülsiketítő lármát csaptak.

---

végül is győzelmet arat a keresztes csapatok fölött, akik súlyos veszteségeket szenvednek, vezéreik – köztük a király is – fogságba kerülnek.

[217] 1249. május 21-én indulnak Limassolból Damietta felé. Június 5-én érkeznek oda s foglalják el – gyakorlatilag ellenállás nélkül – a várost.

[218] Május 23-án.

[219] Május 24-én.

[220] Morea hercege II. Vilmos (Guillaume de Villehardouin; 1211–1278. május 1.), akháj fejedelem (1246–). Morea (a „francia Peloponnészosz”) a Latin Császárság legkiegyensúlyozottabb állama, ahol sikerült elérni, hogy a frankok és a görögök viszonylag jól megférjenek egymással. II. Vilmos uralkodása a fejedelemség fénykora. Művelt (a francia mellett görögül és latinul is jól tudó) és a fejedelemséget hatékonyan igazgató uralkodó, maga is ír költeményeket. Moreát bizánci és velencei oldalról egyaránt érik támadások. Első házasságában (1239) Franciaországi Ágnes unokáját, Agnès de Toucyt, második házasságában II. Mikhaél Dukász (†1266 k.) épeiroszi despota leányát, (a „Heléna-szépségu”) Annát veszi feleségül (1258). A külső támadások elleni védekezés érdekében I. (Anjou) Károly szicíliai király vazallusa lesz, akit később ő maga is támogat Dél-Itália harcterein. Az erről kötött viterbói szerződés (1267) értelmében a fejedelemség Anjou Károly családjára száll. IV. Hugues de Bourgogne nála tölti 1248/49 telét, ő maga 1249 tavaszán, 400 lovagjával együtt Cipruson csatlakozik IX. Lajos egyiptomi hadjáratához.

[221] Damietta (Damiette, az ókori Tamiat, ma: Dimyat, Egyiptom) a Nílus deltájában fekvő kikötőváros, ahol a történelem során több fontos ütközet zajlott. A klasszikus görög időkben Alexandria felépítésével startégiai fontossága csökken, majd a keresztes hadjáratok megindulásával ismét növekszik. A Jeruzsálemi Királyság és Bizánc egyesített flottájának támadását Szaladin visszaveri (1169). Damietta az V. keresztes hadjárat idején már a Nílus, Egyiptom és Palesztina kapuja. A keresztes hadjáratok számára induló kikötőként és logisztikai központként szolgáló, szabályos alaprajzú, erődített dél-franciaországi Aigues-Mortes város (ma: Gard megye, Languedoc-Roussillon) védelmi rendszere Damietta mintájára épült 1240 és 1305 között.

149 A király összehívta báróit, hogy kikérje tanácsukat, mitévő legyen. Sokan ajánlották neki, hogy várja meg, míg visszatérnek az emberei, hiszen alig egyharmad részük maradt csak vele, de ő nem akart hallgatni rájuk. Mégpedig azért nem, mert, mint mondta, ez felbátorítaná ellenségeit. Azonkívül, mivel Damietta előtt nincs a tengeren olyan kikötő, ahol embereit bevárhatná, tartott tőle, hogy az erős szél elkapja s más földekre sodorja őket, pontosan úgy, amint a többiekkel történt pünkösd napján.

[Harmincharmadik fejezet
Az egyiptomi partraszállás előkészületei]

150 Abban állapodtak meg, hogy a király a Szentháromság ünnepe előtti kedden száll partra, és megütközik a szaracénokkal, ha nem térnek ki előle. A király megparancsolta Jean de Beaumont[222] úrnak, hogy adasson Érard de Brienne[223] úrnak és nekem egy gályát, hogy lovagjainkkal együtt partra szálljunk, mivel a nagy hajók nem voltak képesek a szárazföldig eljutni.

151 Isten akarata szerint, amikor visszatértem a hajómhoz, ott találtam egy kis hajót, melyet még Bejrút úrnője *(dame de Baruch)*[224] adott nekem, aki Montbéliard grófnak és nekünk is unokanővérünk,[225] és amelyen nyolc lovam volt. Mikor eljött a péntek, én és Érard úr teljes fegyverzetben a királyhoz mentünk, hogy kérjük a gályát, mire Jean de Beaumont úr azt felelte, hogy azt pedig nem kapjuk meg.

152 Amikor embereink látták, hogy nem fogunk gályát kapni, a nagy hajóról egymással versenyezve a dereglyébe ugrottak, úgyhogy a dereglye kezdett elmerülni. Mikor a tengerészek látták, hogy a dereglye egyre lejjebb merül, fölmenekültek a nagy hajóra, és lovagjaimat a dereglyén hagyták. Megkérdeztem a vezetőtől, hogy hány emberrel vannak többen rajta, s ő azt felelte: „Húsz fegyveressel." Azután azt kérdeztem tőle, partra viszi-e az embereinket, ha ennyivel könnyítek rajta. Azt felelte: „Igen." Én pedig úgy könnyítettem rajta, hogy háromszor fordulva a hajómra vitte őket, ahol a lovaim is voltak.

153 Mialatt ezeket az embereket vezettem, az egyik lovag, aki Érard kíséretéhez tartozott, s akit Plonquet-nek hívtak, a nagy hajóról a dereglyébe akart átszállni; a dereglye eltávolodott, ő pedig a tengerbe esett és megfulladt.

154 Amikor visszatértem a hajómhoz, beszállítottam a kis dereglyémbe egy fegyvernököt, akit lovaggá ütöttem, és akit Hugues de Vaucouleurs-nek[226] hívtak, és két igen bátor

---

[222] I. Jean de Beaumont (1190 k.–1255), a francia királyság főkamarása (*grand chambrier;* 1240–1255). Harcol a kathar-párti lázadó főurak (II. Raymond de Trencavel) ellen, a királyi csapatok parancsnoka (1224–) Egyiptomban, a királyi tanács tagja. Később kiáll a szultánnal kötött egyezség tiszteletben tartása mellett, miáltal komoly konfliktusba keveredik unokaöccsével, Jean-Guillaume de Beaumont-nal (1210 k.–1257), Franciaország későbbi marsalljával (*maréchal de France;* 1250–), aki a hadjárat folytatását javasolja IX. Lajosnak, és végül vele együtt Egyiptomban marad.

[223] II. Érard de Brienne (1185 k.–1250), Ramerupt ura, a champagne-i eredetű bárói dinasztia tagja, akik közül többen részt vesznek az egyiptomi hadjáratban; a Szentföldön hal meg.

[224] Echive de Montbéliard (1210 k.–1248 u.), Gautier de Montbéliard (1150–1212, Ciprus régense, a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja 1206–) leánya, Balian d'Ibelin (1210 k.–1247) felesége (1229–). Ebben az időszakban előbb idősebbik fiuk (1247–), II. Hugues d'Ibelin (1231 k.–1254), majd az ifjabbik, II. Jean de Beyrouth (1233 k.–1264) viseli (1254–) a Bejrút ura címet.

[225] Montbéliard gróf III. (Nagy) Thierry de Montbéliard (1205–1283), a Burgund grófság (tehát ekkor a Német-római Császárság) területéhez tartozó Montbéliard grófja (*Grafschaft Mömpelgard,* 1227–). Echive de Montbéliard rokonságban van a Joinville családdal, apai nagyanyja Béatrice de Grandson-Joinville (1120 k.–1146 u.).

[226] Hugues de Vaucouleurs-ről *(Wauqueleur)* csak Joinville-től van információnk.

fiatalembert, az egyiknek Villain de Versey, a másiknak Guillaume de Dammartin[227] volt a neve, akik rettentően haragudtak egymásra, és senkinek nem sikerült összebékíteni őket, ugyanis még Moreában kaptak hajba. Rávettem őket, hogy bocsássanak meg egymásnak és öleljék meg egymást, és megesküdtem nekik a szentekre, hogy nem fogunk partra szállni, amíg harag van a szívükben.

155 Akkor megindultunk, hogy a szárazföldre lépjünk, és odaértünk a király nagy hajójának dereglyéje mellé, amelyen ő is ott volt; az emberei elkezdtek kiáltozni nekem, mivel mi gyorsabban haladtunk, mint ők, hogy Szent Dénes zászlajához[228] csatlakozva érjek partot, mely egy másik kis hajón haladt, a király előtt. De én nem hallgattam rájuk, és inkább egy hatalmas török hadtest előtt értem partot, mely legalább hatezer lovasból állt.

156 Amint meglátták, hogy a szárazföldön vagyunk, lovaikat megsarkantyúzva felénk indultak. Amikor láttuk, hogy jönnek, pajzsaink hegyét a homokba döftük, és lándzsáink nyelét szintén a homokba döftük, hegyüket feléjük irányítva. Most, hogy így látták ezeket, mintha egyenesen a hasukat céloznák meg, hátat fordítottak és elmenekültek.

[Harmincnegyedik fejezet
A keresztesek partra szállnak a szaracénokkal szemben]

157 Baudouin de Reims[229] úr, egy feddhetetlen férfiú, aki már partot ért, fegyvernökén keresztül arra kért, hogy várjam meg; tudattam vele, hogy ezt örömest megteszem, mert egy olyan feddhetetlen ember, mint ő, megérdemli, hogy ilyen nagy szükségben várjanak rá, amiért egész életében hálás volt nekem. Vele együtt ezer lovag érkezett hozzánk; és biztosak lehettek abban, hogy amikor partra szálltam, egyetlen fegyvernököm, egyetlen lovagom, egyetlen apródom sem volt, akit a birtokomról hoztam volna magammal, pedig Isten nem mulasztotta el, hogy a segítségemre siessen.

---

[227] Villain de Versey és Guillaume de Dammartin vagy II. Guillaume de Villehardouin moreai kíséretéhez tartoztak, vagy IV. Hugues burgundi herceggel együtt érkeztek.

[228] Szent Dénes zászlaja az *Oriflamme,* a francia királyok nagy becsben tartott harci zászlója, melyet békeidőben a Saint-Denis-apátságban őriznek, és csak a Francia Királyság számára létfontosságú alkalmakkor hozzák onnan elő, amikor a király személyesen vonul döntő csatába. A vörös színű, arany lángokkal telehintett és zöld szegéllyel díszített, kereszt alakú tartóra erősített, három csúcsban végződő zászló megalkotása Suger (1080 k.–1151. január 13.), Saint-Denis apátja nevéhez fűződik. A francia monarchiát a császári hagyományokhoz kapcsolni kívánó saint-denis-i szerzetesek csak később adják neki a Nagy Károly zászlajára emlékeztető *oriflamme* nevet. A zászlóról 1124-ből maradt ránk az első adat. Az oriflamme elkíséri a francia királyokat a Szentföldre: jelen van VII. Lajos keresztes hadjáratában (1147), a III. keresztes hadjáratban (II. Fülöp Ágost), a bouvines-i csatában (1214), valamint IX. Lajos keresztes hadjárataiban is. Szent Dénes zászlajának *(Oriflamme de Saint-Denis)* a középkori Francia Királyság hivatalos zászlajává válása része annak a Szent Lajos időszakában kibontakozó törekvésnek, mely Saint-Denis apátságát a francia monarchia kultikus központjává teszi. Szent Dénes mártír (†250 k.) Lutetia első püspöke, a 15. századig a Francia Királyság legfőbb védőszentje. A sírjára épült bazilika a francia királyok temetkezőhelye: IX. Lajos itt „egyesíti" egy térben a „három faj" (Karolingok, Merovingok, Capetingek) királyainak sírjait, itt írják a monarchia hivatalos (kétnyelvű) történetét. Az oriflamme 1418-ban angol kézre kerül, a francia monarchia pedig Szent Dénes politikai-monarchikus kultuszát Szent Mihályéra cseréli (az új szimbólum az angolok által soha el nem foglalt Mont-Saint-Michel apátságának Szent Mihály-alakja), és új oriflamme-ot készít. (Az utolsó középkori változat is eltűnik a francia forradalom idején.)

[229] Baudouin de Reimsről csak Joinville-től van információnk.

158 Tőlünk balra ért partot Jaffa grófja,[230] aki Montbéliard grófjának volt az unokafivére,[231] és Joinville-ből származott. Ő volt az, aki a legnagyobb pompával szállt partra, mert a gályájára mindenütt, mind a víz alatti, mind a víz fölötti részekre, címerével díszített címerpajzsok voltak festve, melyek aranyszínűek voltak, vörös színű talpas kereszttel.[232] Jó háromszáz evezős volt a hajóján, és mindegyik evezősnek volt egy kis címeres pajzsa, és minden pajzshoz tartozott egy kis aranyozott címeres zászló.

159 Mialatt közeledtek, úgy tűnt, hogy a gálya repül, az evezősök miatt, akik az evezők segítségével húzták előre; és úgy tűnt, mintha villám csapna le az égből, olyan lármát csaptak a kis zászlók, az üstdobok és dobok és a szaracén kürtök, melyek a gályán voltak. Alighogy a gálya megfeneklett a homokon, olyan messze, amennyire el tudták vonszolni, ő és lovagjai igen jó fegyverzetben és igen jó felszereléssel a földre ugrottak, és felsorakoztak mellettünk.

160 Azt elfelejtettem mondani, hogy amikor Jaffa grófja partra szállt, tüstént felállíttatta a sátrait és a zászlait. És ahogy a szaracénok látták, hogy állnak, mindannyian elénk gyülekeztek, és ismét megsarkantyúzták lovaikat, mintha ránk akarnának rontani; és amikor látták, hogy nem futamodunk meg, gyorsan visszavonultak.

161 Tőlünk jobbra, egy jó nagy nyílpuskalövésnyire ért partot az a gálya, melyen Szent Dénes zászlaja lengett; és volt ott egy szaracén, aki, amikor partra szálltak, közéjük vetette magát, vagy azért, mert nem tudta a lovát visszatartani, vagy mert azt gondolta, hogy a többiek követni fogják; de darabokra kaszabolták.

[Harmincötödik fejezet
Szent Lajos elfoglalja Damiettát]

162 Amint a király meghallotta, hogy kitűzték Egyiptom földjére Szent Dénes zászlaját, nagy léptekkel végigment a hajón, s hiába igyekezett a vele lévő pápai legátus[233] visszatartani, a tengerbe vetette magát. Hónaljig érő vízben, pajzzsal a nyakában, sisakkal a fején, lándzsájával a kezében csatlakozott a tengerparton lévő vitézeihez. Mikor a szárazföldre lépett s megpillantotta a szaracénokat, megkérdezte, hogy miféle emberek azok. Megmondták neki, mire lándzsáját a hóna alá kapta, pajzsát maga elé tartotta, s nyomban rárontott volna a szaracénokra, ha tapasztalt lovagjai, kik vele voltak, hagyták volna, hogy így cselekedjen.

---

[230] Jaffa Jeruzsálem (és a Szentföld) stratégiai fontosságú kikötője, az I. keresztes hadjárat idején kerül a keresztesek kezére (1099), és grófságként, majd *apanage*-ként (1135) tagolódik be a Jeruzsálemi Királyságba. Szaladin elfoglalja (1187), Oroszlánszívű Richárd visszafoglalja (1191), végül a Mameluk szultánok kezére kerül (1268). Közvetlen vazallusai Aszkalon, Ibelin, Rama és Mirabel urai. Jaffa grófja ekkor Jean d'Ibelin (1215–1266), Ibelin, Rama ura, Jaffa és Aszkalon grófja (1247–), Philippe d'Ibelin és Alix de Montbéliard fia, a Damietta körüli harcok egyik résztvevője. Korának egyik legjelentősebb jogásza, szerzője, illetve szerkesztője (1264–1266) a Jeruzsálemi Királyság működését és szabályrendszerét leíró jogszabály-gyűjteménynek *(Les Assizes du Jérusalem),* melynek alapján később a Ciprusi Királyságot megszervezik. Az uralma alá tartozó területek fokozatosan a Mamelukok kezére kerülnek (Aszkalon: 1247, Jaffa: 1268).

[231] III. Thierry de Montbéliard és Jean d'Ibelin a joinville-i származású anyai ágon keresztül távoli unokatestvérek.

[232] Jean d'Ibelin címerén az aranyszínű címerpajzs széléig érő, vörös színű (latin, tehát nem egyenlő szárú) talpas kereszt látható.

[233] Eudes de Châteauroux (Ottone de Castro Rodolfi da Châteauroux, *Candius* vagy *Blancus* kardinális; 1190 k.–1273. január 25.), a párizsi egyetem tanára, bíboros (1244–), számos vallásos mű szerzője. Igen jelentős szerepet játszik IX. Lajos uralkodásának időszakában egyházi és világi ügyekben egyaránt. 1226-ban részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratra való pápai mozgósításban. 1245-ben jelen van a lyoni zsinaton. IV. Ince pápa a VII. keresztes hadjárat pápai legátusává nevezi ki (1248–1254).

163 A szaracénok háromszor is üzentek postagalambokkal a szultánnak, hogy a király partra szállt, de egyszer sem kaptak választ, mivel a szultán beteg volt. Ezt látván arra gondoltak, hogy a szultán meghalt, s elhagyták Damiettát. A király elküldött egy lovagot, hogy derítse ki, mi az igazság. A lovag visszatértekor elmondta neki, hogy bent járt a szultán lakosztályában, s valóban igaz a hír.[234] A király erre magához hívatta a legátust s a sereg valamennyi prelátusát, s fennhangon énekelték: *„Te Deum laudamus.”*[235] Azután a király és mi mindannyian lóra szálltunk, és Damietta alá vonultunk tábort verni.[236]

164 A törökök nagyon ügyetlenül viselkedtek, mikor elhagyták Damiettát, s még csak a hajók alkotta hidat sem vágták el, amivel nagy zavart kelthettek volna sorainkban. Ugyanakkor komoly kárt okoztak nekünk azzal, hogy távozásukkor felgyújtották a raktárakat, ahol minden élelmüket s az összes súlyra kapható árucikket, a fűszereket tartották. Ez olyan volt akkor számunkra, mintha valaki felgyújtaná holnap Párizsban a Petit Pont-t[237] – amitől az Isten óvjon meg.

165 Elmondhatjuk, hogy a mindenható Isten nagyon kegyes volt hozzánk, amikor megóvott bennünket a haláltól és veszedelemtől, midőn megérkeztünk, s gyalogosan rontottunk rá ellenségeinkre, kik lóháton voltak. Igen kegyes volt hozzánk a Mi Urunk, hogy a kezünkbe adta Damiettát, mit nem lettünk volna képesek megszerezni másképp, csak úgy, ha kiéheztetjük. Ezt egészen világosan láthatjuk, hiszen János király is ily módon vette be a várost atyáink idejében.[238]

[Harminchatodik fejezet
Szent Lajos hibája. Fejvesztettség a keresztesek között]

---

[234] Mint láttuk, a szultán csak később, november 24-én halt meg, halála tehát nem lehet Damietta föladásának az oka. Köztudottan súlyos betegsége viszont, valamint az, hogy a paranoiás szultán és környezete mindinkább vezetésképtelen volt, elbizonytalaníthatta őket és befolyásolhatta döntésüket.

[235] *„Téged, Isten, dicsérünk”:* Észak-Afrikában, valószínűleg a 6. század előtt, a Szentháromság tiszteletére született ének. Lehetséges szerzői között említik Szent Ambrust, Szent Ágostont, Szent Hilariust. Kezdetben húsvét éjjelén énekelték, majd körmeneti hálaadó ének lett.

[236] Damietta a Nílus folyóágának jobb partján található. A keresztesek a várostól nyugatra, a szemközti oldalon szállnak partra; a városba való átjutást egy hajókból álló híd biztosítja (amelyet a menekülők elmulasztottak lerombolni). A keresztesek csak a nőket, a gyermekeket és a betegeket szállásolják el a városban. Táborukat ott ütik föl, ahol partra szálltak, a folyó bal partja és a tenger között, oly módon, hogy a tábort hátulról egy kisebb folyóág is védi.

[237] Párizs központját, az Île de la Cité (az ókori *Lutetiát*) ekkor már hidak kötik össze a Szajna túlpartjaival. A középkor folyamán a Nagy hidat *(Grand-Pont)* és a Kis hidat *(Petit-Pont)* egy nagy és egy kisebb védtorony *(Grand Châtelet, Petit Châtelet)* biztosítja. Ezek kezdetben fából, később (1130) kőből készülnek. A hidakon házak és üzletek állnak. A továbbra is (még sokáig) fából készült párizsi hidakat a Szajna áradásai időnként megrongálják. Az egyik ilyen eset nem sokkal Joinville emlékiratainak megírása előtt történt (1296. december 20.).

[238] Utalás Jean de Brienne, Jeruzsálem királya 1219-es akciójára. Az V. keresztes hadjárat idején Jean de Brienne ostrom alá veszi Damiettát, s a kiéheztetett védők végül kapitulálnak (1218. március–1219. november 5.). Ezt követően a vigyázatlanul Dél felé induló kereszteseket a muzulmánok a Nílus áradását kihasználva Manszúránál csapdába ejtik (1221), s Damiettát, melyet Jeruzsálemre kívántak „elcserélni”, szabadulásuk fejében kell visszaadniuk. Muzulmán oldalról a sereg vezetője al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín (1177 k.–1238. március 8.). Az eseményekben fontos – negatív – szerepet játszik az V. keresztes hadjárat vallási vezetője, az elvakult portugál bencés, Pelagius Galvani (d’Albano) pápai legátus, aki megakadályoz minden ésszerű tárgyalási kezdeményezést. (Ebben az akcióban részt vett Simon de Joinville is.)

166 Elmondhatja rólunk is a Mi Urunk ugyanazt, amit Izrael fiairól mondott: *„Et pro nihilo habuerunt terram desiderabilem.”*[239] És mit mond azután? Azt mondja, hogy megfeledkeztek Istenről, ki őket oltalmába vette; azt pedig, hogy mi hogyan feledkeztünk meg róla, elmondom, amint itt következik.

167 Legelőször a királyról szólok, aki egybehívta báróit, az egyházi és világi embereket, és arra kérte őket, segítsék tanácsaikkal, hogy miként osszák el a zsákmányt, amelyet a városban szereztek. Közülük elsőként a pátriárka[240] szólott, s ezt mondta: „Uram, az a véleményem, hogy jó volna, ha visszatartanád a gabonát, az árpát és a rizst, s mindazt, ami a megélhetéshez szükséges, hogy ellásd a várost. Azután hirdettesd ki a hadseregben, hogy az összes egyéb ingóságot vigyék a legátus szállására, kiközösítés terhe mellett!” E tanáccsal az összes többi báró egyetértett. De úgy alakult, hogy mindaz, amit a legátus elé összehordtak, csupán 6000 livre értéket tett ki.

168 Mikor ezzel végeztek, a király és a bárók hívatták Jean de Valéry urat,[241] a tapasztalt férfiút, s így szóltak hozzá: „Valéry uram – mondta a király –, megegyeztünk abban, hogy a legátus neked adja át a hatezer livre-et, hogy oszd el úgy, ahogy azt a legjobbnak ítéled.” „Nagyuram, felelte a bölcs ember, nagyon megtisztelsz vele, köszönet érte. De ezt a megtiszteltetést s ezen ajánlatot, ha Istennek is úgy tetszik, el nem fogadom, mert megszegném ezzel a Szentföldön kialakult jó szokásokat, melyek szerint, ha elfoglaljuk az ellenség városait, az ott talált javakból egyharmad rész a királyt illeti meg, kétharmad rész pedig a zarándokoknak jár.

169 János király, midőn elfoglalta Damiettát, megtartotta ezt a jó szokást, s Jeruzsálem királyai, kik János király előtt uralkodtak, szintén tiszteletben tartották, amint azt az öregek mesélik. De ha neked úgy tetszik, hogy rám bízod a gabona, az árpa, a rizs és az egyéb élelmiszerek kétharmad részét, szívesen vállalom, hogy szétosztom a zarándokok között.” Mivel azonban másoktól a király ilyen tanácsot nem kapott, a dolog ennyiben is maradt, bár sokan elégedetlenkedtek, mondván, hogy nem helyes, ha a király megszegi a régi jó szokásokat.

170 A király embereiről, akiknek a sereg jó ellátását kellett volna biztosítaniuk, az a szóbeszéd járta, hogy oly drágán adták bérbe az árusítóhelyeket a kereskedőknek, amennyire csak tudták. A dolognak még idegenben, messze földön is híre ment, így azután sok kereskedő lemondott arról a szándékáról, hogy a táborba jöjjön. A bárók, akiknek meg kellett volna őrizniük élelmiszerkészleteiket, hogy majd kellő időben és helyen megfelelően felhasználhassák, hatalmas, pazarló lakomákat kezdtek tartani.

171 A közkatonák pedig feslett nőkkel múlatták idejüket, aminek az lett a következménye, hogy mikor a fogságból megtértünk, a király az összes emberét szélnek eresztette. Amikor megkérdeztem tőle, miért cselekedett így, azt felelte: bizonyságot szerzett arról, hogy emberei, akiket elkergetett, sátraitól alig egy kis kőhajításnyira *(au giet d’une pierre menue)*[242] is bordélyokat tartottak, s mindezt akkor, amikor a sereg a legsúlyosabb helyzetben volt.

[Harminchetedik fejezet
A szaracénok megtámadják a tábort. Gautier d’Autreche halála]

---

[239] „S az ígéret földjét megkapták, úgy, hogy semmit nem kellett tenniük érte” (Zsolt 106,24).

[240] Robert de Nantes, jeruzsálemi latin pátriárka (1240. május 15.–1254. június 8.).

[241] II. Jean de Valéry (Vallery), a két befolyásos Vallery fivér egyike, akit Joinville nagy tisztelettel *preudhomme*-nak nevez. IX. Lajos egyik befolyásos tanácsadója, Érard de Vallery (1215 k.–1276/77), Champagne *connétable*-ja testvére, részt vesz a taillebourg-i ütközetben (1242) és később a VIII. keresztes hadjáratban is. (Tuniszban tagja lesz a Lajos király halála után létrehozott átmeneti régenstanácsnak.)

[242] Vagyis igen közel, hiszen egy kicsi, könnyű követ nehéz messzire dobni.

172 Térjünk azonban vissza tárgyunkhoz, s mondjuk el, hogy kevéssel azután, hogy elfoglaltuk Damiettát, a szultán egész lovassága a táborunk elé vonult, s a szárazföld felől ostrom alá fogott minket. A király is fegyvert öltött valamennyi lovagjával együtt. Amikor teljes fegyverzetben én is a királyhoz mentem, hogy szóljak vele, már harci öltözékben egy széken ülve találtam őt a zászlóaljához tartozó derék lovagok társaságában, kik szintúgy készen álltak a küzdelemre. Azt kértem tőle, engedje meg, hogy vitézeimmel a táborhelyen kívülre vonuljak és megakadályozzam, hogy a szaracénok rárontsanak szállásainkra. Jean de Beaumont úr[243] kérésem hallatán jó hangosan rám kiáltott, s a király nevében rám parancsolt, hogy el ne hagyjam a szállásomat addig, míg a király erre utasítást nem ad.

173 Azért említettem nektek a király kíséretében lévő derék lovagokat, mert nyolcan közülük – mind jó lovagok – a tengeren innen és túl egyaránt jeleskedtek a harcokban, s az ilyen vitézeket jó lovagoknak szokás nevezni. Íme, azoknak a nevei, akik a király társaságában voltak: Geoffroy de Sergines[244] úr, Mathieu de Marly[245] és Philippe de Nanteuil[246] uraságok, Imbert de Beaujeu[247] úr, Franciaország *connétable*-ja, aki akkor éppen nem volt ott, mert az íjászok parancsnokával *(mestre des arbalestriers)*[248] s a király gyalogos vitézeinek többségével kint őrizték a tábort, nehogy a törökök kárt tegyenek benne.

174 Az történt tehát, hogy Gautier d'Autreche[249] úr a sátrában teljes fegyverzetét felöltötte, azután – nyakában pajzzsal, fején sisakkal – felszállt a lovára, felhajtotta sátrának oldalát, s megsarkantyúzta lovát, hogy a törökökre rontson. Látván, hogy teljesen egyedül indult, egész kísérete hangosan kiáltotta utána: *„Châtillon!”*[250] De még mielőtt a törökök vonalát elérte volna, lebukott lováról, lova pedig átgázolt a testén, majd úgy, ahogy volt, gazdája fegyvereivel megrakottan átment az ellenséghez; a legtöbb szaracén ugyanis kancán lovagolt, s ezért futott a ló hozzájuk.

---

[243] II. Jean de Beaumont-ról lásd a 222. jegyzetet.

[244] Geoffroy de Sergines (Sargines; 1200 k.–Acra, 1269. április 11.) Hugues de Châtillonnak, Saint-Pol grófjának lovagja. 1235-től kerül a király szolgálatába, s egyike annak a nyolc lovagnak *(les bons chevaliers),* akik IX. Lajos közvetlen testőrségét alkotják, sátrában alszanak. Mindvégig kitart ura mellett, megmenti a csatában, és vele együtt kerül fogságba. Az egyik legtekintélyesebb szentföldi frank lovag, aki már a keresztes háború előkészítésében is részt vesz (1244). Tárgyalásokat folytat Jeruzsálem átadásáról, IX. Lajos hazatérését követően pedig Akkon városának védelmére és igazgatására kap megbízatást, melyet sikeresen lát el egy 200 fős kontingens élén. A Jeruzsálemi Királyság *marsall*ja, később *sénéchal*ja (1254), majd III. Hugues de Lusignan ciprusi és jeruzsálemi király szolgálatába áll, s minden jelentősebb szentföldi esemény tevékeny részese. A költő Rutebeuf (1230 k.–1285) a keresztes hadjáratról írott versciklusának egyik darabját neki szenteli (*La complainte de Monsieur Guillaume de Sargines*, 1255/56). Fia, II. Guillaume de Sargines részt vesz a VIII. keresztes hadjáratban, és Anjou Károly szolgálatába szegődik.

[245] II. Mathieu de Marly, Marly, Gallardon és Echanson ura, a Montmorency család egyik ágához tartozik, (†1280. október 30.), Franciaország főkamarása (1268–1275), a király hű embere. Részt vesz az albigensek elleni hadjáratban (1229, a király helytartója), majd a „bárók keresztes hadjáratában” (1239), ahol Montfort és Bar grófjainak Gáza melletti meggondolatlan támadása után sikerül elmenekülnie.

[246] II. Philippe de Nanteuil-ről lásd a 200. jegyzetet.

[247] II. Imbert (Humbert) de Beaujeu (1225–1285), *connétable*.

[248] A számszeríjászok parancsnoka vagy Olivier de Termes (**16**), vagy Thibaud (esetleg Simon) de Montliard/Monceliart (**551**).

[249] Gautier d'Autreche champagne-i lovag, Autrèche (ma: Indre-et-Loire megye) ura.

[250] A csatába induláskor a lovagok a szentek nevét szokták kiáltozni, valamint annak az egységnek a nevét, melyhez tartoznak. A Champagne területéről származó Gautier lovag tehát a hadjáratra indult Hugues de Châtillon († Avignon, 1248. április 9.) vagy Gaucher de Châtillon vazallusa és lovagja lehetett. (Châtillonok IV. Thibaud vazallusai voltak.) (A francia királyi csapatok csatakiáltása pl. *„Montjoie! Saint-Denis!”,* a magyaroké *„Szent László!”* [a francia forrásokban *„Saint-Lancelot!”*]).

175 Később mesélték, akik látták, hogy négy török odament a földön fekvő Gautier úrhoz, és amint elhaladtak előtte, súlyos ütéseket mértek buzogányukkal a fekvő emberre. Franciaország *connétable*-ja s a király több gyalogos vitéze a segítségére sietett, kimentették s karjánál fogva sátrába vezették. Mire odaért, már nem tudott beszélni. A tábor több sebésze és orvosa járt nála, és mivel úgy látták, hogy nincs halálos veszedelemben, mindkét karján eret vágtak.

176 Este, egész késő volt már, amikor Aubert de Narcy[251] úr azt javasolta, hogy látogassuk őt meg, mivel mi még nem voltunk nála, s mert nagynevű és igen értékes férfiú. Ahogy a sátrába léptünk, inasa elénk jött, hogy óvatosan menjünk, nehogy urát felébresszük. Ott találtuk, amint mókusprémből készült takarón feküdt. Igen óvatosan közeledtünk hozzá, s észrevettük, hogy már meghalt. Amikor elmondták a királynak, mi történt, azt felelte, hogy nem szeretné, ha ezer ilyen embere volna, ha azok ugyanúgy nem engedelmeskednének a parancsának, ahogyan az illető úr.

[Harmincnyolcadik fejezet
A szaracénok újabb támadása. A király úgy dönt, hogy bevárja Poitiers grófjának érkezését]

177 A szaracén gyalogos katonák minden éjjel betörtek a táborba, s legyilkolták az ott talált alvó embereket. Így megölték de Courtenay úr[252] őrszemét is, majd egy asztalra fektették, a fejét levágták s magukkal vitték. Azért cselekedtek így, mert a szultán minden egyes keresztény fejért egy bizantinust[253] adott.

178 Ezek a borzalmak azért fordulhattak elő, mert a csapategységek esténként egymást váltva, lóhátról tartották szemmel a tábort. A szaracénok pedig, amikor be akartak hatolni a táborba, megvárták, míg a lovak s a csapatok zaja elül, s a lovak háta mögött surrantak be a táborba, s még napfelkelte előtt eltávoztak. Emiatt a király elrendelte, hogy azok a csapatok, melyek addig lóháton őrködtek, ezután gyalogosan vigyázzanak. Így már az egész tábor biztonságban volt, mert az őrszemeket úgy állították föl, hogy egyik érte a másikat.

179 Miután ez elrendeződött, a király úgy határozott, hogy nem indul el Damiettából mindaddig, míg meg nem érkezik fivére, Poitiers grófja, akinek a fegyveres utánpótlást kellett hoznia Franciaországból.[254] Hogy a szaracén lovasok ne ronthassanak be a táborba, a király az egész táborhelyet nagy árkokkal vétette körül, s az árkok tetején, valamint a tábor bejáratainál minden este íjászok és gyalogosok álltak őrt.

---

[251] A pikárdiai eredetű, Normandiában javadalmakat szerzett családból származó Aubert de Narcy, Pont-Saint-Pierre bárója Joinville-lel később is kapcsolatban marad.

[252] I. Pierre de Courtenay-Champignelle (1218 k.–Manszúra, 1250), Conches (1239–), Meung és Châteaurenard ura, a „bárók keresztes hadjárata" során életét vesztő Robert de Courtenay (1168–1239) (VIII. Lajos unokaöccse) és Elisabeth de Courtenay fia, Petronille de Joigny férje (1249). A Capeting eredetű Courtenay-dinasztia alapítója Pierre de France (1126–1180), VI. (Kövér) Lajos fia. A nagy hatalmú dinasztia igen aktív politikát folytat Keleten, tagjai közül hárman viselhették a latin császár címét: II. Pierre de Courtenay (1155/1167–1219), Robert de Courtenay (1201–1228) és II. Baudouin de Courtenay (1217–1273). A családból származik több jelentős egyházi méltóság is: reimsi érsekek, mint pl. Jean (1226–1270), és orléans-i püspökök. Pierre de Courtenay-Champignelle a család ifjabb ágához tartozik, melynek alapítója VI. Lajos francia király unokája, II. Pierre de Courtenay konstantinápolyi latin császár öccse, Robert de Courtenay (1168–1239), VIII. Lajos király főpincemestere *(grand boutellier).*

[253] A *bizantinus* bizánci arany-, illetve ezüstpénz. Az arany *bizantinus nummus,* más néven *hyperperion* létrehozása I. Alexiosz Komnénosz pénzreformjának (1092) köszönhető. Ezzel helyettesítették a *nomismát* (a *solidus* görög megfelelőjét). Nagy tisztaságú (900–950‰), 4,5–4,8 g súlyú aranypénz. 1 *hyperperion* = 5 velencei *dukát* = 20 *nomisma*.

[254] Alphonse de Poitiers csak később, jóval Damietta elfoglalását követően indul útnak Franciaországból (1249. augusztus 26.), és 1249. október 24-én érkezik meg Damiettába.

180 Szent Remigius ünnepe[255] is elmúlt, s még mindig semmi hírt nem hallottunk Poitiers grófjáról, aki miatt ekkor már a király és a sereg minden tagja igen aggódott, mert mindenki attól tartott, hogy valami balszerencse érte. Emlékeztettem hát a pápai legátust arra, miként végeztetett velünk Maurupt dékánja[256] a tengeren három körmenetet három egymást követő szombaton, s hogy a harmadik szombaton meg is érkeztünk Ciprusra. A legátus hitt nekem, s kihirdette a táborban a három körmenetet a következő három szombatra.

181 Az első körmenet a legátus szállásától indult s a városba vezetett, a Notre-Dame-templomba, amelyet a szaracénok mecsetjéből alakítottak át, s amelyet a legátus az Istenanya oltalmába ajánlott. A legátus két szombaton prédikációt tartott, s nagy bűnbocsánatot adott a királynak s a hadsereg előkelő urainak, akik azon részt vettek.

182 A harmadik szombaton,[257] íme, megérkezett Poitiers grófja. Nem is lett volna jó, ha előbb jön, mert a három szombat közötti időben oly szörnyű szélvihar tombolt Damietta előtt, hogy összetört s elveszett legalább kétszáznegyven kis és nagy hajó, a rajtuk lévő emberek pedig mind vízbe fúltak és eltűntek. Ha tehát Poiters grófja előbb érkezik, embereivel együtt bizonyosan odaveszett volna.

183 Amikor Poiters grófja végre megérkezett, a király magához hívta a hadseregben lévő összes bárót, hogy eldöntsék, merre folytassák útjukat, Alexandria vagy Babilónia felé. A jó Pierre, Bretagne grófja a sereg báróinak többségével egyetértésben azon a véleményen volt, hogy a király menjen Alexandriát ostromolni, mert a város előtt jó kikötő van, ahová befuthatnak a sereg számára élelmet szállító hajók. Ellenkező volt a véleménye Artois grófjának, aki nem volt hajlandó máshová menni, mint Babilóniába, mert ez a fővárosa az egész egyiptomi birodalomnak. Azt mondta, hogy annak, aki meg akarja ölni a kígyót, először a fejét kell eltipornia. A király elvetette a bárók összes többi javaslatát, s fivérének tanácsához tartotta magát.

[Harminckilencedik fejezet
A sereg ismét útra kel]

184 Advent elérkeztével[258] a király és serege útra kelt Babilónia felé Artois grófja tanácsának megfelelően. Elég közel jártunk még Damiettához, amikor találtunk egy vízfolyást, mely a nagy folyóból ágazott ki. Megegyeztünk, hogy a sereg egy napig ott marad, hogy elrekessze az említett folyóágat, s így átkelésünket biztosítani tudjuk. Ezt elég könnyen sikerült is megoldanunk oly módon, hogy apránként elrekesztettük a folyóágat a nagy folyótól, s így a víz könnyűszerrel lefolyt, vissza a nagy folyóba. A szultán ötszáz kitűnően felszerelt lovagját küldte oda, ahol átkeltünk, a legjobbakat, akiket egész seregében csak találhatott, azzal a paranccsal, hogy zaklassák a király seregét, hogy előrehaladásunkat késleltessék.

185 Szent Miklós napján[259] a király megparancsolta, hogy készüljenek az utazáshoz, s megtiltotta, hogy bárki is olyan vakmerő legyen, hogy a szaracénok ingerlésére vetemedjék. Midőn a sereg útra kelt a lovakkal, s a törökök látták, hogy nem támadunk rájuk, és kémeik útján megtudták, hogy ezt a király tiltotta meg, nekibátorodtak, s rávetették magukat a templomosokra, akik az első csapattestet alkották. Az egyik török a földre taszított egy

[255] Október 1.
[256] Lásd a 187. jegyzetet.
[257] 1249. október 24-én.
[258] Advent első vasárnapja 1249-ben november 28.
[259] 1249. december 6-án.

templomos lovagot, éppen Renaud de Vichiers[260] testvér lovának a lábai elé, aki akkor a templomos lovagrend marsallja volt.

186 Ő ezt látván odakiáltott testvéreinek: „Rajta! menjünk rájuk, az Istenért, mert ezt már nem tűrhetem!” Ezzel megsarkantyúzta lovát, s az egész sereg követte a példáját. A mi lovaink frissek voltak, míg a törökök lovai ekkorra már kimerültek. Úgy hallottam, senki sem menekült meg az ellenség harcosai közül, s hogy mind egy szálig odavesztek. Közülük többen a folyóba vetették magukat, és ott lelték halálukat.

[Negyvenedik fejezet
A Nílusról]

187 Mindenekelőtt szólnunk kell a folyamról, mely Egyiptomon folyik keresztül, s a földi paradicsomban *(paradis terrestre)*[261] ered. Azért mesélek erről nektek, hogy megértessek veletek néhány fontos dolgot, mely történetemhez kapcsolódik. Ez a folyó különbözik minden más folyótól. Míg azok egyre lejjebb haladva egyre több kis folyót és kis patakot fogadnak magukba, ehhez a folyóhoz egy sem csatlakozik. Inkább egyetlen folyóágyban hömpölyög egészen Egyiptomig, ahol hét ágra szakad, melyek szétterülnek az országban.

188 Ahogy elmúlik Szent Remigius napja, a hét folyóág megárad, s elborítja a síkságot. Miután a víz visszavonult, a földművesek mind kimennek a földjükre, s munkához látnak. Egy kerék nélküli eke segítségével beleforgatják a földbe a búzát, árpát, köményt és rizst, s ezek aztán olyan szépen fejlődnek, hogy jobban már nem is lehet. Senki nem tudja, mi idézi elő ezt az áradást, hacsak nem Isten akarata. Ha ez nem volna, semmi nem teremne ebben az országban, mivel a nap oly hevesen tűz, hogy kiégne minden, hiszen itt eső soha nem hullik. A folyó vize mindig zavaros, így ha az itt lakók inni akarnak belőle, estefelé merítenek a vízből, összetörnek benne négy szem mandulát és négy szem babot, s másnap olyan kitűnő lesz a víz, hogy annál jobb nem is kell.

189 Azon a vidéken, ahol a folyó Egyiptom határához érkezik, élnek olyan emberek, akik azzal foglalkoznak, hogy szétterített hálóikat esténként a vízbe merítik, reggelre kelve pedig kiemelik, s a fennakadt hordalék közt mindenféle fűszereket találnak, úgymint gyömbért, rebarbarát, aloét és fahéjat, amit azután tovább visznek az ország belsejébe. Azt mondják, hogy eme dolgok a földi paradicsomból származnak, ahol a szél kidönti a fákat, ugyanúgy, ahogy az itteni erdőkben is teszi a kiszáradt fákkal; s ami eközben a folyóba hullik, azt adják el itt nekünk a kereskedők. A folyó vize olyan természetű, hogy amikor az itt készített fehér agyagedényekbe töltve sátraink kötelére felakasztottuk, a nappali hőség ellenére olyan hideg maradt, mintha csak tiszta forrásvíz lett volna.

190 Mesélték ebben az országban, hogy Babilónia szultánja számos esetben megpróbálta kideríteni, honnan ered ez a folyam. Embereket küldött arrafelé, akik egy bizonyos fajta

---

[260] Renaud de Vichiers (de Vichy; 1200 k.–1256. január 20.) templomos lovag, a rend tartományi (Franciaország) praeceptora (*précepteur,* 1242–1246), majd marsallja (*maréchal,* 1249–1250), azaz a rend harmadik legfőbb méltósága, Gillaume de Sonnac halála után pedig nagymestere (*grand-maistre,* 1250. február 11.–1252).

[261] A *Paradicsom* (gör. *Paradeiszosz,* héber *pardez*) óperzsa eredetű szó (*pairidaeza* ’királyi zárt kert’, ’kert’), Xenophón (Kr. e. 426–355) használja először Kürosz perzsa király sardesi (Kis-Ázsia) kertjének rendkívüli gazdagságát leírandó. Szinte valamennyi vallás mitológiájában és hagyományaiban megtalálható, rendre visszatérő motívum. A keresztény hagyományban *földi* és *égi* Paradicsom van, az előbbi az *Édenkert*. A szó az Ószövetségben nem, csak az Újszövetségben fordul elő. A csodálatos bőségű, szépségű és gazdagságú, vágyott és elérni remélt (de a bűnbeeséssel talán örökre elvesztett) kert/ország megjelölésére használják, ahol béke, jóság és boldogság uralkodik. Ugyanakkor mindvégig megmarad a Paradicsom materiálisabb, rendkívüli gazdagságú és bőségű *kertként* való értelmezése. Joinville (és kortársai) is ebben az értelemben használják.

kenyeret vittek magukkal, amit kétszersültnek hívnak, mivel kétszer sütötték meg. Ezen éltek egész idő alatt, míg a szultánhoz vissza nem tértek. Ekkor elmondták, hogy követték a folyót egészen addig, míg végül egy hatalmas sziklafalhoz értek, ahová senki nem volt képes feljutni. Onnan eredt a folyó. Úgy tűnt nekik, hogy fönn a hegyen rengeteg fa van, s azt is mesélték, hogy mindenféle csodálatos és különös vadállatot találtak, oroszlánokat, kígyókat, elefántokat, amelyek kijöttek a partra, s onnan figyelték őket, ahogy a folyón fölfelé haladtak.

191 De térjünk vissza tulajdonképpeni tárgyunkhoz. Amikor a folyó Egyiptomba ér, hétfelé ágazik, ahogy már említettem. Közülük az egyik Damietta felé halad, a másik Alexandriába tart, a harmadik Tanisba, a negyedik pedig Rexi irányába.[262] Ehhez a folyóághoz érkezett meg Franciaország királya seregével, s a damiettai és a rexi folyóágak között táborozott le. A szultán egész hada a rexi folyóág túlsó partján, a mi seregünkkel szemben helyezkedett el azért, hogy elzárja előlünk az átkelést, amit onnan igen könnyen megtehettek, mert senki nem kelhetett át előttük a folyón, hacsak úszva nem.

[Negyvenegyedik fejezet
Gátépítés a folyón keresztül]

192 A király tanácsadóival együtt úgy határozott, hogy töltést építtet a folyón keresztül, hogy azon átkelhessünk a szaracénokhoz. Azok védelmére, akik majd a töltésen dolgoznak, csináltatott a király két ostromló tornyot, melyeket „macskavárak”-nak[263] neveztek el. Ugyanis a „macskajárók” elé két palánkot építettek, ezek mögé pedig két házat, melyek az őrszemek fedezékéül szolgáltak, s óvták őket a szaracénok támadásaival szemben, akik tizenhat gépezetükből szüntelenül tüzeltek ránk.

193 Ahogy odaérkeztünk, a király felállíttatott tizennyolc ostromgépet, melyek tűzparancsnoka Jocelin de Cornant[264] volt. A mi gépeink tüzeltek az övéikre, ők pedig a mieinket vették célba. Arról azonban nem hallottam, hogy sikerült volna eredményt elérnünk. Nappal a király fivérei, éjjel pedig mi, a többi lovag őriztük a macskajárókat. Elérkezett a karácsony előtti hét.

194 Akkor fogtunk hozzá a töltés építéséhez, amikor a macskajárók már elkészültek, mert a király nem akarta, hogy azokat, akik a földet hordták, megsebesítsék a folyón keresztül egyenesen miránk célzó szaracénok. Az említett töltés építésekor vakon cselekedett a király s a sereg valamennyi lovagja. Ugyanis mivel egyszer már elrekesztették a folyó egyik ágát, mint azt korábban elmondtam (amit könnyű volt megtenni, mert ott kezdték elzárni, ahol kiindult a nagy folyamból), azt gondolták, hogy ugyanúgy eltorlaszolhatják a rexi ágat is, amely a nagy folyamból jó fél mérfölddel feljebb ágazott el.

---

[262] A Nílusnak két fő ága van, a keleti ág Damietta, a nyugati ág Rosetta (Rasíd) irányába tart, de további ágak is vannak. Az ókori görög szerzők leírásai szerint öt, a későbbiek szerint hét ága van a Nílusnak. A Joinville által tévesen rexi folyóágnak nevezett kisebb, Damiettától nyugatra lévő ágat az arabok Bahr asz-Szagírnak hívják, és Tinnis irányába halad, nem pedig Rexi, azaz Rosetta felé. (Az eredetiben: *Raxi, Rexi, Risil, flum de Resi, Rixi.*)

[263] A macskavárak *(chat-châteaux)* az ostromgépek mobil változatai, az ostromlók és az ostromgép védelmére épített mozgatható szerkezetek. Többnyire 10 ember helyezkedik el bennük, akik ennek védelme alatt mozgatják a faltörő kosokat is. A „várak” lehetővé teszik, hogy magasból, védett helyről lőjenek az ostromlottakra. A szerkezetek tetejét nedves bőrrel fedik és folyamatosan locsolják, hogy tűzállóvá tegyék.

[264] Jocelin de Cornant királyi fő ostromgépmérnök *(magistri ingeniourum, magistri machinarum)* az ostromgépek fő irányítója. Az ostromgépmérnököknek a várak, városok ostrománál kulcsszerepük van. Az ostromgépek technikája lényegében az ókortól a tűzfegyverek megjelenéséig változatlan. Nem mindegy azonban, hogy milyen erővel, ügyességgel és tapasztalattal működtetik a rendelkezésre álló technikát.

195 A szaracénok, hogy tönkretegyék a töltést, amelyet a király emelt, gödröket ástak a földbe a saját táboruk előtt; s amint a folyó elért hozzájuk, a víz beléjük zúdult, s egy újabb nagy árkot hozott létre. Amiből az következett, hogy amit mi három héten keresztül építettünk, mindazt egyetlen nap alatt tönkretették, mert amennyit mi elrekesztettünk a folyóból magunk előtt, ők ugyanannyival kiszélesítették a másik oldalon ásott gödrökkel.

196 A szultán helyébe, aki belehalt abba a betegségbe, amelyet Hamant városa előtt kapott, egy Scecedin[265] nevű szaracént, a sejk fiát tették meg uralkodónak. Azt mondják, Frigyes császár[266] ütötte volt lovaggá. Ez emberei egy részének azt a parancsot adta, hogy támadják meg seregünket Damietta felől, amit meg is cselekedtek; mert elmentek és átkeltek a folyón egy Sormesac[267] nevű városnál, mely a rexi folyóág mentén helyezkedett el. Karácsony napján lovagjaimmal együtt Pierre d'Avallon úr társaságában ebédeltem. Miközben ettünk, lovaikat sarkantyúzva megérkeztek, egészen a táborunkig jöttek, s lemészároltak több szerencsétlen katonát, akik gyalogosan mentek ki a mezőre. Elmentünk, hogy mi is fegyvert öltsünk.

197 De nem tudtunk olyan gyorsan visszaérni, hogy még ott találjuk vendéglátónkat, Pierre urat, aki már a táboron kívül volt, s a szaracénok nyomába eredt. Lovainkat megsarkantyúzva mi is utána eredtünk, s kiszabadítottuk a szaracénok kezei közül, akik már a földre taszították. Mind őt, mind fivérét, Du Val urát[268] visszavittük a táborba. A templomos lovagok, akik a kiáltozásra odajöttek, az utóvédet alkották, igen derekasan és bátran. A törökök egészen a táborunkig üldöztek bennünket, ezért elrendelte a király, hogy Damietta felől árokkal vegyük körül a tábort, a damiettai folyóágtól egészen a rexi ágig.

[Negyvenkettedik fejezet
Egy visszavert szaracén támadás]

198 Scecedin, a törökök vezére, akit az imént már említettem, a legnagyobb tiszteletnek örvendett az egész pogány világban. Zászlaját szalagok díszítették: az egyiken a császár címere volt látható, ki őt lovaggá ütötte, a másikon Alep szultánjának[269] címere, egy harmadik szalagon Babilónia szultánjáé.

199 Úgy hívták: Scecedin, a sejk fia, ami annyit tesz, mintha azt mondanánk, az öreg fia. Ezt a nevet nagyra becsülték a pogányok között, mert ezek az emberek tisztelik a világon a

---

[265] Scecedin emír (Sajh ad-Dín, 'a vallás sejkje') vagyis Fahr ad-Dín ibn Sajh as-Sujúh (akinek nevét Joinville 'a Sejk fia'-ként magyarázza). A szultán halála után a szultána, Sadzsar ad-Durr őt bízza meg a hadsereg vezetésével asz-Szálih Ajjúb fia és örököse, Túránsáh (1249–1250) visszaérkezéséig. Fahr ad-Dín a két sereg február 8-i összecsapáskor, Manszúránál esik el.

[266] II. (Hohenstauf) Frigyes német-római császár kora egyik legjelentősebb, rendkívül művelt, több nyelvet beszélő uralkodója, legendás személyisége, második felesége, II. Izabella (1225–1228) társuralkodójaként Jeruzsálem királya. A VI. keresztes hadjárat során kerül kapcsolatba al-Kámil szultánnal. Bouillon Gottfried után ő a második, akinek sikerül Jeruzsálemet birtokba vennie, méghozzá tárgyalásos úton. Al-Kámil és az arabul is jól tudó, művelt II. Frigyes között barátság szövődik. A tárgyalások egyik kulcsfigurája a fentebb *Scecedin*ként említett kiváló hadvezér és tudós Fahr ad-Dín, akinek nagy szerepe volt abban, hogy a VI. keresztes hadjárat rendhagyó módon diplomáciával és nem véres csatákkal tette magát emlékezetessé. Lásd még róla a 420. jegyzetet.

[267] Sarimsa, a Nílus Damietta felé vezető ágának mentén (Damiettától kb. 25 km-re) épült város.

[268] Pierre d'Avallon és fivére, Du Val ura Jean d'Ibelin prancsnoksága alatt a templomos lovagokkal harcolnak. Avallon városa és vára (ma: Yonne megye, Burgundia) előbb Auxerre grófsághoz, majd a 11. századtól a burgundi herceg területéhez tartozik, s a hadjáratban szintén részt vevő IV. Hugues de Bourgognetől kap városi kiváltságokat. Pierre d'Avalon Hugues burgundi herceg hűbérese.

[269] An-Nászir Juszuf, Aleppó (1236–) és Damaszkusz (1250–) utolsó ajjúbida szultánja, lásd róla a 214. jegyzetet.

legjobban az idős embereket, így aztán Isten megóvja őket a szégyentől s gyalázattól még öreg korukban is. Scecedin, ez a bátor török azzal kérkedett – mint azt a király kémei jelentették –, hogy Szent Sebestyén ünnepén[270] a király sátraiban fog étkezni.

200 Tudomást szerezvén erről a király, seregét a következőképpen rendezte el: fivére, Artois grófja őrzi a macskavárakat és az ostromgépeket; a király és Anjou grófja, ki később szicíliai király lett, a tábort védelmezi Babilónia felől, Poitiers grófja pedig velünk, champagne-béliekkel együtt Damietta felől biztosítja a sereget. Úgy történt, hogy a törökök fent nevezett fejedelme átjuttatta harcosait a damiettai és a rexi folyóág közötti szigetre, ahol a mi seregünk táborozott, s úgy rendezte el őket, hogy hadrendbe állított csapata egyik folyóágtól a másikig ért.

201 A szicíliai király[271] támadásba lendült ellenük s szétszórta őket. Sokan fulladtak bele a két folyóba, de maradt egy jelentős csoport, kiket nem mertünk megtámadni, mert a szaracénok hadigépei a két folyó irányából tüzeltek ránk. Amikor a szicíliai király rárontott a törökökre, Guy de Forez[272] gróf lóháton behatolt a török sereg soraiba, lovagjaival együtt rávetette magát a szaracénok egyik gyalogos csapatára, kik őt a földre terítették. Eltörött a lába, két lovagja a karjainál fogva vitte vissza a táborba. Nagy nehézségek árán sikerült csak kimenteni Szicília királyát is a veszedelemből, melyben akkor forgott, s nagy dicsőséget hozott számára az a nap.

202 A törökök megtámadták Poitiers grófját és bennünket is, mi azonban szintén nekik rontottunk, s jó sokáig üldöztük őket. Harcosaik közül többen meghaltak, mi viszont veszteség nélkül tértünk vissza.

[Negyvenharmadik fejezet
A macskavárakra dobott görögtűz]

203 Egyik este, mikor éjszakai őrségben voltunk a macskaváraknál, a törökök odahoztak egy kőhajító ágyúnak[273] nevezett hadigépet, melyet addig még nem alkalmaztak, és belerakták a görögtüzet a szerkezet aljába. Amikor Gautier de Curel,[274] a derék lovag, aki velem volt, ezt meglátta, így szólt hozzánk:

204 „Urak, a legnagyobb veszélyben vagyunk, melyben valaha is voltunk, mert ha tüzet dobnak a várainkra, és mi itt maradunk, végünk van és megégünk; ha pedig itt hagyjuk a védállásainkat, melyek őrzését ránk bízták, megvetnek majd minket; így hát senki nem tud megvédeni bennünket ettől a veszélytől, kivéve Istent. Ezért azt javaslom és tanácsolom

[270] Szent Sebestyén, narbonne-i születésű (†288) mártír ünnepe a nyugati egyházben január 20., a keleti egyházban december 18. Ez esetben mindkét dátum számításba jöhet, de a januári a valószínűbb.

[271] Anjou Károly majd csak 1266-tól lesz Szicíliai királya.

[272] V. Guy (Guigues) de Forez (†1259. szeptember 12.), IV. Guigues és Mahaut de Dampierre fia, Forez grófja (1241–). Nagyapja, III. Guigues a Szentföldön, Akkon ostrománál halt meg (1203), apja az 1239-es keresztes hadjáratból hazatérőben (1241). A grófság 10. századi eredetű, grófjai gyakran viselik a Lyon grófja címet is.

[273] Kőhajító ágyún itt nagy romboló erejű kőhajító gépek *(pierrier),* az ókor óta használt ostromgépek *(katapultok)* értendők, melyek nagyméretű köveket vagy gyújtólövedékeket küldenek az ellenségre. Három oldalról védődeszkákkal ellátott stabil szerkezetek, melyeket frissen nyúzott állatok bőrével fednek be, hogy ne lehesen könnyen felgyújtani őket. (Később olyan könnyű tűzfegyvereket, ágyúkat hívnak így, melyek kőből készült lövedékeket alkalmaznak; ezeket kezdetben jellemzően tengeri ütközetekben használják.)

[274] Joinville egyik közvetlen vazallusa *(homme lige),* kilenc lovagjának egyike. A hadjáratba indulása előtt Saint-Urbain apátságának kegyes adományt tesz.

nektek, hogy valahányszor ránk hajítják a tüzet,[275] ereszkedjünk négykézlábra, és könyörögjünk a Mi Urunkhoz, hogy mentsen meg bennünket ebből a veszedelemből."

205 Amint az első lövést leadták, négykézlábra ereszkedtünk, ahogy tanácsolta. Az első lövés, amelyet leadtak, a két nacskavárunk közé érkezett, és az előttünk fekvő területre esett, melyet a sereg a folyó eltorlaszolása céljából alakított ki. Tűzoltóink felkészültek a tűz eloltására; és mivel a szaracénok nem tudtak rájuk lőni a két védőszárny miatt, melyeket a király csináltatott, egyenesen a felhők irányába lőttek, úgy, hogy a nyilak közvetlenül rájuk hullottak.

206 A görögtűz úgy nézett ki, hogy az elülső része, mely felénk tartott, akkora volt, mint egy *verjus*-s hordó,[276] a belőle kiinduló tűzcsóva pedig olyan hatalmas volt, mint egy nagy hajítódárda. Miközben jött felénk, akkora zajt csapott, hogy olyan volt, mintha a menny dörögne; egy sárkányra hasonlított, mely a levegőben repül. Akkora nagy világosságot keltett, hogy a táborban olyan tisztán lehetett látni, mintha nappal lett volna, a rengeteg tűz miatt, melyek a nagy világosságot keltették. Háromszor vetettek ránk görögtüzet azon az estén, csörlős számszeríjból[277] pedig négyszer hajítottak.

207 Valahányszor szent királyunk hallotta, amint görögtüzet lőnek ránk, felemelkedett ágyában, kezeit a Mi Urunk felé nyújtotta, és sírva azt mondta: „Szépséges Istenem, óvd meg az embereimet!" És valóban azt hiszem, hogy imái nagyon hasznosak voltak számunkra a bajban. Esténként, minden alkalommal, amikor a tűz lehullott, hozzánk küldte egyik kamarását, hogy megtudja, milyen állapotban vagyunk, és hogy a tűz nem tett-e kárt bennünk.

208 Az egyik alkalommal, mikor ránk lőttek, a görögtűz a macskavár mellé esett, melyet Courtenay uram emberei őriztek, és érintette a folyópartot. Erre előállt egy lovag, akit

---

[275] Értsd: görögtüzet. A görögtűz *(feu grégeois)* az ókorban és a középkorban használatos gyújtófegyverek gyűjtőneve, mely eredetileg ezek leghatékonyabb változatára, a Bizánci Birodalom „csodafegyverére" utal. (Később így neveznek minden olyan gyújtófegyvert, melyet a mongolok, az arabok vagy a keresztények a csatákban alkalmaznak.) A stratégiai jelentőségű fegyvert a bizánciak elsősorban tengeri ütközetek során használják, s nagy szolgálatot tesz nekik a sorsdöntő ütközetek alkalmával, így pl. Konstantinápoly arabok általi két ostromakor (674–678 és 717–718). Az ellenséges haderőnek súlyos veszteségeket képes okozni; különlegessége, hogy vízzel nem oltható, sőt bizonyos leírások szerint éppen a víz hatására „lobban be". Már az asszírok (Kr. e. 900 k.) használtak olyan tűzgyújtó anyagot, melyet nyilakkal küldtek az ellenségre, Thuküdidész (Kr. e. 500) is beszél olyan harci tűzeszközről, mely vízzel nem oltható. A bizánci görögtűz feltalálását (672) a krónikás „Hitvalló" Théophanész a Héliopoliszból (ma: Baalbek, Libanon) származó Kallinikosz személyéhez köti. Konsztantinosz Porphürogenétosz szerint a görögtűz titkos receptjét „egy angyal fedte föl az első nagy keresztény császár, Konsztantinosz előtt". Összetételét mély titok övezi, s hiába kerül bolgár vagy arab kézre egy-egy adag, nem képesek teljes hatóerejével reprodukálni. Nemcsak az összetétel, hanem a felhasználás módja is rejtély volt: a görögök ugyanis a túlnyomás elvén alapuló lángvetőket készítenek, agyaggránátokat töltenek meg a görögtűz anyagával, s nyilakat is használnak az ellenséghez való eljuttatásában. A titkot (melynek megtartását a Hagia Sophia egyik bronztáblája is előírja) oly jól sikerült megőrizni, hogy a pontos összetételről csak elméletek vannak. A lehetséges összetevők között – különböző kombinációkban – említik a következőket: salétrom, nafta, égetett mész, kén, szurok, fenyőgyanta, pirit, magnézium. Hadi, illetve égési tulajdonságait illetően újabban a *napalm*mal hozzák összefüggésbe. Ez esetben a görögtűz egyik – arabok által alkalmazott – változatáról van szó, pusztító ereje ennek sem lebecsülendő.

[276] A hordók űrtartalma tartományonként eltérő volt, 80–250 liter között változott. Később, amikor a borecet *(verjus)* után is adózni kell, az adó egységnyi mértékét 20 üvegnyi mennyiségben határozzák meg, ebből 20-25 literes űrtartalmú hordóra következtethetünk.

[277] A csörlős számszeríj a számszeríj elvén működik, de mind mérete, mind hatótávolsága jóval nagyobb; felhúzására (élesítésére) mechanikus szerkezetet alkalmaznak.

Aubigoiz-nak[278] hívtak: „Uram – mondta nekem –, ha nem segít rajtunk, mindnyájan megégünk; mert a szaracénok annyi nyilat lőttek ki, hogy olyan, mintha egy hatalmas égő sövény közeledne a várunkhoz.” Felkerekedtünk és odamentünk, és láttuk, hogy igazat mondott. Eloltottuk a tüzet, de mielőtt még eloltottuk volna, a szaracénok nyilakkal árasztottak el bennünket, melyeket a folyón keresztül lőttek ki ránk.

[Negyvennegyedik fejezet
A macskavárakat elégeti a görögtűz]

209 Nappal a király fivérei biztosították a macskavárak őrzését, és felmentek a vár felső emeletére, és onnan lőttek a szaracénokra számszeríjakkal, melyek nyilai elérték a szaracénok táborát. A király úgy határozott, hogy amikor a szicíliai király nappal őrzi a macskavárakat, nekünk éjszaka kell őriznünk azokat. Azon a napon, amelyen a szicíliai király teljesített nappal őrséget, nekünk pedig éjjel kellett, és nagy szomorúság töltött el bennünket, mert a szaracénok darabokra törték a macskavárainkat, a szaracénok fényes nappal előhozták a kőhajítót, amit addig még csak éjszaka tettek, és görögtüzet zúdítottak a macskavárainkra.

210 A hadigépeik olyan közel voltak a töltéshez, melyet a hadsereg azért hozott létre, hogy a folyót eltorlaszolja, hogy senki nem mert a macskavárakhoz menni a hadigépek miatt, melyek hatalmas köveket hajítottak, melyek az útra hullottak; ezért aztán a két macskavárunk leégett. A szicíliai király ettől annyira magán kívül lett, hogy bele akarta vetni magát a tűzbe, hogy eloltsa; míg ő dühös lett tőle, én és lovagjaim dicsértük érte Istent, mert ha nekünk kellett volna őrködnünk éjjel, mindannyian megégtünk volna.

211 Amikor a király ezt látta, odahívatta a sereg összes báróját, és mindegyiküket kérte, hogy adjanak neki fát a hajójukból, hogy egy védőgátat *(chat)*[279] építsenek, mellyel eltorlaszolják a folyót. Mondta nekik, hogy jól tudja, nincs más fa, melyből elkészíthetnék, mint azoknak a hajóknak a fája, melyek a felszereléseinket följebb hozták. Mindenki annyit adott, amennyit akart; és amikor elkészült a gát, a benne lévő fa értékét tízezer livre-re vagy még többre értékelték.

212 A király úgy tervezte, hogy a védőgátat addig nem tolják előre a töltésen, amíg el nem jön az a nap, amelyen a szicíliai királynak kell őrködnie, hogy helyrehozza a többi macskajáróval esett szerencsétlenséget, melyek az ő őrködése alatt égtek le. Amint határoztak, úgy is cselekedtek; mert alighogy megérkezett az őrségbe a szicíliai király, a védőgátat addig a helyig vitette, ahol a két másik macskavár lángba borult.

213 Amikor a szaracénok ezt meglátták, elhatározták, hogy mind a tizenhat hadigépüket a töltésre tolják, ahová a védőgát is érkezett. És amikor azt látták, hogy embereink félnek odamenni a védőgáthoz a kövek miatt, melyek a hadigépeikből arra a töltésre hullottak, melyen a védőgát odaérkezett, hozták a kőhajító gépet és görögtüzet vetettek a védőgátra, és teljesen lángba borították. Isten nagyon lovagiasan bánt velem és a lovagjaimmal, mert nagy veszélyben lettünk volna, ha éjjel őrködünk, mint ahogy hasonlóan jártunk volna a másik őrség alatt, amelyről fentebb beszéltem.

[Negyvenötödik fejezet
Átgázolás a folyón; Artois gróf halála]

214 Amikor ezt látta a király, magához hívatta a báróit, hogy tanácsot tartsanak. Egyetértettek egymással abban, hogy nem tudnak töltést építeni, mely lehetővé tenné

[278] Aubigoiz burgundi lovag személyét csak Joinville történetéből ismerjük.

[279] Az eredetiben használt *chat* itt ’védőgát, védőtorlasz, védőpalánk’ jelentésben értendő.

számukra, hogy a szaracénok mellé kerüljenek, mert az embereink nem képesek olyan gyorsan feltölteni az egyik oldalon, amilyen gyorsan ők lebontják a másikon.

215 Ekkor a *connétable,* Humbert de Beaujeu azt mondta a királynak, hogy jelentkezett nála egy beduin, aki azt mondta, hogy mutat neki egy jó gázlót,[280] ő viszont adjon neki ötszáz *bizantinus*t. A király azt felelte, beleegyezik, hogy ezt megadják neki, feltéve, hogy ő is megtartja, amit ígért. A *connétable* beszélt erről a beduinnal, aki azt mondta, hogy csak akkor mutatja meg nekik a gázlót, ha a pénzt előre odaadják neki. Eldöntötték, hogy odaadják, és úgy is tettek.

216 A király úgy határozott, hogy a hadsereg védelmét Burgundia hercege és a seregben lévő előkelő emberek fogják biztosítani, hogy ne lehessen kárt tenni benne; és hogy a király és három fivére átkel a gázlón, azon a helyen, melyet a beduinnak meg kellett mutatnia. Ezt a műveletet úgy készítették elő, hogy az átkelés hamvazószerdán[281] történjen, mely napon a beduin által jelzett gázlóhoz mentünk. Amint a hajnal pirkadni kezdett, minden ponton felkészültünk. És amikor készen álltunk, a folyóhoz mentünk, s lovainknak úszniuk kellett. Amikor a folyó közepére értünk, földet találtunk, ahol a lovainknak leért a lába. A folyó partján pedig jó háromszáz szaracént találtunk, akik mind a lovaik hátán ültek.

217 Ekkor így szóltam embereimhez: „Urak, csak jobb kéz felé figyeljenek, és ne nézzenek balra! Mert mindenki ezen az oldalon halad, a part pedig iszapos, a lovak elcsúsznak, az embereket maguk alá szorítják, és a vízbe fojtják őket.” És ez bizony igaz volt, mert voltak, akik vízbe fúltak az átkelésnél, a vízbe fulladt többek között Jean d’Orléans[282] úr, aki egy sárkánykígyós lobogó alatt harcolt. Úgy egyeztünk meg, hogy a folyó folyásával szembe fordulunk, és rátaláltunk a száraz útra, és átkeltünk rajta úgy, hogy Istennek hála, közben egyetlen emberünk sem esett el; és amint átkeltünk, a törökök elmenekültek.

218 Úgy állapodtunk meg, hogy a templomosok adják az elővédet, Artois grófja pedig a második csapattestet vezeti a templomosok után. Mégis úgy esett, hogy Artois grófja, mihelyt átkelt a folyón, embereivel együtt a törökökre vetette magát, akik elmenekültek előlük. A templomosok a tudtára adták, hogy nagy sértést követett el velük szemben, amikor mögöttük kellett volna haladnia, mégis előre ment; és arra kérték, engedje, hogy ők menjenek elöl, amint azt a király eldöntötte. Az történt, hogy Artois grófja nem mert válaszolni nekik Fourcaut de Merle[283] úr miatt, aki őt a kantárnál fogva tartotta. Ez a Fourcaut de Merle, aki igen jó lovag volt, semmit sem hallott abból, amit a templomosok mondhattak a grófnak, mivel süket volt; és folyton azt kiáltotta: „Rontsunk rájuk! Rontsunk rájuk!”

219 Amikor a templomosok ezt látták, arra gondoltak, hogy szégyenben maradnak, ha engedik Artois grófját előttük haladni; egymással versengve megsarkantyúzták lovaikat, és üldözőbe vették a törököket, akik Manszúra városán keresztül menekültek előlük, egészen a Kairó mellett fekvő mezőig. Amikor vissza akartak fordulni, a törökök gerendákkal és fadarabokkal dobálták őket az utcákon, melyek keskenyek voltak. Ott vesztette életét Artois grófja, Coucy ura, akit Raoulnak hívtak,[284] és oly sok más lovag, akiknek a számát háromszázra becsülték. A templomosok, ahogyan azt később a nagymesterük mondta nekem, kétszáznyolcvan fegyverest veszítettek, mindannyian lovas harcosok voltak.

---

[280] A gázló eszerint a Bahr asz-Szagír ágon volt, a keresztesek tábora alatt.

[281] 1250. február 8-án.

[282] Jean d’Orléans (1200 k.–1250) zászlósúr II. Jean Payen d’Orléans-nak, Montpipeau urának Marie d’Orléans-nal (†1280 u.) kötött házassága jogán viseli a d’Orléans címet. A Payenek jelentős főúri család, Champagne és Anjou területén voltak birtokaik, a család tagjai a szentföldi küzdelmekben is rendre megjelennek. I. Jean Payen d’Orléans (1175 k.–1224), II. Fülöp Ágost pincemestere részt vett a IV. keresztes hadjáratban, és a Latin Császárságban maradt.

[283] A La Marche grófságból származó Guy Fourcaut lovag Saint-Germain-Beaupré ura.

[284] II. Raoul de Coucy (1202 u.–1250. április 6.), III. Enguerrand de Coucy elsőszülött fia.

[Negyvenhatodik fejezet
A sebesült és csapdába került Joinville-t Anjou grófja kiszabadítja]

220 Lovagjaimmal együtt elhatároztuk, hogy rátámadunk arra a néhány törökre, akik bal kéz felől a táborunkban éppen zsákjaik megtöltésével voltak elfoglalva, s így is cselekedtünk. Miközben üldöztük őket, észrevettem, hogy az egyik szaracén lóra akar szállni, egy lovagja tartotta neki a kötőféket.

221 Amint a két kezét a nyeregre rakta, hogy felszálljon, lándzsámat a hóna alá döftem s megöltem. Amikor a lovagja ezt látta, odahagyta urát és a lovát, s ahogy elhaladtam előtte, lándzsájával a hátam közepére sújtott. Ezzel a lovam nyakára döntött, s olyan szorosan tartott, hogy nem tudtam kirántani a kardomat, melyet a derekamra csatolva viseltem, így kénytelen voltam azt használni, amelyik a lovamhoz volt kötve. S amikor látta, hogy sikerült kardot rántanom, visszahúzta a lándzsáját, s otthagyott.

222 Mikor lovagjaimmal együtt kiértünk a szaracénok táborából, észrevettük, hogy egy csapat török, akiknek számát jó hatezerre becsültük, elhagyta szálláshelyét, s a mezőn át felénk közeledik. Ahogy megláttak bennünket, reánk vetették magukat, s megölték Hugues de Tréchatil uraságot,[285] Conflans hűbérurát, aki az én zászlóm alatt harcolt. Én és lovagjaim[286] megsarkantyúztuk lovainkat, Raoul de Vanon úr segítségére siettünk, aki szintén parancsnokságom alá tartozott, s akit a törökök már a földre löktek.

223 Miközben onnan visszafelé jöttem, a törökök lándzsáikkal ütni kezdtek. A reám nehezedő súly hatására a lovam térde megroggyant, én pedig átestem a fülei között, majd amilyen gyorsan csak tudtam, ismét fölegyenesedtem, pajzsomat a nyakamban, kardomat a kezemben tartva. Érard de Severey úr (Isten oldozza őt föl!), aki mellettem volt, akkor hozzám fordult, s azt mondta, hogy húzódjunk vissza egy lerombolt ház közelébe, s ott várjuk ki, amíg a király megérkezik. Ahogy arrafelé igyekeztünk, ki gyalog, ki lóháton, egy nagy csapat török keresztezte utunkat és támadt ránk. A földre taszítottak, keresztülgázoltak rajtam, s elragadták nyakamból a pajzsomat is.

224 Mikor túljutottak rajtunk, Érard de Severey úr visszajött hozzám, hogy a járásban segítségemre legyen, s így mentünk el a lerombolt ház faláig, ahová visszavonult még Hugues d'Escot, Ferris de Loupey és Renaud de Menoncourt uraság is. Ekkor a törökök minden oldalról megrohamoztak bennünket; egy részük felül behatolt a lerombolt házba, s lándzsáikkal onnan döfködtek minket. Akkor lovagjaim azt mondták, tartsam lovaik kötőfékét, hogy megakadályozzam elmenekülésüket, s ezt meg is tettem. Embereim olyan derekasan küzdöttek a törökök ellen, hogy őket dicsérte a hadsereg valamennyi bölcs vitéze s mindenki, aki látta az eseményeket vagy hallott róluk.

225 Ott sebesült meg a harcokban Hugues d'Escot uraság az arcát ért három kardvágástól, Raoul úr, valamint Ferris de Loupey uram is a vállára mért kardcsapástól. Oly mély volt a sebe, hogy a vér úgy ömlött a testéből, ahogy a bor folyik a hordó csapjából. Érard de Severey úr olyan súlyos kardvágást kapott az arcába, hogy attól az orra leesett az ajkára. Szent Jakab urat

---

[285] Hugues de Tréchatil (Til-Châtel; 1220 k.–1250) zászlósúr, Conflans ura, a burgundi herceg vazallusa.

[286] A következőkben döntően a Joinville közvetlen parancsnoksága alatt harcoló lovagokról van szó, rájuk nézve az alapforrás az ő krónikája. Joinville kilenc lovaggal indul a Szentföldre, s gondja van arra, hogy mindegyiküket felsorolja, valódi emléket állítva nekik: Hugues de Trichastel (Til-Châtel) mellett Hugues de Landricourt a másik zászlósúr, a többi lovag: Gautier d'Ecurey, Gautier de Curel, Érard de Severey (Sivry-sur-Ante), Raoul de Vanou (Wanou/Vanault)-le-Châtel, Renaud de Menoncourt, Ferry de Loupey (Louppy) és Hugues d'Écot-la-Combe. Mindez azt feltételezi, hogy Joinville kb. 500 fős kontingenssel vesz részt az egyiptomi hadjáratban.

juttatta eszembe ekkor, akihez imígyen könyörögtem: „Szépséges Szent Jakab uram, segíts meg engem, s ments meg ebből a bajból!”[287]

226 Mikor imámat befejeztem, Érard de Severey úr így szólt hozzám: „Uram, ha úgy véled, hogy sem nekem, sem utódaimnak nem fognak szemrehányást tenni miatta, elmennék, hogy segítséget kérjek nektek Anjou grófjától, kit ott látok a mező közepén.” Erre így feleltem neki: „Érard uram, nekem úgy tűnik, nagy tisztesség volna az ön részéről, ha a mi életünk megmentése érdekében segítségért menne, mert hát az öné is igencsak nagy veszélyben van.” S valóban igazat szóltam akkor, mert Érard úr később ebbe a sebesülésbe halt bele. Valamennyi ott lévő lovagom véleményét is megkérdezte, akik mind egyetértettek azzal, amit én mondottam. Ezt hallván arra kért, hogy engedjem szabadon a lovát, melyet a többiekével együtt én tartottam kantárszáron, s ezt meg is tettem.

227 Elment tehát Anjou grófjához, s kérte, legyen a segítségünkre. A kíséretében lévő nemesurak egyike megpróbálta lebeszélni, de a gróf azt mondta, hogy ő megteszi, amit a lovagom kér tőle. Felénk fordult, s a kantárt megeresztve sietett segítségünkre, több harcosa pedig lovát sarkantyúzva követte őt. Amint a szaracénok meglátták, hogy jönnek, tüstént békén hagytak minket. A harcosok élén kardját marokra fogva Pierre d’Alberive[288] úr közeledett felénk; de mikor látta, hogy a szaracénok tőlünk már odébbálltak, a Raoul de Vanon urat fogva tartó ellenség közé rontott, s a sebesült lovagot kiszabadította.

[Negyvenhetedik fejezet
A királyi derékhad megtámadja a szaracénokat]

228 Nos, miközben ott álltam ló nélkül, sebesült lovagjaim körében, egyszerre csak nagy zaj, trombitaharsogás és hangos dobszó közepette odaérkezett a király is a teljes derékhaddal, s megállt egy földsáncon. Soha nem láttam még ilyen gyönyörű lovagot, vállaival az összes harcosa fölé emelkedett, fején aranyozott sisak, kezében német kard[289] csillogott.

229 Amint ott megállt, a csapatában lévő jó lovagok, kiket korábban név szerint is említettem, s több más derék vitéz is, akik még vele voltak, rávetették magukat a törökökre. S tudjátok meg, hogy igen szép haditett volt ez, mert senki nem lőtt nyíllal vagy számszeríjjal,[290] a törökök és a mieink a harcban összekeveredtek egymással, és buzogánnyal vagy karddal folytattak kézitusát. Egyik fegyvernököm, aki az előbb a zászlómmal együtt elfutott, de mostanra visszatért hozzám, magával hozta egyik flamand csataménemet is, fölszálltam rá, s szorosan a király mellett helyezkedtem el.

230 Ahogy ott álltunk egymás mellett, odajött a királyhoz Jean de Valéry úr,[291] a tapasztalt lovag, s azt indítványozta, hogy húzódjunk vissza jobb kéz felé a folyó mentén, ezáltal segítséget kaphatunk a burgundi hercegtől s mindazoktól, akiket a tábor őrizetére hátrahagytunk. Így a harcosai inni is tudnának, mert ekkorra már igencsak nyomasztó volt a hőség.

231 A király parancsot adott gyalogos katonáinak, hogy hívják oda jó lovagjait, akikkel együtt szokott tanácskozni, név szerint említve őket. A katonák el is mentek értük a harcmezőre, ahol kemény küzdelem folyt köztük s a törökök közt. Amint megérkeztek, a király a véleményüket kérte, ők pedig azt mondták, hogy nagyon jónak tartják Jean de Valéry úr javaslatát. A király erre kiadta a parancsot, hogy a derékhad egységei Saint-Denis zászlajával az

---

[287] Szent Jakabról lásd a 83. jegyzetet.

[288] Róla csak Joinville-től van információnk.

[289] Azaz hosszúkard: súlyos (kb. 1,5-1,8 kg), egyenes (90-110 cm hosszú) pengéjű, kétkezes, markolatán véggombos fegyver.

[290] A számszeríj lovagiatlan fegyver voltáról lásd a 170. jegyzetet.

[291] Jean de Valéryről lásd a 241. jegyzetet.

élükön vonuljanak jobb kéz irányába a folyóhoz. Amint a királyi csapatok elindultak, ismét hangos trombitaszó és dobpergés, valamint szaracén kürtök zaja hallatszott.

232 Alig tettünk meg egy kis utat, amikor több üzenet is érkezett Poitiers grófjától, a király fivérétől, Flandria grófjától és sok más nemesúrtól, kik mind arra kértek minket, hogy ne menjünk tovább, mert a törökök annyira szorongatják őket, hogy képtelenek utolérni bennünket. A király újra összehívta valamennyi bölcs lovagját a tanácsba, s ezúttal mindannyian azt ajánlották neki, hogy várjon. Kis idő múltán visszatért Jean de Valéry úr, aki rosszallását fejezte ki a királynak s tanácsadóinak a várakozás miatt. Azután mindannyian egyetértettek, hogy folytassák útjukat a folyó mentén, amint de Valéry úr korábban javasolta.

233 Ekkor azonban megjelent a királynál a *connétable,* Imbert de Beaujeu, s tudatta vele, hogy másik fivére, Artois grófja Manszúránál[292] egy házba beszorulva védi magát, s kérte, siessen a segítségére. Így felelt a király: „*Connétable,* menjen ön elöl, én pedig követem." Felajánlottam lovagi szolgálataimat a *connétable*-nak, aki ezt nagyon megköszönte. Felkerekedtünk tehát, hogy Manszúrába menjünk.

234 Később egy buzogányos harcos vágtatott oda a *connétable*-hoz, s rémülten közölte, hogy a királyt bekerítették, s a törökök elvágták a hozzá vezető utat. Ahogy megfordultunk, láttuk, hogy valóban legalább ezren voltak a király s mi közöttünk, kik mindössze hatan voltunk. Így szóltam ekkor a *connétable*-hoz: „Uram, nincs erőnk ahhoz, hogy ennyi emberen keresztül eljussunk a királyhoz. Menjünk inkább fölfelé, hogy ez az árok, mit maga előtt lát, elválasszon minket tőlük, s így majd ismét eljuthatunk a királyhoz." A *connétable* úgy tett, amint tanácsoltam. És tudjátok meg, hogy ha figyeltek volna ránk, megöltek volna mindnyájunkat, de ők csak a királlyal s a többi nagyobb csapategységgel törődtek, s rólunk azt hitték, hogy közülük valók vagyunk.

[Negyvennyolcadik fejezet
A keresztényeket visszaverik a folyón; Joinville védi a hidat; Bretagne grófja Manszúrából visszatérve visszavonul]

235 Miközben a folyón lefelé visszatértünk a folyóág és a folyó közé, láttuk, hogy a király már a folyóhoz érkezett, és a törökök odahozták a király többi hadtestét is, buzogánnyal és karddal ütötték-vágták őket; és az összes többi hadtestet a folyóba dobták a királyéival együtt. Olyan nagy volt a vereség, hogy embereim közül sokan úszva próbáltak meg átkelni a burgundi herceg oldalára, amit nem tudtak megtenni, mert lovaik fáradtak voltak, és igen nagy meleg volt már; és miközben lefelé haladtunk, azt láttuk, hogy a folyót lándzsák és pajzsok borítják, és lovak és emberek, akik megfulladtak és elvesztek.

236 Egy kis hídhoz érkeztünk, mely a vízfolyás fölött vezetett; azt mondtam a *connétable*-nak,[293] hogy itt kell maradnunk, hogy megvédjük ezt a kis hidat, „mert ha otthagyjuk, ezen az oldalon fognak a királyra támadni; és ha embereinket két oldalról rohamozzák meg, nagy a veszélye, hogy alulmaradnak". És így is tettünk. És azt mondták, hogy azon a napon mind elvesztünk volna, ha a király nincs személyesen jelen. Mert Courtenay ura[294] és Jean de

---

[292] Manszúra (Mansourah, al-Manszúra, 'Győzedelmes') Kairó védelme szempontjából stratégiai fontosságú város Alsó-Egyiptomban, a Nílus deltájában. Szaladin szultán unokaöccse, al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín alapítja 1219-ben, apjának, al-Malik al-Ádil Szaif ad-Dín szultánnak a keresztények fölötti győzelme emlékére (1218 tavaszán megakadályozza, hogy a keresztesek bekerítsék Damiettát, melyet majd augusztus 24-én foglalnak el). A manszúrai ütközetre 1250. február 8. és 11. között kerül sor. Katonailag – igen súlyos veszteségek árán – a keresztesek győzelmével végződik, ám a további események, a sikeres arab ellentámadás a hadjárat teljes kudarcához vezetnek. Lajos király április 7-én kerül fogságba, és május 7-én szabadul.

[293] V. Imbert de Beaujeu-nek.

[294] I. Pierre de Courtenay-Champignelle, lásd róla a 252. jegyzetet.

Seignelay[295] mesélték nekem, hogy hat török érkezett, és a királyt elfogták, és a lova kantárjánál fogva vezették, majd teljesen egyedül kiszabadította magát, hatalmas kardcsapásokat mérve rájuk. És amikor az emberei látták, hogy saját maga védi magát, felbátorodtak és lemondtak a folyón való átkelésről, és visszafordultak, hogy segítsenek a királynak.

237 Egyenesen felénk, akik a kis hidat védtük, jött Pierre, Bretagne grófja, aki egyenest Manszúrából érkezett, az arcán egy kardvágás okozta sebesüléssel, úgyhogy a vér a szájába folyt. Egy alacsony, erős lovon ült; a gyeplőt a nyeregkápára dobta, és két kézzel tartotta, hogy emberei miatt, akik mögötte haladtak és igencsak sürgették, meg ne botoljon. Úgy tűnt, hogy kevésre becsüli őket, mert amikor szájából a vért kiköpte, nagyon gyakran azt mondta: „Hohó! az Isten fejére mondom, látjátok ezeket a csavargókat!" A csapatteste végén jött Soissons grófja és Pierre de Noville uram, akit Caiernek hívtak,[296] aki számos sebet szerzett azon a napon.

238 Miután áthaladtak, és a törökök látták, hogy védjük a hidat és szembenézünk velük, békén hagyták őket. Odafordultam Soissons grófjához, akinek az elsőfokú unokatestvérét vettem nőül, és azt mondtam neki: „Uram, azt hiszem, jól tenné, ha itt maradna és védené ezt a kis hidat; mert ha ezt a hidat elhagyjuk, ezek a törökök, akiket itt lát magunk előtt, rajta keresztül ránk rohannak, és így a király elölről is és hátulról is ostrom alá kerül." Megkérdezte, hogy ha ő marad, maradok-e én is; én azt feleltem: „Igen, nagyon szívesen." Mikor a *connétable* ezt meghallotta, azt mondta nekem, hogy ne menjek el onnan addig, míg vissza nem tér, és segítséget nem hoz nekünk.

[Negyvenkilencedik fejezet
Joinville, akit megtámadnak a szaracénok, továbbra is védi a hidat]

239 Így ott maradtam csataménem hátán, Soissons grófja a jobbomon, Pierre de Noville uram pedig tőlem balra állott. Ekkor felbukkant egy török, aki a király csapatteste felől érkezett; mögöttünk volt, és hátulról egy buzogánnyal Pierre de Noville uramra sújtott, aki a reá mért csapástól lova nyakára borult, majd a török a híd másik oldalára rontott, és az övéi közé vetette magát. Mikor a törökök látták, hogy nem hagyjuk a kis hidat, átkeltek a patakon, és a patak és a folyó között sorakoztak fel, ahogy korábban mi is tettük, mikor lefelé jöttünk. Mi pedig úgy álltunk fel velük szemben, hogy azonnal támadásba tudjunk lendülni, ha a király felé akarnának megindulni, és ha át akarnának kelni a kis hídon.

240 Előttünk a király két fegyveres harcosa *(serjans)* állt, az egyiknek Guillaume de Boon[297] volt a neve, a másiknak Jean de Gamache,[298] akik ellen a törökök, akik a folyó és a patak között helyezkedtek el, egy csomó gyalogos közkatonát küldtek, s akik sárrögökkel dobálták őket; ránk egyet sem tudtak dobni. Végül hoztak egy gyalogos közkatonát, aki

[295] Jean de Falvy-Seignelay, a burgundi herceg vazallusa.

[296] Pierre Caier de Pierrepont (1204 k.–Manszúra, 1250. február 12.), Neuville-ből (ma: Aisne megye). A Pierrepont családból 12 lovag vesz részt a VII. keresztes hadjáratban, köztük Pierre másod-unokatestvére, Raoul de Pierrepont (1228/34–1250), Vanault-le-Châtel ura, Joinville vazallusa és kilenc lovagjának egyike.

[297] Guillaume de la Motte-Broon, breton lovag, Broons (ma: Côte d'Armor megye, Bretagne) ura. A Saint-Malô közelében fekvő kereskedőváros két kis folyójának neve *(Rosette* és *Damiette)* Guillaume lovag hősiességének emlékét őrzi.

[298] Valószínűség az eredetüket a Karolingokig visszavezető Gamache család egyik képviselője. A család Pikárdia északi részéről származik (Gamaches, ma: Somme megye), egyik tagja, Mathieu de Gamache (†1239) részt vett a III. keresztes hadjáratban. A családnak ez időben több harcképes korban lévő férfi tagja van, de egyiküket sem hívják Jeannak.

háromszor hajított görögtüzet rájuk. Az egyik esetben Guillaume de Boon kerek pajzsával elkapta a görögtüzes edényt, mert ha a tűz belekapott volna, teljesen megégett volna.

241 Egészen elborítottak bennünket a nyilak, melyek elvétették a két fegyverest. Ekkor az történt, hogy egy kóccal kitömött mellényt találtam, mely az egyik szaracéné volt. A felhasított felét magam felé fordítottam, és a zekéből pajzsot csináltam magamnak, ami nagyon jó szolgálatot tett, mert a nyilaiktól csak öt helyen sebesültem meg, a csataménem pedig tizenöt helyen. Még az is történt, hogy az egyik joinville-i emberem odahozott nekem egy zászlót, melyen a lándzsavassal díszített címerem volt. És valahányszor azt láttuk, hogy a szaracénok szorongatták a harcosokat, rájuk rontottunk, ők pedig elmenekültek.

242 A jó Soissons gróf, ebben helyzetben, melyben találtattunk, tréfálkozott velem, és azt mondta: „*Sénéchal,* hagyjuk ezt a csőcseléket, hadd ordítozzon, mert, Isten kalapjára mondom (– ahogy szokása volt esküdözni –),[299] fogunk mi még, ön és én, erről a napról a hölgyek szobájában beszélgetni."

[Ötvenedik fejezet
Joinville csatlakozik a királyhoz. A szaracénok veresége. Táborukat kifosztják a beduinok]

243 Este, amikor a nap már lenyugodott, a *connétable* kivezényelte a király gyalogos íjászait, s felsorakoztatta őket előttünk. Alig tették azonban lábukat a számszeríj kengyelébe, a szaracénok máris futásnak eredtek, s nem törődtek többé velünk. Akkor hozzám fordult a *connétable:* „No, *sénéchal,* ez igazán jól sikerült! Most pedig menjen a királyhoz, s el ne mozduljon mellőle, míg csak a sátrába vissza nem tér!" Alighogy megérkeztem királyunkhoz, Jean de Valéry úr is megjelent, és így szólt hozzá: „Nagyuram, Châtillon úr[300] kérve kéri önt, hogy biztosítsa számára az utóvédet." A király ezt örömest vállalta, s nyomban útnak is eredt. Mialatt hozzájuk tartottunk, levétettem vele sisakját a fejéről, s a saját vaskalapomat nyújtottam oda neki, hogy könnyebben jusson levegőhöz.

244 Ekkor, miután átkelt a folyón, odajött hozzánk Henry de Ronay[301] testvér, az ispotályos rend prépostja, s megcsókolta a király páncélba bújtatott kezét. A kérdésre, hogy van-e valamilyen híre Artois grófjáról, a király fivéréről, azt felelte, hogy bizony meg van arról győződve, hogy Artois grófja már a paradicsomban van. „Ejnye, jó uram – vigasztalta a királyt –, ne bánkódjál, hiszen egyetlen francia királynak sem jutott oly nagy dicsőség osztályrészül, amekkora néked adatott. Úszva keltél át egy folyón, hogy megküzdj ellenségeiddel, szétverted s elűzted őket a csatamezőről, megszerezted hadigépeiket és szállásaikat, ahol ma este már te nyugodhatsz." A király azt felelte erre, hogy imádjuk Istent mindazért, amiben őt részesítette, s eközben szemeiből hatalmas könnycseppek gördültek alá.

245 Ahogy a táborhelyhez értünk, éppen azt láttuk, hogy egy már lebontott sátor kötelékeit az egyik oldalán szaracén gyalogosok tartották, a másik oldalon meg a mi közkatonáink. A

---

[299] Más forrás is megerősíti, hogy a Nesle dinasztiából származó II. Jean de Soissons számára kedves fordulat lehetett ez a fogadkozás, erre utal, hogy a gróf ragadványneve: *La Coiffe Dieu* 'Isten Kalapja' (MONFRIN, **242**). Másik ragadványneve (*Le Bègue* 'a Dadogós') viszont arra utal, hogy időnként korlátozott lehetett a kifejezőkészsége. Lásd még róla a 62. jegyzetet.

[300] V. Hugues de Châtillon (1196–1289), Saint-Pol és Blois grófja.

[301] Valójában Jean de Ronay (1244–1250. február 11.), a johannita rend második embere *(vice-magister),* a rend *prior*jának (Guillaume de Châteauneuf; 1242–1258) fogsága idején *prior ad interim.* Mindketten részt vesznek az Alphonse de Poitiers által indított támadásban, majd a fáriszkúri összecsapásban, ahol Jean de Ronay életét veszti.

templomos rend nagymesterével[302] rájuk vetettük magunkat, mire széjjelszaladtak, a sátor pedig a mi embereinknél maradt.

246 Részt vett ebben az ütközetben sok, szemérmetlen módon hetvenkedő ember, akik azonban mind megfutamodtak, s fejvesztett menekülésbe fogtak a kis hídon át, melyről az előbb már szóltam. Egyetlenegyet sem sikerült magunk mellett tartanunk. Megneveznék néhányat közülük, de eltekintek tőle, mivel nincsenek már az élők sorában.

247 Feltétlenül szólnom kell azonban Gui Mauvoisin[303] uraságról, mert ő tisztességgel tért meg Manszúrából. Az egész utat, amelyet a *connétable* és én megtettünk fölfelé, ő megtette lefelé is; ugyanis az történt, hogy a törökök, éppen úgy, ahogy visszavetették Bretagne grófját és derékhadát, visszaverték Gui Mauvoisin úr és harcosai támadását is. Ő és emberei nagy dicsőséget szereztek maguknak azon a napon. Nem csoda, hogy ily elismerésre méltó viselkedésről tettek tanúbizonyságot, hiszen – s ezt olyanoktól hallottam, akik jól ismerték a helyzetét – egész derékhadát (vagy kis híján az egészet) olyan lovagok alkották, akik az ő családjából vagy pedig fő hűbéresei *(hommes liges)*[304] közül kerültek ki.

248 Miután megfutamítottuk és szálláshelyükről elűztük a törököket, s nekünk már egyetlen harcosunk sem maradt az ő elhagyott táborukban, a nagy számban ott lévő beduinok megrohamozták a szaracénok sátrait. Semmit a világon nem kíméltek, sőt a táborból magukkal vittek mindent, amit csak menekülés közben a szaracénok otthagytak. Azt azonban soha senki nem mondta róluk, hogy a beduinok azért, mert meglopták s kifosztották a szaracénokat, akiknek pedig alattvalói voltak, alábbvalók lennének náluk, mert az ő népüknél ez így szokás; mint ahogy az is, hogy mindig a gyöngébbet támadják meg.

[Ötvenegyedik fejezet
A beduinokról][305]

249 Mivel tárgyam szempontjából érdekes, elmondom nektek, hogy milyen emberek is a beduinok. A beduinok nem Mohamedben hisznek, hanem Ali törvényében, aki Mohamed nagybátyja[306] volt. Hisznek továbbá a Hegy Öregjében is, akit az *asszaszinok*[307] látnak el

---

[302] A templomos rend nagymestere (1247–), korábban a lovagrend aquitániai tartományának a *praeceptora* (1236–) Guillaume de Sonnac (Saunhac/Saunhaď/Sonnay/Wilhelmus de Sonayo; 1200 k.–Fáriszkúr, 1250. február 11.). Alphonse de Poitiers az o közreműködésével készíti elő a keresztes hadjáratot. (Akkonból 1248 szeptemberében érkezik Ciprusra az előkészítő munka befejezésére.) Manszúránál február 8-án megsebesül, fél szemét elveszti, 11-én pedig elesik Fáriszkúrnál.

[303] IV. Gui (Guy) de Mauvoisin, Champagne grófjának hűbérese, a Mantes (ma: Yvelines megye, Île-de-France) vidékén lévő Rosny ura (1201–1252). Részt vett már a „bárók keresztes hadjáratában" (1239) is, és szerencsésen megmenekült a Bar hercege által indított meggondolatlan támadásból.

[304] Itt különösen jól látszik, hogy Joinville milyen kivételes erőt tulajdonít a közvetlen vazallusi kötelékeknek.

[305] A beduinok (arab *badavi,* 'a sivatag lakói') a közel-keleti sivatagok nomád, többségében arab nyelvű népessége, sajátos kultúrával és társadalmi struktúrával. Döntően Arábia, Szíria, Irak és Jordánia területén élték vándorló életmódjukat. Az *északi arabok* Adnan (Kr. e. 122), vagyis Iszmáil, tehát Ábrahám (Ibrahim) leszármazottainak tekintik magukat (és szemben állnak a *déli arabokkal*). Társadalmuk hierarchikus, megélhetésük és megbecsültségük attól is függ, hogy mely állatok tenyésztésével foglalkoznak: a legmagasabb szinten a teve-, majd a juh- és kecske-, végül a marhapásztorkodók csoportja van. A társadalom alapegysége a törzs és a nagycsalád, melyeknek vezetőit egységesen *sejk*nek hívják.

[306] Ali ibn-Tálib (600–661), a negyedik kalifa Abu Tálibnak (550–619), Mohamed próféta nagybátyjának volt a fia, Mohamednek tehát nem nagybátyja, hanem unokaöccse és veje. Tőle származtatják a síitákat. A síiták Ali hetedik utódját, Iszmáilt tekintik az utolsó törvényes imámnak (765–). Az iszmáiliták vezetésével jön létre a Fátimida Kalifátus, amely végül Egyiptomban stabilizálja hatalmát. Al-Musztanszir (1036–1094) uralkodása

élelemmel. Úgy tartják, hogy ha az ember az uráért vagy valamely jó ügyért hal meg, akkor a lelke jobb testbe költözik, s kellemesebb sorsa lesz, mint azelőtt volt. Ezért aztán az asszaszinok nem félnek attól, hogy miközben a Hegy Öregjének valamely parancsát teljesítik, megölik őket. De hagyjuk most a Hegy Öregjét, s beszéljünk inkább a beduinokról.

250 A beduinok nem városokban, falvakban vagy várakban laknak, hanem kinn a mezőn ütnek tanyát. Háznépüket, asszonyaikat és gyerekeiket éjszakára – vagy ha rossz idő van, nappalra is – a hölgyek szekereihez hasonló sátorfélékben helyezik el, melyeket hordóabroncsokból s hozzájuk erősített rudakból készítenek, s az abroncsok tetejére pedig timsóval kikészített, damaszkuszi bőrnek nevezett birkabőröket dobnak. Maguk a beduinok földig érő, nagy birkabundát viselnek, mely egész testüket takarja.

251 Ha este esik az eső, és ha rossz idő van éjszaka, bundájukba beburkolódznak, lovaikat szabadon engedik, s hagyják, hogy a közelükben legelésszenek. Másnap reggel azután bundáikat kiterítik a napra, dörzsölik, *appretálják* őket, s hamarosan semmi sem árulja el, hogy előző este nedvesek voltak. Hitük tanítása szerint senki nem halhat meg máskor, mint a neki rendelt napon, ezért aztán nem hajlandók páncélt viselni, s amikor gyermekeiket megátkozzák,

---

alatt megindult a kalifátus hanyatlása. Halála után utódjának szánt fiát, Nizárt meggyilkolják és legfiatalabb gyermekét, al-Musztaalit emelik trónra. Egyiptomban a musztaalita iszmáiliták válnak meghatározó tényezővé, míg a nizárita csoportok csoportok Perzsiában és Szíriában szilárdítják meg helyzetüket.

[307] A *Hegy Öregje (Sejk al-Dzabal)* nevet elsőként Hasszán ibn al-Szabbah (perzsa változatban: Haszan ibn asz-Szabbáh (1036 k.–Alamút, 1124), jemeni eredetű családból származó, a perzsiai Kom városában született jeles síita-iszmáilita teológus és tudós kaphatta, aki élete során bejárja a korabeli iszlám világ legjelentősebb szellemi és politikai központjait (Iszfahán, Damaszkusz, Kairó), végül Alamút várában telepszik meg, melyet békés úton (tekintélyével) foglal el (1090). A várban jelentékeny erődítési munkálatokat végeztet, s értékes könyvtárat hozva létre benne, igen fontos szellemi központtá fejleszti. A *Hegy Öregje* nevet, illetve címet később több más, iszmáilita vallási irányzathoz tartozó *nizárita* szektavezető viseli, elsősorban Szíriában. Közülük nagy szerepet játszik Rasíd ad-Dín Szinán (1126/1135–1192) („Hegy öregje”:1163–), aki fokozatosan kiépíti Szíria területén az asszaszinok „államát”. Ennek során több fontos várat (Kadmusz, al-Kahf) vesz birtokba. Fővárosa a bizánci eredetű erőd, Maszjáf vára lesz, melyet az asszaszinok IV. Raymond de Toulouse-tól (Raymond de Saint-Gilles; 1042–1105), Tripolisz grófjától (1102–) vásárolnak meg (1145). Az asszaszinok síita, iszmáilita vallási csoportosulás, konspirációs alapon működő titkos társaság. Noha több fegyveres konfliktus bontakozik ki velük, sem Szaladin (akit speciális testőrség véd ellenük), sem pedig Oroszlánszívű Richárd nem törekszik a felszámolásukra. A templomosokkal és a johannitákkal vívnak kemény harcokat. Hanyatlásukat Alamút eleste és felprédálása (Hülegü, 1256), majd Maszjáf mongolok általi bevétele (1260) jelzi. Baibarsz al-Bundukdári egyiptomi szultán ez utóbbit a nizáriták segítségével ugyan visszafoglalja, de 1273-ban az összes asszaszin várat és területüket saját birodalmához csatolja. Számos legenda övezi a szektát, mely több politikai gyilkosságot követett el – az egyik leghírhedtebb a Montferrati Konrád jeruzsálemi király elleni merénylet (Türosz, 1192. április 28.) –; ez időben elterjedt hiedelem volt, hogy célpontjaik között szerepel II. Fülöp Ágost, Oroszlánszívű Richárd, a mindenkori német-római császár és maga IX. Lajos is. Előfordult ugyanakkor, hogy a keresztesekkel alkalmi szövetségben tevékenykedtek, s volt olyan időszak is, amikor a szekta hatalmi terjeszkedésének útjában álló muszlimokat gyilkoltak meg. *Asszaszin* nevük az arab *hasis* (’száraz fű’, majd ebből: ’kábítószer’) szóval van kapcsolatban, és ’hasishasználó’-t jelent. A muszlim vallás- és jogtudósok a 12–13. század folyamán különösen elterjedt drogfogyasztást vallási eretnekség gyanánt értelmezték és az iszlám társadalomra nézve veszélyesnek ítélték, a síita nizárita csoportra tehát az arab szerzők megvető értelemben használták az *asszaszin* szót. Az európai nyelvekben a keresztesek nyomán terjed el, akik a szíriai araboktól veszik át a kifejezést a szíriai nizáriták megnevezésére. Danténál a *perfido assassin* jelentése ’olyan ember, aki pénzért gyilkol’; a francia, angol, olasz, spanyol nyelvben ’orgyilkos’ jelentésben honosodik meg. A nyugati gondolkodásba beleivódott hasis befolyása alatt elkövetett orgyilkosság képzete nyilvánvalóan az eredeti jelentés ismeretében, másodlagosan alakult ki, és történeti alapja nincsen.

ezt mondják nekik: „Légy átkozott, mint a frank, aki páncélt ölt magára, mert fél a haláltól!” Harc közben semmi más nincs náluk kardjukon és lándzsájukon kívül.

252 Szinte valamennyien a papokéhoz hasonló karinget viselnek, s fejüket vászonnal csavarják körül, mely az álluk alatt is folytatódik. Fölöttébb rút és visszataszító látványt nyújtanak, mert hajuk és szakálluk koromfekete. Állataik tején élnek, s a gazdag emberektől megveszik a síkságokon lévő legelőket, hogy jószágaikat táplálni tudják. Hogy pontosan hányan vannak, senki nem tudja megmondani, mert megtaláljuk őket mindenfelé, a Jeruzsálemi Királyságban éppúgy, mint a szaracénok és más hitetlenek földjein. Ezeknek minden esztendőben magas adókat fizetnek.

253 Azóta, hogy a tengerentúlról visszatértem, nálunk is láttam oly becstelen keresztényeket, akik a beduinok törvényei szerint élnek, s azt tartják, hogy ki-ki csak a számára kijelölt napon halhat meg. Ez a tanításuk kiváltképp gyalázatos, mert annyit tesz, mintha azt mondanák, Istennek nincs kellő hatalma, hogy megmentsen minket. Hiszen bolond volna akkor mindenki, aki Istent szolgálja, ha nem bíznánk abban, hogy képes életünket meghosszabbítani s megóvni bennünket a gonosztól és a balszerencsétől. Őbenne kell tehát hinnünk, mert ő bármily cselekedet megtételére képes.

[Ötvenkettedik fejezet
A tábort az éj leple alatt megtámadják. Joinville papja menekülésre késztet nyolc szaracént]

254 Nos, akkor mondjuk el, hogy az est leszálltával visszatértünk, a király és én, a fent említett, veszélyes ütközetből, és tábort ütöttünk azon a helyen, ahonnan ellenségeinket kiűztük. Embereim, akik ott maradtak a táborban, ahonnan mi elmentünk, hoztak nekem egy sátrat, melyet korábban a templomosoktól kaptam, és felállították a harci eszközök elé, melyeket a szaracénoktól zsákmányoltunk. A király pedig gyalogosokat helyezett oda, hogy az eszközöket őrizzék.

255 Amikor már ágyamban feküdtem, és igazán szükségem lett volna arra, hogy pihenjek a sebesülések miatt, melyeket az előző napon szereztem, nem ezt történt velem, mert még mielőtt megvirradt volna, bekiáltottak a sátramba: „Fegyverbe! Fegyverbe!” Felkeltettem a kamarásomat, aki előttem feküdt, és mondtam neki, hogy nézzen utána, mi történt. Egészen megrémülve jött vissza, és azt mondta: „Uram, talpra! Talpra! Mert itt vannak a szaracénok, kik gyalog és lóháton jöttek, és szétverték a király gyalogosait, akik a harci eszközöket őrizték, és a sátraink kötelékei közé vetették őket.”

256 Felkeltem, és egy bélelt zekét terítettem a hátamra, fejemre pedig egy vaskalapot tettem, és odakiáltottam a gyalogosaimnak: „Szent Miklósra mondom, itt nem maradnak!” Lovagjaim azon sebesülten, ahogy voltak, hozzám siettek, és a harci eszközökön kívülre űztük a szaracénok gyalogosait, egy hatalmas török lovas hadtest elé, mely közvetlenül a harci eszközök mellett volt, melyeket zsákmányoltunk. Üzentem a királynak, hogy küldjön segítséget, mert sem én, sem lovagjaim nem voltunk képesek páncélinget ölteni a sebek miatt, melyeket kaptunk; a király pedig odaküldte hozzánk Gaucher de Châtillon urat, aki köztünk és az előttünk lévő törökök között ütött szállást.

257 Amikor Châtillon uraság a szaracénok gyalogosait kiűzte, azok egy hatalmas török lovas hadtesthez vonultak vissza, mely a táborunk előtt sorakozott fel, hogy ne tudjuk meglepni a szaracénok seregét, mely mögöttük helyezkedett el. Ebből a török lovas hadtestből nyolc igen jól felfegyverzett vezetőjük leszállt a lóról, hogy a számszeríjászaink nehogy megsebesítsék őket. Ez a nyolc gyalogos nyílzáport zúdított a táborunkra, és több emberünket és lovunkat megsebesítették.

258 Én és lovagjaim egybegyűltünk, és úgy döntöttünk, hogy amikor leszállt az est, elhordjuk a köveket, amelyek mögé elbarikádozták magukat. Az egyik papom, akit Jean de

Voisey[308] úrnak hívtak, a saját feje után ment, és nem várt addig, hanem egyedül elindult a táborunkból és a szaracénok felé ment, bélelt zekéjében, fején vaskalappal, lándzsája vasát a hóna alá rejtve, hogy a szaracénok észre ne vegyék.

259 Amint a szaracénok közelébe ért, akik nem tulajdonítottak neki jelentőséget, mivel látták, hogy egyedül van, hóna alól előrántotta lándzsáját, és rájuk rontott. A nyolc közül egy sem volt, aki védekezett volna, ehelyett mind elmenekültek. Amikor azok, akik lóháton ültek, látták, hogy a vezetőik feléjük menekülnek, megsarkantyúzták lovaikat, és a segítségükre siettek; a mi táborunkból vagy ötven gyalogos rohant elő, a lovasok pedig lovaikat sarkantyúzva közeledtek, de nem mertek megütközni a gyalogosainkkal, hanem hirtelen irányt változtattak előttük.

260 Amikor ezt kétszer vagy háromszor megismételték, az egyik gyalogosunk a lándzsáját középen megragadta, és az egyik török lovasra hajította, s a bordái között találta el; az pedig, akit eltalált, magával vitte a földig lógó lándzsát, mely a bordái közé akadt. Mikor a törökök ezt látták, se előre, se hátra nem mertek mozdulni, a gyalogosaink pedig elhozták onnan a köveket. Ettől fogva a papom ismert lett a táborban, egymásnak mutogatták és azt mondták: „Íme, ő Joinville uraság papja, aki a nyolc szaracént tönkreverte."

[Ötvenharmadik fejezet
A szaracénok általános támadást készítenek elő a tábor ellen]

261 Ezek az események a nagyböjt első napján[309] zajlottak. Ugyanazon a napon egy bátor szaracén, akit ellenségeink vezérré tettek meg[310] a sejk fia, Scecedin helyett, akit a hamvazószerdai ütközetben veszítettek el, fogta Artois grófjának díszes zubbonyát, aki szintén ebben a csatában halt meg, és felmutatta a szaracénok összes emberének, és azt mondta, hogy az a király zubbonya, aki meghalt.

262 „Ezt pedig azért mutatom nektek, mert egy fej nélküli testtől nem érdemes félni, sem a király nélküli néptől. Tehát, ha nektek is úgy tetszik, pénteken megtámadjuk őket; és egyet kell ezzel értenetek, ahogyan én látom, mert nem szabad elszalasztanunk az alkalmat, hogy mindannyiukat elfogjuk, mivel elveszítették a vezérüket." És mindnyájan egyetértettek abban, hogy pénteken megindítják ellenünk a támadást.

263 A király kémei, akik a szaracénok táborában voltak, jöttek és elmondták ezeket a híreket a királynak. A király ekkor megparancsolta valamennyi csapattest vezetőjének, hogy éjfélkor fegyverezzék föl embereiket, és vonuljanak a sátrakon kívülre a korlátig, mely olyan volt, hogy vastag deszkákból készült, azért, hogy a szaracénok ne törhessenek be a táborba. És úgy cselekedtek, ahogy a király megparancsolta.

264 Pontban napkeltekor a fent megnevezett szaracén, akit vezérükké léptettek elő, jó négyezer török lovast vezényelt hozzánk, és felsorakoztatta őket a táborunk és maga körül, a folyótól, mely Babilóniától jön, addig a folyóig, mely a táborunktól indult és egy Rexi nevű város felé haladt. Miután ezt elrendezték, nagyszámú gyalogos szaracént hoztak oda, és ők is körülvették az egész táborunkat, mint ahogy a lovasok is tették. Eme két csapattest után,

---

[308] Jean de Voisey (†1261), Voisey plébánosa. Voisey (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) az ekkor a Német-római Császársághoz tartozó Jonville-uradalom területén található. (A *Jonville* és a Joinville család között minden bizonnyal rokoni kapcsolatok vannak, nevüket gyakran írják ugyanúgy, és azonos a címerük is.) A település 13. században épült plébániatemplomában (melyet valószínűleg Jean kezd el építtetni) egy sírkő őrzi a keresztes háborúban vitézkedő pap emlékét, aki 1254-ben visszatér falujába.

[309] 1250. február 9-én, hamvazószerdán.

[310] Baibarsz Bundukdári, aki ezek szerint maximálisan kihasználja a valóban a keresztes csapatok vezetőjeként viselkedő Artois grófja halálával kialakult helyzetet, noha nyilvánvalóan tudnia kellett, hogy nem a királyt ölték meg.

melyekről beszélek, a kairói szultán összes haderejét felsorakoztatta, hogy segítsenek nekik, ha szükséges.

265 Miután ezt elrendezték, a vezér egyedül odajött egy kis lovon, hogy megnézze táborunk állapotát. És aszerint, hogy hol látta, hogy csapattestünk egyik vagy másik ponton jelentősebb, visszament és hozott még embereket, és megerősítette a saját csapattesteit velünk szemben. Ezek után a beduinokat, akik vagy háromezren voltak, átvezette ahhoz a táborhoz, melyet Burgundia hercege védett, és a két folyó között volt. Ezt pedig azért tette, mert úgy számolt, hogy a király a herceghez küldött embereket, hogy a beduinokkal szemben a segítségére legyenek, aminek következtében a király serege gyengébbé vált.

[Ötvennegyedik fejezet
A nagyböjt első péntekjén[311] vívott ütközet]

266 Egészen délig tartott, míg ezt a felállást elrendezte. Akkor megszólaltatta a dobokat, melyeket üstdoboknak hívnak, és gyalog és lóháton ránk rontottak. Először Szicília királyáról szólok nektek, aki akkor még Anjou grófja volt, mert ő állt legelöl Babilónia felé. Úgy támadtak rá, ahogyan a sakkjátékot játsszák, mert a gyalogosaikat indították támadásba ellene, és ezek a gyalogosok görögtüzet vetettek rá. És a lovas és gyalogos harcosok oly hevesen támadták, hogy szétverték a szicíliai király csapatait, aki gyalog küzdött a lovagjai között.

267 Emberek jöttek a királyhoz, és elmondták neki, milyen szerencsétlen helyzetbe került a fivére. Ahogy ezt meghallotta, megsarkantyúzta lovát, és fivére csapattestén keresztül átvágva, kezében karddal a törökök közé vetette magát, még mielőtt lován a farhámot görögtűzzel felgyújtották volna. És ezzel a támadással a király segítséget nyújtott a szicíliai királynak, és kiűzték a törököket a táborukból.

268 A szicíliai király csapatteste után következett a tengerentúli bárók csapata, melynek Gui d'Ibelin úr és a fivére, Baudouin volt a parancsnoka.[312] Az ő csapattestüket követte Gautier de Chatillon[313] csapatteste, tele derék harcosokkal és jó lovagokkal. Ez a két csapat olyan derekasan védekezett, hogy a törököknek nem sikerült sem áttörni rajtuk, sem meghátrálásra kényszeríteni őket.

269 Gautier úr csapatteste után jött Guillaume de Sonnac, a templomosok nagymestere, azzal a kevés baráttal, akik a keddi ütközetből megmaradtak. Ő egy védőművet építtetett maga elé azokból a hadieszközökből, melyeket a szaracénoktól zsákmányoltunk. Amikor a törökök jöttek, hogy megostromolják, görögtüzet hajítottak a védősáncra, melyet építtetett; a tűz könnyen belekapott, mivel a templomosok nagy mennyiségű fenyődeszkát raktak bele. És tudjátok meg, hogy a törökök nem várták meg, hogy a tűz végigégjen, hanem a lobogó lángok között vetették magukat a templomosokra.

270 Ebben a csatában Guillaume testvér, a templomosok nagymestere elveszítette egyik szemét; a másikat még hamvazószerdán veszítette el, és a mondott úr – Isten bocsássa meg a vétkeit! – ebbe bele is halt. És tudjátok meg, hogy egy jó *journal*nyi terület[314] volt a

---

[311] 1250. február 11-én.

[312] A két Ibelin fivér, Baudouin (1200 k.–1266) és Gui (1205 k.–1267 u.), I. Jean d'Ibelinnek (1179–1236), Bejrút urának fiai. Később fontos szerepet játszanak a Ciprusi Királyság történetében: Baudouin *sénéchal,* Gui *connétable* és *maréchal*. Gui leánya, Isabelle d'Ibelin (1241–1324) III. Hugó (1235–1284) ciprusi király (1266–) hitvese lesz.

[313] Valójában nem *Gautier*, hanem Gaucher de Nevers-Châtillon, lásd róla a 155. jegyzetet.

[314] A *journal* vagy *ouvrée* régi területmérték, akkora földterületet jelent, melyet egy nap alatt (ekével) meg lehet *művelni* (és nem *bejárni*). Nagysága területenként változik, 22,85 és 34,28 ár között (1 ár=100 m^2). Az utóbb említett szám megközelítően a Magyarországon (elsősorban a Felvidéken és a Dunántúlon) kishold

templomosok mögött, melyet olyannyira elborítottak a nyilak, melyeket a szaracénok lőttek ki, hogy a föld ki sem látszott a nyilak nagy tömegétől.

271 A templomosok csapatteste mögött volt Gui Malvoisin úr csapatteste, melyet a törökök nem tudtak legyőzni; ugyanakkor az történt, hogy a törökök görögtűzzel borították el Gui Malvoisin urat, melyet az emberei csak nagy erőfeszítések árán tudtak eloltani.

[Ötvenötödik fejezet
Ugyanannak a csatának a folytatása]

272 Gui de Malvoisin úr csapattestétől indult lefelé az a korlát, mely a táborunkat elzárta, és egy jókora kőhajításnyira, a folyó felé folytatódott. Innen a korlát Guillaume de Flandre gróf csapatai előtt haladt tovább, és egészen a folyóig húzódott, mely a tenger felé folyt. A mi csapattestünk a védőkorlát azon szakaszánál helyezkedett el, mely Gui de Malvoisin úr felől indult. És mivel Guillaume de Flandre gróf csapatteste a szaracénokkal szemtől szemben állt, azok nem mertek minket megközelíteni; ami által nagy szívességet tett nekünk Isten, mert sem én, sem lovagjaim nem viseltünk páncélinget, mivel mindnyájan megsebesültünk a húshagyó keddi[315] ütközetben.

273 A szaracénok mind lóháton, mind gyalogosan heves és ádáz támadást indítottak Flandria grófja és csapatteste ellen. Amikor ezt megláttam, parancsot adtam számszeríjászainknak, hogy lőjenek a lovasokra. Amikor a lovasok látták, hogy a mi oldalunkról sebesítették meg őket, a lovasok futásnak eredtek. És amikor a gróf emberei látták ezt, otthagyták a tábort, és a szaracén gyalogosokra vetették magukat, és szétverték őket. Többen meghaltak ott közülük, és több pajzsukat elvették. A harcban kitűnt bátorságával Gautier de la Horgne,[316] aki d'Apremont úr[317] zászlaját vitte.

274 Flandria grófjának csapatteste után következett Poitiers grófjának, a király fivérének csapatteste; Poitiers grófjának ez a csapatteste gyalogos volt, és ő egyedül volt lovas; a törökök a gróf csapattestét teljesen szétverték, Poitiers grófját pedig fogolyként vezették. Amikor a tábor mészárosai és az asszonyok, akik az élelmiszert árulták, ezt meghallották, fellármázták a tábort, és Isten segedelmével segítséget hoztak a grófnak, és elűzték a törököket a tábortól.

275 Poitiers grófjának csapatteste után jött Joceran de Brancion[318] úr csapatteste, aki a gróffal érkezett Egyiptomba, és az egyik legjobb lovag volt a hadseregben. Embereit úgy

---

(35,86 ár, 1000 négyszögöl) néven ismert mértékegységnek felel meg. (A mérés logikája is azonos: 1 hold akkora terület, melyet egy nap egy ember egy ekével fel tud szántani.)

[315] Február 14-i.

[316] Gautier de la Horgne, a zászlósúr La Horgne-ból (ma: Ardennes megye, Champagne-Ardenne) származik, és valószínűleg II. Geoffroy d'Apremont egységének tagja.

[317] Az Apremont család tagjai a 13. században Lotaringia jelentős bárói közé tartoztak, Apremont (ma: Apremont-la-Foręt, Meuse megye, Lotaringia) vára a 12. században épült (ma már nem létezik), birtokaik a metzi püspökség területén fekszenek. Hatalmukat I. Geoffroy d'Apremont (1162–1222) alapozza meg. Neje Élisabeth de Dampierre (1150/60–1228); egyik fia, Jean d'Apremont Metz püspöke (†1238). Utóda, VI. Gobert d'Apremont (1190 k.–1263. augusztus 20.) részt vesz az albigensek elleni keresztes hadjáratban (1208–1229), majd II. Frigyes invitálására a VI. keresztes hadjáratban, ahol csapataival együtt átáll a császárral ellenséges viszonyban lévő templomos és johannita rendek oldalára. Hazatérése után Compostelába zarándokol, majd kolostorban fejezi be életét. Három fia vesz részt az egyiptomi keresztes hadjáratban: II. Geoffroy d'Apremont (lásd róla a 155. jegyzetet), VII. Gobert d'Apremont (lásd róla a 158. jegyzetet) és Guy d'Apremont (1220 k.–Tunisz, 1270).

[318] IV. Joceran Gros/Jocerant de Brancion (1200 k.–Manszúra, 1250. február 11.), Brancion, Uxelles és házasság (Marguerite de Salins, 1221–) révén Salins ura, a Burgund Hercegségben a *bailli* méltóságot viseli.

rendezte el, hogy valamennyi lovagja gyalog volt, ő maga pedig lóháton, valamint fia, Henri úr és Joceran de Nanton[319] fia; nekik azért engedte, hogy lóháton maradjanak, mert gyermekek voltak. A törökök több alkalommal is szétverték az embereit. Mindannyiszor, mikor azt látta, hogy embereit szétverik, megsarkantyúzta a lovát, és hátulról támadt a törökökre; így azután a törökök több alkalommal otthagyták az embereit, és őt rohamozták meg.

276 Ez azonban nem tudta volna megakadályozni, hogy a törökök mindnyájukat megöljék a harcmezőn, ha nem lett volna Henri de Coonne[320] úr, a bölcs, bátor és megfontolt lovag, aki a burgundi herceg seregében harcolt; és valahányszor azt látta, hogy a törökök jöttek és rátámadtak Brancion úrra, a király számszeríjászaival a folyón keresztül a törökökre lövetett. Brancion úr mindenesetre megmenekült e nap balszerencséjétől, úgy, hogy a körülötte lévő húsz lovagból tizenkettőt elveszített, nem számítva a többi fegyveres harcost; ő maga is olyan siralmas állapotba került, hogy attól fogva nem tudott többé lábra állni, és Isten szolgálatában belehalt a sebesülésébe.

277 Brancion úrról fogok most beszélni nektek. Amikor meghalt, harminchat csata és ütközet volt a háta mögött, melyekben övé volt a legdicsőbb haditett *(pris d'armes)*. Láttam őt harcolni Chalon grófjának kíséretében, akinek unokafivére volt;[321] és odajött hozzám és a fivéremhez,[322] és így szólt hozzánk egy nagypénteken: „Unokaöcséim, gyertek és segítsetek nekem, ti és az embereitek, mert a németek feldúlják a templomot!" El is mentünk vele, és karddal a kezünkben rájuk támadtunk, és nagy nehezen és kemény harcban kiűztük őket a templomból.

278 Mikor ezzel megvoltunk, a derék férfiú letérdelt az oltár előtt, és hangosan könyörgött a Mi Urunkhoz, és ezt mondta: „Uram, kérlek, légy könyörületes hozzám, és végy ki engem ebből a keresztények közti háborúból, melyben oly sok időt töltöttem, és engedd, hogy szolgálatodban halhassak meg, és hogy ezáltal mennyei királyságodba jussak!" Ezeket a dolgokat azért idéztem föl számotokra, mert hiszem, hogy Isten megadta neki ezt, ahogyan a fentiekben láthattátok.

Fiával együtt elkíséri hűbérurát (IV. Hugues de Bourgogne) az egyiptomi keresztes hadjáratba, ahol életét veszti, s a hadjárat költségei miatt családja tönkremegy. Fia, III. Henri de Brancion (1221 u.–1260/65) a hadjáratról visszatérőben kénytelen átadni javait (Brancion, Uxelles), melyek így a burgundi herceghez jutnak s a terület fontos stratégiai erősségeivé válnak. Brancion 12. századi eredetű vára (ma: Martailly-lès-Brancion, Saône et Loire megye, Burgundia) Merész Károly halálát (1477) követően kerül a francia királyok birtokába, a vallásháborúk idején a Katolikus Liga (1588–1595) egyik központja, lerombolásához is a katolikus–hugenotta konfliktus vezet.

[319] III. Henri de Brancion és Joceran de Nanton fia ezek szerint 16 esztendősnél nem lehetett idősebb. – Nanton és Cruzille urai csak később, a 14. századtól játszanak jelentősebb szerepet Burgundiában. Ebből az időszakból lovagok személyére vonatkozóan Joinville-től ismerünk csak információkat.

[320] Henri de Coonne burgundi lovagról csak Joinville-től vannak adataink.

[321] I. Jean de Chalon (1190–1267) a Burgund grófságban fekvő Chalon grófságát csak addig birtokolja (1228–1237), amíg el nem cseréli IV. Hugues (1213–1272) burgundi herceggel más birtokokra. Chalon grófja igen kiterjedt rokonsággal rendelkezik, három házasságából 16 gyermeke születik. A németekkel vívott ütközet valószínűleg a francia–német határvidéken nem ritka kisebb, helyi konfliktus lehetett, amelyet nem sikerült azonosítanunk; minthogy I. Jean grófként szerepel, az összecsapás talán fenti időszakban történhetett. Tekintettel arra, hogy a Burgund grófság a Német-római Császársághoz tartozó terület, az ilyen fegyveres összecsapásokra akár a grófságon belül is sor kerülhetett. Joceran de Brancion unokatestvére volt Jean de Chalonnak, aki viszont Jean de Joinville nagybátyja volt.

[322] Joinville fivére vagy Geoffroy de Joinville, Vaucouleur ura, vagy Simon de Joinville, Marnay ura (MONFRIN, **277**).

279 A nagyböjt első péntekjén[323] zajlott csata után a király magához hívatta összes báróját, és így szólt hozzájuk: „Nagy hálával tartozunk – mondta – a Mi Urunknak, amiért ezen a héten kétszer is dicsőséghez juttatott minket, egyszer kedden, a nagyböjt kezdetén, amikor elűztük a szaracénokat szálláshelyükről, ahol most mi táborozunk; majd az elmúlt pénteken megvédtük magunkat velük szemben, mi gyalogosan, ők lóháton." És még sok szép dolgot mondott nekik, hogy vigasztalja őket.

[Ötvenhatodik fejezet
A Halcáról[324] avagy a szultán őrségéről]

280 Mivel folytatnunk kell a történetünket, egy kis kitérőt kell tenni, hogy megértessük, miként tartották fenn a szultánok a rendet és a szervezettséget az embereik között. És az az igazság, hogy lovas csapataik legnagyobb részét idegenekből hozták létre, akiket kereskedők fogtak el idegen országokban azért, hogy eladják őket; a szultánok pedig nagyon szívesen és jó pénzért megvették őket. És ezeket az embereket, akiket a kereskedők Egyiptomba hoztak, Keleten fogták el, mert amikor az egyik keleti király legyőzte a másikat, fogta azokat a szegény embereket, akiket meghódított, és eladta őket a kereskedőknek, a kereskedők pedig Egyiptomba jöttek és megint eladták őket.

281 A dolgok oly módon voltak megszervezve, hogy a szultán a gyermekeket a saját házában nevelte mindaddig, amíg a szakálluk ki nem nőtt, és úgy, hogy aszerint, milyenek voltak, a szultán a nagyságuknak megfelelő íjat csináltatott nekik. És amint megerősödtek, gyönge íjukat a szultán fegyvertárába dobták, a fegyverkészítő mester pedig olyan erős íjat adott nekik, amilyet képesek voltak kifeszíteni.

282 A szultán címere aranyból volt, és amilyen címert hordott a szultán, olyat hordtak ezek a fiatalok is, és *bahariz*nek[325] hívták őket. Amint kinőtt a szakálluk, a szultán lovaggá tette őket. A király címerét viselték, kivéve, hogy volt egy különbség, mégpedig az, hogy vörös, rózsaszín alakokat vagy vörös szalagokat vagy madarakat, vagy más alakokat tettek az arany címerekre, ahogy nekik tetszett.

283 Ezeket az embereket, akiket megnevezek, a Halca tagjainak mondták; mert a *bahariz*ek a szultán sátrában aludtak. Amikor a szultán a táborban volt, a Halca emberei a szultán sátrai körül táboroztak, és a szultán személyének védelmére állították fel őket. A szultán szállásának ajtajában, egy kicsiny sátorban kaptak helyet a szultán hordozói és a zenészei, akik szaracén kürtökön, dobokon és üstdobokon játszottak, és hajnalban és napnyugtakor olyan lármát csaptak, hogy akik mellettük voltak, nem hallották egymás hangját, és az egész táborban tisztán lehetett őket hallani.

284 A zenészek nem merészelték hangszereiket nappal megszólaltatni, hacsak nem a Halca vezetőjének *(maistre)* utasítására. Amiből az következett, hogy amikor a szultán parancsot akart adni, odahívatta a Halca vezetőjét, és vele közölte a parancsát; és akkor a vezető szavára megszólaltak a szultán hangszerei, és az egész sereg odajött, hogy hallja a szultán parancsát; a Halca vezetője hirdette ki, az egész sereg pedig végrehajtotta.

285 Amikor a szultán csatát vívott, a Halca lovagjait, amennyiben jól megállták a helyüket a harcban, a szultán emírekké léptette elő, és kétszáz vagy háromszáz lovagot adott a kíséretükbe; és minél jobban harcoltak, a szultán annál többet adott nekik.

286 Lovagságuknak oly nagy az ára, hogy amikor már annyira bátrak és annyira gazdagok, hogy semmi kivetnivalót nem lehet találni bennük, és amikor a szultán már attól fél, hogy megölik vagy kifosztják, elfogatja és elemészti őket börtönében, asszonyaiknak és

[323] Február 18-án.

[324] Az arab *halca* szó jelentése itt: 'kör', 'gárda'. Lásd még: **349**.

[325] A szultáni testőrgárda *(bahríja asz-szaláhíja)* tagjai.

gyermekeiknek pedig mindenét elveszi. Ezt tette a szultán azokkal, akik Montfort grófját és Bar grófját elfogták.[326] Baibarsz *(Baibars)*[327] ugyanígy cselekedett azokkal, akik megverték Örményország királyát; mivel úgy gondolták, hogy jutalmat kapnak érte, leszálltak lovaikról és odamentek, hogy üdvözöljék, miközben vadállatokra vadászott; ő pedig így felelt nekik: „Én nem üdvözöllek benneteket", mert megzavarták a vadászatot, és a fejüket vétette.

[Ötvenhetedik fejezet
Az emírek összeesküvése az új szultán ellen]

287 De térjünk vissza tárgyunkhoz, és mondjuk el, hogy a szultánnak, aki meghalt, volt egy huszonöt esztendős, okos, ügyes és ravasz fia; mivel attól félt, hogy a hatalmára tör, adott neki Keleten egy királyságot, mely az övé volt. Most, hogy a szultán meghalt, elküldtek érte az emírek; és amint megérkezett Egyiptomba, visszavette és elvette apja *sénéchal*jától és a *connétable*-tól és a marsalltól az aranyvesszőket *(les verges d'or),*[328] és odaadta azoknak, akik vele együtt jöttek Keletről.

288 Amikor az emírek ezt látták, nagy haragra gerjedtek, és a többiek is mind, akik az apa tanácsában voltak, amiatt, hogy így megszégyenítette őket. És mivel féltek, hogy ő is azt teszi

---

[326] Joinville több alkalommal **(348, 469, 518)** hivatkozik erre a „bárók keresztes hadjárata" idején megesett történetre. II. Henri de Bar (1190 k.–Gáza, 1239. november 13.), Bar grófja (1214–) és VI. Amaury de Montfort (1195 k.– Otranto, 1241), a Francia Királyság *connétable*-ja (1231–1240) a Gáza melletti csatában (1239. november 13.) előkészítetlen és óvatlan katonai akciót hajtanak végre, majd meggondolatlan ellentámadást indítanak a csapataikat bekerítő szultán erői ellen. A mintegy 1600 áldozattal járó véres ütközetben Henri de Bar a csatamezőn marad, Amaury de Montfort és Philippe de Nanteuil pedig fogságba kerül. Noha Montfort grófját nyilvánvalóan az ekkor a szultáni méltóságot még viselő al-Ádil emberei ejtik foglyul, Kairóban már al-Malik asz-Szálih Ajjúb (1207 k.–1249) foglya, aki csak 1240 második felében engedi szabadon, amikor a keresztesek szövetségre lépnek vele Damaszkusz szultánja ellen. VI. Amaury útban hazafelé hal meg.

[327] Al-Malik az-Záhir Rukn ad-Dín Baibarsz al-Bundukdári (Baibarsz/Baybars/Bibars; a lexikonok egy részében szereplő pontos születési dátum a korabeli viszonyokat figyelembe véve meglepő, valószínűbb csak az év pontossága: 1223. július 19.–Damaszkusz, 1277. július 1.), kipcsak/kun származású hadvezér, egyiptomi szultán (1260–). Valahol a Kelet-Európában született a Desti-Kipcsak területén. Nemzetsége/törzse, a Barli, a mongolok elől az Aszenidák birodalmába menekül, ahol az uralkodó előbb befogadja, később azonban megtámadja és legyőzi őket, majd az ifjabbakat rabszolgának adják el. A Krím elfoglalását követően őt is eladják rabszolgának Damaszkuszban (1221), onnan úgy jut Kairóba, hogy egy Alá ad-Dín Idíkín al-Bundukdári nevű kairói emir megvásárolja, s ezzel bekerül az egyiptomi mameluk *(bahríja)* testőrgárda tagjai közé. Kiváló harcos és hadvezér, aki a Számszeríjász vagy Nyílpuskás, illetve a Párduc nevet kapja. Az egyik legjelentősebb muzulmán hadvezér, kitűnő katona és szervező. Manszúránál újjászervezi a széthullott török sereget és megsemmisíti Philippe d'Artois, az angolok és a templomosok csapatát. Aktív szerepe van a Túránsáh elleni összeesküvésben. Ajbeg, majd Sadzsar ad-Durr meggyilkolását követően (Ajbeg kiskorú fia, Ali idején) al-Muzaffar Kutuz régenssége, majd szultánsága (1257–1260) alatt a seregek főparancsnoka, döntő győzelmet arat a mongolok fölött (Ain Dzsálút, 1260. szeptember 3.). Kutuz nem hajlandó Szíria kormányzójává tenni, ezért megdönti a szultán uralmát és ő veszi át az uralkodást. Ehhez Bagdad utolsó abbászida kalifájának unokaöccse, a város mongolok általi elfoglalását követő mészárlást túlélő I. al-Hákim (1247–1302) ad nagyobb legitimációt (1262–). Kiváló hadseregszervező és flottaépítő; kegyetlen, de eredményes harcot folytat riválisai, illetve a mongolok és a keresztesek ellen, sorban foglalja el a váraikat: Caesarea (1261), Szafed (templomosok, 1266), Jaffa (1268), Antiochia (1268), Krak (johanniták, 1271), legyőzi az asszaszinokat (Maszjáf, 1272). Kis-Örményországot 1266-ban támadja meg. Valószínűleg méreg által hal meg. Legendák és egy népszerű lovagregény *(Sirat al-Malik el-Zahír)* hőse. Fiai, asz-Szaíd Mohamed (1277–1279) és al-Ádil Szalámis (1279) gyorsan elvesztik a hatalmat.

[328] Az aranyvessző a hatalom átadásának és a megbízásnak a jelképe.

majd velük, amit apja[329] tett azokkal, akik Bar grófját és Montfort grófját elfogták, ahogyan azt az előbb elmeséltem, addig tárgyaltak a fent említett Halca tagjaival, akiknek a szultán személyét kellett óvniuk, hogy azok megígérték, hogy kérésükre megölik a szultánt.[330]

[Ötvennyolcadik fejezet
A keresztesek éhínségtől és járványos betegségektől kezdenek szenvedni]

289 A fentiekben elbeszélt két ütközet után balszerencse kezdte sújtani a sereget, amikor, kilenc nap elmúltával, lemészárolt katonáink tetemeit láttuk lebegni a víz felszínén. Azt mondják, azért jönnek fel a víz színére, mert megrothadt az epéjük. Úsztak lefelé, egészen a hídig, mely a két tábor között húzódott, de nem tudtak továbbhaladni, mivel a víz a hídig ért. Oly nagy tömegben jöttek, hogy a folyót teljes szélességében s egy jó kőhajításnyi hosszúságban beborították.

290 A király száz csavargót fogadott föl, akiknek jó egy héten át akadt munkájuk velük. A körülmetélt szaracénok megcsonkított tetemeit a híd túlsó oldalán a vízbe dobták, s hagyták leúszni, a keresztényeknek pedig nagy gödröket ástak, s abba temették valamennyit. Láttam ott Artois grófjának kamarását és sok más urat is, kik a barátaikat keresték a holtak között, de arról soha nem hallottam, hogy egyet is megtaláltak volna.

291 Nem ettünk másfajta halat az egész nagyböjt alatt, csak menyhalat,[331] ezek pedig a hullákkal táplálkoztak, minthogy igen falánk állatok. Ez a szerencsétlen körülmény, valamint az, hogy ezen a vidéken soha nem hullik egy csepp eső sem, ezért az éghajlat is egészségtelen,

---

[329] Valójában asz-Szálih Ajjúb, mivel apja, al-Kámil Ajjúb ekkor már nem él (megh. 1238. március 8.).

[330] Az eseményekben – noha érdekes módon Joinville nem említi – kulcsszerepe van a szultán kedvelt ágyasának, majd feleségének. Sadzsar ad-Durr (Válidat Halíl asz-Szálihíja, Umm Halíl néven is ismert; 1215/20 k.–1257. április 28.) a Kairói Szultanátus úrnője *(szultána),* az egyetlen nő a Kairói Szultanátus trónján, az akkori Egyiptom egyik legbefolyásosabb személyisége. Török (türkmén, kipcsak, talán kun) származású, rendkívüli szépségű és intelligens nő, eredeti nevét nem ismerjük (a *Gyöngyök Erdeje* nevet férje adta neki). Asz-Szálih Ajjúb Hiszn Kajfa-i száműzetése idején (1232–1238) ismeri (vásárolja) meg, s viszi magával Kairóba, ahol a szultán egyedüli felesége lesz, s rangban már ekkor közvetlenül a főparancsnok, Fahr ad-Dín után következik. Sadzsar ad-Durr befolyása egyre növekszik, annak ellenére, hogy csak egy közös fiuk születik (aki hatéves korában meghal). Vitathatatlan tekintélyét és rátermettségét mutatja, hogy a szultán halála után mint a háromtagú irányító tanács tagja igazi vezetőként, *régensként* viselkedik, ügyesen és hatékonyan szervezi meg a keresztesekkel szembeni ellenállást, együttműködik a mamelukvezérekkel, akik elfogadják úrnőjüknek. Megszervezi Túránsáh utódlását, szerepe van erőszakos eltávolításában és új férje (1250. július 21.–), Ajbeg felemelkedésében, majd meggyilkolásában is (1257. április 10.). Közös uralkodásuk idején is valójában ő kormányoz, nevét a hivatalos imákban megemlítik, nevével pénzt vernek. A szultánát végül egy összeesküvés eredményeképp a hárem rabszolgái botozzák halálra. (Saját maga által építtetett mauzóleuma Kairóban található.) Ő a főhőse az első arab történelmi filmnek (rendezte Ahmed Galal, 1934–1935), melyben szerepe Jeanne d'Arcéhoz hasonlatos: ő az arab nemzet hőse, aki hazájából kiűzi az idegen seregeket. (Személyében így összekapcsolódik a női emancipáció, valamint a szabadság és a nemzeti felszabadulás eszméje.)

[331] Joinville-nél *barbot*, *barbeau* 'menyhal' *(lota vulgaris)* szerepel. A menyhalnak azonban számos olyan tulajdonsága van, mely kétségessé teszi esetleges nílusi fellelhetőségét. Ugyan ragadozó fenékhal, de a tiszta, hűvös vizeket kedveli (ami a Nílus deltájára nemigen jellemző), továbbá az általában 30-60 cm-es méretű, max. 3,5 kg súlyú halból egy sereg táplálása nehezen oldható meg. Valószínűbb, hogy a Nílusban őshonos és már az ókori ábrázolásokon is látható, fontos táplálékforrásként ismert, a 22-28 fokos vizet kedvelő, nagy méretű (200 kg is lehet) nílusi sügérről *(perche du Nil, lates niloticus)* lehet inkább szó, mely a halak között igazi csúcsragadozó, húsevő (saját fajtársait sem kíméli), s melynek a fogyasztása ugyanakkor fertőzésveszéllyel jár, óvatosságot igényel.

oda vezetett, hogy a seregünket betegség támadta meg.[332] Lábunkról leszáradt a hús, a bőrünk, mint valami öreg csizma, fekete és barnás foltokkal lett tele. Annak, aki megkapta ezt a betegséget, rothadni kezdett az íye.[333] Addig még senki nem gyógyult fel ebből a betegségből; a halál elől nem volt menekvés. Ha az ember orra vérezni kezdett, már tudhatta, hogy bizonyosan meg kell halnia.

292 Két héttel később a törökök, hogy kiéheztessenek bennünket (amin sokan elrémültek), több hajójukat a mi táborunk fölött kiemelték a vízből, átvontatták őket a szárazföldön, majd egy jó mérföldnyire a táborunk alatt, a Damietta felé tartó folyóágon ismét vízre bocsátották. Ezek a hajók nagy éhínséget hoztak ránk, mivel miattuk senki nem mert Damiettából a vízen fölfelé hajózni azzal a céllal, hogy élelmet hozzon nekünk. Mit sem tudtunk erről egészen addig, amíg Flandria grófjának egyik kis hajója át nem szökött a vonalaikon, s el nem mesélték nekünk, hogy a szultán hajóhada már elfogott vagy nyolcvanat a Damiettából felénk indított hajók közül, s a rajtuk lévő embereket mind egy szálig megölték.

293 Ezért aztán oly nagy drágaság lett a táborban, hogy mire elérkezett húsvét napja, egy ökör 80 livre-et ért, egy juh 30 livre-et, egy disznó ugyanennyit, egy tojás ára 12 dénár,[334] egy hordó boré 10 livre volt.

[Ötvenkilencedik fejezet
A sereg ismét átkel a folyón. Joinville hat lovagja megbűnhődik istentelensége miatt]

294 Amikor a király és bárói ezt látták, megegyeztek abban, hogy a király átviszi seregét, mely a kairói oldalon helyezkedett el, a burgundi herceg seregéhez, mely a folyónál táborozott, mely Damietta felé folyt. Hogy embereit biztonságosabban vezethesse át, a király

---

[332] A források alapján pestisről, vérhasról, tífuszról és skorbutról szoktak beszélni. A Joinville által elég pontosan leírt tünetek többféle betegség jelenlétére is utalnak, melyeknek általános jellemzője, hogy rossz időjárási feltételek és táplálkozási körülmények, krónikus alultápláltság elősegítik terjedésüket. A pestist (dögvész), melynek története a fáraók korabeli Egyiptomba nyúlik vissza, s európai története a 6. századi Konstantinápolyban (535–540) okozott jelentős pusztítással kezdődik (a város egynegyede, mintegy 100 ezer ember esik ekkor áldozatául), egy korabeli globális klímaváltozás egyik következményének tekintik: ez tette ugyanis lehetővé a pestist terjesztő bolhák gazdaállatainak, a vándorpatkányoknak tömeges északi irányú mozgását. A kora középkori népességvisszaesés, illetve stagnálás egyik fő okozójának tartják. A 14. század közepén kitört járvány már világbetegségnek tekinthető: 1334-ben Kínában, 1436–1453 között Európában pusztít („nagy európai pestisjárvány"). Európába nagy valószínűséggel a mongolok juttatják el, akik állítólag a genovaiak Krím félszigeti gyarmatvárosa, Kaffa (ma: Feodoszija, Ukrajna) ostromakor pestisben elhalt emberek holttestét katapultálják a város védőire, akik ezt követően hajóikkal elterjesztik a kórt az egész Mediterráneumban. A pestis bakteriális betegség *(yersinia pestis),* melynek három változata van: a *bubópestis* (a „fekete halál", a leggyakoribb), a *tüdőpestis* (cseppfertőzéssel is terjed), a *szeptémiás* pestis (a baktériumok nyílt sebeken át is fertőznek). Tüneteik: orrvérzés, magas láz, fejfájás, végtagi fájdalmak, nyirokcsomóduzzanatok, bevérzések, gennyes, tályogos sebek, kiszáradó, elfeketedő (kékülő) test- és végtagok. Létezik a pestisnek egy enyhe tünetekkel járó változata (láz, nyirokcsomóduzzanatok), mely, ha a fertőzött túléli, a későbbiekre teljes védettséget nyújt.

[333] Ezek a tünetek skorbutra *(scorbut)* utalnak, mely egyoldalú táplálkozás következtében, főleg a C-vitamin hiánya miatt előálló súlyos betegség. Már az Ószövetségben van rá utalás, leírja Hippokratész (Kr. e. 460–330) is. A hosszabb utakra induló tengerészek körében tipikus, jellemzően tél végén, tavasz elején szedi áldozatait, mint ahogy ebben az esetben is. A tünetek közé tartoznak: fáradtság, vérzékenység, fekélyek kialakulása, duzzadt végtagok, izomgyengeség, lassan gyógyuló sebek, ínszalagok sorvadása, vérzések, gyulladások, a kórokozók megtelepedése a bélfalon, a garatban. Nagy kínokkal járó, halálos betegség.

[334] A dénár *(denier)* római eredetű ezüstpénz; értéke: 240 dénár = 1 livre; 12 dénár = 1 sol/sou.

egy barbakánt[335] építtetett a híd elé, mely a két tábor között volt, oly módon, hogy lóháton mindkét oldalról be lehetett menni a barbakánba.

295 Amikor a barbakán elkészült, a király teljes serege fegyvert fogott; a törökök pedig hatalmas támadást indítottak a király csapatai ellen. Azonban sem a sereg, sem az emberek nem mozdultak mindaddig, amíg az összes felszerelést át nem vitték. Akkor megindult a király és vele a csapatteste, majd utána az összes báró, kivéve Gaucher de Châtillon urat, aki az utóvédet adta. S a barbakánba belépve Érard de Vallery úr kiszabadította Jean urat, a fivérét, akit a törökök fogolyként vezettek.

296 Amikor már az egész sereg benn volt, nagy veszélybe kerültek azok, akik a barbakánban maradtak, mert a barbakán nem volt magas, úgyhogy a török lovasok láthatták és megcélozták őket, a szaracén gyalogosok pedig göröngyöket dobáltak az arcukba. Mind odavesztek volna, ha nincs Anjou grófja, aki azóta szicíliai király lett, aki odament, hogy megszabadítsa és biztonságban elvezesse őket. Ennek a napnak a díját Geoffroy de Meysembourg *(Geoffroy de Mussanbourc)*[336] uram vitte el, mindazon harcosok közül, akik a barbakánban voltak.

297 Hamvazószerda előestéjén[337] egy különös esetet láttam, melyet el akarok mesélni nektek. Mert azon a napon temették el Hugues de Landricourt[338] urat, aki nálam volt zászlósúr. Miközben felravatalozva feküdt kápolnámban, hat lovagom néhány, árpával teli zsáknak támaszkodott; és mivel hangosan beszéltek a kápolnámban és zavarták a papot, rájuk szóltam, hogy hallgassanak, és azt mondtam nekik, hogy lovagokhoz és nemesemberekhez méltatlan dolog beszélgetni, mialatt a pap a misét mondja.

298 Erre nevetni kezdtek rajtam, és nevetve mondták, hogy éppen férjhez adják a feleségét. Én pedig megdorgáltam őket, és azt mondtam nekik, hogy az ilyen beszéd se nem jó, se nem szép, és hogy gyorsan elfelejtették a harcostársukat. És Isten úgy állt bosszút rajtuk, hogy másnap volt a nagy hamvazószerdai csata, melyben mind meghaltak vagy halálos sebet kaptak, minek következtében a feleségüket újra férjhez kellett adni, mind a hatot.[339]

---

[335] A *barbakán (barbacane)* szó eredete bizonytalan (hasonló alakban létezik a spanyol, az olasz és a portugál nyelvben is), nagy valószínűséggel keleti (arab-perzsa *báb-háne,* 'a kapu háza') szó, mely feltehetőleg francia közvetítéssel terjedt tovább (a franciában a 12. században jelent meg). A barbakán előretolt, lőrésekkel ellátott, a falakon kívül elhelyezkedő védőtorony, őrtorony (kapuelővár, kapuerőd), mely lehetett kerek vagy (négy-öt-)szögletes építmény; feladata a vár vagy a város előretolt védelme. A barbakán gyakran maga is külön védőrendszerrel (csapóhíd, vizesárok) rendelkezett. Fontos taktikai feladatai vannak: menedéket nyújt a védőknek, a katonák innen ellenőrzik a területet, innen törnek ki az ellenségre, és ide húzódnak vissza. Európa-szerte több nevezetes barbakán maradt meg, pl. Carcassonne-ban, Krakkóban, Kölnben, Caenben, Cahors-ban (de a párizsi Bastille is ide sorolható). Magyarországon is épültek ilyen védőtornyok, mint pl. Pécs, Győr, Kassa barbakánjai. Barbakánnak hívták azokat a rögtönzött védőtornyokat, építményeket is, melyeket egy adott vár ostromlói építenek meg, hasonló funkcióval, saját csapataik védelmének biztosítására. Ezek a többnyire rönkökből és deszkákból készült konstrukciók megközelítőleg 2 m magasak lehettek (a lovasok kilátnak a deszkák fölött). A Manszúránál hevenyészve épített barbakánok is nyilván ebbe a kategóriába tartoznak.

[336] A Luxemburgi Hercegséghez tartozó Meissembourg Larochette-ben (ma: Luxemburgi Nagyhercegség) 12. századi eredetű uradalom, urai a luxemburgi herceg zászlósurai.

[337] Húshagyó kedden, azaz 1250. február 8-án.

[338] Landricourt Laon környéki, Coucy urához tartozó hűbérbirtok, melynek első birtokosa (1124–) Payen de Landricourt. Hugues úr halálát követően nincs adat utódairól.

[339] Joinville lovagjainak névsorát lásd a 286. jegyzetben.

[Hatvanadik fejezet
Joinville megbetegszik. Kísérlet a szaracénokkal való egyezkedésre. A hadsereg sanyarú állapota]

299 A húshagyó kedden[340] szerzett sebesüléseim következtében én is megkaptam a tábori betegséget, mely mind a számat, mind a lábaimat megtámadta. Ehhez jött egy hatodnapos láz és olyan erős nátha, hogy a fejemből az orromon át csak úgy ömlöttek a nedvek. A betegség nagyböjt derekán[341] ágynak döntött. Ezért aztán a lelkészem a sátramban, az ágyam előtt misézett; ő is ugyanabban a betegségben szenvedett, mint én.

300 Egy alkalommal aztán az úrfelmutatás közben elájult. Mikor láttam, hogy mindjárt összecsuklik, tunikában és mezítláb kiugrottam az ágyból, átöleltem, s azt mondtam neki, hogy mondja csak végig nyugodtan és szépen az áldást, s hogy addig nem hagyom magára, amíg be nem fejezi. Ekkor visszanyerte eszméletét, megszentelte a kenyeret és a bort, s végigmondta a misét. De azután már soha többé nem misézett.

301 Eme dolgok után összeült a király tanácsa s a szultáné, hogy egyezségre jussanak. A békeszerződésben az állt, hogy nekünk vissza kell adnunk Damiettát a szultánnak, a szultán pedig köteles a királynak visszaadni a Jeruzsálemi Királyságot. Köteles továbbá vigyázni a betegekre, akik Damiettában maradtak, megőrizni számukra a sózott húst (minthogy ők egyáltalán nem esznek sertéshúst), valamint a király hadigépezeteit mindaddig, amíg a király emberei nem jelentkeznek értük.[342]

302 A szaracénok megkérdezték a király tanácsától, milyen biztosítékot ad arra, hogy újra birtokba vehetik Damiettát. A tanács felajánlotta, hogy addig túszként náluk hagyja a király egyik fivérét, vagy Artois, vagy Poitiers grófját, amíg vissza nem kapják a várost. A szaracénok azt felelték, hogy nem tartják meg az egyezséget, ha nem a királyt magát hagyjuk ott biztosíték gyanánt. Erre azután Geoffroy de Sergines[343] úr, a derék lovag azt mondta, hogy inkább fogják el s öljék meg mindnyájunkat a szaracénok, mintsem hogy azt vethessék a szemünkre, hogy zálogba adtuk a királyunkat.

303 Közben a táborban egyre súlyosabbá vált a betegség: olyannyira, hogy az emberek szájában már annyi volt az elburjánzott vadhús, hogy a borbélyok kénytelenek voltak kivágni, mert a szerencsétlenek máshogyan nem tudták megrágni és lenyelni az ételt. Módfelett szánalmas volt hallani a táborban azok üvöltését, akiknek szájából eltávolították az elhalt húst. Úgy jajveszékeltek, mint a gyermekkel vajúdó asszonyok.

[Hatvanegyedik fejezet
Visszavonulási kísérlet szárazon és vízen]

---

[340] Farsang utolsó napján, 1250. február 14-én.

[341] 1250. március 6-án.

[342] A Jeruzsálem visszaadására vonatkozó cserejavaslat ekkor már szóba sem jöhetett, hiszen ez egy korábbi, kedvezőbb katonai pozícióban fölvetett lehetőség volt. Fáriszkúrban április 28-án megállapodnak a király és a foglyok kiszabadulásának feltételeiben, május 1-jén pedig aláírják a megállapodást. Eszerint a király átadja Damiettát és fizet 400 ezer livre (800 ezer bizantinus) váltságdíjat két részletben; a szultán átveszi megőrzésre a Damiettában lévő hadigépeket és fölszerelést, továbbá az élelmet (különösen a füstölt disznóhúst, amit a muszlimok nem fogyasztanak); és gondoskodnak a városban lévő sebesültekről. A mamelukok azonban május 2-án meggyilkolják Túránsáhot, majd másnap közlik, hogy tartják magukat a megállapodáshoz. Ezzel elindul a folyamat: Damietta átadása és a váltságdíj felének kifizetése. A Damiettába bevonuló mamelukok azonban esküjükkel ellentétben legyilkolják a sebesülteket és elpusztítják az élelmet, illetve az ostromgépeket. Május 6-án a király és a kíséretében lévő lovagok (köztük Joinville) kiszabadulnak és egy genovai hajóra szállnak.

[343] Geoffroy de Sergines-ről lásd a 244. jegyzetet.

304 Mikor a király látta, hogy nem maradhat ott másképp, csak emberei s a saját halála árán, parancsot adott s elrendelte, hogy a húsvét oktáváját követő kedden[344] az est leszálltával el kell indulni, és vissza kell jutni Damiettába. Utasította a gályákon lévő hajósokat, hogy szedjék össze a betegeket, s vigyék őket magukkal Damiettába. Meghagyta Josselin de Cornaut-nak és a fivéreinek, hogy a többi hadmérnökkel együtt vágják el a köteleket, melyek a köztük s a szaracénok közt húzódó hidat tartották, ők azonban semmit sem tettek.

305 Kedden, az estebéd után két életben maradt lovagommal, valamint szolgálóimmal egybegyűltünk, hogy hajóra szálljunk. Amikor kezdett beesteledni, mondtam a hajósaimnak, hogy szedjék föl a horgonyt, s induljunk lefelé. Erre azt felelték, hogy ezt nem merik, mert a szultán hajói, melyek köztünk és Damietta között vesztegelnek, megsemmisítenének bennünket. A hajósok nagy tüzet raktak, hogy gályáikon összegyűjthessék a betegeket, akik közeledtek a folyó partja felé. Miközben igyekeztem indulásra bírni a hajósokat, a szaracénok betörtek a táborba, s a tűz világosságánál láttam, amint legyilkolják a partra érkező betegeket.

306 Miközben hajósaim a horgonyt szedték föl, azok, akiknek a betegeket kellett volna hozniuk, elvágták a horgonyokat és a hajóinkat tartó köteleket. Ezzel a mi kis gályáink mellé sodródtak, s mindkét oldalról körülzártak bennünket úgy, hogy kis híján elmerültünk a vízben. Amíg mi ettől a veszélytől megmenekülvén, haladtunk a folyón lefelé, a király, aki szintén megkapta a seregben pusztító betegséget, ráadásul erős hasmenése is volt, könnyen elmenekülhetett volna a hajóján, ha akart volna. De ő azt mondta, hogy ha Istennek is úgy tetszik, nem hagyja cserben a népét. Az est folyamán többször is elájult. Annyira erős hasmenés gyötörte, hogy ki kellett vágni a nadrágja hátulját, valahányszor az árnyékszékre kellett mennie.[345]

307 Nekünk, akik a vízen haladtunk, odakiáltottak, hogy várjuk meg a királyt, s mikor látták, hogy nem hallgatunk a szavukra, kövekkel vettek célba minket. Így aztán mindaddig állnunk kellett, amíg engedélyt nem adtak, hogy tovább hajózzunk.

[Hatvankettedik fejezet
A király fogságba esik. A szaracénok megszegik adott szavukat]

308 Most pedig elmesélem, miként esett fogságba a király, úgy, ahogy azt ő maga mesélte nekem. Otthagyta saját alakulatát, s Geoffroy de Sergines úrral együtt beállt Gautier de Châtillon csapatába, mely az utóvédet alkotta.

309 A király elmondta, hogy egy kis hátaslovon lovagolt, melyet selyem nyeregtakaró borított. Mögötte senki más nem maradt az összes lovagok és gyalogosok közül, csak Geoffroy de Sergines úr, aki egészen addig a faluig[346] kísérte, ahol végül fogságba esett. Mesélte a király, hogy Geoffroy de Sergines uram úgy védelmezte őt a szaracénokkal szemben, ahogyan a jó szolga védi urának ivóserlegét a legyektől. Valahányszor a szaracénok a közelébe mentek, előhúzta kardját, amelyet a nyeregvázra erősítve tartott, a hóna alá csapta, s rájuk rontott és elűzte őket a királytól.

---

[344] 1250. április 5-én.

[345] Feltételezik, hogy IX. Lajos még az 1242-es hadjárat idején, a Poitou területén lévő mocsárvidéken kapott mocsárlázat (nem kizárt, hogy ez pontoise-i megbetegedése idején is szerepet játszott). A Joinville által leírt tünetek a vérhas *(dysenteria)* jelenlétét mutatják, melynek kifejlődését a higiénia hiánya, az alultápláltság és az előnytelen időjárási viszonyok jelentősen elősegítik. A vérhasnak alapvetően két változata van, az amőbás *(entamoeba hystolicita)* és a bakteriális *(shigella dysenteriae),* a kórokozók a végbél nyálkahártyáját támadják meg, a betegség gyengeséggel, fejfájással, magas lázzal, hidegrázással, erős hasi görcsökkel, hasmenéssel, esetenként öntudatzavarral jár. Úgy tűnik a leírásokból, hogy Lajos király (és maga Joinville is) a táborban ezt a betegséget kapta meg, amelyhez még *skorbut* is járulhatott.

[346] Munjar al-Holsz Abdalla faluig, Sarimsa mellett. Onnan viszik majd tovább Manszúrába.

310 Így vezette el a királyt egy faluig, ahol megszálltak az egyik házban. Amikor egy párizsi polgárasszony ölébe fektették, már szinte halottnak látszott, s félő volt, hogy nem éri meg az estét. Ekkor odajött Philippe de Montfort[347] úr, s jelentette a királynak, hogy találkozott az emírrel, akivel a fegyverszünetről tárgyaltak. Felajánlotta, hogy ha a király óhajtja, elmegy hozzá, hogy újra tárgyaljanak, s a szaracénok akaratának megfelelően kössenek fegyverszünetet. A király biztatta őt e lépés megtételére, és kijelentette, hogy az megfelel az ő akaratának. Montfort úr tehát átment a szaracénhoz, az pedig levette fejéről a turbánt, s ujjáról lehúzta a gyűrűjét, ezzel adván tanúbizonyságot, hogy megtartja a fegyverszünetet.

311 Ekkor azonban nagy szerencsétlenség érte embereinket, ugyanis egy áruló gyalogos katona, akit Marcelnek[348] hívtak, elkezdte kiáltozni a mieinknek: „Lovag urak, adják meg magukat, a király parancsolja! Ne ölessék meg a királyt!” Mindenki azt hitte, hogy ez a király parancsa, s átadták kardjaikat a szaracénoknak. Az emír, látván, hogy a szaracénok fogolyként vezetik embereinket, azt mondta Philippe úrnak, hogy nincs szükség immár arra, hogy fegyverszünetet kössön velük, hiszen maga is jól láthatja, hogy fogságba estek.

312 Ami Philippe urat illeti, ő nem került fogságba, mint az összes többi emberünk, mert következtében volt ott. Van a pogányok országában még egy igen rossz szokás: ha a király elküldi követeit a szultánhoz, vagy a szultán a királyhoz, s a király vagy a szultán meghal, mielőtt a követek visszatérnének, foglyok és rabszolgák lesznek, bármelyik oldalon vannak is, akár keresztények, akár szaracénok.

[Hatvanharmadik fejezet
Az ellenszél megakadályozza Joinville továbbhaladását a folyón]

313 Ahogy a szárazföldön elérte a balszerencse a mieinket, s fogságba estek, ugyanúgy elért bennünket is, kiket a vízen ejtettek foglyul, amint azt rögtön hallani fogjátok. A szél, mely Damietta felől fújt, eltérítette hajónkat a fő sodrás irányától; a lovagok pedig, akiket a király a könnyű felderítő hajókra küldött, hogy betegeinket védelmezzék, elmenekültek. Hajósaink tehát elvesztették a folyó sodrását, s egy mocsárban kötöttek ki, ahonnan viszont kénytelenek voltunk visszafordulni a szaracénok irányába.

314 Mi, akik tovább haladtunk a folyón, kevéssel pirkadat előtt megérkeztünk ahhoz az átjáróhoz, ahol a szultán gályái várakoztak, amelyek megakadályozták, hogy eljusson hozzánk Damiettából az élelmiszer-utánpótlás. Ott aztán kemény harc bontakozott ki, mert olyan iszonyatos görögtűzzel kísért nyílzáport zúdítottak ránk és embereinkre, akik lóháton a part mentén haladtak, hogy úgy látszott, mintha az égről fejünkre szakadtak volna a csillagok.

315 Midőn hajósaink visszavezettek minket a folyóágtól oda, ahol végül megtámadtak bennünket a szaracénok, rábukkantunk azokra a könnyű hajókra, melyeket a király a betegek

---

[347] I. Philippe de Montfort l’Amaury (Szidón, 1206 k.–1270. március 17.), a szentföldi Türosz és Toron és a franciaországi Béthencourt és La Ferté-Alais, valamint Castres és Languedoc ura, a III. és a IV. keresztes hadjáratban részt vevő Guy de Montfort (1166–1229) fia, a IV. keresztes hadjáratban és az albigensek elleni hadjáratban részt vevő Simon de Montfort unokaöccse. Részt vesz a VI. keresztes hadjáratban, a „bárók keresztes hadjáratában”, és csatlakozik a VII. keresztes hadjárathoz is. A Szentföld egyik legtekintélyesebb bárója, a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja (1244–1251). Szentföldi születésű, a viszonyokat és az arab nyelvet jól ismerő főúr, aki tudását a fáriszkúri tárgyalások során is hasznosíthatja. Felesége, Marie d’Antioche jogán Toron ura és a Kilikiai Örmény Királyság trónkövetelője. A szentföldi bárók potenciális vezetője, aki mögött minden érintett hajlandó fölsorakozni, ezért Baibarsz mameluk szultán Türoszban az asszaszinok segítségével meggyilkoltatja. Fia, II. Philippe de Montfort (1225 k.–Tunisz, 1270) a VIII. keresztes hadjárat során hal meg.

[348] Feltételezik, hogy a katona a neves párizsi polgárcsalád, a Marcel família tagja (MONFRIN, **311**).

oltalmazásával bízott meg, s amelyek épp fejvesztetten menekültek Damietta irányába. Ekkor azonban Damietta felől heves szél támadt, s elsodort bennünket a folyó fő áramától.

316 A folyó mindkét partja mentén ekkor már számos hajónk vesztegelt; képtelenek voltak lefelé tovább haladni, mert a szaracénok feltartóztatták és elfoglalták őket. A rajtuk talált embereket leöldösték és vízbe dobálták, s felprédálták a ládákat és a málhát, amelyet elvettek tőlük. A folyó partjáról a szaracén lovasok nyíllal lövöldöztek ránk, mert nem akartunk odamenni hozzájuk. Az embereim rám adtak egy erős páncélinget, amelyet lovagi tornákon szokás viselni, nehogy megsebesítsenek a hajónkra hulló nyílvesszők.

317 Ekkor a hajófarban tartózkodó katonáim így kiáltottak felém: „Urunk, jó urunk, a hajósai, mivel fenyegetik őket a szaracénok, a szárazföldre akarnak vinni." Mérhetetlen gyöngeségem dacára a karomnál fogva talpra állíttattam magam, s kardot rántottam rájuk, s fenyegetőztem, hogy megölöm őket, ha a szárazföldre visznek. Erre azt mondták, hogy választhatok, vagy kivisznek a partra, vagy horgonyt vetnek a folyó közepén, míg a szél el nem ül. Azt válaszoltam nekik, hogy inkább horgonyozzanak le a folyó közepén, mintsem hogy kitegyenek a partra, ahol előre látom, hogy le fognak mészárolni mindannyiunkat. Szavamat megfogadták, és lehorgonyoztunk.

318 Nem sokkal később láttuk, hogy közeledik felénk a szultán négy hajója, jó ezernyi emberrel a fedélzetükön. Magamhoz hívtam tehát lovagjaimat és katonáimat, s megkérdeztem tőlük, hogy szerintük mit tegyünk: adjuk-e meg magunkat a szultán hajóinak, vagy pedig inkább azoknak, akik a parton vannak. Mindannyian egyetértettünk abban, hogy szívesebben adjuk meg magunkat a szultán hajóinak, mert ők együtt hagynak minket, ezzel szemben a szárazföldön lévők szétszórnának, s eladnának bennünket a beduinoknak.

319 Így szólt ekkor az egyik pincemesterem *(cellerier),* aki doulevant-i[349] születésű volt: „Uram, én nem értek egyet ezzel a döntéssel." Megkérdeztem tőle, hogy mi az ő véleménye, mire így válaszolt: „Én amondó vagyok, hogy mindnyájan hagyjuk, hogy legyilkoljanak bennünket: így valamennyien a paradicsomba jutunk." Mi azonban nem hallgattunk rá.

[Hatvannegyedik fejezet
Joinville hadifogolyként megadja magát; élete veszélybe kerül; a király unokatestvérének hiszik]

320 Mikor láttam, hogy a megadást el nem kerülhetjük, fogtam az ékszeres ládikómat és a kincseimet, s a folyóba vetettem őket; az ereklyéimmel hasonlóan cselekedtem. Ekkor így szólt hozzám az egyik hajósom: „Uram, ha nem engedi azt mondanom, hogy ön a király unokafivére, meg fogják ölni, és minket is." Azt feleltem, hogy nem bánom, mondjon, amit akar. Amikor meghallották kiáltozását az első török hajón, mely azzal a szándékkal közelített felénk, hogy oldalba kapja a mi gályánkat, megálltak és horgonyt vetettek mellettünk.

321 Isten ekkor egy szaracént küldött hozzám, aki a császár földjéről származott,[350] s fehérítetlen vászonnadrágot viselt. A folyón úszva jött egészen a hajónkig, átfogta a derekamat,

---

[349] Az eredetiben szereplő *cellerier* '(kolostori) pincemester'-t, vagyis az élelmezésért felelős szolgálót jelent. A történetben tehát Joinville-birtokról származó újabb keresztes lovag jelenlétére találunk utalást. Doulevant (ma: Doulevant-le-Château, Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) 11. századi település. Az uradalom kezdetben a 672-ben alapított, igen jelentős Montier-en-Der bencés apátságához, majd a 12. századtól a Joinville családhoz tartozik. Az apátság a 9., majd a 13–14. században éli fénykorát, a francia forradalom és a II. világháború súlyos pusztításai után csak az apátsági templom marad meg. A már a feudális magánháborúk időszakában is megrongált, majd többször átépített, végül 1793-ban lerombolt bárói várkastély a Joinville család ifjabb ágának a birtoka.

[350] Valószínűleg II. Frigyes császárnak egy *szicíliai* vagy *dél-itáliai* arab alattvalójáról van szó, aki franciául is tud.

s azt mondta: „Uram, ön elveszett, ha nincs magában kellő elszántság: le kell ugrania a hajójáról ennek a török gályának az orrtőkéjére. S ha már átugrott, önnel nem fognak törődni, mert őket csak a hajón található zsákmány érdekli.” Odadobtak nekem egy kötelet a gályáról, én pedig leugrottam az orrtőkére, Isten akarata szerint. És tudjátok meg, hogy annyira meginogtam közben, hogy ha a szaracén nem ugrik utánam, hogy támogasson, beleestem volna a vízbe.

322 Még akkor is átölelve tartott, amikor a törökök belöktek a hajóba, ahol még volt legalább kétszáznyolcvan katonájuk. Ott aztán minden teketória nélkül a földre löktek, s rám vetették magukat, hogy elvágják a torkomat; mert úgy gondolták, hogy ha megölnek, jutalmat kapnak érte. De a szaracén, ki még mindig a karjai közt tartott, imígyen kiáltott: „Ő a király unokafivére!” Ennek ellenére kétszer is a földre taszítottak, egyszer pedig térdre estem, s már éreztem a kést a torkomon. Isten ebből a veszedelemből a szaracén segítségével szabadított ki; sikerült neki odavezetnie a hajóbástyához, ahol a szaracén lovagok tartózkodtak.

323 Ahogy odaértem közéjük, megszabadítottak a rajtam lévő páncélingtől, s az irántam érzett szánalomból rám dobták egyik skarláttakarómat *(couvertuer escarlate),*[351] mely finom mókusprémmel volt bélelve, s amelyet még édesanyámtól kaptam. A takaróba lyukat vágtam, és úgy öltöttem magamra; egyikük hozott nekem egy fehér szíjat, amelyet övként a derekamra erősítettem. Egy másik szaracén kerített nekem egy csuklyát, amelyet a fejemre húztam. S akkor, egyrészt a félelemtől, mely úrrá lett rajtam, másrészt a betegség következtében, erősen reszketni kezdtem. Inni kértem, s hoztak is vizet egy edényben, de alighogy a számba vettem, hogy lenyeljem, máris kibuggyant az orromon keresztül.

324 Mikor ezt láttam, odahívattam az embereimet, s közöltem velük, hogy meghalok, mert tályog van a torkomban. Megkérdezték, hogy honnan tudom, én pedig megmutattam nekik, s mihelyt meglátták, hogy a víz a torkomon s az orromon keresztül kibuggyan, keserves sírásra fakadtak. A körülöttem lévő szaracén lovagok látván, hogy embereim zokognak, megkérdezték a szaracént, aki minket megmentett, hogy miért. Ő pedig azt felelte, hogy úgy hallotta, tályog van a torkomon, amitől nem tudok megszabadulni. Ekkor az egyik szaracén lovag azt mondta neki, hogy majd ő megvigasztal bennünket, mert ad nekem valami italt, amitől két napon belül meggyógyulok, s így is tett.

325 Raoul de Vanon úrnak, aki a kíséretemhez tartozott, a húshagyó kedden lezajlott nagy ütközetben elvágták a lábán az inat, és így képtelen volt felállni. S tudjátok meg, hogy volt ott a hajón egy öreg szaracén lovag, aki a nyakában hordta Raoul urat az árnyékszékre.

[Hatvanötödik fejezet
Joinville találkozása a gályák parancsnokával; a betegek lemészárlása; csatlakozik Manszúrában a többi fogolyhoz]

326 A török gályák főadmirálisa *(le grant amiral)*[352] értem küldött, s feltette nekem a kérdést, hogy unokafivére vagyok-e a királynak vagy sem. Megmondtam, hogy nem vagyok az, és elmeséltem neki, hogy a hajós hogyan s miért találta ezt ki. Ő azt válaszolta erre, hogy bizony bölcsen cselekedtem, mert máskülönben valóban legyilkoltak volna mindannyiunkat. Megkérdezte azt is, hogy van-e valamiféle rokoni kapcsolatom Frigyes német császárral, aki abban az időben élt, mire én elmondtam, hogy úgy tudom, anyám a császár első unokatestvére.[353] Azt mondta, hogy ezért még inkább szeret engem.

---

[351] Finom skarlátszövetből készült takaró, mely nem feltétlenül vörös (MONFRIN, **323**).

[352] Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdarról, a szultán csapatainak főparancsnokáról van szó, lásd róla a 367. jegyzetet.

[353] Ez a momentum is a „szaracénok” II. Frigyes császár iránti tiszteletére utal. A rokonsági fokot illetően Joinville kissé túloz: anyja a császárnak valójában nem első, hanem csupán ötödfokú unokatestvére.

327 Az étkezés közepén tartottunk, amikor odahívatott elénk egy párizsi polgárt. „Uram, mit cselekszik?” – kérdezte tőlem a polgár, amint odajött. „Miért, mit csinálok?” – kérdeztem vissza. „Az Isten nevére, hát húst eszik pénteken!” Amint ezt meghallottam, félretoltam a tálkámat. Az admirális erre megkérdezte a velem lévő szaracéntól, hogy ezt miért teszem, ő pedig elmagyarázta neki cselekedetem okát. Az admirális erre azt mondta, hogy Isten nem veszi majd rossz néven tőlem, mert nem voltam tudatában annak, hogy mit cselekszem.

328 És tudjátok meg, hogy ugyanezt mondta nekem később, amikor kiszabadultunk a fogságból, a pápai legátus is. Ezért a nagyböjt alatt minden pénteken kenyéren és vízen koplaltam, emiatt aztán alaposan megharagudott rám a legátus,[354] mert az előkelő emberek közül, akik a királlyal voltak, már csak én maradtam életben.

329 A következő vasárnap az admirális utasítására le kellett mennem a folyópartra a többiekkel együtt, akik szintén a vízen estek fogságba. Jó lelki atyám, Jean úr, miközben vonszolták kifelé a hajófenékből, elájult, erre megölték s a folyóba dobták. Klerikusát, aki szintén összeesett, mert a tábori betegségben szenvedett, fejbe vágták egy mozsárral *(mortier);*[355] meghalt, erre őt is bedobták a folyóba.

330 Mialatt a többi beteget a partra vitték a hajókról, ahol eddig fogságban tartották őket, szaracénok álltak készenlétben kivont karddal, hogy meggyilkolják s a folyóba vessék mindazokat, akik esetleg összerogynának. A szaracénom útján megüzentem nekik, hogy ez nem helyénvaló, mert ellenkezik Szaladin[356] tanításával, mely úgy szól, hogy senkit nem szabad megölni azok után, hogy enni adtunk neki a kenyerünkből és a sónkból. Az admirális erre azt válaszolta, hogy ezek az emberek semmit sem érnek, mert a betegségük miatt már képtelenek magukon segíteni.

331 Elém hozatta a hajósaimat, s tudtomra adta, hogy mindannyian megtagadták a hitüket. Figyelmeztettem, hogy ne bízzon meg bennük, mert amilyen gyorsan minket elhagytak, ugyanolyan gyorsan őket is el fogják hagyni, ha alkalmas időt s helyet találnak rá. Az admirális ebben egyetértett velem, hiszen Szaladin is azt mondotta, hogy olyat még nem láttunk soha, hogy rossz keresztényből jó szaracén lett, sem olyat, hogy rossz szaracénból jó keresztény vált volna.

332 A fenti eseményeket követően az admirális felültetett egy díszes paripára, s maga mellett vezetett. Áthaladtunk egy hajók alkotta hídon, majd megérkeztünk Manszúrába, ahol a király és emberei fogságba estek. Egy nagy sátor elé értünk, melyben a szultán írnokai

---

[354] Eudes de Châteauroux; lásd róla a 233. jegyzetet.

[355] Agyagedény, melyet olajjal vagy viasszal töltenek meg, és világításra vagy lövedéknek használják. (A *mortier* szó későbbi jelentése: ’mozsárágyú’).

[356] Szaladin (Szaláh ad-Dín Jószuf ibn Ajjúb, ’a vallásvédő’; Tikrit, 1138–Damaszkusz, 1193. március 4.) kurd származású hadvezér, eredetileg a fátimida damaszkuszi emír, Núr ad-Dín szolgálatában állt. Igazi birodalomszervező, művelt, koncepciózus hadvezér és politikus, szerény, nagyvonalú, nagylelkű uralkodónak írják le. A *dzsihád*ot tudatosan alkalmazza birodalom- és hadseregszervező erőként. 1171-ben eltávolítja a fátimida szultánt, s a *síita* dinasztia helyén megalapítja (fivéreivel és unokatestvéreivel) a *szunnita* Ajjúbida-dinasztiát. A keresztényekkel való harcai (döntő ütközet: Hattín, 1187. július 4.) során elfoglalja Jeruzsálemet (1187. október 2.). A királyságból a keresztényeknek mindössze a partvidéki területek, illetve erődvárosok maradnak meg. A keresztesek iránti „lovagias” magatartása (aminek ellentmond pl. a hattíni ütközet után a keresztény foglyok között tevékeny részvételével végrehajtott mészárlás), valamint a vele kötött béke (1190–1192), mely átmenetileg konszolidálta a Jeruzsálemi Latin Királyságot, azt eredményezi, hogy a keresztény Európában viszonylag pozitív, idealizált kép alakulhatott ki róla (mely elsősorban a III. keresztes hadjárat élményanyagából, illetve Oroszlánszívű Richárddal való kapcsolataiból táplálkozott). Nyugaton még az is elterjedt róla, hogy keresztény hitre tért, továbbá hogy Richárd a nővére kezét ajánlotta fel Szaladin fivérének. Állítólag II. Onfroy de Toron (1139 k.–1179; a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja) ütötte lovaggá. A maga módján Joinville elbeszélése is ezt a pozitív mítoszt támasztja alá.

tartózkodtak, akik felíratták a nevemet. Akkor a szaracénom így szólt hozzám: „Uram, nem kísérem tovább, mert nem tehetem. De esedezem, uram, hogy jó szorosan fogja mindig a kezét e gyermeknek, ki önnel van, nehogy a szaracénok elrabolják öntől.” Ez a gyermek pedig, kit Barthélemynek hívtak, Monfaucon úr törvénytelen fia[357] volt.

333 Miután a nevemet felírták, az admirális bevezetett abba a sátorba, ahol a fogságba esett bárókat tartották, s velük együtt még több mint tízezer embert. Ahogy beléptem, a bárók mind oly hangos örömujjongásban törtek ki, hogy semmit nem lehetett hallani tőle; fennen dicsérték a Mi Urunkat, s azt mondogatták, hogy már elveszettnek hittek.

[Hatvanhatodik fejezet
A szaracénok által fenyegetett foglyok megismerik a királlyal kötött egyezséget]

334 Alig egy kis időt töltöttünk ott el, amikor a jelenlévők közül az egyik legelőkelőbb úr felállított és egy másik sátorba vezetett minket. Sok lovagot s egyéb rendű és rangú embert tartottak fogva a szaracénok egy zárt udvarban, melyet sárból készült fal övezett. Ebből az udvarból, ahová korábban zárták őket, most egyenként előhozták az embereket, s mindegyiktől megkérdezték: „Megtagadod-e a hitedet?” Azokat, akik nem voltak hajlandóak hitüket megtagadni, odaállították az egyik oldalra, s a fejüket vették; míg a hitehagyóknak a másik oldalra kellett állniuk.

335 Ekkor a szultán elküldte hozzánk a tanácsadóit, hogy beszéljenek velünk, ők pedig, amint odaértek, megkérdezték, hogy kinek adhatják át a szultán üzenetét. Mondtuk nekik, hogy forduljanak a jó Pierre de Bretagne grófhoz. Voltak ott emberek, akiket „dragománoknak” *(„drugemens”)*[358] neveztek, és értettek szaracénul meg franciául is; ők fordították a grófnak a szaracént franciára. A szultán emberei a következőket mondották: „Jó uram, elküldött bennünket a szultán önökhöz, hogy megtudja, ki akarnak-e szabadulni a fogságból.” „Igen” – válaszolta a gróf.

336 „S mit adnának a szultánnak a szabadulásért cserébe?” „Minek megtétele és elviselése ésszerű s méltányos” – felelte a gróf. „S vajon odaadnák-e a szabadságukért – folytatták –, a tengerentúli bárók valamelyik várkastélyát?” A gróf azt mondta, hogy ez nem áll hatalmában, mivel ezeket az akkori német császártól kapták. Akkor azt kérdezték, hogy visszaadnánk-e a templomos rend vagy a johannita rend valamelyik várkastélyát, hogy szabadulást nyerjünk. Mire a gróf azt felelte, hogy ez nem lehetséges, ugyanis a várurakat, mikor birtokukba beiktatták őket, megeskették az ereklyékre, hogy emberek kiszabadításáért cserébe egyetlen várat sem adnak vissza. Erre azt mondták, hogy úgy látják, nem akarunk a rabságból szabadulni, ezért most elmennek, és elküldik hozzánk azokat, akik majd karddal fognak játszadozni velünk, mint ahogy a többiekkel is tették. S ezzel valóban el is távoztak.

337 Miután otthagytak bennünket, fiatal szaracénok egész hada rontott a sátrunkba, oldalukon karddal. Magukkal hoztak egy teljesen ősz aggastyánt, aki megkérdezte tőlünk, igaz-

---

[357] III. Amédée-nek (1210 k.–1280), a burgundi herceg vazallusának, a Burgund grófsághoz (Franche-Comté) tartozó Montfaucon grófjának (1230–) még a Mathilde de Mahaut-val (Sarrebruck grófnőjével) kötött házasságát (1247) megelőzően született egy fia, Barthélémy. Arra is van adat, hogy Barthélémy 1230-ban már nem él. Joinville viszont minden bizonnyal jól informált, hiszen Montfaucon és Montbéliard grófjai (III. Amédée és III. Thierry de Montbéliard) másod-unokatestvérei (Béatrice de Joinville fiai) voltak. Egyikük sem szerepel azonban a VII. keresztes hadjárat résztvevőinek a listáján; hogy Barthélémy hogyan kerülhetett oda és kicsoda valójában, az nem derül ki, viszont a későbbiekből megtudjuk, hogy a gyermek megmenekült, hiszen Joinville később **(407)** is ír róla.

[358] A közel-keleti tolmácsokat *dragomán*oknak (arab *targuman,* magyar átírás szerint *terdzsumán;* fr. *truchement*) is hívják. Feladatuk (mint ez esetben is látszik) gyakran több, mint egyszerű fordítás/tolmácsolás, a dragomán egyszerre *tolmácsolja* és *képviseli* küldője szándékait és szavait.

e az, hogy olyan Istenben hiszünk, akit elfogtak, megkínoztak s keresztre feszítettek értünk, s aki harmadnapra föltámadott. Igennel *(O˙l)* válaszoltunk erre. Ő pedig azt mondta, hogy ne csüggedjünk el, amiért eme üldöztetéseket el kell viselnünk Istenünkért, „hiszen – folytatta –, még nem haltak meg érte, ahogy ő meghalt önökért. S ha elég hatalma volt ahhoz, hogy föltámadjon, legyenek bizonyosak abban, hogy önöket is ki fogja szabadítani, ha majd jónak látja."

338 Ezek után útjára ment, a sok fiatal harcos pedig követte, aminek szívből megörültem, mert már biztosra vettem: azért jöttek, hogy fejünket vegyék. Nem sokkal később megérkeztek a szultán emberei, akik tudomásunkra hozták, hogy a király kieszközölte számunkra a szabadulást.

339 Miután eltávozott az öregember, aki vigasztalást nyújtott nekünk, visszatértek hozzánk a szultán tanácsadói, s elmondták, hogy királyunknak sikerült elérnie, hogy szabadon engedjenek minket, s kéri, küldjünk hozzá négy embert, hogy hallják meg, hogyan esett a dolog. Úgy határoztunk, hogy elküldjük hozzá Jean de Vallery urat, a tapasztalt vitézt, Philippe de Montfort urat, Baudouin d'Ibelin urat, Ciprus *sénéchal*ját és a fivérét, Gui d'Ibelin urat, Ciprus *connétable*-ját, kinél kiválóbb lovagot soha nem láttam, s aki a legjobban szerette ennek az országnak a népét. E négy uraság azután elmesélte nekünk, mi módon érte el a király szabadulásunkat, ami a következők szerint zajlott le:

[Hatvanhetedik fejezet
Szent Lajost kínzással fenyegetik; tárgyalásokba kezd a szaracénokkal]

340 A szultán tanácsadói próbára akarták tenni a királyt, ugyanúgy, ahogy minket is próbára tettek, hogy lássák, vajon megígéri-e nekik, hogy átadja a templomosok vagy a johanniták valamelyik várát, vagy az ország egyik bárójának kastélyát. A király azonban Isten akarata szerint pontosan úgy válaszolt, ahogy mi. Erre megfenyegették, s azt mondták, hogy mivel kívánságukat nem hajlandó teljesíteni, a kétágú kaloda *(bernicles)*[359] közé fogják tenni.

341 A kétágú kaloda a legszörnyűbb kínzás eszköze, mit ember csak elszenvedhet. Két hajlítható fadarabból áll, a tetejükön fogazással, melyek egymásba illenek, a végüket pedig marhabőrből készült, erős szíjak kötik össze. Mikor az embert bele akarják helyezni, az oldalára fektetik, combjait a bokái közé rakják, s akkor a fadarabokra ráültetnek egy embert, minek következtében féllábnyi ép csont sem marad, ami össze ne roppanna. S hogy a kínzás a lehető legborzasztóbb legyen, három nappal később, mikor a lábak még dagadtak, visszarakják őket a kétágú villába, s újfent összetörik. Ezekre a fenyegetésekre a király azt felelte, hogy ő a foglyuk, s azt tehetik vele, amit akarnak.

342 Amikor látták, hogy fenyegetéssel nem tudják megtörni a jó királyt, ismét odamentek hozzá, s megkérdezték, mennyi pénzt fizetne a szultánnak azon felül, hogy Damiettát visszaadja nekik. A király azt válaszolta, hogy ha a szultán hajlandó méltányos összegű dénárt elfogadni, akkor ő üzenetet küld a királynőnek, hogy szabadulásuk fejében fizesse azt ki.[360] Ők pedig csodálkozva kérdezték: „Hogy van az, hogy nem azt mondja, megteszi maga?" A király azt felelte, hogy nem tudja, elfogadja-e ezt a királynő, mivel ő az úrnője.[361] Ezután a tanácsadók visszamentek, hogy beszéljenek a szultánnal, majd jelentették a királynak, hogy ha a királynő

[359] A kétágú kaloda a kaloda egyik igen kegyetlen változata, melyet a csontok és az ízületek lassú összetörése céljából a „szaracénok alkalmaznak".

[360] Az eseményekkel egy időben a királyné, Provence-i Margit Damiettában tartózkodik.

[361] Franciaországben (Angliához, Navarrához, Aragóniához hasonlóan) a király feleségét is királynővé *(reine consort)* koronázzák. A király tehát saját cselekvőképtelensége idején joggal tekinti urának a királynőt, és hárítja rá (legalábbis látszólag) az intézkedés felelősségét.

beleegyezik, hogy kifizessen egymillió arany*bizantinust*, ami 500 000 livre-nek felel meg, szabadon bocsátják a királyt.

343 A király megkérdezte tőlük: esküt tesznek-e arra, hogy a szultán szabadon engedi ennyiért, ha a királynő kifizeti az összeget. Megint elmentek, hogy beszéljenek a szultánnal, s amint visszatértek, megesküdtek a királynak, hogy ilyen feltételek teljesítése esetén szabadon fogják engedni. Miután letették az esküt, a király ígéretet tett az emíreknek, hogy örömest kifizeti az 500 000 livre-et emberei kiszabadításáért, a saját szabadulásáért pedig Damiettát adja cserébe, mert az ő személye pénzért nem vásárolható meg. A szultán ennek hallatán így szólt: „Hitemre! Igen nagyvonalú ez a frank, hogy nem alkudozott ily hatalmas pénzösszegen. Menjetek, és mondjátok meg neki, hogy kap tőlem 100 000 livre-et, hogy kifizesse a váltságdíjat."

[Hatvannyolcadik fejezet
A foglyok lefelé utaznak a folyón a szultán táboráig]

344 Ezután a szultán meghagyta, hogy a nemesurak szálljanak fel a négy hajóra, melyek Damiettába szállítják őket. Velem együtt utazott a jó Pierre, Bretagne grófja, Guillaume, Flandria grófja, a derék Jean, Soisson grófja és Imbert de Beaujeu uram, Franciaország *connétable*-ja. Baudouin d'Ibelin úr, a jó lovag és fivére, Gui úr szintén oda került.

345 Azok, akik bennünket vezettek, egy szálláshoz vittek minket, melyet a szultán építtetett a folyó partján úgy, ahogy most hallani fogjátok. A szállás előtt emelkedett egy fenyődeszkákból ácsolt torony, melyet festett vászonnal borítottak be. Az ajtaja közvetlenül a lakosztályba vezetett. Ezen az ajtón belül egy sátor volt felállítva, ahol az emírek kardjukat és felszerelésüket hagyták, amikor a szultánhoz jöttek tanácskozni. E sátorból ismét nyílt egy ugyanolyan ajtó, mint az első, ezen keresztül lehetett belépni abba a sátorba, mely a szultán fogadóterme volt.

346 A szultán fogadóterme mögött ismét volt egy olyan torony, mint amilyen elöl emelkedett: innen a szultán hálószobájába vitt az út. A hálóhely után egy udvar következett, az udvar közepén pedig egy torony állt, mely magasabb volt az összes többinél, s ahonnan a szultán beláthatta az egész tábort és a környező vidéket. Az udvarból út vezetett a folyóhoz: partján a szultán egy sátrat állíttatott föl, ahová fürödni járt. Az egész szálláshelyet fakerítéssel vették körül, kívülről pedig a kerítést indigószínű vászon borította, hogy a kívül lévők ne láthassanak be. Mind a négy tornyot körös-körül vászon takarta.

347 A Krisztus mennybemenetelét megelőző csütörtök napján[362] érkeztünk meg arra a helyre, ahol ezt a szállást berendezték. A négy gálya, melyen fogva tartottak bennünket, a szultán lakosztálya előtt vetett horgonyt. A királyt levitték egy sátorba, mely a szultán szállása közelében helyezkedett el. A szultán úgy rendelkezett, hogy a Krisztus mennybemenetele előtti szombaton[363] adjuk át neki Damiettát, ő pedig kiadja nekünk a királyt.

[Hatvankilencedik fejezet
Az emírek lázadása. A szultánt meggyilkolják]

348 Azok az emírek, akiket a szultán menesztett a tanácsából, hogy idegen földről magával hozott saját híveit tegye a helyükre, tanácsot tartottak egymás közt. Imígyen szólt az egyik bölcs szaracén: „Urak, látjátok, milyen gyalázatot és szégyent hozott ránk a szultán, mikor kivetett minket abból a méltóságból, melybe atyja helyezett bennünket. Ezért bizonyosak lehetünk afelől, hogy ha Damietta városának falain belül találja magát, elfogat minket, s a

[362] Vagyis áldozócsütörtökön, 1250. április 28-án.
[363] Április 30-án.

börtönében fogunk elpusztulni, ugyanúgy tesz majd velünk, ahogy nagyapja[364] cselekedett azokkal az emírekkel, akik annak idején elfogták Bar és Montfort grófokat.[365] Úgy látom ezért, hogy okosabb, ha megöljük, mielőtt kicsúszik a kezeink közül."

349 Felkeresték a Halca[366] tagjait, s megbízták őket, hogy öljék meg a szultánt rögtön a lakoma után, melyre meghívta őket. Ez úgy történt, hogy amikor befejezték az étkezést, s a szultán, emírjeitől elbúcsúzván, a szobájába vonult, a Halca egyik lovagja, aki a szultán kardját vitte, ugyanezzel a karddal úgy rásújtott a kezére, a négy ujja közé, hogy egészen a karjáig felhasította.

350 Akkor a szultán emírjeihez fordult, akik pedig ezt kitervelték, s így szólt hozzájuk: „Urak, panaszt emelek nálatok a Halca tagjai ellen, mert meg akartak ölni, amint azt ti is láthatjátok." Erre a Halca lovagjai egy emberként imígyen válaszoltak: „Minthogy azt mondod, meg akarunk ölni, többet ér, ha mi ölünk meg téged, mint ha te ölsz meg bennünket."

351 Azzal megszólaltatták a dobokat, mire összegyűlt az egész hadsereg, hogy megtudja, mit akar a szultán. Azt mondták nekik, hogy Damiettát elfoglalták, a szultán már oda tart, s kéri, hogy menjenek utána ők is. Erre mindannyian fegyvert öltöttek, megsarkantyúzták lovaikat és elvágtattak Damietta irányába. Mikor láttuk, hogy mind elmennek a város felé, szívünkre nehéz

---

[364] A szövegben *aieul* ('nagyapa', 'ős') szerepel. A történet idején Al-Malik asz-Szálih Ajjúb (1207 k.–1249) Egyiptom (1240–) és Damaszkusz (1245–) szultánja, az ő apja al-Kámil (al-Malik al-Kámil Nászír ad-Dín; 1177 k.–1238. március 8.). Biztosan nem róla van tehát szó, hiszen a keresztesek gázai akciójára 1239-ben kerül sor. Al-Kámil utóda azonban idősebbik fia, II. al-Ádil Szaif ad-Dín (1216–1248. február 9.; szerepel II. al-Ádil, az „Igazságos" néven, a keresztesek pedig II. *Safadin* néven emlegetik), Egyiptom (1238–1240) és Damaszkusz (1238–1239) szultánja. Uralkodása alatt al-Ádil a legfontosabb pozíciókból eltávolítja apja mamelukjait, és saját embereit teszi a helyükbe. A féltestvére (Malik Ajjúb) és unokatestvére (an-Nászir) elleni hadjárat során (1240. május 31.) a mamelukok sátrában bekerítik és elfogják. Helyére Egyiptomot illetően al-Malik asz-Szálih Ajjúb kerül, Damaszkuszt pedig an-Nászir veszi hatalmába. A mondottak tehát nem a szultán nagyapjára vonatkoztathatók (mint feltételezi MONFRIN, 348), hanem *közvetlen elődjére,* az *idősebbik* testvérre, al-Ádilra, aki életének hátra lévő részét Kairóban, féltestvére börtönében tölti.

[365] Bar és Montfort grófok esetéről lásd a 326. jegyzetet.

[366] Itt egy közelgő dinasztiaváltás drámai képsorait, az Ajjúbidák utolsó szultánjának utolsó pillanatait láthatjuk. A Halca *(haulequa)* a szultáni testőrgárda, az uralkodó közvetlen védelmét ellátó katonai egység (először 1174-ben, Szaláh ad-Dín idején említik, de szó esik róluk Akkon 1191-es ostromakor is). A szó eredete vitatott: az egyik elképzelés szerint a *halqa* a szultánt körülvevő elit katonai egység (kör), a másik magyarázat szerint egy taktikai elemre (bekerítési manőver) vezethető vissza. A Halca tagjai jelen esetben azok a mamelukok, akik Túránsáh apjához kötődtek. A mamelukok egyedülálló, csak az iszlám világ történetében létező csoport és intézmény, melynek az a sajátossága, hogy rabszolga státusból induló személyekből hozza létre a döntő befolyású katonai kormányzó elitet. Szinte valamennyi ajjúbida szultán szolgálatában álltak mameluk egységek; a 9. században, az Abbászida Kalifátus idején jelennek meg először, ekkor a kalifák testőrségét alkotják, igazán nagy jelentőséget azonban al-Malik asz-Szálih Ajjúb idején kapnak. (A mameluk testőrgárda egészen a 19. századig létezik.) A kiválasztás módja kezdettől fogva azonos: fogságba esett vagy rabszolgaként fiatalon megvásárolt, nem muzulmán népekből (kezdetben a Kaukázus, a mai Turkesztán, a Balkán, a mai délorosz steppe területéről) származó gyermekeket családjuktól elszakítva, szülőföldjüktől távol részesítenek igen kemény katonai nevelésben, és formálják őket elit alakulattá. Vallásos nevelést is kapnak, kiképzésük végén a szultán fölszabadítja és szolgálatába fogadja őket. *Csak* az őket felszabadító *szultán személyéhez* és velük együtt kiképzett *társaikhoz* kötődnek. Több szultánnak volt ilyen elit alakulata, így pl. Szaladinnak *(szaláhíja)* és al-Kámilnak *(kamilíja)* is. Al-Malik asz-Szálih Ajjúb testőrsége döntően rabszolgaként megvásárolt *kipcsak* törökökből áll (mintegy ezer fő), akiket a szultán a Nílus egyik szigetén (Róda/Bahr an-Nil) telepít le. Ezek alkotják a „folyó mamelukjait", a *bahríja asz-szaláhíja* testőrgárdát, s innen későbbi nevük: *bahrik* vagy *bahríják* (1250–1382). (A Mameluk szultánok hatalmát Egyiptomban majd I. Szelim dönti meg, 1517-ben.)

bú telepedett, mert azt hittük, Damietta elveszett. A szultán, aki fiatal volt és fürge, felmenekült az általa építtetett toronyba, három püspökével együtt, akik a lakomán vele étkeztek. A torony a szobája mögött emelkedett, mint azt fentebb hallottátok.

352 A Halca tagjai, ötszáz lovas testőr, lerombolták a szultán sátrait, majd megostromolták a tornyot, miközben azt kiáltozták neki, hogy jöjjön le. Azt felelte, hogy megteszi, ha garantálják a biztonságát. Erre azt mondták neki, hogy nem Damiettában van, és ha szépszerével nem jön, akkor lehozzák erőszakkal. Görögtüzet hajítottak rá, ami belekapott a toronyba, mely fenyődeszkából és pamutvászonból készült. A torony pillanatok alatt tüzet fogott, s úgy lángolt, hogy én soha még olyan gyönyörű és olyan függőleges tüzet nem láttam. Ahogy a szultán észrevette, rohanvást megindult lefelé, s a folyó irányába menekült azon az úton, melyről már beszéltem nektek.

353 A Halca tagjai azonban kivont karddal útját állták, s ahogy a folyó felé igyekezett, egyikük az oldalába döfött egy lándzsát. A szultán továbbmenekült a folyó irányába, magával vonszolva a lándzsát. Üldözői azonban oda is utánamentek, s végül a vízben gyilkolták le, egész közel ahhoz a hajóhoz, melyen mi voltunk. Az egyik lovag, akit Faracataye-nak[367] hívtak, kardjával felhasította a szultán mellét, kitépte a szívét, s még vértől csöpögő kézzel odajött a királyhoz, s így szólt hozzá: „Mit adsz nekem, amiért megöltem ellenségedet, ki meggyilkolt volna, ha életben marad?” De a király semmit nem válaszolt rá.

[Hetvenedik fejezet
A foglyok élete ismét veszélyben forog. A király újból egyezkedni kényszerül az emírekkel]

354 Vagy harmincan feljöttek a gályánkra kivont karddal a kezükben, dán bárddal a nyakukban. Megkérdeztem Baudouin d’Ibelin urat, ki jól ismerte a szaracén nyelvet, hogy mit beszélnek ezek az emberek. „Azt mondják – felelte –, azért jöttek, hogy a fejünket levágják.” Jó sokan voltak, akik meggyónták bűneiket a Szentháromság-rend[368] egyik szerzetesének, akit Jeannak hívtak, és Guillaume, Flandria grófja háznépéhez tartozott. De ami engem illet, egyetlen bűnre sem emlékeztem, mit elkövettem volna. Arra gondoltam, hogy minél inkább igyekszem védekezni és kitérni előlük, annál rosszabb nekem.

---

[367] Faris ad-Dín Aktaj al-Dzsemdar (megh. Kairó, 1254. szeptember) emír, aki tagja volt annak a küldöttségnek, melyet asz-Szálih Ajjúb halála után Túránsáh Kairóba történő visszatérése érdekében menesztenek. A keresztesek elleni katonai műveletek egyik legfontosabb irányítója, majd (Baibarsszal együtt) a Túránsáh meggyilkolását kivitelező összeesküvők vezéralakja, a mameluk hatalomátvétel fontos szereplője, a későbbi szultán, Baibarsz barátja. Sadzsar ad-Durr, aki férjének fia, Túránsáh meggyilkolását követően *szultánává* lép elő, az összeesküvők egyik vezérét, (a valószínűleg ugyancsak török származású) Ajbeget *atabeg*nek nevezi ki, majd hozzámegy feleségül. Ajbeg atabeg (’a herceg atyja’) a folytonosságot képviselő szultána férjeként és Túránsáh névlegesen uralkodóvá tett unokaöccsének, al-Malik al-Asraf Muzaffar ad-Din Músza (Jemenből származó, onnan elűzött és Egyiptomba menekült ajjúbida emír fia) gyámjaként lesz *régens,* illetve (gyakorlatilag) szultán. Ezzel Egyiptom trónján al-Asraf Músza (1250–1254) az utolsó ajjúbida, Ajbeg pedig (Sadzsar ad-Durr-ral együtt) az első mameluk szultán (1250–1257). Faracataye-t az újabb összeesküvéstől tartó Ajbeg szultán gyilkoltatja majd meg. Van olyan elképzelés is (RUNCIMAN, 1999, 840), mely szerint a Joinville által „Faracataye”-nak vagy „Faraquataye”-nak nevezett emír maga Baibarsz Bundukdári volna, Joinville szövege azonban ellentmond ennek, hiszen jól látható, hogy a krónikás világosan el tudja különíteni egymástól *Baybar* és *Faracataye* személyét.

[368] A Szentháromság-rendet (*Ordo Sanctissimae Trinitatis et Captivorum,* trinitárius rend) a provence-i születésű Mathai Szent János (Jean de Matha; 1160–1213), párizsi teológus, III. Ince pápa iskolatársa és barátja, valamint Valois Szent Félix (Félix de Valois; 1127–1213) alapította 1194-ben (pápai jóváhagyás: 1198), hogy a mórok rabságából kiváltsák a keresztény foglyokat.

355 Keresztet vetettem tehát, s térdre rogytam egyikük lába előtt, aki egy hatalmas dán ácsbárdot lóbált a kezében, s e szavakat mondtam: „Így lelte halálát Szent Ágnes."[369] Gui d'Ibelin úr, Ciprus *connétable*-ja letérdelt mellém, s meggyónt nekem, én pedig így szóltam: „Feloldozom önt hatalmamnál fogva, melyet Isten adott nékem." De amint fölkeltem onnan, semmire sem emlékeztem abból, amit mondott vagy mesélt nekem.

356 Onnan, ahol voltunk, felkeltettek bennünket, s a hajófenék legmélyére zártak. A mieink közül sokan úgy vélték, hogy ezt azért tették volna, mert nem óhajtottak mindnyájunkkal egyszerre végezni, hanem egymás után, egyenként akartak legyilkolni minket. Odalenn oly siralmas körülmények között voltunk, s oly szorosan feküdtünk, hogy a lábaim a jó Pierre-t, Bretagne grófját érték, az övéi pedig az én arcomat súrolták.

357 Másnap az emírek kivitettek bennünket börtönünkből, s követeik útján azt üzenték, hogy járuljunk eléjük s tárgyaljunk az egyezmény megújításáról, amelyet a szultán kötött velünk. Azt is mondták a követek: biztosak lehetünk abban, hogy a szultán, ha élne, fejét vétette volna a királynak s nekünk is. Akik tehették, el is mentek az emírekhez.

358 Meg is állapodtak velünk abban, hogy mihelyt mi átadjuk nekik Damiettát, ők is szabadon bocsátják a királyt s a kíséretében lévő többi előkelő nemesurat. Ami az alsóbbrendű köznépet illeti, őket a szultán elvitette Babilónia felé; legalábbis azokat, akiket még nem gyilkoltatott le. Ezt pedig a királlyal megkötött egyezség ellenére cselekedte, amiből valóban az látható, hogy miránk is ez a sors várt volna, amint megkapja Damiettát.

359 A királynak ezenkívül meg kellett esküdnie arra is, hogy átad nekik kétszázezer livre-et, még mielőtt a folyótól továbbindult, újabb kétszázezret pedig akkor, mikor megérkezik Akkonba. A szaracénok a királlyal kötött egyezség értelmében kötelesek a Damiettában lévő betegeket, a számszeríjakat, a sózott húst és a hadigépezeteket rendben megőrizni mindaddig, amíg a király értük nem küld.

[Hetvenegyedik fejezet
Az emírek esküje. A királyban kétségek támadnak]

360 Az emírek részéről a királynak leteendő esküt a következőkben határozták meg: ha nem tartanák meg a királlyal kötött egyezséget, akkor legyenek úgy megszégyenítve, mint az, aki bűnei miatt fedetlen fővel Mohamedhez zarándokol Mekkába. Továbbá szégyenítsék meg őket úgy, mint azokat, kik elhagyják, majd pedig visszaveszik feleségüket. Mohamed törvényei szerint ugyanis, ha valaki elhagyja asszonyát, soha nem veheti vissza, csak akkor, ha előbb egy másik férfival látta együtt hálni.

361 A harmadik eskü pedig így szólt: Ha megszegik a királlyal kötött egyezményt, érje őket ugyanolyan szégyen, mint azt a szaracént, aki disznóhúst evett. A király kész volt elfogadni az emírek fent említett esküjét, mert Nicolas d'Acre mester, aki tudott szaracénul, azt mondta, hogy ennél erősebb esküt a törvényeik szerint már nem tehettek.[370]

362 Miután az emírek letették esküjüket, írásba foglalták azt az esküvést, amelyet a királytól vártak, s melynek szövegét azon papok tanácsa fogalmazta meg, akik korábban előttünk

---

[369] Szent Ágnes (290 k.–305. január 21.) a római hét szent szűz egyike, a szüzesség szimbóluma (*hagné* 'szűzies'). Diocletianus császár idején szenved mártírhalált: miután a lángok nem fognak rajta, egy római *centurio* lefejezi.

[370] Az eskü erősségének értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy a mekkai zarándoklat – melyet a hívő fedetlen fővel és egyszerű fehér ruhában *(ihrám)* hajt végre – az iszlám egyik oszlopa. A válást illetően pedig: „Ha a férfi feleségétől harmadszor elválik, akkor az asszony, mint feleség tilos a számára, amíg férjhez nem megy valaki máshoz. Ha az elválik tőle, akkor nem követ el egyikük sem bűnt, ha újra visszatérnek egymáshoz – ha hisznek abban, hogy mindketten betartják Allah előírásait." (Simon Róbert fordítása) A Korán szerint (2:173, 5:3, 6:145, 16:115) a disznóhús evése szigorú tiltás alá esik.

megtagadták hitüket. Az írás pedig így szólt: a király, ha nem tartja meg az emírekkel kötött egyezséget, legyen olyan szégyennek kitéve, mint az a keresztény, aki megtagadja Istent s az ő Anyját, s akit megfosztanak a 12 apostol és az összes férfi és női szent társaságától. Ebbe a király készséggel bele is egyezett. Az eskü utolsó pontja úgy hangzott, hogy abban az esetben, ha nem tartaná meg az emíreknek adott szavát, legyen a szégyene akkora, mint azé a keresztényé, aki megtagadja Istent s az ő törvényeit, s ki az Isten iránti megvetése jeléül leköpi s lábbal tiporja a keresztet.

363 Ahogy a király ezt meghallotta, kijelentette, hogy – ha Isten is úgy akarja – ő ilyen esküt nem tesz. Az emírek elküldték a királyhoz Nicolas mestert, aki értette a szaracénok nyelvét, ő pedig ily szavakkal szólott hozzá: „Uram, az emírek borzasztóan haragszanak amiatt, hogy azok után, hogy megesküdtek mindenre, amit kívánt, ön nem akar esküdni arra, amit ők kérnek. Biztosra veheti, hogy ha nem lesz hajlandó esküt tenni, a fejét vétetik, s valamennyi emberének úgyszintén." Azt felelte a király, hogy tegyenek tetszésük szerint, mert ő szívesebben hal meg jó keresztényként, mintsem úgy, hogy Istent s az ő Anyját megharagítsa.

364 A jeruzsálemi pátriárka,[371] egy nyolcvanéves öregember, menlevelet szerzett magának a szaracénoktól, s eljött a királyhoz, hogy segítsen neki kimódolni a szabadulást. Az volt a szokás a keresztények és a szaracénok között, hogy midőn a király vagy a szultán meghalt, azok, akik követként teljesítettek szolgálatot akár a pogányok, akár a keresztények között, fogságba kerültek s rabszolgák lettek. S minthogy a szultán, aki a biztonságát garantálta, meghalt, a pátriárka ugyanúgy fogoly lett, mint ahogyan mi. Mikor a király elküldte válaszát, az egyik emír azt mondta, hogy biztosan a pátriárka adta neki ezt a tanácsot, s így szólt a pogányokhoz: „Higgyetek nekem, rá fogom bírni a királyt az eskütételre, mert a pátriárka fejét az ölébe fogom röpíteni."

365 A többiek nem hitték célravezetőnek a dolgot, hanem megragadták a pátriárkát, elvitték a király mellől, s a két kezét hátracsavarva hozzákötözték az egyik sátor rúdjához, oly szorosan, hogy a kezei akkorára dagadtak, mint a feje, s a körmei alól kiserkent a vére. Ő akkor odakiáltott a királynak: „Uram, az Istenért, tegyen bátran esküt! Mert én a lelkemre veszem az eskü minden bűnét, hiszen ön úgyis meg akarja azt tartani." Nem tudom, miként rendezték el a dolgot, de a király s a többi jelen lévő báró esküje végül is megnyugtatta az emíreket.

[Hetvenkettedik fejezet
Az egyezség végrehajtása; Damietta átadása a szaracénoknak]

366 Rögtön a szultán megöletését követően jelvényeit odahozták a király sátra elé, s azt mondták a királynak, hogy az emírek komolyan fontolgatják, hogy őt tegyék meg Babilónia szultánjának. Ő később meg is kérdezte tőlem, hogy mit gondolok, vajon elfogadta volna-e a babilóniai királyságot abban az esetben, ha felajánlották volna neki. Azt feleltem, hogy igen bolond módjára cselekedett volna, ha elfogadja, hiszen ezek megölték az urukat, de a király azt mondta, hogy bizony nem utasította volna vissza.

367 S tudjátok meg, hogy ennek az ajánlatnak, mint mondják, az volt az oka, hogy a királyt tartották a legszilárdabb hitű kereszténynek, akit csak találni lehet. Ennek példájaként említették, hogy valahányszor elhagyta szállását, felvette a földről a keresztet, s egész testét a kereszt jelével illette. Még azt is mondták, hogy ha Mohamed eltűrte volna, hogy nekik ily sok szenvedést kelljen elviselniük, bizony nem hittek volna többé benne. Hozzátették, hogy ha szultánjukká tennék a királyt, ő bizonyára vagy megöletné mindnyájukat, vagy pedig keresztényekké lennének.

[371] Robert de Nantes.

368 Miután a király és az emírek megkötötték az egyezséget, s esküjükkel is megerősítették, megállapodtak, hogy a Krisztus mennybemenetelét követő napon[372] szabadon engednek bennünket, s amint mi átadjuk Damiettát az emíreknek, ők tüstént kiadják a királyt a vele lévő előkelő urakkal egyetemben. Csütörtökön este azok, akik a mi négy gályánkat vezették, a damiettai híd előtt, a folyó közepén horgonyt vetettek, s a híd előtt felállítottak egy sátrat a király számára.

369 Amint felkelt a nap, Geoffroy de Sergines úr a városba sietett, s intézkedett, hogy adják azt át az emíreknek. Valamennyi toronyra kitűzték ekkor a szultán lobogóit. A szaracén lovagok berontottak a városba, elkezdték nyakalni a bort, s hamarosan mindannyian lerészegedtek. Az egyikük feljött a hajónkra, előrántotta vérrel borított kardját, s azzal kérkedett, hogy ő egyedül hat emberünket koncolta föl.

370 Még mielőtt Damietta átadására sor került volna, a hajónkra vettük a királynét és valamennyi emberünket, akik a városban tartózkodtak, a betegek kivételével, akik a megállapodás szerint ott maradtak. A szaracénoknak esküjükhöz híven vigyázniuk kellett volna rájuk, ehelyett legyilkolták mindegyiküket. A király hadigépezeteit, melyeket szintén meg kellett volna őrizniük, darabokra törték. Megsemmisítették a sózott húst is, amit pedig meghagyhattak volna, hiszen ők egyáltalán nem esznek disznóhúst. Ehelyett ástak egy gödröt a hadigépeknek, egyet a sózott húsnak, egy másikat pedig a halottaknak, s az egészet felgyújtották. Oly hatalmas volt az a tűz, hogy egyfolytában égett pénteken, szombaton és még vasárnap is.

[Hetvenharmadik fejezet
Tanácskozás arról, hogy lemészárolják-e a foglyokat]

371 A királyt és bennünket, akiket már napkeltekor szabadon kellett volna bocsátaniuk, fogva tartottak egészen naplementéig. Ezalatt semmit nem ettünk, de az emírek sem, viszont az egész napot vitatkozással töltötték. Egyikük így szólt azok nevében, akik az ő pártján állottak: „Urak, ha rám és azokra hallgattok, akik az én oldalamon állnak, megöljük a királyt s az itt lévő bárókat. Mert ha így teszünk, mostantól kezdve negyven esztendeig nem kell tartanunk semmitől, hisz gyermekeik még kicsik, s Damietta a mi birtokunkban van. Ezért még biztosabban megtehetjük, amit javaslok."

372 Egy másik szaracén, akit Sebrecinek hívtak, s Mauritániában született,[373] más véleményen volt, s azt mondta: „Ha megöljük a királyt azok után, hogy a szultánt megöltük, azt mondják majd, hogy az egyiptomiak a leghitványabb és legbecstelenebb emberek, akik csak léteznek a földön." De az, aki amellett volt, hogy öljenek meg minket, szembeszállt vele: „Való igaz, hogy nagyon is aljas módon szabadultunk meg a szultántól azzal, hogy megöltük őt, mert ezzel Mohamed parancsa ellenére cselekedtünk, mely előírja mindannyiunknak, hogy urunkat úgy őrizzük, mint a szemünk fényét; íme, láthatjátok mindezt leírva itt, ebben a könyvben. De most hallgassátok meg Mohamednek egy másik parancsolatát, mely utána következik!"

373 Lapozott egyet a kezében tartott könyvben, s megmutatta nekik Mohamed eme másik parancsolatát, mely imígyen szólt: „Hogy biztos legyen a hit, öld törvénye ellenségeit!" „Nos, látjátok hát, mily nagyot vétkeztünk Mohamed parancsa ellen azzal, hogy urunkat megöltük. De

[372] 1250. május 6-án.

[373] A Sebreci nevű emír, a mamelukgárda vezérkarának tagja ezek szerint nem a mamelukok kipcsak török többségéhez tartozott. Az északnyugat-afrikai Mauritánia ('a Mórok földje') iszlamizációja a 12. századtól folyt.

még súlyosabb hibát követünk el akkor, ha nem öljük meg a királyt, bármilyen biztosítékot adtunk is neki, mert ő a pogány törvény leghatalmasabb ellensége."[374]

374 Már kis híja volt csak, hogy megállapodjanak a halálunkban, így aztán az egyik emír, aki ellenünk volt, azt gondolván, hogy mindannyiunkat meg kell ölniük, lement a folyópartra, és elkezdett szaracén nyelven kiáltozni azoknak, akik a hajókat irányították; majd levette fejéről a turbánját, s azzal integetett nekik. Azok pedig nyomban felszedték a horgonyokat, s visszavittek bennünket egy jó mérföldnyi úton Babilónia felé. Azt hittük ekkor, hogy elvesztünk valamennyien, s tömérdek könnyet hullattunk.

[Hetvennegyedik fejezet
A foglyok kiszabadulása; Joinville a király hajójára száll; néhány keresztes visszaindul Franciaországba]

375 Isten akarata szerint, aki nem feledkezik meg az övéiről, naplemente felé végre megszületett a döntés, hogy szabadon engednek mindannyiunkat. Így ismét az előző helyre vittek bennünket, majd a négy hajót a partra vontatták. Kértük, hogy tüstént elmehessünk, de ők azt felelték, hogy addig nem engednek el minket, amíg nem ettünk valamit. „Mert szégyen volna az emírekre nézve – mondták –, ha korgó gyomorral távoznának börtöneinkből."

376 Erre mi azt mondtuk, hogy adjanak ennivalót, s akkor enni fogunk, ők pedig azt felelték, hogy már elküldtek a táborba élelemért. Az ennivaló, amit adtak, sajtos lepény volt, amit a napon átsütöttek, hogy a férgek bele ne férkőzzenek, ezenkívül kemény tojás, amelyet négy vagy öt napig főztek, s melyeket a mi tiszteletünkre különféle színűre festettek.[375]

377 Végül partra tettek bennünket, mi pedig megindultunk a király felé, akit a sátorból, ahol addig őrizték, kivezettek a folyópartra. A király mögött legalább húszezer szaracén haladt gyalogszerrel, övében karddal. A király előtt a folyón vesztegelt egy genovai hajó, melyen, úgy látszott, hogy csak egyetlen ember tartózkodik. Amint meglátta a folyó partján álló királyt, füttyjelet adott, s a füttyszóra mintegy nyolcvan kitűnően felszerelt íjász szökött elő a hajófenékből, felhúzott nyílpuskával, s nyilaikat azon nyomban a hornyokba illesztették. Alighogy ezt meglátták a szaracénok, bárányok módjára futásnak eredtek, s a király mellett mindössze hárman vagy négyen maradtak.

378 A genovaiak egy pallót dobtak a partra, hogy azon keresztül beszállhasson a király, valamint a fivére, Anjou grófja, Geoffroy de Sergines úr, Philippe de Nemours úr és Franciaország marsallja, kit du Mez-nek hívtak,[376] végül pedig a Szentháromság-rend nagymestere[377] és jómagam. Poitiers grófjának a szaracénok fogságában kellett maradnia mindaddig, amíg a király ki nem fizeti érte a kétszázezer livre-et, amelyet váltságdíj fejében kellett átadnia nekik, mielőtt még a folyót elhagyja.

---

[374] Bár kissé zavaros a kapcsolat, de iránymutatóak lehetnek a Koránnak a dzsihád ideológiájával kapcsolatos megközelítései: „Harcoljatok Allah útján azok ellen, akik ellenetek harcolnak! Ám ne hágjátok át Allah parancsait! Allah nem szereti azokat, akik áthágják (parancsait). Öljétek meg őket, ahol csak rájuk leltek, s űzzétek ki onnan, ahonnan kiűztek benneteket!" (2:190–191) „Ha tehát a szent hónapok letelnek, *akkor* öljétek meg a pogányokat, ahol csak föllelitek őket!" (9:5). (Simon Róbert fordítása)

[375] A tojás mint a tökéletesség és az újjászületés jelképe ősi szimbólum, a festett tojások, illetve a tavaszi tojásadományozás hagyománya az ókorba nyúlik vissza, Mezopotámiában, Perzsiában és Egyiptomban is ajándékoztak szerencsehozó, díszített tojásokat. A kereszténység számára is fontos hagyomány (Krisztus feltámadásához és újjászületéséhez is kapcsolódik), a koptok körében az 5. századtól követhető nyomon, s eszerint a muzulmánoknál sem ismeretlen.

[376] III. Jean Clément (1205 k.–1260/62), Mez és Argentan ura. II. Fülöp Ágost adományozta neki a *maréchal* címet, melyet 1233-tól tölt be.

[377] Nicolas/Nicolaus (1231–1257).

379 A Jézus mennybemenetelét követő szombaton,[378] tehát szabadulásunk másnapján eljött, hogy búcsút vegyen a királytól Flandria grófja meg Soissons grófja és még több más előkelő úr, akik szintén a hajón estek fogságba. A király azt mondta nekik, hogy szerinte jól tennék, ha várnának addig, amíg fivére, Poiters grófja is visszanyeri a szabadságát. Ők azonban azt válaszolták, hogy ez nem áll módjukban, minthogy a gályák már valamennyien indulásra készen állnak. Hajóra szálltak tehát, s magukkal vitték a jó Pierre de Bretagne grófot, aki olyan beteg volt, hogy azután már csak három hetet élt, s a tengeren meg is halt.

[Hetvenötödik fejezet
A váltságdíj kifizetése. Joinville a templomosoktól szerez pénzt]

380 Szombaton reggel kezdtük el a váltságdíj kifizetését, s ezzel töltöttük az egész szombatot meg a vasárnapot is késő éjszakáig, ugyanis olyan mérleggel dolgoztunk, melynek tízezer livre fért a serpenyőjébe. Mikor eljött a vasárnap este, a király emberei, akik a fizetést végezték, üzenetet küldtek hozzá azzal, hogy még harmincezer livre-re volna szükségük. A király társaságában ekkor nem volt más, csak Szicília királya, Franciaország marsallja, a Szentháromság-rend nagymestere és jómagam, mert a többiek mind a váltságdíj kifizetésével foglalatoskodtak.

381 Azt mondtam a királynak, hogy kéresse magához a templomos rend komturját és marsallját (mert a nagymester meghalt),[379] s kérje meg őket, hogy kölcsönözzék neki a fivére kiszabadításához hiányzó harmincezer livre-et. Urunk ezt elfogadta, s megbízott, hogy beszéljek velük. Miután mondandómat előadtam, Étienne d'Otricourt testvér, a templomosok komturja ezekkel a szavakkal fordult hozzám: „Uram, nem jó s nem is bölcs a tanács, melyet a királynak adott, hiszen jól tudja, hogy a kommendákat[380] úgy kapjuk, hogy eskünkhöz híven nem adhatjuk át senki másnak, csak annak, aki ránk bízta őket." Meglehetősen sok kemény és sértő szó hangzott el ezután közte és köztem.

382 Akkor azonban így szólt Renaud de Vichiers testvér, a templomos rend marsallja: „Nagyuram, hadd vitatkozzon csak Joinville úr és a komturunk, mert amint az imént mondta, semmit nem adhatunk át anélkül, hogy esküszegők ne lennénk. S amikor a *sénéchal* azt tanácsolja önnek, hogy vegye el erőszakkal, amit nem akarunk kölcsönként adni, nem is mond valami nagy csodát, s ön meg is fogja tenni, ha úgy tetszik. Ám ha elvesz a miénkből, elég nagy gazdagsága van nálunk Akkonban, melyből kártalaníthat bennünket."

383 Mondtam a királynak, hogy ha kívánja, elmegyek a pénzért, amit ő legott meg is parancsolt nekem. A templomosok egyik hajójára, a vezérhajóra mentem, s mielőtt leszálltam volna a hajófenékbe, ahol a kincset tartották, megkértem a templomos rend komturját, jöjjön le velem ő is, hogy lássa, mit viszek magammal, de erre ő nem volt hajlandó. A marsall viszont azt mondta, hogy velem jön, s megnézi, hogy milyen erőszakot fogok alkalmazni vele szemben.

384 Mihelyt leereszkedtem oda, ahol a kincs volt, a templomosok jelen lévő kincstárnokát arra kértem, hogy adja át nekem az előttem fekvő kincsesláda[381] kulcsait. Ő pedig látván,

---

[378] 1250. május 7-én.

[379] Guillaume de Sonnac nagymester halálakor (1250. február 11.) a templomos rend komturja Étienne d'Otricourt, marsallja pedig Renaud de Vichiers (lásd róla a 260. jegyzetet), aki 1250. február 11-től 1252-ben bekövetkezett leváltásáig a nagymester tisztét tölti be.

[380] A *kommendák* olyan, a rend számára és céljaira adott ingatlan birtokok vagy egyéb dotációk, melyeknek haszonélvezete a rendé, illetve annak egyik vagy másik tagjáé.

[381] Az eredetiben használt *la huche* kifejezés arra utal, hogy nem egyszerű kincsesládáról van szó, hanem arról a szigorú szabályok szerint létrehozott trezorról, mely a templomos rend egy-egy – jelen esetben a franciaországi – rendtartománya *(commanderie)* birtokába tartozó teljes vagyont őrzi, s melynek hivatalos

hogy sovány vagyok, mert lefogytam a betegségtől, s ugyanazt az öltözéket hordom, amelyet még a börtönben viseltem, azt felelte, hogy egyet sem fog nekem átadni. Ekkor megpillantottam egy fejszét, mely ott hevert, gyorsan felkaptam, s azt mondtam, hogy majd azt fogom a király kulcsa gyanánt használni. Ezt látván a marsall megragadta a kezemet, s így szólt hozzám: „Uram, jól látjuk, hogy erőszakot alkalmaz velünk szemben, így tehát átadjuk önnek a kulcsokat." Nyomban parancsot adott az egyik kincstárnoknak, aki át is adta nekem őket. Mikor a marsall megmondta neki, hogy ki vagyok, ugyancsak tátva maradt a szája a meglepetéstől.

385 Kiderült, hogy a láda, amelyet kinyitottam, Nicolas de Choisyé, a király egyik kapitányáé[382] volt. A benne talált összes pénzt kiborítottam, aztán átmentem és felültem annak a hajónak az orrára, amely odavitt. Franciaország marsallját hagytam ott a pénzzel, a fedélzetre pedig a Szentháromság-rend nagymesterét állítottam. A marsall a pénzt odanyújtotta a nagymesternek, ő pedig átjuttatta nekem arra a hajóra, amelyikkel odamentem. Ahogy megközelítettük a király hajóját, kiáltozni kezdtem felé: „Uram, uram, nézze, hogy meg vagyok rakodva!" A szent ember pedig igen szívesen s nagy örömmel látott. A pénzt, amelyet hoztam, átadtuk azoknak, akik a fizetség teljesítését végezték.

[Hetvenhatodik fejezet
A király becsületessége az egyezség végrehajtásában]

386 Mikor befejezték a váltságdíj kiszámolását, a király tanácsadói, akik a fizetést intézték, odajöttek hozzá, s tudomására hozták, hogy a szaracénok addig nem hajlandók szabadon engedni fivérét, amíg a pénzt maguk előtt nem látják. Senki nem akadt a tanácsban, aki ne azon a véleményen lett volna, hogy addig a király ne adja ki kezéből a pénzt, míg a fivérét vissza nem kapja. De a király kijelentette, hogy átadja nekik, mert ebben állapodtak meg, s hogy ők is megtartanák a neki tett ígéretüket, ha azt helyesnek gondolnák. Akkor Philippe de Nemours[383] úr azt mondta a királynak, hogy elszámolták a fizetendő pénzt, s egy tízezer livre-es serpenyővel sikerült becsapni a szaracénokat.

---

védelmezője és felelőse a rend kincstárnoka. A templomosok (ugyancsak *huche*-nek nevezett) központi trezorját a rend székhelyén (kezdetben tehát a jeruzsálemi Templom területén) őrizték. Arra is volt példa (Franciaország és Anglia esetében is), hogy az uralkodó a templomosokra bízta a királyi kincstár őrzését. A rend felszámolásakor mindössze egyetlen fontosabb *huche*-t sikerült megtalálni. A kincsesládában mindenesetre jelentős összeg lehetett, ha Joinville ilyen gyorsan meg tudott szerezni belőle 30 ezer livre-et. Feltételezik azt is, hogy a Nicolas de Choisy őrizetére bízott pénz a király által a hadjárat céljaira összegyűjtött összeg (MONFRIN, **385**), úgy vélem azonban, hogy ez esetben Joinville-nek nem kellett volna „erőszakot" alkalmaznia.

[382] Nicolas de Choisy (Soisis/Sosi/Nicole de Choisy), a király egyik kapitánya (*maistre-serjant* 'a fegyveresek vezetője') származhat a Párizs melletti Choisyból (ma: Choisy-le-Roi, Val-de-Marne megye, Île-de-France), mely királyi terület, és amelynek Szent Miklósról elnevezett temploma a 13. század elején épült. A másik (a szöveg kontextusa által sugallt) lehetőség Choisy-le-Temple-hoz (Charny közelében, ma: Seine et Marne megye) köti, ahol 1168 óta volt a templomos rendnek rendháza *(commanderie),* illetve a 13. század során jelentősen gyarapodó birtoka.

[383] II. Philippe de Villebéon, (az eredetiben: Philippe de Annemors), Nemours ura (1222–1255), a király kamarása *(chambellan).* Nemours (ma: Seine et Marne megye, Île-de-France) urainak hatalmát Philippe de Guercheville (1155–Akkon, 1191) és fia, Gautier de Villebéon (1160–1221) alapozzák meg, akik egymást követően francia királyok (VII. Lajos és II. Fülöp Ágost) főkamarásai *(grand chambellan).* (A nemours-i várkasélyt Gautier építteti.) A család több tagja részt vesz a III., IV. és V., illetve az albigensek elleni keresztes hadjáratokban, és ott vannak az egyiptomi keresztes hadjáratban is. II. Philippe fia, III. Gautier de Villebéon (1225 k.–Tunisz, 1270), Nemours ura (1255–), Lajos király apródja, majd Franciaország marsallja Egyiptomba és Tuniszba, míg az ifjabbik fiú, III. Philippe de Villebéon, Nemours ura (1270–1274) a tuniszi keresztes

387 Nagy haragra gerjedt a király, s követelte, hogy tüstént adják meg nekik a tízezer livre-et, mert ő ígéretet tett arra, hogy a kétszázezer livre összeget kifizeti, mielőtt útra kelne a folyótól. Ekkor ráléptem Philippe úr lábára, a királynak pedig azt mondtam, hogy ne higgyen neki, mert nem mond igazat, hiszen nincs senki a világon, ki a szaracénoknál jobban tudna számolni. Philippe úr megerősítette, hogy igazat szólok, s hogy csak tréfából mondta az egészet. A király azt válaszolta, hogy ez igen szerencsétlen tréfa volt. „S megparancsolom önnek – folytatta, Philippe úrhoz intézve szavait –, az alattvalói hűség nevében, mellyel nekem tartozik, hogy fizettesse ki hiánytalanul a tízezer livre-et, amennyiben azt még nem tették meg!”

388 Sokan tanácsolták már korábban is a királynak, hogy szálljon fel a hajóra, amely a tengeren várta, hogy így kikerüljön a szaracénok kezei közül. De nem hallgatott egyikükre sem, hanem azt mondta, hogy ígéretéhez híven addig nem hagyja el a folyót, amíg ki nem fizette a kétszázezer livre-et. Alighogy ez megtörtént, a király azt mondta nekünk, anélkül, hogy erre bárki is kérte volna, hogy most már indulhatunk a tengeren várakozó hajóinkra, mert esküjének immár eleget tett.

389 El is indult a gályánk, de legalább egy mérföld utat megtettünk anélkül, hogy egymással szót válthattunk volna, oly nagyon aggódtunk a fogságban lévő Poitiers gróf sorsa miatt. Ekkor egy könnyű kis gályán Philippe de Montfort[384] uram érkezett, s így kiáltott a király felé: „Nagyuram, nagyuram, szóljon a fivéréhez, Poitiers grófjához, ki ezen a másik hajón utazik!” Felkiáltott erre a király: „Tüzet gyújtsatok! Tüzet gyújtsatok!” Ezt meg is tették. Oly nagy volt az öröm közöttünk, amekkorát csak képzelni lehet. A király velünk együtt beszállt a hajóba. Poitiers grófnéját egy szegény halász kereste fel, s elmondta neki, hogy látta, amint a grófot szabadon engedték,[385] erre a grófnő húsz párizsi livre-et adatott néki.

[Hetvenhetedik fejezet
Gaucher de Châtillonról, Soissons mártír püspökéről és egy hitehagyottról]

390 Semmit nem akarok kifelejteni abból, ami Egyiptomban történt, mialatt ott voltunk. Legelőször is Gaucher de Châtillon úrról beszélek nektek; egy lovag, akinek Jean de Monson volt a neve, mesélte, hogy Châtillon urat annak a falunak az egyik utcáján látta, melyben a királyt elfogták; és ez az utca egyenesen áthaladt a falun úgy, hogy mindkét oldalán mezőket lehetett látni. Ebben az utcában volt Gaucher de Châtillon úr, kezében karddal, anyaszült meztelenül.

391 Mikor látta, hogy a törökök bejöttek ebbe az utcába, kivont karddal rájuk vetette magát, és kikergette őket a faluból; miközben előle menekültek, a törökök, akik ugyanolyan jól lőttek előre, mint hátrafelé, mind nyílzáport zúdítottak rá. Miután kiűzte őket a faluból, megszabadította magát a nyilaktól, melyek a testét borították, és ismét magára öltötte díszes zubbonyát, majd lábait a kengyelbe helyezve felállt, karjait a karddal együtt a magasba

---

hadjáratba kíséri el a királyt. Pierre de Villebéon (Pierre de Nemours, 1215/1220–1270), Bagneux ura, ugyancsak királyi főkamarás (*grant chambellan,* 1255–), részt vesz mindkét keresztes hadjáratban, ő a szintén főkamarás Adam de Villebéon (†1233 vagy 1238. január 28.) fia.

[384] I. Philippe de Montfort-ról lásd a 346. jegyzetet.

[385] Poitiers grófnéja Jeanne de Toulouse (1220–1271), VII. Raymond, Toulouse grófja és Sancie d’Aragon leánya, aki kilenc éves korától a francia udvarban (és szellemben) nevelkedik. 1234 óta Alphonse de France, Poitiers grófja (lásd róla a 127. jegyzetet) felesége. Férje kiszabadulását követően nem maradnak a Szentföldön, hanem hazatérnek, hogy hivatalosan is birtokba vegyék az 1249 őszén elhunyt Raymond gróf örökségét. Mindketten részt vesznek a VIII. keresztes hadjáratban, de már betegen indulnak vissza, és Itáliában éri őket a halál.

emelte és így kiáltott: „Châtillon, lovagok! Hol vannak a harcosaim?” Ahogy hátrafordult, és meglátta, hogy a törökök a másik oldalon bejöttek, ismét nekik esett, és karddal a kezében kizavarta őket; és háromszor is a fent leírt módon cselekedett.

392 Amikor a hajók admirálisa odavezetett engem azokhoz, akik a szárazföldön estek fogságba, kérdezősködtem azok között, akik körülötte voltak, de senkit sem találtam, aki el tudta volna mondani, hogyan fogták el, nem számítva, hogy Jean Fouinon úr,[386] a derék lovag elmondta nekem, hogy amikor őt fogolyként Manszúrába vitték, észrevett egy törököt, aki Gaucher de Châtillon lován ült, és a ló farokszíja[387] csupa vér volt; megkérdezte tőle, hogy mit csinált azzal, akié a ló volt, mire azt válaszolta, hogy levágta a fejét, még amikor a lován ült, ahogy az a farokszíjon is látszott, melyet az ő vére borított.

393 Volt a seregben egy igen bátor férfiú, akit monseigneur Jacques de Castelnek hívtak, és Soissons püspöke volt. Amikor látta, hogy az embereink visszavonulnak Damietta felé, ő, aki erősen vágyott arra, hogy Istenhez menjen, nem akart visszatérni arra a földre, ahol született, hanem sietett, hogy Istennel legyen; megsarkantyúzta lovát, és egyedül rárohant a törökökre, akik kardjukkal legyilkolták és Isten társaságába juttatták, a mártírok közé.[388]

394 Mialatt a király arra várt, hogy emberei a törököknek átadják a fizetséget fivérének, Poitiers grófjának szabadon bocsátásáért, egy nagyon jól öltözött és igen szép testalkatú férfi jött a királyhoz, és csuprokban aludttejet és különféle virágokat nyújtott át neki, Nasac[389] gyermekeinek nevében, aki egykor Kairó szultánja volt; és az ajándékot franciául adta át.

395 A király megkérdezte tőle, hol tanult meg franciául, mire azt felelte, hogy maga is keresztény volt. Erre a király azt mondta neki: „Távozzon innen; egy szót sem szólok többé önhöz!” Félrevontam, és kikérdeztem a helyzetéről. Elmondta, hogy Provins-ben született, és hogy János királlyal[390] jött Egyiptomba, és egyiptomi nőt vett feleségül, és hogy gazdag és előkelő ember. Én pedig azt mondtam neki: „Hát nem tudja, hogy ha ebben az állapotban halna meg, elkárhozott lenne, és a pokolba kerülne?”

396 Ő így felelt: „De igen (mert bizonyos volt abban, hogy egyetlen törvény sem olyan jó, mint a keresztény); de félek a szegénységtől, melyben részem lenne, ha önökhöz visszatérnék, és a szemrehányásoktól; egész nap azt mondanák rám: »Íme, a hitehagyott!« Ezért aztán szívesebben élek gazdagon és kényelemben, mint hogy kitegyem magam ilyen helyzetnek, ahogy én látom.” Én pedig azt mondtam neki, hogy nagyobb lesz majd a

---

[386] Jean Founion a király közvetlen környezetéhez tartozó lovag, aki valószínűleg a Jeruzsálemi Királyságban *bailli*/*bayle* méltóságot visel (1248–1249) (MONFRIN, **392**).

[387] Szaknyelven *farmatringja:* a díszes lószerszám és a nyereg tartozéka, díszítő és stabilizáló elem, ennek bújtatóján húzzák át a ló farkát, és erre akasztják a további díszeket (pl. sallangokat) is.

[388] Jacques *Castel* – legalábbis ezen a néven – nem szerepel Soissons püspökeinek listáján. (Castel Burgundiában, Dijon közelében fekvő várbirtok.) Szerepel viszont Gui de Château-Porcien, Soissons püspöke (1245–1250), akit unokatestvére, Nivelon de Bazoche (1252–1262), majd Milon de Bazoche (1262–1290) követ a püspöki székben. Nagybátyja az a *Jacques* Bazoche soissons-i püspök (1219–1245), aki – lévén a reimsi érseki méltóság akkor betöltetlen – IX. Lajost királlyá koronázza. Soissons püspöki székének betöltésében kétévnyi megszakítás van (1250–1252). Valószínű azonban, hogy Joinville (szemben MONFRIN, **393** megállapításával) ez esetben a személyt illetően mégsem tévedett, és Gui de *Château*-Porcienre gondolhatott (*Château* létezhet *Castel* változatban is, keresztnévként pedig a legismertebb soissons-i püspök, *Jacques* neve maradhatott meg emlékezetében). Gui püspök, aki nem tudja elviselni a megalázó visszavonulás lelki terhét, az öngyilkosságszámba menő támadással a mártíromságot választja (Manszúra, 1250. április 5.).

[389] Joinville valószínűleg al-Malik an-Nászir Dávúdra és testvéreire, al-Muazzam damaszkuszi szultánnak, al-Kámil fivérének az Ajjúbida-dinasztiához tartozó gyermekeire gondol, akiknek névleges jelenlétét az első Mameluk szultánok hatalmuk legitimálása érdekében fölhasználják(MONFRIN, 394). (Lásd Zimonyi István tanulmányát a 000–000. lapon.)

[390] Jean de Brienne jeruzsálemi királlyal.

szemrehányás az utolsó ítélet napján, amikor mindenki látni fogja a bűnét, mint az, amelyről nekem mesél. Sok jó szót mondtam még neki, melyek semmit nem értek. Így ment el, és soha többé nem láttam viszont.

[Hetvennyolcadik fejezet
A királyné szenvedései Damiettában]

397 A fentiekben hallottatok azokról a nagy csapásokról, melyeket a király és mi elszenvedtünk, és amely csapások a királynét sem kerülték el, amint azt a továbbiakban hallani fogjátok. Mert három nappal a szülés ideje előtt híre jött, hogy a király fogságba esett, amely hírtől annyira megrémült, hogy valahányszor az ágyában aludt, úgy tűnt neki, hogy a szobája szaracénokkal van tele, és felkiáltott: „Segítség! Segítség!" És hogy ne veszítse el a gyermeket, akivel várandós volt, az ágya mellé fektetett egy nyolcvanéves öreg lovagot, aki a kezét fogta. Minden alkalommal, mikor a királyné felkiáltott, így szólt hozzá: „Asszonyom, ne féljen, mert itt vagyok!"

398 A szülés előtt mindenkit kiküldött a szobájából, kivéve a lovagot; és letérdelt elé, és arra kérte, hogy adja meg neki, amit óhajt, a lovag pedig esküjével biztosította beleegyezéséről. És a királyné azt mondta neki: „Arra kérem, a nekem adott szava alapján, hogy ha a szaracénok elfoglalják ezt a várost, a fejemet veszi, mielőtt elfognának." A lovag pedig így felelt: „Biztosra veheti, hogy tétovázás nélkül megteszem, mert már magam is arra gondoltam, hogy meg fogom ölni, mielőtt elfognának minket."

399 A királyné fiút szült, aki a Jean nevet kapta, s a Tristan[391] melléknevet adták neki a nagy fájdalom miatt, melyben született. Még azon a napon, melyen szült, tudatták vele, hogy a pisaiak és a genovaiak[392] el akarnak menekülni, és a többi közösség úgyszintén. A szülést követő nap mindannyiukat az ágya elé hívatta, úgyhogy a szoba teljesen megtelt, és így szólt hozzájuk: „Uraim, az Isten szerelmére, ne hagyják el ezt a várost, mert láthatják, hogy elveszne király uram és valamennyien, akik fogságban vannak, ha a város elveszne. És ha ez nincs a kedvükre, szánják meg ezt a szerencsétlent, aki itt fekszik, és várjanak addig, míg felkelhetek!"

400 Ők ezt felelték: „Asszonyunk, hogy tehetjük ezt? Hiszen éhen fogunk halni ebben a városban." Azt mondta nekik, hogy az éhezés miatt biztosan nem fognak elmenni, „mert minden élelmet fel fogok vásároltatni, ami csak van ebben a városban. És mostantól fogva a király költségén tartom itt önöket." Megtanácskozták a dolgot, és visszajöttek hozzá, és beleegyezésüket adták, hogy szívesen maradnak. A királyné pedig, akit Isten oldozzon fel bűnei alól, felvásároltatta az összes élelmet a városban, ami háromszázhatvanezernél is több

[391] Jean Tristan (Damietta, 1250. április 8.–Tunisz, 1270. augusztus 3.), IX. Lajos és Provence-i Margit negyedik fia, Nevers grófja (1265–), Valois grófja (1268–). Felesége (1266–), Yolande de Bourgogne (1247–1280) Eudes de Bourgogne (1231–Akkon, 1266. augusztus 4.) és Mathilde de Bourbon (1234–1262) leánya. Jean Tristan egy 14. századi legenda fordulatos szentföldi történetének a főhőse. Joinville magyarázata utalhat a körülményekre, hiszen a kelta-briton eredetű Trisztán név (*Druistan,* 'mennydörgés', 'lázadás', 'tumultus' jelentéssel) felidézi a születésekor uralkodó drámai és zavaros, szenvedéssel teli helyzetet, és utalhat a 12. századi normann költő, Béroul *Trisztán és Izolda*-történetére is, mely ekkor különböző változatokban igen népszerű alkotás, s amely egészen a reneszánsz koráig a névadási szokásokra is hatással van. A szerelmesek tragikus és szomorú története a Trisztán névnek 'fájdalom' és 'szomorúság' jelentését hangsúlyozza. A 10. századi ófrancia *triste* szónak ez a jelentése a 13. századra annyira elterjedt, hogy a *chanter le Tristran* kifejezést egyenest 'szomorúnak lenni' értelemben használják (GREIMAS, 1987).

[392] A jó tengerész és kitűnő számszeríjász egységekkel rendelkező pisaiakat és genovaiakat IX. Lajos fogadta zsoldjába a hadjárat idejére. Hírükre nem cáfolnak rá, amikor a király fogságból történő szabadulását biztosítják. (Lásd: **377, 378**.)

livre-jébe került. Idő előtt fel kellett kelnie, mivel a várost át kellett adni a szaracénoknak. És a királyné Akkonba ment, hogy ott várja meg a királyt.

[Hetvenkilencedik fejezet
A király elhalasztja a szaracénokkal szembeni reklamációját. Az átkelés leírása]

401 Miközben a király a fivére kiszabadulására várt, elküldte Raoul testvért, egy prédikáló rendi barátot az egyik emírhez, akit Faracataye-nek hívtak, az egyik legtisztességesebb szaracénhoz, akit valaha láttam, és tudatta vele: nagyon csodálkozik azon, hogy ő és a többi emír elfogadta, hogy oly szégyenletesen megszegjék a fegyverszünetről szóló megállapodást; mert legyilkolták a betegeket, akikre vigyázniuk kellett volna, a hadieszközeikből épületfát csináltak, és elégették a betegeket és a sózott disznóhúst, melyet szintén meg kellett volna őrizniük.

402 Faracataye válaszolt Raoul testvérnek, és azt mondta: „Raoul testvér, mondja meg a királynak, hogy hitemre, nem tudok ezen segíteni, és nekem is fájdalmat okoz; mondja meg neki, hogy személy szerint azt ajánlom, addig egyáltalán ne mutassa ki, hogy ez nem tetszik neki, amíg a kezeink között van, mert akkor meghal." És azt tanácsolta neki, hogy ez jusson majd eszébe, mihelyt megérkezik Akkonba.

403 Mikor a király a hajójára érkezett, nem látta, hogy az emberei bármit előkészítettek volna számára, sem ágyat, sem ruházatot; így kénytelen volt, amíg Akkonba nem értünk, azokon a matracokon feküdni, melyeket a szultán adott neki, és azokba a ruhákba öltözni, melyeket a szultán utasítására adtak és szabtak neki, melyek fekete szaténból készültek kétféle szürkemókus prémbéléssel, és rengeteg gomb volt rajtuk, mind aranyból.

404 Mialatt hat napon keresztül a tengeren voltunk, én, aki beteg voltam, mindig a király mellett ültem. És akkor elmesélte nekem, miként esett fogságba, és hogyan tárgyalt a váltságdíjáról és a miénkről Isten segítségével, és velem is elmeséltette, hogy engem hogyan fogtak el a vízen; és azután azt mondta nekem, hogy nagyon hálásnak kell lennem a Mi Urunknak, hogy ilyen nagy veszélyből szabadított ki. Nagyon sajnálta fivérének, Artois grófjának a halálát, és azt mondta, hogy Artois grófjának biztosan nehezére esett volna megtagadnia, hogy őt meglátogassa, s nem tett volna úgy, mint Poitiers grófja, aki nem jött a hajóra őt meglátogatni.

405 Anjou grófjára is panaszkodott nekem, aki a hajóján volt, de nem töltött időt a társaságában. Egyik nap megkérdezte, hogy mit csinál Anjou grófja; és azt mondták neki, hogy Gautier de Nemours[393] uraséggal ostáblát *(aus tables)* játszik; ő pedig odament, támolyogva a gyöngeségtől, melyet a betegsége okozott, és fogta a kockákat és a táblákat, és a tengerbe hajította őket;[394] nagyon megharagudott a fivérére, amiért ilyen korán rákapott a kockajátékra. De a legnagyobb hasznot ebből Gautier uram húzta, mert az összes pénzt, ami a játékasztalon volt, és ott jó sok volt, gyorsan a keblébe rejtette és magával vitte.

---

[393] III. Gautier de Villebéonról lásd a 383. jegyzetet.

[394] A táblajátékok és különösen a kockajátékok nagyon népszerűek voltak, de az egyház sokáig elítélte őket. Az *ostábla* is közéjük tartozott. Gyakran az Ördög (lásd: a kártya „az Ördög bibliája") eszközeinek tartották őket, abból kiindulva, hogy a római katonák Krisztus keresztre feszítését követően kockajátékon játsszák el a Megváltó ruháit. Lajos királynak különösen ellenére voltak ezek a játékok, királysága területén még készítésüket is rendeletileg betiltja **(702)**. A Lajos és Anjou Károly közötti jelentős korkülönbség (12 év) is magyarázhatja, hogy érzékelhető közöttük némi „generációs távolság", bár a kockajáték bűnében a király idősebb öccsei – még Alphonse de Poitiers is – vétkeznek **(418)**. (Lajos intézkedéseiben összekapcsolódik a három bűnös tevékenység – a kockajáték, az italozás és a rossz lányok látogatása – üldözése.)

[Nyolcvanadik fejezet
Joinville viszontagságai Akkonban]

406 A következőkben azokról a csapásokról és viszontagságokról fogtok hallani, melyekben Akkonban volt részem, és amelyektől Isten, akiben mindig bíztam, és akiben bízom, megszabadított engem. És azért íratom le ezeket, hogy azok, akik majd hallják, bízzanak Istenben csapásaik és viszontagságaik idején; és Isten meg fogja őket segíteni, mint ahogy értem is azt tette.

407 Mondjuk el tehát, hogy amikor a király megérkezett Akkonba, az összes akkoni körmenet *(procession)* egészen a tengerpartig elébe jött, és nagy örömmel fogadta. Nekem hoztak egy paripát; amint felültem rá, kis híján elájultam, és szóltam az embernek, aki a paripát hozta nekem, hogy tartson, nehogy leessek. Nagy nehézségek árán felvittek a király termébe vezető lépcsőn. Leültem egy ablakba, s mellettem volt egy fiú, aki körülbelül tízéves volt, és Barthélémynek hívták, s Ami de Montbéliarnak, Monfaucon urának a fattyú fia[395] volt.

408 Miközben ott ültem, ahol senki nem törődött velem, odajött hozzám egy fiú két sárga sávval díszített, vörös ingben, üdvözölt és megkérdezte, hogy ismerem-e; és én azt feleltem, hogy nem; ő pedig azt mondta, hogy Oiselairből, nagybátyám várából[396] való. Megkérdeztem tőle, hogy kinek a kíséretéhez tartozik, mire azt felelte, hogy nem tartozik senkihez, és hogy velem marad, ha akarom; én pedig azt mondtam, hogy nagyon is akarom. Rögtön hozott is nekem egy fehér fejfedőt, és nagyon szépen megfésült.

409 Ekkor üzent értem a király, hogy vele együtt egyek. Én pedig abban a ruhában mentem hozzá, melyet a takaróm levágott darabjából készítettek nekem, mikor a fogságban voltam; a takarómat pedig a gyermek Barthélémynek hagytam azzal a négyrőfnyi teveszőr szövettel együtt, amelyet Isten iránti szeretetből a fogságban adtak nekem. Guillemin, az új inasom szelte előttem a húst, és ennivalót szerzett a gyermeknek, mialatt ettünk.

410 Az új inasom azt mondta, hogy szerzett nekem egy házat rögtön a fürdő mellett, hogy lemossam magamról a szennyet és az izzadságot, amit a börtönből magammal hoztam. Mikor eljött az este, és a fürdőben voltam, elhagyott az erőm, és elájultam; és csak nagy nehezen húztak ki a fürdőből és vittek ágyamig. Másnap egy idős lovag jött hozzám, akit Pierre de Bourbonne-nak[397] hívtak, és én felfogadtam, hogy körülöttem legyen. Kezességet vállalt értem a városban arra, amire szükségem volt ahhoz, hogy felruházzam és felszereljem magam.

---

[395] Lásd a 357. jegyzetet.

[396] Oiselay (ma: Haute-Saône megye, Franche-Comté) várbirtok a Burgund grófság területén, Vezoul közelében. A vár ura II. Étienne d'Oiselay (1172–1241. március 6.), Auxonne grófjának (III. Étienne de Bourgogne) természetes fia, így Joinville anyjának, Béatrice d'Auxonne-nak a féltestvére, Joinville nagybátyja. Auxonne grófjának a Saône folyó partján elhelyezkedő birtokai stratégiai fontosságúak, és lényeges szerepet játszanak a Német-római Birodalom és a Francia Királyság határterületeinek bonyolult viszonyrendszerében. III. Étienne gróf meglehetősen viharos családi életet él, törvényes feleségét eltaszítja, magához veszi kedvesét (fiának anyját), majd újból nősül és érdekházasságot köt. Ugyanakkor törvényes gyermekei, Jean és Béatrice egyetértésével gondoskodik arról, hogy természetes fiának is jelentős birtoktestet juttasson.

[397] Pierre de Bourbonne lovagnak nincs köze a Capeting eredetű királyi Bourbon-dinasztiához. Bourbonne a Saône egyik mellékfolyója, Bourbonne uradalma (Haute-Marne) a Burgund grófsághoz (Franche-Comté) tartozik, és Jonvelle közelében található. Régnier de Bourbonne részt vesz a III. keresztes hadjáratban (1189). Leányának, Vuillaume de Bourbonne-nak 1204-ben Guy de Tricastellel kötött házassága következtében Bourbonne uradalmának egy része ez utóbbihoz kerül. Pierre de Bourbonne minden bizonnyal ennek a (Joinville közvetlen környezetéhez tartozó) családnak a tagja. Hugues de Tricastel/Til-Castel (1220 k.–Manszúra, 1250) részt vesz a VII. keresztes hadjáratban.

411 Mikor rendbe szedtem magam, jó négy nappal azután, hogy megérkeztünk Akkonba, elmentem a királyhoz; ő szemrehányást tett nekem, és azt mondta, nem jól tettem, hogy ilyen sokáig nem látogattam meg; és rám parancsolt, hogy ha számomra értékes az ő szeretete, akkor mindig vele étkezzek, reggel és este, mindaddig, amíg el nem rendezi, hogy mit fogunk tenni, vagy Franciaországba megyünk, vagy itt maradunk.

412 Elmondtam a királynak, hogy Pierre de Courtenay[398] uraság négyszáz livre-rel tartozik nekem a fizetésemből, amit nem akar megfizetni; a király azt felelte, hogy majd fizettet nekem abból a pénzből, amellyel ő tartozik Courtenay úrnak, és így is tett. Pierre de Bourbon tanácsa szerint magunkhoz vettünk negyven livre-et a kiadásainkra, a többit pedig a templomosok palotájának kommendátorára bíztuk megőrzésre. Amikor eljött az idő, hogy a negyven livre-et elköltöttem, elküldtem a Sainte-Menehould-ból[399] származó Jean Caym atyát, akit korábban, már a tengeren túl fogadtam szolgálatomba, hogy hozzon újabb negyven livre-et. A kommendátor azt felelte neki, hogy nincs nála pénzem, és hogy nem ismer engem.

413 Elmentem Renaut de Vichiers testvérhez, aki a király támogatásával lett a templomosok nagymestere, jutalmul azért a szívességért, melyet a király iránt tanúsított a fogsága idején, melyről beszámoltam nektek, és panaszt tettem nála a palota kommendátorára, aki nem akarta visszaadni a pénzemet, melyet rábíztam. Mikor ezt meghallotta, nagy haragra gerjedt, és így szólt hozzám: „Joinville uram, nagyon szeretem önt. De biztos lehet benne, hogy ha nem áll el ettől a kéréstől, nem fogom szeretni többé, mert azt akarja sugallni az embereknek, hogy a mi testvéreink tolvajok.” Én pedig azt mondtam, hogy biztosan nem fogok elállni tőle, adja Isten.

414 Négy napig voltam ebben a fájdalmas lelkiállapotban, mint az az ember, akinek egyáltalán nem volt pénze, amit költhetett volna. E négy nap múltán odajött hozzám a nagymester, széles mosollyal az arcán, és azt mondta, hogy megtalálta a pénzemet. Hogy mi módon került elő, azt megmagyarázza, hogy lecserélte a palota kommendátorát, és egy faluba küldte, melyet Le Saffrannak[400] hívnak; ő pedig visszaadta a pénzemet.

[Nyolcvanegyedik fejezet
Joinville betegsége. Anjou grófjának nagylelkűsége]

415 Akkon akkori püspöke,[401] aki Provins-ben született, intézkedett, hogy adják nekem kölcsön a Szent Mihály-templom[402] plébánosának házát. Magam mellé vettem Caym de Sainte-Menehould-t, aki nagyon jól szolgált engem két esztendeig, jobban, mint bárki az országban, aki valaha is a környezetemben volt, és még több más embert is magam mellé vettem. Az volt a helyzet, hogy az ágyam fejénél volt egy kis helyiség, melyen keresztül a templomba lehetett lépni.

---

[398] Vagy a történet kronológiájával van probléma, vagy a szereplőkkel, mivel Pierre úr elesett a manszúrai ütközetben. Lásd róla a 252. jegyzetet.

[399] Sainte-Menehould (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne) a 12. századtól Champagne grófjaihoz, majd a 13. század végétől (1284) a koronához tartozó terület, a Francia Királyság és a Német-római Birodalom határán, ütközőpontjában található. Joinville, mint látjuk, otthoni birtokaihoz közeli területekről származó embereket igyekszik szolgálatába fogadni.

[400] Caframm/Sapharanum/Castrum Zefaranum (ma: Sefá-Amr, Izrael) őskeresztény, majd bizánci város, illetve erődítés, melyet Szaladin hídfőállásként használ Akkon elfoglalásakor. Akkon visszavételét követően kerül a keresztesek kezére, majd a mamelukok foglalják el 1291-ben.

[401] Gautier de Provins (†1253).

[402] Akkon városában a 13. században 37 templom van. A Szent Mihály-templom a város északnyugati részén, a tengerpart közelében épült.

416 Úgy alakult, hogy állandó láz gyötört, mely ágynak döntött, és egész háznépemet szintén; volt egy nap, amikor egész nap nem akadt senki, aki segíteni tudott volna nekem, vagy fel tudtam volna kelni; már csak a halált vártam, egy jel miatt, mely a fülem közelében szólt. Mert nem volt nap, mikor ne hoztak volna húsz vagy még több halottat a templomba; én pedig ágyamból hallottam mindannyiszor, amikor hozták őket, ahogy a *Libera me Dominét*[403] éneklik. Sírva fakadtam, és hálát adtam Istennek, és így szóltam hozzá: „Uram, légy imádva e szenvedés miatt, melyet rám mérsz, mert sokszor voltam kérkedő, amikor lefeküdtem és mikor felkeltem; és könyörgök, uram, hogy segíts és szabadíts meg ettől a betegségtől!"

417 Eme dolgok után azt követeltem Guillemintől, az új fegyvernökömtől, hogy számoljon el nekem, s ezt meg is tette; de azt találtam, hogy tíz tours-i livre-rel, sőt többel megkárosított; azt mondta, amikor rákérdeztem, hogy majd megadja, amikor tudja. Útjára bocsátottam, és azt mondtam, hogy odaadom neki, amivel tartozik, mert igazán megérdemli. Azt hallottam a burgundi lovagoktól, mikor visszatértek a fogságból, mert őt is magukkal vitték a kíséretükben, hogy ő volt a leglovagiasabb tolvaj, aki valaha is létezett; mert ha valamelyik lovagnak kellett egy kés vagy egy öv, kesztyű vagy sarkantyú vagy más dolog, elment és lopott egyet, és odaadta neki.

418 Abban az időben, mikor a király Akkonban volt, a fivérei rákaptak a kockajátékra. Poitiers grófja olyan nagylelkű volt a játékban, hogy amikor nyert, kinyittatta a termet, és odahívatta a nemesurakat és a nemeshölgyeket, ha voltak ott, és marékszám szórta mind a saját pénzét, mind azt, amit nyert. Amikor pedig veszített, látatlanban megvásárolta a nyereményüket azoktól, akikkel játszott, a fivérétől, Anjou grófjától és a többiektől, és mindet odaadta, az övét és a többiekét is.

[Nyolcvankettedik fejezet
Tanácskozást tartanak a király visszatéréséről]

419 Nem sok időt töltöttünk még Akkonban, midőn egy vasárnap a király magához hívatta fivérét és Flandria grófját, valamint a többi nemesurat, s így szólt hozzájuk:[404] „Uraim, anyám, a királyné könyörögve kéri önöket, ahogy csak telik tőle, hogy térjenek vissza Franciaországba, mert országom nagy veszélyben forog, s valóban nincs köztem és az angol király között sem béke, sem fegyverszünet. Azok, akiket ebben az országban megkérdeztem, mind azt mondták nekem, hogy ha elmegyek, ez a föld elvész, mert a környező területről mindannyian Akkonba húzódnak vissza, hisz egyikük sem mer ilyen kevés emberrel ott maradni. Kérem tehát önöket – folytatta –, hogy gondolkodjanak ezen. S minthogy komoly dologról van szó, egy hét gondolkodási időt adok önöknek, hogy a jónak ítélt választ megadják."

420 A hét folyamán felkeresett engem a legátus,[405] és elmondta, hogy ő igazán nem érti, miként volna lehetősége a királynak arra, hogy maradjon, engem pedig igen határozottan arra kért, hogy a hajóján térjek vissza vele együtt. Azt feleltem neki, hogy ezt nem tehetem, mert mint ő is tudja, nekem semmim sincsen, mert mindenemet elveszítettem a tengeren, amikor fogságba estem.

---

[403] Az utolsó ítéletről és a keresztény reményről szóló ima: *„Libera me domine de morte aeterna",* „Szabadíts meg, Uram, az örök haláltól."

[404] Feltételezik, hogy ezekre a tanácskozásokra három egymást követő vasárnap kerülhetett sor: 1250. június 12-én, 19-én és 26-án, s valószínűsítik, hogy a maradásra vonatkozó döntését a király a harmadik vasárnapon jelenti be (MONFRIN, **419**).

[405] Eudes de Châteauroux.

421 Ezt a választ pedig nem azért adtam neki, mert nem mentem volna nagyon szívesen vele, hanem unokafivérem, Bourlémont[406] úr szavai hatására (kinek Isten bocsássa meg a bűneit!), melyeket még akkor intézett hozzám, amikor tengerre szálltam: „Ön most a tengerentúlra megy – mondta –, de jól vigyázzon, amikor visszatér, mert nem jöhet vissza egyetlen lovag sem, akár szegény, akár gazdag, anélkül, hogy szégyenkeznie ne kellene, ha a Mi Urunk egyszerű népét, kikkel együtt indult útnak, a szaracénok kezén hagyja." A legátus megharagudott rám ezért, s azt mondta, hogy nem kellett volna ajánlatát visszautasítanom.

[Nyolcvanharmadik fejezet
Különféle vélemények csapnak össze. Joinville ellenzi az indulást]

422 A következő vasárnap ismét megjelentünk a király színe előtt, ő pedig megkérdezte fivérét és a többi bárót meg Flandria grófját, hogy milyen tanácsot adnak neki: menjen-e vagy maradjon. Mind azt válaszolták, hogy Gui Mauvoisin urat bízták meg azzal, hogy a javaslatukat elmondja. A király felszólította, hogy teljesítse, amivel megbízták, ő pedig imígyen beszélt:

423 „Nagyuram, fivérei s az itt lévő nemesurak megvizsgálták a helyzetét, s úgy találják, hogy nem maradhat ebben az országban sem a saját maga, sem országa dicsőségére. Hiszen az összes lovagból, akik kíséretével érkeztek (s akik közül kétezer-nyolcszázat Ciprusra hozatott), ebben a városban már csupán százan maradtak. Így azt tanácsolják önnek, uram, hogy menjen vissza Franciaországba, s szerezzen embereket és pénzt, amivel majd gyorsan visszatérhet erre a földre, hogy bosszút állhasson Isten ellenségein, akik fogságban tartották."

424 A király nem akarta azonnal elfogadni azt, amit Gui Mauvoisin úr mondott, ezért megkérdezte Anjou grófját, Poitiers grófját, Flandria grófját[407] és több más urat is, akik mellette ültek, s ezek valamennyien egy véleményen voltak Gui Mauvoisin úrral. A legátus megkérdezte Jean de Jaffa grófot,[408] aki utánuk következett, hogy ő miként vélekedik ezekről a dolgokról. Jaffa grófja azonban arra kérte, hogy tekintsen el ettől a kérdéstől, „mert – mondta –, az én váram a határ mentén fekszik, s ha azt tanácsolom a királynak, hogy maradjon, még azt hinnék, hogy saját érdekemben teszem."

425 Akkor a király a lehető leghatározottabban követelte, hogy mondja el a véleményét. Erre előadta, hogy ha a király képes volna még egy esztendeig hadat viselni, bizony becsületére válna, ha itt maradna. Ezután a legátus megkérdezte azokat is, akik Jaffa gróf közelében ültek, s ők mindannyian Gui Mauvoisin úrral értettek egyet.

426 Én tizennegyedikként ültem a sorban, a legátussal szemben. Tőlem is megkérdezte, hogy mit gondolok, én pedig azt feleltem neki, hogy osztom Jaffa grófjának véleményét. A legátus dühösen förmedt rám: „Hogy tudna hadat viselni a király ilyen kevés emberrel?" Én is mérgesen válaszoltam, mert úgy tűnt nekem, hogy csak azért szólt így, hogy bosszantson: „Uram, megmondom én, ha ezt kívánja.

---

[406] Joffroy de Bourlémont (1210 k.–1268), a Frebécourban (ma: Voges megye, Lotaringia) található Bourlémont impozáns várkastélyának ura és építtetője, Navarra *sénéchal*ja. (A Bourlémont várának védelme alá tartozó területen található Domrémy, Jeanne d'Arc szülőhelye.) Joinville és Joffroy tehát anyai ágon unokatestvérek: Jeoffroy apja II. Pierre de Bourlémont (1170 k.–1226 k.), neje Félicité de Joinville (1185–1240), Jean de Joinville nagynénje.

[407] Flandria grófja e szöveghely (és **419**) szerint még Akkonban van, noha korábban (**379**) Joinville azt állítja, hogy már az első csoporttal, május 7-én útnak indult. Eszerint vagy pontatlanok Joinville közlései, vagy a gróf időközben meggondolta magát. A keresztes fogadalmat tett két flandriai társ-grófról, III. Guillaume de Dampierre-ről és Gui de Dampierre-ről lásd még a 153. és 154. jegyzetet.

[408] Jean d'Ibelint, Jaffa grófját.

427 Azt beszélik, jó uram, és nem tudom, igaz-e, hogy a király eddig még semmit nem költött a saját pénzéből, hanem csak a papságéból *(deniers au clergé).*[409] Most a király nyúljon a saját vagyonához, hívasson lovagokat Moreából s a tengerentúlról. S ha majd meghallják, hogy a király gazdagon és bőkezűen fizet, mindenfelől jönni fognak hozzá a lovagok, s akkor majd képes lesz hadat viselni egy évig, ha Isten is úgy akarja. S ha itt marad, kiszabadíthatja a szegény rabokat, akik Isten s az ő szolgálatában estek fogságba, s akik onnan soha ki nem kerülnek, ha a király elmegy." Nem volt senki az ott lévők között, akinek ne lett volna közeli barátja fogságban, így azután senki nem dorgált meg, hanem mindenki sírni kezdett.

428 Utánam Guillaume de Beaumont úrtól, Franciaország akkori marsalljától tudakolta meg a legátus, hogy mi a véleménye. Ő kijelentette, hogy nagyon helyesen szóltam, „s meg is mondom azonnal – tette hozzá –, hogy miért." Jean de Beaumont úr, a jó lovag, aki az előbbinek nagybátyja volt, s neki nagy kedve volt Franciaországba visszatérni, rendkívül sértően, e szavakkal kiáltott rá: „Mocskos gazember, mit akarsz te mondani? Ülj csak vissza, s tartsd a szád!"

429 A király közbeszólt: „Jean uram, ez nem helyes, hagyja, hogy elmondja, amit akar!" „Márpedig, jó uram, én nem hagyom!" Hallgatnia kellett, s azután senki nem értett már egyet velem, kivéve Chacenai urát.[410] Akkor így szólt hozzánk a király: „Urak, meghallgattam hát önöket, s mához egy hétre választ fogok önöknek adni arra, hogy mit szándékozom tenni."[411]

[Nyolcvannegyedik fejezet
Joinville szemrehányásokat kap. Titkos megbeszélése a királlyal]

430 Amint eltávoztunk a királytól, mindenfelől szemrehányásokat zúdítottak rám: „Nos hát, Joinville uram, bolond a király, hogy önre hallgat a Francia Királyság egész tanácsával szemben." Mikor az asztalokat már megterítették, a király most is maga mellé ültetett, ahogy mindig tette, ha a fivérei nem voltak jelen. De az egész étkezés alatt egyetlen szót sem szólt hozzám, ami pedig nem volt szokása, mert az asztalnál mindig figyelt rám. Ekkor valóban azt hittem, hogy megneheztelt rám, mert azt mondtam, hogy még semmit sem költött a pénzéből, s hogy ezután bőkezűbben kellene viselkednie.

431 Mialatt a király a hálaimát hallgatta, odamentem egy vasrácsos ablakhoz, mely a király ágya fejének közelében, egy beugróban volt. Karjaimat a rácsok között kinyújtva tartottam, s arra gondoltam, hogy ha visszamegy a király Franciaországba, akkor én Boulaincourt urának tanácsa szerint csatlakozom Antiochia hercegéhez[412] (aki rokonának tekintett, s hívott is magához), s ott megvárom, míg újabb keresztes hadjárat jön az országba, melynek segítségével kiszabadulhatnak a foglyok.

432 Midőn ott álltam, odajött a király is, s rátámaszkodott a vállamra, két kezét pedig a fejemre tette. Azt hittem, hogy Philippe de Nemours uram az, aki aznap nagyon sokat bántott a királynak adott tanácsom miatt, s így szóltam: „Hagyjon békén, Philippe uram!" Ahogy elfordítottam a fejem, a király keze véletlenül az arcomra esett, s így felismertem az ujján viselt smaragdgyűrűről. E szavakkal fordult hozzám: „Egy szót se szóljon, mert meg akarom kérdezni öntől, hogy fiatalember létére honnan volt akkora bátorsága, hogy nekem a maradást merte

---

[409] Vagyis a király eddig csak az egyháztól és a pápától kapott pénzt költötte, amint a templomosok kincstárával való rendelkezés esetében is láttuk.

[410] Chacenay (Chassenay) fontos erődítés Troyes körzetében, a 12. századtól jelentős szerepet játszik a földesúri magánháborúkban és regionális jelentőségű összecsapásokban. Ura Érard de Chatenai.

[411] E döntő fontosságú tanácskozásra Akkonban, 1250. június 26-án és július 3-án került sor.

[412] Antiochia hercege V. Bohémond de Poitiers (1205 k.–1252), Antiochia fejedelme és Tripoli grófja (1233–). Neje (1225–1227 között, utána különválnak) Alix de Champagne, I. Hugó ciprusi király özvegye, Ciprus régensnője.

tanácsolni, Franciaország összes nemes és bölcs urával szemben, akik azt javasolták, hogy menjek."

433 „Uram – válaszoltam –, ha gonoszság volna a szívemben, semmi pénzért nem tanácsoltam volna, hogy így cselekedjen." „Azt mondja – folytatta –, hogy rosszul teszem, ha elmegyek?" „Igen, uram – feleltem –, Isten engem úgy segéljen!" Akkor azt kérdezte: „Ha én itt maradok, ön is marad?" „Igen – mondtam –, ha tehetem, vagy a saját költségemen, vagy másokén." „Akkor legyen nyugodt – mondta –, mert nagyon hálás vagyok önnek azért a tanácsért, amelyet nekem adott. De senkinek ne szóljon róla még ezen a héten!"

434 Megkönnyebbültem e szavak hallatán, s a hét során még bátrabban védekeztem azokkal szemben, akik ellenem támadtak. Az ebben az országban élő parasztokat *csikók*nak nevezik. Nos, Pierre d'Avallon[413] úr, aki Türoszban tartózkodott, hallotta, hogy engem is *csikó*nak neveztek, mert azt tanácsoltam a királynak, hogy maradjon a *csikók* között. Biztatott is Pierre d'Avallon úr, hogy védjem meg magam azokkal szemben, akik így neveztek, s mondjam nekik, hogy inkább vagyok *csikó,* mint *rozzant gebe,* amilyenek ők.[414]

[Nyolcvanötödik fejezet
A király bejelenti, hogy a Szentföldön marad]

435 A következő vasárnap ismét a király elé mentünk valamennyien. Mikor látta a király, hogy mind megjelentünk, keresztet vetett a szájára (miután a Szentlélek segítségét kérte, legalábbis úgy gondolom, mert anyám is úgy mondta, hogy valahányszor, amikor szólni akarok, kérjem a Szentlélek segítségét, s vessek a számra keresztet).

436 Ezek voltak a király szavai: „Urak – mondta –, köszönetet mondok mindazoknak, akik azt ajánlották nekem, hogy menjek vissza Franciaországba, s hálát adok azoknak is, akik azt a tanácsot adták, hogy maradjak itt. De sokat töprengtem, s úgy látom, hogy ha itt maradok, ez nem jelenti annak veszélyét, hogy elveszítem a királyságomat, mivel anyámnak, a királynénak van elég embere, hogy megvédje azt. Figyelembe vettem azt is, amit ezen ország bárói mondanak, hogy ha én elmegyek, elvész a Jeruzsálemi Királyság, mert senki nem mer távozásom után ott maradni.

437 Gondoltam arra is, hogy semmi áron nem hagyom elveszni a Jeruzsálemi Királyságot, amelyet védelmezni és meghódítani jöttem. Úgy határoztam tehát, hogy itt kívánok maradni. Önöknek pedig azt mondom, előkelő urak, kik itt jelen vannak, s az összes többi lovagnak is, akik velem akarnak maradni, hogy jöjjenek és szóljanak bátran. Én pedig annyit fizetek majd önöknek, hogy nem az én hibám lesz, ha mégis menni akarnak, hanem csakis a maguké." Azok közül, akik hallották ezen szavakat, sokan elképedtek, sokan pedig sírtak.

[Nyolcvanhatodik fejezet
Szent Lajos elhatározza, hogy fivéreit hazaküldi. Joinville-t személyes szolgálatában megtartja]

---

[413] Pierre d'Avallonról lásd a 268. jegyzetet.

[414] Joinville a *poulain* és a *roncin recreu* szavakat használja. A *poulain* szó ekkor nemcsak 'csikó'-t jelenthet, hanem bármely más állat kicsinyét is, ugyanakkor lehetőséget kínál a *csikó–gebe* szójátékra is. Lévén azonban keleti francia kifejezés, melynek megvan a maga speciális jelentése: a *poullain* a Keleten született ('bennszülött') franciákat jelöli (jellemzően azokat, akik egy frank és egy keleti keresztény házasságából születnek, vagyis nem „félvérek"). A maradást ellenző urak tehát úgy ítélik meg, hogy Joinville hozzájuk hasonlóan, az ő érdekeiket védve nyilatkozik (GREIMAS, 1987). Mindez arra is utal, hogy az asszimilálódottabb (keleti környezetüket jobban értő és megértő) szentföldi frankok és az anyaországban élő franciák között lehetett némi mentalitásbéli távolság.

438 A király, mint mondják, fivéreinek azt parancsolta, hogy térjenek vissza Franciaországba. Nem tudom, hogy ez az ő kérésükre vagy pedig a király akaratából történt-e így. A saját maradását Szent János napja[415] körül jelentette be nekünk. Szent Jakab napján[416] pedig, akinek én is zarándoka voltam, s aki számos esetben tett jót velem, a király a miséről visszatérvén a szobájába hívatta tanácsadói közül azokat, akik vele maradtak, név szerint Pierre de Chambellan[417] urat, aki a legbecsületesebb és a legőszintébb ember volt, akit a király palotájában valaha is láttam, Geoffroy de Sergines urat, a jó lovagot s tapasztalt férfiút, valamint Gilles le Brun urat, aki szintén jó és tapasztalt lovag volt, s akinek a király Imbert de Beaujeu úr, a bölcs férfiú halála után a Franciaország *connétable*-ja méltóságot adományozta.

439 A király hangosan, szinte veszekedve szólt hozzájuk: „Uraim, már egy hónapja köztudott, hogy itt maradtam, de még nem hallottam annak hírét, hogy fölfogadtak volna akár egyetlen lovagot is!” – „Urunk – mondták –, nem tehetünk róla. Mindegyikük nagyon drágára tartja magát, mivel vissza akar térni a hazájába, s akkora összeget kér, amekkorát nem mernénk megadni neki.” – „És kit találtok – kérdezte a király – olcsóbban?” – „Minden bizonnyal Champagne *sénéchal*ja az, de nem mernénk megadni neki, amit kér.”

440 Én éppen a király szobájában voltam, s hallottam e szavakat. Akkor így szólt a király: „Hívják ide a *sénéchal*t!” Odamentem hozzá, és térdre vetettem magam előtte, ő pedig leültetett, s így szólt hozzám: „*Sénéchal,* jól tudja, hogy mindig nagyon szerettem önt, s most az embereim azt mondják, hogy konoknak találják. Hogy is van ez?” „Nagyuram – feleltem –, nem tehetek róla, hiszen tudja, hogy mikor a folyón fogságba estem, mindenemet elveszítettem, és semmim sem maradt.” Megkérdezte, hogy mennyit kérek, én pedig megmondtam, hogy kétezer livre-et húsvétig, az év kétharmad részére.

441 „Mondja csak – folytatta –, megalkudott-e már valamelyik lovaggal?” „Igen – mondtam –, Pierre de Pontmolain[418] úrral, aki egyike a három zászlósnak, s mindegyikük négyszáz livre-be kerül húsvétig.” Ő pedig az ujjain számolta: „Tehát az új lovagjai ezerkétszáz livre-be fognak kerülni.” „Nézze, uram – mondtam –, nyolcszáz livre kell, hogy magamat felszereljem és felfegyverezzem, továbbá hogy enni adhassak a lovagjaimnak, mert ugye nem akarja, hogy az ön palotájában étkezzünk.” Akkor így szólt az embereihez: „Igazán nem látok ebben semmi túlzást.” „Önt pedig a szolgálatomba fogadom” – mondta nekem.

[Nyolcvanhetedik fejezet
A király fivérei hajóra szállnak. II. Frigyes császár és a damaszkuszi szultán küldötteinek érkezése]

442 A fenti események után a király fivérei és az Akkonban lévő többi nemesúr előkészítette a gályákat. Mielőtt Akkonból útra keltek volna, Poitiers grófja ékszereket kért kölcsön azoktól, akik Franciaországba készültek, s nekünk, akik ott maradtunk, bőven adott belőlük. A király mindkét fivére igen kért, hogy vigyázzak urunkra, s azt is mondták, hogy senki más nem maradt, akire úgy számítanának, mint rám. Mikor Anjou grófja látta, hogy ideje beszállnia a hajóba, oly gyászos hangulatba esett, hogy az mindenkit ámulatba ejtett. De azért mégis visszatért Franciaországba.[419]

---

[415] Június 24.

[416] Július 25-én.

[417] Pierre de Villebéon, lásd róla a 383. jegyzetet.

[418] Pierre de Pontmolain a Coulommiers városához (ma: Seine-et-Marne megye, Île-de-France) tartozó Pontmoulin (Pontmolain/Pomolin) uradalom zászlósura. Coulommiers a templomos rend egyik fontos észak-franciaországi parancsnokságának (*commenderie,* alapítva 1173) székhelye. Pierre úrról egyéb adatunk nincs.

[419] Anjou Károly és Alphonse de Poitiers kíséretükkel együtt 1250. augusztus 10-én indulnak útnak Franciaország felé.

443 Nem sok idővel azután, hogy a király fivérei útra keltek Akkonból, Frigyes császártól követek érkeztek a királyhoz, s megbízólevelüket felmutatták neki. Elmondták a királynak, hogy a császár azért küldte őket, hogy bennünket kiszabadítsanak, s meg is mutatták azt a levelet, amelyet a császár a szultánhoz intézett (akinek a haláláról még nem tudott), melyben arra kéri a császárt, hogy legyen bizalommal a követek iránt, akik a király szabadon bocsátása érdekében jöttek. Sokan vélekedtek úgy, hogy nem lett volna jó, ha a követek fogságban találnak bennünket, ugyanis úgy gondolták, hogy a császár a követeit inkább küldte azért, hogy akadályozza, semmint hogy segítse a kiszabadulásunkat. A követek, minthogy látták, szabadok vagyunk, továbbálltak.[420]

444 Miközben a király Akkonban tartózkodott, elküldte hozzá követeit a damaszkuszi szultán[421] is, és erősen panaszkodott neki az egyiptomi emírekre, akik megölték unokafivérét, a szultánt. Megígérte a királynak, hogy ha hajlandó segíteni neki, átadja Jeruzsálemet, mely ekkor az ő kezén volt. A király tanácsot tartott arról, hogy milyen válasszal indítsa útnak saját követeit, akiket a maga részéről a damaszkuszi szultánhoz küldeni készült. A követekkel ment Yves le Breton testvér is a prédikáló barátok rendjéből, aki tudott szaracénul. [422]

445 Miközben palotájuktól a szultán palotája felé haladtak, Yves barát egy öregasszonyt látott az úton, aki a jobb kezében tűzzel teli tálkát vitt, a bal kezében pedig vízzel teli kis üvegcsét. Yves barát megkérdezte tőle: „Mit akarsz ezzel cselekedni?” – ő pedig azt felelte, hogy a tűzzel a paradicsomot akarja felgyújtani, hogy ne legyen soha többé, a vízzel meg a poklot eloltani, hogy ne legyen soha többé. „S ezt miért akarod tenni?” – kérdezte tőle. – „Azért, mert azt akarom, hogy ne azért cselekedjen jót valaki, hogy ezáltal elnyerje a paradicsom jutalmát, de ne is a pokoltól való félelmében, hanem egyedül azért, hogy

---

[420] Rendre visszatérő motívum az a gyanú, hogy az egyiptomiakkal baráti kapcsolatokat ápoló és a velük való fegyveres harctól tartózkodó, tárgyalásos úton eredményeket elérő (s két pápa által is kiátkozott) II. Frigyes együttműködik a muzulmánokkal. II. (Hohenstauf) Frigyes (1194. december 26.–1250. december 13.) Szicília királya (1197–), sváb herceg (1212–1216), német király (1212–), császár (1220–), Jeruzsálem királya (1225. március 17.–), korának egyik legszínesebb és legtöbb vitát kiváltó egyénisége. Hat nyelven (latin, görög, arab, szicíliai, normann, német) beszél, a tudományok és a művészetek pártolója és részben művelője. A Kelet és az Iszlám iránt nagy érdeklődéssel és tisztelettel viseltetik, a VI. keresztes hadjárat – az egyetlen, gyakorlatilag katonai összecsapások nélkül lebonyolódó és Jeruzsálemet tárgyalások útján mégiscsak visszaszerző keresztes hadjárat – vezetője, aki arab ellenfeleivel jó, sőt baráti viszonyt ápol (al-Malik al-Kámil, Fahr ad-Dín emír), és később is kapcsolatban marad velük (pl. tájékoztatja egyiptomi barátait Szent Lajos tervezett keresztes hadjáratáról, és ők is figyelmeztetik a császárt, hogy a templomosok meg akarják gyilkolni). Frigyest IX. Gergely pápa amiatt átkozza ki (1227), hogy nem teljesíti a keresztes hadjáratra vonatkozó fogadalmát, a IV. Ince pápával kialakult konfliktus miatt pedig a pápa a lyoni zsinaton (1245) megfosztja a császári méltóságtól, és az ellene harcolóknak keresztes „státust” ad. Frigyes törekvései és egész életmódja a pápasággal és az egyházzal való konfliktusok sorozata. Három feleségétől – Aragóniai Konstancia (1209–1222), Jeruzsálemi Izabella/Yolande de Brienne (1225–1228) és Angliai Izabella (1235–1241) – hét gyermeke, hét ismert házasságon kívüli kapcsolatából (melyek közül az egyik – Bianca Lancia – titokban megkötött házasság lehetett) tizenegy gyermeke születik, miközben valóságos háremet tart. A Kelettel való kapcsolatait a nyugati uralkodók nagy gyanakvással szemlélik. A szóban forgó események idején gyakorlatilag még ő a Jeruzsálemi Királyság uralkodója, noha anyja, Izabella halála után a jeruzsálemi király névlegesen már IV. Konrád (1228–1254), aki egyébiránt soha nem jár a Szentföldön.

[421] An-Nászir Juszuf, lásd róla a 214. jegyzetet.

[422] Yves le Breton a király környezetében lévő, arabul jól tudó, Bretagne-ból származó domonkos szerzetes. Több követségben segíti ekkor Lajos király diplomáciai törekvéseinek megvalósulását, és fontos információk származnak tőle az iszlámról és az iszlám államokról.

kiérdemelje Isten szeretetét, amely oly nagyon értékes, és amely képes minden jót meghozni nekünk."[423]

[Nyolcvannyolcadik fejezet
Jean l'Erminről, a király lőmesteréről]

446 Jean l'Ermin,[424] aki a király lőmestere volt, Damaszkuszba ment akkor, hogy szarvakat és ragasztót vegyen, hogy számszeríjakat készíthessen. És látott egy nagyon vén öregembert, aki Damaszkusz piacterén üldögélt. Ez az öregember odahívta, és megkérdezte tőle, keresztény-e; ő pedig azt felelte, hogy „Igen." Akkor azt mondta neki: „Nagyon kell gyűlölnötök egymást nektek, keresztényeknek, mert láttam egyszer, ahogy Baudouin jeruzsálemi király, aki leprás volt, megverte Szaladint, és csak háromszáz fegyveres harcosa volt, Szaladinnak pedig háromezer.[425] Most olyan helyzetbe jutottatok a bűneitek miatt, hogy a mezőkön kapunk el benneteket, mint az állatokat."

447 Akkor Jean l'Ermin azt mondta neki, hogy a keresztények bűneivel kapcsolatban inkább hallgatnia kellene a szaracénok által elkövetett bűnök miatt, melyek sokkal nagyobbak; a szaracén pedig azt felelte, hogy ostobán felelt. Erre Jean megkérdezte, hogy miért; azt válaszolta, hogy majd megmondja, de előbb feltesz neki egy kérdést. És azt kérdezte tőle, hogy van-e gyermeke, mire azt mondta: „Igen, egy fiam." Majd megkérdezte tőle, hogy mi zavarná jobban abban az esetben, ha kapna egy pofont, ha azt ő adná, vagy ha a fia; ő pedig azt felelte, hogy a fiára jobban haragudna, mint rá.

448 „Akkor most – szólt a szaracén – megmondom a válaszomat, a következő módon: egymás közt, keresztények, ti Isten fiai vagytok, s az ő neve után hívnak benneteket keresztényeknek; s ő oly nagy szívességet tesz nektek, hogy tanítókat adott mellétek, ami által tisztában vagytok azzal, hogy mikor cselekedtek jól és mikor cselekedtek rosszul. Ezért Isten jobban neheztel rátok egy kis bűn miatt, mikor elkövetitek, mint egy nagy bűn miatt ránk, akik nem vagyunk annak tudatában, és akik oly vakok vagyunk, hogy azt gondoljuk,

---

[423] Némileg bizonytalanul (de véleményünk szerint nem alaptalanul) feltételezik (MONFRIN, **445**), hogy Yves le Breton testvér útja során hallhatott arról az asszonyról, akinek tanításait (illetve kései hatásukat) tükrözheti a Joinville-nek mesélt anekdota. Rábia Basri (Rábia al-Adavíja al-Kaiszíja; Rábia = 'Negyedik'; Baszra, 714–811), egy felszabadított baszrai rabszolganő tanairól van szó, aki misztikus gondolkodó, költő s a szúfi miszticizmus első jelentős és nagy hatású képviselője, az érdek nélküli tiszta szeretet hirdetője, muszlim szent, a „Jóság Anyja". Az általa megfogalmazott, „Se Paradicsom, se Pokol, csakis az Isten" elv tökéletesen összhangban van a Joinville által leírtakkal. Az Yves testvér történetében öregasszonnyal és Damaszkuszba helyezve elmesélt jelenet (amely akár meg is történhetett) szinte ugyanígy megtalálható a Rabia személyéhez kötött legendák között: „egy vödör vízzel és egy égő fáklyával jelent meg Bagdadban", és a cselekedete iránt érdeklődőknek ugyanazt a választ adta, mint a damaszkuszi öregasszony Yves le Breton testvérnek. A tiszta szeretet kifejezésére idézi később Jean-Pierre Camus (1582–1653), La Mans püspöke *La Charité ou le portrait de la vraie charité, histoire dévote tirée de la Vie de Saint Louis* (Paris, Gervais-Alliot, 1641) című művében. (Rabia költészete és dalai számos kiadásban hozzáférhetők, életéről 1963-ban egyiptomi film készült (rendező: Niazi Mustafa, címszereplő: Nabila Ebeid).

[424] Jean l'Erminről, Lajos király lőmesteréről *(artillier le roy)* egyéb adatunk nincs; neve alapján elképzelhető, hogy örmény származású.

[425] Az utalás föltehetően Szaladin és IV. Balduin jeruzsálemi király 1177. november 25-én Montgisard-nál (Mons Gisardus, ma: Tell el-Jezer, Izrael) vívott csatájára vonatkozik (melyet ramlai ütközetnek is neveznek). Ennek során Balduin és Eudes de Saint-Amand templomos nagymester (4-500 lovaggal és mintegy 1000 keresztessel végrehajtott) meglepetésszerű támadása szétveri Szaladin 26-30 ezer fős seregét, melynek csak egytizede tud elmenekülni. A csata jelentős fegyvertény volt, de az alapvető stratégiai viszonyokat nem változtatta meg.

minden bűnünktől megszabadulunk, ha meg tudunk vízben mosakodni, mielőtt meghalunk, mert Mohamed azt mondja nekünk, hogy halálunk óráján a víz által fogunk üdvözülni."[426]

449 Jean l'Ermin a kíséretemben volt azt követően, hogy a tengerentúlról visszatértem, és Párizsba tartottam. Mialatt a sátorban étkeztünk, egy nagy csapat szegény ember Isten nevében alamizsnát kért tőlünk, és igen nagy lármát csaptak. Az egyik emberünk, aki ott volt, parancsot adott, és azt mondta egyik inasunknak: „Kelj fel, és kergesd ki ezeket a szegényeket!"

450 „Ah – mondta Jean l'Ermin –, ön nagyon rosszul szólt! Mert ha Franciaország királya küldene most nekünk a hírnökeivel száz márka *(mars)*[427] ezüstöt, őket nem kergetnénk ki; önök pedig elkergetik ezeket a küldötteket, akik felajánlják önöknek, hogy odaadnak mindent, amit csak adni lehet, azaz azt kérik önöktől, hogy Isten nevében adjanak nekik; ezt úgy kell érteni, hogy önök adnak nekik a sajátjukból, ők pedig Istent adják önöknek. És Isten saját szájával mondja, hogy hatalmukban áll őt nekünk adni; a szentek pedig azt mondják, hogy a szegények összhangba tudnak minket hozni vele, oly módon, hogy ahogy a víz eloltja a tüzet, az alamizsna kioltja a bűnt. Soha ne forduljon elő önökkel – mondta Jean –, hogy így elkergetik a szegényeket, hanem adjanak nekik, és Isten adni fog önöknek!"

[Nyolcvankilencedik fejezet
A Hegy Öregjének követei; a fenyegetéseikre adott válasz]

451 Miközben a király Akkonban tartózkodott, eljöttek hozzá a Hegy Öregjének[428] követei. Mikor a király visszatért a miséről, magához kérette őket. A király úgy ültette le őket, hogy elöl volt egy jól öltözött és jól felfegyverzett emír; az emír mögött egy jól felfegyverzett fiatalember volt, aki három kést tartott a markában, egyik a másik nyelébe ért, azért, hogy ha az emír visszautasítást kapott volna, ezt a három kést mutatta volna föl a királynak, hogy harcra hívja őt. A mögött, aki a három kést tartotta, volt egy másik, akinek finom vászon[429] volt a karja köré tekerve, melyet ő is felmutatott volna a királynak, hogy ez lesz a szemfedője, ha elutasította volna a Hegy Öregjének kérését.

452 A király azt mondta az emírnek, hogy mondja el, mit akar. Az emír pedig átadott neki egy megbízólevelet, és így szólt: „Az én uram önhöz küld, hogy kérdezzem meg, ismeri-e őt." És a király azt felelte, hogy nem ismeri, mert sohasem látta, de valóban hallott róla. Az emír pedig azt mondta a királynak: „Mivel hallott már uramról, nagyon csodálkozom, hogy nem küldött neki annyit a sajátjából, amennyivel a barátjává teheti, mint ahogy a német császár, Magyarország királya,[430] Egyiptom szultánja és a többiek teszik minden évben, mert bizonyosan tudják, hogy csak akkor élhetnek, ha uramnak úgy tetszik.

---

[426] Az iszlám vallás fontos eleme a rituális mosakodás, melyet meghatározott gyakorisággal, alkalmakkor és formában kell teljesíteniük a híveknek. A víz rituáléjának a halál pillanatában is van szerepe. A muszlim vallású ember szemét a halál beállta után lezárják, rituálisan háromszor megmosdatják, aztán ráadják a halotti leplet, koporsóba teszik, majd eltemetik.

[427] A márka germán eredetű, a barbár királyságok időszakában használt pénz *(marcus, marca),* később az arany és az ezüst mérésére szolgáló súlymérték is. VI. Lajos francia király óta 1 francia *livre* (font) = 489,506 g = 2 márka = 16 uncia. A márka tehát egy demi-livre (fél font) súlyt, vagyis 244,7529 g-ot jelent.

[428] Lásd a 307. jegyzetet.

[429] Az eredetiben szereplő *bouqueran* szó nagyon finom és értékes lenvásznat jelöl.

[430] Az utalás minden bizonnyal az V. keresztes hadjáratban részt vevő II. András magyar királyra vonatkozik, akinek csapatai súlyos veszteséggel járó, sikertelen kísérletet tettek (1217 decemberében) egy asszaszinok elleni támadásra. Az viszont, hogy a leírt eseményekkel egy időben uralkodó magyar király (IV. Béla, 1235–1270) adót fizetett volna a „Hegy Öregjének", illetve az asszaszinok államának, az asszaszinok számára nyilvánvalóan tekintélynövelő hivatkozás, de igen kevéssé életszerű. Beleillik viszont abba képbe,

453 És ha ezt nem szívesen teszi, intézze el, hogy megszabaduljon a sarctól, mellyel ő az ispotályos rendnek és a templomos rendnek tartozik, és akkor elégedett lesz önnel." Sarcot fizetett abban az időben az ispotályos rendnek és a templomos rendnek, mert ezek a rendek egyáltalán nem féltek az asszaszinoktól *(Assacis),*[431] mivel a Hegy Öregje semmit nem nyert volna azzal, ha megöleti a templomosok vagy az ispotályosok nagymesterét, mert jól tudta, hogy ha egyet megölet, azonnal egy másik, ugyanolyan jót ültetnek a helyébe; és ezért nem akart asszaszinokat veszíteni ott, ahol semmit nem nyerhetett. A király azt válaszolta az emírnek, hogy jöjjön vissza délután.

454 Amikor az emír visszajött, azt találta, hogy a király úgy ült a trónján, hogy egyik oldalán az ispotályosok nagymestere, a másikon a templomosok nagymestere helyezkedett el. Akkor a király azt mondta neki, hogy mondja el újból, amit reggel mondott; ő pedig azt felelte, hogy csak azok előtt hajlandó újból elmondani, akik reggel a királlyal voltak. Ekkor így szólt a két nagymester: „Megparancsoljuk önnek, hogy mondja el!" Ő pedig azt mondta, hogy el fogja mondani, mivel megparancsolták neki. Ekkor a két nagymester szaracén nyelven megmondatta neki, hogy másnap jöjjön el az ispotályosok rendházába, hogy beszéljen velük, és ő így is tett.

455 Akkor a két nagymester megmondatta neki, hogy igencsak merész az ura, hogy ilyen kemény szavakat mer a királynak üzenni; és megmondatták neki azt is, hogy ha nem a király becsületéről lett volna szó, akihez követségbe jöttek, belefojtották volna őket az akkoni sós tengerbe, nem törődve az urukkal. „És megparancsoljuk, hogy térjenek vissza urukhoz, és két hét múlva ismét legyenek itt, és hozzanak a királynak leveleket és kincseket az uruktól, melyekkel a király elégedett lesz, és amelyekért hálás lesz önöknek."

[Kilencvenedik fejezet
A Hegy Öregjének követei a béke szavaival térnek vissza; Yves le Breton barát üzenete]

456 Két hét múlva a követek visszatértek Akkonba, és elhozták a királynak az Öreg ingét, és azt mondták az Öreg nevében a királynak, hogy ez azt jelenti, hogy ahogyan az ing közelebb van a testhez, mint bármely más ruhanemű, ugyanúgy a királyt az Öreg közelebb akarja tartani szeretetében, mint bármely más királyt. És elküldte neki a gyűrűjét, mely igen finom aranyból készült, melyre rá volt írva a neve, és azt üzente neki, hogy ezzel a gyűrűvel frigyre lép[432] a királlyal, mert azt akarja, hogy mostantól egyek legyenek.[433]

---

mely szerint ekkor az asszaszinok a szentföldi harcokban érintett valamennyi keresztény uralkodót meggyilkolással fenyegetik, ők pedig ennek *elkerülése* érdekében fizetnek a szektának.

[431] Az asszaszinokról lásd még **249** és 307. jegyzet.

[432] Az eredetiben szereplő *respousoit* (általános értelemben: 'házasságot köt') kifejezés itt a legteljesebb egybefonódást, együttműködést jelenti, olyan értelemben, mint amikor Velence az dózsék által végzett ősi szertartás során „frigyre lép a tengerrel".

[433] A síita asszaszinok és az egyiptomi szunnita muszlimok ellenséges viszonya lehetőséget ad Lajos királynak a lavírozásra. Ezzel együtt folyamatosan igyekszik kihasználni a damaszkuszi és a kairói szultánok közötti konfliktusokat. Az asszaszinokkal való, fentebb leírt szövetségkötés ebbe a kontextusba illeszkedik. A francia király ugyanakkor folyamatosan keresi az *összes* muszlim ellenségeként ismert mongolok szövetségét is. (LE GOFF, 1996, 630–644.) A szóban forgó időszakban az asszaszinok vezetője (és a *Hegy Öregje* méltóság birtokosa) minden valószínűség szerint az Alamútból származó perzsa Tádzs ad-Dín Abul-Futúh, aki Maszjáf várában a déli kapunál (1249-től) jelentős erődítéseket végeztet. Yves le Breton testvér őt igyekszik – sikertelenül – keresztény hitre téríteni.

457 Az ékszerek között, melyeket a királynak küldött, küldött egy igen szépen megformázott kristályelefántot *(oliphant de cristal)* és egy állatot, melyet zsiráfnak *(orafle)*[434] neveznek, szintén kristályból, különféle kristályalmákat, továbbá kocka- és sakkjátékokat. És mindezen dolgokat borostyánból készült kis virágok díszítették, és a borostyánt jó és finom aranyból készült szőlőlevelekkel erősítették a kristályra. És tudjátok meg, hogy amint a követek kinyitották ékszertartó dobozaikat, melyekben ezen dolgok voltak, úgy tűnt, mintha az egész szoba be lenne illatosítva, olyan jó illatot árasztottak.

458 A király szintén elküldte hírnökeit az Öreghez, és nagy mennyiségű ékszert, skarlátszövetet, aranyserleget és ezüstzablát küldött neki; a hírnökökkel együtt elküldte Yves le Breton testvért is, aki tudott szaracénul. Ő azt találta, hogy a Hegy Öregje nem hisz Mohamedben, hanem Ali törvényében hisz, aki Mohamed nagybátyja volt.[435]

459 Ez az Ali juttatta Mohamedet abba a tiszteletre méltó helyzetbe, amelyben volt. És amikor Mohamed már a nép vezetője lett, semmibe vette nagybátyját, és eltávolította a közeléből; és amikor Ali ezt látta, maga mellé állította azokat, akiket a nép közül meg tudott győzni, és más hitet tanított nekik, mint amit Mohamed hirdetett. Minek következtében még ma is mindazok, akik Ali törvényében hisznek, azt mondják, hogy azok, akik Mohamed törvényében hisznek, hitetlenek, és ugyanígy mindazok, akik Mohamed törvényében hisznek, azt mondják, hogy mindazok, akik Ali törvényében hisznek, azok hitetlenek.

460 Ali törvényének egyik pontja úgy szól, hogy amikor egy ember azért vállalja a halált, hogy ura parancsát végrehajtsa, a lelke egy boldogabb testbe költözik, mint amilyenben előtte volt; és emiatt az asszaszinoknak nem okoz gondot, hogy megölessék magukat, mikor uruk azt parancsolja, mert hisznek abban, hogy sokkal boldogabbak lesznek haláluk után, mint előtte voltak.

461 Egy másik pont szerint hisznek abban, hogy senki nem halhat meg előbb, mint a számára kijelölt napon; de ezt senkinek nem szabad elhinnie, mert Istennek hatalmában áll, hogy életünket meghosszabbítsa vagy megrövidítse. Ebben a pontban a beduinok is hisznek, ezért nem akarnak egyáltalán önvédelmi fegyvert viselni, amikor csatába indulnak, mert úgy gondolják, hogy azzal a törvényük parancsa ellenében cselekszenek; és amikor megátkozzák gyermekeiket, ezt mondják nekik: „Légy átkozott, mint a frank, aki a haláltól való félelmében fog fegyvert!”

462 Yves barát egy könyvet talált az Öreg ágya mellett, melyben több olyan szöveg volt, melyet a Mi Urunk Szent Péternek mondott, amikor itt járt a földön. És azt mondta neki Yves barát: „Ó, Isten nevére mondom, uram, olvassa gyakran e könyvet, mert ezek nagyon jó szövegek!” Ő pedig azt felelte, hogy azt teszi, „mert nagyon kedves nekem Szent Péter, mert a világ kezdetén Ábel lelke, amikor megölték, Noé testébe költözött, és amikor Noé meghalt, Ábrahám testébe ment át; és Ábrahám testéből, amikor meghalt, Szent Péter testébe szállt, amikor Isten lejött a földre.”

463 Amikor Yves barát ezt hallotta, elmagyarázta neki, hogy a hite nem jó, és számos jó szöveget tanított neki, de ő nem akart hinni neki; és Yves barát a királynak is elmagyarázta ezeket a dolgokat, mikor visszatért hozzánk. Amikor az Öreg lóháton járt, egy kikiáltó ment előtte, aki egy végig ezüsttel borított, hosszú nyelű dán csatabárdot vitt, és a nyélbe beleszúrva jó sok kést, és azt kiabálta: „Térjetek ki az elől, aki a királyok halálát a kezében tartja!”

---

[434] Az eredetiben szereplő *orafle* szó, mely az arab *zurafa* átvétele, Joinville nyomán honosodik meg a franciában.

[435] Erről lásd a 306. jegyzetet.

[Kilencvenegyedik fejezet
Válasz a damaszkuszi szultánnak; Jean de Valenciennes egyiptomi követ eléri számos fogoly kiszabadítását]

464 Elfelejtettem elmondani a király válaszát, melyet a damaszkuszi szultánnak adott, mely úgy szólt, hogy nem szándékozik elmenni hozzá mindaddig, amíg azt nem hallja, hogy az egyiptomi emírek helyreállították a vele kötött fegyverszünetet, melyet megszegtek, és hogy követeket fog küldeni hozzájuk; és ha nem akarnák helyreállítani a fegyverszünetet, melyet megszegtek, akkor szívesen segít neki, hogy bosszút álljon unokafivéréért, a kairói szultánért, akit megöltek.

465 Míg a király Akkonban tartózkodott, elküldte Egyiptomba Jean de Valenciennes[436] urat, aki követelte az emírektől, hogy tegyék jóvá a sértéseket és a károkat, melyeket a királynak okoztak; ők azt mondták neki, hogy örömest megteszik, feltéve, hogy a király hajlandó szövetkezni velük a damaszkuszi szultán ellen. Jean de Valenciennes úr keményen megrótta őket a királlyal szemben elkövetett súlyos sértések miatt, melyeket a fentiekben előadtam, és azt tanácsolta nekik, hogy annak érdekében, hogy a király szívét irányukba megbékítsék, jó volna, ha elküldenék hozzá az összes lovagot, akit fogságban tartanak, és ők így is tettek; és ráadásul elküldték neki Gautier de Brienne gróf összes csontját, hogy megszentelt földbe helyezhessék.[437]

466 Amikor Jean de Valenciennes úr visszatért Akkonba a kétszáz lovaggal, akiket a fogságból visszahozott, nem számítva a többi közembert, Szidón úrnője, aki Gautier grófnak unokanővére és Gautier úrnak,[438] Reynel urának a nővére volt, kinek leányát[439] Jean, Joinville ura vette nőül, miután a tengerentúlról visszatért, Szidónnak ez az úrnője[440] magához vette Gautier úr csontjait, és az ispotályosoknál, Akkonban eltemettette. És a szertartást úgy végeztette el, hogy mindegyik lovag egy gyertyát és egy ezüstdénárt ajánlott fel, a király pedig egy gyertyát és egy aranybizantinust ajánlott fel, mindet Szidón úrnője pénzéből; amin mindenki nagyon meglepődött, mikor így cselekedett a király, mert soha nem látták, hogy ne a saját pénzéből adott volna; de ezt megkülönböztetett udvariasságból tette.[441]

[Kilencvenkettedik fejezet
A király szolgálatába fogad negyven champagne-i lovagot; az egyiptomi követeknek adott válasza]

467 A lovagok között, akiket Jean de Valenciennes visszahozott, találtam jó negyvenet, akik a champagne-i udvarból származtak. Szabóval csináltattam nekik zöld kelméből zubbonyt és toldást,[442] és a király elé vezettem őket, s arra kértem, tegyen meg mindent, hogy vele maradjanak. A király meghallgatta, amit kértek, és csöndben maradt.

---

[436] Jean de Valenciennes (†1270 k.), Haifa ura (1265–), a helyi viszonyokat jól ismerő főúr. 1260-ban Gilles, Türosz püspöke kíséretében tér vissza Franciaországba, és újabb keresztes hadjárat előkészítésén munkálkodik.

[437] IV. Gautier de Brienne-ről és haláláról lásd még **527**–**533** és 119. jegyzet.

[438] Gautier de Reynel (†1262), Joinville apósa.

[439] Alix de Reynelt, aki 1261 decemberében megy nőül Jean de Joinville-hez.

[440] Szidón úrnője, Marguerite (Ida) de Reynel (1200 k.–1254) Jean de Brienne unokahúga, Balian Garnier-nak (1195 k.–1240), Szidón és Beaufort urának neje (1218–). Balian Garnier részt vesz az V. és a VI. keresztes hadjáratban, II. András, illetve II. Frigyes seregével harcol.

[441] A kegyes felajánlásokat általános szokás szerint az elhunyt családja teszi. Ezzel az aktussal a király különleges kegyet gyakorolt, amennyiben a kegyes felajánlást a magáénak is tekintette. (MONFRIN, **466.**)

[442] Az eredetiben: *hargaus* – felsőruha.

468 És a tanácsából az egyik lovag azt mondta, nem jól teszem, hogy ilyen híreket hozok a királynak, amikor jó hétezer livre-et költött adományozásra. Én pedig azt mondtam neki, hogy szerencsétlenség érheti, amiért így beszél, és hogy mi, champagne-iak elveszítettünk vagy harmincöt lovagot, akik mind zászlósurak voltak, Champagne udvarából. És még azt is mondtam: „Nem teszi jól a király, ha önre hallgat, mikor ilyen nagy szüksége van lovagokra." E szavakat követően igen erősen sírni kezdtem; és a király azt mondta nekem, hogy hallgassak, és hogy megadja nekik, amit kértem tőle. A király a szolgálatába fogadta őket, ahogy akartam, és az én csapattestembe osztotta be őket.

469 A király azt válaszolta az egyiptomi emírek követeinek, hogy nem köt velük semmilyen fegyverszünetet, amíg el nem küldik neki az összes kereszténynek a fejét, akiket Kairó falain körbe felakasztottak azóta, hogy Bar grófja és Montfort grófja fogságba esett; és hogyha ezenkívül nem küldik el neki az összes gyermeket, akiket még kis korukban ejtettek foglyul, és akik megtagadták hitüket; és hogyha nem engedik el neki azt a kétszázezer livre-et, mellyel még tartozik nekik. Az egyiptomi emírek követeivel együtt elküldte a király Jean de Valenciennes urat is, a bátor és bölcs férfiút.

470 A nagyböjt elején[443] a király a rendelkezésére álló összes emberrel együtt megkezdte a felkészülést, hogy Caesarea megerősítésére induljanak, melyet leromboltak a szaracénok, s amely Akkontól tizenkét mérföldnyire volt Jeruzsálem irányában. Raoul de Soisson úr, aki betegen Akkonban maradt, a királlyal ment, hogy megerősítse Caesareát. Nem tudom, miként történt, hacsak nem Isten akaratából, hogy a szaracénok egész évben semmilyen kárt nem okoztak nekünk. Mialatt a király Caesareát erődítette, visszatértek hozzánk a tatárok követei, és hogy milyen híreket hoztak, azt most elmondjuk nektek.

[Kilencvenharmadik fejezet
Miként választottak maguknak vezetőt a tatárok, hogy János paptól és Perzsia császárától megszabaduljanak]

471 Ahogy korábban már mondtam, mialatt a király Cipruson tartózkodott, eljöttek hozzá a tatárok hírnökei, és közölték, hogy segítenek neki a szaracénoktól visszahódítani Jeruzsálemet. A király is elküldte hozzájuk hírnökeit, és a hírnökökkel, akiket hozzájuk küldött, küldött nekik egy kápolnát, melyet finom skarlátból csináltatott; és hogy hitünk felé hajlítsa őket, a kápolnára ráhímeztette mindazt, amiben mi hiszünk, az Angyali üdvözletet, Jézus születését, a Megkeresztelkedést, melyben Istent megkeresztelték, és a teljes Passiót, és a Mennybemenetelt és a Szentlélek eljövetelét; küldött kelyheket, könyveket és mindent, ami a misemondáshoz kell, és két prédikátor rendi barátot, hogy mondjanak misét előttük.

472 A király hírnökei elérkeztek Antiochiába; és Antiochiától nagy királyukig jó egyesztendei utat tettek meg, napi tíz mérföld lovaglással. Az egész földet a tatárok uralma alatt találták, és több olyan várost láttak, melyeket leromboltak, és halott emberek csontjaiból nagy halmokat emeltek.

473 Igyekeztek megtudni, hogyan jutottak ekkora hatalomhoz, mellyel oly sok embert megöltek és tönkretettek; az pedig úgy volt, amint a királynak is beszámoltak róla, hogy egy nagy homoksivatagból jöttek és származtak, ahol semmi nem termett. Ez a sivatag hatalmas és csodálatos szikláknál kezdődött, melyek a világ végén vannak Kelet felé, amely sziklákon soha senki nem jutott át, ahogy azt a tatárok tanúsítják; és azt mondták, hogy azokba van bezárva Gög *(Got)* és Magóg *(Margoth)* népe, akiknek el kell jönniük a világ végén, amikor eljön majd az Antikrisztus, hogy mindent leromboljon.[444]

---

[443] A nagyböjt 1251-ben március 1-jén kezdődött.

[444] Gög és Magóg története, illetve mítosza több rétegű: ókori görög-római, bibliai és muszlim hagyományokhoz kötődik, alapvetően a világvége és a Nagy Sándor-regény elemeit ötvözi. A Bibliában öt, a

474 Ebben a sivatagban élt a tatárok népe, és János papnak *(Prestre Jehan)*[445] és Perzsia császárának *(empereur de Perce)*[446] alattvalói voltak, kinek földje az övé után következett, és több más hitetlen királyéi, akiknek minden évben sarcot *(treü)* és jobbágyadót *(servage)* fizettek állataik legeltetéséért, mert csak ebből éltek. Ez a János pap és Perzsia császára annyira megvetették a tatárokat, hogy amikor azok a járandóságukat hozták nekik, nem akarták szemtől szemben fogadni őket, hanem hátat fordítottak nekik.

475 Volt közöttük egy bölcs ember, aki járta a sivatagokat, és beszélt a sivatagok és egyéb helyek bölcs embereihez, és megmutatta nekik, milyen szolgaságban élnek, és valamennyiüket kérte, gondolkodjanak azon, hogy miként szabadulhatnának ki a

---

Koránban két alkalommal szerepel. Góg és Magóg országot, népet és két külön személyt is jelölhet. A zsidó, a keresztény és a muszlim hagyomány szerint egyaránt a gonosz, a Sátán, az Antikrisztus oldalán állnak, és az apokalipszis lovasaiként kelnek harcra a hívőkkel s büntetik meg a népeket, tehát a legveszedelmesebb ellenségek. Góg és Magóg népeként azonosítják a szkítákat, a parthusokat, az alánokat, a hunokat, a kazárokat, sőt a Római Birodalom, illetve a kereszténység határain megjelenő olyan népeket is, mint a gótok, a vikingek vagy éppen az arabok – itt pedig, mint látjuk, a mongolok is belépnek e népek közé. A Nagy Sándorhoz *(Iszkandar)* kötődő hagyomány egyik eleme szerint Alexandrosz a Kaukázusban egy *érckaput* építtet, és emögé bezárja Góg és Magóg népét, ahonnan az utolsó ítéletkor szabadulnak ki, és a Gonosz oldalán harcolnak, jelezve a közelgő világvégét. Az általános *negatív* kontextustól eltérően viszont a magyar hagyományban, illetve korai nemzettudatban Góg és Magóg *pozitív* szerepet játszanak: az ő népüknek tartott szkítákat tekintik a hunok, a hunok (illetve Magóg) leszármazottainak pedig a magyarokat (Álmos vezér nemzetségét), s így rettegett, de világhódító, tehát pozitív, legendás alakokként kerülnek be a magyar hagyományban. (Nyilván nem véletlen, hogy a szkíta/hun–magyar azonosság gondolata a 13. századi Magyarországon, a steppe népeinek – elsősorban a kunoknak és a mongoloknak – új támadási hulláma kapcsán fogalmazódik meg Kun László történetírója, Kézai Simon gesztájában.)

[445] János pap *(Prestre Jean)* a nyugati keresztény gondolatvilágban egy elképzelt, legendás uralkodó: maga is keresztény, aki ilyen minőségében a keresztény Nyugat szövetségese és megsegítője lehet a muszlimok elleni harcban. Több olyan kísérlet volt, mely egy-egy létező személyhez, illetve országhoz kívánta kötni János pap legendáját, a Kaukázus vidékétől, Indián keresztül Etiópiáig. János papról először a Babenberg-dinasztiából származó, krónikájában Magyarországot is bemutató Otto von Freisingen (1112–1158), a franciaországi Morimond (ma: Haute-Marne megye, Burgundia) ciszterci apátság harmadik apátja beszél, a Jeruzsálemi Királysághoz tartozó Edessza városának Aleppó és Moszul ura (Imád ad-Dín Zangi) általi ostromáról (1145. november 18.) hírt hozó Hugues de Jabala, 12. századi szíriai püspök elbeszélésére alapozva. Eszerint János pap és egyben király országa Örményországon és Perzsián túli hatalmas és igen gazdag terület, ideális, keresztény erkölcsök szerint élő ország, igazi földi Paradicsom, ahol ismeretlen a bűn és a szegénység; palotája ablaktalan, a benne lévő drágakövek világítják meg (amint azt egy 1165-ben kelt, I. Mánuel bizánci császárhoz írott levél is megerősíti). János pap *nesztoriánus* keresztény. Személye és a hozzá kapcsolódó legendák folyamatosan változnak, és különböző mitológiai vagy bibliai, olykor valóban létező történelmi személyekkel mutatnak párhuzamot, Dávid királytól Nagy Károlyon át a Négusig, de szerepelnek a sorban a keleti uralkodók is. A legenda alakulásában meghatározók lehetnek a történelmi események: a Szamarkand mellett a muszlim szeldzsuk törököket legyőző (1141) karakitaj Jelü Tasi gürkán (a Karakitaj Birodalom feje), de a mongol hódítással is felmerült, hogy a környezetében nesztoriánusokat tartó Dzsigisz kán vagy éppen a Bagdad felprédálásakor a keresztényeket nesztoriánus keresztény felesége kérésére megkímélő Hülegü is ehhez a legendakörhöz tartozhatott. Rubruk, Simon de Saint-Quentin, Marco Polo leírásai mind táplálják a János pap országának létezésébe vetett hitet. Etiópiához, az etiópiai kereszténységhez kötése inkább a 14–15. században erősödik meg. PIRENNE, 1992; Jean RICHARD, *Orient et Occident. Contacts et relations,* Londres, 1976.

[446] Perzsia, ez esetben Hvárezm császára, aki ekkor Irán legnagyobb részét birtokolja, s akinek birodalma Dzsingisz kán 1219–1221 közötti támadásának esik áldozatul. Ezt követően a hvárezmi csapatok több helyen megjelennek és pusztítanak a Közel-Keleten, részt vesznek Jeruzsálem (1244) és Bagdad kifosztásában is. (MONFRIN, **474.**)

szolgaságból, melyben tartják őket. Addig igyekezett, hogy összehívta őket a sivatag szélén, János pap földjével szemben, és bemutatta nekik ezeket a dolgokat; ők pedig azt felelték neki, hogy beszéljen, és ők úgy fognak cselekedni. És azt mondta, hogy nem tudnak sikert elérni, ha nincs fölöttük egy király és egy úr, és elmagyarázta nekik, hogy mi módon lehet királyuk; ők pedig hittek neki.

476 A mód pedig az volt, hogy az ötvenkét törzsből, ami volt, mindegyik törzs hozzon neki egy nyílvesszőt, mely a nevével meg van jelölve; és az egész nép egyetértésével abban állapodtak meg, hogy ezt az ötvenkét nyílvesszőt egy ötéves gyermek elé teszik, és amelyiket a gyermek először fölveszi, annak a törzséből választanak királyt. Amikor a gyermek fölvett egy nyílvesszőt, a bölcs ember a többi törzset hátrébb küldte; és úgy volt a megállapodás, hogy az a törzs, amelynek a királyt kellett adnia, kiválasztja tagjai közül az ötvenkét legbölcsebb és legderekabb férfiút, akit csak talál. Miután kiválasztották őket, mindegyikük odavitt egy nevével megjelölt nyílvesszőt.

477 Akkor megegyeztek abban, hogy akinek a nyilát a gyermek fölveszi, azt teszik meg királynak. És a gyermek fölvett egyet, és a sors úgy hozta, hogy a gyermek annak a bölcs embernek a nyilát vette föl, aki őket minderre tanította. És a nép ezzel annyira meg volt elégedve, hogy mindenki nagy örömet mutatott. Csöndre intette őket, és így szólt: „Urak, ha azt akarjátok, hogy a királyotok legyek, esküdjetek meg arra, ki az eget és a földet teremtette, hogy megfogadjátok a parancsaimat!” Ők pedig megesküdtek rá.

478 A rendszabályok, melyeket adott nekik, arra szolgáltak, hogy a népet békességben tartsák. És ezek olyanok voltak, mint hogy ne ragadd el mások javait, és hogy senki ne verje meg a másikat, ha nem akarja elveszíteni a kezét, s hogy senki ne tartson fönn más feleségével vagy más leányával kapcsolatot, ha nem akarja elveszíteni a kezét vagy az életét. Sok egyéb rendszabályt is adott nekik, hogy békesség legyen.

[Kilencvennegyedik fejezet
A tatárok győzelme János pap fölött; egyik hercegük látomása; a megtérése]

479 Miután elrendezte és megszervezte őket, azt mondta nekik: „Urak, a mi legerősebb ellenségünk János pap; azt parancsolom nektek, holnap álljatok készen mind, hogy megtámadjuk. És ha úgy esik, hogy megver bennünket, amitől Isten óvjon minket, tegye meg mindenki, ami tőle telik. És ha mi verjük meg őt, megparancsolom, hogy a dolog három nap és három éjjel tartson. És senki ne legyen oly merész, hogy bármilyen zsákmányra ráteszi a kezét, hanem csak ölje az embereket, mert azután, hogy győzelmet arattunk, olyan jól és olyan tisztességesen fogom a zsákmányt elosztani, hogy mindenki elégedett lesz vele.” Ezzel a dologgal mindnyájan egyetértettek.

480 Másnap rátámadtak ellenségeikre, és amint Isten akarta, megverték őket. Azokat, akiket fegyverben találtak és képesek voltak a védekezésre, megölték mind; és azokat, akiket egyházi öltözékben találtak, a papokat és a többi egyházi embert, őket nem ölték meg. A többi embert, akik János pap földjén voltak, és nem vettek részt a csatában, mindet alattvalójukká tették.[447]

---

[447] Az alábbiakban olvasható történetnek több variánsa van, és valószínűleg épít Thomas Cantimpré (Thomas Cantimpritamus Brabantus; 1201–1272) Ágoston-rendi szerzetes, egyházi író és teológus *Bonum universale de apibus* (1256–1263) című művére, valamint Bar Hebraeus (Abul-Faradzs; 1226–1286) munkájára, aki Melitene (Rum Szultanátus, illetve Örményország, ma: Malatya, Törökország) városából származó szíriai jakobita keresztény püspök, fordító, történetíró, orvos és filozófus volt, s aki városának mongolok általi elfoglalását (1243–) követően Güjük nagykán vezérének (Jaszaur), majd Hülegü nesztoriánus keresztény feleségének udvari orvosa és a mongol birodalom kitűnő ismerője lett. A szövegben **(485)** említett Georges esetében feltételezik, hogy „ha nem Joinville találta ki”, akkor Kappadókiai Szent Györgyre,

481 Az előbbiekben említett egyik nép egyik hercege[448] három hónapra eltűnt, és senki nem tudott róla semmit; és amikor visszajött, sem éhes, sem szomjas nem volt, és azt képzelte, hogy csak legföljebb egy estét töltött távol. A következő híreket hozta: fölment egy nagyon magas halom tetejére, és ott nagyszámú embert talált, a legszebb embereket, akiket valaha látott, a legszebb ruhákban, a legszebben feldíszítve. És a földhalom végében látott egy királyt, aki szebb volt, jobban öltözött és szebben feldíszített, mint a többiek, és egy aranytrónon ült.

482 A jobbján hat, koronás király ült, drágakövekkel dúsan feldíszítve, és a balján is ugyanannyi; mellette, a jobb oldalán egy térdelő királynő volt, aki azt mondta neki és arra kérte, hogy gondoljon a népére; bal oldalán egy igen szép férfi térdelt, akinek két szárnya volt, melyek úgy ragyogtak, mint a nap; és a király körül nagyon sok gyönyörű, szárnyas ember volt.

483 A király magához hívta ezt a herceget, és azt mondta neki: „A tatárok seregéből jöttél?" És ő így felelt: „Uram, ez bizony igaz." – „Menj vissza királyodhoz, és mondd el neki, hogy láttál engem, ki az ég és a föld ura vagyok, és mondd meg neki, hogy adjon hálát nekem a győzelemért, melyhez János pappal és embereivel szemben segítettem; és mondd meg neki még azt is, hogy üzenem, hatalmat adok neki, hogy az egész földet leigázza." – „Uram, szólt a herceg, hogy hisz majd nekem?"

484 „Mondd neki, hogy olyannyira higgyen neked, hogy nem több mint háromszáz embereddel elmész harcolni a perzsa császár ellen; és hogy a ti nagy királyotok elhiggye, hogy akkora hatalmam van, hogy mindent megtehetek, győzelmet adok neked, és meg fogod verni Perzsia császárát, aki több mint háromszázezer fegyveressel fog harcolni ellened.

Mielőtt elmennél harcolni ellene, kérd meg királyodat, hogy adja neked a papokat és egyházi embereket, akiket a csatában ejtett foglyul; és amiről ők majd tanúságot tesznek neked, abban szilárdan hiszel, te és egész néped is."

485 „Uram – mondta –, nem tudom, merre menjek, ha nem adsz mellém kíséretet." A király odafordult nagyszámú lovagja felé, akik oly szép fegyverzetben voltak, hogy nézni is csodálatos volt, és odahívott egyet, és azt mondta neki: „Georges, gyere ide!" Az odajött, és térdre ereszkedett, a király pedig így szólt: „Kelj fel, és vezesd ezt az embert biztonságban a szállására!" – s ő egy kis időn belül így is tett.

486 Amint meglátták az emberei, oly nagy örömet mutattak, és az egész sereg szintúgy, hogy azt elmondani nem lehet. Elkérte a papokat a nagy királytól, és ő odaadta neki őket; és ez a herceg és egész népe oly kedvezően fogadta a tanításukat, hogy mindnyájukat megkeresztelték. Ezek után maga mellé vett háromszáz fegyverest, és meggyóntatta és felkészíttette őket, és elment, hogy harcoljon Perzsia császára ellen, és megverte és elűzte a birodalmából, s a császár egészen a Jeruzsálemi Királyságig menekült. És ő volt az a császár, aki legyőzte a mi embereinket, és foglyul ejtette Gautier de Brienne grófot, ahogy azt alább hallani fogjátok.[449]

Alexandria ariánus püspökére (356–361) utalhat, aki a történetben a Szíriában lévő nesztoriánus keresztényektől származó információk hatásaként jelenik meg. (MONFRIN, **481**–**486.**)

[448] Egyes feltételezések szerint a Dzsingisz kán udvarában lévő Kököcsü sámán (MONFRIN, **481**–**486**), ez azonban (különösen a hatalomra törő sámánnal összefüggésben) igen kevéssé valószínű. Monfrin arra hivatkozik, hogy ugyanez a legenda szerepel Thomas de Cantimpré méhekről írott allegorikus történetei között, és hogy hasonlóképpen megtalálható Bar Hebraeus szír nyelven írott (később latinra fordított) világkrónikájában *(Chronicon Syriacum),* amelybe a szerző több korábbi krónika (Hvárezmi krónika, Hülegü krónikája) anyagát integrálta. Minderről bővebben: FRIEDMANN, 1958, 1–7, idézi MONFRIN.

[449] IV. Gautier de Brienne-ről lásd a 121. jegyzetet. A hvárezmi csapatok, Homsz emírje és Baibarsz együttműködésére és a keresztesek elleni győzelmére (La Forbie, 1244. október 17.) lásd: **529**.

[Kilencvenötödik fejezet
A tatárok erkölcsei, királyuk kevélysége; Szent Lajos bánja, hogy üzenetet küldött neki]

487 Ennek a keresztény hercegnek oly hatalmas volt a népe, hogy a király hírnökei mesélték nekünk, hogy nyolcszáz, szekérre épített kápolna volt a táborukban.

Az étkezési szokásuk olyan volt, hogy kenyeret egyáltalán nem ettek, hanem húson és tejen éltek. A legjobb húsuk a lóhús, ezt egy páclébe[450] rakják, hogy ázzon, aztán megszárítják, olyannyira, hogy szeletekre vágják, ugyanúgy, mint a fekete kenyeret. A legjobb ital, amijük van, és a legerősebb is, a kancatej, melybe füveket tesznek. A tatárok nagy királyának egy liszttel megrakott lovat ajándékoztak, mely háromhavi járásnyi távolságból érkezett, és ezt odaadta a király hírnökeinek.

488 Nagyon sok keresztény emberük van, akik a görögök törvényében hisznek,[451] azok, akikről már szóltunk, és mások is. Őket küldik a szaracénok ellen, amikor háborúzni akarnak velük, és a szaracénokat küldik a keresztényekre, amikor velük van valamilyen ügyük. Mindenféle nők, akiknek nincs gyermekük, velük együtt mennek harcolni; ugyanúgy zsoldot fizetnek a nőknek, mint a férfiaknak, aszerint, hogy mennyire erősek. És azt is mesélték a király hírnökei, hogy a katona férfiak és katona nők együtt étkeznek annak az előkelő úrnak a házában, akihez tartoznak, és a férfiak nem merészelnek a nőkhöz hozzányúlni a törvény miatt, melyet első királyuk hozott.

489 Mindenfajta állat húsát, mely a táborukban elpusztul, mind egy szálig megeszik. Azok az asszonyok, akiknek van gyermekük, gondozzák a lovakat, őrzik őket, és elkészítik az ennivalót azoknak, akik csatába indulnak. A nyers húst a nyergük és a nyeregpárnájuk közé teszik; amikor a vér alaposan kifolyt belőle, amúgy nyersen megeszik. Amit nem tudnak megenni, azt egy bőrzsákba dobják; és amikor megéheznek, kinyitják a zsákot, és mindig a legrégebbi húst eszik meg először. Láttam egyszer egy hvárezmit *(Coremyn),* aki a perzsa császár seregében volt, és aki minket őrzött, amikor fogságban voltunk, és amikor kinyitotta a zsákját, befogtuk az orrunkat, mert nem tudtunk megmaradni a bűz miatt, mely a zsákból jött.

490 Térjünk most vissza témánkhoz, és mondjuk el, hogy amikor a tatárok nagy királya fogadta a követeket és az ajándékokat, menlevéllel elküldött több királyért, akik még nem jöttek a kegyelméért esedezni, és megmutatta nekik a kápolnát, és így szólt hozzájuk: „Urak, íme, Franciaország királya a mi alattvalónk lett, és íme a sarc, melyet nekünk küld; és ha nem jöttök kegyelmemet kérni, elküldetünk érte, hogy pusztítson el benneteket.” Elég sokan voltak közöttük, akik a francia királytól való félelmükben ennek a tatár királynak a kegyelmébe ajánlották magukat.[452]

---

[450] Az eredetiben szereplő *souciz* szó olyan páclevet jelöl, mely fűszerek, ecet és só keverékéből készült (MONFRIN, 487).

[451] Itt nem görög/bizánci ortodoxokról, hanem a nesztoriánus keresztényekről van szó. A saját egyházában szentként tisztelt, szír származású Nesztoriosz (381/386–451) konstantinápolyi pátriárka (428–431) foglalta össze a Tamás apostol által nem sokkal Krisztus halála után megszervezett, majd 280 táján központjukat Bagdad mellé áthelyező szír keresztények nézeteit. Nesztor az I. (Szent) Celesztin pápa (†432) által is támogatott Alexandriai Kürillosszal (Cirill) az efezusi zsinaton folytatott vitájában alulmarad (431). Híveivel Perzsiába költözik, s ezzel megalakul a nesztoriánus egyház, melynek tagjai úgy tartják, hogy ők a legrégibb keresztény közösség, s egyedül ők tartják meg változatlan formában Krisztus és az apostolok tanításait. A keresztes hadjáratok időszakában a nesztoriánus egyháznak meglehetősen komoly bázisa van a keleti országokban, s jelentős közösségeik találhatók a Mongol Birodalomban is. (A ma mintegy félmilliós közösség továbbra is a közel-keleti országokban erős, de jelen van az Egyesült Államokban is.)

[452] Amikorra Lajos követei megérkeztek Güjük nagykán udvarába, a kán már halott volt. André de Longjumeau-t és társait, a szép ajándékkal együtt, Güjük felesége, az őt nagykánként is helyettesítő Ogul Kajmis fogadja, aki (a meglehetősen labilis hatalmi helyzetben) nem mutat különösebb érdeklődést sem a

491 A király hírnökeivel együtt jöttek az övéi is, és Franciaország királyának az ő nagy királyuktól leveleket hoztak, melyek így szóltak: „Jó dolog a béke, mert a békés földön azok, akik négy lábon járnak, füvet legelészve esznek; azok pedig, akik kettőn, azok békésen a földet művelik, ahonnan a javak mind származnak.

492 És ezt azért hozzuk a tudomásodra, hogy figyelmeztessünk, nem élhetsz békében, ha velünk nem vagy békében, mert János pap fellázadt ellenünk, és ez a király meg az is – és itt közülük sokat megnevezett –, és mindannyiukat kardélre hánytuk. Azt ajánljuk tehát, hogy küldj nekünk minden esztendőben annyit az aranyadból és az ezüstödből, hogy barátként tarthass meg minket; és ha ezt nem teszed, tönkreteszünk téged és embereidet, ahogyan azokkal tettük, akiket az imént megneveztünk." És tudjátok meg, hogy a király igencsak megbánta, hogy követeket küldött hozzájuk.

[Kilencvenhatodik fejezet
Norvégiából érkeznek lovagok a táborba]

493 De térjünk vissza történetünkhöz, s meséljük el, hogy mialatt a király Caesareát erődítette, a táborba érkezett Alenard de Senaingan[453] úr, aki elmondta, hogy a hajóját a Norvég Királyságban építtette, amely a világ végén van, nyugat felé. Hogy a királyhoz csatlakozhasson, megkerülte egész Spanyolországot, s ezért át kellett kelnie a marokkói tengerszoroson. Sok veszélyt állt ki, amíg eljutottak hozzánk. A király kilenc másik lovaggal együtt szolgálatába fogadta. Azt is mesélte nekünk, hogy Norvégia földjén az éjszakák nyáron oly rövidek, hogy nincs olyan este, amikor az alkonyi szürkületet ne követné szinte nyomban a hajnal fénye.

494 Maga és emberei oroszlánvadászatot rendeztek, ám a vadak közül többet szerfölött veszélyes módon ejtettek el, ugyanis lovaikat teljes erőből megsarkantyúzták, s úgy célozták meg az oroszlánokat. Azonban miután rálőttek, az oroszlán legott a támadókra vetette magát, s elkapta és felfalta volna őket, ha a földre nem dobnak neki egy rossz takaródarabot. Erre az oroszlán megtorpant fölötte, majd szétmarcangolta és felfalta a rongyot, mert azt hitte, hogy ember van benne. Miközben a takarót marcangolta, a többiek ismét célba vették, mire az oroszlán otthagyta a rongyot, és rájuk rontott. De ha ismét ledobtak egy takarófoszlányt, az oroszlán megint annak esett neki, eközben pedig a vadászok nyilaikkal leterítették.

[Kilencvenhetedik fejezet
Philippe de Toucyt a király szolgálatába fogadja. A kunok szokásai]

---

megtérés, sem a szövetségkötés iránt. Mivel a mongolok ekkor már úgy vélik, hogy nekik a világ uraivá kell válniuk, feltétlen behódolást várnak, még akkor is, ha partnereik szövetségkötési szándékkal közelednek hozzájuk. A nekik küldött ajándékot a behódolás, az alávetettség elfogadása jelének tekintik – pedig ez nyilvánvalóan távol állt Lajos király felfogásától.

[453] Elnart Seninghem észak-franciaországi birtok (ma: Pas-de-Calais megye, Nord-Pas-de-Calais) harmadik hűbérura (1147–1158), a vikingek leszármazottaival kapcsolatban maradt lovag. A norvégok nem ekkor jelennek meg először a Szentföldön és vesznek részt keresztes hadjáratban, I. Sigurd (1090–1130. március 26.), norvégia királya (1103–) mintegy 60 hajóval keresztes hadjáratot vezet *Jorsalaland* (Jeruzsálem) királyságába (1107–1110). Bolgárország, Magyarország és Szászország érintésével tér haza. A szóban forgó időszakban Norvégia királya IV. Haakon Haakonsson (1204–1263, uralkodik: 1217–). IV. Ince pápa hivatalosan is elismeri királyként, bergeni koronázásán jelen van a pápai legátus, Guilelmo da Sabina, Modena püspöke, Litvánia és Norvégia legátusa. Ekkor a norvég király is felveszi a keresztet, de I. Sigurddal ellentétben személyesen nem vesz részt a hadjáratban. Emberei viszont Elnart lovag kíséretében eljutnak a Szentföldre. Eudes de Châteauroux, a VII. keresztes hadjárat leendő pápai legátusa a lyoni zsinatot követően a pápa megbízásából északi francia, németalföldi, német, angol és északi területeken is hirdette a keresztes hadjáratot.

495 Mialatt a király Caesarea megerősítésével foglalkozott, felkereste őt Narjot de Toucy úr. A király azt mondta róla, hogy ez az úr néki unokatestvére, mivel Fülöp király egyik nővérének a leszármazottja, akit maga a császár vett nőül.[454] Kilenc lovaggal együtt szolgálatába fogadta őt a király egy évre, melynek leteltével a lovag visszatért Konstantinápolyba, ahonnan érkezett. Ő mesélte a királynak, hogy Konstantinápoly császára,[455] ő és a többi ott élő előkelő nemes szövetséget kötött egy néppel, akiket kunoknak *(Commains)*[456] hívnak, hogy elnyerjék támogatásukat Vatache-szal,[457] a görögök akkori császárával szemben.

496 Annak megerősítéséül, hogy egymást híven fogják segíteni, a császárnak s a vele lévő többi úrnak fel kellett vágniuk az ereiket, s vérüket egy nagy ezüstserlegbe folyatni. A kunok királya *(roy des Commains)*[458] és a kíséretében lévő többi előkelő hasonlóképpen cselekedett, s

---

[454] Valójában Philippe de Toucyról (és nem apjáról, Narjot-ról; †1241) van szó, aki II. Fülöp Ágost nővérének, Ágnesnek az unokája. Agnès de France (Konstantinápolyban Anna; 1171/72–1240 u.), VII. Lajos francia király és harmadik neje, Adèle de Champagne leánya, Marguerite Capetnek (1158–Akkon, 1197. szeptember 1.), III. Béla nejének (1185/86–) féltestvére. Nyolcévesen lesz II. Alexiosz Komnénosz (1169–1183) császár (1180–) felesége. Alexioszt meggyilkoltatja, majd Ágnest erőszakkal nőül veszi a nála több mint 60 évvel idősebb I. Andronikosz Komnénosz (1118–1185. szeptember 12.). Andronikosz meggyilkolását követően Ágnes/Anna Theodórosz Branasz konstantinápolyi hadvezér kedvese (1193–), majd hitvese (1205–) lesz. Branasz és Ágnes/Anna leánya, Branaina (1205 k.–1239) Narjot de Toucynak, a Konstantinápolyi Latin Császárság régensének első felesége (a második egy „kun hercegnő"), ebből a házasságából születik Philippe de Toucy (1220–1277), a Konstantinápolyi Latin Császárság régense (1245–1247).

[455] Konstantinápoly latin császára ekkor II. Balduin (Baudouin de Courtenay; 1217–1273).

[456] A kunok *(kumanlar, cumani, coumans)* kipcsak török eredetű nép, a 11–13. században az Irtistől az Al-Dunáig terjedő terület ura. Miután a 11. században fokozatosan berendezkednek Kelet-Európában, 1078-ban már a későbbi Moldva, Havasalföld, illetve a Balkán területén portyáznak. A Magyar Királyság elleni első támadásukat I. (Szent) László veri vissza 1091-ben. Aktív szerepet játszanak az orosz fejedelemségek belső harcaiban, a román fejedelemségek és a II. Bolgár Cárság korai történetében. A kunok kelet-európai hatalmának a mongol támadások vetnek véget a 13. század első felében. A mongol hódítók elől a kunok egy része a Magyar Királyság, illetve a Balkán-félsziget területére menekül. Vitatott, de igen valószínű, hogy a havasalföldi fejedelmek (Radu Basarab; †1265), valamint a II. Bolgár Cárság három dinasztiája is kun eredetű. A Bizánci Birodalommal és a Keleti Latin Császársággal gyakran kerülnek konfliktusba. A kunokról az első információkat a francia történetírásban Geoffroy de Villehardouin (LXXIV., LXXX–LXXXI., XC–XCVII., CIV., CVIICVIII., CX. fejezetek) és Robert de Clari (LIV., CVII., CXII–CXIII., CXXXII. fejezetek) adják. Leírásaik főszereplője a vlach-bolgár birodalom legjelentősebb uralkodója, Kalojan, azaz Johannész Aszen bolgár cár (1197–Thesszaloniké, 1207. október 8.) – a krónikákban *Blak Johannész* vagy *Johannitza* –, aki hadjáratai során folyamatosan támaszkodik a kun segédcsapatokra. (A szakirodalom adatai szerint felesége – egyben valószínű gyilkosának, Manasztrasznak a tettestársa is – a kunok közül kerül ki. Erre azonban nincs egyértelmű bizonyíték. Egyrészt a források, amikor Manasztraszról beszélnek, nem állítják, hogy kun volt. Másrészt a feleség összeesküvési vonulata a 19. század történetírásában kap nagyobb súlyt. A leghitelesebbnek tekintett forrás – Akropolitész – természtes halálról szól.) *(K. Sz.)*

[457] A nikaiai császárról, III. Jóannész Vatatzészről (1192/93–1254, császár 1222–), a császárságot megalapító I. Theodórosz Laszkarisz (1205–1222) vejéről van szó. Kiváló hadvezér és országszervező, aki a Nikaiai (Niceai) Császárságot a Bizánci Birodalom legjelentősebb, leggazdagabb utódállamává teszi. (A magát szintén a Bizánci Birodalom örökösének tekintő Trapezunttal folyamatos konfliktusai vannak.)

[458] Monfrin (MONFRIN, **496**) egy Johannész vagy Jonasz (†1241) nevű fejedelmet említ, akinek leányát „Villehardouinnek, Morea hercegének" dédunokája veszi nőül. Valószínű azonban, hogy két információ csúszik itt egymásra. Egyfelől tudni lehet, hogy Jonasz leányát Narjot de Toucy (†1241) veszi feleségül (1240), s mint látjuk, a házasságkötést nem sokkal éli túl. E – második – házassága ismereteink szerint gyermektelen. Másfelől II. Vilmos (1211 k.–1278. május 1.), Morea fejedelme Narjot de Toucy első házasságából született leányát, Agnès de Toucyt veszi nőül (1239), aki Teodórosz Branasz és Franciaországi Ágnes unokája. Mint láthatjuk, a

vérüket a mieink vérével vegyítették, bort és vizet keverve hozzá, majd pedig ittak belőle, ahogy a mi embereink is. Akkor azt mondták, hogy most már vértestvérek.[459] Végül egy kutyát hajtottak oda, s kardjukkal a mieink az ő embereikkel együtt darabokra szabdalták, s azt mondták, hogy úgy fogják lekaszabolni azt is, aki a másikat elárulja.[460]

497 Még egy másik csodáról is mesélt nekünk, amit az alatt látott, amíg a táborukban volt. Mikor az egyik előkelő lovagjuk meghalt, ástak neki egy nagy és széles gödröt a földbe, s abba helyezték, miután gazdag és díszes öltözékben ráültették egy támlás székre. Odatették mellé elevenen a legjobb lovát s a legkedvesebb szolgálóját is. A szolga, mielőtt az árokba fektették volna az ura mellé, elbúcsúzott a kunok királyától s a többi nemesúrtól, akik eközben nagy csomó aranyat és ezüstöt raktak egy erszénybe, az alábbi szavak kíséretében: „Ha majd a másvilágra érkezem, visszaadod nekem, amit én most neked adok.” Ő pedig így válaszolt: „Szívesen megteszem.”

498 A kunok nagy királya átadott neki egy levelet, melyet a legelső királyukhoz intézett, s melyben tudomására hozta, hogy az elhunyt kiváló férfiú nagyon derék életet élt, s királyát igen becsületesen szolgálta, ezért kéri, hogy jutalmazza meg őt szolgálataiért. Ezek után betették ezt az embert a gödörbe az ura és az eleven ló mellé, majd a gödör szájára csapokkal jól összeerősített deszkákat dobtak. Végezetül az egész sereg kövekért és földért szaladt, s mielőtt nyugovóra tértek volna, azok emlékére, akiket így eltemettek, egy nagy halmot is emeltek föléjük.[461]

---

két házassági időpont nagyon közel van egymáshoz, és a szereplők egy része is azonos, mindez nehezítheti az azonosítást. („Morea hercegének” dédunokájáról egyébként már csak azért sem lehet szó, mert a Villehardouineknek a déd- és ükunokai generációkban csak leányaik vannak.)

[459] A vérszerződés hagyományának első bemutatása Hérodotosznak (Kr. e. 484 k.–425 k.) a szkítákról adott leírásáig nyúlik vissza, s a steppei népek történetében szilárdan meggyökeresedett és nyomon követhető hagyomány. A magyarok esetében a legismertebb hivatkozás Anonymus *Gesta Hungarorum*ában olvasható, Álmos vezér megválasztásának rituáléja kapcsán, amikor is „a fent említett férfiak mindegyike Álmos vezérért – pogány szokás szerint – saját vérét egy edénybe csorgatta, s esküjét ezzel szentesítette”. (Anonymus, V. fejezet)

[460] A kutyára való esküvés szokása a török, illetve az altaji népekhez kötődik. Legendájuk szerint a kutya a teremtés során az ember társául lett rendelve, s akkor még csupasz volt, az embert őrző feladatát viszont megtagadta, mert bundájáért eladta magát az ördögnek. A (gyakran, de nem szükségszerűen) *fekete* kutyára való esküvés szokását az avarokkal és a besenyőkkel kapcsolatban is említik, és a magyaroknál is megtalálható (a honfoglalás időszakából vannak idevonatkozó adatok, melyek a magyarokkal kötött szerződések kapcsán utalnak rá). Az esküvés során a fekete kutyát „kettévágják, vérét megízlelik”. Joinville kunokról szóló fenti leírása azt bizonyítja, hogy a steppei népek között ez a hagyomány a 13. században is tovább él. Ennek magyarországi emléke is van: amikor IV. Béla összeházasította fiát, a későbbi V. Istvánt egy kun fejedelem lányával, a lakodalmon jelenlévő kun urak „megesküdtek, szokásuk szerint a karddal kettévágott kutyára, hogy a magyarok földjét meg fogják védelmezni”. *(K. Sz.)*

[461] A kurgántemetkezés hagyománya, mely a Kr. e. III. évezredben jelenik meg, a Kárpátoktól (sőt a Tisza vonalától) csaknem a Bajkál tóig terjedő területen jellemző, indoiráni eredetű, és több bronzkori kultúrához is kapcsolható. A kurgánkultúra kései változata a nyugat-szibériai indoiráni andronovoi kultúracsalád. Ez a temetkezési forma később is megtalálható az olyan történelmi népek, mint a steppei területeket uraló kimmerek, szkíták, szarmaták vagy éppen a hunok hagyományaiban, de tovább él a későbbi steppei népek történetében is. *Kurgán*nak a halomsírt nevezzük, a török eredetű szó jelentése ’sírhalom’, népies magyar neve a 19. század óta használt *kunhalom,* annak a népi hagyománynak az alapján, amely az Alföldön előforduló mesterséges halomsírokat az oda betelepült kunokhoz köti. Valójában többnyire jóval a honfoglalás előttről valók, az első ilyen képződmények a Kárpát-medencében is a bronzkorba nyúlnak vissza. Előfordult, hogy kurgánokba később is temetkeztek. Joinville leírásának hitelessége mellett szól a széles sírgödör, amelybe a halott mellé hátaslovát is eltemetik, s régészetileg igazolt a lefedett sírgödör, a kővel kevert földből emelt, alacsony sírhalom

[Kilencvennyolcadik fejezet
Joinville újabb szolgálata; hogyan élt a tengeren túl]

499 Miközben a király Caesareát erődítette, meglátogattam egyszer a szállásán. Amint észrevette, hogy belépek a szobájába, ahol a legátussal beszélgetett, felkelt, félrevont, s így szólt hozzám: „Tudja, hogy csak húsvétig[462] áll a szolgálatomban, ezért kérem, mondja meg, mennyi pénzt adjak, hogy húsvét után még egy esztendeig velem maradjon." Azt feleltem, nem kívánom, hogy több pénzt adjon, mint amennyit már eddig kaptam tőle, viszont egy másik alkut ajánlok neki.

500 „Minthogy felségedet mindig elönti a méreg – mondtam –, ha valamit kérek öntől, azt szeretném, ha megállapodnánk abban, hogy nem fog haragudni, ha az egy esztendő leforgása előtt kérek valamit felségedtől, s én sem fogom rossz néven venni, ha visszautasításra találok." Ezt hallván hangos kacagásban tört ki, s azt mondta, elfogadja ezeket a feltételeket, s eszerint fogad szolgálatába; majd kézen fogott, s odavezetett a legátushoz és a tanácsadóihoz, s elmondta nekik, hogy milyen alkut kötöttünk; ők pedig nagyon megörültek ennek, mert ezzel a seregben én lettem a leggazdagabb ember.

501 Ezek után elmondom nektek, hogy miképpen rendezkedtem be és hogyan intéztem ügyeimet a négy esztendő alatt, amit ott töltöttem az után, hogy a király fivérei Franciaországba visszatértek. Velem volt két káplán, akik a zsolozsmát mondták nekem. Egyikük jó korán misézett, amikor a hajnal pirkadni kezdett, a másik pedig megvárta, míg felkelnek a közvetlen kíséretemben lévő s a hozzám tartozó csapattestet alkotó lovagok is. Én magam, miután meghallgattam a misét, csatlakoztam a királyhoz. Ha lovagolni akart, elkísértem. Néha követek jöttek hozzá, ilyenkor egész délelőtt dolgoznunk kellett.

502 Az ágyam a sátorban úgy volt elhelyezve, hogy senki be nem léphetett anélkül, hogy ne látott volna, amint az ágyamon fekszem, s ezt pedig azért rendeztem így, hogy távol tartsak minden gyanúsítást az asszonyokkal kapcsolatban. Ahogy közeledett Szent Remigiusz napja,[463] megvásároltattam magamnak egy disznókondát és egy birkanyájat, valamint kellő mennyiségű lisztet és bort egész télre, hogy háznépemet el tudjam látni élelemmel. Azért cselekedtem így, mert az élelem télen megdrágult, mivel ilyenkor ádázabb a tenger.

503 Száz hordó bort vásároltam, s először mindig a jobbat itattam meg embereimmel. A szolgák borához vizet kevertem, a fegyverhordozókéhoz is, de kevesebbet. A lovagok előtt, kik az én asztalomnál ültek, egy nagy üveg bort és egy nagy üveg vizet szolgáltak fel, ők aztán italukat úgy keverték, ahogy nekik tetszett.

504 A király a saját csapataimhoz kirendelt még negyven lovagot,[464] így valahányszor, ha étkeztem, a saját tíz lovagom mellé még tízet ültettem az asztalomhoz, akik az ország szokásai szerint egymással szemben, a földön, gyékényen ülve ettek. Ha hadba szólítottak, mindig elküldtem négy lovagot, akiket tizedeseknek *(diseniers)* hívtak, mert kilenc harcos vezetése hárult rájuk. Mikor fegyverben lovagoltunk, visszatérésünk alkalmával mind a negyven lovag az én házamban étkezett. Az év minden ünnepnapján vendégül láttam a sereg valamennyi előkelő emberét, s így megesett néha, hogy a királynak azok közül kellett néhányat kölcsön vennie, akiket én meghívtam.

---

is (0,1-0,65 m magasság, 8-33 m átmérő). Különlegesnek számít viszont a halott székre ültetése, a szolga élve eltemetése, a kincsek és a levél küldése a túlvilágra. *(K. Sz.)*

[462] 1252. március 31-ig.

[463] Reimsi Szent Remigiusz (†533) ünnepét Franciaországban január 15-én, a reimsi érsekség területén október 1-jén tartják. A szövegösszefüggésből következően itt az utóbbiról van szó.

[464] Eszerint Joinville-nek saját 10 emberével együtt 50 lovag áll a szolgálatában.

[Kilencvenkilencedik fejezet
Néhány, Caesareában kihirdetett ítéletről]

505 A következőkben azokat a büntetéseket és ítéleteket fogjátok hallani, melyek kihirdetését Caesareában láttam, mialatt a király ott tartózkodott.

Legelőször is egy lovagról fogok szólni, akit tetten értek egy bordélyházban, és akinek választást ajánlottak fel, az ország szokásai szerint. A felajánlott választás a következő volt: vagy egy szál ingben, a heréihez erősített kötélen végigvezeti a ribanc a táboron, vagy elveszíti a lovát és a fegyverzetét, és elűzik a táborból. A lovag a királyra hagyta a lovát és fegyverzetét, és elhagyta a tábort.

506 Meg akartam kérni a királyt, hogy adja nekem a lovat egy szegény lovag számára, aki a seregben volt, de a király azt felelte, hogy ez a kérés nem ésszerű, mivel a ló még vagy nyolcvan livre-et ért. Én pedig így válaszoltam: „Hogy van az, hogy megszegi a velem kötött megállapodást, és megharagszik a kérésem miatt?” És ő nevetve azt mondta nekem: „Mondjon, amit csak akar, nem haragszom meg érte!” Ennek ellenére nem kaptam meg a szegény lovag számára a lovat.

507 A második büntetés az volt, amikor a mi csapattestünkből a lovagok egy vadállatot kergettek, melyet gazellának hívnak, és amely olyan, mint az őz. Az ispotályos barátok rájuk vetették magukat, és lökdösték és hajszolták a lovagjainkat. Én panaszt tettem az ispotályosok nagymesterénél; az ispotályosok nagymestere azt válaszolta nekem, hogy a Szentföld szokásai szerint szolgáltat nekem igazságot, ami azt jelenti, hogy a barátoknak, akik a sértést elkövették, a köpenyükről kell enniük mindaddig, amíg azok, akikkel szemben a sértést elkövették, fel nem mentik őket ezalól.

508 A nagymester megtartotta a nekik tett ígéretét. És amikor láttuk, hogy egy ideje már a köpenyükről ettek, odamentem a nagymesterhez, akit evés közben találtam, és kértem, hogy mentse föl a barátokat, akik a köpenyükről ettek a szeme előtt; és ezt kérték tőle azok a lovagok is, akikkel szemben a sértést elkövették. Ő pedig azt felelte nekem, hogy semmi ilyet nem tesz, mert nem akarja, hogy a barátok megsértsék azokat, akik zarándokként jöttek a Szentföldre. Amikor ezt meghallottam, a barátok közé ültem, velük együtt enni kezdtem, és megmondtam neki, hogy addig nem kelek föl, amíg a barátok föl nem kelnek; erre azt mondta, hogy ez erőszak, és engedett a kérésemnek, és asztalához ültetett engem és a velem lévő lovagjaimat, hogy vele együtt étkezzünk; a barátok pedig egy magas asztalnál ettek a többiekkel együtt.

509 A harmadik ítélet, melynek kihirdetését láttam Caesareában, a következő volt: a király egyik katonája *(serjant le roy),* akinek Goulu volt a neve, kezet emelt a csapattestem egyik lovagjára.[465] A királyhoz mentem, hogy panaszt tegyek ellene. A király azt mondta, hogy ezt eltűrhetem, ahogy ő látja, hiszen csupán meglökte. Én meg azt mondtam, hogy nem fogom eltűrni, és ha nem szolgáltat nekem igazságot, otthagyom a szolgálatát, mivel a katonái lökdösték a lovagokat.

---

[465] A Francia Királyságban II. Fülöp Ágost intézkedéseinek eredményeképp kétféle őrség létezik: a *királyi őrség (sergents royaux),* akik a királyi elöljárók *(prévôts)* szolgálatában állnak és azok munkáját segítik, illetve gondoskodnak a döntések végrehajtásáról. (Ők a mai francia csendőrség – *gendarmerie nationale* – ősei.) A másik a *királyi testőrség (sergents d'armes),* melynek tagjai a király közvetlen szolgálatát és védelmét látják el. Eredetileg olyan, állandó alkalmazású fegyveres katonák, akik egy-egy lovag, város, céh vagy éppen apátság szolgálatában állnak. A templomosok és a johanniták többsége *sergent,* hiszen lovagok csak a nemesi származásúak lehettek. Goulou *serjant* tehát a királyi fegyveres őrség *nem nemes* tagja, Joinville történetében tehát nem a szokásosnak tekinthető egyszerű konfliktusról, hanem *nemes–nem* nemes, *lovag–nem* lovag ellentétéről van szó.

510 Igazságot szolgáltatott nekem. Az pedig az ország szokásai szerint az volt, hogy a katona a szállásomra jött, mezítláb, egy szál ingben és alsónadrágban, kezében csupasz karddal, és letérdelt a lovag előtt, a kardot a hegyénél fogta, markolatát pedig a lovagnak nyújtotta, és azt mondta neki: „Uram, elégtételt adok önnek amiatt, hogy kezet emeltem önre, és ezt a kardot hoztam önnek, hogy a kezemet levágja, ha úgy tetszik." Én pedig könyörögtem a lovagnak, hogy bocsássa meg a rosszindulatát, és ő ezt szívesen meg is tette.

511 A negyedik elégtétel úgy volt, hogy Hugues de Jouy testvért, aki a templomos rend marsallja volt, a damaszkuszi szultánhoz[466] küldte a templomosok nagymestere,[467] hogy tárgyaljon arról, miként tudna megegyezni velük a damaszkuszi szultán egy hatalmas földterületről, mely szokás szerint a templomosok birtokában volt, oly módon, hogy az egyik fele a templomosoké, a másik az övé legyen. A megállapodást így kötnék meg, ha a király a beleegyezését adná. Hugues testvér hozott magával egy emírt a damaszkuszi szultántól, és elhozta az írásos megállapodásokat is, melyeket „bizalomlevélnek"[468] neveztek.

512 A nagymester mindezt elmondta a királynak, amitől a király nagy haragra gerjedt, és azt mondta neki, hogy igen nagy merészség volt a részéről, hogy megállapodott és tárgyalásokat folytatott a szultánnal anélkül, hogy vele beszélt volna; és azt akarta a király, hogy adjon elégtételt neki. Az elégtétel pedig az volt, hogy a király három sátrának oldallapjait felnyittatta, és ott volt a hadsereg valamennyi közkatonája, aki oda akart jönni; és a templomos rend nagymestere és az összes szerzetes mezítláb odajött, mivel sátraik a táboron kívül voltak. A király maga elé ültette a templomosok nagymesterét és a szultán követét, és a király jó hangosan így szólt a nagymesterhez:

513 „Nagymester, mondja meg a szultán követének: sajnálja, hogy bármilyen fegyverszünetet kötött vele anélkül, hogy velem beszélt volna; és minthogy nem beszélt velem róla, felmenti őt minden alól, amit önnek ígért, és hogy minden megállapodást visszaad neki." A nagymester fogta a megállapodásokat és átadta őket az emírnek, és akkor azt mondta a nagymester: „Visszaadom önnek a megállapodásokat, melyeket rosszkor kötöttem, amit nagyon sajnálok." Akkor a király azt mondta a nagymesternek, hogy álljon fel és állítsa fel az összes szerzetesét is, és így szólt: „Most pedig térdeljen le – mondta a király –, és adjon elégtételt azért, hogy akaratom ellenére cselekedett."

514 A nagymester letérdelt, és köpenye szélét a királynak nyújtotta, és mindenüket, amijük csak volt, átengedte a királynak, hogy vegye el jóvátétel fejében, ahogy kívánja. „És azt mondom legelőször is – mondta a király –, hogy Hugues testvér, aki a megállapodásokat kötötte, az egész Jeruzsálemi Királyságból űzessék ki!" Sem a nagymester, aki a Château-Pèlerin[469] várában született Alençon grófja[470] révén a király komája volt, sem a királyné, sem

---

[466] An-Nászir Juszufhoz.

[467] Renaud de Vichiers (1250–1252).

[468] Az eredetiben szereplő *monte foi* kifejezés olyan írásos nyilatkozatot jelöl, melynek a diplomáciai hagyományban nincs nyoma (MONFRIN, **511**), de egyfajta bizalomerősítő, megállapodási szándéknyilatkozatnak, illetve bizalomerősítő dokumentumnak lehet tekinteni.

[469] Château-Pèlerin, más néven Atlit vára a Szentföld, illetve a Jeruzsálemi Királyság legnagyobb erodje, melyet Caesarea északi részén, a Karmel hegy közelében, Akkontól kb. 12 km-re délre, egy földnyelv csúcsán emelnek, mindössze két év alatt (1217–1218), az V. keresztes hadjáratban részt vevő zarándokok (innen a neve is) és a hadjárat vezéralakjai, II. András magyar király és a templomosok által a fogságból kiszabadított II. Gauthier d'Avesnes (1170–1244) Avesnes, Leuze, Condé és Guise ura, Blois és Chartres grófja támogatásával, illetve tevékeny közreműködésével. Három oldalról tenger és egy sós mocsár védi. A várat 1220-ban bízzák a templomosokra. Château-Pèlerint soha nem foglalják el ostrommal, s ez lesz az utolsó keresztes erőd a Szentföldön, melyet a kivonulás során kiürítenek (1291. augusztus 14.), miután Akkon elestét (1291. május 28.) követően a keresztesek pozíciói tarthatatlanná válnak.

[470] Alençon grófja Pierre de France, lásd róla a 7. jegyzetet.

mások nem tudtak segíteni Hugues testvérnek abban, hogy ne kelljen elhagynia a Szentföldet és a Jeruzsálemi Királyságot.[471]

[Századik fejezet
Egyezség az egyiptomi emírekkel. Szent Lajos megerősíti Jaffát]

515 Még Caesarea erődítésén munkálkodott a király, amikor ismét eljöttek hozzá az egyiptomi követek, magukkal hozván a fegyverszünetről szóló megállapodás szövegét abban a formában, ahogy azt a király meghatározta, s amelyről fentebb már beszámoltam. Az egyezség értelmében a királynak egy kijelölt napon Jaffába kellett mennie,[472] az egyiptomi emíreknek pedig ugyanazon a napon Gázában kellett lenniük, hogy esküjükhöz híven a király kezére adhassák Jeruzsálem Királyságát. A király s a hadsereg nemesurai megesküdtek, hogy megtartják az egyezséget, amelyet a követek eléjük hoztak. Esküvel köteleztük magunkat arra is, hogy segítséget nyújtunk nekik a damaszkuszi szultánnal szemben.

516 Mikor a damaszkuszi szultán értesült arról, hogy szövetségre lépünk az egyiptomiakkal, négyezer jól felszerelt török harcost küldött Gázába, ahová az egyiptomiaknak menniük kellett. Jól tudta ugyanis, hogy ha az emírek egyesülni tudnának velünk, ő maga bizony alulmaradna. A király ennek ellenére útra kelt Jaffa felé. Mikor Jaffa grófja közeledni látta a királyt, úgy rendezte a dolgot, hogy vára jól védelmezhető városnak látsszék. Minden lőrésen (melyből volt legalább ötszáz) egy-egy pajzs s ráadásként a gróf címerpajzsa függött, ami lenyűgöző látványt nyújtott, mivel a talpas kereszttel díszített címerek mind aranyszínűek voltak.

517 Letáboroztunk a mezőn, mely a tengerre épült vár körül terült el, s az egyik parttól a másikig körbevettük. A király nyomban hozzálátott, hogy helyreállítsa a régi vár körül épült új várost, mely szintúgy a tenger két pontja között húzódott. Számos esetben láttam őt, amint az árkoknál maga is a hátán cipelte a puttonyt, hogy bűnbocsánatot nyerjen.

518 Az egyiptomi emírek megszegték a nekünk tett ígéretüket, ugyanis nem mertek Gázába menni a damaszkuszi szultán ott lévő harcosai miatt. Mindazonáltal megtartották az egyezség azon részét, mely kimondja, hogy elküldik a királynak az összes keresztény fejet, melyeket Kairó várának falára tűztek ki azt követően, hogy Bar és Montfort grófokat elfogták. Ezeket a király megszentelt földbe temettette. Elküldték neki azokat a gyermekeket is, akiket a királlyal egy időben ejtettek foglyul, ezt azonban nem szívesen tették, mert ezek a gyermekek már megtagadták a hitüket. Ezenkívül egy elefántot is ajándékoztak a királynak, amit ő elvitetett Franciaországba.[473]

519 Jaffai tartózkodásunk alatt történt, hogy egy emír, aki a damaszkuszi szultán kíséretéhez tartozott, a táborunktól három mérföldnyire lévő egyik udvarházhoz ment azzal a céllal, hogy ott learassa a búzát. Elhatároztuk, hogy rárontunk. Amint észrevette, hogy közeledünk feléje, rögtön futásnak eredt. Egy ifjú nemes üldözőbe vette a menekülőt, s a lovagjai közül kettőt a

---

[471] Amint láttuk, Hugues de Jouy, a templomosok marsallja (1251–1252) diplomáciai akciójára Lajos király igen dühösen reagál, és olyan, nem egyeztetett külön akciónak tekinti, mely az ő terveit (az egyiptomi mamelukokkal kötendő szövetségkötést a damaszkuszi szultán ellen, melynek segítségével Jeruzsálemet is meg kívánja szerezni) keresztülhúzhatja. Erről tanúskodik Alphonse de Poitiers-nak írott levele (1251. augusztus 11.; MONFRIN 515). Kívánságát, mely szerint Hugues de Jouy legyen kitiltva a Szentföld területéről, mivel ebben a kérdésben előzetesen nem egyeztetett vele, a nagymester teljesíti is, és Hugues marsallt az aragóniai rendtartomány mesterévé nevezi ki. A király kívánságának való behódolás viszont elégedetlenséget szül a templomosok vezetői között, Renaud Hugues de Vichiers-t leváltják, s helyét Thomas Bérart foglalja el.

[472] Lajos király 1252 májusában hagyja el Caesareát, és 1253. június 19-ig marad Jaffában.

[473] Az ajándékba küldött elefánt létezését és Franciaországba kerülését tanúsítja egy 1256-os irat, mely intézkedik „az elefánt őrzőjének” juttatott pénzről. Az elefántot később III. Henrik angol király kapja ajándékba IX. Lajostól.

földre terített, anélkül, hogy a lándzsája eltört volna, az emírre pedig úgy sújtott le, hogy fegyverét eltörte a testén.

520 Az egyiptomi emírek követei arra kérték a királyt, hogy nevezzen meg egy napot, amikor a színe elé járulhatnak, s ígérték, hogy akkor meg is jelennek majd nála hiba nélkül. A király azt a tanácsot kapta, hogy ne utasítsa vissza ezt az indítványt, így ő meg is határozott nekik egy időpontot; a követek pedig esküvel fogadták, hogy azon a napon mind ott lesznek Gázában.

[Százegyedik fejezet
Eu grófjáról, Antiochia fejedelméről és három örmény muzsikusról]

521 Amíg vártuk, hogy eljöjjön a nap, melyet a király az egyiptomi emíreknek megjelölt, a táborba érkezett Eu grófja,[474] aki még fegyverhordozó volt ekkor, s magával hozta Arnoul de Guines urat, a jó lovagot, két fivérét,[475] valamint hat másik harcost. Ott maradt a király szolgálatában, aki lovaggá ütötte őt.

522 Szintén akkortájt jött a táborba Antiochia fejedelme[476] anyjával, a hercegnővel[477] együtt; a király nagy tisztelettel fogadta a herceget, s ünnepélyesen lovaggá is ütötte. Nem volt még idősebb tizenhat évesnél, de soha olyan eszes gyermeket nem láttam, mint amilyen ő volt. Azt kérte a királytól, hogy anyja jelenlétében hallgassa meg a mondandóját, amibe a király bele is egyezett. A következő szavakat intézte anyja füle hallatára a királyhoz:

523 „Nagyuram, való igaz, hogy még négy évig anyám gyámsága alatt kell maradnom, de ez még nem jogosítja fel őt arra, hogy pusztulni s veszni hagyja országomat. Azért mondom ezt, uram, mert Antiochia városa elpusztul a kezei között. Könyörgök neked, uram, hogy kérd meg őt, adjon nekem pénzt és katonákat, hogy velük a városban rekedt népem segítségére siethessek. Meg kell ezt tennie, mert ha Tripoli városában maradok vele együtt, az sem jár jelentős kiadás nélkül, s ráadásul az a kiadás még értelmetlen is lesz."

524 A király szívesen hallgatta a szavait, s minden erejét latba vetette, hogy rávegye az anyát: fiának minél többet adjon. Amint eltávozott a herceg a királytól, Antiochiába ment, ahol

---

[474] Tévesnek tűnik Monfrin hivatkozása (MONFRIN, 421), mely szerint II. Jean de Brienne-ről, I. János jeruzsálemi király unokájáról volna itt szó. Eu grófja ekkor I. János fia, Alphonse de Brienne (1227–1270. augusztus 25.), a grófi címet hitvese, Marie de Lusignan (1223–1260), Eu grófnője hozta a házasságba (1250). Fiuk, II. Jean de Brienne (1250–1294) csak apja halálát követően válik Eu grófjává. Jean d'Eu később Joinville meghitt jó barátja.

[475] Guînes (Ghisnes, Guynes; ma: Nord-Pas-de-Calais megye) grófsága 10. századi, a grófi család viking-dán eredetű, és Flandria grófjának a hűbérese. Itt III. (Nagy) Arnauld de Guînes-ről (1225–1284), Guînes grófjáról, Tourcoing, Alost, Beaubourg uráról (1244–) van szó, felesége Alix de Coucy (III. Enguerrand de Coucy leánya). A grófságot eladja Szép Fülöpnek (1284). A grófi címet később Eu grófjai (III. Jean de Brienne; 1294–) viselik. Egy szóba jöhető fivéréről, Baudouin de Guîgnes (1240 k.–1295) és egy nagybátyjáról, I. Robert de Guînes (1202–1270) van adat.

[476] Antiochiát és Tripolisz grófságát ekkor a Poitiers-dinasztiához tartozó fejedelmek birtokolják. A mindössze 15 esztendős VI. (Szép) Bohémond (1237–1275), V. Bohémond (1233–) második házasságából született fia *névlegesen* apja halálától (1252. január) uralkodik, valójában azonban még anyja gyámsága alatt álló, ifjú és becsvágyó fejedelem. 1254-ben Szibillát, I. Hetum örmény király leányát veszi feleségül. Antiochia 1268-ban kerül végleg muzulmán kézre.

[477] VI. Bohémond anyja Lucia/Lucienne de Segni, Paul de Rome/Paolo Conti, Segni grófja leánya, III. Ince pápa unokahúga. Férje halála után keményen a kezében tartja az irányítást, fiának igen szigorú gyámja. Többet tartózkodik Tripoliszban, mint a (bizánci, katolikus, örmény) vallási konfliktusokkal terhelt Antiochiában.

nagy érdemeket szerzett. A király hozzájárulásával vörös színű címerpajzsát Franciaország címerével osztotta négy részre, mivel a király ütötte őt lovaggá.[478]

525 A herceggel együtt három muzsikus is érkezett Nagy-Örményországból,[479] testvérek voltak, s Jeruzsálembe tartottak mint zarándokok. Volt náluk három kürt, s a kürtök hangja mintha egyenesen az arcukból jönne, s amikor megszólaltatták őket, az embernek az az érzése támadt, hogy tóról felszálló hattyúk hangját hallja. Oly édes, oly kellemes melódiákat fújtak, hogy gyönyörűség volt hallgatni őket.

526 Három csodás ugrást mutattak be. A lábuk alá kendőt terítettek, és úgy ugrottak, hogy lábuk közben mindig a kendőn maradt. Ketten fejjel hátra szaltóztak, a legidősebb úgyszintén, és amikor fejjel előre végezte az ugrást, előbb keresztet vetett, mert félt, hogy eközben a nyakát kitöri.

[Százkettedik fejezet
Gautier-ről, Brienne és Jaffa grófjáról; miként ejtette fogságba Perzsia császára]

527 Mivel jó dolog az, ha nem merül feledésbe Brienne grófjának[480] emléke, aki Jaffa grófja volt, az alábbiakban róla fogok beszélni, mert több éven keresztül tartotta Jaffát, és erejének köszönhetően sokáig megvédte; nagyrészt abból élt, amit a szaracénoktól és a hit ellenségeitől szerzett. Egyszer úgy esett, hogy jó sok szaracént szétvert, akik rengeteg arany- és selyemszövetet szállítottak, melyet mind elvett tőlük; és amikor Jaffába vitte őket, mindent szétosztott a lovagjai között, úgyhogy neki semmi nem maradt. Az volt a szokása, hogy amikor lovagjaitól eljött, bezárkózott a kápolnájába, és hosszasan imába merült, mielőtt elment volna, hogy este lefeküdjön a feleségével, aki igen jó és igen szép hölgy volt, és a ciprusi király nővére.[481]

528 Perzsia császára *(l'empereur de Perce),*[482] akit Barbaquannak[483] hívtak, és akit a tatárok egyik fejedelme[484] megvert, mint ahogy azt korábban elmondtam, hadseregével a

---

[478] Antiochia fejedelmének címere ettől kezdve megváltozik. (A címerpajzs vörös, és a francia király címerével függőlegesen és vízszintesen osztott.)

[479] Nagy-Örményország földrajzilag nagyjából a mai Örményországnak felel meg, s nem tévesztendő össze a Kilikiában található Kis-Örményországgal. (Lásd: XXXI fejezet, **142, 143**.)

[480] IV. Gautier de Brienne-ről lásd a 119. jegyzetet.

[481] Marie de Lusignan (1210 k.–1251), I. (Lusignan) Henrik (1217–1254) ciprusi király (1218–) nővére, IV. Gautier de Brienne felesége (1233–).

[482] Perzsián itt valószínűleg a Hvárezmi Birodalom (1077–1231) értendő, mely ekkor az iráni-török eredetű Anuszteginida sahok uralma alatt állt. Fénykorát a 12. század második felében éli (ekkor Közép-Ázsia domináns állama), amiben nagy szerepe van az oguz, illetve kipcsak-török (kun) nomád fegyveres csapatok segítségével elért katonai sikereknek. Az utolsó *Hvárezmsah,* Dzsalál ad-Dín Mingburnu, aki elhagyja a sah és felveszi a szultán címet (1220–1231), gyilkosság áldozata lesz (valószínűleg egy kurd merénylő végez vele). Seregének maradéka az India és Szíria közötti területeken portyázik, illetve lép szövetségre a szemben álló felekkel és avatkozik be a helyi konfliktusokba. Kezdetben az egyiptomi Ajjúbidák szövetségesei, és erősen meggyengítik a keleti latin államokat. Mintegy hatezer lovasból álló haderejükkel sikertelenül ostromolják Damaszkuszt, elfoglalják és felprédálják viszont Jeruzsálemet (1244. július 11.), mely ezt követően az Ajjúbidák kezére kerül. A Gáza mellett (La Forbie/Harbíja) vívott ütközetben, a keresztesek, a templomos, a johannita és a német lovagrend, valamint a velük szövetséges muzulmánok súlyos vereséget szenvednek a Baibarsz által irányított és a hvárezmiekkel megerősített egyiptomi ajjúbida seregektől (1244. október 17–18.).

[483] Barbaquant Monfrin (MONFRIN, **528**) Berke Kánként (Béréké Khan) azonosítja. Huszam ad-Dín Berke Kánról, az asz-Szálih Ajjúbbal szövetséges, a harcokban 1240-től folyamatosan részt vevő hvárezmi csapatok vezéréről van szó. Aleppó ostrománál esik el 1246-ban, fejét a város kapujára tűzik ki. Nem azonos az Arany Horda uralkodójával, Berke kánnal (1209–1266), Dzsigisz kán unokájával (legidősebb fiának, Dzsocsinak a

Jeruzsálemi Királyságba jött, és elfoglalta Tiberias várát, melyet korábban Eudes de Montbéliard úr, a *connétable* megerősített, aki felesége révén volt Tiberias ura.[485] Nagyon sok kárt okozott a mieinknek, mert lerombolt mindent, amit csak talált, Château Pèlerin-en kívül és Akkonon kívül, és Szafeden kívül és Jaffán kívül szintén; és miután ezeket a pusztításokat véghezvitte, Gázába indult, hogy találkozzon a kairói szultánnal, akinek oda kellett jönnie, hogy bajt okozzon és ártson a mieinknek.[486]

529 Az ország bárói és a pátriárka[487] úgy határoztak, hogy harcba szállnak ellene, mielőtt a kairói szultán megérkezne; és hogy segítsen nekik, odahívatták La Chamelle szultánját,[488] aki az egyik legjobb lovag volt az egész pogány világban, akit oly nagy tisztelettel öveztek Akkonban, hogy amerre járt, leterítették elébe az arany- és selyemlepedőket. Embereink és a szultán egészen Jaffáig eljutottak.

530 A pátriárka egyházi átok alatt tartotta Gautier grófot, mert az nem akart visszaadni neki egy tornyot, mely az övé volt Jaffában, és amelyet a Pátriárka tornyának hívtak. A mieink kérték Gautier grófot, hogy menjen velük a perzsa császár ellen harcolni, ő pedig azt mondta, hogy ezt szívesen megteszi, de csak akkor, ha a pátriárka feloldozza, amíg vissza nem térnek. A pátriárka erre egyáltalán nem volt hajlandó, ennek ellenére Gautier gróf mégis útra kelt és velük ment. A mi embereink három csapattestet alkottak; Gautier gróf lett a parancsnoka az elsőnek, La Chamelle szultánja a másodiknak, a pátriárka és a helybéli bárók pedig a harmadiknak; Brienne grófjának csapattestében voltak az ispotályosok.

531 Egészen addig lovagoltak, amíg meg nem látták ellenségeiket. A mieink, amint meglátták őket, megálltak, az ellenség úgyszintén; ők is három csapattestet alkottak. Mialatt a hvárezmiek csapataikat rendezték, Gautier gróf odajött az embereinkhez, és így kiáltott:

---

fiával), a Kis-Ázsiában és a Közel-Keleten is igen aktív fejedelemmel. Ő az első iszlám hitre áttért mongol uralkodó. Ebben az időszakban Batu alvezéreként éppen közép- és kelet-európai területeken pusztít, Kairóval majd később (1261–1262-ben), unokafivérével, a Perzsia fölött uralkodó Hülegü (1217–1265) *ilkánnal* folytatott harca során keresi a kapcsolatot. HUMPHREYS, 1977, 262, 277, 287, 332.

[484] Joinville Dzsingisz kánra vagy Ögödejre gondolhat. Dzsingisz kán támadást indít a perzsa területek ellen és elfoglalja (1218–1223) Hvárezmet, illetve a *Hvárezmsah* birodalmát (1230). Az Ikoniumi Szultanátust pedig fia, Ögödej foglalja el (1243). Az iszmáilita asszaszinok erődrendszerével Hülegü végez (1256), majd beveszi Bagdadot (1258) is. A mongolok előrenyomulását a mamelukok állítják meg Ain-Dzsálútnál (1260. szeptember 3.). A Berke kán és unokatestvére, Hülegü közötti háborúnak lesznek a közel-keleti helyzetet jelentősen befolyásoló következményei, amennyiben Berke és az egyiptomiak szövetséget kötnek Hülegü ellen.

[485] Eudes de Montbéliard (1200 k.–1244), Montfaucon és Montbéliard ura, János jeruzsálemi király távollétében a Jeruzsálemi Királyság régense, majd *connétable*-ja (1220–1244) az Echive de Tabarie-val (1219–1265), Galilea örökösnőjével (1240–) kötött házasság következtében lesz a (Tancred de Hauteville által alapított) Galileai Hercegség (Tiberias, Tibériade) fejedelme. 1240–1241 között fontos erődítési munkálatokat végez Tiberias váránál. Miután Galilea végleg muszlim (egyiptomi) kézre kerül (1247. június 17.), keresztény fejedelmei csak névlegesen viselik a címet.

[486] A mongoloktól elszenvedett perzsiai vereséget követően Dzsalál ad-Dín vezetésével hvárezmi portyázó csapatok jelennek meg a közel-keleti országokban, és az ő halála után indítanak (kezdetben az egyiptomiak szövetségeseként) támadást Szíria, Jeruzsálem és a keresztény területek ellen. A hvárezmi csapategységeket Baibarsz fogja majd megsemmisíteni.

[487] A jeruzsálemi latin pátriárka, Robert de Nantes (1240–1254). A keresztények vezetői Gautier de Brienne, Bohémond d'Antioche, Guillaume de Châteauneuf johannita prior (1242–1258), Philippe de Montfort.

[488] Al-Manszúr Ibrahim valójában a Damaszkusztól északra fekvő Homsz (Emesza, Joinville-nél La Chamelle) kurd származású emírje (1240–1246), akinek fővárosát a hvárezmiek hadjáratuk során kemény ostrom alá veszik, s aki ekkor már többedik alkalommal száll szembe sikeresen a hvárezmi rabló csapatokkal (1241, 1242). Ebben a harcban támogatja a damaszkuszi szultán (asz-Szálih Iszmáil), valamint an-Nászir Dávúd (1204–1258), Damaszkusz korábbi szultánja (1227–1229), majd Transzjordánia emírje (1229–1248) is.

„Urak, az Istenért, vonuljunk ellenük! Időt adunk nekik, mert megálltunk!” De soha senki nem volt, aki hallgatott volna rá.

532 Amikor Gautier gróf ezt látta, odajött a pátriárkához, és a fent leírt módon kérte tőle a feloldozást; a pátriárka semmit nem volt hajlandó tenni. Brienne grófjával volt egy derék klerikus, aki Rames püspöke[489] volt, és aki számos bátor tettet hajtott végre a gróf társaságában; és azt mondta a grófnak: „Uram, ne zavarja a lelkiismeretét, hogy a pátriárka nem ad feloldozást, mert téved, önnek pedig igaza van; és én feloldozom önt az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Vonuljunk ellenük!”

533 Akkor megsarkantyúzták lovaikat, és megtámadták a perzsa császár csapattestét, mely az utolsó volt. Rengeteg ember halt meg ott mindkét oldalon, és ott esett fogságba Gautier gróf, mert valamennyi emberünk futásnak eredt oly alávaló módon, hogy sokan voltak, akik kétségbeesésükben a tengerbe fojtották magukat.[490]

Ez a kétségbeesés azért lett úrrá rajtuk, mert a perzsa császár csapatteste támadást indított La Chamelle szultánja ellen, aki oly keményen védekezett velük szemben, hogy a vele lévő kétezer törökből, akiket odaküldtek, csupán kétszáznyolcvan maradt életben, amikor elhagyta a csatateret.[491]

[Százharmadik fejezet
Miként semmisítette meg a perzsa császár seregét Chamelle szultánja; Jaffa grófjának halála; az egyiptomi emírek és a damaszkuszi szultán szövetsége]

534 A császár úgy határozott, hogy elmegy és La Chamelle várában ostromolja meg a szultánt, mert úgy vélte, hogy biztosan nem tartja magát sokáig azok után, hogy annyi embert veszített. Amikor a szultán ezt látta, odament az embereihez, és azt mondta nekik, hogy elmegy és megküzd a perzsákkal, mert ha hagyja, hogy megostromolják, akkor elveszett. Úgy rendezte a dolgot, hogy az összes rosszul felfegyverzett emberét elküldte egy védett völgybe; és mihelyt meghallották, hogy megszólalnak a szultán dobjai, hátulról berontottak a császár táborába, és elkezdték lemészárolni a nőket és a gyerekeket.

535 És a császár, aki kiment a nyílt mezőre, hogy harcoljon a szultánnal, akit szemtől szemben látott, amint meghallotta emberei kiáltásait, visszafordult a táborba, hogy az asszonyaik és gyermekeik segítségére siessen. A szultán pedig rájuk rontott az embereivel együtt, aminek az lett az eredménye, hogy a huszonötezerből, ahányan voltak, nem maradt egyetlen férfi, sem egyetlen nő, aki ne halt volna meg, és ne hányták volna kardélre.[492]

---

[489] Föltehetően Ramla és Lydda (Saint-Georges) püspöke, aki maga is elesik a csatatéren.

[490] A Gáza melletti (La Forbie/Harbíja, 1244. október 17–18.) ütközetről van szó, ahol a homsz-transzjordániai-damaszkuszi (részben beduin) és a keresztény (frank, templomos, johannita, teuton lovagrend) csapatok súlyos vereséget szenvednek. A hvárezmiekkel megerősített (mintegy 5000 lovas) ajjúbida sereget Baibarsz vezeti győzelemre.

[491] A két sereg megközelítőleg azonos erőt képvisel: 11 ezer a keresztény-szíriai, 5 ezer lovas és 6 ezer gyalogos az egyiptomi-ajjúbida oldalon. A veszteségek az előbbieknél igen súlyosak, mintegy 7500 harcost veszítenek, ebből 800 esik fogságba, köztük Gautier de Brienne, Guillaume de Châteauneuf johannita prior (1242–1258), s valószínűleg Armand de Périgord templomos *commandeur*. A csatát 33 templomos, 27 johannita és 3 teuton lovag éli túl. Philippe de Montfort és Robert de Nantes jeruzsálemi pátriárka eljut Aszkalonba.

[492] A hvárezmiek La Forbie-nál aratott győzelmüket követően északra vonulnak, és elkezdik felprédálni a területet. Erre az eseményre azonban mintegy másfél évvel később, 1246 tavaszán kerül sor. Al-Manszúr Ibrahim Homsz mellett meglepetésszerűen, csellel támad rájuk, és komoly pusztítást végez közöttük. Miután vezetőjük, „a perzsa császár” (Huszam ad-Dín Berke Kán) is elesik, a hvárezmiek kisebb egységekben szóródnak szét, és próbálják folytatni portyázásaikat. Legközelebb 1250-ben, Manszúránál találkozunk velük.

536 Mielőtt a perzsa császár La Chamelle elé vonult volna, Gautier grófot Jaffa elé vitte, és ott a karjainál fogva felakasztották egy bitófára, és megmondták neki, hogy addig nem veszik le onnan, amíg Jaffa vára nem lesz az övék. És miközben a karjainál fogva lógott, azt kiáltotta a várban lévőknek, hogy bármilyen fájdalmat okoznak is neki, fel ne adják a várat, és hogy ha feladják, saját kezével öli meg őket.

537 Amikor a császár ezt látta, Gautier grófot Kairóba küldte és a szultánnak ajándékozta, az ispotályosok nagymesterével[493] és több fogollyal együtt, akiket elfogtak. Azok, akik a grófot Kairóba vitték, jó háromszázan voltak, és őket nem ölték meg, amikor a császárt La Chamelle előtt megölték. És ezek a hvárezmiek pénteken megtámadtak bennünket, mert gyalog támadtak ellenünk; hadi lobogóik sötétpirosak voltak, és a szélük csipkézett volt, egészen a lándzsarúdig; és a lándzsáikon szőrből készült fejek voltak, melyek ördögfejeknek tűntek.

538 A kairói kereskedők közül sokan a szultán után kiáltottak, hogy szolgáltasson nekik igazságot Gautier gróffal szemben a hatalmas károk miatt, melyeket nekik okozott. A szultán pedig átengedte nekik, és hagyta, hogy bosszút álljanak rajta, ők pedig bementek a börtönébe, hogy megöljék és vértanúhalálba küldjék, ezért azt kell hinnünk, hogy a mennyországban van, a vértanúk között.

539 A damaszkuszi szultán[494] magához vette embereit, akik Gázában voltak, és betört Egyiptomba. Az emírek jöttek, hogy harcoljanak vele; a szultán csapatteste szétverte az emíreket, akiket megtámadott, az egyiptomi emírek másik csapatteste pedig szétverte a damaszkuszi szultán utóvédjét; a damaszkuszi szultán a fején és a kezén is megsebesülve vissza is tért Gázába. Mielőtt elhagyta volna Gázát, az egyiptomi emírek elküldték hozzá követeiket, és békét kötöttek vele. De az összes megállapodásunkat megszegték; és attól fogva nem volt sem fegyverszünet, sem béke, sem a damaszkusziakkal, sem a kairóiakkal. És tudjátok meg, hogy amikor a legtöbben voltunk fegyveresek, mi soha nem voltunk többen, mint ezernégyszázan.

[Száznegyedik fejezet
A Szent Lázár-rend nagymesterét legyőzik a szaracénok]

540 Miközben a király Jaffa előtt volt a táborban, a Szent Lázár-rend mestere[495] kifigyelte, hogy Rames[496] mellett, ami három nagy mérföldnyire volt a tábortól, állatok és egyéb dolgok

---

[493] A johannitáknak ekkor még nem nagymesterük, hanem (egyébként bíborosi rangú) priorjuk van; IV. Kelemen pápa majd csak 1267-ben ad nagymesteri rangot a rend vezetőjének. A prior, Guillaume de Châteauneuf (és nem Pierre de Vieille Bride, mint állítja pl. MONFRIN, **537**) a csatát követően pontosan hat esztendőt tölt egyiptomi fogságban, majd váltságdíj fejében szabadul ki (1250. október 17.) és veszi át ismét a rend irányítását. A johanniták élén addig Jean de Ronay áll, lásd **244** és 301. jegyzet.

[494] Asz-Szálih Iszmáil (al-Malik asz-Szálih al-Dín Iszmáil; 1200–1250), Damaszkusz szultánja (1237 és 1239–1245). Őt al-Malik asz-Szálih Ajjúb (1207–1249), Egyiptom (1240–1249) és Damaszkusz (1245–1249) szultánja követi, aki a fenti események után kiszorítja a hatalomból elődjét és alkalmi szövetségesét.

[495] A Szent Lázár-rendet örmény szerzetesek alapították a 11. század elején, vélhetően 1112-ben, vagy 1140 körül. Eredetileg betegápoló *(hospitalier)* rend, kórházaiban előbb leprások gondoztak leprásokat. Franciaországi székhelyük máig Boigny-sur-Bionne (ma: Loiret megye, Centre-Val de Loire), melynek várkastélyát és területét VII. Lajos királytól kapják, aki ott köt házasságot Kasztíliai Konstanzával (1154). A rend címere fehér alapon zöld kereszt. Később katonai lovagrendként is funkcionál, noha a pápától ilyen státust nem kap. A többi katonai rendből a leprás fertőzést kapott lovagok automatikusan a Szent Lázár-rendbe mennek át. Részt vesznek Akkon ostromában (1191), ugyanitt harcolnak a város elestekor (1291, ez követően helyezik át központjukat Franciaországba), küzdenek a gázai csatában (ahol súlyos veszteségeket szenvednek; 1244), harcolnak Damiettánál és Manszúránál is. IX. Lajos 1253-ban megerősíti elődje által adott privilégiumaikat. A

voltak, melyekből, úgy gondolta, nagy zsákmányra tehet szert. Ő, akinek semmilyen rangja nem volt a seregben, mégis azt tette a seregben, amit akart, anélkül, hogy a királynak szólt volna, oda is ment.[497] Miután összeszedte a zsákmányt, a szaracénok rárontottak, és úgy szétverték őket, hogy az összes emberéből, akik a kíséretében voltak, csak négyen menekültek meg.

541 Mihelyt visszatért a táborba, elkezdte fegyverbe szólítani az embereket. Én is felfegyverkeztem és kértem a királyt, engedje, hogy odamenjek; megadta az engedélyt, és megparancsolta, hogy a templomosokat és az ispotályosokat is magammal vigyem. Mikor odaértünk, azt találtuk, hogy idegen szaracénok szállták meg a völgyet, ahol a Szent Lázár-rend mesterét megverték. Így mialatt az idegen szaracénok a halottakat nézték, a király számszeríjászainak parancsnoka[498] rájuk vetette magát; és még mielőtt odaértünk volna, a mieink megverték őket, és közülük sokat megöltek.

542 A királyi őrség egyik katonája és az egyik szaracén lándzsával letaszították egymást a lovukról. Amikor ezt a király egy másik katonája észrevette, megfogta a két lovat és el akarta lopni őkat; s hogy ne vegyék észre, Ramla város falai mögé húzódott. Miközben a lovakat vezette, egy régi ciszterna teteje beomlott alatta; a három ló és ő maga beesett az aljára, amiről szóltak nekem. Odamentem, hogy megnézzem őket, és láttam, hogy a ciszterna tovább omlott rájuk, s már nem sok hiányzott, hogy teljesen beborítsa őket. Így aztán embervesztesége nélkül tértünk vissza, leszámítva azokat, akiket a Szent Lázár-rend mestere vesztett el.

[Százötödik fejezet
Összecsapás a számszeríjászok parancsnoka és a damaszkuszi szultán csapatai között Jaffa közelében]

543 Amint megkötötte a békét a damaszkuszi szultán az egyiptomiakkal, parancsot adott az embereinek, akik Gázában voltak, hogy térjenek vissza hozzá; azok így is tettek, és a táborunk előtt kevesebb mint két mérföldnyire vonultak el, de egyszer sem mertek megtámadni minket, pedig jó húszezren voltak a szaracénok, és tízezren a beduinok. Azelőtt, hogy a mi táborunk felé jöttek volna, a király számszeríjászainak parancsnoka és csapatteste három nap és három éjjel figyelte őket, nehogy váratlanul rajtaüssenek a táborunkon.

544 Szent János napján,[499] mely húsvét után volt, a király éppen a prédikációt hallgatta. Miközben mondták a prédikációt, a számszeríjászok parancsnokának egyik fegyverese teljes fegyverzetben belépett a király kápolnájába, és elmondta neki, hogy a számszeríjász parancsnokot bekerítették a szaracénok. Én arra kértem a királyt, engedje, hogy odamenjek, amit meg is engedett, és azt mondta, hogy vigyek magammal négyszáz vagy ötszáz fegyveres harcost; és megnevezte azokat, akiket magammal kellett vinnem. Amint kiléptünk a táborból, a szaracénok, akik a számszeríjászok parancsnoka és a tábor között sorakoztak fel, egy emírhez vonultak, aki a számszeríjász parancsnok előtt, egy földhalom tetején állt, legalább ezer fegyveressel.

---

rend vezetője, *praeceptor generalis;* ezt a feladatot ekkor a Jeruzsálemi Királyságban ismert, de közelebbről nem azonosítható származású lovag, Renaud de Flory (1234–1254) látja el.

[496] Ramla (Ramlah, al-Ramlah, Izrael), a Jaffából Jeruzsálembe vezető úton fekvő város.

[497] Joinville neheztelni látszik a lazarita lovagok autonómiája miatt, melyet Lajos király itt eltűr, a templomosok esetében pedig – mint látni fogjuk – nem.

[498] Valószínűleg nem Olivier de Termes-ről van szó, aki az egész sereg számszeríjászait és lőfegyvereseit irányítja (s akit Joinville minden bizonnyal a nevén nevezett volna), hanem Thibaud de Montliard-ról (vagy a másutt említett Simon de Moncéliart-ról).

[499] Május 6-án.

545 Akkor elkezdődött a harc a szaracénok és a számszeríjász parancsnok fegyveresei között, akik vagy kétszáznyolcvanan voltak, mert valahányszor azt látta az emír, hogy szorongatják az embereit, küldött nekik segítséget és annyi embert, hogy fegyvereseinket egészen a parancsnok csapattestéig visszaszorították; és amikor a parancsnok látta, hogy szorongatják az embereit, száz vagy százhúsz fegyveres harcost küldött nekik, akik egészen az emír csapattestéig verték vissza a szaracénokat.

546 Amíg mi ott voltunk, a legátus és a helybéli bárók, akik a királlyal maradtak, azt mondták neki, hogy nagy butaságot csinált, mikor engem veszélynek tett ki; és az ő tanácsukra a király visszarendelt engem, és a számszeríjászok parancsnokát szintén. A törökök is visszavonultak onnan, mi pedig visszatértünk a táborba.

Sokan csodálkoztak azon, hogy nem jöttek harcolni ellenünk; és egyesek azt mondták, hogy csak azért maradtak távol, mert ők maguk és a lovaik is sokat éheztek Gázában, ahol közel egy évet töltöttek.

[Százhatodik fejezet
A damaszkuszi szultán csapatai Akkon előtt haladnak el; Jean le Grand szép haditette]

547 Amikor a szaracénok Jaffa elől eltávoztak, Akkon elé érkeztek, és megüzenték Arsur urának, aki a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja[500] volt, hogy feldúlják a város kertjeit, ha nem küld nekik ötvenezer bizantinust; ő pedig azt üzente nekik, hogy semennyit sem fog küldeni. Ekkor hadrendbe állították csapataikat, és Akkon homoksivatagján keresztül olyan közel jutottak a városhoz, hogy egy kerekes számszeríjjal[501] el lehetett volna lőni odáig. Arsur ura kijött a városból, és elhelyezkedett a Szent János-hegyen, ott, ahol a Szent Miklós temető fekszik, hogy megvédje a kerteket.

A mi gyalogos katonáink kijöttek Akkonból, és nyilakkal és számszeríjakkal kezdték támadni őket.

548 Arsur ura magához hívott egy genovai lovagot, akinek Jean le Grand[502] úr volt a neve, és megparancsolta neki, hogy vezényelje vissza a gyalogosokat, akik Akkonból kimentek, hogy ne tegyék ki veszélynek magukat.

Miközben ő a visszavonulásukat vezette, egy szaracén elkezdte szaracén nyelven kiáltani neki, hogy bajvívásra hívja, ha akarja; ő pedig azt mondta, hogy szívesen kiáll ellene. Miközben Jean uram a szaracén felé ment, hogy megvívjon vele, tekintetét a bal keze irányába vetette, és meglátott egy kis csapat törököt, akik legalább nyolcan voltak, és akik megálltak, hogy lássák a párviadalt.

549 Hagyta hát a párviadalt a szaracénnal, akivel meg kellett volna vívnia, és a kis csapat törökhöz ment, akik teljesen nyugodtan álltak, hogy megnézzék a párviadalt, és lándzsájával az egyiket telibe találta és halálra sújtotta. Amikor a többiek ezt látták, rávetették magukat. Mialatt visszafelé jött a mi csapatunkhoz, egyikük egy buzogánnyal hatalmas ütést mért a vaskalapjára; és elhaladtában Jean uram a kardjával rávágott a szövetre, melyet a török a feje

---

[500] II. Jean d'Ibelin, Arsur (Arszuf) ura és a Jeruzsálemi Királyság *connétable*-ja.

[501] A kerekes számszeríj a legnagyobb teljesítményű középkori lőfegyverek közé tartozik. Római eredetű, a középkorban a 11. századtól kezdve alkalmazzák. Különböző méretű szerkezet (a talp 2,5-3,5 m, az íj hossza 1,5-2 m). Nevét onnan kapta, hogy kerekeken mozgatható, ez a célra tartásban is fontos szerepet játszik. Többféle lövedék (négyszögű nyíl, dárda, kő, izzó vas, gyújtólövedék) kilövésére alkalmas (kb. 3 percenként), hatótávolsága a lövedéktől függően 3-400 m is lehet. Felhúzása csőrlővel történik. A kerekes számszeríj a várostromoknál a védők számára is igen fontos fegyver. A keresztes háborúkban mindkét fél rendszeresen használja.

[502] E bejegyzésen kívül nincs más infromációnk róla, neve alapján nehezen azonosítható. Mivel tudott „szaracénul", a Kelet jó ismerői közé tartozhatott.

köré tekert, és a fejkendőt a mező közepére repítette. Akkoriban ilyen szöveteket[503] viseltek, amikor harcolni akartak, mert azok a nagy kardcsapást is kibírják.

550 Egy másik török a lovát sarkantyúzva felé indult, és lándzsájával a vállai közé akart döfni; Jean uram látta, hogy közeledik felé a lándzsa, és elhajolt előle; ahogy elhaladt a szaracén, Jean uram a kard fokával akkorát sújtott a karjára, hogy a lándzsája a mező közepére repült; és ő pedig így visszajött onnan, és gyalogosait is visszavezette. És ezt a három szép ütést Arsur ura és az Akkonban lévő előkelő urak előtt vitte véghez, és mindazon nők előtt, akik a falakon voltak, hogy lássák ezeket az embereket.

[Százhetedik fejezet
Szidón kifosztása]

551 Mikor az a tengernyi szaracén harcos, aki Akkon alatt összegyűlt, s nem mert harcolni sem ellenünk, amint hallottátok, sem azok ellen, akik Akkont védték, megtudta, hogy a király Szidón városát erődíti,[504] de kíséretében csak kevés jó embere tartózkodik, s ez valóban így is volt, legott mind erre a területre vonult. Ahogy Simon de Monceliart, a király íjászainak parancsnoka,[505] aki Szidón kapitánya volt, hírét vette, hogy a szaracénok feléjük közelednek, Szidón várába vonult vissza, mely igen erős építmény volt, és minden oldalról a tenger védelmezte; azért cselekedett így, mert világosan látta, hogy a velük szembeni ellenálláshoz nem voltak megfelelő erői. Magával vitt annyi embert, amennyit csak tudott, de ez így sem volt sok, mivel a vár még ekkora hadinép számára is túlságosan szűknek bizonyult.

552 A szaracénok elözönlötték a várost, ahol semmilyen ellenállásba nem ütköztek; ugyanis az erődítés még nem volt teljesen befejezve. Több mint kétezer emberünket mészárolták le, a rabolt zsákmánnyal pedig Damaszkuszba vonultak. Mikor meghallotta ennek hírét a király, nagy haragra gerjedt – bárcsak változtathatna ezeken a dolgokon!

---

[503] Joinville-nek még nincs szava a turbánra, a 15. század előtti szókincset tartalmazó ófrancia és középfrancia szótárakban (GREIMAS, 1987; GREIMAS–KEANE, 1992) nincs nyoma. A középkorban a *bourre, bourrelet* ('szövetkupac', 'tömítés') szavakat használják. A *turbán* perzsa eredetű szó *(dulbend,* arab *imáma),* olyan szövetet jelöl, melyet a muzulmánok a fez köré csavarnak. A szövet hossza akár 45 méter is lehet. Nagysága később rangot és méltóságot is jelöl; fehéret csak a muzulmánok viselhetnek. E szöveghely szerint a harcban fejvédő funkciója is van. Viselése a törököknél csak Konstantinápoly elfoglalását (1453) követően válik általánossá.

[504] Szidón (Sidon, Szaida) fellegvárának építése néhány évvel korábbra datálódik. A város elleni támadásra 1253 május–júniusában kerül sor, az erődítési munkák pedig mintegy nyolc hónapon át tartanak, 1253. június–1254. február között (MONFRIN, **531**).

[505] Simon de Monceliart-ra vonatkozóan nincs egyéb adatunk, tudjuk viszont, hogy Lajos király számszeríjászainak parancsnoka *(maistre-arbalestier)* Thibaud de Montliard (Montléart). A számszeríjászok parancsnoka fontos pozíció, nemcsak katonai rang, hanem udvari-katonai méltóság is. Az adott helyzetben ő a királyi kíséret összes gyalogosának irányítója, alája tartoznak az íjászok, a számszeríjászok, az ácsok, az ostromgépek kezelői, az aknászok s még a tűzmesterek *(maistre d'artillerie)* is. Ebből az időszakból az alábbiak nevét ismerjük: Thibaud de Montléart (1248, 1260; †1270), Nicolas le Menu (1248, 1261; †1270) és a Joinville által említett Simon de Monceliart/Montléart? (1253), akit Thibaud unokaöccsének tartanak, de van olyan föltételezés is, hogy ugyanarról a személyről van szó. (Ez esetben Joinville tévedne, MONFRIN, **551**.) Megjegyzendő, hogy nagyon előkelő és befolyásos főúr is van közöttük: a „Számszeríjász" nevet is viselő Olivier de Termes (említve ilyen minőségében: 1248, 1250; lásd róla a 14. jegyzetet). A fegyvernem fontosságát és a hozzá kapcsolódó udvari-katonai méltóság tényét a másik táborban is láthatjuk, az ugyancsak „Számszeríjász" Baibarsz emír (hadvezér, majd szultán) esetében.

Ez igencsak kapóra jött az ország báróinak, mert a királynak az volt a szándéka, hogy falakkal vétet körül egy dombot, ott, ahol hajdanán, a Makkabeusok idejében[506] egy ódon várkastély állt. Ez a vár a Jaffából Jeruzsálembe vezető úton található.

553 A tengerentúli bárók nem értettek egyet az erődítmény újjáépítésével, mert az a tengertől túlzottan távol, öt mérföldnyire feküdt. Úgy mondták, semmilyen élelem nem juthatna el hozzánk a tenger felől, mert a szaracénok, akik erősebbek nálunk, mind elvennék előlünk. Amikor a táborba is eljutott a hír, hogy Szidón városát lerombolták, az ország bárói elmentek a királyhoz, s azt mondták neki, hogy nagyobb dicsőségére válna, ha Szidón városát építené újjá, mint az, ha egy új vár építésébe fogna; s a király ebben meg is egyezett velük.

[Száznyolcadik fejezet
Miért hárította el magától Szent Lajos az ajánlatot, hogy Jeruzsálembe zarándokoljon]

554 Miközben a király Jaffában tartózkodott, tudatták vele: a damaszkuszi szultán megengedi neki, hogy Jeruzsálembe menjen, s a biztonságát is szavatolja. A király erre nagy tanácskozást tartott, melynek az lett az eredménye, hogy senki nem ajánlotta neki, hogy oda zarándokoljon, mivel úgy szólt a megállapodás, hogy a várost a szaracénok kezén kell hagyni.

555 Ezzel kapcsolatban elmondtak a királynak egy példázatot: midőn a nagy Fülöp király[507] útra kelt Akkon alól, hogy visszatérjen Franciaországba, összes emberét a táborban hagyta Hugues burgundiai herceggel, aki a nemrég elhunyt hercegnek volt a nagyapja.[508] Mialatt a herceg Angliai Richárddal Akkonban tartózkodott, arról kaptak hírt, hogy ha akarják, már másnap elfoglalhatják Jeruzsálemet, mert a damaszkuszi szultán egész lovassága elment, hogy csatlakozzon urához egy háború miatt, mely közte és egy másik szultán között dúlt. Fel is készítették csapataikat, Anglia királya[509] adta az első csapattestet, Burgundia hercege pedig a francia király embereivel alkotta a következőt.

556 Amikor már majdnem elfoglalták a várost, valaki figyelmeztette az angol királyt, hogy ne menjen tovább, ugyanis a burgundi herceg már visszafordult, mert nem akarja, hogy azt mondják, az angolok vették be Jeruzsálemet. Miközben erről beszéltek, így szólt hozzá az egyik lovagja: „Uram, uram, jöjjön ide, megmutatom önnek Jeruzsálemet!” Ezt hallván Richárd a vértezet fölött viselt díszes zubbonyát zokogva a szeme elé tartotta, s így fohászkodott a Mi Urunkhoz: „Szépséges Uram, Istenem, könyörgök hozzád, ne engedd látnom szent városodat, mert nem tudom őt ellenségeid kezei közül megszabadítani.”

557 Ezt a példát azért idézték fel urunk előtt, mert meg akarták értetni vele, hogy ha ő, aki a legnagyobb keresztény király, úgy végezné a zarándokútját, hogy Jeruzsálemet nem szabadította meg Isten ellenségeitől, akkor minden utána jövő király s minden későbbi zarándok megelégedne azzal, hogy zarándokútját épp csak úgy teljesítse be, mint a francia király, s többé Jeruzsálem városának felszabadítására nem törekedne.[510]

558 Richárd király oly sok haditettet vitt véghez a tengeren túl, hogy amikor a szaracénok lovai megijedtek egy bokortól, gazdáik azt mondták nekik: „Hej, csak nem hiszed – mondták

---

[506] A Kr. e. 2. században.

[507] II. Fülöp Ágost.

[508] A francia király, II. Fülöp Ágost Szentföldről való távozását követően (1191. július) III. Hugues de Bourgogne (1148–1192) a francia csapatok parancsnoka. A történet más szövegekben *(Chronique d'Ernoul, l'Estoire d'Eracles)* is megtalálható, elképzelhető, hogy Joinville is tudott róla. (MONFRIN, **563**.) III. Hugues azonban nem a nagyapja, hanem a dédapja a nemrég elhunyt hercegnek, II. Robert de Bourgogne-nak (†1306).

[509] II. (Oroszlánszívű) Richárd.

[510] Ebben a megközelítésben ott rejlik az a nézet is, mely szerint II. Frigyes császár, amikor megegyezett az arabokkal, és tárgyalásos úton úgy szerezte vissza Jeruzsálemet, elárulta a keresztes eszmét, mert lemondott a „hitetlenek” elleni harcról.

lovaiknak –, hogy Angliai Richárd van itt?" S ha a szaracén asszonyok gyerekei lármáztak, így kiáltottak rájuk: „Hallgass, elhallgass, vagy mindjárt hívom Richárd királyt, ő majd jól ellátja a bajodat!"[511]

[Százkilencedik fejezet
III. Hugues burgundi hercegről. A király kiadásai Jaffában]

559 A burgundi herceg, akiről beszéltem, nagyon jó lovag volt, ami karjának erejét illeti, de bölcsnek soha nem tartották, sem Isten dolgaival kapcsolatban, sem pedig a világi élet terén. Ez jól látszik a fent elmondattakból. Ezért történt, hogy a nagy Fülöp király, mikor közölték vele, hogy Jean de Chalon grófnak fia született, aki a burgundi herceg után az Hugues nevet kapta, azt kívánta neki, hogy tegye őt Isten olyan vitézzé *(preu homme),* mint a burgundi herceg, akiről elnevezték.

560 Megkérdezték tőle, hogy miért nem azt mondta, hogy „olyan bölcs és erényes férfiúvá *(prudomme)*" legyen, mire így válaszolt: „Mert nagy különbség van a vitéz s a bölcs és erényes férfiú között. Van ugyanis sok vitéz lovag mind a keresztények, mind a szaracénok földjén, akik nem hisznek sem Istenben, sem az ő Anyjában. Azt mondom nektek – folytatta –, hogy Isten nagy adományban és nagy kegyben részesíti azt a keresztény lovagot, akinek megengedi, hogy vitéz legyen testben, s megtartván őt szolgálatában, egyúttal megóvja a halálos bűntől is. Aki úgy él, azt bölcs és erényes férfiúnak kell nevezni, mivel ezt a vitézséget már Isten adományaként kapja. Azokat pedig, akikről korábban szóltam, vitézeknek nevezhetjük, mert testükben vitézek, de sem Istentől, sem a bűntől nem tartanak."[512]

561 Hogy mennyi pénzt áldozott a király Jaffa városának erődítésére, megmondani nem tudom, csak azt, hogy mérhetetlenül sokat. Megerősítette a város falait az egyik tengerparttól a másikig, s huszonnégy tornyot emeltetett, az árkokat pedig kívül és belül megtisztították az iszaptól. Volt ott három kapu, közülük egyet a legátus építtetett, s a falból is egy darabot az ő költségére húztak fel.

562 S hogy érzékeltessem veletek, mekkora kiadásai lehettek ott a királynak, elmondom, hogy megkérdeztem akkor a legátustól, neki mennyibe került az a kapu és az említett falszakasz. Visszakérdezett, hogy mennyit gondolok. Én pedig úgy becsültem meg, hogy a kapu jó ötszáz livre-jébe kerülhetett, a falszakasz pedig háromszáz livre-be. Erre megmondta (Isten őt úgy segélje!), hogy a kapura és a falra mintegy harmincezer livre-et költött.

[Száztizedik fejezet
Szent Lajos Szidónba indul. Zarándokok Nagy-Örményországból. Joinville elbocsátja egyik lovagját]

563 Mikor a király befejezte Jaffa városának megerősítését, elhatározta, hogy elmegy Szidónba, s újjáépíti a város falait, melyeket a szaracénok leromboltak. Szent Péter és Szent Pál apostolok ünnepének napján[513] indult útnak, és seregével Arsur vára[514] alatt éjszakázott, mely

---

[511] Ugyanez a történet már korábban is szerepelt **(77).**

[512] A visszatérő *preu homme* és *prudomme* párhuzamról, illetve ellentétpárról lásd korábban: **32, 38**.

[513] Június 29-én.

[514] Arsur (Apollonia; ma: Arszuf, Tel Arshaf, Izrael) ókori (hellenisztikus, perzsa és bizánci alapokon létrejött) vára a tengerparton (Tel Avivtól 15 km-re) épített ötszögű, nagy stratégiai fontosságú erőd, mely kezdettől fogva a jeruzsálemi királyok birtoka. Itt zajlik le a keresztes háborúk korának egyik legnagyobb csatája, melyben 20-20 ezer harcos feszül egymásnak (keresztény oldalról a templomosok, a johanniták és Oroszlánszívű Richárd, az ajjúbida oldalról Szaladin), s melyet a keresztesek nyernek meg (1191. szeptember 7.). Az újabb erődítési munkálatokat II. Jean d'Ibelin, Arsuf ura indítja el (1241–1258), majd utóda, I. Balian a

igen szilárd erődítmény volt. Azon az estén a király magához hívatta főembereit, s azt mondta nekik, hogy ha ők is egyetértenek vele, elfoglalja a szaracénok egyik városát, melyet Naples-nak hívnak, s amelyet a régi írások Samaria néven említenek.[515]

564 A templomosok, az ispotályosok, valamint az ország bárói egyhangúlag azt felelték, hogy jó volna, ha megpróbálnák bevenni a várost, de azzal nem értettek egyet, hogy a király személyesen is odamenjen az ostromhoz, mert úgy vélték, hogy ha valami történne ott vele, akkor az egész ország elveszne. A király pedig azt modta, nem engedi, hogy odamenjenek, ha egyszer ő maga nem mehet velük; így azután a vállalkozás ennyiben is maradt, mert az ország urai semmiképp nem akartak beleegyezni, hogy a csatába a király is velük menjen.

565 Többnapos vonulás után elérkeztünk Akkon homokos vidékére, ahol a király és serege ismét szállást ütött. Azon a helyen fölkeresett engem Nagy-Örményországból egy hatalmas csapat ember, akik éppen zarándokúton voltak Jeruzsálembe, miután útjuk biztosítása érdekében súlyos adót fizettek az őket vezető szaracénoknak. Egy tolmács közvetítésével, aki ismerte mind az ő nyelvüket, mind a miénket, arra kértek, hogy mutassam meg nekik a szent királyt.

566 Egy sátorban találtam rá, a sátor rúdjának támasztott háttal ült a puszta homokon, alatta nem volt sem szőnyeg, sem más efféle. A következő szavakkal fordultam hozzá: „Uram, hatalmas tömeg van itt Nagy-Örményországból, akik Jeruzsálembe tartanak, s azt kérik tőlem, hogy mutassam meg nekik a szent királyt; de azért én még nem szeretném a csontjait csókolgatni.” Nagyot kacagott erre, s azt mondta, hogy hívjam oda őket, amit meg is tettem. Most, hogy látták a királyt, Isten kegyelmébe ajánlották őt, a király pedig ugyanígy tett velük.

567 Másnap a sereg az éjszakát egy Passe-Poulain[516] nevű helyen töltötte, ahol igen szép, bővizű folyók haladnak át, és velük öntözik azt a növényt, amelyből a cukor származik.[517] Ahogy ott letáboroztunk, így szólt hozzám az egyik lovagom: „Uram, én most szebb vidéken szállásoltam el önöket, mint ahol tegnap voltak.” Erre egy másik lovag, aki az előző nap jelölte ki a táborhelyet, dühösen nekiugrott, s így kiáltott reá „Túl messzire megy, mikor becsmérli azt, amit én csináltam!” Ezzel nekiesett, s a hajánál fogva megragadta. Én meg őt ragadtam meg, s öklömmel jól a nyaka közé sóztam, mire tüstént elengedte a másikat. Azt mondtam neki: „Most pedig takarodjon ki a házamból! Mert, Isten engem úgy segéljen, soha önt többé szolgálatomba nem fogadom!”

568 A lovag erre igen bánatos arcot vágva távozott. Gilles le Brun urammal, Franciaország *connétable*-jával tért vissza, aki – mivel úgy látta, hogy a lovag nagyon megbánta esztelen viselkedését – minden erejével arra kért, hogy fogadjam vissza házamba. Azt feleltem, hogy nem fogadom vissza, hacsak a legátus föl nem ment az esküm alól. Erre elmentek a legátushoz, s

---

johannitákra bízza. A mamelukok átfogó offenzívája során Baibarsz a várat 40 napos, kemény ostrom után elfoglalja (1265), s falait a védőkkel romboltatja le és gyújtatja föl. Többé nem épült újjá.

[515] Náblusz (Flavia Neapolis, Nábulus, Nablous, ma: Palesztína) ókori római eredetű, a keresztes háborúk időszakában nem erődített város Jeruzsálemtől 30 km-re északra. Ebben az időszakban a Jeruzsálemi Királyság egyik legfontosabb helye (Melisand jeruzsálemi királynő kedvelt városa, több fontos összejövetel színtere), amelyet a keresztes uralom idején jelentősen fejlesztenek. A muszlimok és a keresztesek közötti harcok a városban komoly károkat okoznak, majd ezt egy erős földrengés tetézi (1202). Náblusz ma is egy erős, ősi bibliai eredetű közösség (szamaritánusok) székhelye. Az Ajjúbidák 1187-ben foglalják el, Baibarsz 1260-ban veszi birtokába.

[516] Rász an-Nákúra, Csikó-szoros/hágó: Akkon és Türosz városait összekötő, szűk és veszélyes, tengerparti útszakasz. A Türosz felőli részen található a vidék egyik legszebb és legtermékenyebb völgye, melyet a Joinville által is említett igen bővizű forrás öntöz, s amely szerepel az *Énekek énekében* (MONFRIN, **567**).

[517] Cukornád termesztése már az ókorban kimutatható, ebben az időben a Közel-Kelet és Szicília a legfontosabb termőterületek közé tartozik. Valamennyi változata az óvilágból származik, a földrajzi felfedezések – a közhiedelemmel ellentétben – csak a cukornád egyik nemes változatának széles körű megismerését és felhasználását segítik elő.

előadták neki a történteket, de a legátus azt mondta, hogy nem oldozhat föl az esküm alól, mert az érvényes, hiszen a lovag nagyon is megérdemelte, amit kapott. Ezekről a dolgokról pedig azért beszélek nektek, hogy a megalapozatlan eskütételtől mindig tartózkodjatok. Mert, amint a bölcs mondja: „Aki könnyen esküdözik, könnyen válik esküszegővé."

[Száztizenegyedik fejezet
A Belinas elleni hadjárat]

569 A következő napon a király elindult, hogy megszálljon Sur városa előtt, melyet a Bibliában Türosznak[518] hívnak. Ott a király magához hívta a sereg előkelő urait, és a tanácsukat kérte abban, hogy jó volna-e, ha elmenne és bevenné Belinas városát, mielőtt Szidónba *(Sayette)* megy. Mindannyian azon a véleményen voltunk, hogy az jó, ha a király embereket küld oda, de senki nem tanácsolta neki, hogy személyesen odamenjen; erről nagy nehezen lebeszélték. Az a döntés született, hogy Eu grófja megy és Philippe de Montfort úr, Sur ura, Gilles le Brun úr, Franciaország *connétable*-ja, Pierre Chambellan úr, a templomosok nagymestere és emberei, az ispotályosok nagymestere és emberei *(et son couvent),* valamint szerzetes testvérei *(frere)*.

570 Mikor leszállt az est, felfegyvereztük magunkat, és kevéssel napkelte után megérkeztünk egy síkságra, mely a Belinas[519] nevű város előtt fekszik, melyet az ősi Szentírás *(Escripture ancienne)*[520] Caesarea Philippiként említ. Ebben a városban ered egy forrás, melyet *Jour*nak hívnak; a város előtt fekvő síkságon pedig ered egy másik igen szép forrás, amelyet *Dan*nak hívnak; és az úgy van, hogy amikor ez a két patak, mely ebből a két forrásból ered, összefolyik, Jourdan[521] folyónak nevezik, melyben Istent megkeresztelték.

571 A templomosoknak, Eu grófjának, az ispotályosoknak és az ország ott lévő grófjainak egyetértésével azt a döntést hozták, hogy a király csapatteste (mely csapattesthez akkor én is tartoztam, mivel a király maga mellé vette azt a negyven lovagot, akik az én csapattestemben voltak), valamint Geoffroy de Sergines úr, a bátor lovag menjen a vár és a város közé; és hogy a helyi urak bal kéz felől mennek be a városba, az ispotályosok jobb kéz felől, a templomosok pedig egyenesen azon az úton mennek be a városba, melyen korábban jöttünk.

572 Megindultunk tehát, és addig mentünk, míg a város közelébe nem értünk, és azt találtuk, hogy a szaracénok, akik a városban voltak, szétverték a király katonáit, és kiűzték őket a városból. Amikor ezt láttam, odamentem azokhoz a derék harcosokhoz, akik Eu grófjával voltak, és azt mondtam nekik: „Urak, ha nem mennek oda, ahová nekünk parancsolták, a város és a vár közé, a szaracénok meg fogják ölni az embereinket, akik bementek a városba." Az odavezető út igen veszélyes volt, mert az a hely, ahová mennünk kellett, annyira veszélyes volt, hogy három száraz falon kellett átjutni, és a part olyan meredek volt, hogy a lovak alig tudtak állva maradni rajta; a halom pedig, ahová mennünk kellett, rengeteg török lovassal volt tele.

573 Miközben hozzájuk beszéltem, megláttam, hogy a gyalogosaink éppen bontják a falat. Mikor ezt láttam, azt mondtam azoknak, akikkel beszéltem, hogy a király csapattestének azt

---

[518] Türoszt (Tyr, arabul Szúr, ma: Libanon) a keresztesek 1124-ben foglalják el, és a jeruzsálemi király birtokaihoz csatolják. Türosz az egyetlen város, mely ellen tud állni Szaladinnak (1187, Conrad de Montferrat, a későbbi jeruzsálemi király vezetésével). A történet idejében ura Philippe de Montfort (1246–1270).

[519] Bánjász (ma: Izrael) régészeti lelőhely a szíriai határ közelében (az egykori Caesarea Philippi). A vízben gazdag hegyvidék (a Bibliából jól ismert, Szíria és Libanon között húzódó Hermon hegy) egyik forrása a Bánjász folyót táplálja, mely a Jordánba ömlik.

[520] Az Ótestamentum.

[521] A Jordán folyó nevének etimológiája megtalálható *Ernoul krónikájá*ban és Sevillai Szent Izidor *Etymologia* című művében (XIII, XXI) is (MONFRIN, **570**).

parancsolták, hogy menjen oda, ahol a törökök vannak, és mivel ezt parancsolták, én odamegyek. Elindultam, én és két lovagom, azok felé, akik a falat bontották; és azt láttam, hogy az egyik lovas katona megpróbált átjutni a falon, és a lova ráesett a testére. Ahogy ezt megláttam, leszálltam, és lovamat kötőféken tartottam. Mikor a törökök meglátták, hogy jövünk, Isten akarata szerint átengedték nekünk a helyet, ahová mennünk kellett. Arról a helyről, ahol a törökök voltak, egy meredek sziklafal húzódott egészen le a városig.

574 Amikor ott voltunk, és a törökök már elmentek, azok a szaracénok, akik a városban voltak, szétszóródtak, és ellenállás nélkül átadták a várost a mieinknek. Miközben ott voltam, a templomosok marsallja azt hallotta, hogy veszélyben vagyok, és fel is jött hozzám. Mialatt ott fenn voltam, azok a németek *(Les Alemans),*[522] akik Eu grófjának csapattestében voltak, utánam jöttek; és amikor látták a törököket, amint a vár felé menekülnek, mozgásba lendültek, hogy utánuk menjenek, én pedig azt mondtam nekik: „Urak, nem helyes, amit tesznek, mert ott vagyunk, ahová parancsoltak minket, önök pedig túlmennek a parancson."

[Száztizenkettedik fejezet
A veszély, melyben Joinville forog]

575 A várnak, mely a város fölött helyezkedik el, Subeibe[523] a neve, és jó fél mérföldnyire található, fönn a libanoni hegyek között; és a dombtetőt, mely felvezet a várhoz, hatalmas sziklák tarkítják, akkorák, mint egy-egy nagy láda. Amikor a németek látták, hogy értelmetlen az üldözés, elindultak visszafelé. Mikor a szaracénok ezt látták, gyalogosan rájuk vetették magukat, és a sziklák tetejéről óriási csapásokat mértek rájuk a buzogányaikkal, és lovaikról letépték a takarót.

576 Amikor katonáink, akik velünk voltak, látták a bajt, félni kezdtek; én pedig azt mondtam nekik, hogy ha elmennek, örökre kidobatom őket a király szolgálatából. És ők azt mondták nekem: „Urunk, számunkra nincs jó választás, mert ön lóháton ül, és el fog menekülni, mi pedig gyalog vagyunk, és minket meg fognak ölni a szaracénok." Erre azt mondtam nekik: „Urak, biztosítom önöket, hogy nem fogok elmenekülni, mert itt maradok gyalogosként önökkel együtt." Leszálltam, és elküldtem lovamat a templomosokkal, akik egy jó nyílpuskalövésnyivel hátrébb voltak.

577 Mialatt a németek visszafelé jöttek, a szaracénok egy nyílvesszővel eltalálták a nyakán egyik lovagomat, akit Jean de Bussynek hívtak; közvetlenül előttem holtan esett össze. Hugues d'Écot úr, akinek az unokaöccse volt, és aki igen derekasan helytállt a Szentföldön, azt mondta nekem: „Uram, jöjjön és segítsen nekünk, hogy unokaöcsémet lehozzuk!" – „Átkozott legyen – feleltem –, aki segít önnek ebben, mert anélkül mentek föl, hogy parancsot adtam volna; ha emiatt baj érte önöket, azt megérdemelték! Hozzák le a latrinába; én pedig addig innen nem mozdulok, amíg vissza nem jönnek értem!"

---

[522] A német (teuton) lovagrend *(Ordo Teutonicus, Deutscher Orden)* tagjai. A rendet ispotályos rendként alapítják Bréma és Lübeck városából a Szentföldre érkező szerzetesek, Akkon mellett (1190). III. Kelemen pápa elismeri őket (1191), majd 1197/98-ban katonai renddé szerveződnek, melyet III. Ince ismer el (1199). Címerük fehér alapon fekete kereszt. Nagymestereik IX. Lajos szentföldi tartózkodásának idején Günther von Wüllersleben (1249–1252) és Poppo von Osterna (1252–1256.) Egy időre a Magyar Királyságban is megtelepszenek (1211–1225), majd kiűzésüket követően Marienburg központtal a Baltikumban hoznak létre önálló államot.

[523] A Nimród-erőd (Kalaat-asz-Szubajba, ma: Izrael) Bánjász városának a Golán-fennsíkon található, igen jól megépített és felszerelt erődje azon a 800 m magas, nagyon nehezen megközelíthető hegyen áll, melyet a bibliai hagyomány szerint Nimród, a híres vadász lakott. A vár stratégiai fontosságú, a keresztes háborúk időszakában többször cserél gazdát, s mind a keresztények, mind a törökök (köztük Baibarsz) komoly erődítési munkálatokat végeznek rajta. Jelentőségét Akkon elestét követően veszíti el.

578 Amikor Jean de Valenciennes úr hírét vette, hogy nagy bajban vagyunk, Olivier de Termes-hez ment, és a langue d'oc[524] többi vezéréhez, és így szólt hozzájuk: „Urak, a király nevében kérem és parancsolom önöknek, hogy segítsenek nekem visszahozni a *sénéchal*t." Miközben így gyötrődött, odament hozzá Guillaume de Beaumont úr, és azt mondta neki: „Fölöslegesen gyötri magát, mert a *sénéchal* halott." És ő így válaszolt: „Akár a haláláról, akár az életéről, de hírt adok a királynak." Akkor elindult, és eljött hozzánk oda, ahová fölmentünk a hegyekbe; és amint elért hozzánk, üzent nekem, hogy menjek és beszéljek vele, s én így is tettem.

579 Akkor Olivier de Termes azt mondta nekem, hogy nagy veszélyben vagyunk ott, mert ha arra mennénk le, amerről fölmentünk, azt nem tudnánk nagy kockázat nélkül megtenni, mert a part nagyon rossz állapotban van, és a szaracénok igen gyorsan lehoznának onnan minket. „De ha hajlandó hinni nekem, veszteség nélkül kiszabadítom önöket." Én pedig azt mondtam neki, hogy magyarázza el, mit tervez, és én aszerint fogok cselekedni.

580 „Megmondom én – mondta –, miként fogunk megmenekülni. Elmegyünk – folytatta –, végig ezen a lejtőn, mintha Damaszkusz felé mennénk; és a szaracénok, akik ott vannak, azt fogják hinni, hogy hátulról akarjuk őket megtámadni. És amikor lenn leszünk a síkságon, megsarkantyúzzuk a lovainkat s a város körül megyünk, és a folyó túlsó partján leszünk, még mielőtt utolérhetnének bennünket. És még jelentős kárt is okozunk nekik, mert felgyújtjuk a kicsépelt búzát, mely a mező közepén van."

581 Úgy tettünk, ahogy leírta; és utasítása szerint nádakat vágtunk, melyekből furulyákat szoktak készíteni, ezekbe szenet rakatott, és a kicsépelt búza közé dugtuk őket; és így Isten biztonságban visszavezetett minket, Olivier de Termes tanácsainak köszönhetően. És tudjátok meg, hogy amikor a táborba érkeztünk, ahol az embereink voltak, egyiküket sem találtuk fegyverben, mert senki sem volt közöttük, aki ügyelt volna erre. Így aztán a következő napon visszamentünk Szidónba, ahol a király tartózkodott.

[Száztizenharmadik fejezet
Szent Lajos eltemeti a Szidónnál elesett kereszteseket. Joinville és Eu grófjának barátsága]

582 Azt találtuk, hogy a király személyesen temettette el azoknak a keresztényeknek a holttestét, akiket megöltek a szaracénok, ahogyan azt föntebb elmondtuk; és személyesen maga cipelte az oszlásnak indult és bűzlő holttesteket, hogy sírgödrökben elföldeljék őket, és nem fogta be az orrát, pedig a többiek befogták az orrukat. Mindenfelől munkásokat hozatott, és hozzálátott, hogy a várost magas falakkal és nagy tornyokkal erősítse meg. És amikor odaértünk a táborba, azt tapasztaltuk, hogy személyesen ő mérte ki számunkra azt a helyet, ahol lakni fogunk. Az én helyemet Eu grófé mellett jelölte ki, mivel tudta, hogy Eu grófja kedveli a társaságomat.

583 Elmesélem nektek, hogy milyen tréfákat űzött velünk Eu grófja. Építtettem egy házat, ahol én és a lovagjaim étkeztünk, nyitott ajtón jött be a világosság. Az ajtó Eu gróf felé nyílott; és ő, aki nagyon fortélyos volt, csináltatott egy kis hajítógépet, mellyel befelé lövöldözött; és kileste, hogy mikor ülünk az asztalnál, és a hajítógépét asztalunk felé irányította, majd lövetett vele, és a kupáinkat és poharainkat összetörte.

Voltak nálam tartalékban tyúkok és kappanok; valaki, nem tudom, hogy ki, adott a grófnak egy fiatal nőstény medvét, melyet ő beengedett a tyúkjaim közé; egy tucatot megölt

[524] Az eredetiben szereplő *corte laingue* kifejezés lehetséges olvasatát a kiadók *langue d'oc*ként adják meg (MONFRIN, 578). A középkorban használatos *Okszitánia* megjelölés helyett a „modern" *Languedoc* elnevezés korai felbukkanásának vagyunk tehát tanúi. Olivier de Termes és a lovagjai Toulouse grófságából érkeztek, és az albigensek elleni háború idején még a katharokkal szimpatizáló uraik oldalán harcoltak (lásd erről a 14. jegyzetet).

közülük, mielőtt bárki odaérhetett volna; az asszony pedig, aki őrizte őket, a guzsalyával ütötte a medvét.[525]

[Száztizennegyedik fejezet
A tatárok elfoglalják Bagdadot]

584 Mialatt a király Szidón városát erődítette, kereskedők jöttek a táborba, s elmesélték, hogy a tatárok királya elfoglalta Bagdad városát,[526] s foglyul ejtette a szaracénok apostolát, a város urát, akit Bagdad kalifájának hívtak.[527] A kereskedők beszámoltak arról is, hogy mi módon vették be a várost, s hogyan fogták el a kalifát. Ez pedig úgy történt, hogy amikor már a várost ostromolták, a tatár király azt az üzenetet küldte a kalifának, hogy szívesen összeházasítaná saját gyermekét az övével. A kalifának azt javasolták tanácsadói, hogy egyezzen bele a házasságba.

585 És akkor a tatárok királya azt üzente, hogy küldjön el hozzá negyven embert a tanácsadói közül, méghozzá a legtekintélyesebbeket, hogy a házasságkötés dolgában esküt tegyenek. A kalifa ezt meg is tette. A tatárok királya újabb üzenetet küldött, melyben azt kérte, hogy negyven legjobb és leggazdagabb emberét küldje el hozzá, a kalifa pedig ezt is megtette. Harmadszorra azt üzente, hogy kíséretének negyven legderekabb lovagját küldje hozzá, ami szintén megtörtént. Amikor a tatárok királya látta, hogy a város minden vezető ura nála van, úgy gondolta, hogy a városban maradt közkatonák vezető nélkül képtelenek lesznek a védekezésre.

Mind a százhúsz előkelő nemest lefejeztette, majd megostromolta és elfoglalta a várost, a kalifát pedig foglyul ejtette.

586 Hogy leplezze becstelenségét, és hogy a kalifát tegye felelőssé a város elfoglalása miatt, amit ő a fenti módon követett el, az elfogott kalifát egy vasketrecbe záratta, s addig éheztette, ameddig csak embert éheztetni lehetséges anélkül, hogy meghalna. Ekkor aztán megkérdezte tőle, hogy éhes-e. A kalifa azt felelte, hogy igen, ami nem is volt csoda. Akkor a tatár király egy drágaköves ékszerekkel megrakott nagy tálat vitetett elé, s így szólt hozzá: „Ismered ezeket az ékszereket?” A kalifa azt felelte, hogy igen: „Az enyéim voltak.” Megkérdezte azt is, hogy szereti-e őket, s ő erre is igennel válaszolt.

587 „Nos hát, mivel annyira szereted őket – mondta a tatár király –, akkor vedd el, amelyik tetszik, s edd meg!” A kalifa azt felelte erre, hogy azt nem tudja, mert egyik sem étel, hogy meg lehessen enni. Akkor így szólt a tatár király: „Most hát magad előtt láthatod, mi védelmezhetett volna meg. Mert ha a kincseidet (melyekkel most nem tudsz segíteni magadon) odaadtad volna a katonáidnak, ezzel biztosan megvédhetted volna magadat ellenünk a legnagyobb bajban, melyben valaha is voltál.”

[Száztizenötödik fejezet
Egy klerikusról, akit Joinville asszaszinnak néz]

588 Miközben a király Szidónt erősítette, hajnalban elmentem a miséjére; és azt mondta nekem, hogy várjam meg, mert ki akar lovagolni, s így is tettem. Mikor már kinn voltunk a mezőn, egy kis templom előtt haladtunk el, és lóháton ültünkben láttunk egy papot, aki éppen

---

[525] A különböző kéziratváltozatok e „sajátos humorú” történet többféle interpretációját teszik lehetővé. A kiadó által választott kompozíció a legvalószínűbb. (MONFRIN, **583**.)

[526] A tatárok királya Hülegü kán. Az itt következő történetet azonban a kereskedők 1253-ban még nem mesélhették Joinville-nek, mert Bagdad elfoglalására csak 1258-ban kerül majd sor. A Bagdad elleni támadás előre látható és várható volt; a történet több más korabeli nyugati forrásból (Marco Polo, Hayton, Guillaume de Nangis, *Estoire d'Eracles*) is megismerhető.

[527] Al-Musztaszim (1213–1258. február 20.) az Abbászida-dinasztia utolsó kalifája (1242–). Kínhalála előtt végig kell néznie Bagdad elpusztítását és családja kiirtását.

misét mondott. A király elmondta nekem, hogy ezt a templomot annak a csodának a tiszteletére építették, melyet Isten tett, amikor kiűzte az ördögöt az özvegyasszony leányának testéből; és azt mondta, hogy ha akarom, meghallgatja ott a misét, melyet a pap elkezdett; én pedig azt mondtam, hogy számomra jónak tűnik, ha így cselekszünk.

589 Amikor a békeköszöntésre *(la pez)*[528] került a sor, láttam, hogy a klerikus, aki a misénél segédkezett, magas, fekete, sovány és torzonborz ember, és attól féltem, lehet, hogy ő egy asszaszin, egy gonosz ember, és ha odaviszi a királynak a béke jelét, meggyilkolhatja a királyt. Odamentem és elvettem a klerikustól a béke jelét, és odavittem a királynak. Miután véget ért a mise, és felszálltunk lovainkra, a mezőn találkoztunk a legátussal; a király közelebb ment hozzá, és engem is odahívott, majd így szólt a legátushoz: „Panaszt teszek önnél a *sénéchal*ra, aki odahozta nekem a béke jelét, és aki nem akarta, hogy az a szegény klerikus hozza oda nekem."

590 Én pedig elmondtam a legátusnak, hogy miért cselekedtem így, és a legátus azt mondta, hogy nagyon helyesen tettem; a király pedig azt felelte: „Igazán nem." Nagy vita lett kettejük között, én pedig nyugton maradtam. És ezt az esetet azért meséltem el nektek, hogy lássátok nagy alázatosságát.

A csodáról, melyet Isten az özvegyasszony leányával tett, szó van az Evangéliumban, mely azt mondja, hogy Isten, amikor a csodát tette, *in parte Tyri et Syndonis* volt,[529] mert abban az időben Surt, melyet említettem nektek, Türosznak hívták; Sayette városát pedig, melyről fentebb beszéltem nektek, Szidónnak.

[Száztizenhatodik fejezet
Trapezunt urának küldöttei; a királynő megérkezése Szidónba]

591 Miközben a király Szidón erődítését végezte, követek érkeztek, akiket egy Görögország távoli részeiben uralkodó, magát Nagy Komnénosznak *(le grant Commenie)*[530] és Trapezunt

---

[528] A békeköszöntés a katolikus mise liturgiája szerint a Miatyánk után és a kenyértörés előtt hangzik el. Krisztus kínszenvedése előtti gesztusát, illetve szavait idézi: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek." A rituális csók az oltáron jelen lévő Krisztus csókját idézi: a békeköszöntéskor a szertartást vező pap vagy segítői felmutatják csókra a misekönyvet vagy az evangéliumot, illetve a 13. század közepétől erre a célra egy kis táblát (csóktábla) használnak, mely többnyire a keresztre feszítést ábrázolja. (MONFRIN, **589**.) A helyzet valóban alkalmas arra, hogy e gesztusok során valaki ellen merényletet kövessenek el.

[529] Máté evangéliuma (15,21–28) egy „kánaáni asszony" leányáról szól, aki kérlelte a „Tirusz és Szidon vidékére" visszavonult Krisztust, hogy szabadítsa meg leányát a gonosz lélektől. Krisztus előbb elutasítja („Küldetésem csak Izrael házának elveszett juhaihoz szól"), de végül teljesíti óhaját: „Asszony, nagy a hited. Legyen hát akaratod szerint!" A jelenet egyik fontos üzenete az, hogy bár az asszony *nem zsidó,* Krisztus jótevő hatalma rá is kiterjedhet, ha erős a hite őbenne. A bibliai történet tehát valóban ott játszódhatott le, ahol a király és Joinville a fentebb említett templomi misén részt vett.

[530] I. Manuél Komnénosz (Nagy Komnénosz, I. Manuél Megasz Komnénosz; 1218–1263), Trapezunt császára (1238–). Az ikoniumi szultán oldalán harcol a mongolok ellen, és vereséget szenved (Köszedág, 1243), majd országa mongol fennhatóság alá kerül. Később az ország kedvező földrajzi fekvése és a bekövetkezett hatalmi változások miatt (Bagdad Hülegü általi elfoglalása, 1258) profitálni tud a kereskedelem föllendüléséből. Manuél a bizánci császárok örökösének tekinti magát, erről csak harmadik fia, II. Jóannész mond majd le 1282-ben, egy VIII. Mihály konstantinápolyi latin császárral kötött egyezmény keretében. A francia királlyal 1253-ban veszi föl a kapcsolatot, a szeldzsuk törökökkel és a Nikaiai Császársággal szemben reméli a segítségüket. Lajos – amint látjuk – a Konstantinápolyi Latin Császárság felé irányítja, melyet 1261-ben Palaiologosz Mihály *de facto* fölszámol. Kedvezően alakul a helyzet utódai számára is, mert Hülegü halálával (1265) a mongol fennhatóság megszűnik. A francia királlyal való kapcsolatkeresésnek nem lesz folytatása.

(Trafentesi)[531] urának nevező nagyúr küldött hozzá. A királynak különféle ékszereket és ajándékokat hoztak. Többek között hoztak a királynak olyan szarvíjakat *(ars de cor),* melyeknek a bevágásos végeit be lehetett csavarni az íjba, s amikor onnan kivették, akkor látszott, hogy kívül igen élesek, és hogy milyen jól megcsinálták őket.[532]

592 Azt kérték a királytól, hogy uruknak küldjön el egy udvarához tartozó ifjú hölgyet, akit ő szívesen fogadna asszonyává. És a király azt válaszolta, hogy a tengerentúlra nem hozott magával ilyeneket, és azt tanácsolta, hogy menjen Konstantinápolyba, az ottani császárhoz,[533] aki a király unokatestvére volt, és tőle kérje azt, hogy uruknak adjon asszonyt, aki a királyhoz és az ő rokonságához tartozik. A király azért cselekedte ezt, hogy a császárnak szerezzen egy nagy hatalmú szövetségest Vatache[534] ellen, aki akkor a görögök császára volt.

593 Margit királyné, aki nemrégiben épült föl Blanche úrnő[535] születéséből, akit Jaffában hozott a világra, megérkezett Szidónba, mivelhogy tengeri úton érkezett. Amint meghallottam, hogy megérkezett, felkeltem a király előtt ültömből, eléje mentem és a kastélyba vezettem.

594 S mikor visszatértem a királyhoz, aki kápolnájában tartózkodott, megkérdezte tőlem, hogy a királyné és a gyermekek jó egészségben vannak-e; s erre én azt válaszoltam, hogy igen. És akkor azt mondta nekem: „Tudtam, amikor fölemelkedett előttem, hogy a királyné elé megy; és ezért várattam meg a szentbeszéddel." S azért mondom ezt, mert már akkor öt esztendeje voltam mellette, és ő még soha nem beszélt sem a királynéról, sem pedig a gyermekeiről, s legalábbis ahogy én hallottam, másoknak sem; és ez nem volt helyes dolog, gondolom én, hogy valaki ennyire idegenként viselkedjen feleségével s gyermekeivel szemben.

[Száztizenhetedik fejezet
Egy szegény lovagról és négy fiáról]

595 Mindenszentek napján[536] meghívtam a tábor összes előkelő emberét a házamba, mely a tengerparton volt. És akkor hajón érkezett egy szegény lovag a feleségével és négy fiával. Meghívtam őket enni a házamba. S miután ettünk, odafordultam a nálam lévő előkelő személyiségekhez, és a következőket mondtam: „Adjunk nagy alamizsnát, és vegyük le ennek az embernek a válláról a gyermekei terhét! és mindenki fogja a magáét, s én is magamra vállalom

---

[531] A Trapezunti Császárság (1204–1461) Kis-Ázsia északnyugati részén, a Fekete-tenger déli partján húzódik a Kaukázusig, illetve Grúziáig (egy időben a Krím félsziget partvidéki területeit is birtokolja). Alapítója I. Alexiosz Komnénosz (Megasz Komnénosz Alexiosz; 1182–1222), Trapezunt császára (1204–). Fővárosa a Kr. e. 8. században alapított Trapezunt (Trapezund, Trébisonde, ma: Trabzon, Törökország). Kezdetben a Grúz Királyság (melynek uralkodóihoz a trapezunti császári dinasztiát családi kapcsolatok fűzik) vazallus országa. Noha viszonylag kicsiny állam (4-5000 lakosa van), uralkodóinak becsvágyát jól mutatja az általuk rendszeresen használt *Megasz* név). A Trapezunti Császárság a Bizánci Birodalom egyik legstabilabb (leghosszabb ideig működő) utódállama marad, ami elsősorban ügyes politikájának és diplomáciájának köszönhető.

[532] Eszerint a „szarv-íj" vagy „agancsíj" *(ars de cor)* egy különös és elmés kidolgozású reflexíj, szépmívű fegyver, melyet a leírás alapján összerakható íjként képzelnek el. Csavaros (a markolatba becsavarható) szárai késben végződnek, tehát kicsavarva egy esetleges közelharc szükségleteihez idomulva, két rövid pengéjű karddá változva járulhatnak hozzá a harc (vagy merénylet) sikeréhez. (MONFRIN, **591**.) Ha az interpretáció helyes, ez a megoldás igen komoly technikai tudást (rendkívüli pontosságú csavarmenet-illeszkedést) tételez föl a készítők részéről, ugyanakkkor viszont csökkentheti a reflexíj erejét.

[533] II. Balduin konstantinápolyi latin császárhoz, lásd róla a 455. jegyzetet.

[534] III. Jóannész Vatatzészről lásd a 457. jegyzetet.

[535] Margit és IX. Lajos leánya (1253. október–1320. június 17. vagy 1322. június 7.). Volt korábban egy azonos nevű nővére, aki alig három évet élt (1240. július 2.–1243. április 29.).

[536] 1253. november 1-jén.

egyiküket!" Mindenki vállalt egy gyermeket, s szinte verekedtek, hogy megkapják. S mikor a szegény lovag és felesége ezt látták, zokogni kezdtek a boldogságtól.

596 Nos, úgy esett, hogy amikor Eu grófja visszatért a király palotájából, ahol evett, meglátogatta azokat az előkelő személyiségeket, akik a házamban voltak, és elvette tőlem a nálam lévő gyermeket, aki tizenkét esztendős lehetett, és aki oly jól és hűségesen szolgálta a grófot, hogy amikor visszatértünk Franciaországba, a gróf kiházasította és lovaggá tette. És valahány alkalommal, amikor ott voltam, ahol a gróf is, mindig nehezen vált meg tőlem, és azt mondta: „Jó uram, az Isten fizesse meg önnek, mert ön volt az, aki engem erre a tisztességre juttatott!" Ami pedig a másik három fivérét illeti, nem tudom, hogy velük mi történhetett.

[Száztizennyolcadik fejezet
Joinville zarándoklata; a királyné megvető viselkedése; a csodálatos kő]

597 Kérleltem a királyt, hogy engedjen elmenni zarándoklatra a Tortosában *(Tortouze)*[537] lévő Miasszonyunk kegyhelyhez, mely igen nagy zarándoklat, mert ott található a legelső oltár a földön, melyet Isten Anyjának tiszteletére[538] emeltek; a Miasszonyunk ott számos nagy csodát tett. Többek között volt ott egyszer egy megszállott, akinek a testébe költözött az ördög. Amikor a barátai, akik magukkal vitték oda, és Isten Anyját kérték, hogy adja vissza egészségét, a benne lévő sátán ezt válaszolta: „A Miasszonyunk nincs itt, mert elment Egyiptomba, hogy segítsen Franciaország királyának és a keresztényeknek, akik ma érkeznek az országba, ők gyalogszerrel, a lovon lévő pogányok ellen."

598 Még azon a napon a csodát írásba foglalták és elvitték a legátushoz, aki maga mondta el ezt nekem. És legyetek biztosak abban, hogy a Szűz segített bennünket; s még többet is segített volna, ha nem keltettük volna föl az ő és Fia haragját, amint azt korábban elmondtam.

599 A király megadta nekem az engedélyt, hogy odamenjek, és nagy bizalmasan azt mondta, vásároljak neki száz vég *camelin*szövetet, különböző színekben, hogy aztán a kordás barátoknak adhassa, amint hazatérünk Franciaországba. Szívem akkor megnyugodott, mert gondoltam, hogy ez rövidesen bekövetkezik. Amikor Tripoliba érkeztünk, lovagjaim megkérdezték, hogy mit akarok csinálni ezekkel a szövetekkel, s hogy azt mondjam meg nekik. „Talán – mondtam – loptam, hogy aztán majd nyerjek rajta."

600 Antiochia fejedelme,[539] akit Isten oldozzon fel, a tőle telhető legjobb fogadtatásban részesített, és a legnagyobb tisztességet tanúsította irányunkban, s nagy adományokat kaptunk volna tőle, én és lovagjaim, ha elfogadtuk volna. De nem akartunk semmit elfogadni, csupán az

---

[537] Tortosa (Tartous, Dertusa, ma: Tartúsz, Szíria) Tripolisztól 80 km-re fekvő város, Tripoliszi grófság része, a keresztesek egyik első foglalása (Raymond de Saint-Gilles, 1102. április 21.). A föníciai, illetve bizánci alapokra épült város később rendkívüli stratégiai fontosságú erődítményegyüttessé épül ki, és biztosítja a Ciprus és a Szentföld közötti tengeri kapcsolatot. Az erődítmény 1169-től a templomosok egyik legfontosabb bázisa, donjonja képes volt ellenállni Szaladin (1188), majd Baibarsz (1270) támadásainak is. Akkon ostromát követően utolsóként adják föl (1291. augusztus 3.), de az utolsó templomosok csak később (1302) hagyják el a várat. Az erőd a szíriai frank építészet egyik legjelentősebb központja. (Ma már csak a romjai vannak meg.) Joinville számára ez az utazás Szidóntól indulva mintegy kétszáz kilométer megtételével jár.

[538] A tortosai Miasszonyunk-oltár az egyik legjelentősebb szentföldi kegyhely és búcsújáró hely, melynek emlékét és oltárát egy bizánci időszakból származó építmény őrzi. Az eredeti oltárt a hagyomány szerint Szent Péter apostol emeltette Szűz Mária tiszteletére, s ikonját maga Szent Lukács festette. A korábbi Mária-oltárt magában foglaló Notre-Dame-katedrális, a szentföldi frank jelenlét egyik legkiemelkedőbb építészeti emléke 1123-ban épült.

[539] VI. (Szép) Bohémond de Poitiers, lásd róla 476. jegyzetet.

ereklyéket,[540] melyeket elvittem a királynak a *camelin*szövetekkel együtt, melyeket az ő számára vásároltam.

601 Ezen túlmenően elküldtem a királyné asszonynak négy vég *camelin*szövetet. A lovag, aki elvitte hozzá, fehér lepedőbe burkolta be. Amikor a királyné látta őt belépni a szobába, ahol ő volt, letérdelt előtte, és a lovag pedig őelőtte. És a királyné ezt mondta: „Keljen föl, lovag uram; önnek nem kell letérdelnie, önnek, aki ereklyék hordozója!" Mire a lovag azt válaszolta, hogy „Úrnőm, ezek nem ereklyék, hanem *camelin*szövet darabok, melyeket az én uram küld önnek." Amint a királyné ezt meghallotta, s a vele együtt lévő úrhölgyek is, nevetni kezdtek; és a királyné ezt mondta a lovagomnak: „Mondja meg urának, hogy legyen ez a nap átkozott az ő számára, mivel letérdeltetett egy csomag *camelin*szövet előtt!"

602 Miközben a király Szidónban tartózkodott, hoztak neki egy olyan követ, mely pikelyszerűen repedt meg, s a világon ez volt a legcsodálatosabb. Mert amikor egy pikkelyt megemeltünk, a két kő között előtűnt egy tengeri hal formája. A hal kőből volt, de semmi nem hiányzott a formájából, sem a szemei, sem a szálkája, sem a színe, sem semmi más dolog, amitől ne lett volna olyan, mintha élne. A király adott nekem egy követ, és én találtam benne egy barna színű compót *(tanche),* amely pontosan olyan volt, mint amilyennek egy compónak lennie kell.[541]

[Száztizenkilencedik fejezet
A király értesül anyja haláláról. Blanka királyné kemény viselkedése Margit királynéval szemben]

603 Szidónban érte a királyt a hír, hogy anyja meghalt.[542] Urunk oly mélyen gyászolta őt, hogy két napig szólni sem lehetett hozzá. Azután az egyik szolgáját értem küldte. Amint megérkeztem a szobájába, ahol teljesen egyedül találtam, meglátott, kitárta felém a karjait, s így szólt: „Ah, *sénéchal,* elvesztettem anyámat!"

604 „Uram – mondtam –, én ezen nem lepődöm meg, hiszen egyszer meg kellett halnia. Azon viszont csodálkozom, hogy ön, aki bölcs férfiú, ily nagy gyászba merült. Hisz tudja ön is, hogy a bölcs azt mondja: bármilyen nagy bánat nyomja is az ember szívét, nem szabad annak meglátszani az arcán, mert aki a fájdalmát kimutatja, megörvendezteti ellenségeit, s szomorúságot okoz a barátainak." Sok nagyon szép misét mondatott ezután anyjáért a király a tengerentúlon, majd pedig egy teherhordó állatot rakatott meg a templomoknak címzett levelekkel, melyekben azt kérte, hogy imádkozzanak anyja lelki üdvéért, és hazaküldte Franciaországba.

---

[540] Feltételezik, hogy a szóban forgó ereklyéket Joinville haza is tudta vinni. Amikor 1277-ben a Szent Lőrinc-káptalantól 40 tours-i livre-et kölcsönöz, a zálogként megjelölt tárgyak között szerepel egy Szent György- és egy Szent István-ereklye, valamint az anthiochiai születésű Aranyszájú Szent János egy ereklyéje; végrendeletében pedig Joinville a Szent Lőrinc-káptalanra hagy egy olyan Szent István-ereklyét, „melyet Antiochia fejedelme adott nekem". (MONFRIN, XIV–XV.)

[541] Az e tengeri fossziliákat tartalmazó kőzetek lelőhelye Bejrúttól északra található. Az ezüstös tengeri compó *(Phycis blennoides Brünn)* a villás tőkehalak csoportjába tartozó, 40-50 cm-re megnövő, ízletes húsú hal. A mélyebb vizeket kedvelő, az Atlanti-óceán partvidékén és a Mediterraneumban is elterjedt, de meglehetősen rejtőzködő, díszes fajta, háta ezüstszürke, hasa ezüstös, úszóin barna foltok vannak.

[542] Kasztíliai Blanka 1252. november 27-én, Melunben halt meg. Erről Lajos korábban, még jaffai tartózkodása idején értesül. Eléggé nehezen képzelhető el, hogy egy ilyen fontos hír csaknem nyolc hónappal később érkezett volna el a királyhoz.

605 Aztán odajött hozzám Marie de Vertus,[543] ez a nagyon jó és nagyon szent asszony, s elmondta nekem, hogy a királyné igen mély gyászban van; s arra kért, menjek el hozzá, s nyújtsak vigaszt neki; ahogy odaértem, s megláttam, hogy sír, azt mondtam neki, hogy valóban igazat szólt, aki azt állította, hogy nem szabad hinni az asszonyoknak. „Mert hiszen az az asszony halt meg, kit ön a legjobban gyűlölt, s most mégis ennyire gyászolja!" Erre azt mondta, hogy nem miatta sír, hanem azért, mert a király oly nagy fájdalmat érez gyászában, s a leánya[544] miatt (aki azóta Navarra királynéja lett), aki most férfiak felügyelete alatt maradt.

606 Blanka királyné oly keményen bánt Margit királynéval, hogy ha csak tehette, nem engedte, hogy fia a felesége társaságában legyen, csak este, amikor aludni mentek. A király s a királyné legjobban a pontoise-i palotában[545] szeretett lakni, mert ott a király hálószobája a királyné szobája fölött volt.

607 Úgy szervezték meg a dolgot, hogy a csigalépcsőn beszélgettek egymással, mely a két szobát összekötötte. Ha az ajtónállók meglátták, hogy az anyakirályné közeledik fia hálószobája felé, a megállapodásnak megfelelően kopogtattak botjukkal az ajtón, s erre a király leszaladt a szobájába, hogy anyja ott találja a helyén; hasonlóképpen Margit királyné szobája előtt is ugyanígy tettek az ajtónállók, ha Blanka királyné arra járt, hogy menyét biztosan a szobájában lelje.

608 Egy alkalommal a király a hitvese mellett tartózkodott, aki halálos veszedelemben forgott egy sérülés következtében, melyet szülés közben szerzett. Megjelent ekkor Blanka királyné, fiát kézen fogta, s azt mondta neki: „Jöjjön el innen, nincs itt semmi keresnivalója!" Mikor a királyné látta, hogy a királyt anyja elviszi, így kiáltott föl: „Ó, jaj, hát nem engedi, hogy uramat lássam, sem holtan, sem elevenen!" Ájultan esett össze, s mindenki azt hitte, hogy meghalt; és a király, aki szintén úgy hitte, hogy halálán van, visszament hozzá; s bizony csak nagy nehezen tudták a királynét életre kelteni.

[Százhuszadik fejezet
A király elhatározza, hogy visszatér Franciaországba. Joinville és a legátus beszélgetése]

609 Amikor Szidón városának erődítése majdnem befejeződött, a király több körmenetet rendezett a táborban, s minden körmenet végén a pápai legátussal imádkoznia kellett, hogy Isten rendezze el óhaja szerint a király dolgait, hogy úgy cselekedhessen, amint az Istennek leginkább tetsző, akár visszatér Franciaországba, akár ott marad.

610 Miután a körmenetek befejeződtek, a király onnan, ahol éppen az ország előkelő uraival együtt ültem, egy kis udvarba hívott, s nekik háttal leültetett. Akkor így szólt hozzám a legátus: „*Sénéchal,* a király igen elégedett az ön szolgálataival, és nagyon szívesen munkálkodna azon, hogy önnek további hasznot és dicsőséget szerezzen. S hogy megnyugtassa az ön szívét – tette hozzá –, engem kért arra, hogy mondjam meg önnek: már megtette az előkészületeket, hogy a közelgő húsvétkor Franciaországba induljon." Én pedig erre így válaszoltam: „Engedje Isten, hogy urunk akarata teljesüljön!"

611 Ezután a legátus felállt, s megkért, hogy kísérjem őt el a szállásáig, amit meg is tettem. Majd különvonult és bezárkózott velem az öltözőjébe, kezeimet két keze közé fogta, s hangos

---

[543] Vertus (ma: Marne megye, Champagne-Ardenne) a champagne-i grófok birtoka, kolostora 11. századi alapítású. A szóban forgó Marie valószínűleg innen származott; más forrásból nincs róla adat.

[544] Izabella, lásd róla a 34. jegyzetet.

[545] Pontoise (ma: Val-d'Oise megye, Île-de-France) fontos átkelőhely az Oise *(Pont l'Ose)* partján, Normandia és Pikárdia határán. A város a 12–13. században éli fénykorát, a 12. század elején (1103–1122 között) épült várkastélya királyi rezidencia, a Capeting uralkodók, II. Fülöp Ágost, különösen pedig Szent Lajos egyik kedvelt tartózkodási helye. Kasztíliai Blanka a folyó túlsó partján alapítja és építteti meg Maubuisson apátságát (1241), amelyben ciszterciéket telepít le (1244), majd 1252-ben ide temetkezik.

zokogásban tört ki. Mikor ismét képes volt megszólalni, ezt mondta: „*Sénéchal,* nagyon boldog vagyok, s hálát adok Istennek, hogy a király, ön és a többi zarándokok megmenekülnek a veszélytől, melyben mind forogtak ezen a földön; ugyanakkor nagy szomorúság tölti el a szívemet, mert itt kell hagynom az önök megszentelt társaságát, s vissza kell térnem a római udvarba az ott lebzselő sok becstelen ember közé.

612 De most elárulom önnek, mit szándékozom tenni. Az a tervem, hogy itt maradok még egy esztendővel tovább, mint önök, s az összes maradék pénzemet elköltöm Akkon külső elővárosának erődítésére, miáltal egész nyilvánvalóan megmutathatom nekik, hogy innen nem kívánok pénzt hazavinni magammal; így aztán majd nem fognak velem törődni."

613 Meséltem egyszer a legátusnak két bűnről, melyeket az egyik lelkészem mesélt nekem, ő pedig így válaszolt: „Nincs senki, aki annyi Akkonban elkövetett ocsmány bűnt ismerne, mint én. Istennek ezért bosszút kell állnia rajtuk, mégpedig úgy, hogy Akkon városát lakóinak vére mossa majd, s hogy utánuk más emberek jöjjenek, kik ismét be fogják népesíteni e vidéket." A bölcs és erényes *(prudomme)* férfiú próféciája részben beteljesedett, minthogy a várost már valóban áztatja lakóinak vére, de azok még nem jöttek el, akiknek benne kellene lakniuk. Isten jó embereket küld majd oda, s olyanokat, akik az ő akarata szerint valók![546]

[Százhuszonegyedik fejezet
Joinville a királynét Türoszba kíséri. A király hajóra száll]

614 Ezek után magához hívatott a király, s megparancsolta, hogy fegyverezzem fel magamat és lovagjaimat. Megkérdeztem tőle, hogy miért, ő pedig azt felelte, hogy el kell kísérnem a királynét és gyermekeit Türoszba, ami onnan hét mérföldnyire feküdt. Nem mondtam semmit erre, pedig a parancsa igen kockázatos volt, mivel akkor nem volt sem fegyverszünet, sem béke sem az egyiptomiakkal, sem pedig a damaszkusziakkal. Istennek hála, mindnyájan épségben, még az est leszálltakor odaértünk, pedig két ízben is meg kellett állnunk ellenségeink földjén, hogy tüzet rakjunk s ennivalót készítsünk, de főleg azért, hogy megetethessék és megszoptathassák a kisdedeket.

615 Mikor a király útnak indult Szidón városából, melyet nagy falakkal és hatalmas tornyokkal erődített, s kívül-belül mély árkokkal vétetett körül, az ország pátriárkája és bárói elébe járultak, s a következő szavakat intézték hozzá:

616 „Jó urunk, megerődítette Szidón és Caesarea városát, ugyanúgy, ahogy Jaffa várát is, ami nagy hasznára van a Szentföldnek; Akkon városát szintén erős falakkal és tornyokkal vette körül. Felséges urunk, tanácsot tartottunk magunk között, s nem látjuk, hogy bármilyen további haszonnal járna a Jeruzsálemi Királyság számára, ha továbbra is itt maradna. Ezért azt javasoljuk és tanácsoljuk önnek, hogy menjen Akkonba a következő nagyböjtkor, s ott készítse elő az utazásokat, hogy húsvét után visszatérhessen Franciaországba." A pátriárka és a bárók tanácsa szerint útra kelt a király Szidónból, s megérkezett Türoszba, ahol a királyné is tartózkodott, s ahonnan aztán a nagyböjt[547] elején Akkonba mentünk.

617 A király az egész nagyböjtöt hajóinak rendbehozatalával töltötte, hogy bizton visszatérhessen velük Franciaországba. A tizenhárom hajót és gályát előkészítették, így húsvét után, Szent Márk napjának előestéjén[548] a király s a királyné hajóra szállt, s jó széllel indulhattunk útnak. Szent Márk napján azt mondta a király, hogy ő is azon a napon született.[549]

---

[546] Joinville nyilvánvalóan Akkon ostromára és elestére (1291. április 5.–május 28.) utal. A várost a mamelukok al-Asraf Halil (Khalíl) vezetésével elfoglalják, és szörnyű mészárlást rendeznek.

[547] A nagyböjt 1254-ben február 25-én kezdődik.

[548] 1254. április 24-én.

[549] A hazafelé vezető út első napja tehát éppen a király negyvenedik születésnapjára, 1254. április 25-re esik.

Én pedig azt mondtam neki: úgy is mondhatja most már, hogy ezen a napon született újjá, mert valóban újjászületett, amikor erről a veszedelmes helyről megmenekült.

[Százhuszonkettedik fejezet
A király hajója homokzátonynak ütközik]

618 Szombaton[550] megpillantottuk Ciprus szigetét, s rajta egy hegyet, melyet a Kereszt hegyének[551] neveznek. Azon a szombaton köd képződött, s a szárazföldről leszállt a tenger fölé, ezért aztán a hajósaink, mivel a hegyet a ködfelhő fölött látták, azt hitték, hogy távolabb vagyunk Ciprus szigetétől, mint valójában voltunk. Így tehát nagy merészen haladtak előre, minek következtében a hajónk nekiütközött egy homokzátonynak a tengerben. Mindazonáltal, ha nem találjuk ott ezt a kis homokzátonyt, s nem megyünk neki, akkor egyenesen a víz alatt lévő szikláknak csapódtunk volna, ahol a hajónk bizonyára darabokra törik, mi pedig mindannyian hajótörést szenvedünk s vízbe fulladunk.

619 Amint zátonyra futottunk, hangos kiáltások szálltak fel a hajóról, mert mindenki azt kiáltotta: „Ó, jaj!” Mind a hajósok, mind a többiek kezükkel hadonásztak, mert mindenki attól félt, hogy a vízbe fullad. Ahogy meghallottam, hogy mi történik, felkeltem ágyamról, ahol addig nyugton feküdtem, s a hajósokkal együtt a hajóbástyára mentem. Épp mikor odaértem, Raymond testvér, aki templomos lovag s a hajósok vezetője volt, így szólt az egyik szolgájához: „Dobd be a mélységmérődet!” A szolga így is cselekedett, s amint bedobta, máris felkiáltott: „Ó, jaj, megfeneklettünk!” Ennek hallatán Raymond testvér derékig leszaggatta a ruháját, s a szakállát kezdte tépni, miközben így kiáltozott: „Jaj nekem, jaj nekem!”

620 Ebben a pillanatban az egyik lovagom, név szerint Jean de Monson, a Szent Mihály-apátság apátjának, Guillaume-nak az apja,[552] nagy szívességet tett nekem: egyetlen szó nélkül odahozta nekem az egyik prémmel bélelt köpenyemet, s a hátamra dobta, mert nem volt rajtam más, csak a zubbonyom. Így kiáltottam felé: „Mit érek a köpennyel, amit hoztál, amikor mindnyájan vízbe fulladunk?” Ő pedig így válaszolt: „Lelkemre mondom, uram, szívesebben venném, hogy mind megfulladjunk, mint hogy a hidegtől olyan betegséget kapj, amibe belepusztulhatsz.”

621 A hajósok azt kiáltották: „Egy gályát ide, hogy felvegye a királyt!” De urunk négy gályája közül egy sem akadt, mely közelebb mert volna jönni, amit jól is tettek, hiszen legalább nyolcszáz ember volt a hajónkon, akik, hogy mentsék életüket, mind átugrottak volna a gályákra, s így azokat legott elsüllyesztették volna.

622 Az a hajós, akinél a mélységmérő volt, még egyszer bedobta a vízbe, majd újra odament Raymond testvérhez, s megmondta neki, hogy a hajó törzse már nem éri a földet. Erre Raymond testvér tüstént a királyhoz indult, hogy ezt közölje vele. A király már ekkor a hajóhídon, a Mi

---

[550] Április 25-én.

[551] Szemben Monfrin állításával (MONFRIN, **618**), a Kereszt hegye jól azonosítható: a Larnacai-öböl fölé magasló hegy onnan kapta nevét, hogy Nagy Konstantin anyja, Szent Ilona (247/250–329/30) szentföldi útjáról visszatérőben (327) a magával hozott Szent Kereszt-ereklye tiszteletére a 668 m magas hegytetőn monostort emeltetett (Sztavrovuníu-monostor), melyben bazilita szerzetesek telepedtek meg. A Ciprusi Királyság időszakában a monostor a bencések felügyelete alá kerül. (Az ortodox egyház a 17. századtól felügyeli ismét. A monostorban ma is található egy faragott kereszt, mely a hagyomány szerint tartalmazza Krisztus keresztjének egy darabját.)

[552] Jean de Monson, Joinville egyik lovagja a Thiérache vidéki Saint-Michel-apátság abbéjának, Guillaume-nak az apja. A megjegyzés arra utal, hogy Joinville később is kapcsolatban maradt vele. A Soissons közelében lévő Saint-Michelben (ma: Aisne megye, Pikárdia) ír szerzetesek által alapított (693), majd tovább épített (945), fénykorát a 12. századtól élő bencés apátság fontos szellemi központ volt.

Urunk teste előtt feküdt arccal a földre borulva, karjait kereszt alakba kitárva, mezítláb, csapzott hajjal, egy szál zubbonyban, mint aki felkészült arra, hogy a vízbe fog fulladni.

Amint megvirradt, megpillantottuk magunk előtt a sziklát, amelynek nekiütköztünk volna, ha a hajó nem fut rá előbb a homokzátonyra.

[Százhuszonharmadik fejezet
A király nem hajlandó elhagyni a hajóját]

623 Másnap a király elküldetett a hajók főrévészéért *(mestresnotionniers),* aki négy búvárt küldött a tenger fenekére, akik a vízbe merültek. S amint visszatértek a felszínre, a király és a főrévész külön-külön hallgatták meg őket, úgy, hogy az egyik búvár nem tudta, mit mondott a másik. Mindazonáltal a négy búvártól megtudtuk, hogy amikor a hajó a homokpadot súrolta, a homok jól letépett négy ölnyit a fából, amit a hajó készítéséhez használtak.

624 Akkor a király odaszólította a főrévészt, és előttünk megkérdezte, hogy mi a véleménye az ütközésről, mely a hajót érte. Beszéltek külön is egymással, és azt tanácsolták a királynak, hogy hagyja el a hajót és szálljon át egy másikra.

625 „S azért adjuk önnek ezt a tanácsot, mondták, mert teljes bizonyossággal úgy látjuk, hogy hajójuk teljes faszerkezete elmozdult, s ezért attól kell tartani, hogy ha kijut a nyílt tengerre, nem bírja majd elviselni a hullámok lökését, és darabokra hullik szét. Mert egy hasonló eset már történt, amikor önök eljöttek Franciaországból; egy hajó éppen így megfeneklett, és amikor kiment a nyílt tengerre, nem tudott ellenállni a hullámok erejének, hanem eltört, s mindenki, aki a hajón volt, a vízbe veszett, egy asszony és a gyermeke kivételével, akik a hajó egy darabjába kapaszkodva menekültek meg." És én tanúsíthatom, hogy igazat beszéltek, mert láttam Joigny grófjának házában, Jaffa városában az asszonyt és a gyermeket, akit a gróf Isten iránti szeretetből táplálékkal látott el.

626 Akkor a király megkérte Pierre Chambellan urat, Gilles le Brun urat, Franciaország *connétable*-ját, Gervaise d'Escrennes[553] urat, a király főszakácsát *(maistre queu le roy),* Nicosia archidiakónusát *(Arcedyacre de Nicocy),*[554] aki a pecsétjét hordozta, és aki azóta bíboros lett, és engem, hogy mondjunk neki véleményt a kialakult helyzetről. Mi azt válaszoltuk, hogy a világ minden dolgában azoknak kell hinni, akik arról a legtöbbet tudják. „Nos tehát, ami minket illet, azt tanácsoljuk önnek, hogy tegye azt, amit a főrévészek tanácsolnak."

627 S akkor a király a következőket mondta a révészeknek: „Kérem, becsületükre mondják meg: ha a hajó az önöké volna, és az önök áruival volna megrakva, elhagynák-e azt?" Valamennyien azt mondták, hogy nem, mivel inkább tennék ki személyüket a vízbe fúlás veszélyének, mint hogy vegyenek egy másik hajót, mely négyezer livre-be kerülne nekik, vagy még többe. „És akkor miért tanácsolják nekem – mondta a király –, hogy elhagyjam a hajót?" – „Azért – mondták –, mert nem egyenlő a dolog, hiszen nincs ár, amelyhez hasonlíthatnánk, hiszen aranyban vagy ezüstben nem lehet mérni az ön személyének, itt lévő hitvesének és gyermekeinek értékét; s ezért nem tanácsoljuk sem önnek, sem nekik, hogy veszélynek tegyék ki magukat."

---

[553] Gervaise d'Escrennes (Escroigne) főszakács/főélelmező, valójában (hasonlóan más, az udvari működést szolgáló méltóságokhoz) a király főtanácsadója, bizalmi embere, aki több kényes ügyben is eljár (pl. V. Thibaud de Champagne és IV. Hugues de Bourgogne konfliktusa, a II. Frigyes emberei által elfogott, zsinatra igyekvő francia főpapok kiszabadítása).

[554] Nicosia archidiakónusa Raoul de Grosparmy (1202–Tunisz, 1270. augusztus 10.), francia főpap. Végigjárja az egyházi hierarchiát: bayeux-i kanonok, a Tours-i Szent Márton-templom doyenje, majd Evreux püspöke (1259), Albano bíborosa (1261–). Lajos király egyik befolyásos tanácsadója, pecsétőr (1253, 1258, 1260), követe a pápánál (1260), a Szicíliai Királyságba kinevezett pápai legátus és a VIII. keresztes hadjárathoz delegált pápai legátus.

628 A király pedig erre így szólt: „Jó urak, meghallgattam véleményüket és embereim véleményét is. Most pedig elmondom önöknek az enyémet: ha elhagyom a hajót, van itt vagy ötszáz ember, vagy még több, akik Ciprus szigetén maradnak félelmükben, hogy ne tegyék ki magukat a veszélynek, mert nincs közöttük egy sem, aki ne szeretné annyira az életét, mint én az enyémet, és akik talán soha nem fognak visszatérni országukba. Tehát inkább teszem ki magamat, feleségemet és gyermekeimet az Isten kezében lévő véletlennek, mint hogy ily nagy kárt okozzak e nagyszámú embernek, akik itt vannak."

629 Azt a nagy kárt, amit a király okozhatott volna minden embernek, akik a hajóján tartózkodtak, láthatjuk Olivier de Termes esetében, aki a király hajóján utazott, és aki az egyik legvakmerőbb ember volt, akit valaha láttam, s aki a legvitézebbül viselkedett a Szentföldön. Nem mert velünk maradni, abbéli félelmében, hogy a tengerbe fullad, hanem Cipruson maradt, és oly sok nehézséggel találta magát szembe, hogy másfél évbe tellett, amíg vissza tudott térni a király udvarába; s ő egy előkelő és igen gazdag ember volt, s meg tudta fizetni az átkelés költségeit. Gondolják el, mit tettek volna az egyszerű emberek, akiknek nem lett volna miből fizetniük, amikor egy ilyen embernek is nagy nehézségekkel kellett találkoznia.

[Százhuszonnegyedik fejezet
Vihar a ciprusi partoknál. A királyné és Joinville fogadalma]

630 Azt a veszedelmet, melyet Isten segítségével elkerültünk, egy másik követte, mivelhogy a vihar, mely Ciprus partjaira vetett minket, ahol megfulladhattunk volna, ismét feltámadt, és oly erővel és oly szörnyűségesen, hogy ismét nagy erővel vetett vissza bennünket Ciprus szigetére; mivel a tengerészek hiába eresztették le a horgonyokat a széllel szemben, egyetlen pillanatra sem tudták a hajót megállítani, amíg ötöt oda nem hoztak. Le kellett bontani a király kabinjának falait, s így nem mert senki a belsejében maradni, attól való félelmében, hogy elragadja a tenger. Ebben a pillanatban Franciaország *connétable*-ja, Gilles le Brun és én magam a király kabinjában feküdtünk; s ekkor a királyné kinyitotta az ajtót, arra gondolván, hogy a királyt a saját szobájában találja.

631 S megkérdeztem tőle, hogy mit keres. Azt mondta, azért jött, hogy a királlyal beszéljen, mert zarándoklatra tesz fogadalmat Istennek és a szenteknek, miáltal Isten megment majd minket ebből a veszedelemből, amelyben találtatunk; mivelhogy a tengerészek azt mondták neki, hogy nagy a veszély, hogy a tengerbe fulladunk. És akkor én azt mondtam neki: „Úrnőm, tegyen fogadalmat arra, hogy elzarándokol Varangéville-i Szent Miklóshoz *(Saint Nicholas de Warangeville),*[555] és én jótállok érte, hogy Isten visszavezeti önt, a királyt és gyermekeit

[555] Szent Miklós (270–343), Myra (ma: Törökország) püspöke, a gyermekek és minden bajban lévő, köztük a tengerészek védőszentje. A Nancy melletti Varangéville-ben (ma: Meurthe-et-Moselle megye, Lotaringia) a gorzei szerzetesek alapítanak közösséget a 8. század végén. Nem sokkal Szent Miklós testének Myrából Bariba való átvitele (1087) után egy Aubert nevű varangéville-i lovag a bari Szent Miklós-bazilikából ellopja és hazaviszi a szent egy ujjpercét. Ennek az ereklyének a befogadására épül az első templom Varangéville-lel szemben, a Meurthe folyó túlpartján, a mai Saint-Nicolas-de-Port-ban (1093), majd fölépül ugyanott az újabb templom (1193), a 15–16. században pedig a ma álló gótikus (*flamboyant* stílusú) székesegyház. A VI. keresztes háború során a Szentföldön rabságba esett (1230) Cunon de Linange (Leiningen) lotaringiai lovag csodás szabadulásáról szóló legendának köszönhetően Szent Miklós hamarosan Lotaringia védőszentjévé, a templom pedig a régió egyik legfontosabb búcsújáró helyévé válik. A Provence-i Margit királynő által készíttetett ezüsthajó elveszett, de a székesegyház egyik üvegablaka őrzi a történet emlékét. A Szent Miklós-ereklyét befogadó katedrális a II. világháború során súlyos károkat szenvedett. Restaurálását egy – Provence-i Margit és Joinville történetéhez hasonló és arra emlékező – Ciprusnál elszenvedett, szerencsés kimenetelű hajótörést túlélt amerikai milliárdosnő öröksége fedezi. http://saintnicolaslorraine.sharepoint.com/Pages/HistoiredelaBasilique.aspx.

Franciaországba." – „*Sénéchal* – mondta –, igazán a legnagyobb készséggel tenném ezt, de a király oly különös ember, hogy ha megtudná, hogy nélküle tettem fogadalmat, soha meg nem engedné, hogy elmenjek."

632 „Legalább akkor – mondtam – tegyen meg egy dolgot; ha Isten visszavezeti önt Franciaországba, ajánljon föl neki egy öt márka értékű ezüsthajót, a királyért és a három gyermekükért; s jótállok azért, hogy Isten visszaviszi önöket Franciaországba; mivelhogy én megfogadtam Szent Miklósnak, hogy ha segít abból a veszedelemből megszabadulni, melyben azon az éjjelen forogtunk, Joinville-ből gyalogosan, mezítláb zarándokolok el hozzá." És akkor azt mondta nekem, hogy az öt márka értékű ezüsthajót felajánlja Szent Miklósnak, s kérte, hogy álljak jót érte, s én azt mondtam, hogy ezt igen szívesen teszem. Eltávozott onnan, s egy rövid pillanat múlva visszatért és azt mondta: „Szent Miklós jótállt értünk, mert a vihar elült."

633 Amikor a királyné, akit Isten oldozzon föl, visszatért Franciaországba, Párizsban elkészíttette az ezüsthajót, a hajóban ott volt a király, a királyné és a három gyermek, mind ezüstből; a tengerész, az árboc, a kormány és a vitorlák is mind ezüstből; és a királyné azt mondta nekem, hogy a megformálása száz livre-be került. Amint a hajó elkészült, a királyné elküldette nekem Joinville-be, hogy juttassam el Szent Miklóshoz, és én így is cselekedtem. S láttam is legutóbb a Szent Miklós-templomban, amikor a király nővérét kísértük Hagenauba, a német királyhoz.[556]

[Százhuszonötödik fejezet
A tanulság, amelyet Istentől kapott fenyegetésből levonni lehet]

634 Térjünk hát vissza témánkhoz, s elmondjuk, hogy miután megmenekültünk ebből a két veszedelemből, a király ott ült a hajó padján, a lábához ültetett és így szólt: „*Sénéchal,* a mi Istenünk igencsak megmutatta, hogy mily nagy a hatalma, mivel az egyik kis szélnek – és nem is a négy fő szél valamelyikének – vízbe kellett volna fojtania Franciaország királyát, feleségét és gyermekeit és teljes kíséretét. Tehát tetszéssel és hálával tartozunk neki a veszedelemért, melyből kimentett minket.

635 *Sénéchal* – mondta király –, az ilyen megpróbáltatásokról, melyek az emberekkel történnek, vagy a nagy betegségekről, vagy más szerencsétlenségekről a szentek azt tartják, hogy ezek Istentől jövő fenyegetések. Márpedig, ahogy Isten mondja azoknak, akik nagy betegségükből felépülnek: »Hát jól láthatjátok, hogy halálotokat okozhattam volna, ha akartam volna«, ugyanígy mondhatná: »Jól láthatjátok, hogy mindannyiotokat vízbe fojthattalak volna, ha akartam volna.«

636 Magunkba kell tehát tekintenünk – mondta a király –, hogy van-e bennünk olyan, ami nem nyerte el a tetszését, ami miatt így megrémített minket, s ha találunk olyat, ami tetszésével ellentétes, legyen gondunk arra, hogy azt kivessük magunkból; mivelhogy ha másképp cselekszünk, ez után a súlyos figyelmeztetés után, amelyet tőle kaptunk, le fog sújtani ránk, s vagy a halál, vagy más súlyos szerencsétlenség éri testünket és lelkünket."

637 Azt mondja a király: „*Sénéchal,* így szól a szent: »Isten Urunk, miért fenyegetsz minket? Mert ha mindannyiunkat elveszejtesz, attól te minden bizonnyal nem leszel szegényebb; és ha mindannyiunkat megnyersz magadnak, azzal te gazdagabb sem leszel. Amiből láthatjuk – mondja a szent –, hogy a fenyegetések, melyeket Isten küld felénk, nem azért vannak, hogy saját hasznát szolgálják, vagy kárát enyhítsék; hanem kizárólag az irántunk érzett szeretetéből, s e fenyegetésekkel felébreszt minket, hogy tisztábban lássuk hiányosságainkat, s hogy kivessük

[556] Blanche de France (1278/82–1305. február 1.), III. Fülöp és Marie de Brabant leánya IV. (Szép) Fülöp húga és házassági politikájának eszköze. Több bonyolult házassági terv után III. Habsburg Rudolf (1282–1307) trónörököshöz, I. Habsburg Albert császár fiához megy nőül (1300. május 25.).

magunkból azt, ami nincs az ő tetszésére.« Tegyünk hát eszerint, s akkor bölcsként cselekszünk!”

[Százhuszonhatodik fejezet
Lampedusa szigetéről]

638 Elindultunk Ciprus szigetéről, miután friss vizet vételeztünk és más dolgokat, melyekre szükségünk volt. Egy szigetre érkeztünk, melyet Lampedusának *(Lempiouse)*[557] hívnak, ahol sok vadnyulat fogtunk. A sziklák között pedig találtunk egy régi remetelakot, s találtunk ott kerteket, melyeket a remeték csináltak meg, akik régen ott laktak. Voltak olajfák, fügék, szőlőtőkék és más gyümölcsfák; a patak a forrásból a kert közepén folyt. A király és mi elmentünk a kert végéig, és az első boltozat alatt egy fehérre meszelt szószéket és egy agyagból készült, piros keresztet találtunk.

639 Beléptünk a második boltozat alá, ahol két halott ember testét találtuk meg, akiknek teste már oszlásnak indult; a bordák még mind együtt voltak, s kezeik csontjai a mellkasukon volt; Kelet felé voltak fordulva, úgy, ahogy a testeket földbe tenni szokás. Amikor visszaszálltunk a hajónkra, egyik tengerészünk hiányzott; a hajósok parancsnoka úgy vélte, hogy a parton maradt, hogy remete legyen. És ezért Nicolas de Choisy, aki a királyi őrség *(maistre serjant)* parancsnoka volt, három zsák kétszersültet hagyott a parton, hogy megtalálja, és legyen neki mit ennie.

[Százhuszonhetedik fejezet
Pantennelée szigetéről; Szent Lajos szigora]

640 Amikor onnan eljöttünk, a tengerben egy nagy szigetet láttunk, melynek Pantelleria *(Pantennelee)*[558] a neve, és olyan szaracénok lakták, akik Szicília királyának *(Roi de Sezil)*[559] és Tunisz királyának *(Roi de Thunes)*[560] az alattvalói voltak. A királyné arra kérte a királyt, hogy küldjön oda három gályát, hogy gyümölcsöt vegyenek a gyermekeknek. A király beleegyezett, és azt parancsolta a gályamestereknek, hogy egészen közel legyenek, és amikor a király hajója a sziget előtt halad el, jöjjenek oda hozzá. A gályák behajóztak a szigetre egy kikötőöbölnél. És az történt, hogy amikor a király hajója a sziget mellett haladt el, nem volt semmi hír a gályáinkról.

---

[557] Lampedusa szigete (Isola di Lampedusa, Olaszország), melyhez egy másik sziget, az Isola dei Conigli (’Nyulak szigete’) kapcsolódik, föníciai, görög, római és arab kolonizáció nyomait viseli. Tunéziától kb. 170, Szicíliától 205, Máltától 220 km-re fekszik, legmagasabb pontja 133 m. A régebbi időkben ritkán lakott, később a kalózkodás egyik bázisa.

[558] Pantelleria (arab *Bent el Riah,* ’Szelek lánya’) vulkáni eredetű sziget (legmagasabb pontja 836 m) Szicíliától 100 km-re, Tunéziától (tehát a „szaracénok földjétől”) 72 km-re. Stratégiai fontosságú fekvésének köszönhetően már a föníciaiak erődítéseket építenek rajta (Kr. e. 700 k.), majd görög, római, normann, arab katonai bázis.

[559] Szicília királya ekkor (1252–) II. Frigyes és Yolande de Brienne fia, IV. Konrád (1228–1254. május 21.). A francia keresztesek hazatérése idején hal meg, utóda fia, Conradin (1252–1268), ekkor még gyermek. A Szicíliai Királyság ez időben nem jelent nagy veszélyt, hiszen súlyos dinasztikus válságot él meg, melyből majd I. (Anjou) Károly kerül ki győztesen.

[560] Tunéziában 1228-tól Abu-Zakarija Jahja (1228–1249) vezetésével új (berber) dinasztia (Hafszida-dinasztia) kerül hatalomra, mely 1574-ig uralkodik. Tunéziát függetleníti (1236-tól), a főváros Tunisz, az ország virágzó kereskedelmet épít ki Velencével, Genovával, Katalóniával és – a folyamatos konfliktusok ellenére – a normannok hagyományait követő Szicíliával. Tunisz királya ebben az időszakban Abu-Abdalláh Mohamed al-Musztanszir (1249–1277), aki kalifává nyilvánítja magát (1255–). Az ő uralkodása alatt kerül majd sor a Francia Királyság számára gyászos emlékű VIII. keresztes hadjáratra.

641 A tengerészek elkezdtek akkor egymás közt morogni. A király szólíttatta őket, és megkérdezte, hogy mit gondolnak erről a dologról; és a tengerészek azt mondták, hogy szerintük a szaracénok elfogták az embereit és a gályákat. „De nekünk az a véleményünk és azt tanácsoljuk önnek, hogy ne várjon rájuk, mert hogy ön most éppen Szicília és Tunisz királysága között van, és egyikük sem kedveli önt; és ha hagy minket továbbhajózni, még ezen az éjszakán kimentjük a veszélyből, mert azalatt átkelünk ezen a szoroson."

642 „Igazán – mondta a király – én nem hiszek önöknek, és nem fogom embereimet a szaracénok kezén hagyni anélkül, hogy legalább meg ne próbálnék tenni kiszabadulásuk érdekében. És megparancsolom önöknek, hogy fordítsák meg vitorláikat, mert meg fogjuk őket támadni!" És amikor a királyné ezt meghallotta, nagy fájdalmat mutatott, és azt mondta: „Ó, én szerencsétlen, ezt az egészet én csináltam!"

643 Miközben a király hajójának és a többi hajónak a vitorláit megfordították, megláttuk a gályákat, amint kihajóztak a szigetről. Amikor odaérkeztek a királyhoz, ő megkérdezte, hogy ezt miért csinálták. Azt válaszolták, hogy nem tehettek róla, ez a párizsi polgárok fiainak a hibája volt, akik közül hatan kerti gyümölcsöket ettek; ezért aztán nem tudták őket felszedni, és otthagyni sem akarták őket. Akkor a király parancsot adott, hogy tegyék őket a nagy csónakba *(barje de cantiers),*[561] amikor is elkezdtek kiabálni és üvölteni, hogy „Jó urunk, az Isten szerelmére, hagyja, hogy megváltsuk magunkat mindenünkkel, amink csak van, csak ne tegyen minket oda, ahová a gyilkosokat és a tolvajokat teszik, amit aztán nekünk örök életünkben a szemünkre fognak vetni!"

644 A királyné és mi magunk is megtettünk mindent, amit tudtunk, annak érdekében, hogy a király döntését megváltoztassa; a király azonban nem hallgatott senkire; épp ellenkezőleg, odatették őket, ahol aztán egészen addig maradtak, amíg csak el nem értük a szárazföldet. Olyan nyomorúságos körülmények között voltak, hogy amikor a tenger feltámadt, akkor a nagy hullámok átcsaptak a fejük fölött, olyannyira, hogy biztosítani kellett őket, hogy a szél ne ragadja el őket a tengerbe. S ez jogos büntetés volt, mert falánkságuk olyan veszélybe sodort minket, hogy nyolc nap késedelmet szenvedtünk, amikor a király megfordíttatta a hajók vitorlázatát.

[Százhuszonnyolcadik fejezet
Tűz üt ki a királyné kabinjában/szobájában]

645 Történt még velünk egy kalandos esemény a tengeren, mielőtt még partra szálltunk volna, mely úgy esett, hogy a királyné egyik *beginája,*[562] miután lefektette a királynét, nem figyelt oda, és a kendőt, mely a feje köré volt csavarva, annak a vasedénynek a szélére dobta, melyben a királyné gyertyája égett. És amikor elment lefeküdni a királyné szobája alatti helyiségbe, ahol a nők szoktak aludni, a gyertya oly hevesen égett, hogy a láng belekapott a kendőbe, a kendőről pedig átterjedt azokra a vásznakra, melyekkel a királyné ruhaneműi voltak letakarva.

646 Amikor a királyné felébredt, meglátta, hogy a szobát teljesen elborította a tűz; anyaszült meztelenül kiugrott az ágyból, a lángoló kendőt megragadta és a tengerbe vetette, majd fogta a vásznakat és eloltotta őket. Akik a nagy csónakba voltak zárva, fojtott hangon azt kiáltották: „Tűz van! Tűz van!" Akkor felemeltem a fejemet, és láttam, hogy a kendő még világos lánggal ég a tengeren, mely igen nyugodt volt. Amilyen gyorsan csak tudtam, fölvettem a mellényemet, és odaültem a tengerészek közé.

647 Miközben ott ültem, a fegyverhordozóm, aki előttem feküdt, odajött és mondta, hogy a király fölébredt és kérdezte, hogy hol vagyok. „És erre én azt mondtam neki, hogy uram az árnyékszéken van; mire a király azt válaszolta: »Hazudsz!«" Miközben ott beszélgettünk,

[561] Vagyis olyan dereglyébe, amilyet nagyobb vitorlás hajók hátsó részénél szoktak tartani, s amely alkalmas a vétkesek elkülönítésére, és igen kellemetlen utazási feltételeket biztosít.

[562] Ezek szerint a királynét közvetlen szolgálatára beginák kísérték el. A beginákról lásd az 58. jegyzetet.

megjelent Geoffroy mester, a királyné gyóntatója,[563] aki azt mondta nekem: „Ne ijedjen meg, elmondom, hogy is történt!” Én pedig azt mondtam neki: „Geoffroy mester, menjen, mondja meg a királynénak, hogy a király fölébredt, s hogy menjen oda, hogy megnyugtassa!”

648 Másnap Franciaország *connétable*-ja és Pierre de Chambellan úr és a főszakács Gervaise úr így szóltak a királyhoz: „Mi történt az éjszaka, hogy tűzről hallottunk?” Mire én nem szóltam semmit. És akkor a király ezt mondta: „Biztosan nem tetsző dolog, ha a *sénéchal* titkolózóbb, mint amilyen én vagyok. Elmondom hát önöknek – mondta a király –, mi volt az oka annak, hogy ma éjjel majdnem mind megégtünk.”

649 És akkor elmondta nekik, hogy miként történtek a dolgok. S nekem azt mondta: „*Sénéchal,* megparancsolom önnek, hogy ezek után lefekvés előtt gondoskodjék arról, hogy minden tűz el legyen oltva a hajón, leszámítva azt a nagyobb lángot, amelyik a hajó rakterében van. S tudja meg, hogy én sem fekszem le addig, amíg ön vissza nem tér hozzám.” S így is cselekedtem mindaddig, amíg csak a tengeren voltunk; s amikor én visszamentem, akkor feküdt le a király.

[Százhuszonkilencedik fejezet
A Szent Szűzanya csodatételéről]

650 Történt egy másik kalandos esemény is a tengeren, mert Dragonet úr,[564] Provence egyik magas rangú személyisége, délelőtt éppen aludt a hajóján, mely jó egy mérföldnyire előttünk haladt; és hívta az egyik fegyvernökét s mondta neki: „Menj, dugaszold be ezt a lyukat, mert a nap éppen az arcomba süt!” Ez pedig látta, hogy nem tudja a lyukat betömni, ha nem megy ki a hajóról. Kiment hát a hajóról, s miközben a lyuk betömésével fáradozott, az egyik lába megcsúszott, és beleesett a vízbe. Ennek a hajónak pedig nem volt mentőcsónakja, mivel a hajó kicsi volt. A hajó gyorsan eltávolodott. Mi, akik a király hajóján voltunk, láttuk az esést, de azt gondoltuk, hogy egy batyu vagy egy hordó volt az, mivelhogy az, aki a vízbe esett, semmit nem tett, hogy mentse magát.

651 A király egyik gályája kimentette, és a mi hajónkra hozta, ahol elmesélte, hogy miként történt ez vele. Megkérdeztem tőle, hogy lehet az, hogy semmit nem tett azért, hogy mentse magát, sem úszással, sem más módon. Azt válaszolta, hogy az fölösleges és szükségtelen volt, mert amint elkezdett esni, a Vauvert-i Miasszonyunk[565] oltalmába ajánlotta magát, aki megtartotta őt a vállainál fogva, onnantól, hogy leesett, egészen addig, amíg a király gályája föl nem szedte. S ennek a csodának a tiszteletére megfestettem Joinville-ben a kápolnámban és Blécourt[566] üvegablakain.

---

[563] Geoffroy de Beaulieu, evreux-i nemesi családból származó domonkos szerzetes, a király és a királyné gyóntatója, aki X. Gergely pápa kérésére megírja Szent Lajos életét.

[564] IV. Dragonet de Montauban (1218–1278), Mondragon ura, előkelő provence-i család sarja, Toulouse grófjának vazallusa.

[565] A Montpellier és Aigues-Mortes közelében fekvő Vauvert (*Vallis viridis,* ma: Gard megye, Languedoc-Rousillon) fontos egyházi és szellemi központ, a Compostelába vezető Szent Jakab-út egyik állomása. A 12–13. században épült Vauvert-i Miasszonyunk-templom (Notre-Dame-de-Vauvert, Notre-Dame de la Vallée verte, Notre-Dame de l’Assomption) a középkorban a legfontosabb francia zarándokhelyek egyike.

[566] Blécourt (lásd a 174. jegyzetet) Miasszonyunknak ajánlott, Saint-Urbain apátságától függő plébániatemploma építéséhez adományaival hozzájárult Simon és Jean de Joinville, akik a terület világi urai voltak. Monfrin **(651)** arról tájékoztat, hogy a 19. században az üvegablakok töredékei még láthatók voltak. Nos, a blécourt-i Notre-Dame-templomban ma is látható egy 13. századi, igen szép üvegablak-együttes. A 40. sz. üvegablak felső része a csodát, az alsó pedig az adományozó Joinville-t ábrázolja.

[Százharmincadik fejezet
A király nehezen, de beleegyezik, hogy partra szálljon Hyères-ben]

652 A tengeren töltött tíz hét után egy kikötőhöz érkeztünk, mely két mérföldnyire feküdt Hyères várkastélyától, amely Provence grófjáé[567] volt, aki később szicíliai király lett. A királyné az összes tanácsadóval együtt azon a véleményen volt, hogy itt szálljanak partra, mivel ez a föld a király fivéréé volt. A király azonban kijelentette, hogy addig ki nem száll a hajójából, amíg Aigues-Mortes-ba nem érünk, mert az már az ő saját területén van. Szerdán és csütörtökön is még ragaszkodott ehhez, nekünk pedig nem sikerült őt meggyőznünk.

653 Ezeken a marseille-i hajókon két kormánylapát van, melyek egy-egy kormányrúdhoz vannak erősítve, de olyan csodálatosan, hogy a hajót éppoly könnyűszerrel lehet velük jobbra vagy balra fordítani, mintha csak egy lovat irányítanánk. Pénteken aztán felült a király a két kormányrúd egyikére, engem is odahívott, s megkérdezte: „*Sénéchal,* mi a véleménye erről a kérdésről?" Én pedig így szóltam: „Uram, jogosnak találnád-e, ha veled is az történne, ami korábban Madame de Bourbonnal[568] esett meg: ő sem akart ebben a kikötőben partra szállni, hanem tovább hajózott Aigues-Mortes felé, de így még két héten át kellett a tengeren maradnia."

654 Akkor a király a tanácsadóit is odahívta, s elmondta nekik, amit tőlem hallott, majd megkérdezte, hogy szerintük mit tegyen. Mindannyian azt ajánlották neki, hogy szálljon partra, mert nem volna bölcs dolog kitenni magát, hitvesét és gyermekeit a tengeri utazás viszontagságainak, ha már egyszer megszabadulhatnak tőle. A király elfogadta a neki adott tanácsot, aminek a királyné igen megörült.

[Százharmincegyedik fejezet
Joinville tanácsa Szent Lajosnak]

655 A tengeri utazás befejeztével a király, a királyné és gyermekeik Hyères várában szálltak meg. Amíg a király ott idozött, és lovakat kívánt szerezni, hogy tovább mehessen Franciaországba, Cluny apátja *(Abbé de Clygny),*[569] aki azóta Olena püspöke lett, két paripát ajándékozott neki, melyek ma jó ötszáz livre-et érnének; az egyiket neki, a másikat a királynénak. Miután átadta őket, imígyen szólt: „Felséges uram, holnap visszajövök, hogy a saját ügyemről tárgyaljak véled." Másnap az apát vissza is jött, a király pedig nagyon figyelmesen és hosszasan végighallgatta. Miután eltávozott, odamentem a királyhoz, s így szóltam hozzá: „Engedelmével felség, meg akarom kérdezni öntől, hogy figyelmesebben és nagyobb jóindulattal hallgatta-e végig Cluny apátját, amiért tegnap azt a két gyönyörű lovat adta önnek."

656 A király sokáig gondolkodott, végül így válaszolt: „Bizony így volt." „Uram, tudja-e, hogy miért tettem föl ezt a kérdést?" „Nos, miért?" – kérdezte. „Azért – feleltem –, mert azt tanácsolom s ajánlom felségednek, hogy ha majd megérkezik Franciaországba, tiltsa meg valamennyi felesküdött tanácsadójának, hogy bármilyen ajándékot elfogadjanak azoktól, kik ügyes-bajos dolgaikkal felségedhez folyamodnak. Mert bizonyos lehet abban, hogy ha elfogadják, szívesebben és odaadóbban fogják meghallgatni azokat, akik adnak nekik valamit, mint ahogyan felséged is tette Cluny apátjának esetében."

Akkor a király odahívta egész tanácsát, s nyomban elmondta nekik, hogy miről beszéltem vele, ők pedig kijelentették, hogy okos tanácsot adtam neki.

---

[567] Provence grófja a király öccse, I. Charles d'Anjou, I. Károly szicíliai király. Lásd róla a 152. jegyzetet.

[568] Yolande de Châtillonról (1215–1254), IX. Archambaud de Bourbon-Dampierre (lásd a 136. jegyzetet) özvegyéről van szó, aki elkísérte urát a VII. keresztes hadjáratra. Archambaud a Cipruson kitört első járvány áldozata lett, felesége gondoskodott arról, hogy testét hajón hazahozassa.

[569] III. Guillaume de Pontoise, Cluny apátja (1244–1257), a „francia Peloponnészosz"-on (Moreában) található Oléna (Moréas) püspöke (1258–1263. december 18.).

[Százharminckettedik fejezet
Hugues ferences barátról]

657 A király sokat hallott beszélni egy kordás szerzetesről, akit Hugues barátnak hívtak, s mivel oly nagy volt a híre, elküldött érte, hogy lássa, s hallja beszélni. Azon a napon, melyen Hyères-be vártuk, ahogy figyeltük az utat, ahonnan érkeznie kellett, egyszer csak megláttuk, hogy jön, s férfiak és nok óriási tömege gyalogszerrel követi. A király azután megkérte, hogy prédikáljon. A prédikáció első részében az egyházi emberekről beszélt, s ezeket mondta: „Uram, sokkal több egyházi embert látok a király udvarában s kíséretében, mint amennyinek ott lennie kéne." – „Elsőként magamat említem – tette hozzá. – S bizony mondom, nincsenek olyan állapotban, hogy üdvözülhessenek, hacsak nem hazudik a Szentírás, ami pedig lehetetlen.

658 Mert a Szentírás azt mondja, hogy a szerzetes nem élhet a kolostor falain kívül, hacsak nem halálos bűn terhe alatt, ahogyan a hal sem élhet meg víz nélkül. S ha a király környezetében lévő szerzetesek azt állítják, hogy ez kolostor, akkor én azt mondom erre, hogy ez a legnagyobb kolostor, amelyet valaha is láttam, kiterjed a tengeren innen és túlra. Ha pedig azt mondják, hogy ebben a kolostorban szigorú életet lehet élni a lélek megmentésére, hát én nem hiszek nekik. Volt alkalmam velük együtt rengeteg különféle húsételt enni, s hozzá jó erős és tiszta borokat ittam, így bízvást állíthatom, hogy ha a saját kolostoraikban maradtak volna, nem élnének ennyire a kedvük szerint, mint a királynál."

659 Prédikációjában a királyt arra tanította, hogy miként kell viselkednie, ha népének javát kívánja szolgálni. Végezetül pedig arról beszélt, hogy olvasta a Bibliát és a Bibliával ellentétes könyveket is, de sem a hívők, sem a hitetlenek írásaiban nem látott arra példát, hogy egy királyság vagy egy birtok más miatt veszett el vagy került másik királyhoz, illetve másik úrhoz, mint a kellő jogrend hiánya miatt. „Ezért – mondta – a Franciaországba tartó királynak legyen gondja arra, hogy népének úgy szolgáltasson igazságot, hogy közben Isten szeretetét megőrzi, nehogy Isten még életében megfossza őt a francia királyságtól."

660 Azt mondtam a királynak, tegyen meg mindent annak érdekében, hogy a szerzetes ne távozzon el a társaságából. Azt felelte erre, hogy ő már kérte maradásra, de a szerzetes semmit nem hajlandó a kedvéért megtenni. Majd kézen fogott, s így szólt: „Menjünk, s könyörögjünk neki ismét!" Ahogy odaértünk, így fordultam hozzá: „Jó uram, tedd meg, amire királyom kér, s maradj vele mindaddig, amíg ő Provence-ban tartózkodik!" Erre nagyon haragosan így válaszolt: „Uram, biztosan nem így fogok cselekedni, hanem inkább elmegyek olyan helyre, ahol szívesebben lát engem Isten, mint ha a király kíséretében maradnék." Egy napig maradt velünk mindössze, és másnap tovább is ment. Hallottam később, hogy Marseille városában élt, ahol számos szép csodát tett.[570]

[Százharmincharmadik fejezet
Fülöp Ágost tanácsai Szent Lajosnak]

661 Azon a napon, melyen a király útra kelt Hyères-ből, gyalog ment le a várból, mert a part túlságosan meredek volt. Oly sokat gyalogolt, hogy mivel nem volt vele a lova, kénytelen volt az enyémre felülni. Amikor a saját paripája végre megérkezett, fölöttébb ingerülten támadt rá Poince-ra, a lovászára. Miután alaposan leteremtette, így szóltam hozzá: „Jó uram, elnézőbbnek kellene lennie Poince-szal, a lovásszal, mert már nagyapját is szolgálta, most pedig felségedet."

662 „*Sénéchal* – válaszolta –, nem ő szolgált bennünket, hanem mi tettünk neki szolgálatot, amikor megtűrtük magunk körül minden rossz tulajdonsága ellenére. Mert nagyapám, Fülöp király arra tanított, hogy a háznépet érdemei szerint meg kell jutalmazni, kit jobban, kit kevésbé.

[570] A történetet lásd korábban is: **55**.

De azt is mondta, hogy senki nem lehet egy földnek jó kormányzója, ha nem tud éppolyan bátran és keményen elutasítani, mint ahogy adni képes.

Ezeket a dolgokat pedig – mondta a király – azért mesélem el önnek, mert ma oly kapzsi a világ, s oly mohó szerzésvágy él az emberekben, hogy kevés olyan ember akad, aki a lelke üdvösségével vagy a saját becsületével is törődik, miközben hol jogosan, hol jogtalanul mások elől magának szerzi meg a javakat."

[Százharmincnegyedik fejezet
Joinville és a király útjai elválnak, később Soissons-ban találkoznak. Franciaországi Izabella házassága II. Thibaud navarrai királlyal]

663 A Provence-i grófságon áthaladtában a király elérkezett egy Aix-en-Provence nevű városba, melyről azt állították, hogy ott nyugszik Magdaléna teste.[571] Keresésekor egy magas sziklaboltozatba jutottunk, ahol – mint mondták – tizenhét éven keresztül élt remeteként. Mikor a király megérkezett Beaucaire-be,[572] látván, hogy végre biztonságban a saját birtokán van, búcsút vettem tőle, s folytattam utamat, de még betértem közben unokahúgomhoz, Vienne *(Viennois)*[573] dauphine-jához, valamint nagybátyámhoz, Chalon grófjához és annak fiához, a burgundi grófhoz.[574]

664 Miután Joinville-ben eltöltöttem egy kis időt, s elrendeztem dolgaimat, a királyhoz mentem, akit ekkor Soissons-ban találtam. Olyan örömünnepet rendezett a tiszteletemre, hogy a jelenlévőket mind bámulatba ejtette a dolog. Vele volt Jean, Bretagne grófja és hitvese, Thibaud király leánya[575] is, aki champagne-i birtokaiért hűbéri hódolatát mutatta be a királynak. Őt és II. Thibaud navarrai királyt urunk a párizsi parlament elé idézte, amelyet azért hívtak össze, hogy a feleket meghallgassa és igazságot tegyen közöttük.[576]

---

[571] Az újszövetségi Mária Magdolnáról (Mária Magdaléna, 'Magdalából való Mária') van szó. A *Legenda aurea* által is továbbörökített provence-i hagyomány szerint Krisztus halála után 14 évvel Mária Magdolna más tanítványokkal együtt Marseille-be vetődött, ott számos csodát tett, majd egy közeli barlangba visszavonulva, Sainte-Baume hegyén remeteként élt haláláig. Szent Lajos 1254. július 22-én látogat el a barlangba, ezt az eseményt tekintik a sainte-baume-i zarándoklatokról szóló első információnak (MONFRIN, **663**). Mária Magdolna relikviáit az arab támadások elől a 7. században a Saint-Maximin-templomban rejtik el, sírját (Szent Maximin sírjával együtt) 1279-ben találja meg II. Anjou Károly, későbbi nápolyi király, majd a sír helyén bazilikát és a domonkosok számára kolostort építtet (a mai Saint-Maximin-la-Sainte-Baume-ban, Aix-en-Provence közelében).

[572] Beaucaire (ma: Gard megye, Languedoc-Roussillon) királyi adminisztratív központ *(sénéchaussé).*

[573] Joinville anyjának, Béatrice d'Auxonne-nak Aimon de Faucigny-val kötött első házasságából két leánya születik, Béatrice és Agnès, Joinville féltestvérei. Béatrice II. Étienne de Thouars felesége lesz (fiuk, Henri de Thouars Lyon érseke, 1295–1301), Agnès pedig II. Pierre-hez (a *Petit Charlemagne,* 1207–1285), Savoie grófjához (1268–) megy nőül (1234). Az ő lányuk az a Béatrice (1234–1310), akiről Joinville mint unokahúgáról beszél. Béatrice II. Guigue-gel, Vienne *dauphin*jével kötött házassága (1241/1242) következtében *dauphine*.

[574] Chalon grófja I. Jean de Chalon, Joinville anyai nagybátyja, lásd róla a 319. jegyzetet. Fia III. Hugues de Chalon (1220–1266), aki 1236-ban I. Adélaďde de Bourgogne-t (más néven Alix de Méranie), a Burgund grófság örökösnojét veszi feleségül. Lásd még a 605. jegyzetet.

[575] Blanche de Navarre/Champagne, I. Jean de Bretagne felesége (1236–), lásd róluk a 41. jegyzetet.

[576] Az 1253-ban elhunyt IV. Thibaud champagne-i gróf (lásd róla a 89. jegyzetet) gyermekei – V. Thibaud (navarrai királyként II. Thibaud) és Blanche – között a birtokok öröklésének kérdésében.

665 A parlamenten megjelent Navarra királya a tanácsadóival együtt és Bretagne grófja is. Ezen a parlamenten kérte feleségül Thibaud király Izabella úrhölgyet, a király leányát.[577]

S bár champagne-i embereink arról beszélgettek a hátam mögött, hogy már Soissons-ban látták, milyen kivételes szeretetet tanúsított irántam a király, mégis odamentem hozzá, hogy beszéljek vele erről a házasságról. „Menjen – mondta a király –, s csillapítsa le Bretagne grófját, s akkor rögtön megkötjük a házasságot!" Én pedig azt feleltem, hogy emiatt nem kellene lemondani róla. Ő azt válaszolta, hogy semmi pénzért nem köti meg addig a házasságot, amíg létre nem jön a béke, nehogy azt mondják majd, hogy úgy házasítja meg gyermekeit, hogy ezzel a báróit kizárja örökségükből.

666 A király szavait tolmácsoltam Navarrai Margit királynénak,[578] a fiának és a tanácsadóinak, akik ennek hallatán siettek megkötni a békét. S miután a béke létrejött, Franciaország királya Thibaud királyhoz adta a leányát, s Melunben hatalmas, fényűző menyegzőt tartottak. Thibaud király onnan Provence-ba vitte hitvesét, ahol jöttüket a bárók hatalmas tömege ünnepelte.

[Százharmincötödik fejezet
Szent Lajos szokásai és jelleme. Elutasítja a püspökök jogtalan követelését]

667 Azt követően, hogy a király a tengerentúlról visszatért, olyan jámboran élt, hogy soha többé nem viselt sem mókusprémet, sem szürke prémet, sem skarlátszövetet, s aranyozott kengyelt és sarkantyút sem kötött többé. Ruházata gyapjúszövetből vagy szürkéskék posztóból készült, takaróit és öltözékét szarvas-, nyúl- vagy bárányprém díszítette.

Oly mértékletes volt az evésben, hogy soha nem rendelt más ételt, mint amit a szakácsai elkészítettek számára. Elé rakták, ő pedig elfogyasztotta. A borát vízzel keverte egy üvegserlegben, s a vizet a szerint adagolta, hogy milyen erős a bor. A serlegét kezében tartotta, amíg töltöttek neki az asztal mögött. Mindig megvendégelte a szegényeket, s az étkezés után pénzt adott nekik.

668 Amikor a nemesurak zenészei a lakoma után hegedűikkel bejöttek, a király megvárta, hogy a zenészek előadják dalukat, s csak azután hallgatta meg a hálaadást. Akkor ültéből fölemelkedett, s a papok előtte állva mondták el a hálaimát. Mikor egy alkalommal a szobájában voltunk, leült az ágya lábához, s mikor az ott lévő prédikátor és kordás barátok szóba hoztak egy könyvet, melyet biztosan szívesen hallgatott volna, így szólt hozzájuk: „Ne olvassátok azt most fel nekem, mert nincs olyan jó könyv, amely felérne az evés utáni csevegéssel *(quolibet),*[579] azaz egy olyan beszélgetéssel, melynek során mindenki elmondhatja, amit akar." Ha előkelő uraságok étkeztek nála, kitűnő társaságnak bizonyult számukra.

669 Most a bölcsességéről *(sapience)* fogok beszélni nektek. Többször is tanúi voltunk annak, hogy tanácsadói között nem akadt senki, aki olyan bölcs lett volna, mint ő. S ez abból látszott, hogy ha valamely ügyet előadtak neki, nem mondta, hogy „Majd megbeszélem a tanácsadóimmal", hanem ha az igazságot egész világosan és nyilvánvalóan látta, akkor egyedül és azonnal válaszolt, senkitől sem kérve tanácsot. Mesélték nekem, hogy egyszer a francia királyság összes prelátusának hozzá intézett kérelmére adott így választ, mely esemény a következőképpen játszódott le.

---

[577] Esküvőjükre 1255. április 6-án kerül sor Melunben. (Thibaud ekkor 18, Izabella pedig 13 esztendős.) Lásd róluk a 34. jegyzetet.

[578] Marguerite de Navarre/Marguerite de Bourbon (1211–1256) I. Thibaud navarrai király harmadik hitvese (1232–), II. Thibaud anyja, Navarra régensnője (1253–1255).

[579] Az egyetemi oktatás szókincséből kölcsönvett *quolibet* kifejezés 'nem meghatározott témáról szóló szabad beszélgetés'-ként értelmezendő (MONFRIN, **668**).

670 Gui, Auxerre érseke szólt valamennyiük nevében: „Urunk, az itt jelenlévő érsekek és püspökök azzal bíztak meg, hogy elmondjam, a kereszténység hanyatlik és gyengül felséged kezei között, s még tovább fog hanyatlani, ha tanácsával együtt nem segít, mert a kiátkozástól már senki nem fél. Az a kérésünk tehát, jó urunk, adjon parancsot főtisztviselőinek és végrehajtóinak, hogy az egyházi átokkal sújtott alattvalókat kényszerítsék arra, hogy az ítélettől számított egy év és egy nap elteltével adjanak az egyháznak elégtételt." A király minden tanácskozás nélkül azt válaszolta nekik erre, hogy szívesen eleget tesz a kérésnek, feltéve, hogy tudomására hozzák az ítélet indoklását, és ezáltal eldönthesse, az ítélet igazságos volt-e vagy sem.

671 A püspökök és érsekek megvitatták a kérdést, majd azt felelték a királynak, hogy nem hoznak a tudomására olyasmit, ami az egyház hatáskörébe tartozik. A király erre azzal vágott vissza, hogy akkor ő sem tájékoztatja őket arról, ami pedig az ő saját hatáskörébe tartozik, s nem utasítja a végrehajtóit sem, hogy a kiátkozottakat kényszerítsék a feloldozásuk megváltására, akár jogos, akár jogtalan volt az ítélet. „Mert ha ezt tenném, Isten és az igazság ellen cselekednék. Mondok is erre egy példát, mégpedig azt, hogy Bretagne püspökei hét esztendőn keresztül tartották Bretagne grófját egyházi átok alatt, míg végül elnyerte a római kúriától a feloldozást. S ha én már az első esztendő után kényszerítettem volna őt, bizony helytelenül jártam volna el."[580]

[Százharminchatodik fejezet
Szent Lajos erkölcsi szilárdságának és igazságosságának egyéb példái]

672 Már visszatértünk a tengerentúlról, amikor a következő eset történt. Saint-Urbain[581] szerzetesei két abbét választottak, de Pierre, Châlons püspöke[582] (Isten bocsássa meg a vétkeit!) mindkettőt elűzte, s Jean de Mymeri[583] urat szentelte föl mint apátot, s neki adta át a pásztorbotot. Én sem voltam hajlandó őt apátként elfogadni, mivel igazságtalanságot követett el Geoffroy apáttal szemben, aki fellebbezett ellene, s Rómába ment. Az apátság javadalmát én tartottam a kezemben addig, amíg a nevezett Geoffroy el nem nyeri a pásztorbotot, s az, akinek a püspök odaadta, azt el nem veszíti. Miközben tartott az ezzel kapcsolatos viszálykodás, a püspök engem egyházi átokkal sújtott. Lett is nagy felfordulás az egyik Párizsban tartott parlamenten miattam, valamint Pierre châlons-i püspök, Flandriai Margit[584] grófnő és a reimsi érsek között, akit a grófnő nyilvánosan meghazudtolt.

673 Az ezt követő parlamenti ülésnapon a prelátusok valamennyien arra kérték a királyt, hogy ő maga egyedül menjen el hozzájuk, s külön hallgassa meg őket. Mikor visszatért a velük folytatott beszélgetésről, odajött hozzánk, akik a palotában egy szobában vártunk rá, s nevetve mesélte, hogy milyen gyötrelmes pillanatokat okozott a prelátusoknak. Először is Reims érseke[585] szólt a királyhoz: „Nagyuram, mivel fog engem kárpótolni a reimsi Saint-Rémi-

[580] A történetet lásd korábban is: **61**–**64**.

[581] Saint-Urbainről lásd a 177. jegyzetet.

[582] Pierre de Hans (1248–1261).

[583] Jean de Mymerinek Saint-Urbain apátjává való kinevezése nem bizonyul kompromisszumos megoldásnak, hanem felújítja a Joinville-ek és az apátság közötti évszázados konfliktust.

[584] II. Marguerite de Flandre (1202 k.–1280), Konstantinápoly császárnője. Apja IX./VI. Balduin (1164–1205/6), Flandria és Hainaut grófja (1171–), I. Balduin néven Konstantinápoly latin császára (1204. május 9.–), anyja Marie de Champagne (1174–1204). Nővérének, Jeanne-nak (1199/1200–1244) halála után örökli apja címeit. Bouchard d'Avesnes-nel (1170 k.–1244) kötött első házasságát (1212–) érvénytelenítik; második férje (1223–) II. Guillaume de Dampierre (1196–1231). Két házasságából született gyermekei között tör ki a század közepén a d'Avesnes és a Dampierre család közötti véres rivalizálás.

[585] Thomas de Beaumetz, Reims érseke (1251–1263).

bazilika[586] Passió-relikviáiért,[587] melyeknek őrizetét most elveszi tőlem? Mert az összes házi szentekre mondom, az egész Francia Királyságért sem vennék magamra akkora bűnt, mint amekkora felségedé." A király pedig így válaszolt neki:

„Az itt lévő szentekre mondom, bizony megtenné azt akár csak Compiègne-ért is, amilyen nagy mohóság lakozik önben iránta.[588] Egyikünk tehát hamisan esküszik."

674 „Chartres püspöke[589] – folytatta a király – azt kérte tőlem, hogy adjam vissza neki, amit a javaiból visszatartottam. Közöltem vele, hogy addig nem adom, amíg meg nem fizeti a nekem járó összeget, amivel tartozik. Hozzátettem, hogy ő nekem hűbéresem, s így nem viselkedik irányomban sem helyesen, sem pedig tisztességesen, amikor ki akar engem semmizni."

675 „Ezután Châlon püspöke következett – mesélte a király –, aki ezt kérdezte tőlem: »Nagyuram, milyen kártérítést nyújt nekem felséged Joinville úrral szemben, aki elveszi egy szegény szerzetestől a Saint-Urbain-apátságot?« Püspök úr – felelte a király –, önök olyan határozatot hoztak, mely szerint nem szabad világi bíróság előtt meghallgatni azt, aki egyházi átok alatt áll. Én pedig magam láttam egy harminckét pecséttel ellátott levélben, hogy egyházi átokkal[590] sújtották önt is, így nem hallgathatom meg mindaddig, míg feloldozást nem nyer."

---

[586] Szent Remigius (Saint Remi, lat. *Remedius;* 437–535. január 13.) Reims első püspöke, a „frankok apostola", I. Chlodvig frank király megkeresztelője (496–506 között). A nyughelyéül szolgáló kápolna hamar búcsújáró hellyé vált, majd bencés apátságot alapítottak mellette (760). A 9. század közepén új, nagyobb templomot emeltek (Hincmar érsek). A ma álló bazilika építése 1000 k. kezdődött (Airard apát), s a reimsi zsinat idején, 1049-ben szentelte fel IX. Leó pápa.

[587] A „kínszenvedés relikviái"-nak megszerzése Lajos király következetes, a francia király udvarát kultikus hellyé alakítani kívánó törekvésének eredménye. A legértékesebb relikviák méltó befogadó helyéül építteti fel Párizsban, a Cité szigetén a gótikus építészet egyik csúcsteljesítményének számító Sainte Chapelle-t *(Sainte Chapelle du Palais),* melynek épülete maga is ereklyetartót formáz (1242–1248). IX. Lajos konfliktusok és komoly anyagi erőfeszítések árán gyűjti össze a passióereklyéket – a Töviskorona, a Szent Kereszt egy darabja és egy szöge, a Szent Lándzsa, *(Longinus lándzsája),* a bíborköpeny, a Szent Vér, a Szent Törlőkendő, Veronika kendője *(Mandylion),* a Szent Kő –, valamint több Mária-ereklyét. A Konstantinápoly 1204. évi kirablását követően I. Balduin császár kezére került ereklyéket 135 ezer tours-i livre-ért (tehát a francia király éves jövedelmének (235 285 *livre*) több mint a feléért) veszi meg az utolsó „aktív" konstantinápolyi latin császártól, II. Balduintól, az ereklyék egy másik részét pedig (melyek egy-egy adott egyház féltve őrzött kincsei, tekintélyének és gyakran jövedelmének is fontos forrásai voltak) más egyházakból gyűjti egybe, nem minden ellenállás nélkül. A kápolnát Eudes de Châteauroux pápai legátus és (Szent) Pierre Berroyer bourges-i érsek (1232–1260), kanonizálva (IV. Orbán, 1267) szenteli föl 1248. április 26-án (Lajos király 44. születésnapjának másnapján.) A kápolnában őrzött kincseket nyomasztó pénzszűke esetén már a későbbi francia királyok is áruba bocsátják, a francia forradalom pedig drámai pusztítást okoz. A megmaradt ereklyék a párizsi Notre-Dame kincstárába kerülnek (1804). A Szent Sír lovagjai őrzik, a kincstárban láthatók, minden hónap első péntekjén pedig a főoltáron a hívek számára is láthatóvá teszik őket.

[588] Reims érseke a compiègne-i Saint-Corneille-apátság jövedelmeire vágyakozott. Az eredetileg Miasszonyunk-, majd a 11. század közepétol Saint-Corneille- (Saint Cyprien-)apátság (876–1790) igen jelentős Karoling császári, illetve királyi központ, koronázó- és temetkezési hely (alapítójáról, Kopasz Károlyról *Carlopolis*), korabeli jelentősége Aachenéhez hasonlítható. Capet Hugót itt fogadja királlyá a „nagyok gyűlése" (987). Később számos helyi, egyházi és királyi hatalmi konfliktus színtere; értékes javadalmakkal rendelkezik. VII. Lajos idején apátja Odon de Deuil (Odo de Diogilo; 1110 k.–1162), későbbi saint-denis-i apát (1151–), aki urával együtt részt vesz a II. keresztes hadjáratban, és átutazik Magyarországon (*De l'expédition de Louis VII en Orient* című krónikája részeként neki köszönhetjük az egyik első Magyarország-leírást).

[589] Mathieu de Champs (†1259. december 13.) vagy Pierre de Minci (1260. február 12.–1276).

[590] A kissé homályos megfogalmazás miatt a kutatók megosztottak abban a kérdésben, hogy ki van egyházi átok alatt: Joinville vagy Châlon püspöke? Monfrin úgy véli, hogy nem Joinville-t sújtja egyházi átok (MONFRIN, **675**), pedig eléggé egyértelmű a püspök eljárása a konfliktus rendezését illetően. Ráadásul a püspök

Eme dolgokat pedig azért mutattam be nektek, hogy tisztán lássátok, hogyan oldotta meg a király egyedül, józan ítélőképessége révén az előtte álló feladatokat.

676 Geoffroy de Saint-Urbain apát, azok után, hogy elrendeztem számára a dolgot, jótettemért rosszal fizetett, s panaszt emelt ellenem. Szent királyunknak váltig azt hangoztatta, hogy az apátság az ő felügyelete alá tartozik.[591] Megkértem a királyt, hogy indítson vizsgálatot az igazság kiderítésére, hogy a felügyelet az övé-e, vagy pedig az enyém. „Felséges uram – fordult az abbé a királyhoz –, ne így cselekedjék, hanem ha Istennek is úgy tetszik, vigye bíróság elé a köztünk és Joinville úr között lévő peres ügyet. Mi szívesebben vesszük, ha apátságunk az ön felügyelete alatt áll, mint ha annál marad, aki azt most örökjogon mondja magáénak." Erre a király megkérdezte tőlem:

„Igazat szólnak-e hát, akik azt mondják, hogy az apátság felügyelete az enyém?" „Minden bizonnyal nem, uram – feleltem –, hanem az enyém."

677 Így szólt ekkor a király: „Meglehet, hogy az örökség az öné, s hogy az apátság felügyeletéhez nincs köze. Annak alapján azonban – fordult az apáthoz –, amit önök mondanak, s amit a *sénéchal* állít, engedelmével, vagy az enyém, vagy az övé kell, hogy legyen. Nem is fogom elmulasztani, már csak az ön által mondottak miatt sem, hogy én derítsem ki az igazságot ebben az ügyben.

Most ha bíróság elé vinném a dolgot, méltatlanul járnék el a *sénéchal*lal szemben, aki az én hű emberem, s kétségbe vonnám a jogait, melyekre vonatkozóan ő maga ajánlja föl, hogy vizsgáljam meg, igaza van-e vagy sem." Ezek után vizsgálatot indított, és amint az igazság kiderült, átadta nekem az apátság felügyeleti jogát s azokat az iratokat, amelyek ezt bizonyították.

[Százharminchetedik fejezet
Szent Lajos békeszeretete]

678 Egyszer azt történt, hogy a szent király addig folytatta a tárgyalásokat, míg elérte, hogy Anglia királya feleségével és gyermekeivel együtt Franciaországba jöjjön, és a békéről tárgyaljanak. A mi tanácsadóink ezt a békekötést[592] erősen ellenezték, s így szóltak a királyhoz: „Jó urunk, nagyon csodálkozunk azon, hogy Anglia királyának ilyen nagy részt akarsz átadni a földedből, ráadásul éppen azokat a részeket, amelyeket te és elődeid hódítottatok el tőle, mégpedig az ő gaztettei miatt. Az a véleményünk tehát, hogy ha úgy érzed, nincs hozzá jogod, akkor nem végzed el a dolgodat kielégítő módon az angol királlyal szemben, ha nem adod vissza neki az összes földet, amit te és őseid meghódítottatok. Ha pedig úgy gondolod, hogy jogod van hozzá, akkor szerintünk elvesztegeted mindazt, amit most nekiadni készülsz."

679 A következőképpen válaszolt erre a szent király: „Nemes urak, tisztában vagyok azzal, hogy az angol király ősei teljesen jogosan veszítették el a birtokomban lévő meghódított

---

helyzete is bonyolult ebben a kérdésben, mert a pápa őt marasztalja el. A szövegösszefüggésből kitűnik, hogy a király a püspök saját fegyverét (a kiátkozást és az ahhoz kapcsolódó eljárásjogi szabályozást) fordítja szembe vele, s döntésével végül is Joinville-t segíti.

[591] Ebben a helyzetben logikus lépés lenne, hogy az apát a király fennhatósága mellett kardoskodjon, hiszen a király messze van, Joinville (és földesúri hatalma) pedig ott van helyben (MONFRIN, **676**). Az apát ravasz elterelő akciója tehát nem vezet eredményre.

[592] A szerződés az első hosszú háborút követő angol–francia „megbékélés" fontos állomása. Az első százéves háború, mely valójában a francia eredetű és a királyságban igen jelentős területeket birtokló Plantagenet-dinasztia és a Capetingek között zajlik, Aquitániai Eleonóra angol házasságával (1152. május 18.) veszi kezdetét, a két király közötti első nagy összecsapás pedig Toulouse grófságáért folyik, melyet II. Henrik katalán támogatással ostromol, Toulouse grófja pedig a francia király beavatkozásával véd. A párizsi (abbéville-i) béke megkötésére 1258. május 28-án, ratifikálására pedig 1259. december 4-én kerül sor.

területet.[593] S a földet, amelyet odaadok neki, nem úgy adom, mint valamiféle tartozást akár neki, akár az örököseinek, hanem azért, hogy szorosabbá fonjam a szeretet kötelékét gyermekeim s az övéi között, akik elsőfokú unokatestvérek. Én úgy gondolom, hogy amit neki adok, jól használom, mert ezáltal az angol király, aki eddig nem tartozott a hűbéreseim közé, most az ő soraikba lép.[594]

680 Királyunk volt az az ember, aki a világon a legtöbbet fáradozott azért, hogy alattvalói között békesség honoljon, különösen a szomszédos nemesurak és a királyság hercegei között. Mint például Chalon gróf, Joinville urának nagybátyja, és a fia, a burgundi gróf esetében,[595] akik nagy háborúságban voltak egymással, amikor a tengerentúlról hazatértünk. Hogy helyreálljon a béke apa és fia között, a király tanácsadókat küldött Burgundiába, mégpedig a saját költségén, s így az ő fáradozásai eredményeképp jött végül létre az egyezség apa és fiú között.

681 Ezt követően súlyos háborúskodás tört ki II. Champagne-i Thibaud király és Jean de Chalon gróf, valamint a fia, a burgundi gróf között a luxeuil-i apátság miatt.[596] Hogy ezt a viszályt elsimítsa, a király őfelsége odaküldte Gervais d'Escraines[597] urat, Franciaország királyi főszakácsmesterét, s az ő közbenjárásával békét teremtett a felek között.

682 Ezt a háborút, amelyet a király lecsendesített, követte egy másik, mely Thibaud de Bar[598] gróf és Henri de Luxembourg[599] gróf között tört ki, aki az előbbinek a nővérét[600] vette

---

[593] Vagyis Lajos király hangsúlyozza, hogy II. Fülöp Ágost Földnélküli Jánossal szembeni föllépésének (Normandia, Anjou, Poitou elkobzása, 1202) jogszerűségéhez nem fér kétség. Itt a francia király azt teszi, ami a kedvére van és amiben rendkívül tehetséges: békeszerző és közvetítő.

[594] Valójában stratégiailag a francia királynak kedvező kompromisszum születik: Lajos megtartja azokat a területeket, amelyeket nagyapja, II. Fülöp Ágost elkobozott Földnélküli Jánostól (Anjou, Maine, Poitou, Touraine, Normandia), elismeri viszont fennhatóságát a Charente folyótól délre fekvő területekre (Guyenne, Périgord, Quercy, Saintonge, Agenais) vonatkozóan, melyekért viszont (az angliai, Montfort-parlamenthez vezető főúri mozgalom által is szorongatott) III. Henrik hűbéri hódolatát mutatja be. (A két uralkodó együtt tölti a karácsonyt, s Lajos ekkor ajándékozza Henriknek a törököktől kapott elefántot.)

[595] A Burgund grófságban régensséget gyakorló I. Jean de Chalon gróf és fia közötti konfliktusról van szó. III. Hugues de Chalon házassága révén (I. Adélaďde de Bourgogne) a Német-római Császársághoz tartozó Burgund grófság ura (V. Hugues néven, 1248–1266). A grófság fölötti valódi uralom megszerzéséért (és Jean de Chalon gróf második házasságából születő fiának Hugues-gel szembeni helyzetbe hozása érdekében) folyó küzdelem 1251–1256 között – időnként kegyetlen összecsapásokkal tarkítva – zajlik.

[596] Luxeuil (*Luxorium*, ma: Luxeuil-les-Bains, Haute-Saône megye, Franche-Comté) Szent Péter és Pál oltalma alá helyezett apátságát Szent Kolumba alapította (585/590), s kezdetben az ír, majd a benedeki (603–) regula szerint működött. Az inváziók hatótávolságában (hunok 451, arabok 731, normannok 9. század többször is, magyarok 954) található apátság Gallia és a nyugati kereszténység egyik legnagyobb és legjelentősebb korabeli szellemi központja (*scriptorium*át tartják a *karoling minuszkula* szülőhelyének), s nagy szerepet tölt be a burgundok megtérítésében. A középkort követően jelentősége fokozatosan csökken. (A francia forradalom után a kolostor épületeinek nagy részét lerombolják.) A Chalon gróf és fia közötti háború létbizonytalanságot és pusztítást hoz a vidék lakóira. Ezt megelégelve próbálják kivonni magukat az új feudális magánháborúk alól, és többen (köztük Luxeuil szerzetesei) Champagne grófjának védelme alá kívánják helyezni magukat (1258. július 26.). Válaszul apa és fia összefognak ellenük, s elfoglaljál Luxeuil-t. A király itt is békeközvetítőként és békebíróként jelenik meg. (RICHARD, 1983, 339–344.)

[597] A király küldötte udvarának egyik főméltósága, Gervaise d'Escrennes udvari főszakács, a király belső tanácsosa, aki eléri, hogy a felek fogadják el Eudes de Bourgogne döntőbíráskodását, ami átmeneti eredményeket hoz (1260).

[598] II. Thiébaut (1221–1291), Bar grófja (1239/40–), II. Henri de Bar (lásd róla 326. jegyzetet) fia. Első felesége Jeanne de Dampierre (1243–1266 e.), II. Guillaume de Dampierre és Flandriai Margit (II. Marguerite de Flandre) leánya, a második Jeanne de Toucy (1266–).

feleségül. Úgy esett a dolog, hogy Priney[601] alatt küzdöttek egymás ellen, amikor Thibaud de Bar gróf foglyul ejtette Henri de Luxemburg grófot, s elfoglalta Linay[602] várát, amely a felesége révén került birtokába. Ennek a viszálynak az elrendezése érdekében a király saját költségén kamarását, Pierre urat[603] küldte hozzájuk, azt az embert, akiben mindenkinél jobban megbízott. Ennek eredményeképpen végül ők is kibékültek egymással.

683 Az előbb említett idegenekkel kapcsolatban, akiket kibékített a király, néhány tanácsadója megjegyezte, nem teszi jól, hogy nem hagyja őket háborúskodni. Mert ha hagyná, hogy meggyengüljenek, nem támadnának ellene olyan könnyen, mint ha gazdagok volnának. A király azt mondta nekik, hogy nincs igazuk. „Mert ha a szomszédos hercegek azt látnák, hogy hagyom őket háborúskodni, lehet, hogy összebeszélnének egymás közt, s azt mondanák: »A király rosszindulatból engedi, hogy egymás ellen harcoljunk.« Így pedig éppen az irántam táplált gyűlöletük vihetné rá őket arra, hogy megtámadjanak. S akkor nagyon valószínű, hogy veszítenék, arról nem is beszélve, hogy Isten haragját is magamra vonnám, mert azt mondja az Úr: »Áldott legyen minden békeszerető ember«."[604]

684 És valóban, ennek az lett az eredménye, hogy a burgundiak és a lotaringiaiak, akik között békét teremtett, annyira szerették és úgy engedelmeskedtek neki, hogy magam láttam, amint a király elé járultak, hogy peres ügyeik tárgyalását előtte folytassák le, reimsi, párizsi vagy orléans-i udvarában.

[Százharmincnyolcadik fejezet
Szent Lajos és Joinville irtózása az istenkáromlástól][605]

685 A király oly nagyon szerette Istent és az ő Szent Anyját, hogy mindenkit, akiről be tudta bizonyítani, hogy gyalázkodó hangon beszélt róluk, vagy istenkáromlást követett el, igen szigorú büntetéssel sújtott. Caesareában magam láttam, amint egy aranyművest ezért pellengérre állított, egy szál ingben és gatyában, nyaka köré tekerték egy disznó beleit és zsigereit, mégpedig oly nagy mennyiségben, hogy felért egészen az orráig. Arról is hallottam azután, hogy a tengerentúlról visszatértem, hogy egy párizsi polgárnak ugyanezért az orrát és az ajkát sütögették büntetésből, ezt azonban nem láttam. A következőket mondotta a szent király: „Szívesen vállalnám, hogy tüzes vassal süssenek rám bélyeget, ha biztosra vehetném, hogy országomból eltűnik minden istenkáromló beszéd."

---

[599] V. Henri de Luxembourg (Henri le Blondell; 1216–1281), Luxemburg, La Roche (1247–) és Namur grófja (1256–1264), aki a felesége által hozományként kapott Ligny-en-Barrois birtokára vonatkozóan (a megállapodással ellentétben) Champagne grófjának tesz hűségesküt.

[600] V. Henri de Luxembourg felesége (1240–) Marguerite de Bar (1220–1275). Marguerite Ligny uradalmát hozományként viszi a házasságba, tehát a szabályok szerint Bar grófja a hűbérura. Henri azonban Ligny-re vonatkozóan Champagne grófjának tesz hűségesküt, amivel ki kívánja vonni Bar fönnhatósága alól. Bar grófja Metz püspökével és a lotaringiai herceggel szövetkezik, Henri de Luxembourg pedig Thibaud champagne-i gróffal.

[601] Prény (ma: Meurthe-et-Moselle megye, Lotaringia) alatt küzdenek egymással (1266. december 14.), ahol Henri Thibaud fogságába kerül.

[602] Ligny vára Lajos békebíráskodása eredményeképp – tipikusan kompromisszumos megoldás – Henri de Luxembourg birtokában marad, de Bar grófjának hűbéreseként (1268. szeptember 8).

[603] Pierre de Villebéont, lásd róla a 383. jegyzetet.

[604] Máté evangéliuma, 5,9: „Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket."

[605] E fejezet megírásánál Joinville a *Grandes Chroniques de France* (Primat de Saint-Denis), illetve Guillaume de Saint-Pathus, Geoffroy de Beaulieu és Jean de Vignay szövegeire támaszkodott. (MONFRIN, **685–697, 704, 714, 715–718, 719**.)

686 Jó huszonkét esztendőt eltöltöttem a király társaságában, de soha nem hallottam, hogy Isten vagy az ő Anyja vagy a szentek nevét a szájára vette volna. Ha valamely állításának nyomatékot kívánt adni, ezt mondta: „Igazán így volt” vagy „Valóban így lesz”.

687 Soha nem hallottam azt sem, hogy az ördög nevét kiejtette volna, hacsak nem valamely könyv olvasásakor, amikor kénytelen volt néven nevezni, vagy ha a szentek életéről szóló könyvben emlegették. Mert bizony nagy szégyen a Francia Királyságra és a királyra is, hogyha eltűri, amint alattvalói alig tudnak beszélni anélkül, hogy ne mondanák: „Az ördög vigye el!” Nagyon hibás beszéd az ördögnek ajánlani azt a férfit vagy nőt, akit már egyszer az Istennek adtak, amikor megkeresztelték. Az én joinville-i házamban az, aki így beszél, pofont kap vagy tenyerest, így az ilyen csúnya beszédet szinte teljesen ki is irtottuk.[606]

[Százharminckilencedik fejezet
Szent Lajos szegények iránti szeretete; hogyan tanította gyermekeit; mint osztott alamizsnát és milyen alapítványokat tett; milyen megfontolások irányították az egyházi javadalmak odaítélésekor]

688 Egyszer megkérdezte tőlem a király, hogy megmosom-e nagycsütörtökön a szegények lábát. Azt feleltem, hogy semmi esetre sem, mert nem találom helyesnek. Erre azt mondta, hogy nem szabad azt megvetnem, hiszen Isten is megtette. „Akkor ön igencsak kelletlenül tenné meg azt, amit Anglia királya[607] cselekszik, aki még a leprások lábát is megmossa és megcsókolja” – folytatta.

689 Mielőtt este ágyába tért volna, magához hívatta gyermekeit, s a jó királyok és jó császárok cselekedeteit mesélte nekik, hozzátéve, hogy ilyen emberekről kell példát venniük. Beszélt nekik a gonosz nemesurak tetteiről is, akik fényűzésük, kapzsiságuk és fösvénységük miatt veszítették el országukat. „Ezekre a dolgokra pedig azért emlékeztetlek titeket, hogy őrizkedjetek tőlük, nehogy Isten haragját kivívjátok magatok ellen.” Megtanította nekik a Miasszonyunk zsolozsmáit, s a jelenlétében elmondatta velük a napi zsolozsmákat is, hogy mire felnőnek s a földjüket maguk kormányozzák, megszokják ezen imák hallgatását.

690 A király oly nagy alamizsnaosztó volt, hogy amerre csak járt az országban, mindenütt adakozott a szegény templomok, bélpoklosmenhelyek, ispotályok és kórházak javára, de a szegény nemesurak és nemeshölgyek számára is. Nap mint nap óriási tömegű szegénynek adott enni, azokról nem is szólva, akiket a házában látott vendégül. S nem egy alkalommal láttam, hogy ő maga szelte nekik a kenyeret s töltött a poharaikba.

691 Az ő uralkodása idején épült számos apátság, nevezetesen Royaumont[608] apátsága, a Párizs melletti Szent Antal-apátság,[609] Lys[610] és Maubuisson[611] apátságok, s a prédikátor és a

---

[606] Az istenkáromlás büntetése általában nem volt ilyen szigorú, többnyire vezekléssel vagy pénzbüntetéssel járt. (Mint látjuk, Joinville is humánusabb megoldást alkalmaz – eszerint eredményesen – saját birtokán.)

[607] III. Henrik.

[608] Royaumont ciszterci apátságát (a mai Asnières-sur-Oise közelében, Val-d'Oise megye, Île-de-France), mely eleinte a királyi család tagjai számára temetkezőhelyül is szolgál, Kasztíliai Blanka és Szent Lajos alapítja és építteti (1228–1235) a Szent Szűz tiszteletére. Nagy kisugárzású, gazdag létesítmény, szellemi központ, Vincent de Beauvais itt írja híres *Enciklopédiáját*. (A francia forradalmat követően a nemzeti tulajdonba veszik, értékeit elárverezik, az épületek egy részét lerombolják.)

[609] A Mezei Szent Antal-apátságot Foulques de Neuilly (†1201), Neuilly plébánosa, a IV. keresztes hadjárat meghirdetője alapítja a későbbi Faubourg Saint-Antoine területén (ma Párizs XII. kerülete), erdős, mocsaras vidéken. 1198-ban egy női remetelakot alapít, amely 1204-ben a ciszterciek birtokába kerül kerül, majd 1229-ben IX. Lajos királyi apátság rangjára emeli. Számos további privilégiumot kap, a kor tekintélyes családjainak (Mauvoisin, Montfort, Cressonsacq, Beaumont, Aulnay) adományaiból is gazdagodik, és nagyon jelentős központtá fejlődik. Lajos király itt teszi közszemlére a nem sokkal előbb megszerzett Szent Töviskoronát (1239.

kordás testvérek több más rendháza. Ő építtette a pontoise-i[612] és a vernoni ispotályt,[613] a vakok menhelyét Párizsban,[614] a klarisszák saint-cloud-i apátságát,[615] melyet nővére, Izabella úrnő alapított a király engedélye alapján.

692 Amikor valamely egyházi javadalom betöltése esedékessé vált, a király, mielőtt azt odaítélte volna, kikérte derék egyházi vagy más személyek tanácsát, majd jó lelkiismerettel s őszinte szívvel, Istennek tetsző módon adományozta oda a javadalmat. Soha semmilyen egyházi javadalmat úgy nem adott egyetlen klerikusnak sem, hogy az előbb le ne mondott volna a korábban kapott egyéb javadalmairól. Országa minden városában, ahol azelőtt még nem járt, felkereste a prédikátor és a kordás szerzeteseket, ha voltak ott ilyenek, s kérte őket, hogy imádkozzanak érte.

[Száznegyvenedik fejezet]
Hogyan utasította rendre a király a főtisztviselőit, a báróit és a városok elöljáróit, milyen új rendelkezéseket hozott, és hogyan töltötte be a párizsi legfőbb bíró hivatalát Étienne Boileau[616]

---

augusztus 18.). (Az apátságot 1791-ben – tekintettel a környék lakosságának a forradalomban játszott szerepére – kórházzá alakítják, a Szent Antal-templomot pedig 1796-ban lerombolják. Napjainkban is kórházként működik.)

[610] Lys (ma: Dammarie-lès-Lys, Seine-et-Marne megye, Île-de-France) királyi apátságát Kasztíliai Blanka és IX. Lajos alapítja 1244-ben (alapítólevél: 1248, felépítve: 1253). A Miasszonyunknak szentelt apátságot a ciszterciek kapják meg. Halála után Kasztíliai Blanka szíve a lysi Notre-Dame-apátságba kerül (teste az ugyancsak általa alapított Maubuisson apátságában van eltemetve). A 18. század végéig királyi zarándokhely. (A francia forradalom idején elpusztítják, ma csak romjai állnak.)

[611] Maubuisson apátságát (*Notre-Dame-la-Royale;* ma: Saint-Ouen-l'Aumône, Val-d'Oise megye, Île-de-France) Kasztíliai Blanka alapította 1241-ben. Az egyik legjelentősebb ciszterci apátság, nemesleányok nevelőhelye, királyi rezidencia és nekropolisz.

[612] Pontoise királyi rezidencia, ahol Lajos király a régi „Isten Háza" *(Hôtel-Dieu)* helyén kórházat alapít (1256).

[613] Vernon (ma: Eure megye, Haute-Normandie) II. Fülöp Ágost óta királyi birtok. IX. Lajos gyakran találkozik itt barátjával, Eudes Rigaud roueni püspökkel. A kórházat 1260-ban alapítja.

[614] A párizsi vakok menhelyét *(Hospice des Aveugles)* Lajos király a VII. keresztes hadjáratból való hazatérése után alapítja (1260 k.), az akkori városon kívül, attól északkeletre (ma Párizs XII. kerülete). Az ispotály neve – *Hospice des Quinze-Vingts* – arra utal, hogy a hagyomány szerint a király 15 × 20, azaz háromszász, a szentföldi harcokban megsebesült keresztes elhelyezését kívánta biztosítani (30 livre járadékkal). Újjabban az alapítást nem kötik a keresztes hadjáratból visszatérőkhöz. Ma (eredeti helyén és egykori nevét őrizve) kiemelt színvonalú szemészeti központ *(Centre hospitalier national d'ophtalmologie des des Quinze-Vingts).*

[615] A klarisszák rendjét, a ferences rend női ágát Assisi Szent Klára (1193/94. január 20. vagy július 16.–1253. augusztus 11.) alapítja (1211), és IV. Ince pápa hagyja jóvá (1253). Franciaországi Izabella (1225–1270. február 23.), IX. Lajos húga 1256-ban alapítja Longchamp királyi apátságát a mai Bois-de-Boulogne területén (Saint-Cloud-val szemközt). IV. Sándor pápa engedélyezi (1259) a klarisszák megtelepedését, akik 1260-ban foglalják el az apátságot. Izabella maga is oda költözik, s bár nem tesz fogadalmat, példásan szent és alázatos életet él (1521-ben boldoggá avatják). (A francia forradalom idején az apátságot lerombolják, helyén a longchamp-i lóversenypálya van.)

[616] Étienne Boileau (Boisleve/Boyleaux; 1200/10 k.–1270) a király, illetve a királyság egyik legjelentősebb jogásza, a jogi reform kulcsfontosságú személyisége. Részt vett az egyiptomi keresztes hadjáratban, és együtt került fogságba Lajos királlyal (1250). Kiváló szervező, fellép a visszaélések ellen, növeli a kincstár bevételeit. Alkotó és gyakorló jogász, legismertebb műve a *Livre des métiers* ('Mesterségek könyve', 1268). Az egész reform problémakör korábbi (szentföldi) átgondolására utal, hogy Lajos király hazatérésüket követően azonnal,

693 Az után, hogy visszatért a tengerentúlról, a király a Mi Urunk iránt nagyon áhítatosan, alattvalói iránt pedig nagyon igazságosan viselkedett, s úgy gondolta, hogy jó és szép dolog a Francia Királyság jobbításán munkálkodni. Első lépésként kiadott egy általános szokásjogi gyűjteményt,[617] mely a Francia Királyság minden alattvalójára érvényes, s mely itt következik:

694 Mi, Lajos, Isten kegyelméből Franciaország királya, elrendeljük, hogy minden királyi főbírónk, *bailli*nk,[618] algrófunk, városi elöljárónk s mindenki más, bármilyen ügyben járjon el és bármilyen hivatalt viseljen, tegyen esküt, hogy mindaddig, amíg hivatalában, *baillage*-ában van, mindenkinek igazságot szolgáltat, senkivel kivételt nem tesz, sem a szegényekkel, sem a gazdagokkal, sem az idegenekkel, sem a hozzá közel állókkal, a jó és elfogadott szokások s hagyományok szerint.

695 Ha pedig mégis megtörténne, hogy a *bailli*k, az algrófok vagy mások, úgymint a végrehajtók és erdőőrök, esküjükkel ellentétesen cselekszenek, és erről meggyőződünk, azt akarjuk, hogy vagyonukban és személyükben büntettessenek meg, ha vétkük azt megköveteli; a *bailli*nkat mi fogjuk megbüntetni, a többieket pedig a *bailli*k.

696 Ezen túlmenően, a többi *prévôt*, *bailli* és végrehajtó *(serjant)* esküt tesz arra, hogy híven megőrzi bevételeinket és adóinkat, s nem fogja eltűrni, hogy jogaink sérüljenek vagy csökkenjenek vagy megszűnjenek. S ezzel együtt megesküdnek, hogy nem vesznek és nem fogadnak el sem ők maguk, sem mások által sem aranyat, sem ezüstöt, sem közvetett előnyöket, sem mást, leszámítva a gyümölcsöket, a kenyeret, a bort vagy más ajándékot, melynek értéke nem haladja meg a tíz *sou*t, amely summát túllépni tilalmas.

697 S ezzel együtt megesküdnek, hogy nem fogadnak el és másokkal sem fogadtatnak el semmiféle adományt, sem feleségük, sem gyermekeik, sem fivéreik, sem nővéreik, sem pedig más hozzájuk közel álló személy által; s ha pedig tudomásukra jut, hogy ilyen adományok elfogadtattak, tüstént intézkednek, hogy a lehető leggyorsabban visszaadják ezeket. Mindezzel együtt megesküdnek arra is, hogy nem fogadnak el semmiféle adományt, bármi legyen is az, olyan személytől, aki az ő irányításuk alatt áll, vagy azoktól, akiknek ügyei hozzájuk kerülnek, vagy akiknek ügyét ők tárgyalják.

698 Ezen túlmenően megesküsznek, hogy nem adnak és nem küldenek semmiféle ajándékot olyan személyeknek, akik a mi tanácsunk tagjai, sem az ő asszonyaiknak, sem gyermekeiknek s senki más hozzátartozóiknak, sem másoknak, akik javadalmazásukat a mi nevünkben kapják, sem pedig azoknak a megbízottainknak, akiket az ő hivataluk *(baillage* vagy *prévôté)* területére munkájuk kivizsgálása céljából küldünk. És ezzel együtt megesküdnek arra is, hogy nem lesznek részesei semmiféle olyan eladásnak, mely a mi jövedelmünket, hivatalainkat *(baillage),* pénzünket vagy más hozzánk tartozó dolgokat érint.

699 És esküdnek s ígéretet tesznek arra, hogy ha a hozzájuk tartozó területen bármely tisztségviselő, végrehajtó vagy elöljáró tisztességtelenül viselkedik, tolvajlást, uzsoráskodást követ el, vagy bármilyen bűn foltot ejt a becsületén, miáltal szolgálatunkat el kell veszítenie, nem fogják őt sem adomány, sem ígéret, sem kegy vagy más előnyök okán támogatni, hanem részrehajlás nélkül büntetéssel sújtják és elítélik.

---

már 1254 júliusától, a későbbi *Grande Ordonnance* szellemét idéző intézkedéseket tesz a baucaire-i *sénéchaussé,* valamint Nîmes városa számára kiadott rendelkezéseiben.

[617] A *Grande Ordonnance* ('Nagy Törvénykönyv') 1254 december második felében születik meg, amikor a király (III. Henrik angol király és udvara kíséretében) Párizsban, illetve Royaumont-ban tartózkodik.

[618] A központosított királyi tisztviselői hálózatot II. Fülöp teremtette meg, a *bailli* 1185 előtt a király kiküldött hivatalos képviselője, megbízottja. Ezt követően szerepe pontosítódik, a 13. század közepétől egy adott terület közigazgatási funkcionáriusa, állandó megbízatással.

700 Ezen túlmenően valamennyi elöljárónk *(prévôts/prevos),* algrófunk *(vicomtes/vicontes),* városi magiszterünk *(maires),* erdőfelügyelőnk *(forestiers)* és más gyalogos vagy lovas végrehajtónk *(serjans a pié ou a cheval)* megesküszik, hogy semmiféle ajándékot nem ad elöljáróinak, sem pedig a hozzájuk tartozó asszonyoknak és gyermekeknek.

701 S mivel úgy akarjuk, hogy ezek az esküvések szigorúan bebiztosíttassanak, úgy akarjuk, hogy teljes és nyilvános ülésen mondassanak el, valamennyi egyházi és világi személy, lovag és végrehajtó jelenlétében, mindamellett, hogy az érintettek személyünk előtt esküt tesznek, s azért, hogy ne csak Istentől és saját személyünktől való félelmükben, hanem a világ előtti szégyentől való félelmük miatt is tartózkodjanak az esküszegéssel együtt járó büntetés következményeitől.

702 Úgy kívánjuk és megköveteljük, hogy valamennyi főtisztviselőnk *(bailli)* és tisztviselőnk *(prévôt)* tartózkodjék az olyan beszédtől, mely káromolja Istent, a Miasszonyunkat és az összes szenteket, kerülje el a kockajátékot, és ne látogassa az ivókat. Azt akarjuk, hogy a kockajátékok készítése tiltassék meg királyságunk egész területén, továbbá hogy a feslett nőszemélyek *(les foles femmes)* a házakból tiltassanak ki; s ha lenne bárki, aki házat adna bérbe egy prostituáltnak,[619] kötelezve legyen arra, hogy a királyi főtisztviselőnek *(bailli)* vagy tisztviselőnek *(prévôt)* egy egész évi bérleti díjnak megfelelő összeget fizessen meg.

703 Határozottan megtiltjuk továbbá, hogy főtisztviselőink mindaddig, amíg szolgálatunkban vannak, földeket vagy birtokokat vásároljanak vagy mások által vásároltassanak saját körzetükben *(baillage)* vagy más körzetek területén a mi előzetes engedélyünk nélkül, s ha ily vásárlás mégis megtörténne, úgy akarjuk, hogy az a mi kezünkre kerüljön, és ott is maradjon.

704 Megtiltjuk, hogy királyi főtisztviselőink mindaddig, amíg a mi szolgálatunkban állnak, előzetesen elnyert hozzájárulásunk nélkül összeházasítsák fiaikat vagy leányaikat vagy más hozzátartozóikat az általuk irányított körzetben *(baillage)* lévő személyekkel; s ezzel együtt megtiltjuk, hogy a körzetükben lévő egyházi intézményekbe helyezzék el őket, s hogy számukra a Szentegyház részéről javadalmazást vagy javadalmat juttassanak; és ezzel együtt, hogy az egyházaktól munkajáradékot *(oeuvre)* vagy kvártély után járadékot követeljenek, sem tőlük, sem pedig az egyházi személyek terhére. Nem akarjuk, hogy az ilyetén elrendelt házasságkötési és javadalomszerzési tilalom kiterjedjen a tisztviselőkre *(prévôt),* a városi elöljárókra és az alsóbb rendű hivatalok viselőire.

705 Megparancsoljuk a főtisztviselőknek, a tisztviselőknek és másoknak, hogy ne tartsanak nagy létszámú fegyveres végrehajtót *(sergent)* és törvényszolgát *(bediaus),* hogy a nép számára ne jelentsenek terhet; s úgy akarjuk, hogy a törvényszolgák nyilvános ülésen *(en pleinne assise)* neveztessenek ki, vagy pedig ne tekintessenek törvényszolgának. Az olyan esetben, amikor végrehajtóink távoli helyekre vagy külföldre küldetnének, azt akarjuk, hogy csak akkor legyen felhatalmazásuk, ha erre elöljáróiktól írást kaptak.

706 Megparancsoljuk, hogy sem főtisztviselő, sem pedig tisztviselő, aki szolgálatunkban áll, ne terhelje meg a szolgálatában álló derék embereket azon túlmenően, ami jogszerű, és hogy alattvalóink közül egyetlenegy se vettessék börtönbe az általa csinált adósság miatt, kivéve, ha azzal nekünk tartozik.

707 Úgy intézkedünk, hogy egyetlen főtisztviselőnk se bírságolja meg alattvalóinkat adósság *(debde)* vagy elkövetett rossz cselekedet *(malefaçon)* okán, kivéve, ha ez jogi eljárásban

---

[619] A *prostituált* szó az ófranciában még nem használatos. A 13. században helyette inkább a *fole femme,* a *fille de mauvaise vie,* a *pute,* a *putain* ('szajha, kurva' értelemben) szerepel. (GREIMAS, 1987) Mintegy fél évszázaddal később, a középfrancia periódusban, latin átvételként *(prostituere)* alapvetően kettős – 'leront, lealáz, lealjasít' – jelentéstartalommal tűnik föl, s ekkortól már használják a mai értelemben is. (GREIMAS–KEANE, 1992)

történik, ahol a cselekedetet jó szándékú emberek véleménye alapján megítélik és mérlegelik, noha a főtisztviselőknek a bírság korábban biztosíték tárgyául szolgált.

708 És ha előfordul, hogy az, akivel szemben valaki eljárást indított, nem akarja megvárni, hogy a bíróság milyen ítéletet hoz, hanem fölajánlja egy bizonyos összegű pénzbírság kifizetését, amint az általánosan megtörténik, azt akarjuk, hogy a bíróság fogadja el ezt a pénzösszeget, amennyiben az méltányos és ésszerű; ellenkező esetben úgy kívánjuk, hogy a bírság ítélettel állapíttassék meg, ahogy fentebb mondottuk, minthogy a bűnös a bíróság ítéletére bízza magát. Megtiltjuk a főtisztviselőnek vagy a városi elöljárónak vagy a tisztviselőnek, hogy fenyegetéssel, megfélemlítéssel vagy jogi mesterkedéssel *(par aucune cavellation)* alattvalóinkat bírság megfizetésére kényszerítse, titokban vagy mindenki szeme láttára, továbbá hogy elegendő indok nélkül megvádolja.

709 És úgy intézkedünk, hogy azok, akik megbízást kapnak a körzetek *(prevostez),* az algrófságok *(viconté)* vagy más megbízatások *(autre baillage)* ellátására, azokat engedélyünk nélkül másoknak el ne adhassák. És ha többen vásárolnak meg egy fentebb említett hivatalt, azt akarjuk, hogy közülük az egyik vásárló legyen az, aki valamennyiük részéről a hivatalt betölti, és éljen a hozzá tartozó, a kötelező lovas szolgálat *(chevauchees),* a *tailles*[620] és a közös terhekre *(communes charges)* vonatkozó mentességgel, mint ahogy az szokásban vagyon.

710 És megtiltjuk nekik, hogy a fent említett hivatalokat eladják fivéreiknek, unokafivéreiknek, unokaöccseiknek, miután tőlünk azokat megszerezték, és hogy ők maguk adósságot vállaljanak velük szemben, hacsak nem a hivatallal összefüggő tartozásról van szó; de a személyes adósságuk a *bailli* hatalma alá tartozik, éppúgy, mint ha nem lennének a mi szolgálatunkban.

711 Megtiltjuk a főtisztviselőknek és a tisztviselőknek, hogy alattvalóinkat azzal nyugtalanítsák, hogy a tárgyalást olyan ügyekben, melyek előttük kezdődtek, egyik helyről a másikra helyezik át, hanem az előttük és azon helyen indított ügyeket ott tárgyalják, ahol ezt a szokás megkívánja, oly módon, hogy az érintetteknek ne kelljen a nehézségek és a költségek miatt jogaikat feladniuk.

712 Ezen túlmenően megparancsoljuk nekik, hogy ne kobozzanak el senkitől olyan javakat, melyeket a helyzet pontos ismerete vagy a mi külön parancsunk nélkül vettek birtokba, hogy ne sújtsák embereinket újabb földadókkal *(tailles)* és külön adókkal *(coustumes),* és hogy ne kötelezzék őket újabb lovas szolgálatra *(chevauchee)* azért, hogy beszedjék pénzüket, mert azt akarjuk, hogy akinek ilyen kötelezettsége van, senki be ne hívassék a kíséretbe szükséges indok nélkül; és hogy mindazok, akik személyesen kívánják szolgálatukat teljesíteni a kíséretben, ne kényszerüljenek arra, hogy részvételüket pénzzel váltsák meg.

713 Azután megtiltjuk főtisztviselőinknek és tisztviselőinknek, hogy megtiltsák a búza, a bor és más áruk királyságunkon kívülre szállítását, s ha egy ilyen tiltásról dönteni kell, azt akarjuk, hogy a tiltás közös határozattal, bölcs és erényes emberek *(prud'hommes)* tanácsára történjék meg, nehogy felmerüljön a csalás és a csalárdság gyanúja.

714 *Item,* azt akarjuk, hogy minden korábbi főtisztviselő, algróf, tisztviselő és városi elöljáró hivatalának elhagyását követően negyven napon át maradjon azon a területen, melynek hivatalát viselte, személyesen vagy megbízottján keresztül, annak érdekében, hogy válaszolni tudjon az új főtisztviselőknek azon sérelmeket illetően, melyeket esetleg elkövetett azokkal szemben, akik panaszt akarnának tenni ellene.

---

[620] A *taille* egyáránt jelenthet rovásadót és füstadót. A füstadó a 12. századtól közvetlen adó, direkt földesúri járadék, melyet tűzhelyenként (családonként) vetnek ki, mértékét a helyi szokásjog és az önkény határozza meg. A királyi füstadó nem rendszeres adófajta, s csak később (a százéves háború idején) jelenik meg. A rovásadó alól a nemesség mentesül.

Ennek a szokásgyűjteménynek a megalkotásával sokat javult az ország állapota.[621]

[Száznegyvenegyedik fejezet
A párizsi legfőbb bírói hivatal reformja]

715 Abban az időben a párizsi legfőbb bíró hivatalát eladták a párizsi polgároknak vagy közülük néhánynak. Miután ők megvásárolták, előfordult, hogy egyesek támogatták gyermekeik és unokaöccseik túlkapásait, mivel ezek az ifjoncok bíztak abban, hogy szüleik vagy barátaik tartják kezükben a főbírói hivatalt. Emiatt azután az egyszerű kisembereket borzasztóan sanyargatták, s igazuk a gazdagokkal szemben soha nem lehetett, mivel azok értékes ajándékokkal és adományokkal halmozták el a főbírót.

716 Aki abban az időben megmondta a főbíró előtt az igazat, vagy meg akarta tartani az esküjét, nehogy esküszegővé váljék valamely adóssággal vagy más olyan üggyel kapcsolatban, melyért felelnie kellett, legott bírságot vetettek ki rá, s büntetéssel sújtották. A bíróságon elkövetett hatalmas igazságtalanságok és az óriási harácsolás következtében a köznép nem mert tovább a király földjén maradni, hanem elköltözött más bíróságok és más urak fennhatósága[622] alá. A király földje pedig annyira elnéptelenedett, hogy amikor a főbíró törvénynapot tartott, tíz vagy tizenkét embernél több nem jött el.

717 Ugyanakkor annyi gonosztevő és útonálló volt már Párizsban s a városon kívül is, hogy hemzsegett tőlük az egész környék. A királynak, aki nagy gondot fordított arra, hogy megvédje s megtartsa uralma alatt a közembereket, végül a teljes igazság a tudomására jutott. Nem akarta többé, hogy a párizsi legfőbb bíró hivatalát áruba bocsássák, ehelyett jó és magas fizetést adott azoknak, akik attól fogva ellátták e tisztet. Minden jogtalan adóztatást, amire csak kötelezhették a népet, megszüntetett. Az egész királyságban s az egész országban tudakozódott, hogy hol találhat olyan embert, aki jól és szigorúan végezné az igazságszolgáltatást, s nem kímélné jobban a gazdagot, mint a szegényt.

718 Akkor bemutatták neki Étienne Boileau-t,[623] aki azután olyan jól igazgatta és vigyázta a bíróságot, hogy egyetlen gonosztevő, lator vagy gyilkos sem merészelt többé Párizsban maradni, mert rögtön felakasztották vagy megölték volna. Ettől sem rokonság, sem származás, sem arany, sem ezüst többé meg nem óvhatta. A király földje javulást kezdett mutatni, az emberek pedig ismét odamentek, mert ott jogot és igazságot szolgáltattak. Úgy benépesült újra, s a javulás oly nagy volt, hogy az eladások, birtokfoglalások, vételek és egyéb ügyletek után a királynak fizetett adók a korábbinak a kétszeresét tették ki.

719 Ezekben az intézkedésekben, amelyeket elrendeltünk alattvalóink és királyságunk javára, fenntartjuk királyi felségünknek a hatalmat arra, hogy ezeket megvilágítsuk, kijavítsuk, hogy megnöveljük vagy csökkentsük, aszerint, ahogy majd dönteni fogunk. Ezzel a rendelkezésével a király nagy fejlődést idézett elő a Francia Királyságban, amint arról több bölcs és idős ember ma is tanúskodhat.

[Száznegyvenkettedik fejezet
Szent Lajos szegények iránti szeretete; alamizsnálkodása és alapításai]

---

[621] Szent Lajos rendelkezéseinek gyűjteményét Joinville a *Grandes Chroniques de France* legrégebben szerkesztett változatából másoltatta át művébe (N. de WAILLY).

[622] Ez esetben (mivel Párizs a királyi birtokon fekszik) valószínűleg arról van szó, hogy egyházi urak fennhatósága alá költöznek, hogy kivonják magukat a királyi bírók hatalma alól (amivel a királynak károkat okoznak).

[623] Étienne Boileau-val a király már korábban kapcsolatba kerülhetett, hiszen a jeles jogtudós maga is részt vett a VII. keresztes hadjáratban, és a királlyal együtt került fogságba.

720 Már gyermekkorától fogva könyörületes volt a király a szegényekhez és a szenvedőkhöz. Szokása volt, hogy amerre járt, mindenütt naponta százhúsz szegényembert vendégelt meg kenyérrel, borral, hússal vagy hallal. Nagyböjt és advent idején megnövekedett a szegények száma, s számos esetben megtörtént, hogy maga a király szolgált fel nekik, ő rakta eléjük az ételt, s mikor eltávoztak, saját kezűleg adott pénzt nekik.

721 De különösen a fényes, nagy ünnepek előestéjén hasonlóképpen cselekedett, felszolgálván nekik a fent említett összes táplálékot, mielőtt még ő maga evett vagy ivott volna. Ezenkívül mindennap estebédkor és vacsorakor béna és nyomorék öregemberek vették körül, akiknek annyi ételt adatott, amennyit csak meg bírtak enni, s miután jóllaktak, valamennyi pénzt is magukkal vihettek.[624]

722 Az eddig felsoroltakon felül mindennap oly nagy mennyiségű és oly jelentős alamizsnát adott a király az egyház szegényeinek, a kórházak szegényeinek, a betegségtől szenvedő nyomorultaknak s a szegény diákoknak, továbbá a rászoruló nemesuraknak és -hölgyeknek, a bűnbe esett nőszemélyeknek, szegény özvegyasszonyoknak s gyermekágyas nőknek, valamint olyan szegény kézműveseknek, akik idős koruk vagy betegségük miatt már nem voltak képesek dolgozni, sem a mesterségüket folytatni, hogy képtelenség lenne a számukat megállapítani. Emiatt azt mondjuk róla, hogy boldogabb életű ember volt, mint Titus római császár, akiről pedig azt mesélik a régi írások, hogy módfelett szenvedett és le volt sújtva, ha egy nap senkinek semmit nem adományozott.

723 Már attól a pillanattól kezdve, hogy királysága birtokába lépett, s amikor már képes volt megérteni a királyság dolgait, templomokat és több szerzetes rendházat építtetett, melyek közül nagyság és méltóság tekintetében kiemelkedik Royaumont apátsága. Számos ispotályt alapított Párizsban, Pontoise-ban, Compiègne-ben[625] és Vernonban, s magas évjáradékot biztosított nekik. Rouenban létrehozta a Szent Máté-apátságot, ahová a prédikátor rendi szerzetesnőket helyezte el,[626] megalapította a longchamps-i apátságot, ahová a minorita rend nőtagjait költöztette,[627] s nagy jövedelmeket biztosított a megélhetésükhöz.

724 Engedélyt adott anyjának, hogy megalapítsa a Meleun-sur-Seine melletti Lys apátságát, valamint a Pontoise közelében lévő Maubuisson apátságot, s jelentős járadékot és birtokot is adományozott nekik. Létrehozta Párizs mellett a vakok menhelyét, hogy ott helyezze el a párizsi nincstelen vakokat. Kápolnát is emeltetett a számukra, hogy szentmisét hallgathassanak. A jó király ezenkívül felépíttette a kartauziak rendházát Párizson kívül, azon a helyen, melyet Vauvert-nek[628] hívnak, s megfelelő jövedelmet biztosított a Mi Urunkat szolgáló szerzeteseknek.

---

[624] Az adatok arra engednek következtetni, hogy Lajos király 2-300 embert részesíthetett rendszeresen ebben a kegyben. (Lásd fentebb: **690**.)

[625] A Compiègne-ben létrehozott, vagyis inkább újjáalapított és kibővített ispotály egy 12. századi, Szent Miklósnak szentelt „Isten Háza". A kibővítést követően 130 beteg befogadására alkalmas; Lajos francia és Thibaud navarrai király személyesen viszi be az első (arany lepedővel letakart) beteget. Az épület ma is áll, a nagyterem a mai (Szent Miklósról elnevezett) kórház fogadóterme.

[626] A domonkosok 1222–1223-ban jelennek meg Rouenban, IX. Lajos 1247-ben biztosít helyet a domonkos apácák számára, majd 1261-ben az Eudes Rigaud rouen-i püspöktől átvett területen települnek le s kapnak megerősítést (1269). A király azt is vállalja, hogy Szent Máté tiszteletére szentélyt emeltet. Az apácáknak adja a Töviskoszorú egy tövisét, később pedig egy kristály ereklyetartóban a Szent Máté-szentélybe kerül Szent Lajos kézcsontereklyéje is.

[627] A minorita rend *(Ordo Fratrum Minorum)* tagjai a ferencesek (kisebb testvérek). A klarisszák longchamps-i apátságáról lásd a 615. jegyzetet.

[628] A kartauziak *(Ordo cartusiensis)* nevüket a kölni származású Szent Brúnó (1030 k.–1110. október 6.) és hat társa által 1084-ben az Isère völgyében (Chartreux, ma: Saint-Pierre-de-Chartreuse, Isère megye, Rhône-Alpes) alapított anyakolostorukról *(La Grande Chartreuse)* kapták. A párizsi rendházukat Szent Lajos alapítja,

725 Nem sokkal később még egy intézményt alapított Párizson kívül, a Saint-Denis felé vezető úton, amelyet „Isten Leányai" házának[629] neveztek. Nagyon sok nőt helyezett ott el, akiket a szegénység vitt rá, hogy a paráznaság bűnébe essenek, s négyszáz livre-et adott nekik, hogy legyen miből fenntartaniuk magukat. Országa több pontján kolostorokat hozott létre a beginák részére. Nekik is elegendő jövedelmet juttatott a megélhetéshez, s megparancsolta, hogy fogadják be mindazokat, akik hajlandók szüzességi fogadalmat tenni.

726 Volt úgy, hogy valamely hozzátartozója a szemére vetette, hogy mily bőkezűen osztogatja az alamizsnát, s hogy túlságosan sokat költ erre. Ilyenkor azt mondta: „Inkább való kedvem szerint az, ha ezeket a hatalmas összegeket Isten iránti szeretetből alamizsnálkodásra fordítom, mint ha fényűzésre és e világi hamis dicsőségre költeném." Ahhoz képest, hogy milyen sokat áldozott alamizsnára, saját házában a király nem engedte meg a mindennapos nagy kiadásokat. Ugyanakkor nagylelkűen és bőkezűen viselkedett a bírósági tárgyalások, a parlamentek során, valamint a bárók és lovagok összejövetelei alkalmával. Udvarában mindig előkelő, bőkezű és nagyvonalú kiszolgálást biztosított, sokkal inkább, mint amilyen elődei udvarában valaha is szokásos volt.

[Száznegyvenharmadik fejezet
A szerzetesrendekről, melyeket urunk Franciaországban alapított]

727 A király nagyon szerette mindazokat, akik Isten szolgálatára szegődtek, s akik szerzetesruhát öltöttek, közülük senki nem került úgy a színe elé, hogy ne kapott volna tőle valamilyen támogatást. Gondoskodott a karmelita szerzetesekről, s vásárolt egy telket számukra a Szajna mellett, Charenton közelében, melyre kolostort építtetett.[630] Megvásárolta nekik a ruhákat, kelyheket s a Mi Urunk szolgálatához szükséges egyéb kellékeket. Ezenkívül a Szent Ágoston-rend[631] szerzeteseiről is gondoskodott: egy párizsi polgártól megvett nekik egy pajtát az összes tartozékával együtt, s a montmartre-i kapun[632] kívül templomot építtetett számukra.

átadván nekik az akkori város déli határán (a mai Luxemburg-kert helyén) álló Vauvert várkastélyt a hozzá tartozó hatalmas birtokkal. (Ezzel a karthauziaké lesz a legnagyobb egyházi birtok Párizsban.) A fél-remeterend egyszerre 32 szerzetest fogad be, akik kertészkedéssel és növénynemesítéssel foglalkoznak. (Ennek emlékét ma is őrzik a Luxemburg-kert melegházai és a park déli részén található faiskola.) A francia forradalom során a kolostort bezárják és fegyvermanufaktúrává alakítják (1790).

[629] A *Couvent des Filles-Dieu* alapítását Guillaume d'Auvergne, Párizs későbbi püspöke (lásd róla a 50. jegyzetet) kezdeményezi (1226), a városon kívül, a mai rue du Faubourg-Saint-Denis környékén, a paráznaság vétkébe esett lányok számára, megmentésük érdekében. A kolostort a 14. században (V. Károly idején) elbontják, követi az új városfal építésénél használják fel, lakóit pedig a Saint-Denis kapu közelében álló Szent Magdolna-kórházba költöztetik át. *Les ordres de Paris* című versében Rutebeuf (1230–1285) az „Isten leányai" elnevezésen gúnyolódik, és burkoltan kritizálja a nekik nyújtott királyi támogatást.

[630] A karmelita rendet a szentföldi Karmel hegyen letelepedő remeték alapítják a III. keresztes hadjárat után, a 12. század végén. A jeruzsálemi pátriárkától kapott regulájukat (1209 k.) III. Honorius pápa erősíti meg (1226). Jeruzsálem elvesztését követően, 1238-ban telepszenek meg Európában. IV. Ince pápa a remeterendet koldulórenddé alakítja (1247), amit a 1274-es lyoni zsinat megerősít. A karmelitákat Szent Lajos telepíti le Párizs közelében, Charentonban 1256-ban, majd Szép Fülöp Párizsban, a Montagne Sainte-Geneviève-en biztosít nekik házat 1309-ben. Elso kolostoruk *(Monasterium de Mariae de Monte-Carmelo)* eredetileg a Szajna bal partján, a Citével szemben épült fel (a mai place Maubert és rue des Carmes helyén). (1790-ben bezárják, fegyvermanufaktúrává alakítják, majd 1811-ben lebontják.)

[631] A Szent Ágoston-remeterend (Ordo Eremitarum Sancti Augustini) az újabb alapítású rendek közé tartozik. IV. Sándor pápa több itáliai remetetársulást egyesített Szent Ágoston regulája alapján (1256. április 9.), az így létrejött rend, az 1274-es lyoni zsinaton nyert végső megerősítést. Az ágostonos remeték valójában

728 A szőrcsuhás barátokat is ellátta, s a Szajna mentén, Saint-Germain-des-Prés mellett biztosított nekik területet, ahol elszállásolták magukat.[633] De csak rövid ideig laktak ott, mert a rendjüket elég hamar feloszlatták. Utánuk következett egy másik szerzetesrend, melyet a fehér csuklyások rendjének hívnak. Ők arra kérték a királyt, hogy segítsen nekik Párizsban letelepedni.[634] A király megvásárolt nekik egy házat a templomosok párizsi rendházának[635] régi kapuja közelében, nem messze a takácsoktól, a körülötte fekvő elhanyagolt földekkel együtt, hogy oda költözhessenek. Ezeket a fehér csuklyásokat a X. Gergely pápa vezette lyoni zsinaton[636] oszlatták fel.

729 Őket megint újabb szerzetesek követték, akik a Szent Kereszt testvéreinek[637] hívatták magukat, s a keresztet a mellükön viselték. Ők is a király segítségét kérték, aki ezt szívesen meg

---

koldulórend, a prédikálást tekintik fő hivatásuknak Lajos király 1259-ben segíti párizsi letelepülésüket. (Később, a rend több ágra szakadását követően itt „nagy" vagy „sarus" ágostonosoknak hívják őket.)

[632] Itt minden bizonnyal a Fülöp Ágost által 1190–1200 között építtetett első Montmartre-i kapuról van szó, amely a mai Saint-Eustache-templom közelében állt 1550-ig.

[633] A Bűnbánó Krisztus rendjének tagjai, a szőrcsuhás barátok *(sacciták)* ruházatukról kapták nevüket. A rendet Hyères-ben alapították a 13. század közepén (1245–1248). Az 1250-es években hamar elterjedt Európában, de a régebbi kolduló rendek nyomására a lyoni zsinat 1274-ben feloszlatta (a pápák a 14. század elején engedélyezik, hogy a barátok az ágostonosokhoz, illetve a domonkosokhoz csatlakozzanak). A Saint-Germain-des-Prés bencés apátság, amely mellett a párizsi szőrcsuhások 1254-ben letelepedhettek, Párizs egyetlen megmaradt, ma is működő román kori műemléke.

[634] A „fehér csuklyások rendjé"-t, a szervita rendet (Szűz Mária Szolgái, *Ordo Servorum Beatae Virginis Mariae*) hét gazdag firenzei kereskedő alapítja 1233-ban. Jóváhagyás (1249), felfüggesztés (1274), a felfüggesztés jóváhagyása (1276), majd visszavonása (1277), a visszavonás jóváhagyása (1304) mutatja a rend korai történetének bonyodalmait. Szent Lajos 1258-ban biztosít helyet Párizsban, a mai rue des Blancs-Manteaux-ban, monostoruk felépítésére, mely később a bencésekhez kerül. Szűz Mária tisztaságát jelképező fehér színű öltözékükről kapták a *fehér csuklyások* nevet, s a párizsi utcanév is erre utal.

[635] A templomosok első párizsi rendháza a Grève tér (a mai place de l'Hôtel-de-Ville) mögött állt. Ennek telkéért cserébe kaptak 1170 k. egy nagy területet a korabeli városfalon kívül, a mai Temple, Bretagne, Picardie és Corderie utcák által határolt helyen. Itt épül föl a franciaországi rendtartomány központjául szolgáló épületegyüttes, benne a monumentális Tour du Temple-lal. (A rend feloszlatása után a Temple egy időre Magyarországi Klemencia királyné (X. Lajos felesége) birtokába kerül, utóbb a forradalom idején börtönként válik hirhedtté, végül Napóleon roboltatja le 1808-ban.)

[636] A II. lyoni zsinatot X. Gergely pápa hívja össze; az első tanácskozást 1274. május 7-én, az utolsót július 17-én tartják. A mintegy 500 püspök, 60 apát és 1000 prelátus részvételével zajló zsinaton jelen van III. Fülöp francia, I. Jakab aragóniai király, és ott vannak Palailogosz Mihály bizánci császár, továbbá Kublaj (1215. december 23.–1294. december 18.) tatár nagykán (1260–) követei. Három fő kérdést tárgyalnak: az újabb keresztes hadjárat indításának ügyét (6 éven át az egyházi jövedelmek tizedét szánják erre; a hadjárat nem valósul meg), a keleti és a nyugati egyház egységét (a sikeresnek tűnő megbeszéléseknek és a közös misének nem lesz érdemi folytatása), a pápaválasztás rendjének szabályozását (a konklávénak együtt kell maradnia az új pápa megválasztásáig – ezt többször visszavonják, napjainkban érvényben van). Emellett a zsinat rendet tett az elszaporodott kolduló rendek kérdésében: a ferenceseket és a domonkosokat megerősíti, a karmelitákat és az Ágoston-rendi remeték rendjét fenntartja, de 22 rendet megszüntet, illetve más rendekhez kapcsol. III. Fülöp ekkor adományozza a pápának Venaissin grófságot (melynek fővárosa Avignon).

[637] A Szent Kereszt testvérei a Szent Kereszt-kanonokrend *(Canonici Regulares Ordinis Sanctae Crucis)* tagjai. A rendet a liège-i Theodore de Celles (1166–1236) kanonok, keresztes lovag (a III. keresztes hadjárat és az albigensek elleni keresztes hadjárat résztvevője) alapítja 1211. szeptember 14-én (pápai jóváhagyás: III. Ince, 1214). A rend Krisztus szenvedéseit állítja a középpontba; célja utazók, zarándokok, keresztesek segítése. Lajos király 1258-ban hívja be őket Párizsba, több házat bocsát rendelkezésükre, és lehetőséget nyújt templomuk (Pierre de Montreuil tervei alapján történő) megépítésére (a mai Marais negyedben, az emléküket őrző Sainte-

is adta, s elszállásolta őket egy utcában, melyet Carrefour du Temple-nak hívtak, s azóta a Szent Kereszt utca nevet viseli. Így a jó király Párizs városát szerzetesekkel vétette körül.

[Száznegyvennegyedik fejezet
Szent Lajos másodszor is felveszi a keresztet]

730 A fent elmondott események után, nagyböjt idején[638] történt, hogy a király az összes bárót magához hívatta. Én kimentettem nála magam az éppen akkor gyötrő negyednapos lázam miatt, s kértem, hogy ezúttal ne számítson megjelenésemre. Azt üzente vissza, ragaszkodik hozzá, hogy odamenjek, mivel kitűnő orvosai vannak, akik meg tudják gyógyítani a negyednapos lázat.

731 Így hát elmentem Párizsba. Mikor a Miasszonyunk márciusi ünnepének előestéjén[639] megérkeztem, nem találtam sem a királyt, sem mást, aki meg tudta volna mondani, miért hívattak. A hajnali ájtatosság alatt, bizonyára Isten akaratából, elnyomott az álom, s úgy tűnt nekem, hogy a királyt látom, amint egy oltár előtt térdel. Még azt is láttam, hogy több, díszbe öltözött prelátus a királyra bíborszínű, reimsi szerzs anyagból[640] készült miseruhát ad.

732 Eme látomás után magamhoz hívtam Guillaume atyát, a gyóntatópapomat, ki igen bölcs ember volt, s elmeséltem neki a látottakat. Erre azt mondta: „Uram, meg fogja látni, hogy holnap a király felveszi a keresztet." Megkérdeztem tőle, hogy ezt miből gondolja, ő pedig megmondta, hogy annak alapján, amit álmomban láttam, „mert a bíborszínű szerzs miseruha a keresztet jelenti, mely bíborvörös attól a vértől, mely Isten oldalából, kezeiből és lábaiból csordult ki. Az pedig, hogy éppen reimsi *szerzs*ből készült a miseruha, azt jelenti, hogy a keresztes hadjárat nem lesz nagyon eredményes, amint azt magad is megláthatod, ha Isten kegyelméből megéred."

733 Miután részt vettem a párizsi Madeleine-templomban[641] tartott misén, a király kápolnájába siettem, s ott találtam őt, amint a relikviákat tartó emelvényről éppen az igazi keresztet hozatta le. Miközben jött lefelé, tanácsadói közül két lovag beszélgetni kezdett egymással, s az egyik így szólt: „Soha többé ne higgyen nekem, ha a király nem áll most rögtön keresztesnek." A másik így folytatta: „Ha keresztesnek áll a király, akkor ez lesz az egyik leggyászosabb nap, amelyet Franciaország valaha is megért. Mert ha nem öltjük föl mi is a keresztet, elveszítjük a király jóindulatát; ha pedig követjük őt, Isten szeretetét veszítjük el, minthogy nem Isten kedvéért állunk keresztesnek, hanem a királytól való félelmünkben."

734 Bizony úgy is történt, hogy a következő napon felvette a keresztet a király, a három fiával együtt. Később azután az is beigazolódott, hogy a keresztes hadjárat, ahogy azt a gyóntatóm megjövendölte, kevés sikert eredményezett. Franciaország királya és a navarrai király nagyon unszolt, hogy álljak én is keresztesnek.

735 Azt feleltem nekik, hogy mialatt Isten és a király szolgálatában a tengerentúlon voltam, s azóta is, hogy onnan visszajöttem, a francia és a navarrai király főtisztviselői oly mértékben tönkretették és elszegényítették a népemet, hogy soha nem kerülhetnénk ennél rosszabb helyzetbe. Hozzátettem, hogy ha Isten javára s kedve szerint akarok cselekedni, akkor itthon

---

Croix-de-la-Bretonnerie utcában). A 13–16. század között virágzó, majd hanyatlásnak induló rendet végül a francia forradalom intézkedései szüntetik meg, épületeit lebontják.

[638] 1267. március 2.–április 16. között.

[639] 1267. március 24-én.

[640] A reimsi szerzs igen közepes minőségű selyemszövet, említése a király alázatát hivatott kiemelni.

[641] A *Petite Église de la Madeleine* az Île-de-la-Citén állt. Eredetileg zsinagóga, melyet a zsidók II. Fülöp Ágost általi kiűzésekor (1183) alakítanak át templommá. Itt működik a Notre-Dame Nagy Konfraternitás (*La Grande Confrérie de Notre-Dame*), melynek vezetője Párizs püspöke. (Többször bővítik, 1790-ben bezárják, 1793-ban eladják, majd lerombolják.)

maradok, hogy népemet segítsem és védelmezzem. Mert ha személyemet kitenném a keresztes hadjárat viszontagságainak, amiről tudván tudom, hogy az embereim kárára és hátrányára válik, magam ellen haragítanám Istent, ki saját magát áldozta föl népe megmentéséért.

736 Véleményem szerint halálos bűnt követtek el mindazok, akik a királynak az utazást tanácsolták, mert amikor ő Franciaországban tartózkodott, az egész ország békében élt a határokon belül, és békében élt valamennyi szomszédjával is. Elutazása után viszont az ország állapota egyre csak rosszabbodott.

737 Bizony nagy a bűn, mely azoknak a lelkét terheli, akik akkor az elutazást ajánlották neki, amilyen legyöngült állapotban volt, hiszen sem a kocsin, sem a lóháton való utazást nem bírta már. Végtelen nagy legyöngültségében kénytelen volt eltűrni, hogy a karjaim közt vigyem Auxerre grófjának palotájától egészen a kordások kolostoráig,[642] ahol elbúcsúztam tőle. S annak ellenére, hogy ennyire erőtlen volt, ha Franciaországban marad, még elég hosszú ideig élhetett volna, s számos jó és nemes cselekedetet vihetett volna véghez.[643]

[Száznegyvenötödik fejezet
A király megbetegszik; intelmei fia számára]

738 Arról az útról, melyet Tuniszba tett a király, nem óhajtok beszélni, sem bármit mesélni, mert nem voltam ott, Istennek legyen hála, s mert nem akarok a könyvemben olyan dolgokról írni, melyekben nem vagyok biztos. Csupán szent királyunkról fogunk tehát szólni, s elmondjuk, hogy miután megérkezett Tuniszba, Karthágó vára[644] alá, erős hasmenéssel és püffedtséggel járó betegség támadta meg. (Legidősebb fia, Philippe pedig negyednapos lázban s apjáéhoz hasonló hasmenésben szenvedett.) A király ágynak dőlt, s érezte, hogy nem sok idő múlva elhagyja e földi létet.

739 Magához hívatta tehát a fiát, Philippe urat,[645] s megparancsolta neki, hogy tartsa meg mindazon intelmeket, melyeket végakarataként reá hagy, s amelyeket, mint mesélik, a király saját szent kezével vetett papírra[646] francia nyelven. Íme tehát:

---

[642] A ferencesek 1230-ban érkeznek Párizsba, IX. Lajos a Saint-Germain-des-Prés apátság területén helyezi el őket, majd 1235-ben megkezdik rendházuk építését Eudes de Montreuil irányításával. A kolostor impozáns templomát 1262-ben szentelik föl Szent Magdolna tiszteletére, a főhajót 1269-ben fejezik be. 1580-ban a templom és a rendház egy része leég, később többször újjáépítik, a francia forradalom idején a Danton-féle „Club des Cordeliers” helyszíne, majd a 19. század elején nagy része eltűnik (az eredeti épületekből ma csak a refektórium áll), s helyén épül fel az orvosi intézet (a mai Quartier Latinben, rue de l'École de Médecine). – A 13. században Auxerre *grófjainak* párizsi palotája a Szajna túlsó partján, a ferencesek kolostorától igen messze helyezkedik el, tehát rendkívüli teljesítmény lett volna a királyt onnan karban szállítani. Auxerre *püspökeinek* palotája viszont jóval közelebb van, a ferencesek és a domonkosok kolostora között félúton. Valószínűbb, hogy ezt az utat teszik meg a leírt módon.

[643] A király 1267. március 25-én veszi föl ismét a keresztet, és 1270. március 15-én indul az újabb keresztes hadjáratra.

[644] A hadjárat Cagliariból indul (1270. július 15.), viszonylag gyorsan Tunisz („Karthágó vára”) alá ér (1270. július 18.) és elfoglalja a várat (július 24.). Az ekkor kitörő járvány mindkét táborban pusztít, a keresztény oldalon nagyon komoly veszteségek vannak. Tunisz kalifája Baibarszhoz fordul segítségért. Végül megállapodás születik Tunisz kalifájával (a keresztesek részéről Anjou Károly vezeti a hadműveleteket és a tárgyalásokat), hogy a keresztesek kiürítik Tuniszt, ennek fejében a kalifa 210 000 uncia aranyat és további évi adót fizet, kötelezi magát, hogy felhagy a *ghibellinek* támogatásával, és biztosítja a keresztény kereskedők működését. A keresztesek egy része Angliai Eduárd (1239–1307), Anglia leendő királya érkezése után tovább harcol, illetve megkezdi a IX. keresztes hadjáratot (1271–1272). Eduárd folytatja a hadműveleteket (vele tart a franciák jó része is), és – IX. Lajoshoz hasonlóan – a mongolok szövetségét keresi.

[645] Lajos legidősebb fiáról, a későbbi III. (Merész) Fülöpről lásd a 23. jegyzetet.

740 „Szépséges fiam, az első, amire tanítalak, az, hogy hajlítsd szívedet Isten szeretetére, mert enélkül senki sem üdvözülhet! Őrizkedj attól, hogy olyat cselekedj, ami Istennek nem tetszik, tehát a halálos bűn elkövetésétől óvakodj! Viselj el inkább mindenféle kínzást, semmint hogy halálos bűnbe ess!

741 Ha Isten csapást mér reád, fogadd türelemmel, s adj hálát érte a Mi Urunknak! Gondolj arra, hogy megérdemelted, és hogy mindaz a javadra válik majd! Ha pedig jólétet küld reád, mondj érte alázatos köszönetet, hogy ne válj – kevélységből vagy más módon – rosszabbá attól, amitől értékesebbé kellene válnod! Mert nem szabad adományai miatt Istennel szembeszállni.

742 Gyónd meg bűneidet minél gyakrabban, s erényes, bölcs gyóntatót válassz magadnak, aki meg tud tanítani arra, hogy mit kell tenned, s mitől kell őrizkedned! Te pedig úgy viselkedj, hogy a gyóntatód és a barátaid ne féljenek megdorgálni, ha hibát követtél el! A szentmisét áhítattal és komolyan hallgasd, s teljes szíveddel, hangosan imádkozz Istenhez, kiváltképp az istentisztelet azon részekor, melyben a kenyér s a bor megszentelése történik! Szíved legyen szelíd és irgalmas a szegényekhez, a betegekhez és a nyomorultakhoz, nyújts nekik vigaszt, s képességeid szerint segíts a bajukon!

743 Ápold országod jó szokásait, a rosszakat pedig töröld el! Ne légy mohó a népeddel szemben, ne terheld túl magas adókkal, hacsak nagy szükség rá nem kényszerít!

744 Ha szívedet bánat nyomja, mondd el rögtön gyóntatódnak vagy valaki más erényes férfiúnak, aki nem híve a hiú beszédnek, s mindjárt könnyebben fogod azt elviselni.

745 Fordíts gondot rá, hogy kíséretedben legyenek olyan erényes és bölcs emberek *(preudommes),* akár egyházi, akár világi személyek, akiket nem a kapzsiság vezérel, s gyakran beszélgess velük! Kerüld viszont a gonoszak társaságát, s menekülj a közelükből! Örömmel hallgasd Isten igéjét, s szívedben őrizd meg azt! Keresd az alkalmat, hogy imádkozhass, és hogy bűnbocsánatot nyerj! Szeresd azt, mi hasznodat és javadat szolgálja, s gyűlölj minden gonoszságot, bárhol lelj is reá!

746 A te színed előtt senki ne merészeljen kiejteni egyetlen olyan szót sem, mely bűnre csábítana s ösztökélne, s ne merjen senki előtted másokról rosszat mondani, megrágalmazván őket a hátuk mögött! Ne tűrd el azt sem, hogy Istenről vagy az ő szentjeiről becsmérlően szóljanak előtted! Adj hálát gyakran Istennek mindazokért a jótéteményekért, melyekkel megajándékozott, hogy továbbra is méltó légy kegyeire!

747 Amikor igazságot szolgáltatsz s ítéletet hozol, légy becsületes és szigorú alattvalóid iránt, ne térj le az egyenes útról se jobbra, se balra! Támogasd a szegények peres ügyeit mindaddig, amíg az igazságra fény nem derül! Ha pedig valaki ellened indít keresetet, senkinek ne adj hitelt addig, amíg tisztán nem látod az igazságot! Így tanácsadóid bátrabban fogják majd az igazság szellemében meghozni ítéletüket, akár a te javadra, akár pedig ellenedben is.

748 Ha valamit mások javaiból birtokolsz, akár saját magad, akár elődeid révén, s ha bizonyos, hogy az nem téged illet, haladéktalanul szolgáltasd vissza! Ha pedig kétséges a dolog, bölcs emberekkel gyorsan és gondosan vizsgáltasd ki az ügyet!

749 Törekedj arra, hogy uralkodásod alatt híveid és alattvalóid békében s igazságban éljenek! Országod jó városait *(les bonnes villes)*[647] és községeit őrizd meg az elődeidtől örökölt állapotban, s hagyd meg nekik a tőlük kapott kiváltságjogaikat! Ha találsz valami jobbítani

---

[646] IX. Lajos intelmeinek *(Enseignements de Saint Louis)* több francia, illetve latin nyelvű, különböző terjedelmű szövege ismert, melyek bekerültek a korral foglalkozó francia és latin nyelvű krónikákba és Szent Lajos-életrajzokba. Abban egyetértés van, hogy Joinville nagy valószínűséggel a *Grandes Chroniques de France* által megőrzött verziót veszi át. Összefoglalóan lásd: MONFRIN, **740–754**.

[647] A jól erődített, gazdag és népes városok a virágzó és gazdag királyi hatalom bizonyítékai, gyakran közigazgatási centrumok is. Ezek a városok a királlyal kiváltságos kapcsolatban vannak, s ennek is köszönhető helyi önállóságuk, illetve önkormányzatuk. A központi királyi hatalom megszilárdításában (a helyi, territoriális, feudális hatalmakkal szemben) a király és „jó városai” szövetségesek.

valót bennük, rendezd el úgy, hogy jobb legyen, s biztosítsd őket pártfogásodról és szeretetedről, mert éppen a hatalmas városok ereje és gazdagsága láttán félnek majd ellened támadni mind az idegenek, mind a saját embereid, elsősorban a pairjeid[648] és a báróid.

750 Tiszteld és szeresd a Szentegyház minden tagját, s legyen gondod rá, hogy ne vegyék el tőlük s ne is csökkentsék az elődeidtől kapott adományokat és birtokokat. Nagyapámról, Fülöp királyról mesélik, hogy egyszer azt mondta neki az egyik tanácsadója, hogy nagyon igazságtalanul s jogtalanul jártak el vele szemben a Szentegyház emberei, amikor megfosztották jogaitól és csökkentették hatalmát az igazságszolgáltatásban, s hogy igen nagy csoda, hogy ezt eltűrte. A jó király pedig azt felelte, hogy neki is ez a véleménye, de ő arra a jóságra és szívességre gondol, amit Isten iránta tanúsított, s így inkább veszni hagyja jogainak egy részét, mintsem vitába keveredjen a Szentegyház embereivel.

751 Atyádnak s anyádnak szerezz tiszteletet és megbecsülést, s teljesítsd a parancsaikat! Az egyházi javadalmakat derék és tiszta életű személyeknek add, s ehhez kérd ki bölcs és becsületes emberek tanácsát!

752 Őrizkedj attól, hogy keresztények ellen háborút indíts anélkül, hogy előbb alaposan meg ne tanácskoztad volna, ám ha mégis meg kell tenned, védelmezd a Szentegyházat és azokat, akik semmi rosszat nem követtek el! Ha háborúskodás vagy viszály tör ki alattvalóid között, csitítsd el, amilyen gyorsan csak tudod!

753 Igyekezz, hogy jó tisztviselőid *(prévôts)* és főtisztviselőid *(baillis)* legyenek, s gyakran kérdezősködj róluk és udvarod elöljáróiról, hogy megtudd, miként viselkednek, s nincs-e bennük a kapzsiság, a hamisság vagy a csalás bűnös tulajdonsága! Munkálkodj azon, hogy minden ocsmány bűn eltűnjön országodból, s különösen az istenkáromlást s az eretnekséget üldözd minden erőddel! Ügyelj arra is, hogy udvarod kiadásai mértéktartóak legyenek!

754 Végezetül, drága fiam, országod minden részén tartass misét, s szerte az országban mondass imát lelki üdvösségemért! Biztosíts nekem külön s teljes részt minden jótéteményedben!

Szépséges, drága fiam, reád adom az összes áldást, amit jó atya csak adhat fiának. Az áldott Szentháromság és az összes szentek óvjanak s védjenek meg téged minden gonosztól! Részesítsen Isten abban a kegyben, hogy mindig akarata szerint cselekedhess az ő dicsőségére, s hogy eme földi lét után te meg én együtt lehessünk Véle, s vég nélkül dicsőíthessük Őt! Ámen."

[Száznegyvenhatodik fejezet
A király halála]

755 Miután a jó király elmondta tanításait fiának, Philippe úrnak, kínzó betegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta. Kérte a Szentegyház szentségeit, s azokat tiszta elmével és józan ítélőképessége birtokában vette föl, ami abból látszott, hogy amikor megkenték a szent olajjal, s a hét zsoltárt mondták, a versek egy részét ő is velük együtt mondta.

---

[648] A *pair*ek eredetileg a francia király legnagyobb hatalmú közvetlen vazallusai, akik a még nem egyértelműen a primogeniturán alapuló trónöröklés időszakában biztosítják a folyamatosságot és a királyság alapvető törvényeinek a tiszteletben tartását (pl. gondoskodnak a régensségről). Meghatározott helyük van a koronázási ceremóniában (1180-tól). A *pair* méltóság és nem nemesi cím. A 13. századtól a *pair* a királyság legelőkelőbb urai közé tartozik, aki a királytól apanázsként kap jelentős birtokot. A 12–13. században Franciaország pairjeinek száma előbb tizenkettő: hat egyházi – Reims hercegérseke, Langres és Laon püspök-hercege, Beauvais, Châlon en Champagne és Noyon püspök-grófja – és hat világi – Burgundia, Normandia, Aquitánia hercege, Flandria, Champagne és Toulouse grófja –; hozzájuk csatlakozik még a 13. századtól Bretagne hercege, valamint Anjou és Artois grófja.

756 És én hallottam a fiától, Alençon grófjától, aki mesélte, hogy amikor apja közeledett a halálhoz, hívta a szenteket, hogy gyámolítsák és siessenek a segítségére, különösen Szent Jakab, akinek *Esto, Domine* kezdetű prédikációját mondta, vagyis: „Uram Istenem, szenteld meg és óvd a te népedet!" Majd Franciaországi Szent Dénes urat hívta segítségül, idézvén prédikációját, melynek tartalma ez: „Isten Uram, add meg nekünk, hogy meg tudjuk vetni e világ hívságait, azért, hogy ne féljünk semmi megpróbáltatást!"[649]

757 És én a fiától, Alençon grófjától hallottam még később, hogy amikor már közel járt a halálhoz, a szenteket hívta segítségül s támaszul, különösen Szent Jakab urat, Franciaországi Szent Dénes urat és Szent Genovéva[650] úrhölgyet. Ezután a szent király egy hamuval borított ágyra feküdt, kezeit a mellén összekulcsolta, majd szemeit az ég felé emelve visszaadta lelkét a teremtőnek, pontosan ugyanabban az órában, melyben Isten Fia annakidején a kereszten életét adta az emberek üdvözüléséért.[651]

758 Kegyes és tiszteletre méltó cselekedet siratni e szent fejedelem túlvilágra költözését, ki igazán szenthez illően s becsülettel őrködött országa fölött, s aki sok szép adományt és számos nemes alapítványt tett. S miként az író, aki elkészült könyvét arannyal s azúrral díszíti, úgy díszítette országát a fentebb felsorolt szép apátságokkal, számos ispotállyal, prédikátor, kordás és más rendekhez tartozó monostorokkal a király.

759 Szent Bertalan apostol ünnepének másnapján hunyt el a jó Lajos király, a Mi Urunk megtestesülésének 1270. esztendejében. Csontjait egy ereklyetartóban a franciaországi Saint-Denis-be vitték, s ott helyezték örök nyugalomra, mivel sírhelyet ő ott választott magának.[652]

---

[649] Szent Jakab az utazók és a keresztesek, Szent Dénes pedig (a 15. századig, amikor Szent Mihály kultusza lép fokozatosan a helyébe) a Francia Királyság védőszentje. Lásd róluk a 83., illetve a 228. jegyzetet.

[650] Szent Genovévaról lásd a 84. jegyzetet.

[651] Krisztus halálának órája a „kilencedik óra", a keresztrefeszítést (12 óra) követő harmadik óra, tehát délután 3 óra. IX. Lajos 1250. augusztus 25-én halt meg, ezek szerint délután 3 órakor. Ez a szentté avatásról szóló pápai bullában (mely a „krisztusi párhuzamokat" nem preferálja) nem szerepel, Joinville-nél azonban, aki nem volt jelen a halálos ágyánál, igen. (Vö. LE GOFF, 1996, 1010–1011.)

[652] Szent Lajos gyászszertartása a hazájuktól távol elhunyt előkelő uralkodóknál szokásos módon történik. Minthogy az ókori egyiptomiak tökélyre vitt balzsamozásiu tudománya a középkorra elveszett, a holttestek szállítása pedig számos nehézségbe ütközik, s magas költségekkel is jár, a keresztes hadjáratok megindulásával (de intenzívebben a II. keresztes hadjárattól kezdődően) mind általánosabbá válik az ún. *mos Teutonicus* technikájának alkalmazása. A 10. századból, német területről ismertek az első adatok (Gerdag, Hildesheim püspöke esetét említi egy Boncompagno da Signa nevű 12. századi krónikás), következetesen pedig a keresztes háborúkban részt vevő német lovagok kezdik használni a módszert (az angol és a francia előkelők kezdetben továbbra is a balzsamozást részesítik előnyben). Az elhunyt testét felnyitják és „felosztják" *(dilaceratio corporis),* különválasztják a lágy részeket, kiveszik a szívet és a belső szerveket, majd fűszeres vízben vagy borban kifőzik a testet, hogy a hús könnyebben leválasztható legyen a csontokról. Ez a szokás a 13. századtól mind elterjedtebb lesz, s minthogy többszörös temetkezést, több temetési szertartást tesz lehetővé, a kiváltságok közé tartozik, és az előkelőség külső jegyeinek utolsó jelentős kihangsúlyozására ad módot. A Capeting uralkodók körében a *mos Teutonicus* a leginkább követett temetkezési gyakorlat. Az egyház ugyan a test „együtt tartása" mellett foglal állást, és tiltja a „teuton módszer" alkalmazását (VIII. Bonifác pápa *De sepulturis* kezdetű bullája, 1300), de a szokásnak nem tud gátat szabni. Szent Lajos fia, III. Fülöp (aki Délen, az aragóniaiakkal folytatott harcok során hal meg), az első olyan francia uralkodó, akivel kapcsolatban pontosan ismert a négy különválasztott rész pontos elhelyezése és gyászszertartása. (A szív a párizsi domonkosok – jakobinusok – templomába, a lágy részek a narbonne-i székesegyházba, a belső szervek a normandiai La Noé Miasszonyunk-apátságába, míg a csontok a saint-denis-i királyi nekropoliszba kerültek.)

Azon a helyen, ahol eltemették,[653] Isten később számos szép csodát tett érette és az ő érdemeiért.

[Száznegyvenhetedik fejezet
A szentté avatás. A király testét kiemelik a földből]

760 Ezek után a francia király sürgetésére és a pápa[654] parancsára Franciaországba, Saint-Denis-be jött Rouen érseke[655] és Jean de Samois[656] testvér, aki később püspök lett, s hosszasan időztek ott, hogy a szent király életéről, tetteiről és csodáiról tájékozódjanak. Felkértek engem is, hogy csatlakozzam hozzájuk, s két napig tartottak maguknál. Miután kikérdeztek, a tőlem s másoktól kapott adatokat megvitték a római kúriának. A pápa a bíborosokkal együtt gondosan áttekintette a jelentést, s a benne foglaltak alapján meghozták ítéletüket, mellyel a jó királyt a hitvalló keresztények sorába emelték.

761 Mindez óriási örömöt jelentett, s jelent ma is az egész Francia Királyságnak, s kiváltképp nagy dicsőséget minden ivadékának, akik jótéteményeikkel őt követni törekszenek. Nagy szégyen azonban utódai közül mindazokra, akik a nyomába lépni e nemes cselekedetek terén nem serénykednek. Bizony mondom, nagy szégyen háramlik minden leszármazottjára, akiket cselekedetükben a rossz vezérel, ujjal mutogatnak majd rájuk, s mondják, hogy a szent király, akitől származnak, irtózott volna ily gonoszságot elkövetni.

762 Mikor ezek a jó hírek Rómából elértek hozzánk, a király a szentséges test kihantolásának időpontjaként a Szent Bertalan ünnepét követő napot[657] jelölte meg. Ekkor Lajos király földi maradványait a földből kiemelték, s az ott felállított emelvényre vitték. Az akkori reimsi érsek[658] (Isten bocsássa meg bűneit!) és az én unokaöcsém, Henri de Villers[659] úr,

---

[653] Lajos király testét is több helyen temetik el: A lágy részeket először a calabriai Cosenza katedrálisába viszik, majd I. (Anjou) Károly viteti át Palermóba, a Montereale-apátságba. Onnan a 19. században Rómába, majd Ausztriába jut, végül pedig Tuniszba kerül, a Szent Lajos-székesegyházba (1956), majd a tuniszi püspökséghez. A szív hollétéről nincs megbízható adat (a párizsi Sainte-Chapelle-ben találtak egy szívszelencét, de Szent Lajos személyéhez köthetése eddig nem bizonyított). Csontjai az általa a Saint-Denis-apátságban létrehozott francia királyi nekropoliszba térnek meg, majd ritka értékű ajándékként a világ különböző részeire kerülnek tovább, mint ereklyék (olyannyira, hogy az 1793-as „forradalmi" sírromboláskor a szarkofágban már nem találnak semmit). Saint-Denis-ben és a párizsi Notre-Dame-ban maradt olyan ereklyetartó, mely Szent Lajos csontjait – borda, illetve alsó állkapocs – őrzi.) A szentté avatás után emelt, rendkívül gazdagon díszített, nagyméretű, aranyból és ezüstből készült saint-denis-i síremlék a százéves háborúban megsemmisül – az angolok, a burgundiak és az armagnacok kölcsönösen egymást vádolják a rombolással, illetve a rablással. Tuniszban pedig megszületik a Szent Lajoshoz kapcsolódó legendák egyik extrém példája, mely szerint a király valójában nem halt meg Tunisz falai alatt, hanem ott maradt és Szidi Abu-Szaíd néven szent életű bölcsként élt tovább. (A szúfi tanokat hirdető, köztiszteletben álló Abu-Szaíd Kalaf ibn-Jahja valójában 1231-ben halt meg.)

[654] A szentté avatási per 1282-ben, IV. Márton pápa idején zajlik. A kanonizációt VIII. Bonifác pápa hirdeti ki 1297-ben. A pápai bulla kezdő mondata – „Gloria, laus et honor tibi" – Theodulf d'Orlénas (†841) püspök körmeneti himnuszának kezdő szavait veszi át, s ez által von párhuzamot Jézus jeruzsálemi bevonulása és Lajos királynak a szentek sorába való belépése közé.

[655] II. Guillaume de Flavacourt (Guillelmus de Flavacuria), Rouen érseke (1278–1306) IV. Márton pápa megbízásából a szentté avatási procedúra pápai megbízottja, Pierre de Grez (Pierre de Corbeil), a párizsi Notre-Dame kanonokja, Auxerre későbbi püspöke (1308–1325) és Rolando da Palma, Spoleto püspöke társaságában.

[656] II. Jean de Samois, ferences (minorita) szerzetes, később Rennes (1298–1299) és Lisieux (1299–1302) püspöke.

[657] 1298. augusztus 25-ét.

[658] Pierre Barbet (†1298), reimsi érsek (1274–), utóda Robert de Courtenay-Champignelles (1251–1324) érsek (1299–).

az idő tájt Lyon érseke, vitte elöl, hátul pedig többen mások, érsekek és püspökök, akiket már nem tudok megnevezni; egy emelvényre vitték, melyet korábban felállítottak.

763 A prédikációt Jean de Samois testvér tartotta, s a mi szent királyunk egyéb nemes cselekedetei között felidézte az egyiket, melyet korábban esküvel én tanúsítottam, mert a saját szememmel láttam, és így szólt:

764 „Hogy lássátok, ő volt korának legbecsületesebb embere, el akarom mondani, hogy olyan becsületes volt, hogy még a szaracénokkal szemben is be akarta tartani a nekik tett vállalását, azt, amit egyszerű szóval fogadott; s ha úgy történt volna, hogy szavát nem tartja, nyert volna rajta tízezer livre-et vagy még többet is." És elmondta nekik az egész történetet úgy, ahogy itt fentebb írva van. S amikor elmondta nekik ezt az esetet, így szólt: „Ne higgyétek, hogy hazudok nektek, hiszen itt látom magam előtt azt az embert, aki ezt a dolgot nekem eskü alatt vallotta."

765 Ahogy a prédikáció véget ért, a király és fivérei gyermekeik[660] segítségével a szent testet bevitték a templomba, mert meg kellett adniuk a tiszteletet ennek a testnek; mert nagy tisztesség érte így őket – s ez csak őket illette meg –, amint azt fentebb elmondtam. Imádkozzunk hozzá, hogy könyörögjön érettünk Istenhez, adja meg nekünk, amire testünknek, s lelkünknek szüksége lészen![661] Ámen.

[Száznegyvennyolcadik fejezet
Joinville álmában látja Szent Lajost, és oltárt emel neki]

766 El akarok még itt mondani szent királyunkkal kapcsolatban bizonyos dolgokat, melyek az ő dicséretére lesznek, amelyeket akkor láttam tőle, miközben aludtam. Az történt ugyanis, hogy álmomban ott láttam őt a kápolnám előtt, Joinville-ben; és úgy tűnt nekem, hogy kivételesen vidáman és könnyű szívvel van ott; s engem ez nagy örömmel töltött el, hiszen kastélyomban láthattam, s azt mondtam neki: „Jó uram, ha elmegy innen, egy olyan házban szállásolom el, mely az én egyik városomban van, melyet Chevillonnak[662] hívnak." S válaszolt és nevetve azt mondta: „Joinville uram,[663] a hitre mondom, amivel önnek tartozom, nem vágyom arra, hogy innen gyorsan odébbálljak."

767 Amikor felébredtem, elgondolkodtam, s úgy találtam, hogy elnyeri Isten és az ő tetszését, ha kápolnámban nyújtok néki otthont. És így is cselekedtem, amikor oltárt emeltem neki Isten és az ő tiszteletére, ahol örökké énekelni fognak az ő tiszteletére; s ezt biztosítja egy örök időkre szóló járadék is. S elmeséltem ezeket a dolgokat Lajos királynak, aki nevének örököse, s úgy tűnik nekem, hogy tetszésére lenne Istennek és a mi szent királyunknak, Lajosnak, ha megszerezné a szent igaz testének ereklyéit,[664] és elküldené őket a mondott Szent

---

[659] I. Henri de Villars, anyai ágon Joinville unokaöccse, kanonok (1270–), majd Lyon érseke (1295–1301).

[660] Erre az útra tehát már csak III. Fülöp fiai, IV. (Szép) Fülöp király és testvére, Károly (1270. március 12.–1325. december 16.), Valois, Alençon, Chartres, Perche, majd (1290–) Anjou és Maine grófja (aki viseli az Aragónia királya és Konstantinápoly császára címet is) és féltestvérük, Lajos (1276–1319), Évreux és Longuéville grófja, Étampes és Beaumont ura (anyja Brabanti Mária) kísérhetik el.

[661] Ez a formula – mint a sírkő elemzésénél fentebb láttuk, a clairvaux-i sírfelirat szövegét idézi:

[662] Chevillon (ma: Haute-Marne megye, Champagne-Ardenne) vára 13. századi, címerében ma is viseli a Joinville-ek családi címerét (azúr alapon három, ezüst lemezzel összekötött dupla arany tiló, fölötte ezüst alapon vörös oroszlán).

[663] Az egész történetben ez az első és egyetlen alkalom, amikor a szövegben Szent Lajos a *nevén,* nem pedig *sénéchal*nak szólítja Jean de Joinville-t.

[664] X. Lajos (1289. október 4.–1316. június 5.) francia királyról (1314. november 29.–) van szó. Joinville *király*nak nevezi, ami arra utalhat, hogy ez a rész későbbi beszúrás, hacsak nem *navarrai* királyként tiszteli meg Lajost a *király* megszólítással (mint teszi ezt IV. és V. Thibaud champagne-i gróf, navarrai királyok esetében

Lőrinc-kápolnába,[665] Joinville-be, hogy mindazok, akik oltára elé járulnak, még nagyobb áhítatot érezzenek.

[Száznegyvenkilencedik fejezet
Joinville zárszava]

768 Tudatom mindenkivel, hogy itt a mi fentebb mondott szent királyunk azon cselekedeteinek nagy részét írtam le, melyeket magam láttam és hallottam, továbbá azon cselekedeteinek nagy részét, melyeket egy francia nyelven írt könyvben találtam *(que j'ai trouvez, qui sont en un romant),*[666] és amelyeket beírattam ebbe a könyvbe. Ezt pedig azért mondom el itt, hogy mindazok, akik majd olvassák e könyvet, szilárdan higgyék, hogy amit elbeszéltem, azt én valóban láttam és hallottam is. A benne szereplő többi dologról viszont nem tanúsíthatom, hogy igaz, mert se nem láttam, se nem hallottam őket.

769 Leíratott a Kegyelem 1309. esztendejében, október havában.[667]

---

is). Ugyanakkor a „nevének örököse" fordulat magyarázatul szolgálhat arra is, miért nem az uralkodó francia királytól, IV. Fülöptől kéri kívánsága teljesítését. A kezdeményezés mindenesetre nem járt eredménnyel. Noha Szent Lajos ereklyéi az évszázadok során a keresztény világ legkülönbözőbb részeire (Párizstól Kanadáig, Ausztriától Tunéziáig, Itáliától Csehországig), ismereteink szerint – mint az elemzésben láttuk – Joinville temploma nem részesült belőlük.

[665] A joinville-i régi várkastély Szent Lőrinc-kápolnáját, a Joinville-ek temetkezőhelyét III. Geoffroy de Joinville kezdte építtetni; 1158-tól káptalani templom, a 13–17. század között többször bővítik és felújítják. Joinville ebben a hozzá legközelebb álló és egyre szépülő egyházában emeltet oltárt Szent Lajos tiszteletére. (A kápolnát a Forradalmi Bizottmány helyi tagjai a kastéllyal együtt 1793-ban teljesen lerombolják, a benne lévő értékeket eltulajdonítják, a Joinville-ek hamvai pedig a városi temető bejáratánál megásott közös sírba kerülnek.)

[666] Itt is figyelemre méltó a megfogalmazás, hiszen Joinville nem azt írja, hogy egy *krónikából* vagy egy *históriából* vette át a szóban forgó részeket, hanem azt tartja kiemelendőnek, hogy egy *francia nyelvű* könyvről van szó.

[667] A *Ce fu escript en l'an de grace mil. CCC. et IX., ou moys d'octovre* záró formula a hivatalos dokumentumok hitelesítő fordulatait idézi (MONFRIN, LXXVI.), melyek rendre, hasonló módon megtalálhatók Joinville bírói döntéseiről kiadott dokumentumaiban is.

dc_1613_18

MELLÉKLETEK

(kronológia, dinasztiák, keresztesek és lovagrendek, válogatott bibliográfia, illusztrációk, térképek jegyzéke)

Kronológia Joinville művének tanulmányozásához

1096. augusztus 15.–1099. július 15. Az I. keresztes hadjárat.
1099. június 9.–július 15. Jeruzsálem ostroma és elfoglalása.
1113 II. Paschalis pápa jóváhagyja a Szent János-lovagrend reguláját (a legrégibb lovagrend, alapítva 1070 k.).
1129. január 3. A templomos rend megalapítása (jóváhagyja II. Ince pápa, 1239. március 29.).
1147–1148 A II. keresztes hadjárat.
1177–1179 Flandriai Fülöp keresztes hadjárata. Bizánci szövetségben, Egyiptom elleni keresztes hadjárat.
1180 Az *Universitas magistrorum et scholarium Parisiensis* megalapítása.
1187. július 4. Szaladin győzelme Hattínnál.
október 2. Jeruzsálem elfoglalása.
1189–1192 A III. keresztes hadjárat. A „királyok keresztes hadjárata" I. (Barbarossa) Frigyes, II. Fülöp, I. (Oroszlánszívű) Richárd, II. Henrik osztrák herceg. (Géza herceg 2000 fővel csatlakozik Frigyeshez.)
1190 A német lovagrend megalapítása Akkon falainál. (III. Kelemen pápa 1191-ben ismeri el.)
1191. július 10. Akkon bevétele.
1192. szeptember 2. Szaladin és Oroszlánszívű Richárd békekötése.
1197–1198 VI. Henrik (1194–1197) „félbe maradt" keresztes hadjárata (†1197. szeptember 28.).
1200. január 15. II. Fülöp elismeri a párizsi *studium generalé*t, a párizsi egyetem ősét, III. Ince jóváhagyja a karok működését (1215). Az egyetem a filozófiai és a teológiai tanulmányok központja lesz.
május 23. A leendő VIII. Lajos francia király és Kasztíliai Blanka házasságkötése.
1201. május 24. Meghal a IV. keresztes hadjárat kijelölt vezetője, III. Thibaud, Champagne grófja.
augusztus vége–szeptember eleje A keresztesek vezetésére fölkérik Montferrati Bonifácot, aki fölveszi a keresztet.
1202–1204 A IV. keresztes hadjárat.
1202. április–május A keresztesek indulása Velencébe.
november 24. Zára ostroma és elfoglalása. (Zárát a magyarok 1204-ben foglalják vissza.)
1204. április 13–15. Konstantinápoly elfoglalása és kirablása.
május 9. A Konstantinápolyi Latin Császárság létrehozása. (A görögök 1261. július 25-én foglalják vissza.)
1207. július 7. Árpád-házi Erzsébet (II. András és Meráni Gertrúd leánya) születése (†1231. november 14.).
1209. augusztus 16. III. Ince pápa szóban megerősíti az Assisi Szent Ferenc által 1209-ben alapított ferences rend reguláját. (A rendalapításra formailag III. Honorius pápa adja meg a jóváhagyást 1223. november 29-én.)
1209–1229 III. Ince pápa meghirdeti a katharok (albigensek) elleni keresztes hadjáratot. Az eretnekség elleni küzdelem jegyében indított hadjárat a déli területeknek a francia királyi központhoz való csatlakozását eredményezi. Vezetője IV. Simon de Monfort (†1218).
1211. március 28. Assisi Szent Ferenc és Szent Klára megalapítják a klarisszák rendjét.
1212 A gyermekek keresztes hadjárata.

1214. április 25. (Szent Márk napja) IX. Lajos születése (vagy keresztelője) Poissyban.
július 27. Bouvines-i ütközet. II. Fülöp győzelme a birodalmi-angol-németalföldi koalíció fölött.
1215. június 15. A *Magna Carta Libertatum* kiadása.
november 11–30. Rómában összeül a IV. lateráni zsinat, melyet III. Ince az egyház fegyelmének megszilárdítása és az V. keresztes hadjárat meghirdetése céljából hív össze.
1216. június 11. Henrik konstantinápolyi latin császár halála Thesszalonikében.
július 16. III. Ince pápa halála.
december 22. A pápa jóváhagyja a Domingo de Guzmán által alapított domonkos prédikátorok rendjének reguláját (prédikációs joguk már 1207. január 21. óta van).
1217–1221 Az V. keresztes hadjárat (II. András, IV. Lipót osztrák herceg és Jean de Brienne vezetésével).
1218–1219 Damietta ostroma.
november 5. Jean de Brienne elfoglalja Damiettát. A seregben harcol Simon de Joinville, Jean apja is.
1219 Assisi Szent Ferenc Egyiptomba megy al-Kámil szultán udvarába, és hitvitára hívja ki a szultán imámjait, felajánlva, hogy istenítélet döntsön vallásaik között.
1223. július 14. II. Fülöp halála.
1225. május 1. Jean de Joinville (Simon de Joinville és Béatrix d'Auxonne gyermeke) születése.
1226. november 3. VIII. Lajos összehívja és megesketi a bárókat, hogy fiát, Lajost a „lehető leggyorsabban" királlyá koronázzák.
november 8. VIII. Lajos halála. IX. Lajos Franciaország királya.
november 29. Lajos lovaggá ütése (Soissons) és koronázása (Reims, Notre-Dame). Kasztíliai Blanka a régens.
1227–1234. január 6. Lajos és Kasztíliai Blanka váltságdíj és hűségeskü fejében kiszabadítja börtönéből Ferrand de Flandre grófot, aki a bouvines-i csatában elpártolt II. Fülöptől. Ferrand ezt követően Lajos hűséges támogatója.
március 16. A vendôme-i egyezmény (Pierre Mauclerc és Hugues de Lusignan). A bárók lázadása Kasztíliai Blanka és IX. Lajos ellen.
1228. július 16. Assisi Szent Ferenc szentté avatása.
1228–1229 VI. keresztes hadjárat II. Frigyes vezetésével.
1229. március 17. II. Frigyes bevonul Jeruzsálembe és királlyá koronázza magát.
1229 Az albigensek elleni keresztes hadjárat vége. Békekötés Toulouse grófjával (Maux).
nyár Bárói gyűlés Corbeil-ben.
október Mauclerc hűségesküt tesz III. Henrik angol királynak.
november A toulouse-i zsinat.
1229–1231 Sztrájk a párizsi egyetemen. A mulatozó diákok által provokált városi konfliktus elmérgesedése, majd Kasztíliai Blanka beavatkozása az egyházi jogi védelmet élvező diákok megbüntetésére. A több egyetemre kiterjedő sztrájk (mely súlyos károkat okozott a párizsi kereskedőknek, a diákok és tanárok elhagyják Párizst) tétje az egyházi személyi és intézményi autonómia megőrzése a világi/királyi hatalom beavatkozásával szemben.
április 13. IX. Gergely pápa *Parens scientiarum* kezdetű bullája, mely megerősíti a párizsi egyetem autonómiáját (a párizsi egyetem *„Magna Cartája"*).
1230. július–szeptember Champagne-i örökösödési háború.

augusztus Simon de Joinville *sénéchal* megmenti Troyes városát a lázadó bárók seregeitől.

december Kasztíliai Blanka Lajos király nevében betiltja az uzsorát (Meluni rendelet), amelyet számos további rendelet követ (1234, 1254, 1257, 1258). Ezek elsősorban a zsidók ellen irányulnak, de Lajos később rendelkezik, hogy űzzék ki az országból a lombard, firenzei és más idegen uzsorásokat is (1268). Visszautasítja, hogy az uzsorások becstelen úton szerzett pénzét felhasználja a keresztes hadjárat nemes céljaira (1247).

1231 Saint-Denis apátságának kibővítése és királyi nekropolisszá alakítása (befejezés: 1267).

1233 A pápa inkvizítorokat nevez ki a Francia Királyság területére (Languedoc).

1234. április 6. Békekötés a király és Beauvais püspöke között.

április 25. Lajos király eléri a nagykorúságot.

május 27. Lajos házassága Provence-i Margittal (Sens).

július–augusztus Bretagne-i háború.

július 3. Domingo de Guzmán szentté avatása.

szeptember Megállapodás IV. Thibaud és Alix ciprusi királynő között.

november Pierre Mauclerc behódolása.

1235. szeptember Az első bárói liga az egyházi törvénykezéssel szemben.

október 19. Royaumont apátságának felszentelése Lajos király jelenlétében.

október–december Az inkvizítorok kiűzése Toulouse-ból. IX. Gergely pápa szentté avatja Árpád-házi Szent Erzsébetet.

1236. július IV. Thibaud behódolása.

1237. június 7. Robert d'Artois, Lajos öccse lovaggá ütése (Compiègne).

1239. június A „bárók keresztes hadjárata". IX. Gergely pápa felhívására a francia bárók keresztes hadjáratra indulnak. Vezetőjük IV. Thibaud, Champagne grófja és Navarra királya. (Szentföldi harcok: 1239. szeptember–1240. szeptember.)

augusztus 11–18. A passiórelikviák megérkezése és fogadása Párizsban. Lajos nagybátyjának, Philippe Hurepelnek halála.

1240. március 3. IX. Gergely pápa felhívására elkobozzák a Talmud példányait.

1240. június 12. Megkezdődik a mintegy két évig tartó Talmud-vita (Lajos király és Kasztíliai Blanka jelenlétében).

augusztus Raymond de Trencavel (Béziers vicomtja) lázadása. Carcassonne elfoglalása. Jean de Joinville és Alix de Grandpré házassága.

1241–1242 A tatárjárás Magyarországon.

1241. márciustól Mongol pusztítás Közép-Európában.

április 11. A muhi csata.

június 24. k. (Szent Iván napja) Ünnepség Alphonse de Poitiers, a király öccse lovaggá ütésének a tiszteletére (Saumur).

szeptember Hugues de Lusignan lázadása.

1242 A Talmud példányainak elégetése.

április 28.–1243. április 7. A saintonge-i hadjárat (Poitou).

május 12. III. Henrik partraszállása Royanban.

május 29. Az inkvizítorok legyilkolása Avignonet-ban.

július 21–22. Lajos király győzelme III. Henrik angol király ellenében (Taillebourg/Saintes).

augusztus VII. Raymond toulouse-i gróf lázadása és Narbonne elfoglalása.

október 20. VII. Raymond aláveti magát Lajos királynak.

1242–1243 VII. Raymond de Toulouse és a déli urak koalíciójának lázadása és veresége. A királyi adminisztráció megszilárdítása (Beaucaire–Nîmes, Béziers–Carcassonne).

1243. január Békekötés VII. Raymond-nal (Lorris).

március 12. Öt évre szóló béke megkötése Angliával.

1244. május A Talmud újabb példányainak megsemmisítése.

március 16–20. Montségur eleste és a katharok csoportos máglyahalála (220 áldozat). Az inkvizíció előretörése Franciaországban.

június 26. Maubuisson apátságának felszentelése.

augusztus 23. A muszlimok (hvárezmiek) elfoglalják Jeruzsálemet.

szeptember Lajos király látogatása Cîteaux-ban.

október 17. Súlyos keresztes vereség a Gáza melletti La Forbie-nál (Harbíja).

december eleje Lajos király betegsége (mocsárláz), felgyógyulása és keresztes fogadalma.

december IV. Ince pápa Lyonba érkezik.

1245. június 26.–július 27. I. lyoni zsinat. (A pápa hat évig marad Lyonban).

július 27. IV. Ince bullája, mely elítéli II. Frigyes császárt. Kapcsolatfelvétel a mongolokkal.

augusztus 19. Raymond Bérenger provence-i gróf halála.

november Lajos találkozik IV. Ince pápával Clunyben.

1246. január 31. Anjou Károly és Provence-i Beatrix házassága.

május 27. Anjou Károly lovaggá ütése.

május A leendő keresztes tengeri katonai bázis, Aigues-Mortes kiváltságlevele.

július Megállapodás az Avesnes és a Dampierre család között a flandriai örökösödés ügyében.

november Második bárói liga az egyházi törvénykezés ellen.

1247 Lajos különbizottságot hoz létre a királyság területén elkövetett királyi visszaélések kivizsgálása és a királyi adminisztráció reformja érdekében.

1248 A párizsi kórház (Hôtel-Dieu) felújítása és kibővítése. Alapítások Pontoise-ban (1259) és Vernonban (1261).

április 26. A királyi palota területén épített Sainte-Chapelle felszentelése.

június 12. Lajos király keresztes hadjáratra indul: Saint-Denis-ben magához veszi az oriflamme-ot, kíséretével elhagyja Párizst.

augusztus 28. Lajos serege behajózik Aigues-Mortes-ban és elindul a Szentföldre.

szeptember 17–18. A sereg megérkezik Ciprusra.

december 20. Lajos király találkozik a keleti útjáról visszatérő André de Longjumeau-val, és fogadja a mongolok követeit.

október Lajos király szolgálatába fogadja Jean de Joinville-t, és 800 livres-t ad neki szolgálata fejében.

1249. január André de Longjumeau és Lajos király követei a nagykán udvarába indulnak, és értékes ajándékokat visznek magukkal.

május 30. Lajos Limassolból Egyiptom területére érkezik (ahol 1250. május 8-ig marad).

június 5. Damietta elfoglalása.

szeptember 27. VII. Raymond toulouse-i gróf halála.

október 24. Alphonse de Poitiers megérkezik Damiettába.

november 20. Indulás Damiettából Kairó felé.

1250. február 9. A manszúrai vereség. Robert d'Artois halála.

április 5–6. Vereség Fáriszkúrnál. Lajos király és kísérete fogságba esik.

május 6. A váltságdíj kifizetése és Lajos király kiszabadulása.

1250. május–1251. március Lajos Akkonban tartózkodik.

június 26.–július 3. Az akkoni stratégiai tanácskozás, melynek arról kell határoznia, hogy Lajos király marad-e a Szentföldön, és folytatja-e keresztes hadjáratát. Lajos a tanácsban kisebbségben lévő, maradás mellettiek (köztük Joinville) javaslatát fogadja el.

október 21. Kasztíliai Blanka Robert de Sorbon kanonok rendelkezésére bocsát Párizsban egy épületet a szegény diákok számára.

december 13. II. Frigyes halála. Jean de Joinville megírja a *Credo* első változatát (végleges változat: 1287–1288).

1251. április 16. (húsvét napja) A *„Pásztorok” („les pastoureaux”)* keresztes hadjárata, illetve mozgalma Franciaországban Lajos király kiszabadítása és a Szentföld felszabadítása jelszavával (melyet szerintük csak a tiszta lelkű szegények érhetnek el). Vezetőjük a „Magyarországi Mester” (Magyarországi Jakab), volt ciszterci szerzetes. (Az antifeudális, antiszemita, egyházellenes rablócsapatként viselkedő keresztesek töredéke eljut Akkonba.)

június 6. Guillaume de Dampierre halála.

1251. május–1252. május Lajos Caesarea városában tartózkodik. A város megerősítése.

tavasz André de Longjumeau visszatér Caesareába a királyhoz.

1252. május –1253. június Lajos király Jaffában. Jaffa erődítése.

1252. november Kasztíliai Blanka halála.

1253. július 4. A Dampierre-ek veresége (flandriai háború, Westkapelle).

december 27. Wilelmus de Rubruc Lajos király ajánlólevelével Szartach mongol fejedelem udvarába érkezik.

tél Rubruc Möngke nagykán udvarában tartózkodik Karakorumban.

az év folyamán Robert de Sorbon, Lajos király káplánja és gyóntatója oktatni kezd a párizsi egyetemen. A „collège de Sorbonne” alapítása (a könyvtár alapítása: 1260).

1253. június–1254. február Lajos Szidónban állomásozik. A város megerősítése.

1254. január Anjou Károly elfoglalja Hainaut tartományt.

február Békekötés az aleppói szultánnal.

április 25. Lajos király Akkonból útra kel Franciaországba.

április–május Anjou Károly és Guillaume de Hollande összecsapása.

május 21. IV. Konrád halála.

július 17. Lajos találkozása Hyèresben Hugues de Digne ferences szerzetessel.

szeptember 7. Lajos visszatér Párizsba.

december A *Grande Ordonnace (statutum generale)* kiadása, a királyság átfogó működési és „erkölcsi” reformja (továbbfejlesztve: 1256).

december A prostitúció szabályozása (a „piros lámpás házak” a városokon kívül). III. Henrik angol király fontevraud-i és párizsi látogatása. A két uralkodó együtt tölti a karácsonyt, és barátságot köt egymással. IV. Sándor pápa megválasztása.

1255. április Lajos leánya, Izabella házasságot köt V. Thibaud navarrai királlyal, Champagne grófjával (a házasságot előkészítő tárgyalásokban részt vesz Jean de Joinville is).

június 29. Rubruc visszatér Nicosiába.

1256. szeptember 24. Lajos király békebíráskodásának eredményeképp lezárja a flandriai (Avesnes–Dampierre) örökösödési konfliktust.

november Lajos király Gentben. Anjou Károly és Savoyai Beatrix összebékítése.

1257. február IX. Lajos adománylevele Robert Sorbon számára, melyben megerősíti a párizsi egyetem privilégumait. (Pápai megerősítés: IV. Sándor, 1259.)

január 13. Cornwalli Richárd római királlyá választása.

1258 A király Étienne Boileau jogi doktort a rend biztosítása érdekében Párizs királyi elöljárójává nevezi ki. Boileau összeállítja *Le Livre des Métiers* ('Mesterségek könyve') című művét.

február A mongolok elfoglalják Bagdadot.

május 11–12. Békekötés Aragónia királyával (Corbeil).

május 28. A párizsi béke ünnepélyes megkötése IX. Lajos és III. Henrik között (ratifikálva: 1259 december).

június Oxfordi províziók.

augusztus Manfréd szicíliai királlyá koronázása.

1259. július. Enguerrand de Coucy pere. Guibert de Tournai Lajos királynak ajánlja az általa írt királytükröt *(Miroir des Princes).*

december 4. III. Henrik angol király franciaországi birtokaira vonatkozó hűbéri esküje Lajos királynak.

1260. január Meghal Louis de France, Lajos legidősebb fia és örököse.

szeptember 3. A mamelukok legyőzik a mongolokat.

július 23. Lajos bullája a vakok kórházának létrehozásáról *(les Quinze-Vingts),* eredetileg a keresztes háborúban megsebesült zarándokok befogadására.

1261. február Lajos király betiltja az istenítéletet (párbajok, víz- és tűzpróba) a bírósági eljárásban. Helyette racionális érveket követel meg.

július 25. Palailogosz Mihály hadvezére (Alexiosz Sztrategopulosz) visszafoglalja Konstantinápolyt. Lajos másodszülött fia, Fülöp házasságot köt Aragóniai Izabellával (Clermont).

1262. április 10. Hülegü nagykán levele Lajos királyhoz.

1262–1270 Lajos király pénzügyi reformja. Az „easterling" betiltása, a királyi pénzverés privilégiuma, a párizsi *(livre parisis)* és a tours-i aranypénz *(livre tournois)* (1262–1266), valamint az *écu* bevezetése (1262–1270).

1263. március Baibarsz támadása a frank kézen lévő szíriai területek ellen. A pápa felajánlja Szicília koronáját Anjou Károlynak.

1263–1266 Pénzügyi rendelkezések kiadása.

1264. január 24. Lajos békebíró III. Henrik és az angol bárók között (Amiens). Nem sikerül tartós békét teremtenie. A bárói mozgalommal szemben a királyi hatalom szuverenitásának visszaállítását szorgalmazza.

1265. február 26. Anjou Károlyt szicíliai királlyá koronázzák.

február 27. Baibarsz szultán elfoglalja Caesareát.

július 21. Anjou Károly bevonulása Rómába.

augusztus 4. Az eveshami ütközet. Simon of Montfort halála. Meghal Vincent de Beauvais domonkos szerzetes, Lajos gyermekeinek nevelője.

1266. február 26. A beneventói ütközet. Manfréd halála.

1267. március 25. Lajos király ismét felveszi a keresztet.

május 27. A viterbói egyezmény Anjou Károly és II. Balduin között.

június 5. (pünkösd) A trónörökös, Fülöp herceg (III. Fülöp) lovaggá ütésének ünnepségei.

1268. február 9. Lajos király bejelenti elhatározását, hogy 1270 májusában keresztes hadjáratra indul.

március 7. Baibarsz elfoglalja Jaffát.

május Antiochia elfoglalása.

augusztus 22. A tagliacozzói ütközet.
október 29. Konradin (IV. Konrad von Hohenstaufen) halála.
1269. augusztus 15. Rendelet az istenkáromlás ellen.
1270. február 23. Lajos húgának, Izabellának halála.
március 14. Lajos király Saint-Denis-ben magához veszi az oriflamme-ot.
március 15. Lajos király elindul a VIII. keresztes hadjáratba.
július 1. Lajos király behajózik Aigues-Mortes-ban, és a Montjoie nevű hajó fedélzetén megindul Tunisz felé.
július 10–15. A sereg Cagliariban tartózkodik.
augusztus 3. Lajos negyedik fiúgyermekének, Jean Tristannak halála.
augusztus 25. Lajos halála Tunisz városa alatt. Temetkezése a *mos Teutonicus* szerint történik.
október 30. Megállapodás Tunisz királyával.
1271. május 22. Lajos király gyászszertartása. Koporsóját Párizsban, a Notre-Dame-ban ravatalozzák föl, csontjait Saint-Denis apátságában temetik el.
1272–1273 Geoffroy de Beaulieu megírja Szent Lajos latin nyelvű *vitá*ját.
1273–1282 A pápák által kirendelt kanonizációs bizottságok munkája. (Joinville-t is tanúként hallgatják meg.)
1274. május 7.–július 17. II. lyoni zsinat (13. ökumenikus zsinat, X. Gergely hívja össze 1272. március 31-én). Jelen vannak a keleti egyház, Palaiologosz Mihály és a tatár kán követei is.
1285 IV. Honorius pápának bemutatják a szentté avatási vizsgálat eredményeit.
1291. május 28. Akkon eleste. A keresztesek kiszorulnak a Szentföldről.
1297. augusztus 4–6. VIII. Bonifác bejelentése Lajos király szentté avatásáról (Orvieto).
augusztus 11. A *Gloria laus* kezdetű bulla kiadása. Franciaországi Szent Lajos ünnepe: augusztus 25.
1298 Szent Lajos exhumálása és koporsójának felemelése Szép Fülöp, a királyi család, a prelátusok és bárók (köztük Joinville) jelenlétében. Jean Samois prédikációja.
1302–1303 Guillaume de Saint-Pathus megírja Szent Lajos hivatalos *vitá*ját.
1303–1304. augusztus 5. után Joinville fiaival együtt részt vesz IV. Fülöp flandriai hadjáratában.
1307. október 13. A templomos rend vezetőinek és tagjainak letartóztatása és az inkvizíciós perek megindítása.
1308. május 17. Szép Fülöp elosztja Szent Lajos csontjait a legjelentősebb egyházi és világi előkelők között. (Joinville-nek nem jut az ereklyéből.)
1305–1309 Joinville lediktálja (egybeszerkeszti?) Szent Lajosról szóló könyvét, majd azt Lajosnak (Champagne grófja, Navarra királya), a későbbi francia királynak ajánlja.
1314. március 18. Jacques de Molay, az utolsó templomos nagymester máglyahalála.
november 29. IV. Fülöp halála.
ősz Bárói mozgalom IV. Fülöp pénzügyi politikája miatt. Jean de Joinville csatlakozik az elégedetlen champagne-i bárók ligájához. (1315 májusában X. Lajos, az új király elfogadja követeléseiket).
1315. június–július X. Lajos sikertelen hadjárata Flandria ellen.
1315. július 3. X. Lajos dekrétuma a rabszolgafelszabadításról („a természet törvényei szerint mindenki szabadnak születik […] a francia föld szabaddá teszi azt, aki e földre lép”).
1315. augusztus 19. X. Lajos és Magyarországi Klemencia házasságkötése.
1316. június 5. X. Lajos halála.

1316. november 14/15. I. (Posthumus) János születése (él öt napot).
1317. decembert 24. Jean de Joinville halála.

Országok, dinasztiák és uralkodók

Az alábbi uralkodói listák döntően a bibliográfiában szereplő alapművek adatainak felhasználásával készültek. Céljuk a főbb folyamatok jobb megértése, ezért – noha a legrészletesebb információkat a 12–13. század fordulójára tartalmazzák – globálisan az 1100–1300 közötti időszakot ölelik föl, de igazodnak az adott ország történetének belső periodizációjához, tehát előbb kezdődnek és tovább is vezethetnek. Az itt közölt uralkodói listák egy részének alapjai Robert de Clari *Konstantinápoly hódoltatása* c. művének kiadásához készültek, ezeket egészítettük ki Joiville szövegéhez és témájához kapcsolódóan. Az uralkodólisták (pápák, angol királyok, francia királyok magyar királyok) listájának összeállításában Maléth Ágnes, a mongol uralkodókra, illetve fejedelmekre vonatkozó anyag esetében pedig Kovács Szilvia működött közre.

Az ellenpápákat, meg nem koronázott császárokat, ellenkirályokat, ellencsászárokat, névleges uralkodókat, régenseket és trónkövetelőket dőlt betűvel különböztettük meg.

Pápaság

1088–1099 II. Orbán (Otto/Otho/Odo de Lagery/de Châtillon; †1099. július 29.; XIII. Leó 1881. április 14-én boldoggá avatta)
1099–1118 II. Paszkál (Rainerus; †1118. január 21.)
1100. szeptember–1101. január Theoderic (Albano bíboros-püspöke, II. Paszkál hívei elfogják, a SS. Trinitŕ della Cava kolostorban hal meg 1101 végén–1102 elején)
1101. február Albert (Silva Candida, más néven Santa Rufina bíboros-püspöke, Theoderic hívei választják meg, II. Paszkál elfogatja, az aversai S. Lorenzo kolostorba zárják)
1105. november–1111. április IV. Szilveszter (eredeti neve: Maginulfo; a római Sant'Angelo in Pescheria főesperese, 1111. április 12-én vagy 13-án lemond, és II. Werner spoletói herceg védelmében éli le életét)
1118–1119 II. Gelasius (Giovanni da Gaeta; †1119. január 28. vagy 29.)
1118. március–1121. április VIII. Gergely (Mauritius Burdinus; Braga érseke, V. Henrik német-római császár választatta meg, 1121-ben II. Callixtus hívei elfogják, 1137-ben a SS. Trinità della Cava kolostorban hal meg)
1119–1124 II. Callixtus (Guy de Bourgogne, †1124. december 13.)
1124. december II. Celesztin (Teobaldo Boccapecora; a római Sant'Anastasia templom presbiter-bíborosa, II. Callixtus halála után választják meg, 1124. december 21-én lemond)
1124–1130 II. Honorius (Lamberto Scannabecchi; †1130. február 13.)
1130–1143 II. Ince (Gregorio Papareschi; †1143. szeptember 24.)
1130. február–1138. január II. Anaklét/Analectus (Pietro Pierleoni; a római Santa Maria in Trastevere presbiter-bíborosa †1138. január 25.)
1138. március–1138. május IV. Viktor (Gregorio Conti; a római Santi XII Apostoli presbiter-bíborosa, II. Anaklét hívei választják meg, 1138. május 29-én lemond)
1143–1144 II. Celesztin (újra felvett név; Guido de Cittŕ di Castello/del Castello; †1144. március 8.)
1144–1145 II. Lucius (Gerardo/Gherardo Caccianemici dall'Orso; †1145. február 15.)
1145–1153 III. Jenő (Bernardo Paganelli de Montemagno/Bernardo Pignatelli; †1153. július 8.; IX. Piusz 1872-ben boldoggá avatta)
1153–1154 IV. Anasztáz (Conrado/Corrado della Suburra; †1154. december 3.)
1154–1159 IV. Adorján/Hadrián (Nicholas Breakspear; †1159. szeptember 1.)
1159–1181 III. Sándor (Rolando Bandinelli; †1181. augusztus 30.)
1159. október–1164. április IV. Viktor (Ottaviano de'Monticelli; a római Santa Cecilia presbiter-bíborosa; †1164. április 20.)

1164. április–1168. szeptember III. Paszkál (Guido da Crema; a S. Maria in Trastevere presbiter-bíborosa; †1168. szeptember 20.)
1168. szeptember–1178. augusztus III. Callixtus (Giovanni di Sturmi; Albano bíboros-püspöke, 1178. augusztus 20-án lemond; †1184 k.)
1179. szeptember–1180. január III. Ince (Lando di Sezze, a római Sant'Angelo in Pescheria diakónus-bíborosa, 1180 januárjában lemond)
1181–1185 III. Lucius (Ubaldo Allucingoli; †1185. november 25.)
1185–1187 III. Orbán (Uberto Crivelli; †1187. október 20.)
1187. október–december VIII. Gergely (Alberto di Morra; †1187. december 17.)
1187–1191 III. Kelemen (Paolo Scolari; †1191. március vége)
1191–1198 III. Celesztin (Giacinto Bobone; †1198. január 8.)
1198–1216 III. Ince (Lotario dei Conti de Segni; †1216. július 16.)
1216–1227 III. Honorius (Cencio Savelli; †1227. március 18.)
1227–1241 IX. Gergely (Ugolino dei conti di Segni; †1241. augusztus 22.)
1241. október–november IV. Celesztin (Goffredo Castiglione; †1241. november 10.)
1243–1254 IV. Ince (Sinibaldo Fieschi; †1254. december 7.)
1254–1261 IV. Sándor (Rinaldo di Jenne; †1261. május 25.)
1261–1264 IV. Orbán (Jacques Pantaléon; †1264. október 2.)
1264–1268 IV. Kelemen (Gui Foucois/Guy Foulques; †1268. november 29.)
1271–1276 X. Gergely (Tebaldo/Teobaldo Visconti; †1276. január 10.; XIV. Benedek 1713-ban boldoggá avatta)
1276. január–június V. Ince (Pierre de Tarentaise; †1276. június 22.; XIII. Leó 1898-ban boldoggá avatta)
1276. július–augusztus V. Adorján/Hadrián (Ottobono Fieschi; †1276. augusztus 18.)
1276–1277 XXI. János (Pedro Julião; †1277. május 20.)
1277–1280 III. Miklós (Giovanni Gaetano Orsini; †1280. augusztus 22.)
1281–1285 IV. Márton (Simon de Brion; †1285. március 28.)
1285–1287 IV. Honorius (Giacomo Savelli; †1287. április 3.)
1288–1292 IV. Miklós (Girolamo Masci; †1292. április 4.)
1294. július–december V. (Szent) Celesztin (Pietro da Morrone; 1294. december 13-án lemond; †1296. május 19.; V. Kelemen avatta szentté 1313-ban)
1294–1303 VIII. Bonifác (Benedetto Caetani; †1303. október 11.)
1303–1304 XI. Benedek (Niccolò Boccasini; a Collonna család elől Peruggiába menekül; †1304. július 7.; XII. Kelemen 1736-ban boldoggá avatja)
1305–1314 V. Kelemen (Bertrand de Got; Lyonban választják és koronázzák pápává, Rómába nem tud visszatérni, székhelyét áthelyezi Avignonba; †1314. április 20.)
1316–1334 XXII. János (Jacques d'Euse, két év interregnum után választják meg, †1334. december 4.)

Német-római Császárság

A Német-római Császárságban a szóban forgó mintegy 260 esztendőben mindössze 9 megkoronázott császár uralkodott (Barbarossa Frigyes egymaga 35 esztendeig). A gyakran egymással is rivalizáló német királyok sora mutatja a hatalmi viszonyok bonyolultságát és a császár–pápa konfliktusok hatását, valamint a nyugati császárság időnként korlátozottabb aktivitását a Mediterráneum keleti medencéjében.

1084–1106 IV. Henrik (száli dinasztia, III. Henrik fia, választott német király 1054-től, ténylegesen 1065-től, invesztitúraharc, Canossa-járás 1077-ben)
1077–1080 (Rajnai) Rudolf (német ellenkirály)
1081–1088 (Salmi) Hermann (német ellenkirály)

1087–1101 III. (Száli) Konrád (IV. Henrik fia, német király 1087–1098-ban, apja ellen lázad 1095–1101-ben)
1111–1125 V. Henrik (száli dinasztia, IV. Henrik másodszülött fia, német király 1099-től, apját lemondatja 1105. decemberben)
1133–1137 III., Szász (Supplinburg) Lothár (német király 1125-től)
1138–1152 III. (Hohenstauf) Konrád (IV. Henrik unokája, III. Lothár ellenkirálya 1127–1135-ben)
1147–1150 (Hohenstauf) Berengár Henrik (III. Konrád fia)
1155–1190 I., Hohenstauf (Barbarossa) Frigyes (III. Konrád német király unokaöccse, német király 1152-től, itáliai király 1155-től, burgundiai király 1178-tól)
1191–1197 VI. (Hohenstauf) Henrik (I. Frigyes fia, német király 1169-től)
1196–1197 II. (Hohenstauf) Frigyes (VI. Henrik fia, német király, †1250)
1198–1208 Sváb Fülöp (I. Frigyes fia, Ottó ellencsászára)
1209–1218 IV., Braunschweigi (Welf) Ottó (Oroszlán Henrik fia, német király 1198-tól, újraválasztva 1208-tól, lemond 1215-ben, †1218; ellenkirályai: Sváb Fülöp, II. Frigyes)
1220–1250 II. (Hohenstauf) Frigyes (VI. Henrik fia, német király 1212-től, újraválasztva 1215-től, Szicília királya 1197-től, ellencsászár 1215-től, Jeruzsálem királya 1225–1228-ban, II. Izabella férjeként)
1220–1235 VII. (Hohenstauf) Henrik (II. Frigyes fia, német király, †1242)
1237–1250/54 IV. (Hohenstauf) Konrád (II. Frigyes fia, VII. Henrik öccse, német király)
1246–1247 Raspe (Thüringiai) Henrik (II. Frigyes ellenkirálya)
1247–1256 Hollandi Vilmos (II. Frigyes és IV. Konrád ellenkirálya, 1247–1254)
1257–1272 Cornwalli (Plantagenet) Richárd (II. Frigyes sógora, Kasztíliai Alfonz ellenkirálya, kétszer járt Németországban)
1257–1275 Kasztíliai (Burgundi) Alfonz (Sváb Fülöp unokája, Cornwalli Richárd ellenkirálya, I. Rudolf ellenkirályként lép föl vele szemben, lemond 1275-ben, Németországban nem járt, †1284)
1273–1291 I. (Habsburg) Rudolf
1292–1298 Nassaui Adolf
1298–1308 I. (Habsburg) Albert (I. Rudolf fia, Nassaui Adolf ellenkirálya)
1312–1313 VII. (Luxemburgi) Henrik (német király 1308-tól, római király 1311-től)
1328–1347 IV. (Bajor, Wittelsbach) Lajos (német király 1314-től, római király 1327-től)

Konstantinápolyi (Bizánci) Császárság

A Kelet-római Birodalom bázisán kibontakozó, 401 és 1453 között fennálló, Hérakleiosz császár (610–641) uralkodásától fogva hivatalosan is görög nyelvű Konstantinápolyi (Bizánci) Császárság uralkodóit a 11. század közepétől (a nagy egyházszakadás időszakától) 14. század közepéig közöljük. Ebben az időszakban döntően az egymással erősen összefonódó Komnénosz-, Dukász-, Angelosz-, Laszkarisz-, Palaiologosz-dinasztiák uralkodói viselik a konstantinápolyi császári címet.

1042–1055 IX. Kónsztantinosz (Makedón-dinasztia)
1042, 1055–1056 Theodóra (Makedón-dinasztia, VIII. Kónsztantinosz leánya)
1056–1057 VI. Mikhaél (hadvezér, Theodóra által választott utód)

Komnénosz-Dukász-dinasztia

1057–1059 I. Iszaakiosz (hadvezér, VI. Mikhaél uralmát dönti meg)
1059–1067 X. Kónsztantinosz (bizánci előkelő, I. Iszaakiosz jelöli a trónra)
1067–1068 Eudokia Makrembolitissza (X. Kónsztantinosz özvegye, társcsászár)

1068–1071 IV. Rómanosz Diogenész (Eudokia második férje, VII. Mikhaél nevelőapja, trónfosztva, †1072)
1071 Eudokia (másodszor, majd átadja a hatalmat fiának, és kolostorba vonul vissza)
1067–1078 VII. Mikhaél Parapinakisz (X. Kónsztantinosz és Eudokia fia, társuralkodó 1060-tól, trónfosztva)
1078–1081 III. Niképhorosz Botaniadész (VII. Mikhaél özvegyének a férje, trónfosztva)
1081–1118 I. Alexiosz Komnénosz (X. Kónsztantinosz dédunokájának férje, I. Iszaakiosz unokaöccse)
1118–1143 II. Jóannész Komnénosz (I. Alexiosz fia, társuralkodó 1092-től)
1143–1180 I. Manuél Komnénosz (II. Jóannész fia)
1180–1183 II. Alexiosz Komnénosz (I. Manuél fia)
1183–1185 I. Andronikosz Komnénosz (II. Alexiosz unokatestvére és özvegyének férje, I. Alexiosz unokája, II. Jóannész unokaöccse, társuralkodó 1183-ban)

Angelosz-dinasztia

1185–1195 II. Iszaakiosz (I. Alexiosz dédunokája, először, trónfosztva)
1195–1203 III. Alexiosz (II. Iszaakiosz testvére, trónfosztva)
1203–1204 IV. Alexiosz (II. Iszaakiosz fia)
1203–1204 II. Iszaakiosz (fiával, társcsászár, másodszor)
1204 V. Alexiosz Dukász Murtzuphlosz (III. Alexiosz veje, trónfosztva)

Laszkarisz-dinasztia

1204–1205 (XI.) Kónsztantinosz Laszkarisz (despota)
1205–1222 I. Theodórosz Laszkarisz (1204–1208, despota, III. Alexiosz veje)
1222–1254 III. Jóannész Vatatzész (I. Theodórosz veje)
1254–1258 II. Theodórosz (III. Jóannész leányának, Irénének a fia)
1258–1261 IV. Jóannész Laszkarisz (II. Theodórosz fia, †1305 k.)

Palaiologosz-dinasztia

1259–1282 VIII. (Palaiologosz) Mikhaél (régens, majd társurakodó, 1259-től)
1282–1328 II. Andronikosz (Mikhaél és Theodóra Vatatzész fia, †1332)
1295–1320 IX. Mikhaél (társcsászár, II. Andronikosz és Magyarországi Anna fia)
1328–1341 III. Andronikosz (IX. Mikhaél és Örményországi Rita fia)

Jeruzsálemi Királyság

A Jeruzsálemi Király az első keresztes hadjárat sikerének köszönheti létrejöttét (1099. július 15). A királyságon belül öt nagy territoriális egység volt: a jeruzsálemi király birtoka (Jeruzsálem, Akkon, Türosz), a Galileai Hercegség, Krak-Montreal és Jaffa-Aszkalon uradalmai, Szidón uradalma. A királyságnak volt három hűbéres állama: az Antiochiai Fejedelemség, a Tripoliszi grófság és az Edesszai grófság. Jeruzsálem elvesztése (1187) után a királyság központja Akkonba került, majd Akkon elestét (1291. május 18.) követően a jeruzsálemi királyi cím három fő irányban öröklődött tovább. **1.** A Ciprusi Királyságban II. (Champagne-i) Henrik viseli a címet apja, I. Hugó révén, aki I. Izabella és II. Amalrik (1268-tól Izabella társuralkodója) dédunokája volt. A Savoyai-ház az utolsó ciprusi királynőnek, Saroltának Savoyai Károllyal kötött házassága jogán viselte a *Ciprus, Jeruzsálem és Örményország királya* címet 1487-től 1946-ig. **2.** Poitiers-i Mária (†1307) antiochiai

hercegnő I. Izabella és II. Amalrik dédunokája volt, s e jogon viselte a címet, tőle vásárolta meg I. (Anjou) Károly nápolyi király. **3.** Az V. keresztes hadjárat (1217–1218) során felvette a Jeruzsálem királya címet II. András magyar király is, aki II. Balduin ükunokája volt (III. Béla és Anne de Châtillon házassága révén). A címet a későbbi magyar királyok 1918-ig viselték.

1099–1100 Bouillon Gottfried (Geoffroy de Bouillon, "a Szent Sír őrzője", Boulogne-ház)
1100–1118 I. Balduin (Baudouin, Bouillon Gottfried testvére, Boulogne-ház)
1118–1131 II. Balduin (Bouillon Gottfried unokatestvére, Rethel-ház)
1131–1161 Melisand (Mélisende, II. Balduin leánya, Rethel-ház)
1131–1143 Fulkó (Foulques d'Anjou, társuralkodó, Anjou-ház)
1143–1162 III. Balduin (Melisand és Fulkó első fia, 1453-ig anyjával közösen uralkodik, Anjou-ház)
1162–1174 I. Amalrik (Amaury, Melisand és Fulkó második fia, Anjou-ház)
1174–1185 IV. (Leprás) Balduin (I. Amalrik fia, Anjou-ház)
1185–1186 V. Balduin (I. Amalrik első leányának, Szibillának fia, Montferrati-ház)
1186–1190 Szibilla (Anjou-ház)
1186–1192 Guido (Szibilla második férje, társuralkodó, Lusignan-ház)
1192–1205 I. Izabella (I. Amalrik második leánya, Anjou-ház)
1192 I. Konrád (Izabella második férje, társuralkodó, Montferrati-ház)
1192–1197 I. Henrik (Izabella harmadik férje, társuralkodó, Champagne-i-ház)
1197–1205 II. Amalrik (Izabella negyedik férje, társuralkodó, Lusignan-ház)
1206–1212 Mária (Izabella leánya, Montferrati-ház)
1210–1212 I. János (régens 1212–1225-ben, Mária férje, társuralkodó, konstantinápolyi latin császár 1231–1237-ben, Brienne-ház)
1212–1228 II. Izabella (Jolán, János és Mária leánya, Brienne-ház)
1225–1228 I. Frigyes (II. Frigyes néven német-római császár, a Jeruzsálemi Királyságban II. Izabella férjeként uralkodik, 1228–1246-ban régens, Hohenstauf-ház)
1228–1253 II. Konrád (II. Izabella és I. Frigyes fia, Hohenstauf-ház)
1254–1268 III. Konrád (Konradin, II. Konrád fia, Hohenstauf-ház)
1268–1284 I. Hugó (I. Izabella és II. Amalrik dédunokája, Lusignan-Poitiers-ház)
1284–1285 II. János (I. Hugó fia, Lusignan-Poitiers-ház)
1285–1291 II. Henrik (II. János öccse, Lusignan-Poitiers-ház)

A Jeruzsálemi Királyság *connétable*-jai

A két legjelentősebb katonai méltóság a *connétable* és a *maréchal*. A *connétable* a hadsereg főparancsnoka, ő szervezi és fizeti a zsoldosokat, és katonai ügyekben bíráskodik. A *maréchal* a *connétable* beosztottja (és vazallusa is), a zsoldosok parancsnoka, a lovak felelőse, és ő osztja el (meghatározott szabályok szerint) a zsákmányt csata után.

1108–1115 Simon
1120 k. Hugues Caulis
1123 Eustache Grenier
1123–1141 k. Guillaume de Bures
1144–1151 Manassès de Hierges
1152–1179 II. Onfroy de Toron
1181–1194 II. Amaury de Lusignan
1194–1205 I. Jean d'Ibelin
1206–1211 Gautier de Montbéliard
1220–1244 Eudes de Montbéliard

1244 k. Philippe de Montfort
1251–1258 II. Jean d'Ibelin
1258–1262 II. Guillaume de Botron
1268–1277 Balian d'Ibelin
1277 k. Richard de Neublans
1284 k. Simon de Montolif
1286 k. Baudouin d'Ibelin
1285–1291 Amaury de Chypre-Lusignan

Jeruzsálemi latin pátriárkák

A jeruzsálemi pátriárka (korábban püspök) címe a keresztény egyházak szervezetében a legnagyobb tekintélyű tisztségek közé tartozik. Az első két püspök Jakab és Simon, Jézus Krisztus unokatestvérei voltak (61/62-ig). A jeruzsálemi ortodox pátriárkák az 5. századtól (első pátriárkájuk Juvenalis, 451-től), a jeruzsálemi örmény pátriárkák pedig a 7. századtól voltak jelen a városban. Az 1054-es egyházszakadásban megosztott keleti és nyugati kereszténység Jeruzsálem keresztesek általi elfoglalása (1099. július 15.) után e kérdésben is konfliktusba kerül, és megalakul a Jeruzsálemi Latin Patriarchátus (1099. augusztus 1.). Jeruzsálem elfoglalását (1187) követően a pátriárka előbb Türoszba, majd Akkonba költözik (1191–1291). Közben, amikor Jeruzsálem ismét a frankok kezére kerül, a pátriárkák is visszatérnek Jeruzsálembe (1229–1244). 1261-ben egyesítik az akkoni püspök és a pátriárka címét. Akkon eleste (1291. május 18.) után a pápa címzetes pátriárkákat nevez ki (templomuk 1374-től a római Szent Lőrinc-bazilika).
Az egyetlen magyar származású jeruzsálemi pátriárkát (István, kalocsai érsek, 1379–1384) a nagy nyugati egyházszakadást követően VI. Orbán pápa nevezte ki.

1099 Arnoul de Chocques (december 26-án vagy 31-én leteszik)
1099–1102 Daimbert de Pise (leteszik)
1102–1108 Evremar de Thérouanne (leteszik)
1108–1112 Gibelin de Sabran
1112–1118 Arnoul de Chocques
1119–1128 Gormond de Picquigny
1128–1130 Étienne de Chartres
1130–1145 I. Guillaume
1146–1157 Foucher d'Angoulęme
1157/58–1180 Amaury de Nesle
1180–1191 Héraclius d'Auvergne
1191–1192 Rodolphus
1193–1194 Michel de Corbeil
1194–1202 Aymar Le Moine
1202–1204 Soffredo Gaetani (lemond)
1204–1214 Alberto Avogadro (személyes bosszúból meggyilkolják Akkonban)
1215–1224 I. Raoul de Mérencourt
1225 Tomasso del Vescovo (megválasztják, de nem kap megerősítést)
1225–1239 Gérold de Lausanne
1240—1254 Robert de Nantes
1254 Opizo (Antiochia latin pátriárkája, megválasztják, de nem kap megerősítést)
1255–1261 Jacques Pantaléon (a későbbi IV. Orbán pápa)
1262–1270 II. Guillaume
1272–1277 Tomasso Agni (domonkos szerzetes)
1278 Jean de Verceil (domonkos szerzetes, a pápa kinevezi, de lemond)
1279–1287 I. Hélie

1288–1291 Nicolas de Hanapes (domonkos szerzetes, Akkonból menekülvén a tengerbe fullad)

Francia Királyság

Capet-dinasztia

987–996. október 24. Capet Hugó (Nagy Hugó, Párizs grófja és Szászországi Hedvig fia)
996. október 24.–1031. július 20. II. (Kegyes) Róbert (Capet Hugó és Aquitániai Adelaid fia)
1031. július 20.–1060. augusztus 4. I. Henrik (II. Róbert és Arles-i Konstanza második fia)
1060. augusztus 4.–1108. július 29. I. Fülöp (I. Henrik és Kijevi Anna fia)
1108. július 29.–1137. augusztus 1. VI. (Kövér) Lajos (I. Fülöp és Hollandi Berta fia)
1137. augusztus 1.–1180. szeptember 18. VII. (Ifjú) Lajos (VI. Lajos és Savoyai Adél fia)
1180. szeptember 18.–1223. július 14. II. (Fenséges) Fülöp (Fülöp Ágost; VII. Lajos és Champagne-i Adél fia)
1223. július 14.–1226. november 8. VIII. (Oroszlán) Lajos (II. Fülöp és Hainaut-i Izabella fia)
1226. november 8.–1270. augusztus 25. IX. (Szent) Lajos (VIII. Lajos és Kasztíliai Blanka fia)
1270. augusztus 25.–1285. október 5. III. (Merész) Fülöp (IX. Lajos és Provence-i Margit fia)
1285. október 5.–1314. november 29. IV. (Szép) Fülöp (III. Fülöp és Aragóniai Izabella fia)
1314. november 29.–1316. június 5. V. (Civakodó) Lajos (IV. Fülöp és Navarrai Johanna fia)
1316. június 5.–1316. november 15. Philippe de Poitiers (V. Lajos öccse, a későbbi V. Fülöp; régens)
1316. november 15.–1316. november 19. I. (Utószülött) János (V. Lajos és Magyarországi Klemencia fia)
1316. november 19.–1322. január 3. V. (Hosszú) Fülöp (IV. Fülöp és Navarrai Johanna második fia)
1322. január 3.–1328. február 1. IV. (Szép) Károly (IV. Fülöp és Navarrai Johanna harmadik fia)

A Francia Királyság *connétable*-jai

A *connétable* (*comes stabuli,* 'főlovászmester, főistállómester') karoling eredetű udvari méltóság, tiszte a király lovainak rendben tartása. Kezdetben a *sénéchal* parancsnoksága alatt áll, feladata az egyre jelentősebb szerepet játszó lovasság vezetése. A túl nagy katonai hatalmat koncentráló *sénéchal (grand-sénéchal)* cím eltörlését (illetve fölfüggesztését, 1191) követően a király nem nevez ki többé *sénéchal*t, így a *connétable* lesz a királyi hadsereg főparancsnoka. A legelőkelőbb világi méltóságok és a *paire*-ek közé tartozik. A Parlamentben a világiak között a rangsorban a második-harmadik, a hadjáraton a király után az első (megelőzve a királyi vér hercegeit). Címerét két kivont kard fogja keretbe, felül ötágú koronával, jelszava: "Az erő a király szolgálatában." A *connétable* a király kardjának őre. (A *connétable* méltóságot – viselőjének túlzott hatalma miatt – XIII. Lajos uralkodása idején Richelieu törli el (1627). A Capetingek idején az első connétable I. Henrik uralkodása alatt kap kinevezést (Albéric/Aubry de Montmorency, 1060 k.). A Montmorency és a Beaujeu családból többen kapják meg ezt a méltóságot, mely azonban nem öröklődő.

VII. Lajos uralkodása alatt

1138–1160 I. Mathieu de Montmorency (†1160)

1165–1174 Simon de Neauphle-le-Château
1174–1191 I. Raoul, Clermont-en-Bauvaisis grófja

II. Fülöp uralkodása idején
1189 előtt IV. Humert de Beaujeu, Montpensier ura (†1189)
1193 IV. Dreux de Mello, Saint-Bris ura (I. Raoul unokaöccse; †1218)
1204 előtt Jean de Montmirail (†1217. szeptember 29.)
1218 II. (Nagy) Mathieu de Montmorency, Montmorency bárója (I. Mathieu unokája; †1230)

IX. Lajos uralkodása idején
1231–1240 VI. Amaury de Monfort, Montfort-l'Amaury grófja (II. Mathieu unokaöccse)
1240 V. Humbert de Beaujeu, Beaujeu ura (II. Mathieu unokaöccse; †1250)
1248 Gilles le Brun, Trasegnies ura (†1276)
1250 V. Guichard de Beaujeu, Beaujeu ura (†1265)

III. Fülöp uralkodása idején
1277 Humbert de Beaujeu, Montpensier és Herment ura (V. Humbert unokaöccse; †1285)

IV. Fülöp uralkodása idején
1277–1302 II. Raoul de Clermont, Nesles ura (I. Raoul dédunokája; †1302)
1302–1239 Gaucher de Châtillon, Porcéan ura (†1239/49)

A Francia Királyság *maréchal*jai

A *maréchal,* azaz marsall eredetileg főlovászmester volt (*maréchal-ferrant,* 'patkolókovács'), és a király lovaiért felelt. Később udvari méltósággá válik, s a 13. századtól kezdődően kap katonai funkciót. A marsall a *connétable* alárendeltje; nem állandó hivatal, illetve megbízatás, a király tetszése szerint nevezi ki a marsallokat. Az első marsallt II. Fülöp nevezi ki 1185-ben. A *connétable* méltóság eltörlését (Richelieu, 1627) követően a marsall a francia hadsereg főparancsnoka. A *maréchal* méltóság eltörléséig (1793) Franciaországnak 263 marsallja volt (köztük egy magyar származású, Ladislas Ignace de Bercheny, 1758). Napóleon a tisztséget újraalapítja (1804).

II. Fülöp uralkodása alatt

1185– Albéric Clément, Mez ura (†1191)
1191– I. Henri Clément, Mez és Argentan ura (†1214)
1192– Guillaume Bournel (†1195)
1202– Nivelon d'Arras (†1204)
1214– III. Jean Clément, Mez és Argentan ura (†1262)
1220– Guillaume de la Tournelle

IX. Lajos uralkodása alatt

1240– Ferry Pasté, Challeranges ura (†1247)
1250– Jean Guillaume de Beaumont (†1257)
1257– III. Gautier de Nemours, Nemours ura (†1270)
1262– II. Henri Clément, Mez és Argentan ura (†1265)
1265– Héric de Beaujeu (†1270)
1265– Renaud de Précigny (†1270)
1270– II. Raoul de Sores d'Estrée (†1282)

1270– Lancelot de Saint-Maard (†1278)

III. Fülöp uralkodása alatt

1272– Ferry de Verneuil (†1283)
1283– V. Guillaume du Bec Crespin (†1283)
1283– II. Jean de Harcourt a „Vitéz”, Châtellerault vicomtja (†1302)
1285– V. Raoul Le Flamenc (†1287)

IV. Fülöp uralkodása alatt

1288– Jean de Varennes (†1292)
1290– Simon de Melun, La Loupe és Marcheville ura (†1302)
1292– I. Guy de Clermont-Nesle (†1302)
1302– Foulques du Merle (Foucaud; †1314)
1302– X. Miles de Noyers (†1350)
1308– Jean de Corbeil, Grez ura (†1318)

X. Lajos uralkodása alatt
1315– IV. Jean de Beaumont (†1318)

V. Fülöp uralkodása alatt

1318– III. Mathieu de Trie (†1344)
1318– II. Jean de Barres
1322– IV. Bernard de Moreuil (†1350)

IV. Károly uralkodása alatt

1325– VIII. Robert Bertrand, Briquebec bárója, Roncheville vicomte-ja (†1348)

Cluny apátjai (11–14. század)

A monasztikus megújulás szimbólumának számító clunyi apátságot 909 (vagy 910) szeptemberében alapította I. Gillaume d’Aquitaine, Aquitánia hercege, Auvergne és Mâcon grófja (Cluny ez utóbbi grófság területén fekszik). Cluny már alapítása után nem sokkal a szerzetesi megújulás központja lett. A bencés regulát követő apátság közvetlenül a pápa alá tartozott, sem püspöki, sem világi (seniori) hatalomnak nem volt alárendelve. Az apátot közvetlenül a szerzetesek választották; a 12. század elejéig négy szent került ki közülük: Szent Odó (Odon), Szent Mayeul, Szent Odiló (Odilon) és Szent Hugó (Hugues).

994–1049 Odilon (Szent Odiló; kapcsolatban áll Szent Istvánnal is)
1049–1109 I. Hugues (Szent Hugó)
1109–1122 Pons de Melgueil
1122 II. Hugues
1122–1157 I. Pierre (Maurice de Montboisier; Petrus Venerabilis)
1157–1158 (Kövér) Róbert (felszentelése előtt lemond)
1158–1163 III. Hugues Frazans (1161-ben leteszik)
1163–1173 I. Étienne de Boulogne
1173–1176 Raoul de Sully
1176–1177 Gauthier de Châtillon
1177–1180 I. Guillaume d’Angleterre

1180–1184 I. Thibaud de Vermandois
1184–1199 IV. Hugues de Clermont
1199–1207 V. Hugues d'Anjou
1207–1215 II. Guillaume d'Alsace
1215–1220 Gérard de Flandres
1220–1228 Roland de Hainaut
1228–1230 Barthélémy de Floranges
1230–1233 II. Étienne de Brancion
1233–1235 III. Étienne de Berzé
1236–1244 IV. Hugues de Salles/de Rochecorbon
1244–1257 III. Guillaume de Pontoise
1257–1270 I. Yves de Vergy
1270–1295 II. Yves de Chassant
1295 IV. Guillaume d'Igé
1295–1308 Bertrand du Colombier
1308–1319 I. Henri de Fautrières

Champagne grófjai

Champagne grófsága az első ezredforduló táján a Francia Királyság egyik legnagyobb territoriális fejedelemsége, mely három kisebb grófság – Meaux, Troyes és Blois – egy kézbe összpontosításával jött létre. (Ennek a hatalmi csoportosulásnak kezdetben része volt Reims is, de különállását a reimsi érsekeknek sikerült megőrizniük.) A Vermandois grófi dinasztiát (967–1022), melynek képviselői Meaux és Troyes grófságait birtokolták, a Blois-dinasztia (1022–1102) váltja, az ő hatalmuk már Blois és Reims grófságaira is kiterjedt. (Az uralkodói nevek sorszámozásánál figyelembe veszik a három grófság valamelyikében korábban uralkodó grófokat.)

1102–1125 I. Hugues de Champagne, 1093-tól Troyes grófja (elsőként viseli a Champagne grófja címet; 1125-ben belép a templomos rendbe és grófságot unokaöccsére hagyja; †1226)
1125–1151 II. Thibaud de Champagne, Blois (IV. Thibaud), Meaux és Troyes grófja
1151–1181 I. (Nagylelkű) Henri, II. Thibaud fia
1181–1197 II. Henri de Champagne, Jeruzsálem királya (I. Henrik; 1192–1197), I. Henri fia
1197–1201 III. Thibaud de Champagne, II. Henri öccse
1201–1253 IV. (Posztumusz/Dalnok) Thibaud de Champagne, anyja (Blanche de Navarre) révén Navarra királya (I. Thibaud; 1234–)
1253–1270 V. Thibaud de Champagne, Navarra királya (II. Thibaud)
1270–1274 III. (Kövér) Henri de Champagne, Navarra királya (I. Henrik); IV. Thibaud fia, V. Thibaud öccse
1274–1305 Jeanne de Champagne, Champagne grófnője, Navarra királynője, III. Henri leánya

Jeanne 1284-ben házasságot köt IV. Fülöp francia királlyal, akinek így birtokába kerül Champagne grófsága, melyet a királyi dominiumhoz csatol. Ezzel a Navarra királya cím is IV. Fülöpre száll.

Joinville urai

Joinville urainak főúri dinasztiája a 11. század elején jött létre, egyenes fiági folytatása 1204-ben megszakad. Ifjabb ágon 1365-ig folytatódik, Joinville urai a Vaudémont grófok, majd a

Lotaringiai-Guise hercegi dinasztia tagjai. Urainak más tekintélyes címei és birtokai mögött a Joinville ura cím fokozatosan háttérbe szorul. Joinville-t majd II. Henrik király emeli hercegi rangra 1551-ben.

1020 k.–1060 k. Étienne de Vaux, Montier-en-Der világi protektora *(avoué)*
1060 k.–1080 I. Geoffroy (I. Étienne fia)
1080–1096 k. II. Geoffroy, Champagne grófjának vazallusa és tanácsadója (I. Geoffroy második fia)
1096 k.–1128 Roger, Champagne grófjának titkára (II. Geoffroy negyedik fia)
1128–1188 III. Geoffroy, elsőként viseli a később öröklődővé váló *sénéchal* rangot (Roger fia; elkíséri urát a Szentföldre)
1188–1190 IV. Geoffroy, Champagne *sénéchal*ja (III. Geoffroy fia; keresztes hadjáratban a Szentföldön Akkonnál hal meg)
1190–1203/4 V. Geoffroy, Champagne *sénéchal*ja (IV. Geoffroy fia; a Szentföldön hal meg; az ő idején alakul ki a család címere)
1203/4–1233 Simon, Champagne *sénéchal*ja (IV. Geoffroy második fia; részt vesz a szentföldi harcokban)
1233–1317 Jean, Champagne *sénéchal*ja (Simon fia, Szent Lajos történetírója)
1317–1343 Anseau, Champagne *sénéchal*ja (Jean negyedik fia)
1343–1365 Henri, Champagne *sénéchal*ja, majd felesége, Marguerite de Vaudémont örököseként Vaudémont grófja (Anseau fia; fiági örököse nincs; leánya, Marguerite harmadik házasságában I. János lotaringiai herceg második fiához, I. Ferryhez megy feleségül)
1393–1415 I. Ferry de Vaudémont, Lotaringia hercege (V. Ferry)
1418–1458 Antoine de Vaudémont, Vaudémont és Harcourt grófja (I. Ferry fia)
1458–1470 II. Ferry, Vaudémont és Harcourt grófja (Antoine de Vaudémont fia; felesége Anjou René leánya, Yolande)
1470–1476 Nicolas, Joinville és Bauffremont ura (II. Ferry ifjabbik fia)
1476–1508 II. René, Lotaringia hercege, Joinville ura (II. Ferry fia, Anjou René unokája; egyesített címerében megtalálható a Magyar Királyság címere is)

Angol Királyság

Normann királyok

1066. december 25.–1087. március 9. I. (Hódító) Vilmos (Normandia hercege 1035–)
1087. december 26.–1100. augusztus 2. II. (Vörös) Vilmos (I. Vilmosnak és Matildának, V. Balduin flamand gróf lányának fia)
1100. augusztus 5.–1135. december 1. I. Henrik (I. Vilmosnak és Matildának, V. Balduin flamand gróf lányának fia, II. Vilmos testvére)
1135. december 22.–1154. október 25. (Blois) István (I. Vilmos lányának, Adelaide-nek és II. István blois-i grófnak a fia)
1141 Matilda (I. Henriknek és Matilda skóciai hercegnőnek, III. Malcolm skót király lányának lánya)

Anjou-Plantagenet-ház

1154. december 19.–1189. július 6. II. Henrik (Matildának és V. Geoffroynak, Anjou grófjának fia)
1189. szeptember 2.–1199. április 6. I. (Oroszlánszívű) Richárd (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra fia, anyai nagyapja X. Vilmos, Aquitánia hercege, Poitou és Saintonge grófja)
1199. május 27.–1216. október 19. (Földnélküli) János (II. Henrik és Aquitániai Eleonóra fia, I. Richárd testvére)

1216. október 28.–1272. november 16. III. Henrik (Jánosnak és Izabellának, Angoulęme grófnőjének fia)
1272. november 17.–1307. július 7. I. (Longshanks) Edward (III. Henriknek és Eleonórának, IV. Rajmund Berengár provence-i gróf lányának fia)
1307. július 8.–1327. január 25. II. Edward (I. Edward és Kasztíliai Eleonóra második fia)
1327. január 25.–1377. június 21. III. Edward (II. Edwardnak és Franciaországi Izabellának, IV. Fülöp leányának a fia, ilyen minőségében a Capeting-dinasztia egyenes ági kihalását követően franciaországi trónkövetelő)

Magyar Királyság

Árpád-ház

1095–1116 Kálmán (I. Gézának és Loozi Zsófiának, Arnulf belga-limburgi herceg lányának fia)
1116–1131 II. István (Kálmánnak és Felíciának, Roger szicíliai normann gróf lányának fia)
1131–1141 II. Béla (Álmosnak, I. Géza és Zsófia fiának, Kálmán testvérének és Predszlavának, Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem lányának fia)
1141–1162 II. Géza (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia)
1162–1172 III. István (II. Gézának és Eufrozinának, Msztyiszláv kijevi nagyfejedelem lányának fia)
1162–1163 II. László (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia, II. Géza testvére)
1163 IV. István (II. Bélának és Ilonának, I. Uroš szerb nagyzsupán lányának fia, II. Géza és II. László testvére)
1172–1196 III. Béla (II. Gézának és Eufrozinának, Msztyiszláv kijevi nagyfejedelem lányának fia, III. István testvére)
1196–1204 Imre (III. Bélának és Châtillon Annának/Ágnesnek, Constance antiochiai fejedelemnő lányának fia)
1204–1205 III. László (Imrének és Konstanciának, II. Alfonz aragóniai király lányának fia)
1205–1235 II. András (III. Bélának és Châtillon Annának/Ágnesnek, Constance antiochiai fejedelemnő lányának fia, Imre testvére)
1235–1270 IV. Béla (II. Andrásnak és Gertrúdnak, IV. Bertold isztriai őrgróf lányának fia)
1270–1272 V. István (IV. Bélának és Máriának, Theodórosz Laszkarisz nikaiai császár lányának fia)
1272–1290 IV. László (V. Istvánnak és Kun Erzsébetnek, Szejhán kun fejedelem lányának fia)
1290–1301 III. András (II. András unokája, apja II. Andrásnak harmadik feleségétől, Beatrixtól, Aldobrandin anconai őrgróf lányától született fia, István, anyja a velencei Morosini Tomasina)

Přemysl-ház

1301–1305 Vencel/László (a dinasztia utolsó tagja; leányágon IV. Béla ükunokája, II. Vencel cseh király és Habsburg Guta fia; Bajor Ottó javára lemond a trónról)

Wittelsbach-ház

1305–1307 (Wittelsbach) Ottó/V. Béla (IV. Béla unokája, XIII. Henrik bajor herceg és Árpád-házi Erzsébet királyi hercegnő fia)

Anjou-ház

1308–1342 I. Károly (Róbert) (leányágon V. István dédunokája, Magyarországi Mária unokája, Anjou Martell Károly magyar trónkövetelő és Ausztriai Klemencia fia; uralkodását 1301-tól számítja; a magyar Anjou-dinasztia megalapítója. A nemzetközi szakirodalomban nem ritkán ez utóbbi öröklődik tovább, sőt találkozunk olyan – elsősorban itáliai és francia – művekkel, melyek az Anjou-dinasztia magyarországi uralkodását a trónutódlásra vonatkozó igény megfogalmazásától – 1290 – jegyzik.)

Velencei Köztársaság (dózsék)

1096–1102 Vital Michele (Velence csatlakozik az első keresztes háborúhoz)
1102–1117 Ordelafo Faliero (Dalmácia birtokáért Kálmán ellenfele, Kis-Ázsiában is aktív)
1117–1130 Domenico Michele (harc Dalmáciáért, Türosz elfoglalása)
1130–1148 Pietro Polani (a köztársaság alapjainak megteremtése, bulla kiadása)
1148–1156 Domenico Morosini
1156–1172 II. Vital Michele
1972–1178 Sebastian Ziani (rituálé: „Velence eljegyzése a tengerrel”, velencei békekötés 1177-ben, I. Frigyes császár nyilvános meghódolása III. Sándor pápa előtt)
1178–1192 Orio Mastropiero
1192–1205 Enrico Dandolo (Konstantinápoly elfoglalója, 98 évesen hal meg, sírja a Hagia Szophiában)
1205–1229 Pietro Ziani
1229–1249 Jacopo Tiepolo
1249–1252 Marino Morosini
1252–1268 Reniero Zeno (Konstantinápolynak, illetve Velence bizánci birtokainak elvesztője)
1268–1275 Lorenzo Tiepolo
1275–1280 Jacopo Contarini
1280–1289 Giovanni Dandolo
1289–1311 Pietro Gradenigo
1311–1312 Mario Zorzi
1312–1328 Giovanni Soranzo

Ciprusi Királyság

A Ciprusi Királyság létrejötte a harmadik keresztes hadjárat egy véletlenszerű katonai mellékakciójának a következménye, melynek során I. (Oroszlánszívű) Richárd, konfliktusba kerülvén II. Izsák bizánci császárral, 1191-ben elfoglalja a szigetet. Ezt követően eladja a Szentföldről távozni kényszerülő templomos lovagrendnek, majd visszavásárolja, és eladja Guido jeruzsálemi királynak. A Ciprusi Királyság 1192 és 1489 között állt fönt. Uralkodói a Lusignan-, az Antiokhiai-Lusignan és a Lusignan-Poitiers-házból kerültek ki. A királyság viszonylagos stabilitását a régensek (pl. az Ibelin család) voltak hivatottak biztosítani. Ciprus királyai Akkon eleste, 1291 után is viselték a Jeruzsálem királya címet (koronázásukra Famagusztában került sor), majd 1375-től a Lusignan-dinasztia jogán felvették az Örményország királya címet is. Ezeket később a Savoyai-ház vitte tovább, viselvén mindhárom királyi címet 1946-ig.

1192–1194 Guido (Guy de Lusignan, a Szaladin által elűzött jeruzsálemi király)
1194–1205 Amalrik (Amaury, Guy de Lusignan bátyja, II. Amalrik néven Jeruzsálem királya, ciprusi királlyá koronázva 1197-ben)

1205–1218 I. Hugó (Amalrik fia)
1205–1210 Gautier de Montbéliard (régens)
1218–1253 I. Henrik (I. Hugó fia)
1218–1228 Philipe d'Ibelin (régens)
1228–1232 Jean d'Ibelin (régens, jogász, történetíró)
1253–1267 II. Hugó (I. Henrik fia)
1253–1261 Plaisance d'Antioche (II. Hugó anyja, régens)
1261–1264 Isabelle de Lusignan (II. Hugó anyai nagynénje, régens)
1264–1267 Hugó (Poitiers-Lusignan Izabella fia, a későbbi III. Hugó, régens)
1267–1284 III. Hugó (I. Hugó néven Jeruzsálem királya, Anthiochiai Bohémond fiának, Henriknek és I. Hugó leányának, Izabellának a fia)
1284–1285 I. János (III. Hugó és Isabelle d'Ibelin fia)
1285–1306 II. Henrik (I. János öccse)
1306–1310 Türoszi Amalrik (Ciprus kormányzója, Türosz fejedelme, I. János és II. Henrik öccse)
1310–1324 II. Henrik (másodszor)
1324–1359 IV. Hugó (II. Henrik unokaöccse, Guy de Chypre és Echive d'Ibelin fia)
1359–1369 I. Péter (Örményország királya, IV. Hugó és Alix d'Ibelin fia)

Konstantinápolyi Latin Császárság (Romania, Rhómania)

A korábbi Kelet-római Birodalom területén berendezkedő Konstantinápolyi Császárság a főváros elfoglalását követően egymással is folyton rivalizáló, különböző szintű (egymással változó szövetségi és vazallusi kapcsolatokban álló) államokra bomlott, melyeknek életét jelentősen befolyásolta a balkáni államok (mindenekelőtt Bulgária, Szerbia) állami struktúráinak megszilárdulási folyamata. A korábbi Bizánci Birodalom területén három görög nyelvű utódállam jött létre (a Nikaiai Császárság, az Épeiroszi Despotaság és a Trapezunti Császárság), valamint a Latin Császárság és négy latin állama (a Thesszalonikéi Királyság, az Akháj Fejedelemség, az Athéni Hercegség és a velencei alapítású Naxoszi Hercegség.) Eredeti formájában egyik sem élte túl a 13–14. század fordulóját. A névleges latin császári cím 1383-ig maradt használatban.

Latin császárok

1204–1205 I. (Flandriai) Balduin (császár, megválasztva 1204. május 9-én, megkoronázva 1204. május 16-án)
1205–1206 Flandriai Henrik (régens)
1206–1216 I. (Flandriai) Henrik (császár, első felesége Montferrati Bonifác leánya, Ágnes, második felesége Kalojan, illetve Boril leánya, Marija)
1216–1217 I. (Courtenay) Péter (Henrik sógora, latin császárként megkoronázva Rómában, 1217. április 9-én, Konstantinápoly felé menet Theodórosz Laszkarisz fogságába kerül, majd börtönében hal meg 1219-ben)
1216–1217 Conon de Béthune (régens)
1217–1219 (Flandriai) Jolánta (császárnő, Péter felesége, Balduin és Henrik húga)
1219–1228 I. (Courtenay) Róbert (császár, Péter és Jolánta másodszülött fia)
1219–1220 Conon de Béthune (régens, másodszor)
1220–1221 Giovanni Colonna (régens)
1228–1261 II. (Courtenay) Balduin (császár, Palailogosz Mihály által trónjától megfosztva)
1228–1231 Narjot de Toucy (régens)
1237–1238 Anseau de Cayeux (régens)
1238–1239 Narjot de Toucy (régens, másodszor)

1245–1247 Philippe de Toucy (régens)
1131–1237 I. (Brienne-i) János (társcsászár, II. Balduin apósa)

Névleges latin császárok

1261–1273 II. Balduin
1273–1283 I. (Courtenay) Fülöp
1283–1308 I. (Courtenay) Katalin
1301–1308 I. (Valois) Károly (Katalin férje 1301, †1325)
1308–1308 II. (Valois-Courtenay) Katalin (†1346, férje 1303-tól Philippe d'Anjou, Tarantó hercege ~~1303~~)
1313–1331 II. (Tarantói) Fülöp (II. Katalin férje)
1346–1364 II. (Tarantói) Róbert
1364–1373 III. (Tarantói) Fülöp
1373–1383 I. (Baux-i) Jakab (II. Fülöp nővérének, Tarantói Margitnak és François des Baux-nak a fia)
1383–1384 I. (Anjou) Lajos (Anjou grófja, majd 1360-tól hercege, névleges nápolyi király, a Jakab által 1383-ban reá hagyományozott címet nem használta)

Thesszalonikéi Királyság

A Thesszalonikéi Királyság a legrövidebb életű és legkevésbé stabil utódállam, a Konstantinápolyi Latin Császárság vazallus állama, mely Montferrati Bonifác „személyére volt szabva", mintegy kárpótlásul a meg nem kapott császári címért. Hűbéres államként segítette az Akháj Fejedelemség és az Athéni Hercegség létrejöttét. Határai állandóan változtak, a bolgárok (Kalojan és utódai), valamint az Épeiroszi Despotaság részéről folyamatos támadásnak volt kitéve. Története addig tart, amíg I. Theodórosz épeiroszi despota be nem veszi Thesszaloniké városát (1224). A királyi címet Bonifác utódai 1316-ig viselték (még trónkövetelők is).

1204–1207 Montferrati Bonifác (nőül veszi Magyarországi Margitot, III. Béla leányát, II. Iszaakiosz bizánci császár özvegyét, akinek ez utóbbitól már van két fia, János és Manuél)
1207–1224 Montferrati Demetrius (anyja Magyarországi Margit, aki igyekszik fia pozícióit stabilizálni; Demetrius féltestvére, az anyja harmadik házasságából született Bela de Saint-Omer az Akháj Fejedelemség marsallja)
Demetrius uralkodása idején régensek kormányoznak, köztük Eustache de Flandres (1209–1216)

Névleges thesszalonikéi uralkodók

1224–1230 Montferrati Demetrius
1230–1239 II. Frigyes (német-római császár)
1239–1253 II. Montferrati Bonifác (őrgróf)
1253–1284 VII. Montferrati Vilmos (őrgróf)
1266–1273 IV. Hugó (burgundiai herceg, trónkövetelő)
1273–1305 II. Róbert (burgundiai herceg, 1284-ig trónkövetelő)
1305–1313 V. Hugó (burgundiai herceg)
1313–1316 II. Lajos (burgundiai herceg)

Akháj (Akhaiai) Fejedelemség

Az Akháj Fejedelemség (más néven: Peloponnészoszi Fejedelemség, francia nevén: Morea) 1205 és 1460 között létezett. A fejedelemség létrejöttében kulcsszerepet játszott a Thesszalonikéi Királyságot megszilárdítani kívánó Montferrati Bonifác. Az államot a IV. keresztes hadjáratban szervezői tehetségével és katonai katonai vitézségével kitűnt, nem arisztokrata származású lovag, Guillaume de Champlitte alapította 1205-ben, a Thesszalonikéi Királyság hűbéreseként, birtokba vételét pedig a dinasztiaalapító Geoffroy de Villehardouinnel együtt valósítja meg. A Thesszalonikéi Királyság bukása (1224) után az Akháj Fejedelemség a térség domináns latin állama. Konstantinápoly visszafoglalása után Bizánc hűbérese (1262), majd II. Balduin adományaként I. (Anjou) Károly nápolyi király hűbéresévé válik. 1432-ben kerül vissza Bizánc fennhatósága alá, majd annak eleste (1453) után hét évvel II. Mohamed hódítja meg és számolja föl. Az állam fővárosa Andravida, majd az egykori Spárta mellett újonnan épített erőd, Misztra. Az Akháj Fejedelemségben a görög adminisztratív és a francia feudális hagyományok, törvénykezés és szokások meglehetősen sikeres ötvöződése valósult meg. A legsikeresebb latin utódállam, jól szervezett, erős katonai és tengeri hatalom. Ennek a kultúra területén megnyilvánuló szimbolikus jelentőségű példája a görög és francia – majd olasz – nyelven megszülető, kiemelkedő fontosságú történeti és művelődéstörténeti forrás, a *Morea krónikája*.

1205–1209 I. Vilmos (Guillaume de Champlitte, Morea fejedelme)
1210–1228 I. (Villehardouin) Geoffroy (a krónikaíró és hadvezér Geoffroy de Villehardouin unokaöccse; 1202-ben a keresztesek egyik csoportjával közvetlenül a Szentföldre megy, Konstantinápoly meghódításában nem vesz részt, Peloponnészosz elfoglalásában viszont már aktív szerepet játszik)
1228–1246 II. (Villehardouin) Geoffroy (I. Geoffroy idősebbik fia, költő és trubadúr, uralkodása a fejedelemség virágkora)
1246–1278 II. (Villehardouin) Vilmos (II. Geoffroy öccse, 1262-ben Bizánc, majd 1267-től I. (Anjou) Károly nápolyi király hűbérese, uralkodása idején még virágzik a fejedelemség, de halálát követően hanyatlásnak indul)
1278–1285 I. (Anjou) Károly (II. Balduintól kapja a fejedelemséget, nápoly-szicíliai király, a fejedelemségben nem jár, de védelméről gondoskodik)
1285–1289 II. (Anjou) Károly
1289–1307 I. (Villehardouin) Izabella (II. Vilmos és Anna Dukász leánya)
1289–1297 I. (Hainaut-i) Florent (Izabella férje, társuralkodó)
1301–1307 I. (Savoyai) Fülöp (Izabella második férje, társuralkodó)

Ezt követően is a nápolyi királyok nevezik ki az akháj fejedelmeket. Köztük van Nápolyi Johanna (1373–1381) és III. (Anjou) Károly (1383–1386) is, aki II. Károly néven magyar király. A fejedelmi címért és a hatalomért itáliai (lombard) nemesek, az Athéni Hercegséget hatalmukba kerítő katalánok, valamint a Savoyai-, a burgund hercegi és a Tarantói-házak vetélkednek.

Athéni Hercegség

Az 1205-ben alapított Athéni Hercegség a Bizánci Császárság harmadik nagy latin utódállama, létrehozásában – hasonlóan az Akháj Fejedelemségéhez – nagy szerepet játszik Montferrati Bonifác. Alapítója a IV. keresztes hadjáratban igen aktív szerepet játszó Otto (Othon/Odon) de la Roche burgundi lovag. Fővárosa Athén, az Attikai-félszigetet és Macedónia egy részét birtokolja. (A szigetek – Archipelagoszi Hercegség – Velence hatalma alá kerülnek.) A hercegség előbb a Thesszalonikéi Királyság, majd 1224-től az Akháj

Fejedelemség hűbérese. Az ország védelmére behívott katalán zsoldosok 1311-ben megdöntik a La Roche család hatalmát, és a hercegséget katalán állammá szervezik át. Firenzei hatalomátvétel (1388) közben velencei uralom alá kerül (1395–1402), miközben a Palaiologoszok az Athéni Hercegséget Bizánc hűbéresévé teszik (1444). II. Mohamed 1456-ban foglalja el. (Francia korszak: 1205–1311, katalán korszak: 1311–1388, firenzei korszak: 1388–1458.)

1205–1225 Otto (Odon) de la Roche (a herceg az Akropoliszban lakik)
1225–1263 I. Guido (Guy de la Roche)
1263–1280 I. János (Jean de la Roche)
1280–1287 I. Vilmos (Guillaume de la Roche, a hivatalos cím: *Théba és Athén hercege*)
1287–1308 II. Guido (Guy de la Roche)
1308–1311 V. Walter (Gautier de Brienne)
1311–1312 Roger Deslaur (Desllor, Roussillon területéről származó, Walter szolgálatában álló lovag, a katalán hatalomátvétel előkészítője)

Naxoszi (Archipelagoszi) Hercegség (13. századi uralkodói)

A Naxoszi Hercegség a velenceiek által létrehozott, stratégiai fontosságú negyedik latin utódállam, mely az Égei-tenger szigeteit foglalta magában. 1205–1207 között jött létre, alapítója Enrico Dandolo velencei dózse unokaöccse, Marco Sanudo. Központi helye és fővárosa Naxosz szigete. A hercegség többnyire a Konstantinápolyi Latin Császárság, majd az Akháj Fejedelemség, utóbb azzal együtt a Nápoly-szicíliai Királyság hűbérese, a gyakorlatban többnyire Velence hatalma alatt áll. Az alapító Sanudo-dinasztia 1383-ig uralkodik, az új dinasztiát I. Francesco Crispo alapítja (miután meggyilkolja a Sanudo-házból származó utolsó uralkodót). A Crispók 1556-ig maradnak a hercegség élén, mely 1537-től török fennhatóság alá kerül. Önállóságát II. Szelim számolja föl, és "bey-hercegek" (helytartók) irányítása alá helyezi. A Naxoszi Hercegség a Keleti Latin Császárság leghosszabb ideig létezett latin utódállama.

1205–1227 k. I. Marco Sanudo (velencei előkelő család, dinasztiaalapító)
1227 k.–1244 I. Angelo Sanudo (I. Marco fia)
1244–1303 II. Marco Sanudo (I. Angelo fia)
1303–1323 I. Guglielmo Sanudo (II. Marco fia)

Nikaiai (Niceai) Császárság

A Nikaiai Császárság az 1204-ben széthullott Bizánci Császárság legjelentősebb görög utódállama, mely a Latin Császárság területével szomszédos anatóliai részen helyezkedett el, és kijárata volt mind a Földközi-tengerre, mind pedig a Fekete-tengerre. Az állam névadója Nikaia/Nicea városa (ma: Ýznik, Törökország), a kereszténység kiemelt fontosságú helye, az I. (325) és a VII. egyetemes zsinat (787) színhelye. Alapítói a Laszkariszok, akiket az ugyancsak Nikaiába menekült konstantinápolyi pátriárkák is támogatnak (1206). A Laszkarisz-dinasztia császárai folyamatos harcot vívnak a latin császárokkal, az Akháj Fejedelemséggel, a bolgárokkal, az ikonioni szultánnal, s konfliktusaik vannak a két másik görög utódállammal, az Épeiroszi Despotátussal és a Trapezunti Császársággal is. Kiváló szövetségi és házasodási politikával, valamint hatékony diplomáciával hozzák helyzetbe magukat (I. Theodórosz lánya, Laszkarisz Mária IV. Bélához megy nőül; szövetkeznek II. Frigyes császárral és Velence legfőbb itáliai ellenségével, Genovával is). Tehetséges

hadvezérek, Konstantinápolyt többször ostromolják, de 1261-ben csellel foglalják el, és porig égetik a velencei városrészt. A Laszkariszok hatalmának VIII. Mikhaél vet véget, aki egyben visszafoglalja a fővárost és megalapozza dinasztiájának csaknem két évszázados hatalmát.

1204–1205 (XI.) Kónsztantinosz Laszkarisz (despota)
1205–1222 I. Theodórosz Laszkarisz (1204/05–1208, despota, III. Alexiosz bizánci császár veje)
1222–1254 III. (Dukász) Jóannész Vatatzész (I. Theodórosz veje)
1254–1258 II. Theodórosz (III. Jóannész leányának, Irénének a fia)
1258–1261 IV. Jóannész (II. Theodórosz fia, Mikhaél lemondatja, megvakíttatja és kolostorba zárja, †1305 k.)
1259–1282 VIII. (Palaiologosz) Mikhaél (társuralkodó 1259-től, a Bizánci Császárság helyreállítója)

Épeiroszi (Epirusi) Despotaság

Az Épeiroszi Despotaság a Bizánci Birodalom görög utódállamai közül a második legerősebb formáció, melynek bázisterülete a mai Görögország nyugati részén és a mai Albánia területén alakult ki. A Bizánci Császárság örököseként lép föl, ezáltal a Nikaiai Császárság riválisa. (A pátriárka azonban nem támogatja törekvéseit, a Laszkariszokat ismeri el.) Kezdetben a Konstantinápolyi Latin Császárság hűbérese, átmenetileg aláveti magát a nyugati egyháznak (1206), állandó harcot folytat a latin császársággal, elfoglalja és integrálja országába Thesszalonikét (ahol a despota 1227-ben császárrá koronáztatja magát, amit mások nem ismernek el). A latinok elől menekülő görögök befogadó országa, expanzív államalakulat, hatékony szövetségi politikával (Szerbia a hűbérese, és a Peloponnészoszi-félsziget jelentős részét tartja befolyása alatt); székhelye Nikopolisz volt. A Dukász-dinasztia épeiroszi uralkodását az Orsiniak döntik meg 1318-ban.

1205–1214 I. Mikhaél Dukász (kezdetben Nikopolisz helytartója, együttműködés Montferrati Bonifáccal, majd következetes harc a Thesszalonikéi Királyság ellen)
1214–1230 I. Theodórosz Dukász-Angelosz-Komnénosz (I. Mikhaél féltestvére, I. Courtenay Péter foglyul ejtője, Thesszaloniké elfoglalója, el nem ismert császár)
1230–1266/68 k. II. Mikhaél Dukász (I. Mikhaél természetes fia)
1267/68–1297 I. Niképhorosz Dukász (II. Mikhaél idősebbik fia)
1297–1318 I. Thomasz Dukász (Niképhorosz fia, az Orsiniak meggyilkolják)

Trapezunti Császárság

A Bizánci Birodalom legkisebb (kezdetben mintegy 4000 lakosú) görög utódállamát 1204-ben alapította I. Andronikosz Komnénosz bizánci császár unokája, Alexiosz Megasz. Trapezunt (ma: Trabzon, Törökország) a Nikaiai Császárság egyik keleti szomszédja, a Fekete-tenger déli partvidékén. A Komnénoszok birodalma, akik szövetségi és házasodási politikájukkal is rendkívül ügyesen lavíroznak a korabeli hatalmi erőtérben a korábbi hagyományos (latin, francia, görög, balkáni, itáliai) és újabb (grúz, mongol, török) hatalmak között. Nincs komoly esélye arra, hogy meghatározó szerepet játsszon a Bizánci Császárság hatalmának továbbvitelében. Talán ennek is köszönhető, hogy az utódállamok közül a legtovább marad fönn: II. Mohamed 1461. augusztus 15-én foglalja el a területet.

1204–1222 I. Alexiosz Megasz Komnénosz
1222–1235 I. Andronikosz Gidosz (I. Alexiosz sógora)
1235–1238 I. Jóannész Axukhosz (I. Alexiosz elsőszülött fia, kiskorú fiát testvére, Manuél kolostorba záratja)

1238–1263 I. Manuél (I. Jóannész fivére)
1263–1266 II. Andronikosz (I. Manuél idősebbik fia)
1266–1280 I. Geórgiosz (II. Andronikosz féltestvére, árulás következtében mongol fogság, †1284 k.)
1280–1284 II. Jóannész (I. Geórgiosz féltestvére, Manuél harmadik házasságából, trónfosztva)
1284–1285 I. Theodóra (II. Geórgiosz nővére, I. Manuél leánya, grúz segítséggel kerül hatalomra, trónfosztva)
1285–1297 II. Jóannész (másodszor, visszahelyezve)
1297–1330 II. Alexiosz (II. Jóannész idősebbik fia, uralkodása Trapezunt fénykora)

Örményország királyai

Az örmény királyság megalapítását Kr. e. 189-re teszik, és Nagy Tigranész király nevéhez kötik. 438-tól a Szászánida Birodalom része. A középkori Örményország történelmét a 9. századtól számítják: 884-ben lett Örményország hercegségből ismét királyság. Az ország önállóságának a Bizánci Birodalom vet véget (1045), majd a Bizánc katonai és stratégiai vereségét hozó manzikerti ütközetet (1071) követően az Alp-Arszlán vezetése alatt álló Szeldzsuk Birodalom alá kerül. Ezt követően a „Hegyek Urai" uralkodnak Örményországban (1080–1199), majd a fellázadt örmények egy része megalapítja Kis-Örményországot (Kilikia, 1198–1375), mely a mamelukok támadásának esik majd áldozatul. Ezt követően (1393-tól) a ciprusi Lusignanok (akik Jeruzsálem címzetes királyai) viselik az Örményország királya címet is. A cím később – öröklés útján – a Savoyai-házra száll.

1199–1219 I. Leó (koronázásán jelen volt a mainzi érsek is)
1219–1252 I. Izabella (I. Leó leánya)
1222–1224 Antiochiai (Poitiers-i) Fülöp (I. Izabella férje, társuralkodó)
1226–1269 I. Hetum (Saven-Pahlavuni dinasztia, I. Izabella második férje, 1252-ig társuralkodó; lemond; 1254-ben tett mongóliai utazásának francia nyelvű leírása a kor fontos forrása)
1269–1289 II. Leó (Izabella és I. Hetum fia)
1289–1293 II. Hetum (II. Leó fia)
1293–1298 I. Torosz (II. Leó fia)
1295–1296 II. Hetum (másodszor, társkirály)
1196–1298 IV. Szempad (II. Leó fia, trónkövetelő)
1298–1299 I. Konstantin (II. Leó fia)
1299–1303 II. Hetum (harmadszor; †1307)
1303–1307 III. Leó (I. Torosz fia)
1307–1320 I. Osin (I. Hetum unokaöccse)
1320–1341 IV. Leó (I. Osin fia)
1342–1344 II. Konstantin (Lusignan-dinasztia, II. Leó anyai unokája)
1344–1362 III. Konstantin (Saven-Pahlavuni dinasztia, IV. Leó unokaöccse)
1362–1373 IV. Konstantion (III. Leó unokaöccse)
1362–1365 Koroikoszi Mária (IV. Konstantin anyja, régens)
1368–1369 I. Péter (a Lusignan-dinasztia ciprusi ága; Ciprus királya, viseli a Jeruzsálem királya címet is; örmény királlyá koronázása előtt a ciprusi urak meggyilkolják; ő tette az utolsó jelentős kísérletet keresztes hadjárat indítására a Szentföld visszafogalása érdekében)
1369–1374 Koroikoszi Mária és Bertrand Lusignan (régensek)
1374–1393 V. Leó (a Lusignan-dinasztia örmény ága; Párizsban halt meg, sírja Saint-Denis-ben)

Egyiptom szultánjai

Egyiptom 641-ig tartozott bizánci fennhatóság alá (Amr ibn al-Ász). Az Omajjád kalifák által létrehozott tartomány (központja al-Fusztát) 750-ig volt uralmuk alatt, őket az Abásszidák, illetve a 9. századtól a *de facto* függetlenedő emírek dinasztiái, a Túlúnidák (868–905) és az Ihsídidák (935–969) követték. Az iszmáilita síita fátimida kalifák uralma (969–1171) alatt jött létre az új főváros, Kairó. Uralmukat hadvezérük Szaláh ad-Dín számolta föl és hozta létre az Ajjúbida Szultanátust (1171–1254), melyet a mameluk szultánok váltottak föl (1254–1517).

1171–1193 Szaláh ad-Dín (Szaladin), a Zangidák kurd származású hadvezére, a Fátimidák trónfosztásával Egyiptom, Szíria és Felső-Mezopotámia ura
1193–1198 Malik al-Azíz (Szaladin fia, vadászat során lovasbaleset áldozata lesz)
1198–1200 Malik al-Manszúr (al-Azíz fia, kilencévesen kerül a trónra; régens Bahá ad-Dín Karakus; al-Ádil leteszi és Edessza kormányzójává nevezi ki)
1200–1218 al-Ádil (Szaladin fivére)
1218–1238 al-Kámil (al-Ádil fia)
1238–1240 II. al-Ádil („Safadin”; al-Kámil fia; a mameluk testőrgárda megdönti uralmát, nyolc évvel később börtönben hal meg)
1240–1249 asz-Szálih Ajjúb (II. al-Ádil fivére)
1249–1250 al-Muazzam Túránsáh (a mamelukok meggyilkolják)
1250 Sadzsar ad-Durr (asz-Szálih Ajjúb rabszolganőből lett kedvenc felesége, szultánnő; Ajbeghez megy feleségül; 1257-ben meggyilkolják)
1250–1254 al-Asraf Músza (az utolsó, névlegesen uralkodó ajjúbida szultán, Ajbeg megfosztja címétől, és házi őrizetben tartja, 1263-ban hal meg)
1250/1254–1257 al-Muizz Ajbeg (a mameluk gárda egyik vezetője, atabég, *de facto,* majd *de jure* is szultán, a Mamelukok dinasztiájának alapító szultánja; Sadzsar ad-Durr meggyilkoltatja)
1257–59 I. al-Manszúr Ali (Ajbeg 11 esztendős fia; a régens Kutuz emír)
1259–1260 al-Muzaffar Kutuz (mameluk vezér; a mongol veszélyre való hivatkozással lemondatja a kiskorú Alit; Baibarsz gyilkoltatja meg)
1260–1277 az-Záhir Baibarsz (igen sikeres mameluk hadvezér, majd szultán)
1277–1279 asz-Szaíd Mohamed („Braka/Berke kán”; Baibarsz fia; a bahríja mamelukok buktatják meg
1279 al-Ádil Szalámis (Baibarsz másik fia, az előbbi féltestvére; kiskorú, a régens, Kaláún majd lemondatja)
1279–1290 al-Manszúr Kaláún (ugyancsak Ajjúb bahríja mamelukja)
1290–1293 al-Asraf Halíl (Kaláún fia, ő fejezi be a Szentföld meghódítását)
1293–1294 I. an-Nászir Mohamed (Kaláún kiskorú fia – első uralkodása)
1294–1296 al-Ádil Ketbuga (mongol származású mameluk, a kiskorú szultán idején *náib* alszultán, illetve régens, ő al-Manszúr Ládzsint nevezi ki *náib*nak; miután hatalmát megdöntik, Damaszkuszba menekül)
1296–1299 al-Manszúr Ládzsin (germán származású – szőke – mameluk; megdönti Ketbuga hatalmát; meggyilkolják)
1299–1309 I. an-Nászir Mohamed (második uralkodása)
1309 al-Muzaffar Baibarsz (Kaláún mamelukja, an-Nászir Mohamed idején a hatalom gyakorlója, majd szultán; an-Nászir hívei elfogják és a szultán jelenlétében megfojtják)
1310–1341 I. an-Nászir Mohamed (harmadik uralkodása)

Mongol Birodalom

A Mongol Birodalom a történelem legnagyobb egybefüggő területtel rendelkező birodalma (33 milló km^2), melyet Dzsingisz kán, fiai és unokái hoztak létre. Dzsingisz kánnak főfeleségétől, Börtétől származó négy fiának (Dzsocsinak, Csagatájnak, Ögödejnek és Tolujnak), illetve az ő leszármazottaiknak saját uluszaik voltak. (Az ulusz kezdetben népek és állatállomány feletti hatalmat jelölt, később alakul ki a területi jelentése). A különböző uluszok élén csak Dzsingisz kán leszármazottai, vagyis az „aranyágból" származó uralkodók állhattak. A középkori Európával leginkább az Arany Horda, az Ilhanida Birodalom, valamint a Jüan-Kína tartott fent kapcsolatot. Dzsocsi ulusza (későbbi nevén Arany Horda) élén Dzsocsi leszármazottai, az Ilhanida Birodalom, valamint a Jüan-Kína élén pedig Toluj leszármazottai álltak. 1271-ben Kubilaj megalapítja a Kínát 1368-ig uraló Jüan-dinasztiát, Kubilaj halála (1294) után a többi részulusz uralkodói gyakorlatilag függetlenné váltak. Az Arany Hordát illetően Berdibek halálát követően 1380-ig mintegy 25 kán követi egymást.

Mongol nagykánok

1206–1227 Dzsingisz kán
1227–1229 Toluj (Dzsingisz kán és Börte negyedik fia, régens)
1229–1241 Ögödej (Dzsingisz kán és Börte harmadik fia)
1241–1246 Döregene katun (Ögödej özvegye, régens)
1246–1248 Güjük (Ögödej fia)
1248–1251 Ogul Kajmis katun (Güjük özvegye, régens)
1251–1259 Möngke (Toluj fia)
1259–1264 Arik Böke (Toluj fia, Mönge testvére)
1260–1294 Kubilaj (Toluj fia, Möngke és Arik Böke testvére)

Az Arany Horda kánjai

?–1227 Dzsocsi (Dzsingisz kán fia)
1227–1255/56 Batu (Dzsingisz kán unokája, Dzsocsi fia)
1256–1257 Szartach (Batu fia)
1257 Ulagcsi (Szartach testvére vagy fia)
1257–1266/67 Berke (Dzsingisz kán unokája, Dzsocsi fia, Batu testvére)
1267–1280 Mengü Temür (Batu unokája, Tokokan fia)
1280–1287 Tudá Mengü (Tokokan fia, Mengü Temür testvére)
1287–1291 Telebuga (Batu dédunokája, Tokokan unokája, Tartu fia)
1291–1312 Tokta (Mengü Temür fia)
1312–1341 Özbeg (Mengü Temür unokája, Togrildzsa fia)
1341–1342 Tinibek (Özbeg fia)
1342–1357 Dzsánibeg (Özbeg fia)
1357–1359 Berdibeg (Dzsánibeg fia)

Ilhánok (a Hülegida vagy Ilhanida Birodalom kánjai)

1260–1265 Hülegü (Dzsingisz kán unokája, Toluj fia)
1265–1282 Abáká (Hülegü fia)
1282–1284 Ahmad Tegüder (Hülegü fia, Abáká testvére)
1284–1291 Argún (Abáká fia)

1291–1295 Gajhátú (Abáká fia)
1295 Bájdú (Hülegü unokája, Tarakaj fia)
1295–1304 Gázán (Argún fia)
1304–1316 Öldzsejtü (Argún fia, Gázán testvére)
1316–1335 Abú Szaid (Öldzsejtü fia)

Jüan-dinasztia császárai

1271–1294 Kubilaj (Dzsingisz kán unokája, Toluj fia)
1294–1307 Temür Öldzsejtü (Kubilaj unokája, Csencsin fia)
1307–1311 Hajszan (Kubilaj dédunokája, Csencsin unokája, Darmabala fia)
1311–1320 Ajurbarvada (Darmabala fia, Hajszan testvére)
1320–1323 Sidebala (Ajurbarvada fia)
1323–1328 Jeszün Temür (Kubilaj dédunokája, Csencsin unokája, Kammala fia)
1328 Radzsibag/Aragibag (Jeszün Temür fia)
1328–1329, 1329–1332 Tug Temür (Hajszan fia)
1329 Kosila (Hajszan fia, Tug Temür testvére)
1332 Rincsinbal/Irindzsibal (Kosila fia)
1332–1368/70 Togon Temür (Kosila fia, Rincsinbal testvére)

A keresztes háborúk résztvevői. Bárók és lovagrendek (1096–1291)

A keresztes hadjáratok történetében való jobb eligazodást kívánják segíteni az alábbi információk. Bemutatásuk a keresztes hadjáratokra vonatkozó főbb adatok mellett a hadjáratok résztvevőire koncentrál, azzal a céllal, hogy a Joinville szövegében szereplő referenciák (személyek, családok) könnyebben azonosíthatók legyenek.
Összeállításunkban azokat a korábbi vállalkozásokat emeljük ki, melyek a VII. és részben a VIII. keresztes hadjárat jobb megértését elősegíthetik. Mivel a III. keresztes hadjárat sok szempontból (a támadás fő iránya, a részt vevő családok köre) tükörképe a VII. keresztes hadjáratnak, annak eseményeire Joinville is gyakrabban utal, mint például a IV. keresztes hadjáratéira (melyről Szent Lajos történetében nem sok szó esik). Az időbeli közelség inkább az V. – s még inkább a VI. – keresztes hadjárat történéseinek ismeretét tételezi föl. (A hadjáratok résztvevőinek névsora a vezető személyiségeket illetően pontos információkkal szolgál, a további résztvevőket – főurak – illetően minden bizonnyal vannak hiányosságok. Fő forrásunk az elsősorban francia forrásanyagot fölhasználó earlyBlazon adatbázis volt: http://www.earlyblazon.com.)
Emellett, ha kissé alaposabban tanulmányozzuk a keresztes hadjáratok történetét, arra a megállapításra juthatunk, hogy ha csak a történetírásban sorszámmal is kiemelt hadjáratokra koncentrálunk, torz képet kapunk, hiszen fontos szerepük volt a „köztes" vállalkozásoknak is, mint amilyen az V. és VI. keresztes hadjárat közötti időszakban megszervezett „bárók keresztes hadjárata" (mely sok tekintetben a VII. keresztes hadjárat főpróbájának is tekinthető).
A II. Frigyes által vezetett, VI. keresztes hadjáratnak viszont egyik sajátossága az, hogy teljesen ellentétes fölfogást képvisel a korábbi és a későbbi, *kérlelhetetlenül* katonai megoldásokat kereső keresztes szellemmel szemben, és tárgyalásos megoldást keresve jut el Jeruzsálem – igaz: efemer – visszaszerzéséig. A szokásos víziót követve kialakult az a hiedelem, hogy a Lajos király és számos előkelő francia lovag halálával s a sereg egy részének pusztulásával végződő tuniszi keresztes hadjárattal véget értek a keresztes háborúk – valójában azonban azt láthatjuk, hogy a katonai vállalkozások folytatódnak, olyannyira, hogy ez utóbbinak a megjelölésére a szakirodalomban kevésbé elterjedt, de használatos a *kilencedik* keresztes hadjárat kifejezés. A kronológia láthatóvá teszi, hogy a keresztes hadjáratokra emlékeztető zarándoklatok előbb kezdődtek, mint ahogy 1096-ban II. Orbán pápa meghirdette őket, és valamivel tovább tartottak, mint Akkon városának 1291. évi elvesztése, különösen, ha arra az új fejezetre gondolunk, amelyet a kései keresztes hadjáratok időszaka jelentett. A kronológiai időhatárokat azonban – a fentiek hangsúlyozása mellett – a két hagyományos dátummal (1096 és 1291) jelöljük.
Nem fogunk itt kitérni a keresztes hadjáratoknak azokra a változataira, melyek a kereszténységen belüli hatalmi érdekek mentén szerveződtek, s az eretnekek, illetve a (mind gyakrabban) kiátkozott ellenféllel szembeni katonai fellépésnek adtak ideológiai töltést. Itt mindenekelőtt az ún. albigensek elleni keresztes hadjáratra gondolok, amely a Délen erős társadalmi beágyazottsággal rendelkező katharok ellen indult, s a Francia Királyság déli részének brutális „Északhoz" csatolását eredményezte. Mindenesetre a részt vevő bárók és embereik között sokan vannak, akik a Szentföldön és a katharok földjén is harcolnak. (Még kevésbé látjuk ide tartozónak az olyan keresztes vállalkozásokat, mint amelyet pl. Anjou Károly dél-itáliai hatalomra juttatása érdekében hirdetett meg a pápa.)
Mivel időközben a kutatások alaposan előrehaladtak, és az új informatikai eszközök lehetővé teszik a rendelkezésre álló adatbázis alaposabb fölhasználását és bemutatását, ennek segítségével közöljük a keresztes háborúkban részt vett báróknak és előkelőknek a III.-tól a IX. keresztes hadjáratig terjedően összeállított, rendelkezésünkre álló listáját is. Noha ez a lista nem teljes, azért egyértelműen kitetszik belőle, hogy a korabeli Nyugat-Európa – különösen pedig Franciaország és Anglia – főúri családjai életének generációkon keresztül szerves része a szentföldi zarándoklat, a keresztes háborúban való részvétel, és a nevek

ismerősek lesznek Clari, Villehardouin és Joinville krónikáinak lapjairól is. (Az alábbi összeállítás célja a francia lovagi társadalom és a keresztes háborúk összefüggéseinek megvilágítása, ezért döntően a francia – illetve a francia kultúrkörhöz tartozó – lovagok nevét tartalmazza, a III., V. és VI. keresztes hadjáratban részt vevő német lovagok névsorát nem. A különösen a III. és a VI. keresztes hadjáratban jelentős számban harcoló német lovagok közül csak néhány fontos személyiséget tüntetünk föl.
http://www.earlyblazon.com/earlyblazon/document/ImperialArmy.pdf Tekintettel arra, hogy a katonai lovagrendek – mindenekelőtt a templomosok, a johanniták és a német lovagrend – a keresztes hadjáratok katonai elitegységeiként rendkívül fontos szerepet játszottak a szentföldi küzdelmekben, a katonai összecsapásokból és a várépítészetből egyaránt nagyon jelentős mértékben kivették a részüket, és miközben gyakran súlyos veszteségeket szenvedtek, jelentős katonai, politikai és pénzügyi hatalmakká váltak, az alábbi összeállításban szerepelni fognak nagymestereik adatai is. (Összeállításukhoz a bibliográfiában szereplő általános művek mellett felhasználtam Hunyadi–Pósán, 2010 adatait is.)

Uralkodók és báróik: a keresztes hadjáratok résztvevői

A III. keresztes hadjárat (1189–1192)

császár: I. (Barbarossa) Frigyes†

királyok: II. (Fenséges) Fülöp, francia király; II. (Oroszlánszívű) Richárd, angol király; I. (Lusignan) Guidó, jeruzsálemi király.

hercegek: III. Hugues de Bourgogne, Henri de Brabant, Henri de Limbourg, Friedrich von Hohenstaufenédéric de Souabe†, Léopold de Bamberg .

grófok: Philippe de Flandre†, Thibaud de Blois†, Henri de Champagne, Étienne de Sancerre†, Raoul de Clermont†, Robert de Dreux, Jean de Ponthieu†, Jean d'Alençon†, Guillaume de Forez†, Louis de Thuringe†, Mathieu de Beaumont, Guillaume de Joigny, Henri de Bar†, Pierre de Courtenay, Hugues de Saint-Pol, Geoffroy de Lusignan, Umberto de Savoy†, Thierry de Clèves, Rotrou de Perche†, Robert de Breuteuil, Galéran de Meulan†, Guillaume de Ferrières†, Raymond-Roger de Foix, Florent de Hollande†, Otto von Wassemberg, Hermann von Zahringen†, Poppo von Henneberg, Friedrich von Oettingen, Geoffroy du Perche, Arnold von Altena, Robert de Boves†, Gerard de Loos†, Érard de Brienne†, Amaury de Montfort†, Heinrich von Altenburg

vicomte-ok (algrófok): Guy d'Aubusson, Raymond de Turenne†, Guillaume de Châtellerault†, Archambaud de Combron, Alain de Rohan, Hugues de Châteaudun

tisztek: Guy le Bouteiller, Albéric Clément†, Adam de Beaumont, Stephen de Turnham, Roger de Lacy, Rasse de Gavre, Hellin de Wavrin, Allan Fitz Walter, Geoffroy de Villehardouin (a történetíró)

a lovagrendek vezetői: Robert de Sablé† (templomos nagymester), Heinrich Wallpot von Passenheim (német lovagrend)

főurak: Raoul de Coucy†, Juel de Mayenne, Barthélémy de Roye, Gaucher de Châtillon, Roger de Harcourt, Guy de Craon, Guillaume de Barres, Hugues de Vergy, Guillaume des Roches, Michel de Harnes, Eustache de Vescy, Jacques d'Avesnes†, Geoffroy de Rancon, Dreux de Mello, Robert de Béthune, Adam de l'Isle†, Pierre de Voisins, Guillaume de Mello†, Raymond de Montesquiou, Robert de Quincy, Aléaume de Fontaines, Guillaume de

Montbray, Guy de Montfort, Mathieu de Marly, Raoul de Tilly, Guillaume de Cayeux, Othon de Trazegnies†, Hugues Tyrrel, Henri d'Estouteville, Guy de Copucy, Étienne de Longchamps, Philippe de Lévis, Hugues de Neuville, Bernard Durfort, André de Chauvigny, Florent de Hangest†, Dreux de Cressonart, Baudouin de Béthune, Jean de Saint-Simon, IX. Hugues de Lusignan, Robert d'Apremont†, Guillaume des Préaux, Bernard de Saint-Valéry, Waléran de Limbourg, Roger de Tosni, Guillaume de Tournebu, Raoul de Taisson, Richard de Vernon, Louis de Blois, Hugues d'Auxy, Eschivard de Preuilly, Bertrand de Verdun, Hugues Riboul, Foucher de Meslay, Philippe de Meslay, Laurent de Plessis, Thomas Basset, Gilbert Talbot, Hugues Gournay, Guillaume de Béthune, IV. Geoffroy de Joinville†, V. Geoffroy de Joinville, Robert de Montfort, Fulgue de Beauvau, Guillaume Martel, Guillaume de Cogan, Ivo de Vipont, Enguerrand de Crèvecoeur, Guillaume de Garlande, Adhémar de Beynac, Ranulph de Glanville, Philippe d'Aumont, Robert de Béthune, Conon de Béthune, Eudes de Ham, Raoul d'Aubigné, Dreux d'Amiens, Eustache de Roeulx†, Guillaume de Saint-Omer†, Richard de Camville, André de Brienne†, Guillaume Louvel d'Ivry, Clérambaud de Noyers†

(A hadjáratra indulók elhatározták, hogy a Német-római Birodalom területéről érkezők fehér alapon fekete keresztet, az Angol Királyságból érkezők vörös alapon fehér keresztet, a Francia Királyságból érkezők fehér alapon vörös keresztet, a Flandriából érkezők fehér alapon zöld keresztet viselnek.)

A IV. keresztes hadjárat (1202–1204)

márki: Montferrati Bonifác†

grófok: Louis de Blois†, Hugues de Saint-Pol†, Baudouin de Flandres†, Geoffroy du Perche†, Jean de Brienne

vicomte-ok /algrófok: Guillaume de Champlitte, Guy de Coucy†

főurak: Geoffroy de Villehardouin (a történetíró), Anselme de Cayeux, Eustache de Cayeux, Othon de la Roche, Étienne du Perche†, Guillaume de Béthune, Jean Payen d'Orléans, Rénier de Trith, Mathieu de Marly†, Michel de Harnes, Geoffroy de Lubersac, Renaud de Montmirail†, Robert de Boves, Baudoin de Beauvoir, Jacques d'Avesnes†, Juel Mayenne, Aleaume de Fontaines†, Geoffroy de Villehardouin (a történetíró unokaöccse), Jean d'Aumont, Enguerrand de Fiennes†, Conon de Béthune, Pierre d'Amiens†, Eudes de Ham†, Hugues de Beaumetz, Dreux d'Estreungt†

(a Franciaországból közvetlenül a Szentföldre induló vagy a pápai átok hatására a sereget elhagyó lovagok, akik Dél-Itáliából mentek a Szentföldre, tehát akik nem vettek részt Konstantinápoly elfoglalásában, de később csatlakoztak a fő csapattesthez:)
grófok: Simon de Montfort, Gautier de Brienne†, Guiges de Forez†

főurak: Geoffroy de Beaumont, Pierre Bermond d'Angoulême, Geoffroy de Villehardouin (a történetíró unokaöccse), V. Geoffroy de Joinville†, Guy de Montfort, Simon de Neauphle, Enguerrand de Boves, Hugues de Bovers, Robert de Boves, Étienne du Perche†, Dreux de Cressonart, Robert de Mauvoisin, Renaud de Montmirail†, Gilles de Trazegnies†, Henri d'Arzillières

Az V. keresztes hadjárat (1217–1221):

királyok: II. András, magyar király; I. János (Jean de Brienne) jeruzsálemi király; I. Hugó (Hugues de Lusignan), ciprusi király

hercegek: Bajor Lajos, Babenberg Lipót

grófok: Ranulph de Blundeville, Milon de Bar†, Guillaume de Sancerre†, Henry de Bohun, IX. Hugues de Lusignan†, Raoul d'Issodun†, Guillaume d'Aubigny†, Saher de Quincy†, Guillaume de Hollande, Guillaume de Ferrière, Hervé de Donzy

vicomte / algróf: Raymond de Turenne

főurak: Guy le Bouteiller, Simon de Joinville, Savary de Maulén, Gautier d'Avesnes, Gautier Ghistels, Robert Fitz Walter, Geoffroy de Lubersac, Enguerrand de Boves†, William of Huntingfield†, Rasse de Gavre, John of Lacy, X. Hugues de Lusignan, Guillaume de Saint-Omer, Jean d'Arcis, Geoffroy de Lucy.

A VI. keresztes hadjárat (1228–1229)

császár: II. (Hohenstauf) Frigyes

herceg:
Heinrich von Limburg

főurak: Gobert d'Apremont, Philippe d'Aubigné†, Philippe de Montfort

A „bárók keresztes hadjárata" (1239–1240):

király: I. Thibaud de Champagne, Navarra királya

herceg: IV. Hugues de Bourgogne

grófok: Henri de Bar†, Richard of Cornwall (Plantagenet), Pierre de Dreux, Amaury de Montfort, Guillaume de Joigny, Baldwin de Reviers, Simon de Montfort, Guigues de Forez, Henri de Grandpré, Gautier de Brienne, Jean de Braine†

vicomte-ok/algrófok: Richard de Beaumont†, Raoul de Soissons

főurak: Ansel de l'Isle-Adam, Philippe de Montfort, Robert Malet, Philippe de Nantueil, William Longsharks, Geoffroy de Lucy, Henri d'Avaugour, Gaucher de Châtillon, Henri de Troubleville, Richard Seward, Robert de Boves, Robert de Visme†, Guillaume de Visme†, Hugues de Visme†, Robert de Courtenay†

A VII. keresztes hadjárat (1248–1254):

királyok: IX. Lajos, francia király; I. Thibaud de Champagne, Navarra királya; I. Henrik (Henri de Lusignan), ciprusi király

hercegek: Bohémond d'Antioche, Guillaume de Villehardouin, IV. Hugues de Bourgogne

grófok: Alphonse de Poitiers, Charles d'Anjou, Robert d'Artois†, Hugues de Châtillon†, Pierre de Vendôme, Jean de Soissons, X. Hugues de Lusignan†, Alphonse de Brienne, Jean d'Ibelin, Guy de Dampierre, Geoffroy d'Aspremont, Henri de Vaudemont, Gautier de Brienne†, Jean de Montfort†, Pierre de Dreux, William of Valence, Guigues de Forez, Humphrey de Bohun

vicomte-ok/algrófok: Raymond de Trencavel, Raymond de Turenne, Elbes de Ventadour, Geoffroy de Châteaudun†

lovagrendek: Guillaume de Sonnac (templomos nagymester), Renaud de Vichier (templomos maréchal), Jean de Rosnay, Pierre de Biaune

főurak: Raoul de Mauléon, Humbert de Beaujeu, Archambaud de Bourbon†, Philippe de Toucy, Guillaume Longuespée†, Guillaume de Mello†, Philippe d'Auxy, Pierre de Courtenay, Philippe de Montfort, Guy de Senlis†, Guillaume de Senlis†, Dreux de Mello†, Dreux de Mello (az előbbi fia), Gaston de Gontaut, André de Vitré†, Gilles le Brun de Trazegnies, Jean Clément, Geoffroy de Sergines, Hugues de Noailles†, Guy de Mauvoisin, Guillaume de Beaumont, Raoul de Coucy†, Otto Iudex, Richard de Harcourt, Jean de Harcourt, Robert de Béthune†, Guillaume de Chauvigny, Olivier de Termes, Pierre de Villeneuve, Philippe de Nantueil, Pierre de Grave, Jean de Joinville, Mathieu de Marly, Henri de Cousances, Jean de Beaumont, Pierre de Villebéon, Gautier de Nemours, Simon de Beaugency, Gaucher de Châtillon, Humbert de Beaujeu†, Érard de Vallery, Ferry Pasté†, II. Jean de Brienne, Guy de Montmorency, Guillaume de Saint Omer†, Hugues de Til-Châtel, Guillaume de Meslay, Érard de Brienne, Henri de Vénizy†, Robert de Vere†

A VIII. keresztes hadjárat (1270):

királyok: IX. Lajos, francia király; II. Thibaud de Champagne, Navarra királya; I. (Anjou) Károly, Szicília királya

hercegek: IV. Hugues de Bourgogne, Guillaume de la Roche

grófok: Henri de Champagne, Alphonse de Poitiers, Guy de Dampierre, Robert d'Artois, Jean le Roux, Jean de Soissons†, Gui de Châtillon, Hugues de Lusignan†, Pierre d'Alençon, Bouchard de Vendôme, Henri de Vaudémont, Alphonse de Brienne†, Jean Tristan†.
vicomte-ok/algrófok: Ebles de Ventadour, Roger Trencavel

marsallok: Hérec de Beaujeu†, Renaud de Pressigny†, Raoul de Sores

főurak: Philippe de France (a későbbi III. Fülöp), Pierre de Villebéon, Gautier de Nemours†, Pierre de Villeneuve, Olivier de Termes, Pierre de Blémur, Louis de Beaujeu, Humbert de Beaujeu, Gilles le Brun de Trazegnies, Érard de Vallery, Guy Lévis, Jean d'Harcourt, Jean d'Harcourt (a fia), Enguerrand de Bailleul, Pierre de Chambly, Lancelot de Saint-Mard, Dreux de Mello, Gobert d'Apremont, II. Jean de Brienne, Philippe d'Auxy, Guy de Montmorency, Guillaume du Bec Crespin, Philippe de Montfort†.

A IX. keresztes hadjárat (1271–1272):

királyok: I. (Anjou) Károly, nápoly-szicíliai király; III. Hugó (Hugues de Lusignan) ciprusi király

hercegek: Bohémond d'Antioche, Edward (Aquitánia hercege, a leendő I. Eduárd, angol király)

grófok: Edmund of Lancaster, William of Valence, Jean le Roux de Bretagne

főurak: Olivier de Termes, John of Verdun, John of Vescy, Thomas de Clare, Nicholas de Segrave, Alexander Balliol

A templomos lovagrend nagymesterei

A templomos rendet (korábbi előkészületek után, nyolc vagy kilenc lovag részvételével) *de facto* a nabluszi zsinaton alapították meg (1120. január 13.) Hugues de Payns és Geoffroy de Saint-Omer kezdeményezésére, de hivatalos megalapítására 1129. január 13-án (troyes-i zsinat), elismerésére pedig 1139. március 29-én (II. Ince pápa, *Omne datum omnium* kezdetű bulla) került sor. A rendtagok letartóztatására (1307. október 13.) IV. Fülöp ad parancsot, a rend feloszlatását a pápa (V. Kelemen) rendeli el 1312. március 22-én (vienne-i zsinat).

1129–1136/37 Hugues de Payns
1136/37–1149 Robert de Craon
1149–1152 Évrard de Barres (lemond, †1174)
1152–1153 Bernard de Tramelay (harc közben esik el Aszkalonnál)
1153–1156 André de Montbard (lemond, †1156)
1156–1169 Bertrand de Blanguefort
1169–1171 Philippe de Milly (lemond)
1171–1179 Eudes de Saint-Amand (Damaszkuszban, Szaladin fogságban hal meg)
1180–1184 Arnaud de Toroge
1185–1189 Gérard de Ridefort (†Akkon, Szaladin kivégezteti)
1189–1191 IV. Robert de Sablé (Oroszlánszívű Richárd megbízásából)
1191–1193 IV. Robert de Sablé
1194–1200 Gilbert Hérail
1201–1209 Philippe du Plaissis
1210–1219 Guillaume de Chartres
1219–1232 Pierre de Montaigu
1232–1245 Armand de Périgord
1245–1247 Richard de Bures
1247–1250 Guillaume de Sonnac (harc közben esik el Fáriszkúrnál)
1250–1252 Renaud de Vichiers (leváltják, †1256)
1252/56–1273 Thomas Béraud
1273–1291 Guillaume de Beaujeu (harc közben esik el Akkonnál)
1291–1292 Thibaud Gaudin
1292–1314 Jacques de Molay (†1314. március 18., IV. Fülöp eretnekként kivégezteti)

A johannita lovagrend nagymesterei

A Jeruzsálemi Szent János Ispotályos Rend 1080 körül jött létre Jeruzsálemben, az Amalfiból származó Gerardus fráter (Pierre-Gérard de Martigues) kezdeményezésére. Elismerése II. Paszkál pápa bullájával (*Pie postulatio voluntatis,* 1113. február 15.) történt meg, valódi egyházi-katonai lovagrendként III. Jenő pápa jóvoltából, Raymond du Puy irányítása alatt válik a 12. század közepén, illetve Roger de Moulins alatt 1182-ben. Akkon elestét (1291) követően a johanniták Ciprusra költöznek, majd Rodoszon rendezkednek be (1310–1523), később Máltán telepednek meg (1530). Hatalmuk, befolyásuk és vagyonuk jelentősen megnő,

miután megkapják a felszámolt templomos rend javainak jelentős részét. A rendet Napóleon oszlatja föl 1799-ben. A rendet 1267-ig prior irányítja. Különösen az első nagymesterek esetében megbízatásaik időpontjának meghatározása a szakirodalomban vitatott.

1080 k.–1120	Fra Gerardus, a rend alapítója
1120/21–1122	*Pierre de Barcelone (ad interim, vitatott)*
1121/22–1123	*Roger Boyant (ad interim, vitatott)*
1123–1158/60	Raymond du Puy
1158/60–1162/63	Auger de Balben
1162/63–1163	Arnaud de Comps
1163–1170	Gilbert d'Aissailly
1170–1172	Caste (Castus) de Murols
1172–1177	Joubert de Syrie
1177–1187	Roger de Moulins
1187	*Guillaume Borrel (commandeur ad interim)*
1187–1188	*Hermangard d'Aspa (commandeur ad interim)*
1188–1190	Hermangard d'Aspa
1190–1192	Garnier de Naplouse
1192–1202	Geoffroy de Donjon
1202–1206	Alfonso de Portugal
1206–1207	Geoffroy de Rat
1207–1227/28	Garain de Montaigu
1228–1230/31	Bertrand de Thessy (Texi)
1230/31–1236	Guerin Lebrun
1236–1239/40	Bertrand de Comps
1239/40–1242	Pierre de Vieille-Bride (Briud)
1242–1258	Guillaume de Châteauneuf
1244–1250	*Jean de Ronay, commandeur ad interim a nagymester fogsága idején*
1259–1277	Hugues de Revel (az első, aki a nagymesteri címet közvetlenül a pápától kapja)
1277/78–1284	Nicolas de Lorgue
1284/85–1294	Jean de Villiers
1285–1286	*Giacomo di Tassis (Jacques de Taxi), commandeur ad interim Villiers nagymester szentföldi tartózkodása idején)*
1294–1296	Odon de Pins
1296/1300–1305	Guillaume de Villaret (megválasztva 1296, de hivatalosan csak 1300-tól)
1305–1317/19	Foulques de Villaret (ő veszi át 1312-ben a templomosok javait; 1319-ben lemond)
1317–1319	*Maurice de Pagnac (a Villaret fényűző életmódja miatt elégedetlen lovagok által választott ellennagymester; XXII. János nem ismeri el)*
1319–1321	Foulques de Villaret (Pagnac halála után ismét nagymester, majd a pápa felszólítására végleg lemond; 1221–1229-ben Capua *prior*ja)

A német lovagrend nagymesterei

A német (teuton) lovagrendet *(Ordo Domus Sanctae Mariae Teutonicorum / Deutcher Ritterorden)* 1190-ben Akkon falainál ispotályos rendként hozták létre brémai és lübecki származású német keresztesek/zarándokok (Előzményként egy korábbi jeruzsálemi alapítású német ispotályra lehet hivatkozni.) Wolfgar d'Erla püspök kezdeményezésére III. Kelemen pápa ispotályos rendként ismeri el (1191). 1197 szeptembere és 1198 februárja között szerveződik katonai renddé, amit majd III. Ince ismer el bullájában (*Sacrosancta Romana,*

1199. február 19.). Döntően németekből áll, és német fejedelmektől (Sváb Fülöp, Barbarossa Frigyes) kap támogatást. A rend fokozatosan terjeszti ki szervezetét a Szentföld, Görögország, Dél-Itália, a mai Svájc (1199), Türingia (1200), Tirol (1202), Csehország (1202), Magyarország (1211), Németalföld (1259) és különösen a Baltikum irányába. A német lovagok a balti keresztes expanzió fő motorjai, a „pogányok” elleni keresztes hadjáratok végrehajtói. II. Frigyes a Riminiben kiadott aranybullával (1228) megteremti a lehetőséget arra, hogy a rend a meghódított területeken államot hozzon létre. Akkon eleste, 1291 után előbb Velencébe költöznek, majd működési területük súlypontja a Baltikumba helyeződik át. A Német Lovagrend a császári hatalom által is támogatott keleti német terjeszkedésnek a 13–15. században az egyik legfontosabb eszköze. Államának fővárosa Marienburg/Malbork (1309–1457).

1190–1192 Sibrand mester (ispotályos rendként)
1192–1194 Gerhard mester (ispotályos rendként)
1194–1196 Heinrich (föltehetően pap, ispotályos rendként)
1196–1198 Heinrich *preceptor* (Heinrich Walpot)
1198–1200 Heinrich Walpot (egyházi katonai lovagrendként, nagymester)
1200–1208/09 Otto von Kerpen
1208/09–1209 Heinrich von Tunna (Heinrich von Bart)
1209–1239 Hermann von Salza (a Teuton Lovagrend államának megalapítója)
1239–1240 Konrad von Thüringen
1240–1244 Gerhard von Malberg
1244–1249 Heinrich von Hohenlohe
1249–1252 Günther von Wüllersleben
1252–1256 Poppo von Osterna
1256–1273 Anno von Sangershausen
1273–1282 Hartmann von Heldrungen
1282–1290 Burchard von Schwanden
1291–1296 Konrad von Feuchtwangen
1297–1303 Gottfried von Hohenlohe
1303–1311 Siegfried von Feuchtwangen (az első marienburgi nagymester)

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

Jean de Joinville Szent Lajosról szóló művének könyvtárnyi irodalma van, mely részben a mű kivételes történeti, irodalmi és nyelvi fontosságának, részben a főszereplő Szent Lajos személyének, továbbá az általa érintett szerteágazó nemzetközi kapcsolatoknak (benne a kelet-nyugati kapcsolatrendszer új fejezetével), a keresztes hadjáratok komplex hatásának, a francia monarchia kiemelkedési folyamatának – külön-külön is – az érdeklődés homlokterében álló folyamatos kutatásoknak és publikációknak köszönhető. A mai olvasó és kutató abban a szerencsés helyzetben van, hogy a bekövetkezett digitális forradalom tömegével teszi elérhetővé a korábban nehezen hozzáférhető és ritkaságszámba menő szakirodalmat, és jobban követhetővé az ily módon közkinccsé váló legfrissebb tudományos publikációk eredményeit.

Az eligazodásban a kutatóknak nagy segítségére vannak az olyan adatbázisok, mint az ARLIMA (Archives de la Littérature du Moyen Âge), valamint a Bnf. által létrehozott digitális könyvtár, a Gallica (http://gallica.bnf.fr/), továbbá a szakfolyóiratok (esetünkben mindenekelőtt a történeti és irodalomtörténeti) egy igen fontos részének digitális hozzáférhetőségét biztosító Persée (http://www.persee.fr/).

Az alábbi bibliográfiában szereplő szerzőknek, mindenekelőtt Jacques Monfrin (CXXV-CXXXIX.) és Jacques Le Goff (1051-1070) idézett műveiben mindezeken túlmenően igen részletes szakmai bibliográfiát találunk, melyekre az alábbi válogatott bibliográfia összeállításakor is támaszkodhattunk. A bibliográfiában feltüntetjük a korszak és az egy-egy főbb témakör tanulmányozásához jól felhasználható, magyar nyelven hozzáférhető összefoglaló műveket is, melyeknek vonatkozó részei segítenek az eligazodásban.

A válogatott bibliográfia (mely a megközelítések gazdagságát csak sejtetni tudja) csupán orientáló jellegű, és mindenekelőtt azokat a műveket tartalmazza, melyeknek egy-egy adott kérdéskör, illetve fejezet tanulmányozásához az anyagát fölhasználtuk, s melyeknek ismerete lényegesen segíti Joinville és műve, valamint Szent Lajos és kora jobb megértését. A válogatott bibliográfia anyagához kapcsolódó további tanulmányok hivatkozásai az adott fejezethez tartozó lábjegyzetekben követhetők nyomon. A bibliográfiai anyagot naprakész információkkal teszik a lehető teljesebbé az állandóan frissülő http://www.arlima.net/il/jean_de_joinville.html. referenciái. (Az egyes összefoglaló kiadásdok illetve referencia-munkák alapos **bibliográfiákat** és **referencia gyűjteményeket** közölnek.) Az eddigi gyakorlatnak megfelelően, külön figyelmet szentelünk azoknak a kérdéseknek és kiadványoknak, melyek a magyar vagy a közép-európai illetve a kelet-nyugati kapcsolatok tanulmányozása szempontjából érdekes témákhoz nyúltak, amivel vállaltunk egyfajta aránytalanságot is. A III. és a VIII. keresztes hadjáratok számos közös vonást mutatnak egymással. Joinville krónikájának szereplőit illetve családtagjaikat több keresztes hadjáratban láthatjuk viszont.

Jean de Joinville művének kéziratai. *Az eredeti kézirat nem maradt ránk, erre vonatkozóan a művet bemutató tanulmányban részletesebb összefoglaló fejezet készült. A rendelkezésre álló kéziratok, melyek különböző korszakokból származnak a Francia Nemzeti Könyvtárban találhatók a következő jelzetek segítségével találhatók meg.*

A Bibliothèque Nationale de France négy kéziratot őriz az alábbi számokon: Bnf No. 10148, No. 12568, No. 10150 (a 13568 sz. kézirat modern másolata) és a Bnf. „nouvelles acquisitions françaises”, No. 6273.

Jean de Joinville művének kiadásai.

Joinville eredeti szövegének a kutatásakor bonyolítja a helyzetet, hogy az első (16-17. századi) kiadások még olyan kéziratokra is támaszkodhattak, melyek nem maradtak ránk, tehát ezek a nyomtatott szövegkiadások „áttételesen” egy-egy korábban még létező kézirat-változatot is megőriztek (jól-rosszul) számunkra, ezért különleges fontosságuk van. Ezek a kiadások a következők:

L'histoire et chronique de treschretien roy s. Loys, IX. du Nom, et XLIIII. Roy de France. Escripte par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champaigne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux (...) a Poictiers, a l'enseigne du Pelican, M.D XLVII. impr. Jean et Engilbert Marnef. (Antoine PIERRE DE RIEUX a kéziratot Anjou René kézirattárában találta, Beaufort-en-Vallée-ban.) id. JOINVILLE (Pierre de Rieux), 1547.

Histoire et chronique de treschretien roy sainct Loys, IX. du nom, et XLIIII. roy de France. Escrite par feu messire Jehan Sir, seigneur de Joinville, et Seneschal de Champagne, familier, et contemporain dudit Roy S. Loys. Et maintenant mise en lumiere par Anthoine Pierre du Rieux. Avec la généologie de la maison de Bourbon par Guillaume de la Perrière Genève, Imprimerie Jacques I. Chouet M.D XCVI. (második kiadás, http://www.e-rara.ch/gep-g/content/paperview/377768, Bibliothèque de Genève.) (I. Ferencnek ajánlva.) id. JOINVILLE (Pierre de Rieux) 1594.

Histoire de S. Loys, IX. du nom, roy de France par Messire Jehan sire de Joinville, Seneschal de Champagne, nouvellement mise en lumière suivant l'original ancien de l'Autheur, avec diverses pièces du mesme temps non encore imprimées, et quelques Observations Historiques, par Claude Ménard, Paris, Sébastien Cramoisy, M.D. CXVII. Claude MENARD, a kéziratot – mely nem azonos az Antoine Pierre-féle kézirattal – Laval-ban találta, és vele egy kötetben publikálta Geoffroi de Beaulieu és Gillaume de Chartres latin nyelvű Szent-Lajos vitáit, valamint VIII. Bonifác kanonizációs bulláját.) id. JOINVILLE (Ménard), 1617.

L'histoire de saint Louis Par Jehan, sire de Joinville ; les Annales de son règne par Guillaume de Nangis; sa vie et ses miracles par le Confesseur de la Reine Marguerite. Le tout publié d'après les manuscrits de la Bibliothèque du Roi et accompagné d'un glossaire, éd. Anicet MELOT, Claude SALLIER et Jean CAPERRONNIER, Imprimerie Royale, Paris:1761. id. JOINVILLE (Melot-Sallier-Caperronnier), 1761.

Főbb modern kiadások és fordítások:

Joinville művének több részleges és teljes idegen nyelvű (angol, német, olasz, svéd, dán) és modern francia fordítása van (Nathalis de Wailly, valamint Jacques Monfrin bilingvis kiadásain túlmenően). Két angol fordítás a két 13. századi champagne-i történetíró a 'maréchal' Villehardouin és a 'sénéchal' Joinville művét egy kötetben közli. (Részben az ARLIMA alapján). A modern kiadások és fordítások jó része elektronikus úton is elérhető. A legfontosabbak a következők:

JOINVILLE, 1995. – *Vie de saint Louis, Texte établi, traduit, présenté et annoté avec variantes* par MONFRIN, Jacques, Classiques Garnier, Dunod, Paris : 1995. (új változatlan kiadás, 1998, és Le Livre de poche, « Lettres Gothiques », 2002.)
JOINVILLE, 1952. – *Historiens et chroniqueurs du Moyen Âge, Robert de Clari, Villehardouin, Joinville, Froissart, Commynes,* éd. PAUPHILET, Albert et POGNON, Edmond, Gallimard, Paris: 1952, 1–81 (Bibliothèque de la Pléïade, 48).
WAILLY, 1868 – *Histoire de Saint Louis, Credo et Lettre à Louis X. Texte original accompagné d'une traduction* par M. Natalis de Wailly, Firmin Didot, Paris : 1874. (új, változatlan kiadás, Johnson Reprint, NY : 1965.)

Jean de Joinville *Credó*jának a kiadásai:

Jean de Joinville másik jelentős, de jóval kevésbé ismert munkája két fázisban készült el. A Szentföldön, Akkonban kezdte el írni 1250-51-ben, s az eredeti szövegre támaszkodva hazatérése után mintegy negyed századdal később véglegesítette. Francia nyelvű, prózában készült, kézirata Párizsban, a Bnf-ben található (Nouvelles aquisitions françaises No. 4509.)

Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et de la Lettre à Louis X, texte ramené à l'orthographe des

chartes du Sire de Joinville, éd. Natalis de WAILLY, Paris: Renouard, 1868 (2., bővített kiadása Paris: Firmin Didot, 1874, új, változatlan kiadása: Johnson Reprint, New York, 1965)

Modern francia fordítások:

Nathalis de Wailly és Jacques Monfrin fentebb jelezett bilingvis kiadásai mellett Joinville-nek több teljes és nagyszámú részleges modern fordítása illetve kiadása van.

DUBY, Andrée, *Saint Louis par Joinville*, Paris : 1963. (Szövegválogatás)
JOINVILLE, *Histoire de saint Louis. Extraits mises en français moderne et annotés* par Louis-Philippe FLUTRE, Classiques illustrés Vaubourdolle, Hachette, Paris : 1943.
La vie du saint roi Louis, dictée et faite écrire par Jean, Seigneur de Joinville et mise en nouveau language par Henri LOGNON, Paris : 1928.
Le livre des saintes paroles et bons faits de notre saint roi Louis, mis en français moderne par André MARY, Paris : 1928.
L'histoire édifiante et merveilleuse de la vie du Saint roi Louis, de ses croisades en Terre sainte, de ses vertus et de sa sagesse racontée par Jean, Sire de Joinville. Édition revue et présentée par Jacques DESFORGES, Livre club du libraire, Paris : 1957.

Angol fordítások:

The Chronicles of the Crusades, Being Contemporary Narratives of the Crusade of Richard Coeur de Lion, by Richard of Devizes and Geoffrey de Vinsauf; and of the Crusade of Saint Louis, by Lord of Joinville with Illustrative Notes and Index, Bohn Ed., London: 1848.
The Memoirs of the Lord of Joinville. New English Version by Ethel WEDGEWOOD, London: 1906.
The History of Saint Louis, by Jean, Sire de Joinville, Seneschal of Champagne, Translated from the French Text Edited by Natalis de Wailly, by John EVANS, Oxford University Press, London: 1938.
JEAN DE JOINVILLE, *The Life of Saint Louis*, Transl. by René HAGUE, Sheed and Ward, NY&London: 1955.
Memoirs of Crusaders by Villehardouin and de Joinville, transl. by Frank T. MARZIALS, DUTTON, NY.: 1958.
Joinville and Villehardouin: Chronicles of the Crusades, Transl. and with an Introd. by Margaret R. B. SHAW, Penguin Books, London: 1963.

Német fordítások:

Leben des h. Ludwig von Frankreich, übersezt. Theodor NISSE, Regensburg: 1852.
Leben des h. Ludwig von Frankreich, übersezt. N. DRIESCH, Trier: 1853.

Olasz fordítás

Storia di San Luigi, trad. ital. R. ARISTA, Milano : 1944.

Magyar fordítások

JOINVILLE-ről eddig, magyar nyelven, csupán néhány összefoglaló irodalomtörténetekben és szaklexikonban megjelent rövid ismertető jelent meg, művéből pedig (a teljes fordítás 2015-ös publikálásáig) több, kisebb terjedelmű szemelvény készült. Ez utóbbiak a következők:

ILLYÉS Gyula (szerk.) *A francia irodalom kincsesháza*, Atheneum, Bp.: 1942. 15-18.
MEZEI László (szerk.) *Krónikások – Krónikák II. Az új évezredben (XI-XIII.század). Szemelvények középkori krónikákból*, „Európai Antológia. Középkor", Ford.: LAKNER Béla, LÉCZES Károly, PATAKI János, lektorálta: Sz. JÓNÁS Ilona, Gondolat, Bp.:1960, 227-228, 236-237, 241-242, 252-254, 272-273, 284-285.

KULCSÁR Zsuzsa (Szerk. jegyz.): *A középkori élet*, (lekt. MEZEY László) „Európai antológia. Középkor", Gondolat, Bp.: 1964. p. 228-230, 335-336, 343, 338-339.
JOINVILLE, 2015 – JEAN DE JOINVILLE, *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*, közzéteszi: CSERNUS Sándor, ford. Uő, és CS. TÓTH Annamária, „A középkori francia történetírás remekei" II. (sorozatszerk.: Uő.), F. szerk.: TAMÁS Zsuzsanna, Balassi Kiadó, Bp.: 2015.

További fontos kortárs források Szent Lajosról. (Válogatás)

BONIFACIUS VIII. *Les deux sermons et la bulle de canonisation (août 1297)* publ. in *Recueil des historiens des Gaules et de la France (RHGF)* I-XXIV. vols. éd. BOUQUET, Martin, Paris : 1869-1904., T. XXIII, 148-160.
Chronique Anonyme dite de Flandre, in *Recueil des historiens des Gaules et de la France,* in *RHGF*, T. XXII. 329-429.
Chronique Anonyme dite de Reims, in *RHGF* T. XXII, 301-329.
Déposition de Charles d'Anjou pour la canonisation de Saint Louis, in *Notices et documents publiés pour la Société de l'Histoire de France (SHF) à l'occasion de son cinquantième anniversaire de sa fondation*, par le Comte RIANT, Paul, 1884. 155-176. és CAROLUS-BARRÉ, 1995.
GEOFFROY DE BEAULIEU, *Vita et sancta conversatio piae memoriae Ludovici quondam regis Francorum* in *RHGF,* T. XX. 3-27.
GUILLAUME DE CHARTRES, *De vita et actibus inclytae recordationis regis Francorum Ludovici et de miraculis quae ad ejus sanctitatis declarationem contingerunt,* in *RHGF,* T. XX, 27-41.
GUILLAUME DE NANGIS, *Chronique latine (Chronicon),* ed. GÉRAUD, Hercule I-II., Paris : 1843-1844, és *Chronicon,* in *RHGF* T. XX, 544-586, és XXI, 103-123.
GUILLAUME DE LORRIS – JEAN DE MEUN, *Rózsaregény*, ford. RAJNAVÖLGYI Géza, előszó : SZABICS Imre, ELTE Eötvös Kiadó, Bp. : 2008.
GUILLAUME DE SAINT-PATHUS, *Les miracles de saint Louis,* éd. DELABORDE, Henri François, Picard, Paris: 1899. és *RHGF* T. XX, 58-121.
GUILLAUME DE SAINT-PATHUS, *La vie et les miracles de Monseigneur saint Louis,* introductino et traduction par D'ESPAGNE, Marie-Claude, Éditions du Cèdre, Paris: 1971.
ÉTIENNE DE BOURBON, *Anecdotes histroriques, légendes et apologues,* ed. LECOY DE LA MARCHE, Albert, Paris : 1877.
MATHIEU PARIS, *Chronica majora,* ed. LUARD, Henry Richards T. I-VII. Longman, London, *Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores (RBMS) No. 1872-1883.* fr. ford. HUILLARD-BRÉHOLLES, Alphonse, *Grande Chronique* I-IX. Paulin, Paris : 1840-1841.
LE MÉNESTREL DE REIMS, *Récit d'un Ménestrel de Reims au XIIIe siècle*, ed. WAILLY, Natalis de, Paris : 1876.
O'CONNELL, David, *Les propos de saint Louis* (avec une introduction de Jacques Le Goff), Folio Histoire, Gallimard, Paris : 1974 és 2013.
PHILIPPE MOUSKÉS, *Chronique rimée de Philippe Mouskés,* I-II. éd. par Le Baron de REIFFENBERG, I-II., Bruxelles : 1836-1838.
PRIMAT dans *Les Grandes Chroniques de France* ed. VIARD, Jules T. I., Paris, 1920, *és Chronique de Primat traduite par Jean de Vignay* in *RHGF,* T. XXIII, ed . WAILLY, Natalis de, 1-106.
RUTEBEUF, *Poèmes de l'infortune et poèmes de la croisade,* par DUFOURNET, Jean, Paris, 1979.

Jean de Joinville-ről és művéről :

BASTIDE, Mario, *Joinville et Saint-Louis, sémanticiens,* Information gramaticale, No. 75., Ed. Ophrys,(1997) 46-48.
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/igram_0222-9838_1997_num_75_13706
BILLSON, Marcus Kenneth, *Joinville's* Histoire de saint Louis, *Hagiography, History and Memoir*, The American Benedictine Review, No. 31. (1980) 418-442.
BIRKÁS Géza, *A francia irodalom története a legrégibb időktől napjainkig*, Szent István Társulat, Bp.: 1927. 49-55.

BOUTET, Dominique, *Ordre, désordre et paradoxe dans le Prologue et l'Épilogue de la „Vie de saint-Louis" de Joinville,* in *„Si a parlé par moult ruiste vertu". Mélanges de littérature médiévale offerts à jean Subrenat, dir. Jean* DUFOURNET, Honoré Champion, Paris: 2000.
CSERNUS, Sándor, *Joinville történetének kéziratai, első kiadásai és a könyvnyomtatók felelőssége*, in *MONOKgráfia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, Szerk.. NYERGES, Judit – VERÓK, Attila - ZVARA, Edina, Bp.: 2016. 132-137.
CSERNUS Sándor, *Tipikus és kivételes. A Joinville-ek: egy champagne-i bárói család kiemelkedése*, in JOINVILLE, 2015., 275-303.
CSERNUS Sándor, *A « super homo » és Joinville Szent Lajosa*, in JOINVILLE, 2015., 304-331.
DLF – Dictionnaire des lettres françaises, dir.de GRENTE, Georges, PAUPHILET, Albert, PICHARD, Louis, BARROUX, Rolbert, *Le Moyen Age* par BOSSUAT, Robert – PICHARD, Louis – DE LAGE, Guy Raynaud, Fayard, Paris : 1964. « *Jean de Joinville* » (Robert Bossuat), 417-419. Új kiadás « *Jean de Joinville* » par Bossuat, Robert – Friedman, J. Lionel – Tyl-Tabory, Gilette, La Pochothèque, Livre de Poche, Paris :1992. 791-794.
DELABORDE 1890 – DELABORDE, Henri-François, *Recherches critiques sur les premiers seigneurs de Joinville*, Bibliothèque de l'École des Chartes, LI. (1890), 618-629.
DELABORDE 1892 – DELABORDE, Henri-François, *Jean de Joinville, l'homme et l'écrivain*, Revue des deux Mondes, IIIe. sér., No. 114, (1892), 602-636.
DELABORDE 1894 – DELABORDE, Henri-François, *Jean de Joinville et les seigneurs de Joinville, suivi d'un catalogue de leurs actes,* Imprimerie nationale et Picard, Paris: 1894.
DMA - GAUVARD, Claude – LIBERA, Alain de – ZINK, Michel, *Dictionnaire du Moyen-Âge,* Quadrige / PUF, Paris: 2002., *Jean de Joinville*, par GROSSEL, Marie-Geneviève, 749.
DOBOSSY László, *Történetírás a költészet és a tudomány határán*, in *A francia irodalom története* I.-II., Bp.: 1963., 73-76.
DUFOURNET, Jean – HARF, Laurence (éd.) *Le prince et son historien. La „Vie de saint Louis" de Joinville,* Champion (Unichamp55), Paris: 1997.
FERLAMPIN-ACHER, Catherine, *Joinville, de l'hagiographie à l'autobiographie: approche de la* 'Vie de Saint Louis', in QUERUEL, 1998: 82-92.
FRIEDMAN, Lionel J., *Text and Iconography for Joinville's Credo,* Cambridge MA, Publication of Medieval Academy of America, No. 68. Cambridge – London: 1958.
HUMBLOT, Émile – LUZU, Roger, *Les Seigneurs de Joinville,* Impr. André Baillard, Saint-Dizier: 1964.
KMTL – KRISTÓ Gyula (Főszerk.), ENGEL Pál – MAKK, Ferenc, (szerk.) *Korai magyar történeti lexikon,* Akadémiai Kiadó, Bp.: 1994., *Jean de Joinville,* (Csernus Sándor), 307.
LANGLOIS, Charles-Victor, *Joinville,* in PETIT DE JULLEVILLE Louis, *Histoire de la langue et de la littérature françaises des origines à 1900,* II. Le Moyen Âge, Paris: 1897.
LANGLOIS, Charles-Victor, *La vie en France au Moyen Âge du XIIe au milieu du XIVe siècle. Enseignements, méditations et controverses d'après des écrits en français à l'usage des laïcs,* Hachette, Paris: 1928. 268-293.
LAPASSET, Michel, *Jean de Joinville et sa terre natale, 1224-1317,* Musée Saint-Didier « Mémoires de la Société historique et archéologique de Langres, 6/1 », Langres : 1983. (szöveg+kiállítási katalógus).
LE GOFF, Jacques, *Mon ami le saint- roi: Joinville et saint-Louis (réponse)*, in Annales. Histoire. Sciences sociales, 56e., No. 2(2001), 469-477.
LOZINSKI, Grégoire, *Recherches sur les sources du* Credo *de Joinville*, Neuphilologische Mitteilungen, No. 31 (1930), 170-231.
LUSSE 1998 – LUSSE, Jackie, *D'Étienne à Jean de Joinville : l'ascension d'une famille seigneuriale champenoise*, in QUÉRUEL 1998, 7-47.
MÉNARD, Philippe, *L'esprit de la croisade chez Joinville. Étude des mentalités médiévales,* in *Les Champenois et la croisade,* BELLENGER Yvonne – QUÉRUEL, Danielle (éd.), Université de Reims, Centre des Recherche sur la Littérature du Moyen Âge et de la Renaissance, Actes des quatrièmes journées rémoises 1987, Amateurs du Livres, Reims, 1989. 131-147.
MONFRIN, Jacques, *Joinville et la mer,* in *Études de Langue et de la Littérature du Moyen Âge offertes à Félix Lecoy*, Paris : 1973, 445-468.

MONFRIN, Jacques, *Joinville et la prise de Damiette,* in *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions des Belles Lettres*, Paris : 1976, 268-285.
MONFRIN, Jacques, *Joinville et l'Orient*, in *L'Écrit dans la société médiévale, Textes en hommage de Lucie Fossier*, ed. BOURLET, Caroline – DUFOUR, Annie, Paris, 1991, 259-267.
MONFRIN, Jacques, *Philologie et histoire : l'exemple de Joinville* in *La filologia testuale e scienze umane.* Convegno internazionale dell'Academia dei Lincei, 19-22 aprile 1993, Roma, 1994, 33-59.
PALÁGYI Tivadar, *Középkori történetírás*, in CSEPPENTŐ István - DÉVÉNYI Levente - HORVÁTH Krisztina - KALMÁR Anikó - MAÁR Judit - PALÁGYI Tivadar, *A francia irodalom története,* (szerk.: MAÁR Judit), ELTE Eötvös Kiadó, Bp.: 2011., 87-90. (ebből *Joinville*: 89-90.)
PARIS, 1898 – PARIS Gaston, *Jean, Sire de Joinville* in *Histoire littéraire de la France*, T. XXXII., Imprimerie nationale, Paris : 1898, 291-459.
PARIS Gaston, *La compsition du livre de Joinville sur saint Louis,*Romania, T. 23. (1894) 508-527.
PERRET, Michèle, „*A la fin de sa vie ne fuz je mie*", Revue des sciences humaines, No. 183. P.U. Septentrion, 17-37.
QUÉRUEL 1998 – QUÉRUEL, Danielle (éd.) *Jean de Joinville : de la Champagne aux Royaumes d'utre-mer*, « Hommes et textes en Champagne », Langres-Saints-Geosmes, Dominique Géniot, 1998. (diff. Édition Klincksieck, Paris.)
QUÉRUEL, Danielle, *« Nous, de Champaigne... »* in QUÉRUEL 1998, 49-72.
SIMONNET, Jean, *Essai sur l'histoire et la généalogie des sires de Joinville (1008-1386) accompagné de chartes et documents inédits*, Dangien, Langres : 1875.
SPITZER, Leo, *Joinville étimologiste (*'preu homme-preudomme'*),* in Modern Laguage Notes T. LXII (1947) 505-514.
STANESCO, Michel, *'Il ne faut pas oublier Joinville': du mythe collectif à l'élaboration du moi dans la* Vie de saint Louis, Strasbourg: 1990.
STRUBEL, Armand, *Joinville, historien de la croisade,* in QUÉRUEL 1998,149-156.
VEYSSIERE, Laurent, *La tombe découverte à l'Abbaye de Clairvaux en 1820 est-elle celle de Guillaume de Joinville, archevêque de Reims (†1226)?* Biliothèque de l'École des Chartes (2006), vol. 164. No. 1. 5-41.
WAILLY, Natalis de, *Recueil des chartes originales de Joinville, en langue vulgaire,* Bibliothèque de l'École des Chartes, VIe. sér. No. 3., 1867, 557-608.
ZINK, Michel, *Joinville ne pleure pas, mais il rêve*, „Poétique", XXXIII (1978), 28-45.

A Szent Lajos történetének tanulmányozásához

BORDEAUX, Henri de, *Un précourseur. Vie, mort et survie de Saint Louis, roi de France*, Paris : 1949.
BOULENGER, Jacques-Romain, *La vie de Saint Louis,* Paris : 1929.
BUISSON, Ludwig, *König Ludwig IX der Heilige und das Recht. Studie zur Gestaltung der Lebensordnung Frankreichs im hohen Mittelalter,,* Herder, Fribourg-en-Brisgau: 1954.
BUREAU, Alain, *« Saint Louis » in Histoire des Saints et de la sainteté,* ed. VAUCHEZ, André, T. IV. *Au temps du renouveau évangélique,* Paris: 1986. 196-205.
CAROLUS-BARRÉ, 1994. – CAROLUS-BARRÉ, Louis – PLATELLE, Henri, *Le procès de canonisation de Saint Louis (1272-1297). Essai de reconstitution,* Publications de l'École Française de Rome, No. 195. Rome: 1994.
http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/monographie/3fr_0000_0000_1994_edc_195_1
CAROLUS-BARRÉ, 1971. – CAROLUS-BARRÉ, Louis *Les enquêtes pour la canonisation de Saint Louis – de Grégoire X à Boniface VIII –et la bulle* Gloria laus*, du 11 août 1297,*Revue d'histoire de l'Église de France, LVII / 158 (1971), 19-29.
http://www.persee.fr/web/ouvrages/home/prescript/rhef_0300_9505_1971_num_57_158_1857
CRISTIANI, Mgr, *Saint Louis, roi de France,* Paris: 1959.
ERLANDE-BRANDENBURG, Alain, *« Le tombeau de Saint Louis »,* Bulletin monumental, No. 126 (1968), Paris, 7-30. és Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France, I. Paris (1970) 22-29.
ERLANDE-BRANDENBURG, Alain, *Le roi est mort. Étude sur les funérailles, les sépultures et les tombeaux des rois de France jusqu'à la fin du XIIIe siècle,* Arts et Métiers Graphiques, Paris: 1975.
EVANS, Joan, *The History of Saint Louis,* Oxford University Press, London: 1938.

FAURE, F., *Histoire de Saint Louis,* I-II. Paris: 1966.
FÁBIÁN Laura, *IX. Lajos bibliai király-modellje: Salamon király,* Világtörténet 36. sz. (2014) 579-604.
GUÉRANGER, Prosper, *Saint Louis et la Papauté*, « Collection sens chrétien de l'histoire », Association Saint Jérôme, Paris: 2008.
FAVTIER, Robert, *Saint Louis et Frédéric II*, in *Convegno internazionale di Studi Federiciani*, Palermo, 1950.
JORDAN, William Chester, *Men at the Center. Redemptive Governance under Louis IX*, Bp. – NY.: CEU Press, 2012.
KLEIN, Charles, *Saint Louis, un roi au pied du pauvre,* Paris : 1970.
LABANDE, Edmond René, *Saint Louis, pèlerin*, Revue d'Hist. de l'Église de France (1971) No. 57. 5-18.
LABARGE, M. W., *Saint Louis*. *The Life of Louis IX. of France*, Brown & Company, London: 1968.
LABARGE, M. W., *Saint Louis et les juifs*, in *Siècle de saint Louis*, dir. PERNOUD, Régine, Paris: 1970. 267-274.
LE GOFF, Jacques, *La sainteté de saint Louis. Sa place dans la typologie et l'évolution chronologique des rois saints*, in *Les Fonctions des saints dans le monde occidental (IIIe-XIIIe siècles)*, Colloque de l'École française de Rome, 1988) Rome: 1991. 285-293.
LE GOFF, Jacques, *Saint de l'Église et Saint du peuple: les miracles officiels de saint Louis entre sa mort et sa canonisation (1270-1297)*, in *Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités. Hommage à un historien européen du XXe siècle* (Robert Mandrou), Paris: 1984. 169-180.
LE GOFF, Jacques, *Saint Louis, a-t-il existé?*, l'Histoire, No. 40, (1981), Paris: 90-99.
LE GOFF 1996 – LE GOFF, Jacques, *Saint Louis*, Collection Folio Histoire, Gallimard, Paris: 1996. (angol fordítás: GOLLARD, Gareth Evan, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana, 2009, német fordítás : OSTERWALD, Grete, Klett-Cotta, Stuttgart: 2000.)
LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et la mer*, in *L'uomo e il mare nella civilità occidentale : da Ulisse a Cristoforo Colombo*, Genova : 1992, 11-24.
LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et les corps royaux*, in *Le temps de la réflexion*, Paris:1982, 255-284.
LE GOFF, Jacques, *Saint Louis et la parole royale*, in *Le nombre du temps. En hommage à Paul Zumthor*, Paris, 1988, 127-136.
LE GOFF, Jacques, *Un roi souffrant. Saint Louis*, in *La Souffrance au MoyenÂge (France XIIe-XVe siècle)*, Les Cahiers de Varsovie (1988), 127-136.
LE GOFF, Jacques, *Következtetések*, in JOINVILLE, 2015., 265-274.
LE NAIN DE TILLEMONT, Louis Sébastien, *La vie de Saint Louis de France*, vols. I-VI. publ. par Jean DE GAULLE, Société de l'Histoire de France (SHF), Jule Renouard, Paris: 1847-51.
Le siècle de Saint-Louis, ed. PERNOUD, Régine, Paris : 1970.
LEVIS-MIRPOIX, Duc de, *Saint Louis, roi de France,* Paris: 1970.
LEVRON, J. P., *Saint Louis ou l'apogée du Moyen Âge,* Paris: 1969.
MERCURI, Chiara, *Corona di Cristo, Corona di re*, Roma, 2004 (*Saint Louis et la couronne d'épines. Histoire d'une relique à la Sainte-Chapelle*, Paris: 2011.)
MOOS, Peter von, « *Die Trotschrift des Vincenz von Beauvais für Ludwig IX. Vorstudie zur Motiv und Gattungsgeschichte der* consolatio », in Mittelateinisches Jahrbuch, No. 4. (1967) 173-219.
O'CONNELL, David, *Les propos de saint-Louis*, Préface de LE GOFF, Jacques, Folio histoire, Gallimard, Paris : 2013.
PERNOUD, Régine, *Un chef d'État. Saint Louis, Roi de France*, Paris : 1960.
POTIN, Yann, *Saint Louis l'Africain*, Afrique & Histoire, Vol. 1 (2003/1), Verdier, Paris, 23-74. http://www.cairn.info/zen.php?ID_ARTICLE=AFHI_001_0023
RICHARD, Jean, *La politique orientale de Saint Louis. La croisade de 1248.*in CAROLUS-BARRÉ, 1976, 197-208.
RICHARD 1983 – RICHARD, Jean, *Le roy d'une France féodale, soutien de la Terre sainte,* Marabout Histoire, Arthème Fayard, Paris: 1983.
SAINT-DENIS, Alain, *Le siècle de saint Louis,* Paris : 1994.
Septième centenaire de la mort de Saint-Louis. Actes du colloques de Royaumont et de Paris (21-27 mai 1970), publ. par CAROLUS-BARRÉ, Louis, Paris : 1976.
Saint Louis, dir. Isabelle de GOURCUFF, et Pierre-Yves LE POGAM, CMN, Éd. du Patrimoine, Paris : 2014.

Saint Louis et les juifs. Politique et idéologie sous le règne de Louis IX, dir. de Paul SALMONA, et de Juliette SIBON, CMN, Éd. du Patrimoine-MAHJ, Paris, 2015.
SIVÉRY, Gérard, *Louis IX, le roi saint,* Tallandier Historia, Paris: 2002.
SIVERY, GÉRARD, *Marguerite de Provence. Une reine au temps des cathedrales,* Paris, 1987.
SIVÉRY, Gérard, *Saint Louis et son siècle,* Paris: 1983.
SLATTERY, Maureen, *Myth, Man and Sovereign Saint. King Louis IX. in Jean de Joinville'Sources,* American University Studies. Series II. Romance Languages and Literature No. 11., NY, 1985.tion Premier Cycle, P.U.F., Paris: 1992.
SOMMERS WRIGHT, Georgia, *The Tomb of Saint Louis,* Journal of the Warburg and Courtauld Institute (1971), XXXIV. 65-82.
WALLON, Henri-Alexandre, *Saint Louis et son temps*, vols. I-II. Paris: 1875.

A korszak és a disszertációban tárgyalt főbb témakörök tanulmányozását segítő művek:

ALPHANDÉRY, Paul-DUPRONT, Alphonse, *La Chrétienté et l'idée de la Croisade* (postface de BALARD, Michel), Albin Michel, Paris : 1995.
ARNALDEZ, Roger, *A la croisée des trois monothéismes: une communauté de pensée au Moyen Âge,* Albin Michel, Paris: 1993.
BALARD, Michel, *Bibliographie de l'histoire médiévale en France (1965--1990)*, Paris: 1992.
BÁRÁNY, Attila *„The last rex crucesignatus." Edward I. and the Mongol Alliance,* in Annual of Medieval Studies at Central European University 16 (2010), 202-223.
BÁRÁNY Attila, *Courtenay Róbert latin császár Magyarországon*, in GYÖRKÖS-KISS, 2013. 153-180.
BEAUNE, Colette, *Naissance de la nation France,* Folio Histoire, Gallimard, Paris : 1985.
Bibliographie de la Hongrie en langue française, TOULOUZE, Henri- HANUS, Erzsébet (ed.) Publications de l'Institut Hongrois de Paris: Documenta I. (Série dir. par CSERNUS, Sándor) Paris-Budapest-Szeged: 2002 (vonatkozó részek).
BLOCH, Marc, *A feudális társadalom ,* Osiris, Bp.: 2002.
BLOCH, Marc, *Gyógyító királyok. A királyi hatalom természetfeletti ereje Franciaországban és Angliában,* Osiris, Bp.: 2005.
BOURDÉ-MARTIN, 1983 – BORDÉ, Guy, - MARTIN, Hervé, *Les écoles historiques*, "Points. Histoire", Paris: 1983.
BÉDIER-HAZARD, 1923 – *Histoire de la littérature française illustrée*, publ. par Jean BÉDIER et Paul HAZARD, vol I., Larousse, Paris: 1923 (új kiadás 1948). 108-112.
BOROSY András-LASZLOVSZKY József, *Magyarország, a Szentföld és a korai keresztes hadjáratok*, in MKH, 75-90.
BOZSÓKY Pál Gerő, *Keresztes hadjáratok*, Agapé, Szeged: 1995.
BRAUDEL, Fernand, *L'identité de la France I-III.,* Arthaud-Flammarion, Paris : 1986.
B. SZABÓ János, *A tatárjárás. A mongol hódítás és Magyarország*, Corvina, 2016.
CLARI 2013, – ROBERT DE CLARI, *Konstantinápoly hódoltatása,* magyar kiadás, jegyzetek, tanulmány CSERNUS Sándor, JACQUIN, Gérard, FARKAS Csaba, *Ford.:* CSERNUS Sándor – CS. TOTH Annamária, „A Középkori Francia Történetírás Remekei" I. F. szerk.: TAMÁS Zsuzsanna, Balassi Kiadó, Bp.: 2013.
Croisades et pèlerinages. Récits, chroniques et voyages en Terre Sainte XII-XVI. siècle, RÉGNIER-BOHLER, Danielle (dir.) Robert Laffont, Paris : 1997.
CSÁKÓ Judit, *A XI. századi Magyarország a francia kútfők tükrében,* in FONS XVIII (2011) 2. sz. 147-208.
CSÁKÓ Judit, *Néhány megjegyzés Albericus Trium Fontium krónikájának magyar adataihoz,* in *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára,* Szerk.: MIKÓ Gábor – PÉTERFI Bence – VADAS András, Budapest: 2012. 515-526.
CSÁKÓ Judit, *Az Árpád-kori magyarság ábrázolása a francia területen keletkezett elbeszélő forrásokban,* in GYÖRKÖS – KISS, 2013. 73-94.
CSÁKÓ Judit, *Éléments fabuleux de l'histoire hongroise dans une chronique française du 13e siècle. Le témoignage d'Albéric deTrois-Fontaines*, in Hungarian Studies. A Jurnal of the International Association for Hungarian Studies, Balassi Institute 26:1 (2012), 3-16.

CSÁKÓ Judit, *Magyarországi mester a francia eretnekek élén? Néhány megjegyzés az 1251-évi pásztorkeresztes mozgalom történetének elbeszélő forrásaihoz*, Világtörténet (2015) 37: (1), 79-112.
CSERNUS, 1999 – CSERNUS Sándor, *A francia nyelvű történetírás és Magyarország (13-15. század),* « Doktori Mestermunkák », Osiris, Bp.: 1999. http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/4521
CSERNUS Sándor, *A Kelet vonzásában : Konstantinápoly meghódítása és a francia történetírás születése,* kiadva in CLARI, 2013, 177-194.
CSERNUS-KOROMPAY, 1999 – CSERNUS Sándor-KOROMPAY, Klára (ed.) *Les Hongrois et l'Europe. Conquête et intégration,* Paris-Szeged: 1999, 411-426.
http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/4997
CSERNUS Sándor, *La Hongrie, les français et les premières croisades,*in CSERNUS – KOROMPAY, 1999, 411-426.
CSUKOVITS, Enikő, *Források, műfajok, lehetőségek: a középkori Magyarország-kép elemei*, Korall (2009), No. 38., 5-29.
CSUKOVITS, Enikő, *A földrajzi megismerés útjai Európában: az ókortól a nagy földrajzi fefedezésekig,* in SZ 144 (2010) 2. 255-299.
CSUKOVITS, Enikő, *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban,* in *Magyar Történeti Emlékek – Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes,* redigit FODOR, Pál, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp.: 2015.
DLF, 1964 – *Dictionnaire des Lettres Françaises,* in GRENTE, Georges (dir.) *Le Moyen Age,* par BOSSUAT, Robert – PICHARD, Louis – DE LAGE, Guy Raynaud, Arthème Fayard, Paris : 1964.
DMA, 2002. – *Dictionnaire du Moyen-Âge*, dir : GAUVARD, Claude - DE LIBERA – Alain- ZINK, Michel, P.U.F. Paris : 2002.
DUBY, Georges (szerk.), *Franciaország története,* I-II. Osiris, Bp.: 2005.
DUBY, Georges, *A katedrálisok kora*, Gondolat, Bp.: 1984.
DUBY, Georges – MANDROU, Robert, *A francia civilizáció ezer éve*, Gondolat: Bp. 1975.
DUBY, Georges, *Guillaume Le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde*, « Les inconnus de l'histoire » Fayard, Paris : 1984.
DUCELIER, Alain, *Chrétiens d'Orient et islam aux Moyen Âge*, Armand Colin, Paris: 1996.
DURRIEU, Paul, *Les Français dans le Royaume de Naples sous le règne de Charles Ier d'Anjou*, in „*Les Archives Angevines de Naples*" I-II., Paris-Rome: 1887. UŐ, *Les Archives Angevines de Naples*, I-II, Paris-Rome, 1887.
EGEDY-KOVÁCS Emese, *La* « morte vivante » *dans le récit français et occitan au Moyen Age*, ELTE, Eötvös Kiadó, Bp.: 2012.
EGEDY-KOVÁCS Emese, *Béla-Alexiosz emléke a 12. századi francia irodalomban*, in GYÖRKÖS-KISS, 2013. 49-65.
„Encyclopedia of the Medieval Cronicle, I-II, gen. ed. DUNPHY, Graeme, Leiden-Boston. Brill-Den Haag, 2010.
EHRARD-PALMADE, 1965. – EHRARD Jean-PALMADE, Guy, *L'Histoire*, "Collection U", 1965.
ELLENBAUM, Ronnie, *Crusader Castles and Modern Histories,* Cambridge, 2007.
FÁBIÁN, Laura*, L'image du roi sage en Occident au XIVe siècle et un exemple concernant la Hongrie de l'époque angevine: le* secretum secretorum *de Louis Le Grand de Hongrie*, in GYÖRKÖS-KISS, 2017. 83-104.
FAVIER Jean, *Philippe Le Bel*, Fayard, Paris: 1978. (és Fayard, 1998 és Tallendier „Texto", Paris: 2013.)
FAVIER, 1984. – FAVIER Jean, *Le temps des Principautés,* „Histoire de la France" II., Paris: 1984.
DFM - FAVIER, 1993. – FAVIER Jean, *Dictionnaire de la France Médiévale*, Fayard, Paris: 1993.
FIERRO-DOMENECH, 1986. – FIERRO-DOMENECH, Alfred*, Géographie historique de la france,* „Les Hommes et l'Histoire", Robert Laffont, Paris:1986.
FLORI, Jean, *L'Islam et la Fin des temps, L'Interpretation prophétiquedes invasions musulmanes dans éa Chrétienté médiévale*, Seuil, Paris: 2007.
FOLCZ, Robert, *Les saints rois du moyen Âge en Occident (V-XIIIe siècles),* Bruxelles : 1984.
FRANCE, John, *Western Warfare in the Age of the Crusades, 1000-1300,* Cornell Univ. Press, NY: 1999.
FRANCE, John, *A korai keresztes hadjáratok*, (ford. MAJOROSSY Judit) in MKH, 59-73. (A fenti könyv záró fejezete).

FRIEDMAN, Yvonne, *Encounter between Ennemies: Captivity and Ransom in the Latin Kingdom of Jerusalem,* Brill, Leiden: 2002.
GAPOSCHKIN, Marianne Cecilia*: The Making of Saint Louis. Kingship, Sancticity, and Crusade int he Later Middle Ages,* Ithaca, NY: 2008.
GABRIELI, Francesco, *Chroniques arabes des croisades,* Sindbad-Actes-Sud, Paris: 1977.
GENICOT, Léopold., *Le XIIIe siècle européen*, "Nouvelle Clio", No. 18., P.U.F. Paris:1984.
GUENÉE, *Comment on écrit…*, – GUENÉE, Bernard, *Comment on écrit l'histoire au treizième siècle?* Albin Michel, Paris: 2017.
GUENÉE, 1983. – GUENÉE, Bernard, *Histoire et culture historique dans l'Occident médiéval*, Paris, 1980.
GRLMA, 1986 – *Grundriss der Romanischen Litteraturen des Mittelalters*, XI./1-3, XI/3., hrsg. GUMBRECHT, Hans Ulrich-LINK-HEER, Ursula-SPANGENBERG, Peter-Michael, Heidelberg: 1986. (repr. 1992.)
GYÖRKÖS – KISS, 2013. – GYÖRKÖS Attila – KISS Gergely (szerk.) *Francia-magyar kapcsolatok a középkorban*, Debrecen: 2013.
GYÖRKÖS – KISS, 2017. – GYÖRKÖS Attila – KISS Gergely (dir.) *"M'en anei en Ongria". Relations franco-hongroises au Moyen âge II.* Debrecen: 2017.
HALMÁGYI LMiklós, *Mi és ők. Azonosság és idegenség az első évezred fordulóján,* Belvedere, Szeged: 2014.
HOWARTH, Steven, *A templomosok titka*, Bp.: 1986.
HUNYADI Zsolt, *A keresztes háborúk világa*, szerk. TÓTH Csaba- BEREGSZÁSZI Zsolt, Debrecen, T.K.K., 2011.
HUNYADI Zsolt – PÓSÁN László, *Krisztus katonái*, szerk. TÓTH Csaba- BEREGSZÁSZI Zsolt, Debrecen: T.K.K., 2010.
KISS Gergely, *A Sainte Chapelle intézménye és lehetséges magyar kapcsolatai*, in *Középkortörténeti Tanulmányok 8*., Szerk.: TÓBER Márta - MALÉTH Ágnes, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged: 2015. 127-150.
KLANICZAY, 2000 – KLANICZAY, Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Balassi Kiadó, Bp.: 2000.
KLANICZAY, Gábor, *Holy rulers and Blessed Princesses: Dynastic Saints in Medieval Central Europe*, Cambridge University Press, Cambridge: 2002.
KLANICZAY Gábor, (Szerk.), *Európa ezer éve. A középkor*, I-II. Osiris, Bp.: 2005.
KLANICZAY Gábor, *A Szent László kultusz kialakulása*, in ZSOLDOS, Attila (szerk.) *Nagyvárad és Bihar a korai középkorban. Tanulmányok Biharország történetéről*, Nagyvárad: 2014. 7-39. Bp.: 2005.
KMTL, 1994. – *Korai magyar történeti lexikon (9-14. sz.)*, KRISTÓ Gyula (főszerk.), ENGEL Pál és MAKK Ferenc, (szerk.) Bp.: 1994.
KRYNEN, Jacques, *L'empire du roi. Idées et croyances politiques en France au XIIIe-XVe siècle,* „Bibliothèque des Histoires", Paris: 1993.
KRYNEN, Jacques, *Idéal du prince et pouvoir royal en France à la fin du Moyen Age (1380-1440). Étude de la littérature politique du temps,* préf. de B. GUENEE, Paris: 1981.
KRISTÓ Gyula, *Francia államkormányzati hatások Magyarországon a 13. század elején*, in *Magyar Évszázadok. Tanumányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára*, szerk.: ORMOS Mária, Osiris, Bp.: 2003.
KRISTÓ Gyula, *Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon*, Osiris, Bp.: 2002., 55-60.
LANSON, Gustave, *Histoire illustrée de la littérature française*, Paris, Hachette, év n. (1893).
LASZLOVSZKY József, *Keresztes hadjáratok és lovagrendek*, in MKH, 7-28.
LAURENS, Henry-TOLAN, John-VEINSTEIN, Charles, *L'Europe et l'Islam. Quinze siècles d'histoire,* Odile Jacob, Paris: 2009. 32-119.
LAVISSE / LANGLOIS 1901. – LANGLOIS, Jacques, *Saint Louis, Philippe Le Bel et les derniers Capétiens*, in LAVISSE, Ernest, (dir. par): *Histoire de la France illustrée depuis les origines jusqu'à la Révolution,* I-IX. Paris: 1901. (A vonatkozó részek a II-III. kötetben).

LE GOFF, Jacques, *La civilisation de l'Occident médiéval*, "Les Grandes Civilisations", Arthaud, Paris: 1984.
LE GOFF, Jacques, *Les intellectuels au Moyen-âge,* Paris, 1957. (magyar változat: *Értelmiség a középkorban,* ford. KLANICZAY, Gábor, „Gyorsuló idő", Bp.: 1979.)
LE GOFF, Jacques, *L'Europe est-elle née au Moyen Age?* Seuil, Paris: 2003.
LENIAUD, Jean-Michel – PERROT, Françoise, *La Sainte Chapelle,* Centre des Monnuments Nationaux (CMN) Paris: 1991. és Éditions du Patrimoine, Paris: 2007.
LONGNON, Jean, *Les Français d'Outre-mer au Moyen-âge. Essai sur l'expansion française dans le bassin de la Méditerranée,* Paris: 1929.
MAALOUF, Amin, *A keresztes háborúk arab szemmel,* (ford. V. TÓTH László) Európa, Bp.: 2012.
MAJOR Balázs, *A magyar keresztesek arab szemmel. A Szentföld lakói. Keresztes várak a Szentföldön,* in *MKH* 2006. 113-118, 299-301.
MAKK Ferenc, *III. Béla emlékezete*, Bibliotheca Historica, Magyar Helikon, Bp.: 1981.
MAROSI Ernő, *A középkor művészete I. (1000-1250)*, Egyetemi Könyvtár, Corvina, 1996.
MAROSI Ernő, *A középkor művészete II. (1250-1500)*, Egyetemi Könyvtár, Corvina, 1998.
MAROSI Ernő, *A középkori művészettörténet olvasókönyve*, szerk.: TAMÁS Zsuzsanna, Balassi Kiadó, 1997.
MBLFMA / BOSSUAT 151-91 – BOSSUAT, Robert, *Manuel bibliographique de la littérature française du Moyen Age*,
Paris: 1951 (az 1949-ig összegyűjtött anyag). Kiegészítés BOSSUAT – MONFRIN, Jacques.: *Supplément (1949-1953)*, Paris: 1955, *Second supplément (1954-1960)*, Paris: 1961., MONFRIN – VIELLIARD François, *Troisième supplément*, T. I., Paris: 1986., T. II., Paris: 1991.
MKH, 2006. – LASZLOVSZKY József-MAJOROSSY Judit- ZSENGELLÉR József (szerk.) *Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő: 2006.
MOLNÁR Máté, *A keresztény Európa egysége Pierre Dubois reformterveiben,* Bp.: 2011.
MOLNÁR, Péter, *L'origine des serf hongrois selon Simon de Kéza: une conception isnpirée par la littérature épique française ou par le droit romain?* in GYÖRKÖS – KISS, 2017.
NAGY Balázs (szerk.) *Tatárjárás – Nemzet és emlékezet*, Osiris, Bp.: 2003.
NISARD, 1872 – NISARD, Denis, *A franczia irodalom története,* I., ford. SZÁSZ, Károly, Bp.: 1872.
PERNOUD, Régine, *Les hommes de la croisade*, Paris: 1982.
PERNOUD, Régine, *Les saints au Moyen Âge. La sainteté d'hier est elle pour aujourd'hui?* Plon, Paris: 1984.
PERNOUD, Régine, *La Reine Blanche*, Albin Michel, Paris : 1972.
PETIT-DUTAILIS, Charles, *La monarchie féodale en France et en Angleterre X-XIII. siècle*, Évolution de l'Humanité, Albin Michel, Paris : 1971.
QUÉRET-PODESTA, Adrien, *Les plus anciens contacts entre les souverains hongrois et les établissements français*, in GYÖRKÖS-KISS, 2017. 73-80.
READ, Pier Paul, *A Templomosok*, ford.: MAJOROSSY Judit, Bp.: 2001.
REYNAUD, Elisabeth, *Élisabeth de Hongrie, princesse des pauvres*, Presses de la Renaissance, Paris : 2005.
RICHARD, Jean, *Le royaume latin de Jérusalem*, Paris : 1953.
RICHARD, Jean, *Orient et Occident. Contacts et relations,* London : 1976.
RICHARD, Jean, *La papauté et les missions d'Orient au Moyen Âge*, École Française de Rome, Rome: 1977.
Roland-ének. Ófrancia históriás ének egy oxfordi kéziratból, ford.: RAJNAVÖLGYI Géza, ELTE Eötvös Kiadó, Bp.: 1996.
ROUSSET, Pierre, *Histoire d'une idéologie: La Croisade*, Cheminements, L'Age d'Homme, Lausanne: 1983.
RUNCIMAN, 1999. – RUNCIMAN, Sir Steven, *A keresztes hadjáratok története,* ford. BÁNKI Vera, NAGY Mónika Zsuzsanna, Osiris, Bp.: 1999. (Az 1995-ös kiadás fordítása, alapos bibliográfiai kiegészítéssel, HUNYADI Zsolt, 995-1032).
SÁGHY, Marianne*, Keresztes háború és nemzeti propaganda. – Pierre Dubois: A Szentföld visszafoglalásáról,* in *A középkor szeretete. Történeti Tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére,* Szerk.: Klaniczay Gábor-Nagy Balázs, Eötvös kiadó, Bp.: 1999. 121-132.

SÁGHY Marianne, *Szent Márton. Krisztus katonája*, Szülőföld Kiadó, Szombathely: 2018.
SCHMITT, Jean-Claude, *Du bon usage du « Credo »,* in *Faire croire. Modalités de la diffusion et de la réception desmessages religieux du XIIe-au Xve siècle. Actes de table-ronde de Rome (22-23 juin 1979),* Publications de l'École Française de Rome, vol. 51. Rome: 1981.
SCHMITT, Jean-Claude, *La „découverte de l'individu": une fiction historiographique?,* in *La Fabrique, La Figure et la Feinte. Fictions et statut des fictions en psychologie,* ed. MENGAL, Paul - PAROT, Françoise, Vrin, Paris: 1989. 213-236.
SELÁF Levente, *Chanter plus haut. La Chanson religieuse vernaculaire au Moyen-Âge (essai de contextualisation)*, Nouvelle Bibliothèque du Moyen Âge 87. Honoré Champion, Paris: 2008.
SELÁF Levente, *Párhuzamos életrajzok: Szent Erzsébet és Isabelle de France legendái,* in *Árpádházi Szent Erzsébet kultusza a 13-16. században,* Studia Francicana 2. ed. D. FALVAY, „Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány, Bp.: 2009. 141-151.
SELÁF Levente, *Le modèle absolu de la princesse charitable. La première légende vernaculaire de Sainte Éliabeth de Hongrie et sa réception,* 1-24. (megjelenés előtt) Le Moyen Age (2018) 3. sz.
SELÁF Levente, *Túl-Távol-Nyugat vagy Túl-Közel-Kelet? Magyarország és Közép-Európa a középkori francia irodalomban,* Habilitációs dolgozat, ELTE BTK (kézirat) Bp.: 2015.
SETTON, Kenneth M., *A History of the Crusades*, I-III, Philadelphia-Madison: 1955-1975.
SETTON, Kenneth M.. *The Papacy and the Levant (1204-1571),* I-II, vol. I. *The Thirteenth and Fourteenth Centuries,* The American Phil. Society, Philadelphia: 1976.
SOLYMOSI László, *Szent László király sírja, kultusza és szentté avatása*, in *Szent király, lovagkirály. A Szent László herma és koponyaereklye vizsgálatai*, szerk.: KRISTÓF Attila - LUKÁCSI Zoltán - PATONAY Lajos. Hittudományi Főiskola, Győr: 2017. 16-41.
STANESCO, Michel – ZINK, Michel, *A középkori regény története az európai irodalomban,* ford. SASHEGYI, Gábor Palimpszeszt Kulturális Alapítvány, Bp.: 2000.
SZABICS Imre, *De Peire Vidal à Bálint Balassi. Études sur les contacts poétiques franco-hongrois du Moyen-Age et de la renaissance*, Eötvös József Kiadó, ELTE, Bp.: 2003.
SZ. JÓNÁS Ilona, *Sokszínű középkor. Természet – Társadalom – Kultúra a középkori Európában*, Szerk. NAGY Balázs és NOVÁK Veronika, *Les hommes de la croisade*, ELTE Eötvös Kiadó, Bp. : 2010.
SZ. JÓNÁS Ilona (szerk.), *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény. Európa és a Közel-Kelet*, Osiris, Bp.: 1999.
SZOVÁK Kornél, *Királytalálkozók Esztergomban*, in *Metropolis Hungariae*, szerk.: HEGEDÜS András „Strigonium Antiquum III. Esztergom: 2017. 40-53.
TUILIER, André, *La fondation de la Sorbonne, les querelles universitaires et la politique du temps,*in *Mélanges de la Bibliothèque de la Sorbonne,* III. Paris : 1982, 7-43.
VAUCHEZ, André, *La sainteté en Occident aux dernières siècles du Moyen Âge d'après les canonisations et des documents hagiographiques*, EFR, Rome: 1981.
VAUCHEZ, André, *Saints, prophètes et visionnaires. La pouvoir surnaturel au Moyen Âge*, Paris: 1999.
VAUCHEZ, André, *Les laïcs au Moyen Age. Pratiques et expériences religieuses,* Histoire. Les Éditions du CERF Paris: 2007.
VAUCHEZ, André, *Élisabeth de Hongrie. Princesse, servante, sainte. Vie et documents*, dir. VAUCHEZ, JAndré – LE HUÉROU, Armelle, Sources franciscaines, Les Éditions Franciscaines, Paris : 2017.
VESZPRÉMY László, *II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217-1218,* in MKH, 99-111.
VESZPRÉMY László, *Magyarország és az első keresztes hadjáratok. Aacheni Albert tanúsága,* Hadtörténeti Közlemények, 118 No. 3 (2005) 501-516.
WERNER, Mathias, *Mater Hassiae – Flos Hungariae – Gloria Teutoniae. Politik und Heiligenverehrung im Nachleben der hl. Elisabeth von Thüringen,* Politik und Heiligenverehrung im Hochmittelalter (1994), 449-540.
VILLEHARDOUIN, 1985. – GEOFFROY DE VILLEHARDOUIN, *Bizánc megvétele,* ford. SZABICS Imre, utószó KOZMA Béla, Bp.: Európa, 1985.
WOLFF, Philippe, *L'éveil intellectuel de l'Europe. Histoire de la pensée européenne, I.* Paris : 1971.
ZINK, 1992b. – ZINK, Michel, *Introduction à la littérature française du Moyen Age,* Paris: 1992.
ZINK, Michel, *La subjectivité littéraire. Autour du siècle de saint-Louis*, P.U.F. Écriture, Paris: 1985, 218-239.

ZINK, 2004. – ZINK, Michel, *Le Moyen Âge à la lettre. Un abécédéaire médiéval,* Tallandier, Paris : 2004.
ZINK, 1992. – ZINK, Michel, *Littérature française du Moyen Age,* Coll. Prem. Cycle, P.U.F, Paris : 1992.
ZÖLLNER, Walter, *A keresztes háborúk története,* ford. JÓLESZ László, Kossuth, Bp.: 1980.
ZSENGELLÉR József, *A keresztes háborúk teológiai, spirituális és egyházpolitikai háttere*, in MKH, 31-58.
ZSOLDOS Attila, *Magyarország II. András keresztes hadjárata idején,* in MKH, 91-97.

Közel-Kelet és a steppe történetéhez:

AMITAI-PREISS, Reuven, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281.* Cambridge: 1995.
CLOT, André, *L'Égypte des mamelouks: L'empire des esclaves 1250-1517*, Perrin, Paris: 1999.
CHAMBERLAIN, Michael, *The Crusaders era and the Ayyūbid dynasty*. In: *Cambridge History of Egypt.* Cambridge: 2008, 211–241.
EDDÉ, Anne-Marie, *Saladin,* Flammarion, Paris: 2008.
EI – The Encyclopaedia of Islam. Vol. V. (1986), Vol. VII. (1993) and Vol. VIII. (1995), Leiden–New York: http://referenceworks&brillonline.com/entries/encyclopedia-of-islam/
GÖCKENJAN, Hansgerd, *Kelet-Európa népei a 13. századi domonkosok útleírásaiban*, Aetas, (1997) No 2-3, 93-119.
HALPERIN, Charles J., *The Kipchak Connection: The Ilkhans, the Mamluks and Ayn Jalut:* in Bulletin of the School of Oriental and African Studies 63.2 (2000), 229–245.
HUMPHREYS, R. Stephen, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus, 1193–1260.* Albany: 1977.
HUMPHREYS, R. Stephen, *II. al-Malik al-Nāṣir Ṣalāḥ al-Dīn Yūsuf: EI* VII, 990–991.
HUMPHREYS, R. Stephen, I.al-Malik al-Nāṣir Ṣalāḥ al-Dīn Dāwūd: *EI* VII, 989–990.
JACKSON, Peter, *The Crusades of 1239–41 and Their Aftermath*, Bulletin of the School of Oriental and African Studies 50.1 (1987), 32–60.
JACKSON, Peter (transl.), *The Seventh Crusade, 1244–1255, Sources and Documents*, Ashgate: 2009.
Julianus barát és Napkelet fölfedezése. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta GYŐRFFY György, ford.: GYŐRFFY György Gy. – GY. RUITZ Izabella. Bp.: 1986.
KOVÁCS Szilvia, *A kunok története a mongol hódításig,* Magyar Őstörténeti Könyvtár 29, (Sorozatszerk. ZIMONYI István), Balassi Kiadó, Bp.: 2014.
KOVÁCS Szilvia, *A ferencesek és Jajlak katun,* in *Középkortörténeti Tanulmányok 8*., Szerk.: TÓBER Márta – MALÉTH Ágnes, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged: 2015. 151-162.
LEVANONI, Amalia, *The Mamluks' Ascent to Power in Egypt.* in Studia Islamica 72 (1990), 121–144.
LEVANONI, Amalia *"Sagar ad-Durr: A Case of Female Sultanate in Medival Islam"*, in U. VERMULAN – D. DE SMET, (eds.) *Egypt and Syria in the Fatimid, Ayyubid and Mamluk Eras*, Uitgeverij Peeters, Leuven: 2001, 209-18.
LITTLE, D. P., *Ḳuṭuz*: *EI* V, 571–572.
NORTHRUP, Linda S., *The Baḥrī Mamlūk sultanate, 1250-1390*. In:*Cambridge History of Egypt*. Cambridge: 2008, 242–253.
NORTHRUP, Linda S., *From Slave to Sultan: the Career of al-Mānszūr Quālāwūn and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria, (678-689. A.H. / 1279-1290)*, Stuttgart: 1998.
QUATREMÈRE, Marc Étienne, *Histoire des sultans mamlouks de l'Égypte,* I-II. Paris: 1837-45.
RICHARD, D. S., *al-Malikal-Ṣāliḥ Nadjm al-Dīn Ayyūb*: in *EI* VIII, 988–989.
SCHERGLE, Götz, *Die Sultanin von Ägypten, Ŝağarat ad-Durr*, Wiesbaden: 1961.
SPULER, Berthold, *Die Mongolenin Iran.* Leipzig: 1939, 22–61.
THORAN, Peter, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I. and the Near East int he therteenth Century*, P. M. Holt, London-NY.: 1992.
WIET, Gaston., *Baybars* I.: *EI* I, 1124–1126.
ZIMONYI, István, *Középkori nomádok – korai magyarok*, Magyar Őstörténeti Könyvtár 27., Balassi Kiadó, Bp.: 2012.
ZIMONYI, István, *Egyiptom a 13. század közepén,* in JOINVILLE, 2015., 332-352.

AZ ILLUSZTRÁCIÓK JEGYZÉKE

KÉPMELLÉKLETEK

Jean de Joinville átnyújtja művét Lajos navarrai királynak, a későbbi X. Lajosnak. Miniatúra Jean de Joinville művének 14. századi másolatában. Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 13568, f. 1
Joinville látképe a felső és az alsó várkastéllyal, 1639. Joinville, Polgármesteri Hivatal, tanácsterem
Jean de Joinville. Joseph-Stanislas Lescornel szobra, 1861, Joinville, rue Aristide Briand (fotó: Lionel Lebrun)
Szent Lajos bíráskodik a vincennes-i erdő tölgyfája alatt. Domormű Lescornel Joinville-szobrának talapzatán (fotó: Lionel Lebrun)
Jean de Joinville a manszúrai ütközetben. Domormű Lescornel Joinville-szobrának talapzatán
A Jean de Joinville által a Szentföldről hozott ereklyét, Szent József derékövét tartalmazó ereklyetartó. 19. század, Joinville, Notre-Dame-templom
Jean de Joinville alakja a Szent József-ereklyetartón. 19. század, Joinville, NotreDame-templom
A Vauvert-i Miasszonyunk csodatételét ábrázoló, Jean de Joinville által készíttetett üvegablak. 13. század, Blécourt, Notre-Dame-plébániatemplom (fotó: Alain Séclier)
Jean de Joinville alakja az üvegablakon. 13. század, Blécourt, Notre-Dame-plébániatemplom (fotó: Alain Séclier)
10. Képek Szent Lajos életéből: egy zsidó megkeresztelése Szent Lajos jelenlétében; Szent Lajos és Provence-i Margit elindul a VII. keresztes hadjáratra; a VIII. keresztes hadjárat megérkezik Karthágó partjaira; Szent Lajos halála Tunisz falai alatt. Festett kódexlap, *Le Livre des faiz de Monseigneur Saint Loys,* 1482?, Párizs, Bibliothèque nationale de France, Département des Manuscrits, Français 2829, f. 76v
11. „…és akkor a király odajött hozzám, s vállamra tette a kezét.” Illusztráció Joinville elbeszéléséhez, Emile Zier rajza (CHF, II, Paris, 1884, 455 nyomán)
12. Szent Lajos alamizsnát oszt a szegényeknek. Denis Maillart rajza (CHF, II, Paris, 1884, 489 nyomán)
13. Szent Lajos igazságot szolgáltat. Eugène Ronjat rajza alapján készült chromolitográfia Eugène Guillaume polikróm szobráról, 1878 (CHF, II, Paris, 1884, 485 nyomán; az eredeti: Párizs, Igazságügyi Palota, Legfelsőbb Bíróság, Szent Lajos terem)
(*Megjelent:* JOINVILLE, 2015., *Ilusztrációk.*)
Belső illusztrációk: Joinville síremlékéről készült rajz (1629) és Claude de Lorraine, Joinville ura René királytól örökölt címere (Joinville, 16. sz. II. fele).

TÉRKÉPEK

Franciaország a 13. században
A Közel- és Közép-Kelet a 13. század első évtizedeiben
A 6., 7. és 8. keresztes hadjárat
IX. Lajos egyiptomi hadjárata 1249–1250
Keresztes államok a 13. század közepén
A Mameluk Birodalom
(A térképeket Szántó Richárd készítette. *Megjelentek*: JOINVILLE, 2015. *Mellékletek. Térképek.*)

*****

dc_1613_18

TÉRKÉPEK

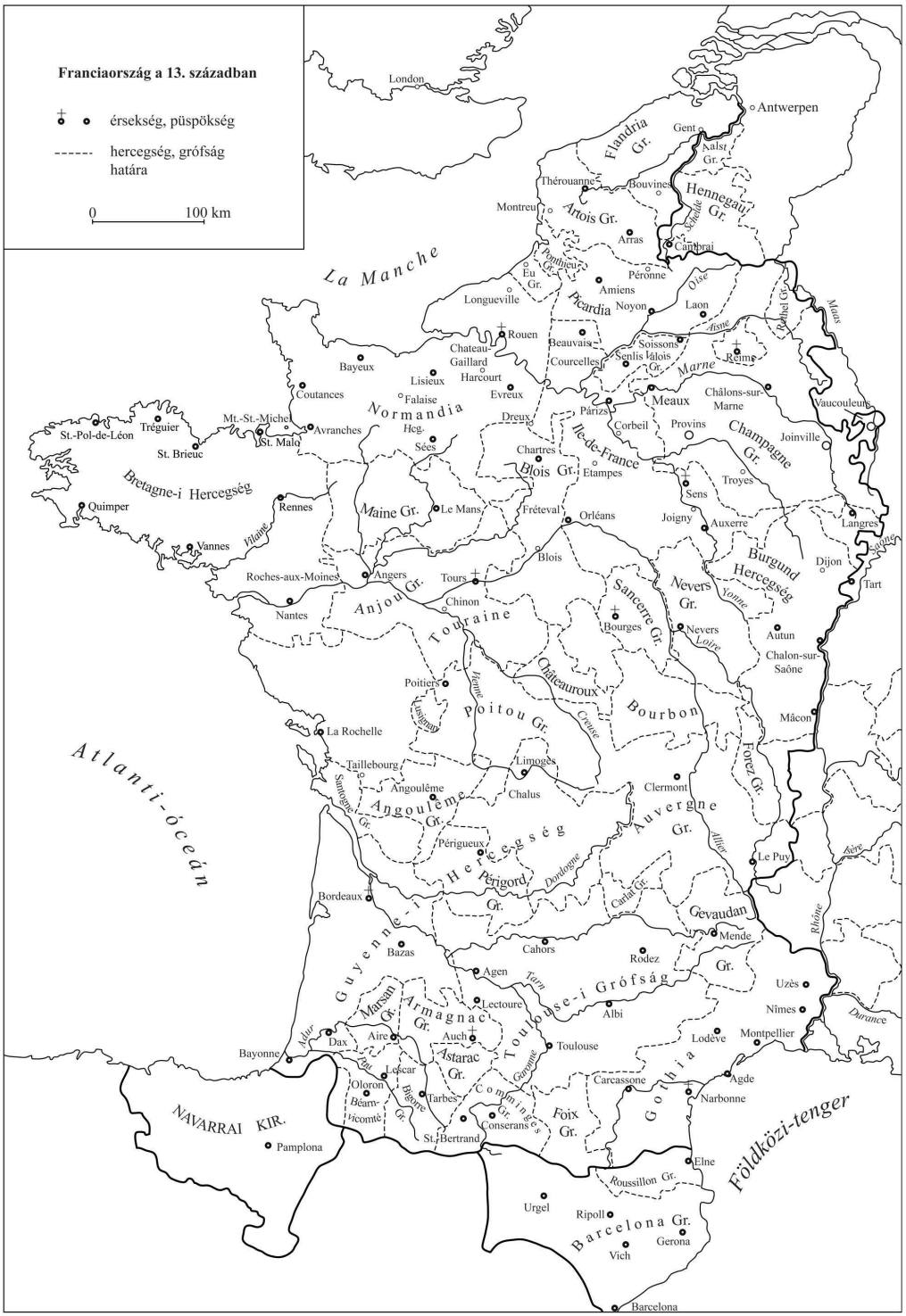

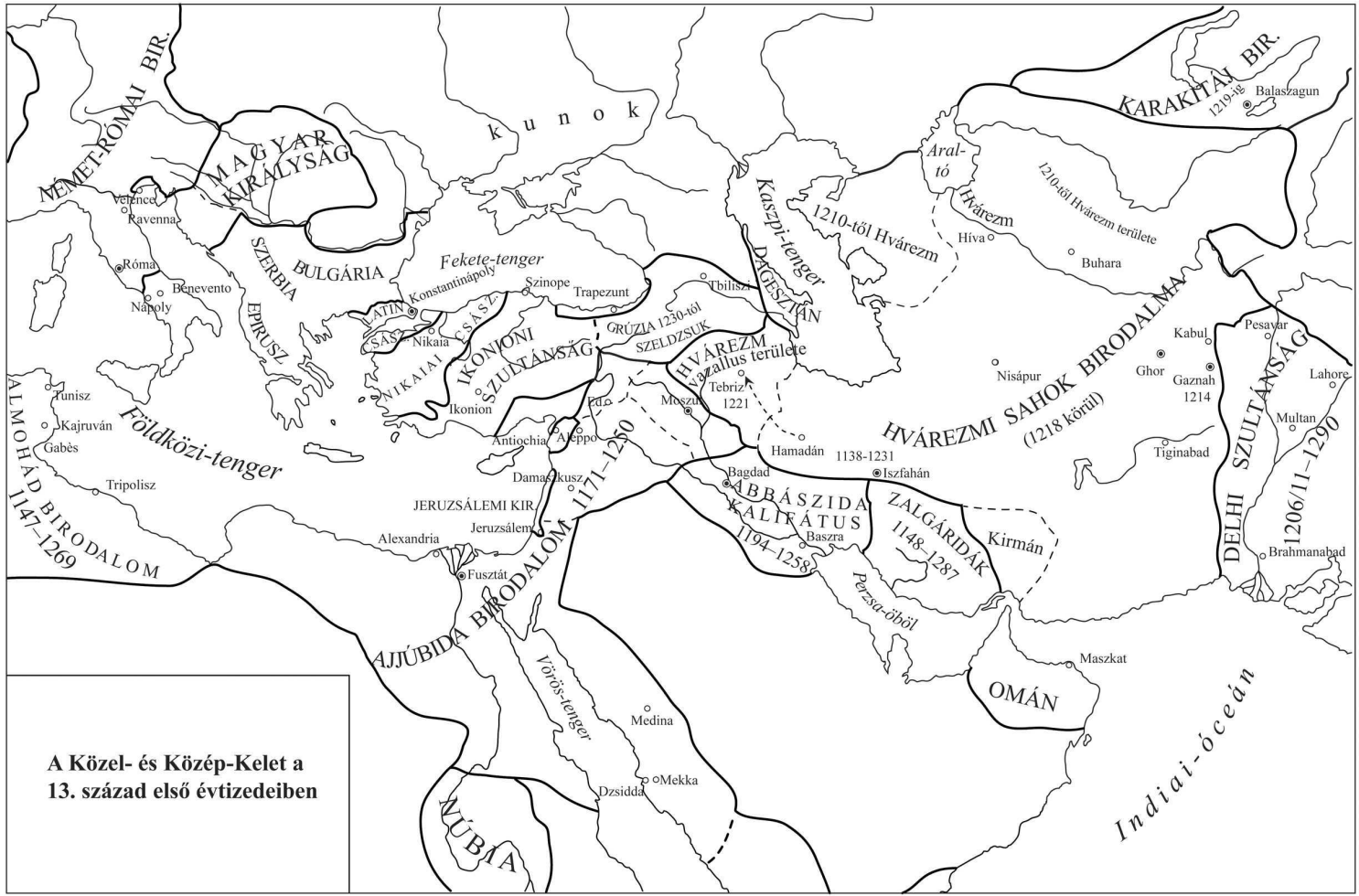

A Közel- és Közép-Kelet a 13. század első évtizedeiben

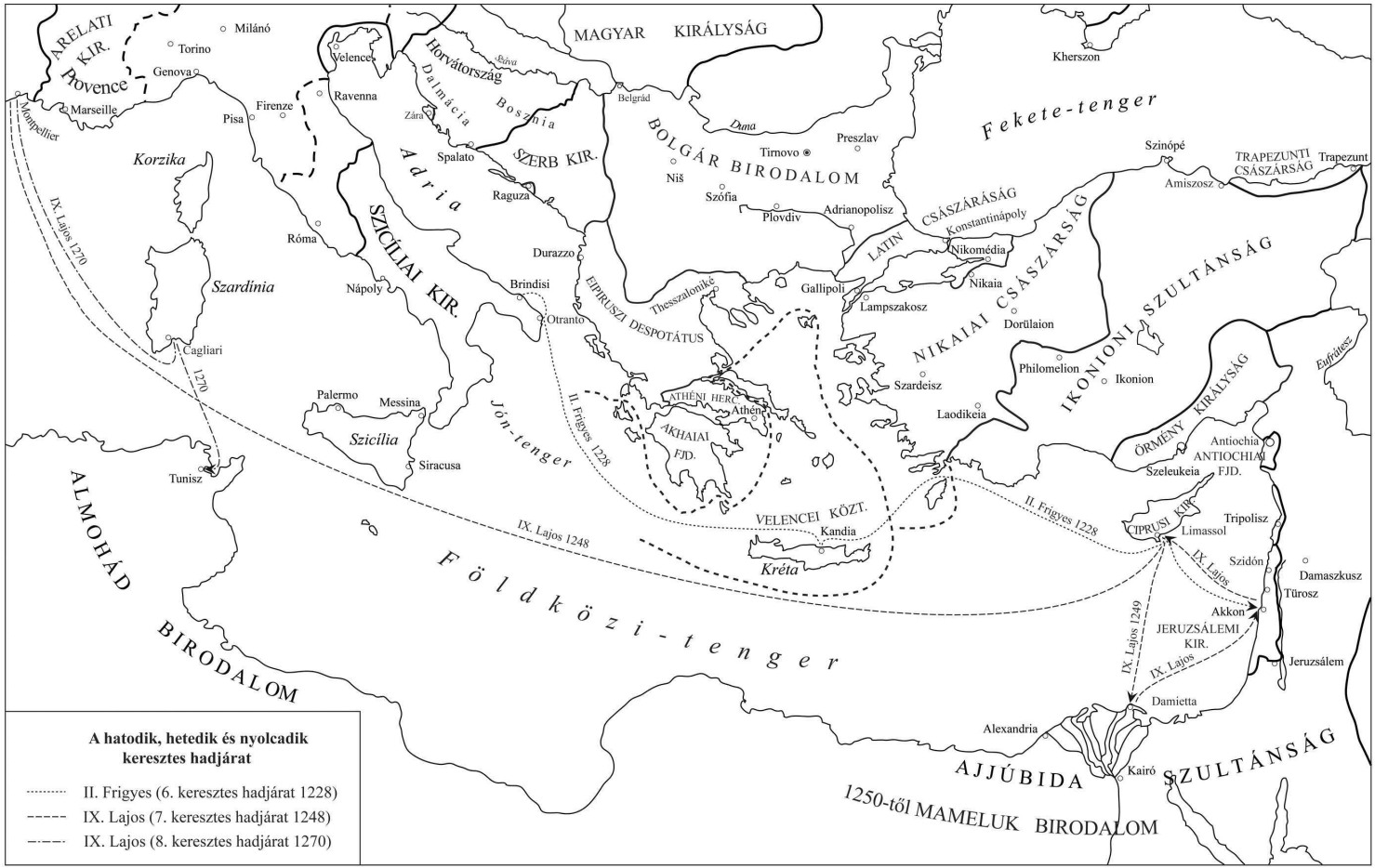
ARELATI KIR.
Provence
Milánó
Torino
Genova
Marseille
Montpellier
Pisa
Firenze
Ravenna
Velence
Horvátország
Dalmácia
Zára
Bosznia
Száva
MAGYAR KIRÁLYSÁG
Belgrád
Duna
Kherszon
Fekete-tenger
Korzika
Adria
Spalato
SZERB KIR.
Raguza
BOLGÁR BIRODALOM
Niš
Szófia
Tirnovo
Preszlav
Plovdiv
Adrianopolisz
LATIN CSÁSZÁRÁSÁG
Konstantinápoly
Nikomédia
Nikaia
Szinópé
TRAPEZUNTI CSÁSZÁRSÁG
Trapezunt
Amiszosz
IX. Lajos 1270
Róma
Szardínia
Nápoly
SZICÍLIAI KIR.
Durazzo
Brindisi
Otranto
EIPIRUSZI DESPOTÁTUS
Thesszaloniké
Gallipoli
Lampszakosz
NIKAIAI CSÁSZÁRSÁG
Dorülaion
IKONIONI SZULTÁNSÁG
Cagliari
1270
Palermo
Messina
Szicília
Siracusa
Jón-tenger
II. Frigyes 1228
ATHÉNI HERC.
Athén
AKHAIAI FJD.
Szardeisz
Laodikeia
Philomelion
Ikonion
Eufrátesz
ÖRMÉNY KIRÁLYSÁG
Antiochia
ANTIOCHIAI FJD.
Szeleukeia
Tunisz
ALMOHÁD BIRODALOM
IX. Lajos 1248
VELENCEI KÖZT.
Kandia
Kréta
II. Frigyes 1228
CIPRUSI KIR.
Limassol
Tripolisz
IX. Lajos
Szidón
Damaszkusz
Türosz
Akkon
JERUZSÁLEMI KIR.
IX. Lajos 1249
IX. Lajos
Jeruzsálem
Földközi-tenger
Damietta
Alexandria
Kairó
AJJÚBIDA SZULTÁNSÁG
1250-től MAMELUK BIRODALOM
A hatodik, hetedik és nyolcadik keresztes hadjárat
II. Frigyes (6. keresztes hadjárat 1228)
IX. Lajos (7. keresztes hadjárat 1248)
IX. Lajos (8. keresztes hadjárat 1270)

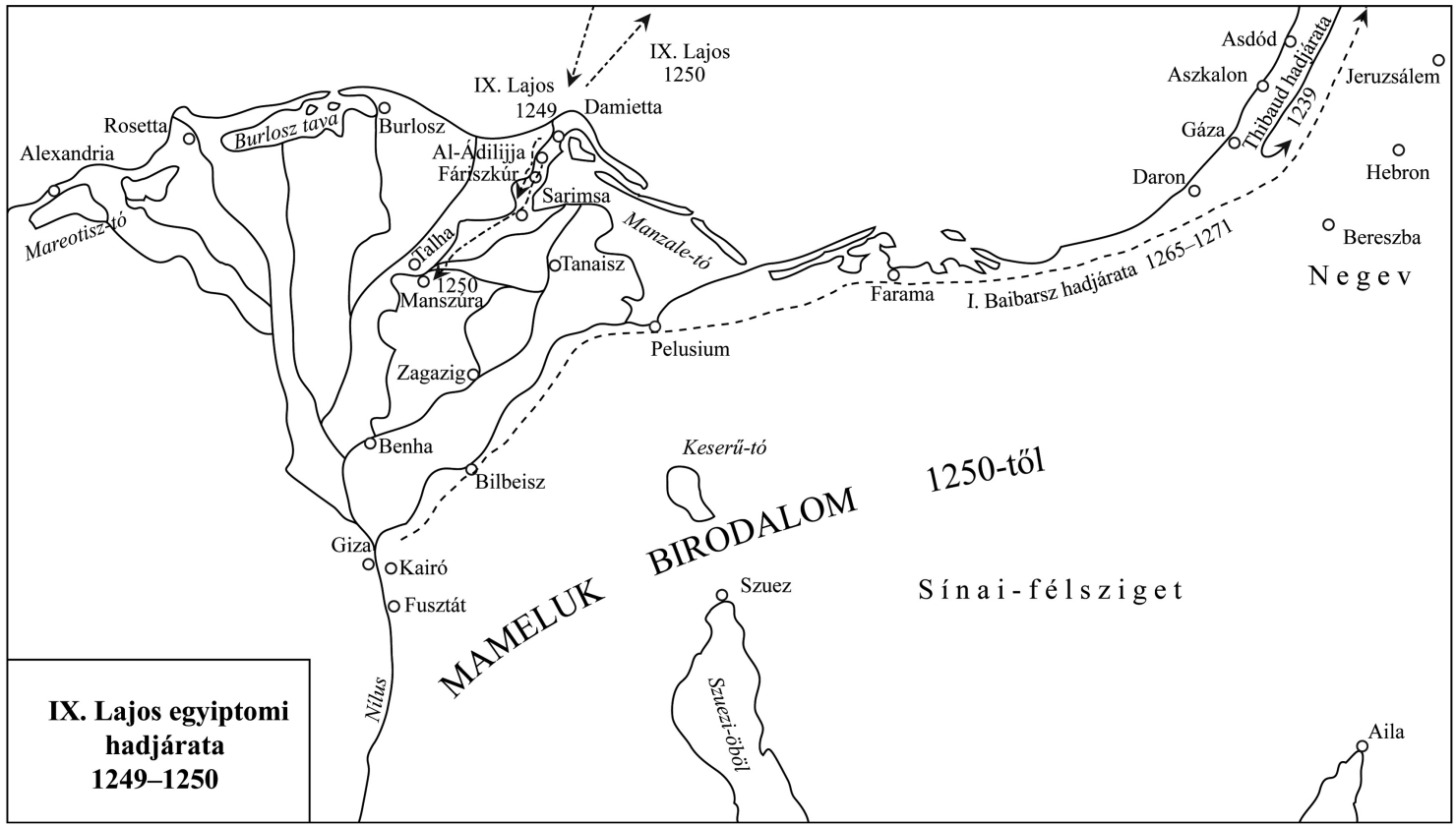

IX. Lajos egyiptomi hadjárata 1249–1250

dc_1613_18

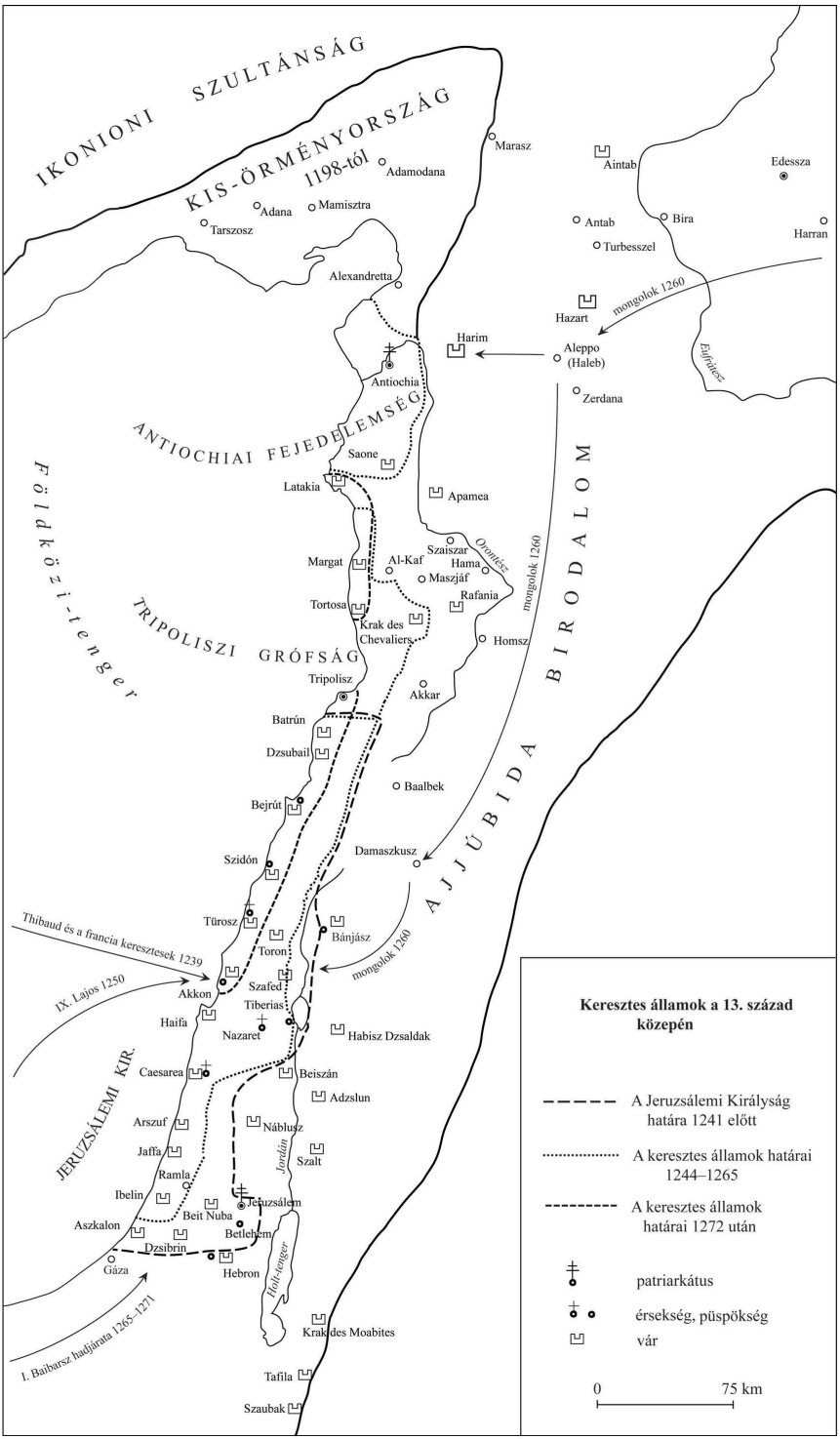
IKONIONI SZULTÁNSÁG
KIS-ÖRMÉNYORSZÁG 1198-tól
Marasz
Adamodana
Adana
Mamisztra
Tarszosz
Alexandretta
Aintab
Edessza
Antab
Bira
Harran
Turbesszel
mongolok 1260
Hazart
Harim
Aleppo (Haleb)
Eufrátesz
Zerdana
Antiochia
ANTIOCHIAI FEJEDELEMSÉG
Saone
Latakia
Apamea
Szaiszar
Orontész
Margat
Al-Kaf
Hama
Maszjáf
Rafania
Tortosa
Krak des Chevaliers
Homsz
Földközi-tenger
TRIPOLISZI GRÓFSÁG
Tripolisz
Akkar
AJJŰBIDA BIRODALOM
Batrún
Dzsubail
Baalbek
Bejrút
Szidón
Damaszkusz
Türosz
Bánjász
Thibaud és a francia keresztesek 1239
Toron
IX. Lajos 1250
Szafed
Akkon
Tiberias
Haifa
Nazaret
Habisz Dzsaldak
Caesarea
Beiszán
Adzslun
JERUZSÁLEMI KIR.
Arszuf
Náblusz
Jaffa
Szalt
Jordán
Ramla
Ibelin
Jeruzsálem
Beit Nuba
Aszkalon
Betlehem
Dzsibrin
Gáza
Hebron
Holt-tenger
Krak des Moabites
I. Baibarsz hadjárata 1265–1271
Tafila
Szaubak
Keresztes államok a 13. század közepén
A Jeruzsálemi Királyság határa 1241 előtt
A keresztes államok határai 1244–1265
A keresztes államok határai 1272 után
patriarkátus
érseksége, püspökség
vár
0
75 km

dc_1613_18

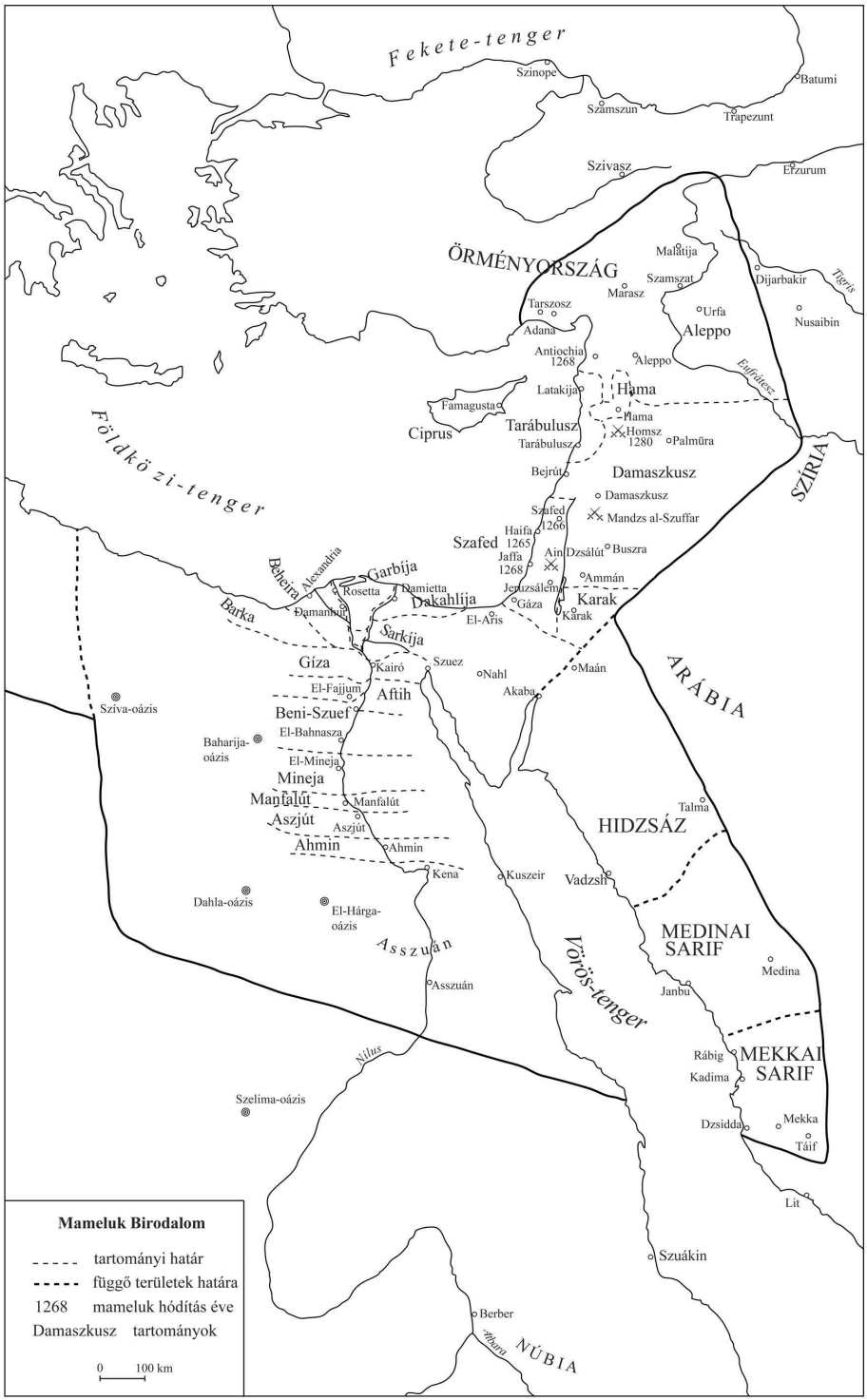

Fekete-tenger
Szinope
Batumi
Számszun
Trapezunt
Szivasz
Erzurum
ÖRMÉNYORSZÁG
Malatija
Szamszat
Marasz
Dijarbakir
Tigris
Tarszosz
Urfa
Nusaibin
Adana
Aleppo
Antiochia
1268
Aleppo
Eufrátesz
Latakija
Hama
Famagusta
Hama
Homsz
1280
Palmüra
Ciprus
Tarábulusz
Tarábulusz
Földközi-tenger
Bejrút
Damaszkusz
SZÍRIA
Damaszkusz
Szafed
1266
Mandzs al-Szuffar
Haifa
1265
Szafed
Ain Dzsálút
Buszra
Jaffa
1268
Ammán
Beheira
Alexandria
Garbíja
Rosetta
Damietta
Jeruzsálem
Karak
Dakahlíja
Gáza
Karak
Barka
Damanhúr
El-Áris
Sarkíja
Szuez
Maán
Gíza
Kairó
Nahl
ARÁBIA
El-Fajjum
Aftih
Akaba
Szíva-oázis
Beni-Szuef
El-Bahnasza
Baharija-
oázis
El-Mineja
Mineja
Manfalút
Manfalút
Talma
Aszjút
Aszjút
HIDZSÁZ
Ahmin
Ahmin
Kena
Kuszeir
Vadzsh
Dahla-oázis
El-Hárga-
oázis
MEDINAI
SARIF
Asszuán
Vörös-tenger
Medina
Asszuán
Janbu
Nílus
Rábig
MEKKAI
SARIF
Kadima
Szelima-oázis
Dzsidda
Mekka
Táif
Lit
Szuákin
Berber
Atbara
NÚBIA
Mameluk Birodalom
tartományi határ
függő területek határa
1268 mameluk hódítás éve
Damaszkusz tartományok
0 100 km

dc_1613_18

KÉPMELLÉKLET

1. Jean de Joinville átnyújtja művét Lajos navarrai királynak,
a későbbi X. Lajosnak. Miniatúra Joinville művének 14. századi másolatában

dc_1613_18

2. Joinville látképe a felső és az alsó várkastéllyal, 1639

3. Jean de Joinville szobra szülővárosában

dc_1613_18

4. Szent Lajos bíráskodik a vincennes-i erdő tölgyfája alatt. A joinville-i szobor talapzatának domborműve

5. Jean de Joinville a manszúrai ütközetben. A joinville-i szobor talapzatának domborműve

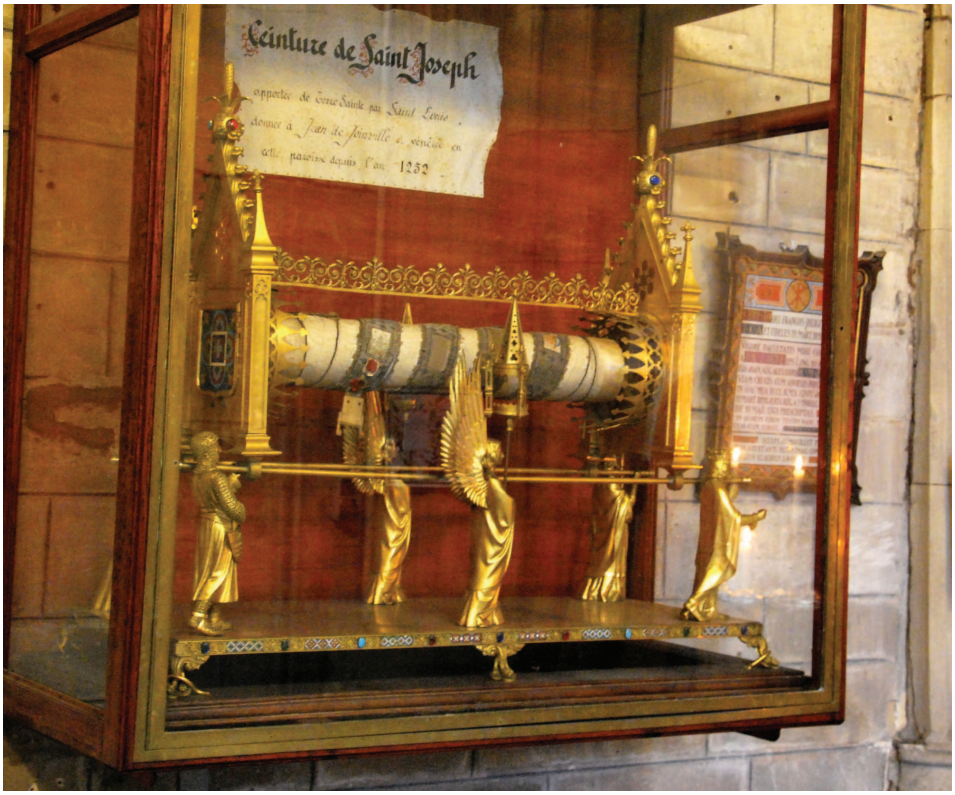

6. Szent József derékövét tartalmazó, 19. századi ereklyetartó a joinville-i Notre-Dame-templomban. Az ereklyét Jean de Joinville hozta magával a Szentföldről

7. Jean de Joinville alakja a Szent József-ereklyetartón

8. A Vauvert-i Miasszonyunk csodatételét ábrázoló, Jean de Joinville által készíttetett üvegablak Blécourt-ban

9. Jean de Joinville alakja a blécourt-i üvegablakon

dc_1613_18

10. Festett kódexlap Szent Lajos életéből vett jelenetekkel: egy zsidó megkeresztelése Szent Lajos jelenlétében; Szent Lajos és Provence-i Margit elindul a VII. keresztes hadjáratra; a VIII. keresztes hadjárat megérkezik Karthágó partjaira; Szent Lajos halála Tunisz falai alatt

dc_1613_18

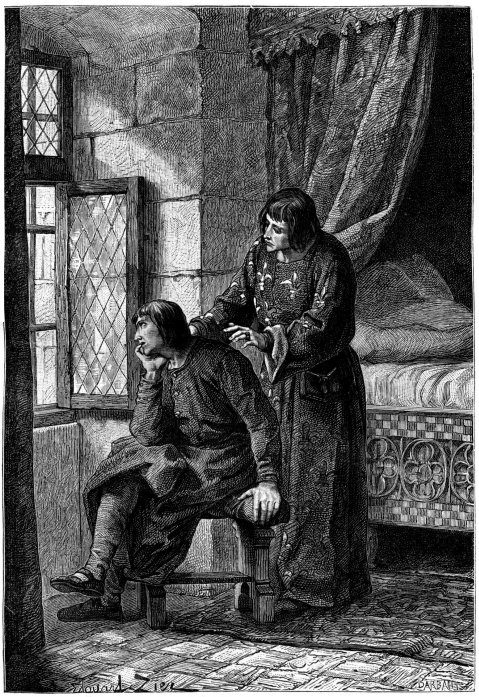

11. „…és akkor a király odajött hozzám, s vállamra tette a kezét.” Emile Zier rajza

12. Szent Lajos alamizsnát oszt a szegényeknek. Denis Maillart rajza

dc_1613_18

13. Szent Lajos igazságot szolgáltat.
Eugène Guillaume szobráról készült chromolitográfia